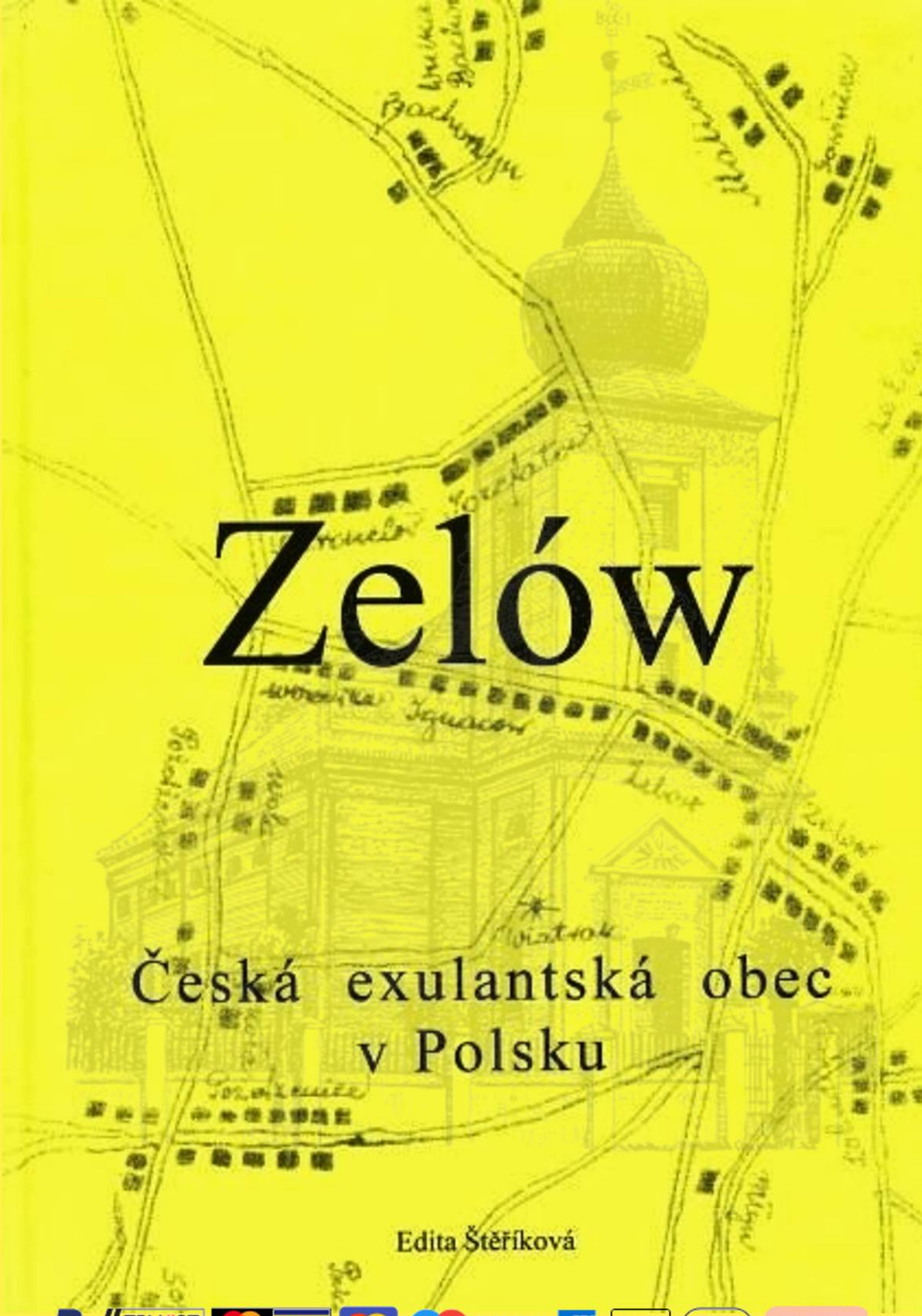

Zelów

Česká exulantská obec v Polsku

Edita Štěříková

INTERNET ARCHIVE

...tehdy pochopíš, co je bázeň před Hospodinem,
a dojdeš k poznání Boha.
Neboť moudrost dává Hospodin,
poznání i rozumnost pochází z jeho úst.
Přísloví, 2, 5-6

Zelów

Česká exulantská obec v Polsku

Edita Štěříková

Edita Štěříková
ZELÓW

Druhé vydání, 2010
Společným nákladem
Občanského sdružení EXULANT
a nakladatelství KALICH, s.r.o.

© Edita Štěříková, 2002, 2010
By Arrangement with KALICH Publishers, Ltd

ISBN 978-80-7017-136-3

< V Zelově v roce 2002 >

O b s a h

Úvodem

Předmluva 6*
Vzpomínka na rodný dům (Anežka Smetanová) 8*
Dnes v Zelově (Mirosław a Wiera Jelinkovi) 10*

I. Založení českého Zelova

1. Čeští exulanti 1
2. Smlouvy o Zelov 6
3. Počátky v nové kolonii 11
4. Kolonisté 17
5. Prusové, Francouzi, Rusové 23
6. První kazatel 26
7. Stavba kostela 29

II. Zelov v 19. století

1. Hospodáři a podruzi 38
2. Starosti superintendentovy 42
3. Polské povstání a cholera 45
4. Židé 48
5. Jan Teodor Moses 52
6. Zelovská fara 56
7. Farář a obec 59
8. Ve sboru 64
9. Po smrti faráře Mosese 74
10. Církevní starší a sborový dozor 83
11. Sborová pokladna 87
12. O zelovské škole, učitelích a kantorech 91
13. Ve filiálkách zelovského sboru 112
    - Ve Faustynově 112
    - V Požděnicích 116
    - V Kučově 120
14. Kostelník, hrobař a kalkant 124
15. Co se změnilo v obci 126
16. O obecní správě 135
17. Čeští přistěhovalci... 139
18. ...a vystěhovalci 143

III. Války a převraty

1. Nové století 149
2. Ve vsi - mezi lidmi 156
3. V první světové válce 165
4. Poválečné zmatky a první reemigrace 170
5. Mezi dvěma válkami 176
6. V druhé světové válce 184
7. Dozvuky druhé světové války 195
8. Druhá reemigrace 199
9. Zelovská škola ve 20. století 206
10. Zelov po české reemigraci 211

IV. Evangelický reformovaný sbor v první polovině 20. století

1. V době polského faráře Stefana Skierského 215
2. Český farář Bohumil Radechovský 218
3. Sborová práce za Radechovského 221
4. Válka a vykázání českého kazatele z Polska 223
5. Zelovský rodák Vilém Fibich 229
6. Alexander Piasecki, polský farář, který se naučil česky 233
7. Vilém Fibich podruhé farářem v Zelově 237
8. Farář Jaroslav Nevečeřal v nejtěžší době 240
9. Finance 246
10. Kantoři 249

V. O ostatních křesťanských církvích v Zelově

1. Pestrý obraz církevních příslušností 255
2. Baptisté 257
3. Svobodná církev reformovaná 272
4. Katolíci 279
5. Luteráni 281

VI. Ze života jedné zelovské rodiny

Vyprávějí Adolf (1899-1973) a Bohuslav (1911-1999) Jelínkovi 283

VII. Zelováci

1. O rodinách, které přišly do Zelova před rokem 1820 306
2. Seznamy zelovských farářů, kazatelů, starších, kantorů a vojtů 364
3. Seznam českých rodin v Zelově v letech 1945 až 1947 371
4. O některých zelovských rodácích, o kazatelích a kantorech 382

Orientační poznámky a přílohy

Seznam vyobrazení 400
Zkratky 405
Prameny 405
Literatura 406
Chronologická tabulka 408
Přílohy:
Prusko v roce 1803 (mapka) 416
Exulantské kolonie v první polovině 19. století (mapka) 417
Zelov a okolí v roce 1840 (výřez z topografické mapy) 418
Ze Zelova za prací a za půdou po roce 1860 (mapka) 419
Církve zastoupené v Zelově v roce 1920 (graf) 420
Obyvatelé v Zelově podle národností (graf) 421
Některá důležitější místa, do kterých reemigrovali Češi ze Zelova (mapka) 422

Rejstřík 423
Resümee 431

Další informace o autorce a jejích dalších publikacích 434

Úvodem

Předmluva

Dvěstěleté výročí založení českého Zelova[1] v Polsku vede k zamyšlení nad dějinami této *exulantské* obce. Mezi jejími zakladateli, kupujícími v prosinci roku 1802 statek Zelov, byla ještě řádka skutečných exulantů, kteří o několik desetiletí dříve opustili pro svobodu svědomí své domovy v Čechách. Ostatní byli už děti a vnuci českých exulantů. O staré Jednotě bratrské slyšeli všichni jen vyprávět, ale pokládali se za dědice jejího odkazu, a nechali se i do pozemkové knihy zapsat jako *Čeští bratří.* V Zelově žili oni a jejich potomci v české exulantské tradici téměř půldruhého století, pak se většina z nich vrátila do země svých předků. Ti, kteří v Zelově dodnes zůstávají, dbají o to, aby tvrdý úděl českých pobělohorských exulantů neupadl v zapomenutí. Dějiny náboženské emigrace mají zůstat jak povzbuzením ke statečné pravdivosti, tak i varováním před omezováním svobody svědomí.

Odkaz českých exulantů nevšedním způsobem upozorňoval na věci v životě nejpodstatnější. *Milé dítě, boj se Boha!* napomínali exulantští rodiče i prarodiče své potomky. Mysleli přitom na naprostou Boží svrchovanost, na poslušnost Božích přikázání a na zodpovědnost každého člověka před Bohem. Z vlastní zkušenosti věděli, že kdo se bojí Boha více než lidí, smí žít statečný život ve světle Boží lásky, na níž se lze spolehnout. Své zkušenosti a touhu předávali těmito i jinými slovy z generace na generaci, byť ne vždy s úspěchem. Kdo z jejich potomků se tímto odkazem nechal vést, nenechal se pomýlit ani politickým terorem dvacátého století.

Snad všichni potomci zakladatelů Zelova si odkazu českých exulantů vážili, i když zdaleka ne všichni se jím řídili. Mnozí ve víře zlhostejněli a ulpěli jen na vnějších formách tradičních zvyklostí, jiní zcela zavrhli víru v Boha a hledali své cíle v boji za sociální spravedlnost. Ti, kteří snili o ideální křesťanské obci, se od samého počátku těžko vyrovnávali se zelovskou duchovní realitou, která byla plná nedokonalostí. Avšak vzdor všem nedostatkům, rozdílnostem a vzájemným třenicím vytvořili potomci českých exulantů v Zelově zvláštní prostředí, na které zelovští rodáci, dnes rozptýleni po celém světě, s láskou vzpomínají. V důsledku převratných událostí se zelovští Češi sice ve své naprosté většině z Polska odstěhovali, ale dodnes je k jejich exulantské obci vážou vzpomínky na naléhavá napomenutí otců a matek k *bázni Boží.* Jejich rodinné kořeny jsou zapuštěny hluboko v zelovských dějinách.

O dějinách Zelova psalo už několik polských historiků. Zůstávalo však dosud buď u stručných pojednání, nebo u spíše jednostranných, sociálně-hospodářských pohledů. Ani tato kniha není všestrannou historií Zelova, jak by si ji město k tak významnému jubileu jistě zasluhovalo. Jsou to dějiny Zelova pouze z exulantského, českého pohledu, jak jej umožňuje především farní archiv evangelického reformovaného sboru v Zelově, sbírky zelovských rodáků a dosavadní polská literatura.

Češi byli zakladateli obce a půldruhého století v ní tvořili většinu obyvatel. Hned v prvních desetiletích existence českého Zelova však přibyli k Čechům v nemalém počtu Poláci, Židé a Němci. I tyto národnosti mají svou zelovskou historii a každá z nich má na soužití národností v Zelově svůj vlastní pohled. Bylo by jistě záslužnou prací historika

---

[1] Pro zjednodušení používám v textu některé české názvy míst, tak jak se vžily mezi zelovskými Čechy, i jejich českou transkripci. Názvy polské, ze Slezska i německé, jsou uvedeny v rejstříku.

tyto jednotlivé pohledy co nejobjektivněji porovnat a vyvážit. Národnostní, náboženská i kulturní pestrost poměrně velké a brzy průmyslově vyspělé obce přímo vybízí k důkladnějšímu, obsáhlému historickému studiu.

Po roce 1945 zaujali potomci českých exulantů v Zelově místo národnostní i náboženské menšiny.

Farář Jaroslav Nevečeřal, který sloužil zelovskému reformovanému sboru deset let a prožil s ním i bolestný zlom v roce 1945, vzpomínal rád na Zelov. Jeho vzpomínky, provázené teskným vědomím náhlého, nenapravitelného, radikálního zmenšení sboru, přerůstaly snad o něco skromnější realitu, ale v podstatě je jeho hodnocení jistě výstižné:

**Před reemigrací čítal evangelický reformovaný sbor v Zelově nejméně 4000 členů. Bylo plánováno místo pro druhého duchovního, který by měl na starosti mládež a vyučování náboženství... Zelov, ta milá česká osada, pulzující životem a klepáním tkalcovských stavů, pulzující životem náboženským, sborovým, životem radostným, zpěvavým... Neznám [jiného] takového evangelického místa... myslím, že se na celém světě nenajde. Kde jsou lidé, žijící tak pro svůj sbor, čerpající pokrm pro svou duši jedině v kostele, v jehož stínu se rodí i umírají? Byla to mikroskopická evangelická pospolitost a v ní tolik srdečných, milých a hluboce věřících lidí. Byly i sváry ve sboru, ale ty byly plné hodnotných bojů s duchovními, kteří v jejich očích nežili křesťansky... A přitom jak početná byla nedělní a sváteční shromáždění, kdy měl kazatel před sebou v kostele nejen stovky, ale i tisíce poslouchajících, modlících se a zpívajících věřících!*

Ta čtvrteční modlitební shromáždění!

Ty nedělní školy se třemi sty zpívajícími a ve skupinách se učícími dětmi!

Ta shromáždění několika desítek učitelů nedělních škol, tak zaujatých svou pilnou prací!

Těch 60, 70, 80, někdy 100 a více konfirmandů kráčejících v den své slavnosti s duchovním do kostela..., aby pak spolu s rodiči přistupovali ke svaté Večeři Páně!

Ti umírající, kteří se těšili ve víře, že jdou domů!

Ty početně navštěvované pohřby chudých i bohatých, starých i dětí, kterým velký a dobrý pěvecký sbor zpíval: "Vlast má není tento svět, vše tu vadne jako květ..."!

Zdá se, že i Zelov [zelovský evangelický sbor] umírá; ale možná, že ne. To Bůh ukáže.[2]

Své vzpomínky napsal farář Nevečeřal v polovině padesátých let. Od té doby se ve zmenšeném zelovském reformovaném sboru vystřídalo zas několik dalších farářů a polonizace zbytků potomků českých exulantů, zapříčiněná jejich pochopitelnou touhou po integraci, značně pokročila. Sbor však zůstává živý, odkaz exulantských předků je stále znovu tematizován a čilé styky zelovského sboru s evangelickými církvemi v České republice přispívají k vzájemnému duchovnímu obohacení.

Vypracování zelovské historie v této podobě mi bylo umožněno díky podpoře ze strany současného faráře zelovského reformovaného sboru Mirosława Jelinka a jeho manželky Wiery. Rodině faráře Jaroslava Nevečeřala vděčím za materiál z jeho pozůstalosti a Dr. Pavel Jelínek mi ochotně nabídl k použití sbírku svého otce Vladislava Jelínka.

Dlouhé a pracovně intenzivní cesty za archivním materiálem se mnou sdílel můj manžel. Jazykovou korekturu převzala Františka Kubátová a nakladatelství KALICH pod vedením Mgr. Emy Suché se postaralo o vydání knihy. Všem srdečně děkuji.

---

2 Niewieczerzal: Dzieje, s. 34-36.

Vzpomínka na rodný dům

Anežka Smetanová, rozená Kedajová

< Chalupa rodiny Karla Kedaje > ***obraz Janiny Samborské ze Zelova***

Pod střechou našeho domu měly svá hnízda vlaštovičky: na straně od ulice byly při trámech mezi okny dvě hnízda, na straně od dvorku mezi okny jedno, u trámu mezi kůlnou a chlévem jedno a ve chlévě dvě. Dveře do chléva byly v létě kvůli vlaštovičkám stále otevřeny. Pozorovala jsem, když vyprovázely svá mláďata. Na podzim odlétaly, ale každý rok na jaře se zas vracely.

V mé paměti mi utkvěly některé obrázky z nejútlejšího dětství, které se váží k mému rodnému domu. Pamatuji si, jak jsem se musela přidržovat veřejí, abych překročila pro mne tehdy ještě příliš vysoký práh. Podařilo se mi. Nahlédla jsem do světnice. U stěny mezi dveřmi a oknem stály čtyři židle a u nich klečely čtyři ženy, mezi nimi i moje maminka. Modlily se. Maminka učila také mě modlit se. Brala mě přitom na klín. Když jsem se modlitbičku naučila, svezla jsem se jí s kolen na šlápotu a musela mne pohoupat. Když jsem byla větší, úkol houpání převzal tatínek. K modlitbě jsme večer klekali společně u postele. Maminka mne pak ještě poškrabala po zádech a zazpívala mi na dobrou noc. Modlila jsem se ráno, večer, před jídlem i po jídle hlasitě. Nezapomenu na maminčinu domácí školu. Učila mne kromě modliteb i číst, psát a počítat.[3] *Vzpomínám na "Ferdův slabikář", "Poupata" a "Biblickou dějepravu".*

Rodiče pracovali za veřtatem (u stavu). Maminka také soukala cívky na kolovratu. Při práci rodiče rádi zpívali z "Písní cestou života", z "Harfy" i ze "Sbírky". Většinu písní znali zpaměti. Maminka také ráda háčkovala a vyšívala. Když pásla krávu, a musela ji držet na provaze, aby neudělala škodu, mohla přitom háčkovat. Prádlo, šaty a zástěrky jsem měla vyšívané.

---

3 V II. světové válce byly školy pro polské a české děti zavřeny.

V neděli, když jsme přišli z kostela, musela jsem opakovat text, na který bylo kázáno, a ještě jednou jsme si ho z Bible přečetli. Pak jsme zpívali z kancionálu. (Kancionál byl tištěn švabachem. Do kostela si nosil každý svůj kancionál.) V neděli odpoledne hrála maminka na mandolinu nebo na kytaru a tatínek na housle. Mně se někdy zdálo, že jeho housle pláčou.

Jídlo se u nás chystalo na lavici a u lavice se také jedlo. Na stole pokrytém bílým ubrusem ležela jen Bible. Bible byla ve velké vážnosti, a proto se četla u stolu. Četli jsme také z "Písmákova deníku" - čtení na každý den s biblickým výkladem. Na stěnách byly zavěšeny zarámované biblické texty.

O mamince platilo, co se zpívá v jedné písni: "...co kdy činívám, vždy při tom zpívám, Ježíš, můj milý Ježíš..." K pomoci jiným byla vždy ochotná. Já jsem se to také chtěla učit. Když Pavel Jersák vezl na trakaři košík s bramborama, chtěla jsem mu pomoct. Pustil mne k trakaři, ale já jsem jím nedokázala dobře pohnout. Podařilo se mi nakonec brambory vysypat. Polekala jsem se a utekla jsem honem za plot. Viděla jsem však, že brambory sbírá, a proto jsem mu přišla zas pomoct. Však on mi za mou nešikovnost ani nevyhuboval.

Když jsem chodila do školy, věděla jsem, že mne provázejí maminčiny modlitby. Moji rodiče žili skromně, ale mne poslali na lyceum.

Maminka ve stáří onemocněla a dlouhá léta musela jen ležet, ale nikdy si nestěžovala. Modlitba a Bible, to byla maminčina práce v době její těžké nemoci. Když jsem odcházela z domu, vždy mi přála: "Buď opatrná, ať se ti nic nestane! Nechť tě má Pán Bůh ve své ochraně a péči a ať žehná práci tvých rukou!" Když se někdo divil, že si na svou nemoc nestěžuje, odpovídala: "Můj nejlepší přítel je Ježíš. On řekl: 'Dosti máš na mé milosti.'" Třináct let ležela ochrnutá, ale Pán Bůh jí zachoval svěží paměť a bystrou mysl... Bože, Otče, děkuji Ti za dar, který jsi mi dal v mých rodičích.

< Jiný pohled na Kedajovu chalupu z konce sedmdesátých let, kdy v ní dospívala už zas další generace >

Na fotografii Viera Jelínková, rozená Smetana. Zelów, Piotrkowska ul. č. 65, 1976

Dnes v evangelickém reformovaném sboru Zelově

Napsali Mirosław a J. Wiera Jelinkovi,
z polštiny přeložila Monika Machová.

Evangelicko-reformovaný sbor v Zelově, jehož počátky jsou spjaty s pronásledováním a emigrací Českých bratří, zdůrazňuje svoje sepětí s takovými osobnostmi církve, jakými byl Jan Hus, Jan Łaski, Jan Kalvín a Jan Ámos Komenský. První osadníci, potomci Českých bratří, se na zakoupeném pozemku, na němž potom vznikla osada Zelów a zelovský sbor, objevili v únoru roku 1803. Dne 20. června 1803 byli zvoleni starší sboru, jimž byla přislíbena poslušnost rovněž ve světských záležitostech. Po pádu Varšavského knížectví v roce 1815 se zelovský sbor společně s několika malopolskými sbory ocitl pod pravomocí konzistoře evangelicko-reformované církve. Sbor měl tehdy zhruba 700 členů. Během prvních několika let se věřící scházeli k modlitbám ve školní budově. Kostel byl slavnostně otevřen 3. července 1825. Na přelomu 19. a 20. století čítal sbor už 3 000 osob.

Ve druhé polovině 19. století velká skupina farníku odcestovala daleko do Ruska, v meziválečném období se lidé stěhovali na Volyňsko, kde vznikaly další českobratrské sbory. Alespoň tři z nich existují dodnes. Po první světové válce se před zdejšími Čechy otevřela cesta k návratu do vlasti. V letech 1922-1925 ji však mohlo využít pouze několik set osob.

V první polovině 20. století působily ve sboru různé sociální služby (diakon, diakonka, útulek pro staré a nemocné, útulek pro předškolní děti), ale také několik orchestrů, vokální a instrumentální soubory, mužské, ženské a smíšené pěvecké sbory, Společnost milovníku umění a knihovna. Sbor značně přispěl k rozvoji Zelova a celé oblasti.

Válka a léta 1945-1948 zničily krásu harmonického soužití různých národnostních a náboženských společenství. Členové sboru se rozprchli po celém světě. Po druhé světové válce, mimo jiné z důvodů národnostních, náboženských a především majetkových třenic, odešlo do Československa devadesát procent farníků, z nichž se jich jen málo po několika letech vrátilo. Ti, kteří zůstali, dodnes kultivují tradice svých předků.

Během celé téměř dvousetleté historie až do současnosti jsou si obyvatelé Zelova vědomi svého původu a tradice, jak národnostní, tak zvyklostní. Čeští bratří, kteří se usídlili v Zelově, přinesli s sebou dědictví materiální kultury, zejména lidové tvořivosti, charakteristické pro česko-německo-slezské pohraničí. Dodnes se zachovaly ukázky lidového stavebnictví, které polští a čeští odborníci hodnotí velmi vysoko. Jsou specifickým a unikátním typem dnes už zanikající dřevěné architektury. Tradičním zelovským řemeslem bylo tkalcovství, protože bylo po mnohá desetiletí kromě obdělávání půdy základním zdrojem příjmu zdejšího obyvatelstva.

Mnozí zelovští rodáci odcházeli, aby si našli lepší životní podmínky. Vábila je především rychle se rozvíjející tkalcovská střediska - Lodž, později Žyrardov. I dnes mládež zelovského sboru opouští svůj domov pro cestu za vzděláním, prací a bydlením. Občané Zelova tak posílili sbory v Lodži, Žyrardově, Varšavě a Katovicích. Významně přispěli ke vzniku nového sboru v Bełchatowě.

Dodnes má sbor 90-95 procent českobratrské kořeny. Rovněž mimo sbor se setkáváme s českobratrskými příjmeními, která už ve farnosti nenajdeme (např. Szpringiel, Podracki, Kowalski, Nemec, Jelonek, Niewiczerzal). Český jazyk (čili tzv. kralickou zelovštinu) stále používá starší pokolení a některé rodiny si jej opravdu váží.

Duchovním pastýřem působícím v Zelově v letech 1952-1982 byl farář Zdzisław Tranda, současný biskup církve. V roce 1982 začali v zelovském sboru pracovat Mirosław Jelinek a Jarmiła Wiera, rozená Smetanová. Oba pocházejí z exulantských rodin. Farář Mirosław Jelinek, duchovní pastýř sboru, za spolupráce se staršími sboru, zainteresovanými členy sboru a sympatizujícími občany plní svou službu dodnes.

Vzdělávací činnost

Každý, kdo má zájem o rozšiřování svých znalostí Písma svatého a o křesťanské společenství, má ve sboru mnoho možností. V neděli a svátky se konají bohoslužby. Děti se účastní nedělní školy rozdělené do tří věkových skupin. Během týdne se konají biblické hodiny, hodiny náboženství, konfirmační vyučování a různá setkání pro děti, mládež a ženy, dále modlitební setkání a setkání domácích skupin, zkoušky pěveckého sboru a hudebních souborů. Příležitostně organizujeme konference na zvláštní témata, hudební koncerty, setkání se zajímavými lidmi atd. Tradicí jsou pašijová duchovní cvičení známá jako Večery s pašijí. Sbor se také aktivně účastní různých celoevropských nebo světových křesťanských akcí a zapojuje se do aktivit např. Billy Grahama nebo Pro Christ - Ulricha Parzanyho.

Dvakrát v roce se už sedm let konají pětidenní tábory, kterých se účastní několik stovek dětí. Pokaždé je to nádherný misijní zážitek. Tábory jsou vedeny 20-30 dobrovolníky: dospělými a mladými členy sboru. Od deseti let se děti účastní táboru organizovaných Českobratrskou evangelickou církví v Česku. Díky pozvání Sdružení Exulant si v roce 1995 čtyřicet dětí prohlédlo významná místa české reformace.

Pod dohledem expertů z různých zemí, m.j. z USA, Velké Británie a Německa, má mládež možnost zdokonalovat své znalosti anglického a německého jazyka, a to během biblických letních jazykových táborů. Od roku 1994 se konají tábory anglického jazyka, od roku 1997 německého jazyka. Víme, že v těžkých dobách první světové války v evangelickém- reformovaném sboru v Zelově působil útulek pro děti na úrovni mateřské školy, a proto sbor v roce 1994 otevřel Vzdělávací mateřskou školu Jana Ámose Komenského. Mateřská škola je pod neustálou péčí významných vědců m.j. prof. zw. dr. hab. Edyty Gruszczyk-Kolczyńské. Ředitelem pro pedagogiku je už od začátku Mgr. Marie Jańczyk-Kukiela.

Kulturní a společenská činnost

Sbor v Zelově je také střediskem rozvoje umělecké činnosti ve městě. "Galerie Sborového domu", která byla otevřena v roce 1993, dává místním umělcům možnost tvořit. Poskytuje inspiraci a propaguje jejich činnost. Podporuje též zajímavé záměry jiných společností a agend v oblasti, a to mimo jiné: Nadaci Rozvoje obce Zelov, dobročinné sdružení "Razem" ("Společně"), Celopolskou literární konfrontaci a konferenci týkající se práv člověka. Sbor se snaží o dobrou spolupráci s organizacemi činnými v obci, vojvodství a ve státě. Pěstuje také mezinárodní partnerské kontakty. Díky nim došlo k podepsání Dohody o spolupráci a partnerství města a obce Zelov s obcí Neuenhaus v západním Německu.

Evangelicko-reformovaný sbor v Zelově pracuje jako jediný polský křesťanský sbor v rámci Nadace Roberta Schumanna, jež podporuje smír a budování společné Evropy. V rámci sociální sborové služby se zapojujeme do boje proti nezaměstnanosti (ve spolupráci s Oblastním úřadem práce) a pomáháme nemocnicím, školám, lidem postiženým

požárem a bezdomovcům. V budově fary, postavené ještě před II. světovou válkou, poskytl sbor ubytování několika rodinám. Potěšení přináší diakonka sboru Edyta Sęk a členky Kruhu žen. Podporujeme děti, které jezdí na organizované křesťanské letní a zimní pobyty, a také mládežnické akce.

Nepřerušená tradice našeho současného smíšeného pěveckého sboru sahá až do počátků vzniku Zelova. V první polovině 20. století bylo pěveckých kroužků několik (mužský, ženský, smíšený, mládežnický). Při větších oslavách zpívaly společně, ale také mezi sebou soutěžily, čímž zdokonalovaly své umění. Po II. světové válce, když se většina občanů českého původu vrátila do Československa, činnost pěveckého sboru oslábla. Dnes má sbor sedmnáct členů. V jeho repertoáru jsou písně zpívané již 200 let v jazyku českém i polském.

Od roku 1999 cvičí u nás, jako jediné v Polsku, tři zvonkařské soubory. Zvonkaři, dohromady 33 dětí a mládeže, hrají na zvonky ručně. "Zelovské zvonky" vede manželka současného faráře J. Wiera Jelinek s dcerou Ewou. W roce 2001 koncertovaly "Zelovské zvonky" na devíti místech v Čechách. Muzikální činnost sboru doplňuje a obohacuje také mládežnický sbor vokálně-instrumentální "Tyhilla" (hebrejsky: Píseň chvály), který vede Jaroslaw Wilczyński.

Náš evangelicko-reformovaný sbor vykazuje také činnost vydavatelskou. V roce 1998 vydal album "Wczoraj, dziś i..." (Včera, dnes a ... Život, historie a současnost Českých bratří v Zelově). Jedná se o sbírku článků známých polských a českých odborníků z mnoha oblastí. Shrnuje dosavadní výsledky bádání o dějinách Českých bratří žijících v Polsku, zejména v Zelově. Doufáme, že tato knížka bude impulsem k dalším vědeckým bádáním. Kromě toho od roku 1993 vychází v Zelově každoročně "Kalendarz evangelicko-reformovany", který připravuje pastor Jelinek. Kalendarz uvádí nejdůležitější termíny nastávajícího roku, komentuje události roku minulého, publikuje nové práce a přetiskuje hodnotné starší články.

Péče o památky

Archiv zelovského evangelicko-reformovaného sboru je zvláštností v celém Polsku. To nejen proto, že jako jediný z archivů různých křesťanských sborů v polských zemích přežil II. světovou válku, ale také proto, že jeho spisy dokumentují život české diaspory i změny civilizace společnosti. Sbírka obsahuje 239 archivních jednotek (z toho je 71 matričních knih), celkem 7,5 bm.

"Muzeum w Zelowie - Ośrodek Dokumantacji Dziejów Braci Czeskich przy Parafii Ewangelicko-Reformowanej w Zelowie" (Muzeum v Zelově - Dokumentační středisko dějin Českých bratří...) vede sbor ve spolupráci s Institutem dějin Polské akademie věd, Varšavskou univerzitou, Ministerstvem kultury a národního dědictví, Ministerstvem zahraničních věcí České republiky, Muzeem J. A. Komenského v Přerově a Sdružením Exulant. Muzeum shledává, uchovává a vystavuje památky duchovní a materiální kultury Českých bratří a shromažďuje dokumentaci k dějinám české náboženské emigrace.

Jako výstavní plocha muzea slouží rekonstruované podkroví památkového evangelicko-reformovaného kostela v Zelově. Zakristie byla rovněž upravena, aby v ní byly umístěny archiv, knihovna a badatelna. Veškeré dosavadní rekonstrukce byly prováděny pod dohledem mezinárodního výboru a konzervačních služeb bývalého piotrkovského vojvodství. Meritorně na celý projekt dohlížejí nejvýznamnější badatelé dějin Českých bratří

a historici, mj. i prof. dr hab. Urszula Augustyniak z Varšavské univerzity a vědci z univerzity v Lodži a Vratislavi, a také Křesťaňské teologické akademie ve Varšavě.

Nynější muzeální činnost, ve které faráři Mirosławu Jelinkovi pomáhá kustod muzea Mgr. Jacek Kriegseisen, je zaměřená především na organizaci periodických a stálých výstav a na publikování výsledků dosavadních výzkumů. V rámci činnosti muzea sbor hodlá zahájit interdisciplinární a mnohostranné aktivity, které budou dokumentovány v několika připravovaných muzeálních sešitech. Školní mládež z našeho regionu, která se často účastní zvláštních hodin dějepisu, v nichž se seznamuje s ideály české a polské reformace, pomáhá zvýšit zájem i o minulost města a regionu.

Hřbitov Evangelicko-reformovaného sboru v Zelově má 150-ti letou tradici a je jedním z mála funkčních evangelických hřbitovů této tradice. Vedle později založeného katolického hřbitova byl dlouho hřbitovem ekumenickým, na němž byli pohřbíváni i zesnulí jiných vyznání.

< Sborový dům >

V letech 1975, 1993, 1996 se uskutečnily sjezdy potomků Českých bratří ze Zelova. Ve spolupráci se Sdružením Exulant nyní probíhají přípravy k Světovému sjezdu Českých bratří v Zelově, který se bude konat u příležitosti 200. výročí existence Zelova a sboru. Nejvýznamnější část oslav je plánována na červen 2003.

Zelovský sbor má dobré zázemí v podobě sborového domu, pavilónu a campingu, ve kterém se mohou konat konference a tábory.

Sborový dům, mezinárodní centrum setkání, poskytuje celkem 50 míst k přenocování v pohodlných pokojích, 20 míst na matracích v budově a camping vybavený kuchyní, koupelnou, WC a sálem pro účely setkání. Kromě toho máme k dispozici: konferenční sál 120 + 40 míst (u stolu 80 + 25 míst) s multimediální výbavou i menší sály. Lze také odpočívat na zelené, oplocené ploše, s celkovou rozlohou 1,5 ha (hřiště, rekreační plocha, jezírko, "Slepičí chata" s místem na ohniště a oplocené parkoviště), a to poblíž centra našeho městečka.

Srdečně Vás zveme

Evangelicko-reformovaný sbor v Zelově
tel./fax 044/634 10 53, 634 20 60
e-mail: zelandia@pt.onet.pl

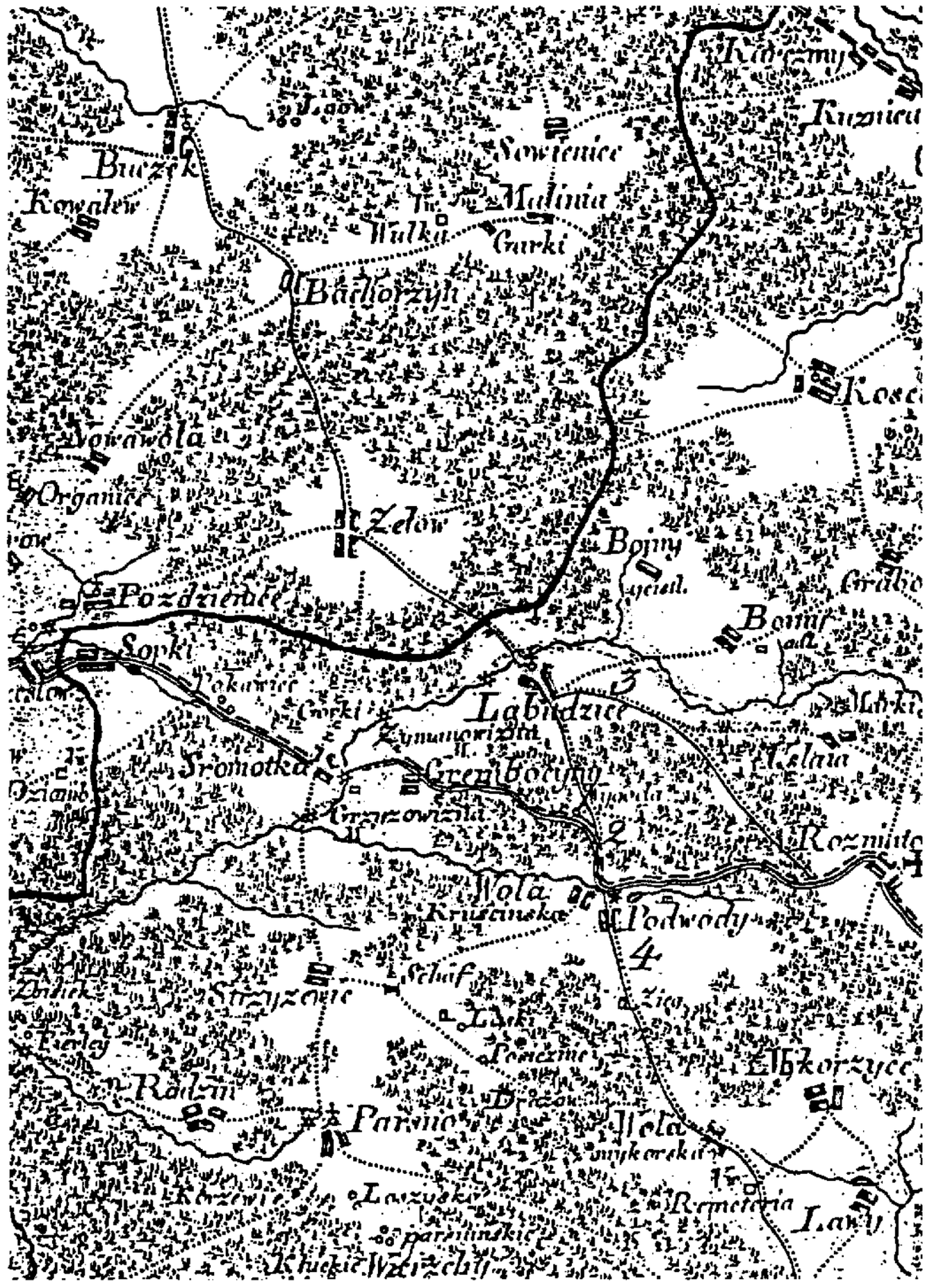

< Před příchodem českých kolonistů do Zelova >

I

Založení českého Zelova

1. Čeští exulanti

Pojem "exulant" se pojí v českých dějinách s pojmem "bitva na Bílé hoře". Česká reformace se po svých bouřlivých počátcích v 15. století vyvíjela dále jen těžko pod neustálým protireformačním tlakem ze strany Říma, který se snažil za každou cenu udržet především jednotu církve. Také českým reformátorům, až na výjimky, velmi záleželo na zachování jednoty církve, a proto byli ochotni ke kompromisům. Nekompromisní Čeští bratří byli pronásledováni a už v 15. a 16. století zakoušeli úděl exulantů. Opora, kterou našla česká reformace v reformaci německé, ji oživila a dopomohla jí k větší nezávislosti. Čeští bratří byli v druhé polovině 16. století v českých zemích akceptováni a jejich Jednota bratrská byla tolerována jako samostatná menšinová církev. Počátkem 17. století však protireformační tlak ze strany katolické církve a habsburského panovníka zesílil zas natolik, že došlo k otevřeným konfliktům, které vyvrcholily 8. listopadu 1620 v bitvě na Bílé hoře porážkou protestantských stavů. Po tomto střetnutí se vítězná strana rozhodla českou reformaci zcela udusit násilnou rekatolizací.

Nevybíravá protireformační opatření měla za následek náboženskou emigraci. Někteří nekatolíci byli ze země vyhnáni, jiní byli k odchodu donuceni nemilosrdnými hrozbami a tresty. V 17. století hledali čeští emigranti útočiště především v Sasku, v Polsku a v Uhrách. Češi, zvláště Čeští bratří, byli podezíráni z kalvinismu a saští luteráni nebyli ochotni kalvinisty tolerovat. V Polsku měla česká Jednota bratrská půdu připravenou starší emigrací. Bratří nacházeli ještě i v 17. století útočiště pod ochranou některých polských pánů, avšak v důsledku dalšího politického vývoje ochránců českých exulantů v Polsku ubývalo. Katolická církev tu uplatňovala svůj vliv a bránila příchodu dalších náboženských emigrantů z Čech a Moravy.

V českých zemích se ani sto let po Bílé hoře situace o mnoho nezlepšila. Nevybíravá rekatolizace sice dosáhla více nebo méně povrchního pokatoličtění většiny obyvatelstva, ale reformační tradice vymýceny nebyly. Tajní čtenáři Bible si vzdor přísným trestům a zabavování a pálení Biblí opatřovali stále nové zakázané knihy. Někteří z nich zaplatili svou touhu po četbě evangelia i životem. Přes slídilství horlivých misionářů, udavačství zlomyslných sousedů a přes mučením vynucované zrádné výpovědi souvěrců žila reformační tradice v Čechách a na Moravě dále. Její vývoj byl však těmito těžkými okolnostmi poznamenán.

Ve víře a tradici českých písmáků 18. století splývaly různé reformační proudy. Nedůvěra k církevní organizaci, zatížené lidskými svévolnými usneseními, vedla k Bibli jako jedinému spolehlivému prameni - zjevení Boží vůle. Do popředí se dostala osobní zodpovědnost věřících před Bohem. Od malička vštěpovali písmáci svým dětem, aby se *bály Boha*, tzn. aby se bály Boha víc než lidí, aby se ptaly po Boží vůli a byly si vědomy toho, že se jednou budou muset před ním za svůj život osobně zodpovídat.

S katolickou církví se dostávali písmáci do konfliktů především v otázce modliteb ke svatým a matce Ježíšově, protože v Bibli o takových modlitbách nic nestálo. Také pro vysluhování Večeře Páně pod jednou nenašli oprávnění.

Písmáci se scházeli ke čtení Bible a modlitbám v podomních tajných schůzkách. Když přišel na návštěvu evangelický predikant, slavili spolu Večeři Páně pod obojí způsobou, a sice lámáním obyčejného chleba. Četli zakázanou literaturu z tiskáren luterských pietistů. Opisovali si duchovní písně a kázání. Připomínali si Husa, Žižku, *staré Čechy* a České bratry. Dědictví početně malé reformační církve Jednoty bratrské, jak se udrželo v české tradici, nabývalo stále více na významu.

Císař Karel VI., vychovaný pod silným vlivem jezuitů, se přičinil o zintenzivnění rekatolizačního úsilí v českých zemích. Ani jeho nový patent o pronásledování vlastníků zakázaných knih z 10. prosince 1717 však čtenáře Bible neodstrašil. Naopak, ve východních Čechách došlo k duchovnímu *probuzení*. O Bibli jako o směrodatný pramen poznání Boží vůle se začínali přes všecka rizika zajímat stále noví lidé. Reskript z 29. srpna 1721 vložil sice trestání nekatolíků do rukou světských (necírkevních) orgánů, ale pro postižené se tím mnoho nezměnilo. Katoličtí duchovní rozhodovali o vině či nevině vyslýchaných, uplatňovali především při vyšetřováních svůj vliv a nejednou se jezuité úspěšně zasadili i o zostření vyměřených trestů. Tolerantnější duchovní, o kterých se v životopisech exulantů také dočítáme, se sami museli obávat osobních konsekvencí hrozících ze strany horlivých misionářů a církevní hierarchie.

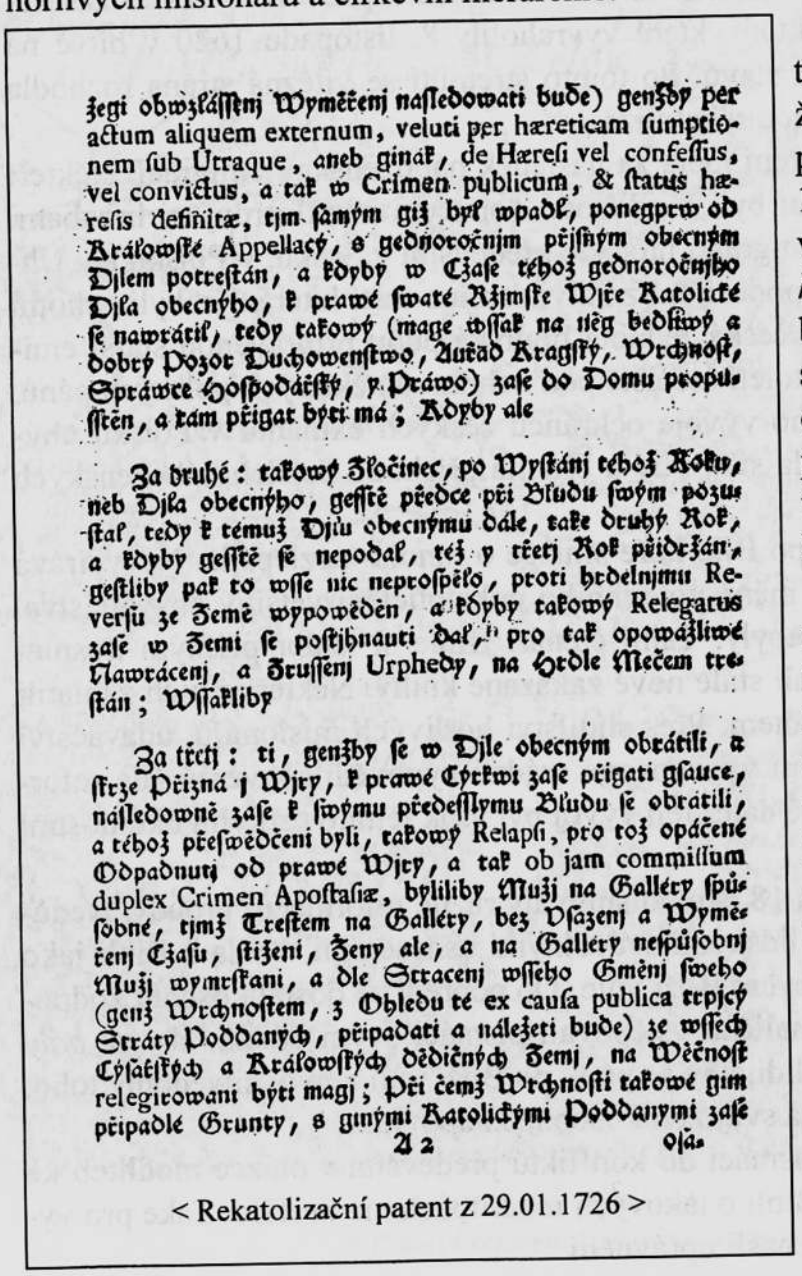

žegi obwzláſſtnj Wyměřenj naſledowati bude) genžby per actum aliquem externum, veluti per hæreticam ſumptionem ſub Utraque, aneb ginák, de Hæreſi vel confeſſus, vel convictus, a tak w Crimen publicum, & ſtatus hæreſis definitæ, tjm ſamým giž byl wpadl, ponegprw od Králowſké Appellacý, s gednoročnim přiſným obecným Djlem potreſtán, a kdyby w Čaſe téhož gednoročnjho Djla obecnýho, k prawé ſwaté Rzjmſke Wíře Katolické ſe nawrátil, tedy takowý (mage wſſak na něg bedliwý a dobrý Pozor Duchowenſtwo, Zuřad Kragſký, Wrchnoſt, Správce Hoſpodářſký, y Práwo) zaſe do Domu propuſſtěn, a tam přigat býti má; Kdyby ale

Za druhé: takowý Zločinec, po Wyſtánj téhož Roku, neb Djla obecnýho, geſſtě předce při Bludu ſwým pozuſtal, tedy k témuž Djlu obecnýmu dále, take druhý Rok, a kdyby geſſtě ſe nepodal, též y třetj Rok přidržán, geſtliby pak to wſſe nic neproſpěło, proti hrdelnjmu Reverſu ze Země wypowěděn, a kdyby takowý Relegatus zaſe w Zemi ſe poſtjhnauti dal, pro tak opowážliwé Nawrácenj, a Zruſſenj Urphedy, na Hrdle Mečem trestán; Wſſakliby

Za třetj: ti, genžby ſe w Djle obecným obrátili, a ſtrze Přizná j Wjry, k prawé Cýrkwi zaſe přigati gſauce, náſledowně zaſe k ſwýmu předeſſlymu Bludu ſe obratili, a téhož přeſwědčeni byli, takowý Relapſi, pro toż opáčené Odpadnutj od prawé Wjry, a tak ob jam commiſſum duplex Crimen Apoſtaſiæ, byliliby Mužj na Galléry ſpůſobné, tjmž Treſtem na Galléry, bez Vſazenj a Wyměřenj Čaſu, ſtiženi, Ženy ale, a na Galléry neſpůſobnj Mužj wymrſkani, a dle Stracenj wſſeho Gmenj ſweho (genž Wrchnoſtem, z Obledu té ex cauſa publica trpjcý Stráty Poddaných, připadati a náležeti bude) ze wſſech Cýſařſkých a Králowſkých dědičných Zemj, na Wěčnoſt relegirowani býti magj; Při čemž Wrchnoſti takowé gim připadlé Grunty, s ginými Katolickými Poddanými zaſe

A 2 oſa-

< Rekatolizační patent z 29.01.1726 >

Podmínky, v jakých tajní nekatolíci v českých zemích 18. století žili, živě znázorňuje rekatolizační patent, zveřejněný v Praze 29. ledna 1726. Čtenáři Bible byli považováni za *kacíře* a *zločince*. Dopadení *kacíři* měli být náležitě potrestáni, ba vymýceni. Ti, kterým se dařilo své přesvědčení utajit, měli být tvrdým potrestáním dopadených alespoň zastrašeni. Tresty za odpadlictví od katolické víry byly znovu vyhlášeny:

Při prvním provinění měl být poddaný, svobodný, či měšťan potrestán k roku nucených prací. Takoví odsouzenci pak žili ve vězení a připoutáni řetězy ke káře vykonávali nejšpinavější a nejtěžší práce. Když po roce nucené práce byli ochotni zříci se svých odchylek od katolického učení a veřejně odvolat své přesvědčení, směli se vrátit domů. Nepoddajní měli zůstat u káry druhý i třetí rok. Nepolepšitelní měli být vykázáni ze země. Mladším mužům, kteří se už jednou zakázané víry zřekli a znovu od katolické víry odpadli, hrozil odsun na galeje,

odkud nebylo návratu. Staří a slabí muži, stejně jako ženy, měli být ze země vymrskáni. Všem ze země vykázaným byl návrat pod trestem smrti zakázán. Trest smrti hrozil také všem *kacířským učitelům*, všem, kteří tajným kazatelům poskytli útulek nebo trpěli ve svých domech konání tajných nekatolických pobožností. Také na přinášení a rozdávání zakázaných knih byl vypsán stejně tvrdý trest. Rodičům, kteří vychovávali své děti v nekatolické víře, měly být děti odebrány a dány na výchovu do rodin dobře katolických. Aby stíhání zakázané víry bylo úspěšnější, sliboval patent nemalé odměny udavačům, jejichž jména měla být samozřejmě utajena. Udáním *kacířského učitele* si mohl chudý poddaný vydělat *sto tvrdých tolarů.*[1]

Praxe byla většinou poněkud mírnější, než žádal výše uvedený patent. První tresty nucených prací byly vyměřovány často jen na čtvrt nebo půl roku, ale nejednou byly tresty dodrženy přísně podle předpisu a někdy dokonce přibyly ve výkonu předepsaného trestu ještě dodatečné zlomyslné krutosti, které měly zvýšit odstrašující efekt. Na vykázání ze země čekali vězni marně. Docházelo k němu velmi zřídka. Když se vězení začala přeplňovat, byli mladí muži, svobodní i otcové rodin, bez dlouhých výslechů posíláni do armády, odkud se zpravidla už nevrátili. Zabavení majetku, vyhnání ze statku a vykázání z jedné vsi do druhé patřilo k běžným trestům.

---

[1]Z protireformačního patentu zveřejněného v Praze 29. ledna 1726: *...Jeho Císařská a Královská Milost s velkým nezalíbením vyrozumívati ráčí, kterak ten již v tomto království vykořeněný kacířský blud sem i tam ne jen v krajích mezi sprostným, neumělým a tedy lehce převedenu býti mohoucím lidem sedlským, nýbrž i v městech a to v samých městech pražských se vyskytovati a vždy dále rozmáhati počíná... Jeho Císařská a Královská milost... k dokonalejšímu zamezení téhož zlého za potřebné uznati ráčila... a ustanoviti, aby... ti, jenž by v též velice škodlivé zločinnosti vinni nalezeni byli, náležitě potrestáni, jiní ale následovně od podobného odstrašeni býti mohli. Pročež tedy Jeho Milost Císařská a Královská... takto ustanoviti ráčí: že*

Primo: Takový poddaný... ponejprv od královské Apelaci s jednoročním přísným obecním dílem potrestán, a kdyby v čase téhož jednoročního díla obecního k pravé svaté římské víře katolické se navrátil, tedy takový... zase do domu propuštěn a tam přijat býti má. Kdyby ale

Za druhé: takový zločinec po vystání téhož roku neb díla obecního ještě předce při bludu svým pozůstal, tedy k témuž dílu obecnímu dále také druhý rok, a kdyby se ještě nepoddal, též i třetí rok přidržán; jestli by pak to vše nic neprospělo, proti hrdelnímu reversu ze země vypověděn; a kdyby takový relegatus zase v zemi se postihnouti dal, pro tak opovážlivé navrácení... na hrdle mečem trestán. Však li by

Za třetí: ti, jenž by se v díle obecným obrátili a skrze přiznání víry k pravé církvi zase přijati jsouce, následovně zase k svému předešlému bludu se obrátili, a téhož přesvědčení byli, takoví relapsi..., byli-li by muži, na galéry způsobné [způsobní], týmž trestem na galéry bez usazení a vyměření času stiženi, ženy ale a na galéry nezpůsobní muži vymrskáni a dle ztracení všeho jmění svého (jenž vrchnostem z ohledu té ex causa publica trpící ztráty poddaných připadati bude) ze všech císařských a královských dědičných zemí na věčnost relegirováni býti mají; ...anobrž také pro téhož, jenž by kacířského učitele vyzkoumal a udal, jedno sto tvrdých tolarů, pro oného ale, jenž by takového podvodníka dokonce dostavil, tři sta zlatých rejnských za recompens tuto vyvrhovati ráčí, kteréžto obdarování od Jeho Milosti zdejšího Gubernio ex publico ihned v hotovosti zapravené a přitom ještě téhož jméno dokonale zatajeno býti má.

Jakož také ostatně z strany přinášení podvodných kacířských kněh, při tom dne 15. měsíce března léta 1721 v zemi učiněném vyhlášení se pozůstavuje, by totiž žádný kupec neb forman, též kteří s krajkami, přízí a plátnem handlují, též z Vratislavi, Norimberka a Lipska přicházející poslové a fůry aneb kdo by týž koliv byl, nějaké s pravém [pravým] katolickém [katolickým] naučení[m] a vyznání[m] jakkolivěk nesrovnalé knihy do tohoto dědičného království přinášeti neb přiváženi se neopovažoval, kdyby pak kdo tuž zápověď přestoupil a takové kacířské knihy vzlášť neb spolu s kupeckým a kramářským zbožím přivážel, vedle toho, že takový přestupník podle přítomné Pragmatiky zajatý a na trest meče proti němu pokračováno bude, ještě s pobráním všeho zboží potrestán, a témuž, jenž by takového udal, třetina pobraného zboží, neb jestli by toliko samé takové zapověděné kacířské knihy přivezené byly, jemu recompens ex publico udělen býti má...

Jakož také vrchnosti a magistrátové k tomu napomenuti býti mají, aby děti těch rodičů, jenž k pravé víře se navrátiti nechtějí, pobrané a v městech s katolickými poručníky zaopatřené, v kraji ale dobrým katolickým hospodářům, jak chlapci tak děvčata, do služby dané byly... (ASR, sig. III T 58, přepis ortograficky upraven.)

O způsobu vedení vyšetřování proti podezřelým z *kacířství* se patent nezmiňuje. Kruté bití, které mnozí nepřežili, trápení hladem a zimou patřilo k věci. Jezuité měli navíc v zásobě celou řadu metod psychického nátlaku a hrozeb. Pro mladé matky byla zvláště hrozba odnětí malých dětí, o níž se zmiňuje výše uvedený patent, těžko únosná. Rodiče, kteří tušili hrozící nebezpečí, se někdy snažili zbavit podezření tím, že sami dali větší děti (už od sedmi, osmi let) do služby rodin nepodezřelých. Někteří poslali na čas své synky dokonce do jezuitských škol. Tím doufali udržet si aspoň přehled o výchově svých dětí, neztratit je z dohledu a v příhodný čas uplatnit svůj vliv.

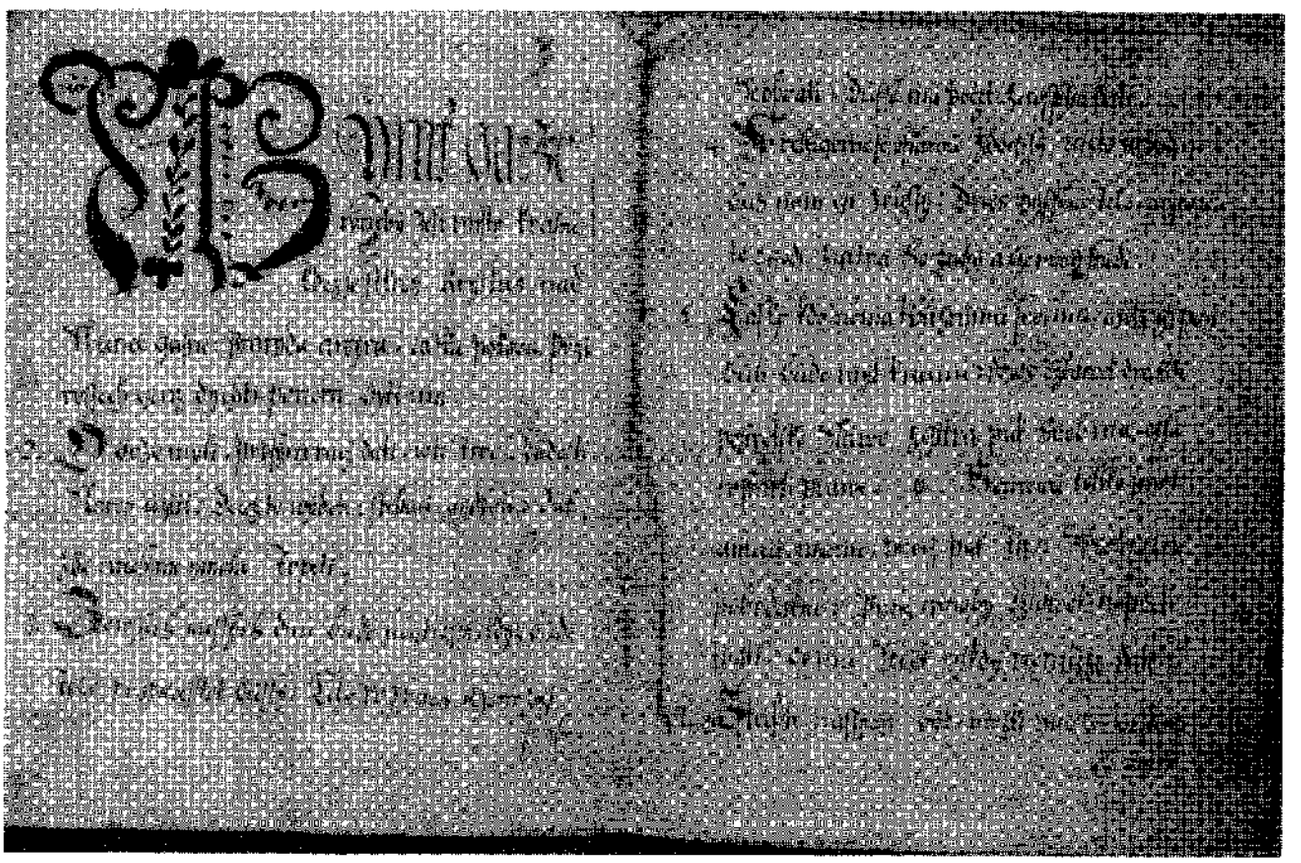

< Z rukopisného zpěvníčku tajných nekatolíků >

Strach z neustále hrozícího nebezpečí ztráty veškerého majetku i rodiny na jedné straně a špatné svědomí pro zapírání svého přesvědčení, lež a přetvářka na druhé straně nutily tajné nekatolíky uvažovat o emigraci. Avšak i emigrace byla nemalým rizikem. Poddaní neměli na emigraci právo. Každý pokus o útěk ze země byl navíc nepřímým důkazem zakázaného smýšlení. Nezdařená emigrace znamenala na léta, někdy i navždy rozpad rodiny. V případě šťastného překonání hranic zůstávala stále ještě otázka, jak se rodina v cizí zemi uživí. Každá rodina musela hledat své vlastní řešení. Pro mnohé byla emigrace jediným, byť riskantním východiskem z nouze.

Pruský král Friedrich II., který po smrti císaře Karla VI. bezohledně využil dané politické situace v Evropě k územnímu rozšíření svého království, měl zájem o zvýšení počtu obyvatelstva ve své říši, a proto ochotně sliboval českým nekatolíkům svobodnou půdu v jím právě zabraném Slezsku.

O Vánocích 1741, v době první slezské války, stálo pruské vojsko hluboko v Čechách a kazatel českého exulantského sboru v Berlíně přijel do Hradce Králové, aby českým

nekatolíkům, kteří toužili odstěhovat se do země náboženské svobody, tlumočil nabídku pruského krále. Směli emigrovat beze strachu, že budou ještě před hranicemi dopadeni a potrestáni. Nemuseli utíkat pěšky po nechůdných cestách ani se schovávat v lesích. Mohli zapřáhnout své koně, na vozy naložit aspoň část svého majetku a jet bez obav po veřejných cestách. Pruské vojsko jim mělo zajistit bezpečný průjezd.

Mnozí čeští nekatolíci chtěli využít tak slibné příležitosti v naději, že budou moci pro svou rodinu bez velkého rizika založit ve Slezsku novou existenci. Většina z nich však zjistila buď ještě doma, cestou, nebo nejpozději u cíle své cesty, že skutečnost je daleko tvrdší, než se domnívali. Pruští vojáci se nechovali jak měli, cesta nebyla bez nebezpečí a ve slezském městečku Münsterbergu (Ziębice) nebylo pro Čechy dost místa. Shromáždilo se tu během šesti měsíců na 2000 českých emigrantů. Slibovaná půda nebyla připravena, a nakonec se ukázalo, že pruský král nemá na splnění svých slibů peníze.

Sedm let čekali čeští emigranti ve Slezsku na splnění královských slibů. Prožili mnoho bídy a nesnází. Mnozí zemřeli, jiní odešli do Berlína, ale na jejich místa přicházeli stále noví exulanti, které neutěšené poměry v Čechách a na Moravě donutily opustit svůj majetek, přátele a někdy i rodinu. V Münsterbergu hledali Češi těžko práci. Aby se uživili, hledali mnozí z nich pracovní příležitosti po celém Slezsku, někteří dokonce přes všecky zákazy pronikli i do Polska.

V roce 1749 mohly být konečně ve Slezsku založeny dvě české kolonie: Husinec u Střelína a Friedrichův Tábor na wartenberském panství u polské hranice. Protože v nich nebylo pro všecky emigranty dost místa, byl o tři roky později založen ještě Friedrichův Hradec u Opole.

Pokud v českých zemích trvalo pronásledování tajných čtenářů Bible, nemohlo být emigraci zabráněno. Až do vydání tolerančního patentu v habsburských zemích v roce 1781 se trousili z Čech do Slezska stále noví exulanti. V šedesátých a sedmdesátých letech 18. století vznikly ještě některé další české kolonie. V těsném sousedství Friedrichova Tábora byly založeny české osady Malý Friedrichův Tábor a Čermín a s Husincem u Střelína sousedily Nové Poděbrady. Na sever od Opole byla postavena česká kolonie Sacken, které se však nepodařilo získat právo na vlastního českého kazatele. Exulanti ve třech menších českých koloniích (Bachwitz, Erdmannsdorf a Sophienthal) jihovýchodně od Namslau stejně jako ve třech jiných (Buddenbrock, Ludwigsdorf a Prittwitz) u Kreuzburgu postrádali rovněž duchovní péči.

Téměř všichni čeští exulanti v 18. století se hlásili k odkazu Jednoty bratrské, oslovovali se bratři a sestry a své exulantské sborové řády se snažili vypracovávat podle vzoru bratrských řádů.

Už ve druhé generaci se začaly české kolonie přelidňovat. Podíly půdy v exulantských koloniích byly nedílné. Hospodářství převzal zpravidla nejstarší syn nebo jeden ze zeťů. Ostatní synové, pokud se nepřiženili do jiného hospodářství, museli hledat půdu v blízkém okolí nebo se spokojit s údělem drobného řemeslníka (tkalce, ševce, krejčího) či nádeníka.

2. Smlouvy o Zelov

Už ve středověku byly pozemky ležící v Polsku na poloviční cestě mezi Bełchatowem a Łaskem obdělávány. Osadě, která tu vznikla, říkali Szelyów. V polovině 16. století se osada psala už Zeliów, žili v ní dva chalupníci a devatenáct sedláků a byla tu dokonce i krčma. Do kostela se chodilo do Buczku, kam byly také odváděny povinné dávky na udržování kostela. V roce 1553 však ves vyhořela a byla na čas zbavena všech svých povinností. V roce 1778 stála na stejném místě už obec nová, ale nebyla o nic větší. Žilo tu zas jen asi dvacet rodin, mezi nimi také jeden kovář a jeden kolář. Krčma ve vsi zůstala. Právo prodeje alkoholu bylo pro vrchnost výnosným obchodem. Ve vsi stál dřevěný vrchnostenský dvorec s oborou, stodolami a chlévy.[2] Poddaní ze vsi Zelova byli povinni robotou, která stačila na udržení provozu vrchnostenského hospodářství. Pěstovalo se především žito, oves, něco ječmene a pšenice, pohanka, hrách, cibule, mrkev, petržel a zelí, na loukách se pásly ovce.[3]

Poslední čtvrtina 18. století znamenala pro Polsko celou řadu nepříznivých změn. Třenice mezi polskou šlechtou a náboženská intolerance umožňovaly silnějším sousedním státům zasahovat stále důrazněji do polských záležitostí a vedly nakonec k likvidaci kdysi slavného polského království. Rusko, Rakousko a Prusko dosáhly v roce 1795 třetím rozdělením Polska svých cílů. Zelov se octl už při druhém dělení Polska v roce 1793 pod pruskou správou. Zelovský statek v té době příliš neprosperoval a dědic statku Józef Świdziński, syn Stefana Świdzińského a Maryany, rozené Bakovské, vnuk Jana Świdzińského a Maryany, rozené Madalinské, se rozhodl jej prodat. O úmyslech pana Świdzińského se dozvěděl Alexander Petrozelín de Korwin.

Alexander Petrozelín byl v třetí generaci potomkem českých exulantů. Jeho předek Jakub Petrozelín (Petrozelinus) byl počátkem 17. století děkanem v Třebíči a osobním kazatelem Kateřiny z Valdštejna, manželky moravského šlechtice Karla staršího ze Žerotína. Emigroval s Žerotínovou rodinou do Vratislavi, kde v roce 1633 zemřel. Jakubův syn a Alexandrův praděd Tomáš Petrozelín byl bratrským kazatelem a působil v letech 1636 až 1647 v Malopolsku v Okszi. Tam se narodil Alexandrův děd Jan Petrozelín. Také Jan byl bratrským kazatelem. Působil nejprve v krakovském kraji, nakonec pak v letech 1693 až 1703 v Gdaňsku. Vyznamenal se překladem Komenského Labyrintu světa do polštiny. Kde žili Alexandrovi rodiče, Alexander Petrozelín a Žofie, rozená Bielská, nevíme. Rovněž je nám zatím neznámo, jak přišla gdaňská větev Petrozelínovy rodiny k přídomku de Korwin.[4] V každém případě byl Alexander Petrozelín de Korwin člověk světa znalý. Prošel jej nejméně od severního moře až do Uher a Haliče. Na svých cestách se seznámil českými exulantskými koloniemi na slezsko-polské hranici. Věděl, že Češi v těchto koloniích, postavených na písčité půdě kdysi pustého vřesoviště, mají nouzi o půdu. Sám také

---

[2] Zarys, s. 7.

[3] Tamtéž, s. 8.

[4] Mezi bratrskými kněžími nebylo jméno Korvín neznámým. Jan Corvin (Korvín) byl knězem Jednoty bratrské a členem pražské konzistoře. Kázal německy u sv. Benedikta a v kapli Božího těla na Novém Městě. Zemřel 1623 v exilu v Břehu. Snad byl vnukem novoutrakvistického kněze Antonína Korvína, který vydal kolem roku 1540 několik svých spisů (*Vejklady na čtení nedělní*, *Vejklady na čtení svátků vejročních*). V seznamu polské kalvínské šlechty (Szymon Konarski: Szlachta Kalwińska w Polsce, Warszawa 1936, reprint 1992) jméno de Korwin není zmíněno. Vyskytuje se však v západní Evropě a také v Uhrách, kde měl Petrozelín nejspíše příbuzné, protože tam častěji cestoval. V soupisu kostelů, duchovních a úředníků vilenského obvodu z října 1851 (kopie farní archiv v Zelově, BUW sig. 529) jsou Petrozelínové (bez přídomku de Korwin) zapsáni jako zakladatelé kaple v obci zvané Kukawicze. Erazm Petrozelín byl podle stejného seznamu členem vilenského presbyteria.

hledal, kde by se příhodně mohl usadit. Příliš zámožný nebyl, a proto se rozhodl využít situaci. Za zprostředkování prodeje a koupě statku Zelov mohl očekávat odměnu, kterou by si své postavení o něco zlepšil. - Vypravil se tedy do Slezska.

15. listopadu 1 802 se konala u rychtáře v Čermíně důležitá schůze, jíž se zúčastnili i sousedé z Velkého a Malého Tábora. Rokovali o novině, kterou přinesl Alexander Petrozelín. Jeho nabídka stála za uváženou. Dospělé děti kolonistů si zakládaly rodiny a hledaly, kde by mohly hospodařit. Kdyby se sousedé dali dohromady a přizvali k tomu i další zájemce z jiných kolonií, možná, že by se jim podařilo založit novou českou kolonii. Petrozelín mezi sousedy nepatřil, tudíž na schůzi nebyl. Protože však přítomní měli k věci řadu otázek, poslali pro něj Václava Pytlíčka s prosbou, aby přišel hned k rychtáři. Vyslechli si pak Petrozelínovu příznivou zprávu o statku Zelov u Widawy i jeho nabídku, že by za určitou odměnu koupi statku zprostředkoval. Někteří sousedé se pro nový plán hned nadchli, jiní byli opatrnější a chtěli si nejdříve zprávu sami ověřit a zjistit, jak nabízené pozemky ve vsi Zelově vypadají. Několik mužů bylo ihned pověřeno obhlídkou půdy v Zelově, ale zároveň byl vypraven posel jménem Miller do menších českých kolonií, ležících na jih od Kempna u Namslau a Kreuzburgu, aby se tam poptal po dalších zájemcích o půdu. Dostatečný počet kolonistů, kteří by byli schopni přispět na zakoupení půdy, byl jedním z důležitých předpokladů. Miller[5] znal zřejmě dobře poměry ve vesnicích, do kterých byl poslán, a už předem si byl jist úspěchem. Celá záležitost byla velmi spěšná, protože Petrozelín nechtěl v Čermíně na rozhodnutí příliš dlouho čekat, a také obavy, že by se snad zatím našel pro Zelov jiný kupec, nutily ke spěchu.

Zástupci čermínských a táborských sousedů se vydali na cestu po pohodlné silnici do Zelova. Až do Widawy mohli jet po dopravní tepně, vedoucí z Drážďan do Varšavy, která už v 18. století vykazovala všecka potřebná zařízení pro cestující, jako byl především dostatek poštovních stanic a hospod. Vždyť po ní jezdíval saský kurfiřt, polský král.

Méně pohodlnou, ale dobře známou cestou na jih pospíchal Miller. Když se rychlý posel z Čermína objevil v Sophienthalu u rychtáře Josefa Millera, byli sousedé z okolních kolonií ihned sezváni k poradě a podle očekávání projevili o založení nové kolonie živý zájem. Dělali si naděje, že v nové kolonii najdou nejen dostatek půdy, ale že také budou mít možnost založit sbor a povolat českého kazatele.

Zatímco se posel spěšně vracel do Čermína, byla zpráva o příležitosti k založení nové české kolonie poslána ještě do dalších menších i větších exulantských kolonií.

Z Polska se vrátili táborští a čermínští sousedé spokojeni, zhlédnutý statek Zelov se jim zamlouval, a když slyšeli, že i v jiných exulantských koloniích je zájem o založení nové české obce veliký, uzavřeli bez meškání s Alexandrem Petrozelínem následující smouvu o koupi půdy:

---

[5] Známe dva muže tohoto příjmení, kteří pro úlohu posla přichází v úvahu: kovář Jan Miller (Müller), který se v září 1787 oženil ve Velkém Táboře s dcerou kováře Petra Tomeše, a chalupník Josef Miller, nejmladší syn Jana Millera, kdysi krčmáře v Kempen, který si v únoru stejného roku 1787 vzal za manželku Alžbětu, dceru Jakuba Strnada z Malého Tábora. Jak naznačuje spleť křestních jmen, byli oba Millerové zřejmě bratranci. Protože v táborských matrikách nenalézáme zápisy o narození dětí kováře Jana Millera, lze předpokládat, že Jan Miller žil se svou ženou Charlottou v české kolonii Sophienthalu, kde byl jeho otec Josef rychtářem. Možná, že byl Jan Miller v listopadu 1802 právě na návštěvě u svého tchána a Čermínští mu uložili zjistit situaci v kraji, kde bydlel. Pokud však úkolem vyrozumění Čechů v malých koloniích nebyl pověřen tento náhodný host Jan Miller, pak - a to nejspíše - byl poslem do Sophienthalu chalupník Josef Miller z Malého Tábora.

< Cesta z Drážďan do Varšavy
přes Kempno a Widawu >

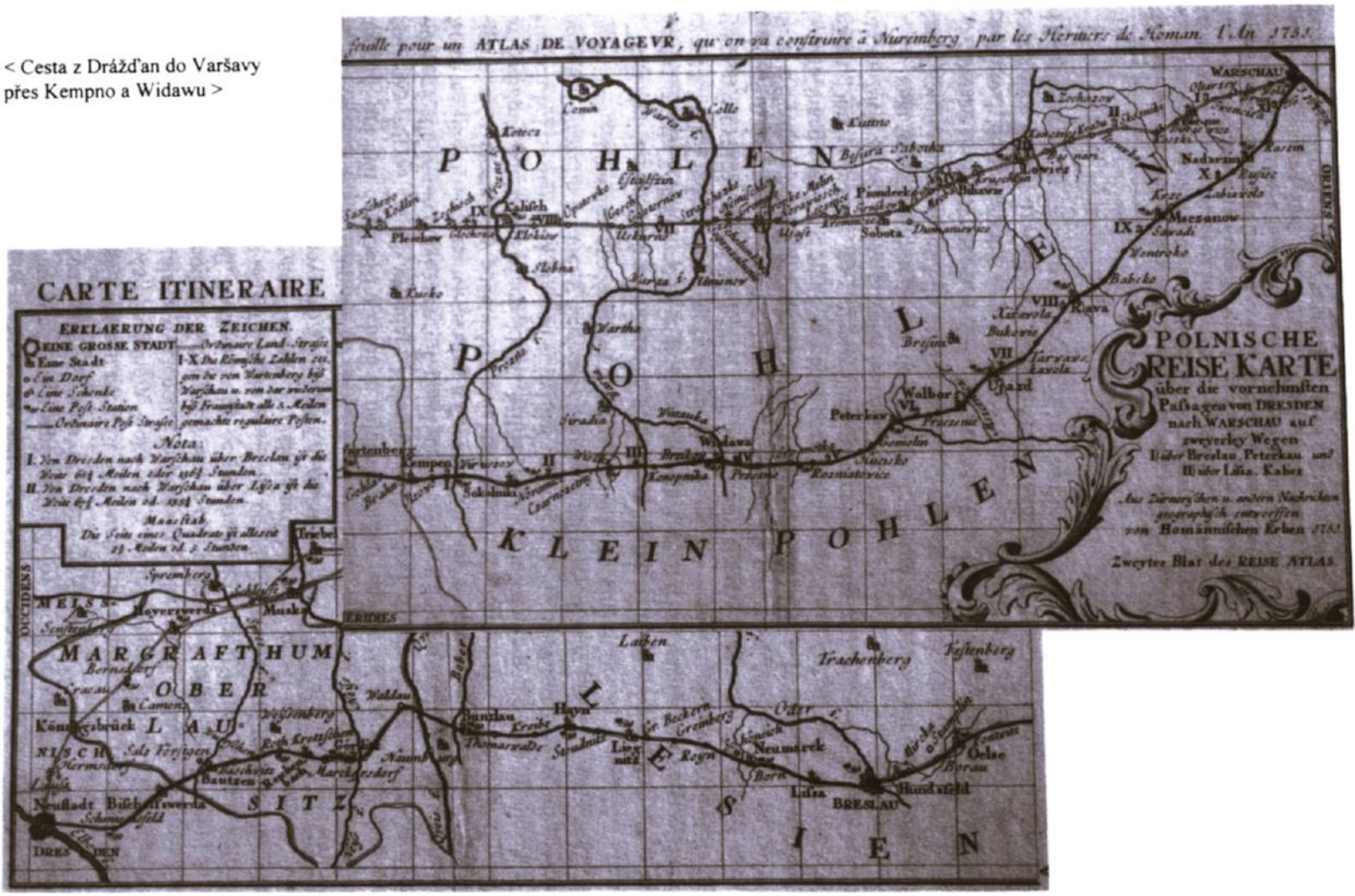

Actum v Čermíně dne 20. Novembris 1802; v přítomnosti práva našeho představily se pod dnešním datum strany kontrakt mezi sebou dělající v následující způsob:

a) z jedný strany P. Alexander Petrozelin de Korwin

b) z druhý obyvatelé colonií českých nížej podepsaní.

A tak výš jmenovaní colonisti majíc úsilí a chuť vesnici Zelov koupit od Pana Jozefa Świdzińskýho, tři míle od Widawy ležící, a tu vesnici mezi sebou podělit, a když nejsou lidma učenýma, obávajíc se nějaké těžkosti v této správě, berou sobě výš jmenovaného pana Petrozelína za svého správce, který se zavazuje:

a) tak hraničné dokumenta jako i contrakty v tej výš jmenovaný vesnici, jako i resignacie a jiné všecky papíry k tomu náležitěj prohlídnout i o právech [ve] všech těch věcech [se] ubezpečit.

b) kontrakt s dědicem zavřít

c) peníze, který by chybovaly, a to ne víc nad polovic, opatřit na hypoteku

d) všelikým těžkostem jiným v tý správě konec učinit.

A poněvadž tento výš jmenovaný pan Petrozelín reformirský konfese jest a jako zeman od zákonu právnej, a také sobě vinšuje v tej vesnici podíl mět; a tak mu připovídají v ...[6] *[náhradu] za jeho fatigu,*[7] *že to jeho místo od všeho, cožkoliv se onus (těžkost)*[8] *jmenuje, krom královskýho štajru,*[9] *volný bude a celá obec ty onerána na sebe za něj bere; jednak ostříhají sobě,*[10] *že místo ne větší jako za sedm set padesát rajstolaru*[11] *má bejt, kdyby zas více pole vzal, to bude z toho druhýho jako jiný soused všecko vybe[j]t povinen. On zase ostříhá sobě to, co by hotovýma penězma platit přišlo, jakož to confirmacigion*[12] *listu contrak[tu], cesty, počty do nich naležející sou; a že by nigdy nevzrušený [sic!] ten contrakt byl, zavazují se obě strany pod základem tři sta rthl ho dodržet, kdyby jedna strana druhý v kterým se punktu nedodržela. Kterýžto contrakt ještě jednou byl přečtenej i od nich podepsanej v Čermíně d. 20. Novembri 1802.*[13]

Smlouvu podepsali jako svědkové rychtář Jan Pospíšil, Martin Bureš a Karel Němeček. Smlouvou se vázali Alexander Petrozelín de Korwin na jedné straně a na straně druhé Jan Pospíšil, Václav Pytlíček, Jan Jelínek z Čermína, Matěj Matys, Jan Poláček, Jiřík Naumon (Najman), Jan Jelínek, Kristian Šrajber, Martin Bureš, Jan Matys, Václav Kulhánek, Matěj Jelínek, Martin Kořínek, Jan Sláma, Friedrich Provazník. (Jméno obecního písaře Václava Hejtmánka je zapsáno mezi zájemci o kolonii, kam se dostalo zřejmě až při opisu dokumentu, protože není dokladu o tom, že by se Hejtmánek stěhoval do Zelova.)

Čermínští měli velmi naspěch. Příštího dne byli se smlouvou už v Erdmannsdorfu a v Sophienthalu. Ke smlouvě nechali erdmannsdorfský rychtář František Mundil a konšel Jiří Martinec poněkud překotně a neurovnaně připsat:

Při přítomnosti práva našeho byl ten Contract ještě jednou přečtený nížej podepsaným colonistům, kteří to dobrovolně na něj se zvolují, i tak, jako zvejš jmenovaní colonisti v Čermíně se zavázali, se taky, kdyby ho nedodrželi, zavazují. Čehožto jest svědkem rychtář a právo zdejší. Stalo se v colonii Erdmannsdorf d. 21. Nov. 1802.

---

6 Poškozený papír.
7 Námahu.
8 Břemena, povinnosti.
9 Daně.
10 Vymiňují si.
11 Říšských tolarů.
12 Konfirmace, potvrzení.
13 Smlouva byla opsána do první zelovské matriky, f.1. - Přepis je ortograficky poněkud upraven.

Smlouvu v Erdmannsdorfu podepsali: Matěj Mundil, Václav Veselovský (syn), Josef Kimer, Jan Mundil, Jan Vacek, Gottfried Vrána, Ondřej Šara, Kristian Sláma, Jan J[i]rsák (syn), Jan Stehlík, Jiřík Martinec, Gottlieb Fiebig (Fibich) a Friedrich Boetcher, obecní písař, který se také hlásil do nové kolonie.

Podepsaná smlouva byla okamžitě podána dál do blízkého Sophienthalu, kde svědci, rychtář Josef Miller a konšel Martin Šulitka, nechali ke smlouvě připsat podobný dodatek jako Erdmannsdorfští. Smlouvu podepsali ještě stejného dne: Josef Faltjesek, Matěj Flejšar, Gottlieb Veselovský (syn), Jan J[i]rsák (otec), Jiří J[i]rsák (syn), Jan Veselovský (syn), Václav Binar, Mikuláš Veselovský (otec), Jan Valta, Samuel Miller, Martin Šulitka, Hans Nosek.[14]

O obci Bachwitz (Češi říkali Bachovice), která ležela v bezprostřední blízkosti obou výše uvedených, zprávu nemáme. Bachovičtí (tak Jan Veselovský) se zřejmě nechali zapsat v Sophienthalu, kam měli o něco málo blíže než do Erdmannsdorfu.

Smlouva Čermínských s Petrozelínem byla podávána z jedné české kolonie do druhé. Petrozelín a zástupci kolonistů zatím však už jednali v Zelově s panem Świdzińským. Do Husince a Poděbrad u Střelína došla smlouva Čechů s Petrozelínem k podpisu teprve 21. prosince. Toho dne už v Zelově podepisovali zástupci kolonistů konečnou kupní smlouvu s panem Świdzińským.

Kupní smlouvu s panem Świdzińským, sepsanou v polském jazyce, podepsali vedle Alexandra Petrozelína čermínský rychtář Jan Pospíšil, Jan Poláček z Čermína, Jan Jirsák z Bachovic a Jan Matějka ze Sacken. Smlouva byla celkem jednoduchá, obsahovala čtyři následující body:

1. Pan Świdziński prodává Petrozelínovi a jeho společníkům statek a ves Zelov se všemi pozemky, lesy, loukami, budovami, privilegiemi i právy za domluvenou sumu 25 666 pruských tolarů, tj. 154 000 polských zlatých.

2. Suma bude zaplacena ve čtyřech splátkách v hodnotných penězích, tj. ve zlatě a stříbře.

3. Pan Świdziński zaopatří své poddané, žijící dosud v Zelově, jinou půdou na svých statcích.

4. Zelovští poddaní sklidí v příštím roce, co zaseli, a noví majitelé si nebudou na nic z toho činit nároky.[15]

Jako závdavek dostal prodávající pan Świdziński hned 10 000 tolarů.

O dva dny později, 23. prosince 1802, byla kupní smlouva potvrzena alodiálním soudem v Łasku a Petrozelín slíbil do 10. ledna příštího roku poslat smlouvu ke schválení příslušným úřadům do Kališe a do Berlína.[16]

V Táboře a Čermíně, ale také v Bachovicích, Erdmannsdorfu a Sophienthalu vznikl kolem plánů založení nové kolonie velký rozruch. Někteří Táborští a Čermínští měli k zadluženému prý zemanovi Petrozelínovi, který koupi organizoval, zásadní nedůvěru. Táborský sbor byl v té době už půl roku bez kazatele a prací přetížený táborský učitel, kantor a obecní písař Josef Mat(o)ušek, který musel zastupovat faráře, si stěžoval duchovnímu inspektorovi do Vratislavi: *...zdejší lidé, mezi nimi skoro všichni představení sboru,*

---

[14] Nejstarší matrika, f. 2. Jména zájemců o půdu z dalších obcí, kteří přistoupili ke smlouvě později, nebyla do matriky opsána.

[15] Tamtéž, f. 3.

[16] Tamtéž, f. 13a.

koupili za 25 000 říšských tolarů v jižním Prusku, 16 mil od nás, jednu ves jménem Zelov, a bývají proto málo doma...[17]

Odchod sedmnácti rodin do vzdáleného Zelova byl citelným zářezem do života táborského sboru. Ještě citelněji se zapsal odchod třiceti rodin z trojice malých kolonií u Namslau.

3. Počátky v nové kolonii

První čeští kolonisté přišli do Zelova počátkem února 1803. Přinesli Świdzińskému 5 000 tolarů jako druhou splátku[18] a už se začali na novém místě zařizovat, aby byli včas připraveni na jarní práce na polích. Jak svědčí výše uvedená stížnost Matuškova, zůstávaly jejich rodiny až do května ještě většinou v Táboře a Čermíně. Ne však všecky. Dne 25. března 1803 se v Zelově narodilo první české dítě, Jan Němec, syn Jana Němce a Marie, rozené Kumpoltové.

V březnu měla být zaplacena další splátka sjednané ceny za pozemky, ale peníze ještě nebyly pohromadě. Pan Świdziński se uvolil čekat do května.[19]

Velikost užitkové půdy počítali kolonisté na 1 620 jiter pruské míry, z toho 600 jiter orné půdy. Celkem získali půdy podstatně více, ale velkou část zpočátku zemědělsky nevyužívali.[20] Vyměřena byla půda pro 54 usedlostí o 11 jitrech orné půdy a 18 jitrech lesů. Jak bylo zvykem i v jiných exulantských koloniích, byla hned vyměřena také půda pro budoucího kazatele: 11 jiter a 231 prutů včetně louky a pozemku pro postavení fary.[21]

Rozlehlé bažinaté louky a pastviny zůstaly z větší části společným vlastnictvím. Část této málo využívané půdy zarůstalo lesem. V lese sbírali Zelovští suché dřevo na otop, získávali stavební dřevo a kopali hlínu na lepení (vymazávání) svých chalup (později na výrobu cihel).

Od května 1803 v Zelově rychle přibývalo českých rodin, které pilně pracovaly na stavbách. Kolonisté mohli 3. května panu Świdzińskému zaplatit třetí splátku, 8 227 říšských tolarů.[22] Na schůzi obce stejného dne si Petrozelín vyžádal za své úspěšně vykonané služby kromě smlouvou zajištěných výsad ještě navíc bezplatné přenechání krčmy (arendy) na celý rok. Přítomní kolonisté nejprve svolili a nechali tento svůj slib potvrdit i v Łasku u soudu, ale o několik týdnů později (20. června) si to rozmysleli jinak. Raději chtěli Petrozelínovi odpustit z jeho povinného příspěvku na zakoupení Zelova 200 říšských tolarů a tím ho odškodnit.[23]

Krčma, pivovar a vinopalna byly dobrým zdrojem zisku, jak věděl nejen pan Świdziński a Petrozelín. Také kolonisté si spočítali její výnosnost. Když před čtyřiceti lety zakládali čeští emigranti kolonii Čermín u Tábora, odbyli zákaz shánění pálenky a piva mimo

---

17 Matušek inspektoru Heringovi 10.05.1803 (kopie Tobjański).

18 Nejstarší matrika, f. 13a.

19 Tamtéž, f. 13b.

20 V polovině 19. století udávali Zelovští jako svůj majetek 1 634,68 jiter zemědělské půdy. Když se v roce 1880 rozdělovaly zbytky volné obecní půdy mezi vlastníky původních přídělů, bylo při vyměřovacích pracích zjištěno, že rozměr celého prostranství, zakoupeného v roce 1802, činil 2 160 jiter. (Zarys, s. 16.)

21 Instruktarz, č. 27; - Kriegseisen, s. 53.

22 Nejstarší matrika, f. 13b.

23 Tamtéž, f. 12a.

panství jako nepředmětný, protože *u nás to beztak není zvykem.* Exulanti se alkoholu vyhýbali. Avšak v druhé a třetí generaci se situace začala měnit. V osmdesátých letech už bylo slyšet narážky na to, že někteří táborští a čermínští Češi vysedávají v polských hospodách. Počátkem 19. století měli už pálenku doma a navzájem se jí častovali. Dokonce i táborský učitel Matušek byl v roce 1802 obviněn a obžalován. Přiznal, že jako obecní písař má při vyšetřování drobných sporů často příležitost se napít. Chtěl se takovým pokušením vyhnout, a proto žádal, aby byl zbaven funkce obecního písaře.

Vzdor výnosnému privilegiu se měla zelovská krčma v budoucnosti projevit jako nemalé nebezpečí pro mravní a duchovní život potomků českých emigrantů.

Krčma, když ji kolonisté v roce 1803 převzali, byla ve špatném stavu, jak se dovídáme z nedůsledného opisu protokolu o usnesení zelovských kolonistů: *Dnešního datum*[24] *uradili [se] starší a sousedi: poněvadž k harendě žádného nádobí [není], i pivovar v špatném způsobu*[25] *se nachází a obec zelovská pro mnohé nedostatky spořádat nemůže, aby šenk kořalku [sic!] a pivo na nějaký čas, dokud arenda nebude, najatý byl. Tehdy nájemník na jeden měsíc peníze napřed položit povinen jest. Obydlí může mít v velký světnici, malou však neobdrží, ta se jinýmu sousedu k přebývání zanechá. I též žádnou roli k ní neobdrží. Meldovali se k licitaci 1. Jan Poláček, dává 61 rtl.*[26]

Kolik bylo zájemců o krčmu není z nedokončeného zápisu zřejmé. Snad se o ní zajímal také Hájek, který nabízel stejnou sumu jako Poláček. Hájkovo jméno je však přeškrtnuto. Koncese k provozu krčmy v prvních letech *zůstala* nakonec jakémusi *panu Grimmovi v Kališi*, který měl krčmu pronajatou už před příchodem Čechů.

V červnu 1803 byli zelovští kolonisté už z velké části i se svými rodinami pohromadě na novém místě. 20. června toho roku předali panu Świdzińskému poslední splátku: 3 532 říšských tolarů.[27] Pak ...*sešli se sousedi v pivovaře do hromady, radu mezi sebou držet; a že by všelikým nepořádkům, který by se mezi námi jako i mezi jinýma v prostřednost přitrefily, cestu zahradit, vyvolili mezi sebou tři starší na tak dlouho, pokud by pravého rychtáře neměli. Jim poslušenství, tak jako příseżným starším, přislíbili. Nejdřív vyvolili Matěje Lukáška z obce lubínský,*[28] *Friedricha Provazníka z Tábora, Jana Veselovskýho z Bachovic.*[29]

Matěji Lukáškovi jako prvnímu v nově zvolené prozatímní správě zelovské kolonie byly předány nejdůležitější doklady o všech dosavadních jednáních, o něž dosud pečovali Jan Pospíšil a Alexander Petrozelín. Seznam první sbírky dokladů (zřejmě neúplný) je zapsán v nejstarší matrice.[30]

Zelovská půda nebyla příliš úrodná, ale Češi byli zvyklí téměř ve všech svých koloniích zápasit s chudou písčitou půdou. Vedle obilí a zeleniny se Zelovští rozhodli pěstovat na svých polích také len, aby se v zimních měsících podle svého zvyku ze Slezska mohli věnovat jeho zpracování. Několik budov, které stály na půdě zelovského statku, poskyto-

---

24 Datum není uvedeno. Stalo se tak nejdříve 21. června 1803 po volbě starších.

25 Ve špatném stavu.

26 Nejstarší matrika, f. 14.

27 V seznamu dokumentů předaných Lukáškovi je datum této splátky datováno 21.06.1803 (nejstarší matrika, f. 13b), zatímco dva jiné zápisy (tamtéž, f. 12, 13a) svědčí o předání splátky 20.06.1803.

28 Sacken nazývali Češi Lubín.

29 Nejstarší matrika, f. 13.

30 Tamtéž. Seznam obsahuje 16 čísel.

valo sice prvním kolonistům v chladném období nutný přístřešek, ale stavba domů na přidělených podílech půdy patřila k nejnaléhavějším úkolům.

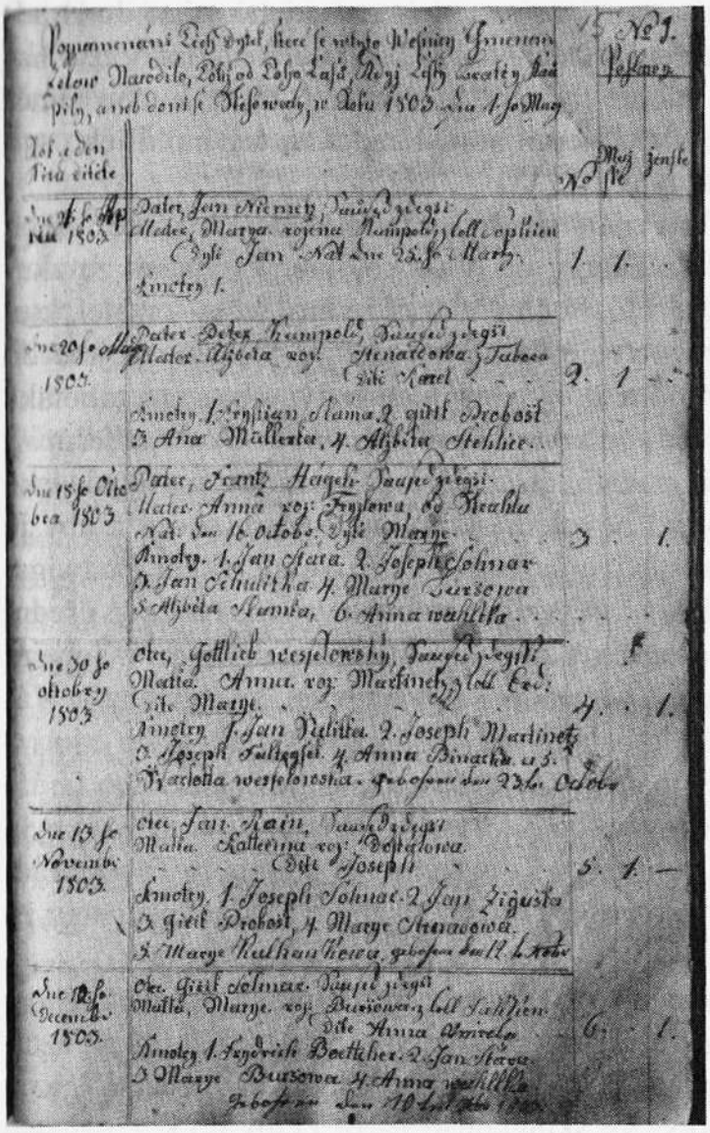

< Zápisy o narození prvních českých dětí v Zelově >

Tvrdé začátky v nové kolonii dokládají zápisy v matrikách. Nápadná je vysoká úmrtnost nejen dětí, ale i dospělých. V roce 1803 bylo zapsáno do zelovské matriky pouze šest novorozených dětí, z toho jedno zemřelo v prvních dnech života, druhé po půl roce. V dalším roce se narodilo dvanáct dětí, z toho šest dětí brzy po narození zemřelo. Do konce roku 1804 zemřelo 13 mužů - *sousedů.* Daniel Kulhavý (48 let) zemřel *na úraz při stavění chalupy*, Jan Bureš (21 let) na *božec*, Václav Binar (24 let) *na zimu*, Matěj Flejšar (30 let) a Matěj Stehlík (46 let) na *palčivou zimnici*, Friedrich Provazník (28 let) *na bolení v těle*, Jiřík Pytlíček (56 let) *na bolení žaludku i kašle,* Jan Ziguška (77 let) *na mdlobu,* Jan Matis (32 let) a Jiřík Martinec (59 let) *na hlavnici,* Jindřich Andrš (40 let) *na pichání,* Matěj Zounar (63 let) *na spuchlinu* a Josef Smetana (34 let) bez udání příčiny smrti.

Českým exulantům záleželo velmi na duchovní jednomyslnosti, a proto při zakládání každé kolonie kladli důraz na to, aby všichni kolonisté byli stejného vyznání. Jednou z jejich prvních starostí bylo získání vlastního kazatele, ačkoliv Táborští a Čermínští se svým dlouholetým farářem neudělali nejlepší zkušenosti.

Když zakládali čeští exulanti Friedrichův Tábor, měli kazatele vyhlédnutého dřív než začali stavět své chalupy. Táborský kazatel Kaluski však po necelých deseti letech služby zemřel. Exulanti si brzy vybrali nástupce, ale vratislavská komora ho neschválila, protože neuměl německy, a místo něho jim vnutila kazatele Jana Davida Richtera, se kterým si Táborští nerozuměli. Richter nebyl trpělivý ani laskavý. Obě strany zahořkly a sbor živořil. Kazatel Richter zemřel po dlouholeté službě v Táboře počátkem července roku 1802, tedy půl roku před koupí Zelova. Vratislavský inspektor žádal husineckého kazatele Jiřího Daniele Mojžiše,[31] aby táborský sbor adminitroval a každých šest týdnů do Tábora dojížděl. Husinecký sbor byl však příliš veliký a Mojžiš měl na starosti i vzdálené menší české kolonie, které objížděl dvakrát až čtyřikrát do roka. Pro přemíru práce se snažil prodloužit intervaly povinných návštěv v Táboře. Založením Zelova mu nepřímo přibyla ještě další

31 V německých spisech se psal Moses.

povinnost. Jeho úkol byl nezvládnutelný. Vratislavský inspektor těžko sháněl pro Tábor kandidáta, který by ovládal češtinu i němčinu. Nakonec projevili o místo v Táboře zájem synové faráře Jana Ondřeje Štětiny ve Friedrichově Hradci. Jakub Teofil, jenž pomáhal svému stařičkému otci, byl ochoten převzít táborský sbor, zatímco na jeho místo do Hradce měl přijít jeho bratr Aron, který byl farářem v Čechách. Jakub Teofil Štětina v této naději, k velké radosti kazatele Mojžiše, v Táboře vydatně vypomáhal. Protože jeho téměř devadesátiletý otec dokázal v nouzi službu ve Friedrichově Hradci zastat, mohl jeho syn zůstat v Táboře v případě potřeby i několik týdnů.

Zelovští kolonisté žádali pruskou komoru v Kališi, aby jim v pravidelných intervalech byla povolena bezplatná doprava kazatele z Tábora do nové kolonie. Vycházeli ze zkušeností kolonistů v Bachovicích a Ludwigsdorfu. Počítali s tím, že husinecký kazatel, který dvakrát až čtyřikrát do roka objíždí rozptýlené české kolonie ve Slezsku, pojme do svého cestovního programu i Zelov aspoň do té doby, než bude znovu obsazena táborská fara. Z Kališe však dostali Zelovští odpověď, že komora pro *takové soukromé záležitosti bezplatný dovoz povolit nemůže.*[32] Zelovští podali následující měsíc žádost u vratislavské komory, aby jim husinecký farář Mojžiš byl povolen jako administrátor sboru a aby je pravidelně navštěvoval, podobně jako navštěvuje českou kolonii ve slezském Ludwigsdorfu. Komora souhlasila pod tou podmínkou, že Mojžiš nebude zanedbávat své úřední povinnosti ve Slezsku a že komora nebude zatížena žádnými dalšími cestovními výlohami *pro tohoto faráře.*[33] O tom, že kazatel Mojžiš občas do Zelova zavítal, svědčí svatba Václava Jelena a Marie Kulhánkové, která se konala 8. července 1804 v zelovském *zámku.* Mojžiš zapsal jejich oddavky do husinecké matriky. Zelovští se snažili husineckého faráře získat pro svůj sbor a pohnout ho k přestěhování do Zelova. Mojžišovou manželkou byla dcera prvního táborského kazatele Pavla Bohuslava Kaluského, na kterého v Táboře rádi vzpomínali. Mojžíšovi však bylo už 55 let a po třiceti letech služby v Husinci svůj sbor za zelovský vyměnit nechtěl.

Zodpovědnost vratislavského reformovaného inspektora a prozatímních správců táborského sboru za novou českou kolonii v Zelově byla podmíněna spíše tradičním už vztahem vratislavského inspektora k exulantským koloniím a příbuzenskými vazbami zelovských kolonistů na slezské exulantské sbory. Ve skutečnosti patřil Zelov do kompetence nově zřízené vrchní konzistoře v Poznani, do které byl v roce 1797 za reformovanou církev povolán senior polské Jednoty bratrské Christian Theofil Cassius[34] z Lešna. Za luterské duchovenstvo zasedal v konsistoři církevní rada Langner. Tito dva zástupci obou evangelických církví se však scházeli v konzistoři pouze čtyřikrát do roka a do života sborů příliš nezasahovali.[35] Dříve než se pruská církevní správa na polském území upevnila, ztratila v důsledku dalšího politického vývoje své oprávnění.

Zelovští se na jaře roku 1806 obrátili s prosbou o duchovní zaopatření na vedení polské Jednoty v Lešně. Dopis adresovali osobně na generálního seniora Behra. Behr právě odjel do Orzeszkowa a Lešenští poslali dopis za ním.[36] Lešenský kazatel a konsenior Jan Ludvík Cassius slíbil, že se zasadí aspoň o opatření vhodné literatury, která by usnadnila laickým kazatelům v Zelově jejich úkol.

---

32 Žádost zelovských kolonistů byla datována 09.04.1804, odpověď komory 21.04.1804 (sig. S III.21).
33 15.05. a 28.05.1804 (sig. S III.21).
34 Zemřel v roce 1813. Jeho nástupcem byl Jan Benjamin Bornemann.
35 Kneifel, s. 96; - Olgierd Kiec: Protestantyzm w Poznańskiem 1815-1918, Warszawa 2001, s. 45.
36 26.03.1806 dopis Cassiův z Lešna Zelovským (sig. S III.21).

V 18. století poslala polská Jednota bratrská českým exulantským sborům ve Slezsku několik kazatelů, ačkoliv sama měla už tehdy o kazatele nouzi. Počátkem 19. století se vedení polské Jednoty sice také snažilo najít pro Zelov kazatele, ale velký úspěch nemělo. Oslovení kazatelé ani dost dobře nevěděli, co si mají o vznikajícím českém sboru myslet, jak vyplývá z dopisu kazatele a konseniora Dütschke Zelovským v červnu téhož roku.[37] Češi byli v Polsku raritou a Johann Dütschke ve Waszkowě přemýšlel: Jaký je jejich sborový řád? Jaké služby očekávají od svého kazatele? Jak jej hodlají platit? Že se Zelovští nevyznají příliš v úřadování, viděl Dütschke na první pohled, a proto jim na konec svého dopisu plného dotazů připsal dobrou radu: **Aby Vám poštovné nepůsobilo zbytečná vydání, můžete napsat na dopis "církevní záležitost", opatřit ho obecní pečetí a dopis bude dopraven zdarma.* Dütschke slyšel, že měl být třiačtyřicetiletý žychlinský kazatel Borneman osloven, aby se ujal Čechů v Zelově. Jan Benjamin Borneman však na takovou změnu místa nepomýšlel, měl jiné plány, které směřovaly do vedení církve.[38] Konsenior Dütschke se rozhodl do Zelova aspoň jednou zajet a posloužit kázáním.[39]

Zelovští kolonisté vězeli ještě v obtížných začátcích zakládání kolonie a zadluženi byli nadmíru, ale přesto se hned starali o postavení kostela. Snad je k dílu povzbuzovala i právě probíhající generální oprava táborského kostela, který pro nebezpečí zřícení nesměl být celých pět let používán. Zelovští doufali ve finanční podporu ze strany pruského krále a počítali i se sbírkami v pruských zemích. Svou žádost o povolení stavby kostela datovali čeští kolonisté dne 29. listopadu 1804. Pruská komora v Kališi, která se k žádosti měla vyjádřit, byla z Berlína pověřena opatřením rozpočtu.

Na jaře v roce 1806 bylo místo pro kostel i hřbitov už přesněji vymezeno. Na nově vyměřeném hřbitově začali kolonisté pochovávat své zemřelé. Jako první tu pohřbili 26. března 1806 devítiměsíční dcerušku souseda Jana Slámy, Johanu.[40] Zpočátku pochovávali Češi své mrtvé na starém hřbitově svých předchůdců, který ležel v bezprostřední blízkosti školy a dnešního náměstí.[41] Tento původní hřbitov byl však tak vlhký, že ve vykopaných hrobech stála voda, do níž museli být zemřelí kladeni.[42]

2. května 1806 navštívil Zelov architekt Gerhardt, který měl vypracovat stavební plán kostela.[43] Válečné události a změna hranic v následujícím roce však sotva započaté dílo přerušily.

Plány kazatelů bratří Štětinů také ztroskotaly. Vídeňská konsistoř odmítala propustit Arona Štětinu ze služby, protože teprve nedávno nastoupil jako farář ve sboru v Německém na Moravě. Starý otec Štětina zatím zemřel a Jakub Teofil Štětina se zas musel starat o Friedrichův Hradec. Přesto do uprázdněného Tábora a občas i do Zelova dojížděl. V lednu 1808 dokonce konfirmoval v Zelově 33 dětí. Když v následujícím roce zemřel husinecký kazatel Mojžiš, přešla na Jakuba Štětinu povinnost pravidelně navštěvovat exulantský sbor v Sacken a menší české kolonie u Namslau a Kreuzburgu. Objížděl je

---

37 06.06.1806, sig. S III.21.

38 Viz Krzysztof Gorczyca: Żychlin pod Koninem, Warszawa 1997, s. 119, 121.

39 Dopis poznaňské konzistoře do Zelova z 23.06.1806 (sig. S III.21).

40 Viz zápis v matrice.

41 Pospíšil, s. 12. - Podle zprávy faráře Mosese superintendentuře v Kališi ze dne 12.06.1835 (sig. S II.2) se první hřbitov, založený (!) prvními českými kolonisty v Zelově, nacházel sice na půdě určené pro sborové účely, ne však v bezprostřední blízkosti později postaveného kostela, nýbrž v blízkosti později (ca. 1817) na církevní půdě postaveného pivovaru. Tento první hřbitov byl v roce 1835 už zas obděláván jako pole.

42 Zpráva starších sboru z 21.05.1835 (Niewieczerzal, s. 59).

43 W. Kriegseisen, s. 53; - J. Kriegseisen, s. 123.

zpravidla dvakrát do roka. Návštěva těchto kolonií znamenala pro faráře pokaždé nejméně čtrnáct dní na cestách. Když byl připočten i Friedrichův Tábor a Zelov, musel Štětina počítat každého půl roku se čtyřmi týdny strávenými na cestách, což bylo pro kazatele početného hradeckého sboru nemalou zátěží.

Zelovští kolonisté zůstávali v duchovních věcech odkázáni sami na sebe. Pro většinu z nich to nebylo nic nového. Vždyť v menších českých koloniích ve Slezsku tomu nebylo jinak a i v Táboře a Čermíně byly skupiny, které se raději scházely po domech, než aby šly na bohoslužby do kostela, kde kázal nevítaný farář. Na menších vesnicích museli Češi v případech křtů vyhledávat luterské faráře, protože reformovaní faráři byli ve Slezsku velmi řídce zastoupeni. Kde nebyl v blízkosti ani luterský farář, obraceli se s prosbou o křest i na katolické faráře. Přes všecky své trpké zkušenosti z Čech i přes své výhrady k učení katolické církve si byli vědomi společného základu, a pokud si mohli zachovat své biblické a reformační důrazy, ctili i katolické kněze. Také zelovští kolonisté museli o křest dětí žádat katolického kněze v Buczku nebo později i v Łobudzicích. Dbali však na svou samostatnost a těšili se nadějí na získání evangelického kazatele.

K bohoslužbám se scházeli Zelovští *v zámku*, tj. v obytné budově dřívějšího velkostatku. První zelovský učitel Boetcher by podle všech tehdejších pravidel měl být také kantorem a konat čtené bohoslužby. Avšak sotva zůstalo jen u čtených bohoslužeb, protože mezi kolonisty bylo bezpochyby i několik lidových kazatelů. Jedním z nich byl první zelovský starší, Matěj Lukášek, který už před svým příchodem do Zelova si přepisoval kázání a staré spisy, které jej zvláště oslovily.[44] Lukášek zůstal v Zelově výraznou vůdčí osobností. Správu obecních záležitostí vedl pouze první, možná ještě druhý rok. Starším sboru (*církevním starším*) a zřejmě i obecním starším zůstal až do své smrti.

O volbě prvního zelovského rychtáře nám chybí zpráva, avšak z matričních záznamů se dovídáme, že 25. října 1805 zemřela dvaapadesátiletá *manželka Martina Šulitky, souseda a zřízeného rychtáře.* Martin Šulitka, který přišel do Zelova ze Sophienthalu, se těšil zřejmě podobně jako Lukášek všeobecné důvěře, jak o tom svědčí jeho pozdější, doživotní funkce staršího sboru. Rychtářem byl nanejvýš půl třetího roku. Jeho nástupcem v rychtářském úřadu se stal Jiřík Hoffman, ale také pouze na rok. Třetí rychtář, Jiřík Pospíšil, vykonával tuto funkci nejméně tři roky.[45]

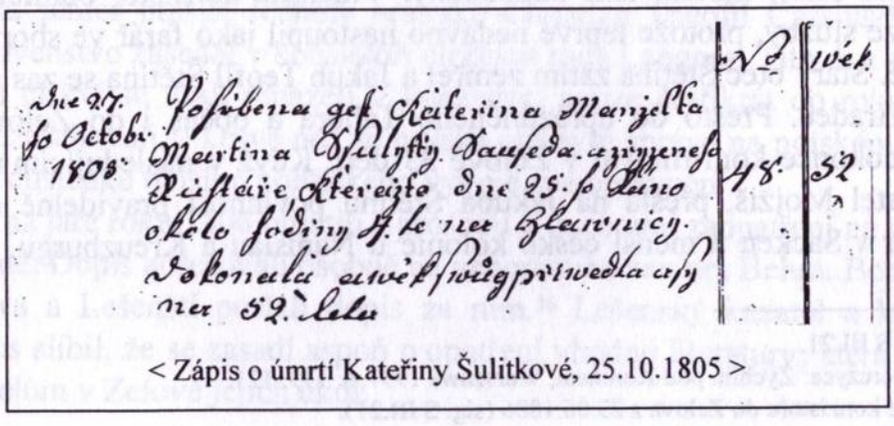

< Zápis o úmrtí Kateřiny Šulitkové, 25.10.1805 >

44 Viz níže s. 329.

45 Podle zápisů v matrikách.

4. Kolonisté

20. listopadu 1802 podepsalo v Čermíně smlouvu s Petrozelínem 14 otců rodin. 13 rodin se ke smlouvě připojilo v Erdmannsdorfu a 12 v Sophienthalu. Když zástupci Čechů jednali s panem Świdzińským o koupi statku, měli 38, s Petrozelínem 39 závazných přihlášek do Zelova, které máme doloženy. Ve skutečnosti jich však bylo více, protože mezi zástupci Čechů, kteří podepsali v Zelově smlouvu, byl i Jan Matějka ze Sacken, odkud se do Zelova hlásilo asi 10 sousedů. Jak bylo však výše zmíněno, nabídka k účasti na založení nové kolonie byla poslána i do dalších exulantských vsí, odkud nemáme dochované opisy smluv.[46] Organizátoři nové kolonie mohli počítat nejméně s 50 kolonisty, a snad také proto bylo rozhodnuto rozdělit půdu na 54 podílů.[47]

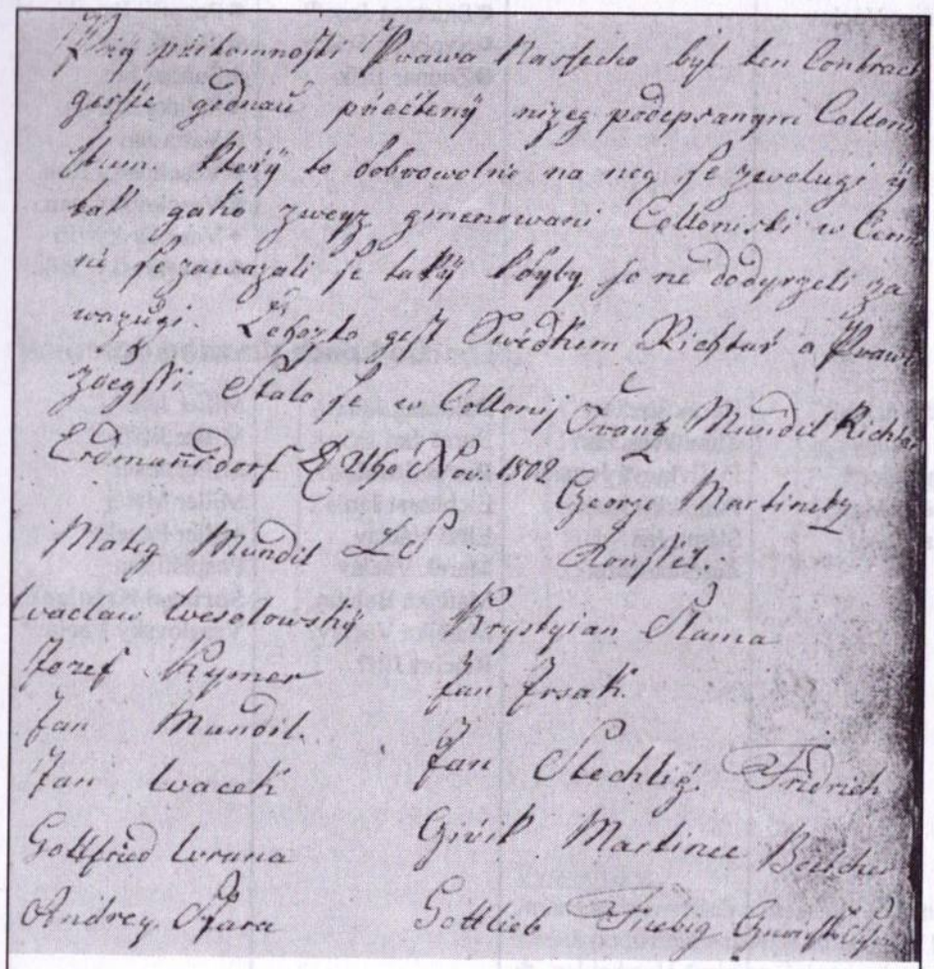

< Opis smlouvy kolonistů z Erdmannsdorfu s Petrozelínem, 21.11.1802 >

Z těch, kteří podepsali smlouvu s Petrozelínem, se někteří proti svému původnímu předsevzetí do Zelova nepřistěhovali. Matěj Matis podepsal sice v listopadu 1802 v Čermíně smlouvu, ale v zelovských matrikách prvních desetiletí o něm není zmínky a není uveden ani v seznamech hospodářů. Místo Matěje Hejzlara ze Sophienthalu najdeme v Zelově Václava Hejzlara. Matěj Mundil z Erdmannsdorfu se místo v Zelově uchytil ve Friedrichově Hradci. O jeho bratru Janovi v Zelově sice také není slyšet, lze se však domnívat, že v Zelově byl, ale hned v prvním nebo druhém roce zemřel (aniž by byla jeho smrt zapsána do zelovské matriky), protože jeho vdova se v květnu 1805 v Husinci znovu vdala. Místo Matěje Mundila přišel do Zelova třetí bratr, Václav.

Srovnáme-li všecky dostupné údaje o kolonistech v Zelově v prvních dvou letech a pak v prvním desetiletí a seřadíme-li je podle obcí, ze kterých do Zelova přišli, dostaneme následující obraz:

---

[46] Opis smluv do nejstarší matriky nebyl dokončen. O kolonistech z Husince a z Poděbrad víme pouze, že smlouvu podepsali 21. prosince 1802 za přítomností obou rychtářů, ale v opisu smlouvy chybí jejich jména. O kolonistech ze Sacken a Friedrichova Hradce nevíme ani tolik.

[47] Dokládá *Instruktarz* z roku 1813 (sig. S II.1).

Zakladatelé Zelova

	Tábor, Čermín	Husinec	Fr. Hradec	Sacken	Sophienthal
1	●Jelínek Jan	●David Štěpán?	●Musil Josef	●Balousek Martin	●Binar Václav
2	●Jelínek Matěj	✦Dušek Frant.	✦Štěřík Jakub	●Bureš Jan?	●**Faltejsek Josef**
3	✦Jirsák Jiří	●Hájek Frant.	●**Ziguška Jan**	●**Dostal Jan**	●Flejšar Matěj
4	●Kovalski Lukáš?	●Hůlka Matěj		●**Kulhánek Václ.?**	●Hejzlar Václav?
5	●Kulhavý Daniel	●Jelen Matěj		●**Lukášek Matěj**	●Jirsák Jan
6	●Kulhavý Tomáš	✦Stára Jan?		●Matějka Jan	●Jirsák Jiří
7	●Matis Jan	✦Tichý Jakub?		✦**Matějka Frant.?**	●Kumpold Petr
8	✦Matis Josef?	✦Valta Jakub		✦Pavlík Karel?	●Lelek František
9	●Najman Jiřík	✦Valta Šebastian		●Rajn Jan	✦Miller Josef
10	●Poláček Jan	●Zounar Jan		✦Rejchrt Jiří?	●Miller Samuel
11	●Poláček Josef	●**Zounar Matěj**		●Smetana Jakub	●Nosek Jan
12	●**Probošt Jiří**	●Zounar Václav		●Smetana Josef?	●Pospíšil Pavel?
13	●Provazník Friedr.			●Svoboda Friedr.	●Stehlík Jan
14	●Pytlíček Jiří			●Zounar Jiřík	✦Šulitka Jan
15	●Pytlíček Václav?				●Šulitka Martin
16	●Sláma Jan Ondřej				●Valta Jan
17	●Stehlík Jan				●Veselovský Boh.
18	✦Světnička Frant.?				●**Veselovský Jan**
19	●Šimon Josef?				✦Veselovský Jiří
20					●**Veselovský Mik.**

Do konce prvního desetiletí

1	Jelínek Friedrich	David Václav?	Horák Václav	Balousek Jan?	Miller Jan
2	Jelínek Jan	Jelen Václav	Chmelíček Jan?	Bureš Jan	Miller Jiří?
3	Jelínek Matěj	Veverka Jan?	Podivínová Johana	**Bureš Josef**	Miller Josef
4	Jelínek Pavel	Vorlíček Matěj?	Podracký Josef	Eichhorst Jan	Miller Matěj
5	Kovalski Jan?	Zounar Josef?	Sláma Jan	Eliáš Václav	Miller Pavel?
6	Krajíček Josef		Ziguška Karel?	Marek Václav	Pospíšil Jan
7	Kulhavý Jan			Matějka Bohum.	**Špringel Kristian?**
8	Kulhavý Josef			Matějka Václav?	Veselovský Václav
9	Kulhavý Matěj			Rejchrt Jiří?	
10	Kulhavý Tomáš				
11	Latislav Martin?				
12	Matoušek Jan				
13	Najman Pavel				
14	Najman Pavel?				
15	Poláček Jan				
16	Pospíšil Jiří				
17	Pytlíček Jan				
18	Pytlíček Jíra				
19	Slavík Friedr.				
20	Stehlík Pavel				
21	Stejskal Jakub				
22	Švejdar Jan?				

Podruzi, bydlící v prvních

1	Tomeš Jan (Ta,),	Černohorský Ant.?	Radiměrský Josef	**Bureš Jan**	Kumpold Petr
2	Košík F. (z Utraty)	Hůlka Josef?	Pojman Matěj	Kosak Jakub	Pospíšil Pavel
3	Krajíček Josef	Veverka Jan		Matějka Jan	Valta Jan
4	Kulhavý Daniel			Smetana Samuel	Valta Šebastian
5					
6					

v letech 1803-1804:

	Erdmannsdorf	Masov	odkud ?	z Čech (přímo?)	odjinud
1	●Boetcher Friedr.	✦Andrš Jan	●**Cejnar Jan**	●Bittner Jan	●Wagner Jiří
2	●Fibich Gottlieb	●Andrš Jindřich	●Hoffman Jiří		z Uher
3	●Jirsák Jan	●Andrš Ondřej?	●Martinec Josef		
4	●**Martinec Jiřík**	✦Cejnar Jiří	●Němec Jan		
5	●Mundil Jan		●Petrozelín Alex.		
6	●Mundil Václav				
7	●Sláma Kristian				
8	●Šára Ondřej				
9	●Vacek Jan				
10	●Vrána Gottfried				

se v Zelově usadili další hospodáři:

1	Šára Jan	Andrš Ignác?	**Čáp Josef**	Chejdana Vojtěch	
2	Šára Bohumil	Andrš Jan	Francouz Bohumil	Jelínek Jan	
3		Andrš Václav	Kimr Josef	Felcman Gottlieb	
4		Zaidl Josef	Šebesta Václav		
5			Tichý Jan		
6			Zaidl Jan		
7					

Vysvětlivky:
Jména tučně vytištěná označují exulanty narozené v Čechách.
Jména podtržená označují emigranty, kteří přišli z Čech až po r. 1781.
● zakladatelé českého Zelova v letech 1803-1804
✦ pravděpodobně 1804 už v Zelově, avšak přímo nedoloženo
? nejisté zařazení do obce, z níž přišel do Zelova.

deseti letech v Zelově:

1	Dočkal Frant.	Andrš Josef	**Čápová Kateřina**	Grigar Václav	Eichorn Josef
2			Kubík Josef	Pařízek Jiří	z Vídně
3			Sonntag Christoph		
4			Trubáček Frant.		
5			Walter Gottfried		
6			Walter Kristian		

Sestavený přehled prvních hospodářů v Zelově vykazuje v prvních dvou letech 73 kolonistů prameny doložených. O 16 dalších mužích se můžeme pouze domnívat, že patřili k prvním kolonistům. Celkem bychom tak mohli počítat s 89 kolonisty. Uvážíme-li však, že během těchto dvou let nejméně 13 kolonistů zemřelo a na jejich místě byli ještě v tomto dvouletém období zaznamenáni jiní,[48] musíme počet zemřelých odečíst. Z nabízejícího se pak počtu 60 až 76 kolonistů můžeme jen odhadnout, že v Zelově začalo hospodařit v roce 1803 asi 65 kolonistů. Podílů však bylo pouze 54 a z toho byl jeden vyhrazen budoucímu faráři. To znamená, že kolonisté od samého počátku vyměřené podíly mezi sebou dále dělili. Rodiny, které neměly dost peněz v hotovosti, aby mohly zaplatit povinné příspěvky na zakoupení půdy v plné výši, se o půdu i břemeno s ní spjaté podělily s rodinou spřízněnou nebo spřátelenou. V dalších letech drobení usedlostí ještě pokračovalo. O jeden podíl se dělily někdy až čtyři rodiny, jak dokládá seznam z roku 1813, ve kterém je zaznamenáno 106 hospodářů.

Z výše uvedených seznamů lze vyčíst, že v Zelově bylo v prvních dvou letech mezi kolonisty nejméně[49] dvanáct skutečných exulantů a třináctý exulant (Jan Bureš) bydlel v Zelově od počátku jako podruh. Později přišli do Zelova ještě další tři hospodáři a jedna podruhyně, které můžeme počítat mezi exulanty. Pět z těchto celkem sedmnácti exulantů emigrovalo s rodiči jako malé děti. Ostatní odešli z Čech snad z vlastního rozhodnutí pro svobodu svědomí. Do emigrace čtyřicátých let 18. století můžeme zařadit čtyři: Františka Matějku, Jana Bureše, Jana Zigušku a Matěje Zounara.[50] V šedesátých letech emigrovali další čtyři zelovští hospodáři: Jan Cejnar, Mikuláš Veselovský, Jan Veselovský a Jan Dostal (poslední dva jako děti). Osm zakladatelů Zelova emigrovalo v sedmdesátých letech. O Josefu Kimrovi nevíme, kdy přišel do Slezska. Kimrovi byli mezi exulanty sedmdesátých let, ale zda k nim (jako dítě) patřil i Josef, není známo, mohl také emigrovat za svými příbuznými až později.

Většinu zelovských kolonistů tvořili už potomci českých exulantů ve druhé a třetí generaci. Narodili se v exulantských rodinách ve Slezsku.

Seznamy upřesňují naši představu o tom, odkud přišli první kolonisté do Zelova. Nápadné je, že většina, 39 rodin, přišla v prvních dvou letech 1803-1804 z rozptýlení po různých vsích a z drobných českých kolonií ve Slezsku, zvláště (30) z trojlístku malých kolonií u Namslau (Namysłów), z Bachovic, Sophienthalu a Erdmannsdorfu. Z těchto tří obcí máme jen dva seznamy kolonistů hlásících se do Zelova, a sice ze Sophienthalu a z Erdmannsdorfu. Zařazení v seznamech zapsaných rodin do obcí však není jednoznačné. V různých jiných pramenech je původ většiny z nich kladen do Bachovic (v seznamu jinak nezmíněných), snad proto, že v Bachovicích byla pro všecky tři obce společná česká škola a modlitebna. Ze Sacken se přistěhovalo 14 rodin, zatímco z nejstarších tří velkých exulantských sborů (Friedrichův Tábor, Husinec, Friedrichův Hradec) pocházelo pouze 32 prvních kolonistů.

Z Táborska, kde měla celá akce založení kolonie Zelov své kořeny, začalo v prvních dvou letech v Zelově hospodařit jen devatenáct rodin a teprve v následujících sedmi letech se pro Zelov rozhodlo dalších dvaadvacet rodin.[51] K prvním dvanácti husineckým

---

48 Někdy se vdova vdala (Josef Musil si vzal vdovu po Provazníkovi a Jan Poláček se oženil s vdovou Binarovou), jindy usedlost podědili synové nebo zeťové.

49 Počítány jsou pouze hlavy rodin. Jistě bylo také mezi zelovskými ženami několik exulantek.

50 Matěje Zounara přinesli rodiče do Münsterbergu jako nemluvně (viz Pozváni do Slezska, s. 343).

51 Mezi nimi jsou ovšem už i někteří synové prvních kolonistů, kteří si založili v Zelově rodinu.

rodinám přibylo v průběhu prvního desetiletí ještě pět a k hradeckým třem rodinám šest. Ze Sacken se za prvními čtrnácti rodinami kolonistů vypravilo brzy dalších devět a z malých slezských vsí se také přistěhovalo ještě dalších devatenáct rodin kolonistů.

Do konce roku 1813 se do Zelova přistěhovalo celkem:
68 rodin kolonistů a 14 rodin podruhů[52] z malých kolonií
41 rodin kolonistů a 4 rodiny podruhů z Táborska
23 rodin kolonistů a 4 rodiny podruhů ze Sacken
17 rodin kolonistů a 3 rodiny podruhů z Husince a Poděbrad
9 rodin kolonistů a 2 rodiny podruhů z Friedrichova Hradce.

Z matrik a jiných pramenů jsme poznali jména a přibližný počet prvních kolonistů. O většině z nich můžeme také říci, jak byli v roce 1803 staří:[53]

19-30 let	31-40 let	41-50 let	51-60 let	61-70 let	71-80 let
Binar Václ., 24	Andrš Jin., 39	Jelínek Jan, 44	Balousek M., 55	Lukášek M., 63	Matějka F., 75
Bittner J., (30)	Boetcher, 38	Jelínek Jan, 50	Cejnar Jan, 56	Matis Jos., (61)	Ziguška Jan, 76
Bureš Jan, 21	Cejnar Jiří, 37	Kulhánek V., 48	Faltejsek Jos., 54	Veselovský M., 68	
Fibich G., (25)	David, Š., 38	Lelek F., 41	Hejzlar V., 58	Zounar Matěj, 62	
Flejšar M., 30	Dostal Jan, 38	Poláček Jan, 44	Hoffman Jiří, 53		
Jirsák Jiří, (23)	Dušek F., 37	Probošt Jiří, 48	Jelen M., 56		
Miller Sam., 26	Hájek F., 37	Rejchrt Jiří, 48	Jelínek Matěj, 59		
Mundil V., 28	Hůlka M., 35	Sláma Kr., 41	Jirsák Jan, 57		
Musil Jos., (25)	Jirsák Jan (33)	Stehlík Jan, 46	Jirsák Jiří, 53		
Němec Jan, 23	Kumpold , (33)	Šulitka M., 50	Kulhavý Tom., 55		
Poláček Jos., 20	Matis Jan, 31	Veselovský J., 42	Martinec J., 58		
Pospíšil P., 19	Mundil J., 33		Matějka Jan, 52		
Provazník Fr., 28	Pavlík K., 34		Miller Josef, 59		
Smetana Jak., 30	Pytlíček V., 35		Najman Jiří, 57		
Tichý Jak., 30	Rajn Jan 33		Nosek Jan, 59		
Valta Jak., 30	Šimon J., 40		Pytlíček Jiří, 55		
Valta Š., 29	Sláma Jan, 35		Šára Ondřej, 54		
Veselovský B., 25	Smetana Jos., 33		Valta Jan, 56		
Veselovský J., 24	Stára Jan, 39				
Wagner Jiří, (25)	Štěřík Jak., 31				
Zounar V., 19	Světnička F., 31				
	Svoboda Fr., (39)				
	Vacek Jan, 35				
	Vrána G., 32				
	Zounar Jan, 31				
	Zounar Jiří, 33				
21	**26**	**11**	**18**	**4**	**2**

Věk Jana Andrše, Ondřeje Andrše, Josefa Matise, Josefa Martince a Alexandra Petrozlína lze na základě známých dat jen těžko odhadnout, proto tito muži ve výše uvedené věkové tabulce prvních kolonistů chybí.

Hned v prvních dvou letech zemřelo 13 kolonistů a během prvního desetiletí pohřbili Zelovští nejméně 40 svých hospodářů, jak vykazuje tabulka zemřelých podle stáří:[54]

---

[52] O prvních rodinách v Zelově, které nevlastnily půdu, jsme nedostatečně informováni. Uvedený počet, který vyplývá ze zápisů v matrikách, je jen přibližný.

[53] Věkové údaje v závorkách jsou jen velmi hrubé odhady (např. podle uzavření prvního manželství a stáří dětí).

[54] Věk udaný v závorce znamená, že zápis o úmrtí v matrice chybí. Za rok úmrtí je pokládán rok, ve kterém se vdova znovu vdala.

20-30 let	31-40 let	41-50 let	51-60 let	61-70 let	71-80 let
Bureš Jan, 21	Andrš, Jindř., 40	Kulhavý D., 48	Martinec J., 59	Miller M., 63	Ziguška Jan, 77
Flejšar Mat., 30	Matis Jan, 32	Stehlík Jan, 46	Pytlíček J., 56	Jelen Matěj, 61	Veverka J., 73
Binar, V., 24	Smetana J., 34	Šimon J., 45	Kulhavý T., 57	Jelínek Matěj, 63	
Provazník F., 28	Pavlík K., 36	David Š., 46	Balousek M., 58	Zounar Matěj, 63	
Wagner J., (29)	Sláma J., 38	Eliáš V., 49	Rejchrt J., 53	Vorlíček M., 64	
	Mundil J., (35)	Dušek F., 47	Poláček J., 53	Bureš J., 64	
	Šára B., (32)	Matoušek J., 48	Pytlíček V., 55	Matějka J., 61	
	Bittner J., (40)			Nosek, J., 67	
				Šára O., 64	
				Valta J., 66	
5	8	7	7	10	2

Věk ani rok smrti Ondřeje Andrše nelze přesněji určit. Jeho vdova zemřela v roce 1807 ve věku 42 let. Protože zápisy v matrice nejsou zcela důsledné, je pravděpodobné, že počet zemřelých kolonistů v letech 1803-1813 byl dokonce ještě vyšší. Někteří z nich zmizeli z rodiny bez jakéhokoli záznamu.

O některých sousedech se při pozorném čtení pramenů dovídáme, že své hospodářství vzdali. Tak je například Josef Matis v roce 1807 veden ještě jako soused, v roce 1811 už jako výměnkář. Snad přenechal své hospodářství svému zeti Šebestovi. O Janu Andršovi, který hospodařil nejpozději od roku 1805 a ještě v roce 1813 je mezi kolonisty zapsán, čteme v roce 1817 v zápise o narození jeho dcery Johany poznámku *bývalej soused zdejší.* Petr Kumpold, jeden z prvních zelovských kolonistů, vzdal své hospodářství v roce 1810, nebo o rok později.[55] Jan Stára chybí v seznamu hospodářů z roku 1813, ale jeho smrt zaznamenána není. Jakub Štěřík prodal své hospodářství v roce 1817 Pavlu Jersákovi a vrátil se do Friedrichova Hradce. Jan Balousek byl v roce 1813 ještě sousedem, o šest let později už jen podruhem.

Vedle sousedů vlastnících nemovitosti žily v Zelově od počátku i rodiny podruhů a výměnkářů. Mezi podruhy i mezi kolonisty bylo několik příslušníků jiných národností, ti však byli s exulanty spřízněni a počeštěni. Sám první zelovský kantor Boetcher, pocházející z Münsterbergu, byl původně nejspíše německé národnosti. Otec Jana Eichhorsta ze Sacken Ondřej, byl Němec z Meklenburska, ale Janovou matkou byla Češka Dorota Zákravská. Josef Eichorn (obě jména, Eichorn a Eichhorst bývala zaměňována) pocházel z Vídně a do Zelova se přiženil. Gottlieb Fibich se narodil v Sasku, ale bydlel s českými exulanty už v Bachovicích a oženil se tam s Dorotou Svobodovou, schovankou Boetcherovou. Z Čeňkovic v Čechách přišel Němec Gottlieb Felcman (Felsmann). Ze Saska pocházeli Gottfried (otec) a Kristian (syn) Walterovi. Kristian měl za manželku Terezu Felcmanovou. Josef Zaidl (Seidel) pocházel z Masova a měl za manželku Marii Markovou. Pravděpodobně byl bratrem Jana Zaidla, jehož manželka byla Polka. Jména Janových rodičů, především matky (Berta) naznačuje německý původ rodiny. Lukáš Kovalski byl původem nejspíše Polák, ale jeho manželkou byla Alžběta Matisová z Tábora. Všichni tito příslušníci jiných národností byli evangelického reformovaného vyznání. Nejpozději v roce 1811 bydlel v Zelově jako podruh už také polský katolík František Košík.

[55] V srpnu 1811 je v zápise o úmrtí jeho dcery Alžběty zaznamenáno: *bývalý soused zdejší, nyní ale přebývající v Mikořicích...*

5. Prusové, Francouzi, Rusové

Češi zakládali svou novou kolonii v Zelově v neklidné době. V západní Evropě se bojovalo. Francouzská vojska pod vedením Napoleonovým pronikala stále hlouběji do Německa. Napoleon, opojen svými úspěchy, si nechal v květnu 1804 přiřknout císařský titul a v prosinci následujícího roku *v bitvě tří císařů* u Slavkova zvítězil nad koaličními ruskými a rakouskými vojsky. V říjnu 1806 porazil u Jeny a Auerstedtu pruského krále a v červnu následujícího roku zvítězil nad ruským vojskem u Friedlandu. V červenci 1807 byl mezi Francií, Ruskem a Pruskem uzavřen mír, v němž Prusko ztratilo veškerá území v Polsku. Z podílu, který při druhém a třetím dělení Polska zabralo Prusko, bylo vytvořeno Varšavské knížectví s Napoleonovým zákoníkem. Knížectví bylo závislé na Napoleonovi, ale úředním jazykem byla polština. V tomto knížectví, které mělo trvat až do roku 1815, se přes noc octli také zelovští Češi.

Celá řada privilegií, kterými pruský král obdařil českou kolonii v Zelově, ztratila v novém knížectví svou platnost, a proto i jednání o stavbu kostela byla přerušena. Padla také naděje, že pruský král bude platit zelovského kazatele, jak tomu bylo ve větších exulantských koloniích ve Slezsku.

Napoleonův zákoník zrušil ve Varšavském knížectví poddanství, což se Zelovských bezprostředně málo dotýkalo. Zelovští však byli právě tak jako i jiní obyvatelé knížectví nuceni k povinným pracím na výstavbě silnic a mostů, což se stalo kolonistům novou nečekanou zátěží.

Cesty do Friedrichova Tábora a jiných slezských obcí, kde měli Zelovští své blízké příbuzné, hranice ztěžovala. Také faráři ze Slezska museli překonávat tuto novou překážku a starat se vždy včas o pas. Změna státní příslušnosti nutila kolonisty orientovat se v nových podmínkách i při hledání kazatele. Polská reformovaná církev měla od roku 1807 svou vlastní konzistoř ve Varšavě, kde byl suprintendent Karel Bohumil Diehl právě zaměstnán mimo jiné svým úsilím o uzavření unie s luterskou církví. Reformovaných kazatelů byl nedostatek. Češi neodbytně naléhali na vedení polské Jednoty bratrské v Lešně, aby jim byl poslán kazatel. Generální senior polské Jednoty Christian Theofil Cassius se chtěl poradit *s přáteli* ve Varšavě, zda by bylo možno získat u vládního ministra pro vnitřní a náboženské záležitosti povolení pro povolání kazatele z Čech.[56] Cassius se radil bezpochyby především se superintendentem Diehlem, který měl k ministerstvu nejlepší vztahy. Zelovští se zatím snažili získat pro svůj sbor Petra Šikoru, hlásícího se po smrti husineckého kazatele Mojžiše na uprázdněné místo v Husinci, ale neuspěli. Šikora zůstal u svého rozhodnutí sloužit husineckému sboru.[57]

Většina zelovských kolonistů se dostala koupí půdy a stavbou domů na hranici svých možností. Všichni byli příliš zadluženi a své povinnosti těžko zvládali. Přesto se konaly po nedělních bohoslužbách sbírky, což nebylo samozřejmostí.[58] Výnos sbírek konaných po bohoslužbách byl v evangelických církvích tradičně už od doby reformační určen především pro podporu nejchudších členů sboru. Nově vznikající sbory musely navíc myslet i na stavbu kostela a vydržování kazatele. Také Zelovští doufali, že se jim brzy podaří postavit kostel a povolat kazatele.

---

56 Dopis z 01.10.1810 (sig. S III.21).

57 O tom, že Šikora do Zelova občas zavítal, svědčí zápis 21.07.1816 o uzavření sňatku Josefa Jelínka a Marie, vdovy po Janu Jelínkovi. Oddával je Petr Šikora.

58 Ve Friedrichově Táboře se zpočátku sbírky nekonaly. Teprve v roce 1787 byly královskými úřady nařízeny.

Chudí byli všichni, ale některé rodiny se dostávaly do zvláště veliké nouze. Rychtář Pospíšil a konšel Jan Stára vybrali na Nový rok 1808 *z pokladnice* 3 říšské tolary a půjčili je na 5 % úroku Františku Světničkovi, který se nacházel v bezvýchodné finanční situaci. V následujících letech stačil Světnička právě tak splácet úroky, ale dluh zůstával stále stejný. Ke vší bídě onemocněla Světničkova manželka. Starší sboru přemýšleli, jak mu pomoci. *Tak mu bylo slíbíno od církevních starších, totiž Matěje Lukáška a Martina Šulitky*, že mu 1 tolar dluhu zkrátka odpustí a odepíší, *protože jeho žena v takovou nemoc upadla.*[59]

Hranice mezi sborovou (církevní) a obecní správou byla podobně jako ve slezských exulantských koloniích v jejich počátcích nejasná. O penězích v *pokladnici* mohli rozhodovat rychtář a konšelé, stejně tak i starší sboru, přičemž lze předpokládat, že obecní a církevní starší byli zpočátku většinou totožní.

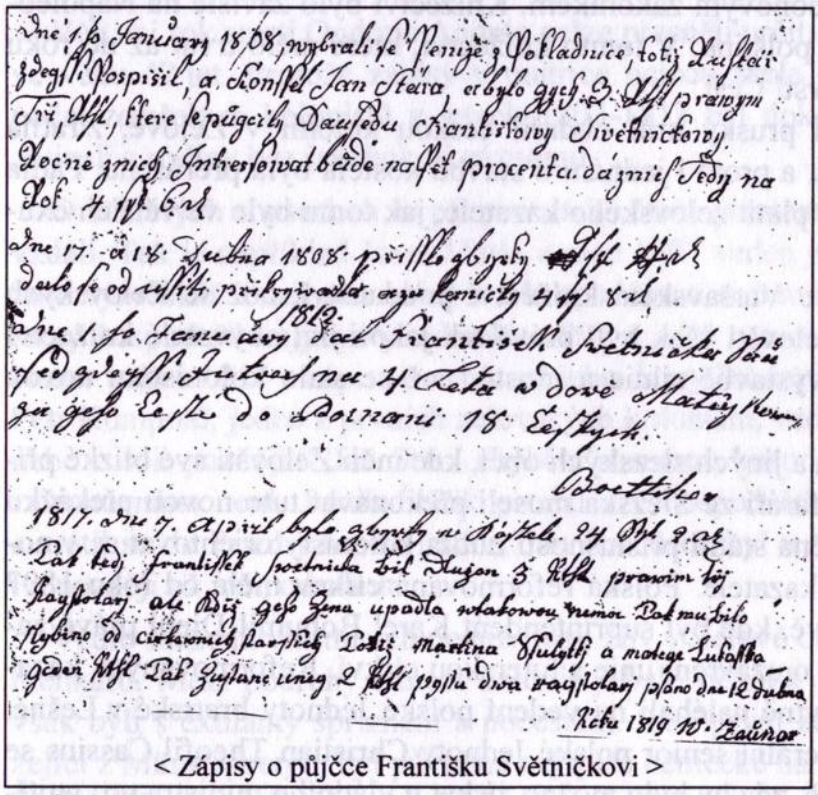

< Zápisy o půjčce Františku Světničkovi >

Vleklé a bezvýsledné hledání kazatele na jedné straně a starost o přežití v nové kolonii na druhé straně vedla kolonisty k některým nerozvážným rozhodnutím. Nevyužitá půda, která byla původně oddělena pro faráře, měla kolonistům pomoci překlenout nouzovou situaci. Polovinu pozemku prodali a druhou polovinu pronajali krčmáři.[60]

V říjnu 1810 byl do Friedrichova Tábora ve Slezsku konečně povolán nový kazatel z Čech, Tomáš Kováč. Původem byl z Uher, ale působil už od roku 1788 v českých tolerančních sborech.[61] Kováč považoval za svou povinnost dojíždět občas za příbuznými svých farníků i přes hranici. Dne 5. července 1811 konfirmoval v Zelově 37 mladých lidí, 22 chlapců a 15 dívek. Podle zápisů v matrice to byla teprve druhá konfirmační slavnost v Zelově.

Francouzsko-ruský mír stál na vratkých nohách. V létě 1812 táhla francouzská vojska do Ruska a převalila se i přes polekanou českou kolonii v Polsku. Sám Napoleon projížděl krajem. Podle zelovských pamětí se zastavil v asi 14 km od Zelova na Staré poště a ve velkostatku v Křešlově.[62] V Rusku slavný francouzský vojevůdce však nepochodil.

---

[59] Světničkovi byla třetina dluhu odpuštěna až po devíti letech, někdy v první polovině roku 1817 (Lukášek zemřel v červnu 1817). Avšak ani o dva roky později Světničkův dluh splacen nebyl. Když v dubnu 1819 zemřel i Martin Šulitka, napsal týden po jeho smrti V. Zounar poznámku o tomto už dva roky starém rozhodnutí, totiž že Světnička musí splatit pouze 2 místo 3 tolarů, do nejstarší matriky (f. 11b).

[60] Moses ve své zprávě superintendentuře v Kališi dne 12.06.1835 (sig. S II.2).

[61] Psal se také Kovacs, Kovacz, Kowatsch. 1788-1793 působil Soběhrdech, 1793-1802 v Čermné a 1802-1811 ve Vtelně.

[62] Vyprávění o Francouzích v Zelově viz Země otců, s. 112.

Na jaře příštího roku se vysílená a zbídačelá francouzská armáda z Ruska spěšně vracela a Zelovští museli hledět, aby je vyhladovělí vojáci neobrali o poslední. V patách byli Francouzům Rusové.

Nezdařené tažení francouzského císaře do Ruska ještě neznamenalo konec válek. Teprve v říjnu 1813 zvrátila *bitva národů* u Lipska Napoleonovu převahu. Od září 1814 jednali protifrancouzští spojenci ve Vídni o novém uspořádání Evropy. Výsledkem vídeňského kongresu bylo v roce 1815 mimo jiné také zřízení Království polského (tzv. kongresovka), které zahrnulo většinu Napoleonova Varšavského knížectví. Pouze jeho západní část s Poznaní a Toruní se dostala zas jako autonomní Velkoknížectví poznaňské pod pruskou správu.

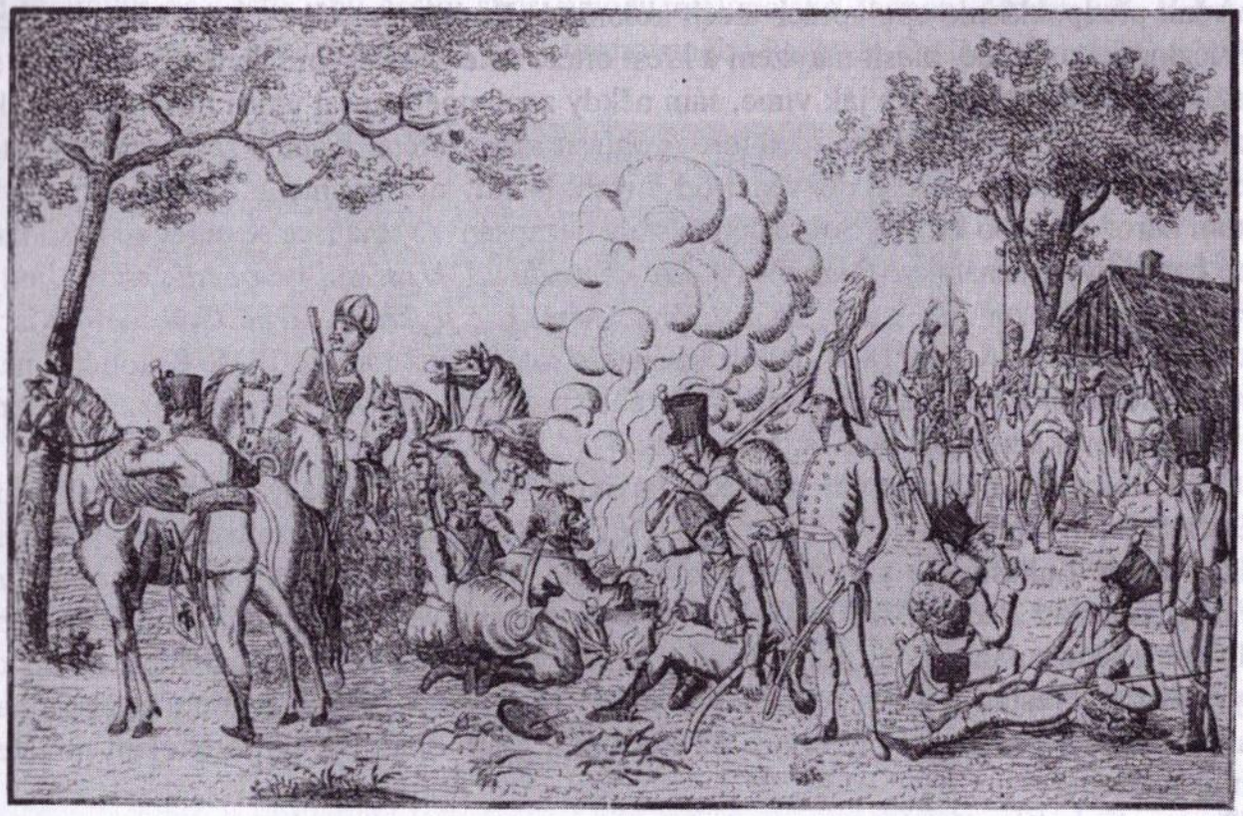

< "Rusové v poli" >

Zelovští Češi se octli v Království polském, které se stalo v důsledku personální unie součástí ruské carské říše. Polština, kterou Češi přišlí z Tábora a Horního Slezska více nebo méně ovládali, byla ústavou zaručeným úředním jazykem. Za pruské vlády byla předpokladem úředního schválení volby rychtáře, učitele a kazatele kandidátova znalost německého jazyka. S němčinou měli Češi v každém případě větší potíže než s polštinou. S ruštinou zatím konfrontováni nebyli.

Zelov byl odříznut hranicí od Tábora i od Lešna. Lešno bylo začleněno do pruského Velkoknížectví poznaňského. V záležitostech církevních byla nyní pro Zelov příslušna varšavská konzistoř reformované církve, která změnu vlády přetrvala.

6. První kazatel

Čím déle museli Zelovští postrádat kazatele, tím více ztráceli přehled o duchovním i civilním stavu své kolonie. Už hned v roce 1803 nechali zelovští starší v čele s Matějem Lukáškem pořídit úřední knihu, do níž by byly zapisovány nejdůležitější události, ale především křty, oddavky a úmrtí. Na přídeští knihy je dokonce poznamenáno, že ji v roce 1803 svázala paní Chramostová.

Hned na první stránky své úřední knihy začali kolonisté přepisovat nejdůležitější doklady o koupi Zelova, ale brzy své předsevzetí vzdali. Kniha sloužila především jako matrika zelovského sboru. I když kolonisté museli chodit se křty a oddavkami do Buczku (později chodívali častěji do Łobudzic), mělo být vše řádně zapsáno v zelovské matrice.[63] To však předpokládalo spolupráci všech kolonistů. Rodiče museli kromě žádosti o křest v Buczku nebo i jinde, hlásit narození a křest dítěte také zelovskému kantorovi. Kantor se snažil udržet si přehled, ale jak víme, sám někdy zapomněl zapsat úmrtí hospodářů. Také rodičům se stalo, že zapomněli kantorovi ohlásit křest dítěte. Kantor zapisoval v některých případech jen to, co se dozvěděl od jiných. Někdy neznal jméno dítěte, jindy chybí datum narození nebo křtu. Některé děti zůstaly nezapsány. V matrice se objevují nespokojené kantorovy poznámky: *Bednář svý dítě nemeldoval, křest byl v Lobudicích.*[64] Jindy: *Jiřík Veselovský svý dítě nedal zapsat, ani nevím, kde je křtěný. Dítě Gottlieb.*[65] Marie Zaidlová, narozená v září 1814, byla zapsána do matriky až na jaře 1815. Katoličtí kněží sice zapisovali pokřtěné děti v matrikách svého sboru, ale zelovští starší se snažili dbát na to, aby i zelovská matrika byla řádně vedena.[66]

Čeští kolonisté byli v prvních letech povinni v každém případě úmrtí žádat faráře v Buczku o povolení k pohřbu. Teprve 11. března 1813, když byla pohřbena Dorota, manželka Matěje Lukáška, je v matrice poznamenáno, že byla pohřbena jako *první bez dovolení probošta z Bučku.* Faráři dávali povolení k pohřbu ve funkci státních úředníků, aby bylo zabráněno unáhlenému pohřbívání zdánlivě mrtvých a aby byla zajištěna evidence obyvatelstva. Přestali-li žádat zelovští kolonisté o povolení k pohřbu faráře v Buczku, pak musela být tato pravomoc přenesena na někoho v obci. Snad byl tímto úkolem pověřen kantor Boetcher.

Čtrnáct let usilovali zelovští kolonisté o získání kazatele, ale marně. Starší sboru (*církevní starší*) svým spolusousedům a jejich dětem stále znovu připomínali Boží zaslíbení a volali je k bázni Boží, k bezvýhradné poslušnosti Božího slova, jak jim je předčítali z Bible a jak je znali z exulantské tradice. Zcela jistě byli starší sboru od samých počátků vystaveni všelijakým zklamáním, když zjistili, že někteří obyvatelé nové kolonie podléhají alkoholu, a když mezi některými sousedy vznikaly malicherné hádky.

Občas dojížděli do Zelova stále ještě faráři ze slezských kolonií, zvláště táborský Tomáš Kováč a husinecký farář Petr Šikora.[67]

---

[63] Zápisy o narození byly vedeny až do konce r. 1818 zpravidla česky (zcela výjimečně se vyskytne německý zápis a poslední dva zápisy z r. 1818 jsou latinské) a od počátku r. 1819 polsky. Zápisy o úmrtí byly až do r. 1821 psány česky, zápisy o sňatcích však až do konce r. 1816 německy (ačkoliv písař začal někdy - např. 12.11.1815 - psát nejdříve ze zvyku česky, dokončil zápis německy). Později (od r. 1817) byly i zápisy o sňatcích vedeny česky.

[64] V únoru 1812.

[65] Zápis 20.03.1812.

[66] Snad se o nepořádku vtírajícím se do zelovské kolonie radili i s katolickým knězem Ochmanowským v Buczku. Od července 1816 kněz Ochmanowski častěji zápisy o křtu v zelovské matrice sám podpisoval.

[67] Podprefekt kraje Szadkowského odpověděl 04.05.1816 na žádost obce o povolení návštěvy Šikorovy, aby si pastor z města Střelína opatřil pas, a pak že může bez obav do Zelova přijet. (Sig. S III.31.)

Do kostela chodili kolonisté i po půldruhém desetiletí stále ještě do výše zmíněné dřevěné budovy bývalého velkostatku, ve které byly také vyučovány děti. Český *kostel* v Zelově přilákal odkudsi zloděje, jak svědčí zápis z roku 1817: *...v noci mezi 8. a 9. májem dobyli se zloději do školy, však ale ne do světnice, jen do kostela a ukradli přikrytí ze stolu - jen starý bylo. Okno jedno vysadili, jednu tabuli roztloukli, všecky dveře zotvírali a i v stodole hledali.*[68]

Ve snaze najít kazatele psali Zelovští také malopolskému seniorovi Ondřeji Rożyckému. 20. května 1817 od něj obdrželi pozvání na synod,[69] který se měl konat 1. června v Sielci. Rożycki jim radil, aby jeli přes Piotrkow, Wodzisław, Pińczow a odtud směrem na Staszow, v jehož blízkosti leží Sielec. Friedrich Boetcher, Jan Andrš a Matěj Lukášek se vypravili na cestu, aby český sbor synodu malopolské Jednoty představili. Když se šťastně dostali do Sielce, našli tu jen reformovaného kazatele Ondřeje Skierského, který jim oznámil, že synod byl ze *závažných důvodů* odložen na 6. červenec. Kazatel Skierski zelovským zástupcům sboru písemně potvrdil, že v Sielci byli a že není jejich vinou, že se musí vrátit s nepořízenou. Slíbil jim však, že žádost zelovského sboru bude na příštím synodu projednána.[70]

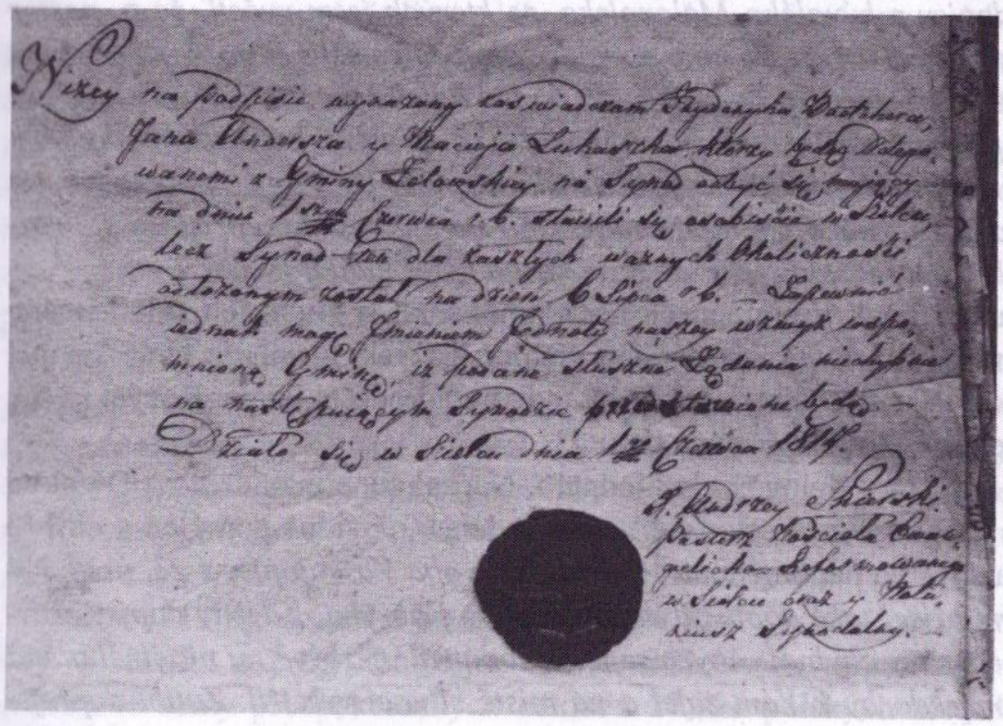

< Potvrzení faráře A. Skierského o návštěvě zelovských starších v Sielci >

Pro zasloužilého zelovského staršího Matěje Lukáška to byla poslední namáhavá cesta: 17. června 1817 zemřel *na píchání i na kašel krvavej* ve stáří 76 let. Jeho smrt byla pro zelovský sbor velikou ztrátou.

Brzy po návratu zástupců sboru ze Sielce, se v Zelově nečekaně osobně představil kazatel Jan Fabry,[71] původem z Uher (ze Slovenska), kterého do Zelova zprostředkoval snad hradecký farář Štětina. Už 24. června 1817 pokřtil farář Fabry v Zelově Jana Friedricha Rejchrta a zapsal svůj první křest vlastní rukou do zelovské matriky. Navázal hned osobní spojení s malopolskou Jednotou a počátkem července se spolu se zelovským starším Janem Hoffmanem zúčastnil jejího synodu.

---

68 Tak zapsal do zelovské matriky kantor Boetcher.

69 Sig. S II.2.

70 Sig. S II.2.

71 Životopis faráře Fabryho viz níže.

Po dlouhém čekání a hledání přišel do Zelova konečně první kazatel, avšak Zelovští s ním nebyli spokojeni. Buď se dozvěděli o kazatelově neslavné minulosti, nebo se s ním kritičtí exulanti hned při prvních pohovorech nepohodli. Jan Fabry byl původně luterským kazatelem, který později zřejmě jen kvůli získání nového místa přestoupil k církvi reformované. Měl za sebou už celou řadu skandálů a neúspěchů v úřadě.

Zelovští hledali dále vhodnějšího kazatele.

9. srpna 1817 navštívil Zelov (zřejmě poprve) varšavský superintendent Karel Gottlieb Diehl. Zdržel se ovšem jen několik hodin.[72]

Superintendent Diehl bral přání zelovských kolonistů vážně a snad Fabryho sám také nepovažoval za nejvhodnějšího kazatele pro Zelov. V každém případě se snažil dopomoci Zelovským k jinému, dobrému kazateli, jak o tom svědčí jeho dopis zelovskému staršovstvu ze 17. října 1817: **Šťastně a ve zdraví jsem dorazil do Varšavy. Příčinou toho, že jsem Vám dosud ještě nenapsal, je skutečnost, že nevím, co Vám mám napsat. Při mém návratu jsem nalezl dopisy z bývalého Malopolska, ze kterých jsem vyčetl, že p. pastor Skierski byl určen pro Velké Tursko. To mne pohnulo, abych okamžitě napsal p. seniorovi Rożyckemu a snažil se jej přesvědčit, že p. Skierski by byl daleko potřebnější v Zelově než v Tursku. Na tento dopis jsem dosud nedostal odpověď. Očekávám ji každý den a doufám, že dopadne podle našeho přání. Musíte mít ještě trošku strpení. Bylo by mi milé, kdybyste mi mohli nahlásit, zda jste už něco podnikli kvůli plánu stavby kostela a příslušného rozpočtu, zda jste narazili na překážky a jaké. Je ještě kazatel Hoffman u Vás?...*[73]

O kazateli Hoffmanovi jinak v pramenech neslyšíme, snad si Diehl jen spletl jméno kazatele Fabryho se jménem zelovského staršího. Senior Rożycki hlásil, že farář Samuel Skierski má v kraji okolo Turska příbuzné a že by tedy nerad odešel jinam. Rożycki však sliboval, že se o faráře pro Zelov nepřestane starat.[74]

Faráři Fabrymu se o místo v Zelově velmi jednalo. Napsal superintendentovi Diehlovi a hledal u něj oporu. Diehl byl z té zelovské korespondence očividně pomýlen a cítil se povinnen zelovské staršovstvo napomenout: **Dostal jsem oba Vaše dopisy z 21. a 28. října. Spolu s tím druhým přišel také dopis od pana kazatele Fabryho. Když ty dopisy srovnám, zdá se mi, že obě strany chybují. Abych se toho dopátral, nezbývá mi nic jiného, než ohlédnout se po někom, kdo by k Vám zajel a na místě situaci vyšetřil. Zatím dopřejte p. Fabrymu pobyt mezi Vámi, aby tak mohl získat čas a podniknout něco pro své další zaopatření. Nezapomeňte, že při všech chybách, které podle Vašich slov má, je přece duchovní, a když jej haníte, děláte hanbu celé naší církvi. Však on se Vám nechce dále vnucovat...*[75]

Zelovští museli Diehlovo napomenutí příjmout, a protože jiného kazatele nesehnali, vzali nakonec zavděk i nepříliš vítaným farářem Janem Fabrym. Zelovský krčmář, který měl propachtovaná pole, určená k obživě farářově, se musel s pozemky rozloučit, ale nová krčma, kterou právě na rohu farního pozemku stavěl, mu zůstala, právě tak jako pivovar, postavený na jiném místě farského pozemku.[76] Fabry se zatím s nevyjasněným materiálním zaopatřením a s jednoduchým bytem ve staré dvorské budově spokojil.

---

[72] Tato pro Zelovské významná událost byla poznamenána na přídeští nejstarší matriky: *Roku 1817. dne 9. August byl v Zelově dvojíctih[odný] pan Diehl od hodiny půl desátý až po poledni do jedny hodiny.*

[73] Německý dopis, sig. S III.31.

[74] Sig. S II.2.

[75] Diehlův německý dopis došel do Zelova 14.11.1817 (sig. S III.31).

[76] Moses ve své zprávě superintendentuře v Kališi dne 12.06.1835 (sig. S II.2).

Zelovští, povzbuzeni zájmem seniora Diehla, začali znovu plánovat stavbu kostela a fary. U příslušného vládního úřadu (Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) podali 6. září 1818 žádost o uznání svého nově ustaveného evangelického reformovaného sboru, o řádnou instalaci kazatele a o povolení postavení kostela.[77] V prosinci téhož roku zemřel zelovský kantor a zkušený obecní písař Jan Friedrich Boetcher, který vedl obecní i sborovou korespondenci. Zelovští museli hledat náhradu.

Farář Jan Fabry, ať měl minulost a chyby jakékoliv, sloužil zelovskému sboru ze svých posledních sil. Byl nemocen a po necelých dvou letech služby, 24. února 1819, zemřel. Pohřbil jej katolický farář z Buczku.

7. Stavba kostela

Zelovští se znovu obrátili s naléhavou prosbou o faráře na polskou konzistoř ve Varšavě. Zároveň ještě v březnu napsali několik dopisů v záležitosti stavby nového kostela a stěžovali si, že jejich žádost z 6. září 1818 zůstala bez odpovědi.[78] Úřední mlýny mlely pomalu. Příslušná komise vojvodství kališského, která měla schválit ustavení sboru, žádala o předložení řádného sborového rozpočtu. Zajímala se nejen o finanční zajištění stavby kostela, nýbrž i o prostředky na vydržování faráře a kantora. Reformovaný farář Scholtz ze Žychlina nebo farář Sunnitz z Kališe měli být Zelovským při řešení těchto základních předpokladů pro zřízení sboru nápomocni.[79]

Pokud šlo o stavbu kostela, doufali Zelovští, že se jim podaří získat značnou sumu peněz sbírkami v Prusku a v Čechách. Superintendent Diehl však varoval: *...*naděje na sbírky ze zahraničí Vás jistě zklamou. I kdyby naše vláda proti takovým sbírkám nic nenamítala, odmítne takovou žádost pravděpodobně každá zahraniční vláda. Ale bez podpory nezůstanete, jak čas ukáže. Nejdříve předložte, kolik bude stavba kostela stát a kolik jste schopni sami zaplatit.*[80]

V září 1819 byl rozpočet na stavbu kostela hotov a předložen úřadům. Vypracoval jej i se stavebním plánem dohlížející stavitel kališského a sieradzkého obvodu Jan Zille. Z celkové sumy předpokládaných nákladů 27 397 polských zlatých byla obec schopna převzít pouze 11 402 pzl.[81]

Dříve než Zelovští vyřešili otázku sborového rozpočtu, dostali radostnou zprávu, že se podařilo najít pro jejich sbor kazatele. Stal se jím Polák Alexander Teodor Głowacki, původem z Malopolska. Zelovští se chystali poslat pro něj 1. listopadu 1819 povoz do Staszowa, vzdáleného 1/4 míle od Sielce, kde se zpravidla konaly synody malopolské Jednoty. Głowacki, aniž by se v nabízeném mu sboru předem poohlédl, byl odhodlán v Zelově zůstat, a proto hlásil, že vezme s sebou do Zelova hned i svou ženu.[82]

Počátkem listopadu napsal superintendent Diehl zelovskému staršovstvu ještě jedno otcovské napomenutí: **Vážení pánové! Pravděpodobně je Váš nový pan kazatel už u Vás. Srdečně si přeji, aby jeho působení bylo pro sbor velkým požehnáním a i jemu sloužilo k dobrému. Snažte se teď především uspořádat Vaše sborové záležitosti a zajistěte p. Gło-*

---

77 Kriegseisen, s. 54. - Niewieczerzal, s. 10.
78 V dopise z 06.03.1819 (Niewieczerzal, s. 10).
79 26.04.1819, sig. S II.4.
80 Německý dopis z 16.06.1819, sig. S II.4.
81 J. Kriegseisen, s. 123.
82 Dopis Diehlův z 09.10.1819 (sig. S III.31).

wackému řádný příjem, protože jakmile bude mít příčinu stěžovat si na nedostatek a bídu, povoláme ho zpět do Piasků a Váš sbor bude zas bez kazatele. V každém případě nebude tam [v Zelově] žádný kazatel [trvale] potvrzen, pokud nebude jeho plat pevně stanoven...[83]

Faráři Głowackému byl 19. prosince 1819 předběžně přislíben plat 3 000 pzl a 15 jiter půdy k užívání.

Už celý rok uprázdněné místo kantorovo bylo obsazeno ve stejném měsíci prosinci, když se z Husince přistěhoval čtyřiadvacetiletý kantor Jan Bohumil Dušek se svou o půl roku mladší novomanželkou Annou, rozenou Bártovou.

Koncem roku 1819 navštívil Zelov reformovaný kazatel ze Žychlina Jan Jakub Scholtz, aby se Zelovskými jednal o vydržování jejich kazatele a učitele. Zelovský farář měl mít ke své dispozici vedle platu v penězích jeden podíl půdy jako i jiní kolonisté a navíc měl dostávat dříví na otop.[84] O podrobnostech tohoto prvního jednání nemáme přímých zpráv. Protokol byl poslán příslušnému vládnímu úřadu ke schválení.

Zelovští zatím dostali souhlas ke stavbě kostela. Superintendentovi Karlu Diehlovi se podařilo získat na stavbu zelovského kostela ze státní pokladny 18 994 pzl a 26 grošů a na stavbu fary 2 372 pzl.[85] Traduje se vyprávění o cestě zelovských poslů s plánem stavby kostela do Petrohradu, která měla vynést 25 000 pzl carské podpory na stavbu kostela.[86] Toto vyprávění není doloženo, snad vešel v této podobě do zelovské tradice příspěvek ze státní pokladny, o který se zasloužil superintendent Diehl. Na jaře 1825 však poslali zelovští kolonisté skutečně carovi jakousi blíže neoznačenou žádost,[87] což se pak asi také obrazilo ve vyprávění o stavbě kostela, jak si je Zelovští předávali z generace na generaci a jak je ve své poutavé interpretaci zapsal pozdější kantor Karel Jersák:

Bratří zelovští nehledíce na to, že ohledně půjčky na stavbu kostela nedostávají z konzistoře žádnou zprávu, sami se berou do díla a co mohou, dělají. Vyhledávají, kde je nejlepší hlína na cihlu, nejlepší dříví i nejlepší kámen na základy kostela.... Vykopali důl na hašení vápna a z drobných příjmů, které sami skládali, kupovali ve 45 km vzdáleném Sulejově vápno. Střídavě pro něj jezdili, hned hasili a uskladňovali do připraveného dolu. Vyhlédli místo, kde byla nejlepší hlína (neobsahující "margel"). Bylo to v lese při cestě, jak dnes jedeme na Lesní díly vedle Hřebenu, jak se říkalo "stará cihelna". Dali se do kopání hlíny. Velké kameny, kterých bylo při cestách dost, trhali na menší kusy a připravovali je pro základy kostela... Hůře bylo s penězi... Toho času dostal Zelov nového faráře v osobě Alexandra Głowackého. Ten, když se rozhlédl, všade začal bratřím radit. Jednou se zmínil, že kdyby nebylo k carovi Alexandrovi tak daleko, že by neodepřel dát trochu peněz na cestu. Se stavbou se nemohlo začnout, pokud nebyla povolena. Farář Głowacki navrhl, aby chrám pojmenovali k památce cara. Složili text, který zní v polské řeči takto: "Pomnik wspaniałomyślności Najjaśniejszego Cesarza i Krola Polskiego Aleksandra I." Text připsali na plán kostela. Našli se ochotní bratří, kteří se vydali s plánem pěšky do Petrohradu. Byli však tak neprozřetelní, že si s sebou nevzali žádných dokladů. Vzpo-

---

[83] Německý dopis Diehlův z 10.11.1819, sig. S III.31.

[84] Zelovská kronika. - Otázku farářova platu rozvířil v polovině třicátých let farář Moses. Konzistoř se ve svém vyjádření k platu kazatele v roce 1840 (viz níže) opírala o protokol z 19.12.1819. O protokolu z 02.02.1820 se nezmiňuje. Lze se domnívat, že předběžný návrh, vypracovaný v prosinci 1819, byl konzistoří schválen a v únoru v Zelově podepsán.

[85] Pospíšil, s. 5 a Míčan, s. 22.

[86] Míčan hledal marně záznam o carském daru v zelovské kronice.

[87] Viz níže.

mněli si na to až ve Varšavě, ale už se nechtěli vracet.... Do Petrohradu přišli bez nehody, ale když se chtěli dostat se svojí žádostí k carovi, bylo zle. Stráž si je prohlédla a žádala doklady, které neměli. Projekt s žádostí od nich stráž vzala, ale je zavřela jako lidi podezřelé ze špionáže. Řekla, že vše vyšetří, a když nebude pravda, co říkají, že je pověsí na šibenici. Čas běžel, jeden týden, druhý, celý měsíc a druhý a pořád nic. Ve vězení dostávali stravu, ale pro samé starosti nemohli spát. Zatím byli už znepokojeni i bratří v Zelově. Když se poslové nevraceli, napsali pátrací list, úředně jej potvrdili a poslali do Petrohradu. Na listu stála jména poslů i popis každého z nich. Jednoho dne pak navštívil vězně vyšší carský důstojník, každého se zeptal, jak se jmenuje a pořádně si jej od hlavy k patě prohlédl. Pak šli s ním do carského sídla. Důstojník řekl, aby počkali, že se za chvíli vrátí. Vrátil se a s ním přišel i car s jejich žádostí v ruce. Hluboce se mu poklonili. Řekl jim, aby vstali, a začal se jich podrobně vyptávat. Pak jim dal nějaké peníze na cestu domů a řekl: "Nezlobte se na cara, že jste byli zavřeni. Až se podruhé budete chtít ke mně dostat, musíte vzít s sebou nějaké doklady a ne jen svou poctivost a jazyk. Já jsem poručil, aby vám varšavská banka vyplatila 25 000 polských zlatých." Vrátil jim schválený stavební plán a popřál šťastnou cestu.

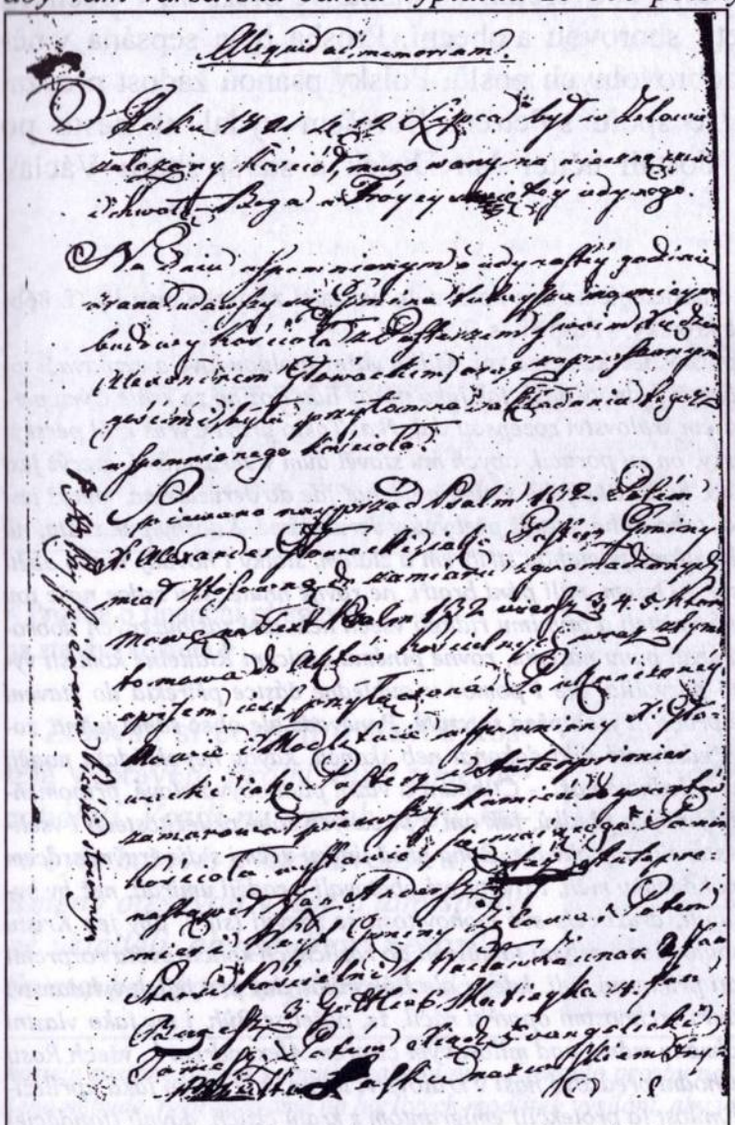

< Zápis faráře Głowackého o slavnosti položení základního kamene ke stavbě kostela >

Přes velkorysou státní podporu byla pro zelovské kolonisty stavba kostela a zřízení sboru se všemi finančními závazky nesnadným úkolem. Těžké začátky nové kolonie ještě nebyly překonány a každý zápasil o udržení existence vlastní rodiny. Názory na zajišťování finančních prostředků a postup práce se nejednou rozcházely a vedly k vzrušeným diskusím. Brzy se navíc ukázalo, že farář Głowacki, do kterého Zelovští vzkládali tolik nadějí, není ani schopným organizátorem, ani duchovním pastýřem, jakého potřebovali.

8. prosince 1820 podepsalo 68 hospodářů[88] a osm podruhů (nájemníků) plnou moc pro vojta Jana Andrše, staršího sboru Jana Hoffmana a faráře Głowackého. Tito tři vybraní zástupci obce a sboru měli řídit a zodpovídat vše, co se týkalo stavby kostela.[89]

Od února 1821 byly uzavírány smlouvy s jednotlivými řemeslníky. Stavební dřevo mohli vzít kolonisté z vlastních lesů. Pilař František Dač-

[88] Ze 68 hospodářů bylo 27 analfabetů a z osmi nájemníků se uměl podepsat jen jeden. (Exulanti starší generace uměli často číst, ale neuměli psát.)

[89] Sig. S II.4.

kal připravoval dřevo, Michal Majewski se uvolil dodat vápno i sádru a architekt Jan Baranowski se staral o přípravu základů.[90]

Dne 12. července 1821 byl slavnostně položen základní kámen ke stavbě kostela. Sborové slavnosti se zúčastnili i katolický kněz z Buczku Jan Ochmanowski, luterský kazatel z Łasku Friedrich Rüdiger, bývalý majitel statku Zelova Josef Świdziński a sousední zeman Josef Skotnicki. Také Alexander Petrozelín de Korwin byl pro svou urozenost mezi účastníky zvlášť zmíněn. Po zpěvu žalmu 132 kázal farář Głowacki na text třetího až pátého verše stejného žalmu. Po modlitbě za zpěvu písně položil farář Głowacki do základů kostela první kámen. Další kameny položili vójt Jan Andrš, čtyři starší sboru (Václav Zounar, Jan Bureš, Bohumil Matějka, Jan Tomeš) a po nich i výše jmenovaní hosté, kteří byli po slavnostním obřadu pozváni k faráři Głowackému na oběd.[91]

Započatá stavba kostela ovšem ještě nebyla finančně zcela zajištěna. Kolonisté sledovali vzdor pochybnostem superintendenta Diehla stále ještě svůj plán provedení sbírek v Polsku i v zahraničí. 18. července podepsali zelovští starší sboru, vojt i farář Głowacki prosbu o finanční pomoc adresovanou souvěrcům v Polsku, ve Slezsku, v Čechách i na Moravě a přitiskli na ni dvě pečeti: sborovou a obecní. Prosba byla sepsána v několika vyhotoveních a dána do rukou dobrovolných poslů. Polsky psanou žádost převzal starší sboru Bohumil Matějka, který se spolu s Petrem Burešem vydal na cestu po polských sborech. České exempláře[92] dostali učitel Jan Dušek a starší sboru Václav

---

90 J. Kriegseisen, s. 124.

91 O průběhu slavnosti napsal farář Glowacki hned následujícího dne zprávu do nejstarší zelovské matriky (f. 86b-87a). Později byla tato zpráva přepsána do zelovské kroniky. - Pospíšil, s. 7.

92 Český text je podstatně delší než zkrácený text polský. Česká verze zní: *Milí a vážní spoluoudové a vyznavači toho v těle ukřižovaného Pána našeho Jezu Krista a bratří Jednoty naší; tak jako někdy lidu Božího za krále Cýra perského radost veliká byla, když takto provolati i po všem království rozepsati dal, řka: Takto praví Cýrus král perský: všecka království země dal mi Hospodin, Bůh nebeský, on mi poručil, abych mu stavěl dům v Jeruzalémě, kterýž jest v Judstvu. Kdo tedy jest mezi vámi ze všeho lidu jeho, budiž Bůh jeho s ním, a nechať jde do Jeruzaléma, kterýž jest v Judstvu a staví dům Hospodina, Boha izraelského, toho Boha, kterýž přebývá v Jeruzalémě. Kdožby pak zůstal na kterémkoli místě, kdež jest pohostinu, lidé místa toho ať mu pomohou stříbrem a zlatem, statky i hovady mimo oběti dobrovolné k domu Božímu, kterýž jest v Jeruzalémě. - Ovšem, milí páni bratři, ne rovně hnuté jsou srdce naše tou samou radostí i vděčností nejprve k všemohoucímu Stvořiteli a prvnímu řiditeli všech nehodně zasloužených dobrodiní, též tak nejlaskavějšímu a milostivému císaři a králi pánu našemu, rovně plnému osvícení Řiditelné komisii vyznání náboženství (čili religie), která nám netoliko pozvolila, ale i pomoc v ouhledné částce přiřekla do stavení kostela našeho. Povážení hodné přizpůsobení do té práce již jsou před se vzaté. Poněvadž ale obec sama jedna, zavírající v sobě oudy ubohé, nebyla by v stavu to předsevzaté dílo dokonat neb skončit, kdyby nepokládala naději svou v spoluoudách, v milostivé a příchylné pomoci k Jednotě naší. - Ctihodní a vážní páni obyvatelové, připomeňme sobě jen přenásledování [pronásledování] našich milých předků, jak oni v podaných sobě příležitostech i všelikých nepohodlích, kde jen mohli, o to nejpilněji se starali, aby chváliti Boha před jinými věcmi s důvěrným srdcem mohli. Tak že i pro zastání víry, kterou k Bohu všemohoucímu měli, i životy své obětovali a raději umírali, než by byli od Zákona Páně a jeho přikázání svatých odstoupili; druzí cele své mohovitosti se zbaviti (sic!), aby jen Kristu Pánu sloužiti v pokoji mohli, opustili; takže velicí houfové se s celými familiemi do rozličných končin světa rozprchli a pokojné stanoviště sobě mezi cizími národy hledati přinuceni byli, kde je ale Bůh milosrdný pro jejich vyhnanství na všech místech dobrými a milostivými monarchami i vrchnostmi opatřiti ráčil, že, požel se Bůh, i my jako vlastní potomci po předkách našich milostné outočiště a schránu máme pod milostivým císařem Alexandrem I., všech Rosii i králem polským našim dobrotivým. - Kde mnozí ctihodní předkové naši v království tomto, kde toliko jaká upříležitost byla, takovou užíti se pokusili a vždy okazovali milost (a protekcii) emigrantom z krajů cizích, dávali (fondacie) pomoc pro cvičení se mládeže v zahraničních krajích. Šlépějemi jejich i my postupujíc, ctihodní spoluoudové Jednoty naší, budete tak dobrotiví, neodmlouvajíce jakoukoliv podporu neb pomoci k předsevzatému dílu pro nás. - Připomenouce sobě, co dí moudrý Šalomoun, řka: "Ctěte Hospodina ze všech statků svých a z nejpřednějších věcí ourod svých a na potřeby církevní nákladu nelitujíce, na vzdílnost i na učinnost nezapomínejte, neb v takových obětech vzácných obzvláštní svou libost má Bůh a ochotného dárce on miluje. - Znají ovšem starší a představení církevní časy obtížné, v kterých nyní všickni postaveni jsou, však ale malá podpora neb pomoc, kdy každý spoluoud z lásky a dobrovolně dá, může býti ouhledná i k posile pro nás a skrze vpis jmen vašich do knihy, která na potomnost při*

Zounar, aby šli sbírat do svého rodného husineckého sboru.[93] Jiný starší sboru, Jan Tomeš, sbíral s Janem Matějkou na Táborsku ve Slezsku, kde se dobře vyznali, a František Světnička, který se narodil v Čechách a emigroval zřejmě už v dospělém věku až po roce 1781, se vypravil do tolerančních sborů v Čechách a na Moravě.[94]

Stavební práce na základech kostela pod vedením Jana Baranowského zatím pokračovaly. Jan Tomeš měl na starosti svážení stavebního materiálu a počátkem března příštího roku byla uzavřena smlouva s tesařem Bohumilem Jankowským.[95]

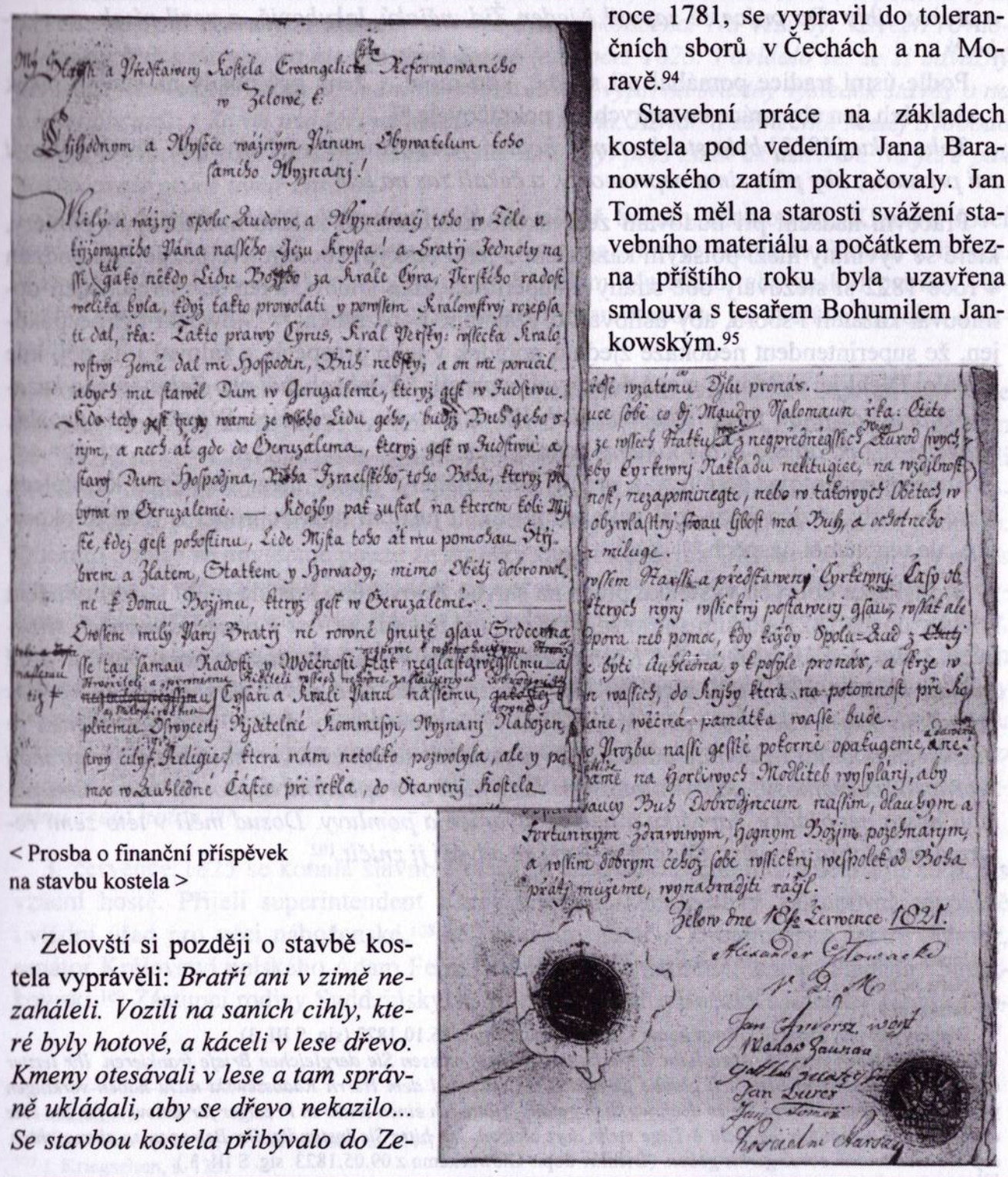

< Prosba o finanční příspěvek na stavbu kostela >

Zelovští si později o stavbě kostela vyprávěli: *Bratří ani v zimě nezaháleli. Vozili na saních cihly, které byly hotové, a káceli v lese dřevo. Kmeny otesávali v lese a tam správně ukládali, aby se dřevo nekazilo... Se stavbou kostela přibývalo do Ze-*

kostele zůstane, věčná památka vaše bude. - Kterouto prosbu naši ještě pokorně opakujeme, a důvěřujíc se, že oslyšena nebude, nepřestáváme na horlivých modliteb vysílání, aby všemohoucí Bůh dobrodincům našim dlouhým a fortunným zdravím, hojným Božím požehnáním a vším dobrým, čehož sobě všickni vespolek od Boha přáti můžeme, vynahraditi ráčil. Zelov dne 18. července 1821. Alexander Głowacki. V.D.M. [Slova Božího kazatel]; Jan Andersz, vojt, Václav Zounar, Gottlib Matějka, Jan Bureš, Jan Tomeš, Koscielni Starszy [starší sboru]. (Sig. S II.4. Přepis ortograficky upraven.)

93 Jejich sbírka vynesla 314 zlatých. O výnosu ostatních sbírek chybí zprávy.

94 Zpráva Głowackého v nejstarší matrice (f. 87b). - Pospíšil, s. 6; - Kriegseisen, s. 55.

95 Smlouva s Tomešem ze 17.08.1821 a s Jankowským z 01.03.1822 (J. Kriegseisen, s. 124).

lova lidí. Přijížděli zedníci, pilaři, tesaři, stolaři. Byla zřízena ještě jedna hospoda. ...řemeslníci bydleli v hospodách, jen mistr stavitel měl svůj zvláštní byt u jednoho z bratří.

Na stavbě se to jen rojilo a zdi každým dnem přibývalo. Cihláři dělali a vypalovali o překot cihly. Do práce se zapojil i jeden Žid, nějaký Jakubovič, a vozil písek na stavbu.[96]

Podle ústní tradice pomáhal při stavbě, kdo mohl. I ženy prý nosily na stavbu písek v zástěrách, jen aby práce co nejrychleji pokračovala.[97]

Toho roku [1822] byla stavba téměř hotová, jen část věže ještě chyběla. Bratří přikryli zdi prknama, aby přes zimu nepromokly, a čekali zas na léto...[98]

Pracovní nadšení při budování zelovského kostela bylo kaleno neutěšenými poměry, které se vyvinuly mezi polským kazatelem a jeho českým sborem. Nejpozději na podzim v roce 1822 si stěžovaly obě strany u superintendenta Diehla, a ten se marně snažil domlouvat kazateli i sboru, aby usilovali o vzájemné porozumění.[99] Głowacki byl nespokojen, že superintendent nedokáže zjednat pořádek v jeho prospěch, a žaloval i na něj, kde se dalo. Diehl jej ujišťoval o své dobré vůli a prosil: **Kdybych měl pro Zelov jiného kazatele a pro Vás jinou faru, nenechal bych Vás tam ani o týden déle. Srdečně Vás prosím, chovejte se tak, abyste nebyl nikomu pohoršením.*[100]

Superintendentovy domluvy a prosby nepomáhaly. Spory mezi sborem a kazatelem, které se táhly už dva roky, měl nakonec posoudit justiční rada Schröder z Woli Krokowské, ale ten neměl naspěch.[101]

V důsledku dobrých výsledků práce na stavbě zelovského kostela mohl superintendent Diehl v únoru 1823 starším sboru sdělit, že **...už byl dán příkaz k poukázání oněch slíbených 3 994 zlatých a 26 grošů. Kromě toho můžete v průběhu tohoto roku počítat ještě s přídavkem ve výši 3 000 zlatých. Jistě Vás to potěší a já pevně doufám, že to ve Vás vzbudí hlubokou vděčnost vůči vládě... Tyto výjimečné důkazy dobrotivé podpory musí ve Vás všech podnítit ušlechtilé odhodlání vyznamenat se opravdovou zbožností a bratrskou svorností, počestností, dobrými mravy a horlivostí pro společné dobro. Ať mezi vámi nemají místa nepořádky, šarvátky a hádky, štvanice a pomluvy. Dosud měli v této zemi reformovaní dobrou pověst. Běda těm, kteří se odváží ji zničit.*[102]

---

96 Jersák, s. 9.

97 Niewieczerzal, s. 13.

98 Jersák, s. 9.

99 Diehlovy dopisy kazateli Głowackému i zelovskému sboru z 26.10.1822 (sig. S III. 3).

100 *...Ihr Schreiben vom 26. April habe ich erhalten. Künftig müssen Sie dergleichen Briefe frankieren. Ihr letzter betraf Privatangelegenheiten. Ich glaube gern, daß Sie mich bei dem Herrn Radoszewski nicht haben verklagen wollen. Unter dessen haben Sie es doch wirklich getan... Hätte ich einen anderen Prediger für Zelow u. für Sie eine andere Stelle, so sollten Sie nicht 8 Tage mehr dort bleiben. Ich bitte Sie inständig, Ihr Betragen so einzurichten, daß Sie niemandem ein Ärgernis geben.* (Diehlův dopis Glowackému z 09.05.1823 sig. S III. 3.)

101 Korespondence z ledna až května 1824 (sig. S III. 3).

102 *...Die Anweisung zur Auszahlung der bewußten 3 994fl 26 gr ist bereits erfolgt. Außerdem dürfen Sie im Laufe dieses Jahres noch auf eine Zugabe von 3 000 fl rechnen. So sehr Sie dies erfreuen wird, so sehr hoffe ich auch, daß es Sie zur innigsten und tätigen Dankbarkeit gegen die Regierung, diese Ihre so großmütige Wohltäterin, erwecken werde. Ja diese außerordentlichen Beweise von gütiger Unterstützung müssen den edlen Entschluß in Ihnen allen erwecken, sich durch wahre Frömmigkeit, durch brüderliche Eintracht, durch Ehrbarkeit und gute Sitten, durch Eifer für das gemeine Beste auszuzeichnen. Alle Unordnung, aller Zank und Streit, alle Aufhetzerei und Verleumdung müssen fern von Ihnen sein. Bis jetzt haben die Reformierten in diesem Lande einen guten Ruf gehabt. Wehe denjenigen, die ihnen denselben zu verderben wagen sollten. Gott schütze Sie und Sein Geist führe Sie zu Allem Guten. Warschau, den 5. Februar 1823. Diehl Generalsenior.* (Sig. S II.4.)

Toto superintendentovo přísné napomenutí chtěli Zelovští přijmout, ale s chováním faráře Głowackého měl i sám superintendent osobní potíže, tím spíše zelovští kolonisté.

Minula zima a staveniště zas ožilo. Budování střechy trvalo celé léto. Na podzim byla střecha pokryta červenými taškami, a i věž byla dokončena. Na věži byl vztyčen rovnoramenný kříž s pérem, na kterém dnes čteme letopočet 1823. Povídalo se, že si odvážný stavitel vylezl na věž až na poslední rameno a tam si vypil na šťastný výsledek stavby a na zdraví občanů. - Zatím truhláři už dělali dveře i okna. Kovář a zámečník Matěj Svoboda chystal kování na dveře a okna, takže kostel mohl být přes zimu už uzavřen. Na jaře pak pokračovaly práce uvniř chrámu.[103]

Střechu kostela pokryl červenými taškami cihlář Štěpán Klatkowski. Klempíř Josef Szolc, který pokrýval věž, byl pozván až z Kempna a kovář Stanislav Ribicki z Łasku. V květnu 1824 byla uzavřena smouva s Bohumilem Matějkou, aby zasklil patnáct velkých a sedmnáct menších oken. Truhlář Jan Hoffman pracoval na dveřích, lavicích a kazatelně. [104]

Po necelých čtyřech letech byla stavba kostela hotova. Dohlížející stavitel Jan Zille potvrdil dne 1. února 1825 zdárné ukončení stavebních prací, které stály celkem 30 521,12 pzl.[105] Chybělo ještě vnitřní vybavení, ale chyběly i peníze. Zelovští poslali prosebný dopis na adresu carovu. O jeho obsahu nic nevíme. Mohlo se však jednat o povolení nápisu (věnováném carovi) nad vchodem do kostela s nadějí na finanční podporu. O tomto dopise se dovídáme pouze ze zmínky superintendenta Diehla: **...Prosebný dopis carovi v oné jisté záležitosti odevzdám do rukou státního sekretáře. Touto cestou se dostane zcela jistě do rukou Jeho Výsosti. Na odpověď budete ale muset nějaký čas počkat, protože car nejspíše nebude rozhodovat bezprostředně.*[106] V té době už byl určen termín slavnosti posvěcení kostela. Superintendent připsal napomenutí, aby byly do té doby dány do pořádku a připraveny k nahlédnutí všecky účty a účetní podklady, které chtěl spolu s kastelánem Bronikowskim zkontrolovat, a dodal: **Nepřeji si, aby se něco přihodilo, co by zapříčinilo změnu tohoto termínu. Postarejte se jen o to, aby byl kostel k tomuto termínu zcela hotov.*[107]

3. července 1825 se konala slavnost otevření zelovského chrámu. Zúčastnili se jí zas vzácní hosté. Přijeli superintendent Karel Bohumil Diehl, který zastupoval současně i vládní úřad pro věci náboženské,[108] reformovaný farář z Žychlina Jan Jakub Scholtz, senátor Království polského Adam Felix Bronikowski a sousední zeman Stanislav Nieszkowski.[109] Zástupci rodiny Świdzińských, katolický farář z Buczku i luterský farář z Las-

---

[103] Jersák, s. 9.

[104] Niewieczerzal, s. 12; - J. Kriegseisen, s. 124-125.

[105] J. Kriegseisen, s. 125.

[106] Německý dopis z 06.06.1825, sig. S II.4. - Zajímavou shodou okolností projížděl ruský car v létě 1825 krajem. 25. července 1825 navštívil car nedalekou obec Zduńska Wola. (Tadeusz Kościan: Kalendarium Zduńskej Woli. Zduńska Wola 1995.) Tabulka k carově poctě nad vchodem do kostela mohla souviset i s nadějí na jeho návštěvu v Zelově.

[107] Tamtéž.

[108] Komisja Rządowa Wyznań Religijnych.

[109] Kriegseisen, s. 56. - O rodině Nieszkowskich viz Szymon Konarski: Szlachta kalwińska w Polsce, Warszawa 1938 (reprint nakladatelství Semper, Warszawa 1992), s. 210nn a Martuszewski, s. 103nn. - Matka Stanislava Nieszkowského a také jeho manželka pocházely z rodu Kosieckých. Se jménem rodiny Kosieckých se častěji setkáváme v matrikách táborského sboru.

ku, kteří se zúčastnili položení základního kamene, při slavnosti posvěcení chrámu, chyběli.

Sbor se sešel k slavnosti nejprve ve škole, tj. ve staré modlitebně, kde vyslechl první proslov faráře Głowackého a za zpěvu žalmu 84., *Aj jak jsou milí tvoji příbytkové! Jak rozkošní křesťanští sborové, Pane, v nichž tvé jméno slavné...*,[110] šli průvodem ke kostelu. Superintendent Diehl promluvil ke shromážděným ze schodů ke kostelu a předal faráři Głowackému klíč, aby otevřel dveře a vešel se svým sborem do chrámu. Na připravený stůl položili Bibli a vedle ní postavili kalich. Sbor zpíval poslední tři verše žalmu 24.:

Kdo na hrad tak důstojného, Pána vejde nebeského,
kdo stane před jeho svatostí?
Jenž ruce má i mysl čistou, v ošklivost vzal marnost každou,
všechněch přísah křivolakosti,
ten hojného požehnání, dojde i ospravedlnění
od Boha Spasitele svého.
Takový Pána hledaje, v tváři jeho se kochaje,
ctný syn jest Jákoba svatého.
Ej, pozdvihněžež se brány, k stálému bydlení schrany
králi postuptež velebnému.
Kdož jest Král tak důstojný? Hospodin, onť jest Král slavný,
čest nejvyšší sluší samému.

V kostele *před stolkem* vykonal superintendent obřad posvěcení kostela, který ukončil modlitbou. Pak byla zpívána nová, pro tento zvláštní den místním farářem složená píseň:

Ó radosti nad radosti,
Bůh náš Otec od věčnosti, velmi nás zamiloval,
Chrám i jménu také svému vystavěl nejsvětějšímu, i obdařil nás i s ním.
Slavte, pravte, Bůh jest velký, život všel'ký nechť ho chválí,
Ctěte ho velicí i malí.

Obzvláště pak vy Čechové,
co doufáte v Jeho Slově, i v Něm jenž spoléháte;
Radujte se neb vidíte, že vám pomohl náležitě, i dům chvály jeho máte,
každý i vždy, tam mu sloužit i přednášet své žádosti
může před Bohem lítosti.[111]

Farář Głowacki kázal na biblický text: *A činil Aza to, což se dobře líbilo Hospodinu Bohu jeho.*[112] Po kázání promluvil ještě i senátor Bronikowski. Superintendent udělil sbo-

---

[110] V exulantských sborech byl užíván kacionál vydaný berlínským kazatelem českého reformovaného sboru Janem Theofilem Elsnerem v roce 1753. Žalm 84. je ve zpěvníku zastoupen ve dvou v různých verzích, proto Głowacki ve své zprávě udal i číslo písně "Q IV". Píseň má 18 veršů.

[111] Píseň měla deset veršů, autorem byl farář Głowacki. Původně polský text přeložil do češtiny Bohumil Fibich (zelovská kronika.).

[112] Text je zapsán v II. Paralipomenon 14, 2. Tento text zapsal sám Głowacki ve své zprávě o slavnosti 26.07.1825 (nejstarší zelovská matrika, f. 88b) a jeho zprávy se přidržel ve svém referátu v r. 1925 K. Pospíšil. Podle pozdějšího opisu zelovské kroniky kázal Głowacki na text *Aj jižť jsem vystavěl tobě, Pane, dům k přebývání a místo, v němž bys přebýval na věky.* (II. Paralipomenon 6, 2.)

ru požehnání a slavnostní bohoslužby byly ukončeny písní *Tě Boha chválíme, Pána svého ctíme...*[113]

Farář Głowacki později ve své zprávě o průběhu slavnosti nezapomněl poznamenat, že hosty pozvané na slavnost hostil dva dny a superintendent Diehl že přijel dokonce už v pátek 1. července, večer v 11 hodin, a odjel až v úterý 5. července v 11 hodin dopoledne.[114]

Suprintendent Diehl i senátor Bronikowski se v Zelově zdrželi po slavnosti proto, aby konečně dospělo ke svému konci oficiální schválení sborového řádu (*urządzenia systematu kościelnego parafii tu nowo erygowanej*),[115] což bylo předpokladem urovnání poměru českého exulantského sboru v Zelově k evangelické reformované církvi v Království polském i ke státním úřadům. Zelovský farář se stal plnoprávným duchovním polské reformované církve. Dne 4. července, na schůzi představitelů zelovského sboru v čele s farářem Głowackým, za přítomnosti superintendenta Diehla, faráře Scholtze ze Žychlina a zemana Stanislava Nieszkovského, byla mimo jiné uzavřena a podepsána také nová smlouva s učitelem Janem Duškem a řešena byla i otázka protižidovských opatření. V české exulantské kolonii se totiž v té době, jak se níže zmíníme, už usazovali i lidé jiných vyznání. Sbor se však ještě ztotožňoval s obcí, a proto představitelé církve a sboru se cítili být i za obec zodpovědni.

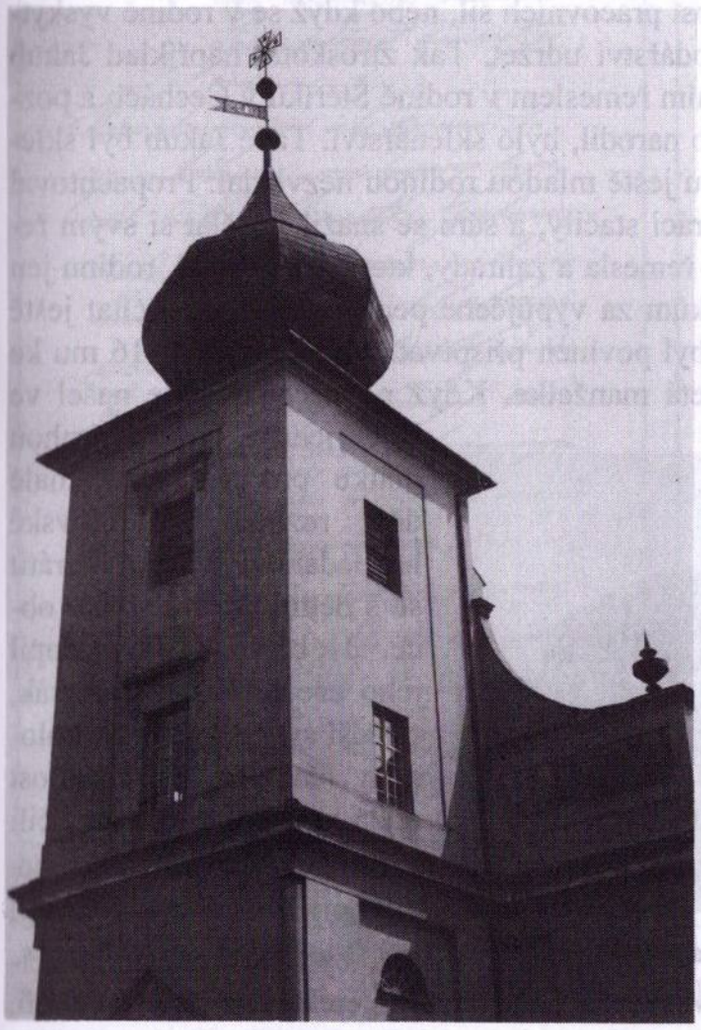

< Zelovský kostel >

Po dvaadvacetiletém úsilí se Zelovští konečně dopracovali oficálního zřízení a uznání českého sboru, který si ovšem sami organizovali už od roku 1803, a postavení výstavného, prostorného, zděného kostela, jakým se nemohl pochlubit žádný z exulantských sborů ve Slezsku. Zelovský sbor byl řádně začleněn do polské reformované církve, ale o instalaci faráře Głowackého chybí zpráva. Snad k ní došlo v následujících měsících, pokud nebyla pro farářova nedorozumění se sborem ještě dalších pět let odkládána.[116]

Zřízením českého reformovaného sboru a postavením kostela bylo pro zelovské kolonisty ukončeno počáteční, usídlovací období.

[113] V českém zpěvníku číslo K XVII.
[114] Zelovská kronika. Svou zprávu datoval Głowacki 26. července 1825.
[115] Záznam Głowackého z 26.07.1825 (nejstarší matrika, f. 88b).
[116] Srov. Niewieczerzal, s. 16.

II

Zelov v 19. století

1. Hospodáři a podruzi

Když utichl život na stavbě kostela, bratří se rozhlédli po mýtinách, kde vykáceli dříví na stavbu kostela, a shledali, že kde byl nejlepší les, byla i nejlepší půda, a proto se usnesli, že kdo ještě bude stavět, nesmí brát dříví odjinud, než kde se dosud mýtilo, a pařezy že mají být hned vyklučeny. Takto dobytá půda se pak rozdělila mezi hospodáře. Z toho povstaly dnešní Lesní díly, Hřebeny a Polní díly, táhnoucí se, jak říkáme, od Balut až k silnici vedoucí do Łasku... Hospodářům přibylo hodně dobré orné půdy, na níž se dařilo obilí. Tak vypráví zelovská tradice, kterou zapsal kantor Karel Jersák.

Zelovští kolonisté nemuseli jako jejich otcové a dědové v Táboře a Friedrichově Hradci klučit nejdříve pařezy, aby mohli zaset první obilí. Začali hospodařit na půdě ne zcela nepřipravené, ale také ne příliš úrodné. Koupí půdy se nadmíru zadlužili. Kdo nebyl dost šikovný k hospodaření, neměl v rodině dost pracovních sil, nebo když se v rodině vyskytla delší vážná nemoc, těžko mohl hospodářství udržet. Tak ztroskotal například Jakub Štěřík, jeden z prvních kolonistů. Tradičním řemeslem v rodině Štěříků v Čechách a později ve Friedrichově Hradci, kde se Jakub narodil, bylo sklenářství. Také Jakub byl sklenářem. Obdělávání půdy v Zelově se svou ještě mladou rodinou nezvládal. Propachtoval proto půdu několika rodinám, které na práci stačily, a sám se snažil vydělat si svým řemeslem. Avšak z pachtu, z výnosu svého řemesla a zahrady, kterou obdělával, rodinu jen těžko živil. Zadlužil se. K dluhům a úrokům za vypůjčené peníze musel připočítat ještě společný dluh všech kolonistů, na který byl povinen přispívat. Na jaře roku 1816 mu ke všem starostem zemřela jedenačtyřicetiletá manželka. Když po necelém roce našel ve Friedrichově Hradci druhou matku pro své ještě malé děti, rozhodl se zelovské hospodářství prodat a vrátit se s dětmi do své rodné obce. 31. března 1817 koupil jeho usedlost[2] Pavel Jersák, mladší syn zelovského kolonisty Jana Jersáka. Usedlost měla hodnotu 400 tolarů čili 2 400 polských zlatých.

< Chalupa Jakuba Štěříka, později Pavla Jersáka[1] >

Když Češi kupovali Zelov, byla veškerá půda velkostatku Sromotka, ke kterému patřila i ves Zelov, zatížená hypotékou na 10 000 tolarů. Josef Świdziński dlužil tyto peníze Abrahamu Gottheimerovi. Pro kolonisty bylo nejdříve

---

1 V roce 1930 shořela došková střecha a byla nahrazena lepenkovou (rešerše a foto Vilém Jersák).

2 Podle rešerše Viléma Jersáka se jednalo o usedlost na místě pozdějšího čísla 74 v Piotrkovské ulici. Opis kupní smlouvy ve sbírce Viléma Jersáka.

výhodou, že na koupi zadlužených pozemků potřebovali méně peněz v hotovosti, avšak později je tento starý dluh s pětiprocentními úroky nemálo zatěžoval. (Půl roku po uzavření kupní smlouvy přešel nárok na splátky dluhu na vdovský fond pruských důstojníků v Berlíně.) Kromě toho byli Češi kupní smlouvou nuceni přistoupit na placení laudemií[3] bývalému majiteli Świdzińskému. Świdziński požadoval při každé změně vlastníka laudemia ve výši 8 % hodnoty usedlosti. Takový závazek považovali Češi ne zcela neprávem za břemeno poddanství,[4] a proto je zvlášť znepokojoval.

Pavel Jersák, když v roce 1817 kupoval zelovské hospodářství od Jakuba Štěříka, se musel ještě zavázat, že laudemium zaplatí. O tři roky později však kolonisté laudemia platit odmítli a Świdziński se musel o své právo soudit. Zelovští usilovali o získání bezpodmínečné samostatnosti.

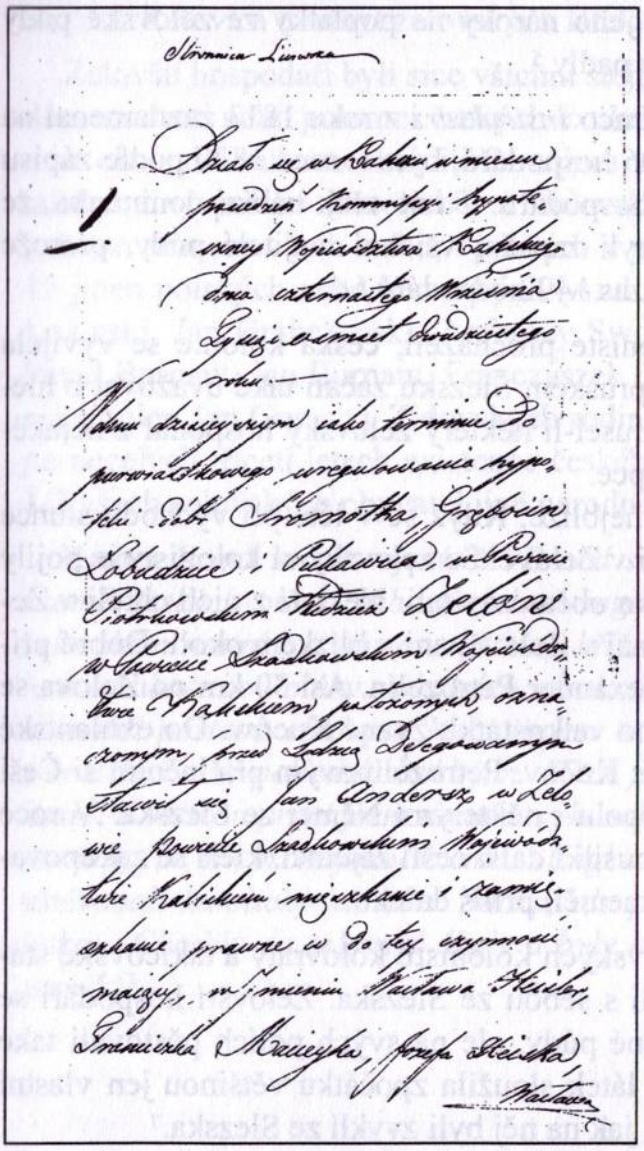

Čeští kolonisté měli sice kupní smlouvou řádně zajištěno dědičné vlastnictví zelovské-

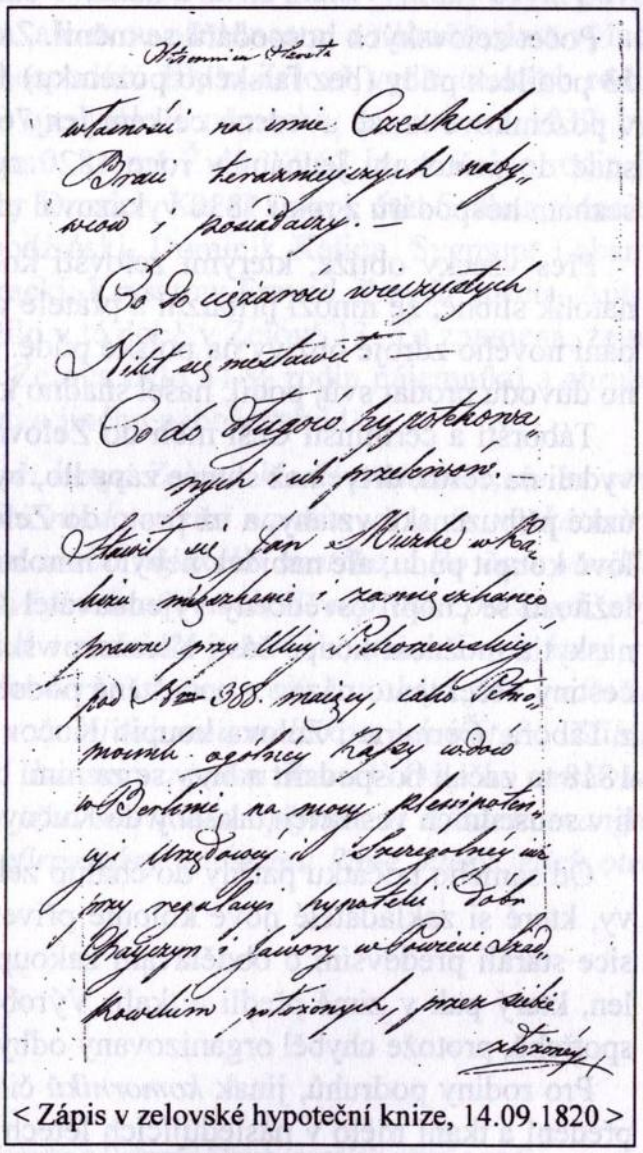

< Zápis v zelovské hypoteční knize, 14.09.1820 >

ho statku, zápisy v pozemkových knihách je však formálně ještě nepřímo vázaly k ostatním statkům pana Swidzńského. Po osmnácti letech zelovští hospodáři ve snaze podtrhnout svou nezávislost zažádali o formální oddělení vsi Zelova od statku Sromotky a o za-

[3] Poplatky při změně vlastníka usedlosti dědictvím nebo prodejem. Ve výše zmíněné kupní smlouvě, jak je opsána v nejstarší matrice, laudemia nejsou zmíněna. Byla však zaznamenána u alodiálního soudu v Łasku. - Srov. Martuszewski, s. 42.

[4] Také jejich otcové se při zakládání Čermína laudemiím bezvýsledně bránili.

ložení zvláštní hypoteční knihy pro Zelov, do které by byli současní majitelé zapsáni pod titulem *Čeští bratří*. Příslušný úřad v Kališi jednal o této záležitosti v září 1820. K jednání předvolaní zelovští kolonisté ochotně uznali svou povinnost splácení starých dluhů, které lpěly na zelovské půdě i s pětiprocentními úroky a které pravidelně spláceli. Odmítli však žádost Świdzińského, aby do nové knihy byla zapsána zas i povinnost odevzdávání laudemií bývalému majiteli půdy. Tento požadavek Świdzińského úspěšně setřásli zdůvodněním, že původní kupní smlouva byla uzavřena v pruských právních podmínkách, zatímco v nové situaci mohou být takovéto povinnosti považovány za povinnosti poddanské, což už není přípustné. Češi tak s malým zpožděním využili výhody Napoleonova zákoníka, kterým bylo ve Varšavském knížectví zrušeno poddanství a zavedena rovnost občanů před zákonem. Svou při vyhráli. Pan Świdziński sice odmítl pod protokol uzavřeného jednání připojit svůj podpis, ale jeho nároky na poplatky ze zelovské půdy novým zápisem do pozemkové knihy provždy padly.[5]

Počet zelovských hospodářů se měnil. Zatímco *Instruktarz* z roku 1813 zaznamenal na 53 podílech půdy (bez farského pozemku) 106 hospodářů, bylo v roce 1820 podle zápisu v pozemkové knize uvedeno celkem jen 76 hospodářů. Tu se však nabízí domněnka, že snad do protokolu jednání v roce 1820 nebyli zapsáni všichni majitelé půdy, protože seznam hospodářů z roku 1830 vykazoval už zas 149 hospodářů.[6]

Přes všecky obtíže, kterými zelovští kolonisté procházeli, česká kolonie se vyvíjela natolik slibně, že mnozí příbuzní a přátelé v pruském Slezsku začali také uvažovat o hledání nového zdroje obživy na polské půdě. Musel-li některý zelovský hospodář z nějakého důvodu prodat svůj podíl, našel snadno kupce.

Táborští a čermínští Češi měli do Zelova nejblíže. Když se v létě při východu slunce vydali na cestu, dříve než slunce zapadlo, byli v Zelově. Se zelovskými kolonisty je pojily úzké příbuzenské vztahy, a už proto do Zelova občas zavítali. Někteří z nich chtěli v Zelově koupit půdu, ale nabídek nebylo mnoho ani v Zelově, ani v blízkém okolí. Dobré příležitosti se chopil osvědčený vyjednavatel Alexander Petrozelín. Asi 30 km od Zelova se naskytla možnost koupě části Kleszczowského velkostatku zvané Kuców. Do exulantské češtiny vešel tento název v počeštěné podobě: Kučov. Petrozelínovým přičiněním si Češi z Tábora, Čermína i Zelova koupili Kučov spolu s některými Němci ze Slezska. V roce 1818 tu začali hospodařit a brzy se za nimi trousili i další čeští zájemci, kteří se zakupovali v sousedních vesnicích tak, aby do Kučova neměli příliš daleko.

Od samého počátku patřily do chalup zelovských kolonistů kolovraty a taklcovské stavy, které si zakladatelé nové kolonie přivezli s sebou ze Slezska. Zelovští hospodáři se sice starali především o obdělávání zakoupené půdy, ale na svých polích pěstovali také len, který pak v zimě předli a tkali. Výroba látek sloužila zpočátku většinou jen vlastní spotřebě, protože chyběl organizovaný odbyt, jak na něj byli zvyklí ze Slezska.[7]

Pro rodiny podruhů, jinak *komorníků* čili nájemníků, živících se nádenickou prací, se předení a tkaní mělo v následujících letech stát důležitým zdrojem obživy. Výstavba silnic, na které museli Zelovští v době francouzské vlády ke své malé radosti pracovat, vý-

---

[5] Protokol v SA v Piotrkově (Archiwum Państwowe w Piotrkowie, Zespół 377, Księgi hipoteczne powiatu bełchatowskiego, 72, Nr. 225, Zelów 1820-1919).

[6] Viz níže.

[7] Ve slezských exulantských koloniích se starali už jejich zakladatelé o uzavření smluv s fabrikanty, kteří dodávali českým kolonistům suroviny a někdy za určitých podmínek i kolovraty a tkalcovské stavy.

razně zlepšila spojení Zelova s okolními městy, což otevřelo možnost odbytu vyrobených látek. Do Zelova našli cestu drobní židovští obchodníci, kteří byli ochotni zelovským kolonistům jejich lněné látky odkoupit. Přadlácká a tkalcovská tradice měla v exulantských koloniích hluboké kořeny a Zelovští na sebe svou tkalcovskou odborností brzy upozornili. Výrobu příze a látek dokázali podle poptávky rychle stupňovat a vedle plátenictví se někteří pohotově a úspěšně specializovali na výrobu ubrusů.[8] Na rozlehlých pastvinách začali kolonisté pěstovat ovce. Když nestačil len vypěstovaný na zelovských polích ani vlna ze zelovských ovcí, kupovali len a vlnu v sousedních obcích. Židé pak přivezli Čechům k zpracování i první bavlnu. Nová surovina znamenala nové výdělečné možnosti.

Židovští obchodníci si v Zelově začali najímat byty. Někteří z nich bývaly celé léto na cestách s drobným zbožím a vraceli se do Zelova jen na zimu. Jiní se starali o dovoz bavlny do Zelova a o odbyt zelovských látek.

Zelovští hospodáři byli sice všichni stejného vyznání a až na malé výjimky svým původem exulanti nebo potomci českých exulantů, ale svou národnostní a náboženskou výlučnost obce si dlouho nechránili. V nájmu u hospodářů žily v Zelově vedle českých rodin také rodiny polské (katolické) a židovské, ojediněle i německé. V prosinci 1832 byl pořízen seznam všech rodin, bydlících v nájmu, kromě Židů.[9] Z 68 jmen těchto rodin je 15 jmen polských nebo německých (Andrzey Dunder, Karol Kokot, Jan Guthan, Maciej Łoźinski, Jan Grabczyński, Ambroży Swobodźiński, Dominik Kalina, Sygmunt Labant, Pavel Burnaut, Jan Burnaut, Franczyszek Grącki, Krysztow Fraynd, Paweł Noceła, Antonin Fogler, Jan Guras[10]). Židovských rodin žilo v té době v Zelově 13. To znamená, že už po necelých třiceti letech existence českého Zelova bylo 41 % rodin nájemníků a zhruba 1/7 všech zelovských obyvatel jiné národnosti a jiného náboženství.[11]

Kantor Karel Jersák vyprávěl: *Bratří si při koupi Zelova kladli podmínku, že se sem kromě českých bratří nebo jiných evangelíků nikdo nesmí nastěhovat a že na katastru zelovském nesmí být postaven žádný kříž ani socha nějakého svatého... Po čase vznikla nedorozumění s Poláky z okolních vesnic, když jim bratří nechtěli odprodat pozemek, aby si mohli postavit chalupu. Mezi jinými to byl i zednický mistr František Engl, který se s bratřími o to pohádal. Řekl jim: "Stál jsem věrně s vámi celý čas, když jste budovali kostel a velikou práci jsem na něm vykonal, a vy mi takovou maličkost odpíráte?"...Slíbili mu tedy, že mu pronajmou krčmu... Engl měl dva syny a jednu dceru.*[12] *Do jeho smrti navštěvovali katolický kostel v Bučku, ale po jeho smrti děti splynuly s mládeží evangelickou. Chodily do zelovské školy a byly konfirmovány v chrámu Páně, který jejich otec stavěl.*[13]

---

[8] Jmenováni bývají Jan Valta, Friedrich Jelínek, Josef Veverka a Bohumil Fibich (pozdější učitel a vojt).

[9] Jednalo se o příspěvky na opravu školy. (Dopis staršovstva faráři Mosesovi z 16.12.1832, sig. S III.22.)

[10] Přepis jmen bez úprav podle originálu.

[11] Také mezi 16 podpisy pod protokolem jednání o židovském problému v Zelově z 26.10.1831 nacházíme jména: Ambrozy Swobodziński, Macey Loziński, Dominik Kalina, Jan Grabczyński. (Sig. S III.22.)

[12] Osmnáctiletá Augustina Engel, narozená v *Kanewicach*, dcera zemřelého zelovského krčmáře Františka Engla a Karoliny, rozené Szulcové, přestoupila 01.12.1852 z katolické církve do evangelické reformované. (No 48, Notatki III, s.176).

[13] Jersák, s. 10. - Podle Martuszewského (s. 113) byl Engl Němec.

2. Starosti superintendentovy

Zelovský farář Głowacki nebyl pastýřem, jakého by byl exulantský sbor potřeboval. Potomci exulantů měli ve svých řadách problémy s alkoholismem. Od duchovního očekávali, že je bude nejen napomínat, nýbrž že jim bude také příkladem. Avšak zelovský farář sám podléhal alkoholu a starší sboru jej museli napomínat. Mladý kantor Jan Dušek měl na chování a povinnosti faráře přísná měřítka, odpovídající jeho výchově v Husinci, a Głowackého jen se sebezapřením snášel jako svého nadřízeného. Neustále docházelo ke konfliktům. Nejpozději v říjnu 1822 byl superintendent Diehl konfrontován s neutěšenými poměry v Zelově. Zelovští starší (Václav Zounar, Bohumil Matějka, Jan Bureš a Jan Tomeš) mu psali: *...*_už jednou jsme byli tázáni a podali jsme zprávu, že jsme s panem Głowackim spokojeni. Avšak nyní, ačkoliv je nám to velmi líto, nemůžeme už kvůli dobrým mravům zamlčet, že se dopouští všelijakých hanebností, jako je silné pijáctví alkoholu, pohoršující zacházení s cizími ženami, dokonce bitka s tchyní v hospodě a jiné bezbožné skutky; tichým napomínáním už nelze ničeho dosáhnout..._[14]

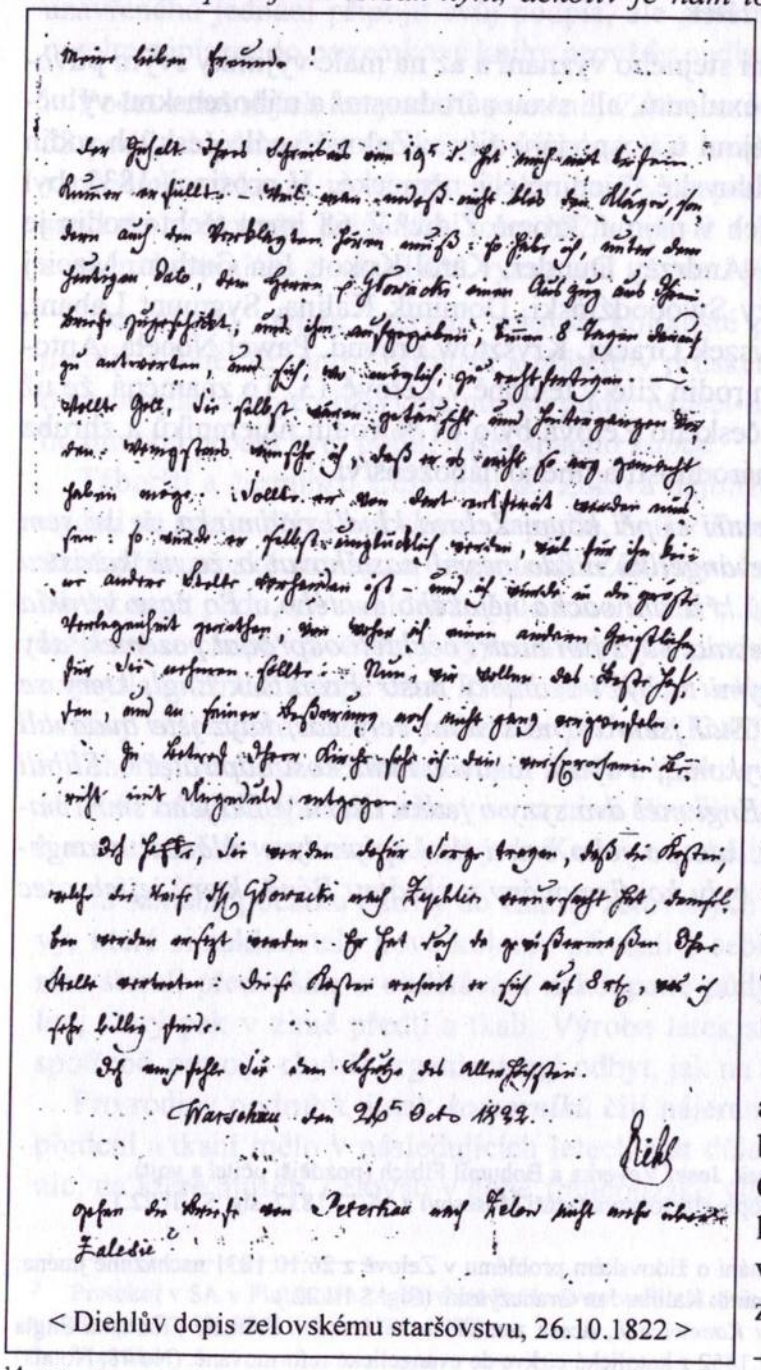

< Diehlův dopis zelovskému staršovstvu, 26.10.1822 >

Nemile překvapený superintendent odpověděl obratem: **Moji milí přátelé! Obsah Vašeho dopisu z 19. tohoto měsíce mne naplnil hlubokým žalem. Protože však člověk nemá vyslechnout pouze žalobce, nýbrž i obžalovaného, posílám současně p. Głowackému výtah z Vašeho dopisu s žádostí, aby do osmi dnů odpověděl a pokud je mu to možné, se ospravedlnil... Kdyby musel být odtud [ze Zelova] odvolán, byl by sám nešťasten, protože pro něho není žádné jiné místo - a já bych se dostal do rozpaků, odkud vzít jiného duchovního pro Vás...*[15]

Superintendent Diehl napomínal a smiřoval, ale farář Głowacki nebyl schopen pastýřské péče, kterou Češi tolik postrádali. Choval se stále lhostejněji, zanedbával své povinnosti a se svým sborem zacházel nejednou hrubě, což mu zřejmě

14 Výtah ze stížnosti staršovstva v německém dopise Diehlově Głovackému z 26.10.1822 (sig. S III.3).
15 Německý dopis Diehlův staršovstvu z 26.10.1822 (tamtéž).

někteří jeho farníci opláceli podobným způsobem. Na zprostředkovávací snahy superintendenta Diehla Głowacki málo dbal. Na jaře 1826 obžaloval dokonce jednoho ze svých členů sboru, Františka Světničku, před světským soudem. Superintendent to považoval za veřejnou ostudu evangelické církve. Viděl, že se mu nepodaří urovnat poměr mezi kazatelem a sborem, ale polská Jednota pro Zelov jiného kazatele neměla k disposici. Diehl psal zelovskému sboru: **Pokud se [pro Zelov] nenajde ve Slezsku ani v Čechách vhodný kazatel, pak nevím, jak bych Vám pomohl. Budete mít sice kostel, ale žádného kazatele.* Na okraj připsal ještě jednou napomenutí: *Ještě jedno Vám naléhavě doporučuji. Buďte moudří a snažte se, aby se o této [soudní] záležitosti příliš nehovořilo.*[16]

Zelovští plánovali stavbu fary. Podle rozpočtu z 10. září 1827 měla být budova 30 loktů dlouhá a 20 loktů široká.[17] Začali stavět až v roce 1830,[18] a to s nepříliš velkou chutí. Na faráři, který se do ní měl stěhovat, jim nezáleželo.

Dlouholeté snahy reformovaného superintendenta Diehla o uzavření unie protestantských církví v Polsku neměly mezi luterány velkou oporu, našly však sluchu u ruského cara. Myšlenka protestantské správní unie se carovi zalíbila, unii zkrátka nařídil a svým *ukazem* ze 14. února 1828 zřídil pro obě evangelická vyznání společnou generální konzistoř ve Varšavě.[19] Tato změna, která měla podle představ superintendenta Diehla posílit pozice evangelíků v Polsku, zasáhla i do života zelovského sboru. Zelovský farář Głowacki dostal v únoru 1829 od generální konzistoře zprávu, že Zelov patří do superintendentury kališské a že veškeré úřední zprávy konzistoři musí napříště posílat přes příslušného superintendenta.[20] Přímým nadřízeným zelovského faráře se tak stal luterský farář a superintendent Ernst Johann August von Modl v Kališi.

Luterští faráři většinou nebyli unií obou církví příliš nadšeni. Nedůvěřivě sledovali, aby reformovaný kultus neovlivnil luterské vyznání a aby počet reformovaných evangelíků nestoupl na úkor luteránů, protože po vesnicích rozptýlení luteráni se měli přidržet nejbližšího evangelického sboru, třeba i reformovaného. Němečtí luteráni z vesnic kolem Zelova si zvykali chodit s žádostmi o křest a oddavky do Zelova.[21] Zmenšení příjmů sousedních luterských farářů ztrátou akcidencí nepříznivě ovlivnilo jejich poměr k zelovskému sboru, který pro jeho *husitskou* minulost nezastíraně podezírali z úchylného učení.

Jestliže nechyběly nedůvěřivé pohledy mezi faráři obou evangelických církví, pak neudivuje, že docházelo ke střetnutím i s katolickými faráři. Farář Rudziński v Kociszewě

---

16 Diehl v dopise z 02.05.1826 zelovskému staršovstvu: *Sie können sich leicht vorstellen, wie sehr ich über den Inhalt Ihres Briefes vom 25. April erschrocken bin... Übrigens wird sich die Wahrheit in Kurzem gerichtlich ausweisen, da H. Głowacki den Swietnischka vor den Sąd sporny geladen haben soll. ...immer scheint es notwendig zu sein, ihn von Zelow, wo man einmal eine schlechte Meinung von ihm gefaßt hat, u. wo man folglich kein Zutrauen zu ihm haben kann, zu entfernen. Aber für mein Kopf kann und will ich dies nicht tun, und vor die römisch katholische Obrigkeit möchte ich diese Sache, die unsrer Konfession und unsrer Geistlichkeit zur Schande gereicht, nicht gerne bringen. Aber gleich nach den Pfingsten gedenke ich mit den Herren Civil Senioren zusammen zu kommen, und da will ich mich mit ihnen beraten, was mit Hern Głow. vorzunehmen sein durfte. Unterdessen werden Sie mir vielleicht etwas von dem Erfolg der gerichtlichen Untersuchung, wenn es dazu kommen sollte, mitteilen können. Ich würde den Herrn Głow. schon längst versetzt haben, wenn ich wüßte wohin und wen ich Ihnen an seiner Stelle schicken soll. Wird sich nicht in Schlesien oder Böhmen ein taugliches Subjekt finden, so weiß ich Ihnen nicht zu helfen. Sie würden alsdann eine Kirche aber keinen Prediger haben... Eines muß ich Ihnen noch empfehlen: Seien Sie klug und machen Sie die Sache nicht zu ruchbar.* (Sig. S III.3.)

17 Sig. S II.5.

18 Podle výkazu o stavu budov z roku 1842 (tamtéž).

19 Kneifel 106.

20 Přepis dokumentu z 25.02.1829 pořídil Vl. Jelínek, bez signatury.

21 Rozšířený zelovský sbor čítal v roce 1846 celkem 2 764 osob (Kriegseisen, s. 57).

napomínal místní německé luterány, aby se nenechávali oddávat v Zelově, protože v Zelově jsou husiti. Evangelíci se podle Rudzińského shodnou spíše s katolíky, protože i ti se drží evangelií, zatímco husité se evangelickému učení protiví.[22] Głowacki měl výzvu kněze Marcina Rudzińského na adresu kociszewských evangelíků písemně v ruce. Stěžoval si proto u superintendenta Diehla a Diehl mu radil, jakou opatrnou formou se má se svou stížností obrátit na státní úřady.[23]

Daleko horší než nepřátelství některých katolických a nedůvěra některých luterských farářů v sousedství byly neutuchající spory mezi zelovským sborem a jeho farářem. Do smiřovacích akcí se zapojili kazatel Scholtz ze Żychlina a nový superintendent Modl z Kališe, ale ani superintendent Diehl ve své nové funkci předsedy generální konzistoře na zelovský sbor nezapomněl. Napomínal sbor i Głowackého. Superintendent Modl psal v lednu 1830: *...*Dej Bůh, aby to napomenutí [Diehlovo] účinkovalo a aby se pastor Głowacki nejen pro své štěstí, nýbrž i pro štěstí sboru napravil.* Modl žádal zelovské staršovstvo, aby mu po čtrnácti dnech podalo zprávu o farářově chování.[24]

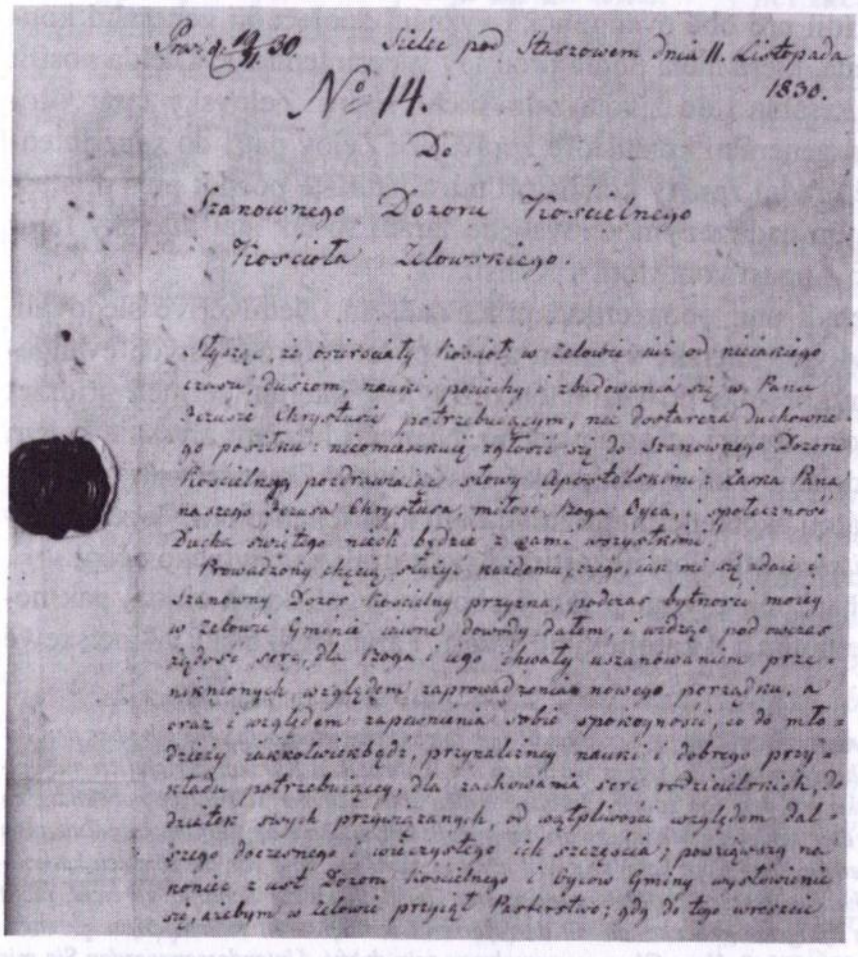

< Dopis Mosesův zelovskému staršovstvu, 11.11.1830 >

Na jaře téhož roku byl farář Głowacki nemocen, nebo nemoc jen předstíral, jak naznačil jeho nástupce v zelovské kronice. Superintendent Diehl se postaral o výpomoc. Dne 8. dubna, na zelený čtvrtek, přijel do Zelova pomocný kazatel z Varšavy Jan Teodor Moses. Zastupoval Głowackého několik týdnů, ale když 8. června ze Zelova odjel zpět do Varšavy, staré konflikty se opakovaly a poměry v Zelově se zhoršily natolik, že Diehl musel Głowackého pro jeho sklon k alkoholismu zbavit úřadu.[25]

Nařízením konzistoře ze 14. října 1830 byl Głowacki suspendován a kališský superintendent pověřil prozatímní službou v Zelově

---

[22] Głowacki si na něj stěžoval 28.11.1827 (sig. S III.13). Později, 06.02.1845 nechal katolík z Kociszewa, Josef Jastrzębski, sloužící u Frydrycha Svobody, sepsat u zelovského vojta protokol o tom, jak mu kociszewský vojt bránil, aby se zdržoval v Zelově. Jastrzębski se proto dokonce obával násilí ze strany kociszewských katolíků. (Tamtéž.)

[23] Sig. S III.3.

[24] *...Day Boże, aby ta exhortacya skutkowała i aby się X^dż Pastor Głowacki nie tylko dla własnego swego szczęścia i Gminy swoiey poprawił.* (30.01.1830, sig. S III.3.)

[25] Kriegseisen, s. 57; - Martusz., s. 45.

luterské faráře Benni z Piotrkova a Biedermanna z Pabianic. Zelovští starší sboru žádali konzistoř (zřejmě ještě před rozhodnutím o suspendování faráře Głowackého), aby pro službu v Zelově byl vybrán Jan Teodor Moses.

Moses byl právě na dovolené u matky ve svém rodišti Sielci, když dostal od superintendenta Diehla vyrozumění, aby se ujal zelovského sboru. 26. října s ním už kališský superintendent počítal, ale Moses byl nemocen a nemohl se tak rychle vydat na cestu.[26] Hlásil se varšavské konzistoři i zelovskému staršovstvu teprve 11. listopadu, aby oznámil, že se hodlá stěhovat do Zelova. Na první advent chtěl *pozdravit zelovský sbor z kazatelny*. V zelovských poměrech se už dobře vyznal. Počítal, že by zeman Nieszkowski pro něj mohl poslat krytou bryčku. Kromě bryčky potřeboval pro přestěhování svých věcí do Zelova ještě dvě fůry. Pokud by bryčka nebyla k dispozici, pak žádal celkem o tři vozy, na které by své věci naložil.[27]

Dne 6. prosince 1830 byl Jan Teodor Moses už v Zelově.[28]

Suspendování faráře Głowackého a povolání Mosesovo proběhlo velmi rychle. Konzistoř považovala Mosesovu službu v Zelově nejprve jen jako prozatímní. Zelovský sbor měl mít možnost najít si ještě jiného kandidáta. Avšak Zelovští rozhodli, že jiného kandidáta nebudou hledat. Žádali si faráře Jana Teodora Mosese, který se svou službou v době nemoci Głowackého už osvědčil.[29]

3. Polské povstání a cholera

V ruské říši byl počátek třicátých let poznamenán politickým napětím, které se v polské kongresovce provalilo v listopadu 1830 povstáním proti ruské nadvládě. Polští patrioti, především z řad šlechty, žádali zpět ztracená polská území a samostatnost. V lednu 1831 byl car Mikuláš I. sesazen a polská povstalecká vojska se šikovala k boji. Drobný lid na venkově se však revolucí příliš strhnout nenechal. Zelovský farář zaznamenal, že někteří jeho farníci se skrývali po lesích ze strachu, aby nebyli nuceni sloužit v povstalecké armádě a Pavel Miller ze Zelova se do ní skutečně dostal,[30] ale bližší informace chybí.

Farář Jan Teodor Moses měl k polským revolucionářům velmi blízko. Ale nejen on. Superintendent Diehl a většina reformovaných i luterských kazatelů, ať už národnosti polské či německé, sympatizovala s povstalci. Také varšavská generální konzistoř projevila jednoznačně svou solidaritu. Povstalecká vojska se však carské armádě dlouho neubránila. V září 1831 byli bojující povstalci zatlačeni až k pruským a rakouským hranicím a tisíce účastníků povstání prchaly přes Prusko a Čechy do emigrace. Prominentní sympatizanti povstání se včas uchýlili do ústraní. Povstání bylo do roka potlačeno a ruská nadvláda byla znovu upevněna. Zklamání polských vlastenců doma i v emigraci bylo veliké.

K nebezpečím revoluční doby se přidružila epidemie cholery, která začala pronikat do Evropy z východu už na podzim roku 1830.

---

26 Dopis kališského superintendenta z 26.10.1830.
27 Dopis Mosesův z 11.11.1830, sig. S III.3.
28 Zelovská kronika.
29 Protokol z 27.12.1831, sig. S III.44.
30 Martuszewski, s. 171.

Z kazatelen měla být přečtena opatření proti choleře, spočívající především v doporučení zvýšené hygieny, teplého oblečení a rozumné, lehké stravy. Lidé se neměli zdržovat v hospodách, ale doporučovalo se každé ráno před odchodem z domu vypít skleničku vodky. Případné onemocnění mělo být hlášeno rychtáři.

Myšlenky zelovských hospodářů, tkalců a nádeníků zaměstnávala cholera zpočátku stejně málo jako polská revoluce. Čilí židovští obchodníci na choleru také nedbali.

Farář Moses dostal zprávu, že v Poznani zemřel na choleru superintendent Diehl.[31] Psal hned do Sielce faráři Skierskému: **Dozvěděl jsem se, že zemřel v Poznani po krátké nemoci dne 17. dubna v náruči své švagrové [a] že žádal, aby jeho tělo bylo převezeno do Vratislavi a uloženo po boku jeho ženy...*[32] Z Mosesova dopisu se dovídáme, že Diehl opustil Varšavu v březnu. Protože několik dní po jeho odjezdu zemřel varšavský kostelník, konstatoval zelovský farář, že teď varšavský *sbor nemá hlavy ani nohou.* Moses se v tomto přísně důvěrném dopise nevyjadřoval o Diehlovi, svém nadřízeném, právě příznivě, ale přesto měl starosti, jak se bude generální konzistoř bez Diehlova předsednictví dál vyvíjet a jak personální změny ovlivní postavení reformované církve ve správní unii.[33] Zelovští starší sboru byli smrtí superintendenta, ke kterému se po léta s důvěrou obraceli s žádostmi o pomoc a o radu, jistě velmi pohnuti.

Komu przeto miłe jest zdrowie i życie, o które miéć staranność nakazuje nam Święta Religija i uczucia natury, korzystać winien z następnych zbawiennych rad lekarskich i przestrog dobroczynnego Rządu:

1mo Utrzymywać największą ciągle czystość, nie tylko co do ciała ale i w mieszkaniach, mianowicie uprzątać z domów gnoje, nie trzymać w nich zwierząt domowych, otwierać w dzień okna lub drzwi, i chodzić w czystéj bieliźnie.

2do Nie gromadzić się w szynkowniach, nie trawić tam nocy na tańcach i nie nadużywać wódki, — doświadczenie bowiem nauczyło, że pijacy pospolicie umierają na cholerę.

3tio Chronić się od zaziębienia i zamoczenia ciała, jako też od wszelkiéj wilgoci, i tym końcem nosić na gołym brzuchu

< Z opatření proti choleře >

Zelov zasáhla cholera o něco později a vina na zavlečení epidemie do vsi byla dávána židovskému obchodníkovi.

Žid Herš Kupferwasser, zvaný Heršlík, který bydlel u *starého Jersáka,* jel přes výslovný zákaz počátkem léta 1831 bezstarostně do Varšavy, aby odtud přivezl pro zelovské tkalce nový náklad anglické bavlny. Už na cestě z Varšavy mu onemocněl vozka na choleru. Musel ho nechat v Łagewnikách. Heršlík však nedbal, bavlnu přivezl do Zelova a chtěl ji bez vojtova povolení hned rozdělovat mezi tkalce. Představitelé obce však vůz s bavlnou zadrželi, nechali ho odvézt do lesa a postavili k němu stráž. Žádali, aby Heršlík bavlnu ze Zelova odvezl a uskladnil ji na delší čas někde mimo obydlené území. Komisař

---

31 Kneifel, s. 115.

32 *Doniesono mi, że zmarł w Poznaniu po krótkiej chorobie d. 17. kweitnia w domu kupca Scholca na rękach bratowej swoiej, że rozporządził, aby zwłoki iego do Wrocławia przeniesiono i złożono obok iego żony...* (Dopis z 15.05.1831, přepis Niewieczerzal, s. 6.)

33 V konzistoři zastupoval nadále reformovanou církev Diehlův zeť, superintendent Friedrich Jakob Ludwig Teichmann, který byl rovněž silnou osobností, a zástupci augšpurské církve se museli další čtyři roky potýkat se silnou autoritou představitele reformované církve (Kneifel, s. 117). Ludwig Teichmann (11.11.1789-24.06.1839) studoval v Berlíně a ve Vratislavi, v letech 1816-1828 působil v Krakově a od roku 1829 ve Varšavě.

sieradzského obvodu, u kterého si představitelé obce na Heršlíka stěžovali, nařídil bavlnu dokonce spálit, ale Heršlíkovi se ji podařilo včas uklidit do Buczku. V Zelově zatím už zemřel na choleru syn *starého Jersáka* a brzy se cholera objevila i v Buczku. Rozhněvaný farář Moses nechal 16. července 1831 svolat obecní schůzi a žádal, aby byla celá Heršlíkova rodina ze Zelova vypuzena, protože jinak bude Heršlík zamořenou bavlnu po čase zas rozdávat lidem k předení.[34]

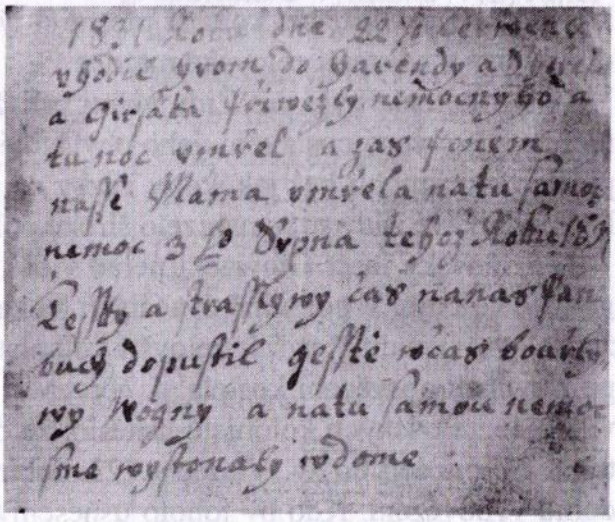

< Záznam v rukopisném sborníčku[35] >

Pro pohřbívání zemřelých na choleru bylo vyhlédnuto oddělené místo na vršku pod lesem, aby se snad později při otvírání starých hrobů cholera zas neobjevila. Bylo totiž známo, že bacily, které jsou příčinou nemoci, jsou těžko zničitelné a nebezpečí nákazy trvá po mnohá léta. Farář Moses považoval beztak pohřbívání u kostela, uprostřed vsi a v bezprostřední blízkosti fary za nevhodné a výpary ze hřbitovní půdy za nebezpečné.

Kališský superintendent se po porážce polského povstání musel vzdor nebezpečím epidemie starat, aby zelovský farář učinil předpisům zadost a složil svou služební přísahu ruskému carovi a polskému králi Mikuláši I.. Moses viděl ruského cara na polském trůně velmi nerad, a proto mu byla přísaha proti mysli. Snažil se tu velmi nepříjemnou záležitost aspoň oddálit. Podle superintendenta bylo nejjednodušší cestou složení přísahy před obecním úřadem, avšak faráři připadalo pod jeho úroveň skládat přísahu do rukou zelovského vojta. Moses zatím zelovské poměry už dobře prohlédl a námitku proti superintendentově návrhu měl pohotově: zelovský vojt nemůže jeho přísahu přijmout, protože sám ještě přísahu carovi nesložil. S touto výmluvou však farář daleko nepřišel. Měl být pozván do Sieradzu, aby složil přísahu před obvodním komisařem. Moses se pokoušel ještě dále vytáčet, že taková povinnost znamená zbytečné cestovní výlohy.[36] Avšak naděje na změnu politických poměrů po porážce povstaleckých vojsk nebyla, a zelovskému faráři se sotva podařilo povinné přísaze vyhnout.

Zelovští byli se svým novým farářem spokojeni, ale méně spokojen byl farář Moses se svým sborem. Vzdor pokročilému věku (bylo mu už 36 let, když přišel do Zelova) byl Zelov jeho prvním sborem, který měl samostatně vést. S naprostou samozřejmostí vycházel z předpokladu farářovy všestranné autority. Exulantský sbor však měl celou řadu svých výrazných mužů, kteří respektovali farářovu autoritu jen do určité míry. Konfliktních situací se našlo hned v prvních letech dost. Jednou z nich bylo řešení židovské otázky, které v době epidemie cholery nabylo v očích zelovského faráře nové naléhavosti.

---

[34] Sig. S III.22.

[35] Zápis ve sborníčku, který vlastnil nejprve Matěj Lukášek, pochází z rodiny Jiřík Zounara: *1831 roku dne 22ho července uhodil hrom do harendy a shořela; a Jirsáka přivezli nemocnýho a tu noc umřel; a zas po něm naše máma umřela na tu samou nemoc 3ho srpna téhož roku 1831. Těžký a strašlivý čas na nás Pán Bůh dopustil ještě v čas bouřlivý vojny; a na tu samou nemoc sme vystonali v domě.* (Sbírka Viléma Jersáka.) - Syn *starého Jersáka* Jiří, který zemřel 22.07.1831 na choleru, byl hospodář, starý 24 let. - Srov. Martuszewski, s. 46.

[36] Moses superintendentovi 15.11.1831, sig. S III.44.

4. Židé

První Židé se v Zelově usadili poměrně brzy, ale máme o nich málo zpráv. Víme, že Abrahamovi Majerovi, který si pronajal zelovskou arendu, zemřel v květnu 1817 syn David[37] a že zelovskému řezníkovi Šalomounu Stormovi se 3. června 1818 narodil syn, který dostal při obřízce, konané přesně o týden později, jméno Izák.[38] Tak nás informují dva zápisy v nejstarší zelovské matrice.

Česká kolonie byla pro Židy velmi přitažlivá. Lákal je nejen obchod s látkami. Zelov měl privilegované postavení, jeho obyvatelé byli lidé zcela svobodní a na rozdíl od jiných polských vsí mohli bez jakékoliv vazby na městské cechy provozovat libovolná řemesla. Pro podnikavé Židy se tu nabízelo široké pole působnosti.

Už zelovský farář Głowacki nerad viděl, že Židé narušují náboženskou jednotu evangelické kolonie. V polovině dvacátých let začal proti nim aktivně vystupovat a snažil se je ze Zelova vypudit,[39] avšak zelovští kolonisté jeho snahy příliš nepodporovali. Na schůzi po slavnosti posvěcení kostela, 4. července 1825, se sice na naléhání církevních představitelů 46 zelovských kolonistů usneslo, že od roku 1826 nebudou Židy ve svých domech trpět. Nejpozději do sv. Vojtěcha (23. dubna) měli být židovští nájemníci ze zelovských domů vypovězeni. Kdo by tohoto usnesení nedbal a židovské nájemníky ze svého domu včas nevypověděl, měl zatrest zaplatit 5 tolarů do církevní pokladny. Za každý další týden, v němž by poskytoval Židům bydlení, měla být pokuta zvyšována. Protokol o tomto usnesení podepsali jednání přítomní zeman Stanislav Nieszkowski, pastor Scholtz ze Žychlina a superintendent Diehl,[40] ale nepodepsali ho všichni kolonisté, a proto se usnesení nakonec neprosadilo. Židé ochotně platili i vyšší nájem a jejich služby byly zelovským Čechům užitečné.

Když přišel do Zelova farář Moses, vyvinul novou iniciativu proti Židům, avšak ani jeho protižidovská akce nenacházela velký ohlas. Protože se Mosesovi nedařilo Židy ze Zelova zkrátka vykázat, snažil se pohnout obecní správu, aby Židy přinutila podílet se nejen na výhodách obce, ale také na jejich povinnostech. Žádal, aby byl veden přesný soupis židovských rodin a jejich členů. Židovské děti měly být povinně posílány do zelovské (evangelické) školy a Židé se měli podílet peněžními příspěvky na závazcích obce včetně platu učitelova. Měli přiložit ruku k dílu, kde je třeba, stejně jako ostatní obyvatelé Zelova, i když se jednalo o práci s lopatou a rýčem (právě bylo obcí upravováno prostranství kolem fary). Měli pomoci při sbírání kamení, jeho přípravě pro dláždění, při dláždění i při všech ostatních pracech sloužících k dobru obce.[41] Obecní správa buď na farářova přání příliš nedbala, nebo se proti Židům nedokázala prosadit.

Po výše uvedené příhodě s Heršlíkem v době cholery Moses znovu naléhal na vykázání Židů. Obával se jejich neukázněnosti i špatného vlivu, vedoucího k všeobecné demoralizaci sboru. Připomínal zelovským kolonistům jejich pět let starý slib, že nebudou Židům pronajímat byty. Po velkém naléhání se 17. října 1831 zavázali jen tři hospodaři (Kristian Šára, Josef Sláma a Pavel Matoušek), že se postarají o to, aby Židé, kteří u nich bydlí, do

---

[37] *1817. roku, dne 13. máje umřel David, syn Abrahama Majera, žida i arendáře zelovskýho na souchotiny a věk svůj přivedl právě na jeden rok.* (Zápis na poslední straně nejstarší zelovské matriky.)

[38] *Dne 3ho Juni 1818 narodil se syn Szalamounu Storm, řezníkovi v Zelově a dne 10ho byl obřezaný a dostal jméno Izák při obřízce.* (Nejstarší zelovská matrika, nefoliovaná část na konci knihy, ca. f. 94).

[39] Martuszewski, s. 32.

[40] Sig. S III.22. - srov. Martuszewski, s. 44-45.

[41] 25.04.1831, sig. S III.22.

týdne ze Zelova odešli.[42] Někteří hospodáři byli nerozhodní, zda mají dát Židům výpověď nebo ne, dva trvali na tom, že takové rozhodnutí je jejich osobní záležitostí, do které jim nemá kdo co mluvit. Obecní i církevní starší vydali 31. října společnou vyhlášku vyzývající k obnově závazku vykázání Židů ze Zelova podle výše zmíněného usnesení ze 4. července 1825. Získali sice 110 podpisů, avšak ve skutečnosti se zas nic nezměnilo, Židé v Zelově zůstali.[43]

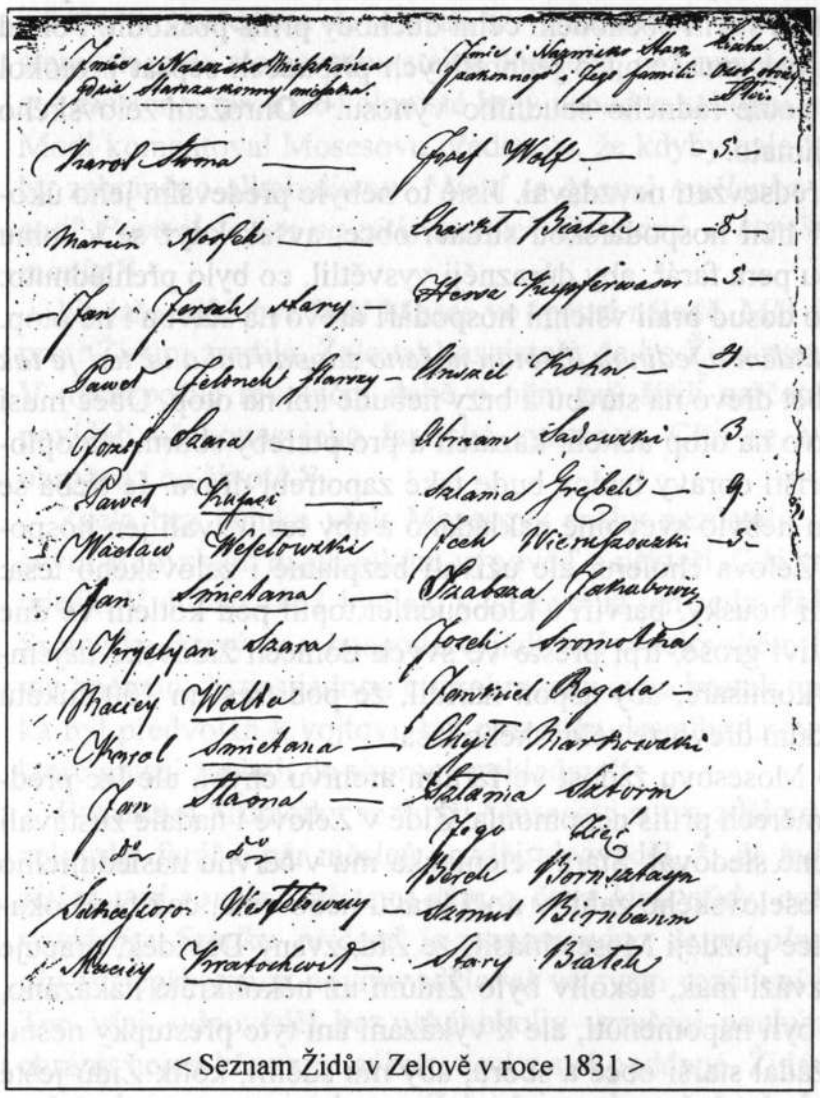

< Seznam Židů v Zelově v roce 1831 >

Pro zelovského faráře Mosese to byl výsledek naprosto neuspokojivý. Rozhodl se tedy zakročit proti Židům jinou úřední cestou. Stěžoval si komisaři sieradzského obvodu: v Zelově bydlí okolo sta Židů, kteří předstírají, že jsou řemeslníci, ale živí se především obchodem, k všeobecnému pohoršení pracují v neděli a jsou neukáznění. Heršlík nedodržel uloženou karanténu. Šel přes zákaz do vsi a hospodář, který s ním pil vodku, zemřel brzy nato na choleru. Teď Heršlík už zas rozdává zamořenou bavlnu k předení, takže se lze obávat nové vlny epidemie. Někteří zelovští hospodáři se zpěčují Židy vypudit. Říkají, že jim nemá kdo co rozkazovat. Tato jejich představa je však mylná, protože všichni hospodáři berou dříví ze společného lesa. Ti, u nichž bydlí židovští nájemníci, potřebují dřeva více a ničí tak kvůli nevítaným vetřelcům společný zelovský les. Slušné napomínání vzdorných hospodářů však nic nepomáhá a představení obce také nemají dost autority. Moses žádal komisaře, aby vydal nařízení, které by v řešení židovské otázky důrazně podpořilo autoritu kazatelovu a vojtovu.[44]

---

[42] Vedle zmíněného už Heršlíka (Hersz Kupferwasser) žili tehdy v Zelově: Josef Wolf (bydlel s rodinou u Karla Slámy), Chaskł Białek (s rodinou u Martina Noska), Anszel Kohn (s rodinou u Pavla Jelínka staršího), Abraam Sadowski (s rodinou u Josefa Šáry), Szloma Grębek (s rodinou u Pavla Kupce), Icek Wieruszowski (s rodinou u Václava Veselovského), Szabsza Jakubowicz (u Jana Smetany), Jozek Sromotka (u Kristiana Šáry), Jankiel Rogala (u Matěje Valty), Chył Markowski (u Karla Smetany), Szłama Sztorm (se zetěm u Jana Slámy), Berek Bornsztayn a Szmul Birnbaum (u Veselovských) a starý Białek (u Matěje Kratochvíla). (Sig. S III.22.)
- Hospodáře, kteří měli židovské nájemníky, jmenoval v listopadu 1831 také farář Moses. Byli to: Jan Sláma (2 rodiny), Karel Smetana starý, Matěj Walta starý, Kristian Šara, vdova Dočkalka a vdova Hoffmanka (po jedné rodině), Václav Veselovský (2 rodiny), Matěj Kratochvíl (3 rodiny) a Jan Jersák starý (1 rodinu). Poslední tři jmenovaní hospodáři odmítali podepsat jakékoliv prohlášení o vykázání Židů. (Moses 03.11.1831, sig. S III.22.)

[43] Sig. S III.22.

[44] Moses 17.10.1831, sig. S III.22.

Sieradzský komisař však neměl v úmyslu proti Židům zakročit. Odpověděl zelovskému faráři, že Židé jsou pod ochranou vlády. Protože Zelov leží dostatečně vzdálen od pruských i rakouských hranic, nemohou svým obchodem celní důchody příliš poškodit. Pokud jde o demoralizaci a pohoršení, pak musí vojt o jednotlivých případech sepsat protokol a provinilec nechť je potrestán podle řádného soudního výnosu.[45] Ohrožení zelovského lesa komisaře zřejmě příliš nezajímalo.

Farář Moses tak snadno svá předsevzetí nevzdával. Jistě to nebylo především jeho úkolem, aby sieradzskému komisaři líčil hospodářskou situaci obce, avšak když se k tomu neměl vojt, chopil se ještě jednou pera farář, aby důrazněji vysvětlil, co bylo přehlédnuto: Obec má společný les, ze kterého dosud brali všichni hospodáři dřevo na stavbu i na otop. **Tento les je naším jediným pokladem a jedinou jistotou našeho zaopatření a už teď je tak zničený a vysílený.*[46] Začíná chybět dřevo na stavbu a brzy nebude ani na otop. Obec musí počítat s tím, že má dodávat dřevo na otop učiteli, kazateli a pro potřeby sboru. Na oplocení sborového pozemku a na příští opravy budov bude také zapotřebí dřeva. Je třeba se zavčas postarat o to, aby s lesem nebylo svévolně nakládáno a aby les užívali jen hospodáři. Židé nejen že zavlekli do Zelova choleru, ale užívali bezplatně i zelovského lesa: topili dřevem, pekli chleba, pekli housky, barvíři a kloboučníci topili pod kotlem ve dne v noci. Hospodáři, kteří jsou chtiví groše, trpí přesto ve svých domech židovské nájemníky. Moses žádá sieradzského komisaře, aby aspoň nařídil, že pod trestem 100 dukátů hospodáři nesmí přenechávat Židům dřevo ze zelovského lesa.

Komisařova odpověď na tuto Mosesovu žádost ve farním archivu chybí, ale lze předpokládat, že Mosesovi v jeho záměrech příliš nepomohla. Židé v Zelově i nadále zůstávali a Moses jejich počínání nepřejícně sledoval. Stará Felcmanka mu v červnu následujícího roku donesla, že Žid bydlící u Veselovského zabil v noci krávu nebo vola, což farář okamžitě hlásil vojtovi.[47] O tři měsíce později Moses hlásil, že Žid, zvaný Davídek, pracuje v neděli. V době bohoslužeb rozváží mák, ačkoliv bylo Židům už několikráte nakázáno, aby v neděli nepracovali.[48] Židé byli napomenuti, ale k vykázání ani tyto přestupky nestačily. V říjnu 1832 farář Moses žádal starší obce a sboru, aby mu sdělili, kolik Židů ještě v Zelově bydlí. Odpověď: ještě jedenáct rodin.[49]

Farář Moses využil slavnostní nálady ve sboru u příležitosti své instalace 18. listopadu 1832 i čerstvého slibu poslušnosti, který mu byl dán staršími sboru. Při schůzi konané následujícího dne, ještě za přítomnosti superintendentovy, pohnul starší sboru a obce k závazku, že se postarají o to, aby židovští nájemníci byli do Velikonoc příštího roku ze Zelova vykázáni.[50]

Představení obce buď neměli dostatečnou autoritu, nebo nebyli důslední, ale farář Moses svůj cíl vypuzení Židů ze Zelova přesto vytrvale sledoval. Když nepochodil u sieradzského komisaře ani u obecních starších, obrátil se na jaře roku 1833 se svou žádostí o pomoc na superintendenta Modla v Kališi. Stěžoval si, že hospodářské důsledky tolerance Židů v Zelově ohrožují i hmotné zajištění zelovského faráře, nehledě na to, že Židé sbor demoralizují především šířením alkoholismu. Superintendent Modl však musel ze-

---

[45] Dopis komisařův z 22.10.1831 (tamtéž).

[46] *...Ale ten bor je iedynym skarbem naszym, iedynym zapewnieniem bytu naszego i iuż teraz tak bardzo zniszczony i wycieńczony...* (Moses 03.11.1831, sig. S III.22).

[47] 29.06.1832, tamtéž.

[48] 23.09.1832, tamtéž.

[49] 06.10.1832 a 18.10.1832, tamtéž.

[50] Protokol schůze z 19.11.1832, sig. S III.44.

lovského faráře také zklamat: Církevní správa nemá žádnou legální možnost proti Židům v Zelově zakročit. Snad by se dalo něčeho dosáhnout, kdyby kolonisté jednomyslně žádali u vládního kolegia a dovolávali se: 1. zakládací listiny, 2. toho, že Židé užívají v Zelově stejných práv, ale nenesou stejná břemena, což ruinuje kolonisty, 3. že farář je ohrožen ve své existenci, protože kolonisté brzy nebudou schopni jej vydržovat. S mírným humorem Modl komentoval Mosesovu představu, že kdyby bylo v Zelově vařeno chutné pivo, bylo by zabráněno alkoholismu. **Není to špatná myšlenka, ale zabránili bychom tím obžerství? Pomyslete jen na pitky starých Germánů, o kterých píše Tacitus ve svém díle Germania.*[51]

Na jaře 1833 byl farář Moses ve špatné náladě. Měl dojem, že ho celá obec v jeho boji proti Židům zradila. Žaloval konzistoři, že ho Židé pomlouvají a podrývají jeho autoritu. V nebezpečné revoluční době o něm prý šířili nařčení, která byla nebezpečná, a předpovídali už konec jeho farářské existence. Cítil se být dokonce v Zelově mezi Židy ohrožen i na životě.[52]

Zcela bez účinku však Mosesovy snahy nezůstaly. Někteří hospodáři přece jen dali svým židovským nájemníkům výpověď a někteří Židé sami z obce, k nim tak nepřívětivé, odešli. V dubnu 1833 bydlelo v Zelově už jen sedm židovských rodin, mezi nimi i Josef Sromotka, který se v hospodě vyjadřoval o zelovském faráři neuctivě,[53] což Mosese o to víc hněvalo, že zas jednou cítil ohroženu svou beztak málo uspokojivou autoritu. Sromotka byl předvolán k vojtovi, byl potrestán desetihodinovým vězením a pokutou 3 zlatých, které musel zaplatit do sborové pokladny.[54]

Potrestání Sromotky se faráři Mosesovi sotva zdálo dostatečným. Ke svému zděšení se zelovský farář o pár měsíců později dozvěděl, **...že jeden z Židů, kteří tu bydlí v nájmu, získal pod rouškou zástavy dům a čtvrt lánu půdy, což bylo úředně zaznamenáno před notářem v Szadku, přičemž je zaznamenáno, že má plné právo na všecka obecní privilegia.*[55] Nepříjemnou novinu sděloval ve svém rozčílení hned superintendentovi Modlovi. Ten však odpověděl bez jakéhokoliv vzrušení pouhým konstatováním, že vláda musí chránit nejen křesťany nýbrž všecky své poddané. Židé mají svobodu a mohou bydlet ve městech i na vesnicích a v Zelově jsou konečně už skoro od samého počátku založení kolonie.[56]

Moses se ve svém marném boji proti Židům unavil, ale vypudit Židy ze Zelova se mu přes veškeré jeho úsilí nepodařilo. Ubylo jich, ale jen na krátkou dobu. K těm, kteří v Zelově vydrželi, se brzy zas přidružili noví židovští nájemníci a počet židovských rodin zas stoupal. Avšak zatímco *starý Jersák* faráře svou tvrdohlavostí velmi hněval, protože odmítal vykázat Židy ze svého domu, vyšel mu jeho zeť Josef Gąsiorowski vstříc aspoň tím, že se rozhodl postavit v Zelově nový pivovar, aby se pokusil vařením *dobrého piva* bojovat proti alkoholismu.

---

51 Modl Mosesovi 11.03.1833, sig. S III.22.
52 Mosesův dopis konzistoři z 01.05.1833, tamtéž.
53 16.04.1833, tamtéž.
54 Niewieczerzal, s. 24.
55 Dopis Mosesův ze 31.01.1834 superintendentovi do Kališe (cituje Niewieczerzal, s. 25; také Notatki I., s. 77.)
56 Dopis Modlův Mosesovi z 15.02.1834 (Niewieczerzal, s. 26).

5. Jan Teodor Moses

Co věděli asi zelovští kolonisté o faráři, o kterého na podzim v roce 1830 tolik stáli? V době jeho výpomoci v Zelově, na jaře téhož roku, měli příležitost poznat, že je ve své práci svědomitý a jeho chování že je bezúhonné. Sotva však věděli, že Jan Teodor Moses je po otci také potomkem českých exulantů. Jeho otec Josef Moses pocházel z českého reformovaného sboru v Berlíně. Vystudoval teologii a našel své působiště v Polsku, kde se oženil s Alexandrou, dcerou polského reformovaného kazatele a seniora Jana Daniela Claudiana, který s největší pravděpodobností pocházel také z popolštěné exulantské rodiny.[57]

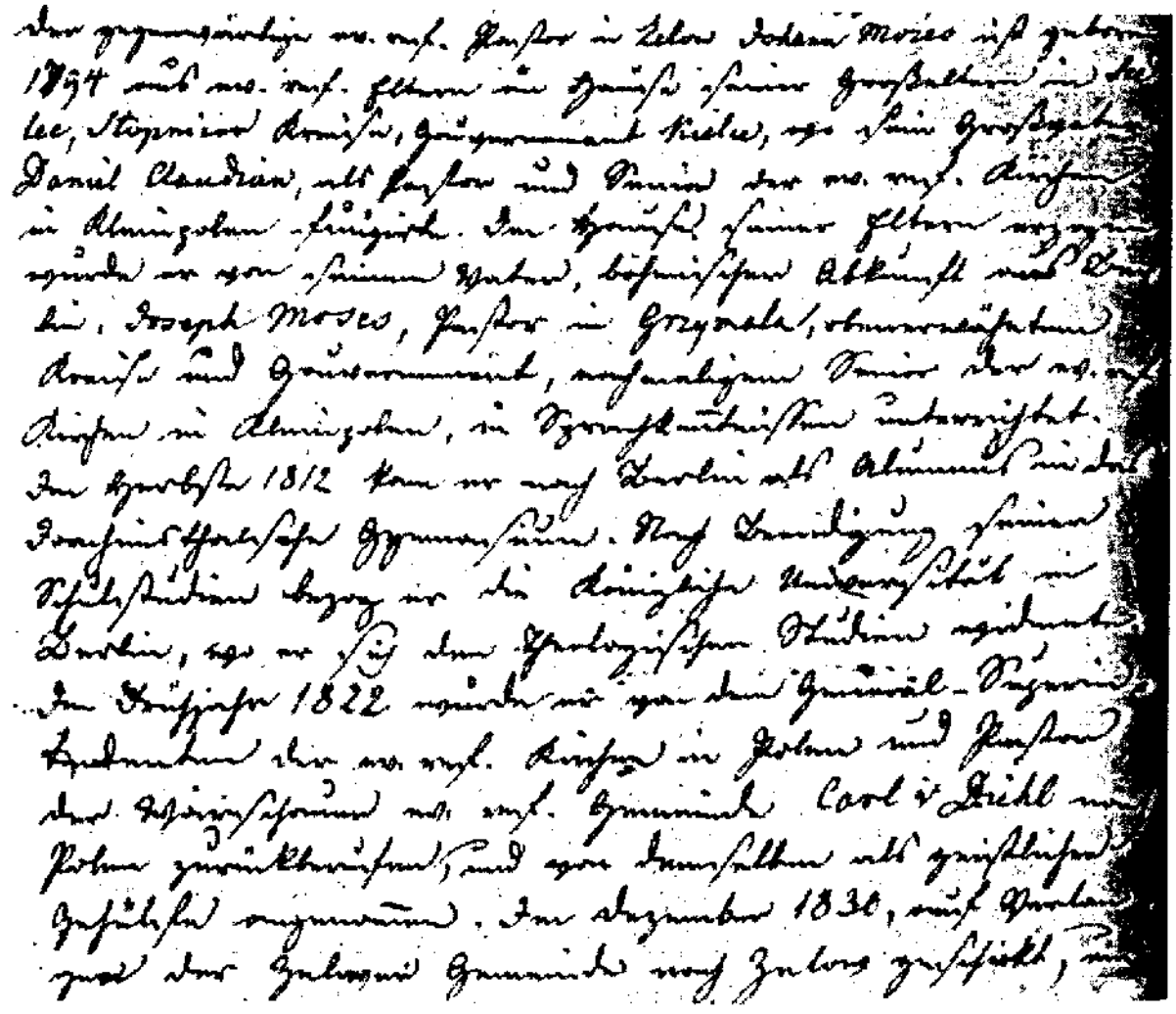

< Vlastnoruční Mosesův životopis >

Jan Teodor Moses se narodil a byl pokřetěn v Sielci, v domě svých polských prarodičů. Vyrůstal v polském prostředí a stal se polským vlastencem. Studoval sice v Berlíně, měl příležitost navštěvovat tamní exulantský sbor, ze kterého vyšel jeho otec, a snad ještě mohl pobývat i u svých prarodičů nebo příbuzných z otcovy strany, avšak vliv jeho polské výchovy byl silnější než povědomí českého kořene. V době, kdy začal sloužit v Zelově, jeho otec už nežil a Jan Teodor Moses se o svém českém původu po otci nezmi-

[57] Kněz Jan Claudianus Berounský, farář z Kaňku u Kutné Hory, emigroval po Bílé hoře do Polska a působil dlouhá léta jako bratrský kněz ve Skokách. Tam se kolem roku 1641 zdržoval také jiný bratrský kněz, Augustin Claudianus z Čech. (Srov. Ferd. Hrejsa: Sborové Jednoty bratrské, Praha 1935, str. 173, 177, 204-205, 216, 249, 260).

ňoval. Přiznal se k němu zcela výjimečně ve zprávě, kterou si v roce 1867 vyžádal ze Zelova petrohradský farář Dalton.[58]

V důsledku epidemie cholery a vzrušujících revolučních událostí, které na čas zcela ochromily i církevní správu, byla Mosesova instalace v Zelově značně opožděna. Teprve počátkem listopadu 1832 psal kališský superintendent August Modl Mosesovi, že dosud odkládanou instalaci hodlá vykonat 18. listopadu. O průběhu instalace měl superintendent přesnou představu: **Starší sboru a učitelé půjdou v průvodu od Vašeho bytu do kostela. Po slavnostním zpěvu a modlitbě Vás krátkým proslovem a předáním Vaší vokační listiny instaluji. Starší sboru, učitelé i celý sbor se Vám zaváží svou poslušností. Pozvěte také přifařené německé kolonie! Po instalci vystoupíte na kazatelnu a přiměřeným projevem oslovíte přítomné. Modlitba a zpěv pak ukončí bohoslužby, načež stejný průvod půjde zas z kostela do Vašeho bytu.* Douška naznačuje, že zelovský sbor neměl u superintendenta nejlepší pověst: *Doufám, že už předem budete působit v tom smyslu, aby se Zelovští v tento den chovali pěkně pokojně a křesťansky - aby svou slavnost neukončili v místech, kam křesťan v den Páně nejméně patří. Koně a vůz očekávám 15. listopadu včas, abychom 16. listopadu ráno odtud mohli vyjet a 17. listopadu kolem poledne dorazit do Zelova.*[59]

18. listopadu 1832 se tedy podle předepsané ceremonie konala instalace. V 9 hodin ráno se sešli na faře starší sboru a učitelé všech (i německých) škol patřících k farnosti. Přijel zas i zeman Stanislav Nieszkowski. Po obdržení instrukcí o průběhu ceremonie se po desáté hodině všichni shromáždění odebrali v slavnostním průvodu (v čele superintendent Modl se zemanem Nieszkowskim a za nimi farář Moses) z fary do kostela, kde už na ně čekal celý sbor. Při instalaci stáli starší sboru a učitelé v polokruhu kolem superintendenta a kazatele. Superintendent promluvil polsky ke kazateli a přijal od něj slib plnění svěřeného mu úkolu. Pak promluvil rovněž polsky k českým starším sboru, a německy k německým evangelickým učitelům z okolních vsí. (Zelovský učitel Jan Dušek nemohl být přítomen.[60]) Také oni se zavázali plnit své povinnosti a respektovat instalovaného ka-

---

58 U příležitosti slavnosti posvěcení německého reformovaného kostela v Petrohradě vyšly tiskem dějiny reformované církve v Rusku ("Geschichte der reformierten Kirche in Rußland"). Reformovaní faráři, kteří se ke slavnosti sešli ze sborů různých národností (německé, holandské a francouzské) žijících v carské říši, se pod dojmem této nové publikace dohodli, že budou každé tři roky vydávat zprávy o reformovaných sborech v Rusku. Petrohradský pastor Dalton byl pověřen sbíráním materiálu, a proto byl také Moses požádán, aby odpověděl na předložené otázky. Mimo jiné byl žádán i o svůj životopis s přesnými daty. Avšak Moses byl zdrženlivý: **Současný evangelický reformovaný pastor v Zelově je synem evang. reformovaných rodičů, narozen v roce 1794 v domě svých prarodičů v Sielci, kraj Stopnica, guvernérství Kielce, kde byl jeho děd, Daniel Claudian pastorem a seniorem evang. reformované církve v Malopolsku. V domě svých rodičů byl vychováván a vyučován jazykům svým otcem Josefem Mosesem, který byl českého původu z Berlína a působil jako pastor v Grzymala ve výše uvedeném kraji a guvernérství, později jako senior evang. ref. církve v Malopolsku. Na podzim v roce 1812 přišel [Jan Moses] do Berlína, kde byl žákem Joachimthalského gymnazia. Po ukončení školy studoval teologii na královské universitě v Berlíně. V roce 1822 byl generálním superintendentem polské ev. ref. církve a pastorem varšavského evang. ref. sboru Karlem Diehlem povolán zpět a byl jím přijat jako jeho pomocník. V prosinci 1830 byl na žádost zelovského sboru poslán do Zelova, aby tu převzal uprázdněnou faru, a působí v Zelově jako pastor nepřetržitě do dnešního dne. Je starý 73 let, 45 let je ordinován a 37 let je pastorem.* (08.08.1867, sig. S III.6.)

59 *...Ich hoffe, daß Sie besonders schon vorher darauf wirken werden, daß die Zelower sich hübsch ruhig und christlich an diesen Tagen verhalten - nicht den Schluß seiner [sic!] Feier an Orten suchen, an welche der Christ am wenigsten am Tage des Herrn hingehört. Pferde und Wagen erwarte ich den 15. November bei guter Zeit, um den 16. November früh von hier abzureisen und den 17. zu Mittag in Zelow einzutreffen.* (Modl Mosesovi 01.11.1832, sig. S III.22).

60 Měl právě důležité jednání v zájmu obce ve Varšavě.

zatele jako svého nadřízeného. Po instalaci kázal farář Moses na text, předepsaný pro tuto neděli, z Matouše 18, 23-35.

Následujícího dne se konala schůze starších sboru, na které byla Mosesovi ještě jednou oficiálně předána péče o zelovský kostel, faru a hřbitov. Byly schváleny *kostelní* příspěvky na zvláštní potřeby sboru, německým luteránům z okolí bylo potvrzeno konání německých bohoslužeb v zelovském kostele jednou za šest týdnů a Moses se zasadil o to, aby bylo odsouhlaseno vykázání Židů ze Zelova. Přál si také, aby zelovská krčma, která stála naproti kostelu a v blízkosti fary, byla přemístěna jinam.[61]

O tři týdny později, počátkem prosince, psal farář Moses superintendentovi Modlovi dlouhý dopis. Poptal se ho po zdraví, protože se superintendent ve dnech instalace necítil zdráv, poslal mu český katechizmus, který mu zapomněl dát s sebou, ale hlavním důvodem jeho dlouhého dopisu bylo získání opory k prosazení osobní autority v Zelově. Dopis poslal Moses po učiteli Duškovi, který měl v Kališi jakési řízení v obecních záležitostech. Protože se Dušek nezúčastnil instalace, považoval Moses za důležité, aby mu superintendent při této příležitosti připomenul jeho povinnosti ve vztahu k faráři. Dušek měl tendence k příliš samostatnému rozhodování, ale ne ve smyslu Mosesově. Protože byl nejen učitelem, nýbrž také vojtem, měl k tomu i dostatek příležitostí. Moses Duškovu dvojitou funkci nerad viděl a trval na tom, aby se Dušek rozhodl pouze pro jednu z nich, nejraději pro tu učitelskou.[62]

Mosese pálila celá řada dalších nevyřešených otázek. Vedle problémů opravy školy a fary to byly i některé otázky kultovní, jak je s sebou přinesla správní unie obou protestantských církví: **Kolonisté z Kociszewa žádali, abych při německých bohoslužbách nechal na oltář postavit světla [svíce]. Chtějí si svíce sami opatřit. Když ale těm lidem vyhovím, pak mám u zdejších Čechů prohráno. Ti křičeli už kvůli kříži. Uklidnili se, až když jsem jim to vysvětlil jako nutné opatření z opatrnosti v těchto nebezpečných časech. Sám jste se o tom mohl přesvědčit, jak se jim to příčí. Vždyť ani při instalaci nechtěli připustit, aby byl kříž postaven. Zatím jsem kolonisty [z Kociszewa] odkázal na pozdější dobu. Co mám ale dělat, až znovu přijdou s touto žádostí?*[63] Při všem svém sebevědomí měl Moses po svých dvouletých zkušenostech realistickou představu o hranici, kterou by jako farář v exulantském sboru neměl překročit. Kromě toho mohl počítat s tím, že luterána Modla, pro kterého byly kříž a svíce samozřejmostí, názornými příklady snáze přesvědčí o své těžké situaci ve svérázném sboru a o nutnosti upevnění farářovy autority.

Moses měl od samého počátku starost o udržení své autority. Duchovenská práce byla v zelovském exulantském sboru jistě obtížnější, než v ostatních reformovaných sborech. V exulantské tradici byla vyhraněná osobní zodpovědnost za pravověří a exulantské pojetí *svobody svědomí* dovolovalo bez bázně odporovat komukoli - i faráři. Rodiny, které přišly do Zelova z malých, rozptýlených kolonií ve Slezsku, postrádaly už po desetiletí pravidelnou duchovenskou péči. Táborští a Čermínští neměli se svým dlouholetým farářem dobré zkušenosti. V Zelově byli kolonisté zas odkázáni patnáct let sami na sebe, a když pak konečně dostali faráře, nemohli k prvnímu ani k druhému pro jejich pohoršlivý život nalézt plnou důvěru. Vůdčí osobnosti starých písmáků ve sboru zatím vymřely a mladší si tíže získávaly autoritu. Potomci exulantů, kteří si uchovali svou hlubší víru, měli o správ-

---

61 Protokol z 19.11.1832, sig. S III.44.

62 08.12.1832, sig. S III.22.

63 Německý dopis Mosesův Modlovi z 08.12.1832 (tamtéž).

ném křesťanském životě své přesné představy a přísná měřítka. Moses měl v lecčems odlišné názory, ale přesvědčit o nich zbožné exulanty by vyžadovalo dlouhé, trpělivé diskuse a mnoho biblických citátů. Jejich prostá víra, která se opírala pouze o biblické texty a písně z bratrského kancionálu, byla pro vzdělaného a osvícenstvím ovlivněného faráře příliš jednoduchá. I když si častěji stěžoval, že jeho kázání nemají žádoucí účinek, nejednou se mohl přesvědčit, jakou změnu způsobil v pravý čas vhodně volený biblický verš. Kromě takto přístupných členů sboru tu však byli na druhé straně také ještě mnozí zpovrchnělí potomci exulantů, kteří se přestali starat o svůj osobní vztah k Bohu, ale do kostela z tradice přesto chodili a horlivě hájili staré zvyky, aniž by je jejich biblické zdůvodnění zajímalo.

Neblahé desetileté působení faráře Głowackého zelovskému sboru spíše ublížilo než pomohlo. Když přišel do Zelova farář Moses, byl sbor ve špatném stavu a potřeboval pevného vedení, kterého se nový farář také energicky ujal, avšak ve své horlivosti zapomínal na trpělivost. Ani jeho farníci nebyli vždy trpěliví a ohleduplní a faráře nejednou překvapili svou nezastíranou přímostí. Moses žaloval superintendentovi, že jak to vypadá, bude muset **bydlet v zakouřené a chladné faře a kromě toho se nechat napadat svými farníky uprostřed vsi hanlivými slovy a snad i ručně...*[64]

Materiální podmínky byly v Zelově chudobné a trvalo celou řadu let, než farář dosáhl uspokojivé životní úrovně. Často se na svůj zelovský sbor i zelovskou obec hněval a jeho stížnosti v prvních letech nebraly konce. Byl nespokojen se svým malým vlivem a častěji žádal nadřízené úřady, aby podpořily jeho nedostatečnou autoritu.

Ke svým farníkům udržoval Moses vědomě odstup, který vyjadřoval i svou řečí. Ačkoliv česky uměl, kázal polsky a i jinak mluvil se zelovskými Čechy jen polsky, přestože věděl, jak je pro ně jejich mateřština důležitá. Konfirmandy vyučoval kantor podle českého katechizmu a farář musel aspoň při konfirmaci klást katechismové otázky podle předepsaného českého textu.[65] Avšak ke konfirmandům i k zelovským dětem vůbec měl farář Moses, věříme-li tradici, vztah spíše přísně chladný. Když šel farář po ulici, schovávaly se prý zelovské děti za vrata. Kdo však chtěl později Mosesovy zásluhy o zelovský sbor vyzvednout, připisoval tuto skutečnost jen *vážnosti a úctě,* které se Moses v Zelově těšil.[66]

Přes všecky své počáteční stížnosti, výhrady a neúspěchy zůstal farář Moses v Zelově až do své smrti, plných čtyřicet let. I když jeho vliv v obci nebyl tak veliký, jak by si byl přál, ani tak silný, jak jej později líčila zelovská tradice, přesto působila jeho osobnost nemalou mírou na vývoj zelovských dějin. Sloužil zelovskému sboru podle svých nejlepších představ, ale nedokázal, a ani nechtěl, sblížit se důvěrněji se svými farníky, zabývat se jejich drobnými starostmi a trpělivě odpovídat na jejich mnohé otázky a námitky.

---

64 V dopise ze 07.07.1833 (Niewieczerzal, s. 30).

65 Pouze jedinou zmínku v zelovských spisech lze chápat tak, že Moses také vyučoval děti česky: Pozděničtí o něm třináct let po jeho smrti (19.01.1884) ve své žádosti o obnovení kantorátu napsali: *...nauki religijne wykładał nam v języku czeskim i starał się o ile możności ażeby katechizmy macierzyńskiego języka były u niego do nabicia...* (No 40, Notatki III, s. 1). - Jiné výpovědi však spíše odporují tomu, že by Moses katechismus česky také *vykládal.*

66 Tak Vl. Jelinek.

6. Zelovská fara

Stavba zelovské fary byla v roce 1831 považována za dokončenou.[67] Stavební náklady činily 5 585 polských zlatých a 2 groše. 2 372 pzl dostal sbor na stavbu ze státní pokladny, zbytek (3 213 pzl a 2 gr) zaplatili členové sboru.[68] Farář Moses se do fary už hned v prosinci 1830 nastěhoval, ačkoliv bylo zapotřebí ještě vnitřní dostavby. Stavební práce byly provedeny nedbale a s nedokončenými drobnými pracemi řemeslníci nepospíchali.

V létě 1832 si Moses stěžoval, že ve skutečnosti stavba fary dosud nebyla dokončena: chybí ještě dvoje kamna, na oknech a dveřích chybí kování, komín musí být přestavěn. Kuchyň je zakouřená, okna bez výjimky při nejmenším dešti propouštějí vodu.[69] Avšak zatímco Moses naříkal na nezdravé bydlení na faře, obec pokračovala podle svých plánů nejdříve se stavbou k faře příslušných hospodářských budov. Práce vedl německý mistr Gottlieb Niedrich ze Zabloty. Postavena byla jedna velká dřevěná, slaměnými doškami pokrytá budova, v níž byly pod jednou střechou umístěny stodola, kůlna na vozy, kůlna na ukládání dřeva, stáj pro koně, chlév pro *rohatý dobytek* a chlívky pro drobnější domácí zvířata a drůbež. Náklady na postavení této hospodářské budovy činily 1 285 pzl a 16 gr.[70]

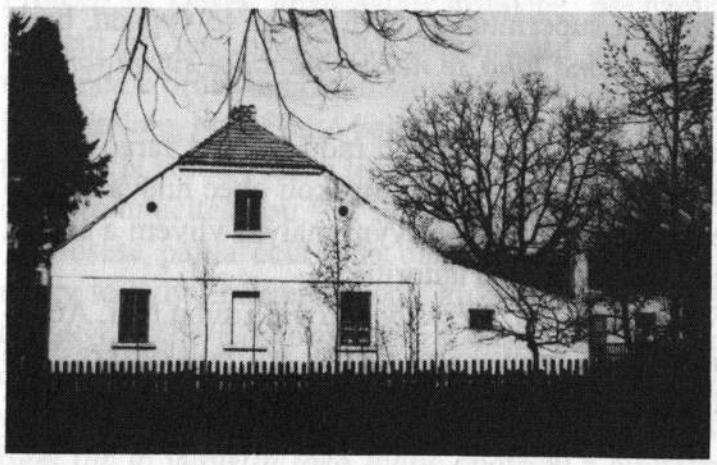

< Zelovská fara, postavená v roce 1830 >

Farář Moses, kterého trápil stav nedbale postavené fary, si v srpnu 1833 stěžoval u superintendenta, že je dům zamořen houbou, střecha je rozbitá a zdi se promáčejí.[71] Staršovstvu napsal písemnou žádost o jiný, suchý byt v blízkosti fary.[72]

Nešťastného faráře se ujal komisař sieradzského obvodu. Napomenul zelovského vojta, aby nechal faru co nejdříve opravit.[73] Na opravu fary však chyběl materiál. Na podzim 1833 zedníci sice narychlo provedli nejnutnější opravy, ale Moses si stěžoval, že to, co zedníci právě opravují, na jaře jistě zas opadá. **Nevím, kde mám bydlet, protože jiný dům není k disposici. Na jaře se řekne: "Když farář mohl vydržet na faře přes zimu, může tam bydlet i v létě."*[74] Opravy provedené narychlo uvnitř fary se ukázaly být málo platnými už v listopadu. **Nemám chuť už čtvrtou zimu trávit v tomto bytě a nechat si omrznout ruce a nohy,* psal Moses znovu superintendentovi.[75]

Snad na tom mělo podíl i listopadové počasí a nevytopitelná fara, že Moses vylíčil superintendentovi zelovskou obec i sbor v těch nejhorších barvách: **Už mne to všecko srdečně unavuje. Toužím po klidu, či spíše po zdravém koutku, kde bych při mém cha-*

---

67 Podle výkazu o stavu budov z roku 1842, sig. S II.5.
68 Tamtéž.
69 29.07.1832, tamtéž.
70 Podle výkazu o stavu budov z roku 1842 a inventáře z roku 1850, tamtéž.
71 11.08.1833, tamtéž.
72 30.09.1833, tamtéž.
73 26.11.1833, tamtéž.
74 Koncept Mosesova dopisu bez data, napsaný nejspíše počátkem října 1833, sig. S III.22.
75 Německý dopis superintendentovi z 18.11.1833, tamtéž.

trném zdraví pod ochranou svého úřadu mohl v pokoji jíst můj svědomitě vydělaný chléb. Tady se člověk plahočí se surovými, divoce vyrostlými, špatnými příklady nakaženými dětmi a s mládeží, která vyrostla bez náboženských znalostí, takže ji musím před ohláškami učit znát deset Božích přikázání a vyznání víry... A co říkají ti nevěřící, samospravedliví staří? Ach ti staří! Žijí bez víry a domnívají se, že budou spaseni, aniž by činili pokání... Člověk jim káže mnoho, ale oni se toho nedrží. Člověk jim dost klade na srdce, ale oni to nechtějí slyšet. Z těchto příčin je žádoucí, aby se konečně něco stalo... Především by bylo zapotřebí autoritu duchovního tak podepřít, aby jeho práva nebyla oklešťována, aby dostal, co mu patří a co mu bylo slíbeno, aby dospělí byli přidrženi k ochotné poslušnosti a mládeži aby byly ukázány její hranice...[76] Moses si přál, aby do Zelova byla poslána aspoň dvoučlenná komise, která by zelovské poměry vyšetřila: **Jsem ochoten si vyslechnout, co ode mne můj sbor vlastně žádá. Prosil bych o to, aby sbor byl v této záležitosti vyslechnut, ale také abych já mohl vystoupit a přede všemi říci k současné situaci své... Pokud budou mé záměry a mé smýšlení kaceřovány a pokud budou slepému davu namlouvány falešné názory, musí převládat nespravedlnost a ochladnout láska. A to, to je velmi smutné.*[77]

Zimu roku 1833/1834 farář Moses ve vlhké faře přečkal, ale na jaře se o to důrazněji hlásil o své právo na suchý byt. V dubnu si stěžoval na šoltyse Jana Cejnara, že o faru nedbal vzdor příkazům z vyšších míst.[78] 29. dubna 1834 sepsalo staršovstvo protokol o špatném stavu zelovské fary,[79] který nedostatky nezastíral. Starší prošli celou farou: ložnice byla zakouřená s prohnilou podlahou, kabinet byl zamořen houbou a v kuchyni chyběla pec na chleba i pořádná nekouřící kamna na vyhřívání místnosti. V místnosti určené pro čeleď našli starší sboru polámanou podlahu a stěny byly porostlé houbou. Ve špižírně nad sklípkem podlaha nedoléhala. V pokoji na jižní straně stála čoudící kamna, stěny byly špinavé, porostlé plísní a okolo kamen i u dveří se prolamovala podlaha. V síni byly stěny suché, ale podlaha polámaná a schody poškozené houbou. Pokojíky pod střechou byly rovněž vlhké a jejich stěny porostlé plísní.

Starší potvrdili Mosesovi špatný stav fary, ale Mosesovi už docházela veškerá trpělivost. O čtrnáct dní později žádal superintendenta, aby se směl ze Zelova vzdálit.[80] Superintendent odpověděl, že není kompetentní, aby takové jeho žádosti vyhověl,[81] ale za týden přišlo zamítavé rozhodnutí z konzistoře: Moses svůj sbor kvůli vlhkému a studenému bytu nesměl opustit.

Zatím bylo ve sboru dojednáno, že každý konfirmovaný člen sboru přispěje na opravu fary jedním polským zlatým.[82] 21. června předložili vojt Dušek a starší sboru faráři Mosesovi svůj plán oprav,[83] ale Moses se už na žádné sliby nechtěl spoléhat. Netrpělivě přednášel svou bytovou nouzi u všech možných úřadů se žádostí o zakročení. Starší sboru Bohumil Fibich a šoltys Josef Čáp byli pozváni do Sieradzu, kde jim bylo pohrozeno exekucí, když si s opravami nepospíší. Oba se té hrozbě prý zasmáli a řekli sekretáři, že se exekuce ze strany pastorovy nebojí. Smích je však přešel, když 17. září exekuční

---

76 Tamtéž.
77 Tamtéž.
78 25.04.1834, sig. S II.5.
79 Tamtéž.
80 11.05.1834, tamtéž.
81 21.05.1834, tamtéž.
82 Protokol z 24. září 1834, sig. S III.22.
83 Sig. S II.5.

komise ze Sieradzu do Zelova skutečně přišla. Šoltys Čáp svolal okamžitě do krčmy sousedící s farou schůzi představenstva obce a **místo aby přítomným vysvětlil nezbytnost ukončení započatých oprav, začal obšírně rozvádět, co všecko musí obec kvůli svému pastorovi vytrpět...*[84] A nejen to! Josef Čáp se z protestu proti takovému farářovu jednání chtěl vzdát svého úřadu šoltysa i místa ve sborovém dozoru. Také Bohumil Fibich a Bohumil Matějka byli rozhodnuti rezignovat na své funkce starších sboru. Pobouření bylo veliké. Polovička sboru se přimlouvala za urychlené dokončení oprav, jiní křičeli, aby byla především odvolána exekuce. Někteří přišli také na nápad, že 10 tolarů, které dostává farář od německých kolonistů v Kociszewě, by mělo být odevzdáváno do obecní pokladny jako příspěvek na opravy sborových budov, jinak že kociszewští luteráni nemají mít přístup do zelovského kostela.

Farář se zarazil, že jeho opatření má na sbor tak negativní účinek, a proto raději svou žádost o exekuci u komisaře ve Sieradzu zas odvolal.[85] O den dříve napsal superintendentovi dopis plný rezignace, ve kterém si posteskl, že snad nakonec bude muset opravy fary platit sám. Rozrušen posledními událostmi vzdychal: **A kdo ví, zda se kdy nechá docílit náležité harmonie mezi obcí a jejím knězem - pastorem.*[86]

Důkladnější oprava fary, která byla v roce 1834 přes všecky nepříjemnosti provedena, stála 907 pzl.[87] Byla opravena střecha, prohnilé podlahy byly vyspraveny a hrnčíř Václav Kohl z Kališe postavil ve farní budově dvoje nová kamna z bílých kachlí.[88] Třetí kamna a kuchyňka byly opraveny a k faře byla přistavěna dřevěná síňka.[89]

Farář Moses měl kromě svého slabého zdraví ještě jeden závažný důvod, proč mu na důkladné opravě fary tolik záleželo. Ve svých více než čtyřiceti letech byl rozhodnut se oženit. Podle tradice se počátkem třicátých let marně ucházel o ruku dcery zemana Stanislava Nieszkowského.[90] Nakonec požádal vdovu Marii Balouskovou v Zelůvku o ruku její dcery Anny, která na faře sloužila. Před svatbou poslal svou o 22 let mladší snoubenku na nějaký čas do dívčího ústavu ve Varšavě, kde se měla naučit přiměřenému společenskému chování, a pak se na Nový rok[91] 1836 s dvacetiletou Annou oženil.

Po svatbě se farář staral o to, aby jeho manželka vůči sboru, z něhož vyšla, udržovala společenský odstup. Na faře se mluvilo jen polsky, ale jeho žena měla zásadně hovořit i na ulici jen polsky, což nebylo pro Annu Balouskovou, vyrostlou v českém Zelově, tak snadné. Aby si zelovský sbor změnu situace uvědomil, ohlásil farář Moses z kazatelny své přání, jak má být jeho manželka napříště oslovována.[92] Není divu, že někteří ze zelovských vrstevníků Anny Balouskové byli takovými změnami pomýleni.[93]

V říjnu 1836 se na faře narodila první dcera a Zelovští si časem zvykli, že Anna Balousková se stala paní farářovou, mluví jen polsky a patří do jiného společenského světa.

---

[84] Polský dopis Mosesův superintendentuře v Kališi z 21.09.1834, sig. S III.22.
[85] 22.09.1834 (Niewieczerzal, s.31).
[86] 21.09.1834, sig. S III.22.
[87] Podle protokolu o stavu budov v r. 1842, sig. S II.5.
[88] Zelovská kronika.
[89] Podle protokolu o stavu budov v r. 1842, sig. S II.5.
[90] Martuszewski, s. 104.
[91] Martuszewski, s. 81.
[92] Vl. Jelínek.
[93] Adolf Jelínek vyprávěl: *Farář Jan Moses se oženil se svou služebnou. Farníci prý proto reptali. Pan farář Moses však našel příhodný biblický text z přísloví a po jeho kázání zlé jazyky utichly. Pak u něj sloužila Marie Tarabová, moje pozdější babička Rejchrtová.*

Nešťastná fara trápila zelovský sbor a jeho faráře stále znovu svými nedostatky. V létě 1840 byla opravována střecha kostela, ale na faru nezbývalo. Moses psal komisaři sieradzského obvodu, aby přijel a posoudil, zda může fara zůstat v takovém neutěšeném stavu. Byla to svízelná záležitost. V lednu 1842 se rozhodlo staršovstvo pokrýt faru šindelem, *protože tašky nejsou v okolí Zelova nikde k dostání.*[94] Superintendent byl proti tomuto rozhodnutí z bezpečnostních důvodů. Kdyby někde v okolí vznikl požár, byla by šindelová střecha nebezpečná. Avšak guberniální vláda uznala praktické zdůvodnění staršovstva a rozhodla, aby fara byla pokryta třeba šindelem, když nejsou tašky k dostání.[95] Tak se tedy stalo. Fara byla pokryta šindelem, ale hned už v lednu následujícího roku si farář stěžoval: tašky na pokrytí fary nebyly k sehnání, ale i šindele jsou tak špatné jakosti, že už zas do fary zatýká.[96]

7. Farář a obec

Farář Moses se cítil zodpovědný za svůj sbor i za zelovskou obec. Vždyť členové sboru tvořili ve třicátých letech zároveň obec, zvláště pokud šlo o rozhodující členy v obci - hospodáře. Farář se chtěl zasloužit o povznesení morálky v obci, a k tomu potřeboval *vědět, co se v tak rozlehlé obci děje.* V říjnu 1831 si vymyslel plán, který by mu umožnil získávat včas potřebné informace: **...vyzval jsem rychtáře, aby se obecní sluha... ráno i večer u mne zastavil a hlásil, co se v obci děje. Zpočátku mne poslechli. Věděl jsem o každé události, o každé nemoci i o každém nemravném činu. Snad byl ten sluha příliš poctivý a věrný. Zakusil mnoho nepříjemností a vzdal svou službu. Přišel nový sluha, který přes několik nařízení na adresu rychtářovu u mne ještě nebyl a už po čtyři týdny mi žádnou zprávu nedonesl.*[97] Tohoto svého plánu se musel farář Moses už po několika týdnech vzdát. Podobně neuspěl, když žádal, **...aby bez vědomí místního duchovního vojt nikoho do obce nepřijímal, protože on [vojt] už napřijímal tolik ničemníků, že z toho pochází jen nesváry a nepořádky. Vzdor tomu, že se v tomto smyslu usnesli starší sboru i obce, vojt ještě nikoho [z nových obyvatel faráři] nepředstavil, ačkoliv jsem slyšel, že už nejeden [občan] ze zahraničí přibyl. Jeden z nově přistěhovaných se u mne ohlásil, ale to bylo už před rokem.*[98]

Když se v říjnu 1833 k sluchu farářově doneslo, že jsou v obci prodávány české knihy, hned se hlásil u vojta, aby mu **během hodiny byla podána zpráva o tom,*

1. Kdo sem knihy ze zahraničí přinesl?
2. Jakého obsahu jsou ty knihy?
3. Z jakého důvodu byly knihy do Zelova přineseny?
4. Kdo o ně žádal a kdo dal [k dovozu] povolení?
5. U koho jsou knihy uloženy a kolik jich je?[99]

V porevoluční době měly ovšem i vládní úřady zájem na tom, aby do země nepronikala nežádoucí literatura, která by snad mohla revoluční náladu oživovat. Farář Moses se při

---

94 13.01.1842, sig. S II.5.
95 17.01.1842, 27.07.1842, tamtéž.
96 11.01.1843, tamtéž.
97 Dopis superintendentovi do Kališe z 16.11.1831 cituje Niewieczerzal, s. 19.
98 Tamtéž.
99 Cituje Martuszevski: V Zelově, s. 127.

své přísné žádosti o raport mohl dvolávat vyšších míst a obecní úřad na jeho výzvu také s neobyčejnou pohotovostí reagoval. Za nepřítomného vojta odpověděl zelovský rychtář Jan Cejnar: **Jan Andrš přinesl české Nové zákony, dvě Bible a několik malých knížek, aby je tu prodal. Na čí požádání a s jakým povolením nevím. Přenášel knihy z místa na místo a teď je přinesl ke mně. Všech Nových Zákonů je 21 a malých knížek je 20. Ty Bible jsou prodávány a i pro ty knížky lidé přicházejí a kupují je.*[100]

Obecní a sborová správa byla v první polovině 19. století silně propletena, což však neznamenalo, že by mezi obecním úřadem a farou nebylo nedorozumění a sporů. Jedním z největších problémů byly farské pozemky, které byly, jak již výše zmíněno, v prvním desetiletí zčásti prodány, zčásti propachtovány a zastavěny. Obci se nedařilo opatřit pro faráře pozemky v původní velikosti, a ty, které mu byly přiřčeny, byly roztroušeny. Většina jich ležela podél cest. Protože nebyly ohraženy, nebyl na ně brán velký ohled a žádný kus pole, ani pole ležící ladem, na kterém farář nechal pást svůj dobytek, nebyly ušetřeny závažných škod.[101] Farář si stěžoval, že přes jeho pozemky vedou nepotřebné cesty do lesa a zbytečně přes ně bývá hnán dobytek na pastvu.[102] Moses se bral o svá práva. Žádal pozemky, které by byly vcelku, aby je mohl ohradit a zabránit tak jejich zneužívání. Podle protokolu z roku 1819 měl mít farský pozemek velikost 15 jiter, ve skutečnosti byl podle výkazu vládní komise z roku 1824 velký pouze 13 jiter a 189 prutů a to včetně hřbitova a místa, na kterém stál kostel s farou.[103] Užitkové půdy nebylo více než 10 jiter.[104]

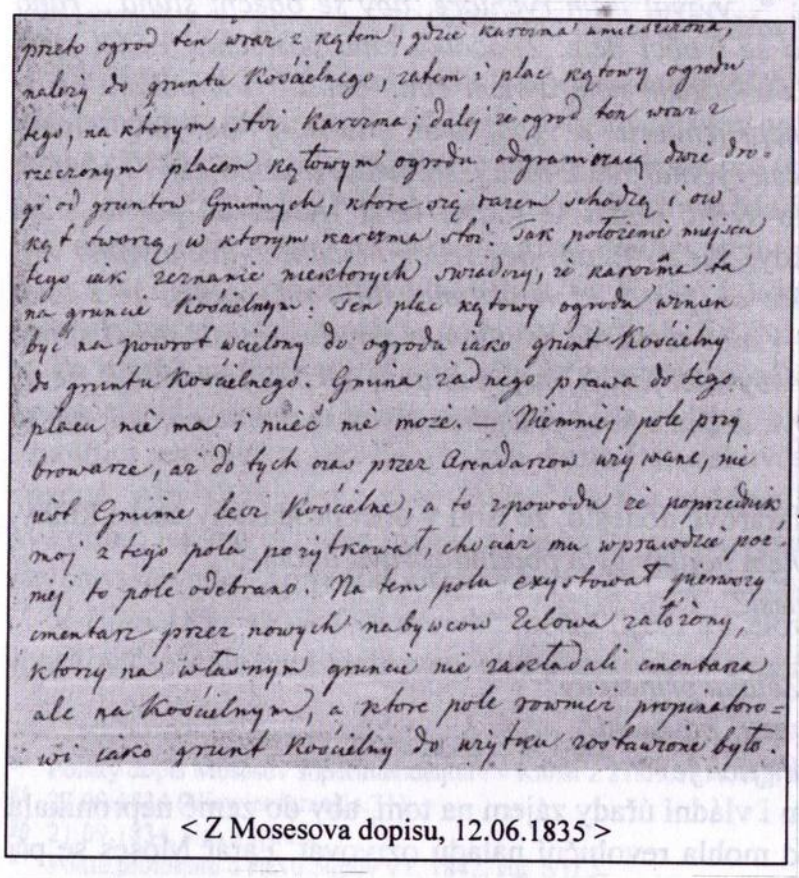

< Z Mosesova dopisu, 12.06.1835 >

Mosesovi byla trnem v oku *satanova kaple*,[105] tj. krčma a pivovar, postavené na církevní půdě. Kolonisté však tyto pozemky už dávno za církevní půdu nepovažovali a na odstranění krčmy nepomýšleli. Moses se z ústního podání dozvěděl o prodeji a propachtování církevní půdy v prvním desetiletí i o postavení krčmy v roce 1817. Protože však obecní archiv z té doby byl až na malé zbytky zničen, nebylo dokladů, a Moses si musel pomáhat nepodloženými důkazy. Krčma byla od obecních pozemků oddělena dvěma sbíhajícími se cestami a na poli u pivovaru býval kdysi hřbitov, který první kolonisté podle farářových úvah jistě nezaložili na obecním, ný-

[100] Tamtéž.
[101] 18.11.1833, sig. S III.22.
[102] 21.04.1835, sig. S II.2.
[103] Varšavská konzistoř 20.09.1840, tamtéž.
[104] Moses superintendentuře v Kališi 12.06.1835, tamtéž.
[105] 21.04.1835, tamtéž.

brž na církevním pozemku.[106]

Podle Mosesovy zprávy se už jeho předchůdce musel domáhat svých práv. Kolonisté nahlásili vládní komisi v roce 1823 menší velikost farských pozemků i nižší plat pro faráře. Vládní komise sice nařídila v srpnu 1824, aby rozdíl byl řádně vyrovnán a aby farář dostal pozemky ucelené, nikoliv roztroušené, ale obec nenašla řešení, a tak to zůstalo až do roku 1835, kdy Mosesovi zas jednou došla trpělivost.[107]

Kolonisté chtěli faráři vyjít vstříc, a proto se dohodli, že podstoupí výměnu některých svých pozemků tak, aby farské pozemky byly uceleny. Už 23. dubna 1835 byl vypracován seznam 24 kolonistů, kteří byli ochotni odstoupit svá zelná pole (*kapuśniaki*) a přijmout výměnou za ně kousky polí u cesty do Łasku nebo na konci vsi *na Stempně*.[108] Přes tuto ochotu se další jednání protáhla více než dvacet let.[109]

Kališskému superintendentovi nezbývalo, než aby o svízelné zelovské situaci podal zprávu konzistoři. Konzistoř shledala všecky přístupné doklady, zjistila historický vývoj kazatelova zabezpečení i danou realitu:

Podle protokolu z 19. prosince 1819 měl být zelovskému pastorovi zajištěn plat 3 000 pzl. Zelovští byli schopni zaplatit pouze 800 pzl z obecního fondu, do kterého plynuly příjmy z propachtované krčmy. Vedení Jednoty bylo ochotno doplácet do plného platu chybějících ještě 1 000 pzl. Zbývajících 1 200 pzl měl zelovský farář dostávat ze státní pokladny.

Podle spisu ze 16. srpna 1824 přispívala vláda na kazatelův plat 1 800 pzl a obec se zavázala platit 1 200 pzl v naději, že k tomuto závazku přispěje 400 pzl zas vedení Jednoty, protože kolonisté stále ještě disponovali pouze 800 pzl z výše zmíněného fondu. Jednání o příspěvek 400 zlp z pokladny malopolské Jednoty nebyla dokončena a zelovský farář vyšel naprázdno, ačkoliv se Moses o tyto peníze několikrát hlásil.[110]

Pokud šlo o pozemky, udávalo se v roce 1819 celkem 15 jiter církevní půdy, v roce 1824 pak 13 jiter a 189 prutů včetně louky, hřbitova a zastavěných míst.

Varšavská konzistoř 20. září 1840 rozhodla,[111] že se pastor musí s daným stavem pozemků zatím spokojit, aniž by přitom ztratil své právo na vyšší výměr půdy. Může je uplatnit, až obec získá novou volnou půdu například vyklučením lesa. Jeho právem je také ucelení farského pozemku. Kromě platu a pozemků má zelovský pastor nárok na 52 sáhů dřeva, které mu musí obec na vlastní náklady dopravit. Protože farář potřebuje pouze 30 sáhů dřeva na otop, musí mu obec poskytnout místo zbývajících 22 sáhů odměnu v penězích, a sice podle běžné ceny v kraji, což činí zhruba 150 pzl.

---

[106] Moses superintendentuře v Kališi 12.06.1835, sig. S II.2. - Vlastnictví pozemku zůstávalo nevyjasněné. V osmdesátých letech chtěli Zelovští krčmu přestavět a zřídit v ní konfesijní školu. Počátkem roku 1900 jednal zelovský sbor znovu o to, aby obec schválila připojení tohoto pozemku k pozemku sborovému. (Sdělení starších sboru konzistoři z 05.03.1900, zmíněné ve zprávě konzistoře za rok 1900/1901, Notatki II, s. 20.) - Obec schválila toto vyrovnání 14.12.1900 (No 41, Notatki III, s. 13-14).

[107] Moses superintendentuře v Kališi 12.06.1835, sig. S II.2.

[108] *Na Stempně* (*przy Stępney*) se říkalo místu na konci vsi při cestě směrem do Łasku, kde stála hospoda *Stempna*. Vilém Jersák se pídil po vzniku tohoto jména a dozvěděl se ze zelovské tradice, že hospodu stejného jména znali táborští Češi už ze Slezska. - Maruszewski (V Zelově, s. 270) udává původní polský název *Wstępna* (*wstąp, kolego, na jednego*).

[109] O tom svědčí mimo jiné i poznámka Mosesova na konci výkazu změn z 23.04.1835: *Uwaga. Zamian ten cofnięty został do pierwszego stanu. Plebania odebrała ogrody swoie w r. 1857. X. Moses.*

[110] Zpráva Mosesova z 23.06.1837, sig. S III.4. - Srov. Niewieczerzal, s. 62.

[111] Opis rozhodnutí pořízený Mosesem, sig. S II.2.

Podle představ konzistoře v roce 1840 měla obec na sborové potřeby ze svého fondu uvolnit 1 250 pzl a na 123 rodin v nově přifařených osadách měl být rozepsán povinný příspěvek 300 pzl. Vláda přispívala sumou 2 200 pzl, což znamenalo celkový příjem pro sborové účely 3 750 polských zlatých. Z této sumy měl sbor poskytnout plat kazateli (3 200 pzl včetně odškodnění za nepotřebné dřevo), varhaníkovi a kantorovi (324 pzl kromě jeho nároků na byt, otop, pozemek a naturálie) a kostelníkovi (100 pzl). Dále měl být placen příspěvek do požárního fondu, který činil 72 pzl, a na pořízení vína a chleba k bohoslužebným účelům se počítalo 48 pzl. Zbývalo pak ještě 16 pzl na nepředvídané účely.

Vzhledem k tomu, že obec musela ještě splácet dluhy, nechtěla konzistoř naléhat, aby sbor navíc ukládal peníze na větší vydání, která se dala předvídat, především při udržování budov. Konzistoř však kladla důraz na to, aby majetkové zabezpeční sboru bylo zakotveno ve společné zodpovědnosti všech zelovských hospodářů jako hypotečně zajištěná pohledávka zápisem do pozemkové knihy, což bylo důležité přinejmenším z toho důvodu, že se hospodáři v Zelově stali už i někteří jinověrci, kterým na udržení reformovaného sboru nezáleželo.

V listopadu 1840 vysvětlovali starší sboru ještě jednou (po výše uvedeném rozhodnutí konzistoře snad už zbytečně) superintendentuře v Kališi své stanovisko týkající se farské půdy: Vládou pověřený geometr naměřil v lednu 1813 pouze 11 jiter a 231 prutů farských pozemků včetně louky. Podle zjištění vládního geometra 27. srpna 1840 měl pastor už o dvě jitra půdy více, ale jeho požadavek 15 jiter půdy považovalo staršovstvo zatím za nesplnitelný, protože nikdo z vlastníků půdy nebyl ochoten půdu bez náhrady odstoupit. Na valné hromadě bylo o této záležitosti už několikráte jednáno. Kolonisté namítali, že farář má tolik jako každý jiný kolonista (*połhuby*), a k tomu navíc ještě zeleninovou zahradu. Staršovstvo konstatovalo, že není v jeho silách pohnout kolonisty ke změně situace.[112]

O sedmnáct let později, 29. září 1857, schválili shromáždění hospodáři zápis do hypotečního seznamu, podle něhož se zavazovali přispívat na plat pro faráře, kantora a kostelníka (190 rublů, 18 kopějek). Farský pozemek (pole, louky, zahrada a les) měl být zapsán ve velikosti 12 jiter a 284 prutů, dřevo na otop pro faráře bylo stanoveno na 19 sáhů.[113]

O finance se zpravidla jednalo také, když se farář Moses dohadoval s obcí o opravu školy. Zda obec peníze na opravu měla, či neměla, zajímalo faráře méně, zvláště, když se mu zdálo, že přijatelnému řešení stojí v cestě zas Židé. Mínil: **Když budova, ve které má být umístěna škola, nemůže být hned opravena, pak musí obec dát pro vyučování dětí k dispozici jiný dům. Takový dům by byl k mání nedaleko fary, ale bydlí v něm Židé. Všude jen Židé! Zdá se mi, že bez pomoci vyšších úřadů zde nic nezmůžeme.*[114]

Farář si stěžoval, že *ti, kteří chtějí v obci něco znamenat*, jeho požadavky, sloužící k dobru celé obce, dostatečně nepodporují. Přesto se snažil prosadit své cíle proti všem a vždy znovu hledal pomoc u nadřízených úřadů. Neúspěch v boji proti Židům ho zvlášť hnětl. V prosinci 1832 psal superintendentovi Modlovi: **Se zdejšími hospodáři se bude muset svádět kvůli Židům tvrdý boj. Hospodáři, u kterých Židé bydlí, nechtějí použít*

---

[112] Opis dopisu staršovstva z 12.11.1840 pořídil Moses. Originál byl psán rukou vojta Duška, jak poznamenl Moses na okraji. Podepsali jej Bohumil Matějka, Jan Bureš, Josef Čáp, Jan Hájek a třemi křížky Kristian Šára. (Sig. S II.2.)

[113] Protokol o obecní valné hromadě z 29.09.1857. Přepsal Vl. Jelínek (bez sig.). - Do pozemkové knihy byly tyto závazky zapsány o pět let později. (Viz níže.)

[114] Německý dopis z 08.12.1832, sig. S III.22.

svého práva a vykázat je. Bude to muset udělat pastor a staršovstvo. Vojt, jako představený obce, se neumí chovat, jak by měl. Židé za nim běhají a on neví, co jim má říci. Teď chtějí Židé snad mne žalovat... Z toho celého jednání mého sboru je vidět, jak sbor dokáže všecka nařízení svého duchovního úřadu nechat bez povšimnutí a vzdor všem protokolům míní, jak se nedávno kdosi zas vyjádřil: "Kdo mi může co nařizovat!" Tato věc musí být odshora vyřešena. Nebylo by na škodu, kdybyste p. [vojtovi] Duškovi řekl své mínění.[115]

V listopadu 1833 byl Moses blízko úplné rezignace. Dosáhl sice toho, že mu byla na faře opravena aspoň jedna světnice, ale nově postavená kamna praskla a kouřila více než předtím. Farář trpěl rýmou a bolestmi v kloubech. Zdálo se mu, že jeho autorita ve sboru i v obci neúnosně klesla. **...Sotva člověk řekne něco, co má sloužit sboru, přičemž je míněno i dobro obce, následuje nemístná, trucovitá a hlučící odpověď těch, kteří u mne nenacházejí porozumění pro své protizákonné požadavky... Někteří jdou tak daleko, že se opovažují chovat se právě naopak, než jak jim na rozkaz vyšších úřadů z kazatelny doporučuji. Ach, už jsem ze všeho unaven, velmi unaven. Skutečně tady za těchto okolností nemůže vydržet a dlouho nevydrží žádný pořádný duchovní, když bude přenechán svévolnosti zdánlivých křesťanů a Židů... Vojt zdejší obce není vůbec v stavu duchovního chránit, protože s ním samým se zachází zle, a když řekne slovo, které má sloužit k udržení pořádku v obci, pohlavkuje ho i ten poslední ve vsi (jakýsi Krüger, cizí přistěhovalec, který zde pomocí lži a podvodu zbohatl).*[116]

Kromě finančních záležitostí a židovské otázky poskytovala stále novou látku ke kontroverzní diskusi mezi kazatelem a obecním úřadem tzv. demoralizace zelovského obyvatelstva. Špatné mravy a povrchní zbožnost mnohých členů sboru byla zaviněna podle kazatele vnějšími špatnými vlivy.

Alkoholismus byl skutečným problémem v Zelově, a proto není divu, že farář horlil proti krčmám. Zavedení pravidelných trhů v Zelově předpovídalo však založení ještě dalších krčem. Jak Moses slyšel, měla být jedna postavena přímo na novém rynku. Oživení kolonie zřízením trhů znamenalo pro faráře jen další krok směrem k demoralizaci obyvatelstva.[117]

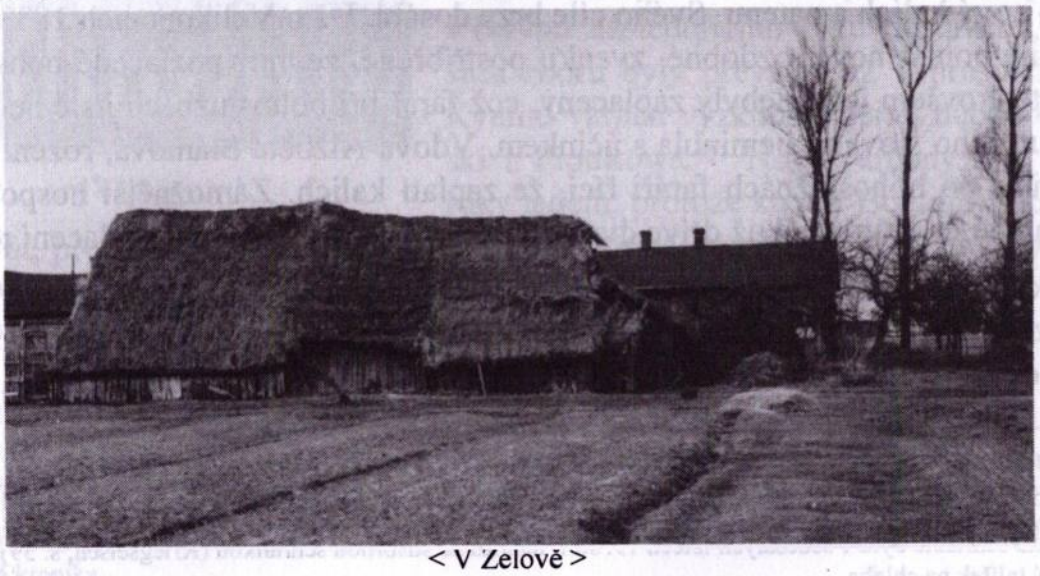

< V Zelově >

[115] Tamtéž.
[116] Německý dopis superintendentovi z 18.11.1833, sig. S III.22.
[117] Moses konzistoři dne 02.10.1869, sig. S II.2.

8. Ve sboru

Nesnáze se zelovskou farou, Mosesovy nářky na obec i sbor a jeho občasný sklon k rezignaci budí dojem, že zelovští kolonisté si svého kazatele neváţili, a že jim byl dokonce lhostejný. Tak tomu jistě nebylo, i když se o světlých stránkách zelovských farníků z úředních spisů jen málo dovídáme. Zelovští sousedé byli zadluženi a těžce bojovali o udržení své vlastní existence, ale přesto, když viděli, že je na faře třeba pomoci, ochotně a bez vyzvání pomohli. Jako samozřejmost je jen náhodně zaznamenáno, že hospodáři přivezli v roce 1832 na farářovo pole bezplatně 53 fůry hnoje a že mu v následujícím roce manželka Josefa Čápa poslala chlapce, aby svážel žito. Také Josef Kulhavý a Jan Jelínek se tehdy přičinili o svezení úrody, aniž by za to žádali odměnu. Matěj Svoboda a Jan Taraba se zas postarali o svezení sena.[118] O takových službách, které byly nemalou pomocí, ale také projevem náklonnosti a úcty ke kazateli, však úřady zvláštní zprávy nežádaly, a proto zůstaly ve spisech nezmíněny. Pro Mosese byla ochota jeho farníků k drobnějším službám při všech jeho výhradách a stížnostech jistě povzbuzením.

Kromě svých kazatelských a pastýřských úkolů, které si Moses značně komplikoval tím, že svou kompetenci vztahoval na celou obec, považoval farář za svou povinnost postarat se o chybějící vybavení zelovského kostela. Finanční možnosti sboru nebyly veliké. Navíc, když na počátku své služby v Zelově porovnával skutečný stav sborové pokladny s příslušnými účetními podklady, zjistil, že v ní chybí 110 zlatých, které darovali zeman Nieszkowski a řezník Belon ze Sochaczewa na pořízení varhan.[119] Výsledkem pátrání po penězích bylo pouze konstatování, že peníze nebyly nikomu půjčeny. Podezření zůstalo lpět na faráři Głowackém, avšak Moses trval na tom, aby fond pro zakoupení varhan byl obnoven. Za tím účelem měly být až do nahrazení ztráty ukládány všecky úroky z peněz půjčených z církevní pokladny zelovským sousedům.

Ve své pořádkumiluvnosti nechal Moses nejdříve vyrobit z březového dřeva schránku (opatřenou zámkem) na chleba chystaný pro Večeři Páně.[120] Bohoslužebné nádoby, které byly k dispozici, jej vůbec neuspokojovaly. Nebylo jich víc než jednoduchý kalich s patenou,[121] skleněná mísa na vodu ke křtu a malý skleněný kalich ke stejnému účelu. Moses se staral o nový kalich a patenu. Svého cíle brzy dosáhl. Už o Velikonocích 1833 mohl při Večeři Páně použít nové, ozdobné, zvenku postříbřené, zevnitř pozlacené bohoslužebné nádoby, které ovšem ještě nebyly zaplaceny, což farář při bohoslužbách jistě neopomenul podotknout. Jeho slova se neminula s účinkem. Vdova Alžběta Slámová, rozená Nevečeřalová, přišla po bohoslužbách faráři říci, že zaplatí kalich. Zámožnější hospodář Josef Sláma věnoval na tento účel už dříve dva ruble, které stačily právě na zaplacení pateny.

Zelovský kostel postrádal stále ještě zvony, a také vnitřní vybavení bylo jen prozatímní.[122] Na zakoupení nových zvonů ještě nebylo peněz, proto se Zelovští snažili o získání starších, nevyužitých zvonů.[123] Zvony z jednoho zaniklého reformovaného sboru, které le-

---

[118] Z Mosesovy korespondence cituje Martuszevski: V Zelově, s. 153-154.

[119] Stavem sborové pokladny se Moses zabýval na Nový rok 1831. - Nieszkowski daroval 100 pzl už v roce 1826 a řezník Belon přispěl 10 pzl v březnu 1830 (Zelovská kronika).

[120] Dřevěná schránka byla v šedesátých letech 19. stol. nahrazena stříbrnou schránkou (Kriegseisen, s. 59).

[121] Plochý talířek na chleba.

[122] Zpráva o prohnilé podlaze v kostele (podle Pospíšila, s. 11), se vztahuje podle zelovské kroniky na faru.

[123] Zelovští doufali už v listopadu 1830, že nový farář Moses, až se bude stěhovat, přiveze s sebou nevyužité zvony, které měli vyhlédnuty. (Mosesův dopis konzistoři z 11.11.1830, sig. S III.3.) Jednání však ještě nebyla ukončena, Moses zvony nepřivezl.

žely ladem v Žychlině, se ukázaly jako nevhodné. Jeden zvon byl prasklý, druhý pro poměrně velkou obec Zelov příliš malý.[124] Ani druhý pokus opatřit zvony touto cestou nevedl k cíli a jednání o zvony z Velkého Turska, které ležely nepotřebné v Mosesově rodišti Sielci, se protahovalo, protože senior Stanislav Russocki o nich nechtěl sám rozhodovat a naděje na svolání synodu v dohledné době nebyla. Nakonec seniora přesvědčil Mosesův přítel, sielecký farář Ondřej Skierski.[125] Půjčka dvou zvonů z Velkého Turska byla schválena pod podmínkou, že bude-li sbor v Tursku znovu zřízen, zvony budou vráceny. Dne 20. ledna 1833 podepsali farář Moses i zelovští starší sboru a obce prohlášení o podmínkách výpujčky turských zvonů[126] a poslali s ním Jana Tomeše a Bohumila Fibicha do Sielce, aby zvony přivezli. Ti je o šest dní později od faráře Skierského převzali.[127] Pro Zelov bylo zavěšení zvonů velkou událostí a velkým pokrokem ve vybavení sboru i obce. Zvony měly v 19. století ve sboru i v obci důležitou praktickou funkci.

Faráře Mosese rušil v kostele jednoduchý a příliš malý stůl Páně. Postaral se o to, aby byl podle vzoru ve varšavském reformovaném kostele vyroben stůl pohlednější. 8. května 1834 mohl být starý stůl postaven do zákristie a kostel zdobil stůl nový.

Ve stejném roce byl celý prostor okolo kostela a fary oplocen, *aby nebyl znečišťován.*[128] Dvě branky bylo možno zamykat. Plot stál církevní pokladnu 188 pzl a 9 gr. Stavěl ho Jan Veselovský, zvaný Černý.

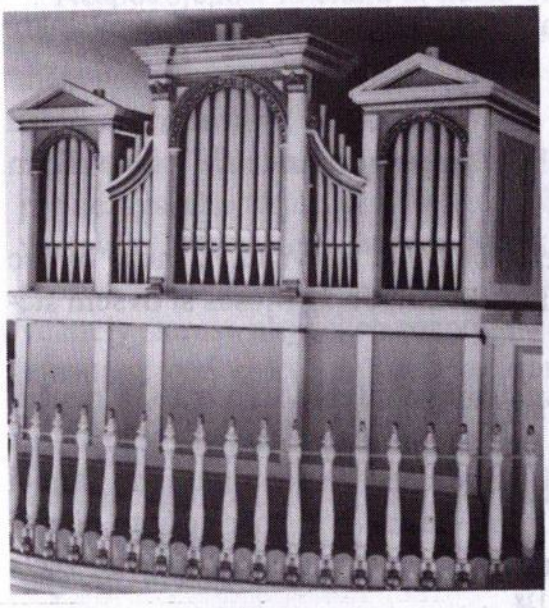

< Varhany >

Fond na postavení varhan, znovuzaložený farářem Mosesem počátkem roku 1831, vzrostl za osm let na 564 pzl a 12 gr. Podstatnou sumou 180 pzl k němu přispěl Samuel Šára.[129] Na pořízení varhan peníze sice stále ještě nestačily, ale Zelovští se ve své většině varhan už nemohli dočkat, a proto se rozhodli (proti vůli svého hudebně neschopného kantora) přispět na ně z obecní pokladny. Podle smlouvy s varhanářem Erazmem Malinowským z Pozděnic, uzavřené v říjnu 1837, měly varhany stát 1 200 pzl. Varhany byly už v červnu následujícího roku postaveny, ale staršími sboru byly převzaty až v prosinci 1838.[130] Kvalitu varhan vyzkoušel učitel hudby Gruszowski z Piotrkowa.[131] Nové varhany sice stály dva roky ladem, protože kantor Bohumil Fibich na ně neuměl hrát, přesto však potřebovaly už po roce opravu, na kterou musel kantor vykonat podomní sbírku v Zelově i v okolních přifařených vesnicích.[132]

---

[124] Pospíšil, s. 10.

[125] Podle jeho dopisu Mosesovi ze 07.01.1833 (Niewieczerzal, s. 6).

[126] Prohlášení o převzetí zvonů podepsali 20. ledna 1833 starší sboru a obce Jan Bureš, Jan Tomeš, Bohumil Fibich, Josef Čáp, Josef Kulhavý a Kristian Šára. (Opis deklarace Niewieczerzal, s. 40).

[127] Oba ulil Ernst Friedrich Koch: menší (vážící 50 liber) v roce 1773 a větší (90 liber) v roce 1775. (Opis protokolu o převzetí zvonů z 26.01.1833 viz Niewieczerzal, s. 42).

[128] Zelovská kronika.

[129] Tamtéž.

[130] Původní průčelí varhan je zachováno, vlastní instrument byl koncem 19. století vyměněn (J. Kriegseisen, s. 128).

[131] Zelovská kronika.

[132] Protokol o vykonané opravě varhan podepsali starší sboru 20.01.1840. (Vl. Jelínek, opis pramene bez signatury.)

K nejdůležitějšímu vybavení kostela chyběla už jen křtitelnice. K té přišli Zelovští zhruba ve stejné době, ale snadněji než k varhanám. Friedrich Flegel, německý kolonista z Pawlowa, ze vsi, patřící podle unionovaného zřízení k zelovskému sboru, určil ve své závěti 100 pzl na potřeby zelovského sboru. Když zemřel, musel se zelovský sbor o svá práva důrazně brát, ale peníze byly nakonec vyplaceny. Sbor za ně pořídil dřevěnou, bíle natřenou křtitelnici s mosaznou medenicí a cínovým džbánem.[133]

Ještě postrádal farář Moses v bohoslužebných nádobách džbánek na víno. Zas založil nový fond a po třech letech, o Velikonocích 1841, mohl na stůl připravený k Večeři Páně postavit i nový džbánek, pořízený u zlatníka Samuela Roeslera ve Varšavě. [134]

Pozdější inventář majetku zelovského sboru vykazoval vedle zmíněného již vybavení zelovského kostela ještě celou řadu dalších potřebných drobností, z nichž většina byla bezpochyby pořízena v době Mosesově. Do exulantských tradic nezapadaly dobře čtyři svícny, které byly proti vůli sboru pořízeny u Jozefa Frageta ve Varšavě za 100 zl. Peníze sboru odkázala sboru (ne však na svícny) Johana Šárová, rozená Kulhánková. Mezi vyšívanými přikrývkami na kalich byla jedna s vyobrazením Kristovy hlavy, která také zcela jistě nenašla v exulantském sboru pochopení. Darovala ji v roce 1841 Adolfina Myszkowska, rozená Karczewska. Čeští exulanti rozhodně odmítali sochy i obrazy. Pouze biblický symbol Beránka, který znali ze starých tisků Jednoty bratrské, je oslovoval. Ujal se především mezi exulanty ovlivněnými herrnhutskou Jednotou. V roce 1852 darovala atlasovou přikrývku na kalich s výšivkou Beránka Marie Jelínková, rozená Kulhánková.[135]

V roce 1846 byly střechy kostela i fary pokryty novými taškami a na návrh i náklad Josefa Gąsiorovského byly téhož roku lavice, kruchta, varhany i kazatelna v zelovském kostele natřeny světle modrou barvou.[136]

Když přijel v polovině září do Zelova superintendent Modl na vizitaci, mohl být se službou faráře Mosese spokojen. I Mosesovo kázání pochválil. Farář Moses si ovšem stěžoval na kantora Jelena.[137]

Zelovský sbor a farář Moses se po vyvrcholení vzájemných třenic v roce 1834 naučili spolu vycházet. Když byla v dubnu 1836 Mosesovi nabídnuta fara v Serejích, odmítl. Jak vyplývá z jeho dopisu, cítil se v Zelově dobře, byl přesvědčen, že jsou mu jeho farníci nakloněni, a kvůli svému *chatrnému zdraví* si vážil toho, že má svůj sbor celkem pohromadě a nemusí konat žádné daleké cesty. Sbor v Serejích mu byl, jak sám doznával, zcela cizí, a proto se rozhodl zůstat raději u svých *oveček*.[138]

Zelovští byli s Mosesovou službou v podstatě skutečně spokojeni, ačkoliv postrádali česká kázání a o své exulantské tradice se museli stále znovu brát. V jedné věci se proti faráři ke své mrzutosti nedokázali ubránit: farář Moses, ať už ve své snaze přispět k sjednocení obou evangelických církví, nebo z vlastního přesvědčení, postavil na stůl Páně

---

[133] Zelovská kronika. - Křtitelnici vyrobil Jan Cejnar. O rok později přibyl ještě cínový džbán z dílny Josefa Kindermanna v Kališi (J. Kriegseisen, s. 128, 129).
[134] J. Kriegseisen, s. 129.
[135] Srov. Kriegseisen, s. 59. - Marie Jelínková byla sestrou výše uvedené Johany Šárové.
[136] Vl. Jelínek. Srov. J. Kriegseisen, s. 128.
[137] 15.09.1846, sig. S III 39. - O Jelenovi viz níže.
[138] Mosesův dopis z 20.04.1836 (Niewieczerzal, s. 47-48).

v zelovském kostele kříž,[139] a tím překročil hranici exulantské tolerance. Krucifix vyvolával u Čechů nemilé vzpomínky na pronásledování nekatolíků v Čechách. Od svých rodičů a prarodičů slýchali o tom, jak jim býval na znamení nedobrovolného, ve skutečnosti jen předstíraného a velmi bolestného odvolání jejich nekatolického přesvědčení podstrkáván krucifix, aby ho políbili. Krucifix pokládali čeští písmáci za modlu. Exulanti přísně odmítali jakoukoliv *rytinu* ve svých modlitebnách, a proto se i jejich potomci v Zelově proti kříži důrazně bránili. Farář Moses však jejich protesty nevzal v úvahu a autoritativně se proti celému sboru prosadil.

Správní unie evangelických církví neměla dlouhého trvání. Luteráni s ní byli velmi nespokojeni. Ačkoliv už před zřízením unie se stávalo, že reformovaný farář směl dočasně spravovat sousední luterský sbor, trvalým začleněním rozptýlených luteránů do reformovaných farností nabývala malá reformovaná církev[140] pro luterány nežádoucího vlivu. Neméně zneklidňovalo luterány silné postavení představitelů reformované církve v generální konzistoři. Protestovali, že se při zřizování nových luterských sborů v jejich zřízení obrážejí důrazy reformovaných. Někteří luterští faráři se netajili svým odmítavým postojem k reformovaným kolegům. Farář Moses si v prosinci 1848 stěžoval superintendentovi v Kališi, že slýchá o tom, jak pastor Schwarz v Bełchatowě tupí zelovský reformovaný sbor i jeho pastora.[141]

Nespokojenost luteránů si našla cestu až k carovi, a ten jejich žádosti vyhověl tím, že po jedenadvaceti letech svůj *ukaz* o protestantské správní unii zrušil. Od 8. února 1849[142] měla každá církev ve Varšavě svou vlastní konzistoř a luterská církev se o své rozptýlené členy starala sama.

Zelovský sbor se zrušením unie zmenšil, byl zas jen český a první nadřízenou instancí pro zelovského faráře už nebyl luterský superintendent v Kališi, nýbrž opět bezprostředně varšavský superintendent a varšavská reformovaná konzistoř. Zjišťování nových hranic sborů vedlo na obou stranách, luterské i reformované, ke vzrušeným diskusím. Obě církve měly starost, aby jejich rozptýlení členové nezůstali v církvi, do níž původem nepatřili, a naopak obě církve nabízely velkoryse své dosavadní služby členům sesterské církve, ovšem pod podmínkou změny vyznání. Farář Moses hlásil varšavské reformované konzistoři, jak v okolí Zelova toto třídění evangelíků probíhá a kde luteráni mezi reformovanými nepřípustně agitují. V Pożděnicích byly podle Mosesovy zprávy vytlačovány české děti, jejichž rodiče trvali na svém reformovaném vyznání, z luterské školy s tím, aby chodily do školy do Zelova.[143]

Občasná Mosesova střetnutí s okolními katolickými faráři se týkala převážně ohlášek a sňatků rozptýlených členů reformovaného sboru.[144] Moses sám si asi pohněval katolíky, když oddal Konstancii Nieszkowskou, dceru zemřelého už Stanislava Niszkowského, s katolíkem Gorczyńským, pachtýřem vsi Kącika, bez ohlášek v katolickém kostele, pro-

---

[139] Poprve se tak stalo proti vůli sboru při Mosesově instalaci 18.11.1832, jak lze vyrozumět z jeho dopisu superintendentovi Modlovi z 08.12.1832, sig. S III.22.

[140] Luterská církev měla 47 sborů a celkem 199 958 členů, zatímco reformovaná církev měla pouze pět sborů a pouze 7 886 členů (Kneifel, s. 116).

[141] 25.12.1848, sig. S III.13.

[142] Kneifel, s. 118.

[143] Dopis Mosesův z 01.06.1850, přepis dokumentu pořídil Vl. Jelínek, bez signatury.

[144] Například farář v Sulmierzycích nechtěl vydat Samuelovi Střelcovi a Anně Millerové potvrzení o ohláškách, žádal, aby se nechali oddat v místním katolickém kostele. (Podle Mosesovy zprávy ze 07.03.1835, Niewieczerzal, s. 50). Podobně se dařilo Jiřímu Pospíšilovi ze Zelova a jeho snoubence Alžbětě Burešové z Kleszczowa a jiným.

tože nevěsta nechtěla podepsat prohlášení, že všecky její děti z tohoto manželství budou vychovány katolicky.[145]

O průběhu bohoslužeb v době Mosesově máme zprávu z první ruky: **Bohoslužby začínají písní z českého zpěvníku Českých bratří, který je jimi [Českými bratry] používán i v pruských zemích. Následuje všeobecná modlitba[146] a čtení z epištoly nebo evangelia. Pak přijde hlavní píseň a kázání, po kázání všeobecná modlitba a po ní píseň. Po písni je z místa před oltářem uděleno požehnání a ukončí se písní. Liturgie je shodná s liturgií evang. reformované církve.*[147]

Po každých bohoslužbách se konala sbírka. Konat sbírku během bohoslužeb do pytlíčku se zvonkem, připevněného na dlouhé holi, jak bylo zvykem v některých jiných sborech, bylo v Zelově odmítáno jako nevhodné. Lidé shromáždění v kostele měli své myšlenky soustřeďovat na kázání a modlitby a neměli být rušeni zvoněním zvonku. V zelovském kostele bylo od samých počátků sboru zvykem odevzdávat dobrovolné příspěvky do sbírky na cínové talířky při východu z kostela.[148]

Zelovský farář Moses neměl k ruce ani tištěnou agendu.[149] Vybral a přepsal si sám formuláře z různých agend evangelické reformované církve.[150] Český katechismus přeložil do němčiny, aby ho mohl předložit zájemcům, kteří česky ani polsky nerozuměli.[151]

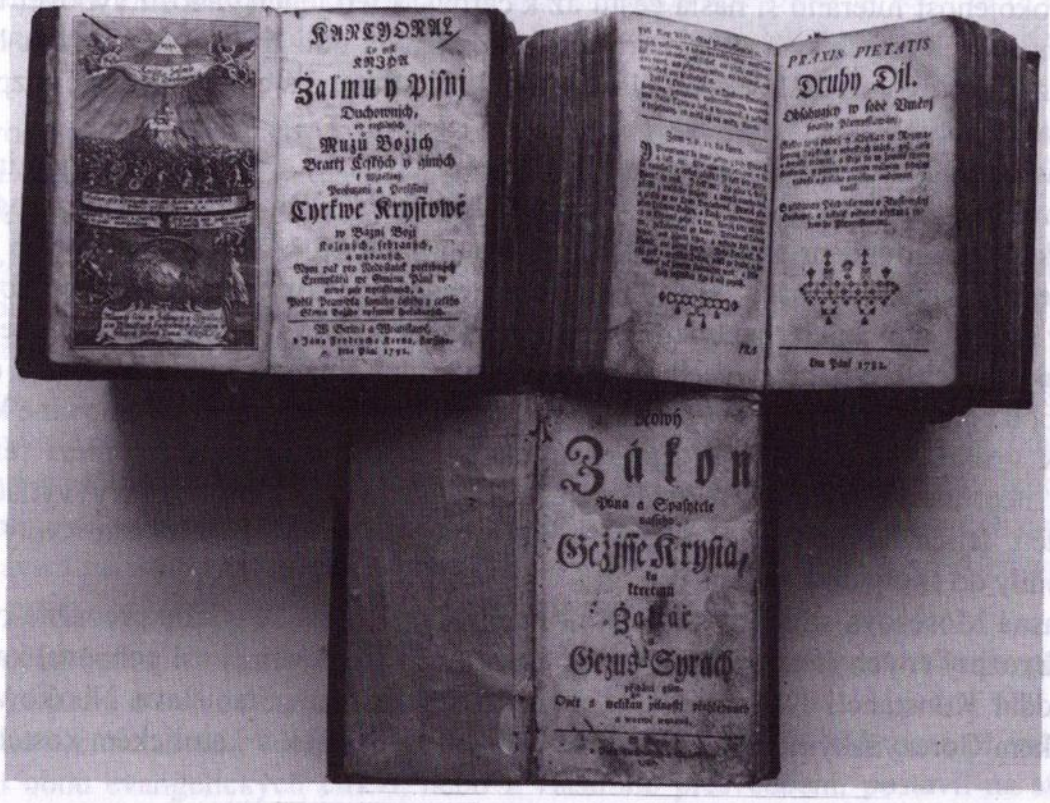

< Knihy, které si čeští kolonisté přinesli s sebou do Zelova >

[145] Mosesova zpráva ze 17.01.1846 (Notatki I., s. 51).
[146] *...das allgemeine Kirchengebet.* Jedná se o modlitbu předepsanou vyššími církevními úřady.
[147] Mosesova zpráva do Petrohradu z 08.08.1867, sig. S III. 6.
[148] No 40, 42, Notatki III, s. 7, 63.
[149] Vedle farní knihovny měl Moses svou soukromou knihovnu, kterou jeho manželka Anna počátkem osmdesátých let darovala synodní knihovně. Dostalo se jí za to v roce 1883 od synodu poděkování (Notatki II, s. 15). Řada knih z Mosesova soukromého vlastnictví se však nachází v zelovské farní knihovně.
[150] Mosesova zpráva do Petrohradu z 08.08.1867, sig. S III. 6.

Českou Bibli, zpěvník a katechizmus,[152] které si kolonisté přinesli vedle některé jiné náboženské literatury sebou ze Slezska, chovali Zelovští ve velké úctě přinejmenším jako nepostradatelný odkaz svých otců. Užívání těchto knih je spojovalo s exulantskými sbory ve Slezsku ještě dlouho po přerušení všech ostatních vzájemných vztahů.

Farář Moses měl nejen z úřední povinnosti zájem o udržení si přehledu, jaké české knihy do Zelova přicházejí.[153] Dovozu českých bohoslužebných knih a slabikářů farář nebránil, sám se staral, aby jich bylo dost, ale seznamy knih koupených jako odměna pro nejlepší žáky vykazují ve smyslu Mosesově převážně polské knihy.[154] Katechizmy, zpěvníky, Bible i české slabikáře objednávalo ze Slezska pro sbor hromadně staršovstvo.[155] O české knihy byl však velký zájem a kdo nechtěl s jejich koupí čekat až na společnou objednávku, hledal si i jiné cesty. Židovští drobní obchodníci byli vždy ochotni takové zakázky vyřídit.

V knihovně farního úřadu se nalézala vedle německé Bible a české konkordance z roku 1791 také Spangenbergova *Idea fidei fratrum*.[156] Na knihy zelovský sbor v té době jistě nevydával mnoho peněz, protože jich bylo zapotřebí jinde. Byla-li Spangenbergova *Idea* pro farní knihovnu přesto zakoupena, nabízí se domněnka, že se ještě i mezi zelovskými kolonisty projevovala - podobně jako kdysi v Táboře a jiných exulantských osadách ve Slezsku - náklonnost k herrnhutské Jednotě.[157]

Proti ostatním starším exulantským sborům měl zelovský sbor jednu zvláštnost v tom, že přiznával faráři právo na zvláštní odměnu za křty, svatby a pohřby. V exulantských sborech v Berlíně ani ve Slezsku se farářům za tyto úkony zásadně neplatilo. Čeští faráři měli většinou malé platy, a proto se pruské úřady několikrát pokoušely tento český důraz

---

[151] Jeden opis přiložil v srpnu 1867 ke své zprávě do Petrohradu.

[152] *Kancional to jest kniha žalmů i písní duchovních...* vydal poprve český kazatel Jan Theofil Elsner v Berlíně v roce 1753. Podruhé byl vydán v Berlíně 1791. V roce 1823 se postaral husinecký kazatel Petr Šikora o jeho nové vydání ve Slezsku. Také katechizmus užívaný českými exulantskými sbory v reformované církvi (*Mléko čisté pravdy Boží, to jest katechismus aneb nejprvnější počátky křesťanského učení s kratičkým vysvětlením...*) vyšel díky Elsnerově píli po prvé 1748 v Berlíně, po druhé 1763 v Halle. Byl to zkrácený bratrský katechismus z roku 1608, vydaný pod novým názvem, vypůjčeným od luterského pietisty Philipa Jakoba Spenera (*Milch der reinen Wahrheit*). Ve Vratislavi bylo *Mléko čisté* vydáno péčí Petra Šikory v roce 1828. V poslední čtvrtině 19. století je vydal jeho vnuk, zelovský farář Hugo Šikora.

[153] Viz výše.

[154] Moses si je objednával u varšavské konzistoře, jak o tom svědčí vyřízená objednávka 12.05.1861 (No 44, Notatki III, s. 134). - Srov. Martuszewski: V Zelově, s. 128.

[155] Problém nastal, když se v českém knihtisku začala prosazovat latinka. Slezské nakladatelství (nejspíše ve Wartenbergu, čili Sycově), které se chystalo znovu vydat Elsnerův zpěvník, chtělo zřejmě předem vědět, kolik exemplářů odebere zelovský sbor. Moses žádal nejprve zprávu, jaké literky nakladatelství hodlá použít, protože jeho farníci dosud odmítají latinku. (Koncept Mosesova dopisu bez data. Sig. S III.21.) Latinku Zelovští odmítali ještě dlouho po Mosesově smrti.

[156] August Gottlieb Spangenberg (1704-1792), biskup herrnhutské obnovené Jednoty bratrské byl po smrti hraběte N. L. Zinzendorfa (1760) vůdčí osobností této církve a jeho *Idea fidei fratrum* se stala základním teologickým dílem herrnhutské Jednoty. V roce 1788 přeložil tuto knihu do češtiny Jan Jeník, pozdější kazatel českého luterského sboru v Berlíně. O tento český překlad Spangenbergova díla byl velký zájem mezi českými exulanty a jejich potomky ve Slezsku. Ve Friedrichově Táboře byli v 18. století herrnhutští přívrženci velmi silně zastoupeni. Z 19. století máme o Táboře příliš málo zpráv, ale o Husinci víme, že *Idea fidei* byla ještě v polovině 19. století oblíbenou četbou. Exemplář v zelovské farní knihovně byl německý, vydaný v Kralovci v r. 1802.

[157] Podle rešerší Vladislava Jelínka byl mezi Zelovskými Jeníkův český překlad Spangenbergova díla (*Idea fiedei fratrum aneb krátké obsažení učení křesťanského od A. B. Špangenberka*, Berlín 1788) rozšířen. - Jiným, méně přesvědčujícím vysvětlením, by mohl být prostý zájem Mosesův. Moses studoval v Berlíně, kde byl na universitě jeho učitelem odchovanec herrnhutské Jednoty Friedrich Daniel Schleiermacher (1768-1834). Bezpochyby se Moses setkal v Berlíně i s výrazným českým luterským farářem Janem Jeníkem (1748-1827), překladatelem Spangenbergovy knihy do češtiny.

zrušit, avšak marně. Pro exulanty patřily křty, požehnání sňatků i pohřbívání nedílně ke kazatelově službě. V Zelově však měl farář na akcidencie právo. Důvodem byla bezpochyby zkušenost rodin přišlých do Zelova z rozptýlených malých kolonií i zkušenosti z prvních let v Zelově, kdy kolonisté museli vzít zavděk službou katolických farářů, kterým za jejich ochotu platili.

Moses se o svůj sbor staral podle svých nejlepších představ. Snažil se ho vést po stránce duchovní i osvětové, ne však vždy s uspokojivým výsledkem. Úzký vztah mezi posluchači a kazatelem (jak ho exulanti potřebovali a jak ho známe na příklad z lužického Gerlachsheimu) chyběl.

Konfirmandy vychovával převážně kantor. Ke konfirmaci neměl být podle úředních předpisů připuštěn nikdo, kdo by neprokázal, že umí číst, že *poznal zásady víry a morálky* a že ukončil čtrnáctý rok svého života.[158] Konfirmační vyučování se mělo konat dva roky dvakrát týdně, a sice každý rok *nejméně po dobu čtyř měsíců.*[159] Tyto předpisy nebyly vždy přesně dodržovány. Farář Moses, který přebíral vyučování konfirmandů až v posledních týdnech před konfirmací, narážel svou nesmlouvavou přísností u některých výrostků na odpor. Měl ve svém sboru dokonce některé nekonfirmované dospělé členy.[160]

Proti alkoholismu, který se v Zelově rozmáhal, chtěl Moses (přes výše zmíněné skeptické poznámky kališského superintendenta) bojovat zvýšením kvality zelovského piva, které mělo nahradit vodku. V roce 1833 si nechal předvolat krčmáře Viléma Andrše a v přítomnosti starších sboru i vojta Duška mu domluvil, aby si dal na vaření piva více záležet a aby ho vařil dostatek. Andrš se však urazil a faráři odsekl, že mu nemá kdo co rozkazovat, pokud obci platí, co je jeho povinností. Když mu i starší sboru chtěli domlouvat, práskl dveřmi a odešel.[161] Jeho synovec Josef Gąsiorowski se pak sice ve vlastním novém pivovaru o vaření kvalitnějšího piva snažil, ale farářovy naděje se tím nesplnily. Pivo nad kořalkou nezvítězilo.

Alkoholismus vedl postižené členy sboru k otupělosti a náboženské lhostejnosti, jejímž následkem byly i nepříliš harmonické domácnosti několika neoddaných párů. Moses si provinilce proti církevnímu řádu nechal předvolat, ale místo intenzivní pastýřské péče šlo spíše o věcnou otázku, proč předvolaný pár žije bez požehnání, a kdy budou jeho vztahy zákonně upraveny. Předvolaní se zpravidla vymlouvali na svou chudobu a na neschopnost vzít na sebe náklady spojené se svatbou.

Chudoba a nedostatek provázela od samého počátku život kolonistů v Zelově. Nejhůře na tom byly lidé bez příbuzenstva, nemocní a zmrzačení. Moses přijal na svou faru v roce 1838 pětapadesátiletou svobodnou a osamělou Marianu Frydrychovou, která byla odkázaná na nedostačující podporu sboru a obce. Na faře, kde zřejmě podle svých malých sil sloužila, našla svůj domov. Farářova rodina se starala o vše, čeho jí bylo k životu zapotřebí. Zemřela na faře ve svých 70 letech. Mezi dlouhodobě těžce nemocné a zmrzačené patřila po dobu osmi let i Mosesova o rok mladší sestra Žofie, provdaná Bystroniowa, která zemřela v Zelově v prosinci 1857. Žila tu u jiné Mosesovy sestry Evy, ovdovělé Szeferové.[162]

---

[158] Konzistoř 01.02.1839 (Notatki I., s. 58).
[159] Tamtéž.
[160] Patřil mezi ně například Josef Šulc, na kterého si Moses stěžoval 23.07.1834 (Notatki I., s. 78).
[161] Notatki I., s. 73.
[162] Notatki I., s. 51.

V roce 1865 měl zelovský sbor podle Mosesovy zprávy 2 160 členů.[163] Patřili k němu i Češi v Požděnicích a Faustynově, kteří se scházeli k pobožnostem ve svých vsích.

Od roku 1856 se zelovský farář staral také o evangelický sbor v Kučově, kde mu byl dobrým spolupracovníkem tamější učitel a kantor Karel Kulhavý. Avšak v květnu 1869 musel Moses podat konzistoři zprávu, že kantor Kulhavý se stal *anabaptistou*. Kučovský kantor se skutečně nechal ovlivnit učením německých baptistů v Kurówku. Nebyl sice s baptisty zcela konformní, ale své dítě, které se mu narodilo v následujícím roce, pokřtít nedal. Kantor Kulhavý nebyl sám, komu se vřelá zbožnost baptistů zalíbila. Zelovský vojt jich v Zelově napočítal ve stejném roce už třináct.[164]

Baptistickému hnutí mohl farář Moses těžko čelit přísností. Členové sboru, kteří zůstávali pilnými čtenáři Bible a kteří se chtěli důsledně řídit Slovem Božím jako jejich předkové, těžce nesli zpovrchnění velké části sboru a Mosesovo nadřazené, málo trpělivé napomínání nepronikalo do sboru dost silně. Postrádali zřejmě u svého kazatele i citovější zaujetí pro evangelium.

Exulanti v 18. století oslovovali své kazatele *pane otče*. Toto oslovení bylo ještě i v druhé polovině 19. století vedle oslovení *dvojctihodný pane* zvykem. Svědčí o tom i dopis z Žyrardova od Marie Millerové, rozené Šárové, faráři Mosesovi. Dopis je kromě toho dokladem klevetnosti a malicherných hádek, které mezi potomky českých exulantů nechyběly, i úrovně písemného vyjadřování.[165] Marie Millerová si stěžovala na Zounarovu manželku, že pomluvá jejího otce. Jak svědčí koncept Mosesova dopisu z 15. června 1868, farář Marii Millerové na její žádost potvrdil, že její otec Kristian Šára (+1853), bývalý hospodář v Zelově, byl třináct let starším sboru a své úkoly plnil bezúhonně.[166]

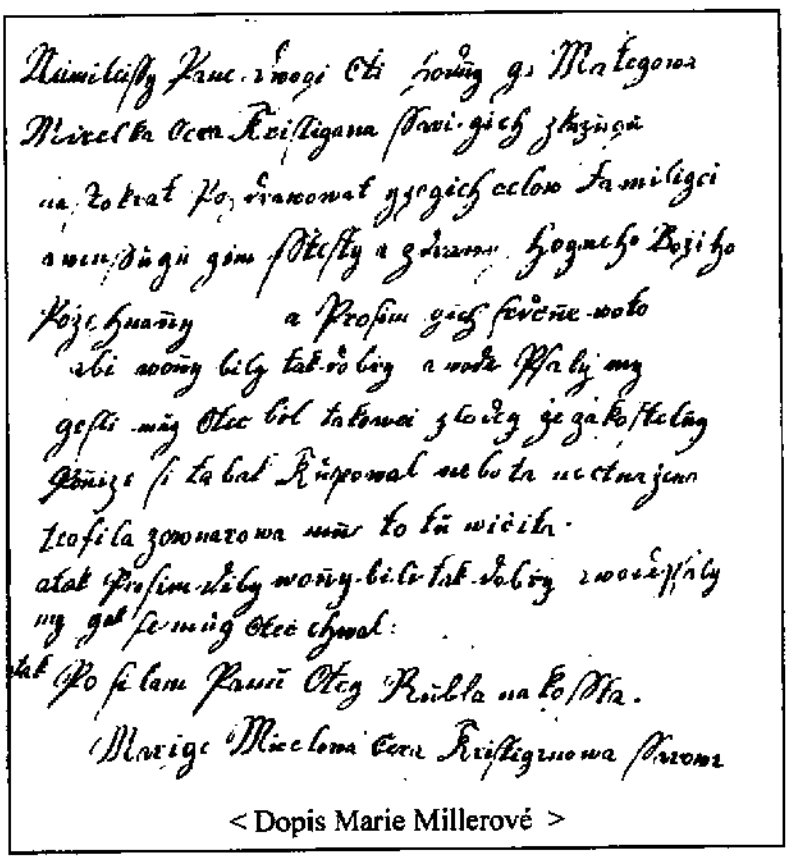

< Dopis Marie Millerové >

Nezbytnou složkou farářovy činnosti ve sboru byl farní úřad a s ním spojené kancelářské práce. Jedním z důležitých úředních úkolů bylo vedení druhopisů matrik, které byly odevzdávány státním úřadům

---

163 Moses zpráva do Petrohradu z r. 1867, sig. S III.6.

164 Martuszewski, s. 143. - O baptistickém hnutí viz níže.

165 *Neimileissy Pane Dvogi Cti Hodny, ga Mategowa Mizelka [manželka], cera Kristigana Ssari gich zkazugu nastokrat pozdrawowat y z [j]egich celou Familigei a winssugu gim sstesty a zdrawy Hogneho Božiho Požehnany a Prosim gich srd[e]čňe wo to, abi woňy biły tak dobry a wode Psały my gestli můg Otec bil takowei zlodey, že za kostelňy Peňize si tabak kupowal, nebo ta nectna žena teofila Zownarowa mňe to tu wičita. A tak Prosim diby woňy bili tak dobry a wodepsały my gak se můj Otec ch[o]wal. A tak Po silam Panu Otcy Rubla na Kossta. Marige Mirelowa cera Kristiganowa Ssarowa.* (Sig. S III.9.)

166 Tamtéž.

a sloužily k civilní evidenci obyvatelstva. V této funkci státního úředníka, se musel farář sám přesvědčit o skutečné smrti nebožtíka, než jej zapsal do svých knih. Přifařením okolních vsí, v nichž žili němečtí luteráni, přibylo zelovskému faráři nemálo této nepříjemné práce. Moses si našel přijatelné východisko, ale němečtí luteráni si stěžovali u superintendenta, který se pak ohlásil s otázkou, proč Moses žádá, aby luteráni ze Zabłoty, Pawłowa a Bocianicha k němu vozily pozůstatky svých zemřelých. Aniž by vyčkal odpovědi, superintendent zelovského faráře vyzval, aby toto své nařízení okamžitě odvolal.[167] Moses se musel podřídit, ale superintendentovi své dosavadní počínání vysvětloval: jako civilní úředník se přece musí přesvědčit o smrti nebožtíka, a přivezou-li jej rodinní příslušníci k němu, je to levnější, než kdyby on jel na místo úmrtí.

Moses své úřednické povinnosti neměl ve velké oblibě, ale celkem svědomitě je plnil. Po faráři Głowackém mnoho spisů nenalezl. Chyběly mu i vyhlášky a nařízení, které měl respektovat. Říkalo se, že všecky obecní i sborové spisy s sebou odvezl bývalý vojt Jan Andrš, který se odstěhoval do Zduńské Wole, ale nebylo svědků. Pouze Jan Kupec mínil, že viděl při Andršově stěhování v bryčce balík papírů. Andrš však tvrdil, že nic nemá. Byly z toho mrzutosti.

Kališská superintendentura velmi dbala na přesné vedení farního úřadu a vyžadovala i pořádek ve farním archivu. Když 4. srpna 1833 zelovského faráře upomínala o soupis archivního materiálu, stěžoval si Moses superintendentovi na Andrše, který po velkém naléhání předložil pouze doklady o tom, že musel platit pokutu za smlouvy s řemeslníky, uzavřené při stavbě kostela, na neokolkovaném papíru.[168] Andrš zůstal v podezření, že podstatné dokumenty nechce vydat. O necelý rok později nechala kališská superintendentura u Jana Andrše provést dokonce domovní prohlídku, ale jediný doklad, který u něho byl nalezen, byla jakási smlouva mezi sborovým dozorem a Janem Andršem ze 4. března 1825.[169] Tím bylo zřejmě pátrání po starých dokladech o vzniku české kolonie a stavbě zelovského kostela beznadějně uzavřeno. Zda ztrátu dokumentů zavinil vojt Andrš nebo farář Głowacki zůstalo nevyjasněno. Moses přepsal aspoň zprávy o začátcích Zelova, které našel roztroušeny v nejstarší zelovské matrice, do nové knihy, do níž pak i nadále zapisoval všecky nejdůležitější události. Tuto sborovou kroniku vedl až do roku 1869, ale pokračovatele jeho kronika nenašla.

Když Moses dostal v roce 1835 zas nové nařízení o řádném vedení sborového archivu, mohl je vztahovat pouze na hrstku starších spisů a na spisy vzniklé už z vlastní činností. Superintendent farářům v nevelkých intervalech stále znovu a neúnavně připomínal povinnost udržovat pořádek v archivu.[170] Všecka obdržená nařízení měl farář zapisovat do zvláštní knihy. Pro úřední korespondenci byly samozřejmě přesné předpisy (týkající se i velikosti papíru a vnější úpravy dopisů). Také sborové rozpočty měly být zasílány superintendentuře v předepsané formě s předepsanými přílohami. Mosesovi docházela v kanceláři nejednou trpělivost,[171] nicméně superintendent byl přesný a pilný a vyžadoval stejnou přesnost a píli i od podřízených mu farářů. Koncem léta v roce 1840 si superintendent předsevzal vyrobit pěknou mapu své diecéze, a proto napsal hned farářům, aby tento *užitečný záměr* podpořili. Každý farář měl vypracovat topografickou mapu své far-

[167] 07.04.1845 (Notatki I., s. 50).
[168] 01.11.1833 (Niewieczerzal, s.45).
[169] Dopis z Kališe z 19.10.1834 (Niewieczerzal, s. 46).
[170] Niewieczerzal, s. 43n.
[171] Mosesův dopis superintendentuře z 19.03.1837, sig. S III.4. Viz níže.

nosti, na které by byly zakresleny **nejen hlavní místa farnosti, všecky obce, nacházející se v okruhu farnosti, pustiny, lesy, háje, řeky, potoky atd., ale také hranice sousedních farností...*[172] Farář Moses se zas jednou přemohl, mapu během dvou měsíců vypracoval a poslal ji superintendentovi s mírně ironickými slovy: **...mám tu čest podle nařízení předložit topografickou mapu zelovské evangelické farnosti s nejpokornější prosbou o nejlaskavější prominutí, není-li vypracována podle představy vysoké superintendentury. Tato mně zcela cizí činnost stála asi více mozolů, než přinese užitku...*[173]

Po zrušení správní unie ztratila Mosesova mapa zelovské farnosti svou platnost. V roce 1849 maloval Moses novou mapu. Hranice sboru zůstala otevřená, protože sousední reformovaný sbor byl příliš daleko.

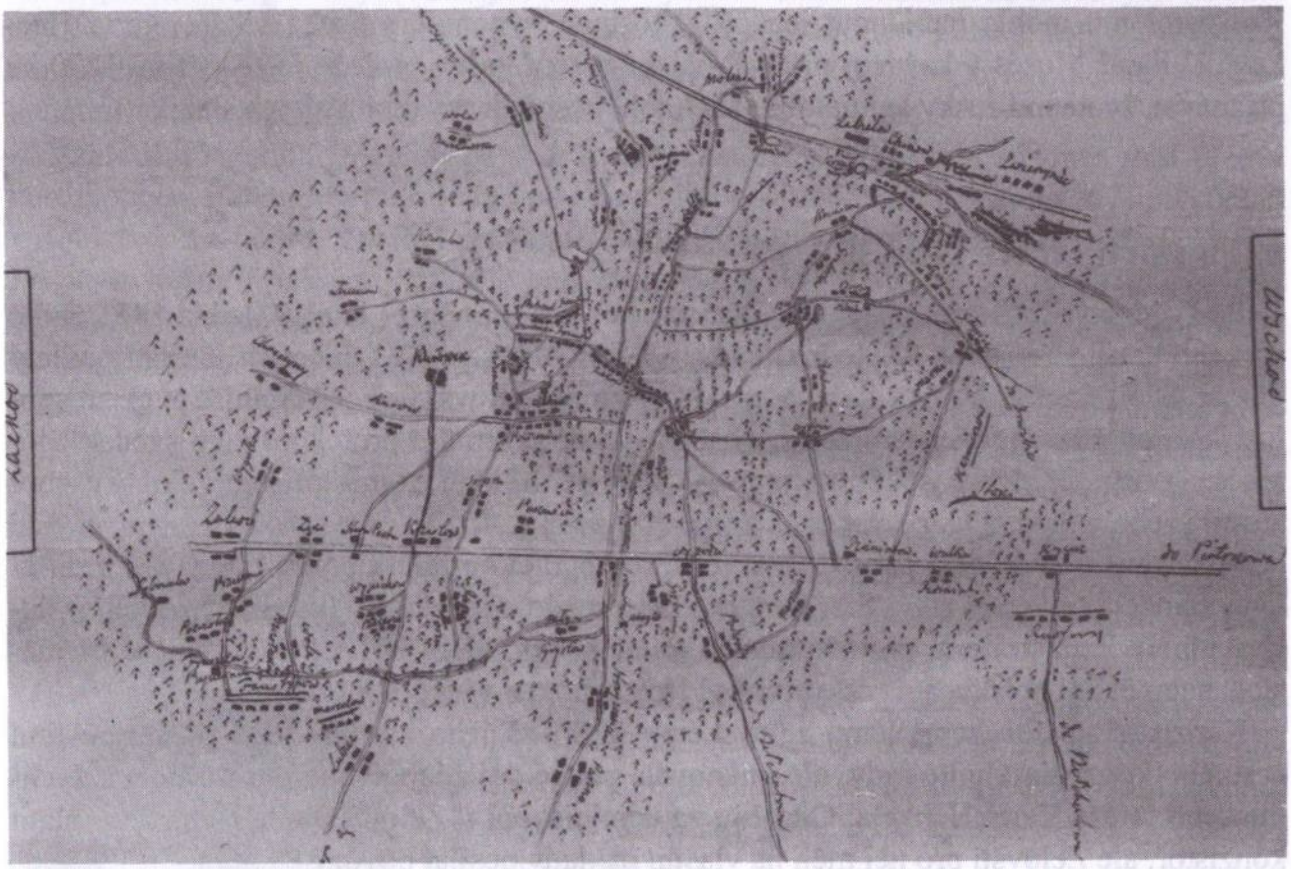

< Mosesova mapa, vypracovaná v roce 1849[174] >

Farář Moses neměl novoty rád, zatímco superintendent Modl i varšavská konzistoř si je pro své faráře častěji vymýšleli. Když měl být v roce 1842 uskutečněn nový způsob vedení podacího deníku úřední korespondence ve zvláštních sešitech pro každý rok, měl k tomu Moses své praktické připomínky a byl zas rozmrzelý: **...když se jako starý člověk v nových nařízeních nevyznám, prosím, aby mi byla dovolena otázka, jak bude potrestán ten, kdo nebude vésti podací deník tak, jak to chce mít Vysoká generální evangelická konzistoř...*[175] Úřadování považoval Moses za *světskou činnost,* kterou by se duchovní neměl příliš zaměstnávat.

---

[172] 26.08.1840 (Niewieczerzal, s. 58).
[173] 26.08.1840 (Niewieczerzal, s. 59).
[174] Ve farním archivu se nacházejí dvě různá provedení této mapy. Výřez z jiné varianty viz na obálce knihy.
[175] 14.11.1842 (Niewieczerzal, s. 44).

Farář Jan Jakub Scholz v Žychlině, který stál u kolébky zelovského sboru, slavil v roce 1865 padesáté jubileum své služby tamnímu sboru a farář Moses byl pozván na jubilejní slavnost. O tři roky později farář Scholz ve věku 79 let zemřel. Konzistoř se ptala jen o pět let mladšího Mosese, zda se hodlá ucházet o uprázdněnou faru v Žychlině. Moses odpověděl, že jeho zdraví je chatrné a aby byl pro Žychlin vybrán raději kandidát mladší.[176]

Na stáří pak, ve svých 74 letech, se měl zelovský farář ještě učit rusky, protože od roku 1868 musely být druhopisy matrik vedeny rusky. Moses neuměl rusky ani číst a podle jeho výpovědi neměl v Zelově nikoho, kdo by mu ruské dopisy překládal. Bránil se, že pro něj **více než sedmdesátiletého starce je nemožnou věcí učit se tomu jazyku.* Žádal konzistoř aby mu poslala *substituta*, kterému chtěl odstoupit ze svého platu 150 rublů. Konzistoř mu mohla nabídnout jen příležitostnou výpomoc v osobě vikáře Karla Henkela.[177] Farář Moses v každém případě nějaké řešení našel, protože ještě v říjnu 1870 se přiznával, že neumí rusky ani natolik, aby mohl posoudit kvalitu ruských slabikářů.[178]

9. Po smrti faráře Mosese

Po svém čtyřicetiletém působení v Zelově Jan Teodor Moses dne 19. ledna 1871 podle ruského kalendáře (jinak 31. ledna) v sedm hodin večer zemřel. Jeho zeť, šestatřicetiletý pastor Adolf Szefer, který v době Mosesovy nemoci zelovský sbor administroval, se spolu s hospodářem Janem Matějkou nechal zapsat do úmrtního protokolu jako svědek Mosesovy smrti. Zelovské staršovstvo psalo ještě téhož dne konzistoři, že zelovský sbor ztratil svého *milovaného pastora.*

Mosesova vdova měla právo zůstat ještě rok bydlet na faře a pobírat plný plat zemřelého manžela (*vdovský rok*). Staršovstvo však prosilo o stálého (tj. v místě bydlícího) duchovního administrátora, protože mladý učitel Kořen, který byl v Polsku teprve tři měsíce, neuměl ani polsky, ani rusky a nebyl tedy schopen vést úřední korespondenci.[179]

Konzistoř udělila zemřelému zelovskému faráři za jeho zásluhy ještě posmrtně titul čestného konzistoriálního rady, ale jmenovala pouze dojíždějícího administrátora - žychlinského faráře Karla Henkela. Odměnu za administraci v Zelově chtěla Henkelovi platit konzistoř, ale Zelovští pro něj měli na vlastní náklady posílat povozy.[180]

Ztráta dlouholetého duchovního pastýře byla významným zářezem do života zelovského sboru i zelovské obce.[181] Farář Moses sloužil zelovskému sboru čtyřicet let. Po všelijakých počátečních různicích se Zelovští naučili svého faráře respektovat a mít ho rádi, i když jeho určující způsob pociťovali nejednou jako násilí. Po jeho smrti se postarali nejdříve o to, aby z jejich kostela zmizel krucifix (nebo snad jen jednoduchý kříž),[182]

---

[176] 11.05.1865, 04.09.1869, 11.09.1869 (Notatki I, s. 142). - Podobně odmítl už v roce 1861 kandidovat na místo duchovního člena konzistoře a adjunkta ve varšavském sboru (No 37, Notatki II, s. 110).
[177] 07.02., 01.03. a 16.07.1868 (No 48, Notatki III, s. 172-174).
[178] No 44, Notatki III, s. 143.
[179] Notatki I, 142.
[180] 17.2.1871 (Notatki I, s. 143).
[181] Vdova Mosesova žila v Zelově až do své smrti 09.11.1892. Ve svém stáří ztratila zrak. Zelovský rodák L. Dušík vzpomínal, jak jí ve svých čtrnácti letech chodíval každou neděli odpoledne předčítat z Bible (Vl. Jelínek).
[182] Pospíšil, s. 12n. - Mezi zubem času zničenými předměty ze sborového inventáře zmiňuje J. Kriegseisen (s. 128) dřevěný, na černo lakovaný kříž a mosazné svícny. Češi tyto předměty ve svém kostele zcela jistě nepostrádali.

který jim byl po desetiletí trnem v oku. Na tuto farářovu svévolnost ani v dalších generacích nezapomněli, ale po letech soudili mírněji a hledali vysvětlení v domněnkách, že Moses byl snad původně luteránem, a proto že jim krucifix a svíce vnucoval.[183] Někteří později narození členové zelovského sboru si se značným časovým odstupem představovali službu dlouholetého faráře dokonce jen v růžových barvách.

Ani po padesáti letech polských kázání se potomci českých exulantů v Zelově nesmířili s tím, že by v jejich kostele nemělo být kázáno česky. Předsevzali si povolat na zelovskou kazatelnu rodilého Čecha. Snažili se získat Jana Šantrůčka ze Svratouchu,[184] avšak velkou překážkou pro české kazatele byly jazykové předpoklady. Konzistoř volbě kazatele z Čech nebránila, protože reformovaná církev v Polsku měla kazatelů málo, ale požadována byla znalost polštiny a ruštiny. Polština byla užívána v záznamech sborových (kromě matrik) a i korespondence s konzistoří byla vedena větším dílem polsky, zatímco ve styku s ostatními státními úřady musela být používána ruština. Konzistoř byla ráda, když dostala na místo zelovského faráře dvě přihlášky z Pruska.[185]

Vzhledem k tomu, že zelovský sbor neměl kantora, který by byl schopen vést úřední korespondenci, musel být farní úřad co nejrychleji obsazen. Dne 15. srpna 1871 se konala v Zelově volba faráře. Volební právo měli *majitelé pozemků a nemovitostí, učitelé, řemeslníci, kolonisté i plnoletí pachtýři, patřící do evangelického reformovaného sboru nebo do filiálního sboru kučovského.*[186] Zvolen byl 205 hlasy proti 35 farář Hugo Teodor Šikora, vnuk husineckého kazatele Petra Šikory (o kterého se zelovský sbor marně ucházel v roce 1811) a syn Petra Šikory, zemřelého faráře ve Friedrichově Hradci. Podobně jako farář Moses měl Šikora po otci český kořen. Zelovští se spoléhali na jeho příznivé rodinné pozadí, ačkoliv mohli vědět, že Hugo Šikora vyrůstal poněkud jinak. Narodil se čtvrt roku po smrti svého otce a ani svého dědu už nepoznal. Hugo Šikora však uměl česky mluvit i psát[187] a byl ochoten česky kázat. Poměrně vysoký počet hlasů proti této volbě naznačuje, že se snad v Zelově doslechli o Šikorově suspenzi v jeho předcházejícím místě, totiž ve Stroužném v Kladsku. Jazykový problém zelovského sboru byl volbou Šikorovou sotva vyřešen, protože i on se musel rusky (možná i polsky) teprve učit.

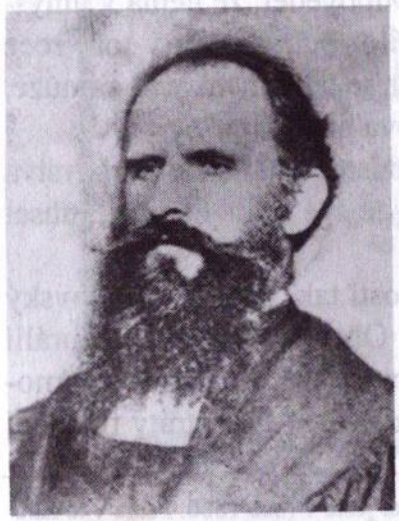

< Hugo Šikora >

V říjnu[188] 1871 jmenovala konzistoř faráře Šikoru stálým administrátorem zelovského sboru a vyzvala jej, aby se co nejdříve ujal svého úkolu. Se zpožděním se hlásil jako kandidát do Zelova ještě český farář Antonín Lát z Ledčic[189] a o místo projevil zájem také Pavel Jelen, tehdy mladý vikář v Libici,[190] ale to už byl Hugo Šikora v Zelově.

---

[183] Pospíšil, s. 13.

[184] 24.05.1871 psal farář Šantrůček, že se chystá na cestu do Zelova, a prosil, aby na něj čekal 3. června v Piotrkowě povoz. V zápětí posunul termín na 25. červen, protože byl pozván také na konzistoř do Varšavy. (Sig. S III.42.)

[185] Kromě Huga Šikory se hlásil kandidát Babowitz, který měl vzdělání duchovního, ale zatím byl učitelem v Kobylí Hoře. Ten se však nedostavil k pohovoru do Varšavy, a proto jej konzistoř zamítla. (Konzistoř zelovskému staršovstvu 17.03.1871, Notatki I, 143).

[186] Konzistoř zelovskému staršovstvu 21.07.1871 (Notatki I, s. 144).

[187] O tom svědčí i jeho překlad ruského textu (přípis týkající se atentátu na cara) ze 04.03.1881 (sig. S III.30).

[188] 22.10.1871 (Notatki I, s. 145).

[189] 29.12.1871 (Notatki I, s. 144).

Ačkoliv byl Hugo Šikora zvolen jako řádný zelovský farář, pracoval dlouho pouze ve funkci administrátora. Příčinou bylo bezpochyby jeho pruské státní občanství a chybějící osvědčení jazykových znalosti. Jeho povolávací listina na místo zelovského faráře a také instrukce byly připraveny, ale datovány a podepsány byly až po několika letech. Farář byl povinen kázat čisté Slovo Boží podle vyznání evangelicko-reformovaného. Kázat měl pravidelně v neděli a o svátcích česky, podle potřeby také polsky a německy. Měl potěšovat nemocné, zachovávat zpovědní tajemství a být svému sboru příkladem.[191]

Zelovský sbor měl v době Šikorova příchodu do Zelova 1 984 členů[192] a ve sboru působili tři kantoři: v Zelově, Faustynově a Požděnicích. Šikora měl dojíždět nejméně dvakrát do roka i do filiálního sboru v Kučově.

Hugo Šikora nenašel v Zelově ohlas, jaký by si byl přál. Kázal v zelovském kostele sice česky,[193] ale způsob jeho spíše racionalistické zbožnosti byl potomkům českých exulantů cizí. Jeho kázání začali zelovští posluchači brzy považovat za nudná a nicneříkající. Někteří dokonce žádali jeho odvolání. Když jej varšavská konzistoř vzala v ochranu,[194] napsali dopis vídeňské konzistoři s prosbou, aby jim poslala českého faráře, se kterým by mohli být spokojeni. O místo se snad zajímal farář Benjamin Košut, který měl v Praze právě nemalé problémy.[195] Pro obě konzistoře, vídeňskou i varšavskou, byl však svévolný postup zelovských nespokojenců nepřijatelný. Farář Hugo Šikora v Zelově zůstal a většina sboru se s jeho kázáními smířila.

Konzistoř byla s Šikorovou prací spokojena. V roce 1874 mu nabídla možnost změny místa. Podobně jako kdysi Moses měl i Šikora možnost ucházet se o místo faráře v Serejích, ale odmítl, ačkoliv plat v nabízené farnosti byl vyšší. Odpověděl, že nemá v úmyslu ucházet se o tuto, ani o jinou faru.[196] V Zelově se mu líbilo. Starosti mu v tom roce působilo jen silné vystěhovalectví z jeho sboru na Volyň. Sbor se tak zmenšoval a nouze, kterou jeho členové trpěli, se obrážela i na nedoplatcích farářova platu.[197]

V roce 1877 onemocněl zelovský farář na zápal plic, a konzistoř žádala od staršovstva zprávu, zda jej kantor řádně zastupuje. Sotva se Šikora zotavil ze své těžké nemoci, musel odjet do Slezska, aby pohřbil svou matku.[198]

Farářův plat byl poměrně nízký a obec neplnila své povinnosti tak, jak měla. Zelovský les se zmenšil a dřevo pro otop nebylo tak snadno dostupné. Obec faráři místo naturálií (dřeva) vyplácela určitou částku v penězích. Šikora žádal, aby peněžní náhrada zahrnovala také dovoz dřeva, ale neuspěl. Konzistoř se rozhodla nahradit mu tyto ztráty finanční

---

[190] Varšavská konzistoř se zajímala o možnost získání českých kazatelů do Polska ještě v roce 1880. Psala v té záležitosti 09.01.1880 zelovskému kazateli Šikorovi, zda by nevěděl o případných kandidátech. Šikora odpověděl obratem (18.01.1880) a jmenoval mimo jiné i Pavla Jelena, který se zajímal o Zelov po smrti Mosesově. Zatím se však stal už farářem v Strměchách. (Sig. S III.54.)

[191] Povolání Šikorovo do Zelova schválilo ministerstvo teprve 06.09.1877. Dne 03.10.1879 vyzvala konzistoř zelovské staršovstvo, aby svému faráři konečně vystavilo povolávací listinu (Notatki I, s. 151). Ve farním archivu jsou uloženy vokace a instrukce ze 17.10.1879. Vokace, potvrzená konzistoří a vojtem Hájkem, je datována až 25.08.1882 (sig. S III.42).

[192] Kriegseisen, s. 60-61.

[193] Kromě českých bohoslužeb se konaly v pravidelných delších intervalech i bohoslužby německé, jak vyplývá z Šikorova dopisu konzistoři 04.12.1885 (No 40, Notatki III, s. 3).

[194] 08.09.1872 a 04.10.1872 (Notatki I, s. 145).

[195] Podle Vl. Jelínka (bez udání pramene) se Košut osobně se zelovským farářem Šikorou setkal. (Šikora byl prý v Praze na Ferdinandově třídě vyfotografován.)

[196] 14.08.1874 a 27.08.1874 (Notatki I, s.148-149).

[197] 19.11.1874 se Šikora omlouval, že nemůže zaplatit svůj dluh varšavské univerzitě (Notatki I, s. 149).

[198] 02.03.1877 a 17.11.1877 (Notatki I, s. 149).

podporou z celocírkevní pokladny.[199] Vzdor nedostatečnému platu nevyužil Šikora ani v následujících letech nabídek, aby kandidoval na místa výnosnější. Za svou *horlivou práci* dostal v roce 1880 jednorázovou odměnu ve výší 75 rublů a o tři roky později mu bylo uděleno vyznamenání zlatého kříže.[200] Avšak po dalších dvou letech služby, v roce 1885, byl stižen pokutou 75 rublů za to, že v listopadu předcházejícího roku, v den carevniných narozenin, když školní děti začaly zpívat *národní hymnu*, odešel z chrámu do zakristie.[201] Šikora se odvolal proti tak *tvrdému* trestu, a dokonce i konzistoř se pokoušela uplatnit svůj vliv, aby byl trest zmírněn, ale marně. Konzistoř pomohla Šikorovi překonat tuto nemalou finanční ztrátu zas jednorázovou podporou ve výši 50 rublů.[202]

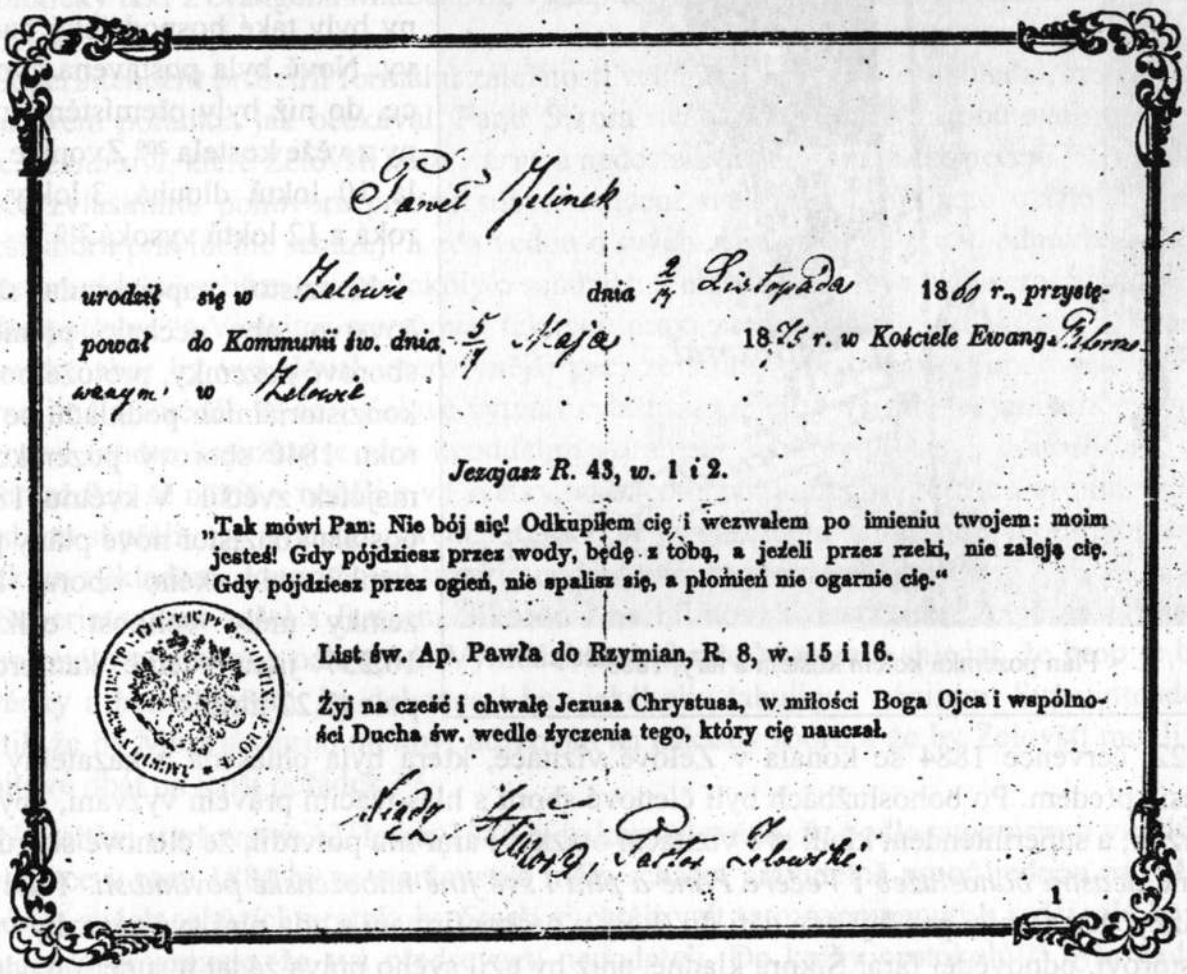

Paweł Jelinek

urodził się w Zelowie dnia 2/14 Listopada 1860 r., przystępował do Kommunii św. dnia 5/17 Maja 1875 r. w Kościele Ewang. Reform. wzaym. w Zelowie

Jezajasz R. 43, w. 1 i 2.

„Tak mówi Pan: Nie bój się! Odkupiłem cię i wezwałem po imieniu twojem: moim jesteś! Gdy pójdziesz przez wody, będę z tobą, a jeżeli przez rzeki, nie zaleją cię. Gdy pójdziesz przez ogień, nie spalisz się, a płomień nie ogarnie cię."

List św. Ap. Pawła do Rzymian, R. 8, w. 15 i 16.

Żyj na cześć i chwałę Jezusa Chrystusa, w miłości Boga Ojca i wspólności Ducha św. wedle życzenia tego, który cię nauczał.

Ksiądz Šikora, Pastor Zelowski.

1

< Konfirmační list pro Pavla Jelínka, podepsaný farářem Šikorou, 05.05.1875 >

V roce 1879 byla provedena důkladnější oprava zelovského kostela. Konzistoř chválila obětavost členů sboru, zvláště pak staršího sboru Jana Matějku, poštmistra Josefa Gąsiorowského a kantora Viléma Engla.[203] Zelovský sbor se dokonce rozhodl koupit za 690 rublů a 77 kopejek nové zvony. Vyrobil je Jan Neugebauer v Ozorkově.[204] Dne 6. září 1879

[199] 18.08.1877, 21.07.1788, 20.06.1879 (Notatki I, s. 149-150). - Martuszewski, s. 151.
[200] 03.01.1880 a 01.06.1883 (Notatki I, s. 151).
[201] Zelovský vojt Hájek sdělil faráři rozhodnutí varšavského generálního gubernátora 19.01.1885 (Notatki I, s. 151). Píseň *Boże, cesarza chroń* se zpívala v zelovském kostele od roku 1866 (nařízení z 17.03.1866, Notatki II, s. 57).
[202] 04.12.1885 (Notatki I, s. 154).
[203] 05.09.1879, No 30, Notatki II, s. 63.
[204] Niewieczerzal: Dzieje, s. 31.

se konala slavnost posvěcení nových zvonů, které se zúčastnili i mnozí členové sousedního luterského sboru v Bełchatově. Bełchatowský luterský farář Fiedler[205] pronesl před kostelem po společném zpěvu slavnostní řeč v polštině a vykonal posvěcení zvonů. Po zavěšení zvonů ve věži a po trojím zvonění se konaly v kostele bohoslužby s kázáním faráře Šikory.[206] Staré zvony si o několik let později vyžádala varšavská konzistoř pro potřebný sbor v Serejích.[207]

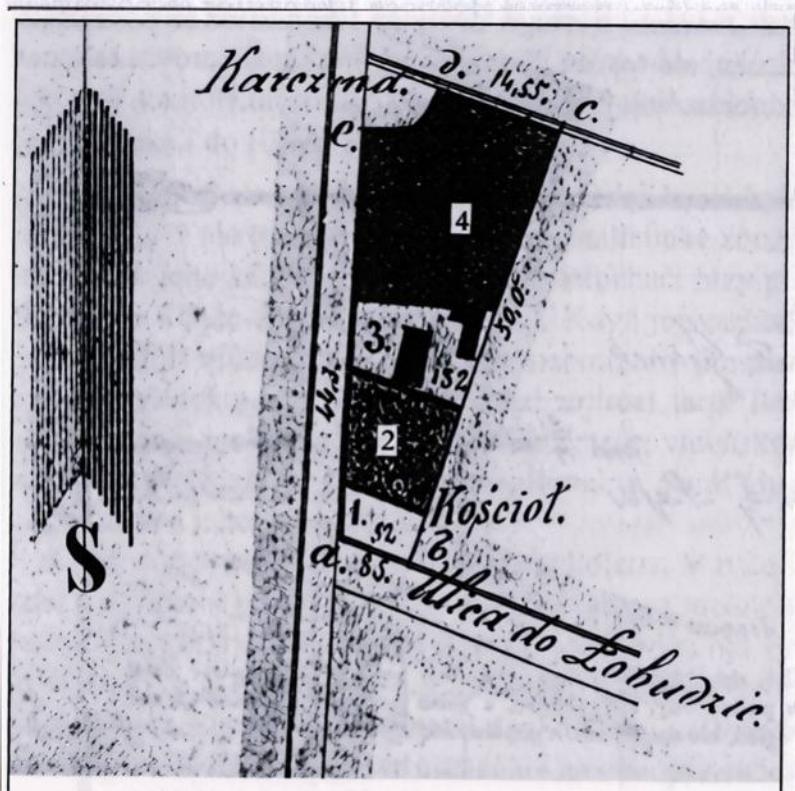

< Plán pozemků kolem kostela a fary, 1883[208] >

V následujícím roce 1880 bylo obnoveno oplocení kostela a fary. Bylo opatřeno podezdívkou a zděnými sloupky. Opraveny byly také hospodářské budovy. Nově byla postavena zvonice, do níž byly přemístěny zvony z věže kostela.[209] Zvonice byla 10 loktů dlouhá, 3 lokty široká a 12 loktů vysoká.[210]

Konzistoř napomenula staršovstvo, aby nechalo přeměřit sborové pozemky, protože podle konzistoriálních podkladů se od roku 1840 sborový pozemkový majetek zvětšil. V květnu 1883 dostala konzistoř nové plány pozemků zelovského sboru. Pozemky měly velikost celkem 16,257 jiter včetně kantorova pole (3,22 jitra).[211]

22. července 1884 se konala v Zelově vizitace, která byla ohlášena z kazatelny už měsíc předem. Po bohoslužbách byli členové sboru s hlasovacím právem vyzváni, aby se zdrželi, a superintendent kladl své vizitační otázky. Farář mu potvrdil, že členové sboru se pilně *účastní bohoslužeb i Večeře Páně a plní i své jiné náboženské povinnosti.* Také na otázky, zda farníci posílají své děti do školy a na konfirmaci a zda plní své závazky vůči pastorovi, odpověděl farář Šikora kladně, aniž by užil svého práva žádat u superintendenta soukromého slyšení. Dále se suprintendent tázal zelovského staršovstva (Josefa Harta, Josefa Jersáka a Jana Smetany), zda členové sboru pamatují a přispívají na sborové potřeby, což starší potvrdili. Další otázky platili členům sboru: zda jejich farář koná řádně své povinnosti, káže podle Slova Božího a žije příkladným životem, zda členové sboru mají

[205] Farář Fiedler byl tchánem dcery Josefa Gąsiorowského.
[206] Na text z žalmu 34, v. 2-4. Zpráva staršovstva konzistoři z 02.11.1879 (No 43, Notatki III, s. 70).
[207] 18.09.1889 potvrdil jejich převzetí administrátor serejského sboru B. Jelen (No 41, Notatki III, s. 10).
[208] Popis: *1. Pozemek s kostelem... 2. Ovocná zahrada za kostelem... 3. Prostor s farními budovami... 4. Zeleninová zahrada...* (Sig. S II.32.)
[209] 07.09.1880, No 30, Notatki II, s. 63-64.
[210] No 41, Notatki III, s. 8.
[211] V roce 1840 přeměřil sborové pozemky geometr Ondřej Ruszkowski, v roce 1883 František Tomczyński z Piotrkowa. Podle výsledku měření z 09.09.1840 měli sborové pozemky velikost 13,272 jitra. (No 43, 45, Notatki III, s. 71, 73 148.)

důvěru ke svým zvoleným starším a zda mají na srdci zvláštní otázky, o nichž by bylo třeba jednat. Kazatel i starší sboru se pak na čas z kostela vzdálili, aby členové sboru měli příležitost ke svobodnému projevu své případné nespokojenosti. Členové sboru volali především po zavedení nešporních shromáždění, která postrádali. Od staršovstva si přáli, aby jednou do roka, v polovině května, podali spolu s farářem zprávu o své činnosti celému shromážděnému sboru. Ozvaly se i čtyři hlasy, že farář podléhá jakési *neřesti.*[212]

Superintendent August Diehl ve své vizitační zprávě shledal, že zpěv při bohoslužbách je příliš pomalý a je prodlužován nepotřebnými přestávkami po každém verši. Varhaník je celkem dobrý, avšak varhany hrají příliš slabě, potřebují opravu.[213] Farář Šikora kázal na biblický text z evangelia Matoušova, 7. kapitoly, verš 15-23, ale jeho kázání bylo *málo praktické.*[214]

Superintendent prošetřil formální záležitosti vedení farního úřadu a shledal, že není vše v takovém pořádku, jak očekával. Farář Šikora uváděl na svou obhajobu svou oční nemoc, *sektářství*, které Zelovští *mají v krvi,* a nedostatečné hmotné zabezpečení.[215]

Ke zvláštnímu pohovoru pozval superintendent staršovstvo. Na jeho otázku, zda se starší sboru pravidelně scházejí a zda vedou o svých schůzích protokoly, odpověděli starší, že pravidelné schůze ani protokoly o schůzích u nich zatím nejsou zvykem. Scházejí se podle potřeby.[216] Vizitátor považoval takovou praxi za nedostatečnou. Naznal, že velký zelovský sbor by vyžadoval intenzivnější péči ze strany presbyteria. Superintendent se mimo jiné dozvěděl, že se v Zelově vytváří zvláštní kroužek s herrnhutskými tendencemi. Členové tohoto kroužku se sice neoddělují od sboru, navštěvují řádně bohoslužby, ale shromažďují se navíc v neděli a ve svátky odpoledne po domech. Protože i ostatní členové sboru si přáli, aby byla zas zavedena nešporní shromáždění se zpěvem, modlitbou a biblickým výkladem, doporučoval superintendent tomuto přání vyhovět.[217]

Superintendent zašel s farářem Šikorou i na hřbitov. Konstatoval, že je na hřbitově velmi málo pomníků a náhrobků. Vyhledal hrob faráře Mosese a shledal, že hrob je bez ohrádky a bez obložení, ba dokonce i bez jakékoliv tabulky s nápisem. Superintendent mínil, že by Mosesův hrob měl být udržován na náklady sboru a že by Zelovští mohli na hřbitově dbát na lepší pořádek.[218]

Na schůzi staršovstva 12. ledna 1885 bylo konstatováno, že podle napomenutí vzešlých z vizitace v roce 1884 by se staršovstvo mělo scházet pravidelně aspoň jednou za měsíc a vést o svých schůzích protokoly. Starší si chtěli vzít toto napomenutí k srdci, ale kniha protokolů prozrazuje, že svá předsevzetí nedodrželi. Do knihy protokolů[219] byla nadále zapisována většinou jen usnesení ze schůzí členů sboru. Zajímavý je hned následující protokol ze sborové schůze konané 6. července 1886. Jednalo se o zboření zvonice, která byla sice v roce 1880 postavena, ale práce na ní nebyly zcela dokončeny, a po šesti letech hrozilo nebezpečí, že se zboří.[220] Zvony měly být zavěšeny zas ve věži kostela, zvonice

---

[212] Notatki I, s. 164-167.

[213] Tato kritika byla zřejmě podnětem k výměně varhan při zachování jejich klasicistického průčelí. Nové varhany stavěl Stanisław Krukowski (J. Kriegseisen, s. 128). Dokumentace stavby nových varhan ve farním archivu chybí.

[214] Vizitační protokol, sig. S III.20.

[215] Notatki I, s. 167.

[216] Sig. S III.20.

[217] Sig. S III.28. - Konzistoř doporučila Šikorovi zavedení našporních shromáždění svým dopisem z 28.09.1884.

[218] Sig. S III.42.

[219] Sig. S III.64.

[220] No 41, Notatki III, s. 13.

zbořena a získaný stavební materiál měl být použit pro stavbu síně na faře. Farář Šikora podle superintendentova přání navrhl, že by snad sbor mohl postavit pomník na hrobě zemřelého faráře Mosese, který v Zelově tak dlouho sloužil. Opatrní farníci se k takovému usnesení nemohli odhodlat. Někteří namítali, že pomníky zemřelým mají stavět jejich pozůstalí, tedy rodina. Návrh byl opakován v květnu 1888 s větším úspěchem.[221] Na Mosesův hrob byl osmnáct let po jeho smrti postaven aspoň železný kříž.[222]

Farář Hugo Šikora zemřel v Zelově po šestnáctileté službě 1. dubna 1887. Přes některé výhrady,[223] které Zelovští proti němu měli, nechali o třináct let později[224] i jeho hrob na sborové náklady upravit.

Po Šikorově smrti zůstalo místo faráře v Zelově delší čas uprázdněno a Zelovští o její obsazení zatím ani nestáli, protože doufali, že se jim tentokrát přece jen podaří získat faráře z Čech. Nějaký čas administroval sbor zeť faráře Mosese Adolf Szefer.

Varšavská konzistoř byla *nechutí* zelovského sboru akceptovat polské reformované faráře poněkud uražena, ale nechtěla mu překážet ve snaze nalézt faráře v Čechách. Viděla však situaci kriticky a upozorňovala na jazykové a jiné překážky. Připomínala staršovstvu, že sbor potřebuje především pevný fundus, aby bylo řádně zajištěno finanční zabezpečení duchovního. Je třeba uvážit, že získání duchovního ze zahraničí má za následek některá vydání navíc. Odvolávání se na vojta při rozpisu povinné *skladky* neodpovídá horlivosti, jakou by členové sboru vtom případě museli vyvinout. Dobrovolná sbírka mezi členy sboru by snad byla praktičtější. Konzistoř předpovídala, že za současného stavu nebude mít žádný ze zahraničních duchovních chuť ucházet se o zelovský sbor.[225]

Uplynul rok a vdově Šikorově byla nabídnuta možnost zůstat i nadále bydlet na faře, pokud se pro Zelov nenajde nový farář. Dojíždějícím administrátorem zelovského sboru zatím zůstával farář Adolf Szefer. Neuměl však česky, a proto o něj Zelovští příliš nestáli. Napsali však do Varšavy faráři Bedřichu Jelenovi, rodákovi z Libice n. Cidlinou, který přijel do Polska na pozvání varšavské konzistoře už počátkem osmdesátých let a od roku 1885 byl farářem ve Varšavě. Toho by byli rádi přijali jako svého faráře, ale Jelen, ačkoliv byl *přesvědčen, že pro zelovský sbor by byl nejužitečnější pastor znající český jazyk,* odmítl stát se zelovským farářem s tím, že v Zelově nevidí *pro sebe ani pro svou rodinu žádné budoucnosti.*[226]

Na podzim v roce 1888 otiskl církevní rada Heřman z Tardy v českých *Hlasech ze Siona*[227] oznámení, že zelovský sbor hledá českého kazatele.[228] České kandidáty však odrazovala povinná zkouška z ruštiny. Předpokladem pro definitivní převzetí farního úřadu v Zelově bylo také ruské občanství, které mohlo být uděleno až po pětiletém pobytu v Rusku. Tuto lhůtu by snad bylo možno zkrátit, podotýkalo oznámení v Hlasech ze Siona.

---

[221] Protokol o schůzi z 09.05.1888, sig. S III.64. - Zpráva staršovstva konzistoři z 15.07.1886 (No 30, Notatki II, s. 63).

[222] Pospíšil, s. 12-13; - Martuszewski, s. 41,78.

[223] Šikora byl ke konci svého života i konzistoří pro svou *neřest* napomínán. Snad také začal podléhat alkoholu. (Niewieczerzal: Dzieje, s. 10.) - Podle některých vyprávění nebyli Zelovští ani se Šikorovou manželkou příliš spokojeni. V létě, když lidé chodili do kostela, sedávala prý na zahradě a pletla.

[224] V roce 1900 na přání konzistoře. (Niewieczerzal: Dzieje, s. 10.)

[225] Konzistoř staršovstvu 29.05.1887, sig. S III.15. Podobně konzistoř 30.03.1888 (No 43, Notatki III, s. 74-75).

[226] 16.05.1888 (No 43, Notatki III, s. 77). - Niewieczerzal: Dzieje, s. 11.

[227] Rok 1888, ročník XVIII, s. 162.

[228] Zelovští napsali Tardymu tuto svou prosbu 17.09.1888.

Z Čech se nikdo nehlásil, a Zelovští se pomalu začali ohlížet po polských kazatelích, kteří by byli ochotni naučit se česky. Administrátor Žychlinského sboru Semadeni se hlásil, že by se učil česky, ale chtěl zůstat bydlet v Žychlině a do Zelova jen dojíždět.[229] Jiný kandidát, Josef Mandzelewski mínil podobně jako Szefer, že naučit se česky je nad jeho síly.[230]

Zelovští se nemohli dočkat českého kázání. 4. března 1889 poslali na konzistoř žádost opatřenou 101 podpisem, aby jim byl dán jiný administrátor, který by mluvil česky, protože polským kázáním nerozumí.[231] Protože se konzistoř obávala, aby se v Zelově nerozmohlo sektářství, vyhověla zelovskému sboru nejprve jen tak dalece, že vedle administrátora Szefera měl Bedřich (Fryderyk) Jelen v Zelově za zvláštní odměnu (30 rublů za každou cestu) šestkrát do roka kázat česky. Po roce však jmenovala konzistoř ke spokojenosti zelovského sboru Jelena dojíždějícím administrátorem.[232]

Zelovští byli konečně s kazatelem spokojeni, ale velmi postrádali stálou duchovní péči. Podomní shromáždění byla o to hojněji navštěvována. Náboženskou výchovu dětí měla podpořit nově založená nedělní škola. Starší sboru chtěli nedostatkům v duchovním životě sboru čelit přísnější církevní kázní. Jejich důrazy lze vyčíst z nedatovaného návrhu: všichni členové sboru se měli účastnit každou neděli bohoslužeb, nechodit na zábavy a do hospod a na hostinách a po pohřbech nepodávat kořalku. Chlapci mladší šestnácti a dívky mladší patnácti let neměli být konfirmováni. Konfirmandi měli umět nazpaměť nejen katechismus, nýbrž i důležitá místa z Bible a kromě toho měl každý konfirmand umět číst. Všecky školní děti měly přicházet do nedělní školy a konfirmovaná mládež se měla účastnit práce v nedělní škole. Na odpoledních bohoslužbách v kostele měl mít příležitost každý, *kdo jest způsobný mít vysvětlivky z Písma svatého i řečnit na zásadě Písma svatého; modlit se může, kdo má k tomu chuť i potřebu, a to hlasitě.* Ze sboru měli být vyloučeni *šenkýři, opilci, zloději, cizoložníci i dráči, nechtějící zanechat svého hříšného života.* Ze sboru vyloučení neměli být oddáváni, ani jim neměly být křtěny děti a mrtví měli být pohřbíváni bez jakýchkoli pohřebních řečí a modliteb, protože *víme, že mrtvému ani nic takové věci neprospějí, ani též neuškodí, ale to se činit má proto, aby ti živí věděli, že tento si nic nečinil z napomínání, ani též se nebál Pána Boha.* Vyloučení mohli být jen tehdy přijati znovu do sboru, když projevili opravdovou lítost a změnili své chování.[233]

21. července 1892, v 10 hodin večer, uhodil blesk do zelovské fary a fara vyhořela.[234] Sbor musel hledět faru co nejrychleji opravit, aby měl budoucí farář kde bydlet. Stále ještě nevzdával svou naději na českého kazatele.

Konzistoř byla se Zelovskými pro jejich tvrdošíjné hledání česky mluvícího kazatele nespokojená. O evangelickém sboru, který nemůže nalézt kazatele, se dozvěděli pravoslavní kněží a pravoslavná církev byla ochotna nabídnout Zelovským své služby. Na podzim 1895 se hlásili představitelé pravoslavné církve do Zelova na návštěvu. Pravoslavný arcibiskup Flawian chtěl na sv. Štěpána promluvit k zelovským Čechům a sliboval, že nemíní Zelovské nutit, aby přijali pravoslaví. Zelovští však návštěvu slušně odmítli. Vojt a zároveň starší sboru Karel Pospíšil vysvětloval: *Každé vyznání máme ve vážnosti, nej-*

---

[229] 27.02.1889 (No 43, Notatki III, s. 77-78).
[230] 05.12.1889 (No 43, Notatki III, s. 79).
[231] Niewieczerzal: Dzieje, s. 10.
[232] 08.03.1889 a 07.02.1890 (No 43, Notatki III, s. 79-80).
[233] No 43, Notatki III, s. 80-82.
[234] Niewieczerzal: Dzieje, s. 11. - No 30, Notatki II, s. 63.

dražším ale nám Čechům v Zelově přebývajícím jest naše vyznání evangelicko-reformované, a chválu Bohu vzdáváme, že můžeme svobodně takovou víru vyznávati. Z toho všeho vyniká, že Vaše laskavé zavítání k nám bylo by marné a neprospěšné.[235]

Pravoslavní misionáři zřejmě ještě nevěděli, že v Zelově už konečně dostali faráře. Po osmi letech uprázdněné fary měl 14. května 1895 zkušební kázání Polák Adolf Górawin Garszyński. O týden později byl jako jediný kandidát jednohlasně zvolen pod podmínkou, že se v dohledné době naučí česky. Zároveň bylo schváleno zvýšení farářského platu o 300 rublů ročně. Na toto nové zvláštní vydání byly rozepsány povinné příspěvky členů sboru, rozdělených do tří majetkových kategorií. Příspěvky 3-4 ruble měly být vybrány vždy do konce prvního kvartálu každého roku.[236]

< Adolf G. Garszyński >

Nový farář si zelovský sbor brzy získal svou přívětivou povahou a živými kázáními. Později se tradovalo, že Garszyński byl výborným řečníkem, který dokázal své posluchače snadno pohnout k slzám. Byl znamenitým jezdcem na koni, cvičil psy, uměl zvlášť dobře štěpovat stromy a osvědčil se i jako domácí lékař. Některá tradovaná vyprávění mu kladla za vinu přísnou církevní kázeň,[237] na které sotva nesl vinu. Uplatňoval spíše na přání staršovstva jen výše zmíněný a před jeho příchodem navrhovaný řád sborové kázně. Pěstoval vztahy k polské šlechtě v širším okolí a říkalo se o něm, že je sám šlechtického původu.

Své organizační schopnosti osvědčil Garszyński hned v prvním roce své působnosti návrhem na rozdělení zelovského hřbitova. Větší část měla být používána obcí jako dosud, menší díly měly být prodány zájemcům k založení rodinných hrobů.[238]

Farářova řečnicky výborná polská kázání nacházela sice příznivý ohlas, ale Zelovští se nepřestali těšit nadějí na kázání česká. Když si po pěti letech museli přiznat, že farářova čeština nedělá pokroky, ozývaly se hlasy, že mu nebudou platit plný plat, protože nesplnil podmínky.[239] Zelovští starší však měli ještě jiné problémy s příjemným, ale zřejmě dosti povrchním farářem. Celé staršovstvo 23. května 1899 kvůli neutěšené situaci ve sboru odstoupilo.[240]

Farář Garszyński se dostal do velmi svízelné situace, když upadl v podezření ze spoluúčasti na krádeži peněz. 14. června 1899[241] byla vypumpována farská studna a v ní byl nalezen plátěný pytlík s ukradenými penězi (4 282 rublů a 50 kopějek). Farář se dostal do vězení. Jeho vina sice nemohla být prokázána, přesto však jej konzistoř ze Zelova odvolala,[242] a Garszyński se musel vzdát duchovenské služby.[243]

---

[235] Cituje Niewieczerzal: Dzieje, s. 34. - Za pravoslavnou církev psal do Zelova Čech Vladimír Maťátko.- (No 33, Notatki II, s. 79).

[236] 22.05.1895 na sborové schůzi ve 14 hodin odpoledne (sig. S III 64). - Povolávací listina pro faráře Garszińského z 21.11.1895 (!) je podepsaná staršovstvem, kazatelem a vojtem Pospíšilem. Potvrzení konzistoře na druhé straně listu je datováno 17.12.1896 (!). (Sig. S III.42.)

[237] Vl. Jelínek.

[238] Protokol o schůzi z 08.10.1895, sig. S III 64.

[239] 05.09.1899, sig. S III 64; -26.02.1900, sig. S III.42.

[240] *...z powodu trudnych warunków w jakich zbor Zelowski sie znajduje.* (Protokol o schůzi 23.05.1899, sig. S III.64.) - Podle Martuszewského (s. 211) se jednalo o farářův mravní poklesek.

[241] (No 33, Notatki II, s. 79). Niewieczerzal: Dzieje, s. 12. (.)

[242] Míčan, s. 28; - Niewieczerzal: Dzieje, s. 12; - Martuszewski, s. 211; - Kriegseisen, s. 61.

Opět dva roky administroval sbor Bedřich Jelen a Zelovští se zas domáhali povolání kazatele z Čech.

V zelovském sboru žila na přelomu století více než třetina všech členů polské reformované církve.[244]

10. Církevní starší a sborový dozor

Zelovský sbor byl oficiálně ustaven až na počátku dvacátých let, ale zelovští kolonisté se už v roce 1803 za evangelický reformovaný sbor považovali a jak tomu byli zvyklí, zvolili si i starší sboru (říkali *církevní starší*), kteří měli sbor vést. Prvními staršími sboru i obce byli kolonisté Matěj Lukášek ze Sacken (1741-17.06.1817), Friedrich Provazník z Tábora (1775-18.02.1804) a Jan Veselovský z Bachovic (1761-10.09.1819). Vzhledem k původu a věku zvolených vůdčích osobností to byla jistě rozvážná volba. Nejmladší z nich, Friedrich Provazník, však brzy zemřel. Na jeho místo byl zvolen Josef Bureš (1747-07.11.1811), bývalý konšel v Sacken, o jehož volbě se dovídáme ze zápisu o úmrtí. Po jeho smrti bylo tříčlenné staršovstvo doplněno volbou Martina Šulitky (1753-02.04.1819) ze Sophienthalu. V červenci 1817 se malopolského synodu účastnil jako starší zelovského sboru Jan Hoffman, nejspíše narychlo vybraný nástupce Lukáškův.

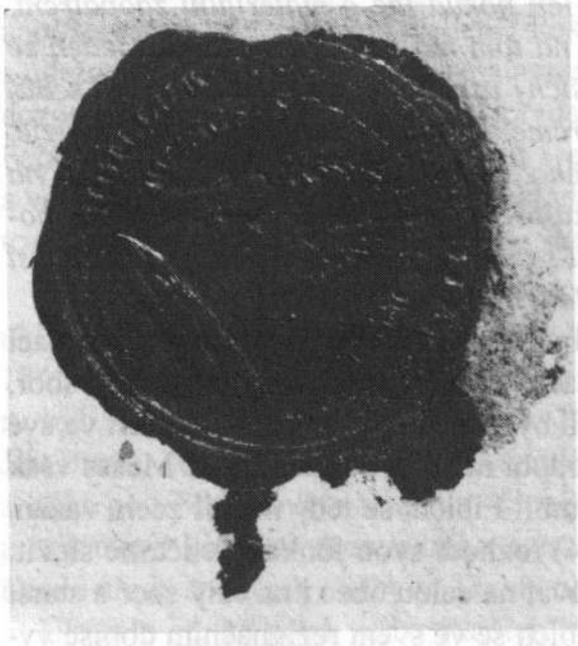

< Pečeť zelovského sboru, 18.07.1821 >

O první volbě starších máme stručný záznam, ale pro dalších dvacet let nám zprávy o volbách starších chybí. Lze se domnívat, že staršovstvo bylo pouze doplňováno v případě úmrtí. Kromě zvolených starších patřil do staršovstva také rychtář, jak tomu bylo i ve slezských exulantských sborech, a *církevní starší* byli v prvním desetiletí zřejmě zároveň v obci konšely. Své místo v obecní samosprávě starší sboru však brzy ztratili.

Nejpozději od roku 1820, po oficiálním zřízení sboru, mělo být staršovstvo v pravidelných intervalech sborem vždy znovu voleno a nadřízenou instancí v církevní správě schváleno. Záznam o volbě v roce 1820 nám sice chybí, ale jména starších, kteří v následujícím roce pokládali základní kámen k zelovskému kostelu, známe. Bezpochyby to byli první starší úředně ustaveného zelovského sboru: Václav Zounar (*1784), Jan Bureš (*1783), Bohumil Matějka (*1783) a Jan Tomeš (*1786). Tato jména se pak ve spisech po léta opakují. Pravděpodobně se dalších dvanáct let žádné volby *církevních starších* nekonaly. Sbor byl zaměstnán stavbou kostela a v neurovnaných poměrech v době faráře Głowackého sotva kdo dbal na opakování voleb starších. Ani farář Moses po převzetí služby v zelovském sboru na volbu starších nedbal.

---

243 Podle Vl. Jelínka se pak Garszyński stal správcem nějakého velkostatku nedaleko Varšavy. Jeho nevina byla snad prokázána a uznána teprve po letech.

244 Zpráva o činnosti konzistoře z roku 1900/1901 udává počet reformovaných evangelíků v polském království 7 996 a počet členů zelovského sboru 2 950 (Notatki II, s. 20).

Teprve těsně před jeho instalací, nejspíše 17. listopadu 1832, byli zvoleni noví *církevní starší.*[245]

Moses nebyl od samého počátku se svým staršovstvem příliš spokojen, protože neplnilo dost rychle jeho naléhavá přání. Už necelé tři týdny po instalaci psal superintendentovi: **Také kvůli škole bude nutno poslat zdejšímu staršovstvu zvláštní dopis v ostřejší řeči. Po Vašem odjezdu odtud se vzdor mému naléhání nic neděje. Teprve na jaře chtějí školní budovu opravit...*[246] Farář ovšem nečekal nečinně na ostrý dopis z vyšších míst. Hned druhý den po napsání tohoto dopisu vyzval znovu energicky staršovstvo, aby se o opravu školy postaralo ihned. Starší hledali východisko, ale bez peněz se nedalo mnoho podniknout. Dva starší se vypravili 15. prosince za farářem, aby mu svízelnou situaci vysvětlili, ale nepochodili. Ještě téhož dne vyzval farář znovu písemně (!) staršovstvo, aby se postaralo buď o opravu staré školy, nebo o pronájem domu, ve kterém by se mohlo konat vyučování. Protože pošta v obci nemusela překonávat dlouhé cesty, byla rychlá. Už následujícího dne dostal farář písemnou odpověď, podepsanou celým staršovstvem: **Když velebný kněz - pastor není spokojen s ústní odpovědí, která mu byla 15. tohoto měsíce dána dvěma [staršími] ve jménu všech ostatních, máme tu čest odpovědět písemně...*[247] Ani písemná komunikace mezi farářem a staršovstvem nepřinesla uspokojivé výsledky, protože obec zkrátka neměla kde vzít peníze. Nebylo na opravu školy ani fary.

Moses si naříkal, že se jej staršovstvo před sborem a obcí dostatečně nezastane: **...pro mne je zvláště ponižující, že nejsem poškozován jen pokud jde o materiální zaopatření, ale že také můj klid a má pověst je napadána, a na tom má nemalou zásluhu i jeden ze starších sboru. Když se na něčem na schůzi [starších] usneseme, hned po ukončení schůze je vše probíráno, kritizováno a převraceno v krčmě. Přitom se statečně hubuje a kleje, to patří k věci, a duchovní se dostává do takového světla, jakoby neměl nic jiného na práci než psát protokoly a sboru nakládat všelijaká břemena... Nenalézám u starších sboru ochrany. Ti, kteří smýšlejí lépe, ochabli a přejí si zbavit se svého úřadu, protože musí od těch svévolných křiklounů ve sboru mnoho vystát.*[248]

Farář na špatné spolupráci se staršovstvem nebyl bez viny. Před Mosesovou instalací nově *vybraní* starší sice slíbili na slavnosti instalace, stejně tak jako učitelé a celý sbor, faráři poslušnost, ale jak tomu starší rozuměli, měli být v některé následující neděli ve své funkci starších také *instalováni* a jejich funkční období mělo být tříleté. Farář Moses však o instalaci starších nedbal. Jeden ze starších, Bohumil Fibich, se tedy necítil zcela vázán, když se a o necelé dva roky později (v srpnu 1834) rozhodl svou funkci předčasně složit. Farář se právě kvůli Židům a vlhké faře velmi hněval na celou obec i na celý sbor a starší sboru byli jeho hněvu bezprostředně vystaveni. Fibich se ve svém rezignačním dopise vymlouval, že pro svou funkci staršího zanedbává ostatní práci, a přesto nemůže povinnosti staršího sboru uspokojivě plnit.[249] Však ostatní starší nesli za takových podmínek svou

[245] Jeden ze zvolených, Bohumil Fibich, napsal o dva roky později (30.08.1834, sig. S III.9), že volba byla konána 18. listopadu 1832 za přítomnosti kališského superintendenta. Byl to však den Mosesovy instalace a na volby před bohoslužbami nezbýval čas, protože starší sboru se měli sejít už v 9 hodin ráno na faře, aby doprovázeli kazatele do kostela, kde mu ve výše popsané ceremonii slíbili svou spolupráci. Pravděpodobně byli tedy starší sboru zvoleni už 17. listopadu ve zvláštní sborové schůzi. Zvoleni byli Bohumil Matějka, Jan Bureš, Jan Tomeš, Bohumil Fibich, Josef Čáp, Josef Kulhavý a Kristian Šara (poslední dva neuměli psát) a snad také už Jan Hájek, o kterém se Moses zmiňuje až v roce 1834. Jména starších sboru z dalších viz níže ve zvláštním seznamu.

[246] Německý dopis Modlovi z 08.12.1832, sig. S III.22.

[247] 16.12.1832, sig. S III.22.

[248] Německý dopis superintendentovi z 18.11.1833, sig. S III.22.

[249] 30.08.1834, sig. S III.9.

zodpovědnost také jen těžko. Když pak farář Moses o čtrnáct dní později přivolal do Zelova kvůli opravám fary, ačkoliv mu starší opravu už přislíbili, exekuční komisi,[250] došla trpělivost také Josefu Čápovi a Bohumilu Matějkovi. Farář, který s tak negativní a rozhodnou reakcí starších sboru nepočítal, pobouřené starší, odmítající s ním dále spolupracovat, poučil, že není v jeho kompetenci je z jejich sborových funkcí předčasně propustit, o to že musí žádat superintendenta.[251] Zároveň se však snažil odvoláním exekuce ukázat smířlivou tvář. Jediný ze starších, šestatřicetiletý Jan Hájek, zachoval rozvahu a snažil se mezi rozhněvaným staršovstvem a farářem zprostředkovávat smír.[252] Pohnul členy staršovstva, aby přišli na faru a znovu jednali o nezbytné opravě fary. Farář Moses byl po této zkušenosti ve svém jednání se staršími a sborem podstatně opatrnější, situace se zas poněkud uklidnila a církevní starší zůstali na svých místech.

První ve farním archivu dochovaná instrukce týkající se vedení sboru je o čtyři roky mladší. Vypracovala ji generální konzistoř, schválila ji vládní komise,[253] 19. února 1838 byla poslána na vědomí guberniální vládě a pak teprve nabyla platnosti v reformovaných sborech. Podle této instrukce měli být starší sboru voleni na šest let. Volby starších měl vést superintendent nebo farář jím určený, a to za přítomnosti státního úředníka. Zvolené staršovstvo schvalovala konzistoř po předcházejícím souhlasu státních úřadů. (Prostřednictvím guberniální vlády musel volbu odsouhlasit především příslušný vrchní vojenský velitel.) Místní farář byl vždy zároveň členem staršovstva a v jednáních o záležitostech náboženských mu náleželo vedení. Pokud se jednalo o církevní fond (pokladnu), účty a udržování budov, proměnilo se staršovstvo (*Kollegium Kościelne*) v *obyčejný* sborový dozor (*Dozór kościelny*), kterému předsedal vojt, a farář zaujal místo nejstaršího člena. Farář byl povinen odebírat, otevírat i expedovat poštu staršovstva i sborového dozoru a veškerá korespondence měla být ukládána ve sborovém archivu. Vojt měl své jisté místo ve sborovém dozoru, ale do staršovstva musel být volen jako každý jiný.[254]

Jinak pořádkumilovný farář Moses o včasnou volbu staršovstva, jak mu to církevní řád ukládal, příliš nedbal. V září 1845 byla svolána sborová schůze, protože už v červnu 1842 (!) uplynula šestiletá funkční lhůta zelovského staršovstva. Dozorem a staršími sboru byli v té době vedle faráře a vojta Bohumila Fibicha šoltys Bohumil Matějka, krejčí Jan Bureš, hospodář Jan Hájek, hospodář Josef Čáp mladší a hospodář Kristian Šára. Na schůzi pod Mosesovým vedením členové sboru místo nové volby zkrátka odsouhlasili prodloužení činnosti dosavadního staršovstva. S takovým plněním předpisů však nadřízené úřady spokojeny nebyly. Trvaly na nové volbě, ke které došlo 2. listopadu 1845.

Ukázalo se, že nová volba starších byla přece jen nutná. Jména dosavadních starších nalezneme sice v seznamu kandidátů, ale většina z nich neuspěla. Kristian Šára získal pouze 8 hlasů a vojt Bohumil Fibich dostal o jeden víc. Dvaašedesátiletý Jan Bureš dosáhl 11 hlasů. Bohumil Matějka a Čáp na tom byli podstatně lépe (24 a 26 hlasů), ale pouze Jan Hájek se dostal mezi zvolené. Z 18 kadidátů byli vybráni: fabrikant Josef Gąsiorowski (*1802, 66 hlasů), fabrikant Jan Matějka (*1819,[255] 58 hlasů), hospodář

---

[250] Mosesův dopis superintendentuře v Kališi z 21.09.1834 (sig. S III.22). Viz výše.
[251] Podle Mosesovy kroniky (Niewieczerzal, s. 31).
[252] Moses v dopise superintendentovi z 01.10.1834 (Niewieczerzal, s. 32).
[253] *Kommissya Rządowa Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oswiecenia Publicznego.*
[254] Sig. S III.9.
[255] Tak je zaznamenáno ve volebním protokolu. Jan Matějka se však narodil 07.02.1818 a zemřel 16.08.1896. Jeho manželkou byla Marie Zounarová (*03.12.1820, +19.04.1901).

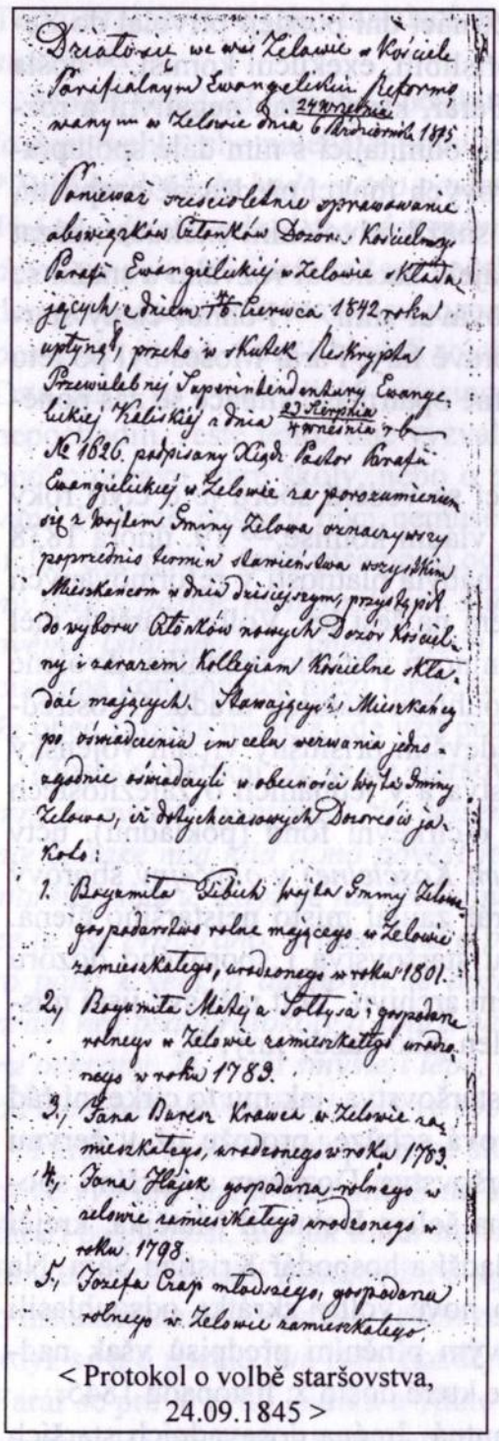

< Protokol o volbě staršovstva, 24.09.1845 >

Josef Sláma (*1806, 43 hlasy), hospodář Jan Zounar (*1812, 33 hlasy), ubrusář Friedrich Jelínek (*1798, 31 hlas) a hospodář Jan Hájek (*1798, 28 hlasů). Teprve po roce, v prosinci 1846 (!), konzistoř (po předchozím získání souhlasu státních úřadů) nově zvolené staršovstvo zelovské farnosti potvrdila. Ze zvolených však byli potvrzeni pouze tři, kteří dosáhli nejvyššího počtu hlasů (Josef Gąsiorowski, Jan Matějka a Josef Sláma), a k nim přibyli tři zástupci k Zelovu přifařených luteránů (Karel Hoemann, Gottlieb Lucius a Martin Bejenki).[256]

Ve své zprávě do Petrohradu v létě 1867 napsal Moses: **Sborové kolegium se skládá ze tří představených sboru, Jana Matějky, Jana Hájka a Jana Tomeše, a předsedajícího místního duchovního. Současné sborové kolegium existuje od roku 1862. Členové kolegia jsou každých šest let znovu voleni sborem a potvrzováni evang. ref. konzistoří. Jejich povinností je bdít nad morálním chováním členů sboru, dohlížet na kostel, faru a školní budovu a v případě administrace vést korespondenci.*[257]

Starší sboru měli být farářovými pomocníky a napomínat členy sboru ke zbožnému životu. O praktickém uskutečňování církevní kázně máme příliš málo zpráv. Jen náhodně se dovídáme, že v roce 1849 v noci z posledního adventu na den Božího narození se bavilo pět mladíků lehkomyslnými žerty. Byli napomenuti jedním z církevních starších, ale nepřestali. Vojt Fibich o tom podal písemnou zprávu faráři s žádostí, aby mladé muže napomenul sám.[258] Jistěže i v záležitostech sborové kázně byl největším problémem alkoholismus. Sám vážený starší sboru Josef Gąsiorowski, který byl v roce 1845 zvolen nejvyšším počtem hlasů, začal alkoholu podléhat. Při příštích volbách dostal jen polovinu hlasů, ale konzistoř i tak jeho volbu odmítla potvrdit.[259]

Funkce starších sboru byla funkcí čestnou. Jedinou materiální výhodou, se kterou mohli starší počítat, bylo vyjmutí z povinnosti příspěvků (*sladky*) na sborové účely.[260] Staršovstvo se scházelo nepravidelně, podle potřeby. Protokoly o schůzích staršovstva nejsou dochovány, pravděpodobně se ani v Mosesově době nevedly. V osmdesátých letech byli starší sboru, jak výše uvedeno, napomínáni, aby se scházeli pravidelně a psali proto-

---

256 27.12.1846, sig. S III.9.
257 08.08.1867, sig. S III.6.
258 Sig. S III.9.
259 11.12.1852 (sig. S III.9). - Josef Gąsiorowski o dva roky později (22.01.1855) zemřel. Jeho syn Vilém se odstěhoval do Varšavy, kde byl po dlouhá léta prezesem reformované konzistoře.
260 Podle přípisu z 13.02.1840 (Niewieczerzal, s. 65-66; - No 39, Notatki II, s. 126-127).

koly, ale zůstávalo jen u dobrých předsevzetí. Nejdůležitější sborové záležitosti se projednávaly na schůzích všech členů sboru, které byly svolávány zpravidla jednou do roka, ale i o těchto schůzích máme dochovány zápisy až od poloviny osmdesátých let.

Varšavská konzistoř dala Zelovským už v roce 1884 na uváženou, zda by nebylo dobře zas zvýšit počet volených starších sboru ze tří na pět.[261] Sbor však zřejmě tuto potřebu necítil. Teprve 24. listopadu 1896 se sborová valná hromada usnesla požádat konzistoř o zvýšení počtu starších, aby mohla být ve staršovstvu zastoupena každá kolonie patřící do sboru. K novým volbám došlo o tři roky později, když staršovstvo 23. května 1899 kvůli chování faráře Garszyńského odstoupilo. Noví starší pak byli každý z jiné vesnice: Josef Hájek byl fabrikantem v Zelově, Josef Kulhavý hospodářem v Zelůvku a Josef Líbal hospodářem v Požděnicích. O nové volbě Teofila Fibicha z předchozího staršovstva není zmínka, ale po třech letech je ještě jmenován jako starší, potvrzený v roce 1894, což nasvědčuje tomu, že si svou rezignaci v roce 1899 rozmyslel a že Zelovští dostali povolení volit o jednoho staršího více. Až do této doby, více než padesát let (od roku 1845), schvalovala konzistoř vždy pouze tři starší sboru.

< Tabulka na rakev staršího sboru Jana Hájka, 09.06.1880 >

11. Sborová pokladna

Společná pokladna, založená na počátku z nedělních sbírek, jejímž obsahem disponovali obecní i církevní starší, a která byla určena především pro podporu chudých, se dostala pod správu zelovského kazatele. Když se v Zelově konstituoval varšavskou konzistoří uznaný evangelický reformovaný sbor, přidržela se ho i rodina Nieszkowských. Byla stejného vyznání a měla svůj statek v nedalekém Kąciku. Rodina Nieszkowských měla už starší vztahy k českému exulantskému sboru v Táboře, kde byli někteří její členové dokonce pokřtěni. Postavení zelovského kostela zvedlo podstatně vnější úroveň sboru a zemanská rodina ochotně přispěla na jeho další potřeby. Mimořádné příspěvky do sborové pokladny sice pod správou faráře Głowackého beze stopy zmizely, ale jeho nástupce se postaral o to, aby peníze byly nahrazeny.

Když v srpnu 1833 kališská superintendentura žádala faráře Mosese, aby podal zprávu o církevní pokladně, mohl jen odpovědět,[262] že při jeho příchodu do Zelova byla sborová pokladna zcela prázdná. Sám dbal na to, aby po bohoslužbách v neděli a o svátcích byly i nadále konány dobrovolné sbírky. Peníze, které se takto sešly, byly používány především na nákup chleba a vína k Večeři Páně, na podporu sirotků a na krytí nejnutnějších nákladů spojených s pohřbem zcela nemajetných lidí. Také kostelník dostával z této pokladny malou odměnu a při velké šetrnosti stačilo i na menší opravy v kostele, na opatření knihovničky a několika knih, které měl mít zelovský farář k ruce. Za dva a půl roku to byl jistě pozoruhodný výkon. Protože však Moses jmenuje ve vydáních i pořízení kalicha s pate-

[261] 26.09.1884 (No 43, Notatki III, s. 72).
[262] 28.08.1833, sig. S II.2.

nou pro vysluhování Večeře Páně nemocným, skřínku na chléb k Večeři Páně a dokonce i právě objednanou křtitelnici, tím naznačuje, že do pokladny plynuly nejen obyčejné sbírky konané po bohoslužbách, nýbrž i účelové sbírky a odkazy.

V Zelově vládly zcela jiné poměry než v ostatních reformovaných sborech v Polsku. S přípisem superintendentury z 8. února 1837, který žádal zaslání rozpočtu sboru na příští rok ve čtyřech vyhotoveních a s různými přílohami, si zelovský farář Moses nevěděl rady: **...nejen proto, že vyžadovaná práce je pro nás zcela nová, ale také proto, že zřízení zdejší farnosti je jiné formy, než jak žádají přiložené vzory.*[263] Podle Mosesovy zprávy[264] sbor nepotřeboval pokladníka, protože pravidelné příspěvky členů sboru nebyly vybírány. Superintendent chtěl vědět, které vsi jsou ve společné unionované správě k zelovské farnosti přifařeny, kde bydlí kolik evangelíků a zda přispívají do sborové pokladny. Žádné povinné příspěvky do sborové pokladny odevzdávány nebyly a o přifařených menších osadách věděl zelovský farář jen tehdy, když se lidé sami přihlásili. Byly případy, že v katolické vsi bydlela jen jedna evangelická rodina, a ta navštěvovala katolické bohoslužby. Tak podrobný přehled o své farnosti, jak si přála konzistoř, zelovský farář neměl. Podotýkal, že kdyby chtěl splnit superintendentovo přání, musel by **jezdit od vsi ke vsi a doptávat se, zda tam bydlí evangelíci nebo ne. Tento úkol uložený sborovému dozoru, který padne na pastora, bude tak pracný a lopotný, a zabere tak mnoho času, že tím utrpí jeho duchovenské závazky; a horší je, že se nakonec člověk musí obávat, že celá ta velká práce bude zbytečná, protože rozpis příspěvků na udržení sborové služby je při zřízení této farnosti nevhodný...*[265] Moses žádal, aby byl této nové a tak pracné povinnosti zproštěn.

Ani v dalších letech povinné příspěvky luterských členů sboru do sborové pokladny vybírány nebyly. Zelovští si této ujmy byli vědomi, a proto se v roce 1834 domáhali 10 tolarů, které Kociszewští platili za služby zelovského faráře Mosesovi osobně.[266]

O několik let později,[267] když se varšavská konzistoř pokoušela urovnat spor mezi zelovským kazatelem a obcí, týkající se platu a pozemků kazatele, nezmiňovala příjmy z nedělních sbírek, ani nenaléhala na cílevědomé spoření peněz na udržování církevních budov či na podporu nejchudších a nemocných, protože všeobecná chudoba ještě zadlužených zelovských kolonistů jí byla známa.[268] Navrhla sborový rozpočet tak, aby stačil právě jen na pokrytí vydání běžného roku:

Příjem:
1250 pzl od obce z výnosu propachtované krčmy
2200 pzl státní příspěvek na farářův plat
300 pzl příspěvek členů sboru z okolních obcí
3750 pzl celkem

---

[263] Moses superintendentuře 19.03.1837, sig. S III.4.
[264] 23.06.1837, sig. S III.4.
[265] Moses 19.03.1837, sig. S III.4.
[266] Při opravách fary (viz výše). - 21.09.1834, sig. S III.22.
[267] Opis rozhodnutí konzistoře z 20.09.1840 pořízený Mosesem, sig. S II.2.
[268] Obec měla v roce 1838 dluh 68 000 zlp. (Prohlášení staršovstva a vojta z 24.12.1838. Opis Niewieczerzal, s. 62. - No 39, Notatki II, s. 123).

Vydání:
3200 pzl plat farářův
324 pzl plat kantorův
100 pzl plat kostelníkův
72 pzl příspěvek do požárního fondu
48 pzl víno a chléb pro bohoslužebné účely
3744 pzl celkem

6 pzl zbývalo na nepředvídané účely, případně mohlo být ušetřeno.

V roce 1846 pracovali Zelovští na sborovém rozpočtu pro další tři, případně šest let. Počítalo se už ve stříbrných rublech:

Příjem:

199 rub 80 kop	z obecní pokladny
330 rub	od státu, příspěvek na farářův plat
75 rub	*skladka* (příspěvky členů sboru)
10 rub 10 kop	sbírky v kostele
614 rub 90 kop	celkem

Vydání:

450 rub	plat farářův (mimo naturálií)
30 rub	faráři místo 22 sáhů dřeva
60 rub	plat kantorův (mimo naturálií)
10 rub 80 kop	plat kostelníkův
9 rub	plat kalkantův (za šlapání měchů u varhan)
6 rub	pro obecního pokladníka za vybírání příspěvků (*skladky)*
10 rub 80 kop	příspěvek do požárního fondu
9 rub	za guberniální deník (úřední list s oznámeními a nařízeními)
9 rub	za víno, chléb a oplatky k svátosti Večeře Páně
9 rub	za kancelářské potřeby
8 rub 40 kop	na nepředvídaná vydání a vyrovnání nedoplatků ve *skladce*
10 rub 50 kop	na drobné opravy budov
622 rub 50 kop	celkem

Vydání převyšovala příjem, protože bylo opomenuto uvést příspěvek konzistoře k platu kazatelovu, 75 rublů a 10 kopějek. Součty vydání a příjmu však nebyly uvedeny a náčelník sieradzského powiatu doporučoval potvrzení rozpočtu na dobu šesti let (1847-1852).[269] Na léta 1851-1852 byl však připravován nový rozpočet, ve kterém došlo k několika změnám. Kalkant a hrobař v jedné osobě dostal pouze 6 rublů místo devíti a ve Faustynově přibyl kantor, který dostával 22 rublů a 50 kopějek. Celkem byl rozpočet upraven zas tak, že se příjem rovnal vydání.[270]

---

[269] Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury.

[270] Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury. - Podle inventáře z roku 1850 činil farářův roční plat v penězích 480 rublů. Kromě platu mu náleželo ročně 30 sáhů dřeva pro otop a k dispozici měl 10 jiter orné půdy. (Kriegseisen, s. 58-59). Z výměry půdy byla odpočítána plocha, kterou zabíraly budovy fary, kostela a hřbitov.

V roce 1852 byl vojt Bohumil Fibich, který vybíral příspěvky, považován už za sborového pokladníka. Jako odměnu za svou práci dostával ročně 6 rublů, tedy stejně jako v roce 1846, kdy byl v rozpočtu uveden jako pokladník obecní.

Čeští hospodáři bydlící v blízkém okolí mimo Zelov byli nejpozději v roce 1840 žádáni o pravidelné, podle velikostí pozemků pevně stanovené příspěvky do sborové pokladny.[271] Zelovští hospodáři byli v prvních desetiletích pravidelných příspěvků ušetřeni, protože jako spolumajitelé veškeré zelovské půdy (i té, na které stál kostel a která byla v užívání faráře a učitele) nesli beztak všecka obecní i sborová břemena společně. Peněžní podíl na platech faráře a učitele mohla obec zpočátku vyrovnávat výnosem z propachtované krčmy a pouze ve zvláštních případech, když se jednalo o naléhavá nečekaná vydání, byli i zelovští hospodáři a nájemníci žádáni o příspěvek. Zisk z krčmy byl ve své výši nespolehlivý.[272] Peněz se stále nedostávalo. Nejpozději od roku 1846 museli i zelovští hospodáři pravidelněji příspívat na vydržování učitele, kantora a varhaníka.[273]

Od roku 1857 se staly pravidelné příspěvky na sborové potřeby pro zelovské hospodáře každoroční povinností. 199 stříbrných rublů a 18 kopějek, které měla obec odvádět do sborové pokladny, platili hospodáři přímo.[274] Příspěvky se řídily podle velikosti pozemkového majetku a měly být odevzdány každoročně nejpozději do sv. Michala (29. září). V zelovské češtině se pod vlivem polštiny ujal pojem *michalská skládka* (také *michalna skladka*).

Od třicátých let 19. století nacházíme občasné zprávy o odkazech zemřelých členů sboru. Odkázané peníze byly zpočátku většinou hned použity.[275] Koncem století, když zemřel Josef Gąsiorowski mladší, byla nemalá částka peněz, které odkázal sboru, ponechána jako zvláštní fond a používány byly pouze z tohoto fondu plynoucí úroky. K odkazu Gąsiorowského přibyly další odkazy a účelové dary, se kterými bylo podobně naloženo a s jejichž úroky se pak ve sborovém rozpočtu ještě ve 20. století pevně počítalo.[276]

V roce 1870 činil plat faráře 480 rublů ročně, kantor dostával 90 rublů pevného platu, kostelník 15 a hrobař 6 rublů.[277]

Podle usnesení členů sboru v srpnu 1887 musely být roční příspěvky (*skladka*) na potřeby sboru zdvojnásobeny. Napříště platili členové sboru bydlící mimo Zelov místo dosavadních 12 kopějek celých 24 kopějek za 1/4 *huby* půdy a nájemníci 12 kopějek. Zelovští hospodáři byli povinni přispívat 16 kopějkami ze 1/4 *huby* půdy a zelovští nájemníci měli platit po 10 kopějkách.[278]

Když si Zelovští v květnu 1895 povolali polského faráře Garszyńského, slíbili mu za jeho dobrou vůli naučit se česky příplatek 300 rublů. Na toto zvláštní vydání byly rozepsány povinné příspěvky členů sboru, rozdělených do tří majetkových kategorií.[279] O pět

---

[271] Z prosince 1850 máme seznam hospodářů z Požděnic, Ignacova, Weroniky, Jozefatova, Petronelova, Faustynova a Łobudzic, pořízené za účelem rozpisu příspěvků (*skladky*) do sborové pokladny. (Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury.)

[272] Prohlášení staršovstva a vojta z 24.12.1838 (opis Niewieczerzal, s. 62).

[273] Sig. S V.8.

[274] Protokol o obecní valné hromadě z 29.09.1857. (Přepsal Vl. Jelínek, bez signatury).

[275] Viz výše.

[276] Viz níže.

[277] No 45, Notatki III, s. 149.

[278] Protokol o sborové schůzi 18.08.1887, sig. S III.64.

[279] Protokol o sborové schůzi 22.05.1895, sig. S III.64.

let později, v únoru 1900 muselo být znovu odhlasováno zvýšení příspěvků (*skladky*), odstupňovaných podle majetkových poměrů.[280]

12. O zelovské škole, učitelích a kantorech

Škola i služba učitelova byly úzce spjaty se životem reformovaného sboru. Podle některých tradovaných vyprávění byl prvním učitelem zelovských dětí Matěj Lukášek, jeden z prvních zelovských starších. Tato tradice není nevěrohodná, uvážíme-li Lukáškovu zálibu shromažďovat knihy a opisovat jinak nedostupné staré spisy. Snad se dětí ujal prozatímně jako zodpovědný starší nové kolonie.

Prvním kolonisty zvoleným a placeným učitelem se stal Jan Friedrich Boetcher, který sbíral své první zkušenosti jako obecní písař a nejspíše i jako kantor už v Erdmannsdorfu, kam přišel někdy po roce 1793 z Münsterbergu, kde byl předtím tkalcovským mistrem. V Zelově byl už hned od roku 1803. O čtyři roky později byl zvolen učitelem a kantorem a začal vyučovat zelovské děti *v zámku*, tj. v jedné z budov bývalého vrchnostenského dvorce, která sloužila zároveň jako modlitebna. Učil je číst, psát, počítat a odříkávat katechizmus.

Jan Friedrich Boetcher patřil k vůdčím osobnostem zelovských kolonistů a i pro funkci obecního písaře, která patřila k povinnostem učitele, měl nejlepší předpoklady. S pruskými úřady měl už své zkušenosti, avšak změny zeměpánů, jak je Zelovští prožívali v následujících letech, jej nutily nově se orientovat a učit se polštině.

V kantorské službě podporoval Boetchera podle svých sil starší sboru Matěj Lukášek, jak svědčí zápis z roku 1813 v úmrtní knize, který oznamuje, že zemřela Dorota, *manželka Matěje Lukáška, zpěváka zelovskýho.* Starý a na souchotiny nemocný Matěj Lukášek zemřel v červnu 1817 ve věku 76 let. V prosinci následujícího roku zemřel ve věku 53 let i kantor Jan Friedrich Boetcher.

Než se Zelovským podařilo místo učitele, kantora a obecního písaře znovu obsadit, uplynul celý rok. O vyučování a kantorování se snad pokoušel v té době kolonista Jan Němec, ale jeho výkon byl nedostačující.[281] Konečně v prosinci 1819 přibyl do Zelova nový učitel Jan Bohumil Dušek z Husince. Dušek měl zpočátku v Zelově nemalý jazykový problém, protože ve svém rodišti Husinci ani v pruském učitelském semináři[282] se nenaučil polsky. Od roku 1815 však byla polština v Zelově úřední řečí, a proto ji musel Dušek co nejrychleji zvládnout. Pomohl mu při tom farář Głowacki, který s ním bydlel pod jednou střechou ve školní budově.

Kromě školního vyučování, úkolů obecního písaře a vedení zpěvu při bohoslužbách měl být kantor úzkým spolupracovníkem farářovým. V případě potřeby musel faráře i zastupovat. Farář Głowacki byl Duškovým nadřízeným v jeho sborové i školní činnosti. Spolupráce obou mužů se však brzy začala kalit. Jan Dušek byl zvyklý na husinecké uspořádané poměry, a proto nedbalého, alkoholu podléhajícího kazatele Głowackého těžko snášel. Neshody mezi farářem a kantorem měly nepříznivý vliv na život celé obce.

---

[280] Protokol o sborové schůzi 20.02.1900, sig. S III.64.

[281] Podle vyprávění Karla Jersáka.

[282] Od konce 18. století museli v pruském Slezsku zájemci o učitelské místo absolvovat učitelský seminář ve Vratislavi. (Zpočátku se jednalo pouze o tříměsíční kurs.)

Od roku 1825 byla zelovská škola pod státním dohledem. Příslušným dozorem se stal školní inspektor v Sieradzu, ale zelovský farář zůstával i nadále prvním Duškovým představeným. Zelovští kolonisté museli na inspektorův příkaz uzavřít se svým učitelem novou smlouvu. Smlouva byla vypracována pod vedením faráře Scholtze ze Žychlina a k jejímu formálnímu uzavření došlo 4. července 1825, tedy následujícího dne po posvěcení nově postaveného kostela, za přítomnosti superintendentovy.[283] Starou smlouvu neznáme, avšak v této nové smlouvě byla v důsledku státního dozoru zakotvena učitelova povinnost vyučovat děti také jazyku polskému. Češi však formulovali příslušnou větu tak, že důraz zůstal jednoznačně na vyučování češtiny.[284] I nová smlouva zavazovala učitele k výkonu kantorských a písařských služeb. Obec slibovala dát učiteli přiměřené bezplatné ubytování, otop, 10 korců žita, čtyřicet hrnců piva a 54 tolarů ročního platu ve čtvrtletních splátkách. Kromě toho měl mít učitel bezplatně v užívání 5 jiter půdy a čtyřikrát do roka měl právo na výnos nedělní sbírky v kostele. Dokument zmiňuje i nesrovnalosti v obci (nejspíše se jedná o nespokojenost s farářem), kterých nemá být nadále vzpomínáno. Pro staronového učitele a kantora byla vystavena nová povolávací listina.[285]

V nově uspořádaných školních záležitostech byla zjištěna jediná závada: Dušek, který zůstával jako učitel i podle nové smlouvy zároveň obecním písařem, byl ještě navíc také vojtem. Takové hromadění funkcí nemělo být. Na superintendentovu domluvu Dušek tedy slíbil, že vojtovský úřad do dvou měsíců vzdá. Ve sboru i obci byla však Duškova vícestranná činnost žádána, a tak nakonec zůstalo vše při starém. Farář Głowacki neměl dostatečnou autoritu, aby Duška k rezignaci na vojtovský úřad donutil, a ani nadřízené církevní úřady dále nenaléhaly.

Nástupce faráře Głowackého, kazatel Moses, zpočátku Duška bezvýhradně chválil. Teprve po vynoření se prvních konfliktů s obcí se jej snažil přimět k tomu, aby se vzdal úřadu vojta, protože jako vojt nebyl Dušek pro Mosese dost kooperativní. Dušek byl bezpochyby pracími přetížen. Však ani v den Mosesovy instalace nemohl být přítomen, protože musel v neodkladné obecní záležitosti odjet do Varšavy. Co si v těch dnech Moses o Duškově dvojité funkci myslel, vyplývá z jeho dopisu, který napsal nedlouho po své instalaci superintendentovi: **Dne 4. tohoto měsíce [prosince] jsem svolal staršovstvo a nechal jsem předvolat pana Duška, abych od něho dostal odpověď, pro co se rozhodl, zda chce být vojtem, nebo zůstat učitelem. Zdá se mi, že má nějaké pochybnosti, pokud jde o budoucnost... Kdyby mi jen důvěřoval a všecko, co nařídím, podporoval, nemusel by tyto pochybnosti mít. Už se přece mohl přesvědčit, že nemám ve zvyku mluvit do větru, nýbrž co jednou řeknu, snažím se i udělat. Není mou vinou, když mne ti, kteří chtějí v obci něco znamenat, například on sám jako vojt, důrazně a ze všech sil nepodporují v tom, o co se k dobru všech snažím. Proto bych jej [Duška] měl raději jako učitele než jako vojta. Protože však při mé instalaci nebyl přítomen, a tedy nemohl na vlastní uši slyšet, čeho je mu potřebí, proto Vaši Důstojnost zcela oddaně žádám, abyste mu jeho povinnosti názorně vysvětlil...* [286]

Budova školy v bývalém panském dvorci byla v té době na spadnutí, ale obec neměla na opravu. Učitel Dušek se přestěhoval do svého vlastního domu, ačkoliv měl nárok na

---

[283] Niewieczerzal, s. 15-16.

[284] **...učitel elementární školy se zavazuje... mládež zelovské obce vyučovat podle informací faráře Glowackého v jazyce polském a zvláště v [jazyce] českém...* (cituje Martuszewski, s. 70.)

[285] Zpráva o zelovské škole z r. 1835, sig. S V.8. - Hrnec piva = 3,8 litrů.

[286] Německý dopis z 08.12.1832, sig. S III.22.

byt ve škole. Obec mu místo bytu ve škole platila nájem. Farář Moses se obával, že děti nebudou mít celou zimu vyučování, a proto naléhal na staršovstvo, aby se postaralo o vyučovací místnosti. Měl hned po ruce dva návrhy: Jan Jersák starší měl dům, ve kterém bydlely tři židovské rodiny. Kdyby jim byla dána výpověď, mohla ho obec pronajmout jako školu. Jiný dům, ve kterém bydlel předtím Matěj Pospíšil, byl právě bez vlastníka. Obě řešení však obec zamítla, protože ani jedno se nenechalo uskutečnit bez zvláštních vydání a obecní pokladna byla prázdná. Kromě toho byl už prosinec a zimní měsíce nebyly pro velké opravy právě vhodnou dobou. Obec se nakonec rozhodla nechat ve staré školní budově prozatímně upravit aspoň jednu místnost (jednalo se především o spravení oken a dveří), ve které by se vyučování mohlo konat. Dušek sice neměl čas, aby přicházel do školy dříve, než se začnou děti scházet k vyučování, ale staršovstvo mínilo, že **pokud se týká dohledu nad dětmi, než přijde učitel, ten může zastat každý den místní strážník.*[287] Důkladnější opravy školní budovy byly odloženy na léto. Na opravu školy měl být vybrán povinný příspěvek ode všech rodin včetně zelovských bezzemků (nájemníků), ale *kromě Židů, od nichž nechceme žádat žádnou pomoc.*[288]

Státní úřady se zas jednou začaly zajímat o vesnické školy a farář Moses poslal požadovanou zprávu. Vyzvedl jako nejdůležitější předměty v zelovské škole vyučování katechizmu a morálce. K jeho velkému rozhořčení mu byl obratem doručen rozkaz, aby vyučování bylo zastaveno. Ačkoliv byla zelovská škola pod státním dozorem, pokládal ji Moses především za sborové a obecní zařízení a takové vměšování státu do vnitřních záležitostí sboru a obce bylo na povážení: **Jak se to na jednu stranu zdá být dobré, tak je to na druhou stranu nebezpečné. Zdejší obec platí učitele. Nesmí dojít k tomu, aby, jak se už mnohým školám stalo za minulého ministra Grabowského..., vesnické školy zanikly a učitelský plat musel být odevzdáván do státní pokladny. Toho se obávám, a proto se snažím o to, aby učitel ve zdejší škole učil děti pouze číst, trošku psát a počítat, hlavně však má děti naučit katechizmu, jak tomu bylo dříve, protože za to mu obec platí. Má připravovat děti pro pastorovo vyučování náboženství, aby se duchovní nemusel s dětmi tolik plahočit, nýbrž aby je mohl v náboženství a morálce vést dále. Jak to teď bude? Až se Dušek vrátí z Varšavy, kam odjel před čtyřmi týdny v obecních záležitostech, smí vůbec začít vyučovat katechizmu, když bylo zdejší vyučování krajským komisařem zakázáno? Nesmí. Ale kdo má děti vyučovat? Já nejsem v stavu, tak veliký počet dětí vyučovat, protože jsem následkem vlhkého bytu utrpěl na zdraví. V mém bytě nemám ani tolik místa. Ten zákaz musí být zkrátka vzat zpět, protože krajský komisař vyučování zakázal, když jsem mu na jeho žádost, co se ve zdejší škole vyučuje, odpověděl, že se vyučuje katechizmus a morálka... Děti nesmí zůstat bez náboženského vyučování, to přece nechce ani monarcha... Lidé zde začínají už nemálo mručet...*[289] Někteří zelovští kolonisté však viděli v tomto státním zásahu i jistou šanci: **Říkají, že snad je ta katastrofa dobrá už proto, že tak konečně dostanou školní budovu, která bude pod státním dozorem.*[290] Tím mínili, že se stát bude starat i o udržování budovy a jim ubude jedno velké finanční břemeno.

Po přečkání zimy 1832/33 musela být zelovská škola z dosavadní rozpadající se budovy vrchnostenského dvorce přeložena do jiného, opraveného obytného stavení ve stej-

---

[287] Dopis staršovstva pastorovi z 16.12.1832., sig. S III.22.
[288] Tamtéž.
[289] Koncept Mosesova německého dopisu (zřejmě superintendentovi) bez data (snad také ještě z prosince 1832 nebo z jara následujícího roku), sig. S III.22.
[290] Tamtéž.

ném prostranství bývalého dvorce.[291] I nová škola byla dřevěná, krytá šindelem. Byly v ní tři místnosti a jedna komora. Ke škole patřily stodola, chlév, studna a zahrada o velikosti 4 jiter.[292]

Od roku 1834 patřila zelovská škola pod dohled gymnázia v Piotrkowě.[293] Přímý dozor nad školami zelovského sboru (zelovskou, požděnickou i faustynovskou) byl i nadále svěřen faráři Mosesovi, který jej vykonával až do své smrti.

Jan Dušek musel sám poznat, že je prací přetížen. Když se uzdravil z vážné nemoci, rozhodl se svou práci omezit. V roce 1834 se chtěl vzdát úřadu vojta a rezignovat i na místo učitele a kantora.[294] Farář Moses však Duškovu učitelskou a kantorskou službu nechtěl postrádat. Velmi jej chválil jako člověka bezúhonného, *ve svém povolání horlivého a přesného.*[295] Dušek tedy učil dále. Přísný farář byl jen nespokojen s přílišnou *mírností poctivého Duška.*[296] Moses měl neustále obavy o udržení své autority a obával se, že Duškova mírnost je na újmu autoritě učitelově i farářově.

Snad byl učitel Jan Dušek člověk mírné povahy, ale škola pod jeho vedením musela mít přes farářovy námitky slušnou úroveň, protože do ní chodila se zelovskými dětmi i dcerka zemana Nieszkowského Alžběta Severina[297] a Nieszkowski si jistě dobře rozvážil, než svěřil výchovu své dcery, byť jen na čas, zelovskému učiteli. Ve školní zprávě z listopadu 1835 se dovídáme, že kantor Dušek vyučoval děti česky, polsky i německy.[298]

Farářova nespokojenost s Duškem se stupňovala. Důvodem jeho nespokojenosti byla skutečnost, že se Dušek přes své výše zmíněné úvahy nevzdal vojtovského úřadu.[299] Neustálá kritika ze strany farářovy přispěla nakonec k tomu, že se Dušek v září 1836 přece jen rozhodl, ale jinak, než si Moses přál. 17. září 1836 oznámil, že se vzdává svého učitelského místa. Omlouval se *tělesnou slabostí*, která mu nedovoluje plnit povinnosti kantora při zpěvu v kostele a při pohřbech. Netajil se tím, že mu neustálá nespokojenost farářova jde na nervy, protože kromě slabého zdraví poukázal i na to, že nemůže dosáhnout *horlivosti a přísnosti*, jakou *velebný dozor* (tj. farář) od něho požaduje.

Farář Moses byl zklamán a předhazoval Duškovi, který se už také začal zabývat fabrikantstvím, že se tak rozhodl pouze ze ziskuchtivosti.[300] Poměr mezi Mosesem a Duškem se dokonale zkalil. Dušek byl sice ochoten do prvního dubna příštího roku, než přijde nový učitel, s dosavadní horlivostí vyučovat, ale pohněvaný farář o jeho pomoc už nestál.

Jan Dušek měl, dříve než své učitelské místo vzdal, vyhlédnutou za sebe náhradu. Myslel na husineckého rodáka Václava Kačera,[301] absolventa vratislavského učitelského semináře, který učil už půldruhého roku v Čermíně, ale měl tam potíže s pruskými úřady, snažícími se čermínskou školu germanizovat. Kazatel Moses se proti povolání Kačera do

---

[291] Pospíšil, s. 12.
[292] Sig. S II.5.
[293] Zarys, s. 33.
[294] Mosesovu zprávu cituje Martuszewski, s. 73.
[295] Ve zprávě z roku 1834 (tamtéž).
[296] Tamtéž.
[297] Martuszewski, s. 104.
[298] Sig. S V.8.
[299] Vyplývá tak z jeho rezignačního dopisu na místo kantora v roce 1836. Jedním z důvodů rezignace je časté přerušování vyučování způsobené tím, *že se musí zabývat záležitostmi vyššího úřadu, tj. vojta obce, který už 14 let zastává a podle přání obce má zastávat i nadále.* (Opis dopisu Niewieczerzal, s. 68-69).
[300] Tak na něj žaloval i inspektorovi do Sieradzu 26.09.1836 (opis Niewieczerzal, s. 69).
[301] Syn učitele a konšela Karla Václava Kačera v Husinci, narozený 31.01.1811.

Zelova ostře postavil. Prohlásil jej za člověka plného předsudků, domýšlivého a nespokojeného, kterého se Čermínští chtějí zbavit a vojta Duška nařkl, že chce Zelovským *podstrčit* svého příbuzného. Moses neměl pravdu. Kačer pocházel z Husince, ale nebyl ani vzdáleným Duškovým příbuzným. Z Čermína chtěly Kačera odstranit pouze pruské úřady. Čermínští se v žádném případě nechtěli Kačera zbavit. Táborský farář Josef Kačer (přes shodu jmen učitel a farář nebyli příbuzní) si čermínského učitele velmi vážil a po ztroskotání Duškových plánů byl rád, že Kačer v Čermíně zůstane.[302]

Způsob, jakým Moses zamítl učitele Václava Kačera, naznačuje, že vztah obou farářů, zelovského Mosese a táborského Josefa Kačera, zůstal jen úřední.[303] Moses měl jako velký polský vlastenec zájem na postupné polonizaci české kolonie, zatímco farář Josef Kačer byl naopak velkým českým vlastencem, kterému velmi záleželo na udržení české národnostní identity exulantských kolonií, k čemuž se snažil sám svou působností co nejvíce přispět, a jeho spolupracovník, učitel Václav Kačer, mu vydatně pomáhal. Oba faráři si ve svých vztazích k českým sborům nemohli rozumět.

Farář Moses si vybral učitele ze svého vlastního sboru. Jeho volba padla na Bohumila Fibicha mladšího, otce sedmi dětí, který byl ochoten kantorskou službu i vyučování dětí okamžitě převzít. Čtrnáct dní po Duškově rezignaci (1. října 1836) už začal Fibich vyučovat.[304] V lednu 1837 složil povinnou zkoušku před inspektorem[305] a v červnu stejného roku byl schválen ministerstvem.[306]

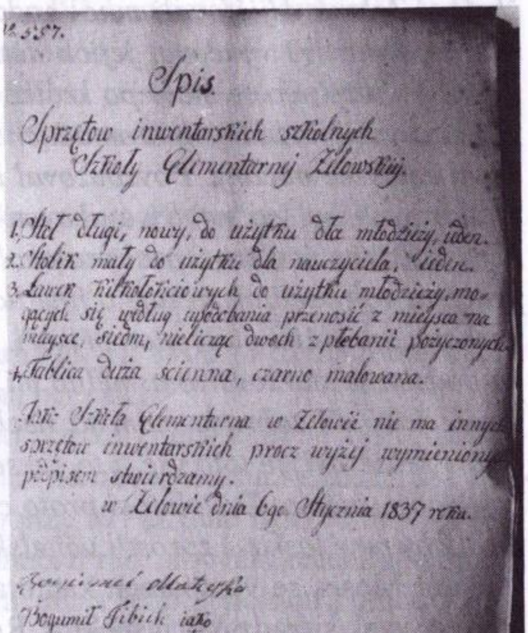

Spis
Sprzętow inwentarskich szkolnych
Szkoły Elementarnej Zelowskiej.

1. Stół długi, nowy, do użytku dla młodzieży, jeden.
2. Stolik mały do użytku dla nauczyciela, jeden.
3. Ławek kilkołokciowych do użytku młodzieży, mogących się według upodobania przenosić z miejsca na miejsce, siedm, nieliczęc dwoch z plebanii pożyczonych.
4. Tablica duża scienna, czarno malowana.

Iż Szkoła Elementarna w Zelowie nie ma innych sprzętow inwentarskich procz wyżej wymienionych podpisem stwierdzamy.
w Zelowie dnia 6go Stycznia 1837 roku.

Bogumił Fibich iako zastępca nauczyciela.

< Seznam školního inventáře, 1837[307] >

Moses chválil Fibicha, že je *schopný a vzorně horlivý* učitel.[308] Na rozdíl od Duška však Fibich nebyl dobrý zpěvák, a proto měl potíže s kantorskými povinnostmi. Vojt Dušek, kterého farář urazil svým podezíráním ze ziskuchtivosti i tvrdým odmítnutím Kačera, kritizoval Fibichův zpěv a zasazoval se o pořízení varhan. Fibich neuměl na varhany hrát. Byl přesvědčen, že Dušek chce pořídit varhany jen proto, aby jej jako kantora zcela znemožnil. V červnu 1838 už stály v zelovském kostele nové varhany, ale nikdo na ně nehrál. Zpěv při bohoslužbách vedl i nadále neschopný kantor špatně. Bezradný Fibich se chtěl svého místa vzdát, farář to však nechtěl připustit, zatímco Dušek měl ve Slezsku vyhlédnutého zas už dalšího kandidáta a zelovský sbor se těšil, že konečně uslyší své nové varhany.

---

302 Srov. Země otců, s. 51.

303 Martuszewski (s. 84-85) naznačuje svou domněnku, že se mezi oběma faráři, kteří spravovali dva příbuzné exulantské sbory ve stejný čas (1830-1871), vyvinulo užší přátelství.

304 Dopis Mosesův inspektorovi z 26.09.1836 (opis Niewieczerzal, s. 69-70).

305 18.06.1839, sig S V.8.

306 14.06.1837 (Sbírka Vl. Jelínka, opis pramene bez signatury).

307 Jeden dlouhý stůl pro žáky, jeden malý stolek pro učitele, nástěnná tabule, sedm přenosných lavic a dvě lavice půjčené z fary, to byl celý inventář zelovské školy. (06.01.1837, sig. S V.8.)

308 18.06.1839, sig S V.8.

V listopadu 1839 se nešťastný Fibich, který se nevinně dostal mezi obě fronty, zkrátka vystěhoval ze školy a prohlásil, že svůj úkol učitele a kantora vzdává. Bezradný Moses si stěžoval na vojta a na celou podivnou situaci školnímu inspektorovi. Pohněvaný inspektor viděl záležitost ze svého hlediska. Odpověděl, že Fibich byl úředně jmenován učitelem, nikoliv kantorem, což je věc soukromá. Zelovský učitel se nesmí opovážit přerušit svou učitelskou službu, pokud nebude ze svého místa oficiálně příslušnými úřady uvolněn. Pakliže vojt namluvil obci, aby si pořídila varhany, pak ať ráčí opatřit také kantora, který umí hrát, a ať si rozmyslí, jak ho chce platit, protože příjmy zelovského učitele jsou schváleny státními úřady. Ostatně vojt se nemá míchat do věcí, do kterých mu nic není, jinak se bude muset zodpovídat před vyššími úřady.[309]

Bohumil Fibich se vrátil do školy a učil ještě nějaký čas, ale v září 1840 se znovu rozhodl pro rezignaci. Napsal školnímu inspektorovi do Sieradzu: **Obyvatelé obce Zelova měli ke mně důvěru a v roce 1836, po rezignaci pana Jana Duška na místo učitele a kantora, mne jednohlasně navrhli, abych se stal kantorem a učitelem na elementární škole v Zelově. Ujišťovali mne, budu-li dobrým a svědomitým učitelem a budu-li pilně, snažně a horlivě vyučovat jejich děti, budu moci sloužit jako kantor a učitel až do své smrti. Bohužel, co se stalo po krátké době? Vojt obce Zelova, bývalý kantor a učitel Jan Dušek, využil na valných hromadách každé příležitosti, aby proti mně popichoval a pobuřoval zelovské občany. Povzbuzoval lidi ve sboru, aby byly postaveny v kostele varhany, a tak abych byl co nejdříve zbaven kantorství, protože neumím hrát na varhany jako Dušek. Za tím účelem sepsal protokol a nutil kde koho, aby ho podepsal. Moji kantorskou práci mi vojt všelijak ztěžuje a jiné lidi svádí ke zlému. Od roku 1838, kdy byly postaveny varhany, mně činí stále více příkoří, protože se na varhany nehraje. Již v minulém roce na podzim se staršovstvo osmělilo mi přikázat, abych osel jen část zahrady a smlouvali se mnou, jaký díl zahrady mám už nechat pro nového učitele. Místnímu školnímu dozoru, faráři Mosesovi, je toto vše, i to, že se pan Dušek ke mně od jistého času chová nepřátelsky, dobře známo. Dovoluji si proto co nejpokorněji prosit vysoce váženého pana inspektora, aby mne laskavě zprostil učitelských povinností na zdejší elementární škole.*[310]

Farář Moses se ve sporech kantora a vojta postavil jednoznačně na stranu Fibichovu, a proto vzal sieradzský inspektor Romanovski Fibichovu stížnost vážně. Doptával se hned u vyšší instance (u ředitele piotrkowského gymnázia), jak by měl zakročit proti zelovskému vojtovi Duškovi, který Fibicha takto pronásleduje.[311] Fibich však byl už rozhodnut, a kromě toho byl počátkem následujícího roku zvolen místo Duška vojtem.[312] Byl tedy hledán kantor, který by uměl hrát na varhany. V Zelově uměl hrát pouze Jan Dušek. Ten byl ochoten hrát, případně na čas převzít zas i učitelskou službu, ale farář Moses o tom nechtěl ani slyšet.

Jan Dušek měl tentokráte nemalé problémy nalézt nového kandidáta, který by chtěl v Zelově učit. Ten, o kterém se hovořilo v roce 1839, když se o zelovských poměrech dozvěděl, odřekl a našel si jiné místo. O jednom pomocném učiteli věděl Dušek od svého stejnojmenného bratrance, učitele ve Friedrichově Hradci,[313] ten však byl skutečně Duš-

---

[309] Mosesův dopis z 11.11.1839 a inspektorův ze 30.12.1839 (Niewieczerzal, s.70-71).
[310] 02.09.1840 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
[311] 14.09.1840 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
[312] Sdělení Mosesovo inspektorovi 25.02.1841 (No 44, Notatki III, s. 128).
[313] Oba učitelé J. B. Duškové, měli společného dědu Pavla, který jako dítě emigroval s rodiči z Čermné v lanškrounském panství. Hradecký Jan Bohumil Dušek byl o čtyři roky mladší než zelovský. Byl synem Jana Bohumila Duška

kovým vzdáleným příbuzným,[314] a proto zelovskému faráři sotva vítán, ale farář Moses neměl na vybranou. Čas utíkal a jiný vhodný kandidát nebyl k mání.

O kantorské místo v Zelově se tedy ucházel čtyřiatřicetiletý Bohumil Jelen, narozený v Sacken: **Jsem synem zemřelého otce Josefa a žijící matky Zuzany, rozené Applové, bydlící v kolonii Erdmannsdorf, kde se narodil též můj otec. Jsem vyznání evang. reformovaného. Byl jsem pokřtěn v ev. ref. kostele v Karlsmarktu. Jsem ženat s Louisou, rozenou Duškovou, a mám dva syny.*[315] *Elementární školu jsem absolvoval v městě Grabowa.*[316] *V roce 1840 jsem se učil hrát na varhany ve Friedrichově Hradci, kde byl mým učitelem a kantorem Jan Dušek. Když jsem v základním vzdělání a v hraní na varhany získal dostatečnou průpravu, pomáhal jsem Janu Duškovi, který byl ve Fr. Hradci učitelem a kantorem. Tuto pomocnou službu [varhaníka] jsem konal jen krátkou dobu, od 20. ledna 1841 až do jeho [Duškovy] smrti. Pak jsem byl vybídnut od zelovských bratří, abych se stal učitelem a kantorem v Zelově.*

Když Bohumil Jelen psal 26. září 1841 tento svůj životopis, byla jednání o jeho povolání už téměř ukončena: farář Moses Jelena doporučil konzistoři, konzistoř řediteli gymnázia v Piotrkowě a ředitel, který si Jelenovu způsobilost k převzetí učitelského místa ověřil zkouškou, poslal už 11. června 1841 své doporučení příslušnému školskému kurátorovi ve Varšavě. Ačkoliv Moses už Jelena doporučil vyšším úřadům, sám jej přezkoušel *ve věcech náboženských* teprve 26. srpna 1841.[317]

Jelen začal v Zelově učit na jaře 1841, nejdříve jako výpomocný učitel, než se vyřídily všecky úřední formality a zkoušky. Smlouva s obcí, vypracovaná podle starších vzorů, byla podepsána až 6. března 1842.[318]

V té době dostával zelovský učitel, kantor a varhaník za svou službu kromě bytu, otopu, některých naturálií a užívání zahrady 324 pzl na penězích.[319]

Do zelovské školy docházely také evangelické děti (české i německé) ze vsí Ignacov, Weronika, Jozefatov a Petronelov. Školní docházka nebyla chvályhodná. V roce 1841 navštěvovalo vyučování ze 393 školou povinných dětí pouze 197 (z toho bylo 87 dívek).[320]

Učitel Bohumil Jelen se kromě své pedagogické činnosti rád zabýval i léčením nemocí, ačkoliv k tomu neměl lékařské vzdělání ani jiné oprávnění. Jeho ochotnou pomoc v případech nemoci Zelovští rádi přijímali, své děti však posílali do školy jen příležitostně, když nebylo důležitějších prací. Superintendent kališské diecéze hlásil v roce 1844 řediteli piotrkowského gymnázia, že **zelovské děti by mohly ve škole získat mnohem více vědomostí, kdyby pravidelně školu navštěvovaly.* Mínil, že je na čase, aby ředitel gymnázia zjednal v Zelově nápravu.[321] Superintendentova žaloba na zelovské rodiče byla sotva podána bez vědomí faráře Mosese, přímého nadřízeného učitele Jelena. Mosesova autorita zas jednou na Zelovské nestačila, ale ani ředitel gymnázia situaci změnit nedokázal.

---

a Anny Marie, rozené Rejzkové. Narodil se 24.09.1799 v Husinci. Tam se 28.04.1822 oženil s Annou Marií Němcovou a od roku 1824 až do své smrti v roce 1841 byl učitelem ve Fr. Hradci.

[314] Jelen byl snad zetěm hradeckého učitele, bratrance zelovského vojta.

[315] Koncem následujícího roku měl už syny tři: Jana, Bohumila a Rudolfa.

[316] Podle školní zprávy za rok 1842/43 (sig. S V.8) navštěvoval Jelen *některé školy* od svého šestého do šestnáctého roku a od svého šestnáctého roku až do roku 1841 pomáhal hradeckému učiteli.

[317] Sig. S V.8.

[318] Sig. S V.8.

[319] Konzistoř 20.09.1840, sig. S II.2.

[320] Zarys, s. 34.

[321] Dopis z 18.09.1844 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

Bohumil Jelen vyučoval zelovské děti pouze šest let. Učební látka se v té době rozšířila o geografii a nauku o zdraví. Starší děti přicházely do školy dopoledne od 8 do 10 hodin a mladší děti byly vyučovány odpoledne od 14 do 16 hodin. Povinná školní docházka trvala pouze dva roky. Rodiče, kteří chtěli svým dětem umožnit lepší vzdělání, posílali děti do školy déle. Takových rodičů však bylo málo. Přes veškerá napomínání ze strany úřadů mnozí na školní docházku svých dětí, především děvčátek, nedbali.

Farář Moses byl s volbou učitele Jelena od začátku nespokojen a jeho práci viděl velmi kriticky. Ve své úřední zprávě o zelovském školství za školní rok 1846/47 posuzoval prospěch žáků v zelovské škole, kterou navštěvovalo 110 chlapců a 84 dívek, za sotva dostatečný. Vyučování bylo podle jeho zprávy málo živé a pozornost dětí malá. Farář nezapomněl podotknout, že se Jelen zabývá kromě svých učitelských a kantorských povinností i jinou prací.[322] Na mysli měl snad Jelenovu ranhojičskou činnost. Jelen uznával Mosesovu autoritu jen v rámci svých kantorských a učitelských povinností, což bylo pro faráře neuspokojící. Stěžoval si na kantorovo chování a na jaře 1847 žádal jeho odvolání. Okresní školní inspektor ve Sieradzu sděloval řediteli gymnázia v Piotrkowě Mosesovu žádost o odvolání zelovského učitele i s farářovým zdůvodněním: Jelen se vzdálil ze Zelova a odcestoval za hranice (pravděpodobně do Slezska za matkou, či příbuznými), aniž by si předem vyžádal k cestě dovolení od konzistoře. Ale také i z jiných důvodů má být zbaven svého místa: je málo pilný, málo horlivý a nedbalý.[323] Jedním z pravých důvodů bylo snad také to, že se farářovi Mosesovi konečně podařilo sehnat kandidáta na místo zelovského učitele podle vlastního výběru, i když sám o tomto kandidátovi ještě tak málo věděl, že když jej úřadům představoval, nemohl napsat ani jeho životopis.

Moses dosáhl Jelenovo suspendování a počátkem října 1847 představil řediteli gymnázia v Piotrkowě učitele Jana Traugotta Brauera. Gymnaziální rada (ředitel a tři učitelé) Brauera vyzkoušela z jazyků polského, ruského a německého, z pedagogiky a z aritmetiky. Pokud šlo o náboženství, bylo uznáno vysvědčení, které mu vystavil luterský farář Gustav Ludvík Schwarz z Bełchatowa.[324] Zkoušky dopadly uspokojivě a Brauer mohl ještě ve stejném měsíci službu v Zelově nastoupit.[325] Zelovští však byli sotva příliš nadšeni novým, německým učitelem, který neuměl česky.

Mosesova volba se brzy ukázala jako nepříliš šťastná. Brauerovo chování nebylo pro zelovskou mládež příkladné a on sám se zřejmě necítil v Zelově na pravém místě. Jako luterán nechápal tradice reformovaného exulantského sboru a navíc se musel učit češtině. Už v březnu následujícího roku se raději ucházel o místo v Bełchatowě.[326]

Když bylo zřejmé, že Brauer v Zelově nemůže a ani nechce zůstat, poslal zelovský vojt (a bývalý učitel) Bohumil Fibich svého syna Ferdinanda honem do reálné školy do Kališe, aby se tam připravil na učitelské zkoušky. Teprve koncem roku 1849 byl dvacetiletý Ferdinand schopen svou kandidaturu nahlásit. Farář Moses se za něj přimlouval zdůrazňováním skutečnosti, že Fibich se narodil v polském království a že **cizozemci, i když vykonají přísahu ruské příslušnosti, nemohou být představeni jako učitelé elementárních škol.*[327]

---

[322] Sig S V.8.
[323] Dopis z 20.06.1847 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
[324] Protokol o zkouškách z 10.10.1847 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
[325] Zelov nebyl jeho prvním místem. Učil předtím v polské vsi Rassownik (?).
[326] Sig. S V.8.
[327] 26.01.1850 (No 44, Notatki III, s. 132).

Protože byl Zelov bez učitele, mohl Ferdinand Fibich hned zaskočit jako prozatímní výpomocný učitel.

V srpnu 1850 poslala varšavská konzistoř guberniální vládě jmenovací dekret pro Ferdinanda Fibicha, kantora a varhaníka v Zelově, s žádostí o vyjádření, zda proti jmenování není námitek.[328] Guberniální úřad se musel nejprve informovat u náčelníka sieradzského okresu, zda námitky mít nemá.[329] Námitek nebylo a Ferdinand Fibich mohl ve své už započaté kantorské a učitelské činnosti pokračovat. Než však byly vyřízeny všecky formality s jeho jmenováním, zastával tyto funkce učitele a kantora už několik let. Snad uvázl po své nedostatečné přípravě u zkoušek, a musel je opakovat. Podle zelovské školské zprávy z r. 1861 byl Ferdinand (ačkoliv měl už jmenovací listinu na místo kantora) vybrán za učitele v Zelově teprve 23. března 1851 a konzistoř jej v jeho funkci učitele mohla potvrdit až 17. listopadu 1854.[330]

Sotva měl Fibich všecky potřebné doklady v kapse, došlo ke školské reformě: zelovská *elementární škola* byla zrušena a na jejím místě byla na návrh evangelické reformované konzistoře zřízena škola *škola církevní*.[331] Od ledna 1855 převzala tedy plný dozor nad zelovskou školou, jako školou konfesijní, varšavská reformovaná konzistoř. Ferdinand Fibich *se vzdal dobrovolně učitelské činnosti na elementární škole v Zelově*, jak oznamoval státní rozpočtový referent ze Sieradzu řediteli gymnázia v Piotrkowě.[332] Šlo pouze o formální rezignaci, ve skutečnosti Fibich učil v Zelově dál v naději, že bude jmenován učitelem na církevní škole. Než si všecky příslušné úřady navzájem podaly zprávu o rezignaci zelovského učitele, byl podzim. *Bývalý učitel na elemntární škole* obdržel prozatímní jmenování učitelem na nově zřízené zelovské církevní škole. Také jeho kantorská funkce musela být v nových souvislostech nově potvrzena.[333] Než Fibich dostal podruhé trvalé potvrzení svých obou funkcí, uplynuly zas čtyři roky.[334]

V zelovském školství se ve skutečnosti mnoho nezměnilo. V roce 1850 chodily zelovské děti do stejné dřevěné školy, ke které patřila zahrada pro učitele o velikosti 4 jiter. Učitel měl nárok na 15 sáhů dřeva pro otop, 10 korců žita a 20 hrnců piva. Na penězích dostával od obce (prostřednictvím církevní pokladny) celkem 60 rublů.[335]

Na školu a kantora připláceli povinnými příspěvky členové sboru z přilehlých osad a v roce 1846 byly příspěvky rozepsány poprve (snad jednorázově) i na zelovské hospodáře.[336] Spolu s naturáliemi se počítal učitelův základní plat na zhruba 80 rublů. Školní účty v polovině 19. století byly celkem jednoduché: na školní pomůcky a drobné opravy školní budovy mohlo být vydáno kolem 5 rublů ročně, které se sešly z povinných příspěvků mimozelovských rodin. O těchto drobných výdajích rozhodoval místní školský dozor - tedy farář. Farář Moses pak každoročně posílal konzistoři spolu s výroční školní zprávou ke kontrole i vyúčtování školní pokladny.[337]

---

328 18.08.1850 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
329 Dopis z 02.10.1850 (tamtéž).
330 Sig S V.8.
331 Tak ve zprávě konzistoře guberniálnímu úřadu ze 17.11.1855 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
332 14.03.1855 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
333 Tamtéž.
334 17.11.1859 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
335 Podle inventáře z roku 1850 (Kriegseisen, s. 58-59).
336 Sig. S V.8.
337 Sig. S V.7.

Když se v roce 1855 chystala výše zmíněná školská reforma, byly požadovány obšírnější zprávy o zelovském školství. Zelovskou školu navštěvovaly v té době děti z Jozefatova,[338] Petronelova (obě kolonie patřily k obci Buczek), Ignacova, Weroniky a Požděnic.[339] Zatímco pro zelovské děti bylo školní vyučování zdarma (učitel byl placen z obecní pokladny), rodiny z přilehlých kolonií platily roční příspěvky, odstupňované podle zámožnosti. V Jozefatově platila za rok 1854 většina hospodářů (vlastnili po 7 1/2 jitru půdy) 21 1/2 kopějky. Jiří Šrajber hospodařil v Jozefatově na 10 1/2 jitru půdy, a proto platil 29 kopějek školného, zatímco jiní dva hospodáři, vlastníci jen tří jiter půdy, přispívali pouze 7 1/2 kopějkou a tkadlec - bezzemek Jan Horák 5 kopějkami.[340]

V listopadu 1854 byl zjišťován také stav učitelova hmotného zaopatření. K výše uvedenému učitelovu platu byly připočteny ještě další výhody a práva, čímž se jeho celkový příjem mohl pod čarou udávat sumou 96 rublů a 70 kopějek. Učitel měl zdarma bydlení ve školní budově: tři místnosti, jedna komora a jedna místnost pod střechou. Měl k dispozici malou stodolu, chlév pro jeden pár dobytka a užíval zahradu, patřící ke škole. Třikrát do roka (o Vánocích, o Velikonocích a o Svatodušních svátcích) se konaly k dobru kantora v kostele dobrovolné sbírky. Za hraní na varhany při oddavkách nebo při pohřbu dostával vždy 15 kopějek.[341]

Školní budova potřebovala opravu a lepší vybavení. Bylo nanejvýš nutné koupit ještě jeden dlouhý stůl a čtyři dlouhé lavice, aby děti mohly psát. Do školy byly zatím půjčeny lavice z fary, ale děti přicházející na na faru na konfirmační cvičení se bez nich také nemohly obejít, jak si stěžoval farář Moses.[342]

Školních pomůcek zelovský učitel mnoho neměl. Podle zprávy z roku 1858 měl k ruce sedm tabulek potřebných k hláskování v jazyce ruském a sedm v jazyce polském, čtyři sešity vzorů technického rýsování a polskou knížečku návodu k záchraně (první pomoci) zdánlivě zemřelých.[343] Vyučování se konalo každý den od osmi do dvanácti a odpoledne od dvou do čtyř hodin.[344]

Školní docházka se počátkem padesátých let (1853) o něco zlepšila: ze 327 školou povinných dětí přicházely do školy 202 (z toho dívek 94).[345]

V nově zřízené konfesijní škole se farář Moses snažil důrazněji uplatňovat svůj vliv, a když narážel na odpor, hledal pro svou autoritu oporu u konzistoře.

Mosese hněvalo, že se české děti jen neochotně učí polsky. V roce 1860 si stěžoval, že děti **zanedbávají vyučování polštiny a tvrdí, že jim rodiče zakazují učit se číst a psát polsky.* Tak vzpurní rodiče by podle mínění Mosesova měli být usměrněni: **Zdá se nevy-*

---

[338] V roce 1854 posílalo své děti do zelovské školy osmnáct rodin z Jozefatova (Jan Čáp, Anna Šebestová, Jan Valta, Jan Kowalski, Anna Marie Król, Fryderyk Miller, Josef Martinec, Jiří Šrajber, Josef Svoboda, Pavel Koutecký, Jan Slavík, Andrzej Hanke, Jan Ketner, Josef Macek, Elżbieta Szadek, Jan Mantej, Kristian Rempel a Jan Horák) a čtyři z Petronelova (Bogumił Rygiert, Daniel Becker, Samuel Kryger, Gottlieb Krau). Tak o tom svědčí jejich školní příspěvky (sig. S V.7).

[339] Školní účty z r 1855/1856 a školní zpráva z roku 1867/1868 (sig. S V.7). - Požděnice měly později od roku 1860 svou vlastní českou školu.

[340] Vyúčtování z 12. listopadu 1854 (sig. S V.7).

[341] Naturálie byly přepočteny na peníze v následujících hodnotách: 10 korců žita = 18 rublů, 15 sáhů dříví na otop = 11 rublů a 25 kopějek, 20 hrnců piva = 1 rubl a 20 kopějek. - Specifikace učitelova platu z 01.11.1854 byla přiložena ke zprávě varšavské konzistoře z 17.11.1859 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[342] Mosesova zpráva z 15.12.1854, sig. S V.8.

[343] Mosesova zpráva z 08.05.1858, sig. S V.7.

[344] Tamtéž.

[345] Zarys, s. 34.

hnutelným, aby vyšší vládní úřady zasáhly a vydaly nařízení s pohrůžkou trestu, v jehož důsledku by se děti v konfesijní škole v Zelově učily i polsky, protože se v Polsku narodily a chtějí v Polsku žít, je pro ně polština zcela nevyhnutelná, zvláště také proto, že jejich náboženské učení není - a jak je nutno předpokládat, ani nadále nebude - vykládáno v jiném jazyce než v polském, a to jak v kostele, tak při katechizaci.[346]

Dne 5. července 1863 k ránu[347] vznikl v Zelově požár. Shořely tři domy a s nimi i zelovská dřevěná škola, budova ještě ze starého statku Świdzińského. O dva roky později, v roce 1865,[348] byla postavena nová, zděná škola,[349] která byla v zelovských dějinách zaznamenána pod názvem *bílá škola.* Podle Mosesovy zprávy do Petrohradu, navštěvovalo zelovskou školu ve školním roce 1865/66 jen 80 žáků a 58 žákyň.

< Bílá škola >

Učitel a kantor Ferdinand Fibich sloužil sedmnáct let ke vší spokojenosti faráře Mosese, avšak nakonec se dopustil podivného přestupku: obvinil svou služku, že mu ukradla peníze, a snažil se (se souhlasem své manželky) její doznání vynutit tělesným týráním. Služka Anna Šrajbrová žalovala vytrpěné příkoří svému otci, a ten s ní šel rovnou cestou za vojtem. Když vojt, který byl právě na odchodu na posvícení do Łobudzic, prohlásil, že se bude případem zabývat až za týden, šel Josef Šrajber s dcerou na faru, kde byl 29. července 1866 v přítomnosti svědků (hospodáře Jana Harty a tkalce Pospíšila) sepsán protokol.[350] O čtrnáct dní později, 11. srpna 1866, Fibich na místo učitele rezignoval.[351] Zatím musela být o jeho trestuhodném chování vyrozuměna i konzistoř, která jej bez dlouhých rozpaků suspendovala. Rozhodnutí konzistoře mělo být Fibichovi předáno kazatelem Mosesem za přítomnosti zelovského staršovstva.[352] V říjnu se Fibich stěhoval ze školy do svého nově postaveného, zděného domu.[353]

Po Fibichově rezignaci vypomáhal v Zelově jako varhaník požděnický kantor Karel Sláma. Zelovská škola musela být zavřena. Kazatel Moses navrhoval ve službě už osvědčeného Slámu na místo zelovského učitele,[354] čímž by se byl však uprázdnil požděnický kantorát. Starší sboru zatím už pohotově hledali česky mluvícího učitele zas ve Slezsku.

---

346 18.05.1860, sig. S II.5.

347 Zpráva Mosesova superintendentovi 06.07.1863 (No 28, Notatki II, s. 57).

348 Moses ve své zprávě do Petrohradu z 08.08.1867, sig. S III.6.

349 Pospíšil, s. 12.

350 Protokol cituje Martuszewski, s.161-162.

351 Tamtéž.

352 Stalo se tak 19. září 1866.

353 Vl. Jelínek podle reskriptů konzistoře ze dne 07.10.1866 a 24.04.1867. - Příhoda Fibichova přestupku překvapuje nejen učitelovou krutostí, nýbrž i způsobem, kterým chtěl učitel služku usvědčit, a také řešením situace, které služka učiteli navrhovala: měl jít za vědmou, a ta mu poví, zda mu služka peníze ukradla nebo ne. Učitel podle služčina svědectví řekl, že za vědmou pojede ve čtvrtek. O služčině výpovědi můžeme sice pochybovat, ale už skutečnost, že služka přišla na takové řešení situace, je zarážející. Kromě toho překvapuje i samospravedlivý způsob Fibichovy rezignace: staví na odiv svou zbožnost v protikladu ke *všem*, kteří *se oddali velkým neřestem, takže dokonce i o nedělích, sobotách a svátcích od rána až do příštího dne sedávají v krčmách a tam se hádají a biji.* (Cituje Martuszewski, s. 162.)

354 28.09.1866 a 04.10.1866 (No 44, Notatki III, s. 137-138). Opisy rozhodnutí konzistoře ze 07.10.1866 a 08.11.1866 ve sbírce Vl. Jelínka.

Jan Burian z Nowe Woli, zřejmě husinecký rodák, věděl o jednom českém aspirantovi, a tomu Zelovští hned napsali.

Vilém Jandík, odchovanec husinecké školy, byl čtyři roky pomocníkem učitele čermínského, než dostal místo v Scheidelwitz u Břehu,[355] kde jej už po půl roce zastihlo pozvání do Zelova.[356] Devatenáctiletý mladík se hned nadchl pro takové dobrodružství v neznámém kraji a obratem odepsal: *Ctěné představenstvo! Jejich laskavé písmo jsem dnes obdržel, které mne opravdu velice překvapilo... Děkuji Jim za tu víru, kterou ke mně mají. Co se mne dotýče, tedy Jejich nabídnutí se vděkem přijmu a odpovídám beze všeho: "Ano, s pomocí Boží to chci na sebe vzít a podle mé možnosti Jejich dítky k našemu drahému Spasiteli přivádět a je v těch potřebných vědomostech cvičit." Považuji to totiž za Boží řízení, který žádného neopustí, kdo se ho přidrží. Bude to ještě jen na mých Rodičích záležet, jestli ti s tím budou spokojeni. Myslím si ale, že proti tomu nebudou, nýbrž mne nechaj činit, jak se mi líbí. Chci tedy proto zrovna zítra k nim se podívat a s nima o tom promluvit. Odtamtud tedy bych v krátkém čase na tu vzdálenou mou příští štacii se vydal. Prosím Jich tedy, ať v tom čase tu školu neobsaděj, kde bych pak tu dalekou cestu nadarmo dělal. Mužou se tedy na mne spolehnout, že přijdu, dá-li mi Pán Bůh život a zdraví. Kdyby ale předce měli Rodiče proti tomu být - co si ale nemyslím -, tedy jim hned budu psát. Se srdečným pozdravením Jejich ctěného církevního práva poddaný W. Jandík.*
N.B. Divím se, že se o panu Kazateli ani nezmínili! Prosím to přiložené psaníčko p. Burianovi oddati."

O pět dní později psal Jandík další dopis do Zelova. Rodiče přece jen měli námitky. Jejich syn Vilém ještě nesložil učitelskou zkoušku, a tu by přece jen měl nejdříve mít, než se vydá do Zelova. Kromě toho byla zima přede dveřmi. Usoudili, ať zůstane, kde je, dokončí do jara své vzdělání a pak teprve může jít do světa. Vilém Jandík se velmi omlouval za své sliby dané v prvním dopise a sliboval, že kdyby Zelovští do jara učitele nenašli, *tedy bych se tam podíval. Možno, že bych i teď se tam byl podíval, nevím ale, jak bych se tam bez velkého koštunku dostal a pěchty jít, to je trochu tuze vzdálený, a k tomu pracizá krajina. Prosím tedy za odpuštění, že sem Jich v tom prvním psaní tak podvedl, ačkoliv bych ten slib v něm rád vyplnil...*

Snad zelovští starší napsali Vilémovým rodičům, protože počátkem prosince jim odpověděl otec Jan Jandík: *Milí Bratři a představení Církve Zelouské, cítím se povinen taky pár slou promluviti...* Otec dal nakonec svému synovi přece jen svolení, aby se vypravil co možná nejdříve do Polska, ovšem jeho pas musel být poslán nejprve do Berlína, a proto se odjezd protahoval.[357]

Farář Moses se zas jednou musel smířit se slezskou orientací svých farníků. Podal zprávu konzistoři, že se hlásil do Zelova nějaký učitel Jandík, který v nejbližší době přijede a suše dodal: **O jeho chování nemohu nic říci, poněvadž ho neznám.* Koncem prosince psal zelovský farář znovu konzistoři: **...mám čest vysoké konzistoři hlásit, že už 5. prosince toho roku přijel pan V. Jandík z Scheidelwitz pod Břehem ve Slezsku, kterého členové staršovstva zelovského sboru pozvali, aby se ujal uprazdněného místa kantora, varhaníka a učitele v konfesijní škole v Zelově. Je to dvacetiletý mladý člověk, na varhany*

---

[355] Szydłowice pod Brzegiem nad Odrou (Martuszewski, s. 132).
[356] Sig. S V.8.
[357] 29.10.1866, 05.11.1866 a 02.12.1866 (No 44, Notatki III, s. 138-141).

hraje dobře, ale ještě nesložil učitelské zkoušky. Má pas do konce března, pak se musí vrátit, aby složil zkoušku...[358]

Od ledna 1867 byly Jandíkovi v Zelově přiznány plat a naturální dávky určené pro učitele a kantora.[359] V březnu Jandík zřejmě udělal ve Slezsku zkoušky a táborský kazatel Kačer, pod jehož dozorem byl Jandík čtyři roky pomocným učitelem, mu napsal pěkné vysvědčení. Jedinou překážkou bylo ještě jeho pruské státní občanství. Nebyl plnoletý a musel se hlásit k vojenskému odvodu, což znamenalo častější cesty do Slezska. Na povolení k vysídlení musel čekat nejméně dva roky do své plnoletosti, a proto nemohl být zatím potvrzen jako stálý učitel.[360]

V roce 1867 byly v zelovské škole děti vyučovány *hlavně česky, potom i polsky a něco málo německy a rusky.*[361] Pro vyučování češtiny a němčiny byl Jandík jistě dobře připraven. Jak si radil s vyučováním polštiny a ruštiny je otázkou. Vilém Jandík byl, věříme-li tradici,[362] velmi pohledný, vysoký, mladý muž. Byl schopným učitelem a v Zelově si jej hned oblíbili. Když však žádal, aby mu po složení učitelské zkoušky byl zvýšen učitelský plat na 100 rublů ročně, byla jeho žádost nejprve staršími sboru zamítnuta, ale po několika dnech obec povolila zvýšení platu aspoň na 90 rublů.[363]

Mladý zelovský učitel se horlivě snažil zlepšit školní docházku. V ústní tradici se dochovala malá perlička dokládající tuto jeho snahu. Učitel se ptal své žákyně Anny Fibichové, proč její bratr nechodí do školy. Odpověděla: *Protože má černý nohy a nemá střevíce.*[364]

Do zelovské školy zatékalo a obecní valná hromada se na jaře 1869 usnesla nechat školu na náklady obce znovu pokrýt šindelem.[365]

Farář Moses se s učitelem a kantorem Jandíkem brzy dobře shodl, a dokonce jej přijal do rodiny, když mu dal svou dceru Ewelinu za manželku.

Od roku 1869 se v Zelově, měla povinně vyučovat ruština, avšak když přijela následujícího roku inspekce z Lodže, musela zjistit, že v Zelově ani v Pożděnicích se ruština řádně nevyučuje. Učitelé se vymlouvali, že nemají rusko-české ani rusko-polské slabikáře. Inspektor slíbil ruské slabikáře objednat a obratem poslal 20 exemplářů, které měly být zdarma rozdány dětem. Farář Moses ve své funkci školního dozoru podal o tom zprávu konzistoři s poznámkou: **Protože neumím rusky, nedovedu jejich hodnotu posoudit.*[366]

Učitel Jandík v té době onemocněl na souchotiny a jeho nemoc se vzdor lékařské péči rychle zhoršila natolik, že kolem 20. července 1870 už neměl sil, aby vstal z postele.[367] Za měsíc pak zemřel.[368]

Ještě nebyla vyřízena otázka, kdo bude Jandíka zastupovat po dobu jeho nemoci,[369] a už musel být hledán jeho nástupce. Starý farář Moses byl nemocen a potřeboval kanto-

---

[358] 21.12.1866 (No 44, Notatki III, s. 139, 141).

[359] Varšavská konzistoř 20.07.1867. - Kantor Karel Sláma odešel koncem dubna 1867 do Kučova a v Pożděnicích začal působit od 01.05.1867 Karel Radiměrský.

[360] Sig. S.III.6. - No 44, Notatki III, s. 142.

[361] Cituje Martuszewski (s. 132) podle zprávy v Hlasech ze Siona ročník 1867, č. 23.

[362] V zelovské tradici bývá Jandík zaměňován se svým nástupcem Kořenem.

[363] 03.03.1867 a 20.03.1867 (No 44, 45, Notatki III, s. 141, 146).

[364] Vyprávění Anny Fibichové zapsal Vl. Jelínek.

[365] Opis protokolu o schůzi z 04.04.1869, sig. S II.2.

[366] 25.06.1870 (No 28, Notatki II, s. 61).

[367] Moses konzistoři 21.07.1870 (No 44, Notatki III, s. 143).

[368] Jeho jediná dcera zemřela brzy po jeho smrti.

rovu pomoc víc než kdy předtím. Obrátil se na konzistoř, aby mu pomohla najít vhodného kandidáta. Superintendent Spleszyński[370] však odepsal, že zelovský kantor musí umět česky a takového z Varšavy nemohou doporučit. Superintendet se informoval u syna táborského faráře Kačera, který byl ve Varšavě fabrikantem (vyráběl dráty), ale ten mínil, že ani v Táboře nebude žádný český učitel k sehnání. Radil, aby se Zelovští obrátili na faráře Tardyho v Husinci.[371]

Farář Moses se obrátil přesto nejprve na faráře Kačera ve Velkém Táboře. Kačerův syn Prokop, farář ve slezské Branici, napsal pak do Vídně Heřmanu z Tardy, a ten věděl o vznikajícím evangelickém učitelském semináři v Čáslavi, jehož zakladatelem a ředitelem byl Karel Utíkal, stejně jako Tardy původem z Husince ve Slezsku.[372]

Nový zelovský učitel, který přijel z Čech do Zelova dne 25. října 1870 v 10 hodin večer, se jmenoval Antonín Kořen. Bylo mu teprve sedmnáct let. Jeho vysvědčení, která si přivezl od ředitele čáslavského semináře a od faráře Nešpora, byla výborná. Farář Moses přesto mínil, že tak mladý chlapec při nejlepší vůli nemůže zvládnout všecky závazky zelovského učitele a kantora, ale byl ochoten jej akceptovat jako zástupce kantora. Však Kořen sám vyprávěl, že chce v Zelově nabrat nových zkušeností, dále se vzdělávat a po pěti letech složit v Praze zkoušky. Moses si ve své zas jednou neveselé náladě povzdechl, že zakusí-li Kořen v Zelově tolik nepřízně jako jeho předchůdce a farář, pak jistě dlouho nezůstane.[373]

Jako pedagog se Kořen v Zelově přes své mládí zpočátku skutečně osvědčil. Anna Fibichová[374] si mimo jiné pamatovala celý život i báseň, kterou ji učitel Kořen ve škole naučil:

Bratři, pilni budeme,
lásky u všech dojdeme.
A když budem Boha znáti,
přikázání jeho dbáti,
milý Bůh nám zato zas,
žehnat bude každý čas.

Bratři, pilně učme se,
čest se o nás roznese.
Budem umět pracovati,
čísti, psáti, počítati.
To se někdy hodí nám,
každý těš se na to sám.

---

[369] Bývalý učitel Ferdinand Fibich byl ochoten ve vyučování vypomáhat, ale konzistoř to pro jeho minulost nedovolila. Pro kantorskou službu přicházel v úvahu jen učitel Radiměrský, který právě od 1. května začal učit v Požděnicích. (Rozhodnutí konzistoře z 25.05.1867 a 15.10.1870, sig. S V.19.)

[370] Josef Spleszyński se narodil v Sielci 06.02.1808, studoval ve Varšavě a v Berlíně; v roce 1832 byl ordinován, působil nejprve v Kališi a od roku 1839 ve Varšavě. Tam zemřel 09.02.1879.

[371] Dopis superintendentův z 03.08.1870 (No 44, Notatki III, s. 144).

[372] Karel Utíkal, syn Carla Friedricha Utíkala a Anny rozené Hanušové, se narodil 04.02.1839 v Husinci, absolvoval učitelský kurs v Münsterbergu a než odešel do Čech, učil v letech 1859-1862 v Sacken. V Čechách učil nejdříve tři roky v Molné a pak v letech 1865-1869 v Lysé nad Labem, kde zařídil soukromou seminární přípravku pro učitele. Přípravka byla v roce 1869 přemístěna do Čáslavi. Tam pak byl v roce 1871 otevřen učitelský seminář, jehož se stal Utíkal ředitelem. Sám v něm učil němčinu a metodiku náboženského vyučování. Utíkal zemřel 24.03.1877.

[373] Moses superintendentovi 27.10.1870 a konzistoři 03.12.1870 (No 30, No 28, Notatki II, s. 62, 58).

[374] Rozená Nevečeřalová (*22.08.1863), matka zelovského faráře Viléma Fibicha, zemřela v r. 1960 v Sířejovicích u Lovosic. Báseň zapsal Vl. Jelínek.

Dílo komu prospívá,
blaho naň se usmívá.
Protož, bratři, chutě k práci,
tak to činí hodní žáci.
Lenoch z dlouhé chvíle mže,
sílu tratí, nouzi tře.

Farář Moses tři měsíce po příchodu učitele Kořena do Zelova zemřel a mladičký kantor musel chybějícího faráře více než rok zastávat, protože administrátor Henkel dojížděl až ze Žychlina. Antonín Kořen konal svou službu dobře. Jeho otec v Chotěšově chtěl svého nezkušeného syna podpořit a věrně mu posílal kázání, která nacházela v Zelově dobrý ohlas. Úspěch mladému kantorovi brzy stoupl do hlavy, ale ještě hůře bylo, když začal navštěvovat krčmářovu rodinu a naučil se pít. Za svou kazatelskou práci žádal zvláštní odměnu. Staršovstvo se pokusilo u obce dosáhnout vypsání zvláštní sbírky na tento účel, ale členové obce považovali zastupování faráře za kantorovu povinnost, a příplatek odmítli.

Konzistoř měla o neobsazený Zelov starost, a tak byla ráda, když tam mohla konečně poslat jako stálého administrátora faráře Šikoru. Kantor Kořen si však odvykl řídit se farářovými příkazy. Odmítal přicházet v sobotu odpoledne na faru, aby byly pro nedělní bohoslužby vybrány písně. Usoudil, že stačí, když přijde v neděli po prvním odzvonění.[375] Faráře Šikoru taková neochota k spolupráci hněvala.

Kořen začal zanedbávat školu a neúčastnil se ani pohřbů, jak bylo jeho povinností. Zelovským došla trpělivost. Rozhodli se hledat nového kantora. Aby je předešel, podal Antonín Kořen 6. dubna výpověď s tím, že je mu ve vlasti nabízeno zodpovědnější místo.[376]

Starostlivého Kořenova otce v Čechách stihla nečekaná rána. Když se o poměrech v Zelově dozvěděl, napsal zelovskému staršovstvu dopis plný zklamání i výčitek.[377] Odpověď faráře Šikory otcovo první rozhořčení obrácené proti zelovskému staršovstvu sice zmírnila, ale s bolestnou skutečností se otec Václav Kořen musel vyrovnat.[378]

---

[375] Administrátor Šikora to sdělil 07.11.1872 konzistoři (Notatki I, 126).

[376] Notatki I, 128.

[377] *Ctěné církevní Collegium v Zelově! V roku 1870, v měsíci říjnu, odebral se můj syn Antonín na žádost Vaši do Zelova za učitele. Nechtěl jsem ho v tak mladém věku do ciziny pustiti, však pomyšlení, že bude učitelem u potomků slavných našich praotců, kteří raději vlast a statky opustili, jen aby zachovali víru otců svých, jen pravím proto pustil jsem ho z domu. Po nedlouhém čase povolal Hospodin Vašeho duchovního správce k sobě, a tu jste ještě vykonávání církevních pobožností odevzdali mému synu. Křtil Vaše nemluvňata, pohřbíval Vaše mrtvé a kázal Vám Slovo Boží. Nemaje ještě tolik schopností, obracel se vždy s prosbou na mne, a já sedával od rána do noci a psával kázání, které Vám přednášel. Každé psaní, které jsem s kázáním posílal, stálo mne 40 kr. Vy všichni budete se ještě pamatovat, kterak se Vám ona kázání líbila; a za tu celou mou snahu Vy jste mne tak hanebně odměnili. Neboť se dovídám, že jste mého syna ze služby propustili, aniž byste byli mě o tom uvědomili. Což jsem jakožto otec toho nebyl hoden, abyste mi byli podali zprávu o chování mého syna? ...Já jsem pustil mého syna pouze jen pro Vás a nikoli pro jinou církev neb školu. Obdrželi jste ho dle slov Vašeho pana pastora ode mne co chlapce ctnostného, mravného a Vám ve všem milého a nyní se dovídám, že se stal špatným člověkem u Vás!! Pročež dle mého otcovského práva žádám, abyste mi mého syna odeslali nazpět. Pakli se tak nestane, povedu sobě stížnost u austriackého konzulátu v Petrohradě a oznámím to v novinách všem evanjelickým církvím, kterak jste nekřesťansky jednali se mnou a s mým synem. Můj syn Antonín je dnes 19 let a 9 měsíců stár, tedy dle našich zákonů ne samostatný, nýbrž závislý od vůle otcovy, a má vůle jest, abyste mi ho poslali nazpět... Pakli se co zlého mému synu stane, padniž vina na Vás a Vaše dítky.* (16.06.1873, Notatki I, 129).

[378] Psal: *Dvojctihodhný Pane! Srdečné díky za Vaši dobrotivost, prosím, račte mi opět sděliti, co se s mým synem děje, neboť ač ne slušně, ba hanebně se chová, přec můj syn jest. Račtež dobrotivě pohnouti ctěné církevní kolegium, aby mi mého syna poslali nazpět. Útraty na cestu snad poskytnou oni, něco bych přidal já...*

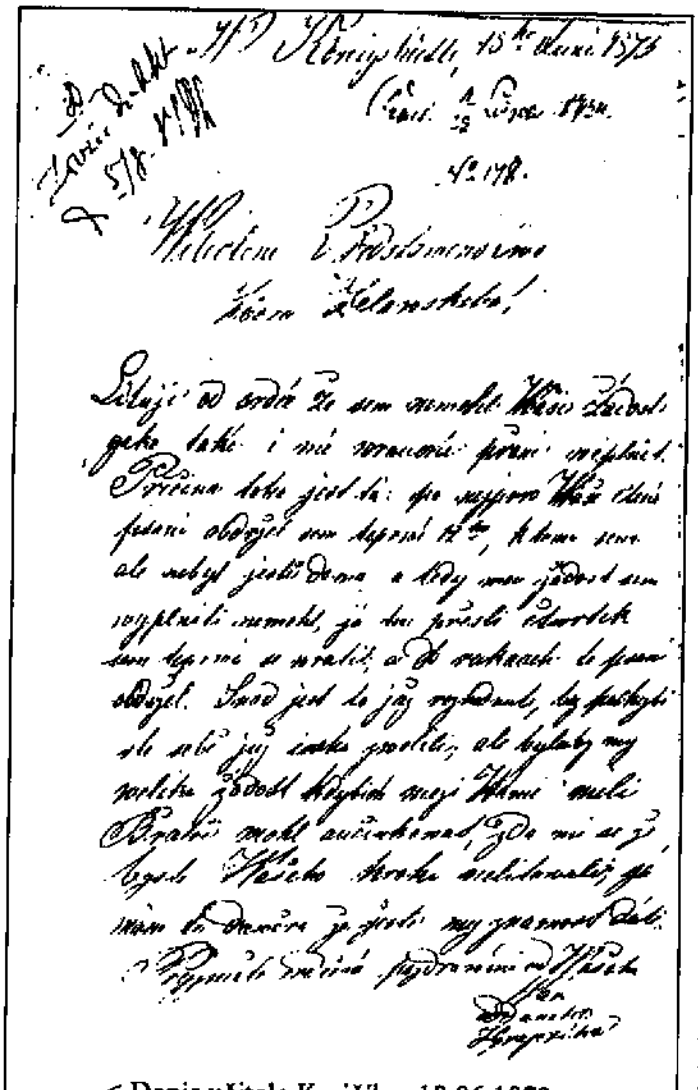

< Dopis učitele Krajčího, 18.06.1873 >

Starší sboru chystali už pro příštího kantora, ještě neznámého jména, novou, podrobnější instrukci. Antonín Kořen už od Velikonoc nevyučoval, vymlouval se, že rodiče děti do školy neposílají. Na cestu domů do Chotěšova zřejmě nepomýšlel. Staršovstvo jej vyzvalo, aby se vystěhoval ze školy a předal klíče i příslušný inventář. Varovalo jej, aby nepobuřoval členy sboru a nebyl dále pohoršením.

Už počátkem dubna navrhoval zelovský vojt Gąsiorowski se souhlasem členů sboru na uprázdněné místo kantora známého nám už Ferdinanda Fibicha,[379] který ale neměl velkou naději na schválení konzistoří.

Farář Šikora věděl o Josefu Krajčím ve svém rodišti, ve Friedrichově Hradci, který tam působil jako pomocný učitel. Josef Krajčí byl také hradeckým rodákem, a o jeho vzdělání se zasloužil tamější farář Josef Storch.[380]

Zelovské staršovstvo poslalo Krajčímu dopis s pozváním do Zelova, aby se představil. Krajčí však právě dostal dobré úřednické místo v hutích v Königshütte. Byl by raději přijal nabídku Zelovských, ale protože nebyl doma, dostal dopis zelovského staršovstva do rukou příliš pozdě. Zatím mu už farář Šikora psal podruhé a radil, aby svou cestu do Zelova odložil. (V Zelově ještě řešili nesrovnalosti s učitelem Kořenem a jeho stěhování ze školy.) Krajčí odpověděl Šikorovi z Hradce 17. června 1873 německým dopisem, zatímco následujícího dne se omlouval za své zpoždění staršovstvu českým dopisem[381] už z Königshütte, kde musel nastoupit. Jak vyplývá z dopisu Šikorovi, znepokojovala Krajčího otázka, zda nebude muset složit zkoušku z ruštiny.

Zelovské staršovstvo se zatím s Kořenem vypořádalo[382] a pro nového kantora byla cesta volná. Ve stejný den jako Krajčí, 18. června, psali starší sboru *Panu Josefu Krajči, uči-*

---

[379] 06.04.1873 (Notatki I, 129).

[380] Srov. Země otců, s. 69.

[381] *Velectěné Představenstvo Zboru Zelowského! Lituji od srdce, že sem nemohl Waši žádost gako také i mé vroucné přani weplnit. Příčina toho jest ta: po nejprve Waše ctěné psaní obdržel sem teprvé 12ho, k tomu ale nebyl ještě doma a tedy mou žádost sem wypliniti nemohl, já ten přesli čtvrtek sem teprvé se wratil a do rukauch to psaní obdržel. Snad jest to již rozhodnute, bez pochybi ste sobě již ineho zwolili; ale byla by mi velika žádost, kdybych mezi Wámi, mili Bratří, mohl aučinkovat, zda mi se, že byste Wašeho kroku nelitowali; já mám tu duvěru, že ještě my znamost dáte. Přijměte srdečné pozdraweni od Wašeho Wám oddaneho Krajczího.* (Sig. S V.19.)

[382] Kořen přijal nabízené místo učitele ve Sv. Heleně v Rumunsku. Tam učil až do roku 1896. Vyprávělo se o něm, že si na přání některých členů sboru ještě za života Mosesova troufal zhasnout svíce na stolu Páně se slovy: *Ve dne svíce nepotřebujeme.* (Vl. Jelínek, bez udání pramene.)

teli v Bedřichohradci,[383] další krátký, ale rozhodný dopis: *Církevní Kollegium má čest žádati Vás, byste přibýti ráčil do Zelova na neděli 5. po Sv. Trojici, to jest na den 13. července, v tentýž den v kostele sprovázel na varhanách zpěvy církevní a nastupující pondělí skládal prubu vyučující ve škole zdejší. Všecko Vám k tomu úřadu věděti potřebné zvíte u podepsaného Pastora, u něhož ráčte se nejpředněji přihlásiti. Zdař Bůh. Členy kollegium: Jan Matějka, Jan Hájek, Jozef Tomeš. Pastor: H. Šikora.*[384]

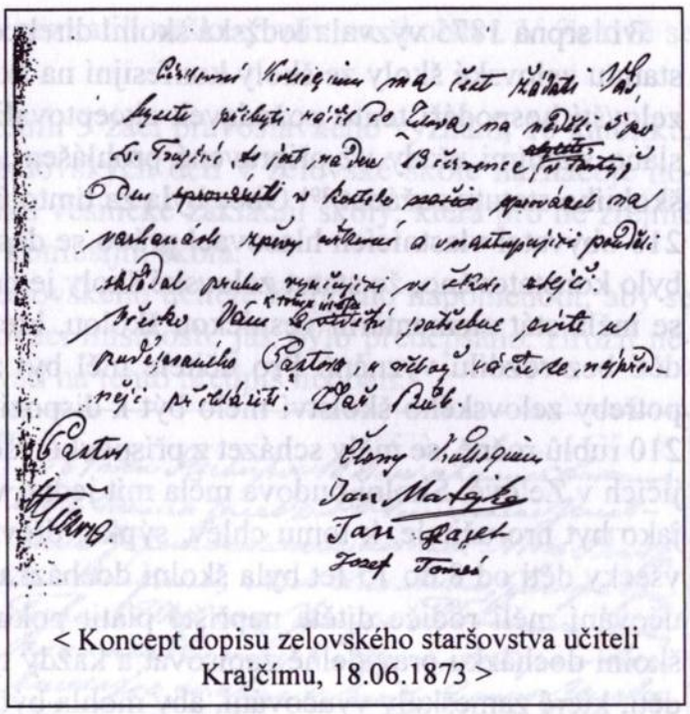

< Koncept dopisu zelovského staršovstva učiteli Krajčímu, 18.06.1873 >

13. července se však v Zelově kantorova zkouška nekonala. Krajčí zřejmě zas nemohl dodržet daný termín. V srpnu dostal prostřednictvím Šikorova bratra nové pozvání na zkoušku do Zelova, avšak marně sháněl někoho, kdo by jej v úřadu v Königshütte po dobu jeho nepřítomnosti zastupoval. Dovolenou mohl dostat nanejvýš na tři dny, ale tak krátká doba na cestu do Zelova nestačila. Výpověď v hutích Krajčí nechtěl dát, pokud s jistotou nevěděl, že bude v Zelově učitelem zvolen.[385]

Druhý kandidát, luterský kantor August Sichla z Čenstochové, se už také podruhé nehlásil, a proto farář Šikora prezentoval konzistoři přece jen zas Ferdinanda Fibicha, který byl však podle očekávání konzistoří odmítnut.[386] Nakonec o místo učitele projevil zájem čtyřiatřicetiletý zelovský rodák Vilém Engl,[387] který neměl požadované vzdělání. Konzistoř souhlasila s jeho volbou pod podmínkou, že splní žádané předpoklady složením zkoušky v piotrkowském gymnaziu. Při první zkoušce propadl, ale při opakované zkoušce v březnu 1875 obstál a v lednu následujícího roku byl ve své učitelské funkci potvrzen.[388] Příjem učitelův a kantorův se v té době odhadoval (i s připočtením naturálií) na 152 rublů.[389]

Už od porážky lednového polského povstání v roce 1863 usilovala carská vláda o získání většího vlivu v polských školách. Nejpozději v prosinci 1873 se začalo mluvit mezi zelovskými hospodáři o tom, že zelovská škola bude podřízena státním a nikoliv církevním úřadům. Tato informace pronikla mezi hospodáře bezpochyby z obecního úřadu, protože farář o ničem nevěděl. Zpráva se brzy donesla k sluchu faráře Šikory, a ten žádal 18. prosince zelovského vojta o úřední informaci, aby mohl podle své povinnosti poslat včas zprávu konzistoři.[390] Vojtova odpověď nám chybí.

---

[383] Exulanti nazývali svou kolonii *Friedrichův Hradec*. Zde použitý název *Bedřichohradec* je v pramenech zcela ojedinělý. Tento název se ale ujal v 19. století v Čechách.

[384] Sig. S V.19.

[385] Dopis Krajčího faráři Šikorovi z 23.08.1873 (tamtéž).

[386] 29.08.1873 a 05.09.1873 (Notatki I, 130).

[387] Podle kantora Karla Jersáka byl Engl přítelem Kořenovým, nímž si ještě dlouho dopisoval.

[388] Notatki I, s. 132.

[389] 01.08.1875 (Notatki I, s. 132).

[390] Notatki I, s. 132.

31. srpna 1875 vyzvala lodžská školní direkce zelovskou obec, aby odsouhlasila změnu statutu zelovské školy ze školy konfesijní na školu elementární. V prosinci stejného roku zelovští hospodáři tento požadavek akceptovali, načež jim bylo v následujícím roce posláno státními úřady už připravené prohlášení, kterým měli zelovští hospodáři o změnu školního statutu zažádat.[391] Obec byla za tímto účelem svolána teprve 22. března 1877. Ze 210 obyvatel vlastnících hlasovací právo se dostavili 153. Podle přání nadřízených úřadů bylo konstatováno, že statut zelovské školy je nevhodný. Zelovská dosud konfesijní škola se měla stát elementární vesnickou školou, která by byla přijatelná pro všecky zelovské děti bez rozdílu vyznání. Pro učitele měl být zajištěn roční plat 150 rublů. Pro ostatní potřeby zelovského školství mělo být k dispozici 60 rublů ročně.[392] Tyto peníze, celkem 210 rublů ročně, se měly scházet z příspěvků všech vlastníků půdy, řemeslníků i kupců žijících v Zelově. Školní budova měla mít jednu velkou vyučovací místnost a dvě místnosti jako byt pro učitele, k tomu chlév, sýpku, dřevník, studnu, zahradu a školní dvůr.[393] Pro všecky děti od 8 do 15 let byla školní docházka povinná. Za každý den zameškaného vyučování měli rodiče dítěte napříště platit pokutu půldruhé kopějky. Učitel byl povinen školní docházku pravidelně zapisovat a každý týden odevzdávat obecnímu úřadu seznam dětí, které zameškaly vyučování, aby mohla být na rodičích vymáhána pokuta. Školní rok trval od 1. října do 1. dubna.[394]

Školství převzal plně do svých rukou stát. Zelovský učitel nadále nemusel konat kantorskou službu. Kantor mohl, ale nemusel být učitelem. Měl pouze docházet do školy vyučovat evangelické náboženství.

Dosavadní zelovský učitel a kantor Vilém Engl byl akceptován jako učitel i v nově zřízené elementární škole, avšak po třech letech žádal sám o propuštění z této služby. Rezignaci předcházela žaloba na jeho nedbalost. V roce 1879 si svévolně prodloužil prázdniny o celý měsíc. Místo aby zahájil vyučování, zabýval se prý stavbou domu.[395] Engl žádost o propuštění z učitelské služby k 1. lednu 1881 zdůvodnil svým chatrným zdravím a neschopností zastat hospodářské práce i vyučování.[396]

Přes změnu statutu zelovské školy v roce 1877 zůstával místní reformovaný farář ve své funkci školního dozoru. Ředitel školského úřadu v Lodži[397] navrhl faráři Šikorovi, aby představil jako kandidáta na uprázdněné místo učitele Edmunda Pisarského z Faustynova. Šikora však odpověděl, že navrhovaný kandidát neumí česky, a proto si zelovská obec vybrala jiného kandidáta: Samuela Rycheckého. Školský úřad této volby však nedbal a jmenoval do Zelova jako učitele Bohuslava Weszke. Po roce se objevil k velkému překvapení faráře Šikory v Zelově zas nový učitel jménem Keppe a tvrdil, že je řádně jmenován. Když si Šikora v Lodži stěžoval, že nebyl tázán, ani informován, dostal odpověď, že informován byl zelovský vojt. Takové nezastírané přehlížení Šikoru rozhněvalo a své funkce ve školním dozoru se vzdal. Konzistoř tuto jeho reakci příliš neschvalovala,

---

[391] No 41, Notatki III, s. 26. - Opis prohlášení z 22.03.1877 viz Notatki III, s. 31-32.

[392] Majitelé půdy měli platit po 10 groších z každého jitra, což mělo vynést 182 rublů. Zbytek měli doplatit řemeslníci a kupci.

[393] Počítalo se zcela samozřejmě s *bílou školou*, majetkem reformovaného sboru.

[394] Usnesení obce cituje Martuszewski, s. 163-164; - Zarys, s. 34.

[395] Hlášení školní direkci do Lodže z 27.10.1879 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[396] Opis dopisu z 17.10.1880 ve sbírce Vl. Jelínka, bez signatury.

[397] *Naczelnik Naukowej Dyrekcji.*

protože jí záleželo na tom, aby duchovní neztratili veškerý vliv na školství. V Zelově se však už stalo.[398]

V roce 1882 byli mezi 107 školními dětmi 3 žáci pravoslavného vyznání, 10 katolíků, 5 židů a 87 evangelíků.[399] Nízký počet židovských dětí v zelovské škole naznačuje neochotu židovských rodičů přijmout nabídku vesnické základní školy, která pro ně zřejmě nebyla o mnoho přijatelnější, než dřívější konfesijní škola.

V následujícím roce musel inspektor zelovského učitele Keppeho napomenout, aby se postaral o pověšení obrazu cara ve vyučovací místnosti, jak bylo předepsáno. Hrozil nepříjemnými následky,[400] kdyby snad Zelovští na tento předpis nedbali.

V osmdesátých letech stoupal význam ruštiny, která měla být hlavním vyučovacím jazykem. Někteří rodiče měli zájem o úroveň a výsledky vyučování svých dětí a uměli se ozvat, když byly kvůli ruštině zanedbávány jim bližší jazyky. V lednu 1884 se vypravilo za vojtem několik zelovských otců,[401] aby si stěžovali na učitele Bohumila Minke, který jejich děti za čtyři měsíce mnoho nenaučil, a čeština, polština i němčina z jeho rozvrhu prý zmizely docela. Otcové žádali, aby se vrátil učitel Wilhelm Keppe, který učil svědomitě. Vojt měl tuto jejich žádost předložit příslušnému školskému inspektorátu v Lodži.[402]

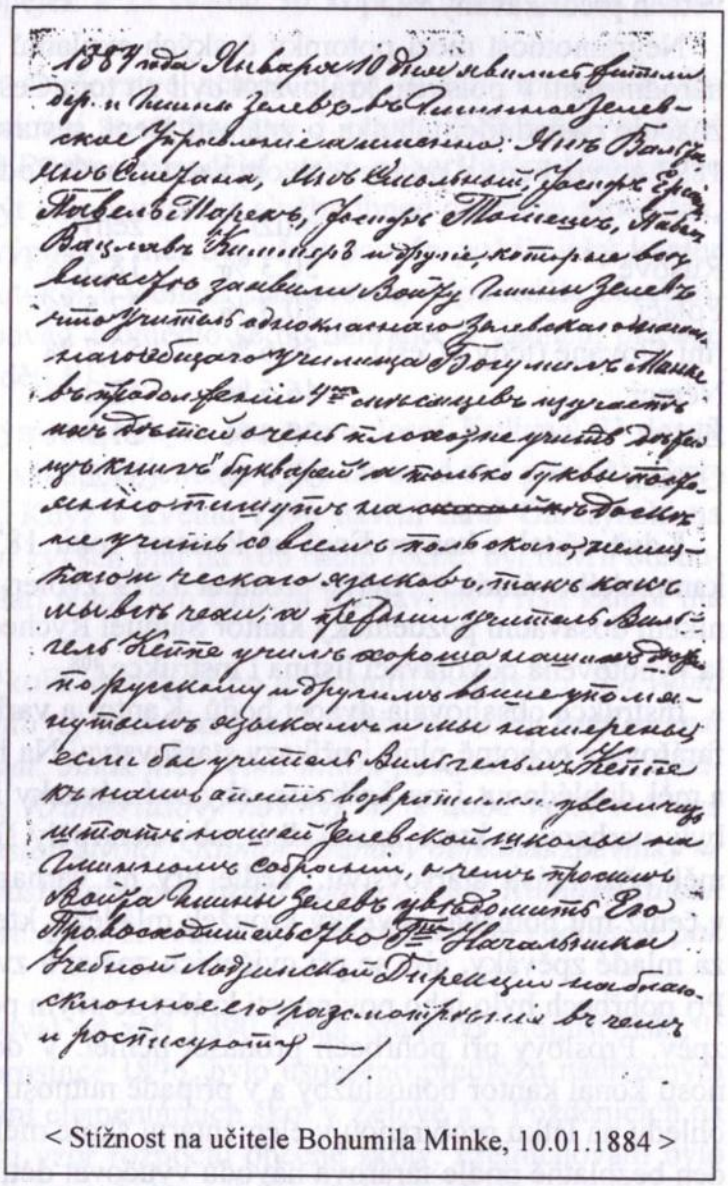

< Stížnost na učitele Bohumila Minke, 10.01.1884 >

Zelovští Češi byli rozmrzelí, že dostávají učitele, kteří neumí česky. Státní elementární škola je velmi zklamala, a proto chtěli v roce 1884 elementární školu změnit zas v konfesijní, což však nebylo povoleno. Usnesli se tedy, že si založí novou konfesijní školu, ve které **by byl učitel, rodem Čech, aby se děti učily myslet česky, protože v tom jazyce se učí náboženství.* Bývalou krčmu, která ještě stála na farském pozemku, chtěli upravit tak, aby se v ní vedle vyučovací místnosti a bytu pro učitele dal zařídit ještě i byt pro kostelníka.[403]

---

[398] No 32, Notatki II, s. 73-74.
[399] Martuszewski, s. 164
[400] Martuszewski, s. 165.
[401] Jan Valta, Jan Smetana, Jan Smolný, Josef Jersák, Pavel Marek, Josef Tomeš, Pavel Kimr *a jiní.*
[402] Opis vojtova dopisu školskému inspektorátu z 31.01.1884 (sbírka Vl. Jelínka, mikrofilm bez sig.).
[403] Konzistoř Šikorovi 26.09.1884, Šikora konzistoři 25.01.1885 (No 32, Notatki II, s. 73-75).

Plány zelovského sboru se ukázaly příliš nákladnými a neuskutečnitelnými. Konzistoř se snažila zajistit znovu vliv faráři Šikorovi na zelovské školství a žádala, aby byl zas jmenován jako školní dozor, ale státní úřady žádost zamítly.[404]

Zanedbávání školní docházky mělo být trestáno, přesto však mnohé děti, zvláště dívky, ještě ani koncem 19. století do školy pravidelně nechodily. Jejich práce bylo zapotřebí doma. Některé se ani nenaučily číst a psát, ale uměly nazpaměť biblické verše a písně, jímž se naučily podle starého exulantského zvyku: ten v rodině, kdo uměl číst, při předení, soukání a tkaní měl vedle sebe na lavici ležet Bibli a ostatním členům rodiny biblický verš nebo píseň předříkával. Při bohoslužbách byly pro ty, kteří neuměli číst, zpívané písně po větách předříkávány.[405]

Negramotnost mezi potomky českých exulantů byla vysoká, ale v poměru k ostatním národnostem v polském království byli na tom Češi snad lépe než všichni ostatní, jak naznačuje následující tabulka o znalosti čtení, sestavená podle výsledků sčítání lidu v roce 1897 a vyjádřená v procentech obyvatelstva.[406] Podle ní uměli číst:

	muži	ženy	společně
Rusové	50,3 %	18,5 %	39,44 %
Poláci	30,3 %	27,5 %	28,66 %
jiní Slované (tedy i Češi)	58,6 %	52,7 %	56,26 %
Němci	46,5 %	42,2 %	44,31 %
Židé	38,4 %	21,9 %	30,00 %
Ostatní	39,4 %	31,2 %	35,42 %

Když učitel a kantor Engl už koncem roku 1879 oznamoval své odhodlání vzdát se kantorského úřadu,[407] byl v prosinci 1879 zvolen novým zelovským kantorem a varhaníkem dosavadní požděnický kantor Samuel Rychecký. V říjnu následujícího roku mu byla vyhotovena povolávací listina i instrukce.[408]

Instrukce obsahovala dvacet bodů. Kantor a varhaník měl především respektovat přání farářova a ochotně plnit i příkazy staršovstva. Na bohoslužby byl povinen přicházet včas a měl dohlédnout i na *kalkanta*, aby své závazky řádně plnil. V kantorově zvláštní péči byly varhany, o které musel dbát, aby neutrpěly škodu. Potřebnou opravu na varhanách měl včas hlásit staršovstvu. Vedle hry na varhany se kantor staral i o vedení zpěvu, v čemž mu pomáhal pěvecký kroužek mládeže, který sám cvičil. Kantor byl zodpovědný za mladé zpěváky, aby se při cvičeních zpěvu a zvláště při bohoslužbách slušně chovali. Při pohřbech bylo jeho povinností kráčet se svým pěveckým kroužkem před truhlou a vést zpěv. Proslovy při pohřbech pronášet neměl. V době pastorovy nemoci nebo nepřítomnosti konal kantor bohoslužby a v případě nutnosti křtil novorozené děti a pohřbíval. Bez ohledu na látku probíranou v elementární škole měl kantor každou neděli a v každý volný den bezplatně podle farářova návodu vyučovat děti katechizmu a duchovnímu zpěvu, a to

---

[404] Konzistoř Šikorovi 01.10.1886 (No 32, Notatki II, s. 75).

[405] Srov. Země otců, s. 130, 132.

[406] Jan Auerhan: Čechové v království polském, in: Pokroková revue, č. 3, r. 1909. - Podle dokumentu z 08.12.1820 se z 68 hospodářů 27 neumělo podepsat. - V říjnu 1831 ovšem, když hospodáři podepisovali prohlášení o vypuzení Židů ze Zelova, podepsalo se ze 110 hospodářů vlastní rukou pouze třiatřicet. - Někteří kolonisté uměli číst, ale neuměli psát.

[407] Sig. S III.7.

[408] Obojí 18.10.1880, sig. S V.19. - Potvrzení Rycheckého konzistoří se protahovalo. Dosáhl toho teprve 28.03.1881 (sig. S III.7).

v češtině. Děti se měly učit znát i noty. Na faře vyhotovoval kantor duplikáty matrik pro úřední registraci obyvatelstva a přepisoval na čisto dopisy staršovstva. Svým životem měl být kantor sboru příkladem a varovat se všeho, co by mohlo být lidem pohoršením. Bez vědomí staršovstva se neměl vzdalovat z obce ani přijímat nikoho na nocleh nebo poskytovat někomu ve svém domě bydlení. Své rozhodnutí vzdát se kantorského úřadu musel hlásit staršovstvu šest měsíců předem.

Za svou službu měl kantor dostávat 65 rublů ročně v hotovosti. (Peníze se měly sejít z povinných příspěvků zelovských hospodářů.) V užívání měl kantor i nadále pozemek a hospodářské budovy patřící ke škole. Také bydlení měl mít zdrama. Za každý pohřeb museli Zelovští platit kantorovi 50 kopějek a za svatbu 30 kopějek. Na otop už nárok neměl.[409]

S kantorem Samuelem Rycheckým staršovstvo nemohlo být dlouho spokojeno. Po různých mrzutostech a marném napomínání se staršovstvo 3. února 1888 sešlo ve farní kanceláři, aby situaci vyřešilo. Samuel Rychecký nadělal svým pohoršlivým životem ve sboru už mnoho škody, a proto měla být jeho kantorská služba ihned omezena aspoň tak, aby nekonal bohoslužby. Na nutnou výpomoc měl být vždy pozván požděnický kantor Vichek.[410] Konzistoř, která dostala protokol o jednání staršovstva, odpověděla obratem, aby staršovstvo dalo Rycheckému výpověď a ohlédlo se po náhradě. V žádném případě nemělo být trpěno, aby Rychecký křtil děti.[411]

Následujícího roku byl zvolen novým zelovským kantorem Josef Kulhavý,[412] dosud kantor kučovský, který pak působil ke vší spokojenosti. Také on snad rád poseděl v krčmě, ale nebylo slyšet, že by se opíjel. Když v květnu 1896 navrhl farář Garszyński na valné hromadě sboru, aby byl kantorovi zvýšen plat na 100 rublů ročně, byl návrh odsouhlasen s poznámkou, že toto zvýšení platí pouze pro kantora Kulhavého. Příští kantor má dostávat zas jen 80 rublů ročně.[413]

O kantorovi Josefu Kulhavém se několik desetiletí po jeho smrti vyprávělo: *Byl velmi nadaný řečník, varhaník a zpěvák, vábila jej však "harenda", takže jej někdy konfirmandi i tam museli hledat, aby je šel vyučovat. Jinak měl velmi milou povahu. Z Čech objednával časopisy (Betanie, Zlatá Praha, Krameriusovy noviny). V té době vyšel v Praze I. díl zpěvníku L. B. Kašpara "Písně cestou života". Kantor Kulhavý objednal zpěvníky ve větším množství a v krátké době ho vlastnila skoro každá rodina. Josef Kulhavý založil také čtyřhlasý pěvecký kroužek v Zelově. Zemřel však brzy na tyfus a jeho rodina se pak odstěhovala do Lodže.*[414]

V zelovské elementární škole vyučoval od září 1890 Polák Stanislav Augustyński.[415] Na obecní schůzi, která se konala 9. prosince 1896, bylo usneseno předložit nadřízeným školským úřadům žádost o přejmenování elementárních škol v Zelově a v Požděnicích na školy obecné. Obratem dostali Zelovští vzor rozpočtu obecné školy. Přejmenování bylo možné jen v tom případě, že bude dosažena požadovaná finanční úroveň.[416]

---

[409] 23.12.1879 (Notatki I, 133).

[410] Protokol o schůzi členů staršovstva, 03.02.1888 (sig. S III.64). - Podobná zpráva o kantorově pohoršlivém životě z 25.03.1888 (sig. S V.19).

[411] 24.02.1888 a 18.06.1888 (Notatki I, 134).

[412] Potvrzen konzistoří až 02.12.1891 (sig. S III.7).

[413] Protokol o schůzi z 13.05.1896 (sig. S III.64).

[414] Vl. Jelínek.

[415] Martuszewski, s. 239.

[416] Opis dopisů z 20. a 28. ledna 1896 Vl. Jelínek (bez signatury).

V roce 1898 se po sedmnácti letech stal učitelem v zelovské škole zas český zelovský rodák, Josef Marek, který byl 19. července 1898 zvolen také kantorem.[417]

< Učitel Josef Marek >

Markova volba za kantora však byla provázena mrzutostmi. Někteří nespokojenci dokonce obviňovali faráře z nepoctivého jednání: *Po smrti bratra Kulhavého požádal farář Garszyński požděnického kantora Bedřicha Vichka, aby v Zelově vypomohl. Staršovstvo sboru vypsalo volby nového kantora. Lhůta k podání přihlášek trvala čtyři týdny. Přihlásili se čtyři kandidáti: faustynovský kantor Karel Jersák, jeho bratr Josef Jersák (jejich otcem byl Matěj Jersák), požděnický kantor Bedřich Vichek a vojtův syn Josef Marek. Kandidáti se museli podrobit i zkoušce před sborem. Každou neděli musel jeden z nich hrát na varhany a vykonat bohoslužby s čteným kázáním. Pro svou výřečnost a krásnou hru na varhany si sbor získal Josef Jersák. Farář Garszyński však přál více Markovi, který měl učitelské vzdělání, a když došlo k volbám, počítal hlasy nesprávně tak, že kantorát připadl Markovi. Bylo z toho ve sboru nemalé pobouření.*[418]

Kantor Josef Marek sloužil v Zelově jako učitel a kantor šest let, než se odstěhoval do Varšavy.

13. Ve filiálkách zelovského sboru

Ve Faustynově, v nové kolonii, která vznikla v roce 1841,[419] se Češi chtěli přidržet zelovského sboru. Pro vzdálenost obou míst se však nemohli pravidelně účastnit sborového života v Zelově. Podle nařízení spojené varšavské konzistoře z 2. června 1839[420] měla být v obcích, ve kterých žijí evangelíci, mající svou modlitebnu a hřbitov, zřízena zvláštní grémia zvaná *dozór cmentarny* (dohled nad hřbitovem[421]). Tato grémia však neměla za úkol dohlížet pouze na pořádek na hřbitově. Zastávala ve svých místech funkci staršovstva, navrhovala kantory a ve sboru zastupovala zájmy své sborové filiálky. Byla podřízena přímo faráři. *Dozór cmentarny* tvořil dědičný pán statku, vojt a rychtáři z přilehlých osad. Pokud se jednalo pouze o jednu ves, pak patřili do tohoto grémia vedle rychtáře ještě dva volení hospodáři. Farář se měl zúčastnit volby *dozoru*, sepsat protokol a poslat jej ke schválení konzistoři. Podle staršího konzistoriálního nařízení byl farář povinen nejméně dvanáctkrát do roka filiálku navštívit, kázat, posloužit Večeří Páně, vykonat křty, případně i svatby a uvést do pořádku matriční zápisy.[422]

20. srpna 1844 přijel farář Jan Moses do Woli Pszczołecké, aby byl za jeho přítomnosti ustaven *dozór cmentarny* pro Faustynov a nejbližší okolí.[423] Modlitebna tehdy ještě nestá-

---

[417] Protokol o schůzi, sig. S III 64.

[418] Vl. Jelínek. - Josef i Karel Jersák v roce 1898 skutečně na místo zelovského kantora kandidovali (Notatki I, 135).

[419] Viz níže.

[420] Sig. S III.8. - Niewieczerzal, s. 66n.

[421] Radechovský překládal: *školní a hřbitovní výbor.* (Notatki I, s. 176).

[422] 17.12.1837 (No 39, Notatki II, s. 118-119; - Niewieczerzal, s. 50-52).

[423] Seznam členů tohoto grémia v průběhu 19. století vypracoval podle pramenů ve farním archivu (sig. S III.51) Mir. Jelínek ("Faustynów koło Zelowa - Cementarz").

la a o zřízení školy se teprve jednalo. Faustynovští nebyli schopni zajistit kantorovi dostatečný plat. Protože do Zelova bylo daleko, byla kantorova služba zvláště důležitá a konzistoř byla v případě nutnosti ochotna pomoci. Na jaře 1845 vybízela faráře Mosese, aby už konečně našel pro Faustynov kantora.[424] Moses odpověděl, že se na to místo nikdo nechce přihlásit. Po dalších dvou letech[425] konzistoř navrhovala, aby byl na místo faustynovského kantora povolán kantor z Luszczanowic, protože tamější školní děti budou chodit do evangelické školy v Kleszczowě. Mosesovi se toho roku také jednalo o rychlé a uspokojivé vyřešení otázky kantorátu ve Faustynově proto, že se o místo zajímal v Zelově právě suspendovaný učitel Bohumil Jelen, který už ve Faustynově konal o své vůli bohoslužby. Faustynovští byli zřejmě s Jelenovou službou spokojeni, ale Moses Jelena nechtěl, jeho jednání považoval za *nelegální,* a žaloval na něj mimo jiné i u příslušného vojta ve Woli Pszczołecké. Jelen se musel svých plánů vzdát.[426]

Vojtovi se také jednalo o ustavení školy ve Faustynově. Snažil se, aby i tamní katoličtí kolonisté ke kantorovu platu přispěli. Katolíci byli ochotni, pokud bude vyučování polské. Češi spojovali polské vyučování s katolickým, a proto se bránili. Vybrali si raději mezi sebou Karla Kulhavého jako kantora, ale nemohli mu nabídnout dostatečný plat. Farář Moses zatím už napsal[427] konzistoři, že nemá proti německému kantorovi Ondřejovi Wendtlandovi z Luszczanowic námitek, pokud umí polsky. Nedostačující plat pro faustynovského kantora však Wendtlanda nejspíše odradil.

Faustynovští Češi zůstali u své volby. 29. ledna 1850 oznamovala konzistoř guberniální vládě, že byl ve Faustynově zvolen za kantora Karel Kulhavý, rodem z Čermína, starý 30 let, kterého navrhl *dozór cmentarny*. Konzistoř se ptala guberniální vlády, zda nemá proti jmenování Kulhavého kantorem námitek.[428] Námitek sice nebylo, ale ve Faustynově stále ještě nebyla vyřešena otázka kantorova platu. V květnu 1850 se konzistoř rozhodla předložit v této věci žádost synodu o podporu Faustynovských, a sice v penězích 22 rublů 50 kopějek ročně.[429] Karel Kulhavý nastoupil svou službu, ale než bylo vše vyřízeno a faustynovský kantor potvrzen, uplynul zas ještě skoro rok.[430]

Dozór cmentarny měl v odlehlých kazatelských stanicích evangelických sborů důležitou funkci, avšak největší tíha vedení sborového života ležela na kantorovi, který mimo jiné vedl i korespondenci *dozoru*. Kantor zastupoval v kazatelské stanici faráře. Jeho úkoly byly podobné jako úkoly kantora zelovského, avšak nepřítomnost faráře v místě vyžadovala intenzivnější péči o pravidelné nedělní bohoslužby,[431] případně i o biblické hodiny v týdnu a o konfirmandy. Častěji musel kantor křtít slabá novorozeňata, vydávat povolení k pochovávání mrtvých a konat pohřby. Kantor Karel Kulhavý vyučoval děti ve svém vlastním domě. Tam se konaly i nedělní bohoslužby.

Po třech letech, 4. února 1853, oznamovala konzistoř, že tímto dnem povolává dosavadního faustynovského kantora Kulhavého za kantora do evangelického sboru v Kučově.[432] Kantorem ve Faustynově se stal jeho o čtyři roky starší bratr Pavel Kulhavý, rovněž

---

[424] 30.04.1845 (Notatki I., s. 52).
[425] 29.09.1847 (Notatki I., s. 52).
[426] 11.12.1847 (Notatki I., s. 46).
[427] 23.09.1848 (Notatki I., s. 53).
[428] Sbírka Vl. Jelínka, opis pramene bez signatury.
[429] 13.05.1850 (Notatki I., s. 53).
[430] Potvrzen byl 25.04.1851 (Notatki I., s. 54).
[431] Při bohoslužbách měl předčítat kázání *z knížky Abrahama Szkulteta.*
[432] Opis pramene Vl. Jelínka, bez signatury.

soused ve Faustynově. Škola dosud nebyla postavena. Pavel Kulhavý chtěl přistavět ke své chalupě ještě zvláštní místnost, kde by vyučoval děti a kde by se konaly i nedělní bohoslužby.[433] Zda k této přístavbě skutečně došlo, není známo.

Po sedmi letech projevili Faustynovští nespokojenost se svým prý nedbalým kantorem. V lednu 1860 si šli stěžovat na svého kantora do Zelova na faru. Byl sepsán protokol, který však Pavel Kulhavý odmítl podepsat.[434] Bránil se, že nedbalí jsou rodiče, kteří neposílají děti do školy, ale nakonec byl přece na vlastní žádost svých učitelských a kantorských povinností zproštěn.[435] Však měli Faustynovští vyhlédnutého už jiného kantora: Viléma Rejchrta, tkalcovského tovaryše ze Zelova. Hospodář Josef Němec chtěl novému učiteli odstoupit ve své chalupě jednu světnici a *szlepisko*, které chtěl přebudovat v další místnost. Za to mu měli Faustynovští platit nájem 18 zł tak dlouho, až budou náklady na přístavek vyrovnány.[436]

Vilém Rejchrt nastoupil ve Faustynově 11. března 1860.[437] Byl ještě svobodný, domácnost mu vedla matka, a proto mohl snadněji nalézt ve Faustynově bydlení, ale tato nová situace podtrhla naléhavost postavení školy. 30. září 1861 navštívil Zelov i Faustynov superintendent a brzy na to dostali Faustynovští dopis, ve kterém jim bylo zas doporučeno, aby co nejdříve postavili školu. Dřevo měli k dispozici a na ostatních nákladech byla konzistoř ochotna se podílet.[438]

Životní podmínky ve Faustynově byly pro Viléma Rejchrta těžko únosné. Po dvou letech služby byl na vlastní žádost propuštěn.[439]

Dne 16. května 1862 byl povolán nový faustynovský kantor - místní soused, devětatřicetiletý Josef Pojman, který o dva měsíce později[440] složil u faráře Mosese předepsanou zkoušku. Konzistoř touto volbu neschválila. Kandidát neuměl zpívat a jeho znalosti v počtech byly slabé. Jiný kandidát však podle Mosesovy zprávy nebyl k sehnání, a proto byl Pojman konzistoří 26. října[441] téhož roku ve své funkci přece jen potvrzen.

Stavba školy byla zas odložena, protože Pojman měl ve Faustynově chalupu, ale také proto, že se Faustynovští začali zajímat o možnost přesídlení na lepší půdu na Volyni. 4. března 1864 žádal učitel Pojman o propuštění z učitelské a kantorské služby, protože **nejen já, ale i všichni obyvatelé naší kolonie, kteří jsou reformovaného vyznání, se budou stěhovat...*[442] O tři týdny později bylo Pojmanově žádosti vyhověno. Podle Mosesovy zprávy Faustynovští skutečně ve svém úmyslu vystěhovat se odmítali volit nového kantora. Čekali pouze na návrat jakéhosi Taufmanna, Němce z Lodže, který odjel do Petrohradu, aby tam dojednal bezplatnou dopravu kolonistů do Ruska a výši podpory, jaké se

---

433 18.11.1853 (Notatki I., s. 54).

434 Podepsali jej Josef Pojman, Friedrich Rychecký, Karel Rajf, Pavel Šrajber, Josef Bureš, Friedrich Rajf, Josef Němec, Jan Andrš, Daniel Tomeš, Matěj Pojman a farář Moses. Datován je 19.01.1860. (Sig. S V.1.)

435 Konzistoř sděluje 02.09.1860 guberniálnímu úřadu ve Varšavě, že tímto dnem dává svolení k tomu, aby Pavel Kulhavý, narozený v roce 1817, byl na vlastní žádost zproštěn učitelských a kantorských povinností ve Faustynově. (Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury.)

436 19.01.1860 (sig. S V.1).

437 Sig. S III.6. - Zkoušku u faráře Mosese složil teprve 07.06.1860 (sig. S V.1).

438 12.12.1861 (Notatki I., s. 55).

439 26.04.1862 (Notatki I., s. 56).

440 12.07.1862 (Mir. Jelinek).

441 Sig. S III.6.

442 Notatki I., s. 56. - Už v únoru sděloval Moses konzistoři, že Pojman školu opustil a všichni Faustynovští se hodlají stěhovat do Ruska (sig. S V.1).

osídlencům na novém místě dostane.[443] Taufamannova jednání v Petrohradě však zřejmě nebyla úspěšná a Faustynovští zůstali, kde byli. Žádali, aby jim byl znovu potvrzen učitel a kantor Josef Pojman[444] a konzistoř jejich přání bez průtahů splnila. V roce 1865/66 navštěvovalo faustynovskou školu 13 žáků a 16 žákyň.[445]

Faustynovský kantor dostával z konzistoriální pokladny 22 rublů[446] a konzistoř stále znovu nabízela i svou pomoc při stavbě školy. V září 1869 vybídla konzistoř Faustynovské, aby vybrala dva hospodáře, kteří by převzali zodpovědnost za stavbu. Měli ručit svým majetkem, že škola bude *dobře postavena*. Dřevo měli přivézt ze školního lesa a konzistoř jim chtěla na stavbu přispět penězi ve výši 100 rublů. 50 rublů měli dostat hned při počátku stavby, druhých 50 rublů až po jejím ukončení. Hospodáři Daniel Tomeš a Jan Andrš vzali tuto zodpovědnost na sebe.[447]

Faustynovští si postavili školu a zároveň modlitebnu, která byla 20 loktů dlouhá, 14 loktů široká a 4 lokte vysoká.[448] Ve škole byl malý, dvoupokojový byt pro kantora a patřila k ní zahrada, stodola a 3 jitra pole. Také pozemek financovala konzistoř.[449]

< Faustynovská škola a modlitebna >

27. října 1871 byl potvrzen jako faustynovský kantor jedenadvacetiletý Samuel Rychecký.[450] Po jeho odchodu do Požděnic v roce 1876 zůstalo místo nějaký čas neobsaze-

[443] Moses konzistoři 30.05.1864 (Notatki I., s. 56).
[444] 11.09.1864 (Notatki I., s. 56).
[445] Mosesova zpráva do Petrohradu z 08.08.1867, sig. S III.6.
[446] Obec mu neplatila vůbec nic, jak je výslovně poznamenáno při potvrzení učitele Rejchrta, 30.10.1860 (Notatki I., s. 56).
[447] Mosesova zpráva z 31.01.1870 (Notatki I., s. 56).
[448] 26.01.1870 (Notatki I., s. 56).
[449] Zpráva pro synod polské reformované církve v červnu 1949 (v pozůstalosti far. Nevečeřala). Velikost pozemku se udává 3 jitra nebo 2,24 ha.
[450] Sig. S III.7.

no, než se ho ujal Karel Rejchrt, který byl ve funkci potvrzen v březnu 1877.[451] Ani Rejchrt však dlouho nezůstal. Jeho nástupce Karel Jersák, potvrzený konzistoří jako kantor 08.10.1880,[452] se také po pěti letech funkce kantora vzdal.

Kromě platu, který poskytovala faustynovskému kantorovi celocírkevní pokladna, mohl kantor užívat školní pozemek. Když však faustynovští sousedé byli přinuceni platit příspěvky na elementární školu ve Wygiełzowě, musel být k jejímu dobru odevzdáván i výnos ze školního pozemku, což kantora nemálo poškodilo. Synod mu proto v osmdesátých letech přidal k dosavadnímu ročnímu platu ještě 15 rublů. Sousedé do školní pokladny také přispívali, ale když se od faustynovského kantorátu odloučili kolonisté v Jaworu, suma příspěvků se citelně zmenšila. Příspěvek faustynovských sousedů činil koncem osmdesátých let 11 rublů a 68 kopějek. Z toho muselo být zaplaceno za modlitebnu především požární pojištění. Kantor měl dostávat 47 rublů a 18 kopějek ročně.[453]

Kantorát ve Faustynově převzal v polovině osmdesátých let neúnavný, kdysi v řadě faustynovských kantorů první, nyní už pětašedesátiletý kantor Karel Kulhavý, který se po svém kantorování v Kučově a Žyrardově na stáří vrátil do Faustynova a tady ještě osm let učil, než se pro svůj vysoký věk svého úřadu v květnu 1893 vzdal. Administrátor zelovského sboru, farář Jelen, mu napsal pěkný děkovný dopis.[454]

27. září 1893 zvolilo sedmnáct faustynovských sousedů kantorem zas Karla Jersáka, který se už podruhé nechal pohnout, aby tento nevýnosný úkol převzal. Plat mu byl za pomoci konzistoře zvýšen na 60 rublů.[455]

V Požděnicích žili v roce 1839 pouze dvě osoby reformovaného vyznání. Když však byla v roce 1843 na požděnické půdě založena česká kolonie, vzrostl počet reformovaných evangelíků během 25 let na 207.[456]

Požděnice ležely nedaleko od Zelova a kolonisté se mohli spíše účastnit jeho sborového života. Požděničtí však jednali často až příliš samostatně. Tak začali Češi v Požděnicích spolu se svými německými sousedy vyjednávat o zřízení školy, aniž by se předem poradili s farářem Mosesem, a ten si musel v červenci 1844 u superintendenta v Kališi stěžovat, že takový postup odporuje školnímu řádu. Požděničtí měli dokonce už vybraného učitele, pro něhož byl určen pevný plat a který měl v listopadu nastoupit svou službu.[457]

V srpnu 1844 si farář Moses znovu stěžoval na Požděnické, protože ho nepřizvali k pohřbu Anny Alžběty Geislerové, rozené Pudrové. Pochovali ji sami, bez faráře a bez kantora. Na pohřbu promluvily německy a česky *tři světské osoby*: Jan Bejenka, Goering a požděnický vojt Jan Dušek, bývalý zelovský kantor. Zelovský farář žaloval: *...*vykonávání náboženských obřadů kdejakým kolonistou ponižuje v očích příslušníků římskokatolické církve, kteří mají v Požděnicích svůj kostel, evangelické faráře.*[458] Annu Alžbětu pochovali v Požděnicích, snad dokonce na katolickém hřbitově.

---

[451] Sig. S III.7.
[452] Tamtéž.
[453] Podle protokolu k rozpočtu faustynovského kantorátu na léta 1887-1889 (No 46, Notatki III, s. 155).
[454] No 46, Notatki III, s. 158.
[455] Tamtéž.
[456] No 31 a 39, Notatki II, s. 68 a 128.
[457] 15.07. a 01.11.1844 (sig. S V.5).
[458] 13.08.1844 (Notatki I., s. 59-60).

V lednu 1846 napsal náčelník sieradzského kraje důrazný dopis požděnickému vojtovi s upozorněním, že farář Moses byl jmenován dozorcem nad požděnickou školou.[459]

Společný evangelický hřbitov byl v Požděnicích založen v roce 1848.[460] Byl to rok rozdělení protestantské správní unie, a třenice, které se při dělení mezi luterskou a reformovanou církví vyskytovaly, Požděnice neminuly.

Hřbitov požděničtí Češi s německými luterány ochotně sdíleli, ale nebyli příliš rádi, že mají posílat své děti do luterské a navíc německé školy. Němečtí kolonisté měli ve svých rukách daleko více požděnické půdy, a proto mohli prosazovat práva silnějšího. V Požděnicích se vytvořila filiálka luterské církve a luterští kolonisté žádali, aby požděnická škola byla v nové církevně-správní situaci podřízena dozoru luterského faráře ve Zduńské Woli. Faráři Mosesovi nezbývalo, než aby v únoru 1851 na tuto funkci rezignoval.[461]

Farář Moses pozval v dubnu téhož roku požděnické kolonisty na faru do Zelova a předložil jim otázku, zda chtějí i nadále své děti posílat do luterské požděnické školy. Odpověděli, že nejsou s vyučováním spokojeni, protože požděnický učitel se s dětmi **ani nepomodlí ani nezazpívá v českém jazyce a jak od dětí slýcháme, ani je nevyzkouší z katechismu.*[462] Moses sepsal protokol a hlásil tyto nedostatky příslušným úřadům. Následovaly dohady a třenice mezi požděnickými luterány a reformovanými, které po řadu let poměry v obci kalily.

Češi, kteří se podíleli na koupi školního pozemku i na vybudování školy a museli se podílet i na jejím udržování, připomínali, že škola se stala luterskou modlitebnou, zatímco reformovaní vyšli naprázdno.

Němci v požděnické škole o české děti reformovaného vyznání příliš nestáli a podle Mosesovy zprávy je ze školy přímo vytlačovali s tím, aby chodily do Zelova.[463] Českým dětem pak, jak dokládají školní účty z roku 1855/1856, skutečně nic jiného nezbývalo.

V roce 1860 byla v Požděnicích zřízena vedle německé i česká škola. Prvním učitelem a kantorem se stal v červnu 1860 jedenadvacetiletý Karel Sláma, narozený v Zelově.[464] Jeho jediným školním vzděláním byla zelovská škola, kterou navštěvoval až do svého patnáctého roku, a pak pracoval jako většina jeho vrstevníků spolu se svým otcem Josefem Slámou na rodinném hospodářství a u stavu. Vysvědčení o schopnosti převzít místo učitele mu vystavil farář Moses po předběžné zkoušce. Číst česky a polsky uměl Karel Sláma velmi dobře, německy hůře. (Zkoušky z ruštiny ještě nebyly povinné.) Z psaní ve všech třech jazycích dosáhl pouze známky dostatečné, podobně z aritmetiky. Jeho biblické znalosti byly dobré a katechismus ovládal velmi dobře.[465]

Po založení české školy byl v Požděnicích zvolen také reformovaný *dozór cmentarny*.[466]

---

[459] 17.01.1846 (sig. S V.5).

[460] Posvěcen byl 27.03.1848. (Notatki I., s. 32.)

[461] Dopis Mosesův z 08.02.1851 (sig. S V.5).

[462] Protokol z 28.04.1851 (tamtéž). Protokol podepsali Jan Dušek, Jan Dedecius, Jan Ducháč, Jan Janko, Jan Kratochvíl, Václav Dedecius, Samuel Tuček, Josef Kořínek, Jan Zounar, Karel Dušek, Friedrich Malý, Friedrich Lelek, Friedrich Pospíšil, Karel Dedecius, Matěj Kratochvíl, Matěj Pejga, Samuel Kulhavý, Jan Krásný.

[463] Dopis Mosesův konzistoři z 01.06.1850 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[464] Konzistoř jej potvrdila 03.06.1860, jak svědčí dopis konzistoře stejného data guberniálnímu úřadu (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[465] Martuszewski, s. 176.

[466] V listopadu 1860 potvrdila konzistoř jako členy tohoto grémia: požděnického vojta Bohumila Fibicha (bydlícího v Zelově), Karla Zounara (*1829), Jana Rejchrta (*1830) a Samuela Tučka. O rok později musel být potvrzen nový *dozór cmentarny*, protože Fibich se funkce vojta vzdal a Samuel Tuček zemřel. Jejich nástupci se stali nový vojt

Sotva se požděnická česká škola ustavila, objevily se snahy státních úřadů po obnovení společné požděnické elementární školy, což však farář Moses odmítl.[467]

Školní docházka v šedesátých letech 19. století nebyla ani v Požděnicích příkladná. Podle Mosesovy zprávy do Petrohradu navštěvovalo v roce 1865/66 požděnickou školu 20 žáků a 13 žákyň.[468]

Kantor Sláma učil v Požděnicích do 30. května 1867, pak se stal kantorem v Kučově a na jeho místo přišel Karel Radiměrský z Friedrichova Hradce.[469] Protože se však nechtěl stát poddaným ruského cara, nemohl být potvrzen a po třech letech se musel svého učitelského místa vzdát.[470] V roce 1870 vypomáhal nejprve nějaký čas Friedrich (Fryderyk) Malý, než místo převzal požděnický hospodář Friedrich Pavel Miller, který však měl velké potíže s ruštinou, a proto byl potvrzen teprve v roce 1872. Toho roku chodilo do požděnické české školy 48 dětí evangelického reformovaného vyznání, 6 katolických dětí a jedno dítě židovské. Kantor dostával za svou službu 36 rublů a 5 kopějek ročně (z toho 11 rublů a 50 kopějek z celocírkevní pokladny) a 3 korce žita. V užívání měl 5 jiter a 225 prutů půdy.[471]

Požděnický kantor vyučoval děti ve svém domě, ale reformovaní sousedé počátkem roku 1872 jednali o koupi 3 jiter a 25 prutů půdy a chtěli stavět školu. Konzistoř jejich snahu schválila a nabídla podporu na stavbu školy ve výši 100 rublů.[472] Požděničtí pak stavěli školu, ale neplatili řádně svému kantorovi, až jim konzistoř musela pohrozit exekucí. V listopadu 1873 mohli Požděničtí pozvat superintendenta Spleszyńského na slavnost posvěcení nově postavené školy. Superintendent však nepřijel. Žádal faráře Šikoru, aby jej zastoupil. Slavnost se konala 14. prosince 1873 ve tři hodiny odpoledne.[473]

Modlitebna a skola v Požděnicích

Konstantin Nawrocki (*1822, *bydlící na Staré poště*) a Josef Matějka (*1825). - V roce 1867 se konaly nové volby. Vybráni byli Josef Dušek (*1831), Jan Burian (*1824, Wola Požděnicka), a Josef Jelínek (*1833). Josef Dušek se své funkce *pro různou osobní zaneprázdněnost* brzy vzdal a na jeho místo byl zvolen Fryderyk Pavel Miller (*1834). - (Sig. S V.5.)

467 Mosesův dopis superintendentovi z 08.01.1863 (No 29, Notatki II, s. 62).

468 08.08.1867, sig. S III.6.

469 Podle rozhodnutí konzistoře z 28.04.1867 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

470 Sig. S III.6.

471 Šikora ve výroční zprávě (No 40, Notatki II, s. 150-151).

472 16.02.1872 (No 40, Notatki II, s. 148-149).

473 No 40, Notatki II, s. 153.- Školní budova i pozemek, který byl kantorovi k dispozici, byly v roce 1949 majetkem celocírkevním (Niewieczerzal: Dzieje, s. 29).

V dubnu 1875 žádal kantor Miller o propuštění ze služby a zdůvodňoval svou žádost příliš malým platem. Konzistoř psala zelovskému faráři, aby napomenul požděnické hospodáře k větší štědrosti vůči svému kantorovi, ale kantor svou žádost brzy opakoval s tím, že hodlá svou usedlost prodat a vystěhovat se do Ruska.[474]

Nástupce našli Požděničtí poměrně rychle. Faustynovský kantor Samuel Rychecký, který tehdy dostával pouze 22 rublů a 50 kopějek (výnos z gruntu počítal na 6 rublů a 5 kopějek a k tomu ještě dřevo na otop), považoval místo požděnického kantora za podstatně atraktivnější. Byl ochoten službu v Požděnicích co nejdříve převzít a než si Faustynovští najdou nového kantora, chtěl tam ještě půl roku dojíždět v neděli na bohoslužby.[475]

Změny v polském školství, o něž v poslední čtvrtině 19. století usilovaly carské úřady, malou konfesijní školu v Požděnicích sice minuly, ale zelovský vojt podle nařízení z Lodže vymáhal i na sousedech reformovaného vyznání povinné příspěvky na elementární (státní), původně luterskou školu. Sousedé se bránili a hledali zastání u konzistoře, která jim z nouze pomohla.[476]

Samuel Rychecký zůstal v Požděnicích necelých pět let, pak byl zvolen kantorem v Zelově.[477] Požděničtí znovu zvolili kantorem Friedricha Malého, avšak ten neuměl rusky. Začal v říjnu 1880 učit, aniž by k tomu měl oprávnění. V roce 1882 při zkoušce z ruštiny propadl a konzistoř neměla naději, že ji příště udělá. Existence požděnické školy i kantorátu byla proto ohrožena. Místo kantora zůstávalo oficiálně neobsazeno a konzistoř se obávala, že reformovaní v Požděnicích ztratí právo na vlastní školu. Snažila se u školského úřadu v Lodži dosáhnout toho, aby byl Malý uznán jako prozatímní kantor a směl vyučovat aspoň náboženství a zpěv, ale žádost byla zamítnuta a Malému bylo výslovně zakázáno vyučovat děti. Nesměl je učit ani zpívat. Konzistoř, aby učinila předpisu zadost, vyzvala Požděnické, aby modlitebnu zavřeli a účastnili se shromáždění v zelovském sboru. O povolení k otevření modlitebny měli znovu požádat až najdou přijatelného kandidáta na kantorskou službu.[478] Státní úřady však nedbaly na důsledné zavření požděnické školy a modlitebny a Požděničtí nebyli tak poslušní, aby splnili formální příkaz konzistoře. Friedrich Malý působil jako kantor dál.

Po smrti kantora Malého v červnu 1884 se rychle našli dva kandidáti na jeho místo: pětatřicetiletý požděnický stolař Jan Jelínek a čtyřiadvacetiletý zelovský tkadlec Friedrich Vichek, táborský rodák. Zvolen byl Vichek, ale konzistoř se obávala, že Vichek také neudělá zkoušku z ruštiny. Varovala, že v tom případě bude škola zcela jistě zavřena, tím spíše, že už není vedena ani jako modlitebna. Pak budou Požděničtí také nuceni platit příspěvky na elementární školu. Své svolení k prozatímní Vichkově službě konzistoř neodmítla.[479] Kandidáta, který by uměl rusky, ale také česky, farář Šikora nemohl najít. Kantor Vichek působil v Požděnicích až do roku 1902, aniž by byl úřady schválen. Vyučoval požděnické děti i mládež jako všichni jeho předchůdci. Důraz kladl především na náboženství a zpěv a v neděli, když se konaly v Zelově německé bohoslužby, konal Vichek české bohoslužby v požděnické škole.[480]

---

[474] Sig. S III.7; - No 40, Notatki II, s. 151.
[475] 25.07.1875 a 20.10.1875 (No 40, Notatki II, s. 151-152).
[476] 08.10.1875 a 03.03.1877 (No 40, Notatki II, s. 154, 157).
[477] Sig. S III.7.
[478] 08.10.1880 (sig. S III.7); - 03.02.1882, 06.07. a 20.07 a 05.10.1883 (No 40, Notatki II, s. 159-162, III, s.1).
[479] 31.08.1884 (No 40, Notatki III, s. 2-3).
[480] Šikora konzistoři 04.12.1885 (No 40, Notatki III, s. 2-3).

V Kučově byli čeští kolonisté v době správní unie protestantských církví včleněni do místního německého luterského sboru, což působilo potomkům českých exulantů nemalé těžkosti. Tři roky po zrušení unie se v Kučově 29. července 1852 ustavil reformovaný filiální sbor se 131 členem a konzistoř schválila 10. prosince 1852 jeho staršovstvo. Prvními staršími sboru byli Tomáš Semerád, Karel Mundil a Petr Kumpold. O dva měsíce později, 4. února 1853, byl Kučovským potvrzen učitel a kantor Karel Kulhavý z Faustynova, který se sborové práci věnoval s velkou pílí.[481] V následujícím roce byla pod vedením Pavla Semeráda postavena dřevěná modlitebna, v níž pak *na druhé straně* bydlel kantor Kulhavý. Hospodářské budovy pro kantora musely být teprve postaveny. O dva roky později koupil sbor pro kantora za 900 pzl (jinak 135 rublů) 15 jiter půdy.[482] Dvakrát do roka přijížděl z Varšavy farář Alexander Cerawski, který byl pak v říjnu 1856 povolán do Sielce, a administrace v Kučově připadla zelovskému faráři Mosesovi. Filiální sbor tvořilo tehdy už 33 rodin, 162 duší.

Nařízení varšavské konzistoře o administraci kučovského sboru zelovského faráře zaskočilo. Farář Moses byl nemile dotčen, že konzistoř nebere ohled na jeho pokročilý věk a churavost. Mínil, že by do Kučova mohl být poslán mladý kazatel, který by tam měl jistě více práce než v leckterém jiném, obsazeném sboru, kde připadne na rok sotva jeden křest a bohoslužeb se účastní jen hrstka lidí. Ve své mrzutosti předhazoval konzistoři, že se málo stará o dostatek kazatelského dorostu: Když má některý chlapec chuť ke studiu, rodiče nemají prostředky, aby jej vydržovali na školách. Nakonec není k ruce ani jeden mladý kazatel, který by přišel na pomoc **churavému a nad hrobem stojícímu duchovnímu.*[483]

Farář Cerawski v Sielcu brzy vážně onemocněl a Moses v upřímném soucitu s ním se ujal svého úkolu v Kučově. Kantor Kulhavý mu byl vydatnou pomocí: **Karel Kulhavý se věnuje se vší obětavostí povinnostem kantora a náboženského učitele. Vyučuje nejen od rána do večera děti, nýbrž i dospělí k němu přicházejí ve středu, v sobotu a v neděli večer, aby se důkladněji seznámili s Písmem svatým...* Kantorský příjem byl však nedostatečný, a proto musel kantor v noci sedět za stavem, aby si přivydělal a uživil rodinu. V roce 1857 se chtěl Karel Kulhavý raději vrátit do Faustynova, kde měl chalupu a pole, ale jeho kučovští svěřenci se dali do pláče a prosili ho, aby zůstal. Také farář Moses jej přemlouval, aby byl ještě trpělivý, že konzistoř to **s ním i s celým filiálním sborem dobře míní...* Zelovský farář nemohl kučovského kantora dost vynachválit: **...zřídka se najde takový kantor, jakým je Karel Kulhavý, nevím, zda se v království najde jemu podobný, ať už jde o zbožnost, chování, pracovitost nebo plnění přijatých závazků. Kdyby nebylo jeho, filiální sbor by byl už zašel. On ho ještě drží - ale je také svatou povinností [konzistoře] tak vzorného kantora udržet a podpořit.*[484]

Není zpráv o tom, že by konzistoř spěchala přiznat vzornému kantorovi zvláštní podporu. Karel Kulhavý pracoval ve své horlivosti dál a práce v Kučově se k Mosesově radosti přes finanční nedostatky vyvíjela velmi slibně. Modlitebna bývala při boholužbách přeplněna, lidé seděli i v síni. Nadšení kučovských bylo tak veliké, že začali plánovat stavbu kostela. Chtěli ho postavit podle zelovského vzoru, jen o něco menší. Měl být

---

[481] Více o začátcích kučovské školy viz spisy farního archivu sig. S V.4.

[482] Podle protokolu z 23.02.1857 koupil sbor 7 1/2 jitra od Tomáše Pospíšila a 7 1/2 jitra od Wojciecha Ujmy (No 16, Notatki I., s. 92).

[483] Moses konzistoři 13.12.1856 (Notatki I., s. 88-89).

[484] Moses konzistoři 25.04.1857 (Notatki I., s. 93).

25 loktů dlouhý, 15 loktů široký a 10 loktů vysoký. Hned rozepsali příspěvky na stavbu a začali šetřit. Spočítali, že stavba bude stát 7 000 pzl, když budou moci stavět sami bez stavitele a doufali, že jim konzistoř na stavbu nějakou částkou přispěje. Friedrich Pospíšil chtěl zdarma odstoupit pozemek. Měli mezi sebou řemeslníky a kantor Karel Kulhavý se vyznal jak v zednickém, tak i v tesařském řemesle. Byli přesvědčeni, že by postavili kostel *ke spokojenosti vysoké konzistoře.* Potřebovali jen její svolení, aby mohli začít kopat hlínu, která by se přes zimu uležela a na jaře by mohli už pálit cihly. Farář Moses, který měl požádat konzistoř o povolení k stavbě, poslal svou zprávu konzistoři v říjnu 1858.[485] Sdílel nadšení Kučovských, ale tušil, že celá záležitost bude složitější. Také náklady na stavbu odhadoval na 10 000 až 12 000 pzl.

Počet členů filiálního sboru během pěti let prudce stoupl o více než 40 %. V roce 1858 se k němu hlásilo 48 rodin, jinak 234 duší. Farář Moses dojížděl do Kučova třikrát za rok. Sborový život vedli starší sboru a především kantor Karel Kulhavý, který pobíral plat 35 rublů ročně.[486]

< Modlitebna a škola v Kučově >

Konzistoř vzala stavební horlivost kučovských Čechů na vědomí, byla ochotna zasadit se o povolení stavby, ale žádala nejprve řádné stavební plány i rozpočet a upozorňovala, že stavitel přece jen práce na stavbě kostela bude muset kontrolovat. Kromě toho nemohla slíbit dostatečnou podporu z konzistoriální pokladny.[487] Kučovští po tak málo povzbudivé odpovědi z konzistoře své plány sice hned nevzdali, ale hlínu kopat nezačali a další jednání se vlekla.

Koncem roku 1861 byl farář Moses zas jednou nemile překvapen sdělením konzistoře, že od ledna příštího roku bude dojíždět do Kučova mladý adjunkt varšavského sboru August Diehl. Starý zelovský farář měl být ušetřen dalších namáhavých cest. Moses, který se této službě před několika lety bránil, se jí teď nechtěl bez náhrady vzdát. Vynášela mu roční příplatek 45 rublů, a ty potřeboval na vydržování svých synů ve školách. Opatrně u konzistoře zjišťoval, zda by mu tato ztráta mohla být nahrazena jiným způsobem.

[485] 10.10.1858 (Notatki I., s. 100).
[486] Podle výroční zprávy za rok 1858 (Notatki I., s. 101).
[487] 07.11.1858 (Notatki I., s. 105).

Kučovští, když se doslechli o chystané změně, prosili konzistoř, aby byli ponecháni pod správou zelovského patora. Konzistoř tedy zvolila nejpohodlnější řešení a oznámila faráři Mosesovi, že vše zůstává při starém.[488]

V dalších letech měl farář Moses z dosud příkladného filiálního sboru méně radosti. V srpnu 1864 došla zas trpělivost čtyřiačtyřicetiletému kantorovi Karlu Kulhavému. Byl přepracovaný, měl obavy ze souchotin a navíc se z nějakých příčin proti němu zvedlo i několik hlasů ve sboru, což jej velmi zranilo. Rozhodl se vzdát svou kantorskou službu a věnovat se rodině.[489] Avšak Kučovští jej nechtěli ztratit. 18. září se všichni sešli v modlitebně a slíbovali Kulhavému veškerou svou podporu a i dřevo mu chtěli včas přivážet, aby zbytečně neztrácel čas běháním za takovými samozřejmostmi. Kulhavý se nechal ještě jednou přesvědčit, ale o dva roky později byl skutečně konec: *...*jen svoboda! ó svoboda! ó svoboda! volám k Bohu i lidem, nechť je mi od Kučovských dána.*[490] Výpovědní lhůta byla půl roku.

Na kantorské místo se do Kučova hlásil ze Zelova Friedrich Malý, který však neuspěl, protože v září 1864 vzbudil pohoršení nevraživými slovy při pohřbu Viléma Svobody.[491] Kučovští se snažili ještě jednou pohnout Karla Kulhavého ke změně rozhodnutí, ale ten tentokrát odolal. Jak se dovídáme z jeho pozdější výpovědi, byl tehdy už pod vlivem baptistů z Kurowku a ve svých myšlenkách se už distancoval od reformované církve. Koupil si hospodářství v blízkých Luszczanowicích a počátkem dubna se chystal stěhovat.

Kučovští se v březnu 1867 vypravili do Požděnic a pohnuli tamního kantora Karla Slámu ke změně místa. Sláma povolání přijal, ale žádal faráře Mosese, aby mohl při čtených bohoslužbách v Kučově používat českou postilu od Jiřího Petermanna. Moses musel o dovolení žádat konzistoř.[492] Žádosti bylo vyhověno a postila, jejímž autorem byl kazatel českých exulantů v Drážďanech, pak byla v Kučově používána dlouhá léta.

12. dubna 1867 podepsal nový kantor Sláma instrukci pro kučovského kantora, v níž byl podrobně předepsán i průběh bohoslužeb, které měl každou neděli konat (píseň, čtení z evangelia, modlitba z kancionálu, píseň, kázání, modlitba z kancionálu, otčenáš a píseň na ukončení). Kantor měl poslušně plnit příkazy farářovy i staršovstva. Děti a mládež měl dvakrát týdně bezplatně vyučovat zpěvu duchovních písní. Školní vyučování měl konat podle plánu bez ohledu na počet přítomných žáků. Vyučování začínalo a končilo modlitbou. Konfirmandi měli být vyučováni podle katechizmu *Mléko čisté pravdy Boží.* Začátečníci chodili na vyučování celý rok, ostatní osm měsíců v roce. Kantorovi patřil přímý dohled nad hřbitovem, od něhož měl klíč. Nesměl dovolit, aby byl někdo pochován bez předložení písemného souhlasu státního úředníka. Kantor vedl také korespondenci staršovstva i účty a staral se o sborový archiv.[493]

Bývalý kantor Karel Kulhavý se zatím zařídil v Luszczanowicích, kam za ním na domácí pobožnosti docházely rodiny Pavla Pospíšila, Pavla Tomeše a Jana Konteckého (Kouteckého). Kulhavý odmítal platit sborové příspěvky. Když byl upomínán, prohlásil, že se už od 14. října 1866 nepovažuje za člena reformované církve.[494] Moses si v květnu

---

[488] 19.01.1862 (Notatki I., s. 107).
[489] 17.08.1864 (Notatki I., s. 110).
[490] 03.09.1866 (Notatki I., s. 111-112).
[491] Notatki I., s. 112.
[492] 28.04.1867 (Notatki I., s. 113). - Postila byla vytištěna v Drážďanech u Heinricha Wilhelma Harpetera, 1783.
[493] Notatki I., s. 116-117.
[494] Dopis Kulhavého Mosesovi z 10.02.1869 (Notatki I., s. 120).

1869 stěžoval u konzistoře, že Kulhavý neplatí příspěvky a navíc agituje pro *novokřtěnce*. Vedle schůzek v Luszczanowicích konal Kulhavý občasné pobožnosti už i ve Faustynově a také v Zelově se chystal kázat.[495] V kolonii Jawor se podle Mosese scházel Kulhavý se skupinou baptistů už počátku roku.[496] Pro zelovského faráře bylo na sklonku jeho života chování kantora Kulhavého, jehož spolupráci kdysi tolik chválil, jistě velkým zklamáním, a to tím více, že mezi farářem a kantorem došlo i k osobnímu střetnutí.

Kantor Sláma působil v Kučově celých 14 let. Karel Kulhavý, který se zatím s baptisty zas rozešel, se vrátil po svém desetiletém působení v Žyrardově do Kučova a ujal se tu znovu kantorské služby. 9. prosince 1882 jej konzistoř uznala jako zástupce kantora a byla by jej ráda potvrdila jako stálého kantora, kdyby byl aspoň trošku uměl rusky.[497] O tři roky později byla situace nezměněná. Starého otce zastupoval často syn Josef Kulhavý, ale ani ten rusky neuměl. Když konzistoř naléhala na řešení situace, rozhodli se Kučovští, že si povolají kantora z Čech. Konzistoř připomínala, že i kantor z Čech musí umět rusky, a kdyby Kulhavý jen trochu chtěl, rusky by se mohl naučit. Jako možného kandidáta nabízela konzistoř Karla, syna Jana Rejchrta ze Zelova, který absolvoval čtyři třídy gymnázia. V Čechách bylo zatím vypsáno místo v Hlasech ze Siona.

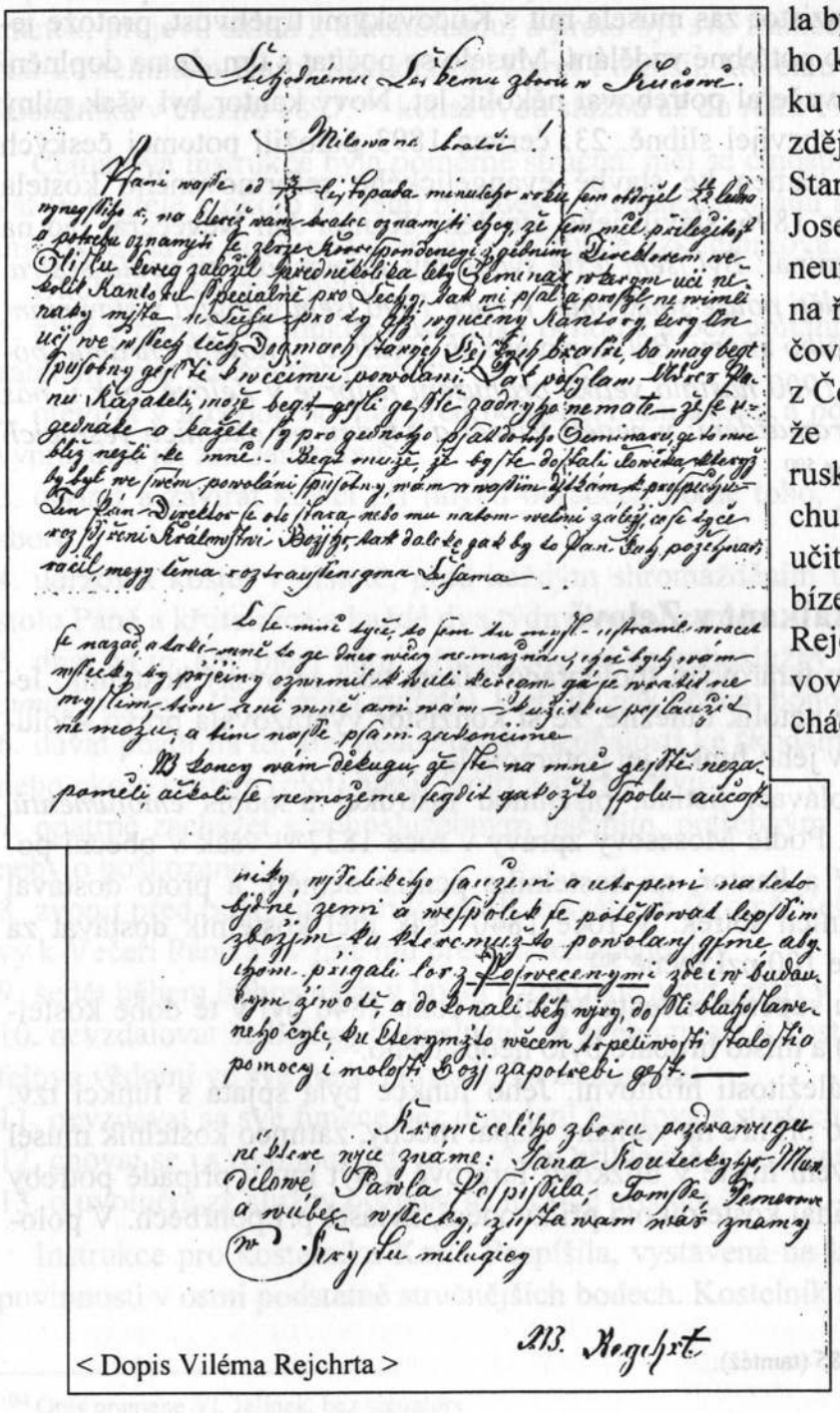

< Dopis Viléma Rejchrta >

Pro Kučovské by byl přijatelným bývalý faustynovský kantor Vilém Rejchrt, ale ten odřekl. Radil, aby Kučovští napsali řediteli učitelského semináře ve Staré Čavě ve Slezsku, kde byli vzděláváni učitelé pro roztroušené české sbory v cizině.

V dubnu 1885 se ze Staré Čavy hlásil kandidát Josef Dušek, narozený v Čermné u Lanškrouna, ale musel napsat dvakrát, než dostal od-

[495] 12.05.1869 (Notatki I., s. 118).
[496] Moses konzistoři 10.02.1869 (Notatki I., s. 115).
[497] Kdyby aspoň *mierne początky z języka ruskiego posiadał...* (Sig. S V.13.)

pověď',[498] protože Kučovští se nemohli rozhodnout. Přece jen se nechtěli vzdát kantora Karla Kulhavého a jeho syna Josefa, a tak zůstalo zas při starém. V roce 1887 sliboval Josef Kulhavý, že zkoušku z ruštiny už brzy složí, ale konzistoři docházela trpělivost. 20. května 1885 napsala Kučovským, chtějí-li takto protahovat řízení s potvrzením kantora Josefa Kulhavého, pak ať si vyjednají zvláštní povolení u příslušného úřadu (Dyrekcija naukowa), protože konzistoř nemůže dále nést tuto zodpovědnost za zástupce kantora, který neumí rusky.[499] Josef Kulhavý snad přece nakonec zkoušku udělal, protože zůstal kantorem v Kučově až do roku 1890 a pak byl zvolen kantorem zelovským.

V roce 1891 byl povolán do kučovského kantorátu dvaadvacetiletý Jan Nevečeřal, rodák z blízkého Folwarku. Konzistoř zas musela mít s Kučovskými trpělivost, protože jejich novému kantorovi chybělo potřebné vzdělání. Muselo se počítat s tím, že na doplnění chybějícího vzdělání bude Nevečeřal potřebovat několik let. Nový kantor byl však pilný a sborový život v Kučově se rozvíjel slibně. 23. června 1893 položili potomci českých exulantů v Kučově základní kámen ke stavbě evangelického reformovaného kostela a o tři roky později, 17. června 1896, slavili jeho otevření. Kantor Jan Nevečeřal rád na svá první kantorská léta vzpomínal: *Byl jsem ještě svobodný, domácnost mi vedla sestra. Počátky byly těžké. Učil jsem děti pouze soukromě. V roce 1896 jsem vstoupil v stav manželský s dcerou váženého staršího sboru. Byl to první slib [svatba] v novém chrámu, posvěceném 17. června. V roce 1900 nastalo veliké probuzení nejprve v Zelově, pak u nás v Kučově. Měli jsme četná shromáždění: v neděli třikrát a v týdnu po okolních vesnicích také třikrát. Krásný to byl život.*[500]

14. Kostelník, hrobař a kalkant v Zelově

Vedle kantorů byl důležitým farářovým spolupracovníkem také zelovský kostelník. Jeho úkoly byly jednoduché, ale natolik důležité, že si konzistoř vyhrazovala právo spoluúčasti při výběru kostelníka a v jeho funkci jej potvrzovala.

Kostelník měl dostat povolávací listinu, písemnou instrukci a soupis *emolumentů*, tj. příjmů za vykonanou práci. Podle Mosesovy zprávy v roce 1837[501] však v obecní pokladně, z níž byl placen farář a kantor, na kostelníka peníze neměli, a proto dostával *určitou sumu* z výnosu kostelních sbírek. V roce 1840 však měl kostelník dostávat za svou práci už pevný plat, a sice 100 pzl ročně.[502]

Podle vizitačního protokolu superintendenta Modla z roku 1846 byl v té době kostelníkem *Jan Szczusek* (Šťástek?) a místo hrobaře bylo neobsazeno.[503]

Hrobař se nestaral jen o záležitosti hřbitovní. Jeho funkce byla spjata s funkcí tzv. *kalkanta*, jehož povinností bylo při hře na varhany šlapat měchy, zatímco kostelník musel během bohoslužeb sedět na svém místě v blízkosti farářově a být mu v případě potřeby stále k ruce. Hrobař také pomáhal kostelníkovi při zvonění, zvláště při pohřbech. V polo-

[498] Duškovy dopisy z 10.04. a 24.06.1885 (tamtéž).
[499] 20.05.1885 (tamtéž).
[500] Farní archiv v Zelově, bez signatury.
[501] Moses 13.03.1837 a 23.06.1837 (sig. S III.4).
[502] Konzistoř 20.09.1840 (sig. S II.2).
[503] Kriegseisen, s. 57.

vině čtyřicátých let dostával hrobař a kalkant za svou práci z církevní pokladny 9 rublů ročně, ale od roku 1851 mu byl plat snížen na 6 rublů.

Zprávy o kostelnících a hrobařích jsou sporé a jejich vyhledávání časově náročné. Sledovat lze ve sborových účtech spíše jejich plat. Od poloviny čtyřicátých let se opakuje jako plat pro kostelníka suma 10 rublů, 80 kopějek. Tolik dostal v roce 1852 vyplaceno také Josef Kulhavý,[504] který byl kostelníkem od roku 1850.[505]

Nejstarší archivní spis o povolání zelovského kostelníka pochází až z druhé poloviny 19. století. Víme, že od roku 1869 tuto funkci zastával Josef Cejnar a že o pět let později ji po něm převzal Vilém Stehlík, který sloužil šest let. Stehlíkův nástupce, Ludvík Hejtmánek, projevil sklon k alkoholismu, a proto byl své funkce brzy zbaven. V roce 1883 se stal kostelníkem Karol Szkudlarek. Karel Pospíšil, kterému byla vystavena instrukce pro kostelníka v březnu 1897,[506] konal svou službu až do roku 1934.

Cejnarova instrukce byla poměrně stručná: měl se ctnostně a bohabojně chovat, udržovat (v kostele a okolo kostela) pořádek a poslouchat vládu a své nadřízené.[507] Stehlíkova instrukce má 13 bodů podobně jako instrukce Szkudlarkova.

Úkolem kostelníka bylo:

1. plnit v rámci své funkce kostelníka ochotně a bez průtahů všecky příkazy dané mu kazatelem nebo staršovstvem sboru
2. otevírat v určenou hodinu před bohoslužbami kostel a po shromáždění, když se kostel vyprázdní, jej zas zamknout
3. otvírat a zavírat kostel při jiných obřadech podle toho, jak nařídí kazatel nebo starší sboru
4. udržovat kostel v čistotě, před každým shromážděním utřít prach z lavic, kazatelny, stolu Páně a křtitelnice a každé dva týdny kostel zamést
5. dbát na to, aby mezi lidmi přicházejícími na bohoslužby neproklouzli do kostela *nerozumní tvorové* (tj. domácí zvířata), kteří by pak během bohoslužeb rušili
6. dávat pozor na to, aby nedocházelo nedbalostí ke škodám a každou škodu, ať v kostele nebo okolo kostela (plot) hlásit faráři a staršovstvu
7. opatrně zacházet s bohoslužebným náčiním, potřebným ke křtu a k Večeři Páně, aby nebylo poškozeno
8. zvonit před bohoslužbami v neděli, o svátcích (kromě Velkého pátku), ve dnech přípravy k Večeři Páně a i v jiné mu předem označené dny
9. sedět během bohoslužeb v lavici u zakristie a být faráři v případě potřeby k ruce
10. nevzdalovat se během bohoslužeb ze svého místa v kostele a nenechávat se bez kazatelova vědomí ve své funkci kostelníka zastupovat
11. nevzdávat se své funkce bez dovolení farářova a starších sboru
12. chovat se i s rodinou vždy a ve všem příkladně a nedávat příčinu k pohoršení
13. o uvolnění ze služby požádat tři měsíce předem.[508]

Instrukce pro kostelníka Karla Pospíšila, vystavená na konci 19. století, shrnuje jeho povinnosti v osmi podstatně stručnějších bodech. Kostelník měl:

---

[504] Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury.
[505] Sig. S.III.6 (výkaz za rok 1856).
[506] No 36, Notatki II, s. 97.
[507] 06.12.1869 (No 36, Notatki II, s. 92).
[508] Podle instrukce pro K. Szkudlarka, 19.05.1883 (sig. S V.18).

1. v neděli a o svátcích před každými bohoslužbami třikrát zvonit
2. udržovat kostel v pořádku
3. posloužit na farářovo požádání
4. den před schůzí staršovstva vyřídit starším pozvání na schůzi
5. odhazovat sníh před hlavním i vedlejším vchodem do kostela i na stezce z fary do kostela
6. čistit od sněhu půdu nad kostelem (za zvláštní odměnu podle uznání členů sboru)
7. vyřizovat podle pastorova nařízení členům sboru předvolání na faru
8. otevírat a zavírat kostel i branky.

Další dva body zaznamenávají odměnu, jaká mu za jeho práci náleží:

9. Za plnění všech svých úkolů měl kostelník dostat 26 stříbrných rublů ve čtvrtletních splátkách. Kromě toho měl právo přijímat dobrovolné dary při křtech a svatbách, jak bylo dosud zvykem.
10. Za zvonění při pohřbech, pokud si to rodina žádala, měl dostat 20 kopějek, o které se musel dělit se svým pomocníkem při zvonění - hrobařem.

Hrobařem byl v padesátých letech 19. století Jan Šrajber, později v šedesátých a sedmdesátých letech Karel Valta, který sice v roce 1874 žádal o propuštění z této služby, protože se chtěl stěhovat na Volyň, ale nakonec si to rozmyslel a zůstal v Zelově hrobařem.

15. Co se změnilo v obci

Život evangelického reformovaného sboru měl po celé 19. století nemalý vliv na vývoj zelovské obce, ačkoliv v druhé polovině století, zvláště pak po smrti faráře Mosese se jednalo spíše o vliv nepřímý, který slábl úměrně ke změnám ve složení obyvatel obce.

Původně téměř čistě česká exulantská kolonie se už po prvních čtyřech desetiletích své existence ve svém národnostním a náboženském složení začala znatelně měnit.

Farář Moses se snažil vypudit ze Zelova Židy, zatímco usazování se německých luteránů v Zelově jej nerušilo, ani když po roce 1848 už nepatřili do jeho sboru.[509] Rychleji než Němců však přibývalo polských katolíků, kteří patřili ke katolické farnosti v Buczku. Ani proti nim nebylo v podstatě námitek. V roce 1845 bylo v Zelově napočítáno 1264 reformovaných Čechů, 19 německých luteránů a 64 polských katolíků.[510] Kolik židovských rodin v Zelově vzdor všem vypuzujícím snahám ve třicátých letech vydrželo, nevíme, ale jak vyplývá ze všech souvislostí, zcela bez Židů Zelov ani v polovině čtyřicátých let nebyl. Farář Moses se ve svém boji proti Židům unavil[511] a Židů zas přibývalo. Mnozí z nich byli jen chudí podomní obchodníci, kteří v létě cestovali se svým zbožím. Na zimu se vraceli a přinášeli do Zelova zprávy ze širokého okolí. Kromě toho zásobovali zelovské sousedy potřebnými drobnostmi a někteří z nich přinášeli dokonce i žádanou českou náboženskou literaturu ze Slezska.[512]

---

[509] Němci se přidrželi luterského sboru v Łasku.

[510] Martuszewski, s. 96.

[511] Jeho rezignace v boji proti Židům mu později vynesla podezření, že se nechal podplatit jedním Židem, který mu prý zdarma ušil boty. (Míčan, s. 40, srov. Martuszewski, s. 94, 96.)

[512] Martuszewski, s. 95.

Zelovský les se do roku 1846 zmenšil o 1000 jiter. Dřeva bylo zapotřebí na stavbu domů i na otop. V Zelově stálo toho roku 190 obytných domů, se školou a krčmami jich bylo 197. Jedna střecha pokrývala obytné místnosti, mlaty, kůlny a chlévy. Větších, samostatně stojících stodol bylo napočítáno pouze čtrnáct.[513] Na polích se pěstovalo žito, oves, ječmen, zelí, brambory a proso, někdy trochu pšenice a pro zúrodnění mokré písčité půdy byla seta a zaorávána lupina. Chov ovcí zanikal.

Většina zemědělských usedlostí se dělením zmenšila natolik, že při vší skromnosti půda rodinu neuživila. V roce 1846 stoupl počet zelovských hospodářů na 156. Obděláváno bylo 1634,68 jiter půdy včetně luk a pastvin. Tkalcovství nabylo pro obživu většiny zelovských rodin podstaného významu. Všichni majitelé půdy udávali jako zdroj obživy vedle zemědělství buď *průmysl* a *výrobu* (látek), nebo *jiné podnikání* (29). Někteří z nich byli specializováni na výrobu určitých látek - totiž na výrobu ubrusů.[514] Vedle tkalců pracovali v Zelově řemeslníci jiných profesí: ševci (Josef Světnička, Jan Matys, František Střelec, Kristian Šrajber), krejčí (Jan Stehlík), kováři (Josef Svoboda, Samuel Miller, Gabriel Svoboda, Daniel Jelínek), truhláři (Jan Apel, Jan Cejnar, Jan Dušek), tesař (Jan Veselovský), cihláři a zedníci (Jan Stehlík, Jan Vacek, Matěj Švejdar, Pavel Sláma, Jan Rejchrt, Gottlieb Rejchrt a Bohumil Rejchrt, Bohumil Franke a Jan Grabczyński), krčmáři (Matěj Jersák, Friedrich Jelen), mlynář (Josef Střelec) a fajfkař (Zikmund Labant). 67 rodin bezzemků se živilo většinou jen tkalcovstvím.[515]

Mezi zelovskými obyvateli začínali vynikat činnorodější podnikatelé. V roce 1846 k nim patřili i některé nám již známé osobnosti: bývalý učitel a vojt Jan Dušek, vojt Bohumil Fibich, Pavel Hájek, Jan Hájek starší sboru Josef Sláma, Vilém Andrš a jeho synovec, starší sboru Josef Gąsiorowski.[516]

Rodině Gąsiorowských mělo v dalších letech připadnout zvláště vlivné postavení. Josef Gąsiorowski pocházel po matce z rozvětvené rodiny Andršovy. Zda byl jeho otec Čech, Polák nebo Němec, nebylo dosud uspokojivě prošetřeno. Do Zelova přišel z Massova jako čtyřleté dítě se svou matkou, vdovou, která se tu podruhé vdala za Fiedricha Jelínka. V Zelově už žili matčini tři bratři a otec. Po vzoru svého strýce Viléma Andrše, který byl koncem dvacátých let krčmářem v Zelově, se Josef Gąsiorowski, když dospěl, ujal načas krčmy v nedalekém Kąciku.[517] Brzy se však do Zelova vrátil. Schopného mladého muže motivovaly k podnikavosti snad i přátelské styky s Židy v domě jeho tchána Jersáka. Začal vyrábět knoty do petrolejových lamp a sám s nimi jezdil až do Varšavy, kde si našel stálého odběratele. Z Varšavy přivážel zboží, po kterém byla v Zelově poptávka (kávu, sledě, sůl), a obchodoval s ním. Navázal spojení i s lodžskými obchodníky. Jeho podnikatelská činnost mu vynášela dobrý příjem, který umožňoval rodině vyšší životní úroveň i vyšší společenské postavení, což se po čase začalo projevovat na příklad v oblékání. Josef Gąsiorowski ve svém pokročilejším věku vycházel prý na ulici vždy jen v šedém svrchníku a v cylindru stejné barvy.[518] Jeho dětem se dostalo středoškolského vzdělání.

---

[513] Jaworzynová (s. 4-5) podle *Tabely* z roku 1846 (*Tabela wykazująca uposażenia, obowiązki iż powinności rolników parafii i gmyny Zelów...*, signatura neuvedena). - O podobě starých zelovských domů viz níže.

[514] Jaworzynová (s. 5-6). - Zarys, s. 17. - Czajkowski, s. 17.

[515] Podle seznamu příspěvků (*skladky*) na opravu kostela v roce 1845 (No 42, Notatki III, s. 64).

[516] Tamtéž.

[517] Martuszewski, s. 86n.

[518] Podle rodinné tradice. (Dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.)

Jak již výše zmíněno, Gąsiorowski postavil také nový pivovar, v němž mělo být vařeno lepší pivo, než jaké bylo v Zelově dosud k dostání. Farář Moses se domníval, že kvalitnější pivo odvrátí pozornost zelovských mužů od vysokoprocentního alkoholu. Avšak Gąsiorowského pivovar problém alkoholismu v Zelově nevyřešil. Počátkem padesátých let začal dokonce i sám Gąsiorowski alkoholu podléhat.

V roce 1846 založil Josef Gąsiorowski první tkalcovskou manufakturu.[519] Jeho synové Josef a Karel manufakturu převzali a zabývali se i obchodováním s látkami. Jejich manufaktura se proti očekávání nevyvinula v továrnu, nýbrž po čase zanikla. Mezi českými tkalci se však brzy našli jiní podnikaví lidé, kteří organizovali nákup surovin i odbyt látek a stávali se podnikateli.

Po dvaceti letech se v Zelově vyskytla zas cholera.[520] 15. srpna 1852, kdy její nebezpečí bylo nejhrozivější (během týdne zemřelo ve sboru 26 osob), sešli se členové sboru ve svém chrámu *k slavnostnímu vysluhování svaté Večeře Páně a odevzdali se vůli Boží.*[521] Na slavnost přijeli i z Požděnic a z Faustynova.

Celkem zemřelo v roce 1852 na choleru kolem 200 lidí.[522]

Farář Moses velmi naléhavě upozorňoval starší sboru i představené obce už v roce 1835 na nevhodné položení hřbitova uprostřed vsi. Zelovští však pohřbívali své milé nejraději v blízkosti kostela. Také ti, kteří se ze Zelova odstěhovali do sousedních kolonií, stáli velmi o to, aby byli pochováni u zelovského kostela. Když byl však v roce 1848 založen evangelický hřbitov v Požděnicích, měli Požděničtí své mrtvé pochovávat zásadně tam.

Epidemie cholery v polovině 19. století postavila Zelovským před oči naléhavost řešení otázky hřbitova tím spíše, že postižené rodiny jen nerady pochovávaly své mrtvé mimo hřbitov. Strach z nákazy byl však veliký. V rychlosti bylo usneseno zřízení dostatečně prostorného hřbitova, na němž by mohli být pohřbeni i lidé zemřelí na choleru, avšak na zvláště vyhrazeném místě, kde by tyto hroby mohly zůstat po mnohé generace nedotčeny. Pavel Hoffman a Friedrich Svoboda nabídli k založení nového hřbitova části svých pozemků za vsí u lesa a jejich nabídka byla přijata. Vše bylo rozhodnuto tak rychle, že i sám farář Moses byl novou situací překvapen. Předpokládal, že budou zemřelí na choleru pochováváni zhruba tam, kde byli pohřbeni zemřelí při epidemii před dvaceti lety. 28. července 1852 žádal písemně vojta o vysvětlení, proč se pochovává zas na zcela novém místě?[523] S vojtovým vysvětlením byl farář spokojen a rád napsal v listopadu téhož roku zprávu o založení nového hřbitova konzistoři. Konzistoř se teprve o rok později starala, zda byl nový hřbitov také řádně posvěcen.[524] Moses měl jiné starosti: na hřbitově u kostela byly hrobky rodin Nieszkowskich a Karczewskich. Co má dělat, když někdo z těchto rodin zemře a rodina bude žádat, aby byl pohřben ve staré rodinné hrobce? Kon-

---

[519] Tobjański, s. 70.

[520] 01.08.1852 zemřely z evangelického sboru Anna Pospíšilová a Anna Burnautová. Následujícího dne zemřeli: Alžběta Veselovská, Friedrich Němec a Karolina Veselovská; dále 03.08. Jan Osika a Marie Jelínková; 04.08. Marie Pospíšilová; 05.08. Josef Kulhavý, Karol Franke a Josef Kořínek; 06.08. Anna Jelínková, Anna Gizelová, Pavel Svoboda a Anna Smetanová; 07.08. Alžběta Mundilová, Anna Pospíšilová a Marie Zounarová; 08.08. Anna Špringlová, Benjamin Jelínek, Alžběta Špringlová, Karolina Stehlíková a Marie Osiková; 09.08 Anna Kulhavá, Žofie Kulhavá, Charlotta Špringlová a Pospíšil Pavel.

[521] Mosesova zpráva konzistoři ze 16.08.1852 (Notatki I., s. 60); - Niewieczerzal: Dzieje, s. 6.

[522] Zarys, s. 25.

[523] Sig. S III.16.

[524] Konzistoř far. Mosesovi 08.12.1853 (tamtéž).

zistoř místo odpovědi na Mosesovu otázku trvala na svém a žádala zprávu o posvěcení hřbitova. Farář Moses mínil, že hřbitov byl přece posvěcen, když na něm bylo pochováno první mrtvé tělo. Přesto se však 2. dubna 1854 po nešpoře vydalo celé shromáždění na nový hřbitov, aby byl zpěvem písní, kázáním a modlitbou posvěcen.[525] O několik let později (1857) bylo celé pro hřbitov vyměřené prostranství ohrazeno.[526]

Prokuratura v království polském upozorňovala v roce 1856 guberniální úřad ve Varšavě na nepořádky panující ve vlastnických záležitostech zelovských kolonistů. Podle protokolu civilního soudu z roku 1830 vlastnilo zelovskou půdu 149 osob. V souvislosti se zjišťováním hypotéčních práv na pozemcích evangelického reformovaného sboru v Zelově bylo zjištěno, že seznam vlastníků usedlostí není aktuální, protože velká část osob uvedených na hypotéce už zemřela, a zprávy o pozůstalostním řízení chybí.[527]

Na žádost guberniálního úřadu pořídil zelovský vojt v srpnu 1857 nový seznam majitelů usedlostí. Seznam byl přes guberniální úřad zaslán prokuratuře do Varšavy. Prokuratura se nato obrátila přímo na zelovského vojta: měl nové majitele pozemků vyzvat, aby se neprodleně, nejpozději do šesti měsíců, přihlásili na úřadě v Kališi a předložili závěť předchozího majitele usedlosti a doklady potvrzující osobní data. Teprve po řádném úředním řízení v této věci budou noví hospodáři uznáni za skutečné majitele usedlostí.[528]

Rozvířená otázka vlastnických a hypotéčních práv v Zelově byla vyřešena a vedla konečně k uspokojivému zajištění platu zelovského faráře, učitele a varhaníka (kantora) zápisem do pozemkových knih. Dne 4. listopadu 1862 se sešlo všech 132 zelovských sousedů v domě Josefa Gąsiorowského, aby za přítomnosti svědků a příslušného státního úředníka podepsali protokol zavazující je ke každoročnímu příspěvku 199 stříbrných rublů a 80 kopějek na plat pro kazatele, učitele, varhaníka a kostelníka a 45 stříbrných rublů na dřevo pro faráře, celkem 244 stříbrných rublů a 80 kopějek. Kromě peněžního příspěvku ručili za naturální plat pro učitele (otop, 10 korců žita a 20 hrnců piva) a za udržování sborových budov včetně školy. Přiznávali faráři a učiteli užívání půdy v dosavadní výměře.[529] Každý hospodář bez rozdílu národnosti a vyznání spoluručil za splnění těchto obecních povinností.

V Zelově přibývalo bezzemků. Zelovští Češi, bezzemci i někteří hospodáři, kteří se chtěli živit zemědělstvím, hledali půdu jinde. Našli nové možnosti na Volyni, kam se od konce padesátých let trousila rodina za rodinou. Na jejich místa se tlačily rodiny jiných národností a podle Mosesovy zprávy především Židé.[530] V roce 1864 se chystalo odejít ze

---

[525] Mosesovy dopisy konzistoři z 12. 03.1854 a 02.04.1854 (tamtéž).

[526] Pospíšil, s. 12. - Na oplocení hřbitova nebyly peníze. Farář Moses si dobře pamatoval, že Jan Jelínek na jaře 1843, po smrti své manželky Anny, rozené Kulhánkové, věnoval na potřeby sboru 40 tolarů (140 pzl), které se v důsledku nedorozumění dostaly do rukou zelovského vojta Bohumila Fibicha. (Farář Moses se v rozhovoru s Janem Jelínkem domníval, že Jelínek chce tuto částku zapsat do své závěti, a proto jej sám poslal za vojtem. Když se pak dozvěděl, že Jelínek peníze vojtovi hned vyplatil, žádal vojta, aby peníze odevzdal do sborové pokladny, což však vojt odmítl s tím, že peníze vydá, teprve až je sbor bude nutně potřebovat.) Když Jan Jelínek zemřel a byl pochován na neoploceném hřbitově, vypravili se jeho synové za vojtem a žádali, aby peníze byly použity na oplocení hřbitova. Vojt o penězích už nevěděl a dopisem z 06.05.1857 se dotazoval faráře Mosese, zda přijal od Jelínka 240 pzl. Moses odpověděl, že obnos byl předán Jelínkem vojtovi. Aby se rozhořčení nad nedbalou správou peněz nestupňovalo, bylo rozhodnuto zaplatit oplocení hřbitova z obecní pokladny. (Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury.)

[527] 11.06.1856 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury). - Opis záznamu z 01.7.1830 (No 41, Notatki III, s. 16-17).

[528] 03.02.1858 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[529] Ověřený opis z pozemkové knihy z r. 1862 ve farním archivu. Pozemková kniha je uložena v Powiatowe Archiwum Państwowe w Sieradzu. - Výpisy z hypotečních knih z let 1830-1876 Notatki III, s. 15-19.

[530] 27.10.1859 (cituje Martuszewski, s. 95).

zelovského sboru 170 českých rodin.[531] O tom, kolik se jich skutečně v tomto a následujícím roce vystěhovalo, nemáme přesných zpráv,[532] ale počet vystěhovaleckých rodin zcela jistě nebyl tak vysoký.[533]

Také zelovským tkalcům se nabízely možnosti lepších výdělků na jiných místech. Zelovské tkalcovství mělo velkou konkurenci ve výhodněji položené a od dvacátých let prudce se rozvíjející Lodži, kde Němci už v roce 1834 postavili první přádelnu a další továrny na sebe nenechaly dlouho čekat. Zelovští Češi, kteří se v padesátých a hlavně v šedesátých letech stěhovali do Lodže, vytvořili v jižní části převážně německého města českou kolonii.[534] Se svou rodnou obcí udržovali čilé styky a mnozí z nich zprostředkovávali do Zelova dodávky surovin i odběr hotových látek.[535]

Jiné zelovské tkalcovské rodiny se uplatnily v Žyrardově,[536] kde francouzský podnikatel Girard postavil továrnu a hledal pracovní síly.

V Rusku a Polsku se v té době na pozadí sociálního i politického útlaku šířila revoluční nálada. V lednu 1863 vystoupili proti ruskému carovi zas polští revolucionáři, kteří tentokrát dokázali na povstání zainteresovat i širší venkovské obyvatelstvo tím, že přiznávali rolníkům právo na půdu, kterou obdělávali. Povstalecká vojska bojovala také v bližším okolí Zelova.[537] Carská armáda však i tentokrát povstalce do roka porazila. Jen některé malé oddíly pokračovaly ve svém boji ještě další rok po partyzánském způsobu. V Polsku se mnoho nezměnilo, pouze počet polských emigrantů stoupl. Všichni státní úředníci museli znovu slíbit věrnost ruskému monarchovi. Varšavská konzistoř poslala[538] svým podřízeným k podpisu prohlášení o věrnosti k stávající vládě a monarchovi. *Deklaraci* musel podepsat - jistě nerad - také zelovský farář Moses, staršovstvo evangelického sboru, kantoři a dokonce i kostelník.[539]

Na polích se neurodilo, tkalcovina v důsledku povstání zeslábla a do Zelova se navíc přivalila kompanie vojáků. Vojt chodí s důstojníkama po obci a určuje po rodinách kvartýry pro vojáky. Nejednalo se jen o kvartýr. To znamenalo dát vojákům také najíst a pro ně prát.... Kvartýry se střídaly. Jeden týden byli vojáci u jednoho, druhý u jiného. Hospodáři si na to po nějakém čase zvykli a s vojáky se dobře snášeli. Po večerech si spolu vyprávěli o svých těžkostech... Vojáci byli tehdy trestáni metlou. Každý přestupek se trestal jistým počtem ran. Když to bylo pět nebo deset metel, z toho si voják moc nedělal, ale dvacet a více se těžko dalo vydržet. Voják si musel metly sám nařezat. Když je přinesl, velitel je prohlédl, seřadil tolik vojáků, kolik bylo metel a každému dal jednu... Viníka svlékli do polonaha, položili na lavici a vysázeli rány. Nesměli přitom pospíchat. Každý voják musel k oběti přistoupit, dobře namířit a udeřit... krev se řinula z několika míst. Po

---

[531] Moses konzistoři 25.01.1864 (sig. S V.1). Mezi těmi, kteří se chystali vystěhovat, byli podle Mosesovy zprávy také kantoři Pojman a Sláma.

[532] Rodina Samuela Jelínka a nejspíše i některé další rodiny, se odstěhovaly na Volyň už před rokem 1857, jak zaznamenal vojt Fibich 29.08.1857 v opraveném seznamu hospodářů.

[533] V roce 1864 se tak chystali všichni faustynovští Češi na Volyň, ale nakonec jich odešlo jen několik (viz níže).

[534] Ulice, ve které Češi bydleli, byla známa jako *Böhmische Linie* (později ul. Zarzewska).

[535] Srov. Czajkowski, s. 16.

[536] Šrajbrovi, Kratochvílovi, Veverkovi, Dočkalovi, Křehkých, Smetanovi, Millerovi, Jelínkovi (Míčan, s. 48). Také Karel Kupec z Požděnic byl už v roce 1863 v Žyrardově (Martuszewski, s. 189).

[537] Zarys, s. 29

[538] 21.02.1864 (Sig. S III.9).

[539] Pouze faustynovský kantor Josef Pojman a člen faustynovský staršovstva (*Dozor Cementarzowy*) Karel Rajf nepodepsali, protože *opustili kolonii a není známo, kde se zdržují*, jak ve svém k prohlášení přiloženém dopise sděloval farář Moses (tamtéž). - Ti byli na cestách, aby připravili stěhování Faustynovských na Volyň.

exekuci polili potrestanému rány čistým líhem. V Zelově se o tom pak ještě dlouho vyprávělo dětem.[540]

Důsledky povstání a špatná úroda dolehly nejtíživeji na chudé rodiny. Kdo neměl dostatek zásob a nebyl schopen uživit se z vlastních sil, trpěl nouzi. Na otázku z Petrohradu, zda ve sboru působí diakon a jak je jinak pečováno o chudé, sirotky a zmrzačené, odpověděl farář Moses v roce 1867 suše, že tito lidé žijí z almužen.[541]

Ruský car Alexandr II. se v době své vlády (1855 až 1881) přičinil o provedení některých liberálnějších reforem. V únoru 1864 podepsal rolnickou reformu pro Království polské, kterou prakticky splnil sliby dané rolníkům revolucionáři. Poměry v polských vesnicích se uvolnily, mladí lidé z okolních vsí přicházeli do Zelova učit se tkalcovství a ve zvýšené míře se zajímali i o možnost trvalého bydlení v Zelově. Zelov se čím dále tím více stával vícenárodnostní obcí.

Každá národnost měla své očividné zvláštosti, které se projevovaly i v oblékání.

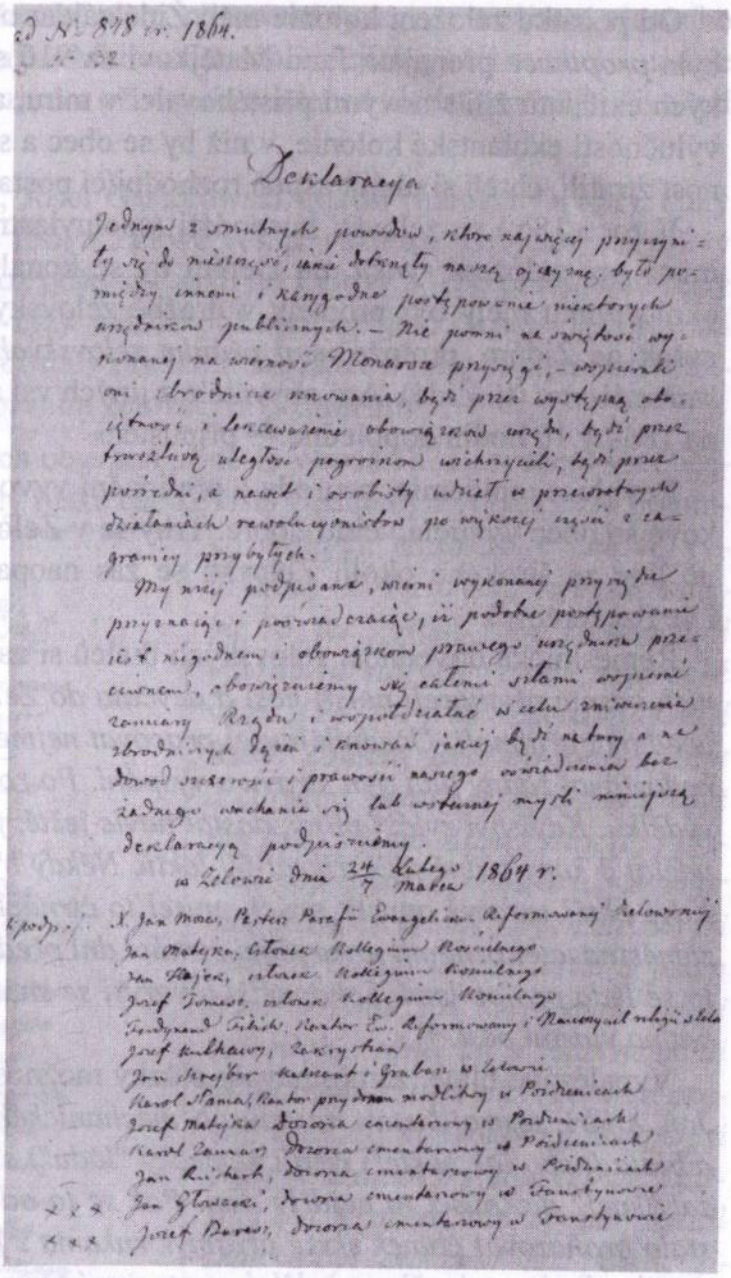

< Opis prohlášení zelovského staršovstva o věrnosti carovi, psaný Mosesovou rukou, 24.02.1864 >

Nejvíce se svým zevnějškem lišili od ostatních zelovských obyvatel Židé, jejichž počet se rychle zvyšoval a nápadně měnil ráz exulantské obce. V roce 1862 byli dokonce už tři Židé mezi zelovskými spoluvlastníky.[542] O pět let později bydlelo v Zelově čtyřicet židovských rodin.[543] Většina Židů byla velmi chudobná, ale podnikavější z nich měli brzy ve svých rukách podstatnou část obchodu. *Žid Jakubovič od zelovských tkalců více kupoval, než aby jim prodával. Vykupoval od nich hlavně zbytky, odpady bavlněné i lněné příze, a jezdil s tím každé pondělí do Lodže. Prozíravější tkalci si však zbytky příze schovávali a když jí měli dost, utkali si z ní látku pro svou domácí potřebu.*[544]

---

[540] Jersák, s. 15. - Srov. Martuszewski, s. 117.
[541] 08.08.1867 (sig. S III. 6).
[542] Boruch Rosenblum, Majer Rosenblum a Majer Getzel Tanski (Martuszewski, s. 99).
[543] Martuszewski, s. 96.
[544] Jersák, s. 11.

Od počátku založení kolonie měli Židé zájem o zelovskou krčmu. V dubnu 1867 však byla *propinace* pronajata Janu Matějkovi za 910 stříbrných rublů ročně.[545] Potomci českých exulantů žili s novými přistěhovalci v míru, ale někdy se jim přece jen zastesklo po výlučnosti exulantské kolonie, v níž by se obec a sbor ztotožňovaly. Když už svou výlučnost ztratili, chtěli si uhájit aspoň rozhodující postavení v obci.

V roce 1869 se zelovští hospodáři (spoluvlastníci) 63 hlasy proti 15 usnesli vyměřit místo pro založení *rynku,* na kterém by se konaly každotýdenní trhy. Stavební parcely okolo rynku měly být prodány v dražbě zelovským usedlíkům, kteří nabídnou nejvíce, avšak ne Židům, protože *není přáním zelovských spoluvlastníků, aby na rynku bydleli starozákonní* (tj. Židé). Ani obyvatelé z jiných vsí nebyli k dražbě, která se konala 5. dubna 1869 v 10 hodin dopoledne,[546] připuštěni.

Revoluce, epidemie, neúrody a přelidnění vyvolávaly v Zelově občasné krize, ale celkově se obec vyvíjela velmi dobře. Trhy se v Zelově konaly každou středu. Přicházeli na ně lidé ze širokého okolí. Zelovští se zas naopak účastnili trhů v Łasku, ve Widawě i ve Szczercowě.

Řemeslnická dovednost zelovských tkalců si zachovávala svou dobrou pověst. *Z okolních vesnic přicházeli polští hoši a děvčata do Zelova se učit tkát. Mnozí Zelovští takové učedníky přijímali. Učedník musel pracovat nejméně rok, než se stal tovaryšem. Do roka nedostával žádný plat, jen stravu a vyspání. Po roce, jako tovaryš, dostával jednu třetinu výdělku. Když byl zvlášť pilný, dostal navíc ještě, jak se říkalo, "zbytek". Zpravidla musel udělat 3 kopy týdně, čili třikrát 60 loktů. Někdy byly kopy o hodně delší, nikdy ne kratší. Když chtěl tovaryš opustit práci, musel to čtrnáct dní předem oznámit. Stejně tak musel zaměstnavatel oznámit tovaryšovi čtrnáct dní předem, když jej chtěl propustit. Propouštělo se leda pro opilství. Schopnější tovaryši se snažili co nejdříve vrátit se domů a pracovat na vlastní pěst.*[547]

Vynalézavé hlavy zaměstnávaly otázky možnosti usnadnění tkalcovské práce. *Truhlář Jan Andrš sestrojil stav na způsob mechanického stavu. Vyrobil člunek na kolečkách a bidla (nebo jak někteří říkali německy "ládu") s truhličkama a lajsnou, z provázku uvázal "šnel" a zkoušel to nejdřív sám. Pak se to od něho učili všichni ostatní. Tak se přestalo prohazovat člunek skrze průsmyk rukama z jedné strany na druhou, ale rytmicky se prošlapávalo podnuškama, dělal se otevřený průsmyk, současně se pravou rukou potahovalo za "šnel" a levou rukou se bidlama přibíjel outek provlečený průsmykem. Takovým způsobem tkadlec utkal dvakrát tolik jako dosud.*[548]

Hospodářům se už dávno nevyplácelo pěstovat len a chovat ovce. Prosazovala se bavlna, ale také vlnu bylo možno nechat si dovézt odjinud. Zelovští přestali vyrábět látky z vlastních surovin a přestávali se spoléhat na nahodilé zákazníky pro své výrobky. Stále více tkalců se stávalo zavislými na podnikatelích, kteří jim dodávali suroviny a odebírali hotvé výrobky. Mezi podnikateli sedmdesátých let vynikl Žid David Rosenblum.[549]

Přesto, že se Židé v Zelově zpočátku nemohli cítit právě vítáni, zle se jim tu nedařilo a v podnikání jim nikdo nebránil. V roce 1878 žilo v Zelově už ke stu židovských rodin,

---

[545] Vl. Jelínek bez udání pramene.

[546] Sig. S II.2; - Martuszewski (s. 99-100) cituje prameny.- Zarys (s. 22) datuje zavedení trhů v Zelově k roku 1868. Vl Jelínek udává (bez uvedení pramene), že se v Zelově konal první trh ve středu 5. (17.) června 1868.

[547] Jersák, s. 11.

[548] Jersák, s. 10.

[549] Martuszewski, s. 99.

které žádaly o povolení založení náboženské obce, postavení synagogy a zřízení vlastního hřbitova.[550] Povolení k založení vlastního hřbitova dosáhli. Jejich počet v obci i nadále rychle rostl, zatímco mezi Čechy stále znovu oživovala tendence hledat snadnější živobytí na úrodné volyňské půdě.

Syn Josefa Gąsiorowského staršího, Josef Gąsiorowski mladší (narozený 1831), který vedl po otci zděděné hospodářství, se těšil v Zelově veliké vážnosti. Už jeho pohyblivý a podnikavý otec začal obstarávat dovoz pošty z Łasku do Zelova a jeho pravidelné cesty do Varšavy a do Lodže umožňovaly brzy i další poštovní spojení. Josef Gąsiorowski mladší se zasadil o to, aby tyto služby dostaly oficiální charakter a staly se státně schváleným úřadem. Sám se stal v roce 1873 prvním zelovským poštmistrem.

Nemalou změnu do života zelovských obyvatel přineslo v roce 1874 zavedení všeobecné branné povinnosti pro všecky občany ruské carské říše. Dosud byli vojáci z řad potomků českých exulantů v Zelově výjimkou. - *Dříve trvala vojenská služba 25 let... Rádi jsme poslouchali vyprávění starých vojáků o turecké válce [1877-1878]. Zúčastnili se jí Karel Zounar, Bedřich Ketner, Šlot a Latislav. Vrátili se do Zelova, když jim bylo 45 let. Každý z nich si přinesl vojenské vyznamenání. Zounar měl dokonce kromě jiných zásluh tři řády sv. Jiří - dva stříbrné a jeden zlatý. Vláda jim vyplácela penzi 180 rublů ročně, ale z toho nemohli uživit rodinu; tři z nich se hned oženili. Šlot zůstal svobodný. Ketner si postavil tkalcovský stav a tkal, Latislav byl tesařem, ale Zounar ztratil zrak a byl odkázán na pomoc jiných.*[551]

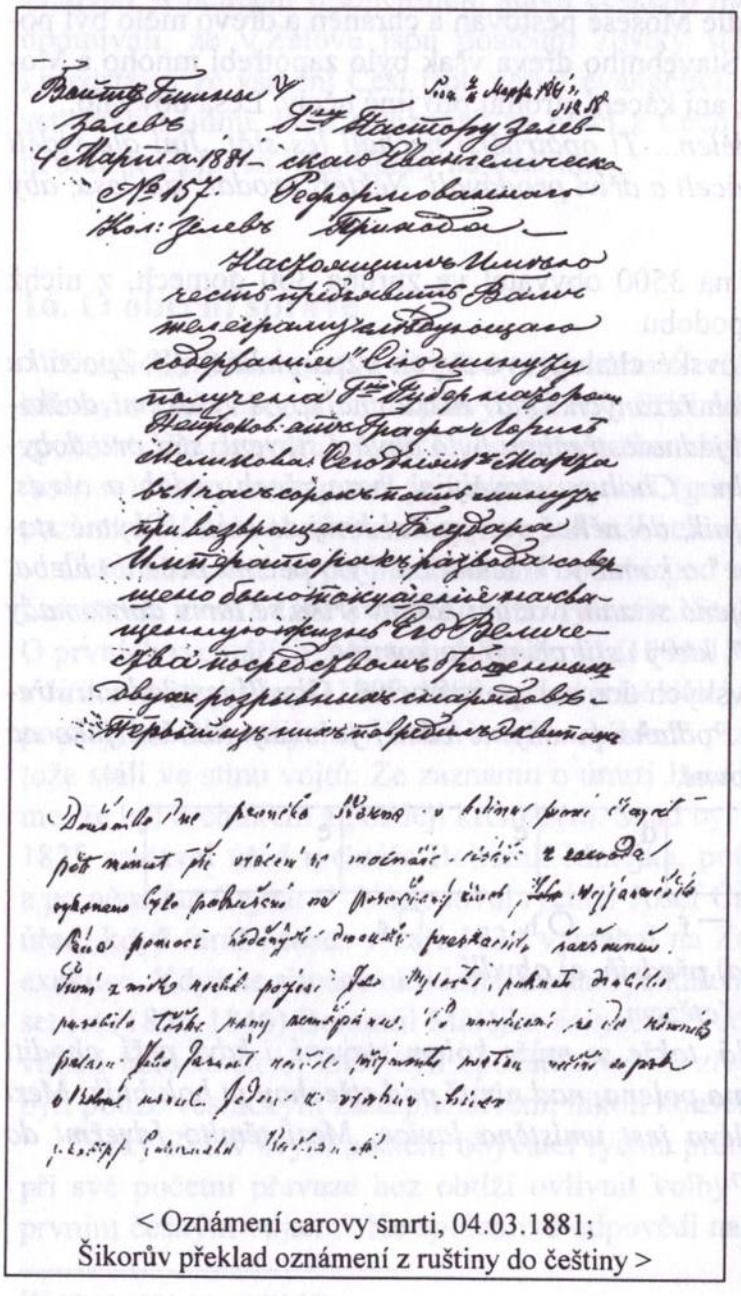

< Oznámení carovy smrti, 04.03.1881;
Šikorův překlad oznámení z ruštiny do češtiny >

Ruští revolucionáři, které carova reformní politika neuspokojovala, se pokusili na jaře v roce 1881 změnit politickou i hospodářskou situaci násilným odstraněním cara. Jejich atentát na třiašedesátiletého cara Alexandra II. se zdařil. 4. března dostali zelovský vojt i farář oznámení carovy smrti. Farář Šikora si pracně překládal ruský text do češtiny aby jej mohl přečíst z kazatelny. Kde si s překladem nevěděl rady, nechal

[550] Zarys, s. 26. - Martuszewski (s. 165) udává, že v roce 1879 žilo v Zelově 250 Židů a deset z nich vlastnilo domy.
[551] Jersák, s. 15.

stát ruský výraz: *Dnešního dne, prvního března v hodinu první [a] čtyřicet pět minut při vrácení se mocnáře - císaře z razvoda vykonáno bylo pokušení*[552] *na posvěcený život Nejjasnějšího Pána pomocí hoděných dvouch praskavých šaršounů. První z nich rozbil pojezd Jeho Výsosti, puknutí druhého pusobilo těžké rány zeměpánu. Po navrácení se do zimního palácu Jeho Jasnost ráčil přijmouti svatou večeři a pak v Bohu usnul...*[553]

Atentátem na cara ruští revolucionáři svých sociálních cílů nedosáhli. Na trůn nastoupil carův šestatřicetiletý syn Alexander III., který pod vlivem hrozícího mu teroru zavedl podstatně tvrdší politický režim. Také rusifikační snahy zesílily.

V Zelově přibývalo lidí, stavěly se další a další domy, kácel se les. Už farář Moses naléhavě napomínal kolonisty, aby šetřili zelovský les. V roce 1869 spokojeně konstatoval, že dříví na otop pro faru a školu je kupováno z jiných lesů. Znepokojovalo jej však, že v lese kopal hlínu na pálení cihel kde kdo chtěl a nikdo se nestaral o to, že kopáním postižené stromy usychají. Les měl být podle Mosese pěstován a chráněn a dřevo mělo být používáno pouze pro stavební účely.[554] Stavebního dřeva však bylo zapotřebí mnoho a Moses nezabránil ani kopání hlíny v lese, ani kácení stromů pro jiné účely. Lesa ubývalo.

V roce 1885 byl zelovský les rozdělen... Ti opatrnější nechali les stát. Jiní ale viděli vysokou cenu stavebního dříví, lesy káceli a dříví prodávali. Někteří prodali kus lesa, aby si mohli postavit zděný dům.

Na přelomu století žilo v Zelově na 3500 obyvatel ve zhruba 300 domech, z nichž mnohé si udržely ještě svou původní podobu.

Jan Matěj Tomeš popsal staré zelovské chalupy ve svých vzpomínkách:[555] *Zpočátku byly všechny domy stavěny z borových řezaných klád; nízké chalupy s vysokými doškovými střechami, lomenicí k cestě. Pod jednou střechou bylo obytné stavení, stáj pro dobytek a koně, často také stodola a kůlna. Chalupy stavěly se beze všech ozdob a okras. Bezprostředně před chlévem byl hnojník, do něhož se vynášel hnůj ze stáje. Obytné stavení skládalo se z jedné velké "seknice" a komory. V seknici té byla pec na pečení chleba, tak zvaný "sabatník", dále plotna spojená se zahřívacími kamny (říká se tomu dohromady pec). V létě vařilo se... na "komínku", který ústil přímo do komína.*

Vladislav Jelínek si o starých zelovských domech poznamenal: *Obydlí jest jednou střechou spojeno s chlévem a stodolou. Podlaha [v obytné části] je místy hliněná jako na mlatu a ve stodole. Vypadá to následovně:*

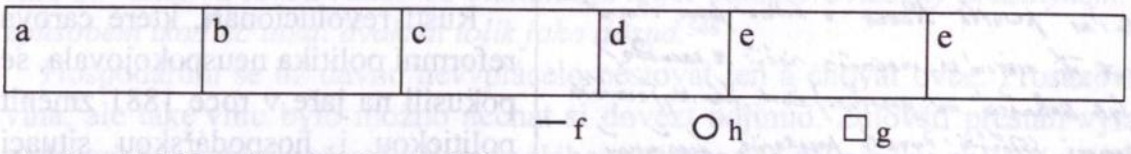

a) mlat, b) kůlna [stodola], c) chlév, d) předsíň, e) obydlí,
f) lavice, g) hranice dříví, h) studna s řetězem.
Střecha je na všech stranách převislá, takže se může kolem stavení, i když prší, choditi v suchu. Pod okny bytu jsou narovnána polena, nad nimiž pod střechou je holubník. Mezi dveřmi domovními a dveřmi do chléva jest umístěna lavice. Mezi těmito [dveřmi do chléva] a vraty do stodoly jest okénko.

---

552 Atentát.
553 Sig. S III.30.
554 Moses konzistoři dne 02.10.1869 (sig. S II.2).
555 HMT, i. č. ND 5957, z opisu článku, který vyšel v září 1927 v Našem zahraničí. - Srov. novější studie Marian Pokropek: Tradycyjne budownictwo Zelowa. In: Wczoraj, dziś i ..., Zelów 1998.

Zelovští obyvatelé jiných národností (Poláci, Židé, Němci) se naučili v exulantské kolonii česky. Čeština, obohacená o polské a německé výrazy, všecky národnosti v obci sjednocovala, avšak zelovská obec se ve svém celku nezadržitelně a rychle odchylovala od společenství evangelického reformovaného sboru, s nímž na počátku plně splývala. Z generace na generaci se stávalo soužití různých národností a různých vyznání samozřejmějším a kdysi exulanty vytoužená představa nábožensky jednotné obce, jejíž život by byl určován biblickou autoritou, se vytrácela. Národnostní příslušnost se do velké míry spolehlivě kryla s příslušností církevní: Židé byli *starozákonní*, Poláci katolíci, Němci luteráni a Češi reformovaní evangelíci nebo také (od osmdesátých let) baptisté.

Zelovští Češi ztratili koncem století spojení se slezskými exulantskými koloniemi, ale česká reformační i exulantská tradice zůstávaly v živém povědomí. Zprávy z Čech a Moravy pronikaly do Zelova poskrovnu a většina zelovských Čechů se po nich nepídila. Zelovští si nedělali o současném stavu českého národa žádné představy. Někteří se prý domnívali, že v Zelově jsou poslední zbytky slavného českého národa. Rozšířila se i představa, že všichni Češi jsou věřící evangelíci. V Lodži a Žyrardově se Zelovští sice setkávali s lidmi, kteří sem přišli za prací z Čech a Moravy, ale pokud to byli katolíci, nebrali je Zelovští jako Čechy na vědomí.

16. O obecní správě

Vesnička Zelov patřila už před příchodem Čechů v širší obecní správě k Požděnicím, kde bylo sídlo obecní samosprávy (*gminy*). Příchod Čechů na tomto začlenění vsi Zelova zpočátku nic nezměnil. Každá ves měla svého vlastního, z hospodářů zvoleného rychtáře (*sołtyse*), který zastupoval její zájmy v obci (*gmině*). Volební právo měli jen vlastníci pozemků. V čele obecní samosprávy pak stál celou obcí volený vojt a konšelé.

Čeští kolonisté si po přechodném období pod vedením tří starších v čele s Matějem Lukáškem zvolili také svého prvního rychtáře. Stalo se tak pravděpodobně v roce 1804. O prvních rychtářích, Martinovi Šulitkovi (1804-1806), Jiříkovi Hoffmanovi (1806-1807) a Jiříkovi Pospíšilovi (1807-1809 a snad ještě déle), byla již výše zmínka. Sestavit seznam pozdějších zelovských rychtářů není na základě pramenů ve farním archivu snadné, protože stáli ve stínu vojtů. Ze záznamu o úmrtí Jana Friedricha Slavíka (+1828) se dovídáme, že byl rychtářem a později krčmářem. Snad byl Pospíšilovým nástupcem. Kolem roku 1825 zastával úřad rychtáře Bohumil Matějka, počátkem třicátých let Václav Zounar[556] a po něm Jan Cejnar.[557] Následoval rychtář Josef Čáp,[558] který chtěl složit svůj rychtářský úřad, když farář Moses v září 1834 vymáhal na Zelovských opravu fary pomocí soudní exekuce. Když se situace uklidnila, zůstal rychtářem ještě téměř dva roky. Pak byl zas deset let (1836-1846) Bohumil Matějka *šoltysem*. Vedle rychtářů byli hned v prvních letech voleni také *konšelé*, kteří byli zpočátku ve vsi zřejmě totožní s *církevními staršími*, ale byli pouze vesnickým zastupitelstvem, nikoli konšely ve smyslu širší obecní samosprávy.

Český Zelov svým počtem obyvatel rychle přerostl Požděnice a čeští kolonisté mohli při své početní převaze bez obtíží ovlivnit volby vojta podle svých představ. Kdo byl prvním českým vojtem? Ke spolehlivé odpovědi na tuto otázku nám přímé doklady zatím

---

[556] 17.10.1831 (sig. S III.22).
[557] 19.08.1833 (sig. S III.22) a 01.05.1834 (sig. S II.5).
[558] 21.04.1835 (sig. S III.22 a sig. S II.2).

chybí. V literatuře[559] je uváděn Jan Andrš, jako první, v roce 1807 zvolený zelovský rychtář. Víme však ze zápisů v matrikách, že v té době byl zelovským rychtářem Jiřík Pospíšil, a byl v pořadí už třetí. Pravděpodobně byl tedy Jan Andrš už v roce 1807 zvolen vojtem. Vojtem byl prokazatelně nejpozději od roku 1816. Někdy kolem roku 1820 bylo sídlo obecní správy přeloženo z Požděnic do Zelova[560] a po Andršovi následovali až na malé výjimky už jen čeští vojtové.[561]

V roce 1822[562] se stal vojtem učitel Jan Bohumil Dušek. Když byla v červenci 1825 v souvislosti s reformou školství obnovena smlouva se zelovským učitelem, slíbil Dušek funkci vojta do dvou měsíců vzdát,[563] ale sousedé jej zřejmě přemluvili, aby v úřadě zůstal. O devět let později se chtěl Dušek podruhé, a sice ze zdravotních důvodů vojtovského úřadu zbavit, byl však znovu přesvědčen, aby zůstal.

Dušek byl mírné povahy, ale zároveň silnou osobností. Protože se jeho názory častěji neshodovaly s názory farářovými, neviděl jej farář Moses na místě vojta rád. U zelovských sousedů, kteří jej volili stále znovu, si však zřejmě získal uznání, jak nasvědčuje i zelovská tradice: *Jan Bohumil Dušek byl pro jeho schopnosti a vlídnost oblíben nejen u zelovských bratří, ale i u nadřízených úřadů. Ze všech okolních gmin byl nejschopnějším vojtem. Písaře nepotřeboval, všecko si vedl sám. Měl obecního posla, který zůstával při úřadě gminy, a když toho bylo zapotřebí, došel za vojtem do školy. Dušek pak nechal děti chvilku čekat a věc vyřídil.*[564]

< Pomník Jana Duška na zelovském hřbitově >

Pracovitý Dušek zastával několik funkcí najednou pokud mu zdraví sloužilo. Jako vojt řídil a reprezentoval obecní správu osmnáct let. Duškovo střetnutí s farářem Mosesem a Bohumilem Fibichem, který měl stejné ambice jako Dušek, avšak méně příznivé předpoklady, patří k stinným stránkám zelovských dějin, na nichž měli svůj neslavný podíl jistě všichni zúčastnění. Duškovo zdraví nebylo příliš pevné a Dušek se sám nemohl rozhodnout, který úkol mu leží více na srdci, zda učitelský, nebo vojtovský. Nemáme zpráv o tom, jak probíhala volba vojta počátkem roku 1841, zda Dušek na funkci vojta rezignoval nebo zda jeho sok, Bohumil Fibich, získal více hlasů. Jan Dušek se v dalších letech věnoval intenzivněji podnikání v tkalcovství a aby se vyhnul dalším větším střetům s farářem Mosesem i s novým vojtem Bohumilem Fibichem, získal podíl půdy v Pož-

[559] Zarys, s. 16.
[560] Kriegseisen, s. 55.
[561] Seznam vojtů viz níže.
[562] Když Dušek 17.09.1836 žádal o propuštění z učitelské služby, zmínil, že je vojtem už 14 let (opis Duškova dopisu viz Niewieczerzal, s. 68-69).
[563] Opis smlouvy ze 04.07.1825 (Niewieczerzal, s. 15).
[564] Jersák, s. 11.

děnicích a odstěhoval se tam. Po založení česko-německé kolonie na požděnické půdě se staly Požděnice na čas samostatnou samostatnou gminou, Dušek byl prvním požděnickým vojtem a farář Moses měl s Duškovou svévolností zas nové mrzutosti. V únoru 1855 zemřela Duškovi manželka a v listopadu téhož roku, ve svých šedesáti letech zemřel i Jan Dušek. Nebyl pochován v Požděnicích, nýbrž na teprve tři roky starém zelovském hřbitově.

Třetí zelovský vojt, Bohumil Fibich, byl o šest let mladší než Dušek. Důvěru zelovských sousedů si udržel po dobu devatenácti let, ale faráři Mosesovi ve všem také nevyhověl.

V prvních desetiletích Zelovští pro volbu vojta příliš velký výběr kandidátů neměli už proto, že vojt musel umět psát a také musel znát úřední řeč. Ze šesti *církevních starších* se počátkem třicátých let podepisovali dva (Josef Kulhavý a Kristian Šara) třemi křížky a ze 110 hospodářů, kteří podepsali v říjnu 1831 prohlášení o vypuzení Židů ze Zelova, se umělo plným jménem podepsat třiatřicet, tedy ani ne třetina.[565]

Po Fibichovi byl zvolen vojtem Pavel Hoffman, následoval vojt Rejchrt a Josef Gąsiorowski mladší, který ve svém domě zřídil obecní kancelář. V letech 1875 a 1876 podepisoval za obec vojt W. Bejenke. Byl původem snad Němec, patří v řadě zelovských vojtů pro svou nečeskou národnost k řídkým výjimkám. V letech 1877-1879 vedl obecní úřad B. Jelínek a od 1. července 1879 byl vojtem Jan Hájek, hospodář vlastnící v Ignacově 23 jiter půdy.[566]

Na otázku, jak se konaly volby vojta, odpovídal kantor Karel Jersák: *Prohlásilo se veřejně, aby se přihlásili kandidáti. Když se tak stalo, svolali se majitelé usedlostí k volbě. Některý z rady přečetl listinu kandidátů a provolal, zda kandidáty schůze gminy přijímá, či zda má někdo z přítomných jiný návrh. Když se někdo s návrhem přihlásil, hlasovalo se, zda gmina s návrhem souhlasí. Pak se přistoupilo k volbám. Člen rady přečetl jméno prvního kandidáta a provolal: "Kdo je pro něho, nechť přejde na pravou stranu." Když se tak stalo, provolal druhého a zase: "Kdo je pro něho, ať se postaví na levou stranu." Když bylo kandidátů více, bylo více skupinek voličů. Nakonec rada každou skupinu zvlášť spočítala. Pro kterého vojta hlasovala nejpočetnější skupina, ten byl zvolen...*[567]

Vojt gminy dělal i obecního soudce. Ku pomoci mu byli zvoleni ještě dva přísedící. V osmdesátých letech [19. stol.] vojt přestal být soudcem gminy. Stal se jím člověk vzdělaný v právech. Kdo byl prvním takovým soudcem v Zelově, jsem nemohl zjistit. Druhým byl Karel Pospíšil, který měl za sebou kus právnické fakulty. Do zelovského soudu patřily gminy zelovská, vigelkovská, bujnovská a bučkovská. Vedle soudce byli voleni ještě dva přísedící.[568]

Do Zelova přichází toho času ruská policie. Prvními byli Alexander Borodin a Koropkin. Ti odírali lidi po svém. Vybírali pokuty na vlastní pěst. Když toho bylo dost, zajel si vojt Hájek na okresní velitelství policie a vyžádal si směrnice. Ukázalo se, že policie, i když přistihne někoho při trestuhodném skutku, musí věc předat soudu k rozhodnutí.

Vojtovi zůstalo ještě právo podezřelého z trestného činu zavřít na 48 hodin... Policajt musel jeho příkazu uposlechnout. Od vlády dostal vojt měděný řetěz s medajlí, na které

---

[565] 31.10.1831, sig. S III.22.

[566] Podle dopisu (z 23.02.1881) ze Zelova náčelníkovi Łaského okresu (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[567] Jersák, s. 12.

[568] Obecní soud (*Sąd Gminny*, později *Sąd pokoju*) existoval v Zelově až do roku 1921. Později patřil Zelov do kompetence soudu ve Widawě a v Łasku.

byl vyryt carský erb - dvouhlavý orel. Když vydával zvláštní příkaz, zavěsil si ho přes hlavu na hrdlo. Tak dával příkaz, když měla policie někoho zatknout. Také při obecních schůzích musel mít vojtovský řetěz na hrdle. Kdyby jej někdo urazil, když měl vojtovský řetěz na hrdle, mohl být potrestán jedním rokem vězení.[569]

O ruské policii se vyprávělo, že *když strážník honil zloděje a zloděj viděl, že je zle, hodil na zem tři papírové ruble. Strážník přes ně upadl, peníze posbíral, rusky zaklel, a ukončil své stíhání zloděje s trpkou poznámkou: "Utek, ničema."*[570]

V roce 1881 byl obecní úřad ještě v domě Josefa Gąsiorowského.[571]

Přičiněním Karla Pospíšila byl v roce 1889 založen v Zelově hasičský sbor, kterému Jan Hampl a Ludvík Gąsiorowski darovali pojízdnou stříkačku a železný sud.[572]

V roce 1890 vyhořelo několik domů na rynku včetně kanceláře obecního soudu, úřadu gminy i lékárny. Škoda se počítala na 12 000 rublů.

K nemalým těžkostem úřadu zelovského vojta v 19. a ještě i počátkem 20. století patřila i jeho nutná odolnost proti častým, dobře míněným nabídkám alkoholu při různých úředních i mimoúředních příležitostech.

< Posledni zelovský vojt v 19. století, Pavel Marek, s rodinou >

V Zelově se dost pilo. Otec nepil, ale kořalku měl stále doma. Když jsme zjednali sedláka s koněm, aby nám oral nebo sel, muselo se mu na svačinu, na oběd a před večerem dát sklenička kořalky na posilněnou. Když nedostal, víckrát nepřijel. Neznal jsem sedláka, který to nežádal. Farář Radechovský s tím měl potíže, protože alkohol nechtěl dát. I sám vojt míval někdy pod čepicí, a stalo se, že ztratil cestou domů obecní knihu. Lidé ji našli a dali mu ji příští den, když zas šel do úřadu.[573]

[569] Jersák, s. 16.
[570] Adolf Jelínek.
[571] Vl. Jelínek.
[572] Později, v roce 1928, byla zakoupena na popud W. Gąsiorowského, který byl od roku 1914 tři roky velitelem a devět let předsedou hasičského sboru, motorová stříkačka. (Dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.); - Podle Tobjańského (Zarys, s. 23) byl hasičský sbor v Zelově založen v roce 1909.
[573] Adolf Jelínek.

17. Čeští přistěhovalci...

Ze slezských exulantských vsí se ještě několik desetiletí po založení české kolonie v Polsku trousili do Zelova noví přistěhovalci. Často se jednalo o příbuzné zelovských hospodářů, stěhující se do Zelova z rodinných důvodů, ale přicházeli i jednotliví mladí muži, kteří si tu hledali obživu. Nebyli v obci nápadní a rychle se do českého společenství v obci i ve sboru integrovali.

Dobré zkušenosti českých kolonistů v Polsku přitahovaly ze Slezska i celé skupiny, které se ohlížely po levné půdě v blízkosti zelovského evangelického sboru. Tyto skupiny byly však příliš velké, než aby se mohly usadit v Zelově, a příliš malé na založení vlastní kolonie. Hledaly další zájemce o půdu. Zpravidla se k nim přidalo několik synů zelovských hospodářů, někdy dokonce i někteří zelovští sousedé sami, ale na založení ryze české kolonie to nikdy nestačilo, a proto se Češi spojovali s německými a polskými kolonisty.

O založení česko-německé kolonie **v Kučově** jsme se již zmínili. Jako rok založení kučovské kolonie je udáván rok 1818, ale už v roce 1817 je v zelovských matrikách zapsán Jan Pospíšil, *soused v Kleszczově*, kterému tam (8. srpna) zemřela devítiletá dcera Charlotta. Kolonisty v Kučově však dělila od Zelova vzdálenost 30 km a sborové soužití s luterskými Němci vylučovalo exulantskou tradici, kterou kučovští Češi velmi postrádali. Když se jim po zrušení správní unie protestantských církví podařilo založit vlastní filiální sbor, stal se Kučov a jeho blízké okolí pro potomky exulantů přitažlivější a Čechů hned přibylo.

V roce 1838,[574] si koupili Češi spolu s kolonisty jiných národností půdu z popluží náležících k Buczku,[575] rozdělili ji na 101 podílů a založili osady **Nowa Wola, Ignacov** a **Weronika.** V roce 1839 bydlelo v Ignacově 89 reformovaných evangelíků a ve Weronice 41 (Nowa Wola není ve výkazu obyvatel zmíněna).[576] O třicet let později bylo zaznamenáno v Ignacově 15 rodin (88 osob) reformovaných, ve Weronice jen 4 rodiny (21osob) a v Nowe Woli 2 rodiny (17 osob).[577]

V Ignacově si hospodáři při zakládání kolonie v roce 1838 přikoupili z požděnického statku 3 jitra orné půdy, aby si jednou mohli zřídit vlastní školu a hřbitov. 9. října 1838 se sešli šoltysové z Ignacova a Weroniky, aby uzavřeli smlouvu s Josefem Kupszem, který byl ochoten vyučovat děti polsky a německy číst a psát a také počítat. Smlouva měla platit jen na rok.[578] Ke stavbě školy, ani k založení hřbitova však nedošlo a výnos z této půdy byl používán pro nejrůznější společné místní potřeby. Reformované děti chodily do školy do Zelova a děti katolické do Požděnic.

V roce 1875 vymáhal zelovský vojt podle příkazu nadřízených úřadů na kolonistech v Ignacově, aby odevzdávali výnos svého školního pozemku jako příspěvek na požděnickou elementární školu. Tento požadavek byl zdůvodněn mimo jiné i tím, že většina kolo-

---

574 Podle protokolu z 20.02.1874 byl Ignacov založen v roce 1838 (No 42, Notatki III, s. 67).
575 Tobjański, s. 37.
576 Notatki II, s. 128.
577 V roce 1869 (Notatki II, s. 68). - *Rozpis składky...* z 08.12.1850 (opis Vl. Jelínek) zaznamenal jen dvanáct reformovaných rodin z Ignacova, z toho osm českých (Jan Pecháček, Karel Sláma, Jan Kužel, Charlotta Burešová, Jiří Šrajber, Jan Sláma, Friedrich Šebesta a Pavel Šrajber). Z Veroniky je v seznamu zapsána pouze rodina Jana Pavlíka a z Nowe Wole Jan Zounar, Josef Zounar a Friedrich Nesvarba.
578 Sig. S V.5.

nistů v Ignacově jsou katolíci. Deset evangelických hospodářů z Ignacova[579] hned pospíchalo do Zelova na faru, aby se poradili. V případě nutnosti chtěli raději přenechat zisk z tohoto pozemku zelovské škole. Ignacovský šoltys Bocheński ochotně dosvědčil, že reformovaných hospodářů žije v místě 24 a katolických pouze 17. Ignacovští evangelíci hledali zastání u konzistoře, ale konzistoř rozhodla, že se jedná o malou částku, pro kterou se nevyplatí vést tak svízelnou při.[580]

V roce 1841 založila česká skupina přistěhovalců ze Slezska spolu s Poláky a Němci kolonii **Faustynov**, která byla od Zelova vzdálena asi 9 km. Potřetí se při jednání o založení kolonie setkáváme se jménem Alexander Petrozelín. Tentokrát se však jednalo o Alexandra Petrozelína mladšího (nemanželského syna spoluzakladatele Zelova a Kučova), narozeného v Zelově v roce 1817, který se ve Faustynově zakoupil a hospodařil tu až do své smrti.

Faustynovští měli možnost začlenit se do zelovského sboru, ale pro svou odlehlost byli odkázáni většinou jen na své kantory, o nichž jsme se výše zmínili. Úředně schválení učitelé a kantoři působili ve Faustynově od roku 1850, ale teprve v roce 1870 si za finanční pomoci konzistoře Faustynovští postavili školu.[581]

Faustynovská půda byla rozdělena mezi kolonisty po 15 jitrech, někteří zájemci byli schopni zaplatit pouze poloviční podíl půdy. V roce 1846 bydlelo ve Faustynově 34 rodin.[582]

Seznam evangelických rodin ve Faustynově z roku 1850[583] zaznamenal 23 rodin:
Jan Unger (Němec?), nejzámožnější kolonista, vlastnil se svou sedmičlennou rodinou pozemek o velikosti 22 1/2 jitra.
Po 15 jitrech půdy měli hospodáři: Jan Burnaut, Jan Kumpolt, Alexander Petrozelín, Josef Rajf, Matěj Stehlík, Samuel Střelec, Jan Šrajber, Josef Šrajber, Jan Šťástek, Jan (Tvrdý) Glowacki, Pavel Šrajber.
7 1/2 jitra obhospodařovali: Jan Matěj Andrš, Josef Dočkal, Jan Dostal, Karel Kulhavý, Pavel Kulhavý, Jan Šrajber, Karel Tomeš.
Jako nájemníci a nádeníci žily toho roku ve Faustynově čtyři rodiny, které zastupovali: Pavel Burnaut, Rozina Střelcová, Friedrich Wilhelm Rajf, Marie Rajfová. Byli to zřejmě blízcí příbuzní výše jmenovaných hospodářů.

Prvním rychtářem ve Faustynově byl až do své smrti v roce 1859 Jan Šrajber, původem z Tábora.[584]

Koupě půdy ve Faustynově se brzy ukázala jako nepříliš šťastná. Půda byla neúrodná, mokrá a písčitá.[585] Některé rodiny se z nové kolonie hned v prvních letech vytratily a no-

---

[579] Josef Šrajber, Karel Šrajber, Matěj Pospíšil, Samuel Jersák, Jan Kulhavý, Karel Jelínek, Karel Kubík, Josef Kubík, Jan Hoffman a Karel Taraba.
[580] No 42, Notatki III, s. 67-69.
[581] Viz výše.
[582] Tobjański, s. 37.
[583] *Rozpis składki...* z 18.12.1850 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
[584] Narozený v roce 1785, syn Jiřího Šrajbra a Alžběty, roz. Ziguškové, zemřel 05.08.1859 ve Faustynově, zanechal manželku Marii, rozenou Burešovou, a z prvního manželství děti: Josefa, Pavla, Jana Karla a Charlottu, provdanou Dočkalovou (Mir. Jelinek). - V táborské matrice je v roce 1785 (20.08.) zapsáno pouze narození Jana, syna Jiřího Schreibera a Alžběty, rozené Šťástkové (!).
[585] Míčan (s. 38-39) vnímal ve dvacátých letech 20. století Faustynov jako nejchudší českou kolonii v Polsku. Půda byla buď blátitá, nebo písčitá. Faustynovští si přivydělávali výkopem a prodejem rašeliny.

vých rodin nepřibývalo. Podle rozpisu příspěvků do církevní pokladny z 18. srpna 1861[586] žilo v té době ve Faustynově 21 evangelických rodin. Tyto rodiny byly oproti 23 rodinám v roce 1850 méně početné. Počet osob klesl z 93 na zhruba 70 (zaznamenáno je 66 osob, u jedné rodiny není udán počet osob). Dospělé faustynovské děti hledaly asi už koncem padesátých let snadnější živobytí na Volyni.

Koncem zimy v roce 1864 se vydal kantor Josef Pojman[587] na delší cestu do ruského vnitrozemí, aby se poohlédl po příhodném místě, kam by se mohli všichni Faustynovští společně odstěhovat. Hospodáři se už chystali prodat své nevýnosné usedlosti, ale jejich plány ztroskotaly.[588]

V r. 1909 navštívil Faustynov český farář František Prudký, na kterého udělalo zvláštní dojem, že desetičlenná rodina kantora Jersáka obývala pouze kuchyň, v níž stál tkalcovský stav, a malou světnici. Jersák tehdy vyučoval 25 dětí. Díky peněžité pomoci z Čech si mohli Faustynovští ještě před první světovou válkou pěkně opravit svou školu.

Po první světové válce se hlásilo 35 faustynovských rodin k reemigraci, avšak pro svou chudobu se do Československa nedostaly.[589] V roce 1945 bydlelo ve Faustynově 32 českých rodin,[590] které většinou reemigrovaly.

Dva roky po založení Faustynova, hledali další Češi půdu v blízkosti Zelova. Našli ji jihozápadně od Zelova - v blízkých **Požděnicích**. V roce 1843 se třicet českých rodin spojilo s třiatřiceti německými a s šesti polskými rodinami a společně tu založili novou kolonii. Ke kolonistům se přidružil i bývalý zelovský kantor a vojt Jan Dušek, který jim byl jistě ve věcech úředních vydatnou pomocí. Také zelovský soused Matěj Kratochvíl vzdal svou usedlost v Zelově a přestěhoval se do Požděnic.[591]

Podle seznamu z roku 1850[592] žily v Požděnicích následující rodiny:
Jan Dušek, bývalý zelovský kantor a vojt, vlastnil se svou sedmičlennou rodinou největší pozemek o výměře 37 1/2 jitra polí.
Po 30 jitrech půdy měli Jan Jiří Janko a Jan Kratochvíl.
Na 15 jiter půdy hospodařili Jan Dedicius, Václav Dedicius, Josef Ducháč, Josef Kořínek, Matěj Kratochvíl, Jan Malý a Matěj Pejga.
Se 7 jitry půdy se museli spokojit Karel Dušek, Pavel Jelínek, Jan Krásný, Friedrich Lelek, Alžběta Millerová, Karel Novák, Friedrich Pospíšil, Jiří Pospíšil, Jan Skrovný, Pavel Tomeš a Samuel Tuček.
Bezzemky byli Samuel Šulitka, Jan Jersák, Marie Zounarová, Karel Dedicius, Friedrich Malý.[593]

---

[586] Opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury.

[587] Spolu s ním cestoval snad i Karel Rajf (člen *dozoru*), protože když měli oba v únoru toho roku podepsat prohlášení o své věrnosti carovi, sděloval farář Moses, že *opustili kolonii a není známo, kde se zdržují* (24.02.1864, sig. S III.9).

[588] Sig. S V.1. - Viz výše.

[589] Pouze dvě rodiny (Rychetských) reemigrovaly z Faustynova do Zábřehu (1922) a do Třebutiček (1925).

[590] Viz Země otců, s. 495.

[591] Podle seznamu zelovských hospodářů z roku 1830, opraveného vojtem Fibichem 29.08.1857 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[592] *Rozpis składki...* z 18.12.1850 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[593] Jiný seznam požděnických hospodářů, kteří zaplatili svůj příspěvek v roce 1845 snad na zakoupení školního pozemku (sig. S V.5), dokládá, že v Požděnicích došlo v prvních sedmi letech mezi majiteli půdy k nemalým změnám. Hospodáři Matěj Bárta, Bohumil Smolný, Pavel Matějka, Karel Latislav, Karel Němec, Friedrich Jelínek, Karel Procházka, a Jan Kokot v pozdějším seznamu chybí. Oba seznamy však nemusí být úplné, a mohou se zčásti doplňovat. Rozměry půdy, které jednotlivé rodiny vlastnily, se také během prvních sedmi let změnily.

Zatímco se ve Faustynově objevují jména převážně známá ze slezského Tábora, jsou mezi požděnickými kolonisty nápadně shodná jména se jmény českých exulantů ve Friedrichově Hradci a v Petrovicích.[594] Emilie Machová,[595] která se narodila koncem 19. století, vyprávěla, že se její otec Pavel Mach přistěhoval jako pětiletý chlapec s rodiči do Požděnic z Friedrichova Hradce. V roce 1850 Machovi v Požděnicích (už nebo ještě) nebydleli, ale i tato rodinná historie svědčí o dobrém spojení mezi Požděnickými a Hradeckými.

Požděnice se po založení nové kolonie v roce 1843 staly na čas samostatnou obcí (gminou). Prvním požděnickým vojtem se stal Jan Dušek. V roce 1850 zastával tento úřad snad Jan Dedicius. V letech 1858-1861 byl požděnickým vojtem Bohumil Fibich a po něm Konstantin Nawrocki.[596] V důsledku správní reformy v roce 1867 byly Požděnice zas připojeny ke gmině zelovské.

Od roku 1848 byl Požděnicích evangelický hřbitov. Česká škola tu byla založena až v roce 1860.[597]

Na jaře 1854 na požděnické evangelické kolonisty dolehla nepříjemná povinnost přispět na opravu tamního katolického kostela. Vzpírali se, ale tato povinnost byla spjata s pozemky, na nichž se osídlili.[598]

Kromě jmenovaných kompaktnějších kolonií byli potomci českých exulantů roztroušeni v širším zelovském okolí. Rozptýleně se usazovali spíše Češi, kteří už předtím nějaký čas žili buď v Zelově, nebo v jiné ucelenější kolonii a znali dobře místní poměry, zatímco nové rodiny ze Slezska hledaly zpravidla místo buď v některé starší české kolonii, nebo usilovaly o založení kolonie nové.

Ve třetí generaci zelovských kolonistů se začaly ztrácet jejich vztahy k mateřským koloniím ve Slezsku a slezští potomci českých exulantů přestali jevit zájem o půdu v Polsku. Naposledy se ještě koncem šedesátých let 19. století přistěhovalo do blízkosti svých krajanů v Zelově sedm rodin[599] ze slezského Tábora a Čermína. Usadily se na půdě velkostatku Jawor (patřícího ke katolické farnosti Wygiełzów) v kolonii Emilijanów, založené německými kolonisty ve čtyřicátých letech. Nějaký čas se přidrželi faustynovského kantorátu, ale asi po dvaceti letech se téměř všecky české rodiny z Jawora odstěhovaly buď do Zelova, nebo do Kučova.[600]

---

[594] Srov. Pozváni do Slezska, s. 457 nn a Země otců, s. 100.

[595] Emilie Machová se narodila 07.03.1898 v Lodži. Matkou byla Karolina, roz. Tomšová ze Zelova (později z Žyrardova). Emilie Machová musela za první světové války přerušit studium na gymnaziu a po absolvování učitelského kursu učila 3 1/2 roku v Zelově a dva roky v Zelůvku. V roce 1921 odjela do Švýcarska do biblické školy, odkud byla kazatelem Jednoty českobratrské F. Urbánkem pozvána do Prahy. Od roku 1924 působila v sirotčinci ve Chvalech u Prahy. (Biogram sestavil Vl. Jelínek.)

[596] Sig. S V.5.

[597] Viz výše.

[598] Dopis konzistoře Mosesovi ze 14.03.1854 (Notatki I., s. 48).

[599] Karel Bureš s rodinou (6 dětí), Jan Nevečeřal (8 dětí), Jan Matys (6 dětí), Josef Matys (4 děti), Pavel Tuček (8 dětí), Pavel Tuček (3 děti), Pavel Jelínek s rodinou (Vl. Jelínek, bez udání pramene). - Farář Moses psal konzistoři 10.02.1869 (Notatki I., s. 115), že se v Jaworu mezi Čechy vytvořila baptistická skupina. Dojížděl tam za baptisty bývalý kučovský kantor Karel Kulhavý.

[600] Vl. Jelínek (bez udání pramene) uvádí, že si Češi koupili dvůr Emilianov za 12 000 rublů a že na každou rodinu připadlo 32 jiter půdy, převážně však lesní. Živili se pálením dřevěného uhlí, které dováželi do Lodže. - Podle polské literatury prodal majitel statku Jawor ve 30. a 40. letech 401 jiter půdy německým kolonistům, kterým povolil založení evangelického hřbitova a školy. (Mirosław Jelinek: Opisy historyczny miejscowości wokół Zelowa; strojopis, podle Włodzimierza Marszałka: Wycieczka po Wysoczyźnie Łaskiej. Na sieradzskich szlakach I/57/2000/XV, s. 20.)

18. ...a vystěhovalci

Někteří zelovští hospodáři své usedlosti v zadluženém Zelově už v prvních desetiletích vzdali a hledali snadnější obživu v sousedních vsích nebo v nových českých koloniích. První zelovský vojt Jan Andrš se přestěhoval do Zdunské Wole, hospodář Pavel Miller do Łobudzic, Jan Kovalski do Jozefatova, Karel Pospíšil do Kučova a podobně několik jiných. V roce 1857 opravený seznam hospodářů z roku 1830[601] dokládá, že ze 149 majitelů usedlostí zemřelo během 27 let 105 mužů, z toho nejméně čtyři mimo Zelov. 15 hospodářů ještě hospodařilo a z dalších dosud 29 žijících bývalých hospodářů se 10 ze Zelova vystěhovalo. Mezi vystěhovalci je zapsán také Samuel Jelínek, který bydlel už před srpnem 1857 *v Rosiji.*

V roce 1858 uvažovalo devět zelovských rodin[602] o přestěhování se do Velkého Turska, když slyšeli, že dědic půdy chce propachtovat na 25 let třicet parcel pozemků ve velikosti 4 až 15 jiter. Ze založení české kolonie v Tursku sešlo snad proto, že výhodnější podmínky hospodaření se nabízely na Volyni. V následujících letech 1859 až 1861 založily některé české rodiny ze Zelova na Volyni kolonie Pohořelce a Podhajce.[603] Ve stejné době se dostaly dvě zelovské rodiny až do Chersonské gubernie. K nim přibylo brzy dalších 10 rodin a několik svobodných lidí. Pronajali si menší statek a místo pachtu odváděli pětinu sklizně.

Dne 6. února 1864 psal farář Moses konzistoři, že 170 rodin ze zelovské farnosti se chystá odstěhovat do gubernie Saratovské, Simbirské nebo Orenburské a že mezi nimi jsou i dva kantoři: Josef Pojman z Faustynova a Karel Sláma z Požděnic.[604] K tomuto masovému vystěhování Čechů ze Zelovska na Volyň v roce 1864 sice nedošlo, jak je ve spisech názorně doloženo například o faustynovských rodinách, ale některé rodiny své plány přece uskutečnily.[605] O přesnějším počtu vystěhovalců chybí informace.

V roce 1873 byli Zelovští v Chersonské gubernii soustředěni v Choruši. Po uplynutí doby, na kterou měli půdu pronajatou, se stěhovali zas dál. Kolem roku 1890 se sešlo 28 rodin v Marienbergu, kde jejich počet stoupl do roku 1903 na 36 rodin. Z Marienbergu se stěhovaly některé rodiny na Sibiř, jiné do Samarské gubernie. Ojedinělé zelovské rodiny se rozptýlily až na Krym, na Balkán i na Kavkaz.

V roce 1874 došlo k nové vystěhovalecké vlně ze Zelova. Připojili se také někteří zelovští rodáci, kteří se neuchytili uspokojivě v Lodži nebo Žyrardově. Problémem pro mnohé rodiny potomků českých exulantů byla skutečnost, že na Volyni zůstávaly bez duchovního vedení, což byl pro některé dostatečný důvod, aby se vrátily zpět. Nepřehledný počet zelovských rodáků však na Volyni a Ukrajině zůstal a někteří se dostali až daleko na jih a východ carské říše.

O životě těchto do různých krajů rozptýlených rodin víme velmi málo. Pavel Hejtmánek nás nechává nahlédnout do svého života, plného tvrdých zkušeností:

...tolik vím, že můj dědeček, Václav Hejtmánek, byl rozený v pruském Slezsku v Čermíně u Tábora, kdež také byl i můj otec Pavel Hejtmánek rozený 1833. roku... Můj otec se také vystěhoval z Čermína v svobodném stavu v roce 1855 do Zelova, co nádeník. Tkalco-

---

601 29.08.1857 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

602 Jan a Bohumil Rejchrtovi, Josef Ducháč, Karel Zounar, Ludvík Šťástek, Karel Andrš, Jan Pecháček, Friedrich Malý a Pavel Miller. (Mosesův dopis konzistoři ze 26.03.1858, Notatki I., s. 48.)

603 Podle Vl. Jelínka.

604 Notatki I., s. 56; - Niewieczerzal: Dzieje, s. 7.

605 Moses konzistoři 30.05.1864 (Notatki I., s. 56).

vat trochu uměl, ale se mu to moc nelíbilo, tak se učil zedničinu. Oženil se u Jana Vacka, také zedníka v Zelově, v 1859. roce. A 1860 já jsem rozený. Otec pracoval co zedník, platu měl 60 kopějek denně. Takový plat byl dříve v Zelově. Rád se podíval do plný lahve - ale s kořalkou... Zelov byl přeplněný, začali se stěhovati ze Zelova ti, co tam neměli výživy, do blízkých osad neb do dalšího Ruska... v gubernii Volyňské, Kijevské, Chersonské, Samařské, Tavričevské, ano i na Sibiři je mnoho českých rodin pocházejících ze Zelova...

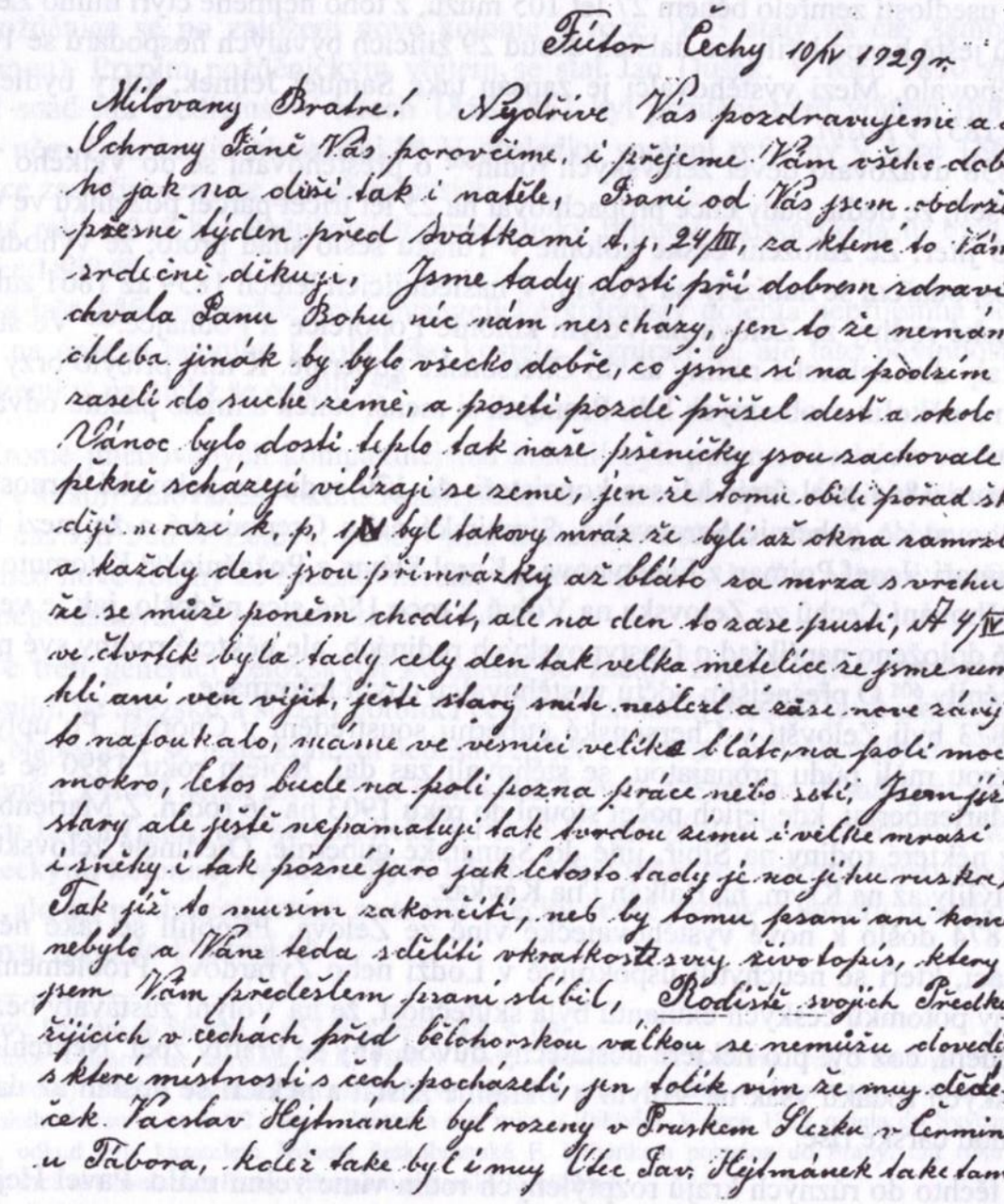

Fútor Čechy 10/IV 1929 r.

Milovany Bratre! Nydříve Vás pozdravujeme a do
Ochrany Páně Vás porovčíme, i přejeme Vám všeho dobre
ho jak na duši tak i natěle, Psaní od Vás jsem obdržel
přesně týden před Svátkami t. j. 24/III, za které to Vám
srdečně děkuji, Jsme tady dosti při dobrem zdraví
chvala Panu Bohu níc nám nescházy, jen to že nemáme
chleba jinák by bylo všecko dobře, co jsme si na podzím
zaseli do suche země, a poseti pozdě přišel dest a okolo
Vánoc bylo dosti teplo tak naše pšeničky jsou zachovale
pěkně scházejí vilízají se země, jen že tomu obilí pořad ško
dějí mrazí k. p. 1/IV byl takovy mráz že byli až okna zamrzli
a každy den jsou přímrázky až bláto za mrza s vrchu
že se může poněm chodit, ale na den to zase pusti, A 4/IV
ve čtvrtek byla tady cely den tak velka metelice že jsme nemo
hli ani ven vijit, ještě starý sníh neslezl a zase nove závěje
to nafoukalo, máme ve vesnici veliké bláto, na poli moc
mokro, letos bude na poli pozna práce nebo setí, Jsem již
stary ale ještě nepamatuji tak tvrdou zimu i velke mrazi
i sněhy i tak pozné jaro jak letosto tady je na jihu ruska,
Tak již to musím zakončiti, neb by tomu psaní ani konce
nebylo a Vám teda sděliti vkratkosti svuy životopis, ktery
jsem Vám předešlem psaní slíbil, Rodiště svojich Předku
žijících v čechách před bělohorskou válkou se nemůžu dovedit
s které místnosti s čech pocházeli, jen tolik vím že muy dědeček
Vacslav Hejtmánek byl rozeny v Pruskem Slezku v Čermině
u Tábora, kdež take byl i muy Otec Pav. Hejtmánek take tam!

< Dopis Pavla Hejtmánka přátelům do Československa, 1929 >

...k[něz] pan Mojžiš měl ženu Češku, doma [v rodině Mosesovy ženy] mluvili česky, lidé k nim [Mosesům] také česky, ale oni [byli] tak zatvrzelí Poláci, odpovídali lidem jen polsky. Bylo přání osadníků míti vždy kazatelem jen Čecha, ale protože farář není dříve potvrzen, dokud neovládá dostatečně ruský jazyk..., nebylo ochotných dělníků, kteří by vlast opustili a službě zde se věnovali...

...naši otcové, majíce vlast svou tady [v Zelově], ani se příliš nepřátelili s rakouskými Čechy. Někteří se ještě v roce 1874 nechtěli ani učit číst latinkou, oblibujíce si švabach.

Já sám jsem byl toho mínění do 1874. roku, v tomto roce jsme se vystěhovali do Volyňské gubernie mezi rakouské Čechy. Češi koupili velkostatek Hulč i Urveny (od p. Omečinsky) na věčnost, po 24 ruble jitro. Tam byl dříve přistěhovaný můj strýc, maminčin bratr, také evang. ref. vyznání. Ostatní Češi byli všichni katolíci. Až tady se mi oči otevřely, že jsou také ještě někde Češi, i také jsem se teprv dověděl náš původ. Ač jsme zkusili dosti útržek, beranů, helvetů a jiných podobných nadávek. Díky panu faráři Kašparovi Františku, který jich krotil Slovem Božím, čím dále tím byli lepší... Tento p. farář měl knihovnu, z které jsem dlužil [půjčoval si] knihy; [tu] teprv jsem se dověděl z české historie, kde jsou praví Čechové...

Přistěhovali jsme se do Hulče osmičlenná rodina, peněz jsme neměli, já byl v 14 letech nejstarší. Pole bylo na prodej, nebylo za co koupit. Mne rodiče dali do služby k Polákovi za 15 rublů ročně. Práce nebylo moc: naštípat dříví, i vodu nosit jsem musel asi jeden kilometr daleko, tu jsem musel přinést každý den až desetkrát. Na druhý rok jsem měl už 25 ruble. Třetí rok již jsem sloužil u Čechů za 30 ruble. 21 rok mně bylo, to již jsem sloužil za 42 ruble... Dva moji mladší bratří z blížňat dali [rodiče] učit, jednoho ševcem, druhý se učil pekařem tři léta. Nezalíbilo se mu pekařství, šel na kovařinu se učit. A já jen sloužit. V [18]81. roku jsem měl narukovat, ale to bylo moc těžké. Otec byl pruský poddaný, tedy synové také tak. Měl jsem již 21 let, nikde jsem nebyl připsaný, jen v Zelově... Ptám se trochu učenějšího, jak jsem sám, co mám činit? On povídá, [a]bych si dal napsat žádost k ministru vnitřních záležitostí skrze přijmutí ruského poddanství. Sám mně to napsal, přilepil jsem na to kolek 1 rub. 20 kop., svůj křtící [křestný] list i stvrzenku od tatínkova pasu a zanes jsem tu žádost do okresního města Ostrogu. Našel jsem příslušnou kancelář, vejdu tam. Ptám se, komu tu žádost dáti, a oni mi ukázali stůl. Ptám se, kdy dostanu odpověď. Prý za 14 dní. Ale stvrzenku jsem si od nich nevzal. Ještě jsem také dal 5 rub. penězma. Čekám 14 dní, ještě měsíc a ono pořád nic. Jdu se ptáti, kdy přijde odpověď. Tam se mě ptají na co. Já jim pravím, že na žádost, kterou jsem podával takovéhoto čísla. Oni se mě ptají, kde mám stvrzenku, a já pravím, že mně žádnou nedali. Ten pán... odpovídá, že žádné papíry ode mne nebral. Vtedy jsem byl v konci... Píšu do Zelova k strýcovi, prosím jej, aby zašel na faru a poprosil p. kazatele pro mne o křtící [křestný] list. Strýc to také vykonal. Muselo to být také potvrzeno u vůjta. Jde tam, vůjt papír prohlíd, i ptá se strýce, co je to za Hejtmánka? A on odpovídá, to je mého staršího bratra syn. A kde prý jest? My jej hledáme, neb on patří k odvodu.

Bylo mi to divné. Otec pruský poddaný a my tři starší bratři ruský. Až mně to v Zelově vysvětlili. My jsme byli křtěni v Zelově kazatelem Možišem, on nás zapsal do matrik co zelovské občany. Čtvrtého bratra křtil kantor zelovský. Ten jej vepsal co pruského poddaného P[avla] Hejt[mánka] syn Ludvík [tedy také pruský poddaný]...

Strýc mu [vojtovi] udal moji adresu a za dva dni jsem měl na Volyni policajta na krku, [a]bych se hlásil hned k představenému. Já i v patách za ním jdu, tam mně hlásají pro mne dobrou novinu, že mám jeti bez meškání do Polska, 615 verst... Byl jsem přijmutý do vojska na podzim 1881. roku, sloužil jsem v Moskvě, rok potom v Razani, 1883 jsme jeli zas do Moskvy na koronaci [korunovaci] cara Alexandra III.; ale jsem se neměl [dobře], přece jenom bylo doma lépe. V roce 1884 volají mne do kanceláře. Já jdu. Tam mi pravěj, že jsem od vojančiny svobodný. Vojáci měli sloužit 5 let, ale mne vzali nepravidelně za Žida. Žid [jim] utekl, za dva roky ho chytili, poslali ho k nám a mne domů.

Doma zase není práce. Jdu na železnou [železniční] dráhu. Nastupuji službu na nákladním vlaku jako brzdič... Na jaře 1886 jsem postoupil také na stanici ve Zdolbunově

u pana Jelínka, Pražáka, do cementové továrny... kdež jsem byl do [18]89. roku. Potom jsem jel do Zelova a tam jsem se oženil s Alžbětou Baláskovou, s kterou jsem přišel zase zpět do Zdolbunova, a zase jsem pracoval... Díka panu řediteli v továrně, on byl technikem, ten mne vyučil tesařství i truhlářství, poněkud i zámečnictví a na mlýnských kamenech jsem se zdokonalil... Na jaře 1895 jsem se odstěhoval do Chersonské gubernie...

Sedm verst od stanice Brizuly prodává Žid parní mlýn... Volají mne k sobě P. Jelínek, strýc, i P. Pojman, jeho synovec, oba ze Zelova. Ptají se mne, jestli bych k nim mohl postoupiti mlynářem, zároveň také i strojníkem, že se jim trefuje koupit za laciné peníze mlýn, ale že by tam měli na něm nejraději svého Čecha... Přistávám... Za cenu jsme se již napřed umluvili: 300 rublů ročně penězma, 120 pudů pšenice s mletím, byt, pálení [otop], světlo, i co bylo zrna po mlýně rozsypáno, jsem si měl právo zamést pro drůbež. A toho bylo hodně, nejvíce po žních. Lidi si sami mleli, obilí nelitovali, takže drůbeže jsem mohl držet hodně... Dařilo se nám tam dobře, jenom pro mne to bylo za těžké. Prach mně škodil na plíce, chytaly se mě souchoty... již jsme byli desetičlenná rodina...[606]

Podobně jako Hejtmánkovi rodiče, hledal v roce 1873 také Matěj Miller, syn Pavla Josefa Millera, narozený v Zelově 4. září 1839, obživu pro svou v té době už šestičlennou rodinu. Spolu se svou o devět let mladší, v Táboře narozenou manželkou Marií[607] a čtyřmi dětmi se stěhoval do Žyrardova. Tam se jim v následujícím roce narodilo páté dítě, ale obživa početné rodiny nebyla ani v Žyrardově o mnoho snazší. Brzy se stěhovala rodina dál na Ukrajinu. Matěj Miller se uchytil v Berdičevě, kde našel práci v kožařské továrně. Od podnikatele dostal byt a plat ve zlatě. Ve městě se sešlo ještě několik dalších exulantských rodin, které v národnostně smíšeném společenství věřících křesťanů našly své duchovní zázemí. U Millerů přibyly v Berdičevě k pěti dětem ještě dvě další.

Politické i hospodářské změny v důsledku první světové války a říjnové revoluce se bolestně vlomily do života Millerovy rodiny v Berdičevě. Když po těžkých válečných letech Polsko v březnu 1921 konečně uzavřelo v Rize mír s ukrajinskými a ruskými sověty, zavřela hranice zelovským vystěhovalcům na Ukrajině cestu zpět do jejich rodiště. Spojení s přáteli v Polsku i na Volyni bylo přerušeno, což Matěj Miller těžce nesl. Ke všemu ztratil ve stejném roce manželku Marii, která zemřela ve svých 73 letech. Protože byl Matěj Miller na Ukrajině zaregistrován jako cizinec, musel opustit svůj byt a hledat útočiště v rodině svého nejmladšího syna Pavla. Křesťanská shromáždění byla sovětskou vládou zakázána, věřící se museli scházet v malých kroužcích po domech. Millerova vnučka Helena vzpomíná: *Scházeli jsme se po rodinách. Zpívali jsme z "Harfy", četli z Bible, kazatelem byl vždy jeden z bratří. Kdo se z rodiny mohl zúčastnit bohoslužby, referoval pak doma o tom, co se četlo z Bible a jaké k tomu bylo kázání. Všechny změny, které přinesla doba, dědeček těžce nesl. Vzpomínal na Zelov a litoval, že se včas nevrátil... Držel si však svou víru a jazyk. Zvlášť po uzavření všech chrámů zdůrazňoval, že si každý věřící musí vybudovat svůj chrám ve svém srdci a být činitelem Slova Božího... Děti se musely doma učit jak Slovu Božímu, tak češtině a polštině.*

V letech 1932 až 1933 musel stařičký Matěj Miller se svými dětmi a vnoučaty zakoušet i hrůzy hladomoru. *Byly to těžké chvíle. Dědeček odmítal to skromné jídlo, vždy žádal ma-*

---

606 Pavel Hejtmánek si za ušetřené peníze koupil spolu s jinými Čechy půdu za Volhou v Samarské gubernii, ale těžké podmínky, sucho a neúrodná půda jej přiměly k návratu do Chersonu. Usadil se nakonec ve Fútoru, odkud psal v dobnu 1929 do Klášterce n. Orlicí tento dopis se svými vzpomínkami. (Kopie ve farním archivu v Zelově, bez signatury.)

607 Dcera Ludvíka Millera a Alžběty Líbalové, narozená v Táboře v roce 1848.

minku, aby nejprve nasytila nás děti a [nemocného] tátu. Dědeček totiž nedostával ani ty lístky na chleba, protože byl cizinec ze Zelova. Sedávala jsem pod stolem a dědeček mi tajně podstrkával "mlsy". Maminka se místo jídla často napila jen slané vody, ale brzy začala otékat, otok postupoval až do pasu. V tu dobu byl u nás známý lékař na návštěvě, velmi si s dědečkem rozuměli. On byl polské národnosti. Ten pak maminku poučil, jak se má v té svízelné situaci lépe zachovat. Vodu si pak už nesolila. Vláda organizovaně vykupovala zlato, šperky atd. za minimální hodnotu. Protiúčet byl v přídělu několika kg mouky nebo krup. Dědeček i táta dali vše, co ještě zbylo z carských výplat (vyplácelo se zlatem), a tím zachraňovali holý život.

Život zelovského vystěhovalce Matěje Millera skončil v listopadu 1934. Dožil se 95 let. Jeho nejmladší syn zemřel jen o několik let později ve svých 50 letech na souchotiny. Matějovi vnuci a pravnuci jsou dnes rozptýleni na Ukrajině i v okolí Omsku. Jedna dcera, která se po první světové válce vdala za rakouského zajatce, se mohla vystěhovat do Čech. Jeho snacha a vnučka, které se vracely po druhé světové válce z nucených prací v Německu a chtěly zůstal v Československu, v zemi svých předků, byly vzdor všem oficiálním repatriačním a reemigračním výzvám po léta československými úřady odmítány a nuceny k návratu na Ukrajinu, aby *budovaly sovětskou vlast.* Podrobnější osudy této zelovské rodiny obrážejí velmi názorně nesnadný život potomků českých exulantů v 19. století i sotva uvěřitelnou krutost mlýnů národnostně i politicky pomýlené Evropy ve dvacátém století.

Spolu s jinými českými a německými rodinami založili zelovští rodáci[608] v roce 1878 na Volyni kolonii Michajlovku. O rok později se tu konstituoval evangelický reformovaný sbor. Vlastního faráře sice ještě neměli, ale i pouhá naděje na možnost sborového života činila Michajlovku pro Zelováky, kteří uvažovali o založení nové existence, přitažlivou. V roce 1883 se sem přistěhovaly i první baptistické rodiny ze Zelova a začaly se shromažďovat ve vlastních kroužcích. Michajlovka si zachovala po celou dobu svého trvání (až do roku 1945) český ráz s výraznou exulantskou tradicí. Vztahy českých kolonistů v Michajlovce do Zelova zůstávaly živé.[609]

Na Ukrajině založilo v roce 1899 dvaadvacet zelovských rodin[610] českou kolonii Alexandrovku a osmnáct jiných rodin se usadilo v Čubovce.[611] Půda byla na Ukrajině velmi úrodná, a když bylo příhodné počasí, byla sklizeň mnohonásobně větší než v Zelově. Rodiny se na propachtované půdě dobře uživily, a přitom ještě mohly ušetřit na zakoupení půdy do vlastnictví.

Odloučeni a vzdáleni od své mateřské obce Zelova trpěli potomci českých exulantů duchovní nouzí. V roce 1899 je navštívil na Volyni i na Ukrajině český kazatel Alois Adlof. Češi na Ukrajině ho žádali, aby jim pomohl nalézt kazatele. Kazatel B. Procházka vzpomínal: *Tehdy jsem dostal pozvání z osad Alexandrovky a Čubovky u Oděsy, abych se jim stal kazatelem a učitelem. Navštívil jsem Volyň i jmenované osady u Oděsy několikrát, avšak pro trvalý tamní pobyt jsem se nerozhodl.*[612]

---

[608] Mezi první zakladatele patřili Zelováci Jan Andrš, Vilém Jelínek, Pavel Koutecký, Josef Kratochvíl a Jan Dušek.

[609] Informativní a čtivou knížečku o Michajlovce napsal a vydal Oldřich Rejchrt: Michajlovské ozvěny, Lovosice 1997.

[610] Kratochvílovi, Pujmanovi, Andršovi, Jersákovi, Jelínkovi, Rejchrtovi a další.

[611] Vilém Rejchrt v Čubovce se prý osobně seznámil s ruským spisovatelem L. N. Tolstým.

[612] Paměti Bohumila Procházky (sbírka Vl. Jelínka).

Na počátku nového století, v roce 1902, zakládala řada baptistických rodin z Michajlovky novou kolonii Mirotín na Volyni.

Andršovi, Hortovi a Jelínkovi ze Zelova patřili v roce 1905 k zakladatelům české kolonie Bohemky na Ukrajině. Hned v dalším roce se za nimi přistěhovali Fibichovi, Hortovi, Kratochvílovi, Rejchrtovi a o něco později také bratří Pujmanovi s rodinami.

Také kolonie na Ukrajině udržovaly až do dvacátých let 20. století čilé spojení se Zelovem, s koloniemi na Volyni i s Kostnickou jednotou v Praze. Tyto pro zelovské rodáky velmi důležité vztahy byly násilně zpřetrhány výše zmíněným nepříznivým politickým vývojem.[613]

V posledním desetiletí 19. století se v Zelově rokovalo také o možnostech snadnějšího života v Americe. V roce 1890 se někteří mladí muži nadchli pro Brazilii. Odstěhovali se tam Šrajbrovi, Rychečtí a Valtovi. O dvacet let později odjeli do Brazilie Hartovi, ale Anna Hartová, rozená Veselovská, se vrátila, když její manžel v Brazilii zemřel. Rodiny Šrajbrova a Englova se odstěhovaly do jižní Ameriky v roce 1918.[614] Emil Jersák, bratr fabrikanta Josefa Jersáka, se rozhodl pro Argentinu.[615]

Do severní Ameriky odešli v letech 1892 a 1907 Vilém, Pavel a Natálie Vondráčkovi, dvě děti Ludvíka Jelínka, Vilém Macek z Holendru, Ludvík Engl a jeho žena, rozená Tučková. V roce 1910 odjeli do USA Karel Špringl, Pavel Jersák, J. Pospíšil, Svoboda, Karel Matys, a Pavel Jersák (syn Samuelův), Karel a Josef Jersák, Vilém Jersák (syn faustynovského kantora) a rodina Blasiusova. Někteří z nich se po krátké době zas vrátili zpět, zato v dalších třech letech se vystěhovali do USA Teofil Fibich, Karel Jelínek, Teofil Nevečeřal, Vilém Jelínek, Marie Špringlová, Jan Veselovský a Emil Tuček.[616] Mezi dvěma světovými válkami se stěhovaly do USA a do Kanady rodiny Dedeciusova, Tučkova, Faflákova, Jelínkova, Markova a Matějkova.

Důvodem k vystěhování byl zpravidla nedostatek práce v Zelově, ale někdy se vyskytly i příčiny zcela jiné. Vladislav Jelínek vyprávěl ze své rodinné tradice: *Mému otci zemřel v roce 1889 prvorozený syn. Jmenoval se Vilém. Dalšímu synovi dal opět jméno Vilém. Na jaře 1914 přišel povolávací rozkaz do armády pro Viléma Jelínka, ale nebylo uvedeno datum narození. Otec sdělil, že Vilém Jelínek zemřel. Žijícího, druhého syna Viléma poslal hned přes Hamburg do Ameriky. Zanedlouho si pro Viléma přijela patrola, ale ten už byl pryč. Za několik měsíců poté vypukla I. světová válka. V Chicagu se Vilém zpočátku protloukal velmi těžce. Zástupy dělníků stály každý den před branami továren a nabízely svou práci. Vilém se však setkal s bývalým zelovským kazatelem Augustem Meereisem, a ten mu dopomohl k zaměstnání.*

Počátkem nového století hledaly zelovské rodiny práci v západní Evropě, především v Německu a ve Francii, a po první světové válce se dostali zelovští rodáci až do Austrálie.

---

[613] Srov. Země otců, s. 156 nn.
[614] Podle Vl. Jelínka.
[615] Země otců, s. 126.
[616] Podle Vl. Jelínka.

III

Války a převraty

1. Nové století

Jak vypadala česká exulantská kolonie Zelov sto let po svém založení? Z tiché, české rolnické kolonie se vyvinula vícenárodnostní velká ves s čilým obchodním a průmyslovým ruchem. Čtvrtá generace zelovských hospodářů věděla, že na kousku zelovské půdy své rodiny neuživí. K Zelovu patřil neodlučně textilní průmysl a většina obyvatel byla nějakým způsobem do výroby látek zapojena. K původním starým i novějším a prostornějším 229 dřevěným domům přibylo 41 zděných.[1] Výstavný zelovský kostel uprostřed vsi už dávno nebyl jediným shromaždištěm zelovských křesťanů. Evangelický reformovaný sbor, který se počtem svých členů v prvním desetiletí trvání kolonie rovnal počtu obyvatel Zelova, zahrnoval počátkem 20. století pouze asi 52 % obyvatel rozšířené obce - gminy.[2] Mezi Čechy se v poslední čtvrtině 19. století vytvořil samostatný sbor českých baptistů,[3] který byl vedle vystěhovalectví příčinou úbytku členů reformovaného sboru. Avšak výrazně změněný poměr reformovaného sboru k počtu obyvatel byl dán v první řadě změnou národnostního složení. Počet Židů ve vsi už daleko překročil tisíc a počet katolických Poláků se blížil k sedmi stům. Počet luterských Němců byl ještě poměrně nízký (asi sto) a počet Rusů v obci (asi dvacet) zanedbatelný.

V evangelickém reformovaném kostele se 13. září 1903 konala slavnost stoletého jubilea založení českého Zelova. Byly pro ní vybrány písně, připomínající exulantskou naději prvních kolonistů v Zelově:

Jubilate, jubilate, slavte plesy, kdo jak znáte,
sneste písně na žaltář.
Pospíchejte před trůn Boží, ať se dnešní sláva zmnoží
a vám vzplane zář,
neb nás v ten čas svou milostí ku radosti
Pán Bůh zove, strojí štědře hody nové.

Předkové v pláči, v utrpení, z kalicha pili hořkosti
a dnové smutku naplněni - a vzešlo slunce milosti!
Ať trestat Bůh, ať zkoušet míní,
všad lásky této znamení.
Co činí, vždy jen dobře činí
a vše k našemu spasení.

Ej nuž Páně služebníci, dnešních plesů účastníci,
k Pánu stůjte v každý čas!
Ježíš také k Vám chce státi, až se bude ozývati
z věčné říše svatý hlas:

---

1 Podle statistiky z roku 1899 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).
2 V samém Zelově nebyl poměr mezi počtem obyvatel a členy sboru o mnoho jiný. Přesnější čísla nám však chybí.
3 Viz níže.

Amen, amen, dokonáno, věčné ráno -
věčná sláva Pánu věrné očekává.[4]

Slavnost začala po exulantském způsobu v sobotu 12. září večer přípravou k Večeři Páně, která se konala už ve vyzdobeném a slavnostně osvětleném kostele.[5] V neděli se sešel sbor a jeho hosté k slavnostním bohoslužbám. Kázal superintendent A. K. Diehl na text žalmu 143., v. 5-6: *Rozpomínaje se na dny předešlé a rozvažuje všecky skutky tvé a dílo rukou tvých rozjímaje, vztahuji ruce své k tobě...* Ve svém kázání připomněl superintendent krátce dějiny zelovského sboru. Následovaly pozdravy hostů[6] a vyvrcholením bohoslužeb bylo vysluhování Večeře Páně, které vedl farář Bedřich Jelen. Bohoslužby skončily ve 13. hodin, ale v 16. hodin byl kostel už zas přeplněn posluchači. Farář Bedřich Jelen kázal česky.[7] Přítomni byli i mnozí Poláci.[8] Na žádost zelovských Němců, kteří si přáli také německé kázání, kázal německy farář Haefke z Kleszczowa.[9]

Od doby příchodu prvních kolonistů se za sto let mnoho změnilo i mezi potomky českých exulantů. Vedle nedůslednosti a duchovní lhostejnosti, která byla v rozporu s původní exulantskou touhou po bohulibém životě a s kterou zelovští kolonisté od samého počátku bojovali, začal mezi ně pod vlivem vůdců revolučního dělnického hnutí pronikat dokonce církvi nepřátelský ateismus. Změny společenských struktur a jejich hospodářské i politické důsledky silně ovlivňovaly vývoj Zelova a uplynulé 19. století se ve vzpomínkách pamětníků začalo měnit v lepší zašlé časy.

< Zelovský větrný mlýn >

Staré větrné mlýny, tak zvané *větráky*, které obec dosud zdobily, pomalu dosluhovaly. Petrákův zděný větrný mlýn, který stál poblíže náměstí, byl zbořen ještě v 19. století. Zelovští si o *větrácích* vyprávěli: *Mezi staviteli větráků vynikl počeštěný Polák a zelovský rodák Wolski (jeho manželka byla Češka). Postavil si na Požděnické Woli tři větráky. Jiný větrák byl postaven na jižní straně, směrem k lukám na pozemku Matějkové, později Borodinové. Tu se stalo neštěstí, když křídla větrného mlýna zasáhla devítiletého chlapce z rodiny Samuela Jersáka... Další větrný mlýn stál na pozemku směrem k severnímu lesu, tak zvaný Baltův mlýn...,*[10] *další na druhém konci Zelova směrem k Lobudicům. V Herbertově, v sousedství Zelova, stál také větrný mlýn, jehož majitelem byl Valta.*[11]

---

4 Míčan, s. 24.

5 Farář Skierski kázal na text žalmu 65 a 67, 2.

6 Promluvil farář Bedřich Jelen, kleszczowský luterský farář K. Haefke, luterský vikář L. Schmidt z Pabianic, reformovaný farář W. Semadeni ze Žychlina.

7 *Zpomínejte na vůdce své, kteříž vám mluvili slovo Boží, jejichžto obcování jaký byl cíl, spatřujíce, následujtež jejich víry.* (Židům, 13, 7.)

8 Přijel i pěvecký sbor z Radgoszcze, který při nešporách zpíval.

9 Podle zprávy v českém časopise "Českomoravská Jednota", č. 11, listopad 1903, Hustopeč u Brna.

10 V blízkosti později postaveného luterského kostela.

11 Vl. Jelínek.

Ruční tkalcovství přetrvalo v Zelově změnu století. *Baptistický kazatel Meereis,*[12] *když oddával mladý pár, rád připomínal: "Kolovrátko a vřetátko bude vaším předsevzetím."*[13] Stavy a kolovrátky byly téměř ve všech domech. V tkalcovství se prosazovala specializace a dělba práce. Na nedávno uplynulé časy se ještě vzpomínalo: *Tkadlec musel umět všecko: škrobit, soukat, snovat, tkát, i brdo si musel pořídit sám. A bylo dobře, když mezi bratřími byl mistr, který to dovedl. Jmenoval se Pospíšil a bydlel na Zelůvku. Pletl brda a vinul paprsky. Pospíšil pak už dávno nežil, ale stále se ještě říkalo "u brdařů Pospíšilů na Zelůvku". S příchodem židovských fabrikantů do Zelova se vše změnilo. Přiváželi z lodžských továren brda i paprsky a půjčovali je. Kdo však měl své vlastní brdo žádané tloušťky, tomu fabrikant na brdo připlácel podle úmluvy. Pořízení brda bylo tehdy ještě drahé, a proto bylo více tkalců, kteří si je pořídit nemohli.*[14]

Výroba látek byla organizována v rozptýlených manufakturách. *Fabrikanti* se starali o dodávky surovin i o odbyt. Práci rozdělovali mezi tkalce buď sami, nebo měli své zprostředkovatele (*liveranty*, *faktory*), kteří se starali o přidělování, odebírání a kontrolu hotové práce. Malých *fabrikantů* bylo v Zelově mnoho a čím dále tím více přibývalo podnikatelů židovských.[15] Jejich činnost ovšem nebyla omezena pouze na Zelov. Pro zelovské podnikatele a faktory pracovali tkalci i v jiných obcích v okrese Łask a Piotrkow.[16] Více než *fabrikantů* bylo *liverantů*, čili *faktorů*, ačkoliv se v lidové řeči mezi drobnými *fabrikanty* a *liveranty* příliš nerozlišovalo.

Škrobením a soukáním příze se zabývaly, jako už i v 19. století, především ženy a děti. Pro přípravu osnov však měli fabrikanti specialisty - snovače. Tkalci se specializovali na výrobu různých látek. Ti, kteří tkali satén a plyšové látky, byli lépe placeni než tkalci látek bavlněných a vlněných. Zatímco tkadlec plyšových látek vydělal týdně 10 rublů i více, vydělal tkadlec bavlněných látek pouze 7 rublů. Před první světovou válkou pracovalo v Zelově zhruba 1200 stavů,[17] z nichž asi polovina vyráběla lépe placený plyš.[18] Podnikatelé Kupferwasser a Klapiak provozovali v Zelově dvě bělidla a od roku 1890 také dvě barvírny látek.[19]

Mnozí liveranti pracovali pro lodžské fabrikanty. Dovoz surovin a odvoz látek do Lodže obstarávali formani se svými koňmi a nákladními vozy, zvanými *frachty*. Někteří liveranti vozili látky do Lodže sami. *Cesta tam a zpět trvala celkem dvě noci a jeden den. Obyčejně se vyjelo ze Zelova navečer, takže se do Lodže přijelo ráno. Po odevzdání látky a naložení bavlny se jelo k večeru zas zpět.*[20] Noční doprava pro *frachty* byla nařízena policií, aby ve dne nebyly silnice přeplněny.[21]

Vedle rozptýlených manufaktur nechyběly pokusy o vybudování prvních fabrik. Do rodiny Gąsiorowských se koncem století přiženil syn luterského faráře Fiedlera z Bełchato-

---

12 Působil v Zelově v letech 1902-1906.
13 Adolf Jelínek.
14 Jersák, s. 13.
15 Podle Auerhana bylo v roce 1909 samostatných tkalcovských maloživnostníků v Zelově jen asi deset, ostatní všichni pracovali pro velkotovárníky v Lodži. (Jan Auerhan: Čechové v Polsku. Pokroková revue 6, 1909/10, s. 155.) - Podle jiných údajů bylo na přelomu století v Zelově dvacet podnikatelů, z toho polovina Židé. Mezi 113 podnikateli v roce 1922 bylo už 90 Židů (Jaworzynová, s. 12, 20).
16 Czajkowski, s. 80; - Kořalka, s. 97.
17 Jaworzynová, s. 12.
18 Jaworzynová, s. 15; - Zarys, s. 21.
19 Jaworzynová, s. 35-36.
20 Adolf Jelínek.
21 Jaworzynová, s. 38.

wa, který se v Zelově už koncem devadesátých let 19. století pokusil o vybudování továrny na plstěné zboží. Továrna však nepřinesla očekávaný zisk, byla v prvních letech 20. století zrušena a manželé Fiedlerovi se odstěhovali do Lodže, kde brzy zemřeli.[22] Zůstala po nich stát budova, které se v Zelově říkalo *Fidlerovka* nebo *Fidlerovizna*.[23]

Podnikavá rodina Gąsiorowských se na čas ze zelovského života stáhla. Dědic Gąsiorowského majetku,[24] Josefův nejmladší syn Władisław, se po absolvování piotrkowského gymnázia a vojenské služby připravoval podle otcova přání na převzetí poštmistrovské služby v Zelově, ale dříve než v roce 1898 dokončil své vzdělání, bylo místo poštmistra obsazeno jiným uchazečem. Otec Josef zatím zemřel a Władisława do Zelova nic netáhlo. Zůstal ve Varšavě.

V ruské říši se organizovaly revoluční strany, usilující o změnu společenského řádu. Agitovaly mezi rolníky a dělníky, vybízely je ke stávkám a demonstracím za vydobytí lepších životních podmínek. V lednu 1905 zakročilo proti demonstrantům v Petrohradě vojsko. Krveprolití vyvolalo protestní generální stávky v Moskvě, v Rize i ve Varšavě. Z měst se šířily nepokoje na venkov. V Zelově vznikla buňka sociální demokracie, která 14. června 1905 zorganizovala stávku pěti set zelovských tkalců.[25] Také z Lodže bylo slyšet o velikých stávkách a demonstracích, které tam přerostly v povstání. Ve dnech 22. a 23. června se v Lodži bojovalo na barikádách, přičemž zahynulo na 300 lidí. V následujících měsících se znovu aktivizovalo polské osvobozenecké hnutí. Katolický kněz Jan Żak z Łobudzic vedl v Zelově několik demonstrací, které vyvrcholily ve dnech 22. a 23. října, kdy se k průvodu s polskými vlajkami připojili i Češi a Židé.[26]

Pozdější kantor Karel Jersák, tehdy patnáctiletý chlapec, o té době napsal ve svých pamětech: *Lid se bouřil, domáhaje se zlepšení životních podmínek. V továrnách začali dělníci stávkovat. Vedeni byli tajnou dělnickou stranou "sociál-demokratama" a nebo druhou tajnou stranou zvanou "národní demokrati". Těm prvním se jednalo o sjednocení pracujícího lidu, těm druhým se jednalo zase o vymanění se zpod ruského jha. Do Lodže a okolních městeček byli posláni kozáci... I do Zelova přijeli... Ale v Zelově se nedemonstrovalo a kozáci zas odjeli, bo i v Lodži revoluce byla potlačená. Předáky policie vypátrala a uvěznila. Něco ale přece bylo dosaženo: dovoleno bylo (když se vládě předem ohlásilo) stávkovat, když zaměstnavatel dělníkům křivdil. Dále byl zřízen inspektorát práce, kam si mohl každý dělník jít stěžovat na svého zaměstnavatele, když se mu děla křivda. Zprvu se to dělníkům líbilo, ale později byl ten úřad spíše jen pro oko. Národní demokraté také něco obdrželi, a to čtyřiadvacetihodinovou volnost [svobodu]. Povídá se, že car Mikuláš chtěl vědět, jak Poláci ukážou svou vděčnost carovi za darování jim svobody. Poláci... vyšli na ulice měst s polskými prapory... a začali provolávat... "Precz s caratem! Smierć caratovi!"...Někteří tvrdí, že ohlášení svobody se stalo jen proto, aby policie mohla poznat vůdce revoluce... V Zelově bylo také velké napětí. Policie zatkla toho, který nesl prapor s bílým orlem - Albina Guderského, dále katolického faráře Žaka, p. Valického z Křešlova a bylo by to dopadlo špatně i s našim farářem St. Skierským, který měl také*

---

[22] Podle dopisu Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.

[23] Jersák, s. 14.

[24] Zdědil v Zelově dva zděné činžovní domy a pět dřevěných, orného pole okolo 20 ha, lesů 6,5 ha a 3 ha luk. (Podle dopisu Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.)

[25] Zarys, s. 31.

[26] Martuszewski, s. 173; - Zarys, s. 31-32; - V době těchto revolučních nepokojů se měl u Pavla Nevečeřala skrývat Józef Piłsudski. Tím se pak ospravedlňovali Češi v roce 1925, když byli obviněni z chybějící solidarity vůči Polákům (Martuszewski, s. 178).

projev v Lobudicích, kde byla zřízena tribuna pro řečníky. Jenže jej chránilo to, že ve své řeči ničím neurazil carskou vládu. Prostě krásně vylíčil význam volnosti pro lid polský a pak nepustil manifestujících do kostela zelovského. Postavil se v bráně a řekl manifestujícím, že kostel jest místo modlitby a nemůže být místem k projevům politickým. Byl sice podroben výslechu, ale zatčen nebyl...

Tkalci dosáhli zvýšení mezd, avšak o několik měsíců později, 6. až 7. dubna 1906, se v zelovských ulicích zas stávkovalo a demonstrovalo. Agitátoři levicové sociální demokracie se snažili získat pro svou věc všecky čtyři národnosti: Poláky, Němce, Čechy i Židy.[27]

V té době rozbouřených sociálních i politických vášní se vracel domů s novými zkušenostmi Vilém Líbal, který právě ukončil svou povinnou šestiletou vojenskou službu: *Dne 14. října 1900 jsem byl v okresním městě Łasku u vojenského odvodu. Vytáhl jsem si los číslo 56 a na druhý den jsem byl odveden. Dne 21. října jsem se musel dostavit na velitelství do guberniálního města Piotrkowa, kde nás Čechy očekával zelovský rychtář... Češi ze Zelova byli rozděleni do různých pluků, ponejvíce do sibiřských. Carská vláda posílala brance z Polska do nejvzdálenějších míst. Ještě s jedním krajanem jsem byl přidělen k 55. pěšímu pluku do Bender v Besarabské gubernii. Těšilo mne, že mám společníka, ale k přátelskému rozmlouvání nebylo času. Byli jsme od čtvrté hodiny ráno do 11 nebo do 12 na nohou. Když jsme přijeli na místo, museli jsme předložit všecko tištěné, co jsme měli u sebe, tak i já svou milovanou Bibli kralickou. Četař ji ukázal šikovateli a šikovatel pravil, že Bible je ta nejhorší kniha na světě a má být spálena... Šel jsem si stěžovat k poručíkovi a ten poručil, aby mi Bible byla vrácena... Byli jsme určeni do Vladivostoku. Přes Cařihrad, Suezský průplav, Indickým mořem okolo Filipin jsme po pětitýdenním nepříjemném cestování dorazili do pevnostního přístavu ve Vladivostoku. Zde jsem brzy nastoupil do felčarské školy a jako ranhojič - praktikant jsem pak měl pracovat ve vojenské lékárně. Avšak válka s Japonském byla příčinou, že jsem byl jako felčar povolán do Port-Arthuru. Odtud jsem postupoval s naším vojskem až k Mukadenu. Pak byl uzavřen mír. Granáty okolo mne explodovaly, ale já jsem mohl mnohému trpícímu Rusovi i Japoncovi pomoci. Za věrné ošetřování se mi dostalo záslužného kříže "Georgia - Pobiedonosca" IV. řádu, bronzové medaile a vysvědčení výtečného felčara. Sám jsem ve válce zraněn nebyl. V květnu 1906 jsem přijel zdráv do Lodže. V revolučním zázemí však nebylo méně nebezpečí. Viděl jsem, kolik vojáků, kteří se vrátili z vojny, ale padli v Lodži do rukou vrahů. Sám jsem byl přepaden rozvášněným kozákem a těžce zraněn...*[28]

Hned po odeznění revolučních událostí začal Jakub Lewi budovat svou mechanickou tkalcovnu. Založil ji nejprve v dvoupatrovém domě v pozdější ulici Kilińského a v roce 1909 ji rozšířil novostavbou.[29]

Vilém Špringl žádal 16. prosince 1910 guberniální úřad v Piotrkowě o povolení k zřízení mechanické tkalcovny a barvírny.[30] Ve stejném roce 1911 začala pracovat také nová fabrika Karla Pospíšila.[31]

---

[27] Kořalka, s. 97; - Martuszewski, s. 174n.

[28] Líbalovy vzpomínky ve sbírce Vl. Jelínka.

[29] Zarys, s. 20-21. - Podle Karla Jersáka (srov. Země otců, s. 120) byla první mechanická tkalcovna postavena na pozemku zakoupeném od Josefa Svobody už v roce 1907.

[30] Podle Vl. Jelínka. - Později fabriku převzal jeho zeť Bartczak (Zarys, s. 21).

[31] Martuszewski, s. 223.

Adolf Jelínek vyprávěl: *Když mi bylo 14 let (v roce 1913), začínala v Zelově tkalcovina na mechanických stavech. Učil jsem se nejdříve ve Špringlově továrně. Mistrem tam byl Vilém Arent. Dostal jsem jeden "veřtat", na kterém se dělal "štráf". To se muselo dobře hlídat. Když se utrhla niť, začalo se všecko plést, udělala se díra a muselo se párat. Moc jsem se s tím natrápil.*

Během patnácti let na přelomu století (1899-1914) se počet domů v Zelově více než zdvojnásobil[32] a počet obyvatelstva prudce stoupl. Dřevěných domů ubývalo. Kdo si to mohl dovolit, stavěl dům zděný. Na stavbu zděných domů bylo zapotřebí cihel a dvě malé cihelny postavené Grzelczakem a Kapluniakem, ani novější cihelna Frezewittova poptávce nestačily.[33] Tři bratři - Mojžiš, Chaim a Naftal Liebermannové vybudovali v letech 1911/1912 u lesa zcela moderní cihelnu s vysokým komínem.

< Dům lidového soudce Karla Pospišila >

Počátkem roku 1911 žádal zelovský rodák Władisław Gąsiorowski z Varšavy, spolu se svými švagry (českým varšavským továrníkem Janem Hamplem[34] a zelovským lidovým soudcem Karlem Pospíšilem) a sládkem Josefem Chladem z Prahy (původně snad z Plzně), který se přiženil do rodiny Pospíšilovy,[35] o povolení k postavení pivovaru v Zelově v Bełchatowské ulici. Příslušná komise prohlédla v únoru na místě dané podmínky, shledala, že nejbližší okolí neutrpí provozem pivovaru žádné škody. Odpadová voda z pivovaru měla být čištěna pískovým filtrem.[36] Žádosti bylo vyhověno, pivovar byl postaven a v roce 1912 začal pracovat. Jeho slibným začátkům však učinila konec první světová válka.[37]

---

32 V roce 1899 stálo v Zelově 218 domů, v roce 1914 jich bylo 550 (Zarys, s. 21).
33 Vl. Jelínek, bez udání pramene.
34 Hampl (původem snad z Jilemnice) měl ve Varšavě strojírenskou továrnu, vyráběl i pivovarnické přístroje.
35 Vzal si sestru Karla Pospíšila Eugenii. Do Zelova se dostal Chlad prostřednictvím Jana Hampla.
36 Opis rozhodnutí guberniální správy ze 14.04.1911 pořídil Vl. Jelínek, bez signatury.
37 Dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.

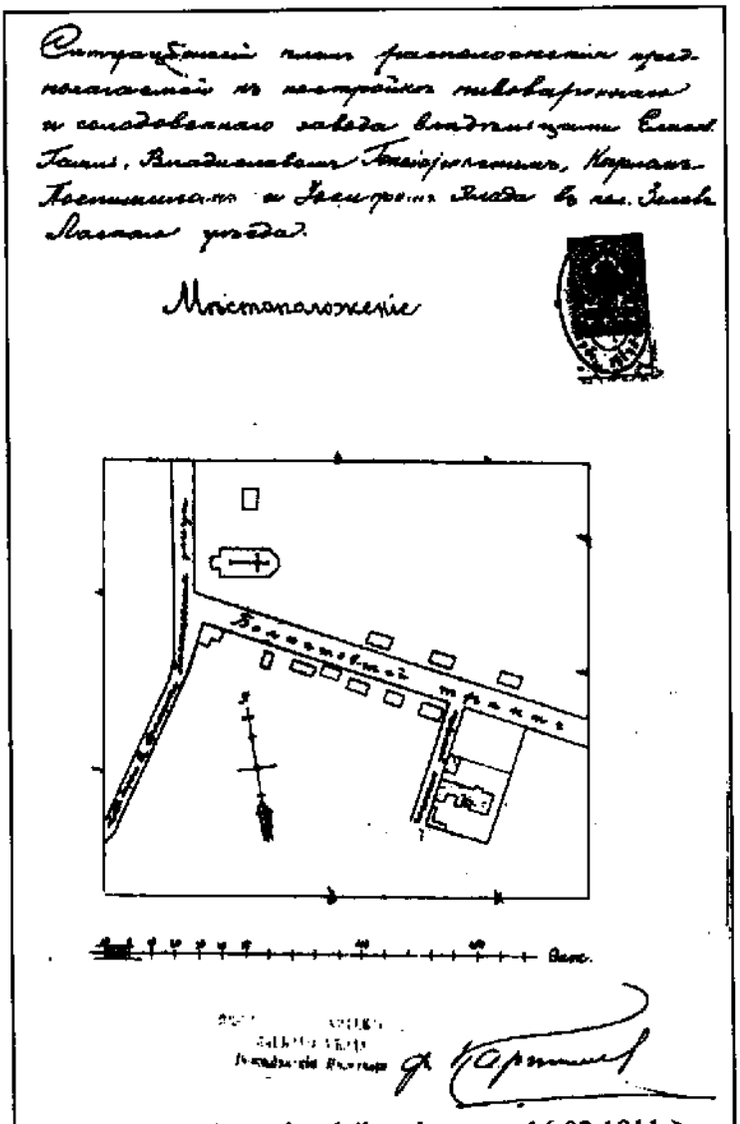

< Situační plán zelovského pivovaru, 16.02.1911 >

Už na přelomu století byla v Zelově otevřena lékárna a o něco později se tu usadil první lékař.[38] V roce 1897 vzal stát do svých rukou zelovskou poštu a o deset let později[39] měli Zelovští i telefonní spojení do Łasku, které bylo v dalších letech postupně rozšířeno na Lodž a pak i dále.[40] Cesta ze Zelova přes Buczek do Łasku byla v roce 1907 opravena a řádně vyštěrkována.[41]

Novými vymoženostmi se Zelovským otvírala cesta do širého světa. Za výdělkem a někdy i za dobrodružstvím odjížděli mladí lidé do Německa, do Kanady, do Spojených států amerických i do jižní Ameriky. Někteří se vrátili, jiní tam zůstali.

Do Zelova pronikaly po téměř století přestávce zas první zřetelné hlasy ze země předků, a to především navázáním vztahů mezi českými sbory v Zelově a sesterskými církvemi v Čechách. Počátkem 20. století začal v Lodži pracovat kazatel svobodné reformované církve Bohumil Procházka. Jeho bratr Karel tu založil české knihkupectví a v létě 1906 začal v Lodži vydávat "Českoruské listy". Avšak čeští Zelováci si četli jen v neděli, a to především z Bible, z kancionálu, katechizmu a případně ještě z nějaké jiné po otcích zděděné náboženské knihy. Novější česká literatura nacházela v Zelově ohlas jen velmi pomalu. Ještě v roce 1909, když Zelov navštívili Jan Auerhan[42] a Augustin Seifert, vnímali Zelovští jejich pozdravy z Čech zcela jinak, než oba čeští vlastenci očekávali. Seifertově poznámce o vzrůstu českého národa na sedm milónů rozuměli Zelovští tak, že vzrostl počet věřících evangelíků - Čechů na sedm miliónů. Taková zpráva je vzrušila a pohnula k spontánním děkovným modlitbám,[43] které návštěvníky dojaly.

---

38 V literatuře (Zarys, s. 25) se udává rok 1900. Podle Vl. Jelínka byl prvním lékařem v Zelově MUDr Piotrowski, který se tu usadil v roce 1918. Jeho manželka Milena, rozená Nevečeřalová z Kučova, byla také lékařkou.

39 Martuszewski, s. 194. - Jediný telefon v obci byl na úřadě gminy.

40 Zarys, s. 22.

41 Dopis ministerstva vnitra piotrkowskému gubernátorovi, 16.12.1907 (sbírka Vl. Jelínka, opis pramene bez signatury).

42 Auerhan se pak zasadil o to, aby potomci exulantů byli pozváni k oslavám na památku M. Jana Husa v roce 1915 (ASR, kr. XVIII, 2, dopis z 11.04.1913).

43 *...Avšak tu nastalo nečekané přerušení mé řeči. Jakoby na povel zašeptalo shromáždění: 'Sedm milionů!' Stařešinové sedící pod kazatelnou i ostatní lid hlasně počali děkovati Hospodinu, někteří z nich klekajíce a klonice se čelem až k zemi. Tak mocně na lid zapůsobil docela prostý jinak obrat řečnický! Také mně se zalily oči pohnutím*

2. Ve vsi - mezi lidmi

Potomci českých kolonistů v Zelově srostli v jednu velkou rodinu. *Říkati si mezi sebou pán nebo paní je téměř věcí neznámou a při podobném oslovení ihned poznávají, že mají co dělat s cizincem. Někteří se i rozhněvají pro tento titul. Nejvíce si mezi sebou tykají,* pozoroval Bohumil Procházka.[44] Oslovovali se *táto, mámo, tetko, strejče.*[45]

< Anna Tvrdá, ca 1900 >

K obrazu zelovské vsi patřily svérázné bílé čepečky českých vdaných žen, kterým říkali *kamoudy* nebo *kukaně.* Čepeček dostala každá nevěsta při svatbě, při tzv. *očepinách.* Byl ušitý z krajek nebo později z tylu a pod bradou se zavazoval úzkými nebo širokými vázačkami. Kolem roku 1890 je nosily ještě všecky vdané ženy.[46] V novém století jich začalo ubývat, ale starší ženy je nosily ještě v roce 1923 aspoň do kostela.

Oblíbeným pozdravem bylo *Zdař Bůh* nebo *[z]dař Pánbůh.*[47]

K snídani se jedlo téměř denně *kyselo* (tj. brambory s kyselou mléčnou polévkou), někdy *varouka* (mléko zavařené moukou). Do zelovského jídelníčku patřily dále polévky: *bulvouka* (bramboračka), *zadrobenka, hrachová, rýžová, masová, nudlová, zasmaženka a kapusnice.* Jedla se kaše *bulvová, hrachová, jáhlová a pohanková.* K obědu bývalo častěji maso a brambory se zelím, bramborové placky, *šárové placky, kluzky, kucmoch,* jáhlové knedlíky a bramborové knedlíky.[48]

K radostem potomků českých exulantů patřil ve všech exulantských koloniích zpěv duchovních písní. Jejich předkové přišli do emigrace s touhou po zpěvu v Čechách zakázaných písní a zpěv duchovních písní se pak stal důležitou součástí exulantské tradice. Vedle *písniček* (duchovních písní) se zpívaly i *plácačky* (světské písně), ty však patřily spíše na okraj života.

Aby se rodina uživila, museli všichni přiložit ruku k dílu - i školní děti. Josef Matys z Požděnic vzpomíná:

Do školy jsme chodili v létě bosi, v zimě v trepach (dřevácích). Nebyla to lehká chůze. Sníh se nám lepil na dřeváky a nohy se nám vykřivovaly. Kotníky jsme měli odřené někdy až do krve a nejhůř bylo, když se nám na zraněný kotník nalepila punčocha. Jak to bolelo, když se přischlá punčocha musela odtrhnout!

---

a nemohl jsem hezkou chvíli pokračovati... (Augustin Seifert: Pro návrat potomků českých emigrantů. Otisk ze sborníku "Naše zahraničí", roč. III, sv. 4, nákladem Národní rady československé, s. 146.)

44 Bohumil Procházka v roce 1903 (Čeští vystěhovalci, s. 33); - Kořalka, s. 110.

45 Míčan (s. 20) v roce 1923: *Školní dítky více užívají tatínek, maminka, tetička, strejček.*

46 Míčan, s. 19-20; - Heroldová , s. 115-116.- Heroldová ve svých národopisných studiích nenalezla kořeny této tradice, zvláště pokud šlo o formu čepečků. Zelovské čepečky se však nápadně podobají prvním herrnhutským čepečkům z 18. století (později se podoba herrnhutských čepečků poněkud změnila), což vyvolává domněnku, že se v čepečcích českých exulantských žen ve Slezsku uplatnil vliv herrnhutské Jednoty. (V herrnhutských sborech ovšem nosily čepečky i svobodné dívky.) Podle Heroldové jsou tyto čepečky doloženy pouze v Táboře, Zelově a Kučově. Na Táborsku ve Slezsku byl vliv herrnhutské Jednoty bratrské v druhé polovině 18. století velmi silný. Táborští přívrženci herrnhutské Jednoty se většinou od reformovaného sboru distancovali a ve svých soukromých schůzkách měli snahu herrnhutské napodobovat. Pokud by se potvrdily zprávy o čepečcích stejné podoby i v Husinci, pak by i tam mohly mít stejný původ v herrnhutském vzoru.

47 Martuszewski, s. 238.

48 Podle Vl. Jelínka.

Chodit do školy nebyla jediná povinnost. Ráno jsem v šest hodin vstával a šel s kravami na pastvu. V půl osmé jsem přišel domů... Nasnídal jsem se a hajda do školy na osmou hodinu. Školní tašky jsme neměli. Když někdo měl, pak byla ušitá z látky. Když učitel přišel do třídy, všichni museli být v lavici a povstat. Společně jsme odříkali modlitbu a teprve potom se začalo vyučovat.

Ze školy jsme přišli ve dvanáct hodin. Když jsem udělal úkoly, nasoukal jsem nějaké cívky. V každém stavení byly dva nebo tři tkalcovské stavy, tak bylo mnoho práce. U nás jsme měli 6 ha půdy, ale nedalo se z toho žít, proto se muselo ještě dělat za veřtatama pro fabrikanty. Přinášela se příze a dělala se z ní látka. Jeden člověk udělal za den 20 i více metrů látky.

Když jsem nasoukal cívky, šel jsem si s klukama trochu pohrát, ale ve čtyři hodiny odpoledne jsem šel znovu s kravičkami na pastvu až do sedmi hodin večer. Nejraději jsem pásl na lukách pod Křešlovem... Rád jsem tam krávy vodil, i když to bylo daleko, přes dva kilometry. Na konci naší louky tekl potok. V tom potoce byly ryby a žáby a kolem potoka rostly olše. Některé olše rostly přímo ve vodě a v jejich kořenech byli raci, které jsme chytali. Také jsem rád chodil do panského lesa na borůvky. Nechodil jsem sám, protože bych byl mohl zabloudit. Vždycky nás šlo kolem šesti, někdy i více. Vyšli jsme ve čtyři ráno, když vycházelo sluníčko. Do lesa se nesmělo, mohl jít jenom ten, kdo měl zakoupené lístky, na které mohl sbírat lesní plody po celý rok. My jsme lístky nekupovali, protože jsme chodili do lesa velmi málo. Chodilo tam mnoho žen, které to měly blízko, a borůvky pak prodávaly na trhu. Když nás hajný načapal, nic neříkal, ale každý sběrač mu musel dát hrneček borůvek. Hajný měl velký koš, který měl tak za den plný borůvek. Jeho manželka s tím chodila na trh a borůvky tam prodávala.

V deseti letech jsem už chodíval s tátou na pole sekat žito. Táta sekal kosou a já jsem za ním sbíral. Jednou, bylo to dost daleko od domova, se hnala bouřka. Začali jsme proto rychle stavět panáky, aby to na zemi moc nepromoklo. Přišel velký déšť, hřmělo a blýskalo se. Schovali jsme se do jednoho z panáků. Najednou uhodil blesk do vedlejšího panáku a ten začal hořet. Velmi jsme se vylekali. Vyběhli jsme z panáku ven a utíkali jsme v dešti domů...

Když mi bylo dvanáct let, začala se u nás stavět silnice. Každý sedlák musel nasbírat hodně kamenů a odvézt na stavbu silnice. Těch kamenů se muselo nasbírat podle toho, kolik měl kdo hektarů půdy. My jsme museli navozit kamenů na silnici na dva metry. Kámen se musel roztlouct na drobno a to byla těžká práce. Lidé si na to většinou najali člověka z vedlejší vesnice...

Obilí se selo ručně. Mě učil sít dědeček Špringl, když mi bylo 14 let. Tehdy můj otec onemocněl. O žních, když se obilí posekalo, hned se mezi panáky podmítalo a někde se sely směsky na krmení nebo na zelené hnojivo. Na zelené hnojivo byla lupina, ke krmení se sela saladera nebo kolenec. Krávy po takovém krmení dobře dojily. Když se všecko obilí svezlo do stodoly, začal výmlat. Zpočátku se mlátilo cepama, potom mlátičkou na žentouru a pak mlátičkou poháněnou motorem. Nějaký Čáp z Holendru měl mláticí soupravu. Jezdil od jedné usedlosti k druhé, a kdo si ho objednal, tomu obilí vymlátil.

Vedle výroby látek a obdělávání malých, nepříliš úrodných polí a zahrádek zaměstnávaly zelovské obyvatele i jiné starosti o každodenní potřeby, jako byl například otop. Zelovský les byl koncem 19. století z velké části vykácen a lidé si více uvědomovali vysokou hodnotu jeho zbytků. Dříví z lesa se sice i nadále pálilo, ale zacházelo se s ním

šetrněji. Hospodáři připravovali na zimu kromě dříví také zásoby rašeliny. Na mokrých loukách jí bylo dost, její příprava však byla pracná. Ve větším množství se rašelina na zelovských lukách dobývala od roku 1890 až do druhé světové války.[49] O dobývání *torfu* čili rašeliny vyprávěli podrobně bratři Adolf a Bohuslav Jelínkovi:

Dobývání a příprava rašeliny na otop patřily v Zelově k životu. Na louce se vyměřil čtverec asi 12 stop (fútů) dlouhý a 8 stop široký. Byl vyměřen zpravidla vedle místa, kde se dobývalo minulý rok. Tam stála voda, a proto bylo nutno nechat stát asi dvě stopy silnou stěnu, aby nové místo voda hned nezaplavila.

Zvláštními dřevěnými lopatami, které měly okované konce, se odrýpal vrchní drn, asi na dva coule hluboko. Drny trávy se házely do vody v díře z minulého roku. Po odstranění drnů se začala dobývat rašelina, my jsme říkali "torf". Lopatami byly vyrypovány krychle zhruba jednu stopu veliké. Do hloubky asi jedné stopy nebyla voda. Když se narazilo na vodu, musela se nechat stěna asi 12-18 coulů, aby se nevytvořil hned rybník. Vyrýpnuté krychle se házely kousek dál na louku. Když byla označená plocha v první vrstvě vybrána, šlo se hlouběji. Voda zespodu se stále více tlačila. Udělala se prohlubeň, ze které se voda vybírala vědrem a vylévala do potoka. Když se konečně narazilo na písek, byla práce hotová. Nakonec se dobyvatelé rašeliny snažili získat ještě co nejvíce rašeliny ze stěny, kterou na začátku nechali stát. Někdy se podařilo ještě hodně ze stěny vybrat za sucha. Často však spodní tlak vody stěnu protrhl, a muž, který ze stěny dobýval, musel rychle vyskočit na louku. Nedalo se však nic jiného dělat, někdo musel vstoupit do vody a vyrýpat zbytek stěny. Někdy se tak muselo pracovat ve vodě až po ramena. Ale však to bylo v létě. Většinou pracovali na rašelině mladí muži, obyčejně ve čtyřech. Dva vyrypovali rašelinu a házeli ji nahoru a jiní dva ji odhazovali dále na louku.[50]

Louky vlastnili jednotliví hospodáři. Byly to pruhy asi 50 m široké. Rašelina, nestejně hluboká, tvořila jakousi pánev uprostřed luk. Otec měl doma dlouhý prut, a tím měřil, kolik rašeliny se má ukrojit. Byla to každý rok jáma snad 5 m dlouhá. Protože rašelinu na loukách dobývali všichni, vzniklo uprostřed luk jezero, které se stále zvětšovalo. Jezero ovšem nemělo břeh v rovné čáře, protože majitelé luk ukrajovali nestejně velké kusy louky podle potřeby. Za mých časů bylo jezero už tak veliké, že louky rozdělily na jednu část blízko obce a druhou u lesa. Uprostřed jezera byly ostrůvky a ostrovy, na kterých rostl rákos. Hnízdilo tam množství všelijakých ptáků a ve vodě bylo hodně ryb.[51]

Vyrýpaná rašelina, rozložená v jednoduché tenké vrstvě na vedlejší louce, se musela nejdříve ušlapat: pěkně pata vedle paty. Všichni, kteří byli v rodině k disposici, museli šlapat. Jen děti do šesti let nemusely, protože byly příliš lehké. Když byla první vrstva dobře ušlapána, byla na ni naházena další vrstva a znovu se šlapalo. Tak se to několikrát opakovalo, až toho bylo asi na lopatu vysoko. Pak se udělal až na drn žlábek, do toho se nalila voda a na ní se naházela ušlapaná rašelina. Znovu se šlapalo a přehazovalo, až vznikla uspokojivá hmota.[52]

Rašelinu jsme šlapali bosýma nohama, až z ní byla hustá kaše.[53]

---

[49] Ještě po válce se zčásti rašelinou topilo, ale rašelina byla dovážena z okolních vsí, protože zelovské zásoby byly vyčerpány. Většina domácností však topila už kamenným uhlím. (Podle dopisu zelovské městské rady Slovanské knihovně v Praze, opis dopisu z padesátých let ve sbírce Vl. Jelínka, bez signatury).

[50] Adolf Jelínek.

[51] Bohuslav Jelínek.

[52] Adolf Jelínek.

[53] Bohuslav Jelínek.

Řádně ušlapaná rašelinová hmota se nakládala na trakař, na němž byla čtverhranná dřevěná forma, asi 4 stopy dlouhá a 2 1/2 stopy široká a asi 3 coule vysoká. Forma se naplnila až navrch, rašelina se v ní uhladila, silně pokropila kropicí, znovu uhladila lopatou, tak aby se pěkně leskla, a prořízla se lopatou napříč jednou nebo dvakrát. Kdyby se neprořízla, popraskala by při schnutí a nedala by se dobře řezat. V trakaři se rašelina vozila na posekanou louku.[54]

Rašelina se z dřevěných forem, dlouhých asi 1 1/2 m, širokých 1 m a vysokých 8-10 cm, vyklápěla na louku. Louka byla plná takových "buchet".[55]

Když rašelina uschla, při dobrém počasí to šlo rychle, musela se řezat. Řezání rašeliny byla namáhavá práce. Nůž byl připevněn na holi, aby se předešlo zbytečnému shýbání. Řádně nerozšlapaná rašelina se drobila: nůž narazil na hroudu jako pěst a vše se rozsypalo. Nařezané kusy se postavily vedle sebe na štorc a nechaly se dva dny schnout. Po dvou dnech se dělaly hromádky: postavily se podélně dva dílce dosti od sebe, pak zas dva napříč, zas dva podál a jiné dva napříč. Vybudovala se tak vzdušná hromádka, která musela udržet rovnováhu a byla zakončena pouze jedním kouskem. Tak se nechala rašelina zas pět až sedm dní. Když rašelina při sušení na louce zmokla, drolila se zvrchu. Když dobře uschla, byla jako kámen. Suchá rašelina se navozila do dřevníku.[56]

Hromádky rašeliny byly většinou jen 1/2 m vysoké. Někteří stavěli hromádky obdélníkové, jiní stavěli šestihranný kužel. Suchá rašelina se vozila domů na trakaři. My děti jsme ji pak musely nosit na půdu.[57]

Ve výhřevnosti se rašelina nevyrovnala uhlí. Bylo z ní velmi mnoho popela. Kupovali jsme také černé uhlí. Někdy se dalo několik sousedů dohromady a koupili celý vagón uhlí, ale museli pro ně jet na dráhu 16 km daleko. Hlavním otopem bylo dříví. Toho jsem se naštípal mnoho sáhů.[58]

V zimě, v útulně vytopené světnici se scházeli sousedé ke dračkám. Bylo to příjemné přerušení jednotvárných povinností. *Draní peří se konalo vždy v době zimní, ponejvíce v sobotu večer od tří hodin odpoledne do 12 hodin v noci. Po půlnoci se už nedralo, aby nebyla narušena neděle. Ke dračkám se sešlo dvacet až třicet děvčat a několik žen. Dralo se asi při šesti stolech, které se srazily k sobě. Za večer se sedralo 4-5 kg peří. Večer přišli za děvčaty chlapci a tu se při draní vyprávělo a zpívalo... Asi v 10 hodin večer se podávala káva a koláče.*[59]

Příliš kritický komunista Teofil Miller mínil, že při draní *bylo občas i trochu dobré nálady, ale tísnivý duch převažoval. Samozřejmě, jaký život, taková nálada. Na rozloučenou si všichni společně zazpívali:*

V dobrém jsme se sešli, v dobrém se rozejdem.
[:Nežli se rozejdem, ještě si zapějem :]
s Pánem Bohem půjdem.

S Pánem Bohem půjdem, Vzpomínati budem
[:Dobře jsme se měli, rádi se viděli:]
podruhé zas přijdem.

---

[54] Adolf Jelínek.
[55] Bohuslav Jelínek.
[56] Adolf Jelínek.
[57] Bohuslav Jelínek.
[58] Adolf Jelínek.
[59] Vl. Jelínek.

Podruhé zas přijdem, déle tu pobudem
[:ty lásko bratrská a ne farizejská:]
zůstaň s námi, amen.

Zůstaň s námi amen, zpívat nepřestanem
[:dokud Pán nebeský v slávě jazyk český:]
zanechá nám, amen.[60]

Když někdo onemocněl, léčilo se nejprve po staru. Byly vařeny čaje z bylinek a z máku, *špatná krev* byla pouštěna žilou, doporučovalo se pocení a koupele ve vývarech ze sena nebo sosnových šišek. Na opuchliny se přikládal čerstvý kravinec[61] a na rány se dávala arnika naložená ve *špiritusu*. Když bolela hlava, pila se *kapušnice* (voda z kyselého zelí).[62]

Adolf Jelínek vyprávěl o svých zkušenostech s bolením zubů: *Zvláště rázovitá osobnost byl v Zelůvku sedlák Kimr, který dovedně trhal zuby. Když měl někdo bolesti a Kimr byl právě na poli, řekla jeho žena: "Támhle oře, jděte za ním." Dětem vytáhl zub jen tak rukou. Mně ho trhal doma. Nejdříve si nechal ukázat, který mě bolí: "Ukaž chlapče, který to je." Jeho žena mne chytila zezadu za hlavu, on vytáhl jakýsi nástroj z rukávu, já zanařikal: "Óouoó," a zub byl venku. "Vyplivni," řekla Kimrová. Vyplivl jsem ve světnici na hliněnou podlahu, Kimrova žena na to nasypala písku.*

Jiným odborníkem byl Karel Kulhavý, který spravil a vyléčil každé vyvrtnutí i každou zlomeninu. Žádný lékař se mu nevyrovnal. Jeho syn zdědil tyto schopnosti po otci.

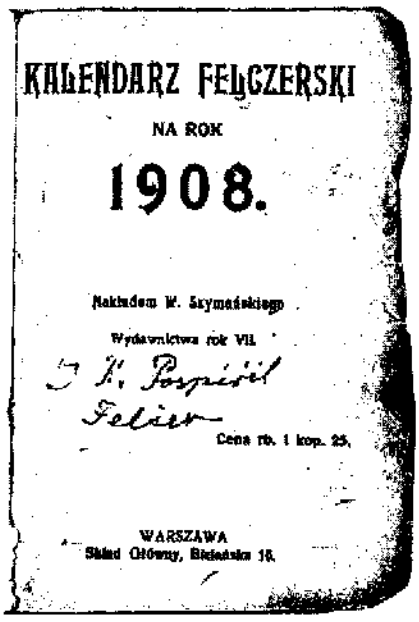
KALENDARZ FELCZERSKI
NA ROK
1908.
Nakładem W. Szymańskiego
Wydawnictwa rok VII.
J. K. Pospíšil
Felčar
Cena rb. 1 kop. 25.
WARSZAWA
Skład Główny, Bielańska 16.

< Felčarský kalendář >

Jmenováni bývají ve vzpomínkách felčaři Blady (Žid), Urban (Polák), Cilke (Němec) a Pospíšil.[63] Dlouholetý kostelník Karel Pospíšil působil dlouhá léta jako felčar. Několik jeho felčarských kalendářů z let 1908 až 1930, které obsahovaly taxy za felčarské služby i instrukce pro léčení některých chorob, se v rodině zachovalo.

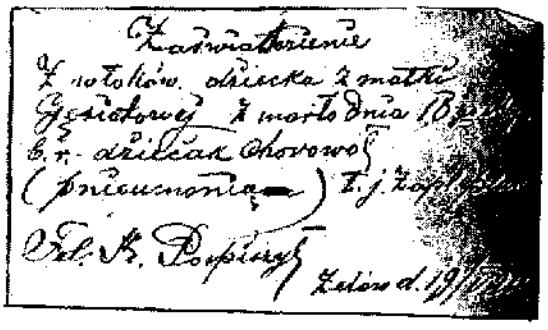

< Osvědčení úmrtí, 18.05.1916 >

Stálým ohrožením byly značně rozšířené souchotiny. Zelovští souchotináři vysedávali na sluníčku na pískovištích za hřbitovem v naději, že sluníčko jejich nemoc zastaví.[64]

---

60 Miller, s. 19.
61 Martuszewski, s. 181.
62 Podle Vl. Jelínka.
63 Podle Vl. Jelínka.
64 Martuszewski, s. 183.

Ještě počátkem čtyřicátých let 20. století byla tuberkulóza plic nejčastější příčinou smrti.[65] Pracovní podmínky tkalců byly tvrdé a protiinfekční opatření téměř žádná.

Strach budily také epidemie nakažlivých nemocí, jako byly cholera a tyfus, které se v Zelově objevovaly v nepravidelných intervalech. Lidé jim měli čelit především zvýšenou hygienou a lehkou stravou. Na svou nerozvážnost v době epidemie tyfu v roce 1907 doplatil podle vyprávění kantora Jersáka sám vojt: *Vojt Pavel Svoboda si počínal velmi moudře a všichni si jej vážili. Jednoho dne však onemocněl tyfem. Po nějakém čase, když se už cítil zdráv, vyšel se podívat do gminy. Na své obchůzce se dostal do hospody. Tam jej všichni uvítali a chtěli si s ním připít. On se zdráhal, ale konečně vypil. Vzal si také kousek salámu, aby po kořalce zajedl. Přišel domů, roznemohl se znova a za tři dny zemřel. Po něm zemřela i jeho žena. Zůstalo po nich několik sirotků.*[66]

Hledání příčin nemoci bylo někdy spojeno i s pověrami, jak ve svém dětství pozoroval Bohuslav Jelínek u svých sousedů: *Když někdo v jejich rodině náhle onemocněl, snažila se teta S. zjistit, kdo nemocného uřknul. Nejprve zjišťovala, zda to byl muž, nebo žena. Dala do hrnéčku studenou vodu, několik kostek nakrájeného chleba a kousky dřevěného uhlí. Podle toho, co kleslo dříve ke dnu, poznala, zda muž nebo žena, a pak se vzpomínalo, kdo toho dne u nich překročil práh domu. - Taková pověra se tedy dostala až do některých rodin potomků českých exulantů!* Někteří pověrčiví lidé dávali prý nemocným pod podušku Bibli, aby se uzdravili.[67]

< Tabulky z rakví Anny Mosesové, rozené Balouskové (1815[68]-1892) a Marie Gąsiorowské, rozené Pospíšilové (1829-1910) >

Zemřelí byli doprovázeni na hřbitov početným průvodem za zpěvu písní odkazujících na naději věčného života. Zvláštností byly plechové tabulky na rakvi se základními životními daty zemřelého. Tento zvyk se ujal v Zelově kolem poloviny 19. století.[69] Zcela výjimečně, se na tabulkách objevil symbol kříže.

Zelovský sbor musel být několikráte konzistoří napomenut, aby více dbal na pořádek na hřbitově. Ještě v osmdesátých letech 19. století tu byly pomníky málo vidět. Ujaly se prosté, nízké náhrobky, uprostřed s obloukovitou vyvýšeninou a v ní často kalich

---

65 Niewieczerzal (Deník, s. 11) v roce 1941 odhadoval, že u 95 % zemřelých, které pohřbíval, byla příčinou smrti plicní choroba.

66 Jersák, s. 18.

67 Martuszewski, s. 181. Pověr bylo zřejmě více. Svědčí o tom i výše zmíněný protokol o konfliktu mezi učitelem Ferdinandem Fibichem a jeho služkou Annou Šrajbrovou v šedesátých letech 19. století. (Viz Martuszewski, s. 162.)

68 Letopočet na tabulce (1816) je chybný.

69 Dochovalo se 70 takových tabulek, nejstarší dvě pochází z roku 1841 a 1847, obě však patřily zemřelým z rodin polské šlechty (Nieszkowski a Karczewski). Podobná sbírka tabulek ze zhruba stejného období je dochována v reformovaném sboru v Žychlině. Původem a účelem těchto tabulek se zabývá polský historik Jacek Kriegseisen (srov. J. Kriegseisen, s. 129).

s palmovými větvemi. Biblické texty na náhrobcích měly vyjadřit vztah zemřelých i pozůstalých k všemohoucímu Bohu. Také tyto české náhrobky jsou ve své velmi jednoduché, avšak výrazné podobě v širokém okolí zvláštností.[70]

< Staré náhrobky na evangelickém hřbitově >

Národnostní pestrost zelovské obce vynikala zvláště v rozvíjejícím se obchodním ruchu. Adolf Jelínek si uchoval na obchody a obchodníky několik vzpomínek: *Počátkem 20. století byl v Zelově jen jeden obchod. Říkali mu "Monopol". Prodával v něm Rus jménem Borodin. Tehdy se prodával ruský špiritus, 98 % silný. Ten se ředil vodou. K dostání byl v plombovaných lahvích. Jedna lahev (asi 5 quart) stála 1 rubl a 20 kopějek. Dědeček mne pro ten "chlast" posílal asi dvakrát do roka. Vždy mne za tu službu hojně obdaroval.*

< Zelovský trh v roce 1913 >

Každou středu byl v Zelově trh. V úterý se už sjížděli i pěšky scházeli z okolních vesnic sedláci a selky. Někteří vedli na prodej dobytče, jiní vepře, selky nesly slepice, máslo, tvaroh a všelicos jiného. Byli to většinou Poláci. Dědeček si sedl do zahrádky a měl z toho radost, že jej skoro všichni Poláci - katolíci, kteří šli okolo, zdravili: "Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus". Odpověď byla: "Na wieki wiekow amen." Dědeček však odpovídal jen: "Na věky." Češi měli za to, že tento pozdrav vznikl po porážce na Bílé hoře, kdy prý jeden s výsledkem bitvy spokojený jezuita řekl: "Pochválen buď Ježíš Kristus." Češi proto tento pozdrav neměli rádi.

---

70 O zelovském hřbitově viz Krzysztof Biliński: Cmentarz w Zelowie. In: Wczoraj dziś i ..., Zelów 1998, s. 131nn.

V roce 1908, když jsem už chodil do školy, měli na rynku Židé obchody se vším možným. Jeden Žid měl obchod s železem, druhý byl pekařem, třetí kovářem, čtvrtý krejčím, pátý prodával šicí potřeby, látky, čepice a boty. Několik jich mělo obchod s potravinami a začali už i roznášet ráno housky a kvasnice do domů. U Jochloviče jsme dostali školní potřeby, ale také kůži na boty i na podrážky. Několik Židů na náměstí mělo koně a vozili lidi v bryčkách do Łasku. Ševci byli většinou Češi. Také bylo několik českých řezníků. Ostatní obchody měli ve svých rukou Židé.

< Židovští muži v Zelově >

Židé poutali svou odlišností pozornost českých dětí, když se v rodné vsi začínaly orientovat. Tak si také Adolf Jelínek uchoval ze svého dětství a mládí celou řadu vzpomínek na Židy chudé a bohaté, poctivé i nepoctivé:

Židé pili jen 98 % líh, ale nikdy nebylo vidět Žida opilého. Alkoholu neholdovali. Rádi ošidili pohana (gója). Kdo nebyl Žid, byl pohan. Ošidit pohana nepovažovali za hřích. Naši se přátelili s rodinou Karla Kokotka. Kokotek začal v Zelově s tkalcovinou, moc mu to nevynášelo, proto se odstěhoval na Michajlovku, kde spolu s nějakým panem Hoženínem koupil parní mlýn. Bylo to asi v roce 1912. Kokotka přijel do Zelova, aby si vyzvedl peníze, které půjčil německému sedlákovi Welkemu na Kurovku. Poslali mě pro Welkeho, aby přišel k nám. Welke naříkal, kde že má vzít 200 rublů, aby splatil svůj dluh. Kokotka mu pohotově poradil, aby si půjčil u Žida, že Žid Pila půjčí každému. Pila skutečně peníze Kokotkovi hned vyplatil a Welke podepsal směnku na opravdu lichvářský úrok. Směnka byla vystavena na jeden rok. Welkemu se zatím podařilo sehnat levnější peníze a za rok šel Pilovi dluh i s úrokem zaplatit. Žid byl spokojen, vrátil směnku a Němce pohostil. Když tak seděli u kamen, povídá Pila: "Všecko je vpořádku, hoď směnku do pece, už ji nepotřebuješ." Welke nic netušil, směnku hodil do kamen. Brzy nato však dostal Welke od Žida upomínku, aby zaplatil dluh, jinak že na něj bude podána žaloba u soudu. Welke šel k Pilovi přeptat se na nedorozumění, ale ten mu ukázal podepsanou směnku. Spálená směnka byla padělek. Protože Welke neměl žádného svědka, musel dluh znovu zaplatit. Pamatuji si, jak Welke přišel k nám a plakal jako malé dítě. Byl to velký obnos.

Zajímavé byly židovské svatby a pohřby.

Nevěstu přivedli ženichovi odjinud. Ani ji neznal. Před svatbou ostříhali nevěstě vlasy (pak musela nějaký čas nosit paruku). Svatba se konala večer před synagogou. Snoubenci stáli se zavázanýma očima pod baldachýnem, který drželi na holích čtyři starší. Kousek před nimi stála sklenice. Na konec oddávací ceremonie vedli ženicha tak, aby šlápl na sklenici. Když sklo zapraskalo, křičeli všichni: "Mazltop, Mazltop." Potom odvázali snou-

bencům oči, spustila hudba a do půlnoci se hodovalo a tancovalo. Tancovali jen muž s mužem. Někdy se pochytali za ruce a skákali ve společném kruhu.

Při pohřbech nepokládali mrtvého do rakve, nýbrž pouze mezi čtyři prkna. Na hřbitov vozil všecky zemřelé Židy nejchudší zelovský Žid. (Říkali jsme mu Smotek. Kupoval za píšťalky, hřebínky a jehly staré hadry, kosti a kůže.) Koně měl hubeného, samá kost. Židovské ženy směly doprovázet zemřelé jen na půl cesty, pak se musely vrátit. Hrob připravil hrobník, tím byl vždy Polák. Židé spustili do hrobu nejprve prkno, které leželo na mrtvém těle. Když vložili do hrobu ještě prkna po obou stranách, spouštěli do něj provazem mrtvé tělo zabalené v plátně a navrch zas položili poslední prkno. Když hrobník začal do hrobu házet hlínu, pospíchali židovští muži ze hřbitova. Každý šel jiným směrem lesem a cestou házel přes hlavu směrem k hřbitovu hlínu, prý aby duch mrtvého netrefil domů...

Několik Židů v Zelově bylo velmi bohatých. Moše Liberman zaměstnával asi 200 tkalců na ručních stavech. Jednal s lidmi nelidsky. Nebyl oblíben. Říkali mu "Ruďák" - měl prý rudého předka. Jiný Liberman z téže rodiny postavil mechanickou tkalcovnu pro asi 150 lidí. Pracovalo se od sedmi ráno do šesti do večera, ale když práce dobře šla, výdělek nebyl špatný. Bylo ještě více Židů, kteří se zabývali tkalcovstvím: Oberbaum, Tajtlbaum, Świątlowski, Fiše, Motlák, Bialecki, Grünbaum, Jabloński, Škop, Suchet a jiní.[71]

Bohuslav Jelínek dodává: *Slyšel jsem (a je to prý pravda), že jeden židovský továrník těžce nesl, že jeho továrna v sobotu nepracuje. Protože se neodvážil jednat proti zákonu a porušit sobotní klid, továrnu zkrátka na sobotu "prodal" svému vrchnímu mistrovi, který nebyl Žid. Tak mohla továrna pracovat. V pondělí to zas byla Židova továrna. Zákon nebyl porušen a továrna mohla pracovat šest dní naplno.*[72]

Vladislav Jelínek vyprávěl: *Když Židé v Zelově ještě neměli svou vlastní modlitebnu, pronajal jim tatínek*[73] *polovinu přízemí svého nově postaveného domu (tzv. škola u Jelínka).*[74] *Otec několikrát rozmlouval s rabínem a nějakými staršími Židy o Bibli. Židé si tatínka za poskytnutou možnost umístění židovské školy tak vážili, že když jsme se v roce 1924 stěhovali do Československa, doprovázela nás delegace Židů v čele s rabínem 17 km na nádraží.*

< Rodina Pavla Jelinka v roce 1912 >

---

[71] Adolf Jelínek.

[72] Podobně vyprávěl ve svých vzpomínkách Teofil Miller (HMT, i.č. 6239, s. 51). Martuszewski (s. 213) slyšel, že fabrikant Jakob Lewi prodával svou továrnu v pátek večer za 50 grošů Jarkovi Petrákovi a v sobotu po západu slunce ji za pár zlatých kupoval zpět.

[73] Pavel Jelínek (nar.15.11.1860) zemřel v Čížkovicích 21.02.1940.

[74] Podle literatury (Zarys, s. 65) byla soukromá židovská škola zřízena (v ulici sv. Anny č. 9) až v roce 1925. Snad se jednalo už o stavbu židovské školy.

3. V první světové válce

Mocenské zájmy a nacionalismus, který po celé 19. století zapouštěl v evropských zemích své kořeny, přinesly počátkem 20. století své hořké ovoce - světovou válku. V létě 1914 vypovědělo Rakousko-Uhersko válku Srbsku, ruský car nařídil okamžitě všeobecnou mobilizaci, Německo vypovědělo válku Rusku, Francie mobilizovala, Německo vpadlo do Luxemburska a Belgie, což pohnulo Anglii vystoupit válečně proti Německu, které zatím už vypovědělo válku i Francii. Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku proti Rusku, Srbsko proti Německu, Francie a Anglie proti Rakousko-Uhersku. To vše během několika dní.

Ruská vláda nechala vylepit vyhlášky, aby se všichni, kdo nemají ruské státní občanství, hlásili na úřadech... Ruské vojsko obsadilo německé hranice. Byla vyhlášena mobilizace a všichni rezervisti do 45 let měli narukovat. Rusové to jaksi nezvládali, neměli pro vojáky ani dost vagónů.[75]

Pro zelovské Čechy znamenal počátek války především starost o syny vojáky. Ti, kteří neměli doklady o ruském státním občanství, byli internováni. Postiženi byli mezi jinými také evangelický kantor Tomeš,[76] baptistický kazatel Ondra, kazatel svobodné reformované církve Holeček a majitel pivovaru Chlad.

Chaos, nedostatečná organizace a první neúspěchy způsobily, že carská administrativa včetně policie ze Zelova hned v srpnu zmizela. Zelovský vojt měl k ruce pouze dobrovolný hasičský sbor, který převzal v Zelově pořádkovou službu, avšak hasičům chyběla policejní zkušenost i autorita. Krádeže byly na denním pořádku.[77]

< Hasičský sbor v Zelově v roce 1913 >

Válečná fronta, střetnutí Rusů s nepřátelským Německem a Rakousko-Uherskem, se rychle přiblížila, ale Zelov zůstal v jejím klidnějším stínu, ačkoliv nedaleké hřmění děl

---

[75] Adolf Jelínek.

[76] J. M. Tomeš se narodil v Kučově, rodiče však jeho narození státním úřadům neohlásili, aby nemusel na vojnu. O státní příslušnost musel žádat až ve věku dospělém. Protože tato jeho žádost ještě nebyla vyřízena, platil jako cizinec. O jeho zkušenostech v internaci na Sibiři srov. Země otců, s. 166.

[77] Zarys, s. 39.

v prvních týdnech války lidi nemálo polekalo.[78] Několik kulek trefilo jen zdi zelovského pivovaru.[79] Němci se už koncem srpna[80] objevili v Zelově, ale brzy se zas stáhli zpět.

Asi za deset dní byli v Zelově už Němci a někteří rezervisti se vrátili domů. Nastal všeobecný zmatek. Za měsíc se Rusové zas vrátili a rezervisty odvedli. Při přestřelce mezi Němci a Rusy byl na lukách zabit jeden Němec. Vykopali mu hned na louce hrob. Jako zvědavý kluk jsem tam také běžel. Němec měl na ruce snubní prsten a Polák, který hrob kopal, mu ho chtěl za každou cenu sundat, ale nešlo to, musel by mu uříznout prst. Přítomným se naštěstí podařilo mu to rozmluvit.[81]

Vpád prvních německých vojáků vzbuzoval velké obavy, které se však ukázaly být zbytečnými. Opatrnosti však nezbývalo. Když se Andrš bezstarostně vydal na cestu ze Zelova do Lodže, kde se právě bojovalo, byl zadržen ruskou hlídkou. Aby nesešel s cesty, měl u sebe náčrtek, po kterých cestách musí jít, a ten se stal příčinou podezření ze špionáže. Andrš byl bez okolků popraven.[82]

Německá ofenziva proti Varšavě v říjnu 1914 se nevydařila. Němci ustoupili v široké frontě až na linii Kališ-Čenstochov. Rusové směřovali nejkratší cestou na Berlín, a proto se soustředili na Kališ, nepodařilo se jim však německou frontu prorazit, naopak byli nuceni k ústupu.

Oběma proti sobě bojujícím armádám se jednalo o průmyslovou Lodž a strategicky důležitý Włocławek. Rusové Lodž dlouho hájili. Obklíčení města bojujícími vojsky zcela ochromilo lodžský průmysl. Kdo mohl, hleděl se dostat z města na venkov. Také někteří zelovští rodáci se vrátili k příbuzným do Zelova. V řadě dílčích bitev v okolí Lodže získali Němci převahu. 5. prosince se Rusové z Lodže stáhli a následujícího dne vtrhli do města Němci.

Ruská armáda ustupovala i přes Zelov. *Ruští vojáci byli k Čechům nedůvěřiví, protože jsme v našich domácnostech neměli žádné svaté obrázky. Oni byli velmi nábožní. Kozáci, když se modlili, dělali poklony až k zemi. Otec jim vysvětloval, kdo jsme a proč obrázky nemáme. Někteří znali trochu dějiny a rozuměli. Většina však byla negramotná a nevěděla, oč se jedná. Poslední kozáci u nás byli začátkem prosince 1914. Bylo jich v naší chalupě čtrnáct. Vařili si právě slepice, když přišel rozkaz nasedat na koně. Sebrali polouvařené slepice a za čtvrt hodiny byli pryč. Za tři hodiny byli stejní kozáci zpět a začali znovu vařit slepice. Netrvalo ani půl hodiny, zas museli rychle nasedat a jet. Už se nevrátili. Celý den mašírovalo ruské vojsko od hranic směrem k Varšavě. Za nimi zas přišli Němci a usadili se tu natrvalo.*[83]

Vladislav Jelínek také vyprávěl ze svých dětských vzpomínek: *Vzpomínám na dlouhé, nekonečné řady unavených, špinavých, otrhaných a mnohdy bosých ruských vojáků, kteří táhli kolem našeho domu. Maminka a sousedky jim uvařily velké hrnce polévky a stavěly je před domy. Z řad vyběhl občas jeden voják, zhltl několik lžic polévky a zas honem pospíchal, aby se neztratil svému oddílu.*

Vojáci carské armády však potraviny i zabavovali. Měli jsme tehdy sud kyselého zelí a pytel obilí, nic víc. Vojáci přišli a potraviny nám vzali. Otec je nechtěl vydat, poukazo-

---

[78] Srov. vyprávění Jana Jelínka (Země otců, s. 121-122).
[79] Míčan, s. 29.
[80] Zarys, s. 39.
[81] Adolf Jelínek.
[82] Míčan, s. 29.
[83] Adolf Jelínek.

val, že má kupu malých dětí, co že jim má dát jíst. - Já jsem stál jako malý chlapec vedle něj. - Ruský voják, sotva dvacetiletý hoch, na mého otce namířil pušku a natáhl kohoutek: "Vydej, nebo tě zastřelím." Otci nic jiného nezbývalo, než potraviny vydat.

Zanedlouho po průchodu Rusů se za Zelovem strhla bitka. Pak přijeli němečtí císařští vojáci. Byli na koních, postroje koňů se jen blýskaly, důstojníci byli nažehlení, rozdávali dětem čokoládu a ženám olejovky. Zašli i do kostela, ale chovali se tam uctivě.

V té době jsem viděl také první letadlo v životě. Letělo nízko, snad 50 metrů nade mnou. Seděl v něm jen jeden člověk. Celá vesnice byla vzhůru. Všichni vyběhli ven, aby se podívali, co to tam nahoře vrčí.

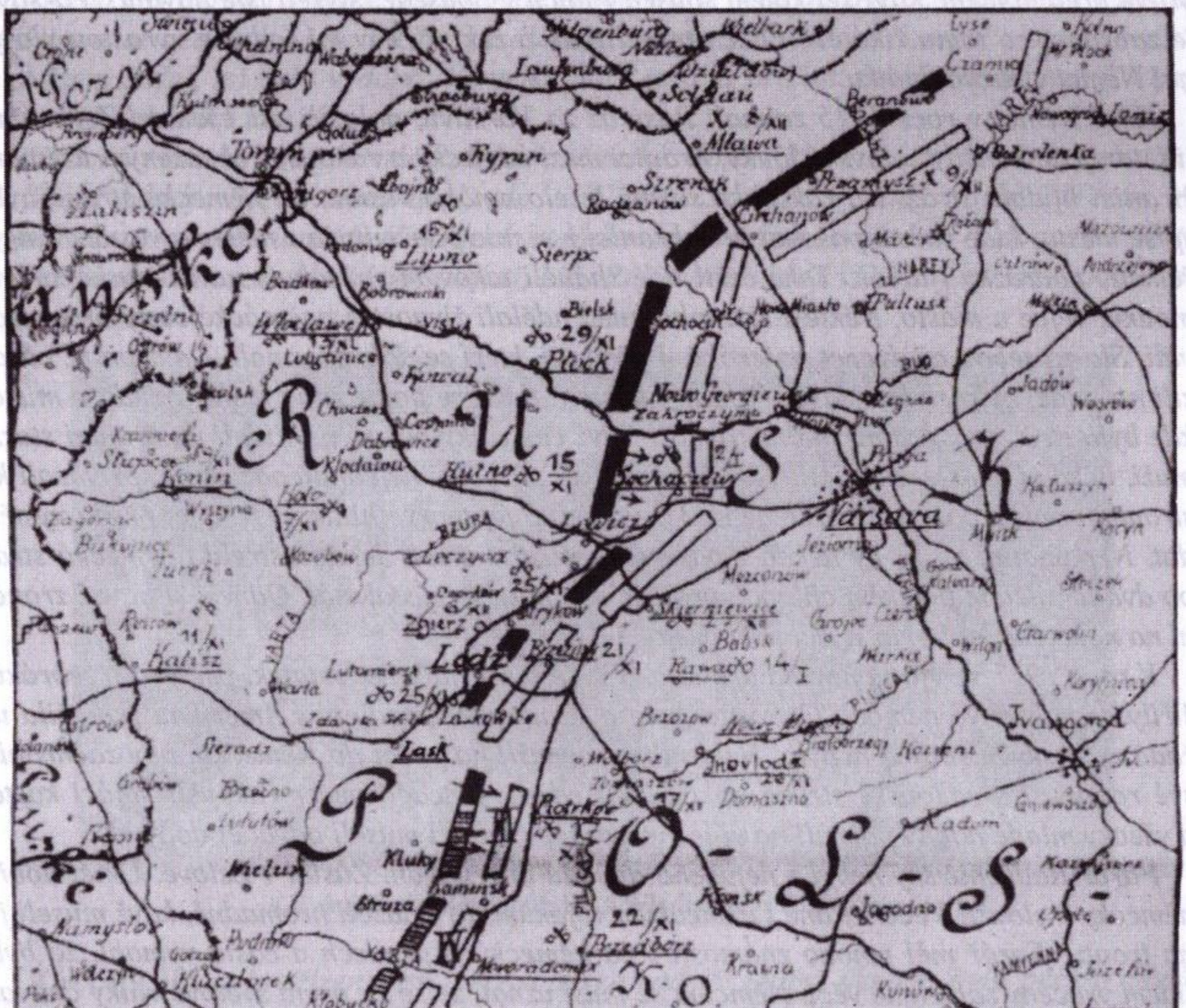

< Postavení německých, rakouských a ruských armád po bojích u Lodže a Lowicze >

Na jihu tlačila ustupující ruské vojsko rakousko-uherská armáda, která se rovněž dostala až do těsné blízkosti Zelova. V srpnu 1915 padla Varšava, fronta se posouvala dále na východ a Zelovští si museli zvykat na život pod německým dozorem. Válečné události se života tkalcovské vsi dotýkaly spíše nepřímo. Nebyla práce, chyběly potraviny a svoboda pohybu byla omezena. Rakousko-uherští spojenci Němců si svou sféru vlivu hájili hranicí, která probíhala těsně vedle Zelova a ztěžovala Zelovským nákup, případně výměnu zboží, v blízkých polských vesnicích. Evangelíci, bydlící ve vsích za demarkační linií,

museli žádat o propustku, když chtěli jít do Zelova na bohoslužby. Zelovští katolíci zas dostávali propustky k návštěvě bohoslužeb v Łobudzicích.[84]

Z Němců měl každý strach. Hned začali vydávat lístky na potraviny. Všichni jsme se u nich museli nechat vyfotografovat, každý dostal pas s fotografií. Bez pasu se nesmělo cestovat, na pas se vydával příděl chleba, mouky, cukru a petroleje. Zpočátku to ještě šlo. Jak se však válka prodlužovala, doléhal na Zelov nedostatek. Dělala se mouka z bobů a kaštanů, látka z kopřiv, později dokonce i z papíru, takže se v prádle rozpadala. Mýdlo mělo všecky barvy, ale nemydlilo, spíš rozežíralo kůži.

Němci dobyli na jaře 1915 Varšavu. V Zelově nařídili celou hodinu zvonit. Otec byl právě před domem, když šel kolem soused Fibich: "Sousede, slyšeli jste novinu? Varšava je zabrána, co tomu říkáte?" Otec otevřel dlaň a řekl: "Dřív mi tadyhle vyrostou vlasy, než Němci vyhrajou válku."

Když Němci v roce 1915 zahnali Rusy až za Varšavu, položili asi 1 km od Zelova na jih, tam kde končily zelovské louky, hranici mezi německy a rakousky obsazeným územím. Hranici hlídala stráž. Na rakouské straně leželo mnoho vesnic, na německé straně byla spíše města. Lidé začali pašovat přes hranici z vesnic potraviny a z měst na vesnice látky, řemeny podrážky i tabák. Také čeští lidé sháněli takovým způsobem na rakouské straně mouku, vejce a máslo. Někteří si z toho hned udělali živnost a pašerácké cesty organizovali. Šlo za sebou až dvacet pašeráků. Vpředu ti, kteří se dobře vyznali. Když první narazili na stráž, bylo slyšet hlasité "Halt!", takže ti další se podle toho mohli zařídit a místo, kde byla stráž právě zaměstnána, obejít. Když čas války pokročil, hlídali na hranici starší muži, někdy i pětašedesátiletí. Takového vojáka pašeráci nejednou odzbrojili, přivázali ke stromu a pušku postavili vedle něho. Vysvobodila jej teprve hlídka, která jej přišla vystřídat. Nepamatuji si, že by někdo z pašeráků přišel o život. Jednou střelila německá stráž po dvanáctiletém polském chlapci, protože na "halt" nezůstal stát. Odnesl si pouze zranění na noze. Střílení bylo slyšet dost často.

V roce 1917 se vystupňovala drahota. Všude bylo vidět nedostatek, přibývalo žebráků, šířily se nakažlivé nemoci. Od světa jsme byli odříznuti, spojení s Amerikou [kde žila už řada zelovských rodin] nebylo. Někteří muži odešli na práci do Německa, aby zachránili své rodiny. Na rakouské straně obklíčili nejednou v neděli večer rakouští vojáci kostel a všecky mladé hochy pobrali na válečnou práci. Sedláci museli odvádět dobytek.

Farář Radechovský nebyl z nějakého důvodu internován. Zůstal v Zelově. Uměl dobře německy a sloužil Večeři Páně i německým vojákům. Přicházeli hromadně, když museli jít na frontu. Farář měl mnoho známostí i na německých úřadech a často vymohl, že byly lidem vráceny zabavené věci. Němcům se musí uznat, že se za první světové války chovali ještě lidsky. Byli milovníci pořádku a před žandarmem se každý třásl; kdo jim nic zlého neudělal, nemusel se bát. Byli milovníky pořádku.

Němci chodili od domu k domu a co se hodilo na munici, brali: mosazné moždíře, kliky a podobně. Na podzim roku 1917 přišlo uprostřed týdne do Zelova kolem čtyřiceti německých vojáků, obklíčili kostel, několik jich vystoupilo do zvonice, sundali velký zvon a začali jej dláty a kladivem rozbíjet. Dolů házeli už jen jeho kusy, které nakládali na připravený vůz.[85]

Władisław Gąsiorowski, který přijel v létě 1914 z Varšavy do Zelova pouze na prázdniny, aby přes léto zastupoval vedení pivovaru, byl válkou zaskočen a zůstal i s rodinou

[84] Zarys, s. 40.
[85] Adolf Jelínek.

v Zelově. Pivovar dlouho neudržel. Němci potřebovali měď a mosaz. Zabavili a vymontovali ze zelovského pivovaru potřebný kov, včetně kotlů a drahých aparátů.[86]

Ve spolupráci s farářem Radechovským se Władisław Gąsiorowski zasadil svou autoritou o zvládnutí chaotických poměrů, které v Zelově zavládly v prvních válečných týdnech. O svých zkušenostech z té doby napsal: *...*nastal chaos a docházelo k neukázněnostem, nikdo nevěděl, co má dělat. Obchod a průmysl se složily, lidé začali hladovět. Chyběl úřad, který by se ujal veřejné správy... byla poslána delegace k prezidentovi německé policie v Lodži. K delegaci patřili farář Radechovský, švagr Pospíšil, já a nejváženější zelovský Žid Frajnd. Prezident nás laskavě přijal, vyslechl a nařídil, aby byla vytvořena zásobovací stanice, která bude zásobována přes aprovizační centrálu v Lodži. Stal jsem se vedoucím této místní zásobovací stanice. Prezident dodržel slovo. Všecko, o co jsem žádal, mi bylo vydáno. Ve velké míře se o to přičinil farář Radechovský, který měl u Němců velký vliv.*

Zároveň jsem byl zvolen náčelníkem občanské milice, která měla zkrotit rozpoutané zlodějské bandy. Byl to těžký úkol, ale věděl jsem si rady. S velkým sebezapřením mi pomáhalo osm milicionářů. Zavedení pořádku bylo velmi nesnadné a podařilo se to teprve zavedením mikulášské metody, tj. bití. Pak teprve vzaly věci jiný obrat a zlodějství bylo omezeno.

< Evangelický dětský útulek s Władislawou Rutkeovou >

V roce 1915 byla zřízena tzv. pečovatelská rada,[87] *jejímž úkolem byla péče o chudé. Byla zřízena kuchyň, ze které dostávali chudí obědy. Dále byl otevřen útulek pro přestárlé evangelického reformovaného i katolického vyznání. Můj švagr Karel Pospíšil poskytl k tomuto účelu zdarma tři místnosti v ulici Piotrkowské. Zásobovací výbor založil současně dva útulky pro předškolní děti obou [křesťanských] vyznání [evangelického a katolického] a třetí pro židovské děti. Byly v nich dětem vydávány snídaně a obědy. Dětskou pečovatelkou [v evangelickém útulku] byla po ukončení příslušného kursu p. Władisława Rutkeová...*[88]

---

[86] Z pivovaru zbyla jen ruina. Budovu pivovaru pak rozebrali Němci v roce 1942 (dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka).

[87] *Rada Opiekuńcza.*

[88] Matkou Władisławy Rutkeové byla sestra zelovského lidového soudce Karla Pospíšila. Władisława Rutkeová se narodila 15.09.1889 v Zelově a byla vyučená švadlena.

Dětské útulky pro předškolní děti byly podporovány také finančním úřadem v Lodži, zelovskou obcí a paní Walickou, velkostatkářkou z Krzeszlowa. Pro děti byl připraven předškolní vyučovací program: hry, zpěv, ruční práce, učení se zpaměti říkankám. Děti se scházely v hojném počtu (60-70) v domě Jana Nevečeřala *na Balutách* (ul. Kilinského).[89]

Na popud okupační německé správy byla v Zelově postavena elektrárna, jak dosvědčuje W. Gąsiorowski: *Na žádost Němců jsem se rozhodl postavit parní mlýn s elektrárnou. Založil jsem za tím účelem spolek, do kterého patřil i farář Radechovský. Pamatuji si jako dnes na radost faráře Radechovského, když se rozsvítily první lampy...*[90]

Vladislav Jelínek vzpomínal: *Gąsiorowského mlýn stál blízko náměstí. Na druhém konci náměstí, směrem ke hřbitovu, postavili Poláci Grzelczak a Rychlewski mechanický mlýn, ale v době první světové války mlýn nebyl v provozu. Zelovští vozili obilí 13 km do mlýna na Tartaráku nebo 8 km do vodního mlýna Barczakova. (Polák Barczak měl za ženu dceru zelovského továrníka Špringla).*[91]

Na jaře v roce 1917 se v Zelově ke vší bídě začal šířit tyfus. Hygienická opatření a karantény měly epidemii zastavit.[92]

V únoru 1917 donutili ruští revolucionáři cara Mikuláše II., aby se vzdal vlády. Do války vstoupily další státy. Zatímco ruští revolucionáři bojovali mezi sebou o moc, nacházely jejich sociální myšlenky kladný ohlas v zemích protiruské fronty.

Zásah Spojených států amerických do války rozhodl o výsledcích. Porobené národy využily příležitosti, aby získaly ztracenou samostatnost. Ještě nebyly dojednány mírové smlouvy, ale změna v uspořádání evropských států byla už hotovou věcí. V říjnu 1918 bylo vyhlášeno zřízení Polské republiky a ve stejném měsíci byla prohlášena i Československá republika.

4. Poválečné zmatky a první reemigrace

Nadšení a radost polských vlastenců ze získané samostatnosti neznaly mezí. V zelovských ulicích se rozléhaly polské vlastenecké a bojovné písně a Poláci spílali se zadostiučiněním beztrestně Rusům, jejichž nadvládě byli více než sto let podrobeni. Vlastenci odstraňovali vše, co připomínalo dobu ruské nadvlády. Ze zelovského kostela musel být na příkaz policie sejmut nápis k poctě cara Alexandra I., vsazený nad hlavním vchodem,[93] kterým se Zelovští odvděčili carovi za jeho podporu stavby kostela, a na jeho místě byla zasazena nová deska s jistě vhodnějším textem biblickým.[94]

Polsko bylo prohlášeno samostatným státem, ale otázka státní hranice byla nejasná. Poláci o ni bojovali proti Rusku, proti Litvě i proti Československu. Mladí muži, mezi nimi také zelovští Češi, byli odváděni k armádě. Vzdor branné povinnosti zelovských Čechů se polské úřady ani polští spoluobčané o jejich solidaritu neucházeli. Naopak, chovali

---

89 Podle Vl. Jelínka pracovaly tyto útulky pro předškolní děti v letech 1916 až 1922.

90 Dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka. - Podle Tobjańského (Zarys, s. 22) byla elektrárna v Zelově postavena už v roce 1908.

91 Vl. Jelínek.

92 Viz níže vyprávění Adolfa a Bohuslava Jelínkových.

93 Stál na ní následující text: *Pomnik wspaniałomyślności Najjaśniejszego Aleksandra I. Cesarza Wszechrosji i Króla Polskiego* (Mičan, s. 22, s poznámkou: lidový pravopis).

94 *Nemylte se, Bůh nebude oklamán, nebo cožkoli by rozsíval člověk, toť bude žíti (Gal. 6.7).*

se k nim arogantně a ve svém opojení vítězů dokonce i panovačně a nepřátelsky. Pokud vůbec zazněly laskavější tóny, například ve škole, která se také stala výlučně polskou, pak jen v zájmu naprosté polonizace. Zelovští Češi však nebyli ochotni vzdát se svého mateřského jazyka ani svých exulantských tradic.

Češi měli v Zelově početní převahu, a když byly podle vládního dekretu z 28. listopadu 1918 provedeny nové volby do obecní samosprávy, byl v Zelově zvolen zas český vojt a i v obecním zastupitelstvu byli zas Češi.[95]

Češi byli v Zelově stále ještě nejpočetnější národnostní skupinou, obecní samospráva byla česká, ale polští spoluobčané se ve svém novém sebevědomí domáhali svých práv a nutili Čechy, aby podřídili své dosavadní zvyklosti novým podmínkám. Požadovali mimo jiné naprostý pracovní klid o katolických svátcích, a to nejen na polích a venku, kde by pracující mohli rušit sváteční náladu. Policie kontrolovala Čechy i v jejich domech, aby snad na svátek Božího těla nepracovali u stavů.[96]

< Polský voják Radoslav Kimmer[97] >

Někteří potomci českých exulantů v Zelově se ve svém smýšlení teprve teď museli vypořádat s dosud potlačovanou skutečností, že Zelov není výlučně exulantskou kolonií, nýbrž vícenárodnostní obcí, že všecka v obci zastoupená vyznání k ní nedílně patří a mají právo na neomezenou náboženskou svobodu. Polští katolíci, kteří dosud budovali svůj zelovský sbor jen s obtížemi, se ve změněné politické situaci nemínili smířit s pouhou rovnoprávností, chtěli život v obci jednostranně určovat.

V bezohledném nadšení polských vlastenců viděli zelovští Češi trvalé nebezpečí pro svou dosavadní exulantskou svobodu. Nezbývalo, než pokusit se o návrat do země otců, kam je někteří jejich polští spoluobčané beztak nevybíravými slovy posílali. Dne 21. července 1919 napsali *zástupcové české obce Zélovské* dopis synodnímu výboru ČCE s prosbou o přímluvu u zodpovědných státních úřadů, aby zelovským rodinám byla umožněna reemigrace.[98] Naspěch měli především mladí muži, kteří za daných podmínek nechtěli sloužit v polské armádě. Ti z nich, kteří už nemohli čekat na kladné vyřízení reemigračních dokladů, přecházeli hranici ilegálně. Byl zřízen zvláštní výbor, který přijímal přihlášky k reemigraci.[99] Ze Zelova a okolí se hlásilo 800 rodin.[100]

V poválečných zmatcích se hospodářská situace nelepšila a nově zavedená polská marka rychle propadala inflaci. O přízeň voličů se ucházel nemalý počet politických stran. Úspěšně se začala organizovat polská komunistická strana, která našla ohlas i mezi tkalci

---

95 Tobjański, s. 113.

96 Země otců, s. 124.

97 Radoslav Kimmer (19.02.1900-19.03.1977), potomek exulantů, syn Josefa a Apolonie, rozené Frezewitte, povoláním švec. V rodině se traduje, že sloužil jako ordonance Piłsudského, kterému šil i boty a postroj na koně.

98 ASR, kr. XVIII, 3.

99 Zarys, s. 62.

100 V tomto běžně udávaném čísle jsou zřejmě započteny i rodiny lodžské.

v Zelově, avšak při volbách do ústavodárného sejmu volili zelovští Češi ve své naprosté většině kandidátku národnostních menšin.

Ústavodárný sejm splnil svůj úkol a v březnu 1921 vešla v platnost nová ústava. Na základě ústavy se konaly nové volby a z nich vzešel nový sejm, který v prosinci 1922 i za pomoci hlasů národnostních menšin zvolil představitele polského státu, prezidenta Narutowicze. Volba nedopadla ve smyslu polských nacionalistů, prezident byl o několik dní později zavražděn.

Vnitropolitické třenice stejně jako konflikty na českopolské hranici stupňovaly nacionalistickou a protičeskou vášeň zelovských Poláků.

V květnu 1921 dostali zelovští Češi pozváni do Prahy na červnovou vzpomínkovou slavnost u příležitosti 300. výročí popravy 21 českých pánů. Potomci českých exulantů se chtěli už 19. června zúčastnit odhalení pomníku Českých bratří na Růžovém paloučku, kde měl promluvit mimo jiné i spisovatel Alois Jirásek. Ze Zelova se hlásilo 25 účastníků. Obávali se, že se jim nepodaří dostat cestovní pasy,[101] ale nakonec přece jen mohli zástupci zelovského sboru do Prahy přijet. Potomci exulantů byli pozváni na hrad a jednali také na Státním pozemkovém úřadě o reemigračních přípravách.[102]

< Zelovští v Praze s farářem Radechovským, v červenci 1921 >

Jedním z následků první světové války byla změna německo-polské hranice. Obyvatelé českých exulantských kolonií Friedrichův Tábor a Čermín, z kterých přišla velká část zakladatelů českého Zelova, se stali v říjnu 1921 státními příslušníky Polské republiky. Po více než stu letech měli Zelovští cestu do Tábora zas přímo otevřenou, avšak po stu letech, po několika generacích, Zelovští na Tábor už zapomněli. Změna hranice zelovské Čechy příliš nezajímala, zatímco jejich příbuzní v Táboře a Čermíně z ní měli pramalou radost, protože byli už po generace vychováváni německými školami. Exulantská tradice však byla v Táboře ještě živá. Represálie z polské strany, kterým byli Táborští a Čermín-

[101] Kostnické Jiskry 1921, s. 139, 144, 152.
[102] Kostnické Jiskry 1921, s. 168, 170.

ští hned po změně hranice vystaveni, je roztrpčily. I oni, včetně kazatele Nathanaela Katschera,[103] požádali československé úřady o umožnění hromadné reemigrace.

Z ostatních exulantských obcí ve Slezsku bylo slyšet jen o menších skupinách potomků exulantů, kteří měli zájem o návrat do Čech, z Volyně se jich však hlásilo o to více. Všichni počítali s tím, že *k odčinění Bílé hory*, jak se stalo heslem přátel exulantů, patří i materiální podpora reemigrantů.

Pozemková reforma v Československu, o níž bylo rozhodnuto v dubnu 1919, měla sice dopomoci bezzemkům k půdě, ale přídělový zákon z ledna následujícího roku stanovil cenu přídělové půdy podle běžné tržní ceny, zvýšené ještě o další dávky, vyplývající z dané situace.[104] Státní pozemkový úřad měl navíc na zřeteli především bezzemky žijící v Československu a počet reemigrantů se snažil co nejvíce omezit. Uchazeči o půdu přicházející ze zahraničí, měli být pouze zemědělci, kteří mohli vykázat nejméně 30 000 Kč vlastního kapitálu. Většině exulantských rodin tento požadovaný základní kapitál chyběl. Katolický tisk a někteří poslanci v Čechách reemigraci kritizovali. Čeští přátelé potomků exulantů se naopak snažili překonat všecky překážky mimořádnými iniciativami. Repatriační komise Kostnické jednoty provedla na podporu reemigrantů veřejnou sbírku, která však mohla pomoci jen několika desítkám exulantských rodin.

Jednání se protahovala a v Zelově se střídala naděje s beznadějí. Josef Jersák psal do Čech: *Dopis Váš jsem dostal 26. listopadu [1921] a hned ten den jsem ho dal číst. Ani nevím, jak Vám mám za něj poděkovat, nebo v něm čtu potěšené zprávy... Tak bych si přál, aby ti, kteří se vrátí, nejen pro vezdejší chléb tam šli, ale aby pomáhali a byli světlem... Práce u nás vázne, a to by bylo jedinou spásou pro nás, kdyby čím nejdřív bylo pro nás místo jiné. Nečekáme snad, že hned budeme mít nějaký velký blahobyt. To Vy dobře víte, jak jsme žili po ta léta války; teď to je o něco lepší, ale ještě není to ani podobné k časům dřívějším...*[105]

Potomci exulantů měli v Čechách nemálo nepřátel, kteří se snažili reemigraci zabránit. Ozývaly se protievangelické a nacionalistické hlasy, které osočovaly Kostnickou jednotu, že se snaží na úkor *chudého českého lidu* přivést do země své poněmčené souvěrce, jejichž *krev je přespříliš prostoupena germánskou krví.* Reemigraci pokládali za německou kolonizaci,[106] ačkoliv naprostá většina *exulantů* se hlásila z Polska a Volyně.

Provedení reemigrace všech potomků českých exulantů, kteří se chtěli vrátit do země otců, se ukázalo být z důvodů hospodářských i politických nezvládnutelným úkolem.

První transport třinácti rodin reemigrantů ze Zelova a Lodže odjel z Łasku dne 27. prosince 1922. Do Olomouce přijel po překonání nejrůznějších překážek na polské straně až za čtyři dny. Odtud vedla cesta do Zábřehu a pak do Velkého Dvora, kde měla vzniknout první reemigrantská kolonie nazvaná Žerotínov.[107] První skupina zelovských reemigrantů byla vyfotografována s tabulkou *Bílá hora odčiněna.*

---

[103] Vnuk českého vlastence Josefa Kačera a syn Prokopa Katschera byl v Táboře farářem už v třetí generaci. Nathanel Katscher se narodil v Táboře 10.12.1890, studoval ve Vratislavi, 30.10.1919 byl ordinován a v Táboře sloužil až do roku 1945. Zemřel 29.07.1978 v Berlíně.

[104] 15% daň z majetku, 15% ve prospěch kolonizačního fondu pro odškodnění bývalých zaměstnanců na velkostatku a 12% na režii Státního pozemkového úřadu. (Podrobněji o podmínkách přidělování půdy reemigrantům viz Jan Jersák: K 50. výročí příchodu pobělohorských exulantů do Zábřeha. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1973.)

[105] Dopis, adresovaný zřejmě faráři Radechovskému, byl otištěn v Kostnických Jiskrách (1922, s. 65, výpisky Vl. Jelínka).

[106] Kostnické Jiskry 1922, s. 75; - Lidové noviny, 25.03.1922 (výpisky Vl. Jelínka).

[107] Viz Země otců, s.172nn.

< První reemigranti ze Zelova a Lodže v Čechách, 31.12.1922 >

Druhý reemigrační transport se dvanácti rodinami byl vypraven teprve až po půl druhém roce, 14. dubna 1924, a směřoval na Lovosicko, především do Čížkovic a Sulejovic.

Polské vyšší státní úřady reemigraci rády neviděly, ale Poláci v Zelově, kteří dosud žili v obci jako národnostní menšina, usilovali o převzetí obecní správy a reemigrace Čechů živila jejich naděje. V roce 1925 se jim konečně podařilo dostat se do čela obecní správy.

Reemigrace pokračovala jen pomalu a pro rodiny přihlášené k reemigraci neuspokojivě. Mnozí už začali vzdávat své naděje na návrat do země otců. Ti, kteří tušili, že musí v Zelově zůstat, si uvědomovali, že částečná reemigrace postavení exulantů v rodných obcích poškodí. Říkali: *Buď nás přestěhujte všechny, nebo ustaňte s repatriací zámožnějších, ježto tím ochuzujete obec a poškozujete naši budoucnost zde.*[108]

Třetí transport čtyřiatřiceti rodin odjel do Československa na květnou neděli, 5. dubna 1925. Některé z těchto rodin si zakoupily půdu v Suchdole, jiné byly umístěny ve Vikýřovicích u Šumperka.

Hromadná žádost potomků českých exulantů v Táboře, kterou poslali přímo na adresu prezidenta republiky, neuspěla. Od Státního pozemkového úřadu dostali Táborští macešskou odpověď.[109] Někteří Češi se pak ve svém zklamání odstěhovali z Tábora do Německa, ostatní se s polskou státní příslušností smířili. Farář Nathanael Katscher, který teprve v roce 1919 službu v Táboře převzal, svůj sbor neopustil. Byl ochoten jít s Táborskými do Čech, ale zůstal s nimi i v Polsku a hledal spojení s exulantskými sbory v polském vnitrozemí. V roce 1924 navštívil Lodž i Zelov a v následujícím roce přišli do táborské školy jako polští učitelé dva zelovští rodáci: Rudolf Nevečeřal a Jaroslav Fibich.

V Zelově změnila téměř pětina z celkového počtu domů v posledních letech války a v prvních poválečných letech svého majitele.[110] Kromě českých reemigrantů prodávali své domy i Židé, kteří se chystali do Palestiny. Domy se těžko prodávaly. Kupovali je především Poláci z okolních vesnic, protože Češi, *kdo má peníze, chce jak nejdříve do ČSR, a kdo nemá, koupiti nemůže.*[111] Úbytek českých majitelů domů (a půdy) znamenal snížení

---

[108] Jan Auerhan: Několik poznámek k dnešní situaci československé menšiny v Polsku. Naše zahraničí 5, 1924/25, s. 172; - Kořalka, s. 103.

[109] Viz Země otců, s. 57 a 171.

[110] Zarys, s. 40. (Počítalo se celkem 550 domů.)

[111] Míčan, s. 40.

českého vlivu v obci, který byl poškozen už během války odchodem většího počtu českých rodin za prací do Německa. Nedůsledná reemigrace dělala starosti i přátelům českých exulantů. Kazatel Míčan vysvětloval: *Na obcích v Polsku mají jen hospodáři hlas, a odejdou-li tito z emigrační církve zelovské do Čech, pak Zelov ztratí záhy ráz české obce.*[112]

Organizátoři reemigrace si museli přiznat, že své plány nedomysleli. Jan Auerhan[113] v roce 1925 napsal: *...nemyslil jsem, že tolik rodin přihlásí se pro akci repatriační a na druhé straně doufal jsem, že bude možno v Čechách umístiti počet daleko větší. Neočekávaně velkým počtem přihlášek a naproti tomu mnohem menší možností k umístění přihlášených vytvořena situace velmi trapná. Dále jsem doufal, že bude lze repatriaci provést tím způsobem, že pozemky těch, kdož odjedou do Čech, odkoupí a rozdělí si mezi sebe krajané, kteří v příslušných obcích zůstanou, panovalť v těchto obcích ode dávna nedostatek půdy. Tím by byla zlepšena i hmotná situace krajanů, kteří v cizině zůstanou a přestěhováním jejich známých a příbuzných do Československa byl by se vyvinul stálý styk s Československem, jenž by měl za následek posílení národní situace emigrantských obcí v cizině zbylých. Bohužel tato moje naděje zklamala.*[114]

Národnostní třenice v Zelově v druhé polovině dvacátých let sice překonaly vrchol nejhrubší nesnášenlivosti, ale o získání či udržení vlivu v obecní správě usilovali jak Poláci, tak Češi. Polákům přišlo vhod, když český vojt Josef Jersák na svůj úřad rezignoval. *Polákům se nelíbilo, že je hlavou obce Čech a ne Polák, ale Jersák byl oblíben a stále znovu volen. Bylo by to tak trvalo ještě dlouho, kdyby nebylo lsti ze strany jeho podřízených v úřadě gminy. Postarali se o to, aby chyběly peníze v pokladně, aby jej mohli nařknout ze zpronevěry. Vojt Jersák chybějící peníze vyplatil, ale za úřad poděkoval.*[115] Poláci převzali v obecním úřadě vedení, avšak řádné volby nového vojta odkládali. Pravděpodobně chtěli vyčkat dokončení průběhu reemigrace, a tím i konečného výsledku oslabení české strany.

Kantor Jan Matěj Tomeš ve své zprávě do Čech v roce 1927 o situaci v Zelově sděluje: *Obecní úřad je v rukou Poláků, pouze šoltysem je Čech. Dosavadním vojtem gminy zelovské nebyl nikdo jiný než Čech, v přítomné době máme pouze zástupce [gminy], a je jím Polák. Volby se z pochopitelných příčin stále odkládají.*[116] Ještě ve stejném roce 1927 však přece jen k obecním volbám došlo. Vedle české listiny kandidátů byla vypracována také listina polsko-židovská, ale vojtem byl zvolen zas Čech.

Reemigrace ze Zelova v původně zamýšleném rozsahu byla v té době už jednoznačně neuskutečnitelná, jak si i Kostnická jednota musela přiznat. Přihlášky *exulantských* rodin,

---

[112] Tamtéž.

[113] Dr. Jan Auerhan (1880-1942) se zabýval problematikou českých menšin v zahraničí a už v roce 1914 uvažoval o možnostech reemigrace potomků českých exulantů, kteří by měli zájem vrátit se do země svých předků. (Auerhanův dopis faráři Prudkému z 23.04.1914, ASR, kr. XVIII, 2. - Srov. Země otců, s. 169.) Po první světové válce svým vlivem reemigraci důrazně podporoval. (Byl náměstkem předsedy státního statistického úřadu a v roce 1921 byl jmenován ministerským radou.) O něco později (v roce 1928) založil Jan Auerhan Československý úřad zahraniční, který měl ve spolupráci s příslušnými ministerstvy udržovat styky s Čechy v zahraničí a sledovat jejich sociální, hospodářský i kulturní vývoj.

[114] Jan Auerhan: Několik poznámek k dnešní situaci československé menšiny v Polsku (Naše zahraničí, roč. V, leden 1925, sv. 4, str. 172-173).

[115] Tak vzpomínal kantor Jersák (s. 19), syn vojta Josefa Jersáka.

[116] HMT, i. č. ND 5957, z opisu článku, který vyšel v září 1927 v Našem zahraničí. - Podle Vl. Jelínka stál v čele obecní správy v té době Václav Gauderski.

které Kostnická jednota přijala, spočítala na 841.[117] V Československu bylo umístěno 128 reemigrantských rodin.[118] Bílá hora byla *odčiněna* pouze symbolicky návratem malého počtu potomků českých exulantů.

Ztroskotané naděje na reemigraci byly příčinou hořkosti. Teofil Miller napsal: *Těžko se bylo našim exulantům smířit s osudem, jenž jim tentokráte nejhlubší ránu zasadil, ránu, která se jim zdála svojí velikostí samé vyhnanství přesahovat... Z vlasti museli utíkat jako nuzáci, kteří kromě knih nic s sebou nepřinášeli, a přece je cizina přijala. A co dnes učinila jejich vlast drahá? Nic, než toliko to, že si vstup do vlasti kázala draze zaplatit.*[119]

Srovnání počtu příslušníků jednotlivých národností v Zelově před a po první reemigraci není snadné, protože nám chybí přesnější statistické údaje. Vývoj počtu Čechů lze poněkud sledovat na vývoji počtu členů evangelického reformovaného sboru, ale i tam jsou čísla v oficiální církevní statistice jen přibližná.[120] Lze pouze odhadovat, že se počet Čechů v Zelově a nejbližším okolí reemigrací (legální i ilegální)[121] a emigrací do jiných zemí snížil v roce 1928 zhruba o 400 na asi 3700 osob.[122]

5. Mezi dvěma válkami

Vedle neutěšených poválečných národnostních třenic zaměstnávaly zelovské občany starosti hospodářské. Rok 1919 začínal ještě ve znamení války: na hranicích se bojovalo, fabriky byly ve špatném stavu, chyběly suroviny. Teprve koncem roku se situace zlepšila, když se v Zelově začala vyrábět bavlněná látka pro polskou armádu, která potřebovala nové uniformy. V roce 1921 bylo dokonce pro tkalce práce dost, tkalcovští dělníci byli všude hledáni. Vznikaly nové tkalcovské podniky a dělníci si mohli vybírat podniky, které lépe platily. Svaz podnikatelů, založený v roce 1920,[123] se snažil o jednotnou mzdovou politiku, protože velké rozdíly mezi mzdami dávaly méně placeným dělníkům příčiny k stávkám. V roce 1922 bylo v Zelově 113 podnikatelů.[124]

O rok později polovina zelovských podniků zas zanikla. Polsko tvrdě zasáhla inflace a k nepříznivým hospodářským změnám v Zelově přispělo i vystěhování některých čes-

---

[117] V tomto počtu nebyla zahrnuta hromadná přihláška z Tábora, protože Táborští se obrátili bezprostředně na prezidentskou kancelář. Patřily k němu však kromě přihlášek z Polska i přihlášky z Volyně a několik z pruského Slezska (mimo Tábor).

[118] Výroční zpráva Kostnické Jednoty za rok 1928, s. 33.

[119] Miller, s. 49.

[120] Od roku 1921 je udáván *přibližný* počet členů reformovaného sboru stále stejným číslem 3000. Teprve v roce 1928 je počet upřesněn na 2675 (Sig. S III.6).

[121] Vladislav Jelínek zaznamenal 59 jmen zelovských rodin, které v letech 1918-1927 legálně reemigrovaly do Čech. Jsou to: Andršovi, Applovi, Burešovi, Čápovi, Dedeciusovi, Duškovi, Dušíkovi, Ditrichovi, Fibichovi, Gargulovi, Hartovi, Hejtmánkovi, Hoffmanovi, Hovorkovi, Jankovi, Jelínkovi, Jersákovi, Kedajovi, Kimrovi, Kovalští, Kulhaví, Kumpoltovi, Kuželovi, Latislavovi, Mackovi, Machovi, Malí, Markovi, Matějkovi, Matouškovi, Matysovi, Mojžíšovi, Musilovi, Najmanovi, Nevečeřalovi, Němcovi, Němečkovi, Novákovi, Pejgovi, Petrákovi, Pospíšilovi, Provazníkovi, Rajfovi, Rejchrtovi, Ranšovi, Rychečtí, Slámovi, Smetanovi, Svobodovi, Schmidtovi, Špringlovi, Šrajbrovi, Tomešovi, Tučkovi, Tvrdí, Veselovští, Vichkovi, Vondráčkovi, Zálišovi.

[122] K počtu členů reformovaného sboru (2675) je třeba přičíst členy sboru baptistického, jejichž počet se koncem dvacátých let udává i s rodinnými příslušníky na 1000. Počet členů svobodné církve reformované se v té době pohyboval kolem 60. - Podle Czajkovského (bez udání pramene) žilo v roce 1926 v Zelově a okolí 3628 Čechů (v samém Zelově 3170). - Srov. Martuszewski, s. 198.

[123] Jaworzynová, s. 24.

[124] Jaworzynová, s. 19.

kých podnikatelů do Čech a židovských do Palestiny.[125] Právě se rozbíhající poválečný hospodářský rozvoj obce byl znovu ochromen a pracovních příležitostí rychle ubylo.

Někdy, když bylo méně práce, dělal podnikatel svým zaměstnancům drahoty... Různé dary a odměny, které přinášeli obyvatelé polské národnosti židovským podnikatelům jako úplatek, aby od nich dostali práci, se vžily do té míry, že se říkalo: "Přines kačku, dostaneš pačku." Měli přinést kachnu, aby dostali práci. "Pačka" byl balík příze o váze 4,5 kg.[126]

Donuceni hospodářskou situací, stěhovali se někteří Češi ze Zelova zas ještě na Volyň,[127] jiní hledali práci ve francouzských uhelných dolech,[128] nebo odcházeli za výdělkem až do Ameriky. V polovině roku 1925 počítali v Zelově jen 45 podnikatelů,[129] ale to se poměry už zas začaly obracet k lepšímu.

Na rynku, kde se soustřeďovala většina zelovských obchodů a kde se konaly středeční trhy, postavili polští patrioti v roce 1925 pomník Tadeáši Kościuszkovi.[130] Jeho slavnostního odhalení 14. června se kazatel reformovaného sboru nemohl zúčastnit, protože byl právě na církevním synodu. Poláci si však jeho absenci vysvětlovali jako nedostatek solidarity zelovských Čechů s Poláky vůbec.[131] Ještě za vojta Jersáka bylo náměstí vydlážděno.[132] Významnější zelovské ulice dostaly v roce 1928 jména polských hrdinů a spisovatelů.[133]

Po přehnání nacionalistických bouří se vzájemné vztahy mezi národnostmi začaly zas normalizovat.

Židovská část obyvatelstva měla své středisko v ul. Sv. Anny (č. 9), kde od roku 1925 stála židovská náboženská škola, kterou navštěvovalo kolem 60 dětí.[134] Vysoký počet podnikatelů z židovských řad byl sice příčinou k občasné protižidovské náladě mezi tkalci, kteří se cítili být podnikateli vykořisťováni, ale i někteří čeští podnikatelé měli stejně špatnou pověst, a tak i je stíhal hněv dělníků.

Češi se sdružovali především ve svých evangelických sborech (v reformovaném, baptistickém a svobodně reformovaném[135]). Reformovaný sbor otevřel veřejnosti svou v roce 1914 založenou českou knihovnu.[136]

Poláci měli ve svých rukou zelovské školství a nově zřízena byla obecní knihovna s polskou literaturou.[137]

V roce 1925 žilo v Zelově 500 českých, 380 židovských, 240 polských a 50 německých rodin.[138] V roce 1926 pracovalo v Zelově 65 podnikatelů v textilním průmyslu. Z to-

---

[125] Zarys, s. 44.
[126] Vl. Jelínek.
[127] Zarys, s. 62.
[128] Míčan: Česká emigrace v Polsku a na Volyni, s. 39.
[129] Zarys, s. 44.
[130] Tadeusz Kościuszko (1746-1817) organizoval v roce 1794 polské povstání, které bojovalo za nezávislost Polska. Po porážce povstání žil ve Francii a zemřel ve Švýcarsku.
[131] Učitel zelovské školy Stroff ve svém proslovu Čechy nepřátelsky napadl (No 32, Notatki II, s. 76). - Martuszewski, s. 178.
[132] Jersák, s. 19.
[133] Zarys, s. 60.
[134] Zarys, s. 65.
[135] Viz níže.
[136] Knihovnu založil Radechovský. - Viz Míčan, s. 20.
[137] Zarys, s. 60.
[138] Pospíšil, s. 14-15.

ho Židé vlastnili 47 podniků, Češi 17 a Poláci jeden.[139] V místní samosprávě si Češi udržovali ještě své významné místo, ale podílely se na ní i jiné národnosti. V roce 1927 byl zvolen vojtem 1625 hlasy Vladimír Pospíšil, syn bývalého vojta a sudího Karla Pospíšila. Kromě vojta mohli Češi obsadit ještě i některá místa radních a jejich zástupců.[140]

< Členové obecní rady v Zelově v letech 1927-1931 >

Poměry v Zelově v roce 1927 popsal kantor Jan Matěj Tomeš: *Obdělávání půdy se rok od roku zlepšuje. Pěstuje se ponejvíce žito a brambory, méně pšenice, ječmen a oves. Kromě několika hospodářů - rolníků, mají ostatní hlavní výživu [obživu] z ručního tkalcovství. Většinou pracuje se pro zprostředkovatele, kteří dovážejí přízi z Lodže a dávají ji zpracovati tkalcům. Jsou to většinou Židé. V poslední době vzrůstá počet samostatných českých živnostníků zásobujících české tkalce prací. Jsou tu také 2 čeští pekaři, 6 řezníků, 4 obuvníci, 2 zámečníci, několik zednických mistrů, stavitelů a j. Část tkalců pracuje ve dvou mechanických továrnách, které jsou v rukou Židů. Třetí tkalcovnu staví zde Čech z Lodže. Majitelem čtvrté větší tkalcovny je Čech [zelovský] rodák...*

Nové obytné stavby, domy, jsou většinou z cihel, stavěny dle úředně potvrzených plánů, rovnoběžně s ulicí, kryté lepenkou; stodoly a chlévy staví se zvlášť. Chlévy a stáje, dřevě-

[139] Zarys, s. 44.

[140] Podle zprávy časopisu *Naše zahraničí* v roce 1927 (opis Vl. Jelínek) bylo Čechy obsazeno šest míst radních (z dvanácti) a čtyři místa zástupců radních (z šesti). - Podle polské literatury (Zarys, s. 63; - Tobjański, s. 113) bylo v místní samosprávě 8 Čechů, 5 Poláků, 2 Němci a 2 Židé. - Ze soudobého tabla představitelů obce lze vyčíst ze 17 nejméně 9 exulantských jmen. - Po uplynutí funkčního období byl Pospíšil znovu zvolen vojtem. Po něm vedl obecní úřad Władisław Gąsiorowski a od 22. ledna 1936 až do konce meziválečného období byl vojtem Polák Kazimierz Gil.

né neb zděné, kryté touž krytinou. Celý dvorek má čistší vzhled a ve většině je prost dřívějšího dolíku na hnůj, který se vyváží na příhodnější místo.

Nové domky mají obyčejně několik místností: na jednom konci kuchyň a pokoj obývá hospodář, druhý konec domku a dvě podkrovní světničky pronajímá. Uvnitř zmizely dřívější "sabatníky", pece a "komínky", které jsou nahraženy v kuchyni obyčejnou plotnou aneb železnou plotýnkou, v druhé místnosti jsou kamna. Kde je větší rodina, používá pro sebe více místností. V kuchyni požívají se pokrmy a vykonává se řemeslo, druhá "seknice" je ložnicí.[141]

Vztahy mezi Čechy v Zelově a Lodži zůstávaly živé. Čeští fabrikanti si v Lodži začínali otvírat vlastní obchody s prodejem látek ze Zelova.

První obchod s textilem vyrobeným v Zelově otvírají synové Pavla Rejchrta: na ulici Radvaňské Konstantin Rejchrt a na ulici Zelené Ludvík Rejchrt. Zprvu pro ně obstarával v Zelově všecko jejich bratr Pavel, ale když se odstěhoval na Volyň, liverovali pro ně jiní. Později se objevily obchody Josefa Slámy, který se v Zelově přiženil u Bohumila Matějky. V Zelově pro něj vyráběli látky tchán Matějka a jeho bratři Jan a Karel Slámovi. Josef Sláma pak otevřel obchod i ve Varšavě.[142]

V modernějších továrnách v Zelově se pracovalo už před válkou na mechanických stavech, poháněných parními stroji. Organizovaná dělba práce v rozptýlené manufaktuře se zdokonalovala. Předením a soukáním příze na cívky se zabývaly i nadále především ženy a děti. Ve dvacátých letech bylo v Zelově asi 1200 přadlen. Kvalifikovanou a dobře placenou prací snovačů se zabývalo asi padesát mužů. Surová bavlněná látka se v Zelově také bělila a barvila. Vedle tkalců[143] běličů a barvířů látek se zabývali někteří řemeslníci výrobou kolovratů, snovadel a tkalcovských stavů. Samozřejmě se v Zelově uplatnili i koláři, truhláři, kováři, zedníci, krejčí a ševci.

Životní podmínky dělníků a chalupníků byly velmi skromné. Ještě skoro tři čtvrtiny všech zelovských domů byly dřevěné.[144] Ani v bytových podmínkách se mnoho nezměnilo. Početné rodiny se tísnily většinou v jedné nebo ve dvou místnostech.

V každém téměř stavení byl tkalcovský stav. Někde byly dva i tři stavy v jedné místnosti. Kde byly tři stavy, tam musely být dva kolovrátky na soukání cívek do tkalcovských člunků. Pracovalo se čtrnáct hodin denně. Vstávalo se již v 5 hodin a stavy klapaly až do 8 nebo 9 hodin večer. Byla to namáhavá práce...[145]

Rozvoj moderního tkalcovství v zelovských továrnách vytlačoval na jedné straně domácké tkalcovství chalupníků, na druhé straně levná práce domácích tkalců umožňovala podnikatelům udržovat mzdy továrních dělníků na poměrně nízké úrovni. Dělníci se dostali pod vliv polské socialistické strany[146] a začali už koncem roku 1919 organizovat stávky. Počátkem dvacátých let byla v Zelově založena skupina polské komunistické dělnické strany.[147] V těchto levicových stranách a v odborech[148] se angažovali od samého po-

---

[141] HMT, i. č. ND 5957, opis článku, který vyšel v září 1927 v Našem zahraničí.

[142] Jersák, s. 13.

[143] Počet tkalců v Zelově v roce 1926 se udává různě, od 820 přes 1669 až do 2500. (Srov. Martuszewski, s. 224; - HMT, ND i.č.6062, s. 9.)

[144] V roce 1926 bylo ze 448 domů 125 zděných (Zarys, s. 58).

[145] V. Novák.

[146] Zarys, s. 51; - podrobněji Miller.

[147] HMT, ND i. č. 6062, s. 13.

[148] Třídní svaz dělníků textilního průmyslu, Svaz práce a Svaz domkářů - zaměstnanců textilního průmyslu (Kořalka, s. 100). Odbory pracovaly v Zelově od roku 1913.

čátku i potomci českých exulantů, na předních místech Karel a Emil Jankovi, Karel Nevečeřal, Jan Matys a Teofil Miller.

Do společnosti potomků českých exulantů se touto cestou transportovaly nejen myšlenky sociální spravedlnosti. Mezi českými levicovými stranìky se uchytila leninská hesla o škodlivosti víry v Boha. Zelovští komunisté zařadili veškeré církve do tábora třídního nepřítele. *Účinný boj s kapitalismem musel proto být veden s náboženstvím všeho druhu,* mínil Teofil Miller.[149] Čeští socialisté a komunisté se naučili hubovat na faráře a kapitalisty, Boha nepotřebovali, věřili v Sovětský svaz, ale exulantské tradice se nechtěli vzdát. Vykládali si ji po svém.

Komunisté nabízeli marxistickou literaturu a Teofil Miller byl o ní pevně přesvědčen: *Byl v těch knihách obraz nového spravedlivého života po všech stránkách dokonalého, jaký po zmizení darmojedů a převzetí vlády do rukou lidu práce přijít musí...* Ve své agitaci však narazil na odpor. Stěžoval si na své zelovské soukmenovce: *"Jo," říkali. "Je to tam na povrchu hezký, ale to nejdůležitější tam nenajdete. Je to pokus budování spravedlnosti bez Boha, pokus o pomíjení a převyšování Boží moudrosti. Takové pokusy jsou rouhavé a hříšné a skončí jako stavba babylonské věže." ...S pocitem lepšího vědění si dál sedali u svých knihovniček a s úctou přerovnávali jednu knihu po druhé z hromádky na hromádku. Táta seděl na stoličce a vysvětloval rodině: "Tenhle kancionál už první stránky nemá, ale celost pravdy je v něm obsažená. V kolika rukou už se nacházel! V kolika úzkostech byl posilou! To by se nespočítalo. A tuhle Bibli jsem zdědil po svém tátovi, po vašem dědečkovi, a ten zase po pradědečkovi..."*[150] Mezi takovými písmáky Miller se svou argumentací neuspěl.

Millera v jeho komunistickém a *volnomyšlenkářském* smýšlení zbožnost věřících hněvala. Faráře neměl rád, ale byl na něj odkázán, když se chtěl v roce 1934 oženit: *Za ohlášky jsem zaplatil, za akt také. Ale když už byl akt slibní [uzavření sňatku] v pořadové knize zapsán i podepsán, prohlásil jsem, že o kostelní blahoslavenství nemám zájem, protože jsem volnomyšlenkář a jenom silou práva se v seznamu církevních členů nacházím.*[151] A na jiném místě vysvětloval: *Neexistovaly úřední sňatky, úřední evidence novorozeňat, ani nebyly jiné než církevní hřbitovy... V pojištění i dědičném právu měla družka nebo nemanželské děti velké těžkosti... V některých polských městech se stávalo, že rakev s pozůstatkami volnomyšlenkáře byla ponechána před zamčenými hřbitovními vraty. To vše však jenom zvětšovalo odpor k církvím a k vládě a zesilovalo touhu po svobodě.*[152]

Teofil Miller s velkým nadšením a vírou ve správnost komunistické cesty chtěl bojovat za tuto svobodu, za sociální spravedlnost a proti chudobě.

Proti chudobě v Zelově bojovali nejen komunisté. Už od roku 1903 se reformovaný sbor zabýval plány na založení vlastního útulku pro přestárlé, nemocné a opuštěné. V době největší nouze za první světové války byl takový útulek aspoň na čas skutečně zřízen, ale pro trvalé zařízení chyběl dostatečný finanční základ. Ženy zelovského reformovaného sboru se na popud faráře Fibicha v roce 1927 sdružily ve spolku, který nejprve pracoval jen jako nenápadný ženský kroužek (*Koło pań*), ale cílem tohoto kroužku se na návrh ženy Władisława Gąsiorowského Pauliny[153] stala zas péče o staré lidi, odkázáné na žebro-

---

[149] Srov. Země otců, s. 130.
[150] Miller, s. 43.
[151] Tamtéž, s. 185.
[152] Tamtéž, s. 104.
[153] Podle dopisu Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.

tu. Ženy pro ně zřídily prozatímní útulek nejprve v jedné větší místnosti v domě Gąsiorovského a staraly se o to, aby staří lidé dostali najíst. Samy pro ně sbíraly milodary především od zámožnějších zelovských občanů. Na svých schůzkách se zabývaly ručními pracemi a své výrobky prodávaly v bazarech, které pořádaly v zelovském kině i s hudebním programem. Ženám se podařilo na své práci zainteresovat také muže.[154] Dne 21. července 1930 byl zapsán do úředního rejstříku spolků na vojevodském úřadě v Lodži zelovský Spolek péče o chudé (*Towarzystwo opieki nad ubogimi przy parafji Ewangelicko-Reformowanej w Zelowie, powiatu łaskiego*), jehož předsedkyní se stala Paulina Gąsiorowská. Díky píli ženského kroužku byly výnosy starších sbírek a odkazů na zřízení starobince doplněny dalšími příjmy. Netrvalo dlouho a spolek mohl za 6000 zlatých koupit ve Zlaté ulici domek č. 15. Nově zřízený útulek pro přestárlé (*Dom Opieki*)[155] slavnostně otevřel superintendent Stefan Skiersky 19. listopadu 1933. Slavnosti se zúčastnil vedle místního kazatele Piaseckého také kazatel Jiří Jelen a prezes konzistoře. V den slavnostního otevření v něm bydleli jen tři staří lidé. V následujících dnech však do něj byli přestěhováni i stařečkové a stařenky ze staršího prozatímního útulku. Útulek vedla zdarma Amálka Millerová,[156] sestra komunisty Teofila Millera.

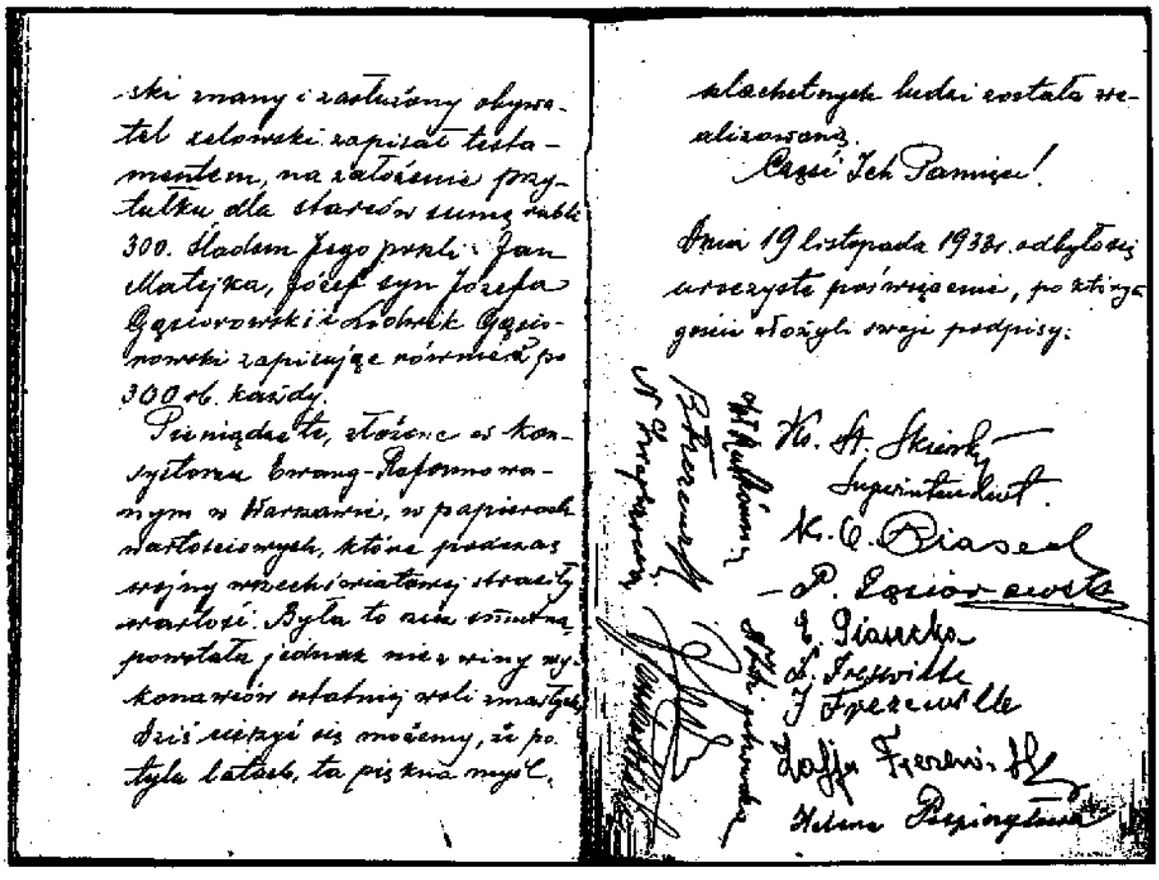

< Z pamětní knihy Spolku péče o chudé, 19.11.1933 >

Osvětová iniciativa rodiny Gąsiorowské nenacházela v zelovském sboru vždy příznivou ozvěnu. Ti, kteří se chtěli vyvarovat bezbožného života, nebyli ochotni účastnit se

---

154 Muži byli vedeni pouze jako *podpůrní členové* spolku. Jejich povinností bylo platit každoroční příspěvek 4 zl.

155 Podle dopisu Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.- Podle Kriegseisena (s. 65) stál dům 5000 zl. - Ještě v roce 1950 v něm bydlelo pět starých lidí.

156 Podle dopisu Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka. - Srov. Země otců, s. 135.

< Evangelický starobinec ve Zlaté ulici >

večera zpěvů a výstupů v kině, ani když měl výnos slavnosti sloužit dobročinným účelům. Gąsiorowští se však nenechali ve svých předsevzetích omezovat. Vzorem jim byl společenský život ve Varšavě. Władisław Gąsiorowski později vzpomínal: **S manželkou jsme založili pro oživení kulturního a společenského života v Zelově "Zelovskou společnost milovníků umění", jehož jsem se stal předsedou. Pořádali jsme amatérská představení, byl založen smíšený soubor, organizovali jsme výlety a podobně. Výnos z představení jsme věnovali dobročinným účelům... Část peněz jsme použili k založení knihovny tohoto spolku, která byla brzy zpřístupněna veřejnosti. Sbírali jsme rovněž na postavení pomníku Tad. Kościuszki...*[157]

Rodina Gąsiorowských se angažovala v českém reformovaném sboru, ale ve svém národnostním cítění byla popolštěna, a její osvětová činnost byla polská.

Češi se i v osvětové práci snažili udržet svou národnostní odlišnost. 7. června 1931 byla v Zelově založena *Česká beseda.*[158] Iniciátorem byl Pavel Hájek z Lodže, který svolal ustavující schůzi, na níž byl kantor J. M. Tomeš zvolen tajemníkem spolku. Schůze však nebyla včas oznámena místním úřadům, což mělo za následek nemalé mrzutosti. Předložené stanovy spolku situaci jen zhoršily, protože nepříliš šikovně formulovaný základní bod připouštěl výklad, že členství v tomto spolku mohou nabýt pouze Češi, čímž se Poláci cítili vyloučeni.[159] Spolek si stanovil jako svůj cíl osvětovou a sportovní činnost.

Český kantor J. M. Tomeš byl v roce 1931 vytlačen ze školy. Ani náboženství už nemělo být vyučováno česky. V následujícím roce bylo sice vydáno nařízení, podle kterého měly mít jiné národnosti v Polsku možnost zakládat své školy na vlastní náklady,[160] ale zelovským Čechům takové nařízení mnoho nepomohlo.[161]

Polská socialistická strana-levice a odbory poskytovaly zelovské mládeži nabídky rozptýlení a zábavy, které se v mnohém nápadně podobaly nabídkám křesťanských sborů. Strana si pronajala nedaleko náměstí místnost, v níž se scházela mládež k besedám a ke zpěvu. Cvičil tu dělnický orchestr, malovala se hesla do demostračních průvodů a šily se prapory.[162]

---

[157] Dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.

[158] Niewieczerzal: Dzieje, s. 20. - Ve Varšavě byla v prosinci 1872 založena z iniciativy varšavských Čechů (Jos. Dušíka, Vladislava Kornalíka, Karla Pošepného a Stárka) "Československá čítárna", okolo níž se začal sdružovat spolek "Beseda". Spolek byl obnoven v červnu 1923 péčí tehdejšího vyslance Prokopa Maxy a lektora českého jazyka na varšavské univerzitě Dr. Bohumila Vydry, který se stal prvním předsedou spolku. V roce 1931 pořádal varšavský spolek zájezd k Čechoslovákům na Volyň. (Dr. Jos. Kurz: "Československá beseda ve Varšavě", in: Národní politika, 05.03.1935.)

[159] Vl. Jelínek.

[160] Martuszewski, s. 196-197, 199; - Zarys, s. 64.

[161] O školství viz níže.

[162] Podle vzpomínek Teofila Millera Kořalka, s. 104.

Zelov získal v roce 1928 městská práva pro správu svých financí.[163] Místní samospráva měla ovšem nedostatek peněz, a z toho mála, co se v pokladně sešlo, pohltily skoro polovinu platy místních úředníků.[164]

Vzdor všem krizovým obdobím a nezaměstnanosti, která ve dvacátých a třicátých letech ohrožovala hospodářský vývoj nejen v Polsku, se Zelov vyvíjel slibně. Ke starším tkalcovským dílnám[165] přibývaly nové, větší. 1924 založil nový podnik Władisław Gąsiorowski, v roce 1928 začala (v ulici Żieromskiego) pracovat továrna Josefa Jersáka, vybavená 150 stavy, která zaměstnávala 280 dělníků.[166] Téměř současně stavěl svou továrnu Ludvík Rejchrt v ul. Kościuszki a další fabriku postavil Pavel Recław.[167] V roce 1933 uvedl do provozu továrnu se 150 stavy v ulici Piotrkowské Václav Sláma a v blízkém Herbertově začala ve stejném roce pracovat továrna Karla Rejchrta se 200 stavy. Vedle textilních továren byly nově založeny i dvě cihelny a motorový mlýn.[168]

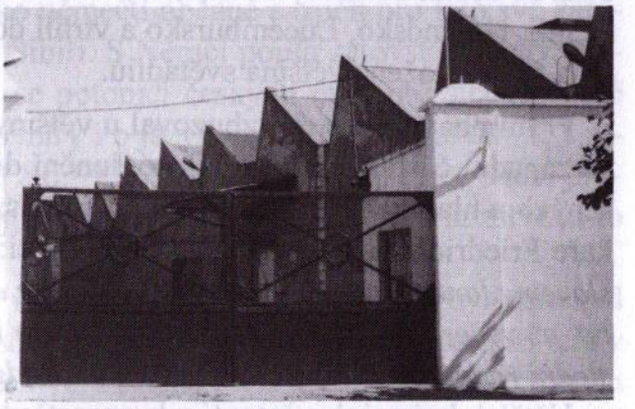

< Jersákova továrna >

Zelovské tkalcovny zaměstnávaly v roce 1933 na tisíc dělníků.[169] Počátkem třicátých let organizovaly levicové strany v Zelově jednu stávku za druhou. Vedle stávkujících dělníků, kteří žádali zvýšení mezd, demonstrovali nezaměstnaní, kteří nevěděli, jak uživit rodinu.[170] Komunisté žádali ode všech zelovských dělníků bezpodmínečnou solidaritu: *V roce 1935, v průběhu generální stávky textiláků, celý Zelov jako vždy od prvního dne stávky nepracoval. Ale v jeho blízkém sousedství, ve fabrice Rejchrta na Herbertově, nestávkovali. I když to nebylo v Zelově, považovali jsme to za naši hanbu. Šli jsme na ně a z fabriky jsme je povyhazovali. A když se ani potom nezlepšili a pracovali dále, přepadávali jsme ty stávkokazy, i když šli domů pod ochranou policie.*[171]

Do Polska začal v té době doléhat velikášský křik německého "vůdce" Adolfa Hitlera, který sliboval Němcům ráj na zemi. Proslýchalo se, že se hospodářská situace v Německu pod jeho vedením skutečně zlepšuje, a mnozí zelovští Němci, především nezaměstnaní, hledali v jeho demagogickém hřmotu naději na zlepšení vlastních životních podmínek. Někteří z nich se dokonce rozhodli odejít do německé říše. Mladí němečtí muži, kteří podléhali jako občané Polské republiky branné povinnosti, opouštěli republiku ilegálně.[172] Znovu začaly ožívat národnostní třenice, tentokrát podnícené nadřazeně domýšlivým chováním některých zelovských Němců.[173]

---

[163] Zarys, s. 60.
[164] Zarys, s. 61.
[165] Libermanova (založená v roce 1905), Spigelmanova, Tenebaumova, Majerova z roku 1919, i novější, rovněž poválečná dílna Jakuba Lewiho (Zarys, s. 44).
[166] Tobjański, s. 126, srov. Zarys, s. 45 a Martuszewski, s. 223.
[167] Časové zařazení vzniku nových továren se v literatuře někdy rozchází. Recław postavil svou továrnu v roce 1929 (tak Tobjański, s. 127) nebo1932 (Zarys, s. 45). Tobjański poznamenává, že Recław byl Čech!?
[168] Tobjański, s. 128.
[169] Zarys, s. 45.
[170] Zarys, s. 51nn; - Martuszewski, s. 226.
[171] Komunista Karel Janko (nar. 1882), tchán T. Millera (HMT, i.č. ND 6239, s.199).
[172] Zarys, s. 68.
[173] Srov. Země otců, s. 232.

6. V druhé světové válce

Hitlerova rozpínavá politika už několik let nevěstila nic dobrého. Velmoci mu obětovaly malé Československo v bláhové naději, že ho upokojí. Mír *zachráněný* v roce 1938 však už nebyl mírem. Cílenou lživou propagandou se německému *führerovi* podařilo navázat na nacionalistické dědictví minulého století a scestně ovlivnit velkou část národa. Německý nacionalismus přerostl ve vražedný hitlerovský rasismus.

Uměle inscenované německo-polské konflikty byly neblahou předzvěstí katastrofy. V prvních zářijových hodinách roku 1939 přepadlo Německo bez vypovězení války Polsko, které právě začalo mobilizovat. O dva dny později vyhlásily Německu válku Anglie a Francie, o něco později se přidala Kanada. Sovětská armáda okupovala Ukrajinu a Volyň, v příštím měsíci uzavřelo Turecko spojeneckou smlouvu s Anglií a Francií, Sovětský svaz se dostal do války s Finskem, Němci obsadili Dánsko, vpadli do Norska, podrobili si Belgii, Holandsko, Lucembursko a vtrhli do Francie, proti které zaútočila Itálie. Do války byla brzy zatažena většina světadílů.

První obavy a strach vzbuzoval u většiny zelovského obyvatelstva pohled na uprchlíky ze západní části Polska, vzdálené dunění děl a německá letadla. Pohled na proudy předěšených a hladových lidí, prchajících z Praszky a Wieluně, pohnuly rodinu zelovského pekaře Friedricha Matějky k nevšední reakci: *Friedrich Matějka spolu se svými syny Jaroslavem, Janem a Norbertem pekli chléb ve dne v noci a rozdávali ho uprchlíkům tak dlouho, až vyčerpali všecky své zásoby. Někdo je později udal a Friedrich Matějka se v neposlední řadě i proto dostal do vězení na Radgošť.*[174]

Větších bojových střetnutí v bezprostřední blízkosti byl Zelov ušetřen. Zelovští Němci, kteří podlehli nacistické propagandě, vítali první jednotky německé armády procházející Zelovem s nadšením a květy.[175]

Po kapitulaci Varšavy byla správa dobyté polské země německými okupanty nově organizována. Zelov byl včleněn do německého správního soukolí 9. listopadu 1939 a hned o dva dny později došlo k prvnímu zatýkání desítek podezřelých, pro německou politiku nepohodlných obyvatel Zelova.[176] V budově obecního úřadu se zařídila německá policie. Velitel *ochranné policie* Rapsch se usadil v katolické faře[177] a představitel obecní správy, komisař Johannes Berger, se nastěhoval do nově postavené evangelické fary.

Němečtí okupanti se snažili ukázat v Zelově i ze své pořádkumilovné stránky, jak vyprávěl Teofil Miller: *Krátce po uchopení moci poskytli fašisté nezaměstnaným menší peněžitou podporu. Ne však zadarmo. Každý podporovaný musel pracovat na veřejných pracích. Kopaly se příkopy, čistily bahnité kanály, bouraly se staré domy, opravovaly mosty, odhazoval sníh a podobně. Na těchto pracích jsem byl také zaměstnán a Josef Svoboda dělal skupináře. Jednou si mne zavolal a tázal se mne, zda bych s ním nešel na lepší práci a přitom se významně usmíval a vysvětloval: "Jsem totiž pověřen řádným uskladněním všech knih a dokladů z bývalého obecního úřadu a policejní stanice." Němci totiž, když ve stejné budově zařizovali vlastní úřady, vyhazovali vše na půdu na jednu velikou hromadu bez ladu a skladu. Měli jsme spisy roztřídit a uklidit do velikých beden, aby snad v nich v případě potřeby mohli hledat...* Pět vybraných mužů se dalo na půdě do

---

[174] Anežka Smetanová.
[175] Zarys, s. 68.
[176] Tamtéž; - Olejnik, s. 67.
[177] Zarys, s. 70.

horlivé práce třídění spisů a komunista Miller si vzal na starost *vše, co bude mít politické nebo odborové zabarvení.* Jeho *politicky neorganizovaní* spolupracovníci mu ochotně pomáhali vytřídit spisový materiál, který by v rukou okupantů snad mohl někomu uškodit. *Pokaždé, když se na mé hromádce nasbíralo přiměřené množství materiálu, nacpal jsem si ho pod kabát, za košili a kam se jen dalo a šel s tím na dvůr do dřevěného žumpového záchodu. Stačilo, aby si mne některý z německých úředníků... všiml a byl by se mnou konec... Na záchodě jsem všecko vyházel do díry, klackem ponořil do husté močky a běžel zas zpátky sbírat další materiál...*[178]

Jaký měli Češi poměr k Němcům? V jejich povědomí zůstával i po stu letech jakýsi zbytek vděčnosti za to, že pruský král přijal pronásledované české exulanty a umožnil jim založení vlastních kolonií. Věděli, že jejich předkové pak nějaký čas v pruském Slezsku žili. Zelovští Češi, kteří přišli ze Slezska o něco později a neupravili svůj poměr k ruskému státu, platili ještě v první světové válce jako němečtí občané a trpěli pro toto své zařazení přinejmenším tím, že byli internováni na Sibiři. S Němci pojila zelovské Čechy i náboženská, reformační příbuznost. Od Poláků se potomci českých exulantů sice vědomě distancovali, pokud šlo o vyznání a do značné míry i o jazyk, avšak identifikovali se s nimi, když šlo o hájení země, ve které společně žili.[179] Podle svědectví generací, které prožily v Zelově první světovou válku, nepřáli si Češi ani tehdy německého vítězství, o to méně si ho přáli ve druhé světové válce.

Situace však byla složitá. Přátelský poměr zelovských Čechů k Polákům byl poněkud poškozen událostmi v prvních měsících po získání polské samostatnosti, které se tehdy nepříznivě obrazily na soužití národností v Zelově. Přátelské vztahy Čechů k zelovským Němcům utrpěly zas v předválečných a prvních válečných dnech bezohledností německé pýchy. Avšak tradice více než stoletého pokojného soužití zelovských Čechů s Němci, s nimiž tvořili kdysi jeden sbor a dosud sdíleli hřbitov, nebyla živnou půdou, na které by se rychle uchytila nenávist proti celému německému národu.

Dobře informovaní němečtí okupanti se snažili mezi obě slovanské národnosti v Zelově zarazit klín. Nabídli Čechům, před půldruhým stoletím pruským poddaným,[180] zápis do německé národní listiny - *Deutsche Volksliste*, s čímž byla spojena určitá záruka bezpečnosti a řada materiálních výhod.

Zasévání nesváru do soužití národností bylo dobře promyšlenou taktikou. Její obětí se nestali jen potomci českých exulantů, přišlých kdysi z Pruska. Nařízení německého ministerstva vnitra z listopadu 1940[181] vyjímalo z právních a správních předpisů týkajících se Poláků i všecky ostatní národnosti žijící v Polsku. Počítalo se s Litevci, Rusy, Bělorusy,

---

[178] Miller, s. 111-112.

[179] Paralely nacházíme v poměru (reformovaných) Čechů k (luterským) Němcům ve Slezsku. Pro potomky exulantů stálo na prvním místě vyznání, které jako odkaz otců bylo ovšem spojeno i s úsilím o zachování mateřštiny, na druhém místě pak identifikace se zemí, ve které našli svůj domov. Slezští potomci českých exulantů se sami prohlašovali ještě v druhém desetiletí 20. století častěji v jedné větě současně za *Čechy a německé patrioty*, aniž by v obou zařazeních viděli nějaký protiklad. (Například, když jim v rámci germanizace v Husinci bylo bráněno používat při bohoslužbách české zpěvníky.)

[180] Toto zdůvodnění bylo ještě vyšperkováno domněnkami o smíšení české a německé krve v době pobytu českých exulantů ve Slezsku. Někteří Češi měli totiž německá jména, která si však s sebou přinesli jejich předci buď už z Čech, nebo ve slezském exilu z praktických důvodů česká jména přeložili do němčiny. (Husinecký Laštovička se podepsal na českou žádost česky Laštovička a na stejnou žádost přeloženou do němčiny přeloženým jménem Schwalbe.) Ke smíšeným česko-německým manželstvím docházelo v prvních padesáti letech zcela výjimečně.

[181] Runderlaß des Reichsministers des Inneren vom 14. November 1940 - I e 5504 VIII/40 - 5000 Ost (v pozůstalosti faráře Jar. Nevečeřala).

Ukrajinci, Čechy a Kašuby. Příslušníci těchto národů měli právo žádat u nižších správních úřadů potvrzení o tom, že nejsou Poláci, aby se mohli kdykoli v případě potřeby prokázat a dosáhnout úlev.

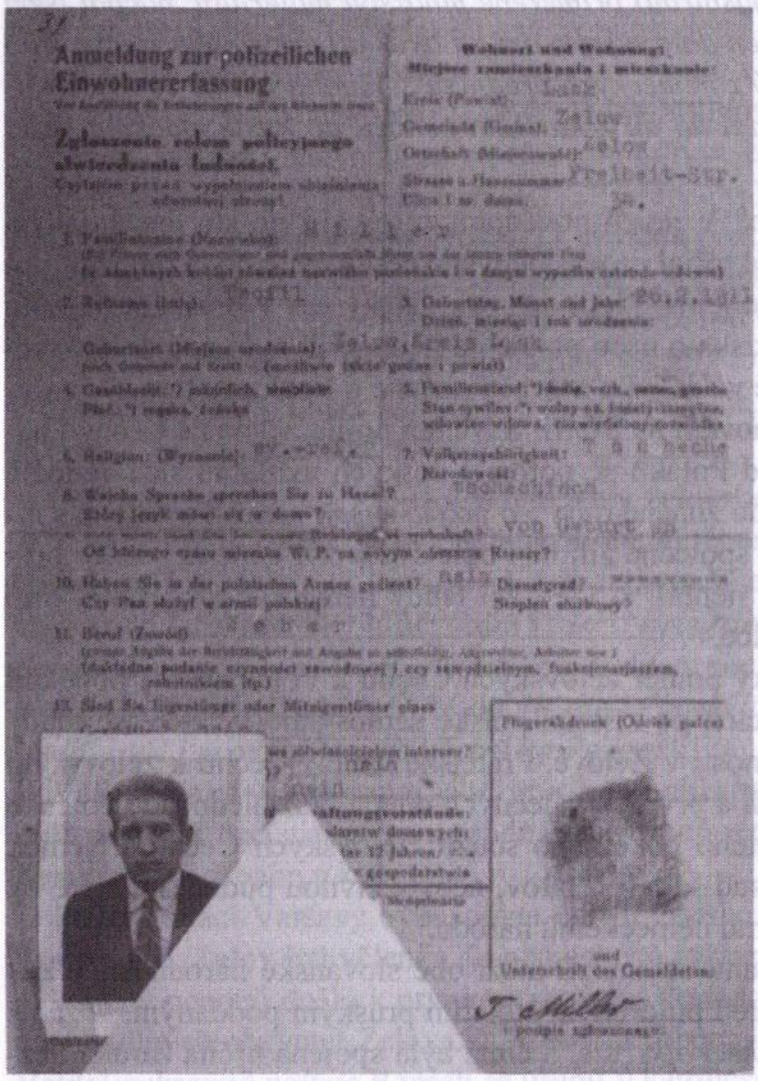
Anmeldung zur polizeilichen Einwohnererfassung

< Policejní přihláška Teofila Millera, 1940 >

Zelovští Češi byli bez vlastního přičinění zařazeni do středně privilegované skupiny, dostali zvláštní průkazy, nebyli zvlášť omezováni ve svém povolání, a i jejich zásobovací lístky byly výhodnější. Už toto opatření stačilo, aby byli v očích hůře postavených sousedů polské národnosti zdiskreditováni.

Poněmčující nabídka okupantů byla pro některé Čechy do určité míry lákavá, a lidé, volící cestu nejmenšího odporu, si mohli přitom zachovat dojem, že svým kladným rozhodnutím nikomu neublíží. Však příležitosti využila nakonec i řada Poláků.[182] Především rodiny smíšených manželství česko-německých nebo polsko-německých se nechaly snáze pohnout. Někteří Poláci se přihlásili aspoň k české národnosti, aby si své postavení usnadnili.[183]

Rozhodování Čechů nebylo vždy svobodné. Často je přivedli němečtí mocipáni záměrně do nouzové rodinné situace, aby jim nabídli jako jediné východisko přihlášku na *folksliste*. Odvezli například otce mladé rodiny na nucené práce a matku docela malých dětí nutili chodit do práce. Jedině zápis *do folkslisty* mohl matku dětem vrátit.[184] Podobně probíhalo často i konfiskování majetku a odvoz na nucené práce, ačkoliv toho měli být Češi podle úředních nařízení vlastně ušetřeni.[185] Čeští konspiranti z odboje se *do folkslisty* nechali zapsat, aby opatřovali spolehlivé informace.

Folkslista, jak Češi říkali, která z pohledu polských sousedů zajišťovala Čechům jen privilegia, byla ve skutečnosti pro většinu Čechů pouze zvláštním druhem šikany a velkým břemenem. Konsekvencí podepsání *folkslisty* byla pro mladé muže vojenská povinnost v německé armádě, které se Češi v každém případě chtěli vyhnout. Němci navštěvo-

---

[182] Martuszewski, s. 207.

[183] Zarys, s. 69.

[184] Srov. Země otců, s. 239 (zpráva Teofila Millera).

[185] Jeden pamětník jmenuje sedm českých rodin z Bachorzina, které byly 19.03.1942 odvezeny do Buczku k lékařské prohlídce a ti, kteří byli schopni, byli odvezeni na nucené práce do říše. (Země otců, s. 240.) Nebyl to případ ojedinělý. Podle T. Millera (HMT, i.č. 6107) pět českých mužů na nucených pracích dokonce zahynulo.

vali české rodiny, chodili od domu k domu, lákali sliby a hrozili neblahými důsledky těm, kteří odmítali nechat se zapsat. Češi, kteří v představě usnadnění si života nebo naopak donuceni výhružkami *folkslistu* podepsali, upadali do opovržení stejnou měrou u Poláků jako i u ostatních Čechů, a proto se snažili tento svůj čin pokud možno před svými soukmenovci utajit. To je snad důvodem toho, že někteří čeští pamětníci považují počet Čechů, kteří se přihlásili k německé národnosti, za mizivý, zatímco polští sousedé ve své nedůvěřivosti považovali téměř všechny Čechy pro jejich výhodnější potravinové lístky za německé kolaboranty. V roce 1939 žilo v Zelově 3 833 Čechů. *Folkslistu* podepsalo 1289 zelovských obyvatel (Němců, Čechů a Poláků). Jaký podíl měli na tomto čísle Češi, není zcela vyjasněno.[186]

Do Zelova byla poslána rasová komise, aby prověřila únosnost zařazení zelovských Čechů do *rasy* německého národa. Starší českého reformovaného sboru, jako představitelé české národnosti v Zelově, měli poslat před komisi 150 mužů a 150 žen.[187] Češi se organizovali tak, aby se před komisi dostavili lidé starší, nemocní a nebo aspoň neupravení. Na komisi udělali špatný dojem, čímž snad poněkud povolil nátlak na české obyvatele, aby se hlásili k německé národnosti. Avšak ještě v dubnu 1943 byly obecní úřady napomínány, aby je k podpisu přihlášky přiměly.[188] Čeští učitelé v Zelově chtěli využít polehčujícího postavení Čechů a zažádali o povolení vyučovat češtinu, ale samozřejmě nepochodili.[189]

Přes lákavá slova okupantů a nabídky pochybných privilegií byli i Češi vystaveni nejistotě a represáliím. Anežka Smetanová na tuto dobu svého dětství vzpomíná: *Maminka byla věřící nejen ve slovech, ale i v skutcích. Ráda navštěvovala staré a nemocné lidi. Chodívala do starobince za nevidomou Amálkou, ale i za jinými lidmi, kteří potřebovali pomoci. V době okupace pomáhala nakupovat lidem, kteří neuměli německy, protože některé prodavačky nechtěly obsluhovat zákazníky, kteří nemluvili německy. Jednou v noci nás vzbudilo dupání. Maminka odhrnula záclonu a povídá: "Žlutky k nám přišly. Kdyby mě vzaly, to jen nebeč." (Vojáci měli žlutavou uniformu, proto se jim říkalo žlutky.) Tehdy chtěli odvézt tatínkovu starší sestru Malču, ale Pán Bůh ji zastínil svou pravicí. Ukryla se za dveřmi. Klika zevnitř byla vytažena a ve světnici těsně při dveřích stála skříň na šaty. Nenašli ji. Musela se pak ale hlásit na pracovním úřadě ("arbeitsamtu") a dostala za úkol vyrábět ze slámy bačkory pro vojáky, které si při stráži navlékali přes boty. Ze slámy namočené ve vodě pletla rulíky, sešívala je a formovala z nich bačkory. Z naší rodiny odvezli na nucené práce tatínkova švagra, Viléma Nováka (dostal se do Solingen) a Milenku Kedajovou i jejího pozdějšího manžela Josefa Provazníka.*

Byly však případy, snad to byly jen velké výjimky, že někteří Češi podepsali nejen folkslistu, ale navíc nacistům i horlivě přisluhovali ke škodě svých spoluobčanů, jak svědčí Josef Matys: *Polská mládež na tom byla zle. K večeru přijeli gestapáci (žlutky) do*

---

[186] Tobjański (s. 168) udává, že z toho byla zhruba polovina (tedy zhruba 650) Čechů, tj. asi šestina z celkového počtu zelovských Čechů, což by jistě nebylo zanedbatelné číslo. Pramen však Tobjański neuvádí. Nepíše, která národnostní skupina tvořila druhou polovinu sumy. Byli-li to pouze Němci, pak by bylo třeba porovnat tento počet k celkovému počtu Němců, žijících v roce 1939 v Zelově (ca. 1100). A pro vzájemné porozumění národností by v těchto souvislostech bylo nutné ptát se i po nejspíše malém čísle zelovských Poláků, kteří podlehli poněkud jiným svodům nebo hrozbám. A že se skutečně i Poláci přihlásili k německé národnosti, Tobjański na jiném místě nepopírá (Zarys, s. 69). Podle faráře Jaroslava Nevečeřala se přihlásilo k německé národnosti 1 % Čechů.

[187] Tobjański (s. 168) udává 150, Teofil Miller (s. 117) mínil 200.

[188] Tobjański, s. 168; - Olejnik, s. 69.

[189] Miller, s. 116.

vesnice, kterou obklíčili, chodili od stavení ke stavení a brali všecky mladé lidi. Děvčata a chlapce pak naložili na nákladní auto a odvezli do Německa na práci. Mnoho mladých lidí se skrývalo v lesích a na polích v obilí. Za války, když jsem byl nasazen na stavební práce na vesnicích, jezdil jsem do práce na kole někdy až 18 km. Jednoho rána, když jsem jel na kole o půl šesté do práce, dohonil jsem dva gestapáky. Před nimi běželi asi dvacetiletý mladík a osmnáctileté děvče, sourozenci z naší vesnice, kteří měli ruce svázané dozadu a ještě byli přivázáni lanem, za které je ti gestapáci drželi, aby neutekli. Na poli bylo už dost chladno, tak spali ti mladí lidé doma. Vedle nich bydlel jeden Němec, asi je viděl a udal je. Ti gestapáci, co je vedli, byli Češi.

Staré sousedské vztahy byly narušeny a každý si musel dobře rozmyslet, komu může důvěřovat a komu ne, jak svědčí tragická zkušenost rodiny Kedajovy: *Tatínkův bratr, Josef Kedaj, zabil spolu se sousedem prase. Soused si svou polovičku prasete odnesl domů, ale Josefa udal na žandarmerii. Žandarm přišel, našel polovinu prasete a povídá: "Ty si nemocnej, ale já pro tebe za dva týdny přídu." Strýc nevyužil příležitosti, nechtěl opustit manželku a dceru. O dva týdny později byl Josef zatčen, poslán do Radgoště, převezen do Sieradze a tam byl umučen.*[190]

Třídění národností v Zelově zasáhlo nejnemilosrdněji Židy. Pro Židy nebylo volby. Jejich úděl byl od samého počátku války nejkrutější. Jeden ze zelovských Židů, Zew Wolf Szkop, narozený v roce 1912 v Zelově, po letech vzpomínal: **V Zelově žilo 500 židovských rodin... Pokud jde o židovskou obec, byl jejím předsedou až do počátku války Rosensaft a jeho zástupcem byl Majer, pozdější předseda židovské rady... V městečku Szczercowě, vzdáleném 21 km od Zelova, žilo až do počátku války 300 židovských rodin. V září 1939 městečko zcela zničila ustupující polská armáda. Židé, kteří tak ztratili své domovy, zanechali v městečku svůj celý majetek a bosí a nazí přišli do Zelova, aby tu zůstali. Podobný osud potkal Židy bydlící ve Wieluni a v Praszce. Zůstali bez střechy nad hlavou a se svou bídou přišli do Zelova. Bylo mezi nimi i mnoho raněných. Židé v Zelově přijali uprchlíky, ubytovali je a židovská obec se o ně starala. Od té doby sdíleli los zelovských Židů. Počet Židů stoupl ze dvou tisíc v době vypuknutí války na téměř sedm tisíc duší... Ve středu 6. září vkročili Němci do Zelova a v neděli 10. září přijel do Zelova komisař z Pabjanic "Volksdeutsch" jménem Rosenberg, který odebral Židům továrny a zakázal jim i domácí průmysl. Všecko zboží, které nalezl, zabral. Židovské obchody zůstaly otevřené až do prosince 1939. Hlavními zákazníky byli v té době Němci. - Němci zároveň zavedli policejní hodiny. Z domů se mohlo vycházet pouze od osmi hodin ráno do pěti odpoledne. Hned v prvních týdnech byl vytvořen "Judenrat" [židovská rada], jehož předsedou se stal... Majer a zástupcem Majera byl Mandel. Také byla ustanovena židovská policie. Velitelem byl Josel Frenkel... Členy policie byli Rot, Lewi a Rosbach. Nikdo z výše jmenovaných válku nepřežil.*[191]

Židé byli označeni veřejným poznávacím znamením (páskami, hvězdami) a na jaře 1940 nuceně soustřeďováni v ghettu.[192] **Po celý čas, až do vysídlení, docházelo k honbám [na židovské muže]. Lidé byli vytahováni z domů, byli honěni i na ulici. Zpočátku*

---

[190] Anežka Smetanová.

[191] Zew Wolf Szkop, syn Icchaka Szmula Szkopa a Ester, rozené Lisnerové nechal zaznamenat své vzpomínky v říjnu 1967 v Tel-Avivu. (Fotokopie vzpomínek byla pro farní archiv získána z Jeruzaléma, z Yad Vashem, sig. 2815/245-e.)

[192] Ghetto bylo umístěno mezi rynkem a ulicemi Sv. Anny, Žieromského a Kilińského (Zarys, s. 72). V březnu 1941 bylo v zelovském židovském ghettu shromážděno na 6000 Židů (Zarys, s. 71; - Olejnik, s. 68).

přidělovala lidi na práci židovská rada, ale to se brzy změnilo. Němci pořádali sami za pomoci židovské policie honby [na dělníky]. Brali jen muže a posílali je do Poznaně. Zpočátku se říkalo, že z Poznaně přicházejí písemné pozdravy, ale to trvalo jen krátce. Nikdo z těch lidí... se nevrátil do Zelova a nikdo z nich nepřežil válku... Žili jsme v neustálém strachu...[193]

Výroba tkanin byla v zelovských textilních továrnách až na výjimky zrušena. Továrny byly proměněny ve sklady a pracovní tábory a veškerý průmysl byl podřízen válečným potřebám. V Recławově továrně se spravovalo a šilo prádlo pro německou armádu a továrna Karla Rejchrta v Herbertově se změnila ve vězeňský pracovní tábor,[194] kde se vyrábělo sklo pro vojenské optické přístroje.[195] Prostranství továrny Josefa Jersáka bylo obehnáno vysokou zdí se strážnými věžemi a reflektory a od listopadu 1942 tu byl zřízen trestný pracovní tábor.[196] V šesti tam nově postavených dřevěných budovách byli umístěni především polští vězni.

Miroslava Bednářová, rozená Rejchrtová, vzpomíná: *Jersákova továrna zůstala v provozu, pracovali v ní vězni. Byl tam dosazen komisař a ředitel v jedné osobě. Byl to polský Němec, tuším z Lodže, náhodou docela rozumný. Byl si vědom, že tomu absolutně nerozumí, tak nechal mého otce [Karla Rejchrta] dělat dál práci, kterou dosud zastával, i když už neměl titul ředitele. Pamatuji se, jak maminka vždy chystala potraviny a posílala je těm vězňům po mistrovi z barvírny, panu Stefańském, který byl původně Polák, ale matku měl Němku a oženil se s Němkou, tak musel přijmout folkslistu. Byl to vynikající, obětavý člověk, pomohl mnoha lidem, i mému otci, když byl v nesnázích, a vlastně i mně, jelikož mě přihlásili, když mi bylo 14, jako služku k nim domů (bydleli v Lodži). Tím pádem jsem nemusela do rajchu na práci. Pobývala jsem chvíli doma (tajně) a zase u nich. Abych se tam necítila jako služka, přinesla mi paní Stefańská častěji snídani do postele, když jsem nevstala dost včas, a nesměla jsem ani utřít nádobí, ač jsem se snažila. Ty balíčky s potravinami chtěl brát do továrny i můj otec, ale Stefański mu to nedovolil: "Tebe kdyby chytli, tak je konec. Já se z toho vykroutím."*

Karel Kedaj se tehdy dostal do nemalého nebezpečí: *Tatínek šel jednou kvůli nějaké záležitosti kolem Jersákovy továrny. Vězňové za plotem ukazovali na pusu, že mají hlad. Tatínek bez rozmýšlení sáhl do kapsy a hodil přes plot svou svačinu, ale s ní nedopatřením také své doklady. Strážný ho zahlédl. Tatínkovi natloukli, ale navíc tu byl problém s jeho doklady. Z nouze mu pomohl továrník Sláma, u kterého tatínek pracoval ve škrobárně.*[197]

Pro Židy byl zřízen pracovní tábor v továrně Jakoba Lewiho.

Pamatuji se, jak jednou v noci k nám přišla jedna židovská slečna. Nevím, jak se dostala ven, možná za úplatu. Měla touhu se umýt. Vše jsme jí v hrůze poskytli. Přespala u nás a druhou noc se tam vrátila. Byla to dcera jednoho továrníka, otec se s ním dobře znal... Také jeden židovský obuvník, který nám dělal a opravoval boty, nám přivedl svou malou dcerku předškolního věku, abychom ji ukryli. Hrozně jsme se báli, ale nechali jsme si ji. Pořád plakala. Nebyla na nás zvyklá. Za několik dní si pro ni její otec přišel, že si to roz-

---

[193] Zew Wolf Szkop.
[194] Zarys, s. 69-71; - Olejnik, s. 67.
[195] Tobjański, s. 172.
[196] Zrušen byl v listopadu 1944.
[197] Anežka Smetanová, rozená Kedajová.

myslel. Bylo nám jich hrozně líto, ale přesto jsme si oddechli. Již nikdy jsme nikoho z nich neviděli.[198]

Asi 20. března[199] 1942 došlo v Zelově ke zvláště kruté popravě deseti Židů, která byla inscenována jako divadlo s povinnou účastí zelovského obyvatelstva. Představení židovské obce se dostali do nevypravitelné nouze, když museli vybrat deset mužů určených k popravě a jiných deset, kteří museli popravu provést. Také zelovští sousedé ostatních národností byli takovou lidskou zvráceností a krutostí předěšeni. *Věřící v tom viděli z řetězu utrženou biblickou šelmu, která na své ničivé cestě světem vtrhla i do Zelova. Scházeli se po domech, radili se, hledali cestu záchrany nevinných. Ale jak to udělat? Jít k Němcům s prosbami? Znamenalo by to lézt šelmě do tlamy.*[200] Židé museli sami postavit i šibenice. V 11 hodin dopoledne byla zastavena práce v továrnách a všichni se museli shromáždit na popravišti; někteří však ve svém nechápavém zoufalství utekli raději do lesa, kde přečkali krutou hodinu. Dvacet židovských mužů, odsouzenci i jejich nedobrovolní kati, si vzájemně odříkávali slova útěchy, kterou čerpali ze své víry v Boha. Představitel židovské obce musel přečíst rozsudek a deset mužů statečně zemřelo. Hitlerovští hodnostáři popravu oslavili hostinou. Mrtvá těla popravených byla pohřbena na židovském hřbitově.[201]

< Náhrobní kámen ze zelovského židovského hřbitova >

Brzy nato byli všichni Židé ze Zelova přemístěni do ghetta v Łasku a do tábora v Chełmnie nad Nerem.[202] Zelovský židovský hřbitov byl zničen, náhrobky nechali Němci odvézt do Buczku a tam je, obráceny nápisy dolů, použili na dlažbu chodníků.[203] Také v Zelově jimi nechali ve své zlomyslnosti vydláždit některá místa, například vjezd a nádvoří židovského ghetta v Lewiho továrně.

Slámova továrna stále ještě pracovala. Karel Kedaj tam utrpěl v lednu 1943 těžký úraz a za daných podmínek nebyla velká naděje na řádné lékařské ošetření. Jeho dcera vypráví: *Pán Bůh dopouští na člověka všelijaké těžkosti, ale neopouští jej. Tatínka potkala 8. ledna 1943 nehoda při práci v škrobárně. Zamuchlala se příze, a tatí-*

---

[198] Miroslava Bednářová, roz. Rejchrtová.

[199] Datum je pouze odvozeno a zatím není doloženo úředním pramenem, který se mi nepodařilo získat, ačkoliv by tento den měl být v dějinách kdysi vícenárodnostní zelovské obce zaznamenán jako významný bolestný zářez. Dosud je však toto datum z nepochopitelných důvodů mlčky pomíjeno, v literatuře nebývá uvedeno. Podobné kruté popravy Židů byly provedeny i v jiných polských obcích. V Bełchatowě se tak stalo 18.03.1942 (Bogusław Dziedzic: Bełchatowscy Zydzi. In: Biuletyn nr. 2 wyd. przez Stowarzyszenie Przyjacioł Bełchatowa VI / 2001, s. 19-20). Z Bełchatova byla šibenice bezprostředně po popravě převezena do Zelova.

[200] Miller (s. 124nn) vylíčil ve svých vzpomínkách hrůzné divadlo popravy i utrpení zelovských Židů na několika stránkách. Také Martuszewski (s. 200nn) se o těchto událostech šířeji rozepsal. Nikdo z nich však nezaznamenal datum tohoto v zelovských dějinách tak hrozného dne.

[201] Zarys, s. 72.

[202] Tamtéž.

[203] Olejnik, s. 74; - Teofil Miller (s. 131) vzpomínal, že se lidé těmto chodníkům vyhýbali ze strachu, aby je v noci nepronásledovaly zlé sny.

nek musel na vále něco opravit. Jeho spolupracovník to nepostřehl a spustil znovu stroj. Tatínek utrpěl velké zranění na celé pravé paži, tváři i uchu. V nemocnici v Pabianicích mu hned chtěli ruku až k lokti amputovat. Do nemocničního sálu, kde tatínek ležel, přišel doktor a četl kartu, zavěšenou na jeho posteli. Tvářil se, jako by nerozuměl, o čem rodiče hovoří. Ale než odešel, řekl: "Strč prst skrz krk." Dal tím na srozuměnou, že se bude o tatínka starat. Ten lékař se jmenoval Nimilovič. Pán Bůh jeho práci požehnal a tatínkova ruka byla zachráněna.[204]

Češi měli možnost v omezeném rámci zabývat se svými řemesly. Hospodáři museli odvádět vysoké kontingenty. Na polehčující okolnosti vzhledem k nepolské národnosti nebylo spolehnutí. *Poláci z okolních vesnic byli hromadně vysídlováni a transportováni do neznáma, aby na jejich místech mohli být usazeni němečtí přistěhovalci... Češi byli vysídlováni jen ojediněle z okrajových částí Zelova... později tato rozhodnutí byla zrušena a Češi se směli do svých vyrabovaných domů vrátit. Pro výstrahu byla vysídlena celá k Zelovu přiléhající vesnice Bachořín s deseti českými rodinami. Po delším čase se do vyrabovaných domů zase vrátili, ale Josefa Pospíšila to stálo život.*[205]

Lepší polská hospodářství byla obsazována Němci z Besarabie.[206] Poláci, ale i Češi byli odváženi na nucené práce do Německa. Čechům odvezeným na nucené práce byli v Německu často jejich papíry odebrány, aby mohli být zařazeni mezi Poláky.[207] Šťasten byl, kdo mohl své válečné pracovní povinnosti odbýt v blízkosti domova jako Josef Matys:

Přemýšlel jsem, jak to v této neklidné době půjde dál. Věděl jsem, že doma zůstat nemůžu, že mne odvezou na zákopy nebo na práci do Německa... Jeden několik kilometrů dlouhý zákop procházel zrovna přes zahradu tetičky Kadlinky Šárové. Byl to protitankový zákop 6 m široký a 3 m hluboký. V Zelově pracovali na zákopu mladí lidé ze vzdálenějších vsí, muži i ženy od 16 do 40 let. Ze Zelova a okolí byli mladí lidé posíláni na zákopy zas jinam. Švagr Emil Pospíšil musel také na zákopy, druhý švagr, Jiří Pospíšil, pracoval u nějakého Němce ve Zduńské Woli. Ve svých starostech, kam já asi budu poslán na práci, jsem mnohokrát šel na půdu a tam jsem se modlil. Konečně přišla pro mne pozvánka na pracovní úřad... Kdo dostal takovou pozvánku, ten se hned připravoval k odjezdu, protože se většinou už domů nedostal... Manželka mi rychle zabalila nějaké prádlo, ponožky a něco k jídlu... Když jsem se dostavil na pracovní úřad, poslali mne k úřednici, která byla zrovna z Poděnic. Byla to Němka o něco mladší než já, která mne dobře znala. S jejím bratrem jsem kamarádil... Podívala se na mne a na obsílku a najednou řekla: "Můžete jít domů, to není pro Vás." ...Doma byla velká radost... Nebyl jsem si jist, zda mne nechají doma, a proto jsem se raději přihlásil do Bautrupu. To byla stavební firma, která přestavovala vesnice. Ve vysídlených polských vesnicích se z malých stavení dělaly velké usedlosti, bouraly se staré domy a stavěly se nové pro Němce, kteří vesnice osídlovali. Ve stavební firmě pracovali převážně Češi ze Zelova... Poznali jsme mnoho německých rodin. Některá rodina byla přívětivá a dobrá, ale někteří Němci byli nevlídní a zlí... Do práce jsme jezdili na kolech a někdy jsme nocovali mimo domov, zvláště když byly dny už krátké a my jsme byli vzdáleni několik kilometrů od domova... Jednou jsme spali v jedné vesnici u Bełchatowa. Nocovali jsme tam ve stodole na slámě. V noci jsme slyšeli střelbu ve vesnici. Hned jsme věděli, co se děje, že přišli esesáci do vesnice a chytají lidi. Bylo

---

[204] Anežka Smetanová.
[205] Miller, s. 116.
[206] Zarys, s. 70.
[207] Miller, s. 116.

tam totiž ještě několik polských rodin. Měli jsme strach, zahrabali jsme se do slámy, aby nás nebylo vidět, a nevylezli jsme, pokud se nerozednilo... Stavbyvedoucí v našem podniku byl Polák z Pabjanic. Jednou přišel na stavbu, když jsme stavěli kamna v novém domě. Přišel s hlavním vedoucím Bautrupu, Němcem, kterého se každý bál. Kamna se mu nelíbila. Ten náš polský inženýr začal nadávat na zedníka, který ta kamna stavěl a kterému jsem já přidával. Vzal krumpáč, kamna rozboural a strašně nadával. Museli jsme stavět kamna znovu. Za chvíli se polský inženýr vrátil a povídal: "Nic si z toho nedělejte, já jsem před tím Němcem musel nadávat." - Byl to dobrý vedoucí.[208]

V srpnu 1944 byl vězeňský pracovní tábor v Herbertově z největší části přestěhován včetně strojů do německého Ambergu.[209]

Zelovští Češi se účastnili ve společných organizacích s Poláky odboje proti okupantům.[210] Teofil Miller se pokusil o sestavení seznamu válečných obětí z řad zelovských Čechů. Napočítal dvaadvacet mužů českého původu ze Zelova a okolí, kteří byli umučeni, pět dalších přišlo o život na nucených pracích v říši. Tři zelovští muži padli jako vojáci Rudé armády, devět jich bojovalo ve Svobodově armádě.[211] V posledních válečných dnech přišli o život Friedrich Matějka a Josef Valter, kteří byli vězněni v Radgošti u Lodže, kde byli spolu s ostatními asi 1500 vězni zaživa upáleni ustupujícími Němci.[212] Devět mužů se z vězení vrátilo, čtyři se po celou dobu okupace ukrývali, dva muži byli nalezeni v poslední chvíli (v Berlíně a ve Varšavě) s mizícími známkami života v hromadách mrtvých těl a vráceni životu, byť s těžkými následky.

Už v lednu 1945 byli Zelovští svědky urychleného ústupu německé armády od východu k západu. Mnohé německé rodiny, především ty, které osídlovaly Polsko v době války, prchaly před vítěznou armádou. Kdo měl povoz a koně, musel jim být nápomocen. Josef Matys z Požděnic vzpomíná: *Měl jsem doma takového menšího koně... jednoho dne ráno přišel starosta s vojákem a nařídil mi, abych odvezl jednu rodinu z Kozího rynku v Zelově do Łasku na nádraží... Starostův rozkaz se mi vůbec nelíbil. Měl jsem jet jen do Łasku na nádraží, ale přitom mi řekl, abych si vzal pro koně hodně ovsa a sena a pro sebe nějaké jídlo. Chtěl jsem utéct z domova, abych nemusel jet, ale nebylo to možné, ten německý voják mne stále hlídal a kamkoliv jsem šel, šel za mnou... Bylo to 15. ledna 1945 dopoledne, všude bylo plno sněhu. Voják mne pobízel, abych si pospíšil. Ustrojil jsem se, na nohy jsem si vzal ještě jeden kožich, abych neprochladl. Boty jsem měl jen letní, v těch by mi byla zima, nazul jsem si tedy dřeváky, říkali jsme trepy... S vojákem jsme přijeli na Kozí rynek, který byl v předměstí Zelova, kde na nás čekala žena s dětmi; její manžel byl asi ve válce. Naložili jsme je. Vzali si jen nutné věci, peřiny, šatstvo a nějaké kufry. Na poloviční cestě do Łasku jsme zjistili, že silnice jsou přeplněné. Každou chvíli jsme stáli. Dohonil jsem některé z těch, co vyjeli o den dříve. Když jsme přijeli asi 2 km před Łask, pohyb na silnici se zcela zastavil. Dostali jsme nařízení, abychom Łask objeli a jeli na hlavní silnici, po níž jsme měli pokračovat směrem do Zduńské Wole, a pak případně dále do Německa. Bylo už odpoledne. Hlavní silnice byla přeplněná, nemohli jsme se na ni dostat. Po silnici jely tři řady: zleva jely tanky a obrněné vozy, uprostřed převážně civilní auta a ve třetí řadě povozy s koňmi. Na křižovatce stál žandár, který se snažil řídit pro-*

---

[208] Josef Matys: Paměti (strojopis 1997), s. 20-21.
[209] Zarys, s. 71.
[210] Olejnik, s. 70.
[211] Tyto Millerovy jmenné seznamy se opírají pouze o autorovu paměť (HMT, i. č. ND 6107).
[212] Miller, s. 134; -Martuszewski, s. 207; - Zarys, s. 70; - Olejnik, s. 67.

voz. Dost dlouho jsme čekali, než se trochu uvolnilo a my jsme dostali povel jet. Vjelo nás na hlavní silnici jen pár vozů, ostatní museli dál čekat... Když jsme byli asi 4 km od Łasku, slyšeli jsme, jak to město bombardovali. Děkoval jsem Bohu, že jsme město minuli. Mnoho lidí tam zahynulo. Když jsme byli asi 6 km od města, padaly bomby na naši silnici. Všecky vozy, auta a tanky se rázem zastavily a lidé začali utíkat do polí... Když byl kůň zasažen, museli lidé vůz převrátit do škarpy a jít dál pěšky. Netrvalo dlouho, asi za půl hodiny byl další nálet. Právě jsme minuli les... Tehdy jsem si už nelehal do sněhu, ale utíkal jsem do lesa... V lese jsem se rozhodl, že se ke koni už vracet nebudu... Z dálky jsem viděl, že vojákovi, co jel se mnou, nezbývalo nic jiného než vzít opratě a jet. Nešlo to jinak, muselo se jet, protože silnice byly přeplněné a jinudy se jet nedalo. Všude jinde vedly přes pole a lesy tankové zákopy, které byly 6 m široké a 4 m hluboké... Už se stmívalo. Musel jsem se dostat z lesa zpět k silnici a přes silnici na druhou stranu, abych mohl jít domů. V duchu jsem se modlil. Kolem silnice podél příkopu jezdily hlídky na koních. Bál jsem se, aby mne nechytily. Najednou jsem v lese zaslechl šelest větviček... Byl to Petráka Viléma syn Miloš z Kozího rynku v Zelově. Ten nechal dva koně a také utekl. To jsem byl rád, že nejsem sám... Po chvíli jsme potkali dalšího člověka, byl to Volský ze Zelova... Od okraje lesa jsme se plížili křovím asi 50 m k silnici. V křoví jsme museli čekat, až se na silnici udělá mezi vozy mezera, abychom mohli přeběhnout na druhou stranu. Když jsme přebíhali, jel po silnici právě Oleg Kimr z Požděnic a volal na nás: "To už?" ...Za silnicí byl malý řídký les. Už se stmívalo, ale na bílém sněhu nás bylo vidět daleko. Zaslechli jsme střelbu. Nevím, zda nás hlídka nezpozorovala. Utíkali jsme mezi stromy, skryli se a čekali, až se docela setmí. Pak jsem šli přes pole do jedné vesnice, myslím, že se jmenovala Czestkow. Měli jsme strach, aby nás nezahlédli němečtí vojáci plížit se po polích, mohli by myslet, že jsme partyzáni, a zastřelit nás. Dobře to dopadlo, dostali jsme se do vesnice v místě, kde nebyly domy, a ani pes nezaštěkal. Najednou se proti nám vynořila německá hlídka a hned nás zadržela. Už v lese jsme si ulomili hole a na nich jsme nesli zavazadla, která jsme si udělali z našich kabátů. Němečtí vojáci se vyptávali, odkud jdeme. Měli jsme štěstí, že Miloš Petrák uměl trochu německy, a tak za nás mluvil. Řekl, že jdeme ze zákopů ve Zduńské Woli. Ptali se, co je slyšet ve Zduńské Woli a proč se vracíme. Odpověděl, že všechny ze zákopů propustili a my že se vracíme do Zelova. Nakonec nás hlídka pustila... Domů jsem přišel za světla. Nevíte, jaká to byla radost... V ten samý den přišel za mnou starosta, a jak to, že jsem doma. Měl jsem z něho strach. Byl to Němec, i když jsem se s ním dobře znal a s jeho dětmi, zvlášť s jeho synem jsme jezdili do lesa pro dříví - byl to dobrý kamarád... Starosta byl klidný, chtěl vědět, proč jsem se vrátil. Povídám mu: "Víte, když je válka, nevíte, co se stane, kolik koní padne, vůz se hodí do škarpy a někteří jdou pěšky dál, jiní se vracejí. Ptal se, jak to vypadá na silnicích, jestli by mohl také odjet. Řekl jsem mu, že se může pokusit, ale daleko že nedojede... Dlouho to netrvalo, byli jsme právě u dědečka v Zelově, najednou slyšíme, že jdou ulicí vojáci. Nejdříve jely asi tři tanky, pak šel pěší pluk. Vyšel jsem se podívat na sovětskou armádu, ale rychle jsem se vrátil. Jejich velitel jel na koni, a když jsem nenesl kytici, hned na mne namířil. Otočil jsem se a hned pryč. [213]

Do dětství Anežky Smetanové se poslední válečné dny také nezapomenutelně vryly: *Když na konci války zbytky německé armády utíkaly, jeli na voze po silnici od Bełchatowa směrem k ryňku tři vojáci bez čepic. Ve voze byl zapřažen bílý kůň. Zastavili vedle naší*

---

[213] Josef Matys: Paměti (strojopis 1997), s. 24-27.

chalupy, jeden vešel k nám a ptal se maminky, zda by mu dala kousek chleba. Dala mu bochník, ze kterého byl odkrojen jen skrojek. Sotva odjeli, přijeli Rusové a dohonili je u kostela. Chtěli je hned na místě zastřelit, ale lidé, kteří byli nablízku, vyprávěli, že slyšeli ruskou námitku, že je zde kostel. Nezastřelili je tedy u kostela, ale v ulici Piotrkowske u domu č. 13. Jejich mrtvoly někdo odvlekl na druhou stranu ulice do zahrady.

S ruskými vojáky měla maminka nejprve nepříjemné střetnutí. Při první prohlídce domu, zda u nás nejsou "germaňci", projevil jeden z nich zájem o zarámované biblické texty na stěně. Maminka mu vysvětlila, o čem texty mluví. Voják se rozhněval a poručil, ať je ihned se stěny sejme. Ona však odmítla. Voják je chtěl hodit do pece. Maminka mu bránila a voják hlasitě rusky nadával. Tu vstoupil jejich staršina (důstojník) a něco mu ostře přikázal. Tatínek říkal, že ten voják byl "praudivej Kalmuk". Pocházel z Kalmucka. Než od nás odešel, dal mamince knížečku velikosti krabičky od sirek. Byla v šedé plechové kazetce, na níž byla připevněna lupa. Knížečka měla červený obal a dala se z kazety vysouvat.

U nás bydlelo dvanáct ruských vojáků. Leželi na podlaze na snopech slámy, jeden vedle druhého. Ve vjezdu do dvorku stála lafeta s dělem a ve dvorku nákladní auto s proviantem. Vojáci se střídali každé dvě hodiny ve stráži. Jeden do druhého kopal, aby jej vzbudil na stráž. Zvykla jsem si na ten rámus. Jednou mne vzbudilo ticho. Někde se objevili "germaňci" a to ze světnice všecky vymetlo. Zůstal jen jeden na stráži. Sedli jsme si i s tím vojákem k peci. Chtěla jsem, ať mi maminka dá trochu cukru. Voják mi podal vařečku plnou cukru, ale já jsem cukr rozsypala. Maminka mne plácla přes ruku, že jsem byla neopatrná. Voják na ni křikl, že se děti nebijou, že kdyby byla v Rusku, že by za to dostala! Za nějakou chvíli se vrátili ostatní vojáci a přihnali s sebou devět zajatců. Byla jsem právě u tety Běty ve světnici do dvorka. Dívali jsme se, jak se zajatci museli posvlékat do půl těla. Když jeden z nich nebyl dost rychlý, pomohl mu ruský voják stáhnout s těla nátělník, strčil si ho podpaží a řekl: "Utjeraj" [zmiz, utíkej]! Jeden ze zajatců stačil utéct až kousek za stodolu, než ho také trefila kulka. Kde padl, tam zůstal ležet. Tatínek žádal staršinu, aby mrtvoly někde zakopali. Na stezce vedle stodoly rozložil slámu, někdo mu pomohl mrtvoly na ni uložit a přikrýt slámou. Tak ležely snad dva týdny, než je Alexy Fajer odvezl na náš hřbitov do společného hrobu. Mrtvoly byly přimrzlé k zemi a musely být sekerou uvolňovány...

Ve dnech 19.-27. března 2000 byla provedena exhumace padlých německých vojáků. Podle stehenních kostí bylo napočítáno 71 mrtvých na našem hřbitově, při ulici Bujnowské 98 a na hřbitově v Pozděnicích 25.

Zelovský farář Nevečeřal zaznamenal konec války do deníku pro svého tehdy šestiletého syna velmi stručně: **Dne 16. ledna se objevily "stromečky" na padácích nad Lodží, Pabianicemi a Piotrkowem, bylo slyšet bombardování, tisíce Němci naložených vozů projížděly Zelovem - starci, ženy a děti -, na silnicích bylo velké náledí; pak německé tanky - pak ruská vojenská stráž - a posléze všecko utichlo, pouze zdaleka bylo slyšet hřmění. Po honbě na německé vojáky zůstaly pouze hroby na našem hřbitově a i hroby Rusů jsou roztroušeny po polích, lesích - i u nás v zahradě je jeden. - Pak nastalo rabování obchodů a německých domů a "lágrování" Němců...*[214]

Pro Zelov skončila německá okupace, ale obcí ještě ničivě otřásaly dozvuky války.

---

[214] Z pozůstalosti faráře Jaroslava Nevečeřala, zápis z 23.08.1945.

7. Dozvuky druhé světové války

V Zelově nastalo bezvládí. Němci utekli, Rusové ještě nepřišli... Požární stráž... usilovala několik dní v době bezvládí o udržení pořádku, ale byla bezmocná. Někteří nepoctiví občané vůbec nechápali význam dnů osvobození. Loupili v opuštěných německých obchodech a bytech... Vynášeli i věci, které nemohli potřebovat. Vrhli se třeba na železářský obchod a každý chytil balík nebo bedničku se železářským zbožím a nesl ji s velkou námahou domů, aniž by věděl, co nese... V domnění, že se mstí na Němcích, rozbíjeli a demolovali v obchodech a v bytech vše, co nemohli odnést. Mnozí tahali kusy nábytku. Stávalo se, že než si přišli pro druhý díl skříně, už jim ho někdo sebral. Ani škola nebyla ušetřená. Stoly, stolky, lavice, hodiny, vše, co se dalo vynést, v několika hodinách zmizelo.[215]

19. leden 1945 byl v Zelově zaznamenán jako den osvobození.[216] Pod dohledem, či jak Teofil Miller situaci vnímal, za ochotné rady důstojníků Rudé armády byli ihned vyhlédnuti kandidáti pro místní samosprávu.

Rudoarmějci přišli do Zelova až asi třetí den po ústupu Němců... Řádní občané se obraceli k důstojníkům se žádostí, aby udělali pořádek... Na žádost občanů k nám přišli [rudoarmějci] se zajímavými knížkami a brožurami, které nám zdarma rozdávali... Když se asi čtvrtého dne sešli vlivnější Zelované, aby sestavili kandidátku výboru obce, pozvali jsme je také mezi nás... Ještě téhož dne se sešlo několik tisíc Zelovanů, aby si svůj obecní výbor zvolili... Zvolený obecní výbor se často obracel na vojenského komandanta s prosbou o radu. Radou nám vždy ochotně sloužil..., ale do nevojenských záležitostí nezasahoval.[217]

Svolaní zelovští občané volili svou novou samosprávu už 20. ledna. Moc měli v rukou komunisté, ale vedle komunistické strany působila v obecní národní radě i strana demokratická, která však byla komunisty považována za stranu *reakční*.[218] Teofil Miller, který byl tehdy zvolen vojtem, později s lítostí podotknul: *Pro památku našim Čechům nutno zdůraznit, že to byla poslední samospráva Zelova s českou většinou.*[219]

Nepřátelské emoce, které zaseli mezi národnostní skupiny v Zelově okupanti, se začaly po osvobození živelně vybíjet. Nový vojt, komunista Teofil Miller, viděl těžkou situaci ze svého ideologického hlediska: *Polští reakcionáři by byli rádi viděli, aby všichni zdejší Češi i hrstka navrátivších se Židů (asi deset) podlehli stejnému osudu jako Němci. Všemožně se dovolávali vládních nařízení, která se za změněných podmínek (západní Ukrajina byla ztracena, Židé vyhubeni a Němci postaveni mimo právo) vztahovala jen na Poláky. Čeští fašisté zas roztrušovali zprávy, že Polsko bude spojeno s Československem... s prezidentem Benešem v čele, což dráždilo polské fašisty.*[220]

Prvním terčem polských poválečných trestných útoků byli vedle zelovských Němců Češi, o kterých se vědělo, že podepsali *folklistu*, přestože polští sousedé v rozvážnějších chvílích připouštěli, že se k nim i takto provinilí čeští spoluobčané chovali v době okupace sousedsky a solidárně: dělili se s nimi v nouzi o potraviny, přechovávali polským vy-

---

[215] Miller, s. 134, 136, 139.
[216] Olejnik, s. 72.
[217] Miller, s. 138-139.
[218] Miller, s. 142.
[219] Zvoleni byli: T. Miller, J. Svoboda, K. Zounar, V. Vondráček, R. Perlicjusz, Z. Vysocki a Rozpędzki (Miller, s. 136).
[220] Miller, s. 137.

sídlencům část jejich majetku a podobně.[221] Nerozvážný hněv Poláků se však brzy obrátil proti všem Čechům bez rozdílu, dokonce i proti těm, kteří se účastnili odboje.

Obecní správě se nepodařilo udržet pořádek. Naopak. Nepřátelská nálada proti Čechům byla podpořena z nejvyšších státních míst dekretem z 28. února 1945 o vyloučení nepřátelských elementů z polského společenství. Jmenovány byly výslovně národnostní skupiny privilegované okupanty,[222] což se jednoznačně vztahovalo i na všecky Čechy bez rozdílu. Národnostní antagonismus pronikl do odbojářských skupin, do obecní správy i do politických stran, včetně strany komunistické. I polští komunisté zapomněli na *proletáře všech zemí* a začali jako svůj cíl sledovat národnostně jednotný stát. Když se Češi odvážili přihlásit se o zřízení české školy pro svých asi 600 dětí, se zlou se potázali.[223] Čeští komunisté, odbojáři, i ostatní Češi, kteří se dosud s Poláky solidarizovali, se těžko vypořádávali se svým zklamáním. Polský nacionalismus přerůstající v šovinismus potomky zakladatelů Zelova už podruhé zaskočil a komunista Miller marně dával vinu jen *reakci*.

Zelovští Poláci ve své naprosté většině, včetně komunistů, byli nespokojeni s obecní samosprávou, v níž byli Češi silně zastoupeni. Češi, vystaveni nepřátelským útokům, ve svém zklamání nakonec rezignovali a obrátili svou pozornost zas k zemi svých předků. *Čeští členové výboru zelovské samosprávy docházeli k přesvědčení, že v zájmu omezení národnostní štvanice by bylo lépe přenechat své funkce Polákům... Z těchto důvodů se čeští zástupci svých funkcí ve výboru zbavovali... Češi dali svým činem najevo, že netouží po vládnutí a ani nemíní nikoho počešťovat. Naopak chtějí uprázdnit celý Zelov ve prospěch polského obyvatelstva a vystěhovat se do své vlasti.*[224]

Po pěti týdnech úsilí zvládnout národnostně rozbouřenou situaci společnými československými silami, vzdal vojt Teofil Miller svou naději na úspěch. Ustavila se nová zelovská samospráva - ryze polská.

Dne 25. března 1945 podepsali zástupci zelovských a lodžských Čechů žádost o umožnění reemigrace do země otců a poslali ji prezidentovi republiky a vládě do Košic.[225]

Poválečná hospodářská situace byla neutěšená, ale vzdor nedostatku surovin začaly už v březnu 1945 částečně pracovat tkalcovny Jersákova a Slámova a také textilní továrna Rejchrtova v Herbertově.[226] Zemědělství mělo v té době pro obživu zelovského obyvatelstva zvýšený význam.[227] Zásobování vázlo. Mladí lidé vracející se z nucených prací hledali těžko zaměstnání.

Materiální situace byla svízelná, ale pro budoucnost nebyla zcela bezvýhledná. Potomci českých exulantů se však ve svém Zelově cítili najednou vyřazeni ze společnosti a navíc se museli obávat i o své životy. Byli přepadáni loupežnými bandami, okrádáni a hrubými slovy posíláni tam, odkud přišli. Zastání před bandity nenalezli ani u místní policie. Naopak. Češi si stěžovali: *Staly se případy, že příslušníci naši [tj. Češi], kteří kolem Zelova také bydleli, byli z národnostních důvodů napadáni a týráni polskou policií. Stalo se tak v případě Hejzlara, který na následky týrání polskou policií na druhý den po ztýrání zemřel, a v případě Konstantina Matějky, jemuž při ztýrání byla polámána žebra...*

---

[221] Olejnik, s. 69.
[222] Olejnik, s. 77.
[223] Viz níže.
[224] Miller, s. 142.
[225] ASR, kr. XVIII, 4.
[226] V lednu následujícího roku byly průmyslové podniky znárodněny. (Zarys, s. 90.)
[227] Zarys, s. 101.

V nynější době množí se případy, že polská policie i přes den přichází do domů a bytů našich a docela klidně si rozkrade veškeré bytové zařízení i celý majetek. Dokonce polský kněz při mši svaté prohlásil, že Češi půjdou z Polska v jediné košili. Ze školy vracející se děti českých rodičů (i jednoho jen rodiče českého) jsou bity, jest po nich pliváno polským obyvatelstvem a tímto způsobem jsou terorizovány. Na školní tabule ve školních třídách píšou polští učitelé a žáci veřejně, že všechny Čechy jest nutno pověšet. [228]

České rodiny byly přepadány v jejich domech: *Večer někdo zaklepal na dveře. Manžel poznal po hlase souseda, a proto otevřel. Do bytu se hned nahrnulo několik chlapů a začalo drancovat. Tchyni jeden z nich div nezlomil prst, když ji stahoval prsten. Měla jsem na sobě jakousi bižuterii, tu jsem stačila včas zachránit tím, že jsem ji strčila do kalhotek dcerušky, kterou jsem držela v náručí. Sebrali nám všecko. Zůstalo nám jen to, co jsme měli na sobě.*[229]

Češi byli v Zelově nežádoucí a jejich volání o pomoc bylo marné: *Otec P. se večer vracel poněkud podnapilý domů, ale zpozoroval, že okolo jeho domu, u dveří i u oken na ulici, stálo několik chlapů, z nichž některé poznal. Volal na syna: "Neotvírej!" Jeho syn vystoupil do podstřeší, vedle komína byly dva otvory, a odtamtud volal o pomoc. My jsme se s maminkou právě vracely domů od babči. Byl večer, měsíček krásně svítil. Slyšely jsme volání o pomoc a zastavily jsme se, ale jeden ze tří chlapů, kteří stáli na druhé straně ulice, hned přišel, a co že tady hledáme, ať nás tu už nevidí...*

Zelovští Češi bali ve své nouzi odhodláni k reemigraci a hledali rychlou pomoc u československých úřadů. Vyslanec Herejt přijel do Zelova, aby se informoval a aby nedočkavé reemigranty uklidnil. 3. července 1945 psal z Varšavy svou zprávu československému ministerstvu zahraničních věcí: *...byl jsem žádán zelovskými Čechy, abych mezi ně přijel. Tito Češi - potomci pobělohorských exulantů - chtějí se vrátit do vlasti a jsou v této věci značně netrpěliví... Pokud jde o počty: v Zelově žije na 5000 Čechů v Kuczově na 1000 a v Lodži na 500-600 Čechů... Měl jsem v Zelově stručný projev v evangelicko-reformovaném kostele, kamž přišlo na 1500 členů místní české kolonie přes to, že nejmladší ročníky nebyly zastoupeny vzhledem k nedostatku místa. Místní Češi vyslechli se zájmem přednášku o zahraniční akci a situaci doma. Potom v místnostech staré fary sešli se aktivnější členové kolonie k důvěrnějšímu rozhovoru, v němž se zabývali hlavně konkrétními praktickými otázkami... Zelovští lidé byli dosti zklamáni, když jsem jim vysvětlil, že přestěhování nebude tak lehké, jak si představovali a hlavně že napřed bude třeba věc mezinárodně připravit jednáním s polskou vládou. Řada lidí ostatně již odjela na vlastní pěst do ČSR. Nelíbí se to značně místní polské administrativě, jak jsem viděl z rozmluvy, kterou jsem měl se zástupcem místního úřadu bezpečnosti, který přišel ke mně se zástupcem místní organizace PPR (polské komunistické strany). Působil jsem také na místní lidi, aby vyčkali okamžiku, kdy bude připravena a projednána s Varšavou přesídlovací akce. Varoval jsem zejména před ukvapenými kroky. Abych uvedl alespoň dva příklady: jakýsi zelovský mladík začal dělat soupisy zelovských hochů, podléhajících vojenské povinnosti, aby je přihlásil do čsl. armády. Byl za to nějakou dobu zavřen. Jiný hoch, člen milice, pověsil jednoho dne pušku na hák spolu s lístkem, že už toho má dost a že*

---

[228] Protokol sepsaný 9. října 1945 u úřadu Národní bezpečnosti v Nov. Bohumíně s Karlem Hovorkou, Adolfem Jelínkem a Pavlem Pospíšilem. (Vojenský historický archiv v Praze, Ministerstvo národní obrany 1945, kr. 38. - Za rešerši děkuji Danielu Nevalovi.)

[229] Anonymní zpráva. Bolestné vzpomínky jsou dodnes živé. Nikdo nežádal postižené o odpuštění, ale snaha zapomenout je na obou stranách.

jede do ČSR. Takováto nálada přirozeně ztěžuje soužití mezi Čechy a Poláky v Zelově... Promluvím o věci se zahraničním ministrem Rzymovským, jakmile se trochu uklidní čsl.-polské styky a dovoluji si doporučit, aby také pražská úřední místa začala uvažovat o přesídlení této české skupiny...[230]

O několik dní později vyslanec Herejt znovu navštívil Zelov a zúčastnil se i tradiční zelovské slavnosti k výročí upálení Jana Husa. Zpěváci reformovaného sboru i sboru baptistického zpívali spolu husitskou píseň Kdož jste Boží bojovníci, ale také polskou a československou hymnu. Vyslanec Herejt ve svém projevu shromážděné ještě jednou ujistil, že udělá vše, co bude v jeho silách, aby zájemci o reemigraci se mohli co nejrychleji z Polska vystěhovat,[231] ale celou vážnost situace sotva pochopil. Zelovští Češi měli strach o život, a když se nemohli dočkat pomoci úřední cestou, museli si pomoci sami. Opouštěli Polsko cestou ilegální.

Zelovský evangelický farář Jaroslav Nevečeřal si už v srpnu 1945 stýskal: **Stovky lidí pracovitých, poctivých, milujících mír a pořádek - už nás opustily, opustily Polsko, kde žily 142 let v Zelově...*[232] To byl však teprve začátek reemigrační horečky.

Do Zelova přijel z Čech farář Radechovský. 4. září 1945 ve svém kázání v zelovském kostele hovořil o proroctví, podle kterého se mělo šesté pokolení potomků českých exulantů vrátit do Čech. Poláci českého faráře, kdysi z Polska vykázaného, v Zelově neradi viděli a toto proroctví neprávem považovali za propagační výmysl Radechovského.[233] Nelze sice prokázat, kde se proroctví vzalo, ale mezi potomky českých exulantů ve Slezsku (kteří na návrat do Čech před druhou světovou válkou nepomýšleli) se skutečně už po generace tradovalo, že se v sedmém (!) pokolení potomci českých exulantů vrátí do země otců. Tato citově silně podbarvená exulantská tradice však neměla ve Slezsku ještě ani po druhé světové válce na realitu velký vliv,[234] zatímco v Zelově našla živý ohlas.

Farář Radechovský byl při své návštěvě v Zelově sám svědkem nepřátelského vystupování místní policie proti Čechům, když se spolu s farářem Nevečeřalem zúčastnil jednoho českého pohřbu. Podle starého zvyku zpívali účastníci pohřebního průvodu cestou na hřbitov českou duchovní píseň. *Celý průvod byl však zákrokem jednoho polského policisty [vojáka] rozehnán s křikem, že se tu česky zpívat nebude, načež si onen polský policista sedl na kozlík povozu a začal jezditi s pohřebním vozem a s mrtvolou sám.*[235]

Poměr Poláků a Čechů v Zelově zostřily i poválečné mezistátní česko-polské konflikty. Zelovští ve svém strachu a nouzi nemohli čekat, až tyto konflikty budou vyřešeny a jejich reemigrace povolena.

Rodina Karla Ranše na Zelůvku byla v noci přepadena ozbrojenými uniformovanými muži, kteří ji ohrožovali na životě, dům vykradli a nakonec odešli s příkazem, aby se Ran-

---

[230] Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. (Rešerše Daniel Neval).

[231] Vl. Jelínek.

[232] Nevečeřal v deníku pro svého syna, 23.08.1945, s. 20.

[233] Olejnik, s. 78.

[234] Ti, kteří ji ve Slezsku s dojetím předávali mladším generacím, si osobně přáli zemřít v místě, kde se narodili, tedy v exilu. Potomci českých exulantů ve Slezsku byli sice vystaveni germanizačnímu nátlaku, ale jejich kolonie byly národnostně jednotné. Češi byli tak ušetřeni národnostních třenic, a proto neměli pádného důvodu k reemigraci. Teprve když byly po válce exulantské kolonie ve Slezku obsazovány Poláky vysídlenými z východu a Češi byli zpočátku stejně jako Němci ze svých hospodářství vyháněni, žádali někteří Radechovského (tak např. ve Friedrichově Hradci), aby se jich ujal a dopomohl jim k reemigraci. Jiní volili raději vysídlení do Německa.

[235] Protokol sepsaný 9. října 1945 u úřadu Národní bezpečnosti v Nov. Bohumíně (viz výše). - Farář Nevečeřal tuto příhodu také několikrát zmínil. Podle něho se jednalo o podnapilého ozbrojeného polského vojáka.

šovi do dvou týdnů ze Zelova vystěhovali.[236] Nebyl to případ ojedinělý.[237] Naděje na rychlé zlepšení poměrů nebyla velká. A když se pak některým už zdálo, že se poměry začínají uklidňovat, se doslechli se v Zelově, že v Kučově byli dva Češi loupežnými bandami zavražděni.[238]

8. Druhá reemigrace

V dubnu 1945 prohlásil předseda československé (košické) vlády, Zdeněk Fierlinger, že *vláda se bude snažit otevřít dveře všem Čechům a Slovákům, kteří jsou roztroušeni v zahraničí.*[239] Ministerstvo zemědělství nechalo už 9. května, ještě před vydáním úředního dekretu, vysílat rozhlasem výzvy a zprávy týkající se budoucího osídlování pohraničí.[240] Zelovští, kteří se o reemigraci hlásili už v březnu, doufali v rychlé uskutečnění svého vystěhování ze Zelova. Pronásledování, kterému byli vystaveni, znásobovalo jejich touhu po zidealizované *zemi otců.* I komunista Teofil Miller, zklamaný svými polskými soudruhy, podlehl patetické radosti:

V tomto těžkém okamžiku zazněla československým rozhlasem výzva ke všem Čechům v zahraničí, aby se vrátili do vlasti. Výzva tolik staletí očekávaná naplnila nevýslovnou radostí všecky zelovské Čechy... Zmizely najednou všecky těžké pocity marných nadějí i těžkých zklamání. Uprostřed zuřivého běsnění reakčních [protičeských] band exulanti prožívali svůj největší i nejradostnější svátek... Svátek návratu do země předků, do země pohádek i snů, do ještě nikdy nespatřené země zaslíbené, do země československé.[241]

Ale - pro většinu zelovských rodáků nebylo snadné opustit Zelov:

Po chvílích radosti nastaly dny střízlivého přemýšlení. Bydleli jsme v Zelově 150 let, přilnuli k němu, znali jsme zde každé místo, každý strom. Na celé rozloze Zelova jsme věděli, kde kdo bydlí, jakého je přesvědčení, jaké je povahy. Znali jsme každého podle jména i podle přezdívky. Zde jsme byli doma... Dlouhé, široké, rovné zelovské ulice, po obou stranách starými, vysokými stromy zdobené, zdály se nám najednou tak krásné. Zelovský kostel hrdě potvrzoval svornost stoletou. Zachovalé náhrobky zelovského hřbitova připomínaly bratrskou minulost předků. Opustit to všecko a navždy odejít, to bude opravdu těžké. Potěšovala nás myšlenka, že si ve vlasti zas podobný Zelov založíme a zařídíme si ho tak, aby byl tomuto co nejvíce podobný.[242]

Na rozmýšlení, zda opustit Zelov nebo zůstat, neměli Češi k tomu potřebný klid. Toužili především po bezpečí. Přihlášky k reemigraci, které přivezl farář Radechovský, byly rozebrány, ale z československého vyslanectví ve Varšavě nepřicházela vyhlížená zpráva o organizaci reemigrace. Zelovští tedy vypravili delegaci do Prahy, která měla žádat o urychlení reemigrace a přivézt další přihlášky. Delegace se 15. září hlásila v Zahranič-

---

[236] Vl. Jelínek.

[237] T. Miller uvádí jako oběti v Zelově jednoho muže zabitého, dva zmrzačené a aspoň každá čtvrtá česká rodina byla podle jeho zprávy přepadena a oloupena. (HMT, i. č. ND 6107.)

[238] Teofil Bureš a Teofil Semerád (Martuszewski, s. 207).

[239] Jaroslav Vaculík: Reemigrace Čechů a Slováků 1945-1950, Sborník prací Masarykovy University V Brně, sv. 48, 1993, s. 15.

[240] Úřední dekret číslo 5 z 19. května 1945. (Zeman F. K.: Na rozloučenou. In: Osidlování. Věstník Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, roč. V, č. 5, 15.03.1950, s. 565.)

[241] Miller, s. 143-144.

[242] Tamtéž.

ním ústavu, jak dokládá záznam z onoho dne: *Dnešního dne se dostavila do našeho ústavu delegace krajanů z Polska ze Zelova, složená z těchto krajanů: Stára Jan, Pospíšil Julian, Valta Konstantin, Tuček Teofil, Tomeš Josef, Pospíšil Vilém, Tvrdý Vilém, Jelínek Karel, Bohumil,*[243] *Latislav Karel, Frezevitte Karel. - Krajané obdrželi zprávu o reemigraci zahraničních krajanů. Byly jim vydány přihlášky k repatriaci, které budou doručeny Zahraničnímu ústavu pokud možno nejrychlejší cestou. - Krajan Pospíšil prosil o urychlení reemigrace krajanů ze Zelovska... Bohužel Poláci jim ztrpčují poslední chvíle jejich pobytu v Polsku... Kdyby mělo řádění tlup se ještě zhoršovati, přijedou prý krajané do vlasti sami a nebudou ani vyčkávat hromadné reemigrace.*[244]

O necelý týden později se dva z výše uvedených delegátů, Josef Tomeš a Teofil Tuček objevili znovu v Zahraničním ústavu a předložili vyhlášku zelovského obecního úřadu z 15. září, která nařizovala Čechům chystajícím se k reemigraci, aby zaplatili nejprve daně a odevzdali povinné kontingenty obilí a masa. Vyprávěli o dalších příkořích: *V minulém týdnu napadlo asi 30-40 polských výrostků několik českých chlapců a ztloukli je... Kr[ajanka] Tomšová ze Zelova chtěla prodat Polákům krávu. Zájemci si dobytče prohlédli a v noci bylo ukradeno. Když jmenovaná hlásila případ policii, dostala odpověď, že stejně chtěla krávu prodat a utéct do Čech, takže si Poláci vzali tu krávu už napřed... Jestliže krajané vycházejí osaměle, jsou předmětem útoků na tělesnou integritu. Zranění bývají často vážného rázu. Není nouze ani o zlomeniny a otřes mozku. Na ulicích Poláci... často pokřikují na Čechy ku př.: "Pryč s Čechy"... Jsou vylepovány výstřižky z novin se zmínkami o Těšínsku, které je prý nedělitelnou součástí Polska. Často jsou též vylepovány mapy, na kterých je české Těšínsko zakresleno k Polsku...*[245]

Situace v Zelově byla neúnosná, a proto se zelovští Češi začali rozhodovat pro reemigraci na vlastní pěst.

Ve Varšavě byl český vyslanec, ale neměl pro nás žádné směrnice. Zato český Červený kříž v Katovicích se stal naším nejlepším pomocníkem klidného průjezdu přes státní hranici, čehož jsme se nejvíce obávali... Mnoho vlaků i tratí bylo zničeno..., ale nemalý příplatek na patřičném místě činil nesnadné snadnějším. Cesta vlakem byla drahá. Kdo neměl dost peněz, musel svá zavazadla omezit na minimum. Věděli jsme také, že se s většími zavazadly přes hranice těžko dostaneme.[246]

Reemigranti mohli vzít s sebou jen to nejnutnější, a proto se snažili prodat, co mohli. Josef Pospíšil po svém příjezdu do Prahy vyprávěl: *Připravoval jsem se na odjezd do Československa, protože v naší vesnici je již život nesnesitelný. Poláci, kteří se vydávají za polské policisty, naše chalupy přepadávají, bijí nás a okrádají. Tak jsem byl v Zelově v obchodním družstvu, abych si vyměnil drobné peníze za velké, abych neměl mnoho balíčků peněz u sebe. Zastavil jsem se u souseda, abych se informoval, zdali nás odveze Čsl. červený kříž na nádraží do Kozuby. Když jsem se od něho vracel, přepadlo mne asi deset mužů v polské policejní uniformě. Musel jsem zvednout ruce, dva z nich mi svítili do očí a druzí mi prohledávali kapsy. Našli moje peníze, celkem 32 750 złotych a vzali mi je všechny. Odvedli mne do nějakého cizího stavení, kde mě hlídali až do rána, ráno utekli. Mezitím bylo jich několik v mém stavení, kde mně ukradli zbytek hotových peněz, které*

---

[243] Příjmení chybí.

[244] Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval.

[245] Záznam Zahraničního ústavu z 21.09.1945 (Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval).

[246] Miller, s. 144-145.

měla manželka doma, dále cíchy, košile a různé jiné cenné věci. Totéž se přihodilo jiným mým kamarádům: Karlovi Štránkovi, Vilémovi Stárovi, Anně Matějkové, Adolfu Pospíšilovi, Vilému Šrajbrovi, Pavlovi Dedeciusovi, Jindřichu Frezevitovi, Bohumilu Matějkovi, všichni z Ignacova.[247]

Když se podařilo prvním skupinám dostat se přes hranici, následovaly je skupiny další.

Každých několik dní se několik rodin dávalo dohromady, vyprodavše předem vše, co se vyprodat dalo, aby tak byla uhrazena alespoň cesta. Zbytek ponechávaly známým nebo osudu. Jenom s šatstvem, prádlem, peřinami i popřípadě s penězi jeli na pronajatých koňských povozech na nádraží 14 km vzdálené. (Kozuby nebo Łask.) A zde, na poslední cestě Polskem, zdemoralizovaná reakce jako supí stádo vystěhovalce přepadala a brala jim poslední, co si do vlasti odváželi, pokud jim to už v bytech vykrást nestačili... Někteří se k nádraží šťastně dostali, mnohým ale kromě naděje na blízkou budoucnost nezůstalo nic. Ani ve vlaku ještě jistota nebyla. I zde vagóny s reemigranty zůstávaly stát na vedlejších kolejích, aby se hnuly až po novém úplatku, a zatím byli reemigranti často znovu oloupeni. Někdy se stávalo, že vlak musel v bezlidném [neobydleném] místě zastavit a chtivé bandy zlodějů objevovaly se i zde. Tento neklid a úplatkářství končily teprve po přejezdu hranic.[248]

Jako úřední doklad, který by mohli předložit na hranicích, si reemigranti opatřovali legitimace od Svazu Čechoslováků v Polsku.

< Legitimace Svazu Čechoslováků v Polsku jako doklad umožňující reemigraci >

[247] Záznam Zahraničního ústavu z 20.10.1945. (Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval).

[248] Miller, s. 145. Několik dalších osobních zpráv o průběhu reemigrace viz Země otců, s. 282-283.

Zahraniční ústav v Praze ilegální reemigraci z Polska sledoval: *9. t. m. [října 1945] dostavili se do našeho ústavu p. Jersák Karel a Ziguška Vilém, kteří přijeli transportem z Polska a vypovídali toto: ...dnes ráno dojel [do Prahy] transport našich krajanů z Polska v počtu asi 150 lidí a asi ještě 250 lidí bylo posláno na Liberecko. Na Liberecko byli posláni textiláci; rodiny, které jsou nyní v Ďáblicích, jsou zemědělci. - Život v Polsku je nesnesitelný, protože krajané stojí vlastně mimo zákon svými majetky i osobami... Zařizuje se: Do Ďáblic [pojede] četař Jelínek a úřednice Lvová, provedou okamžitě nábor a sepíší přihlášky o příděl půdy... Telefonicky informován Dr. Krejza, osidlovací úřad, který okamžitě vysílá úředníka do Z[ahraničního] Ú[stavu] k projednání podrobností ve věci usídlení...*[249] Záznam Zahraničního ústavu byl poslán předsedovi vlády, ministerstvu zahraničí, ministerstvu zemědělství, repatriačnímu úřadu a dalším institucím. Meziministerská komise, svolaná příštího dne do úřadu předsednictva vlády, se měla zasadit o zlepšení poměrů v Zelově a o *okamžitý převoz krajanů* z Polska do Československa.

O čtyři dny později, v neděli 14. října, přejelo hranici v Zebřidovicích 11 vagonů s 250 až 300 reemigranty ze Zelovska. Šest vagonů bylo posláno přímo do Liberce, z ostatních vagonů přestoupili reemigranti se všemi svými zavazadly do osobních vozů *a rozptýlili se po městech po Československu. Obstarávání vagonů v Polsku se nedělo úřední cestou, nýbrž pouze podplácením se získaly... Podle výpovědi p. učitele [Karla] Kupce dochází velmi často k přepadávání transportů. Tyto přepady dějí se osobami, které jsou oblečeny ve stejnokrojích polské armády, tzv. partyzáni, nebo jak oni si říkají, že jsou hochy z lesa.... Podchycení celého transportu není nyní již možno, ale pan učitel Kupec je přesvědčen, že všichni tito se budou hlásiti u Z[ahraničního] Ú[stavu] pro vystavení [osvědčení o] státní spolehlivosti.* [250]

Polské úřady se stavěly k reemigraci nejednotně. Aby bylo zabráněno živelné hromadné reemigraci Čechů, bylo vydáno v říjnu 1945 nařízení zakazující Čechům prodávání a pronajímání dobytka a nemovitostí,[251] což však zas jen přispělo k zostření konfliktů mezi Čechy a Poláky. Někteří Češi ze Zelova doslova prchali. Odjížděli tajně v noci, když nemohli jinak, nechali svůj majetek stát a ležet. Cestou na nádraží byli přepadáváni loupežnými bandami a přišli zpravidla i o to málo, co unesli.

18. října se sešla na nádraží v Kozubech zas větší skupina reemigrantů ze Zelova a okolí: *Už si pamatuji jen některé rodiny, které jely: Matysovi, Mundilovi, Najmanovi, Podrackých, Tomšovi, Hovorkovi, Pospíšilovi, Němečkovi a další. To bylo prošení a podplácení než jsme mohli opustit nádraží! Netrvalo dlouho a zas jsme stáli uprostřed lesa. Ptali jsme se, proč nejedeme. Že se musí mazat, jinak to nepojede. Museli jsme mazat penězi. Pamatuji, jak Miloš Najman sbíral ode všech peníze, aby si mohl strojvedoucí namazat kapsu, a pak se zas jelo dál. Než jsme zajeli do Katovic, stáli jsme vícekrát. A co jsme zažili strachu, když po vagonech střílelí! Když vlak zastavil, zavřeli jsme se, aby do vagonu nikdo nemohl. Byli jsme šťastni, když vlak dorazil do Katovic. Tam na nás čekal jeden zmocněnec československé vlády, který nás pak převezl přes hranici. Tam jsme dostali trochu najíst. Trvalo to několik dní a nejhůře bylo malým dětem bez koupele. Na hranici nás nekontrolovali... Oddechli jsme si, když jsme se dostali na československou*

---

[249] Záznam Zahraničního ústavu z 09.10.1945 (Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval.)

[250] Záznam Zahraničního ústavu z 17. října 1945 (tamtéž).

[251] Olejnik, s. 79.

stranu. V Bohumíně bylo pro nás připraveno občerstvení, káva a čerstvé housky. Některé ze starších babiček plakaly radostí, že jsme v české zemi...[252]

Československé státní úřady byly o situaci zelovských reemigrantů dobře informovány:

Stěhování Čechů ze Zelova na vzdálené nádraží děje se povozy a za vesnicí jsou zastavováni ozbrojenými Poláky a polskou uniformovanou policí, kteří od jednoho povozu vybírají 5000 zlotých, a když by nechtěl dotyčný zaplatit, hrozí, že mu vše seberou a [že ho] zavřou. Při příjezdu na nádraží musí zaplatit od jednoho vagonu 800-1000 zlotých, mimo to museji podplatiti dopravní úředníky až 12000 zlotých, aby mohli ze stanice odjeti. V opačném případě je nechají tito ve vagoně i s malými dětmi státi na nádraží třebas i týden.[253]

Zelovských Čechů se v září 1945 zastala u polských vládních úřadů reformovaná konzistoř. Na její dotaz polské ministerstvo spravedlnosti potvrdilo, že článek 9/1 ústavy z 6. dubna 1945 o vyloučení *zlých elementů* z polské společnosti se nevztahuje na polské občany české národnosti, kteří svou národnost v době okupace nezměnili.[254] Farář Nevečeřal měl prohlášení ministerstva spravedlnosti přečíst z kazatelny a předložit je všude tam, kde bylo zapotřebí.

Osvědčení ministerstva spravedlnosti nemělo žádný účinek. Poměry se nezlepšily a ti, kteří se snažili vydržet až do úředně organizované reemigrační akce, netrpělivě čekali na zprávu. Farář Emil Jelínek psal z Lodže, že navštívil ve Varšavě československého vyslance Herejta, ale že repatriační záležitosti jsou stále ještě nevyjasněné. V dohledné době mají přijet do Zelova ředitel repatriačního úřadu v Katovicích Václav Krátký a kapitán Pavel Hájek. **Dělníci a ti, kteří nevlastní nemovitý majetek, mohou už vyjíždět tak jak dosud, ale nesmí tak činit masově, nýbrž nejlépe jednotlivě. Musí se přihlásit u výše zmíněného pana Krátkého, a to nejlépe vždy v úterý nebo v pátek ráno (a ne v sobotu, jak se rozneslo mezi našimi lidmi). Vlastníci nemovitého majetku jej mají prodat, nebo pronajmout úřední cestou... jinak spadne jejich majetek do kategorie majetku "opuštěného"...*[255]

Oleje do ohně polského nepřátelství přililo o několik dní později prohlášení lodžského vojevody Dąb-Kocioła, který při své návštěvě v Zelově prohlásil, že Češi ze Zelova musí odejít, protože Polsko patří Polákům. I pro faráře Nevečeřala se staly životní podmínky neúnosnými. Projev lodžského vojevody se navíc hluboce dotkl jeho citů. Rozhodl se napsat konzistoři žádost o propuštění ze služby se zdůvodněním, že jako Čech je v Zelově a v Polsku vůbec nežádoucí osobou.[256]

Konzistoř napsala ve věci zelovských Čechů 23. října 1945 další důrazný dopis předsedovi rady ministrů do Varšavy a ze Zelova byla ke stejnému dni vyslána delegace, kterou tvořili Vladimír Pospíšil a Władisław Gąsiorowski,[257] se stížností občanů české národnosti k ministrovi Kiernikovi.

---

[252] Jan Matys: Paměti (strojopis 1997), s. 31-32.

[253] Důvěrná zpráva čsl. ministerstva vnitra ministerstvu zahraničí z 23.01.1946 (Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval.)

[254] Dopis ministerstva reformované konzistoři z 26.09.1945. Ověřený opis z 30.08.1968 v pozůstalosti faráře Nevečeřala.

[255] Jelínkův dopis z 02.10.1945 v pozůstalosti Nevečeřalově.

[256] Koncept bez data (ze souvislosti vyplývá, že byl napsán po 18. říjnu a před 1. listopadem v roce 1945) v pozůstalosti faráře Nevečeřala.

[257] Podle Vl. Jelínka.

Łódź, dnia 23 października 1945.

Do

Prezesa Rady Ministrów

Ob. Edwarda Osóbki-Morawskiego

w Warszawie.

Nawiązując do jednobrzmiących swych pism z dnia 1.II.rb., skierowanych do Ministerstwa Sprawiedliwości, do Ministerstwa Administracji Publicznej i do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Konsystorz Kościoła Ew.-Ref. w R.P. ma zaszczyt przedstawić Ob. Premierowi fakty dotyczące stosunku władz administracyjnych i milicyjnych do mieszkańców osady Zelów /powiat Łask, woj. Łódzkie/, obywateli polskich narodowości czeskiej wyznania ew.-ref.

Jak wiadomo okupant niemiecki w myśl swej polityki siania niezgody między narodami słowiańskimi traktował pomienionych mieszkańców osady Zelów odmiennie od ludności polskiej. Po ustąpieniu okupanta miejscowa ludność polska, nie zdając sobie sprawy z intencji wrogiej polityki narodowościowej hitleryzmu, zaczęła zdecydowanie wrogo występować przeciwko Czechom, od których zresztą w czasie okupacji doznawała niejednokrotnie materialnej i moralnej pomocy, obrzucając ich pogardliwymi wyzwiskami i groźbami /"Wyczyścimy z was, hejmaki, niemieckie masło!", "Wynoście się do Czech, ale tylko w spodniach pójdziecie!" it.p./. Gdy zaś Czesi w myśl opinii prasy, akcentującej konieczność przyjaznego współżycia Polski z Czechosłowacją, poczęli domagać się dla swych 600 dzieci utworzenia szkoły czeskiej, lub przynajmniej wykładania niektórych przedmiotów w języku czeskim, nauczyciele narodowości czeskiej /było ich 7 na ogólną liczbę 12/ zostali zawieszeni w czynnościach /decyzja ta dotychczas nie została odwołana/, a dziatwa czeska przez szereg tygodni nie była dopuszczana do szkoły.

Wszystko to rozgoryczało Czechów i budziło w nich niepokój, tymbardziej że zaczęło teraz dochodzić już do rękoczynów, do szykanowania i do bicia, a miejscowa milicja odmawiała pokrzywdzonym ochrony. Tego rodzaju traktowanie, a także brak pracy spowodowały, że młodzież czeska powracająca z pracy przymusowej w Niemczech, wywożona w swoim czasie do Rzeszy przez okupanta na równi z młodzieżą polską, poczęła samowolnie opuszczać swe miejsce rodzinne i szukać pracy zarobkowej i lepszej doli w Czechosłowacji.

W Zelowie (woj. łódzkie), Polacy szykanują ob. polskich narodow. czeskiej – biją, grabią, zabraniają nauczania jęz. czeskiego. Czesi masowo uciekają do Czech a ostatnio wojewoda Dąb-Kocioł wydał zarządzenie ograniczające prawa obywatelskie Czechów.

W miarę coraz gorszego traktowania Czechów /bicie przechodniów na ulicy/ [illegible] przybierał na sile. W maju rb. poczęły wyjeżdżać do Czech także pojedyncze osoby starsze, potem już całe rodziny [illegible], a wreszcie gdy zaczęły się nocne napady i grabieże – nawet rodziny rolnicze. W czasie tych nocnych napadów [illegible] do Czechów, napadniętych bito dotkliwie i [illegible] zabierano. Milicja Zelowska ze swym Komendantem ob. ppor. [illegible] nie reagowała, przeciwnie naśmiewała się z poszkodowanych.

W następstwie takiej sytuacji ludność czeska Zelowa, osiadła tamże od lat blisko 150, poczęła się już gromadnie przenosić do Czech, wyzbywając się swego dobra za grosze, które zresztą z reguły w najbliższą noc ją grabiono, aż wreszcie doszło do grabieży w biały dzień w drodze Czechów na dworzec przez osobniki w mundurach milicyjnych.

Dnia 18 bm. przybył do Zelowa wojewoda Łódzki ob. Dąb-Kocioł i oświadczył, że Polska jest tylko dla Polaków, polecając wójtowi Gminy wydać odpowiednie ogłoszenie, które [illegible] ograniczające ich prawa obywatelskie w sposób zgoła bezpodstawny i sprzeczny z Manifestem PKWN.

[illegible] sprawa Zelowska, a szczególnie ostatnie posunięcie ob. [illegible] w żaden sposób nie może nam przynieść ani sławy ani miru w demokratycznym państwie, a na forum międzynarodowym wywołać może jedno szkodliwe dla Polski opinie, i godzi bezpośrednio w członków [illegible] Ew.-Ref., obywateli polskich narodowości czeskiej, a tym w całość Kościoła Ew.-Ref. w R.P. Konsystorz załączając odpis [illegible] z polecenia ob. Wojewody przez Zarząd Gminy Zelowa ogłoszenia, ma zaszczyt prosić Obywatela Premiera o natychmiastowe uchylenie tego zarządzenia, zwłaszcza w punkcie 1 i 2, oraz zbadanie całokształtu sprawy Zelowskiej i położenie kresu bezprawiom nad obywatelami narodowości czeskiej, należącymi bez wyjątku do Polskiego Ewangelicko-Reformowanego.

Niniejsze przesłane zostało także do Ministerstwa Administracji Publicznej.

Prezes: [signature]

/-/ R. Gerlicz

[signature] Skierski

RZECZPOSPOLITA POLSKA KONSYSTORZ KOŚCIOŁA EW.-REF.

PREZYDIUM RADY MINISTRÓW
Wpłynęło dn. 30.X. 1945 r.
Nr. 57-3/4
Zał. 1.

< Dopis evangelické reformované konzistoře v Lodži, 23.10.1945 >

Československá vláda pozorovala neutěšené zelovské poměry celkem bezmocně, jak naznačuje zpráva o situaci v Zelově, rozeslaná československým ministerstvem vnitra na adresu některých nejvyšších státních úřadů jako informace, kterou je třeba brát v úvahu vzhledem k přípravám *na jednání se zástupci Polska v Praze, při nichž se dá předvídati i jednání o požadavcích občanů polské národnosti, usedlých na našem území:*

Lodžský vojevóda Dąb-Kocioł vydal 18. října nařízení, ve kterém vyzývá Čechy, aby opustili polskou republiku, a při evakuaci povolil každé rodině vziti s sebou 170 kg zavazadel a 1000 zł.

Dále bylo důvěrně sděleno, že při zápisu do škol v květnu 1945 v Zelově bylo přes 600 dětí a 9 učitelů české národnosti, kteří žádali o povolení k vyučování v českém jazyku. Toto polská vláda ihned zakázala, zbavila české učitele učitelských míst přesto, že tito byli polskými státními příslušníky a měli polské školní vzdělání. Děti pak byly nuceny navštěvovat školy polské.

Ve výše uvedené věci intervenovalo několik občanů obce Zelova dne 23. října 1945 u ministra administracje publicznej Kiernika, úzkého spolupracovníka Witóse, který požíval přes 8 let pohostinství v ČSR po útěku z Polska. Zmíněný ministr se při této intervenci vyjádřil, že pronásledování Čechů v Polsku je odvetným opatřením za postup českých úřadů vůči Polákům na Záolší, a vyzval intervenující, aby sami zakročili u československé vlády proti pronásledování Poláků na českém Těšínsku.[258]

Polské ministerstvo zahraničí zatím už zakročilo a poslalo do Zelova komisi, která měla situaci vyšetřit. I na vojvodství v Lodži se změnil tón v jednání s Čechy: *Na stížnosti Čechů ze Zelova přijel tam dne 20.11.1945 během odpoledne vicevojvoda lodžský, který Čechy ujišťoval, aby nikde neutíkali, že budou moci dál tam spokojeně žíti a pracovati, že úřady, respektive policie, dostaly v tom směru příkazy, načež odjel. Ještě téhož dne po odjezdu vicevojvody o 18.30 přepadla zelovská milice v ul. Kilinského na č. 182 Češku Andršovou a sebrala jí veškeré peníze, šatstvo, prádlo a jídelní příbory. Téhož dne mezi 19. a 20. hodinou přišlo k rolníku Josefu Jirsákovi v Zelově č. 192 osm mužů v uniformě milice a jeden civil. Šest mužů bylo v maskách, a tři bez masek, ve kterých Jersák poznal zelovskou milici, a to [jména]... Sebrali mu povoz, koně a veškeré peníze. V tomtéž týdnu přepadla zelovská milice a několik civilů v Zelově rolnické usedlosti v ul. Koščuška, a to Jana Kymra, Josefa a Jana Valty, a sebrali jim všechny peníze, šatstvo, prádlo a kuchyňské nádobí. Totéž téhož dne udělali v ul. Petrkovské v usedlosti Karla Svobody a Bedřicha Neumana.*[259]

Polskou vládou pověřená vyšetřující komise pracovala v Zelově od 23. do 27. listopadu 1945. Zjistila mimo jiné, že dokonce i velitel místní policie měl přátelské vztahy k spleti lupičských band,[260] které Čechy terorizovaly. Než však polské úřady zařídily potřebné, násilí v Zelově pokračovalo: *Dne 7. prosince asi o 18. hodině přepadla zelovská milice ještě s několika civilisty v Zelově na ul. Kilinského č. 177 rolnickou usedlost Karla Ranše, kde mu sebrali veškeren dobytek. Titéž přepadli dne 12.12.1945 rolnickou usedlost Josefa Jirsáka v Zelově č. 192, který byl již jednou těmito okraden, a sebrali mu veškeren dobytek a šatstvo. Dále titéž přepadli v osadě Požděnice rolnickou usedlost Nováka, kde*

---

[258] Zpráva z 22.01.1946. (Vojenský historický archiv v Praze, Ministerstvo národní obrany, kart. 33, sl. 640. - Rešerše Daniel Neval.)

[259] Důvěrná zpráva čsl. ministerstva vnitra ministerstvu zahraničí z 23.01.1946. (Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko, 1945-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval.)

[260] Olejnik, s. 80.

mu sebrali peníze, šatstvo a kuchyňské příbory, a jelikož dle jejich úsudku málo našli, tak jej veřejně před celou rodinou v bytě zbili, přičemž mu zlomili 13 žeber. Jelikož Novák následkem těžkého zranění nebyl chůze schopen, byl jeho rodinou povolán místní lékař, který, když se dozvěděl, že zranění Novákovi způsobila milice společně s polskými civilisty, nechtěl jej ošetřit, až teprve na naléhavé prosby rodiny Novákovy. - Na opětovné stížnosti zelovských českých občanů na ministerstvu vnitra a W. B. úřad bezpečenstva ve Varšavě zatkli tito v Zelově 12 miliciantů i s velitelem a asi 20 osob civilních. Po týdnu vězení je všecky propustili, a [tito] konají službu dále. Mezi českým obyvatelstvem koluje pověst, že se vykoupili českým zlatem.[261]

Po výměně velitele místní policie a po napomenutí k snášenlivosti se měla situace v Zelově uklidnit, ale než došlo ke skutečné změně a k obnovení důvěry ve stabilitu poměrů, trvalo ještě nějaký čas.

Ze Zelova a blízkého okolí reemigrovalo asi 3500 až 4000 Čechů, mezi nimi i většina členů polské komunistické strany (PPR)[262] včetně svého předsedy a sesazeného vojta Teofila Millera.

9. Zelovská škola ve 20. století

Když se zelovská škola dostala pod státní správu a výlučně pod státní dohled, ztratili na ni potomci českých exulantů vliv. Učitelé, které dosazoval stát, kladli ve výchově dětí zcela jiné důrazy. Budova *bílé školy* byla v užívání jako vesnická obecná škola, a státní úřady se v roce 1904 dokonce pokusily získat i polovinu kantorského pozemku pro školní účely. Varšavská konzistoř však tuto část sborového majetku uhájila.[263]

Od roku 1906 mohly být v polském království podle rozhodnutí ministerstva osvěty vyučovacími jazyky ve školách kromě ruštiny i jiné jazyky. Ruština však zůstávala povinným předmětem a také předměty dějepis a zeměpis musely být v každém případě vyučovány rusky.[264]

V prvním desetiletí 20. století chodil do školy Adolf Jelínek: *Pro celý Zelov byla jen jedna škola, lépe jedna vyučovací místnost a jeden učitel, který vyučoval najednou až 160 žáků. Žáci byli rozděleni do tří tříd. Výše tedy nemohl nikdo postoupit. Učitelé byli přepracovaní a nervózní. Za malý přestupek jsme byli trestáni. Největším trestem bylo pro chlapce uhození dlouhým pravítkem na obě nastavené dlaně. Děvčata musela klečet nebo jít na půl hodiny za dveře, což byl nejlehčí trest.*

Když měl někdo z carské rodiny narozeniny, šla celá škola do kostela a tam jsme zpívali "Bože cara chraň".

V živé paměti mám návštěvy školního inspektora, kterým byl vysoký ruský úředník v uniformě. Už týden předem jsme se učili, jak jej máme pozdravit. Když vešel do třídy řekl: "Zdravstvujtě dietki." A my jsme odpověděli: "Zdorovja želajem, Vaše Vysokoblaho-

---

[261] Důvěrná zpráva čsl. ministerstva vnitra ministerstvu zahraničí z 23.01.1946 (viz výše).

[262] Na jaře 1945 měla PPR (Polska Partija Robotnicza) 300 členů. Na podzim téhož roku jich bylo pouze 80 (Olejnik, s. 76).

[263] Zpráva o činnosti konzistoře za rok 1905/6 (No 24, Notatki II, s. 25).

[264] Když však spolek "Jednota" v Lodži žádal o povolení k založení soukromé školy s vyučovacím jazykem českým, dostal školu povolenu, ale vyučovacím jazykem měl být jazyk ruský! (Jan Auerhan: Čechové v království polském, in: Pokroková revue, č. 3, r. 1909).

rodí." A když odcházel řekl: "Proščujtě dietki," a děti řekly "Ščaslivoj puti želájem, Vaše Vysokoblahorodí". Žádné velké zkoušky přitom nebyly. Inspektor se zeptal dvou nebo tří dětí něco zcela lehkého, pohovořil s učitelem a za půl hodiny byl pryč.

Moji učitelé byli Josef Frezevit, učitel Serb a učitelka Jašinská. Chodil jsem do školy v letech 1906-1910. Měl jsem dobré schopnosti, a proto se uvažovalo o vyšších školách, ale byl bych musel pokračovat ve škole v Lodži. Rodiče však uvažovali, že by to stejně nebyl lehký život, kdybych se musel jako učitel trápit s dětmi, a že jako tkadlec na tom nebudu o nic hůře. Při tom zůstalo.

V posledních letech před první světovou válkou učil v Zelově Gustav Menke, který našel mezi potomky českých exulantů svou budoucí manželku. Po vypuknutí první světové války se však rodina Menkeova ze Zelova odstěhovala.[265]

Školství v Zelově bylo před první světovou válkou na nízké úrovni. Ve válce pak převzala německá okupační vláda školství do svých rukou. Luterští Němci se snažili zřídit si vlastní německou školu a farář Radechovský zprostředkoval koupi rodinného domu od Pavla Jelínka. V kupní smlouvě však chyběla poznámka, že má být v domě zřízena škola církevní, a proto byl po válce dům zabrán pro školu státní.[266] Také zelovská *bílá škola* se dostala se souhlasem staršovstva a faráře Radechovského pod správu německého *Schulverbandu* v Berlíně[267] v naději, že se podaří zřídit v Zelově *vyšší školu s programem pro 5. a 6. ročník*, která bude vydržována dílem z příspěvků rodičů školních dětí a dílem z příspěvků státních.[268] Kromě toho doufal zelovský sbor, že bude vyjasněn jeho vlastnický nárok na budovu školy. Podle zprávy konzistoře trvala německá policie na zřízení školy polské a školy české. Přestože *bílou školu* považovali Češi za majetek svého reformovaného sboru, byli ochotni dělit se o ni s Poláky, pokud nebudou pro polskou školu nalezeny jiné prostory. V žádném případě nebyla *bílá škola* předána do vlastnictví německého *Schulverbandu.*[269]

Dříve než se podařilo uskutečnit podstatnější změny v zelovském školství, byla válka u konce.

V roce 1918 byly v Zelově celkem čtyři české jednotřídky, v nichž vyučovali učitelé Vichek, Vanda Nevečeřalová, Helena Jersáková, Emilie Machová a František Holeček.[270] Po listopadu 1918 přišli do Zelova polští učitelé a čeští byli vytlačováni.

Jak zelovští Poláci rozuměli německé správě školství, byla *bílá škola* majetkem německého *Schulverbandu*, a proto byla po válce podle rozhodnutí rady ministrů z 3. března 1919 zabrána a přenechána zelovské politické obci.[271] Češi se snažili svůj sborový majetek bránit, ale jedinou cestou bylo soudní řízení.

Do sporu se vložila varšavská konzistoř. Polský *školní dozor* v Zelově trval na svém, že už v sedmdesátých letech 19. století byla zelovská škola přenechána ruskému státu a v roce 1917 byla znovu dána do vlastnictví německému *Schulverbandu.* Konzistoři předhodil, že podporuje českého kantora, **který bez ohledu na to, že pobírá plat od pol-*

---

[265] Menke měl za manželku Janinu Kuželovou, vnučku bývalého učitele Ferdinanda Fibicha. (Vl. Jelínek). - 21.05.1913 učitel Gustav Menke oznamuje ministerstvu, že se 27.05. budou konat zkoušky *žáků svěřené mně školy* a zve na zkoušku inspektora lodžského inspektorátu (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[266] Vl. Jelínek.

[267] Niewieczerzal: Dzieje, s. 16.

[268] Tak vyplývá z protokolu o schůzi 64 členů evang. reformovaného sboru konané dne 22.04.1917 (sig. S III.64).

[269] Konzistoř 29.11.1924 (No 41, Notatki III, s. 28-29).

[270] Vl. Jelínek.

[271] Podle dopisu školní rady v Łasku ze 17.11.1922 (No 41, Notatki III, s. 23).

ské vlády,[272] *rozdává české knížky s věnováním "Náš prezident Masaryk má rád malé děti" atd.*[273] Konzistoř dokládala, že zelovský sbor byl k nedobrovolným ústupkům donucen nejprve ruskou vládou a v první světové válce zas okupační německou vládou, ale že se ani v jednom z obou případů nezřekl svého vlastnictví.[274]

< Ve škole s ředitelem Tłuczkem a učitelem Pospíšilem, 1923[275] >

Po první světové válce byla v Zelově byla zřízena základní sedmiletá škola, pro kterou však nebylo dostatek vyučovacích místností. Pro školní vyučování byla 1919 upravena budova v ulici Kilińského (č. 40). O tři roky později učilo v této škole, která měla 21 tříd, 22 učitelů. Ředitelem byl Piotr Tłuczek. Další škola byla v ulici Sv. Anny a v Zelůvku vyučoval jeden učitel v jednotřídce.[276] V *bílé škole* bydlel od roku 1920 polský katolický katecheta a byly v ní umístěny dvě třídy obecné školy.

V té době chodil do školy Bohuslav Jelínek: *Po válce byli ještě čeští učitelé ve škole potřební, a tedy i trpěni, ale ředitelem školy Čech být nemohl. Kierownik Tłuczek nám dětem sice češtinu ve škole nezakazoval, ale nerad slyšel, když jsme česky mluvily. Polští učitelé nás děti nutili do všelijakých polských politických a národnostních slavností, které se konaly často v neděli, a proto nám to naši nechtěli dovolit. My jsme pak zatrest dostali horší známku. Bylo z toho doma vždycky dost pláče.*

Ředitel Piotr Tłuček byl, stejně jako ostatní polští učitelé, horlivým polským vlastencem a podle svých možností usiloval o polonizaci Zelova. Pomocí žákovských slavností, recitací, zpěvů a divadelních představení se pokoušel přiblížit českým Zelovákům polskou kulturu, v čemž dosáhl u školní mládeže i nemalých úspěchů.

Ještě v roce 1923 vyučoval kantor Tomeš v každé třídě dvě hodiny týdně náboženství a dvě hodiny týdně (odpoledne od 4 do 6) češtině, jako nepovinnému předmětu. V Požděnicích učil kantor Josef Líbal pouze náboženství, ale v hodinách náboženství se měly děti naučit zároveň česky číst.[277] V následujícím roce bylo nepovinné vyučování češtiny v Zelově (i v jiných původně českých školách) zastaveno. Podstatnou změnu nepřinesla ani

---

[272] Za vyučování náboženství ve škole.
[273] 07.11.1922, No 41, Notatki III, s. 24.
[274] 29.11.1924, No 41, Notatki III, s. 25.
[275] Učitel Pospíšil (vpravo) zemřel brzy na souchotiny. Vedle učitele sedí Jaroslav Matějka (pozdější farář v Čechách). První zprava (se širokým opaskem) Bohuslav Jelínek.
[276] Zarys, s. 59-60.
[277] Míčan, s. 18.

smlouva mezi Polskem a Československem z 25. dubna 1925, podle které měly být pro děti národnostních menšin organizovány školy s mateřským vyučovacím jazykem.[278]

V červenci 1927 se varšavská konzistoř bezvýsledně přimlouvala u školního kuratoria v Lodži za zelovské Čechy, aby jejich 300 školních dětí smělo být vyučováno mateřskému jazyku. Dva učitelé znalí českého jazyka (Karel Taraba a Jaroslav Fibich) nabízeli své služby.[279] O dva roky později konzistoř upozorňovala stejný úřad na to, že zelovskou školu navštěvuje 200 (!) dětí evangelického reformovaného vyznání, ale vedle celé řady katolických učitelů tu učí pouze jeden reformovaný evangelík, ačkoliv evangeličtí kandidáti nechybí.[280]

27. dubna 1931 žádali zelovští Češi o zřízení české školy, ale na odpověď čekali celý rok. Zatím *synod evangelické reformované církve rozhodl, aby bylo upuštěno i v církevních školách od vyučování náboženství v mateřském (českém) jazyce. Toto rozhodnutí vyvolalo v Zelově velkou nespokojenost.*[281] V Zelově převzal ihned vyučování náboženství polský farář Piasecki a český kantor Tomeš byl svých povinností ve škole zbaven. Protest zelovského staršovstva a zastupitelstva sboru, které sedmdesáti šesti hlasy proti čtyřem trvalo na udržení českého učitele náboženství, přešla varšavská konzistoř mlčením. České vyslanectví ve Varšavě se na popud ministerského rady a inspektora zahraničního školství Dr. Josefa Folprechta marně pokoušelo zasáhnout ve prospěch zelovských Čechů. Kostnická jednota vyzvala Synodní radu ČCE, aby intervenovala u varšavské konzistoře, ta však po uvážení věci odmítla zasahovat: *Konzistoř varšavská sice dle našich zpráv české práci nepřeje, ale podle týchž informací se zdá, že nějaké intervence z naší strany by stav věci jen ještě zhoršily.*[282]

Česká mládež, která si vybrala učitelské povolání, to neměla snadné. Už pro své evangelické vyznání nacházela těžko místo v polských učitelských ústavech. Chlapci se ucházeli o přijetí do ústavu v Ostrzeszowě[283] na Poznaňsku a dívky v polském Těšíně.[284] V letech 1925-1939 dosáhlo celkem 29 mladých lidí ze Zelova učitelského vzdělání, ale ve svém rodišti působit nemohli.[285]

Odpověď na žádost o zřízení české školy, která přišla na jaře 1932, byla vyhýbavá: *Chceme-li, můžeme si otevříti českou školu a vydržovati ji vlastními prostředky.*[286] Tolik peněz neměli zelovští Češi k dispozici, ale přesto se svých nadějí nevzdali. V neděli 10. dubna podepsali novou žádost o zařazení vyučování češtiny (jako povinného před-

---

[278] Tobjański, s. 141.
[279] 30.07.1927 (Notatki I, 140).
[280] 11.07.1929 (Notatki I, 141).
[281] Vl. Jelínek.
[282] ASR, kr. XVIII, 3, odpověď na dopis Kostnické jednoty ze 7. ledna 1932, průklep bez data.
[283] Srov. Jelínek, s. 14. - Ředitelem tohoto evangelického učitelského ústavu byl farář Karel Banszel. Ústav byl zřízen v roce 1922. Mezi jeho prvními žáky bylo 12 zelovských mladíků. (Jelínek, s. 14). Studovali tam Rudolf Nevečeřal, Jaroslav Fibich, Vilém Najman, Josef Tomeš, Karel Zounar, Josef Svoboda, Karel Taraba, Josef Smetana, Karel Kupec, Miroslav Najman, Karel Raněš, Vilém Vondráček a Karel Najman (Martuszewski, s. 197). - Reformované církvi se jednalo o výchovu učitelů a direktor Banszel se sám obrátil na zelovský sbor s výzvou, aby se schopní mladí muži ke studiu přihlásili. Vlastní vyučování bylo zdarma, ale pobyt v Ostrzeszově si museli žáci platit. (25.06.1922 a 15.03.1927, Notatki I, 139). - O něco později se o učitele pocházející ze Zelova zajímal československý vyslanec v Polsku. Chtěl je zprostředkovat do polských škol, kde bylo vyučování češtiny povoleno. Znalosti češtiny si učitelé mohli zdokonalit v učitelských kurzech, které měly být na náklady polské státní školní správy pořádány v Lucku *Českou Maticí Školskou na Volyni*. (22.05.1927, Notatki I, 140).
[284] Vystudovaly tam Anna Kupcová, Čeňa Valtová, Milena Pospíšilová a Mariel Engelová (Martuszewski, s. 197).
[285] Martuszewski, s. 197.
[286] *Radostné mládí*, č. 8, z 20. září 1932.

mětu pro žáky české národnosti) do učebního plánu. Mnoho naděje na úspěch nebylo, vždyť právě v té době prohrál sbor soudní při se státem o *bílou školu* a musel podat proti rozsudku odvolání. Žádost o zavedení povinného vyučování češtiny však po velkém naléhání přece uspěla. V červnu 1933 oznamoval časopis *Radostné mládí* velkou novinu: *Vyučování češtině nařízeno kuratoriem školským ve Varšavě na obecných školách v Zelově pro všecky třídy v počtu 16 hodin týdně. Vyučování pověřeno p. Jaroslavovi Fibichovi.*[287]

Školní docházka byla v Zelově stále ještě rodiči omezována na nejnutnější. Sedmiletou školu, kterou měl Zelov od roku 1920, absolvovalo v plném rozsahu v roce 1932 pouze pět konfirmovaných dětí z devatenácti (tři dívky a dva chlapci). Většina dětí navštěvovala školu jen tři roky.[288]

V roce 1935 ztratila zelovská obec nárok na starou, už beztak velmi zchátralou *bílou školu*. Dlouholetý spor byl rozhodnut ve prospěch reformovaného sboru. Naléhavá potřeba moderní, novým životním podmínkám odpovídající školy byla podnětem k založení zvláštní společnosti zelovských učitelů, obchodníků, podnikatelů, tkalců i rolníků, jejíž iniciativa vedla k žádaným výsledkům. V témže roce 1935 byl položen základní kámen a o dva roky později byla nová zelovská škola postavena.[289]

Radost z nové školy brzy pominula, když zelovské školství ničivě zasáhla druhá světová válka.

Nejmenší školní děti vnímaly první měsíce války někdy překvapivě jinak než dospělí: *Když jsem začal chodit do školy v roce 1939, to vlastně právě začala válka. Ve škole [ve Woli] jsme se učili polsky, ale jednou týdně přicházel faustynovský kantor Adolf Pospíšil a měli jsme dvě hodiny vyučování češtiny. Školní děti jezdívaly na konci školního roku na výlet do hlavního města, do Varšavy. Říkával jsem tetě..., že teď, když jsou tu Němci a když je hlavním městem Berlín, pojedeme do Berlína. Ale do školy jsem chodil jen dva, nanejvýš tři měsíce, pak Němci školy pro české a polské děti zavřely. Pamatuji si, jak jsme to my děti těžko nesly.*[290]

Také v Zelově směly do školy chodit jen německé děti a děti těch, kteří podepsali *folkslistu*. Ředitelem zelovské školy se stal učitel Freund.[291]

Češi se marně pokoušeli o zřízení české školy. *Co se mělo dělat? Muselo se začít vyučovat po příkladu našich předků: doma a tajně. S obtížemi se dováželi nové české učebnice z českého protektorátu, aby byla doplněna zásoba starých učebnic, které ještě byly mezi lidmi. Často se z jednoho slabikáře učilo několik dětí najednou.*[292]

V únoru 1945 byla zas otevřena polská škola v Kilińského ulici a koncem roku začalo vyučování i v druhé zelovské škole v ulici Kościuszkově.[293]

Češi žádali pro svých 600 školních dětí[294] zřízení české školy. Českých učitelů bylo dost, ale *demokratičtí polští učitelé jim vysvětlovali počáteční pookupační těžkosti.*[295]

---

[287] Bratr kazatele Viléma Fibicha. Nějaký čas učil ve slezském Táboře.
[288] *Radostné mládí*, č. 8, z 20. září 1932.
[289] Zarys, s. 60.
[290] Vlastimil Pospíšil.
[291] Zarys, s. 69.
[292] Miller, s. 116.
[293] Zarys, s. 107.
[294] Olejnik, s. 77.
[295] Miller, s. 141.

Když se čeští učitelé s tímto vysvětlením nespokojili a svou žádost o povolení české školy opakovali, *skončilo to nepříjemným vyšetřováním všech českých učitelů po stránce spolehlivosti a propuštěním všech českých dětí ze školy... V těch dnech zesílila touha zelovských Čechů vrátit se jak nejrychleji do vlasti... České děti se po několika dnech směly do školy zas vrátit. Čeští učitelé se svým požadavkem zmlkli.*[296]

10. Zelov po české reemigraci

Svorné soužití čtyř národností, které bylo už po první světové válce poněkud otřeseno, utrpělo druhou světovou válkou a jejími následky nenapravitelné škody. Zelovské ulice nebyly zničeny, ale zmizela z nich národnostní pestrost a tím se Zelov podstatně změnil.

Několik zelovských Židů, kteří přežili holocaust a vrátili se do Zelova, už tu nenašlo svůj domov. Židovská synagoga byla za okupace zdevastovaná, hřbitov zničen. Navrátilci nebyli vítáni se soucitem pro utrpení, kterým právě prošli, ani s pochopením jejich těžké situace, v níž se osamělí, bez rodin nalézali. Necítili se v Zelově bezpečni, a proto brzy zas odešli. Z bývalého židovského hřbitova se pak bez jakékoliv úcty a ohleduplnosti vozil písek na stavbu domů.[297] *Také, když byla na pozemku bývalého továrníka Jersáka stavěna nová továrna, byl brán písek z židovského hřbitova... Děti, kterým se nechtělo do školy, chodily někdy raději na židovský hřbitov, kde se povalovaly lidské kosti...*[298]

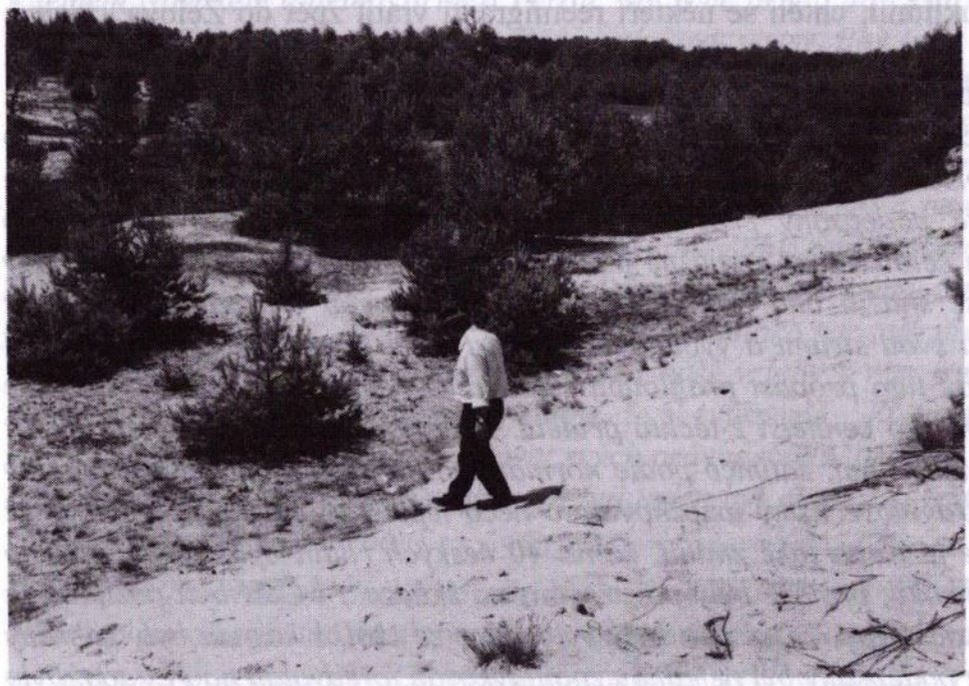

< Místo, na kterém býval židovský hřbitov >

Mnozí zelovští Němci včas před hněvem svých spoluobčanů uprchli, nebo byli po roce 1947 vysídleni. Někteří sice dosáhli rehabilitace, avšak německá menšina v Zelově se stala bezvýznamnou. Uprázdněná místa po uprchlých a vysídlených Němcích i Češích zaplnili Poláci, kteří přišli do Zelova ze ztraceného území na východě.

90 % zelovských Čechů reemigrovalo - zčásti dobrovolně, zčásti z donucení a ze strachu o svou existenci. Koncem roku 1945 se začaly organizovat v českém vysídleném pohraničí nové evangelické a baptistické sbory v Liberci, Novém Městě pod Smrkem,

---

[296] Tamtéž. Srov. Země otců, s. 281.
[297] Miller, s. 131.
[298] Anonymní výpověď.

Cvikově, Teplé a Černošíně, jejichž členové pocházeli převážně ze Zelova.[299] V severních Čechách našli reemigranti příležitost uplatnit svou tkalcovskou odbornost. Také ti, kteří chtěli raději hospodařit na zemědělské půdě, mohli k tomu najít příležitost. Radost z návratu do *země otců* byla však kalena konfrontací s nemilosrdným odsunem Němců z Čech i arogantními poznámkami českých (v pohraničí už většinou komunistických) aktivistů, funkcionářů a úředníků, kteří o minulosti potomků českých exulantů málo věděli, zelovské Čechy považovali za nevítané Poláky a jejich zbožnost je dráždila. Ani zelovští komunisté nebyli v Čechách ušetřeni nejrůznějších zklamání. *Nový Zelov*, jak si představoval ve svém nadšení Teofil Miller, reemigranti v Čechách nevybudovali. Rozptýleni do celé řady měst, městeček, vsí i samot bojovali se steskem po příbuzných, přátelích, sousedech - po Zelově. Přes všecko vlastenecké nadšení, s kterým mnozí z nich přijeli do Československa, trvalo nějaký čas, než se v *zemi otců* mohli cítit skutečně jako ve vlasti.

Když se po ukončení poválečných národnostních represálií poměr mezi zelovskými Čechy a Poláky zas uklidnil, chtěli se někteří reemigranti vrátit zpět do Zelova - *domů*. Jejich návrat si však mnozí polští spoluobčané nepřáli. Farář Jaroslav Nevečeřal psal v červnu 1947 ministerstvu a žádal o umožnění návratu zelovských Čechů do Zelova. Vyzvedl zásluhy Čechů o budování obce Zelova i jejich pokojné soužití s Poláky po mnohá léta. *...*Po příchodu okupantů a úsilné německé agitaci přijalo 1 % Českých bratří folkslistu. Níže podepsaný prožil v Zelově jako administrátor evangelického reformovaného sboru celou válku a snažně působil proti postupu hitlerovců, kteří, aby získali mladý živel, se snažili buď přemrštěnou laskavostí, nebo hrozbami přetáhnout české obyvatelstvo na svou stranu a vybudovat propast mezi nimi [Čechy] a obyvateli polské národnosti. Aby tuto propast prohloubili, dali nám německé lístky, přičemž nás očividně okrádali o všecko cennější z těchto přídělů. Níže podepsaný obdržel za pět let jediný příděl na zakoupení bot, zatímco podle normálního německého přídělu připadaly dva páry na rok. Potravinové lístky umožňovaly o něco lepší zásobovací podmínky než lístky pro Poláky, ale je třeba také zmínit, že na 40 českých rodin bylo zcela zbaveno lístků na půl druhého roku, protože byly považovány za škůdce... i Češi byli posíláni na nucené práce, byli vysídlováni, české děti byly vyloučeny ze škol, z kostela byly zabrány zvony i matriky a níže podepsaný byl nejednou zpohlavkován, předvolán na gestapo, bylo mu nadáváno, dokonce i v kostele, a byl vykázán z fary. Když přišel pro Zelov památný rok 1945, ukázalo se, že práce hitlerovců nebyla marná. Začalo to pokřikováním za jednotlivci: "Do Čech s vámi!"... Změna velitele civilní milice přišla pozdě. Z 5000 Českých bratří zůstalo a udrželo se okolo 500... Dnes mnoho z nich [z těch, kteří Zelov opustili] touží po tom, aby se mohli vrátit. Dnes dostává Národní rada v Zelově z polského vyslanectví v Praze jmenné seznamy těch, kteří se chtějí vrátit do Polska, do Zelova. Odpovědí místních činitelů jsou hrozby masakru a nenávist vůči těm, kteří zůstali, i těm, kteří se touží vrátit... Obecní národní rada v Zelově odhlasovala 13. dne tohoto měsíce [června] třinácti hlasy proti šesti, že ti, kteří v roce 1945 vycestovali, "pohrdli Polskem", a že se nemusí už vracet. Z toho by vyplývalo, že nikdo z těch Poláků, kteří v roce 1939 odešli za hranice, aby zachránili život, by se neměli vracet do země. Zelov a jeho správa nezaručovala v roce 1945 větší bezpečí, než jak tomu bylo v tragickém roce 1939. Vždyť noční přepady v roce 1945 byly dílem lidí "uniformovaných", ozbrojených všelijakými automa-

[299] O vzniku reemigrantských sborů viz Země otců, s. 328 nn.

ty, granáty atp. Vždyť Židům, kteří se zázrakem vrátili z táborů smrti, byly vhazovány do bytů granáty, které na štěstí, když vybuchly, si nevyžádaly obětí na životech, protože ti lidé nenocovali ve svých domech. "Nepohrdli" Čeští bratří Zelovem, ale kdosi v Zelově pohrdl jimi...[300]

Nevečeřalova intervence na ministerstvu měla úspěch. Když v únoru 1950 přišel na český konzulát v Katovicích nový zelovský farář Paschalis, aby poděkoval za knihy, které prostřednictvím konzulátu nechal do Zelova poslat československý Zahraniční ústav, potvrdil, že poměr mezi českým a polským obyvatelstvem v Zelově je *urovnaný*. Počet Čechů v Zelově odhadoval na asi 800 osob, českých školních dětí bylo 80. Na otázku, v čem vidí příčinu toho, že se někteří Zelováci vracejí z Čech zpět, nemohl odpovědět. Paschalis působil tehdy v Zelově teprve dva měsíce.[301] Odpověď na tuto otázku zná Anežka Smetanová z vlastní dětské zkušenosti: *Když začala reemigrace, odjeli z naší rodiny nejprve maminčiny rodiče (Anna a Vilém Veselovští), její sestra s manželem (Anežka a Josef Novákovi) a tatínkovy sestry: Amalie (Malča) Kedajová a Alžběta s manželem Vilémem Novákem a dětmi Jiřím a Věrou. My jsme přijeli do Čech na samé Vánoce. Bydleli jsme nějaký čas v podnájmu u Běty, tatínkovy sestry. Pak jsme dostali byt ve vesnici Ostrovec, asi 3 km od Černošína. Vesnice měla dvacet čísel. My jsme bydleli na jedničce u rodiny Hammerlovy. S jejich dětmi, Annou, Marií a Adolfem, jsme si hráli. Anna uměla vyprávět pohádky. Do školy jsem chodila v Černošíně. Nikdo se mne neptal, zda jsem se v Polsku učila češtinu. Byla jsem přijata hned do třetí třídy a postoupila jsem do třídy čtvrté... Rodiče pomýšleli na návrat, protože si nemohli zvyknout. Majitelé domu nám totiž museli přenechat lepší světnice a my jsme tu měli být pány. Svoje jsme opustili a tu jsme se usadili v cizím. Než jsme odjeli z Čech, maminka napsala úřadům, že Hammerlovi jsou slušní lidé, že nikomu neukřivdili a že i naše vztahy k nim jsou kladné. Paní Hammerlová plakala a prosila, ať neodjíždíme, že si zvykneme... Po návratu do Zelova, v červenci 1946, se rodiče museli dovolávat svých práv u soudu, protože v našem domě bydleli Poláci z vesnic a nechtěli nám ustoupit ani jeden byt. Raději si ještě dodatečně nastěhovali do domu někoho jiného.*

Spojení Zelovských Čechů se zelovskými rodáky žijícími v Čechách se počátkem padesátých let omezovalo většinou jen na korespondenci. Komunistické vlády v Československu a v Polsku neměly k sobě navzájem příliš velkou důvěru. Vyřizování víz, potřebných k návštěvě blízkých příbuzných v zahraničí, bylo zdlouhavé. Zelovští rodáci se obraceli s žádostí o pomoc na Sbor českých exulantů a navrátilců z Polska, v naději, že tato organizace má vztahy k příslušným úřadům. Avšak poměry za komunistického režimu se změnily a Sbor českých exulantů ztratil své dřívější možnosti, jak se dovídáme z dopisu jeho tajemníka jednomu nemocnému otci, který čekal na návštěvu své dcery ze Zelova: *Předně pro Vaši informaci Vám sdělujeme, že br. Hájek v min. zahraničí již delší dobu neúřaduje a nyní je přemístěn do výroby. Dr. Lavička tam také již není, asi dva roky je již ve výslužbě. ...podle našich informací ministerstvo zahraničí pouze zprostředkuje zásilku žádosti o visum, a vyřizují to úřady nár. bezpečnosti. Intervence nejsou účelné... Podle našich zkušeností trvá na př. udělení visa do Polska k návštěvě rodičů asi 4 měsíce... Podle našeho mínění musí udělení visa předcházeti prověření osob, k nimž žadatel-*

[300] Dopis Jana Nevečeřala ministerstvu veřejné administrace (Ministerstwo Administracji Publicznej) do Varšavy ze dne 30.06.1947. (Z pozůstalosti far. Nevečeřala.)

[301] Konzulova zpráva ze 07.02.1950 ministerstvu zahraničních věcí v Praze a velvyslanectví ČSR ve Varšavě. (Archiv ministerstva zahraničních věcí ČSR, sig. TO-O Polsko 1949-59, kr. 8. - Rešerše Daniel Neval.)

ka má na návštěvu přijeti.[302] Nemocný otec ani v prosinci ještě neměl naději na brzkou návštěvu své dcery a znovu hledal dobrou radu u Sboru českých exulantů, jak by snad on sám mohl podpořit žádost dcery o povolení cesty ze Zelova do Československa. Dostalo se mu zas jen malé útěchy: *...Vaše intervence by nemohla míti kladný výsledek, neboť povolení visa je závislé na úředním šetření příslušných místních bezpečnostních úřadů a v žádném případě by zásah do tohoto šetření povolení visa neurychlil. Spíše naopak... V této věci Vám ještě sdělujeme, že na př. jeden bratr farář, ačkoliv dostal pas na cestu do Polska k návštěvě rodičů - nedostal visum a jiná starší sestra k návštěvě dětí nedostala ani pas. Oba případy byly neúspěšné přes několikeré cesty obou žadatelů do Prahy.*[303]

Poválečný rozvoj Zelova určovala komunistická hospodářská politika. Reemigrace českých textilních odborníků ochromila zelovský průmysl. Noví dělníci, kteří se do Zelova tlačili z okolních vsí, museli být teprve zaučováni.[304] V roce 1946 došlo k znárodňování průmyslu.[305] Zelovské školství bylo pozvednuto zřízením středních škol a 28. ledna 1957 nabyl Zelov plného městského statutu i městských práv.

Farář Nevečeřal, který se v červnu 1949 odstěhoval do Lodže, se tam 11. srpna 1956 stal spoluzakladatelem skupiny Československého společensko-kulturního sdružení, které ovšem muselo být poplatné komunistické straně. O rok později, 17. července 1957, se ustavila pobočka Společensko-kulturního sdružení i v Zelově.[306] Přes pokusy oživení české národnostní menšiny proces asimilace po reemigraci většiny Čechů rychle pokračoval.

Malý zbytek zelovských občanů české národnosti zastupuje dodnes kontinuitu exulantské tradice i dvěstěleté historie obce. O některých částech zelovské minulosti se však v Zelově ještě nahlas nemluví. Češi, kteří v Zelově zůstali, jsou rádi polskými občany, ale jsou nepřímo nuceni skrývat některé své velmi bolestné vzpomínky. Podobně se daří i zbytkům spoluobčanů německé národnosti. Také historie bývalých židovských spoluobčanů byla vytlačena na okraj zelovských dějin.

V roce 1998 byly při montování transformátoru vedle vjezdu na nádvoří odborné školy v ulici Kilińského č. 5 nalezeny pomníky ze židovského hřbitova (macevy), jimiž tu bylo vydlážděno i nádvoří. (Dříve to byla továrna Jakoba Lewiho, později židovský pracovní tábor a uzavřené židovské ghetto před odvozem Židů do koncentráků.) Macevy ležely nápisy obráceny dolů, a proto jsou ještě čitelné.[307] Při opravách kanalizace v červenci 1999 byly nalezeny další macevy, kterými byl vydlážděn vjezd do domu v ulici Kościuszki č. 16 (v době okupace tam byla žandarmerie a šatlava). 19. října přijeli Židé z Izraele, aby macevy vykopali.[308]

Zelovští Židé, kteří holocaust přežili, se organizují a vzpomínají na Zelov v Izraeli.

Češi, kteří dobrovolně i nedobrovolně opustili Zelov, se sem rádi vracejí a je jim potěšením, že se tu mohou ještě setkávat se svými soukmenovci a příbuznými.

---

[302] Dopis z 12.10.1951 (ASR, kr. Sbor českých exulantů).

[303] Dopis z 22.12.1951 (tamtéž).

[304] Martuszewski, s. 105.

[305] Olejnik, s. 72.

[306] Žádost o schválení organizace byla téhož dne poslána ústřednímu výboru polské komunistické strany a byla dána na vědomí Organizačnímu výboru Československého společensko-kulturního sdružení ve Varšavě. (Kopie dopisu v pozůstalosti far. Nevečeřala.)

[307] Jeden z nápisů: "Fajga Klapiak, žena Šimona Šaptaja Klapiaka".

[308] Jeden z nápisů: "Menali Rosenblum".

IV

Evangelický reformovaný sbor v první polovině 20. století

1. V době polského faráře Stefana Skierského

Touha potomků českých exulantů po kázáních v důvěrné mateřštině byla na počátku 20. století stejně silná jako v době zakládání kolonie o sto let dříve. Avšak po marných pokusech získat kazatele z Čech, museli zelovští evangelíci zas jednou hledat svého faráře mezi polskými kandidáty, k čemuž nejevili mnoho chuti. Kandidáti se hlásili dva: Władisław Semadeni,[1] farář v Žychlině, který projevil zájem už před dvanácti lety, a Stefan Skierski, vikář ve Varšavě. Oba kandidáti přednesli svá zkušební kázání. Jako druhý byl na řadě Stefan Skierski, a to 15. května 1901. Administrátor sboru, farář Jelen, se snažil ještě téhož dne provést volbu, avšak na schůzi přítomní členové sboru (sešlo se jich 193) nechtěli připravené hlasovací lístky přijmout. Namítali, že oba kandidáty málo znají, a proto je nemohou volit. Žádali, aby raději zůstalo ještě nějaký čas u administrace. Vedení církve s tímto řešením spokojeno nebylo. O několik týdnů později (17. června) byli Zelovští znovu voláni k volbě faráře. Na schůzi přišlo jen 140 členů. Farář Semadeni se své kandidatury zatím zřekl. Farář - administrátor měl přichystané volební lístky, na které měli voliči napsat pouze svůj souhlas nebo nesouhlas s jediným kandidátem: *tak* nebo *nie*. Voliči však lístky zas odmítli. Zvolili Skierského jednohlasně veřejnou volbou, ale vyslovili naléhavé přání, aby se zvolený farář naučil co nejrychleji česky a kázal slovo Boží v češtině.[2]

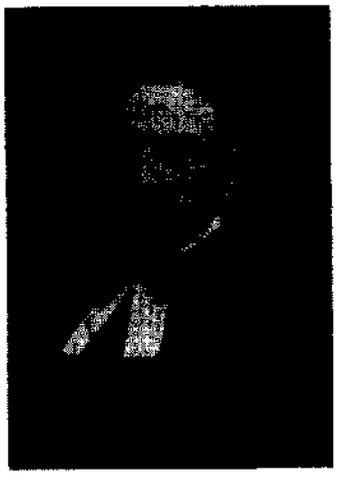

< Stefan Skierski >

Jaký byl stav zelovského sboru na počátku dvacátého století? Podle zprávy na synodu v roce 1901 čítal zelovský sbor 2950 členů, 590 rodin. **Značná část farníků se spokojuje s vnějšími formami křesťanství, jiní jsou křesťany pouze podle jména a nestarají se o to, aby jejich život a jednání bylo v souladu s křesťanským učením. Od těchto dvou kategorií se odráží pouze hrstka těch, kteří cítí potřeby duchovního života a pracují na jeho rozvoji... Tyto farníky je třeba chránit před propagandou nám nepřátelských sektářů, baptistů a tak zvaných svobodných...*[3] Tato velmi kritická, až potud celkem všeobecná zpráva zmiňuje dále i skutečnost, že se zelovští farníci scházejí ke *shromážděním čili bohoslužbám mimo kostel*. Scházet se po domech ke zpěvům a modlitbám byl starý exulantský zvyk. Exulanti touto svou horlivostí ve všech zemích (v Sasku, v Braniborsku, i v pruském Slezsku) naráželi na nedůvěru a podezření ze sektářství. Bylo tomu tak i v Zelově, a to po celých sto let. V této zprávě z roku 1901 se praví, že tato shromáždění *byla schválena a pastorem doporučována, čímž ztratila svůj*

---

[1] Władisław Adolf Semadeni (1865-1930) se narodil ve Varšavě, ale jeho otec, cukrář Josef Semadeni, přišel ze Švýcarska. Studoval teologii v Kralovci a v létě 1888 se stal farářem v Žychlině. Odtud byl v roce 1908 povolán do Varšavy. 1910 byl jmenován superintendentem. (Viz Krzysztof Gorczyca: Żychlin pod Koninem, Warszawa 1997, s. 129-131).

[2] Sig. S III.64.

[3] Cituje Martuszewski, s. 211.

církvi nepřátelský charakter, protože pastýř, účastnící se takovýchto shromáždění, má možnost je řídit a bránit všem falešným a nezdravým jevům...[4]

Počátkem století byli nejvýraznějšími písmáckými autoritami v Zelově Matěj Jersák a Jan Zounar. Konali pobožnosti v rodinách, zvláště v neděli odpoledne, a měli nemalý vliv i na mládež.

Skierski nastoupil svůj úřad v Zelově 18. června 1901 a sloužil sedm let. Přiznal prý, že mu někteří členové zelovského sboru *dali pro duchovní život více než bohoslovecká fakulta.*[5] Na druhé straně mládež, kterou Skierski konfirmoval, vzpomínala na jeho srozumitelný a hluboce zasahující výklad katechizmových otázek.[6]

V době působnosti faráře Skierského oslavila česká exulantská obec Zelov stoleté výročí svého trvání. Jsme v pokušení říci, že dějiny českého Zelova dosáhly k tomuto významnému jubileu svého vrcholu. Potomci českých exulantů si v Zelově vybudovali prospívající obec i sbor. Poláci i ruské úřady je tolerovali a respektovali. Ke kulatému výročí přišla blahopřání z různých stran. Na založení exulantské obce v Polsku vzpomínali s dojetím a vděčností také zelovští rodáci žijící v Lodži, Žyrardově a na různých místech na Volyni a Ukrajině. Sbírka, která se konala v den jubilejní slavnosti, měla být věnována na zřízení sborového útulku pro osamělé staré lidi a děti. Varšavský farář Bedřich Jelen, který toto velké přání zelovského sboru dobře znal, se přimlouval u členů varšavského sboru, aby i ti, kteří do Zelova nepojedou, projevili svým byť drobným příspěvkem zelovskému sboru svou solidaritu.[7]

Skierski se svým sborem celkem dobře vycházel, ale neučil se česky. Někteří členové sboru se dokonce obávali jeho polonizačního vlivu.[8] Potomci českých exulantů v Polsku stejně tak jako v pruském Slezsku nebyli českými vlastenci v obrozeneckém smyslu slova, ale svou mateřštinu si hájili jako důležitou část odkazu svých předků. Zelovští trvali na svém požadavku, aby se farář naučil česky a tak splnil slib daný při své volbě. Pokud svůj slib nesplní, měl dostávat ročně o 300 rublů nižší plat. Konzistoř takové zvláštní platové podmínky trpěla pět let, ale pak žádala, aby byl faráři bez jakýchkoli dalších průtahů plat zvýšen. Na schůzi členů sboru, kde se mělo o tomto přípisu konzistoře jednat, se dostavilo pouze 56 osob, a přítomní odmítli v takové *vážné záležitosti* za ostatní rozhodovat. Dohodli se jen na dobrovolných příspěvcích, které se budou ukládat, aby sbor měl peníze na doplatek, až se farář naučí česky.[9] Nic se nezměnilo. Aby farář Skierski nepřišel zkrátka, platila mu konzistoř zřejmě už od počátku jeho služby v Zelově osobní příplatek z vlastní pokladny, při čemž zůstalo až do roku 1909.[10]

Starší sboru si stěžovali na všeobecný mravní úpadek v důsledku šířícího se alkoholismu. V červnu 1901 se členové sboru rozhodli požádat guberniální úřad, aby byl v Zelově zrušen výčep. Hospodu považovali za hlavní *příčinu demoralizace*.[11] Avšak jako už několikráte předtím snahy o omezení nabídky alkoholu ztroskotaly a ani o rok později ne-

---

4 Citát ze stejné zprávy pro synod (Martuszewski, s. 211).

5 Pospíšil, s. 13. - Míčan (s. 29) zmiňuje proslov far. Skierského nad Jersákovou rakví, ve kterém Skierski přiznal, že ho Matěj Jersák naučil znát *cíl pravého života* a že mu *ukázal na tu pravou neděli.*

6 Pospíšil (s. 13) podle vyprávění své matky Marie, kterou Skierski konfirmoval.

7 01.09.1903 (Notatki II, s. 44).

8 Martuszewski, s. 208.

9 Protokol o schůzi z 26.12.1906 (sig. S III.64).

10 Vyplývá z protokolu o schůzi členů sboru 21.03.1909 (tamtéž).

11 Protokol z 17.06.1901 (tamtéž).

byly poměry lepší. Bylo tedy usneseno, že starší sboru vypracují nový návrh řádu sborové kázně a předloží ho členům sboru ke schválení.[12] Když však přišlo na věc a kazatel chtěl dva členy ze sboru vyloučit, ozvala se u starších sboru sousedská solidarita a nemohli se k vyloučení odhodlat. Záležitost byla předložena k rozhodnutí všem členům sboru, ale ani ti nebyli jednotni. Nakonec hlasovala většina přece jen pro vyloučení.[13]

Přísnější církevní kázeň ležela některým zelovským členům sboru velmi na srdci. Nový návrh kázeňského řádu se velmi podobal staršímu návrhu. Konzistoř měla výhrady především k tomu, že by nemanželské děti neměly být křtěny: **Křest je znamením přijetí dítěte do křesťanské společnosti... Vyloučení nevinného dítěte z této společnosti znamená pro ně celou řadu pokořujících, bolestných a i z duchovního hlediska škodlivých konsekvencí...* [14]

Varšavská konzistoř ve své výroční zprávě 1905/1906 poznamenala k méně potěšujícímu stavu zelovského sboru: **Velmi neblaze se na životě sboru obráží emigrace členů sboru za výdělkem do Pruska. V uplynulém roce tato emigrace dosáhla nebývalých rozměrů. Odjížděla nejen mládež, ale i lidé starší, nejen bezzemci, ale i hospodáři. Byli k tomu donuceni stagnujícím průmyslem, zvláště tkalcovským, a z toho vyplývající bídy a nouze. Následky této emigrace bylo lze pozorovat i na tom, že kostel nebýval plný a nedělní sbírky se v poměru k minulým letům značně zmenšily a že počet narozených se snížil, jak dosud v Zelově ještě nebývalo...*[15]

Nedostatek peněz na udržování sborových budov byl stálým problémem. V roce 1902 potřebovala kostelní věž nutně opravu. Povinné příspěvky členů sboru byly určeny podle zámožnosti, ve třech různých kategoriích.[16] O šest let později musela být provedena nejnutnější renovace vnitřku kostela a náklady byly zas rozepsány na rodiny.[17]

Kostelník žádal zvýšení platu o 10 rublů ročně, což bylo schváleno. Od počátku roku 1907 měl za svou práci dostávat ročně 40 rublů.

Polská reformovaná církev měla nedostatek duchovních. Farář Skierski administroval vedle filiálního sboru kučovského i sbor lodžský. Když v Lodži zemřel zkušený kantor Friedrich Vichek, plnil kantorské povinnosti prozatímně jeho syn, Friedrich Vichek mladší, ale členové lodžského sboru jej jako kandidáta na místo kantora odmítali. Farář Skierski marně sháněl pro Lodž *zodpovědného* kantora. Věděl jen o jednom, ale ten byl kantorem v Kučově. Když se kučovský kantor, Jan Nevečeřal, rozhodl přijmout místo kantora v Lodži, hněvali se Kučovští na Skierského, že mu na nich nezáleží. Jana Tomeše, kterého se jim pak Skierski snažil zprostředkovat, nepřijali. Kučovským kantorem a učitelem se měl stát Edmund Rutke, ten však propadl při závěrečné zkoušce v učitelském semináři.[18] Kučovští za necelé dva roky hledali znovu kantora a vinu na mrzutostech s kantorem dávali Skierskému. Skierski se kvůli těmto mrzutostem už v roce 1906 dožadoval u konzistoře, aby ho zbavila administrace v Kučově, ale konzistoř mu nevyhověla.[19]

---

12 21.07.1902 (sig. S III.64).
13 25.10.1903 (tamtéž).
14 Konzistoř staršovstvu 08.06.1905 (No 43, Notatki III, s. 84).
15 Notatki II, s. 24-25. - O tři roky později musela konzistoř podat podobnou zprávu i o reformovaném sboru v Sielci (tamtéž, s.33).
16 21.07.1902 (sig. S III.64).
17 12.07.1908 (tamtéž).
18 01.11.1906 a 10.08.1907 (Notatki I, s. 158, 159).
19 01.11.1906, 15.11.1906 (Notatki I, s. 158).

V Zelově neměl farář Skierski na plný plat naději. Česky se učit nechtěl, a proto se raději ohlížel po jiném místě. Zelovští si měli včas najít nového faráře. Konzistoř sama doporučovala, aby pro početný zelovský sbor byl hledán vhodný kandidát *za hranicemi království*. Pro informaci příštího kandidáta potvrdila roční příjmy zelovského faráře:

1. ze státní pokladny	330 rb
2. z celocírkevní pokladny	340 rb
3. z farního fondu	300 rb
4. za zvláštní úkony přibližně	300 rb
5. výnos z farských pozemků	100 rb
6. za 12 návštěv v lodžském sboru	300 rb
7. za 6 návštěv v kučovském sboru	100 rb
celkem	1800 rb[20]

V červenci 1908 byl na sborové schůzi zvolen Jan Tomeš,[21] aby jel do Čech a aby se tam osobním jednáním pokusil získat pro Zelov českého faráře. Na cestu dostal z dobrovolné sbírky 50 rublů.[22] Jednání byla úspěšná, potenciální kandidát byl nalezen, ale bylo třeba překonat či obejít ještě všelijaké požadavky státních úřadů a dosáhnout jejich souhlasu. Jednání s úřady bylo zdlouhavé.

Farář Skierski zatím dosáhl svého přání: V říjnu 1908 se stal administrátorem žychlinského sboru *se sídlem v Lodži*,[23] kam se pak přestěhoval. Od počátku července 1909 spravoval zelovský sbor administrátor Tomáš K. Tossio.

2. Český farář Bohumil Radechovský

Na schůzi členů sboru dne 19. července 1909 mohl farář Tossio přítomným přečíst právě obdržený telegram z varšavské konzistoře, že *monarcha nemá námitek* proti tomu, aby se český farář Bohumil Radechovský ucházel o místo v Zelově. Radost byla veliká. Ve svém nadšení a dobré naději do budoucna odhlasovali přítomní hned plný plat pro českého kazatele. Proti dosavadnímu platu zelovského faráře se muselo sejít z dodatečných příspěvků členů sboru navíc 300 rublů.[24] Na stejné schůzi bylo také odsouhlaseno zasazení dvou pamětních desek v zelovském kostele: Husovy a Kalvínovy. Desky měly být bez obrazů reformátorů, pouze s nápisy v češtině.[25]

Farář Bohumil Radechovský z Nosislavi přednesl v Zelově své zkušební kázání 13. září 1909. Pod vedením administrátora sboru, faráře Tossia, byla o týden později provedena volba nového kazatele, přičemž byl Radechovský jediným kandidátem. 216 přítomných členů sboru, kteří měli hlasovací právo, zvolilo Radechovského 208 hlasy (osm voličů jej odmítlo).[26] Ruské úřady vyšly zelovskému sboru vstříc tím, že nežádaly na českém faráři zkoušky z ruštiny ani ruské občanství. Už v říjnu téhož roku se mohl Radechovský

---

[20] 02.03.1907 a 21.03.1907 (Notatki I, s. 160).

[21] Starší sboru Jan Tomeš (narozený 30.01.1856 v Zelově) chtěl o přijetí místa zelovského faráře požádat nejdříve Jana Karafiáta. Na své cestě do Čech navštívil Bílou horu a přivezl si odtud hrst země, která mu měla být dána, až zemře, do rakve pod hlavu. Jan Tomeš však v roce 1925 reemigroval a v roce 1939 zemřel v Zábřehu. (Vl. Jelínek)

[22] Sig. S III.64.

[23] 08.10.1908 (Notatki I, s. 161).

[24] Protokol o schůzi členů sboru 19.07.1909 (sig. S III.64).

[25] Vl. Jelínek: *Husova deska byla věnována zelovskému sboru lodžským členem sboru Josefem Hájkem.*

[26] Protokol z 20.09.1909 (sig. S III 64).

ujmout své práce v Zelově. Nastěhoval se do zelovské fary, *plechem a taškami kryté*, jak podotýká soupis jeho příjmů.[27] K dispozici měl kromě fary i hospodářské budovy, *sestávající z jednoho stavení zděného (chlévy), krytého plechem a z jednoho dřevěného (stodola, vozovna, kurník, 2 oborky na dřevo) pod slámou.*[28]

Pro faráře z Čech nebyla práce v Zelově úkolem jednoduchým. Musel si zvykat na jinou životní úroveň, na jiné obyčeje a na dva cizí jazyky. Když jej o dva roky později navštívil vikář Rudolf Šedý, nestačil se divit, jak se farář Radechovský v tom složitém úřadování může vyznat: *Zde totiž všecka podání na varšavskou konzistoř musí být polská, podání pak, jež procházejí státními úřady, výhradně ruská.*[29]

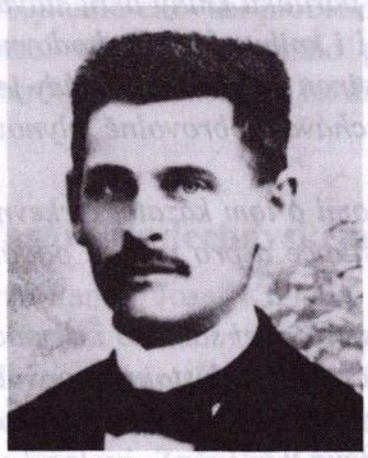
< Farář Radechovský a jeho manželka >

Radechovský se pustil do práce s velkým elánem. Už měsíc po své volbě zasáhl energicky do zvyků svého nového sboru. Na sborové schůzi 25. října 1909, které se účastnilo jen 82 osob, přednesl svůj návrh, aby křty byly konány pouze první a třetí neděli v měsíci při dopoledních bohoslužbách, nikoli však v týdnu, jak tomu bylo zvykem dosud. Svůj návrh vysvětlil na schůzi přítomným členům sboru tak přesvědčivě, že jej tito ochotně odhlasovali.[30] Avšak mnozí z nepřítomných členů sboru, především takoví, kteří křtiny svých dětí rádi oslavovali i v hospodě, se na nového faráře pro toto rozhodnutí rozhněvali.

Starší sboru zatím připravovali pro nového faráře služební instrukci:

1. Dv[ojctihodný] pan kazatel vykládati bude Slovo Boží v celé jeho čistotě bez změny vedle vyznání a symbolů evang. reformované církve (II. helvetská konfesí a katechismus heidelberský) bez všelikých polemik, slouže posluchačům svým k pravé víře skrze lásku dělající.

2. Dále vysluhovati bude oudům sboru zdejšího, náležitě připraveným a uzpůsobeným, svátosti podle řádu církve reformované a bude péči o to míti, aby se jich svatě užívalo. I. Kor. 5, v. 11.

3. Kazatel vyučovati bude mládež článkům víry v ustanoveném čase bez ohledu na osobu, aby u víře toliko založena byla, a zanechá i tu všech polemik.

4. Veřejná shromáždění bude kazatel odbývat v neděle i ve svátky (vyjímaje dobu dovolené a nemoci) v jazyku českém, dopoledne i odpoledne a dle zdejší potřeby a obyčeje občas i německy.

5. Kazatel bude též bez přijímání osob navštěvovati nemocné ve sboru, aby je potěšil, Slovem Božím k trpělivosti napomenul a s nimi se modlil.

6. Ve volných chvílích navštěvovati bude kazatel oudů sboru, aby se s nimi blíže seznámil, jim soukromě Slovem Božím sloužil a s nimi se modlil.

---

27 *Soupis emolumentů*, sig. S III.35.
28 Tamtéž.
29 Zpráva Misijního odboru Kostnické jednoty 1911, s. 90.
30 Sig. S III.64.

7. Předloží-li mu kdo z jeho posluchačů své pochybnosti neb jakoukoli těžkost svého srdce, kazatel jej v pravou péči pastýřskou vezme, poradí a o všem tajemství zachová.
8. Kazatel se o to přičiní, aby se všemi oudy i církevními staršími žil, pokud jen možno, v křesťanské lásce, a bude na to hleděti, aby jiným káže sám nebyl nešlechetný. I. Kor. 9, v. 27.
9. Poněvadž všecky služebnosti náboženské veřejně odbývané slouží k vzdělání všech, pročež i církev reformovaná všeliké soukromé vykonávání jich nelibuje, bude tytéž kazatel odbývati v chrámě, vyjímaje pády, kde nemoc brání vykonání tomu veřejně.
10. Kazatel udržovati a vésti bude v pořádku knihy aktů stavu občanského, narozených, oddaných i mrtvých v dvojím sepsání i knihy ohlášek, hodovníků [účastníků Večeře Páně], konfirmandů i konvertitů a je povinen na požádání vlády je ukazovat.
11. Všeliké platy aktové kazatel nechává dobrovolně plynout do kasy církevní jakož i štolu.
12. V pádě vzdálení se z úřadu uvědomí o tom kazatel církevní staršovstvo, v pádě onemocnění pak představí mu svého zástupce a pro případ oddálení se opatří povolení od úřadu duchovního.
13. Především nechť jest kazatel, co se týče jej samého i domácích jeho, příkladem sboru v skromnosti svého života, v souhlasu se svým důstojným povoláním. Nechť tedy pamatuje, že oči celého sboru jsou obráceny naň, aby pohoršení žádné nedával, jak právě apoštol Pavel Timoteovi milému naučení dává.[31]

Instrukce kazatele Radechovského se podobá instrukcím předcházejících farářů. Nápadnou změnou je však akceptování heidelberského katechismu zelovským sborem. V Zelově byl dosud používán starý bratrský katechismus vydaný pro exulanty pod novým názvem[32] a ve zkrácené formě poprve v roce 1748 v Berlíně. Přijetím heidelberského katechismu Zelovští vzdali jednu ze svých exulantských tradic. Zpráva o příčinách této změny chybí.

Obě strany, starší sboru (Josef Pospíšil, Jan Tomeš a Josef Kimer) i farář Radechovský, podepsaly instrukci 24. listopadu.

Superintendent Bedřich Jelen se v té době chystal do Zelova. Psal Radechovskému: *Chci vykonati v Zelově Vaši instalaci... Při té příležitosti snad také se má vykonati odhalení pamětní tabule Jana Kalvína... chci přijeti v sobotu dne 11. XII. odpoledne.*[33] Instalace se konala v neděli 12. prosince 1909.

Pracovní horlivost nového faráře sbor zaujala natolik, že několik dalších sborových schůzí bylo zvlášť početně navštíveno. Diskuse o projednávaných záležitostech byly živé a nebraly konce. Schůze konaná třetího dubna 1910 musela být pro pokročilý čas přerušena a jednání pokračovalo o čtrnáct dní později. Farář Radechovský jako předseda schůze *...položil důraz na to, že má-li jednání kupředu jíti, ve schůzi nemůže mluviti více [najednou] než jeden, a že na to pilně dohlédne.*[34]

Vytoužený český farář byl jistě pilný, ale byl výraznou a svéhlavou osobností, a tak svým způsobem jednání narazil nejen na odpor těch, kteří stáli spíše na okraji sboru,

---

[31] Sig. S III.35.
[32] *Mléko čisté pravdy Boží...* (Viz výše.) - Podle usnesení synodu polské reformované církve v roce 1880 měly být používány heidelberské katechismy, ale jmenována byla pouze vydání polských a německých katechismů. O českém katechismu se protokol nezmiňuje. (Notatki II, s. 11).
[33] Dopis Jelenův z 11.11.1909 (sig. S III 29). O Husově pamětní desce není v Jelenově dopise zmínka.
[34] 03.04.1910 (sig. S III.64). - Protokoly o schůzích psal farář Radechovský.

nýbrž střetl se častěji i s horlivými členy sboru, kteří byli rovněž silnými a neméně svéhlavými osobnostmi. Ve zprávě o činnosti konzistoře za rok 1911/1912 se dočteme, že zelovský *sbor, který byl dosud dáván v každém ohledu za vzor,*[35] bojuje se stále novými neporozuměními mezi pastorem a členy sboru. Jako hlavní příčiny sporů jsou uvedeny volba kantora Jana Matěje Tomeše místo Fryderyka Vichka a zavedení nových zvyků při křtu dětí.[36] Konzistoriální zpráva dělá dojem, že konzistoř pozoruje, ať už z jakéhokoli důvodu, činnost Radechovského v Zelově nedůvěřivě. Radechovského upozornění na vážnost křtu zavedením nového řádu jistě nebylo zcela neoprávněné a kantor Vichek měl kvůli svému údajně pohoršujícímu chování problémy i s některými členy sboru, a sám rezignoval.[37] K jeho rezignaci však jistě nemálo přispělo farářovo odmítnutí kroužku dechové hudby, který kantor Vichek o několik let dříve s velkým nadšením založil.

3. Sborová práce za faráře Radechovského

Už v roce 1897 objednal kantor Josef Kulhavý z Čech zpěvníky *Písně cestou života* (I. díl) a spolu se svým přítelem Josefem Jersákem založili pěvecký sbor, jehož vedení převzal Josef Jersák a vedl jej až do r. 1903. Když byl Jersák zvolen kantorem, přenechal vedení pěveckého kroužku Emilu Pospíšilovi, a ten je pak po roce 1904 předal dále svému synovci Vladislavu Englovi. Zpěvákům se zalíbily písně z baptistické *Harfy sionské.* S velkou horlivostí je cvičili a zpívali. Když však začal v Zelově pracovat farář Radechovský, nemohl se pěvecký kroužek ve sboru uplatnit, protože farář pro takové písně neměl pochopení. Při bohoslužbách měly být zpívány především žalmy. Pro zpěváky byla farářova kritika a neústupnost nemalým zklamáním. Pěvecký kroužek se z protestu na několik let rozešel.

< Pěvecký kroužek kolem r. 1909 >

Podobně a ještě hůře než pěvecký kroužek dopadl kroužek hudební. V roce 1906 se zelovští Češi začali zajímat o dechovou hudbu. Slyšeli ji v Łobudzcích, v Buczku a jinde. Někteří zelovští mladí muži se naučili hrát na dechové nástroje v ruské armádě a přemýšleli, jak by tyto své schopnosti uplatnili i ve sboru. Kantor Vichek a Jan Engl se ujali organizace. Nejprve bylo třeba opatřit nástroje. Přesvědčovací akcí se jim podařilo mezi členy sboru vybrat tolik peněz, aby mohli nástroje z větší části zaplatit, zbytek chtěli postupně splácet. V Buczku působil tehdy kapelník Dvořák, původem z Čech. Toho získali

[35] Notatki II, s. 35-36, 37.
[36] Sig. S III 35, protokoly ze synodů.
[37] Viz níže.

Zelovští hudebníci jako svého učitele a dirigenta. Uzavřeli s ním písemnou smlouvu, která mu zajišťovala pevný plat. Kroužek dechové hudby pak hrál za odměnu na pohřbech a při svatbách, čímž si vydělával na kapelníkův plat. Někdy hrála dechová hudba i v kostele a na sborových slavnostech. Farář Radechovský však mínil, že dechová hudba je dobrá pro hasiče, ale do kostela nepatří. Nechtěl dechovou hudbu připustit ani venku při pohřbech. Při jednom pohřbu došlo mezi hudebníky a farářem k otevřenému střetnutí: buď dechová hudba, nebo farář. Hudebníci museli ustoupit. Hořkost vyvolaná touto událostí byla znásobena skutečností, že bezprostředně po tomto střetnutí zemřel Jan Engl, vedoucí člen hudebního kroužku. Hudebníci, když nesměli hrát při pohřbech a při svatbách, nemohli platit kapelníka. Kroužek dechové hudby se rozpadl.[38]

Přes svou dobrou snahu zapříčinil farář Radechovský hned v prvních měsících svého působení v zelovském sboru rozhořčení a nespokojenost. Superintendent Jelen se snažil nedorozumění mezi sborem a jeho farářem odstranit. Farář ujišťoval, že je mu pěvecký sbor vítán, ale přál si, aby zpěváci při bohoslužbách pouze vedli společný zpěv písní z kancionálu, zatímco při svatbách, pohřbech a jiných slavnostech byl ochoten připustit i samostatný zpěv pěveckého kroužku, který však už neexistoval. Pokud šlo o křty, svolil farář, že ve zvláštních případech pokřtí děti i mimo nedělní shromáždění. Spor o nově povolaného kantora byl urovnán rozhodnutím, že volba kantora se bude konat až po uplynutí určitého času, aby byla členům sboru dána dostatečná příležitost poznat kandidáta, který měl do té doby působit jen jako prozatimní kantor.[39] Po přehnání se těchto prvních bouřek nedorozumění pod správou s takovou radostí vítaného českého faráře se zelovský sbor zas uklidnil.

Na počátku války byl zelovský kantor internován a farář Radechovský se staral, aby mládež nepřišla o své biblické vyučování. Našel dosud v Zelově neobyčejné východisko z nouze, když požádal tehdy devatenáctiletého Josefa Jersáka, aby se ujal vedení mládeže. Jersák, který právě musel kvůli válce po roce přerušit svá studia v učitelském semináři, tento úkol převzal a Radechovský mu otcovsky pomáhal překonávat nesmělost a rozpaky začátečníka. Jersákova práce našla velký ohlas, a to nejen mezi mládeží. Horlivostí mládeže zas oživl pěvecký kroužek a ve sboru došlo k duchovnímu probuzení. Pamětníci na dobu Jersákova působení rádi vzpomínali a on sám ve svém životopise[40] napsal:

**Už jako dítě jsem byl o tom přesvědčen, že budu zvěstovat evangelium... Považuji za přednost, že jsem mohl vyrůstat v početné rodině. Celkem nás bylo devět dětí. Můj mladší bratr, kterého jsem velmi miloval, zemřel, když mi bylo 10 let. Sotva kdo tušil, jak jsem tehdy velmi trpěl, protože jsem velmi uzavřený. O několik let později zemřel starší bratr Vilém... Byl jsem u toho, když se ho, ležícího na smrtelné posteli, otec ptal: "Viléme, věříš, že Spasitel zemřel za tvé hříchy?" Bratr odpověděl: "Ano, táto, nejprve za mne a pak za celý svět." ...Má sestra musela přivést k jeho smrtelné posteli všecky, kterým nějakým způsobem ublížil, protože je chtěl žádat o odpuštění. Všechny, kteří jej navštívili, napomínal, aby se obrátili. Jeho poslední slova byla: "Pojďte se mnou domů."*

...Na podzim roku 1915 mne farář Radechovský žádal, abych převzal vedení mládeže. Udělal jsem to. Bůh nám byl milostiv... Scházeli jsme se pravidelně každý týden, četli jsme ve Slovu Božím, modlili se spolu a cvičili sborové písně. Duch Boží mezi námi mocně

---

[38] Podle Vl. Jelínka.

[39] Zpráva o činnosti konzistoře za rok 1911/1912 (Notatki II, s. 35-36).

[40] Německý životopis Josefa Jersáka ve sbírce Vl. Jelínka.

působil... Krátce před Vánoci jsem přinesl panu faráři Radechovskému texty písní a básní, které jsme nacvičili, a prosil jsem jej, aby je zařadil do programu sborové vánoční slavnosti. Polekal jsem se, když pan farář prohlásil, že bude na slavnosti jen hostem, abych já převzal její vedení. Tehdy jsem poprve mluvil před větším shromážděním...

Věděl jsem, že v prvním týdnu po Novém roce se schází po celém světě věřící k modlitbám. Rozhodli jsme se s mládeží, že se také každý večer sejdeme a pozveme i jiné. Scházeli jsme se k modlitebním hodinám v sále pro konfirmandy. Hned první večer přišlo 60 lidí. V tomto týdnu zapálil Pán v našem středu probuzení. Koncem týdne byl sál přeplněn, lidé stáli na chodbě i venku ve sněhu před okny... Až do března jsme měli každý večer shromáždění, která trvala nejméně dvě až tři hodiny. Prožili jsme velké věci. Celé rodiny začaly nový život. Největší hříšníci, staří i mladí, byli Boží milostí přemoženi a obrátili se.

Mládež se starala o biblické vyučování dětí v nedělní škole, která v Zelově neznala prázdnin: *Nedělní škola byla po celý rok, jak v létě, tak i v zimě, protože království Boží také nezná žádných přestávek.*[41]

V roce 1915 se znovu začali scházet zpěváci. Cvičení zpěvu se ujal Karel Jersák, který se právě vrátil domů z vojny. Hudebně nadaných a schopných mladých mužů bylo v Zelově dost. Jersáka zastupoval často Vilém Andrš nebo Antonín Andrš, který však byl povolán do armády a tam zemřel.[42]

Faráři Radechovskému ležela na srdci také sociální péče o členy sboru. Hledal spolupracovníky. V roce 1916, v době epidemie úplavice a spály, se mu podařilo dostat do Zelova na rok diakonku Annu[43] Solničkovou, o níž nemáme bližších zpráv. Pečovala o nemocné, sirotky, vdovy a staré lidi. Mládež jí v péči o staré a nemocné podle svých možností horlivě pomáhala.

O diakonu Pavlu Najmanovi, kterého v jeho funkci potvrdila konzistoř ve stejném roce,[44] víme také málo. Ve funkci diakona působil oficiálně konzistoří schválen nejméně tři roky (v letech 1916-1918), neoficiálně jistě mnohem déle. Sbor neměl peníze, aby mohl diakonovi za jeho obětavou práci zaplatit. Na své živobytí si musel vydělat sám, avšak veškerý svůj volný čas věnoval nemocným, u kterých po způsobu prvních exulantů sedával celé hodiny, předčítal jim z Bible a modlil se s nimi. Někdy vedl i biblické hodiny ve sboru a ve sborových shromážděních byl znám jako výrazný modlitebník.

4. Válka a vykázání českého kazatele z Polska

Farář Radechovský byl českým vlastencem, a proto mu záleželo na uchování národnostního povědomí českých exulantů. Pro svou osvětovou činnost měl v Zelově půdu připravenu. Už 8. července 1906 byla v Zelově ohlášena první veřejná přednáška o Janu Husovi.[45] Občasné návštěvy z Čech a působení kazatele svobodné církve reformované Bohumila Procházky v Lodži,[46] budily zájem některých zelovských Čechů o české dějiny, především pak o dějiny české reformace a protireformace.

---

[41] Rob. Šmidt, 09.02.1950 (HMT sig. ND 5958).

[42] Později začal cvičit zpěv Emil Pospíšil, kterého zastupovali Karel Veselovský a Jan Engl (Vl. Jelínek).

[43] Zpráva za rok 1916, sig. S III.7.

[44] Byl potvrzen konzistoří 19.07.1916, sig. S III.6.

[45] Českoruské listy, roč. 1, č. 1, 01.07.1906, s. 8, Ze Zelova; - Kořalka, s. 110.

[46] Viz níže.

V roce 1914 založil Radechovský pro svůj sbor českou knihovnu i s čítárnou, v níž byla vyložena celá řada českých časopisů.[47] Čas byl příhodný. Ve válce byl nedostatek práce, lidé měli více času na čtení a mnozí Zelováci se s radostí a užitkem věnovali četbě českých knih a časopisů.

Z neznámého důvodu nebyl farář Radechovský, jako většina ostatních cizích občanů, na počátku války internován, což zlé jazyky přičítaly jeho údajné kolaboraci s Němci, ačkoliv internaci provedla ruská vláda, nikoliv okupační úřady.

Bezvládí v obci na počátku první světové války, nejistota a nepřehledná situace uvolnily kázeň mezi spoluobčany. Krádeže postihly i sborový majetek. Farář Radechovský si stěžoval, že se krádeže ve sborovém lesním přídělu půdy za hřbitovem od počátku války neúnosně množí. V lednu 1915 počítal škodu způsobenou zloději během půl roku na 300 rublů, z toho 100 rublů škody jen za poslední měsíc. Navrhoval, aby dřevo hodící se na stavbu bylo vybráno a uskladněno a tenčí kmeny aby se prodaly ve veřejné dražbě. Pak aby byl les rozměřen na menší díly, a ty by mohly být prodány za hotové. Pouze osobám hodnověrným, které složí závdavek, by se mohl povolit dlužní úpis s tím, že by po uplynutí třech měsíců platily za dlužené peníze 6% úroku. V každém případě by měl být les zatím v noci hlídán.[48]

Členové sboru se k tomuto návrhu měli vyjádřit, ale na schůzi v únoru, která byla třikrát ohlášena z kazatelny, se dostavilo pouze 48 osob. Hospodářská situace sboru jeho členy příliš nezajímala. Vojt Jan Smetana se postavil proti farářovu návrhu s námitkou, že by se v současné době za les málo utržilo. Radil, aby byl najat myslivec, který by byl za škody zodpovědný. Někteří sice namítali, že myslivec by stál sbor 180 rublů ročně, což je příliš mnoho, ale při hlasování se vyjádřilo 25 členů sboru proti prodeji lesa, ostatní se zdrželi hlasování. Dobrovolné příspěvky na zaplacení myslivcovy služby vykázaly 43 rublů 50 kopějek (zřejmě šlo o okamžitý příslib příspěvků od členů přítomných na schůzi). Bylo rozhodnuto, aby byl myslivec pověřen pečováním o les zatím aspoň na čtvrt roku.[49]

Pětistého výročí upálení Jana Husa v Kostnici bylo 6. července 1915 vzpomenuto slavností, při které byl na reformátorovu památku odhalen v blízkosti kostela *Husův kámen*.[50]

Smutnou chvílí byl pro faráře a jeho sbor v roce 1915 den, kdy museli přihlížet, jak jeden ze zelovských zvonů byl ve věži rozbíjen a shazován z věže. Němci jej zabavili pro své válečné potřeby kovu. Že nesebrali oba zvony bylo zásluhou faráře Radechovského.[51]

Faráře zaměstnávala měnící se tvář exulantské obce. V Zelově přibývalo polských katolíků, kteří se domáhali svých práv. Katolíci v Zelově už vlastnili domy a pozemky, byli

---

[47] Míčan, s. 20. - Později, v roce 1922, byla česká knihovna otevřena celé zelovské veřejnosti. Míčan našel v roce 1923 v zelovské veřejné čítárně vyloženy následující časopisy: Československá republika - Národní politika - Zlatá Praha - Světozor - Zvon - Cesta - Světlo - Přítel dítek - Růžový palouček - Kostnické jiskry. Dále byly odebírány: Českobratrská jednota - Rozsievač - Slavná naděje (vydávaná v Americe) - Hlasatel (rovněž z Ameriky). Český časopis Naše zahraničí uveřejnil v roce 1922 (s. 42) poznámku o zelovské české knihovně, která dosud byla knihovnou sborovou, v tomto roce se stala knihovnou veřejnou. Obsahovala 350 knih. - Podle zprávy kantora Tomeše měla knihovna v roce 1927 více než 500 svazků českých knih. V čítárně byly k mání časopisy: Naše zahraničí - Čechoslovák - Československá republika - Zvon - Parlament - Česká rodina - Slavná naděje. - Mezi členy svobodné církve reformované se zvláštní oblibě těšil časopis "Betanie", který byl vydáván od roku 1882 v Táboře za redakce Josefa Kostomlatského. Žádány byly i časopisy Hus a Hlasy ze Siona.

[48] Protokol o schůzi z 19.01.1915 (sig. S III.64).

[49] Protokol o schůzi z 09.02.1915 (sig. S III.64).

[50] Postavili jej zedníci Slámovi: otec a synové Otto (1885-1970) a Karel (nar. 1891).

[51] Podle J. M. Tomeše ve zprávě o posvěcení nového zvonu v roce 1927. (Českobratrská jednota, č. 2, únor 1928.)

tedy spolurozhodujícími *sousedy*, i když ještě v menšině. Na zahradě předního člena evangelického sboru, Władisława Gąsiorowského, získali pozemek a chystali stavbu katolické kaple, aniž by se starali o povolení ze strany obce. Radechovský svolal schůzi členů sboru, odkud vzešla iniciativa ke svolání obecní valné hromady.[52] Výsledkem snah zabránit stavbě katolického kostela byl však pouze zákaz veřejného procesí v Zelově na svátek Božího těla.[53]

Kromě vzmáhající se katolické menšiny působila Radechovskému starosti agitační činnost baptistů, jak si stěžoval ve svých výročních zprávách konzistoři,[54] protože mu ze sboru odváděla aktivní členy. Na druhé straně se však Radechovský úspěšně zasazoval o dobré vzájemné vztahy mezi členy obou sborů - reformovaného a baptistického. Také činnost nově vzniklého sboru církve svobodné reformované znamenal pro Radechovského nebezpečí pro vlastní sborovou práci, avšak i v tom případě mu šlo o přátelský poměr ke členům svobodného sboru.

Nerad viděl farář Radechovský cesty svých farníků za prací do Německa. Jen v roce 1916 tam odjelo na 200 dělníků a v následujících dvou letech odjížděli další. Farář v těchto cestách viděl velké nebezpečí mravního úpadku a odcizení se. Neúnavně psal dělníkům i zajatcům v Německu pastýřské listy a posílal jim Nové zákony.

Na schůzi členů sboru dne 22. dubna 1917 (přítomno bylo jen 64 osob) byla projednávána zas otázka církevní kázně. Bylo konstatováno, že někteří nedávají křtít své děti a neúčastní se Večeře Páně. Hovořilo se o *demoralizaci* způsobené cestami za prací do Německa, ale hospodářská situace byla tak špatná, že cestám za výdělkem nebylo možno bránit.[55] Snaha čelit všem špatným vlivům vedla v době působení Radechovského k vyloučení čtyř osob ze sboru.[56]

Cesty zelovských Čechů za prací do Německa se zvrtly v mnohých případech v emigraci. Udivuje nás, že ačkoliv Radechovský tuto emigraci sledoval s velkou nelibostí a starostí o budoucnost zelovského sboru, bylo mu po válce mimo jiné konzistoří kladeno za vinu, že 500 českých bezzemků z jeho sboru v době první světové války emigrovalo do Pruska. Přitom, když se Radechovský v roce 1916 ve Varšavě na schůzi připravující synod hlásil se zprávou o potížích, do kterých se reformovaní evangelíci v Zelově touto nevítanou emigrací dostávají, byl profesorem Kacperem Tossio odbyt, že se jedná jen o lokální záležitosti, které nejsou pro synod důležité. Synod nakonec ani svolán nebyl.[57]

---

[52] *...živel katolický v této od Českých Bratří založené osadě dosáhl od p. Wł. Gąsiorowského tolik, že jim dal povolení k postavení katolické kaple, aniž by se staral o povolení k tomu. Tím učiněn jest útok na obec zelovskou, která od svého založení řídí své správy společně a má společnou hypotéku. Shromáždění oudové poukazují na to, že někteří hospodáři prodali grunty své katolikům a nejedni reformovaní pryč se stěhují, a tak sbor reformovaný upadá. Uchváleno je pořiditi seznam gruntu, který je v rukou reformovaných a který je v rukou jinověrců... Shromáždění uznává, že práva obce zelovské jsou hrubě narušena, a žádá, aby neprodleně byla svolána obecní hromada obce zelovské, která je v tom ohledu jedině pravoplatná.* Protokol o schůzi 24.04.1916, které se zúčastnilo 156 osob (Sig. S III.64).

[53] Protokol o schůzi členů sboru 28.05.1916 (přítomno 90 členů): *...Nato podal kazatel sboru zprávu o protokole presidenta policejního v. Oppena, sepsaném v Zelově 2. máje, o stavbě římsko-katolické kaple na zásadě dovolení p. Władisława Gąsiorovského na jeho vlastní zahradě, dle něhož proti stavbě námitky učiněny nebyly, ale veřejné nošení "těla" o svátku "těla" se nedovoluje, protože by snadno mohlo povstati zbourení lidu. Konstatuje se jako smutný zjev úpadku naší obce.* (Tamtéž.)

[54] Sig. S III.7.

[55] Varšavská konzistoř dostala v roce 1916 z Ameriky 2000 marek pro podporu nejchudších členů polské reformované církve. Pro chudé v zelovském sboru poslala z toho 300 marek. (02.08.1916, Notatki II, s. 53.)

[56] Niewieczerzal: Dzieje, s. 16.

[57] Protokol o sborové schůzi z 04.11.1918 (sig. S III.64).

Pro svou českou osvětovou činnost v Zelově měl Radechovský v reformované konzistoři i mezi synodály nepřátele. Také jeho dobré vztahy k německým úřadům, u kterých získal ve spolupráci s W. Gąsiorowským pro obec nejednu úlevu, byly polským vlastencům podezřelé. Synod poslal do Zelova vyšetřující komisi, která se však vyptávala potají jen několika členů sboru a jiných lidí, nemluvila ani s jedním ze starších sboru, ani s kazatelem. Radechovský byl obžalován z protipolské činnosti a byl už v dubnu 1918 předvolán ke konzistoři k výslechu.[58]

V říjnu byla prohlášena samostatná polská republika a Zelovští se zároveň doslechli o nebezpečí suspendování faráře Radechovského z úřadu kazatele. Svolali na 4. listopad v poledne (ve 12 hodin) schůzi členů sboru, tj. mužů s hlasovacím právem, kteří měli rozhodnout o důvěře či nedůvěře sboru vůči faráři Radechovskému. Farář Radechovský zahájil sborovou schůzi modlitbou a krátkým proslovem, ve kterém vyslovil naději, že nová vláda samostatného polského státu prokáže svou přízeň i reformovaným evangelickým sborům, a připomněl, jak v minulosti nacházeli Čeští bratří v Polsku svá útočiště. Neopomenul zároveň obšírně vyzvednout vznik samostatného státu československého, v němž došla uskutečnění prorocká naděje J. A. Komenského. Po svém proslovu se Radechovský vzdal *jako obžalovaný* svého předsednického místa v zelovském staršovstvu. Staršovstvo vybralo ze svého středu nového předsedu, pokladníka Josefa Jersáka. Karel Matějka z Weroniky sice poznamenal, že duchovní vedení sboru je důležité a že by předsedou měl zůstat kazatel, ale pro tentokrát muselo být vedení přece jen přenecháno laikovi. Josef Jersák oznámil sboru, co už zřejmě většina věděla, že konzistoř a synod jednají o sesazení faráře Radechovského. Sbor měl tajným hlasováním vyjádřit své mínění. Josef Líbal namítal, že Radechovského jednou zvolili za svého faráře a celý sbor za ním stojí, proto není třeba nové volby. Avšak staršovstvo trvalo na tom, aby se každý z přítomných vyjádřil k nové situaci, a proto byly rozdány hlasovací lístky. Pro podporu Radechovského se vyjádřilo 171 přítomných, zatímco 10 hlasovalo ve smyslu konzistoře proti.

Přítomní se usnesli, poslat konzistoři rezoluci,[59] ve které si stěžovali na neslýchaně jednostranný a nespravedlivý postup konzistoře proti faráři Radechovskému. Žádali aby vyšetřující komise, dříve než vypracuje konečnou zprávu, přednesla žalobu na faráře Radechovského celému zelovskému sboru, aby vyslechla sbor i obžalovaného a jeho svědky. Na závěr dodali: *...*Zelovský sbor si vždy přál a přeje i nadále duchovního pastýře hlásajícího Slovo Boží v českém jazyce.* Příštího dne byla rezoluce odeslána do Varšavy.

---

[58] Tamtéž. - Snad byly nalezeny i některé úřední doklady, které byly považovány za kompromitující (Niewieczerzal: Dzieje, s. 16).

[59] *Dostało się do słuchu naszego Zboru że mamy być swego duszpasterza Ks. B. Radechowskiego przymusowo pozbawiany. Aczkolwiek Komisja od Konsystorza delegowana w Zelowie bawiła, nie odbyło się jak dotąd zawsze było żadne zebranie ani Kolegjum Kościelnego, ani członków Zboru. Teraz dowiadujemy się że sprawa ta ma być załatwioną bez jakiejkolwiek wiedzy Zboru najwięcej w niej interesowanego, bez udziału nawet jednego członka Zboru w Komisiji Synodalnej zawiadującego bez aktu oskarżenia i bez możności danej oskarżonemu, że by stawił swoich świadków. Uważaliśmy postępowanie takie za bezprawne i za wielką krzywdę wyrządzoną nie tylko naszemu zasłużonemu duszpasterzowi po tylu latach jego działności w Kościele Ew. Ref. w Królewstwie Polskiem, lecz i za wielką krzywdę dla Zboru naszego przez wojne tyle cierpień ponoszącego, ktorego dobre imię ma być teraz hańbą pokryte. Ponieważ nie wiemy o żadnych przestępstwach przez Ks. Pasterza Radechowskiego popełnionych i życzyliśmy sobie mieć i życzymy zawsze duszpasterza głoszącego Słowo Boże w naszym języku ojczystym usilnie upraszamy Wysoki Konsystorz żeby jawnie i otwarcie na zebraniu publicznem wysłuchał Zbór Zelowski, jako najwięcej w tej sprawie interesowany sąd z całym Aktem Oskarżeń na miejscu przeprowadził i oskarżonemu wysłuchanie świadków z jego strony umożliwił. Zbor Zelowski zawsze życzył i życzyć będzie sobie duszpasterza głoszącego Słowo Boże w języku czeskim.* (Protokol o sborové schůzi z 04.11.1918, sig. S III.64.)

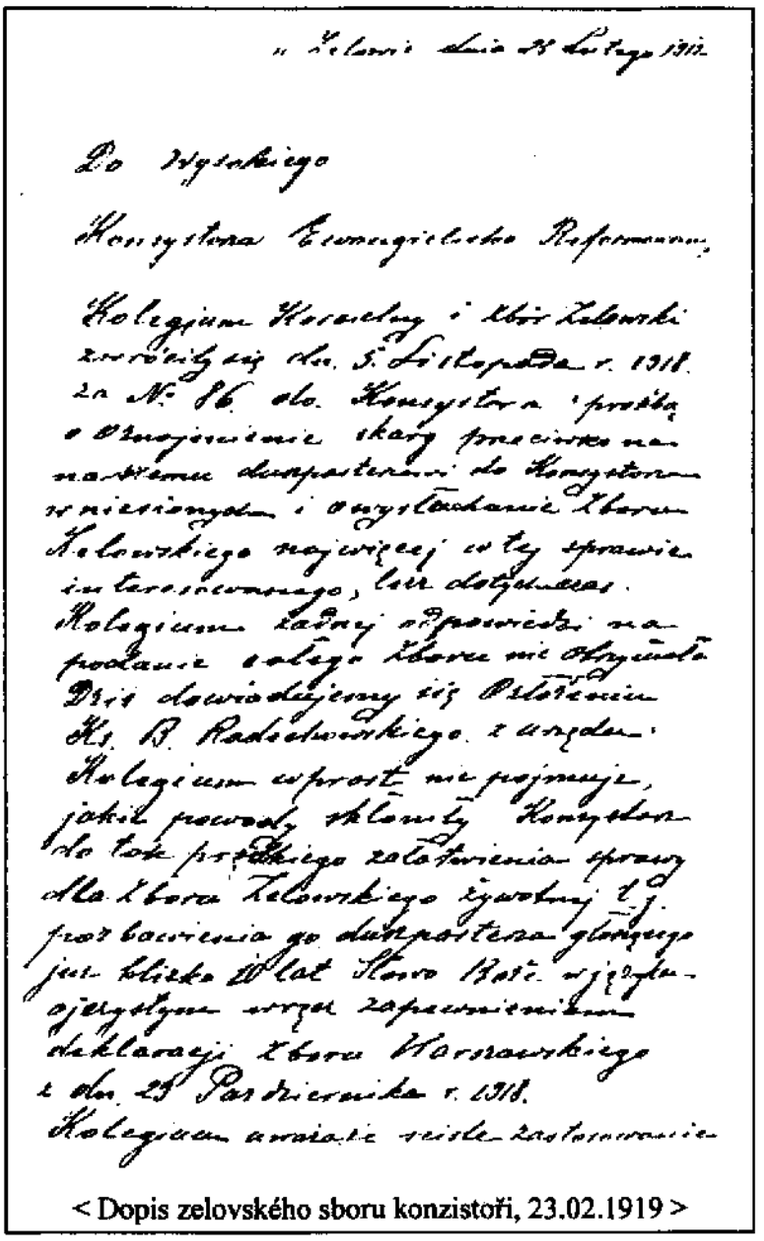

< Dopis zelovského sboru konzistoři, 23.02.1919 >

Konzistoř na rezoluci zelovského sboru nereagovala. Místo odpovědi dostal sbor rozhodnutí konzistoře o propuštění faráře Radechovského ze služby. Starší sboru se 23. února 1919 znovu marně domáhali u konzistoře vysvětlení jejího, pro zelovský sbor nepřijatelného, postupu.

Farář Radechovský byl vypovězen z Polska pro svou *protipolskou činnost v době první světové války.*[60] Radechovský doplatil nejen na svou příliš pročeskou osvětovou činnost a na své snahy zabránit katolíkům postavit si v Zelově kostel. Jeho nepřáteli mu byla kladena za vinu i jeho pozitivní, čistě sociální péče o zelovské obyvatelstvo. Za to, že se spolu s Gąsiorowským zasadil o zajištění zásobování Zelova,[61] aby lidé nemuseli trpět hlad, slyšel po válce, že *kolaboroval s německými okupanty i v ekonomické sféře.* Cesta, jakou chtěl v době války s německou pomocí dosáhnout pozvednutí úrovně zelovského školství, nebyla pro Poláky přijatelná. Kromě toho souhlasil a snad i podpořil založení luterské německé školy v Zelově, což bylo považováno za záměrnou germanizační snahu.

27. února 1919 vystavili starší sboru Radechovskému vysvědčení o jeho zásluhách nejen na poli jeho duchovní služby. Chválili i jeho sociální a kulturní angažovanost v Zelově.[62] Radechovský se v březnu pokusil na čas obejít rozhodnutí konzistoře svou žádostí, aby mohl zatím zůstat bydlet na faře. Konzistoř však jeho prosbu odmítla. Nejpozději do 15. května se měl z fary vystěhovat.

Sbor se loučil se svým ne vždy pohodlným duchovním pastýřem nerad.[63]

Působení faráře Radechovského v Zelově patří, vzdor i oprávněné kritice, k důležitým obdobím kladného vývoje zelovského sboru. Jeho aktivity ku prospěchu obce nebyly dosud podle zásluhy zhodnoceny.

Adolf Jelínek vyprávěl o době působení faráře Radechovského takto:

---

60 Olejnik, s. 76.

61 Viz výše.

62 Sig. S III.64.

63 O tomto loučení napsal Jan Jelínek, viz Země otců, s. 125.

Při bohoslužbách [v Zelově] se velice rozvláčně zpívaly dlouhé žalmy. Některé měly i třicet slok. V kostele byly krásné varhany. Musely se šlapat měchy, což dělalo pěkně vítr.

Koncem roku 1909 dostal reformovaný sbor v Zelově nového faráře. Bohumil Radechovský z Čech byl mladý energický člověk, vlasy jako havran a vousy nazrzlé. Ve sboru to pořádně hned zpočátku zamíchal. Prvním jeho rozhodnutím bylo, že nebude křtít děti ve všední dny, jak bylo zvykem, ale v neděli při nešporním shromáždění, a to třeba čtyřem rodinám najednou. Dokázal se prosadit, ačkoliv mnozí reptali, a někteří proto vůbec nenechali děti pokřtít. (Při křtinách se vždy hodovalo a také pilo.)[64]

Farář Radechovský zamítal dechovou hudbu. V Zelově měli asi čtyřicet dobrých hudebníků a kapelníka měli dokonce z Čech. Také náš Julius hrál na waldhornu [lesní roh]. Byly to krásné nástroje a krásně sladěná hudba, ale pan farář Radechovský nedovolil v kostele hrát, a ani na pohřby je nechtěl. Sborovou práci však pozvedl. Přišla diakonka slečna Solničková a začala navštěvovat členy sboru... Na velikonoční neděli odpoledne se za Radechovského poprve konalo velké shromáždění na hřbitově, kde pan farář kázal o zmrtvýchvstání. Mezi mládeží došlo k probuzení a i mnozí ze starších zatoužili po novém životě... V zimě 1917 a na jaře 1918 bylo v Zelově duchovní probuzení. Mnoho mládeže i někteří starší se obrátili k Bohu. Němci už byli válkou unaveni a shromáždění, která se konala po rodinách, nezakazovali. Práce ve válce žádná nebyla, a tak se zpívalo, četlo v Bibli a někteří [bratří] přečtené vykládali. Taková shromáždění trvala několik hodin. Farář Radechovský se jich málo účastnil, většinou je vedla mládež sama. Sdružení mládeže se rozrostlo a i pěvecký sbor měl už asi šedesát členů. Dirigentem byl můj kamarád Antonín Andrš. Farář Radechovský pak dovolil zpěvákům zpívat v neděli odpoledne na nešporech.

< U Pospíšilů v Piotrkowské ulici 23 po první světové válce >

64 Srov. vzpomínky kantora Tomeše Země otců, s. 133.

5. Zelovský rodák Vilém Fibich

Administrátorem zelovského sboru po odchodu Radechovského byl jmenován nejprve farář Tossio, rozhodnutí však bylo ještě v červnu téhož roku změněno a administrativní správu sboru převzal zas bývalý zelovský farář Stefan Skierski, který dojížděl z Varšavy.[65] V těžké, po válce ještě neuklidněné době, v níž na zelovské Čechy nepříjemně doléhal nátlak polských nacionalistů, zůstal osiřelý reformovaný sbor odkázán většinou sám na sebe.

Návrat ve válce internovaného kantora Jana Matěje Tomeše umožnil snadnější překlenutí mezery v duchovním zaopatření. Českou *bílou školu*, která sloužila sboru zároveň jako sborový dům, zabral stát, a proto byla pro vyučování konfirmandů a schůzky mládeže najata místnost v domě pekaře Karla Smetany, hned naproti kostelu.

Farář Radechovský na svůj zelovský sbor nezapomněl. V květnu 1921 přišlo z Prahy pozvání na vzpomínkovou slavnost k výročí popravy českých pánů. Přes počáteční obavy byla cesta povolena a zelovský starší sboru Josef Jersák mohl 21. června pozdravit slavnostní shromáždění v Praze ve jménu potomků českých exulantů v Polsku. Vedle Urbánkovy přednášky ve Staroměstské radnici a kázání profesora Hromádky u Martina ve Zdi vzbudil velký zájem potomek Jana Amose Komenského, Viktor Figulus, který přijel na slavnost z jižní Afriky. V Týnském chrámu se sešli potomci českých exulantů k modlitbám. Navštívili některé pražské i mimopražské sbory[66] a vrátili se do Zelova plni silných dojmů a vlasteneckého nadšení.

Od Nového roku 1921 byla reformovaná fara v Zelově zas obsazena. Nastěhoval se do ní vnuk bývalého zelovského vojta Bohumila Fibicha, který byl na svou vlastní žádost i na žádost sboru[67] jmenován stálým administrátorem. Vilém Fibich nebyl už nejmladší. Nejprve se podobně jako jeho děd pokoušel o učitelskou dráhu, učil nějaký čas na Volyni, pak se rozhodl pro studium slavistiky a nakonec přešel na teologii. Svému otci Teofilu Fibichovi, který patřil k váženým zelovským písmákům, způsobil Vilém svým konečným rozhodnutím nejspíše radost a Zelovští měli postaráno o česká kázání.

Pracovní podmínky v Zelově nebyly pro Fibicha právě příznivé. Zelovští Poláci pokládali český reformovaný sbor v Polské republice za cizí těleso. Sbor ztratil mnoho svých členů už ve válce emigrací do Německa a jakého rozsahu nabude poválečná reemigrace, se počátkem dvacátých let nedalo odhadnout.

21. ledna 1923 byl Vilém Fibich zvolen 128 hlasy proti 42 farářem zelovského sboru. Úřední povolávací listina a instrukce pro nového faráře byly vystaveny teprve 1. června téhož roku.[68] Konzistoř se starala, že **reemigrace provozovaná vládou českého státu může způsobit úplný zánik českého sboru v Zelově* a že tak jak zabrali majetek reformovaného sboru v Sielcu luteráni, tak zaberou majetek zelovského sboru katolíci, kteří už o tom nahlas hovoří. Konzistoř proto navrhovala, aby majetek zelovského sboru byl přepsán do vlastnictví reformované církve,[69] k čemuž však nedošlo.

---

[65] Sig. S III.42.

[66] Zpráva o průběhu slavnosti (Vl. Jelínek bez uvedení autora nebo pramene).

[67] Sbor spontánně zvolil Fibicha administrátorem 19.12.1920, ale konzistoř, ačkoliv žádosti vyhověla, se ohradila, že volba administrátora záleží pouze na rozhodnutí konzistoře, nikoliv sboru. (Konzistoř zelovskému staršovstvu 26.01.1921, Notatki II, s. 44.)

[68] Sig. S III.42.

[69] Konzistoř na synodu v roce 1924 (No 41, Notatki III, s. 22).

V době svého více než stoletého trvání musel být zelovský kostel udržován, stále znovu opravován a vylepšován, ale podstatnou změnu zaznamenali jeho návštěvníci v druhé polovině srpna 1923 za návštěvy kazatele Vladimíra Míčana z Čech, když během bohoslužeb bylo poprve použito elektrického osvětlení. Host měl v šest hodin večer v kostele kázat. *Bylo pod mrakem a v kostele již přítmí. Málo kdo na to vzpomněl, a proto ne mnoho lidí přineslo s sebou svíce. Ale Zelované rádi zpívají, a proto písně více méně po paměti znají. Nicméně bylo překvapením, když při kázání obloukové světlo elektrické rozlilo své paprsky po chrámu Páně.*[70]

Elektrické světlo v zelovském kostele bylo vítanou vymožeností a romantika svíček se od té doby omezovala na vánoční svátky. Avšak sotva bylo toto vydání vyrovnáno, hrozilo už další. Pro blížící se stoleté výročí posvěcení zelovského chrámu měla být jeho budova v příkladném pořádku. Pro náročnou opravu včetně renovace varhan se sboru podařilo dostat od ministerstva školství a osvěty 1000 zł a dalších 777 zł. povolil na zvláštní vydání synod reformované církve.[71]

Dne 6. září 1925 se konala jubilejní slavnost, na kterou zelovský sbor zval i své přátele z Československa. Vztahy obou mladých republik, české a polské, však nebyly dobré. Zástupci českobratrské církve evangelické v čele se synodním seniorem Josefem Součkem by byli rádi přijeli, ale 2. září museli sdělit, že nepřijedou, protože *v poslední chvíli bylo nám zabráněno*. Nedostali viza. Obě strany se musely spokojit s výměnou pozdravných telegramů.[72] Pozdravné telegramy přišly zas podobně jako při výročních oslavách založení Zelova z mnoha stran, především však od zelovských rodáků a jejich potomků, kteří se narodili už mimo Zelov. K nim patřil i Pavel Hulka-Łaskowski, který vedle pozdravného telegramu napsal k tomuto výročí dokonce i báseň, ale sám se výroční slavnosti nezúčastnil.[73]

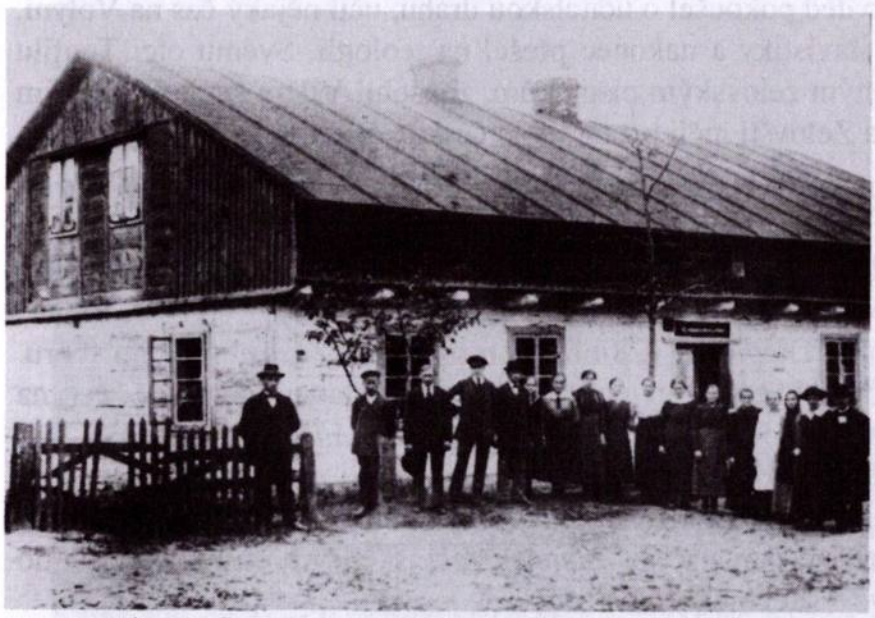

< Smetanův dům, v němž byl zřízen sborový sál >

Sborový život byl v Zelově ve dvacátých letech vzdor nepříznivým hospodářským i politickým poměrům čilý. Zpěváci pilně cvičili pod vedením Emila Pospíšila. Předsedou sdružení mládeže byl farář Fibich a místopředsedou kantor Jan M. Tomeš.[74] Ke svým biblickým hodinám se mládež scházela ve Smetanově domě, kde si najatou místnost vyzdobila biblickými verši.[75] Výlety mládeže a nedělní

[70] Míčan, s. 25.
[71] Dopis z 13.12.1924 (sig. S III 30). - Niewieczerzal: Dzieje, s. 17-18.
[72] ASR, krabice XVIII 3, Evangelické sbory: Polsko, Rusko, Ukrajina, Německo.
[73] Martuszewski, s. 148 (cituje celý polský text).
[74] Míčan, s. 26.
[75] Tamtéž..

školy do přírody příjemně vyplňovaly volný čas. Hudebně nadaná mládež založila hudební kroužek a pilně cvičila. Sborovou sociální práci, péči o chudé a přestárlé, která ležela mnohým členům sboru na srdci už od přelomu století[76] a kterou rozvíjel podle daných možností farář Radechovský, oživil za podpory faráře Fibicha výše zmíněný kroužek žen (*Koło pań)*, jenž se zpočátku také scházel ve Smetanově domě. Sál byl však denně využíván zpěváky, konfirmandy a mládeží. Ženy často nenašly pro sebe ve Smetanově domě volný termín, a proto se nakonec musely scházet po bytech.

< Hudební kroužek, 1929 >

Vystěhovalectví ze Zelova, které v menší míře pokračovalo i po zastavení reemigrace, zelovský sbor oslabovalo a jeho starší členové stále ještě naříkali nad mravním úpadkem působeným cestami některých mladých lidí za prací mimo Zelov.

V důsledku komunistické agitace sílilo proticírkevní smýšlení v dělnických organizacích. Čeští komunisté zůstávali členy evangelického sboru, ačkoliv se někteří z nich prohlašovali za ateisty a činnost sborových pracovníků je dráždila. Své stanovisko dávali najevo nejrůznějším způsobem. Při volbách staršovstva se například objevil mezi volebními lístky lístek s heslem: *Pryč s diktaturou kléru.*[77] Jejich velikou lásku k Sovětskému svazu urážělo, když ze zelovské kazatelny byly čteny dopisy zelovských rodáků žijících na Ukrajině, v nichž tito líčili svou nouzi a hlad. Ve sboru se sbíralo na pomoc ubohým, zatímco komunisté považovali dopisy za zfalšované ve snaze uškodit Sovětskému svazu.

V roce 1927 si zelovský sbor mohl koupit nový bronzový zvon, který náhradil zvon zabavený v první světové válce. Zvon nesl nápis: *Sbor evangelicko-reformovaný v Zelově ku cti Boží. 1927. - Blahoslavený každý, kdo se bojí Hospodina a chodí po cestách jeho. Žalm 128, 1.* Kolem symbolu kalicha stálo heslo: *Pravda vítězí!*

Ozdobený nový zvon byl nejprve vystaven v kostele,[78] kde členové sboru s radostí mohli číst české nápisy, které zvonař bez jediné chyby podle jejich přání provedl. Farář Fibich ve slavnostních bohoslužbách kázal na text žalmu 34, v. 4: *Zvelebujtež se mnou Hospodina a jméno jeho společně vyvyšujme.*

Pod správu zelovského faráře patřil stále ještě kučovský filiální sbor, kam však Fibich nerad dojížděl.[79] Nedobrý poměr mezi Kučovskými a farářem Fibichem dosáhl v lednu 1927 svého vrcholu. Kučovští psali konzistoři: **...cesta do Zelova je v létě píščitá a v zi-*

---

[76] Jubilejní sbírka v roce 1903, určená na postavení starobince, vynesla 518 rublů 15 kopějek (No 41, Notatki III, s. 13). - Jan Hájek daroval 24.09.1903 zelovskému sboru 1 jitro půdy (No 43, Notatki III, s. 85).

[77] Martuszewski, s. 209.

[78] Zvon, který vážil 299 1/2 kg, i s okutím 413 kg, ulil Karol Szwabe (také Schwabe) v Białé za 3500 zl. (No 30, Notatki II, s. 65-66. - Niewieczerzal: Dzieje, s. 31; - zpráva J. M. Tomeše v Českobratrské jednotě, č. 2, únor 1928.)

[79] Niewieczerzal: Dzieje, s. 18-20.

mě blátivá, a přitom je to do Zelova 30 km. Hospodář, který jede pro p. faráře Fibicha musí obětovat nejméně čtyři dny, což je pro kučovský sbor velká materiální ztráta... kromě toho sám farář Fibich naříká, že "taková cesta je utrpení a žádný zisk", a proto členové sboru prosí vysokou konzistoř, aby nám byl určen administrátorem farář Stefan Skierski, bývalý dlouholetý administrátor, služebník Boží, k němuž máme důvěru. Poznamenáváme také, že cesta na nádraží [kam by Kučovští jezdili pro Skierského] je kamenitá a pouze 16 km dlouhá...[80] Konzistoř na tuto žádost nereagovala. O měsíc později, když Kučovští čekali Fibichův příjezd, a připraveny byly i čtvery oddavky, odmítl zelovský farář přijet. Kučovští museli telegraficky žádat konzistoř o povolení, aby snoubence mohl oddat luterský farář v Kleszczowě.[81] Farář Fibich byl za takovou služební nedbalost samozřejmě okamžitě volán k zodpovědnosti.

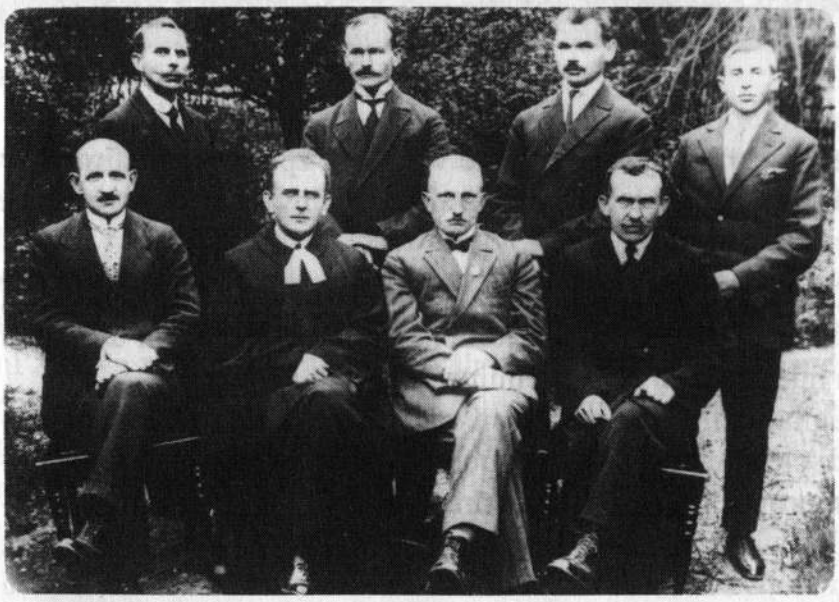

< Staršovstvo s farářem Fibichem a kantorem Tomešem, 1927 >

Superintendent Semadeni, který provedl v zelovském sboru koncem října 1927 vizitaci, byl s vývojem *nejpočetnějšího a nejživějšího sboru* spokojen a faráře Fibicha pochválil. V neděli 30. října se *podle zvyku z poslední doby* měly konat dvoje bohoslužby: české v devět hodin ráno a polské ve dvanáct hodin. Při prvních bohoslužbách kázal farář Fibich. Kostel byl přeplněn, dobře vedený pěvecký sbor zazpíval dvě písně. Na polské bohoslužby, při kterých kázal superintendent, přišlo méně lidí, a i to byli většinou stejní posluchači jako při českých bohoslužbách. Zpěváci zazpívali dvě polské písně. Nedělní škola se sešla v počtu 150 dětí (ačkoliv jich jinak bývalo zpravidla 180) pod vedením kantora Tomeše, dvou mladých mužů a osmi dívek. Nešporní shromáždění vypadlo, ale někteří členové sboru se shromáždili v soukromém domě k modlitbám. Hřbitov shledal superintendent poněkud zanedbaný a i okolo fary mohl být lepší pořádek, plot okolo celého sborového pozemku potřeboval nutně opravu. Projednávala se i otázka stavby činžovního domu na stavební parcele, kterou měl sbor na rynku, ale toto předsevzetí bylo zatím jako neuskutečnitelné odloženo.[82]

Farář Fibich byl na přání konzistoře povinen každou poslední neděli v měsíci kázat polsky,[83] ale jinak mohl sboru sloužit česky. Polonizační nátlak koncem dvacátých let poněkud povolil. Reformovaná konzistoř dokonce překvapila oběžníkem z 6. března 1930, ve kterém sdělovala, že polská akademie pod záštitou prezidenta polské republiky hodlá v den narozenin českého prezidenta Tomáše G. Masaryka poctít *tohoto velkého muže*,

---

80 06.01.1927 (Notatki I, s. 162-163).
81 12.02.1927 (Notatki I, s. 163).
82 Notatki I, s. 170-173.
83 Vl. Jelínek.

a proto i konzistoř ukládá kazatelům, aby ve svých kázáních vzpomněli Masaryka jako *člověka a křesťana.*[84]

Zelovský hřbitov, na kterém byla v roce 1913 vykopána studna,[85] nestačil, a musel být v roce 1929 rozšířen.[86]

Po devítiletém působení v Zelově se farář Vilém Fibich v roce 1930 rozhodl změnit místo. Služba v Zelově nebyla příliš pohodlná ani výnosná a zelovský rodák se necítil pod dohledem svých soukmenovců příliš dobře. Byl vystaven více či méně dobře míněné kritice a napomínání pro svůj sklon k alkoholu. Odešel raději k vojenské duchovní správě do Toruně, aby tam působil jako kurát.

6. Alexander Piasecki, polský farář, který se naučil česky

Od 1. července 1930 se staral půl roku o zelovský sbor dojíždějící administrátor Ludvík Zounar, a pak od Nového roku 1931 začal v Zelově pracovat osmadvacetiletý farář Alexander Piasecki, který se jako stálý administrátor do Zelova přistěhoval.[87]

Piasecki vyšel zelovskému sboru vstříc přinejmenším svou snahou naučit se česky a varšavská konzistoř byla ochotna tuto jeho snahu podpořit. Už 29. června 1931 psal superintendent Stefan Skierski z Varšavy synodnímu seniorovi Součkovi, že mladý farář Piasecki v Zelově, který už trošku česky umí, by se chtěl v češtině zdokonalit. Konzistoř byla ochotna poslat ho na dva až tři měsíce do Čech, ale neměla k tomu finanční prostředky, a proto se Skierski ptal, zda by bylo možné, aby Piaseckého pozvali někteří čeští duchovní do svých sborů jako pomocníka. Synodní senior odepsal o čtrnáct dní později, že zveřejní v Kostnických jiskrách výzvu, aby se ochotní faráři přihlásili. Dodal však skepticky: *Nevím ovšem, zda se tato výzva potká s výsledkem, protože nyní o prázdninách mnozí faráři jsou na dovolené, a potom i z různých jiných důvodů.*[88] Zda se někdo přihlásil, ze spisů nevyplývá, ale skepse synodního seniora byla zřejmě oprávněná. Piasecki, kterému zatím těžce onemocněla manželka, se dál učil česky jen v Zelově.

Misijní jednota českobratrské církve evangelické se v roce 1931 rozhodla poslat do českých osad v Polsku na návštěvu faráře Josefa Jadrníčka z Uherského Hradiště a žádala o povolení vykonat tuto oficiální návštěvu také varšavskou konzistoř. Konzistoř v červenci odpověděla, že nemá námitek, a farář Jadrníček, který byl v písemném styku s kantory Tomešem v Zelově a Nevečeřalem v Kučově, oznámil 5. srpna svou návštěvu také zelovskému farnímu úřadu. Farář Piasecki se přes Jadrníčkovo ujištění, že povolení od polské konzistoře má, obrátil ještě jednou s dotazem na konzistoř, zda-li tomu tak skutečně je. Jadrníček chtěl být v Zelově v neděli 23. a ve středu 26. srpna. Měl připravenu přednášku o tolerančním patentu v českých zemích, což Piasecki považoval za dost choulostivé téma. Konzistoř však odpověděla,[89] že nepovažuje Jadrníčkovu přednášku v Polsku za ne-

---

[84] Sig. S III 28.

[85] Protokol o sborové schůzi z 20.04.1914, sig. S III.64. (V roce 1914 bylo usneseno dbát na to, aby rodinné hroby byly řádně vymezovány a omezení východní strany hřbitova mělo být opatřeno ostnatým drátem.)

[86] Byly přikoupeny díly půdy od Jana Skrovného, Josefa Kupce, Jana Hoffmana a Alžběty Svobodové. (Niewieczerzal: Dzieje, s. 30. - No 41, Notatki III, s. 39, 49.)

[87] Sig. S III.7 (výroční zprávy sboru).

[88] Odpověď synodního seniora z 13.07.1931 (ASR, krabice XVIII 3, Evangelické sbory: Polsko, Rusko, Ukrajina, Německo).

[89] Dopis konzistoře z 17.08.1931 (sig. S III.20).

bezpečnou, protože v Polsku je náboženská svoboda, přednáška tedy nemůže být dvojznačná. Kromě toho to bude poučné i pro Poláka - evangelíka.

V srpnových dnech dostali Zelovští pozvání na vzpomínkovou slavnost 150. výročí vydání tolerančního patentu, kterou českobratrská církev evangelická konala ve dnech 11. až 12. října 1931. Místo účasti byl však ze Zelova poslán do Prahy pouze písemný pozdrav k jubileu.[90]

Zelovští neměli mnoho chuti administrátora Piaseckého zvolit za svého faráře. Doufali, že zas dostanou faráře z Čech, a snažili se neprome̊škat žádnou příležitost. I farář Josef Jadrníček, když přijel do Zelova přednášet o tolerančním patentu, byl žádán, aby se ujal zelovského sboru: *...Poněvadž nemáme stálého faráře, starší sboru prosili br. far. Jadrníčka, aby se podal za kandidáta na faráře sboru zelovského; on však odepřel slovy: "Nepřišel jsem hledati místo v Polsku." Také pochybuje, přihlásí-li se někdo z Čech z příčiny nedostatku duchovních a různých formálních překážek. Bratří však mínějí, bylo-li to možné za absolutistické vlády císařů, proč by to nebylo možné za vlád demokratických... Přítomně spravuje úřad faráře administratora p. far. Piasecki polské národnosti, kterého nám dosadila konzistoř. Náš milý host [Jadrníček] odnášel si plnou hlavu a plný zápisník nejrůznějších dojmů zažitých při rozhovorech o třenicích mezi farou a sborem...*[91]

Mezi farářem - administrátorem a sborem nebyl nejlepší poměr, ale ani členové sboru nebyli jednotni. Pokladník, čili *církevní hospodář,* překročil své kompetence, nechal postavit ve farním dvoře novou stodolu, ale sborová schůze nechtěla schválit příliš vysoká vydání.[92] Přes tuto poněkud rozmrzelou náladu, byl chystán bohatý program pro vánoční a novoroční svátky. Na první svátek vánoční bylo první shromáždění už v šest hodin ráno, druhé v deset hodin a pak další odpoledne ve tři. Všecka shromáždění byla dobře navštívena. Poprve při nich zpíval mužský pěvecký sbor.

Z ručně psaného časopisu zelovské mládeže *Radostné mládí,* redigovaného kantorem Tomešem, se dovídáme, že *pěvecký kroužek "Lyra" dle vzoru minulých let uspořádal v kostele slavnost zakončení starého 1931. a vstupu do nového 1932. roku. K desáté hodině večerní chrám Páně byl přeplněn. Hudebníci a zpěváci smíšeného mužského i ženského sboru byli na místě. Básně a rozmluvy čekaly na své provedení. Všichni zhostili se svých úloh znamenitě. Zvláštností bylo hudební solo čela s doprovodem harmonia. Vše bylo zajímavé a poučné. Modlitby a případné [příhodné] řeči vykonal v zastoupení p. faráře br. kantor Tomeš. Proslov měl také dirigent br. K. Jersák. O půlnoci světlo lamp elektr. na chvíli zhaslo, zvony zněly a my za tiché modlitby vstupovali do Nového roku. Byla to dojemná chvíle. Pak jsme ještě případnou básní, písněmi a hudbou uvítali Nový rok, načež pak modlitbou a společným zpěvem jsme zakončili tuto slavnost a ubírali se již v Novém roce domů. Měli jsme se dobře, Pán byl s námi přítomný.*[93]

---

[90] Sig. S III.28.

[91] *Radostné mládí,* roč. I., srpen 1931 č. 2, farní archiv v Chotiněvsi. - Farář Jadrníček byl nakonec hostem u faráře Piaseckého. O svých dojmech ze Zelova napsal v článku *U našich v Polsce* (Český bratr 1931, roč. 8, č. 11, s. 301): *Je tam mnoho skrytých pokladů v duších tichých a pokorných, setkal jsem se s lidmi, kteří svým vyznáním a životem velmi slouží ku povzbuzení i farářům, ale ve vedení sboru je cosi nezdravého... Měli jsme veliká shromáždění v neděli dopoledne i odpoledne i ve středu večer. V neděli odpoledne jsem se zúčastnil nedělní školy a pak byla toleranční slavnost; ve středu večer jsem přednášel o praktickém křesťanství.*

[92] *Radostné mládí,* č. 7, z března 1932, rozšířené vydání (Původní exemplář poslaný do Boratína se ztratil a Zelovští vyhotovili pro Boratín nové, rozšířené vydání.)

[93] Tamtéž.

Farář Piasecki se slavnosti na ukončení roku nezúčastnil. Na přelomu roku zemřela jeho čtyřiadvacetiletá manželka Halina, rozená Zdrojewská.[94]

Po smrti své manželky, v době své dovolené, podnikl Piasecki cestu do Čech, ale zřejmě jen na krátký čas. V časopise zelovské mládeže se můžeme dočíst, že *vykonal také třídenní návštěvu v Praze a byl ubytován v Husově domě. Vše, co tam viděl, se mu líbilo.*[95] Ze stejného pramene se dovídáme, že farář Piasecki kázal hned po svém návratu od 21. února 1932 tři neděle po sobě česky a že vyvinul novou iniciativu založením mužského kroužku. Tento kroužek, *mající za úkol rozjímati Písmo svaté*, sám vedl. Někteří členové sboru pozorovali tuto novotu s určitými pochybnostmi o tom, jak bude vypadat *pravá tvář* mužského kroužku, protože o správném způsobu zbožnosti svého faráře nebyli všichni farníci beze zbytku přesvědčeni.

Zelovský sbor ve spolupráci s čerstvě založeným spolkem *Česká beseda* vyvíjel i čilou kulturní činnost. Konaly se přednášky o Washingtonovi, Masarykovi a Lincolnovi. V dubnu 1932 přijel z Mělníka zelovský rodák Pavel Rajf, přivezl s sebou řadu pohlednic a podle nich přednášel *o památných místech v Čechách.* V následujících měsících si vyslechla mládež přednášky o Komenském, Žižkovi, o bitvě na Bílé hoře.

V neděli 10. července [1932] pořádali jsme slavnost Mistra Jana Husi. První část programu vykonána byla v kostele, kde měl přednášku br. V. Novák, a druhá část vykonána byla u Husova kamene. Zde měl přednášku p. far. Piasecki. Učinkovaly pěvecké sbory, smíšený a mužský, a hudba strunová. Přednášeny byly příhodné básně; venku také v jazyce polském. Pan farář chtěl uspořádati průvod s hudbou dechovou,[96] *ale staršovstvo odepřelo svůj souhlas. Cílem průvodu měl býti hřbitov, kde měla se vykonati ta druhá část programu.*[97]

< Nový vchod na hřbitov, 1931>

Na hřbitově, ke kterému byl v roce 1931 postaven zděný vchod, se konala od 24. července 1932 pravidelná letní nešporní shromáždění. Našla mezi lidmi velký ohlas.

Mládež měla velké povyražení koncem srpna na třídenním výletě do 30 km vzdáleného Kučova. S mládeží v některých volyňských sborech udržovali Zelovští spojení výměnou svých časopisů. Boratinské sdružení mládeže vydávalo ručně psaný měsíční časopis *Jiskřičky*, jehož redaktorkou byla Olga Janatová, a posílali jej do Zelova, Kupičeva a Michajlovky. Michajlovský mládežnický časopis *Poselství mládí,* jehož redaktorem byl v roce 1933

---

94 Piaseckého manželka Halina byla původem katolička, která přestoupila do evangelické reformované církve a studovala evangelickou teologii. (Niewieczerzal: Dzieje, s. 19.) Zemřela na souchotiny 30.12.1931.

95 *Radostné mládí*, č. 7, z března 1932.

96 O obnovení rozpadlého kroužku dechové hudby v reformovaném sboru nemáme zpráv, ale baptisté měli dechovou hudbu.

97 *Radostné mládí*, č. 8, ze září 1932.

Emil Bureš,[98] a zelovský časopis *Radostné mládí* si hledaly zas cestu do Boratína a Kupičeva a samozřejmě měli v Zelově michajlovský časopis a naopak.

Kantor Jan Matěj Tomeš pečoval úspěšně o mládež i o děti. Zelovskou nedělní školu navštěvovalo kolem 180 dětí, které vyučovalo 14 až 21 učitelů a učitelek. Na Zelůvku a v Ignacově byly samostatné nedělní školy, v každé z nich 40 až 50 dětí. I v Požděnicích a ve Faustynově si vedli své nedělní školy. V Požděnicích si založili vlastní sdružení mládeže. Celkem pracovalo v zelovském sboru pět pěveckých kroužků a dvě hudební skupiny.

< Diakonka Amálka Millerová >

Radostnou událostí bylo pro sbor v listopadu 1933 výše zmíněné slavnostní otevření sborového útulku pro přestárlé (*Dom Opieki*). Hospodáři se zavázali přispívat na provoz starobince mlékem a jinými potravinami. Útulek vedla diakonka Amálka Millerová, která byla tichou, ale pilnou a obětavou pracovnicí v reformovaném sboru. Starala se především o staré a nemocné, ale pomáhala i při práci s dětmi.[99]

Přes určitou nedůvěru k teologii faráře Piaseckého se zelovský sbor naučil se svým administrátorem dobře vycházet. Pestrý sborový život oslovoval všecky věkové skupiny, od nejmladších až do nejstarších členů. Jeden z pamětníků vzpomíná na své mládí ve třicátých letech: *Bohoslužby se konaly každou neděli v 10 hodin a odpoledne bylo nešporní shromáždění. Při hlavních bohoslužbách se používal "Kancionál, to jest kniha Žalmů i Písní..."*[100]

Štědrovečerní bohoslužby byly spojeny s dětskou slavností a nadílkou. Děti přednášely básně, pěvecký sbor zazpíval dvě písně, celé shromáždění zpívalo a nakonec zazpívali učitelé nedělní školy. Na první svátek vánoční byly troje bohoslužby: v 6 hodin, v 10 hodin a odpoledne v 16 hodin. O Vánocích, Velikonocích i Svatodušních svátcích byly vždy tři svátky. Na třetí svátek bohoslužby nebyly. Byl to den návštěv a mládež si ráda vyšla do přírody... 6. července se konala vždy slavnost na památku upálení Mistra Jana Husa, při níž jsme vyslechli vždy dobře připravenou přednášku o Husovi. Vzpomínám si, že jednou přednášel také farář Balabán z Boratína...

Nedělní škola byla vždy v neděli ve 14 hodin. Nedělní školu vedl kantor Tomeš, který se o ni pečlivě staral. V týdnu, většinou v úterý, byla příprava učitelů na nedělní vyučování. Učitelů bývalo čtrnáct, někdy i více. Vyučovali jsme podle programu, který nám posílal Dr. Adolf Novotný... Děti zpívaly ze zpěvníčku "Zvonky". Zvláštní pozornost jsme věnovali v měsíci květnu slavnosti Den matek. To byla vždy v neděli odpoledne velká slavnost. Vedle nedělní školy se na jejím programu podílel i pěvecký sbor a hudební kroužek. Mělo to velmi dobrý vliv na vztah dětí k rodičům. Ještě dnes mi zní příjemně v uších, když si vzpomenu, jak děti zpívaly: "Ba velký, velký boháč jsem, mám stříbro své i zlato. Stříbro jsou otce šediny a zlato srdce matky."

---

[98] Některá čísla i těchto mládežnických časopisů jsou dochována v chotiněvském farním archivu.

[99] Srov. Země otců, s. 135.

[100] Výše již zmíněný zpěvník, který pro exulanty vydal poprve v roce 1753 berlínský český kazatel J. Th. Elsner.

Konfirmační vyučování trvalo jeden rok. Vedl je kantor, ale poslední dva měsíce před konfirmací se ujal vyučování farář. Týden před konfirmací byla v kostele před staršovstvem a celým sborem zkouška konfirmandů. Konfirmace se konala na první svátek svatodušní a konfirmadi přistupovali hned ke svaté Večeři Páně...

Mládež se organizovala ve Sdružení mládeže. Schůzky byly v neděli večer v 18 hodin. Také o mládež se staral kantor Tomeš. Vedl nás nejen k všeobecné víře v Ježíše Krista jako Spasitele světa, ale také k osobní víře, že Ježíš Kristus zemřel za moje hříchy a viny... Při shromáždění mládeže jsme zpívali ze zpěvníku "Písně cestou života". Někdo z mladých lidí vždy přednesl biblickou úvahu a také se čítávaly na pokračování knihy. Vzpomínám si, že jsme jednou byli ze Svazu českobratrské evangelické mládeže v Čechách vyzváni, abychom dobrovolně podepsali, že se budeme vystříhat alkoholu, karbanu, kouření a tance. Já jsem to podepsal a i ještě mnozí jiní. Dodnes jsem za to rozhodnutí vděčen...

Kantor Tomeš nám také vštěpoval lásku k staré české vlasti... Přicházely nám "Kostnické jiskry", "Růžový palouček", "Českobratrská jednota" a jeden čas také "Světozor", "Zvon" a "Pražské noviny"...

Pěvecký kroužek míval své cvičení ve středu a v sobotu. Zpíval vždy v neděli dopoledne dvě písně. Při pohřbech zpíval celou cestu na hřbitov pohřební písně ("Jak marné světské touhy", "Několik parných dnů" a jiné).[101]

Ačkoliv se Piasecki celkem dobře česky naučil, kázal polsky a pouze při zvláštních příležitostech česky.[102] Zelov se pro něj nestal dlouhodobým působištěm. V roce 1934 se ucházel o místo ve Vilně.

7. Vilém Fibich podruhé farářem v Zelově

Zelovský sbor administroval po odchodu Piaseckého syn zemřelého již superintendenta Bedřicha Jelena, Jiří Václav Jelen, který sem dojížděl z Varšavy. Tíhu sborové práce v době uprázdněné fary nesl zas zelovský kantor, kterým byl od února 1934 Karel Jersák. Mnozí si přáli, aby administrátor Jelen převzal zelovskou faru natrvalo, ale konzistoř se rozhodla poslat do Zelova Emila Jelínka, mladého faráře českého původu z Lodže. Ten však odmítl, protože chtěl pokračovat ve studiu v Československu.[103]

Zelovští si zas předsevzali povolat faráře z Čech a byli ochotni za jeho uznání se státními úřady bojovat. Protože varšavská konzistoř nejevila velkou ochotu jejich přání podpořit, přemýšleli o tom, že by se snad mohli přihlásit pod správu konzistoře ve Vilně, pod kterou patřily české kolonie na Volyni.

Někteří členové sboru si vzpomněli na zelovského rodáka Jana Smetanu, syna bývalého zelovského vojta, který reemigroval s rodiči po první světové válce, vystudoval teologii a od roku 1928 byl farářem ve Vilémově v Čechách. Napsali mu, aby přijel. Smetana jim vyhověl a navštívil i varšavskou konzistoř, ale rychle pochopil složitou situaci, kterou se zelovskému sboru snažil vysvětlit svým dopisem z Vilémova v červnu 1935: *Vážení a milí bratří v Pánu, vzdálen Vás vzpomínám na divné vedení Boží. Chvíle u Vás strávené posílily i mne. Rád budu na ně myslet... Byl jsem ve Varšavě u superintendenta Skierského, který mě velice laskavě přijal. Zdá se však, že se obává příchodu českého faráře do*

[101] V. Novák, narozený v roce 1910.
[102] Jelínek Vl., s. 13.
[103] Niewieczerzal: Dzieje, s. 21. - Notatki II, s. 49.

Zelova. Já sám pozoruji, že farář, který přijede z Čech, bude mít v Zelově hrozně těžkou práci, a to už proto, že polské úřady, ano i nadřízené církevní, budou jej považovat netoliko za kazatele, ale zároveň za bojovníka za národní věc. S tím nutno počítat. Já sám nevěřím, že by se konzistoř chtěla zasadit o někoho z nás. Zdá se mi, že Vám odpovím negativně. Paní superintendentová při mé návštěvě řekla: "My žádného faráře z Čech nepotřebujeme, máme českých farářů dost." Myslím, že minila Fibicha a ještě dva bohoslovce, snad Nevečeřala a ještě jednoho. Řekl jsem jim i o tom přifaření k Vilnu. Superintendent to nazval nesmyslem, a myslím, že právem, ono to totiž není tak snadné. Zdá se mu to být pouhým strašákem. To vše sděluji k informaci...[104]

Zelovští vyvinuli novou iniciativu. Aniž by vzali v úvahu Smetanovo zaváhání, domáhali se u polských úřadů schválení českého faráře. Více než 800 podpisů členů zelovského sboru (starších 21 let)[105] však na rozhodnutí varšavské konzistoře, která o českého faráře nestála, nic nezměnilo a farář Jan Smetana se sám také rozhodl zůstat raději ve Vilémově.

Dne 7. srpna 1935 rozhodla konzistoř konečně poslat jako administrátora do zelovského sboru znovu faráře Viléma Fibicha, který však neměl mnoho chuti ani odvahy k práci ve sboru rozjitřeném neochotou konzistoře povolat faráře z Čech.[106] Stalo se jak předpokládal. Staršovstvo ho odmítlo přijmout, nechtělo mu vydat ani klíče od fary a kostela. Konzistoř neposlušné staršovstvo rozpustila, načež se zelovský sbor usnesl požádat vilenskou konzistoř o přijetí pod její správu. Vilenská konzistoř však 15. února 1836 odřekla a Zelovští se museli spokojit s administrátorem Fibichem.[107]

Kantor Jersák, který bydlel na faře, byl nucen před příchodem Fibichovým se vystěhovat, ale farář Fibich nechtěl na faře bydlet, protože tam bylo vlhko a on měl revma. Ani ve sborovém domě nebyl pro něho vhodný byt. Pronajal si byt na vlastní pěst v nově postaveném domě pana Košíka...[108]

Zelovský sbor měl už delší dobu stavební plány. Sborová místnost pronajatá ve Smetanově domě byla nedostačující. Původně měl být ve farní zahradě postaven sborový dům, ve kterém by byl umístěn útulek pro přestárlé i sborové místnosti pro děti, mládež a jiné skupiny sborové práce.[109] Uskutečnění stavebních plánů nebylo vzhledem k finančním možnostem tak snadné. Spolek péče o chudé, který měl k dispozici účelově vázané peníze, poněkud unáhleně využil výhodné nabídky a koupil pro své účely vhodný dům, čímž byli starší sboru nuceni přemýšlet o jiném řešení sborových potřeb. Když byl v roce 1935 po dlouhých soudních jednáních konečně uznán nárok reformovaného sboru na budovu *bílé školy*, uvažovalo se nejprve o její opravě, avšak budova byla ve velmi špatném stavu a opravy by vyžadovaly vysoké náklady. Staršovstvo se navíc obávalo, že *bílá škola* zůstane *polské veřejnosti trnem v oku*. Navrhlo tedy školu *zbourat a na prázdném dosud místě na náměstí vybudovat činžák tak veliký, jak jen možno, aby nájemné krylo všecky výdaje... Sborový les ještě byl, takže o dříví na stavbu nebyla nouze, ale kde vzít peníze na ostatní? Koštorys ukázal, že [stavba] bude stát tolik, že každá rodina by musela dát nejméně 100 zł, a těch, kteří by takovou částku mohli věnovat, byla menšina. Nakonec se*

---

[104] Notatki II, s. 50.
[105] Vl. Jelínek.
[106] Fibich konzistoři 21.08.1935 (Notatki II, s. 50).
[107] Niewieczerzal: Dzieje, s. 21. - Notatki II, s. 51.
[108] Jersák, s. 20.
[109] Tamtéž.

přišlo k tomu, že pozemek, na kterém bílá škola stojí, má velikou cenu... Továrník Josef Jersák dal za pozemek 37 000 zł. Poté se hned přistoupilo k rozebrání bílé školy, a materiál, který mohl být ještě použit, byl určen ke stavbě činžáku. Toho roku byly postaveny základy, přes zimu byl vykácen les a dříví se odváželo na pilu do Lubce, vzdáleného asi 8 km od Zelova, do zpracování na stavební materiál. V příštím roce se ve stavbě pokračovalo tak, že do zimy byl činžák postaven, pokryt střechou a první patro bylo téměř dokončeno. A že to bylo na náměstí v nejlepším bodu, hned se pronajaly dole všechny místnosti pro obchody...[110] Utržený nájem za obchodní prostory byl použit na dostavbu a i pro byty byli brzy nalezeni nájemníci. Pouze mládež, pro kterou měl být ve třetím poschodí zřízen sál, se zdráhala toto řešení přijmout, protože se cítila vyloučena z bezprostřední blízkosti kostela.

Sotva byly v roce 1937 stavební práce na činžovním domě na náměstí ukončeny, musel se sbor zabývat řešením otázky, co si počít s vlhkou a sešlou starou farou. Farář pochyboval o možnosti její úspěšné opravy. Po mnohých diskuzích bylo rozhodnuto postavit faru novou a hned byly kopány základy. Stará fara byla přesto také opravena. Místnosti s okny do ulice zůstaly beze změny. V místnostech na druhé straně, s okny do dvora, byly vybourány nepotřebné stěny, a tím vznikla vhodná shromažďovací místnost pro mládež. V menších místnostech našla své místo česká knihovna.

Vedle stavebních prací a plánů pokračovala sborová práce stejně jako za faráře Piaseckého. Kantor Karel Jersák se staral o mládež a děti a Amálka Milerová vedla především sociální práci. Farář Fibich konal také svou službu, avšak svých osobních problémů s alkoholem se nemohl zbavit, což podrývalo jeho beztak už poškozenou autoritu.

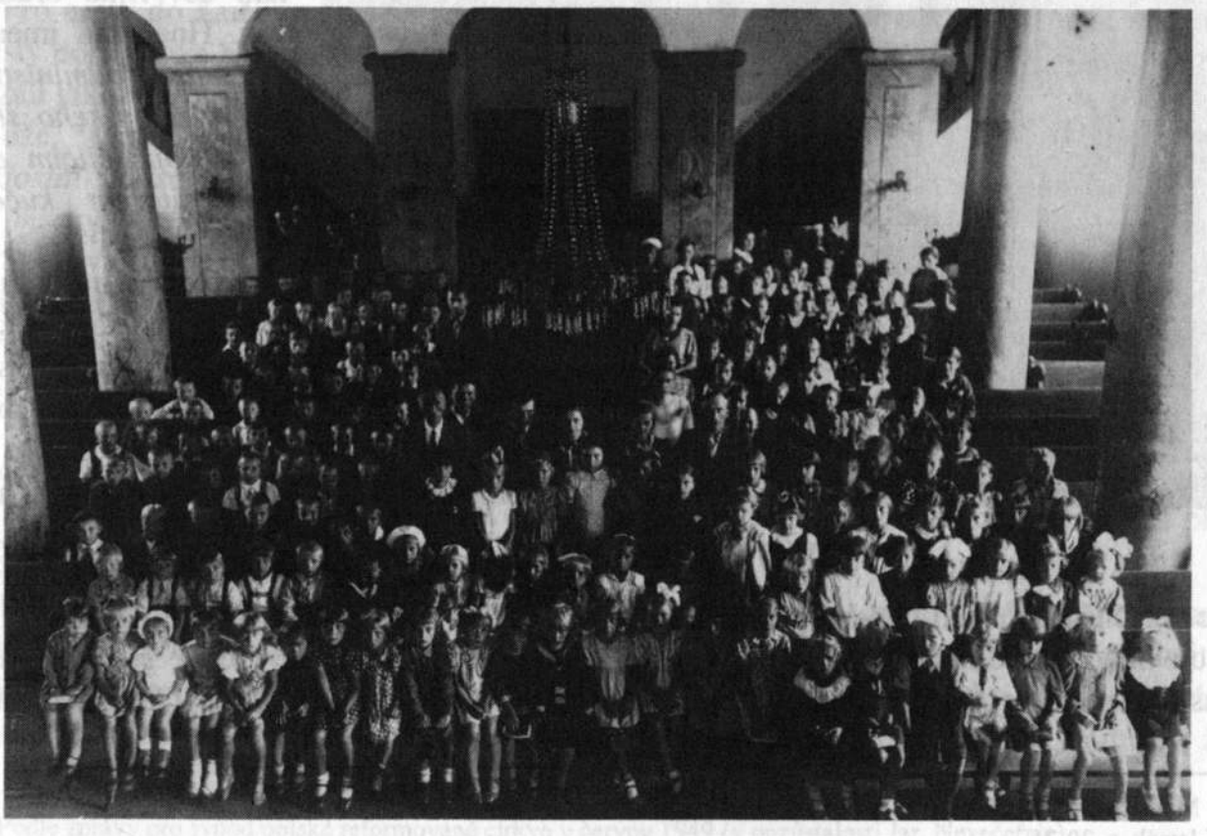

< Kantor Jersák s dětmi a učiteli nedělní školy >

[110] Jersák, s. 20.

V roce 1938 konzistoř Fibicha pro sklon k alkoholismu zbavila úřadu.[111] Zelovští pak na stavbě nové fary, která byla už v hrubé stavbě hotova, přestali pracovat a raději se starali o nové oplocení prostoru okolo fary a kostela: *Zděné sloupy se již valily jeden po druhém a dřevěné části plotu byly již shnilé. Zakoupeny [byly] hned cihly i kámen na základy, vykáceny stromy, které překážely, a začalo se stavět. Práce pokračovaly rychle, takže ohrada po stránce zděné byla hned hotová. Zbývalo tedy jen to, čím se vyplní prázdné prostory mezi sloupy. Jedni chtěli dřevěné latě, jiní zase ať je to železné. Vznikl spor a nedělalo se nějakou dobu nic. Druhá příčina byla v tom, že hrozila II. světová válka. ...plot dokončili teprve po válce bratří, kteří zůstali v Zelově.*[112]

8. Farář Jaroslav Nevečeřal v nejtěžší době

Několik měsíců administroval zelovský sbor Roman Mazierski, bývalý katolický farář, který právě začínal pracovat v reformované církvi. Mazierski byl dobrý řečník a organizátor, ale Zelovské si nezískal a o zelovskou faru už kvůli nízkému platu ani zájem neměl.[113] Hlásil se raději do Toruně jako vojenský kaplan.

Po rezignaci Mazierského dojížděl zas na nějaký čas lodžský farář Jiří Jelen. Několik týdnů po začátku druhé světové války, dne 28. října,[114] přijel do Zelova, aby se tu ujal sborové práce, Jaroslav Nevečeřal, syn lodžského, později kučovského kantora. Dokončil v létě toho roku svá teologická studia a po hrozných dnech, které prožil v právě bombardované Varšavě, byl tam 15. října ordinován. Hned byl jmenován *stálým administrátorem zelovského sboru a dojíždějícím administrátorem kučovského sboru.*[115]

< Farář Nevečeřal v Zelově >

V Zelově našel farář Nevečeřal novou faru v surové stavbě a starou faru přestavěnou na sborový dům. Ve sborovém domě mu byly k dispozici pouze dvě vlhké místnosti. Ve válečné době měli lidé ovšem horší starosti, a tak se farář - administrátor nastěhoval se svou mladou rodinou do malého bytu na staré faře a hleděl, aby se ve svém prvním působišti co nejrychleji zorientoval. Oporou a dobrým pomocníkem mu byl kantor Jersák.

---

[111] Martuszewski, s. 209.
[112] Jersák, s. 20-21.
[113] Niewieczerzal: Dzieje, s. 22.
[114] Niewieczerzal: Dzieje, s. 23. Ve svém v roce 1941 započatém deníku udává Nevečeřal jako den svého příjezdu do Zelova 27. říjen.
[115] Tamtéž.

< Farář Nevečeřal a kantor Jersák s konfirmandy před nedostavěnou farou, 1940 >

Nová fara... se zalíbila "Amtskomisarovi" Bergerovi, který ji chtěl dokončit na německé státní útraty, ale Němci nechtěli dávat na nejisto peníze, a tak naši fabrikanti se dohodli, že pro svatý klid faru dokončí, když pan Berger zajistí ke koupi potřebný materiál. Fara byla dokončena [v roce 1941[116]*] a komisař se do ní nastěhoval. Zabral všecky místnosti. Měl bydlet dole a farář nahoře. Došlo sice k tomu, ale netrvalo dlouho a farář Nevečeřal se stěhoval zpátky na starou faru.*[117]

Pro cesty do Kučova si musel farář Nevečeřal vždy vyběhat úřední povolení k cestě. Cesty do Kučova byly naléhavé, protože tamějšímu kantorovi Karlu Horákovi Němci zakázali jakoukoliv činnost ve sboru. Po zatčení faráře Jelena musel Nevečeřal dojíždět i do Lodže. **Často překonával duchovní týdně stovky kilometrů na voze nebo na saních, když nedostal "Reisegenehmigung" (povolení), které opravňovalo k jízdě autobusem. Nepohody, mrazy, prohlídky, jednou i zpohlavkování komisařem obce Kluki.*[118]

Sborová práce byla omezována. Také Spolek péče o chudé byl z nařízení okupačních úřadů rozpuštěn.[119] Jeho majetek však mohl být podle stanov převeden do vlastnictví reformovaného sboru, a ten převzal i zodpovědnost za vedení starobince, které zůstalo i nadále v rukou diakonky Amálky Millerové.

1942 byly zelovskému sboru zabaveny oba zvony,[120] zelovská kronika i duplikáty matrik (civilní rejstříky).

Se členy svého sboru prožíval Nevečeřal jejich starosti a nouzi. Bezmocně musel přihlížet k pronásledování Židů, Poláků i Čechů.

Němečtí okupanti se snažili vrazit klín i mezi národnosti v malé polské reformované církvi. Na jaře nebo počátkem léta 1942 byli farář Nevečeřal a jako představitel lodžského sboru i K. Hovorka předvoláni gestapem v Lodži. Byli vyzváni, aby podali žádost o legalizaci *české evangelické reformované církve* s vlastní konzistoří. Námitky, že

---

[116] Podle zprávy pro synod polské reformované církve v červnu 1949 (v pozůstalosti Jar. Nevečeřala).
[117] Jersák, s. 20-21.
[118] Niewieczerzal: Dzieje, s. 23.
[119] Předávací protokol ve farním archivu, bez signatury.
[120] Jeden z roku 1879, jeden z roku 1927.

by taková církev neměla dostatek farářů, ani by nedisponovala žádným finanční fondem, mnoho neplatily. Konzistoř zvala Nevečeřala zřejmě také v této záležitosti na pohovor do Varšavy, ale zelovský farář nedostal k cestě povolení. Žádal nakonec o povolení cesty až v Berlíně, odkud však nepřišla ani odpověď. Gestapem nucen k rozhodnutí, napsal Nevečeřal do Čech *Českobratrské Jednotě* (!), zda by vzala reemigrantské sbory v Polsku *pod svá křídla*. Ale ani odtud nepřicházela odpověď. Reichsstatthalter neodbytně žádal, aby se české sbory ustavily jako autonomní sbory s místními konzistořemi.[121] O tom, jak se nakonec podařilo vyhnout uskutečnění těchto požadavků, nám chybí zprávy.

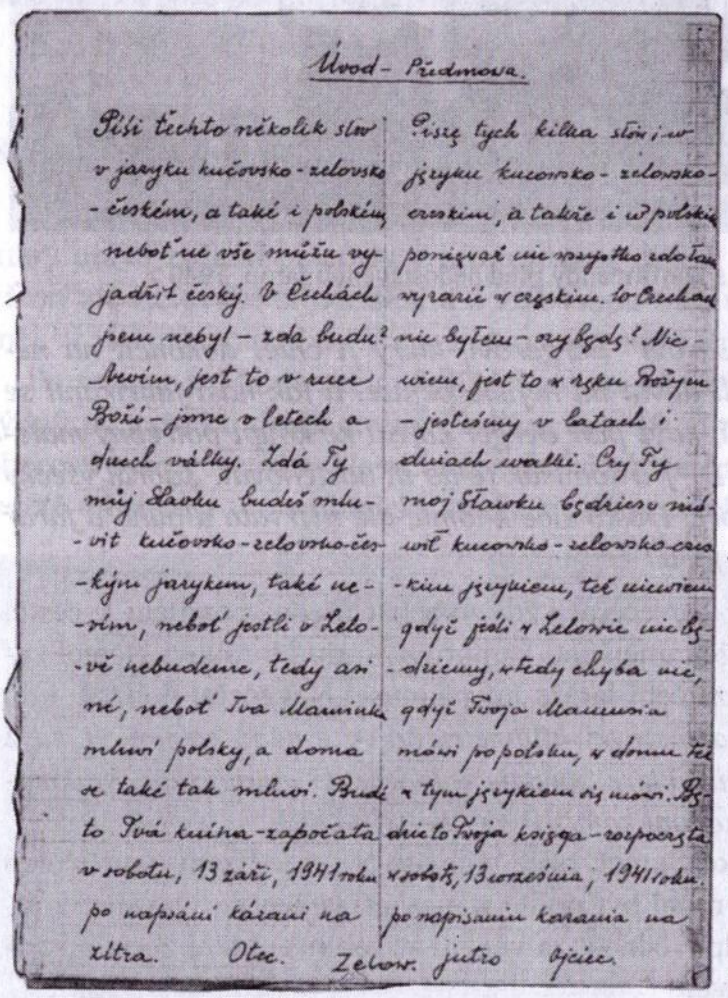

Úvod - Předmova.

Píši těchto několik slov v jazyku kučovsko-zelovsko-českém, a také i polském, neboť ne vše můžu vyjadřit český. V Čechách jsem nebyl – zda budu? Nevím, jest to v ruce Boží – jsme v letech a dnech války. Žádá Ty můj Slavku budeš mluvit kučovsko-zelovsko-českým jazykem, také nevím, neboť jestli v Zelově nebudeme, tedy asi ne, neboť Tva Maminka mluví polsky, a doma se také tak mluví. Proto Tvá kniha započata v sobotu, 13 září, 1941 roku po napsání kázání na zítra. Otec. Zelow.

Piszę tych kilka słów w języku kucowsko-zelowsko-czeskim, a także i w polskim ponieważ nie wszystko zdołam wyrazić w czeskim. Do Czech nie byłem – czy będę? Nie wiem, jest to w ręku Bożym – jesteśmy w latach i dniach wojny. Czy Ty mój Sławku będziesz mówił kucowsko-zelowsko-czeskim językiem, też nie wiem gdyż jeśli w Zelowie nie będziemy, wtedy chyba nie, gdyż Twoja Mamusia mówi po polsku, w domu też w tym języku się mówi. Dlatego Twoja książka zaczęta w sobotę, 13 września, 1941 roku po napisaniu kazania na jutro. Ojciec.

< Z deníku faráře Nevečeřala, založeného 13.09.1941 pro syna Jaroslava >

Německý komisař v nové faře si počínal panovačně a libovolně omezoval sborový život.

**Zelovský komisař střílel z "floweru" do malých židovských dětí, bavících se před farou. V roce 1943 byla situace tak zlá, těžká a napnutá, že se další práce zdála být nemožnou. Komisař Hans Berger vpadl dokonce i v době bohoslužeb do kostela, když ho rušila hra na varhany. Farář administrátor žádal konzistoř, aby ho odvolala. Konzistoř souhlasila, ale k odjezdu chyběla propustka. - Od počátku války s Ruskem muselo každé kázání projít cenzurou "politického vůdce" (politischer Leiter), nějakého Ferdinanda Kratochvíla.*[122] *Za konání bohoslužeb na Velký pátek, byť navečer, hrozil nejvyšší trest...*[123]

Podmínky, v nichž farář Nevečeřal konal svou službu, byly velmi těžké. Aby rozptýlil své myšlenky, začal psát deník pro svého prvorozeného synka, ale v totalitním režimu se deníky nesnadno píší. Farář tedy obrátil v roce 1943 svou pozornost k historii. Volné chvíle využíval k tomu, že listoval ve spisech farního archivu, vypisoval a opisoval z nich důležitější dokumenty. Svou práci, která zaplnila tři silnější sešity, nazval *Notatki do dziejów Zboru Ewangelicko-Reformowanego w Zelowie* a věnoval ji zas svému čtyřletému synovi Jaroslavovi, *aby pamatoval na to, že je od kolébky poutníkem a vyhnancem - podle Písma svatého i podle těchto poznámek. "Buďte dokonalí, jako Otec, který jest v nebesích..." To slovo ukazuje, kudy vede cesta k návratu do ztraceného ráje a vlasti.*

---

[121] Tolik lze vyčíst ze stručného záznamu (09.08.1942) v Nevečeřalově deníku.

[122] Podle Martuszewského (V Zelově, s. 288) se Ferdinand Kratochwil narodil v Uhrách a do Zelova přišel z Vestfálska.

[123] Niewieczerzal: Dzieje, s. 24.

V následujícím roce vzrušila faráře Nevečeřala večerní návštěva tří neznámých mužů, z nichž jeden se představil jako prezident osvobozené Ukrajiny a žádal, aby jeho starý otec (nejstarší z přítomných) byl přijat do evangelického starobince. Starý muž v Zelově podle synova přání zůstal, ale brzy zemřel a byl pochován na českém hřbitově, kde mu byl na jeho hrobě postaven dvouramenný kříž.[124]

Po válce, ve dnech msty a vybíjení nepřátelských emocí, byla duchovní autorita faráře Nevečeřala členům jeho sboru velkou oporou a nemalou měrou přispěla i k uklidnění situace v Zelově. V posledních říjnových dnech 1945 se kazatel sám dostal na pokraj rezignace. Cítil se jako polský občan české národnosti v Polsku nežádoucí, a proto se chtěl služby v polské reformované církvi zříci. Superintendent Stefan Skierski, který musel ke konci války odejít z Varšavy, bydlel v té době (až do listopadu 1945) v nové zelovské faře. Zelovské poměry i příčiny Nevečeřalovy rezignace dobře znal, jeho rozhodnutí však neschvaloval. Připomněl mu jeho pastýřské povinnosti. Také farářův otec, bývalý kučovský kantor, viděl nouzi sboru na prvním místě. Farář Nevečeřal tedy zůstal, protože zelovský sbor i celá reformovaná církev v Polsku jeho službu potřebovaly. Z devíti farářů, kteří byli na počátku války ve službě, tři zahynuli,[125] tři byli už v zahraničí[126] a pouze dva byli ještě ve službě: starý a nemocný superintendent Skierski a farář Jaroslav Nevečeřal.[127]

Zelovský sbor ztratil reemigrací 90 % svých členů. 28. listopadu 1945 se sešly zbytky sboru k valné hromadě, aby ve změněných poměrech hledaly cestu k novým začátkům: **Farář - administrátor zahájil shromáždění modlitbou a shrnul sborovou situaci. Sbor se zmenšil na 10 %. Odjíždí kantor, odjel kostelník, odjel hrobař,*[128] *musí být zvoleni starší sboru, kantor i ostatní sborová služba...*[129]

Novými staršími sboru se stali Vilém Jelínek, Teofil Koutecký, Josef Novák, Vladimír Pospíšil a Jan Koutecký z Ignacova. Kantorem byl zvolen Karel Veselovský. Místo hrobaře a kostelníka se nepodařilo hned obsadit. Měl být pořízen soupis rodin zmenšeného sboru s poznámkou u každé rodiny, s jakým dobrovolným příspěvkem lze od ní počítat.[130]

Avšak reemigrace stále ještě nebyla ukončena. Nová násilí proti Čechům i příbuzenské vztahy k reemigrantům byly příčinou dalšího úbytku členů sboru. Volba staršovstva musela být z toho důvodu několikráte opakována.[131]

Evangelíci, kteří byli nejen zakladateli obce, ale téměř 150 let v Zelově i její hybnou silou, se stali jen malou menšinou. Finanční situace byla těžká, farář byl nucen přivydělávat si vyučováním dějepisu v místním gymnáziu,[132] avšak přes všecky bouřky, které se přes reformovaný sbor přehnaly, sborová práce pokračovala. Nevečeřal kázal první neděli v měsíci polsky, jinak jen česky. Bydlel už v nové faře a stará fara mohla být zas plně využívána pro sborové potřeby. Střecha zelovského kostela včetně věže potřebovala opravu. V roce 1947 byly konečně dokončeny i práce na oplocení sborového pozemku, které byly před válkou přerušeny.

---

[124] Martuszewski: V Zelově, s. 301.
[125] Ludwík Zounar z Varšavy, Jiří Jelen z Lodže a Jan Potocki z Varšavy (Niewieczerzal: Dzieje, s. 25).
[126] Emil Jelínek, Jan Nevečeřal a Roman Mazierski (tamtéž).
[127] O něco později se vrátil z Vilny do Varšavy i farář Kazimierz Ostachiewicz.
[128] Teofil Jančík byl až do své reemigrace dlouhá léta hrobařem.
[129] Protokol o schůzi členů sboru z 28.11.1945 (sig. S III.65).
[130] Tamtéž.
[131] Niewieczerzal: Dzieje, s. 25.
[132] Olejnik, s. 82.

Někteří polští spoluobčané pozorovali počínání českých evangelíků s nelibostí, jak vyplývá z dopisu faráře Nevečeřala do Varšavy v červnu 1946: zelovský vojt a předseda zelovské Národní rady přišli za ním a strašili, že *...*v Zelově může dojít k masakru Čechů, protože se lidé domnívali, že se vystěhujeme, a my zatím stavíme plot okolo kostela. Ale my se nevystěhujeme, a přece budeme dále stavět... Jestlipak je možné získat plech na pokrytí střechy za úřední cenu? Prosím dejte tuto otázku dál panu ing. Borettingovi, protože do našeho kostela zatéká a ten druh krytiny, který my máme, se dnes nikde nevyrábí.*[133]

Farář Nevečeřal dojížděl do Kučova a v roce 1947 musel častěji zajet i do Varšavy, aby zastoupil nemocného superintendenta Skierského. Po superintendentově smrti, v roce 1948, se začala ve Varšavě formovat nová církevní správa.[134] Farář Nevečeřal zůstával zatím v Zelově, kde pracoval stále ještě jen jako administrátor, ale už se ohlížel po možnostech změny místa. 1. května 1949 byl jmenován farářem v Lodži, kde byl reformovaný sbor válkou a reemigrací ještě více postižen než v Zelově. O měsíc později se přestěhoval do Lodže, ale zelovský sbor spravoval ještě nějaký čas jako dojíždějící administrátor.

Zelovský sbor čítal v roce 1949 celkem 578 duší. Bohoslužby se konaly každou neděli v 11 a v 17 hodin. Do Zelova dojížděl jednou za měsíc farář Nevečeřal z Lodže a jednou za měsíc měl přijet jeden z varšavských kazatelů. Jinak konal čtené bohoslužby kantor Emil Pospíšil. Nedělní školu navštěvovalo padesát dětí, mládež se scházela v počtu kolem třiceti osob. Pěvecký sbor cvičil každou sobotu a každou neděli při ranních bohoslužbách zpíval. Dirigentem pěveckého sboru byl kantor. Školní děti měly týdně dvě hodiny vyučování náboženství. Konfirmandů bylo toho roku v Zelově pouze deset, zato konfirmandů luterského vyznání, které farář Nevečeřal v Zelově ve stejném roce také konfirmoval, bylo 47.[135] Čilé byly písemné styky se zelovskými reemigranty, z nichž se už pět osob vrátilo zas do Zelova.[136]

Ze zprávy pro synod polské reformované církve v červnu 1949 máme i seznam všech sborových nemovitostí. Vedle kostela (který potřeboval nutně řádné opravy včetně nové elektrické instalace) a obou far to byl domek pro kostelníka, stodola, stáj, dřevěné komůrky, třípatrový dům na náměstí, zděný starobinec a 16 jiter půdy. Konzistoři reformované církve patřilo v zelovské farnosti 3,5 jiter půdy a dřevěný domek (dříve česká škola) v Požděnicích a 2,24 ha půdy (škola shořela) ve Faustynově.[137]

V roce 1949 našli k sobě zas cestu potomci českých exulantů v Husinci u Střelína a v Zelově. Husinecký sbor se v důsledku reemigrace a vysídlení zmenšil v té době už na pouhou pětinu svého původního počtu, ale stále ještě čítal asi 800 členů. Sbor byl osiřelý a navázání vztahů k Zelovu pro něj bylo povzbuzením. Farář Nevečeřal dojížděl i do Střelína jako administrátor. Na Husovu slavnost v roce 1950 přijel do Zelova husinecký pěvecký sbor. V následujících letech se sice potomci českých exulantů z Husince až na malé zbytky vytratili - ať už úmrtím, reemigrací nebo vysídlením -, ale vztahy obou sborů zůstaly trvalé. Dokonce po více než stu letech jel zas jeden český zelovský hospodář do Husince, aby si odtud přivezl svou manželku.

---

[133] Průklep Nevečeřalova dopisu *paní pastorové* (Skierské?) z 06.06.1947. (Z Nevečeřalovy pozůstalosti.)
[134] V červnu 1948 zvolil synod novou konzistoř. Biskupem se stal Kazimierz Ostachiewicz.
[135] Zpráva pro synod polské reformované církve v červnu 1949 (v Nevečeřalově pozůstalosti).
[136] Tamtéž.
[137] Tamtéž.

Zelovský sbor hledal faráře a obrátil se s prosbou na lodžského rodáka Emila Jelínka,[138] který však v březnu 1946 začal působit v Nejdku u Karlových Var a své místo v Čechách nechtěl opustit.

Koncem roku 1949 se práce v Zelově ujal polský farář Władisław Paschalis-Ochedowski, ale nezůstal dlouho. Komunistický režim nebyl pro sborovou práci příznivý. Komandant milice Paschalise varoval, že jeden ze členů sboru na něj donáší, a vyzval jej, aby včas ze Zelova odešel. Do jaké míry bylo toto varování upřímné či záměrné, nelze posoudit. Znovu se stal dojíždějícím administrátorem sboru farář Jaroslav Nevečeřal.

Od srpna roku 1952 začal v Zelově působit polský farář Zdzisław Tranda. O rok později oslavil zelovský sbor v čerstvě opraveném kostele 150. výročí založení českého Zelova. Na památku tohoto dne, ve vděčnosti za uplynulé půldruhé století, byla v kostele zasazena pamětní deska. Ve stejném roce byl při slavnosti díkůvzdání za žně odevzdán svému účelu zvon, který byl sboru na žádost konzistoře přidělen Státním úřadem pro věci církevní. Zvon pocházel z jednoho kostela v Dolním Slezsku, jehož sbor zanikl.[139]

České sbory v Polsku po reemigraci zeslábly a potomci českých exulantů, kteří zůstali, se cítili opuštěni. Farář Nevečeřal se je snažil potěšit ručně psaným časopisem (podobně jak to dělala mládež počátkem třicátých let). První číslo časopisu *Hrstka* vydal v srpnu 1963. Jeho Motto: *Neboj se, červíčku Jákobův, hrstko Izraelova, já spomáhati budu Tobě, praví Hospodin a vykupitel tvůj, Svatý Izraelský. (Iz. 41,14.)*

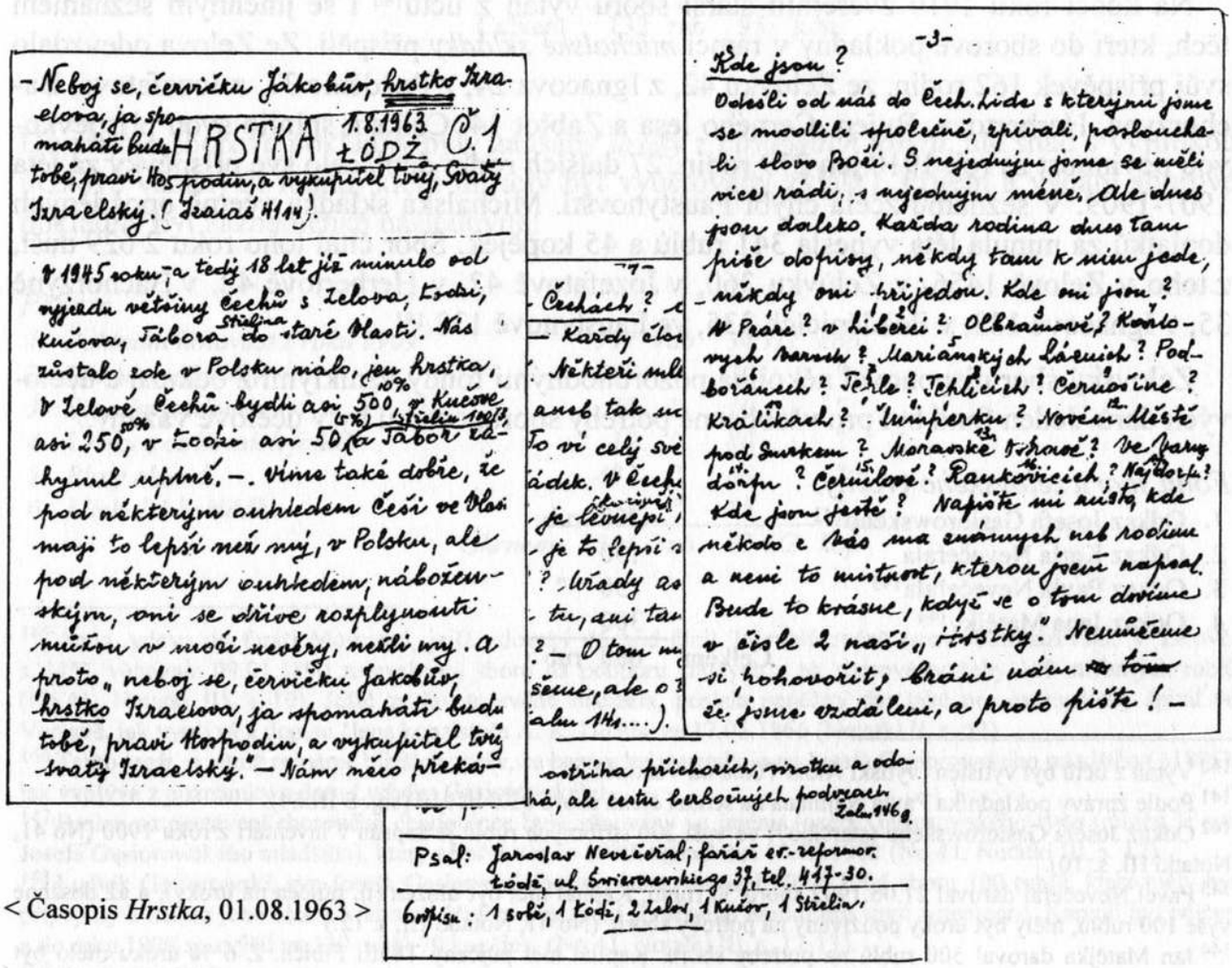
HRSTKA 1.8.1963 ŁÓDŹ Č.1

-Neboj se, červíčku Jákobův, hrstko Izraelova, ja spomaháti budu tobě, praví Hospodin, a vykupitel tvůj, Svatý Izraelský. (Izaiaš 41,14).

V 1945 roku, a tedy 18 let již minulo od vyjezdu většiny Čechů s Zelova, Łodzi, Kučova, Tábora Střelina do staré Vlasti. Nás zůstalo zde v Polsku málo, jen hrstka, v Zelově Čechů bydlí asi 500 (10%), v Kučově asi 250 (50%), v Łodzi asi 50 (5%), a Tábor zahynul úplně. – Víme také dobře, že pod některým ouhledem Češi ve Vlasti mají to lepší než my, v Polsku, ale pod některým ouhledem, náboženským, oni se dříve rozplynouti můžou v moři nevěry, nežli my. A proto „neboj se, červíčku Jakobův, hrstko Izraelova, ja spomaháti budu tobě, praví Hospodin, a vykupitel tvůj Svatý Izraelský." – Nám něco překá-

-3-

Kde jsou?

Odešli od nás do Čech. Lidé s kterými jsme se modlili společně, zpívali, poslouchali slovo Boží. S nejedným jsme se měli více rádi, s nejedným méně. Ale dnes jsou daleko. Každá rodina dnes tam píše dopisy, někdy tam k nim jede, někdy oni přijedou. Kde oni jsou? V Praze? v Liberci? Olbramově? Karlových Varech? Mariánských Láznich? Podbořanech? Teple? Teplicích? Černošíne? Králíkach? Žumperku? Novém Městě pod Smrkem? Morawské Ostravě? Ve Varnsdorfu? Černilově? Rankovicích? Najdorfu? Kde jsou ještě? Napište mi místo, kde někdo z Vás má známých neb rodinu a není to místnost, kterou jsem napsal. Bude to krásné, když se o tom dovíme v čísle 2 naší „Hrstky." Nemůžeme si pohovořit, brání nám to, že jsme vzdáleni, a proto pište! –

-7-

Čechách? ...

– Každý člo...

Někteří mlé...

aneb tak ...

To ví celý své...

...ádek. V Čech...

je levnější...

je to lepší ...

? Úřady as...

tu, ani tam...

? – O tom my...

šeme, ale o ...

...alm 141....).

...ostříha příchozích, sirotku a odo...

...há, ale cestu berbočných podvrzach

Žalm 146 g.

Psal: Jaroslav Nevečeřal, farář ev.-reformov. Łódź, ul. Świerczewskiego 37, tel. 417-30.

Odpisu: 1 sobě, 1 Łódź, 2 Zelov, 1 Kučov, 1 Střelin.

< Časopis *Hrstka*, 01.08.1963 >

[138] Dopis rodiny Jersákovy z Prahy Nevečeřalovi, 27.08.1949. (Z pozůstalosti far. Nevečeřala.)

[139] Zvon má průměr 80 cm a jeho váha je 364 kg, i s okutím 471 kg (Vl. Jelínek).

9. Finance

Ani ve dvacátém století neležely peníze ve sborové pokladně ladem. Příjem se rovnal zhruba vydání, a když se vyskytla mimořádná nutná vydání, musely být buď zvýšeny příspěvky - tzv. *michalská skládka*, nebo vypsána kromě *michalské skládky* další účelová sbírka. Přes tuto stále napjatou finanční situaci měla sborová pokladna ve 20. století přece jen o něco větší přebytky, než ve století předcházejícím, i když někteří členové sboru platili své příspěvky opožděně a někdy na ně zapomínali docela.

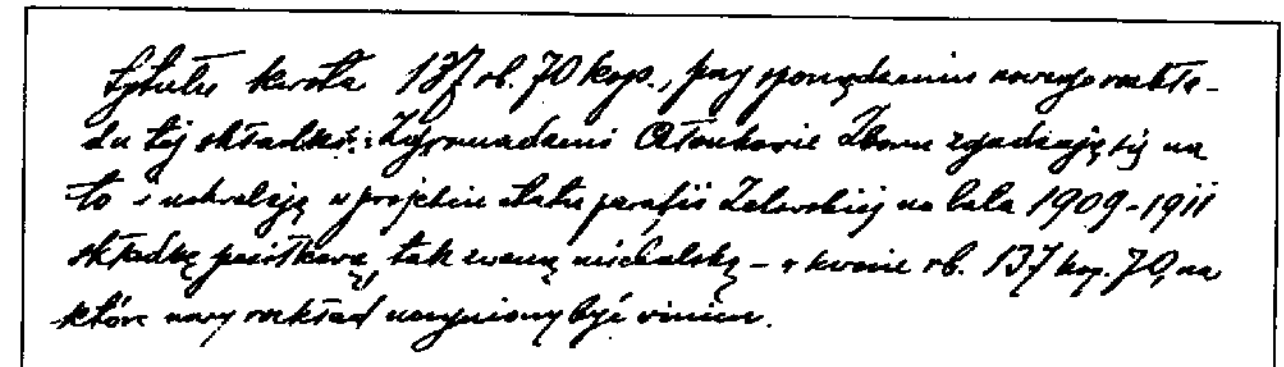

< Z protkololu o schůzi členů sboru 21.03.1909: schválení *michalské skládky* na léta 1909-1911 >

Na konci roku 1910 zveřejnili starší sboru výtah z účtů[140] i se jmenným seznamem těch, kteří do sborové pokladny v rámci *michalské skládky* přispěli. Ze Zelova odevzdalo svůj příspěvek 162 rodin, ze Zelůvku 42, z Ignacova 24, z Požděnic 37, z Jozefatova, Bachorzyna, Herbertova, Bujen, Černého lesa a Zabłot 14. Celkem splnilo svou příspěvkovou povinnost za rok 1910 jen 279 rodin. 27 dalších rodin doplácelo své příspěvky za léta 1907-1909. V seznamu zcela chybí Faustynovští. Michalská skládka včetně opožděných doplatků za minulá léta vynesla 341 rublů a 45 kopějek. Sbor čítal toho roku 2 629 duší, z toho v Zelově 1456, v Zelůvku 360, v Jozefatově 42, v Herbertově 42, v Bachorzyně 35, v Ignacově 183, v Požděnicích 335, ve Faustynově 138.[141]

Zelovský sbor disponoval několika pozoruhodnými fondy vzniklými z odkazů a účelových darů. Jeden fond byl pro všeobecné potřeby sboru, ostatní byly účelově vázány.

Fond sboru zelovského tvořily:

1.	Odkaz Josefa Gąsiorowského[142]	200	rub
2.	Odkaz Karla Nevečeřala	130	"
3.	Odkaz Pavla Nevečeřala[143]	50	"
4.	Odkaz Jana Matějky[144]	300	"
	Celkem	680	rub

[140] Výtah z účtů byl vytištěn (vytiskl Alois Tůma na Vsetíně).

[141] Podle zprávy pokladníka Pavla Najmana na schůzi členů sboru 03.04.1910 (sig. S III.64).

[142] Odkaz Josefa Gąsiorowského (staršího?) ve výši 200 stříbrných rublů je zapsán v inventáři z roku 1900 (No 41, Notatki III, s. 10).

[143] Pavel Nevečeřal daroval 21.06.1902 sboru 50 rublů. Kapitál měl být uložen (tj. půjčen na úroky), a až dosáhne výše 100 rublů, měly být úroky používány na potřeby sboru. (No 41, Notatki III, s. 12.)

[144] Jan Matějka daroval 500 rublů na potřeby sboru. Kapitál měl půjčený Teofil Fibich. Z 6 % úroku mělo být 12 rublů rozdáno chudým a 18 rublů použito na potřeby sboru. (No 41, Notatki III, s. 13). - O odkazu Jana Matějky se zmiňuje zpráva konzistoře za rok 1902/1903. Šestiprocentní úroky měly být použity ze 3/5 na potřeby sboru a 2/5 pro chudé. (Notatki II, s. 23).

Fond chudých obsahoval:

1.	Odkaz farářovy vdovy Anny Mosesové[145]	100	rub		
2.	Odkaz Jana Matějky	200	"		
	Celkem	300	rub		

Fond na "Dům starců":

1.	Odkaz Josefa Gąsiorowského[146]	300	rub	-	kop
2.	Odkaz Josefa Gąsiorowského[147]	200	"	-	"
3.	Odkaz Ludvíka Gąsiorowského[148]	100	"	-	"
4.	Jubilejní sbírka z roku 1903	518	"	50	"
	Celkem	1118	rub	50	kop

Fond na naši[149] *školu* byl nejmladší a zakládal se zatím jen na sbírkách:

1.	Sbírka o svatbě J. Pasovského a Janiny Pospíšilové	34	rub	10	kop
2.	Sbírky nedělní školy v Zelově	11	"	60	"
3.	Příspěvky[150]	15	"	50	"
	Celkem	61	rub	20	kop

Pokladné za místa na hřbitově tvořilo také zvláštní fond:

1.	Na hotovosti z roku 1909	104	rub	40	kop
2.	Nově přibylo v roce 1910	28	"	55	"
	Celkem	132	rub	95	kop

Do příjmů sborové pokladny byly zapsány *úroky z církevních fondů*, ale snad s výjimkou účelově vázaných fondů, které musely být vyúčtovány zvlášť). Příjem a vydání sborové pokladny byl zaznamenán následovně:

Příjem

1.	*Pokladní hotovost z roku 1909*	*197*	*rub*	*34 1/2*	*kop*
2.	*Chrámové sbírky*	*257*	"	*30*	"
3.	*Synodní podpora*	*75*	"	*10*	"
4.	*Úroky z církevních fondů*	*39*	"	*80*	"
5.	*Platy aktové*	*402*	"	*68*	"
6.	*Michalská skládka*	*341*	"	*45*	"
	Úhrnem	*1313*	*rub*	*67 1/2*	*kop*

---

[145] Anna, vdova po faráři Mosesovi, jejíž vdovský důchod činil 75 rublů ročně (srov. Martuszevski: V Zelově, s. 145), věnovala 09.01.1890 zelovskému sboru na podporu chudých a na sborové potřeby 100 stříbrných rublů (No 41, Notatki III, s. 10). Ještě za života svého manžela, poslala peněžitý dar také pro evangelický špitál ve Varšavě, jak vyplývá z dopisu člena konzistoře A. K. Diehla ze 17.03.1866 (Notatki II, s. 57).

[146] Tento legát, o němž nemáme bližších zpráv, se bezpochyby vztahuje na Josefa Gąsiorowského mladšího (+1895), jak vyplývá z poznámky o daru Ludvíka Gąsiorowského.

[147] Peníze na postavení sborového chudobince byly věnovány ve jménu Josefa Gąsiorowského *syna* (míněn je syn Josefa Gąsiorowského mladšího), který zemřel v roce 1900, teprve dne 10.02.1902 (No 41, Notatki III, s. 12).

[148] Ludvík Gąsiorowski, syn Josefa Gąsiorowského mladšího, daroval 30.05.1904 sboru 100 rublů, které měly být připojeny k darům jeho otce a bratra za účelem postavení sborového útulku pro staré a nemocné. Kapitál byl půjčen a do roku 1909 se zvýšil na 130 rublů 70 kopějek. (No 41, Notatki III, s. 12-13).

[149] Konfesijní školu.

[150] B. Radechovského (5 rub), Josefa Kimra (3 rub), Pavla Najmana (1 rub), Josefa Pospíšila (1 rub 50 kop) a Jana Tomeše (2 rub).

Vydání

1. Služné kazateli	*300*	*rub*	*-*	*kop*
2. Doplatek kazateli	*10*	*"*	*20*	*"*
3. Náhrada kazateli za platy aktové	*402*	*"*	*68*	*"*
4. Povinné platy	*102*	*"*	*50*	*"*
5. Poplatky každoroční	*102*	*"*	*75*	*"*
6. Školní vydání	*45*	*"*	*-*	*"*
7. Synodní vydání	*30*	*"*	*-*	*"*
8. Za práci dělníkům a řemeslníkům	*92*	*"*	*69*	*"*
9. Za materiál a nářadí	*52*	*"*	*79*	*"*
Úhrnem	*1138*	*rub*	*61*	*kop*
Zbývá na hotovosti	*175*	*rub*	*6 1/2*	*kop*

Podstatnými vydáními církevní pokladny zůstávaly především platy pro kazatele, kantora, hrobaře a kostelníka. Na kazatelův plat přispívaly stále ještě stát, obec a konzistoř,[151] ačkoliv tyto už nejsou vykazovány v příjmech a vydáních sborové pokladny. Pro běžnou údržbu církevních budov byla v každoročním rozpočtu zaznamenána jen malá suma, která stačila právě na nejnutnější drobné opravy.

V roce 1913 bylo do církevní pokladny přijato 2 286 rublů a 38 kopějek, vydáno bylo 2 130 rublů a 43 1/2 kopějky, takže přece jen zůstalo v pokladně 155 rublů a 94 1/2 kopějky. Avšak vnitřek kostela potřeboval už nutně větší renovaci. Musel být vymalován, lavice znovu natřeny atd. Výše *michalské skládky* byla znovu stanovena: pro hospodáře podle výměru půdy 1,50 až 2 ruble ročně, chalupníci měli platit 1 rubl a nájemníci 50 kopějek.[152] Plán renovace kostela byl pojat do rozpočtu na léta 1915-1917. Aby nemusely být povinné příspěvky znovu zvýšeny, byly vypsány dodatečné dobrovolné příspěvky v naději, že vynesou také tolik jako *michalská skládka.* Když pak byl sbor žádán z Varšavy, aby přispěl do společné církevní pokladny, bylo usneseno poslat do Varšavy 20 rublů.

Přes dobrovolné příspěvky oprava zelovského kostela vázla. Fara měla být napojena na elektrickou síť, ale sborová pokladna byla chudá. Také farářův plat, který obnášel celkem už 900 rublů ročně, byl naprosto nedostačující. Farář Radechovský se zasloužil o to, aby byly v Uhrách vykonány sbírky pro polské reformované sbory, a proto sbor žádal konzistoř, aby z těchto sbírek uvolnila nějakou částku na zvýšení platu faráře Radechovského. Konzistoř povolila na rok 1918 jednorázovou podporu ve výši 500 marek.[153]

Aby mohla být financována aspoň nejnaléhavější stavební předsevzetí, musela být téhož roku přece jen zas zvýšena *michalská skládka.*[154]

Po první světové válce přepočítávali starší sboru své finanční povinnosti v novém poměru na polské marky: jeden předválečný rubl za tisíc polských marek. Kazateli tak měli

[151] Podle *Soupisu emolumentů* pro faráře Radechovského v listopadu 1909 na plat kazatelův přispíval stát 330 rublů, obec (*z fondů na 2 domech obce Zélovské zabezpečených*) 139 rublů a 80 kopějek, a na dřevo (*z pokladny gminy*) 45 rublů. Konzistoř platila ze svého rozpočtu 10 rublů a 20 kopějek a *z fondu církve evangelicko-reform. v království Polském* přicházelo 120 rublů za rok. Sborová pokladna musela z příspěvků členů sboru počítat pro faráře 300 rublů, které jsou ve vydání za rok 1909 také uvedeny. Poplatky za křty, svatby a pohřby (*štola, platy aktové*) byly odevzdávány do církevní pokladny a farář dostával místo akcidencií odměnu ve výši odhadovaného průměru z tříletého období. (Sig. S III.35.)

[152] Protokol o sborové schůzi 20.04.1914 (sig. S III.64).

[153] Protokoly o sborových schůzích 14.04.1918 a 15.05.1918 (tamtéž).

[154] Protokol o schůzi členů sboru 22.09.1918 (tamtéž).

platit měsíčně 20 000 marek, kantorovi a varhaníkovi 10 000 marek měšíčně a kostelníkovi 20 000 marek ročně.[155]

Na počátku druhé světové války se sbor dostal do velké finanční tísně, když komisař Berger žádal dokončení stavby nové fary. Členové sboru uvažovali nejdříve o půjčce 10 000 marek, ale nejistá doba budila obavy, že by tím sbor na sebe mohl uvalit neúnosné břemeno. Raději se snažili každý podle svých možností přispět darem. Většinu nákladů uhradili nejzámožnější hospodáři a fabrikanti.[156]

Po válce potřeboval kostel zas důkladnější opravy. Reemigrací početně podstatně oslabený sbor se však zhostil i tohoto nesnadného úkolu.

10. Kantoři

Volba kantorů byla v zelovském sboru i ve dvacátém století považována za velmi důležité rozhodnutí. V roce 1903 se o zelovský kantorát ucházeli tři kandidáti: Karel Jersák (faustynovský kantor), Josef Jersák ze Zelova a Karel Kokotek z Michalovky na Volyni. Ze 176 hlasů získal 115 Josef Jersák.[157] Josef Jersák měl jen základní školní vzdělání. Podle stoleté už kantorské tradice připravoval děti ke konfirmaci, vyučoval v nedělní škole, cvičil sborový zpěv, opisoval matriky a čteným kázáním zastupoval faráře.

Kantorské platy byly velmi malé, a proto kantoři museli hledět vydělat si na své živobytí ještě i jiným způsobem. Státní úřady měly pro kantory, kteří měli v elementárních školách vyučovat náboženství, své požadavky určité kvalifikace. Jednou z nepříjemných překážek pro kantory byla až do počátku první světové války zkouška z ruštiny, bez které kantor k vyučování náboženství nebyl připuštěn. Konzistoř projevila na podzim v roce 1904 svou nespokojenost s tím, že v zelovské škole se z tohoto důvodu už druhý rok nevyučuje evangelické náboženství.[158]

Josef Jersák zastával místo kantora jen čtyři roky. V prosinci 1907 se na početně navštívené schůzi sboru (304 osob) volil nový kantor. Tentokrát byli kandidáti čtyři. Karel Kokotek z Michajlovky se ucházel už podruhé, ale získal pouze dva hlasy. Josef Jersák, syn Josefa Jersáka v Zelově, dostal 19 hlasů, Apolla Kulhavého z Lodže volilo 114 osob, ale nejvíce hlasů (169) získal Fryderyk Vichek z Pożděnic. Konzistoř jeho volbu obratem potvrdila, ale jakési nesrovnalosti byly příčinou opakování volby v březnu následujícího roku, při které však byl Vichek jediným kandidátem a získal 180 hlasů (od 199 přítomných voličů).[159]

Oddělení školního vyučování od kantorské služby zelovský sbor ještě po letech těžce nesl, protože nemohl uplatnit svůj vliv na školní vychovu dětí. Trpělo především vyučování češtiny, ale i vyučování náboženství bylo omezeno jen na několik hodin. V dubnu[160] 1910 se znovu ozvaly naléhavé hlasy s podnětem, aby bylo u konzistoře požádáno o povolení pro zřízení církevní *kantorské školy*. Členové sboru návrh odhlasovali, žádost byla

---

[155] Protokol o schůzi členů sboru 01.01.1922 (tamtéž).
[156] Viz protokoly o schůzích členů sboru (sig. S III.65).
[157] Protokol o schůzi členů sboru z 10.07.1903 (sig. S III.64). O jeho potvrzení v témže roce viz sig. S III.7.
[158] Dopis konzistoře z 27.10.1904 (No 32, Notatki II, s. 75).
[159] Konzistoř potvrdila kantora Vichka 09.01.1908. (Protokol o schůzi členů sboru 29.12.1907 a 08.03.1908, sig. S III.64.)
[160] Protokoly o schůzích členů sboru 03.04.1910 a 22.04.1910 (tamtéž).

odeslána a konzistoř téměř obratem sdělila, že proti *kantorské škole* není námitek. V červenci byla proto svolána nová schůze členů sboru, na které bylo povolení školy s uspokojením vzato na vědomí. *Tu však se naskytla překážka, kterou přednáší p. kantor Vichek, poukazuje na své nařknutí ze špatných skutků, naříká na nepřátele a ohlašuje, že se při nejbližší příležitosti úřadu vzdá. Vzhledem k tomu navrhuje předseda [farář Radechovský], aby jednání o školu se přerušilo. Mnozí z bratří se vyslovují, aby p. Vichek zůstal na místě svém. Předseda praví, že bylo radíno p. kantorovi, aby se úřadu vzdal, že jeho čest se tím napraví. Shromáždění odsuzuje nařknutí p. Vichka a usnáší se, aby se v jednání o školu pokračovalo. Předseda praví, že v budově zvané "Fidlerovizna" jest krásný sál, který pan Karel Pospíšil by i k vyučování dítek pronajal. Shromáždění usnáší se vykonat sbírku na zařízení školní, stran platu pak, aby kantorovi Vichkovi bylo od vyučování placeno 200 rublů. Každé dítko platí školného 30 kopějek měsíčně a školné to plyne do kasy školní, z níž se bude služné učiteli vyplácet.*[161]

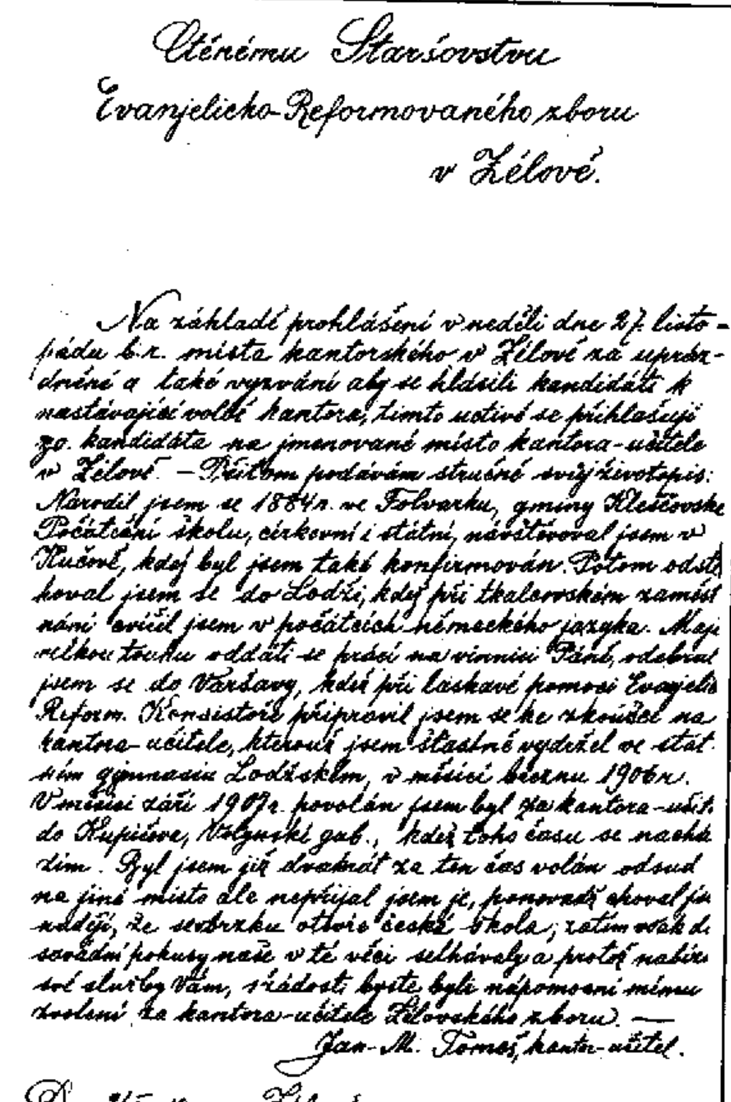
Ctěnému Staršovstvu
Evanjelicko-Reformovaného zboru
v Želově.

Na základě prohlášení v neděli dne 27. listopadu b. r. místa kantorského v Želově za uprázdněné a také vyzvání aby se hlásili kandidáti k nastávající volbě kantora, tímto uctivě se přihlašuji za kandidáta na jmenované místo kantora-učitele v Želově. — Přitom podávám stručný svůj životopis: Narodil jsem se 1884 r. ve Folvarku, gminy Klešcovske. Počáteční školu, církevní i státní, navštěvoval jsem v Kučově, kdež byl jsem také konfirmován. Potom odstěhoval jsem se do Lodži, kdež při tkalcovském zaměstnání cvičil jsem v počátcích německého jazyka. Maje velkou touhu oddáti se práci na vinnici Páně, odebral jsem se do Varšavy, kde při laskavé pomoci Evangelick. Reform. Konsistoře připravil jsem se ke zkoušce na kantora-učitele, kterouž jsem šťastně vydržel ve státním gymnasiu Lodžském, v měsíci březnu 1906 r. V měsíci září 1907 r. povolán jsem byl za kantora-učit. do Kupičova, Volynské gub., kdež toho času se nacházím. Byl jsem již dvakrát za ten čas volán odsud na jiné místo ale nepřijal jsem je, ponevadž choval jsem naději, že ve zborku otevře česká škola; zatím však dosavadní pokusy naše v té věci selhávaly a protož nabízím své služby Vám, s žádostí: byste byli nápomocni mému zvolení za kantora-učitele Želovského zboru. —

Jan M. Tomeš, kantor-učitel.

Dne 1/XII. 1910 r., v Želově.

< Dopis Jana M. Tomeše zelovskému sboru, 02.12.1910 >

Ještě v roce 1910[162] se Vichek své funkce kantora vzdal, ale volby kantora se dva roky nekonaly. Rezignace kantora Vichka měla totiž ve sboru nepříjemné dozvuky, které se obracely proti faráři Radechovskému. Kantor Vichek založil v roce 1906 kroužek dechové hudby a objednal na dluh hudební nástroje z Čech v naději, že si kroužek na jejich zaplacení vydělá. Dechová hudba našla v zelovském sboru dobrý ohlas, avšak když ji farář Radechovský zásadně odmítl,[163] kroužek se rozpadl. Sbor byl firmou z Čech upomínán, aby nástroje zaplatil. Mnozí členové sboru Radechovskému rozbití hudebního kroužku zazlívali a činili ho zodpovědným i za Vichkovu rezignaci. Radechovský zatím už se souhlasem starších sboru navštívil v Kupičově na Volyni tamního kantora Jana Matěje Tomeše a vybídl jej, aby se ucházel o místo kantora v Zelově.[164] Konzistoř o Tomešově kandidatuře věděla a byla s ní srozuměna.[165]

[161] Protokol o schůzi členů sboru 11.07.1910 (tamtéž).
[162] Sig. S III.7.
[163] Viz výše.
[164] Paměti J. M. Tomeše, část II., s. 5.
[165] 01.12.1910 (Notatki I, 135).

A tak 22. dubna 1911 s rodinou přijel jsem do Zelova, abych se ujal práce ve sboru, vzpomínal později kantor Tomeš. *Poněvadž můj předchůdce měl jistý počet přívržen*ců, *začátek mého působení v Zelově byl trapný.*[166]

Teprve 19. prosince 1912, po uklidnění sborové situace, se sešlo 196 členů zelovského sboru, aby zvolili nového kantora. Jan Matěj Tomeš, který byl zvolen počtem 135 hlasů,[167] chtěl přijmout tuto volbu pouze pod podmínkou, že bude zřízena plánovaná *kantorská škola*. Její zřízení bylo hned odhlasováno 115 hlasy proti 13. Bylo dohodnuto, že místnost bude pronajata v domě Karla Jelínka. Obnoven byl i původní plán, podle kterého měli rodiče za každé dítě platit 30 kopějek měsíčně, ale nebyla stanovena minimální výše učitelova platu.

Církevní škola v Zelově byla otevřena slavnostním shromážděním v březnu 1913. Vyučoval jsem čtení, psaní, počtům, češtině, polštině, ruštině a náboženství.[168]

O půl roku později[169] se Tomeš už svého úkolu chtěl vzdát, protože jeho příjmy byly příliš malé a nestačily ani na zaplacení bytu. Bylo tedy usneseno, že má kantor napříště za své vyučování pobírat pevný roční plat. Náklady mají nést rodiče dětí, ale jejich příspěvky mají být odváděny do církevní pokladny, ze které bude kantor placen. Církevní pokladna však tímto vydáním nesmí být zatížena. K bližšímu posouzení záležitosti byla zvolena školní komise.

V dubnu 1914 bylo na sborové schůzi usneseno, *...aby, poněvadž pan kantor za svou práci s dítkami má obdržeti 200 rub[lů] a poněvadž náklad na školu nesou rodiče dítek školu navštěvujících, plat školní [příspěvky] byl zvýšen.* Rodiče dětí ze sboru měli platit měsíčně 50 kopějek, z jiných sborů 1 rubl.[170] Jan Matěj Tomeš konal svou práci už tři roky, ale stále ještě nebyl konzistoří ve své funkci potvrzen.[171] Důvodem průtahů bylo vedle počátečních nedorozumění ve sboru především chybějící ruské státní občanství. Tomeš o něj požádal, a dostal jako prozatímní řešení povolení k pětiletému pobytu v zemi[172] (ve které se narodil a dosud celý život žil). V polovině roku 1914 nebyla Tomešova žádost stále ještě vyřízena, a proto byl na počátku první světové války zelovský kantor jako cizí státní příslušník internován. Zelovské staršovstvo se snažilo získat jej zpět tím, že v jeho nepřítomnosti urgovalo vyřízení jeho žádosti o ruské státní občanství, ale tyto snahy zřejmě nevedly k cíli.

V době Tomešovy internace zastupoval kantora Pavel Dedecius[173] a podle zprávy faráře Radechovského také diakon Pavel Najman.[174] Mládež vedl Josef Jersák.[175]

Po válce se Jan Matěj Tomeš do Zelova vrátil, učil zas zelovské děti češtině (vždy odpoledne od 16 do 18 hodin) a ve škole vyučoval v každé třídě dvě hodiny týdně nábo-

---

166 Paměti J. M. Tomeše, část II., s. 5.
167 59 hlasů dostal Pavel Dedecius. Protokol o schůzi členů sboru 19.12.1912 (sig. S III.64).
168 Paměti J. M. Tomeše, část II., s. 5.
169 Protokol o schůzi členů sboru 17.11.1913 (sig. S III.64).
170 Protokol o sborové schůzi 20.04.1914 (tamtéž).
171 Sig. S III.7.
172 Podle žádosti zelovského staršovstva z 30.10.1914 (Notatki I, 136).
173 Sig. S III.7. - Vl. Jelínek: *Pavel Dedecius se narodil v r. 1880. Byl synem Pavla Dedecia, jeho matka byla rozená Tomšová. Pocházel z tkalcovské rodiny. Stal se členem svobodného reformovaného sboru a vzdělával se hudebně pod vlivem kazatele B. Procházky. Naučil i se hrát na harmonium. Když byl kantor Tomeš internován, byl ochoten jej zastupovat. Sloužil evang. reformovanému sboru od roku 1914 až do roku 1919, pak se zas vrátil ke svému tkalcovskému povolání. V roce 1945 reemigroval.*
174 Výroční zpráva za rok 1916 (sig. S III.7).
175 Viz výše.

ženství.[176] Vyučoval také konfirmandy a s velkou horlivostí se ujal i mládeže, za jejíž spolupráce vydával výše zmíněný ručně psaný časopis *Radostné mládí.*

V roce 1931 zesílila zas polonizační tendence a konzistoř nařídila polské vyučování náboženství, kterým byl v Zelově pověřen farář Piasecki. Kantorovi se tím snížil plat natolik, že nemohl uživit rodinu. Tomeš se odvolal ke školnímu inspektorovi, ale zamítavou odpověď dostal od konzistoře.[177] Ve sboru se ke všemu vyskytlo několik nespokojenců s kantorem kvůli pozemku, který měl v užívání a který podle svého uvážení pronajal.[178] Kantor Tomeš byl ve svízelné finanční situaci, a proto se po dvacetileté kantorské službě v Zelově rozhodl zas pro službu na Volyni, a sice jako diakon. Žádal konzistoř o povolení cesty do Olomouce a o půjčku 100 zł na výlohy spojené s cestou a přípravou na diakonské zkoušky v Olomouci. Jeho žádosti bylo vyhověno.[179]

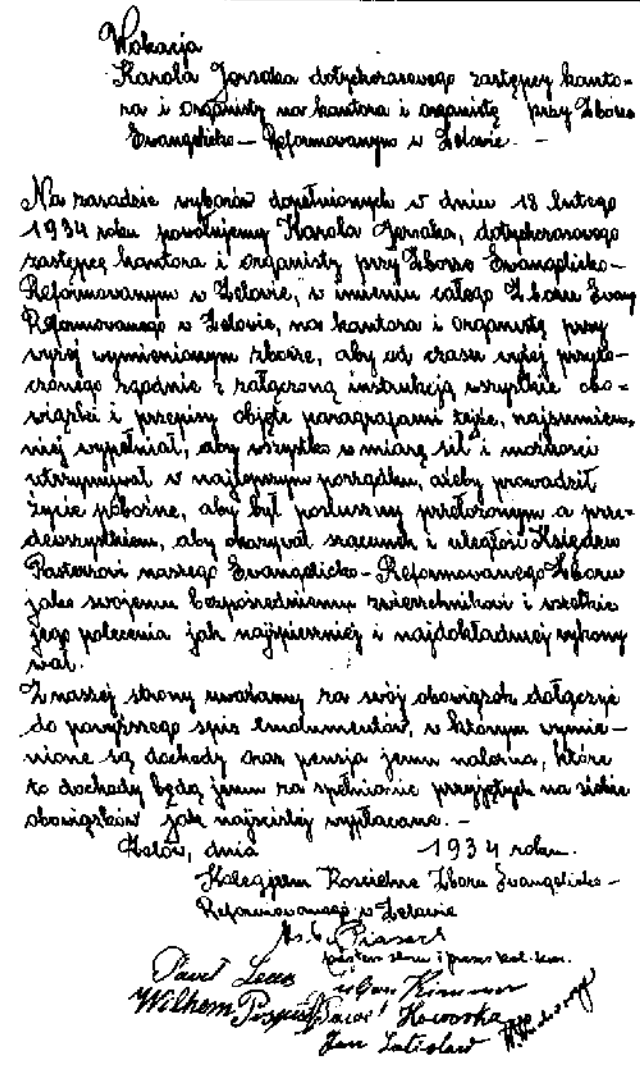

< Povolávací listina pro kantora Karla Jersáka, 1934 >

Dne 18. února 1934 byl zvolen zelovským kantorem Karel Jersák, který s Janem Matějem Tomešem už déle spolupracoval a v případě potřeby jej i zastupoval. Jeho volba byla o necelé tři týdny později potvrzena konzistoří.[180] Starší sboru pro něj zatím už připravili také povolávací listinu, instrukci a soupis příjmů.[181] Instrukce byla vypracována podle starších vzorů z 19. století a podstatně se od nich nelišila. Bydlení zdarma sbor kantorovi sice už poskytnout nemohl, ale zahrada *při rynku* ve velikosti 3 1/2 jitra byla ještě pro kantora k dispozici. Ze sborové pokladny dostával ročně 360 zlatých. Třikrát v roce (na Vánoce, Velikonoce a Svatodušní svátky) byl pro něj určen výnos sbírky konané po bohoslužbách. V den konfirmace měl dostat dar od konfirmandů. Za svou účast při svatbách a pohřbech dostával po 3 zlatých. Když konal pohřeb v Zelově sám bez faráře, dostával 6 zlatých a v místech mimo Zelov 7 zlatých.

Jan Matěj Tomeš se loučil se zelovským sborem teprve v červnu, v nedělním odpoledním shromáždění, jak později vzpomínal: *Kostel byl plný. Napo-*

[176] Míčan, s. 18.
[177] 27.08.1931 (Notatki I, 136).
[178] Paměti J. M. Tomeše, část II., s. 14.
[179] 18.03.1933 (Notatki I, 137). Dlužná částka mu měla být strhována po 16 zł 67 gr ze stipendia, které pobíral jeho studující syn Jan.
[180] 07.03.1934 (sig. S III.7).
[181] Všecky tři dokumenty jsou uloženy pod sig. S III.14.

sledy doprovázel jsem zpěv na varhany a kázal od stolu Páně. Lituji, že jsem si nepoznamenal písně, čtení a text na tom nešporu. Dále lituji, že jsem nesestoupil z kruchty, nepostavil se u východu z kostela a nepodal každému ruku. Tehdy to v Zelově nebylo zvykem - ani v jiných sborech. Dne 12. července 1934 jsme... byli odvezeni na nádraží do Łasku.[182]

Karel Jersák konal svou kantorskou službu se vší pílí jedenáct let až do své reemigrace. Na jeho místo byl 28. listopadu 1945 zvolen Karel Veselovský, který slíbil od Nového roku hrát na varhany.[183] Brzy nato byl zvolen kantorem Josef Jersák, který však v roce 1947 zemřel. Teprve jeho nástupce, kantor Emil Pospíšil, zůstal zas delší čas ve své funkci a nesl v době uprázdněné fary spolu se staršími sboru zodpovědnost za sborový život.

Faustynovský kantor Karel Jersák prosil v roce 1904 už podruhé o propuštění ze služby. Jako důvod uváděl, že při kantorování zanedbává jinou práci a nemůže uživit svou rodinu. Rozhodl se hledat nové možnosti obživy na Volyni. Na místo kantora se hlásil Traugott Utíkal, který však neměl ruskou státní příslušnost, a navíc brzy onemocněl. Jako prozatímní kantor vypomáhal od 1. dubna do 1. června 1905 Josef Rychecký. Zatím se Karel Jersák vrátil z Volyně a Faustynovští jej zas přemluvili, aby se ujal kantorátu.[184] Působil pak ve Faustynově až do roku 1928, kdy se ve svých jedenasedmdesáti letech s konečnou platností kantorování vzdal.

< Faustynovský kantor Karel Jersák >

Jersákův nástupce, kantor Vladislav Karel Horák, sloužil ve Faustynově téměř deset let, než se stal v roce 1938 kantorem v Kučově. Jeho místo ve Faustynově vyplnil nejdříve jen jako prozatímní kantor Adolf Pospíšil.[185] V následujícím roce, hned na počátku války, však faustynovská česká škola a modlitebna vyhořela.[186]

V Požděnicích, když tamější kantor Friedrich Vichek přijal v roce 1902 kantorskou službu v Lodži, převzal jeho úkol čtyřiačtyřicetiletý Josef Líbal.[187] Ten pak sloužil s velkou horlivostí a bez přestávek šestatřicet let. Svou službu bral kantor Josef Líbal velmi vážně a jeho vliv na duchovní vývoj požděnických dětí byl pozoruhodný. Jeden z jeho

---

[182] Paměti J. M. Tomeše, část II. (pokračování), s. 1.

[183] Protokol o sborové schůzi 28.11.1945 (sig. S III.65).

[184] Plat faustynovského kantora zatím díky štědrosti synodu stoupl v nominální hodnotě na 160 rublů, což však v pozměněné hospodářské situaci pro kantorovu rodinu neznamenalo podstatné zvýšení životní úrovně (No 46, Notatki III, s. 159-160). - Jersák byl kantorem snad už od roku 1906, ale konzistoří potvrzen byl teprve v roce 1908 (sig. S III.7). - Vl. Jelínek: *Karel Jersák (1857-1946) byl ve Faustynově skoro každému novorozeněti kmotrem, proto se mu říkalo "faustynovský táta".*

[185] Sig. S III.7.

[186] Podle vyprávění Vlastimila Pospíšila byla svědkyní vyhoření školy pouze jeho babička na Šikavici: *Všichni jsme ze vsi utekli, jen moje babička, Anna Pospíšilová, si postavila hlavu, že dům neopustí. Šikavice byla od Faustynova vzdálena asi 500 m a náš dům stál naproti škole. Naše pozemky odděloval od školních pozemků pouze potok, který jsem jako dítě snadno přeskočil. Škola stála na suchém konci Faustynova. Mokrý konec Faustynova vyhořel do základu, na suchém konci vyhořely jen české domy, a ne všecky. Babička vyprávěla: "Viděla jsem, jak hoří Faustynov. Viděla jsem také, jak vojáci běželi na suchý konec. Vběhli do školní zahrady a škola byla za chvíli v plamenech."*

[187] Potvrzený konzistoří 12.11.1903 (sig. S III.7).

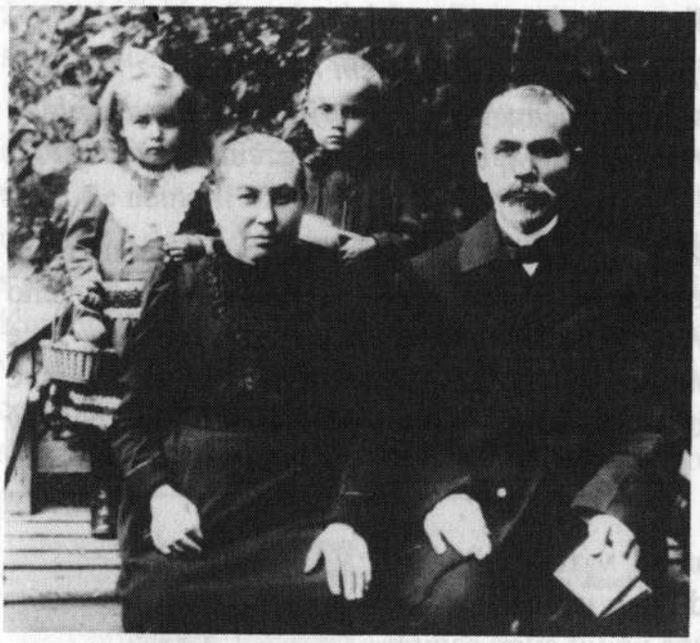

< Požděnický kantor Josef Líbal s manželkou >

žáků napsal: *Kantor Líbal mi zůstal ve vzpomínkách jako opravdový křesťan... V letech 1926-1929 jsem navštěvoval v Požděnicích nedělní besídku i povinné vyučování náboženství ve škole. Kantor Líbal nás vyučoval. V nedělní besídce jsme tehdy každý zvlášť museli předčítat také z jakéhosi slabikáře, abychom se naučili česky číst. Kantor Líbal vedl v neděli modlitební shromáždění a sloužil Slovem Božím i na pohřbech. Vypadal vždy velmi vážně. Pozoroval, že odkaz otců a dědictví Jednoty bratrské nějak přihasíná a horlivost pro Boží slovo ochabuje. Napomínal slovy, ale především vlastním příkladem, abychom se drželi všeho, co nám bylo od otců předáno a abychom nezapomněli, proč oni, naši předkové, trpěli a opouštěli svou vlast.*[188]

Teprve ve svých osmdesáti letech, v roce 1938,[189] Líbal kantorskou práci vzdal a o čtyři roky později zemřel.

Líbalův nástupce, kantor Vilém Novák, v roce 1945 reemigroval a kantorát v Požděnicích zanikl.[190]

V Kučově dosáhl kantor a učitel Jan Nevečeřal svého úředního potvrzení, když v roce 1904 složil v lodžském gymnáziu učitelskou zkoušku. Avšak následujícího roku zemřel lodžský kantor Friedrich Vichek a farář Skierski, jak výše zmíněno, přemluvil Jana Nevečeřala, aby se stal Vichkovým nástupcem. Kantor Nevečeřal svolil jen velmi nerad a kučovský sbor se proto na Skierského hněval. V Kučově se pak vystřídali čtyři kantoři (Edmund Rutke 1906-1909, Karel Leopold Novák 1909-1910, Emil Drobný 1910-1912 a Karel Kulhavý[191] 1913-1919), ale po třinácti letech Kučovští přece jen dosáhli návratu svého oblíbeného kantora Jana Nevečeřala z Lodže. Dva roky po smrti své manželky sedmdesátiletý kantor Jan Nevečeřal rezignoval. Jeho nástupcem se stal v roce 1939 Karel Horák, který s Kučovskými sdílel těžkou válečnou dobu, avšak po válce se rozhodl pro reemigraci. V dubnu 1946 byl zvolen kantorem učitel Miroslav Bureš, ale i ten o několik týdnů později odjel do Čech. Na prosbu Kučovských se 17. června téhož roku ujal kantorských povinností v Kučově ještě jednou sedmasedmdesátiletý kantor Jan Nevečeřal. Sloužil sboru ještě tři další roky, než se poměry ustálily.

---

188 Vilém Záliš.
189 Sig. S III.7.
190 Niewieczerzal: Dzieje, s. 29. - Požděnická škola byla v roce 1972 prodána.
191 Syn prvního kučovského kantora Karla Kulhavého.

V

O ostatních křesťanských církvích v Zelově

1. Pestrý obraz církevních příslušností

Český Zelov byl založen potomky českých exulantů, kteří se nazývali Českými bratry a ve své nové kolonii chtěli jednomyslně vyznávat biblickou víru svých otců. Avšak nejpozději od druhého desetiletí s nimi bydleli také katoličtí Poláci a *starozákonní* Židé a o málo později přišli do Zelova i první luterští Němci. Zelovští si však ani svou exulantskou náboženskou jednotu dlouho neudrželi.

Ve víře horliví potomci českých exulantů nebyli vždy zcela uspokojeni rozumovým pojetím víry svých duchovních, jejichž kázání neoslovovala dostatečně jejich city. Na druhé straně byli každodenně konfrontováni také s nedůsledností až lhostejností některých svých souvěrců. Marně se snažili úpadku exulantského sboru zabránit snahou o zavedení přísnější církevní kázně, pro níž nadřízená reformovaná konzistoř neměla mnoho pochopení. Ti, kteří si zachovali exulantskou touhu po bohulibém životě, se scházeli podle starého zvyku svých předků kromě oficiálních bohoslužeb ještě zvlášť k modlitbám a rozjímání Slova Božího po rodinách. Někteří z nich pak neodolali slibné naději na založení dokonalejšího společenství věřících, dokonalejšího sboru v rámci jiné církve, v jejímž středu by nebyla trpěna lhostejnost a hřích. V druhé polovině 19. století tak vznikl v Zelově český baptistický sbor, a když ani ten nedosáhl žádoucího stupně dokonalosti, založil hlouček věřících počátkem 20. století sbor svobodné církve reformované. Ani sbor svobodné církve reformované nebyl bez chyby, a proto nacházely v Zelově ohlas ještě i další křesťanské církve k malé radosti těch, kteří se cítili vázáni na církev *Českých bratří*, kterou se naučili ztotožňovat s církví evangelickou reformovanou. Své exulantské tradice vnášeli Zelovští, kteří opouštěli reformovanou církev, s naprostou samozřejmostí i do svých nových církevních společenství. Dokonce i svůj starý kancionál brali s sebou. V nedělních dopoledních bohoslužbách zpívali z Elsnerova kancionálu reformovaní, baptisté i svobodní reformovaní. Avšak i naopak písně německých baptistů, přeložené do češtiny, zpívaly také pěvecké kroužky reformovaného sboru.

Čeští lidé byli tehdy velmi nábožní. Četli z Bible, zpívali a i když přišli sousedé na návštěvu, hovořili často o věcech víry. Když bylo [v evangelickém reformovaném sboru] před Večeří Páně, musel každý, kdo se jí chtěl zúčastnit, přijít předcházející sobotu na "přípravu". Ovšemže bylo mnoho křesťanů vlažných a jen formálních, na čemž nesli spoluvinu faráři, když nepečovali dostatečně o své svěřené.[1]

Přestupy horlivých věřících rodin z evangelického refromovaného sboru do společenství jiných církví mateřský sbor na jedné straně oslabovaly, na druhé straně si křesťanská společenství bezděčně navzájem sloužila podněty k sebekritice. Až na některé větší nepříjemnosti, které museli překonávat v prvních letech čeští baptisté, žili křesťané evangelických církví vedle sebe celkem pokojně. Zvláště farář Radechovský se zasloužil o vzájemnou toleranci, i když se na druhé straně snažil zabránit přestupům členů z reformovaného sboru. *On svým farníkům říkal, že baptisté jsou naši bratři. To se ovšem některým*

[1] Adolf Jelínek.

nelíbilo, ale za jeho působení se baptisté a církev evangelická reformovaná velice sblížili a často mile spolupracovali.[2]

Vzdor některým drobným třenicím a žárlivostem mezi členy různých církevních společenství nebyly hranice jejich sborů pro zvídavou mládež, která hledala své vlastní cesty, tak úplně uzavřeny. A děti, pokud rodičovská autorita nebyla v dohledu, řešily pro ně nepřehledně složitou církevní situaci svým svérázným způsobem, jak vzpomínal Bohuslav Jelínek, syn z rodiny angažované ve sboru svobodné církve reformované, kterému však nic nebránilo, aby byl jako doma na zelovské faře: *Na faráře Radechovského si dobře pamatuji. Býval jsem na faře často, měl jsem tam kamaráda a na faře mívali hnízdo čápi. My kluci jsme při každé příležitosti rádi vylezli na kostelní věž, kde bylo hodně netopýrů. Někdy jsme pomáhali kostelníkovi zvonit. Naše rodina však patřila do sboru svobodné reformované církve. Některé děti na nás pokřikovaly: "Svobodný - duše nehodný." My zase na ně: "Baptisty - duše nečistý." Nebo: "Reformovaný - duše štráfkovaný." A tak jsme si byli všichni rovni.*

Zelovští Němci, ačkoliv česky rozuměli, si přáli podobně jako Češi slyšet nedělní kázání ve svém mateřském jazyce, a proto se v roce 1912 vedle českého baptistického sboru konstituoval i německý baptistický sbor o jedenadvaceti členech.[3]

V druhém desetiletí 20. století pronikl do Zelova ohlas i jiných náboženských hnutí. Mezi Němci působila v Polsku od třicátých let 18. století hernhutská obnovená Jednota bratrská, která tu v roce 1846 dosáhla uznání jako samostatná církev. V Zelově získala své první členy až ve 20. století. Zelovští členové obnovené Jednoty patřili k správnímu obvodu pabianickému. Kazatel z Pabianic dojížděl počátkem dvacátých let 20. století do Zduńské Wole, Pawlowa, Kaldun, Bełchatowa a Zelova. Vlastní modlitebnu Jednota bratrská v Zelově neměla, její členové se scházeli k bohoslužbám v reformovaném kostele.[4] Ačkoliv byli čeští exulanti 18. století ve Slezsku hernhutskou Jednotou bratrskou silně ovlivňováni a dozvuky těchto vlivů lze pozorovat ještě i v prvních desetiletích v Zelově, ve dvacátém století je toto společenství už snad nepřitahovalo.[5] Není známo, že by se pozoruhodnější počet zelovských Čechů hlásil obnovené Jednotě bratrské.[6] Jejími členy byli spíše Zelované německé národnosti.

Ve stejnou dobu, počátkem dvacátých let 20. století, ohlásila v Zelově svou činnost také církev metodistická, která měla v Zelově menší skupinu členů. Svědkové Jehovovi nacházeli jen malý ohlas.[7]

Celkem bylo v Zelově ke konci druhého desetiletí 20. století napočítáno jedenáct různých náboženských denominací, přičemž pět z nich (němečtí baptisté, hernhutští, metodisté, jehovisté a pravoslavní) dosahovalo jen minimálního počtu členů. Zdá se, že tato náboženská společenství potomky českých exulantů nezasahovala. Ani další tři v Zelově početně silněji zastoupená vyznání (katolické, luterské a židovské) nebyla mezi Čechy

---

[2] Volanský, s. 4.

[3] Kupsch, s. 404.

[4] Karl Schäfer: Die Brüdergemeinschaften in Polen. Kurze Geschichte der Herrnhuter Arbeit in Polen von 1900 bis 1945. Bad Boll 1975, s. 29.

[5] O hernhutských tendencích v zelovském sboru se zmiňoval naposledy vizitační protokol z roku 1884 (viz výše). Skupina, která byla tehdy nařčena z hernhutského smýšlení, se scházela k podomním pobožnostem, ale zároveň se plně účastnila sborového života. (Sig. S III.28.)

[6] V roce 1928 zastupoval nemocného kazatele Schmidta v Pabianicích kazatel Dr. Konopásek z Čech (Schäfer: Die Brüdergemeinschaften, s. 32), který jistě také přijížděl do Zelova.

[7] Svědkové Jehovovi se uchytili v roce 1924, měli jen asi 20 členů (Zarys, s. 64).

výrazněji zastoupena. Potomci českých exulantů se dělili na výše zmíněné tři sbory: největší evangelický refromovaný, baptistický a svobodný reformovaný.

2. Baptisté

Baptisté začali v Polsku pracovat v padesátých letech 19. století,[8] ale nebyli tu vítáni. Mnozí baptisté už dva, tři roky po svém křtu opouštěli rodné vsi v Polsku a stěhovali se na Volyň v naději, že tam budou moci svobodněji žít a vyznávat své důrazy víry.[9]

V šedesátých letech se usadilo několik německých baptistů v kolonii Kurowku[10] nedaleko Zelova. V Zelově se o baptistech vyprávěly odstrašující pomluvy, ale Karel Jersák a jeho dva kamarádi se v roce 1866 rozhodli prohlédnout si záhadné společenství zblízka. Baptisté v Kurowku slavili právě *hody lásky*. Zvědavce pohostili, mluvili s nimi o spasení a zvali je, aby přišli znovu. Na Jersáka a jeho přátele udělala srdečnost a náboženská horlivost německých baptistů velký dojem a rádi pozvání přijali. V Zelově jejich návštěvy baptistických shromáždění nezůstaly utajeny. Zatímco je jedni napomínali, aby se svého přátelství s baptisty zřekli, jiní se jich zvědavě vyptávali a někteří sami také zatoužili po tak ideálním biblickém společenství, jak je tito první přívrženci německých baptistů líčili.

Karel Kulhavý, který se v roce 1866 vzdal kantorství v Kučově, se už od 14. října 1866 nepovažoval za člena reformované církve.[11] Horlivě kázal v podomních shromážděních v Luszczanovicích, kde bydlel a kam za ním chodili někteří Češi z Kučova, dále v kolonii Jawor, ve Faustynově, v Požděnicích a nakonec i v Zelově. První takové večerní shromáždění v Zelově se konalo podle farářovy zprávy 21. listopadu 1869 a další hned 5. prosince. Kulhavý **kázal z hlavy a tvrdil, že to, co mluví, je mu vdechnuto Duchem svatým.* Někteří zelovští Češi o jeho kázání velmi stáli a posílali pro něho povozy. Jezdil pro něj zvláště Karel Líbal.[12] Na farářovy zákazy ani na zákazy konzistoře Karel Kulahvý nedbal.[13]

V únoru 1870 psal Moses konzistoři, že jen z Požděnic a Zelova se přidalo k baptistům v Kurowku šest mužů a sedm dívek a že Karel Kulhavý v Kučově odmítá dát pokřtít své dítě. O několik dní později hlásil zelovský vojt faráři Mosesovi první baptisty, kteří se ke změně církevní příslušnosti otevřeně hlásili. Byli to: Karel Jersák s rodinou, Karel Dedecius (zeť Samuele Pospíšila) s rodinou, František Dedecius s rodinou, Matěj Jersák s rodinou a Karel Pospíšil z Ignacova s rodinou. **Kromě jmenovaných je ještě mnoho jiných osob, avšak ty ještě, pokud nejsou pokřtěny, otevřeně nevystupují.*[14]

Jako první z Čechů se nechal znovu pokřtít kučovský kantor Karel Kulhavý a o něco později pak Karel Jersák a Karel Dedecius. Karel Kulhavý konal misii v baptistickém smyslu, ale snažil se co nejrychleji dostat ze závislosti na německém sboru v Kurowku. Chtěl založit český (exulantský) sbor a vedení německých bratří nepovažoval za nutné, což tito těžce nesli. Zkušenosti kučovského kantora nepovažovali za dostatečné k tomu,

---

[8] V listopadu 1858 byli pokřtěni první baptisté ve vsi Adamově, ležící deset mil severovýchodně od Varšavy.
[9] Kupsch, s. 44 n.
[10] Kupsch, s. 109 n.
[11] Dopis Kulhavého Mosesovi z 10.02.1869 (No 16, Notatki I., s. 120).
[12] No 31, Notatki II, s. 67.
[13] 16.05.1869 (Notatki II., s. 57).
[14] 13.02. a 16.02.1870 (No 48, 31, Notatki III, s. 175 a II, s. 68).

aby mohl hned převzít vedení baptistického sboru. Když se pak ukázalo, že ani jeho názor na křest dětí není zcela odmítavý, byl Kulhavý ze sboru v Kurowku vyloučen.[15]

Na rozdíl od Kulhavého se Karel Jersák a Karel Dedecius ochotně svěřili vedení německých bratří a mezi svými soukmenovci horlivě svědčili o svém novém poznání, které spojovali i s odkazem exulantských předků.[16] Taková svědectví nacházela živý zájem, a tak brzy žádali o křest další Češi. Protože ale zájemci o baptistická kázání většinou nerozuměli německy, svolili němečtí bratří, aby byla pro ně konána zvláštní shromáždění. První takové shromáždění se sešlo v Požděnicích, v domě Karla Dedeciusa, pod vedením Pujmanovým a Jersákovým. Pujman pak pravidelně kázal v Požděnicích a Karel Jersák konal dvakrát týdně shromáždění v domě svého bratra v Zelově.[17]

Rostoucí počet účastníků shromáždění nutil zelovské baptisty hledat vhodnější shromažďovací místnosti. Nějaký čas se scházeli v chalupě na Nevečeřalově[18] pozemku *Na Balutách*, na rohu vedle *Levitovy továrny* (továrny Jakuba Lewiho). Počátkem sedmdesátých let se shromažďovali v rodině Frezevitově, za kostelem směrem k Łobudzicům.

Farář Moses se snažil baptistickému hnutí zabránit, a tak i jeho přičiněním měli baptisté mezi zelovskými sousedy mnoho nepřátel, kteří je osočovali a posmívali se jim. Zpočátku jim bylo upíráno i právo pohřbívat své mrtvé na evangelickém hřbitově. První baptistický pohřební průvod nebyl na hřbitov vpuštěn. Rakev se zemřelým zůstala i se svými strážci celou noc před hřbitovní bránou a teprve druhý den na zákrok vyšších úřadů mohl být mrtvý pochován.[19] Nadále byli baptisté na hřbitově sice trpěni, ale při pohřbech nesměli zpívat, kázat, ani se nahlas modlit. Podřídili se a smuteční pobožnost se konala pouze v domě zemřelého.

Farář Šikora byl ve vztahu k baptistům velkorysejší.[20] Ani při pohřbech už nebyli tolik omezováni. Ke každému pohřbu však museli mít od evangelického faráře povolení a museli zaplatit určitý poplatek do hřbitovní pokladny. Zelovský vojt Josef Gąsiorowski jim ve svém domě pronajal místnost, ve které si v roce 1874 zřídili svou první prozatímní modlitebnu.[21] Němečtí bratří, kteří někdy o účelnosti své práce mezi Čechy pochybovali, měli zvláštní důvěru ke Karlu Jersákovi, a proto ho v témže roce jmenovali *misionářem mezi českým obyvatelstvem.*[22] Od té doby nesl Karel Jersák zodpovědnost za baptistickou filiálku v Zelově.

Když byla modlitebna v domě Gąsiorowského pro rostoucí počet členů příliš malá, byla nalezena nová shromažďovací místnost v rodině Pospíšilově.[23] Brzy však umožnil zelovským baptistům početný přírůstek členů úvahy o vybudování vlastního modlitebního domu.

Dne 4. dubna 1879 uzavřeli zástupci baptistického sboru před notářem Janem Rowińským ve Widawě kupní smlouvu s Josefem Jersákem. Josef Jersák (syn Josefův), který podle notářských podkladů v dubnu 1857 nabyl 7 1/2 jitra půdy, položené mezi pozemky

---

[15] Kupsch, s. 401.
[16] Tamtéž.
[17] Tamtéž.
[18] Jan Nevečeřal (11.11.1831-23.05.1911) pocházel z Friedrichova Hradce, sám baptista nebyl.
[19] Volanský, s. 3-4.
[20] Po smrti kazatele Šikory jim byly znovu upírány pohřební pobožnosti na hřbitově. Musely být konány před vchodem na hřbitov. Za nějaký čas se však poměry zas urovnaly, ale baptisté museli platit za každý nový hrob 1 rubl. (Kupsch, s. 402, 404.)
[21] Kupsch, s. 401.
[22] Tamtéž.
[23] Kupsch, s. 402.

Ludvíka Grygera a Karla Svobody v ulici ústící na rynek, prodal tuto půdu včetně lesa a budov, které na pozemku sám postavil,[24] *sektě* baptistů za smluvenou cenu 1000 rublů. Za zelovský baptistický sbor jednali ve Widawě syn Josefa Jersáka Karel, syn Friedricha Rejchrta Friedrich, syn Václava Podrackého Vilém a syn Pavla Němečka Josef. První tři byli ze Zelova, Josef Němeček z Nového Folwarku u Kučova. Vlastníkem půdy se stal český baptistický sbor. V případě jeho rozpadu měla nemovitost přejít do vlastnictví **jiných baptistů, kteří se nacházejí v polském království.*[25]

Na vydání spojená s koupí půdy si baptisté 400 rublů půjčili a 600 rublů sebrali mezi českými a německými baptisty i mezi některými přáteli v českém reformovaném sboru. Podle tradic stála na Jersákově pozemku stará textilní barvírna, kterou si upravili jako svou další, stále ještě jen prozatímní modlitebnu.[26] Zakladatel prvních baptistických sborů v Polsku, kazatel F. G. Alf, brzy nato Karla Jersáka ordinoval a oficiálně uvedl v kazatelskou službu,[27] kterou ve skutečnosti už několik let konal. Zelovská skupina baptistů však zůstávala i nadále jen filiálkou německého sboru v Kurowku. Jersák konal svou službu bezplatně. Svou rodinu živil tkalcovstvím.[28]

V roce 1880 bylo pokřtěno v mlýnském rybníce v Maurycowě, asi 1 km za Zelovem, osmnáct osob.[29] Podle tradovaného vyprávění byli při slavnosti křtu baptisté přepadeni nepřáteli. Skupina mužů, organizovaná rozhněvaným polským manželem jedné právě pokřtěné ženy, přišla ozbrojena klacky a noži a baptisté museli svého kazatele Karla Jersáka bránit. Několik lidí bylo zraněno. Kazatel Jersák byl rozezleným katolickým mužem oné pokřtěné ženy navíc obžalován, ale soudní řízení baptistům ani jejich práci v Zelově neuškodilo.

Zelovského baptistického sboru se i nadále přidrželi také baptisté kučovští.

V době probuzení v roce 1882 se nechalo dalších 60 osob ze Zelova a z Kučova pokřtít. Pro mnohé reformované evangelíky však baptistické učení zůstávalo škodlivým sektářstvím. Když se Žofie Rejchrtová, která sloužila v jedné baptistické domácnosti, přiklonila k baptistům, odvolala ji rodina okamžitě ze služby domů. Tím však nebyly zpřetrhány její vztahy k baptistům, kteří se odvažovali ji dokonce i doma navštěvovat. Její třicetiletý bratr Pavel Rejchrt (tkadlec v Zelově) si šel spolu s Pavlem Kimrem (30 let, rovněž tkadlec v Zelově), Karlem Tarabou (51 let, hospodář v Ignacově) a Friedrichem Gellertem (26 let, stolař v Ignacově) stěžovat na baptisty na faru. Farář sepsal protokol, aby ho poslal varšavské konzistoři. Žalobci protokol ochotně podepsali a žádali, aby byl potrestán především *jakýsi Jan Tuček, tkadlec v Pozděnicích*, který tupil křest dětí.[30] Janu Tučkovi tato obžaloba vynesla zdlouhavé soudní vyšetřování,[31] ale nakonec i on vyvázl beze škody.

V roce 1884 se vrátil ze studií v kazatelském semináři Josef Hart, který pak pomáhal Karlovi Jersákovi v jeho službě. Kázání školeného kandidáta na kazatelský úřad nacházela větší ohlas než kázání prostého tkalce.

---

[24] Pozemek byl zaznamenán pod číslem 40, budovy nesly číslo 36.

[25] Za upozornění na pramen i za opis notářem ověřené smlouvy vděčím panu Jackowi Jadwiszczakovi.

[26] Volanský, s. 5. - Podle Vl. Jelínka (Dějiny českých baptistů) baptisté na zakoupené půdě modlitebnu postavili.

[27] Kupsch, s. 403.

[28] Volanský, s. 5.

[29] Podle vyprávění Anny Fibichové Vl. Jelínek.

[30] Farní archiv, protokol z 06. června 1883 (sig. S III.13).

[31] O čemž svědčí sdělení konzistoře z 28.09.1884 (tamtéž).

Baptistická skupina v Zelově zesílila natolik, že mohlo být uvažováno o založení samostatného sboru s placeným kazatelem. Mladý a nadaný řečník Josef Hart *svým vlivem zaujal část členů sboru, zvláště členy své rodiny. Jeden z nich, bratr Čáp, se vyjádřil na členské schůzi: "My chceme také maso a ne jen pořád zelí, kterým nás sytí bratr Jersák."*[32] Hartovi se podařilo získat většinu sboru na svou stranu. Když Zelovští na celopolské konferenci baptistů v roce 1885 jednali o konstituování sboru, žádali jmenování Josefa Harta kazatelem místo Jersáka. Změnu kazatele vidělo vedení baptistické církve nerado, ale Zelovští byli přesto ve své většině rozhodnuti pro Harta. Karel Jersák se tedy své služby v Zelově vzdal a ve svém zklamání se odstěhoval do Lodže, kde však hned zas začal mezi tamními Čechy zakládat novou baptistickou skupinu.[33]

Dne 17. srpna 1886[34] při ustavující slavnosti zelovského baptistického sboru byl pro službu v Zelově ordinován Josef Hart. Přítomni byli kazatelé Martin Lasch ze Zduńské Wole a Karel Ondra z Lodže. Ondra kázal na text z epištoly k Efezským, 2, 20-22. Při ustavující schůzi bylo odsouhlaseno, že němečtí baptisté, bydlící v Zelově, budou i nadále patřit do sboru v Kurowku.

Mladý sbor, čítající při svém ustavení 108 členů, zavedl pod vedením nového kazatele přísnou církevní kázeň. Mládež, vdovy a vdovci se dostali pod přísnou kontrolu spoluvěřících a při *nevhodném* chování k druhému pohlaví byli členové sboru hned napomínáni. Po třetím neuposlechnutí a napomenutí byl provinilec vyloučen ze sboru. Při bohoslužbách směl pak sedat pouze v posledních lavicích u zdi. Vyloučen měl být také každý, kdo přestal platit sborové příspěvky a nebo kdo se neúčastnil Večeře Páně.

Kazatelovy finanční nároky na zelovský sbor stoupaly a sbor je nemohl splnit. Josef Hart si hledal vedlejší výdělek v obchodování,[35] což sbor těžce nesl. Oboustranná nespokojenost vyvrcholila, když kazatel, aby prosadil své finanční požadavky, zamkl modlitebnu a nedovolil konat shromáždění. Pohoršení členové sboru zbavili svého kazatele úřadu i členství ve sboru, ale nemohli jej dostat z modlitebny, ve které bydlel, protože Hart byl jako baptistický kazatel v Zelově potvrzen i státními úřady. Modlitebna zůstala šest měsíců uzavřená a baptistická shromáždění se konala zas jen po domech. Josef Hart byl ochoten vystěhovat se pouze po finančním vyrovnání podle jeho představ. Ze svízelné situace se zelovští baptisté dostali nakonec žalobou u světských úřadů. Dobrá záminka se jim naskytla, když Hart modlitebnu neotevřel ani v den jakéhosi carského svátku, pro který byly státními úřady nařízeny slavnostní bohoslužby. Gubernátor obratem Hartovi odepřel státní souhlas pro jeho kazatelský úřad a nařídil Hartovo vystěhování.[36]

Když kazatel Hart po pětiletém působení svou službu v Zelově vzdal,[37] volal sbor zpět svého prvního kazatele Karla Jersáka, ale ten nechtěl opustit slibně se rozvíjející práci v Lodži.[38] V listopadu 1891 si tedy zvolili zelovští baptisté kazatele zas ze svého středu. Stal se jím Vilém Jersák, syn Josefa Jersáka. Náčelník gubernie jej v kazatelské funkci

---

[32] Volanský, s. 6.

[33] Česko-polský baptistický sbor v Lodži byl ustaven v roce 1901, ale v první světové válce mnozí jeho členové z Lodže odešli. Po válce byl sbor obnoven už jen jako polský. (Podle vzpomínek Jos. Hovorky, ve sbírce Vl. Jelínka).

[34] Kupsch, s. 403. Podobně vzpomínky Jos. Hovorky (nar. 1899). Podle Vl. Jelínka (Dějiny českých baptistů v Zelově) se konala slavnost ustavení sboru 28. července 1886.

[35] Volanský, s. 6.

[36] Volanský, s. 7.

[37] Kupsch, s. 403.

[38] Volanský, s. 8.

potvrdil v červnu následujícího roku.[39] Vilém Jersák byl však slabého zdraví, a proto mu v náročné službě museli pomáhat Pavel Čáp a Josef Volanský. V té době byla založena nedělní škola, sdružení mládeže a pěvecký kroužek, který vedl Josef Volanský.

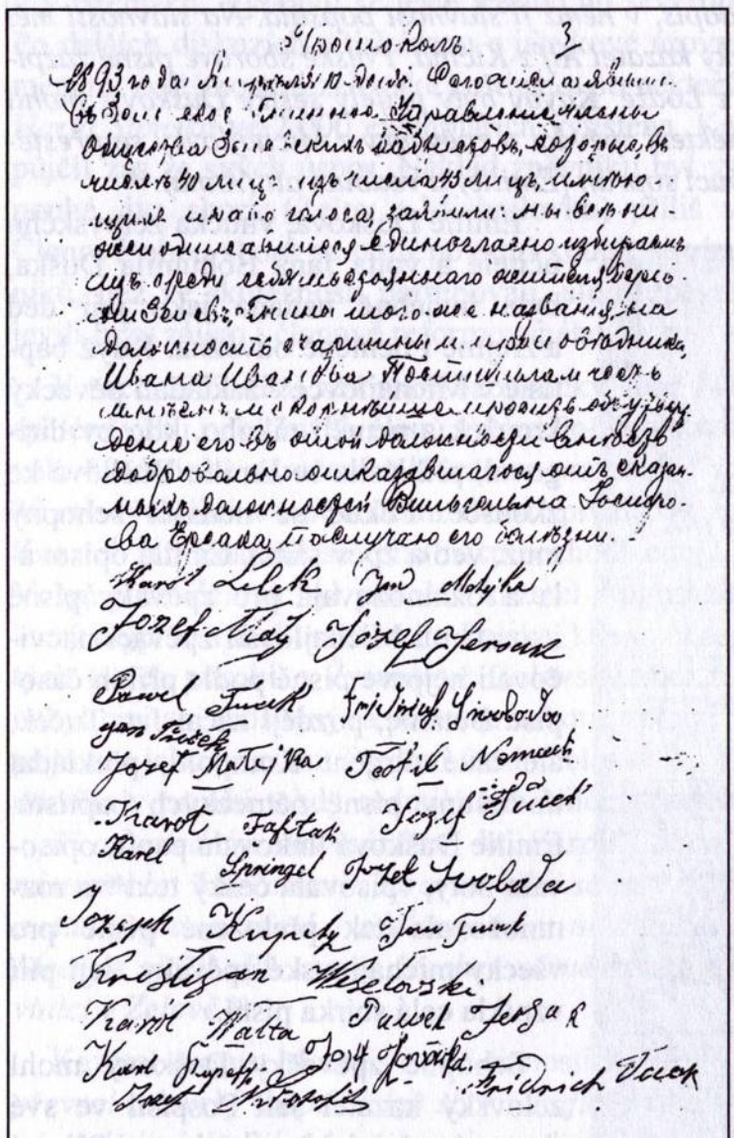

< Protokol o volbě Jana Pospíšila kazatelem, 10.04.1893 >

Po půldruhém roce Vilém Jersák onemocněl a musel se kazatelství vzdát. V dubnu 1893 se ze 43 mužů majících ve sboru hlasovací právo sešlo 40 k volbě nového kazatele. Jednohlasně byl zvolen Jan Pospíšil z Volyně. Protokol podepsaný voliči byl přiložen k žádosti o schválení nového kazatele, která byla poslána guberniálnímu úřadu.[40]

Stará modlitebna byla nedostačující. Povolení ke stavbě nové modlitebny se však nepodařilo získat a ani finanční situace nebyla uspokojivá. Nový kazatel, Jan Pospíšil, se přesto chopil díla se strhující energií. Členové sboru sebrali mezi sebou na stavbu modlitebny 665 rublů a 2 000 rublů půjčil bezúročně kazatel ze svého soukromého majetku, když prodal své hospodářství v Michajlovce. Chybějící povolení ke stavbě modlitebny pak obešli baptisté tak, že *opravili* starou modlitebnu stavbou nových zdí okolo modlitebny staré. Když nové zdi budovy byly nad starou doškovou střechou opatřeny vyšší, novou střechou, vyházeli za noci svou starou modlitebnu novými okny v nové zdi ven. *Tak vznikla krásná, prostranná modlitebna se sálem s třemi sty místy k sezení dole a padesáti na galerii (říkali tomu kruchta).*[41] V podkroví nového domu byl ještě jeden malý sál a čtyři místnosti, které byly upraveny jako byt pro kazatele. Většinu řemeslnických prací řídil kazatel Pospíšil sám. Sbor pracoval na stavbě tři roky.[42] Kromě bezplatné práce členů sboru stála stavba celkem 4 125 rublů. Podstatnou sumou peněz přispěli na stavbu zas němečtí baptisté v Kurowku.

V roce 1896 byla modlitebna slavnostně otevřena.[43]

Na slavnost otevření modlitebny v Zelově se chystali někteří přátelé z Michajlovky, mezi nimi i sestry Anna a Emilie Duškovy. Cesta vlakem z Rovna do Łasku stála 20 rublů.

---

39 Podle záznamu guberniálního úřadu (mikrofilm Vl. Jelínek, bez sig.).

40 Tamtéž.

41 Volanský, s. 9.

42 Chyběla ještě křtitelnice, která byla vybudována v podiu o dva roky později.

43 Volanský s. 9

Obě sestry měly peníze na cestu ušetřeny. Když však jiná děvčata začala roztrušovat pomluvy, že tam sestry Duškovy jedou proto, aby našly ženichy, rozhodla hrdá a energická, o sedm let starší sestra Anna, že do Zelova nepojedou. A nejely. Emilie pak dostala ze Zelova od své přítelkyně Markové dopis, v němž jí slavnost popsala. Na slavnosti měl hlavní slovo první a nejstarší baptistický kazatel Alf z Kičina. Polské sborové písně zazpíval pěvecký sbor německých baptistů z Lodže. Kdyby byly přijely sestry Duškovy, mohli zpívat čtyřhlasně i Zelováci, protože někteří zpěváci a zpěvačky z Michajlovky se přestěhovali zpět do Zelova. Chyběl jen vedoucí soprán (Emilie) a vedoucí alt (Anna).[44]

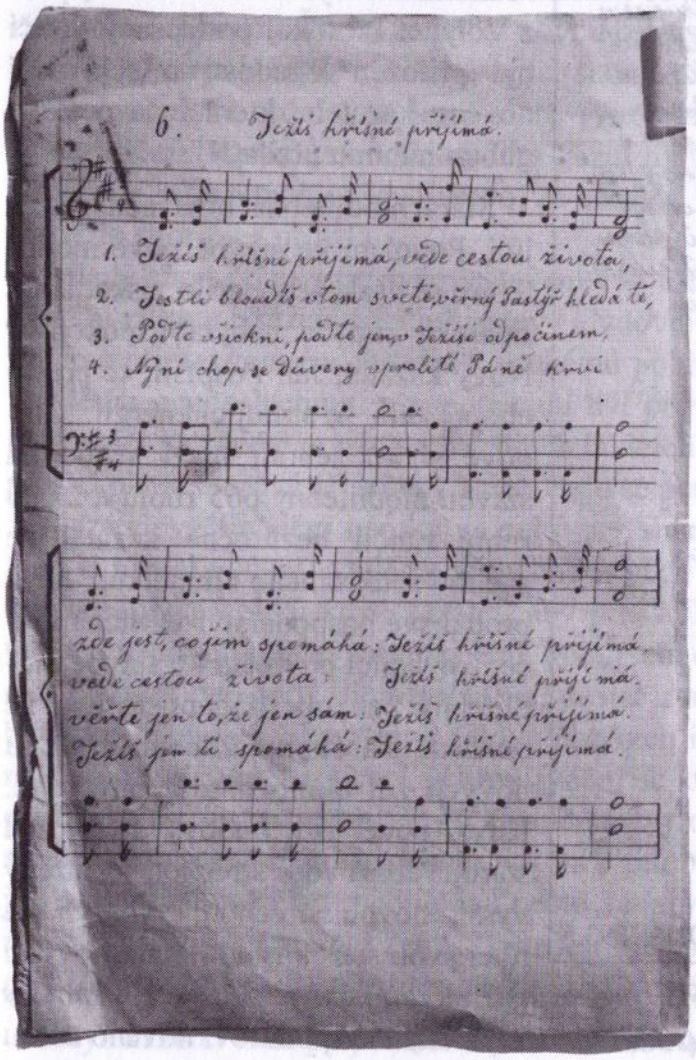
6. Ježíš hříšné přijímá.

1. Ježíš hříšné přijímá, vede cestou života,
2. Jestli bloudíš v tom světě, věrný Pastýř hledá tě,
3. Pojďte všichni, pojďte jen, v Ježíši odpočinem,
4. Nyní chop se důvěry v prolité Páně krvi

Zde jest, co jim spomáhá: Ježíš hříšné přijímá.
vede cestou života: Ježíš hříšné přijímá.
věřte jen to, že jen sám: Ježíš hříšné přijímá.
Ježíš jen ti spomáhá: Ježíš hříšné přijímá.

< Píseň v rukopisu Emilie Duškové >

Emilie Dušková, vnučka zelovského učitele a vojta Jana Bohumila Duška, byla hudebně nadaná jako její děd a zřejmě i neméně odvážná. Když baptisté v Michajlovce[45] zakládali pěvecký kroužek a neměli nikoho, kdo by dirigoval, přihlásila se Emilie Dušková ke zkoušce. Pokud se nenašel schopný muž, vedla zpěv sama. Emilie opisovala a rozmnožovala pro zpěváky písně i s notami. Michajlovští zpěváci nacvičovali nejprve písně podle příloh časopisu Betanie, později začal Jan Tuček, ale také dirgent Kumpold, překládat do češtiny písně německých baptistů. Emilie Dušková linkovala papír, opisovala noty, vpisovala český text[46] a rozmnožovala tak přeložené písně pro všecky michajlovské zpěváky. Její pílí vznikla celá sbírka písní.

Schopné zpěvačky Duškovy mohl zelovský kazatel Jan Pospíšil ve své sborové práci dobře potřebovat. Při své návštěvě v Michajlovce přemluvil vdovu Duškovu i její dvě dcery, aby se vrátily do Zelova, kde se jako švadleny snadněji uživí, a aby pomohly při práci v zelovském sboru.[47]

Michajlovská sbírka písní našla velký ohlas i v Zelově. Kazatel Pospíšil se proto rozhodl sbírku vydat pod názvem *Harfa Sionská*. Tiskárna v Praze,[48] která měla zpěvník vytisknout, kazatele upozornila, že si musí k zveřejnění překladu německých písní vyžádat

---

[44] Jos. Hovorka (syn Emilie Duškové) podle vyprávění své matky (sbírka Vl. Jelínka).

[45] O vzniku baptistického sboru na Michajlovce viz Oldřich Rejchrt: Michalovské ozvěny, Lovosice 1997, s. 8-11.

[46] Viz vzpomínky Emilie Duškové v knize Země otců, s. 150.

[47] Vdova Dušková a její dcery se vrátily do Zelova nejspíše brzy po otevření nové modlitebny. Emilie Dušková i její syn udávají rok 1895. Avšak byly-li v den otevření modlitebny ještě v Michajlovce, pak mohly přijet do Zelova nejdříve v roce 1896.

[48] V Praze byl Pospíšil ve dnech 31.08-03.09.1897, jak dokládají ohořelé zbytky deníku Lydie Kolátorové, dcery kazatele Jindřicha Novotného. (Podle sdělení Miroslava Pospíšila.)

svolení od vedení církve německých baptistů. Pospíšil jel do Hamburgu v domění, že kde je kazatelský seminář, musí být také vedení církve. V Hamburgu byl odbyt nepříliš bratrsky. Teprve po svém návratu do Polska zjistil, že ústředí německé baptistické církve sídlí v Brémách. Vypravil se ještě jednou do severního Německa a svolení k tisku obdržel. Po dalších diskuzích s tiskárnou o jazykové úrovni přeložených písní, které byly poznamenány zvláštnostmi zelovské češtiny, a po některých malých úpravách, byla v roce 1898 *Harfa Sionská* ve 2 000 exemplářích vytištěna. Kazatel Pospíšil peníze na tisk zpěvníku půjčil zas ze svých úspor. Náklad zpěvníku byl však pro pouhé dva sbory (Zelov a Michajlovku) příliš vysoký. Členové obou sborů se cítili povinni koupit si více zpěvníků, než ve skutečnosti potřebovali, ale o zpěvník projevili brzy zájem i členové reformovaného sboru .

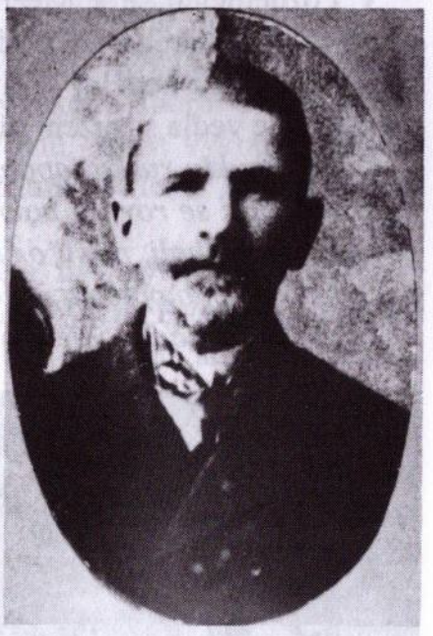

< Kazatel Jan Pospíšil >

V roce 1902 čítal zelovský baptistický sbor 148 v dospělém věku pokřtěných členů.[49] Nedělní školu navštěvovalo 80 dětí, ve sdružení mládeže se pravidelně scházelo 40 mladých lidí a v pěveckém sboru zpívalo 30 zpěváků. Kazatel Jan Pospíšil se toho roku rozhodl odejít zas na Volyň a do Zelova byl povolán kazatel August Meereis, který nejprve váhal vrátit se do Polska, kde už v osmdesátých letech působil v Žyrardově. Zelovský sbor mu však nebyl cizí ani lhostejný, a proto se nakonec přece rozhodl přijmout jeho pozvání. Předání úřadu zelovského kazatele utkvěla v paměti tehdy sedmiletého Viléma Volanského: *...při odpoledním shromáždění br. Pospíšil podal svému nástupci br. Meereisovi sborovou bibli se slovy: "Tuto svatou knihu Ti předávám, čti v ní a studuj písma svatá, vzdělávej se v ní a nikdy od ní neustupuj!" Pak bratr kazatel Meereis složil slib sboru, že chce věrně konat kazatelskou a pastýřskou práci na Páně vinici v Zelově.*[50]

Kazatel August Meereis o své činnosti v Zelově později napsal: *V říjnu roku 1902 jsem převzal zelovský (baptistický) sbor, čítající 148 členů. Členové bydleli roztroušeni ve dvanácti dědinách. Pilně jsem konal v rodinách návštěvy a drahá moje žena*[51] *mi ochotně pomáhala. Zpočátku mne doprovázel také správce modlitebny, protože nebylo snadno najít členy sboru, kteří byli roztroušeni i po polských vsích a samotách. Všude nás radostně vítali a častovali kávou a "bulkami" - tak Poláci jmenují jistý druh housek. V Pozděnicích jsem zřídil každotýdenní shromáždění a práce se tam velmi osvědčovala. Docházeli tam bratří a přátelé z širokého okolí. Vzdálenější přijížděli povozem a nedali se odstrašit ani deštěm a mrazem. Jejich heslem byl žalm 26. verš 8: "Hospodine, jak miluji obydlí domu tvého a místo příbytku slávy tvé."*

Sborovému domu se říkalo škola. Býval v neděli plný, přicházelo na 200 posluchačů. Ráno před kázáním byla modlitební hodina, odpoledne řídil bratr nedělní školu a pak bylo odpolední shromáždění. Do vzdálených dědin, odkud členové přijít nemohli, jezdíval jsem povozem. Bratří mne tam střídavě vozili na svých vozech.

---

49 Volanský s. 10

50 Tamtéž.

51 Amalie, rozená Kejřová, s kterou se oženil v Čechách v červnu 1876.

Nejradostnější dobou byly svátky. Přijeli mnozí i z Lodže a z okolních sborů přijeli i zpěváci. Mívali jsme veliká shromáždění v blízké zahradě. Bratr Herb, výtečný polský zpěvák a misionář, řídil spojený pěvecký sbor. Tato pěvecká shromáždění nacházela stále více obliby a zpěváci se sjížděli hned v tom a hned zas v onom sboru... Přišel jsem do poměrů velmi utěšených. Kazatelé z okolních sborů se měli rádi... Navzájem jsme si pomáhali a vyměňovali kazatelny, i když Poláci na nás hovořili polsky a my u Poláků česky. Dobře jsme si rozuměli...[52]

V Požděnicích se v Meereisově době konala shromáždění pravidelně každou středu večer v bytě starého V. Podrackého. Kazatel Meereis zavedl pravidelnou a důkladnou přípravu učitelů nedělní školy. Přípravu sám řídil. Počet dětí se zvýšil až na 120.[53] Jeho dcera Lydie vedla sdružení dívek.[54]

Když vypukla rusko-japonská válka, povstali Poláci a hlásili se o svou samostatnost. Venkovský lid se rovněž bouřil. I v Zelově jsme měli posádku... Mnozí z bratří, ač se do povstání nemíchali, přišli o život. Nejeden musel narukovat k pluku, takže po našich rodinách bylo mnoho pláče a nářku. Mnozí prchali, opouštěli vlast. I moje dvě dcery, Augusta a Marie, se rozhodly odjet do Spojených států amerických. Sbor se s nimi rozloučil s mnohým blahopřáním a já jsem je vyprovodil až za hranice do Ostrova.

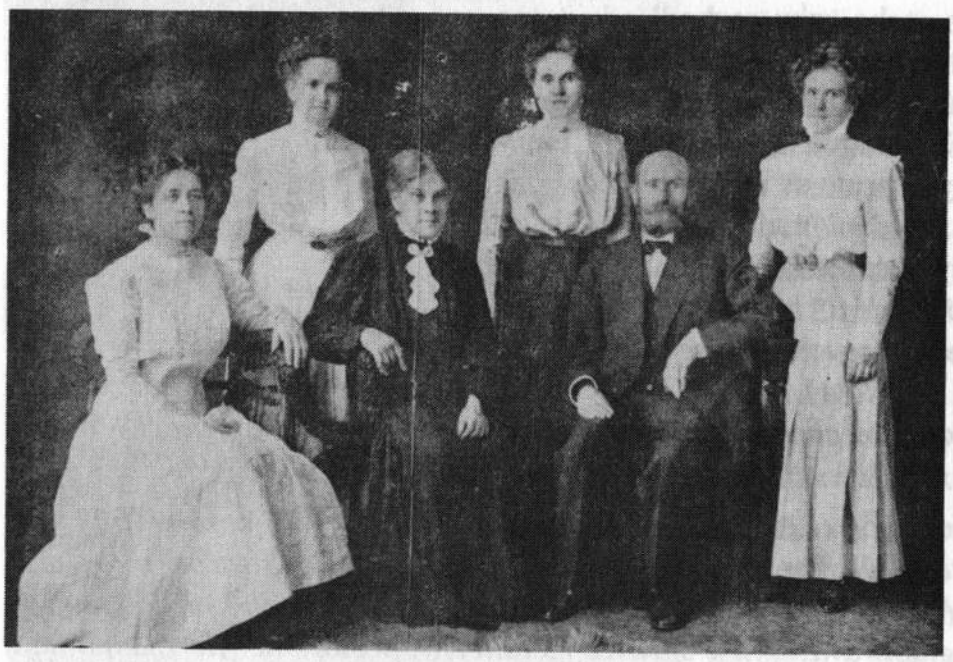

< Kazatel Meereis s rodinou >

...sbor rostl i v nejtěžších dobách. Navštívili nás bratří Jan Pospíšil, Brauer, Truderung... Já jsem tom roce stál [jako kazatel] často nad hrobem. Odešli mnozí ze starších pracovníků a mnoho dětí umíralo. Byla to zlá doba.

V tom roce jsme se rozhodli poslat bratry Viléma Tučka a Viléma Jersáka do misijní školy... V září jsem oba bratry vypravil do Berlína... Rok byl ukončen vánoční a silvestrovskou slavností. Naším heslem do nového roku bylo: "Neboť nemáme zde místa zůstávajícího, ale onoho budoucího hledáme."

Začali jsme rok obvyklým modlitebním týdnem, ale mnozí si přáli, abychom v modlitebních shromážděních pokračovali. Pán Bůh naše prosby vyslyšel. Už 4. března jsme přijali deset nových členů a v srpnu další tři. Přijeli bratří z Lodže a br. Alf z Ameriky. Br. Alf měl u nás po 4 dny velká shromáždění a mnozí v těch dnech uvěřili v Ježíše Krista...

---

[52] Tyto vzpomínky Meereisovy (strojopis) ve sbírce Vl. Jelínka, se poněkud liší od upraveného textu, který vyšel tiskem. August Meereis: Šedesát let apoštolem. Mělník 1922.

[53] Volanský, s. 11.

[54] Podle vzpomínek Jos. Hovorky (sbírka Vl. Jelínka).

Rok 1906 byl posledním rokem mého působení v Polsku a v Evropě vůbec... Začali jsme balit, nábytek prodávat a chystat se na cestu do Ameriky k našim dceruškám.

Poslední neděle, 30. září 1906, byla slavnostní. Přijeli bratří z kazatelských stanic, aby nám naposledy stiskli ruku a přáli Boží ochranu na dalekou cestu. Časně ráno přijel br. Jersák s povozem, přišli i členové sboru a přátelé. Dvůr u modlitebny byl plný. Zatímco jsme usedali na vůz, zněly písně z Harfy Sionské. Za zpěvu a pláče jsme se loučili se Zelovem. Pod ochranou Nejvyššího jsme jeli do Łasku, kde na nádraží na nás už čekala rodina Blaziusova, která společně s námi nastoupila cestu do Nového světa.[55]

Po odchodu Meereisově do USA zelovský sbor na tři roky osiřel. Prozatímním kazatelem byl zvolen Kriese, jeden z mála německých členů zelovského sboru. 30. prosince 1908 mohli zelovští baptisté slavit křest padesáti nových členů. Křest vykonal kazatel Truderung z Varšavy a slavnosti se na zvláštní pozvání zúčastnil i Michal Marko z Liptovského sv. Mikuláše na Slovensku.[56]

Prozatímní situace v zelovském baptistickém sboru měla být vyřešena, když své teologické vzdělání ukončili dva zelovští rodáci, Vilém Jersák a Vilém Tuček. Počítalo se s tím, že se jeden z nich ujme práce v Zelově. Oba kandidáti byli schopní, ale oba měli ve sboru své příbuzné a přívržence, takže nebylo snadné docílit jednoty ve volbě nastávajícího kazatele. Protože hrozilo rozdělení sboru, hledal sbor třetího kandidáta. Kazatel Norbert Čapek v Brně jim doporučil Michala Marka, který byl pozván do Zelova, aby tu o Vánocích 1908 kázal.

< Michal Marko s manželkou >

Markova vánoční kázání se Zelovským líbila. Aby volba kazatele dosáhla také úředního schválení, musela být provedena za přítomnosti státního úředníka. Okresnímu úřadu v Łasku bylo tedy oznámeno datum a čas volební schůze, ke které se po Novém roce shromáždili všichni členové, kteří měli hlasovací právo (tj. muži starší 24 let). Úředník sepsal o volbě protokol, ale než byl kazatel z Rakousko-Uherska schválen, musel být řádně prošetřen jeho poměr k ruské říši, což trvalo několik měsíců. Přesto už počátkem března čekali zelovští baptisté s několika povozy na nádraží v Piotrkowě na nového kazatele a jeho rodinu.

Michal Marko se ujal práce v naději, že proti jeho volbě nebude ze strany státních úřadů námitek. Skutečně se 29. června 1909 mohla konat slavnost jeho ordinace a uvedení v úřad. Přítomna byla řada kazatelů: Norbert Čapek z Brna, Pufahl, Lasch z Pabjanic, Jan Pospíšil z Volyně, Karel Jersák a Joffe (misionář mezi Židy) z Lodže. Kazatel Čapek byl hlavním řečníkem a ordinátorem. Kázal na text z I. Tim. 4, 5. Kazatel Marko podal svědectví o svém obrácení i o tom, jak rozumí svému kazatelskému poslání. Po modlitbách a vzkládání rukou všech přítomných kazatelů pronesl závěrečnou řeč starý kazatel Karel Jersák,

---

[55] Meereisovy vzpomínky.

[56] Volanský, s. 11.

< Kazatel Karel Jersák, zakladatel sboru >

zakladatel zelovského baptistického sboru. Odpoledne se konaly *hody lásky*. O slavnosti, které se zúčastnilo 600 lidí včetně trubačů z německého sboru ve Zduńské Woli, napsal kazatel Čapek zprávu do časopisu *Probuzení*.

Zelovský sbor měl v té době 300 členů. Vždy v sobotu odpoledne před první nedělí v měsíci se scházeli členové sboru ke sborové hodině. Po zpěvu, modlitbě a čtení biblického textu byly projednávány potřeby sboru. Každou první neděli v měsíci se konaly bohoslužby s Večeří Páně. Členové sboru se sjížděli na vozech ze všech okolních vesnic. Odpoledne se konala nedělní škola. Děti byly rozděleny podle věku do několika skupin. Po nedělní škole se scházela mládež, odděleně mladí muži a dívky. *Mládeneckému spolku* předsedal kazatel Marko a *pannenskému spolku* kazatelova manželka. *Bratr kazatel Marko míval ve sdružení mládeže po delší dobu i výklady o astronomii, což mladé lidi velmi zajímalo... Marko byl mužem, jakého tehdy zelovský sbor nejvíce potřeboval...*[57]

V neděli odpoledne, po sdružení mládeže, bylo ještě jedno společné shromáždění v modlitebně. Večery byly určeny k vzájemným návštěvám v rodinách. V rodině, kam se na návštěvu přihlásil kazatel Marko s manželkou, se sešlo vždy více sousedů. K rozmluvě o biblických tématech byl zpravidla podáván čaj a koláče. Kazatel Marko navštěvoval rodiny i ve všední dny tak, aby během měsíce navštívil každou rodinu.

Každou středu večer bývala všeobecná shromáždění v modlitebně a každý pátek večer se scházeli učitelé nedělní školy ke společné přípravě. Spolu uvažovali o tom, jak by dětem co nejpřístupněji vyložili pro příští neděli vybraný biblický text. Jeden z učitelů byl zvolen jako *starší učitel*, a ten skupinu učitelů vedl.

Baptistické mládeži se zamlouvala dechová hudba, která cvičila v evangelickém reformovaném sboru. Kazatel Marko objednal v roce 1909 v Brně hudební nástroje a založení kroužku dechové hudby podpořil. Dirigoval T. Špringl. Hudebníci jednou za měsíc hráli ve shromáždění místo harmonia. Doprovázeli také pohřby, hráli na svatbách i při jiných rodinných slavnostech.

Zelovské katolíky a Židy zajímala misie baptistů málo, pokud se nedotkla jejich souvěrců. K pozdvižení mezi Židy došlo, když misionář mezi Židy Joffe přijel s jednou Židovkou z Lodže, která měla být v Zelově pokřtěna. Zelovští Židé se o tom dozvěděli a jejich vzbouření bylo tak silné, že znepokojená policie Židovku z obléhaného domu odvedla na železniční stanici do Łasku a poslala ji zpět do Lodže.

Kazatel Marko zůstal v Zelově pouze tři roky. V roce 1912 byl pozván na konferenci baptistů do Brna, a tam přijal pozvání do kazatelské služby na Slovensku. Onemocněl, a proto se do Zelova z konference už ani nevrátil. Rozloučila se za něj v Zelově jeho manželka, která organizovala přestěhování.

Novým baptistickým kazatelem v Zelově se stal ještě v roce 1912 pětadvacetiletý František Ondra z Moravy. Baptistický kazatel tehdy dostával od sboru plat 250 rublů ročně.

---

57 Volanský, s. 12.

< František Ondra >

Bratr Ondra byl vzdělaný, bystrý a nadaný člověk. Poněvadž neměl sborových zkušeností, měl zpočátku ve sboru jisté nepříjemnosti, ale když v Zelově nějakou dobu pobyl, řekl, že v Zelově nabyl většího vzdělání než v Hamburgu v semináři a v Nottinghamu na universitě.[58]

14. ledna 1912 založilo 21 německých, v Zelově žijících baptistů německý sbor, který vedl A. Wenske.[59] Oba sbory, německý i český, se příležitostně scházely k společným bohoslužbám.

Český kazatel Ondra působil v Zelově sotva dva roky, když se do dějin Zelova vlomila první světová válka. Ondra byl spolu s jinými cizími státními příslušníky internován a odvezen na Sibiř, kde na podzim 1915 zemřel na tyfus. Pohřbili ho tam přátelé, kteří s ním internaci sdíleli. Byli mezi nimi i zelovský kantor J. M. Tomeš, Otto Tuček a kazatel Karel Střelec, který se o pět let později měl stát v Zelově Ondrovým nástupcem.

Jak viděla baptistický sbor v té době dorůstající zelovská mládež, která do sboru nepatřila? Adolf Jelínek, jehož rodiče se rozhodli pro svobodnou církev reformovanu, o tom napsal ve svých vzpomínkách: *Baptisté měli v Zelově svou modlitebnu, ale byli roztroušeni i v okolí Zelova. Oddělili se od reformovaného sboru proto, že se jim zdál povrchní, ačkoliv v něm docházelo čas od času k duchovním probuzením. Ale tak už to bývá, že v malém sboru se zvýšeným úsilím o bohulibý duchovní život se spíše projevuje ovoce Ducha. Tak to bylo i u baptistů. Pamatuji se, že i naši rodiče jeden čas (kolem roku 1908) chodívali do shromáždění k baptistům. Nás děti ale posílali do nedělní školy v reformovaném sboru. Snad se u baptistů nemohli vyrovnat s křtem dospělých, ale rušilo je také pokrytectví některých členů, kteří tajně kouřili.*

Do shromáždění "k svobodným" (tak říkali členům svobodné reformované církve) jsem chodil nerad. Bylo to pro mne příliš jednotvárné. Raději jsem zašel někdy k baptistům, tam mívali často na návštěvě kazatele odjinud. Jednou k nim přijel kazatel Norbert Čapek, ale ten byl víc šprýmař než kazatel. I náš otec si ho šel tehdy poslechnout. Čapek dával mnoho příkladů. Mezi jinými i tento: Sešli se dva staří kamarádi - žebráci. Zatímco u vysokého plotu spolu rozmlouvali, přihnal se velký pes a plot přeskočil. Tu jeden z nich povídá: "Ten pes umí skákat! Ani o plot nevovadil." Druhý žebrák na to: "Mně se zdá, že vovadil." A začali se hádat: vovadil, nevovadil, vovadil, nevovadil - až se moc rozzlobili a rozešli se. Po několika letech se zas potkali. Pozdravili se, dali se do řeči a jeden z nich povídá: "To jsme byli bláhoví, že jsme se pro takovou malichernost na sebe rozhněvali." Oba se smáli a povídali si. Když tak chvíli hovořili, povídá jeden: "Já si přece myslím, že ten pes o plot nevovadil." Na to hned ten druhý: "Vovadil!" A zase znovu: nevovadil, vovadil, nevovadil, vovadil. Tak se rozohnili, až se nakonec poprali a ve zlém se rozešli.

Ten pan Čapek vyprávění doprovázel komickými posuňky, takže si lidé asi zapamatovali jenom ten příběh. Ale k baptistům přijížděli také dobří kazatelé. Kazatel Alf dokázal lidem bušit do svědomí - toho je v církvi občas zapotřebí.

---

[58] Volanský, s. 13.

[59] Wenske přišel do Zelova snad z Lodže, kde byl August M. Wenske na přelomu století starším německého baptistického sboru. (Kupsch, s. 159, 404.)

< Písmák Pavel Tuček >

V době první světové války vedli opuštěný baptistický sbor někteří zelovští písmáci. Nejčastěji kázal Pavel Tuček z Požděnic. Z mladých lidí vynikl svými schopnostmi syn Viléma Jersáka Karel, který vedl nedělní školu. Na sborové schůzi 23. listopadu 1917 byl povolán, aby sboru sloužil také kázáními. Jiným pomocníkem ve sborové práci byl Vilém Volanský z Požděnic. Ten vedl mládež, zpěv, hudební kroužky a někdy také kázal. Za sbor byl zodpovědný německý kazatel Eduard Kupsch, který dojížděl z Lodže, aby vysluhoval Večeři Páně, oddával, křtil a také česky (!) kázal.[60]

Horlivá spolupráce laických kazatelů Tučka, Jersáka a Volanského přinášela dobré ovoce, ale Pavel Tuček míval velké bolesti v nohou, a proto přenechával kazání stále častěji Karlu Jersákovi.

Kromě shromáždění v Zelově se konala pravidelná shromáždění v Požděnicích, Ignacově a Nowé Woli. 15. dubna 1916 pokřtil kazatel Kupsch v Zelově 47 nových členů.[61] Ve sdružení mládeže se scházelo ke stu mladých lidí. Protože se vdova po kazateli Ondrovi odstěhovala ke svým rodičům do Lodže a kazatelův byt v modlitebně byl prázdný, nastěhoval se do něj v polovině roku 1917 Vilém Volanský se svou manželkou Olgou, rozenou Nevečeřalovou.

Český baptistický sbor v Lodži se v nepříznivých podmínkách za první světové války rozpadl. Když se pak po válce lodžský kazatel Karel Střelec vrátil z internace, přijal rád nabídku zelovského sboru.

Kazatel Karel Střelec začal pracovat v Zelově na podzim v roce 1920. Jeho kázání jsou zaznamenána v zelovské tradici jako velmi živá a působivá. Jsou mu osvědčovány i výjimečné organizační schopnosti. Dosavadní mladí sboroví pracovníci se chystali do seminářů. Karel Jersák odjel na studia do Hamburgu a o něco později Vilém Volanský do Prahy.

< Baptistický hudební kroužek >

V roce 1922 vystoupil zelovský baptistický sbor ze svazu německých baptistů a připojil se k nově vzniklému svazu sborů slovanských baptistů.[62]

---

[60] Kupsch, s. 405.

[61] Tak Volanský, s. 14. - Podle Kupsche (s. 405) se konal křest 8. dubna a pokřtěno bylo 40 osob.

[62] Kupsch, s. 406. - Tento svaz se začal organizovat proti vůli německých baptistů už v roce 1921 pod vlivem polských a českých baptistů v Americe, kde se spolky slovanských baptistů formovaly od roku 1909. (Václav Vojta: Czechoslowak Baptists. Minnesota, 1941, s. 242.) Americký kazatel Karel Vladislav Střelec (který se snad narodil

< Karel Střelec >

Probuzení, ke kterému došlo v letech 1923-1925 způsobilo prudký vzrůst počtu členů baptistického sboru. Mládež vedl v té době Jan Špringl.[63] Když v roce 1923 navštívil kazatele Střelce tajemník české Biblické jednoty Vladimír Míčan, účastnilo se sborového života na 600 osob.[64] Sbor však byl vzrušen právě probíhající první reemigrací do Československa. Celá řada baptistických rodin reemigrovala (do Suchdolu, Zábřehu, Vikýřovic a Miloslavi na Slovensku) a počet členů baptistického sboru silně poklesl.[65]

Zelovští baptisté měli čilé styky s baptisty v Čechách a na Moravě. Odebírali časopisy "Rozsievač", "Probuzení",[66] "Posel Pokoje" (později "Chelčický")[67] a z Ameriky přicházel časopis "Slavná naděje". Zpěvník "Jásavý chvalozpěv", vydaný v Bratislavě kazateli Karlem Vaculíkem a Jindřichem Procházkou, došel v Zelově velké obliby u baptistů i v reformovaném sboru. Mladí muži z baptistického sboru měli zájem o kazatelskou službu. Celá řada z nich absolvovala baptistický bohoslovecký seminář v Praze,[68] jiní se rozhodli pro kazatelský seminář v Lodži.[69]

V březnu 1929 byl kazatel Střelec povolán do Poznaně a zelovský sbor byl zas dva roky bez kazatele. Kázal a o sbor se staral diakon Friedrich Matějka.

Počátkem roku 1931 se pro zelovský sbor podařilo získat čerstvého absolventa kazatelského semináře Theodora Sítaře, Čecha z Lucku na Volyni. Přišel ještě nezkušený, a *málo rozuměl sborové a pastorační práci, ale kázání míval pěkná.*[70] Po třech letech se zas vrátil na Volyň.

---

v Zelově, později však žila rodina na Volyni a odtud se odstěhovala do Ameriky) přijel z USA do Polska a dal podnět k založení svazu slovanských baptistů v Polsku. Ve dnech 24.-26. května 1925 byla na konferenci konané v Zelově organizace slovanských baptistů dokončena (Kupsch, s. 392-393). Společný svaz slovanských baptistů v Polsku, na Volyni, Ukrajině a v Rusku se dělil na okruhy podle jazyků, či národností. Organizovaly se tak okruhy: jižní (Ukrajinci), východní (Rusové), západní (Poláci) a středně-východní (Češi). Spolu s německým svazem baptistů usiloval i slovanský svaz o založení bohosloveckého semináře. První větší kurs pro kazatele se uskutečnil v roce 1923 v Lodži za podpory továrníka Horáka. 12.01.1924 byla práce baptistického bohosloveckého semináře v Lodži oficiálně zahájena přijetím 12 studentů (6 z německého a 6 ze slovanského svazu), mezi nimiž byl i syn Pavla Jelínka Karel (nar. 15.12.1893 v Zelově; od r. 1926 sloužil ve Vilně, později v Kališi a po reemigraci v metodistické církvi v Protivíně a v Ostravě). Pod společným ředitelstvím Fryderyka Brauera se dělil seminář na slovanskou a německou část. - V Zelově se konaly sjezdy slovanských baptistů později ještě v roce 1931, 1933 a 1939. (Krzysztof Bednarczyk: Historia zborów baptistów w Polsce do 1939 roku. Warszawa 1997, s. 323nn, 328 nn.)

63 Podle Vl. Jelínka.

64 Míčan (s. 26) udává *600 duší*. Vzhledem k doloženému počtu členů v letech třicátých lze tomuto číslu rozumět pouze tak, že jsou v něm zahrnuti vedle skutečných pokřtěných členů také jejich rodinní příslušníci.

65 Zpráva, že se koncem dvacátých let počet těch, kteří se přidrželi baptistického sboru blížil tisíci (tak Zarys, s. 64), není podložená, odhad je zřejmě velkorysý.

66 Podtitul: *Průkopnický list českobratrský. Orgán česko-uherské bratrské Jednoty. Orgán československých bratrských sborů v Rusku a Americe.* Časopis vydával Norbert F. Čapek v Brně a zveřejňoval v něm i drobné zprávy ze Zelova.

67 Vydával Jindřich Novotný, původně kazatel české svobodné církve reformované, který se stal baptistou, byl v únoru 1885 v Lodži pokřtěn a o několik týdnů později v Žyrardově ordinovan pro kazatelskou službu v baptistické církvi.

68 Podle Vl. Jelínka to byli: Karel Jersák, Jan Jersák, Vilém Volanský, Emil Volanský, Josef Hovorka, Vladislav Jelínek, Josef Adolf Tomeš, Josef Špringl a Roman Dedecius.

69 Podle Vl. Jelínka to byli: Josef Teofil Tuček, Jan Veselovský a Karel Jelínek.

70 Volanský, s. 16.

Na sborový život počátkem třicátých let vzpomíná Josef Matys:

Každou neděli dopoledne se v Zelově konalo v deset hodin shromáždění a trvalo do půl dvanácté. Kazatelna, z které kazatel kázal, byla vyvýšená nad pódiem asi pět metrů. Na pódiu na straně byly umístěny lavice pro zpěváky. Bylo jich asi dvacet pět. Zpěváci zpívali každou neděli jednu píseň před kázáním a druhou po kázání. Společné písně jsme dopoledne zpívali z kancionálu. Kazatel měl zvláštní černý oblek s bílou košilí a černou kravatou. Někteří jiní kazatelé nosili frak. Na kazatelnu šel kazatel pět minut před začátkem bohoslužeb, takže se s nikým nevítal... Před naším shromážděním měli shromáždění bratří německé národnosti, které se konalo nahoře v modlitebně. Bratr kazatel jim vždy asi půl hodiny kázal, a pak přišli také do našeho shromáždění. Bylo jich asi třicet.

Odpoledne ve čtyři hodiny se konaly nešpory. Při odpoledním shromáždění kazatel nekázal z kazatelny nad pódiem, ale stál na pódiu za pěkně upraveným stolem s krásným červeným a bílým ubrusem. Už také nebyl tak zvláštně ustrojený jako dopoledne, ale měl sako. Zpěváci odpoledne zas zpívali dvě písně. Zpívali z Harfy Sionské a z Jásavých chvalozpěvů... Společné písně se odpoledne zpívaly z malých černých zpěvníků (bratrské písně). Při společných písních se zpívalo vsedě, ale při modlitbě se v Zelově klečelo. V lavicích byl dole přidělán stupínek, na který se mohlo pokleknout.

Z chodby do modlitebny vedly dvoje dveře. Levými dveřmi chodili muži a pravými ženy. V modlitebně seděli z levé strany muži, z pravé ženy. V zimě se v modlitebně sedělo v kabátech, protože věšáky na kabáty jsme tam neměli. I když se v zimě v modlitebně topilo dvěma velkými kamny, bývalo tam chladněji. Kamna byla umístěna v přední části místnosti a trubky vedly přes celou modlitebnu. Topilo se půlmetrovými špalíky. Nevýhoda byla v tom, že u křtitelnice nebyla hned místnost, kde by se křtěnci přestrojili. Museli procházet celou modlitebnou přes chodbu až do kazatelova bytu, kde pro ně byly zvlášť připraveny dvě místnosti. Když křtěnec vycházel po schůdkách z vody, nějaký bratr či sestra mu podali ruku, aby mohl vyjít nahoru, a ihned byl přikryt dekou, aby to vypadalo důstojně a také aby se netřásl zimou. Modlitebna byla veliká a nedala se pořádně vytopit. Křtilo se většinou na Svatodušní svátky.

V Zelově jsme měli pěknou mládež. Scházeli jsme se v neděli odpoledne ve dvě hodiny. Pobožnost mládeže trvala asi hodinu, potom byla přestávka a ve čtyři hodiny jsme šli na nešpor. Tak se říkalo odpolednímu shromáždění. V létě dělala mládež výlety do přírody. Někdy jsme šli několik kilometrů pěšky. Když to bylo moc daleko, tak jsme zapřáhli koně do vozu a jeli jsme na výlet na celý den. V létě jsme jezdívali na výlety na kolách, někdy dost daleko. V pět hodin ráno jsme vyjeli, ale v devět jsme se museli vrátit, abychom stihli dopolední shromáždění. V zimě jsme zas pořádali čajové večírky. Nahoře v modlitebně byla větší místnost, kde jsme se scházeli. Děvčata přinesla zákusky a čaj se uvařil u kazatele a pak jsme hráli biblické hry. Předsedou mládeže byl v té době Josef Blazius. Dobře vedl mládež, hodně se jí věnoval a také pěkně kázal.

Ve sboru jsme mívali mnoho slavností... Vzpomínám si, jak jsme hráli jednu biblickou hru o Jákobovi a Josefovi... (I. Mojž. kapitoly 37, 39-45). Režisérem této hry byl bratr Blazius a organizátorem bratr Sláma, zelovský továrník, který hradil i všecky výdaje s touto hrou spojené. Já jsem měl tehdy 19 let, ale ve hře účinkovali i starší lidé, jako například dědeček Pospíšil a další bratří. Já jsem byl Ruben, který přinesl otci Josefův šat zbrocený krví. Hru jsme nacvičovali mnoho večerů, ale stálo to za to... Byla to zajímavá hra a na některé lidi tak zapůsobila, že museli až plakat. V polovině hry byla dvacetiminutová přestávka, kdy hrála dechová hudba. Představení té hry jsme měli večer v mod-

litebně, a sál i kruchty byly plné. Přeplněny byly i dvě široké uličky v modlitebně. Přišli lidé ze všech církví: z evangelické, katolické, luteránské, hodně Židů a nechyběl ani židovský rabín...

V kroužku dechové hudby jsem hrál od svých sedmnácti let až do reemigrace. Hrál jsem na trumpetu, altovku, druhý hlas. Měli jsme dvě altovky, tři barytony a dva basy. Dále se hrálo na tři trubky, kde byly tři první a dva druhé hlasy. Měli jsme ještě jeden klarinet, flétnu, buben a talíře (činely). Každou první neděli v měsíci jsme hráli ve shromáždění místo varhan. Jednu píseň jsme vždy hráli sami bez zpěvu. V létě jsme jezdili hrát také do německé stanice v Kurowku. Tam nás po shromáždění vždy pozvala zámožná rodina Hufova na svačinu. Napekli dobré koláče a k tomu jsme dostali kávu. Když bylo hezké počasí, vynesli stoly na dvůr a jedlo se venku.

Dechovou hudbu jsme hráli nejen ve shromáždění, ale také při jiných příležitostech. Dvakrát v roce jsme hráli při národních svátcích. Jeden svátek byl na oslavu dne moře. Při této příležitosti nějaký člověk z úřadu pronesl proslov... a my jsme pak hráli a zpívali. Mnoho jsme hráli při pohřebních shromážděních, zvali nás reformovaní i luteráni. Jednou jsme hráli na pohřbu až v Bełchatowě, který je vzdálen 18 km od Zelova.[71]

Od roku 1936 působil v zelovském baptistickém sboru Josef Teofil Tuček, požděnický rodák a zeť kazatele Karla Střelce. V následujících letech 1937 až 1945 stoupl počet pokřtěných členů sboru ze 163 na 261.[72]

< Diakon Friedrich Matějka s rodinou >

Kazatel Tuček prožíval se svým sborem nebezpečí druhé světové války, v níž přišel o život mimo jiných zelovských obětí i diakon Friedrich Matějka, u kterého byly nalezeny schované věci židovského nájemníka. Matějka byl vězněn a nakonec upálen v Radhošti.[73]

Po válce se celý sbor, až na několik výjimek, spolu se svým kazatelem rozhodl pro reemigraci. 10. října 1945 se členové sboru usnesli, že sborový majetek předají polským baptistům. Kazatel Tuček se pak postaral o uskutečnění tohoto usnesení: *...sdělili jsme naše rozhodnutí celostátní konferenci, konané ve Varšavě na jaře 1945, a požádali jsme, aby na podzim téhož roku přijel někdo z ústředí a převzal darem pro polskou misijní práci modlitebnu a veškeré její vybavení, jako např. píšťalové varhany, harmonium, soupravu dechových hudebních nástrojů, zakoupených kdysi u firmy Lidl a spol v Brně; dále koberce, kokosové běhouny a další. A navíc několik hektarů orné půdy, lesa a louky.*

---

71 Josef Matys: Paměti (napsané 1997), s. 8-10.

72 Statistika v matrikách baptistického sboru. (Kopie matričních knih jsou uloženy v archivu reformovaného sboru.)

73 Volanský, s. 16.

< Jos. Teofil Tuček >

Když přišel podzim 1945, dostavil se zástupce polské misijní práce br. kazatel Najmalowski. Před příslušnými úřady jsem mu předal klíče od modlitebny a bytové jednotky (3 pokoje a kuchyň) a veškeré doklady od sborového majetku.[74]

Tak skončila historie českého baptistického sboru v Zelově. V Československu založili zelovští baptisté vedle sboru ve Vikýřovicích u Šumperka, který vznikl už při první reemigraci v polovině dvacátých let, nové sbory v Liberci, kde našel své nové působiště i poslední zelovský kazatel Josef Teofil Tuček, v Šumperku a v Teplé u Mariánských Lázní. Větší i menší skupiny zelovských baptistů žily rozptýleny také na jiných místech v Československé republice.

< Baptistická modlitebna v Zelově >

V Zelově se polští baptisté snažili udržet sborovou kontinuitu. Až do roku 1949 pokračoval ve sborové práci kazatel Franciszek Włoch a po něm Jan Mackiewicz (1949-1953). V roce 1953 měl sbor 64 členů.[75]

3. Svobodná církev reformovaná

Zakladatelem svobodné církve reformované v Zelově byl český redaktor Bohumil Procházka, který se setkal se zelovskými potomky českých exulantů nejprve v Žyradově, později v Lodži a nakonec i v samém Zelově. Vznik zelovského sboru svobodné církve reformované je úzce spjat se vznikem lodžského sboru.

V době Procházkova příchodu do Žyrardova byli tamější čeští evangelíci odkázáni sami na sebe. Z Varšavy sice dojížděli do Žyrardova v pravidelných intervalech faráři, ale

---

[74] Kazatel Josef Tuček: Vzpomínky na založení sboru Bratrské jednoty baptistů v Liberci, 13.04.1973. (Strojopis.)
[75] Olejnik, s. 89.

veškerou zodpovědnost za náboženský život v místě nesli ve skutečnosti kantor a starší sboru. Český evangelický sbor měl tehdy okolo 400 členů. Mezi nimi byl i horlivý písmák Josef Hart, který organizoval vedle ostatních pravidelných shromáždění navíc ještě soukromé biblické hodiny. Když se seznámil s Procházkou, naléhal, aby Procházka posloužil v biblických hodinách výklady Písma. V Žyrardově došlo k duchovnímu probuzení, ale zároveň i k žárlivostem a nedorozuměním ve sboru.

O Procházkovi slyšeli zelovští Češi v Lodži a pozvali jej, aby jim také posloužil biblickými výklady. Procházka našel v Lodži podobné poměry jako v Žyrardově. Později na Lodž vzpomínal: *Tamní evangelické-reformované Čechy navštěvoval čtyřikrát do roka farář B. Jelen z Varšavy. Některým členům žádostivým Slova Božího však tyto řídké návštěvy nestačily. Zřídili si soukromé pobožnosti, v kterých si Slovem Božím sloužili sami. Horlivostí a nadšením vynikal zvláště bratr Vilém Zounar... Všichni jsme cítili nutnost pravidelných nedělních shromáždění. Dojížděl jsem do Lodže [ze Žyrardova] pravidelně jednou za měsíc. Bratří jednali s panem superintendentem B. Jelenem o zřízení pravidelných nedělních služeb Božích... Přemýšlel jsem a počítal, co by bylo zapotřebí: fond na stavbu církevních budov, vnitřní zařízení, řádně stanovený farář, neboť nikdo jiný kázati nesměl. Superintendent mohl slíbit konání bohoslužeb pouze desetkrát do roka. Bratří velmi litovali a snažně prosili, že bez pravidelných pobožností být nemohou, leč nebylo jim vyhověno, a proto bylo rozhodnuto shromažďovat se dál bez úředního povolení.*

Na pozvání ze Zelova navštívil jsem i tuto zajímavou obec a nalezl jsem tu opravdové následovníky Páně. Písmáci Matěj Jersák a Jan Zounar zkoumali, zda jsem obrácený - oni říkali "navrácený",[76] *a zda mám jistotu spasení. Vroucnost, znalost Písma, bázeň Boží a lahodná bibličtina jim byly vlastní. Co četli v "Betanii" brali doslovně a byli přesvědčeni, že svobodná reformovaná církev v Čechách je pravou církví Kristovou, rodinou Božích dětí. Později byla jejich shromáždění v domě bratra Kokotka četně navštěvována, bývalo tam až 100 účastníků.*

Roku 1899 navštívil v Lodži, Zelově, na Volyni a v Chersonské gubernii české bratry známý kazatel a básník Alois Adlof z Prahy... Koncem roku 1899 jsem se přestěhoval z Žyrardova do Lodže. Z Karoleva [v Lodži] jsme přestěhovali naše pobožnosti do vnitřního města, kde byla upravena místnost se 100 sedadly. Dne 2. února 1900 byl [v Lodži] založen sbor svobodné reformované církve.

Práce rostla, ale vznikaly potíže s úřady, které žádaly povolení ke konání bohoslužeb od ministerstva vnitra. Zažádali jsme o to v Petrohradě. Policie upozorňovala na možnost potrestání těch, kteří pobožnosti řídí, i všech účastníků. Tehdy onemocněl ruský panovník a kazatel Adlof složil na nápěv ruské hymny českou píseň "Bože, chraň cara nám", kterou jsme zpívali ve shromáždění, ale také jsme ji vytiskli na pěkný křídový papír a rozeslali úřadům. Úřední poděkování s ruským orlem v záhlaví nám pak konalo znamenitou službu. Když přišla policejní návštěva, byla jí předložena tato "bumaga" a rameno bezpečnosti zasalutovalo a odešlo... Nakonec však k uzavření naší modlitebny přece jen došlo. Scházeli jsme se nadále po rodinách, pokaždé v jiné ulici města. V deštivých a blátivých dnech měla ovšem hospodyně po každé naší pobožnosti několikahodinovou práci s úklidem. V domnění, že ujdeme bdělému oku úřadů, jsme si zas zařídili modlitebnu mimo městský policejní obvod na předměstí Rokicie. Zařídili jsme si v novostavbě pěkný sál, ale už za několik neděl přijela na třech povozech policie, uzavřela vchody, sepsala jména účast-

---

[76] Vliv polštiny.

níků, zabavila lavice, stůl, harmonium, bible i zpěvníky a vchod do místnosti zapečetila... S pomocí Boží vše dopadlo dobře. Inventář nám byl vrácen, trestní oznámení učiněno nebylo, ale naše shromáždění byla zakázána. Vrátili jsme se k pobožnostem v rodinách. Teprve v roce 1902 bylo ministerstvem vnitra zřízení svobodné církve reformované povoleno. V Radvanské ulici č. 5 jsme si zřídili shromažďovací místnost, sbor byl řádně ustaven a já jsem byl zvolen kazatelem.

< Bohumil Procházka >

Kazatel Procházka byl v době nejrušnějšího dorozumívání se sboru s lodžskou policí v misijní škole v Neukirchen v Porýní. Dne 23. května 1903 byl pak v Brně Aloisem Adlofem ordinován pro kazatelskou službu v Lodži.

Ve své službě byl Procházka konfrontován s horlivostí potomků českých exulantů, kteří se po vzoru svých otců snažili nacházet jediné měřítko pro všecko, s čím se setkávali, v Bibli. Když si s některými novotami, které rušily jejich tradici, nevěděli rady, protože o nich v Bibli nic nestálo, používali vlastní logiky. *Začalo se tvrdit, že věřící žena nesmí nosit klobouk. Bylo navrhováno použít trestů proti těm, které se nepodřídí. Varoval jsem před formalismem a zdůrazňováním věcí nepodstatných. Přišel na přetřes i límeček a vázanka. Příkladem věřícím je Pán Ježíš, a on nenosil to ani ono. - Jindy jsme zasedli k obědu a chystali se poděkovat za Boží dary. Hospodyně i přítomné sestry shledávaly čepečky a šátky na hlavu. Zdůvodňovaly své jednání Pavlovými slovy: "...žena modlící se aneb prorokující s nepřikrytou hlavou zohyžďuje hlavu svou" (I. Kor. 11, 5). Tu a tam mi byla položena otázka, točí-li se Země kolem Slunce nebo naopak. Vyhýbal jsem se odpovědi s upozorněním, že v těch věcech spasení nespočívá. Někteří usoudili, že přijímám zřejmě všeobecný vědecký názor, a téměř mne zařadili mezi nevěrce, protože v Bibli stojí, že slunce se zastavilo v Gabaon, nikoliv země (Joz. 10, 13). A také stojí psáno: "Založil zemi na sloupích jejích, takže se nepohne na věky věků" (Žalm 104, 5). Jak by se tedy Země mohla točit kolem Slunce? - Jindy tvrdili, že když tykáme Pánu Bohu, pak si máme jako jeho děti také tykat mezi sebou. Tak si tedy tykali mladí, staří, sestry i bratří. Nic jsem nenamítal, když mi bylo tykáno, ale ponechal jsem si svobodu. Nikde, ani v Čechách jsem nepozoroval, že by tykání utvrzovalo bratrství, spíše naopak. - Jednou mi přinesli číslo "Betanie", kde byla zpráva o zřícení letadla. Při tom neštěstí přišlo o život několik lidí. Redakce připojila poznámku, že Pán Bůh dal lidem nohy, aby chodili, nikoliv křídla k létání. Co prý tomu říkám?... - Někteří byli znepokojováni viděními, sny a zvláštními city. Kdo neměl nadzemských citů nebo neviděl Pána Ježíše ve snách, o tom tvrdili, že není "navrácený". Nejedni se nechali zmást, plakali a naříkali nad svou bídou a marně čekali na nebeská vidění a zvláštní city. K tomu vzniklo v Praze tak zvané "letniční hnutí" hlásající mluvení jinými jazyky, bezhříšnost a podobně... K vyjasnění [našich problémů] nám velmi posloužila píseň z Elsnerova kancionálu (číslo P.VI.10), ze kterého jsme v našich shromážděních zpívali:*

"Chci věřiti bez cítění až do šťastného spatření tovaryše milého;
až mne přijme do svých ramen, kdež mne pojme lásky pramen
na věčné svatbě Jeho."

...V Lodži a v Zelově konali pěknou práci i bratří baptisté. Navštívil jsem jejich zasloužilého kazatele. Při odchodu mi pravil: "Podle Vašeho vyznání bychom měli být bratři,

ale v nebi spolu nebudeme." - "Proč?" - "Musel byste se dát pokřtít." Podobné názory byly někdy i ve svobodné reformované církvi...

V roce 1906 bylo [v Lodži] zakoupeno rozsáhlé stavební místo s nádvorním křídlem, kde byla zřízena shromažďovací místnost, knihovna, čítárna a byt pro kazatele.[77] *Byl založen spolek "Jednota", vyučovalo se zpěvu, ručním pracem, čtení, psaní, mluvnici, dějepisu. Byly zavedeny polské pobožnosti, vydávány polské spisy, bylo otevřeno knihkupectví. Téhož roku vyšlo první číslo obrázkového měsíčníku "Česko-ruské listy"... Vydatnou pomocí v naší práci byla "Biblická společnost skotská", kterou jsem spravoval se skladem v Lodži a se čtyřmi až sedmi kolportéry... V práci v Zelově vypomáhal bratr Kupec, v Žyrardově bratr František Hruda.*[78]

Na pomoc kazateli Bohumilovi Procházkovi přijel do Polska jeho bratr Karel, který otevřel v Lodži výše zmíněné knihkupectví, spojené s papírnictvím, knihařstvím a rámováním obrazů. Jan Bureš se v Procházkově obchodě učil rámovat obrazy a vázat knihy. Napsal ve svých vzpomínkách: *...Asi po tříletém pobytu nás však br. Karel Procházka ze zdravotních důvodů opustil a vrátil se do vlasti... V lednu 1906 vyšlo v Lodži první číslo našeho listu pod názvem "Česko-ruské listy"... Sazeči z Čech se však v Polsku nelíbilo. Brzy odjel zpět a nastala starost o sazeče nového. Byl v Čechách vyhledán a místa v Polsku se ujal. Br. Procházka v obavě, že by se nový sazeč mohl rovněž rozhodnout opustit Polsko..., přišel k mým rodičům s návrhem, aby mne dali učit sazečem. V červenci 1906 jsem nastoupil v tiskárně. Mladý časopis prodělával brzy novou krizi... Nebylo možno udržet ani náklad jednoho tisíce výtisků pro nevyrovnané předplatné... Bylo nutno přikročit k vydávání časopisu v poloviční rozsahu pod názvem "Jednota". Splnila se také neblahá předtucha bratra B. Procházky, neboť i druhý sazeč... se vrátil do Čech, a mně, ještě nevyučenému, připadlo provádět sazbu "Jednoty" úplně samostatně. Časopis "Jednota" vycházel od 1. ledna 1908 do 30. října 1908.*[79]

Čilé příbuzenské a přátelské vztahy mezi Čechy v Lodži a Zelově byly dobrým předpokladem i pro výměnu informací o duchovním životě na obou místech. Kazatel Procházka dojížděl do Zelova a v podomních schůzkách kázal, ale než došlo v Zelově ke skutečnému založení sboru svobodné církve reformované, uběhlo několik let. Zelovští nebyli v takové duchovní nouzi jako jejich přátelé v Lodži před Procházkovým příchodem, protože měli možnost navštěvovat pravidelná shromáždění v evangelickém reformovaném sboru nebo i u baptistů. Mnohým se však nelíbilo, že v evangelickém sboru není zřetelně vymezena hranice mezi zbožnými a bezbožnými a ani baptistický sbor nebyl bez zcela chyby. Také si nevěděli vždy rady s oprávněností odmítání křtu dětí. Přáli si však sbor horlivý, ve kterém by všichni jeho členové svými životy dosvědčovali, že jsou následovníky Kristovými.

Podle vzpomínek Miloslavy Ranšové,[80] se stal vlastním organizátorem sboru svobodné církve reformované v Zelově (*asi v roce 1905*) Josef Matějka, když se vrátil se svou ro-

---

[77] Podle Vl. Jelínka se o koupi této budovy zasloužil Albert Clark, americký kazatel původem ze Skotska, působící v té době v Čechách. Clark podporoval finančně lodžský i zelovský sbor svobodné reformované církve. Jeho zásluhou byla i spolupráce B. Procházky se skotskou biblickou společností.- Albert Warren Clark (1842-1921) byl v roce 1872 poslán do Čech bostonskou misijní společností. V roce 1917 byl však nucen opustit Čechy. Zemřel v Bostonu.

[78] Vzpomínky B. Procházky ve sbírce Vl. Jelínka.

[79] Vzpomínky Jana Bureše ve sbírce Vl. Jelínka. - Jan Bureš odjel v roce 1910 do Prahy a sedm let pracoval v českých tiskárnách. V roce 1917 se vrátil na tři roky do Polska, ale 1921 s konečnou platností reemigroval.

[80] Viz Země otců, s. 220-221.

dinou z Lodže, kde nějaký čas žil. Také rodiče Adolfa Jelínka patřili k jeho zakladatelům. Adolf se jako sedmileté dítě účastnil hned prvních bohoslužeb zelovského svobodného reformovaného sboru: *V roce 1906 se někteří bratří, kteří toužili po závaznějším duchovním životě, odloučili se svými rodinami od vlažného reformovaného sboru a založili svobodnou reformovanou církev. Byli to Jan Zounar, Josef Matějka, Ludvík Jelínek (moji rodiče), Josef Pospíšil, Pavel Tomeš, Josef Špringl a Antonín Hess. Brzy se k nim přidali Josef Svoboda a Jaroslav Engl. Pronajali si místnost v prvním poschodí u Karla Jelínka a scházeli se v týdnu k modlitebním hodinám, v neděli dopoledne v 10 hodin a odpoledne v 15 hodin. Kromě řádných členů přicházelo i hodně přátel. Slovem Božím sloužil Jan Zounar a Josef Matějka.*[81] *Asi jednou za měsíc dojížděl z Lodže kazatel Bohumil Procházka. V Lodži byl sbor svobodné reformované církve větší. K zakládajícím členům tam patřili Adolf Dušek, Ludvík Dušík,*[82] *Josef Líbal, Jan Bureš, Pavel Mach, Ludvík Rejchrt, Konstantin Rejchrt, Josef Sláma a jiní, které jsem já neznal. Tkalcovská práce dobře šla, a když členové lodžského sboru deseti procenty svého výdělku přispívali na sborovou práci, mohli si povolat i kazatele...*

Do Zelova dojížděli různí kazatelé ze svobodné reformované církve v Čechách: František Urbánek, Alois Bílý, Albert W. Clark, John Porter a ze Staré Tury na Slovensku kolportér Ján Chorvát. O návštěvě se vědělo vždy předem a modlitebna byla vždy plná. Dvakrát přijel o prázdninách (někdy v letech 1910-1912[83]*) student ze St. Chrischony ve Švýcarsku František Kupec. Uměl zvát do shromáždění a výborně kázal. Nepamatuji si, že by později byly bohoslužby tak dobře navštěvovány jako za jeho působení. Zorganizoval také pěvecký sbor, který měl asi 30 členů. V neděli odpoledne chodívali zpěváci a s nimi i starší lidé (ani já ve svých dvanácti letech jsem nikdy nescházel) do lesů. Cestou jsme zpívali písně a v lese se konaly bohoslužby. Velmi rád na to vzpomínám. Byly to krásné neděle.*

Také Adolfův mladší bratr Bohuslav Jelínek vzpomínal rád na výlety: *Mládež, děti, ale i starší lidé se rádi účastnili výletů. U mlýna u Baru bylo jezírko - asi malá přehrada, na kterém se pronajímaly lodičky. (Na stejném potoce o kus dál byl jiný mlýn u Braczaků. Tam chodíval Adolf mlet naše žito a někdy mne vzal s sebou.)*

Kazatel Kupec odjel do Ameriky a do Zelova se počátkem roku 1913 přestěhoval ze Žyrardova o čtyři roky mladší kazatel František Holeček, který si pak v březnu stejného roku přivedl z Prahy svou novomanželku. *Holečkova manželka byla vzdělaná, dávala to znát, a se sborem proto nesrostla. Kazatel Holeček byl dobrý křesťan, ale neuměl jít za lidmi a neměl organizační talent. - Při dopoledních bohoslužbách se zpívalo ze stejných zpěvníků jako v kostele, odpoledne ze zpěvníků z Prahy. Ranní shromáždění trvalo od deseti do půl dvanácté. - Za kazatele Holečka jsme měli hudební tamburášský kroužek. Bylo nás asi patnáct hudebníků.*[84]

Holečkova sborová práce byla brzy přerušena válkou. Krátce po narození svého syna (v červnu 1914) byl internován a spolu s jinými odsunut nejprve na Sibiř. V roce 1915 směl odjet do jižního Ruska, kde našel dobré zázemí ve společenství věřících menonitů, ale v roce 1918 odtud jen těžko hledal cestu, aby se dostal za svou rodinou do Zelova.

---

[81] Podle vzpomínek M. Ranšové sloužíval kázáním také pomocník B. Procházky kolportér K. Knížek.

[82] Ludvík Dušík se narodil 19.08.1872 v Zelově, účastnil se v Zelově domácích pobožností vedených Matějem Jersákem a Janem Zounarem; 1892 odešel do Lodže. V dubnu 1925 reemigroval a zemřel v Encovanech.

[83] Podle vzpomínek M. Ranšové to bylo v letech 1908 a 1909.

[84] Adolf Jelínek.

< Hudební kroužek svobodné reformované církve[85] >

Po válce byly v Zelově podmínky pro Holečkovu další kazatelskou práci politicky nanejvýš nepříznivé. Sbor čítal v roce 1923 ještě 60 *duší*,[86] ale v následujících letech některé rodiny reemigrovaly do Československa a sbor se podstatně zmenšil. Vývojem posledních let zchudlí a početně oslabení členové sboru nemohli kazatelově rodině poskytnout materiální zajištění. Farář Radechovský ještě před svým vykázáním z Polska dopomohl kazateli Holečkovi k učitelskému místu ve škole, ale čeští učitelé v té době nebyli polských školách vítáni a nebyli dlouho trpěni. Ani Holeček se neudržel. Zažádal si o polskou státní příslušnost, avšak jeho žádosti nebylo vyhověno. Pokoušel se uživit rodinu manuální prací. Nějaký čas se živil hodinářstvím. Politický tlak ze strany nacionalistických skupin byl však tak silný, že v roce 1927 musel Holeček Polsko přece opustit.

Zelovský sbor svobodné církve reformované byl oslaben a bez kazatele. O lodžský sbor se nemohl opřít. Kazatel Bohumil Procházka z Lodže odjel už v době války a lodžský sbor se rozpadl. *Kazatel Procházka byl krásný člověk vysoké postavy. Jeho manželka měla silný revmatismus a nemoc ji tak zmáhala, že vypadala mnohem starší než její manžel. V roce 1912 odjela Procházkova manželka s dětmi do Čech. Po čase se proneslo, že kazatel udržuje tajný poměr k jedné vdově. Členové sboru tomu nechtěli věřit. Procházka byl velmi oblíbený a dobře kázal. Kázal až do roku 1916, pak odjel také do Čech. Měl v Brně knihkupectví, a tam také zemřel.*[87]

Miloslava Ranšová vyprávěla o vývoji zelovského sboru po odchodu kazatele Holečka: *Pouze šest rodin se shromažďovalo po osm let v neděli dopoledne a v pátek večer k modlitbám... V roce 1937 dal Pán v Zelově probuzení, které zasáhlo všecky sbory, které tam byly. Pán si jako svůj nástroj použil br. St. Vojnovského, kterého poznal br. Líbal v Lodži*

---

[85] Jeden z mála snímků, ke kterému máme podrobný popis: 1. řada zleva: Adolf Jelínek (později v Kanadě), Olga Svobodová, Marta Jelínková (Adolfova sestra, později v Čechách provd. Musilová), Karel Jelínek (Adolfův bratr, později v Žerotínově, pak v Kanadě); - 2. řada zleva: Josef Pospíšil (faktor, manžel Karoliny Zounarové), Emil Najman (tkadlec, manžel Emilie Pospíšilové), Evženie Jersáková (roz. Svobodová), Karel Jersák (dirigent, manžel Evženie Svobodové, 1945 v Čechách), Milena Zounarová (provd. Jelínková, později v Kanadě), Boleslav Svoboda, Josef Matějka (1922 v Zábřehu, zemřel v Kanadě); - 3. řada zleva: Karolina Pospíšilová (roz. Zounarová), Alžběta Burešová (švadlena z Lodže), Emilie Machová (učitelka), Marta Matějková (roz. Kovalská), Anna Jelínková (od r. 1920 v USA), Emilie Najmanová (roz. Pospíšilová), Bronislava Jersáková (roz. Hessová, otec Polák, evangelík). - Snímek vznikl asi roku 1919. Z popisu nevyplývá, zda uvedená manželství byla uzavřena před rokem 1919 nebo později.

[86] Tedy nejen skutečných členů, nýbrž i jejich rodinných příslušníků. - Míčan s. 26.

[87] Adolf Jelínek.

na shromáždění bratří letničních. Br. Vojnovský jezdil do Zelova každou neděli a skrze něho Duch svatý začal mocně obviňovat z hříchu Jaroslava Líbala, který do té doby žil bez Boha... Když pak ve velikém pláči činil pokání a vyznal svůj hřích před Pánem, byla mu dána milost... To, co bratr prožíval, byla tak veliká radost... a jako lavina se rozlévala z jeho srdce... Druhé mocné obrácení prožil Vladimír Pospíšil. Těžký zápas o víru prožíval několik dní. Pak během nedělního shromáždění pocítil takovou radost, že musel vystoupit a celému shromáždění vydal svědectví, že i jemu Pán Bůh odpustil hříchy. Duch Boží tak mocně působil, že celé shromáždění plakalo a mnozí, zvláště mladí, s velkým pláčem vyznávali své hříchy.. Touha po Božím Slovu byla veliká. Shromáždění se konalo každý den a trvalo tři až čtyři hodiny. V tomto roce 1937 navštívil Zelov misionář Josef Jersák z Německa a celý týden každý večer pořádal evangelizační shromáždění... V této době probuzení nám dodávala nadšení a radost píseň "Aj Pán slávy přichází!" Br. Jaroslav ji opsal z "Kytice písní duchovních". ...Není možné zapomenout na mohutnost toho zpěvu, když celé shromáždění nadšeně zpívalo celým srdcem i ústy, neb tu přítomnost Pána slávy všichni mocně prožívali... Stará modlitebna již byla malá, než aby se do ní vešli všichni, kteří se radovali ze spasení. Ale Pán, který je Předivný, pomohl. Bratr Josef Líbal u svého domu postavil novou, větší a pohodlnější modlitebnu... Ve sboru začal znovu pracovat pěvecký kroužek, sesterský kroužek a mládež. Nedělní škola měla až čtyřicet dětí. *Br. Vladimír Pospíšil byl od Pána obdařen darem vykládání Slova Božího, tak ho bratří starší sboru poslali do kazatelské školy, která byla ve Varšavě...*

< Modlitebna sboru svobodné církve reformované >

V roce 1939 přišla válka. Mnozí z mládeže byli odvezeni na práci do Německa. Br. Vladimír se dostal do Hamburgu na kazatelskou školu...

V roce 1945... zůstalo v Zelově jen několik jednotlivců, kteří se připojili k bratrské církvi baptistů a k církvi evang. reformované...[88]

Větší skupina zelovského sboru svobodné církve reformované se po reemigraci sešla s ostatními zelovskými reemigranty v severních Čechách v Novém Městě pod Smrkem. Krátký čas se scházeli všichni zelovští rodáci spolu v kostele a sboru českobratrské církve evangelické, ale touha některých po obnovení zelovského užšího společenství sboru svobodné církve reformované byla tak veliká, že se v roce 1948 pod vedením Vladimíra Pospíšila zas pokusili o založení samostatného sboru, který se však stal jen živou kazatelskou stanicí libereckého sboru Jednoty českobratrské. (Tak se nazývala v Československu od roku 1919 svobodná církev reformovaná.)

---

[88] HMT, Milerova pozůstalost, i. č. ND 6017; - Vzpomínky M. Ranšové byly zveřejněny v článku: Z historie Jednoty českobratrské v Polsku, in: Bratrská rodina 5/1977. - Srov. Země otců, s. 220-222.

4. Katolíci

Prvním katolíkem v Zelově byl František Košík,[89] syn Matějův a Magdalenin z Utraty, blízko Tábora ve Slezsku. Přišel do Zelova jako podruh nejpozději v roce 1811. Jeho manželka, Kateřina Nováková, byla také katolička a vdova Mariana Nováková, rovněž katolička, která zemřela v Zelově v roce 1825, byla snad Košíkovou tchyní. Košík se dostal do Zelova bezpochyby přes známost s táborskými Čechy. Možná, že byla manželka zelovského souseda Jana Švejdara Eva, rozená Košíková, jeho sestrou nebo vzdálenější příbuznou.

V roce 1832 bylo v Zelově mezi nájemníky už několik rodin polských katolíků. Ke katolíkům pařil i předek později evangelické rodiny Englovy, krčmář František Engl. Počet katolíků v druhé polovině 19. století rychle stoupal. Zatímco ještě v roce 1845 bylo v Zelově jen 64 katolíků, během dalších padesáti let se jejich počet více než zdesetinásobil.

Zelovští katolíci se přidrželi sousedních katolických farností a byli po dlouhá desetiletí spokojeni s tím, že jsou v evangelické obci bez problémů přijímáni. V prvním desetiletí 20. století začali usilovat o postavení katolického kostela, avšak to zelovští evangelíci nechtěli dovolit. K privilegiím, která dostali čeští kolonisté od pruského krále, když zakládali Zelov, patřilo bezpochyby i privilegium náboženské výlučnosti obce. Češi v Zelově je ale brzy nepřímo vzdali, když do svých domů začali přijímat nájemníky jiného vyznání. O několik desetiletí později jim prodávali i půdu, a tak se jinověrci stávali spoluvlastniteli Zelova. Přes pokojné soužití s katolickými spoluobčany z exulantské tradice ještě nevymizela vzpomínka na kruté pronásledování českých čtenářů Bible katolickými misionáři ve znamení krucifixu a na tvrdé způsoby, jakými byli nekatolíci v Čechách donucováni účastnit se zpovědí a procesí. Založení katolického sboru v exulantské kolonii většina Čechů odmítala.

11. dubna 1916 prodal jeden z nejvlivnějších členů evangelického reformovaného sboru, Władisław Gąsiorowski, katolickým spoluobčanům kus pozemku i s budovou starého pivovaru, který kdysi postavil jeho děd Josef. Noví majitelé si zakoupený pozemek ohradili, budovu si upravili a opatřili malou věžičkou, a získali tak skromnou, dřevěnou kapli, kterou nazvali kaplí Matky boží čenstochovské. Do Zelova pak dojížděl sloužit mši katolický kněz Bronisław Butkiewicz.[90]

Češi, kteří usilovali o udržení exulantského rázu Zelova, byli začínající stavbou katolické kaple překvapeni, ale marně se snažili jejímu pokračování zabránit. Se svou stížností u vyšších úřadů neuspěli. Bylo to v době první světové války za vlády německých okupačních úřadů. Policejní prezident v. Oppen, který přijel počátkem května do Zelova, aby věc vyšetřil, nenašel závažné příčiny, proč by kaple nemohla být postavena. Pouze *veřejné nošení "těla" o svátku "těla" se nedovoluje, protože by snadno mohlo povstati zbouření lidu*, bylo zapsáno do protokolu o schůzi členů evangelického reformovaného sboru.[91] Češi neměli pro svůj protest řádné zdůvodnění, protože nemohli předložit svou zakládací listinu, která se jim už v prvních desetiletích ztratila. Svá privilegia nemohli prokázat.

---

[89] Také Kosik.

[90] Většina dalších dat je převzata z jubilejní knížečky Cioskovy k 75. výročí založení katolického sboru v Zelově. Viz seznam literatury.

[91] 28.05.1916 (sig. S III.64).

Po první světové válce a po vyhlášení samostatné polské republiky začali katolíci v Zelově nabývat většího vlivu. V září 1920 žádal bełchatowský děkan biskupa o povolení zřídit filiální sbor v Zelově ve farnosti łobudzické, což mu biskup neodepřel.

První reemigrace potomků českých exulantů měla za následek příliv nového polského obyvatelstva do Zelova, čímž znatelně stoupl i počet katolíků v obci. Dřevěná kaple byla příliš malá. Katolíci pomýšleli na stavbu kostela a fary a na založení vlastního hřbitova. Získat ucelené pozemky nebylo snadné. Gąsiorowski se tentokrát vzpíral prodat katolickému filiálnímu sboru požadovanou část půdy u hřbitova. Prodal ji však Leonu Kosikovi,[92] který zakoupenou katolickému sboru půdu přenechal. V roce 1925 tak mohl být v Zelově založen katolický hřbitov a 29. prosince téhož roku podepsalo čtyřiapadesát osob žádost o zřízení samostatné katolické farnosti v Zelově. Dovídáme se z ní, že místo pro postavení kostela je už připraveno a že jako fara bude sloužit domek, který byl právě zakoupen. (Dosud přebývali katoličtí duchovní v *bílé škole*, o níž se evangelický reformovaný sbor se státem soudil.) Zelovští katolíci **obklíčeni sedmi tisíci Židů a Čechů* zdůvodňovali svou žádost tím, že se chtějí stát *obranou víry a polskosti.* Jako svůj první úspěch hlásili postavení kříže, *kterého tu po 120 let nebylo.* V této své výpovědi neměli katolíci zcela pravdu, protože na věži zelovského evangelického kostela se skvěl kříž už od roku 1823. Čeští exulanti však zacházeli s tímto symbolem velmi opatrně ze strachu, aby se nestal modlou, jak o tom vyprávěli jejich pronásledovaní předkové. Nechtěli především připustit v Zelově stavění božích muk, protože zobrazování Krista odmítali jako *rytinu* zakázanou Božím přikázáním.

9. srpna 1926[93] podepsal lodžský biskup Tymieniecki zřízení zelovské farnosti, do níž měly patřit obce Maurycov (dosud ve farnosti łobudzické) a Czarny Las (dosud patřil k Buczku). V únoru následujícího roku byly ještě přifařeny Požděnice a Herbertov a v roce 1932 také Ignacov a Weronika.

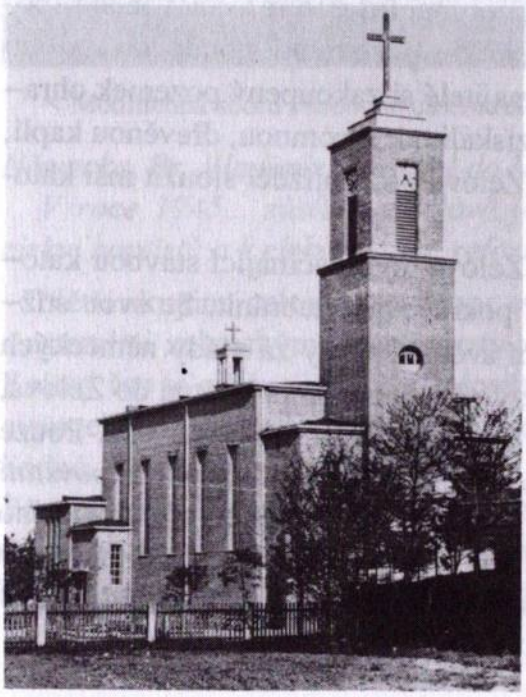

< Katolický kostel >

Nejpozději v roce 1927 začal katolický sbor stavět kostel. Plány připravil lodžský architekt Wiktor Gessler a stavbu vedl architekt Teodor Gałązka z Łasku. Dne 4. listopadu 1933 byla ještě surová stavba kostela, který nesl stejné jméno jako dosavadní dřevěná kaple, biskupem Kazimierzem Tomczakem posvěcena. Vnitřní vybavení bylo ještě nedostatečné a věž se stavěla teprve v roce 1935. Následujícího roku, 10. května, mohly být už pro zelovský katolický kostel posvěceny také tři zvony .

Počátek druhé světové války ochromil sborovou práci. Ve dnech 9. až 13. listopadu bylo zatčeno třiatřicet členů zelovského katolického sboru, mezi nimi i farář Zygmunt Zych a vikář Henryk Adamczyk. Oba duchovní byli v lednu následujícího roku z vězení propuštěni, ale v říjnu 1941 byl farář Zych i se svým novým vikářem Olszyńským zno-

92 Zřejmě potomek prvního katolíka v Zelově.

93 Tak Ciosek; - Olejnik (s. 81) datuje zřízení sboru k 01.10.1926.

vu zatčen a po čase zas propuštěn. Dojížděl pak do Zelova, kde mu bylo povoleno sloužit mši každé pondělí a úterý v soukromém domě Guderských. Povoleno bylo i zřízení katolického starobince, v němž v letech 1941-1945 žilo šest až dvanáct osob. Vyučování náboženství se konalo tajně v soukromém domě Františka Pruszaka.

Katolický kostel byl v době druhé světové války uzavřen a 6. října 1941 bylo v něm zřízeno skladiště. Faru zabral nejprve velitel "ochranné policie", později v ní sídlilo gestapo.[94]

Po válce, po reemigraci většiny zelovských Čechů a po imigraci Poláku z bývalých východních polských zemí, zaujal katolický sbor v Zelově určující postavení. Počet jeho členů stoupl v roce 1948 na 5 470 a v pozdějších desetiletích dosáhl téměř 10000.[95]

5. Luteráni

Od samého počátku českého Zelova byli mezi kolonisty i někteří muži původně německé národnosti. Byli s českými exulanty spřízněni, a proto se připojili k reformované církvi a převzali i exulantskou tradici. První Němci luterského vyznání se v Zelově usadili asi ve dvacátých letech 19. století, ale přibývalo jich jen pomalu. Více Němců se usadilo v Požděnicích, kde získali mezi tamními hospodáři převahu. Požděnická škola se stala zároveň modlitebnou, v níž se shromažďovali k bohoslužbám i luteráni ze Zelova.

V Požděnicích byla založena filiálka bełchatowského luterského sboru, která v roce 1857 čítala celkem 800 osob.[96] Třináctkrát do roka přijížděl do Požděnic farář z Bełchatowa. O konání pravidelných čtených bohoslužeb se staral požděnický německý kantor.

V důsledku rychlého rozvoje textilního průmyslu v první třetině dvacátého století stoupl v Zelově počet Němců luterského vyznání na několik set. Požděnická modlitebna už dávno nestačila, a proto luteráni plánovali stavbu kostela v Zelově. Osmdesát rodin chudých tkalců ukládalo pravidelně každý týden po 1 zł, až se sebralo 24 000 zł. Kromě toho se konaly sbírky v celé církvi. Syn německého požděnického kantora, lodžský optik Ritter, sebral na zelovský kostel 5000 zł mezi svými známými a příbuznými.[97] Také v zelovském reformovaném sboru byla počátkem roku 1931 konána sbírka na postavení

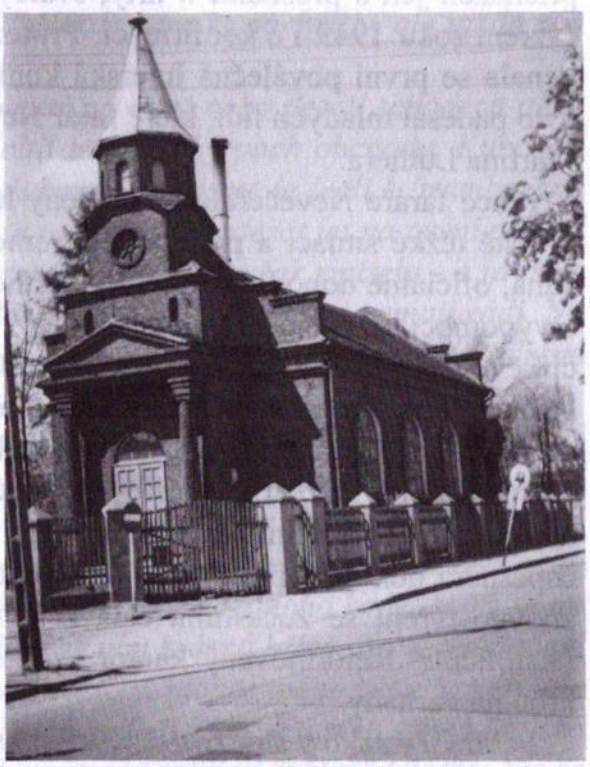

< Luterský kostel >

[94] Zarys, s. 70.
[95] Olejnik, s. 81.
[96] 60-LECIE KONSEKRACIJI KOŚCIOŁA GUSTAWA ADOLFA w ZELOWIE 19. maja 1996 roku. (Program jubilejní slavnosti.) - Archiv zelovského luterského sboru je v současné době, žel, nezvěstný.
[97] Tamtéž.

luterského kostela, při níž se sešlo 321 pzl.[98] Příspěvek přišel i z Německa od Gustav-Adolfského spolku. 27. září 1931 byl položen základní kámen ke stavbě a bełchatowský farář Jakub Gerhardt pečoval o to, aby stavba úspěšně pokračovala.

17. května 1936 mohl být luterský kostel Gustava Adolfa v Zelově slavnostně otevřen. Na slavnost přijel do Zelova biskup Julius Bursche. Vedle faráře Jakuba Gerhardta se jí zúčastnil také luterský farář Alfred Fredey z Łasku.

V roce 1940 se v Zelově konstituoval samostatný luterský sbor. Jeho prvním správcem byl farář Robert Liersch, kterého ještě téhož roku vystřídal farář Fuchs, ale i ten následujícího roku ze Zelova odešel, a o sbor se staral pouze kantor (a učitel) Freund.

Poválečná situace byla pro zelovské občany německé národnosti nanejvýš nepříjemná i nebezpečná. Bez ohledu na politické smýšlení, na vinu a nevinu, byli zelovští Němci šikanováni a olupováni. Reinhold Zozmann vypráví: **Moje manželka Genia měla tehdy 14 let. Když přišli do Zelova Rusové, byla hned od svých rodičů oddělena a vzata do Lodže do pracovního tábora. Vybírala brambory. Spát se muselo na holém betonu v jedné továrně. Já jsem byl také půl roku v Lodži. Později jsem až do roku 1948 pracoval načerno u sedláků - pouze za stravu. Teprve v roce 1948 jsem dostal práci v továrně a mohl jsem zas vydělávat peníze.*

Když se situace zelovských obyvatel německé národnosti stala zas přehlednější, začali se luteráni znovu organizovat. Zůstalo jich v Zelově a okolí asi šest set.[99] Protože byli bez kazatele, žádali častěji o službu reformovaného faráře Jaroslava Nevečeřala. Zpočátku přicházeli jen s prosbami o křty, svatby a pohřby, pak o posloužení Večeří Páně a počátkem roku 1949 i o konfirmaci. Protože kostel Gustava Adolfa byl ve špatném stavu, konala se první poválečná luterská konfirmace v reformovaném kostele. Konfirmováno bylo padesát mladých lidí, které farář Nevečeřal ke konfirmaci připravil podle katechizmu Martina Luthera.

Práce faráře Nevečeřala mezi členy luterského sboru byla spontánní. Luteráni byli ve zvláště těžké situaci a potřebovali pomoc. Když se obě konzistoře, luterská a reformovaná, oficiálně dohodly o službě reformovaného faráře mezi luterány, byla jejich dohoda o výpomoci už méně aktuální, protože v následujícím roce 1950 převzala polská luterská církev péči o svůj zelovský sbor sama. Od 1. října začal do Zelova dojíždět z Piotrkowa kazatel Jerzy Gryniakow, který sice teprve dokončoval svá teologická studia, ale už se staral o opuštěný sbor. Bohoslužby konal jednou měsíčně v reformovaném kostele.

Poválečnou zlobou zdevastovaný luterský kostel byl zatím opravován. Zničený oltář a křtitelnice byly nahrazeny oltářem a křtitelnicí z luterské modlitebny v Pożděnicích. Po úspěšném dokončení renovace mohl být kostel 26. srpna 1951 znovu otevřen. Slavnosti znovuotevření se zúčastnila celá zelovská křesťanská ekumena: reformovaní, baptisté i katolíci.[100] Reformovaný kantor Pospíšil vypomáhal ještě delší čas v luterském sboru hrou na varhany.

Farář Gryniakow sloužil zelovským luteránům více než 41 let.

---

98 07.05.1931 poslalo staršovstvo luterského sboru faráři Piaseckému za tento dar poděkování (Notatki II, s. 56).
99 Olejnik, s. 83.
100 Tamtéž.

VI

Ze života jedné zelovské rodiny

Vyprávějí Adolf (1899-1973) a Bohuslav (1911-1999) Jelínkovi

Adolf: *Když se dívám na svůj uplynulý život ve svých 73 letech, musím pokorně děkovat svému Stvořiteli, že mne tak milostivě vedl a chránil, že mi už v mládí dal poznat pravdu a přivedl mne k pramenu života, k samému Pánu Ježíši Kristu. Vděčen jsem svým milým rodičům, kteří mne od útlého dětství vedli v lásce a kázni k Bohu.*

Bohuslav: *Nemyslím, že to, co jsme směli prožívat, bylo něco mimořádného. Když se však ohlédnu zpět a ty všecky drobnosti seřadím do jednoho celku, vidím, jak moudře náš milostivý Bůh vše řídil a nás svou láskou provázel. I události, které se nám zdály bezvýznamné, vidíme s odstupem času v jiném světle.*

Po třiapadesáti letech, v roce 1976, jsem poprve zas přijel do Zelova. Přijeli jsme od jihu, směrem od Łobudzice. První polská ves, ke které se vázaly vzpomínky z mého dětství. Hned jsem se cítil jako doma. Tu bydleli Kovalských, co mívali ty dobré "gruchty". Chodívali s námi do shromáždění. V Piotrkovské ulici Matějkovi, Moudrý Jersák, Musilovi, Englova kamenice, zase Jersák. Konec Piotrkowské, kostel, zatáčka Sinkiewicza, na levém rohu Matějkovi. My děti jsme někdy pokřikovaly: "U Matějků na rohu visí pytel tvarohu. Kdo ten pytel poruší, ten si Anku vzít musí." Někde jsme to pochytily, ale nikdo nás za to netrestal.

Tam byl obchod u Laji. Byli to Židi. Šlo se dovnitř po osmi nebo deseti schodech a při otevření dveří zazvonil zvonek. Jako bych ještě cítil ten typický pach obchodu. Kupovali jsme tam slanečky z bečky. Musely se nejprve vyluhovat, pak jsme je jedli k bramborám, ke chlebu, někdy je naši marinovali. Tak mnoho se za těch třiapadesát let na první pohled ani nezměnilo. Všecko bylo jen trošku menší. Jezero i "torfjáky" však zmizely - a já jsem byl napomenut, abych nemluvil česky příliš nahlas, prý to někteří Poláci nemají rádi. Na ulici Sinkiewicza navazovala Vrbouka. Po pravé straně sborový dům svobodné církve reformované, soused Fibich a vedle stával náš dům...

Po druhé straně Sinkiewiczovy ulice byl dům Matějků, naproti nám byli Svobodovi - říkali mu Matros, protože byl na vojně v Rusku námořníkem. Byla to početná rodina. Měli velkou oplocenou ovocnou zahradu. Matros měl rád koně a také s nimi handloval. Koně - většinou hřebce - vypustili vždy na náves, aby se proběhli na čerstvém vzduchu. Dvě nebo tři osoby stály na obou koncích ulice a hlídaly. Pamatuji se na jednoho koně, který se mi zvlášť líbil. Byl světle hnědý a když se rozběhl, vlála za ním krásná hříva. Koně Svobodovi nezapřahali, pole neměli. Já jsem býval u Svobodů často. Chlapce mého věku neměli, ale to mi nijak nevadilo. Ve velkém cihlovém domě u nich bydleli Židé, a ti měli synka Mojška v mém stáří. S tím jsem kamarádil. Jednou u nich na dvoře zabíjeli "kóšer" telátko. Nic se mi to nelíbilo, protože mi připadalo, že se telátko dlouho trápí.

Svobodům se jednou narodilo dítě, ale brzy zas zemřelo. Pamatuji si, jak jejich nejstarší syn Frydek nesl v podpaží malou rakvičku na hřbitov. Pohřeb pro tak malého človíčka se nevypravoval.

Za Svobodovými byl prostorný dům a zahrada J. Pospíšilů. Strýc byl tkadlec, ale pro otce nepracoval. Takových faktorů jako byl otec, bylo v Zelově mnoho. Za Pospíšilovými směrem k lukám stál jeden velký cihlový dům, ve kterém bydlelo více rodin, většinou polských. Říkalo se tam u Bláziusů. Já jsem tam nikdy nebyl, bylo to tam jaksi tajemné - asi jen v našich dětských představách. Kousek za tím domem odbočovala cesta doleva. Doprava žádná nevedla, tam to patřilo strýci Zounarovi.

Od našeho domu směrem k městu, byl na naší straně za Fibichem a sborovým domem pekař Smetana. Příjemná vůně chleba! Pro nás byl ovšem přepych chleba kupovat, pekli jsme si ho sami. Dále směrem k rynku bydleli Kedajovi. Byli jsme s jejich Vilušem nerozluční kamarádi. Další byl pro nás vždy záhadný dům Englův. V jeho veliké oplocené zahradě byly propojené kanály, tu a tam překlenuté můstkem. Do zahrady nikdo nesměl. Starý pán hrál občas velmi hlasitě na gramafon. Skřípavé zvuky gramafonu nás děti děsily. Vždy jsme okolo domu rychle proběhly. Englovi měli jednoho syna, vrstevníka bratra Adolfa. Adolf mu prodal smyčec k houslím, ale Jarek s ním přišel zpět, že babička říkala, že smyčec za nic nestojí. Dostal tedy peníze zpět, ale my jsme mu pak říkali "babiččin Jaruš".

To, co já vím o svých předcích, znám jen z vyprávění mých starších sourozenců. Celkem nás bylo jedenáct dětí. Dvě zemřely ještě malé a osm se nás dožilo vyššího věku. Na bratra Julka jsem se z mého dětství vůbec nepamatoval. Setkal jsem se s ním po příjezdu do Kanady, a to tepve až v roce 1955. Sestru Martu si pamatuji také už jen jako hospodyňku.

Adolf: ***Dědeček Bohumil Jelínek*** *se narodil 21. prosince 1842 v Zelově. Oženil se s Alžbětou Hortovou. Měli tři děti: Bohumila, Alžbětu a Ludvíka. Strýc Bohumil měl vyšší školu. Stal se v Zelově obecním písařem, ale byl prý velmi pyšný. Ještě jako mladý člověk pak odešel ze Zelova a víc jsme o něm neslyšeli. Teta Běta se provdala za úředníka Millera, bylo to však nešťastné a bezdětné manželství. Teta brzy zemřela.*

Dědeček Jelínek byl prý velmi tichý a pilný člověk. Provozoval tkalcovinu ve velkém, to znamená, že pro něj tkalo více tkalců. Hotovou látku odesílal fabrikantovi do Lodže. Nevím, jak se to stalo a zda tkalcoviny zcela zanechal, ale v roce 1890 si pronajal od obce Zelova krčmu, které se říkalo arenda. Dědeček sám prý nikdy nepil. V arendě se také tancovalo a každá svatba šla z kostela rovnou do krčmy na náměstí. Někteří naši předkové měli tehdy přece jen asi široké svědomí. Jednou za hlučné zábavy se prý venku strhla bouře, blesk vnikl do krčmy a utrhl kliku od flašinetu, která vyletěla oknem ven. Naštěstí na flašinet právě nikdo nehrál.

Dědečkovi ještě nebylo ani 50 let, když zemřel. Na jeho hospodu si však pamatuji, ta ještě za mé paměti stála nezměněná. Za hospodou byl tmavý, kamením dlážděný průjezd. Ti, kteří přijeli s povozem a chtěli v hospodě nocovat, mohli tu nechat stát koně. Nad hospodou byla světnice, ve které sedávali lepší hosté a diskutovali někdy prý až do rána. Dědeček, jako majitel arendy, tam s nimi býval také. Když muži potřebovali jít v noci na malou stranu, šli nad ten průjezd. To se stalo dědečkovi osudným. Když se nevracel, šli za ním a našli ho dole v průjezdu v tratolišti krve umírajícího. Bylo to v zimě. Přinesli ho do světnice, ale zakrátko dokonal. Můj otec byl přesvědčen, že to byla vražda. Dokonce byli dva muži podezřelí, ale nebylo důkazů. Ta tragedie s dědečkem Jelínkem se stala v roce 26. ledna 1892.

*Otec mé matky, **dědeček Jan Rejchrt**, se narodil v Zelově v roce 1830.[1] Oženil se s Marií Tarabovou[2] a měli spolu osm dětí: Marie, Josef, Běta, Anna, Vilém, Emil, Karel a Karolina - moje maminka. Dědeček Rejchrt byl asi dosti bohatý, protože když se maminka vdávala, dostala věnem 1000 ruských rublů. To bylo hodně peněz. Dědeček nebyl piják, ale kořalku měl stále doma. Měl mnoho polností a přitom tkalcoval ve velkém. Byl přísedícím u soudu, což mu dodávalo veliké vážnosti. Stýkal se s zelovskou honorací, jako byl například Gąsiorovski, lékárník a jiní. Dědeček pořádal hony a rád své přátele hostil. Babička s tím měla velkou práci.*

Dědeček Rejchrt byl pokládán za moudrého a vzdělaného muže. Chodili za ním na radu v právních záležitostech. Přicházeli i Poláci z okolních vesnic, aby jim napsal dopisy, protože negramotnost byla tehdy velmi rozšířená...

O babičce Rejchrtové toho mnoho nevím. Jednou, to byla ještě mladší, když byla sama doma, přepadli v noci dům zloději. Dědeček byl s látkou v Lodži. Venku velká plískanice a hrozná tma. Zloději vypáčili okno a babička slyšela, jak jeden z nich povídal: "Co když procitne?" Ten druhý odpověděl: "Pak ji zas uspím." To babičku tak polekalo, že se na posteli ani nepohnula. Když byl šramot větší řekla: "Pšic, kočičko!" Tehdy toho nakradli dost - a nic se nenašlo.

Babička byla dobrou křesťankou. Patřila do baptistického sboru. Už byla vdaná, když se nechala [podruhé] pokřtít u Gámara. To bylo asi 2 km za Zelovem. Stál tam vodní mlýn. Před mlýnem byl rybník. Tam byla za studeného počasí pokřtěna ponořením. Dědeček jí nebránil, ačkoliv sám chodil do reformovaného kostela.

Nejstarší dcera Marie se vdala, ale rodiče tomu nepřáli, protože její snoubenec rád pil. Odstěhovali se do Ameriky. Žili dlouho v Clevelandu Ohio a měli spolu 12 dětí. Asi v roce 1910 nám poslali velký zarámovaný obraz celé rodiny. Byli to krásní lidé. Osm urostlých synů a čtyři dcery. Jen otec rodiny chyběl. Dozvěděli jsme se, že byl na svou ženu velmi krutý a často ji bil. Jeden syn si jeho kruté výstupy zapisoval, a když měl zápisů dost, podal proti vůli matčině žalobu a žádost o rozvod. Otec rodiny pak dostal znenadání doručen dekret, že musí dům opustit. Prosil ženu a děti, aby jej nevyháněly. Manželka by mu byla zas odpustila, ale děti jí to nedovolily.

Syn Josef Rejchrt si vzal za ženu nějakou Johanu. Johana se opíjela a jednou ji našli u plotu mrtvou. Strýc Josef pak chtěl odjet do Ameriky, ale neměl dost peněz. Vypůjčil si. Kdo mu půjčil 100 rublů, tomu hned zas 25 vrátil, prý jako úrok dopředu. Našel hodně lidí, kteří mu důvěřovali. V Americe mu štěstí přálo. Oženil se v Clevelandu s nějakou velmi hodnou ženou, bývalou misionářkou. Stavěl pak domy. Měl několik dětí.

Teta Běta si vzala za muže Viléma Jersáka. Bydleli na Požděnické Voli. Měli hospodářství a byli baptisté. Z jejich pěti synů se tři stali kazateli. Kromě synů měli ještě dvě dcery.

Teta Anna se vdala za Jana Zounara. Bydleli v Zelově. Teta Anna musela být v mládí velmi hezká. I ve stáří byla ještě hezká. Zounarovi byli velmi šetrní, ale když šlo o sbor, nešetřili. Strýc ve shromážděních také kázal, ale já jsem ho nerad poslouchal. Asi to pro mne bylo ještě moc hluboké. Vedle svého hospodářství ještě tkalcoval na ručním stavu. Tkal těžkou, červenou sypkovinu. Velmi brzy vstával. Jednou v noci z neděle na pondělí

---

1 Syn Gotlieba a Anny, rozené Koutecké. Rok narození podle Adolfovy sestry Marty (HMT sig. ND 6009/1).

2 Narodila se 28.12.1830, byla dcerou Pavla Taraby a Marie, rozené Najmanové.

vstal, rozsvítil a aniž by se podíval na hodiny, začal tkalčit. Jeho žena se probudila a říká: "Jane! Vždyť je ještě neděle!" Bylo teprve jedenáct hodin. Zastyděl se a šel si ještě lehnout a spal do čtyř do rána. Strýc Zounar měl těžkou záduchu, ale šňupal. Nos přitom udržoval dost v čistotě, až ve stáří byl nedbalejší.

Zounarovi měli pět dětí. Syn Jan zemřel v pěti letech na záškrt. Čtyři dcery se jmenovaly Alžběta, Amalie, Karolina a Milena.

Strýc Zounar měl vždy dvě dobré dojnice. Mezi lidmi, kteří si k nim přicházeli kupovat mléko, byl také nějaký Kin (pocházel z Němců). Jednou (nevím, jestli snad tetička prodala mléko, s kterým počítal, někomu jinému) se Kin tak rozzlobil, že jim večer ve stodole založil oheň. Shořela celá úroda. Střecha byla ze slámy a silný vítr roznesl hořící došky až kilometr daleko. Zounarovo stavení bylo o samotě, ale i vzdálenější sousedi byli všichni na střechách s vodou a hasili.

Strýc Zounar měl prak a velmi dovedně uměl z něho házet kamenim. Plašil tak hlavně vrány, které tropily škodu na polích. Když žito vylézalo ze země, vytahovaly zobákem jednu rostlinku za druhou. V Polsku bylo velmi mnoho vran. Mně ovšem jednou, když jsem právě pracoval na poli, zafičel kámen ze strýcova praku těsně nad hlavou.

Strýc Vilém Rejchrt si vzal za ženu Alžbětu Hovorkovou. Hospodařili v Požděnicích. Měli pět synů (Josef, Emil, Adolf, Robert, Jan) a tři dcery (Ema, Berta, Malča). Na strýce Viléma si nepamatuji, zemřel ještě poměrně mladý.

Strýc Emil Rejchrt studoval ve Varšavě a stal se profesorem chemie. Jeho manželka se jmenovala Wanda a byla židovského původu. Když přijeli na návštěvu do Zelova, spali ráno dlouho a my děti jsme musely chodit po špičkách. Bylo to panstvo, ke kterému jsme se nemohli přiblížit. Asi v roce 1912 dostali rodiče od Wandy telegram: "Muž po záchvatu zemřel." Strýc byl nemocen na srdce. Procházel se po zahradě, najednou upadl a byl konec. Moje maminka velmi žalostně naříkala, protože strýc žil bez Boha na světě. Na pohřeb do Varšavy nikdo nejel. Od Wandy přišel dopis, aby podepsali, že si nečiní nároky na pojistky po strýci, a tím vše skončilo. Děti po strýci nezůstaly.

Strýc Karel Rejchrt také studoval ve Varšavě, ale studium se mu příliš nedařilo. Dědeček se jednou nad ním tak rozčílil, že ho až chtěl zastřelit. Konečně však strýc dostudoval a ve Varšavě se oženil. Vzal si Polku z té rodiny, u které bydlel. Byla to evangelická rodina. Tetička byla k babičce a k celé rodině velmi hodná a upřímná. Strýc pracoval v kanceláři. Jednou napsal, že tlačí ten trakař života do kopce. Měli jedinou dceru Irenu. Asi dvakrát do roka posílali babičce balík s dobrými věcmi. Vnoučata pak babičku o to pilněji navštěvovala, pokud zásoby nebyly vyčerpány. Byla to zlatá babička.

Když za války 1915 ztratil strýc Karel ve Varšavě práci, přijel do Zelova, kde dostal práci u svého kamaráda z mládí Gąsiorovského jako písař v elektrárně. Bydlel nejprve u Zounaru a pak měl zas asi rok u nás svou světničku. Trpěl velmi revmatismem. Nemohl ohýbat nohy. Chodil, jakoby nohy byly umělé. Musel mnoho vytrpět. Hodně kouřil. Moje maminka a teta Zounarová se z něj snažily udělat křesťana. Zvaly ho do shromáždění církve svobodné reformované. Strýc chodíval většinou do kostela. Pamatuji se, že jednou přišel přece do shromáždění svobodného reformovaného sboru a sedl si do poslední lavice, kde už seděl bratr Hess. Strýc se s ním pozdravil. Nevím co to br. Hesse napadlo, že dal strýci políbení. Strýc byl uražen, prskal, utíral si kapesníkem ústa a milého bratra Hesse si dlouho měřil s opovržením. Po nějakém čase se vrátil strýc do Varšavy. Dlouho stonal. Jeho manželka se o něj věrně starala, až dotrpěl. V roce 1921 jsem jako polský

voják tetu navštívil. To už byla teta šedivá. Irena byla už také dospělá a právě se chystala dělat doktorát.

Bratři Rejchrtové se ve Varšavě psali Rajchert, protože Poláci nedovedli dobře vyslovit Rejchrt.

***Otec Ludvík Jelínek** se narodil 25. října 1870 a maminka, nejmladší Rejchrtova dcera Karolina, 3. srpna 1872. Karolina měla Ludvíka Jelínka ráda, ale na námluvy přišel Jan Ranš. Zatímco Ranš u stolu s rodiči vyjednával, přišel k Rejchrtům jako náhodou Ludvík Jelínek s kamarádem Andršem. Když si dávali sbohem a Karolina podala Andršovi u dveří ruku, vtáhl ji Andrš za dveře a už ji do světnice nepustil. Když Ranš odešel, šel na námluvy Ludvík Jelínek. Byla z toho v roce 1889 svatba. Karolině bylo šestnáct let a Ludvíkovi osmnáct.*

Maminka byla bohatá nevěsta. Mladí manželé měli snadný začátek. Otec snoval osnovy u nějakého Schillera. Tři osnovy denně, to byl velký výkon a obstojný výdělek. Maminka nikdy o tom nemluvila, zda se učila švadlenou, ale co ji pamatuji, vím, že šila. Měla hodně práce. Vidím ji, jak přivázala motouz ke kolébce, šlapala šicí stroj a přitom kolébala.

*V roce 1891 se rodičům narodil první syn **Karel**, za osmnáct měsíců **Julius** a v roce 1895 dcera **Dobromila**. Říkali jí Milka. Milce jedno oko utíkalo, šilhala, ale nebylo to ani tak ošklivé. O dva roky později (1897) se narodil **Adolf**, který však ve svém druhém roce zemřel na záškrt. 1. ledna 1899 v devět hodin, právě když v zelovském kostele zvonili, přišel na svět další syn - **Adolf**. V devět hodin se zvonilo na jeden zvon. Za dobrého počasí to bylo slyšet široko daleko. V deset hodin se zvonilo krátce po sobě ještě dvakrát na dva zvony, pak začínaly hned bohoslužby. Znělo to majestátně. Tatínek si zaznamenal, že jsem se narodil za zvonění zvonu v devět hodin. Byla to právě také neděle.*

*V roce 1902 se narodila má sestra **Marta** a o rok později **Anna Natálie**. V dalším roce vypukla rusko-japonská válka. Poláci se začali bouřit a žádali samostatnost. V Zelově byl neklidný a nebezpečný čas. Češi, především ti zámožnější, se obávali polských přepadů a loupeží. Rodiče spali jen na jedno oko, tatínek měl pod postelí sekeru, aby se mohl bránit. Tehdy už bydleli dědeček a babička Rejchrtovi v našem domě. Měli dvě světnice a my čtyři.*

Neklidný čas v Zelově pohnul rodiče k tomu, že se rozhodli odstěhovat se na Volyň. Tatínek tam zajel a koupil od nějakého krajana Chudoby hospodářství i s chmelnicí v Českém Boratíně nedaleko Lucka. Část naší chalupy a pole v Zelově pronajali rodiče Josefovi Matějkovi a my jsme se stěhovali do Boratína.

Přijeli jsme do Lucka vlakem. Tam na nás čekaly žebříňáky z Boratína, aby nás dopravily dál. Do Boratína to bylo ještě asi 10 km.

Hned na druhý den, sotva jsme se trošku poohlédli, přicházeli boratínští hospodáři, aby nás přivítali do obce. (Boratín byl celý český.) Selky přinášely dary: buchty, křížaly, sýry, veliké pecny chleba, kvočnu s kuřaty a podobně. Bylo to krásné přivítání, které nás velmi mile překvapilo. Bývalý majitel Chudoba s námi ještě nějaký čas bydlel. Přenechali jsme mu jednu světnici. Chudobovi měli syna Jana a dceru Mařenu. Když Mařena přišla večer pozdě domů, říkával jí Jenda: "Marouši, ty budeš dnes v noci vaděna." Nebo: "Marouši, ty budeš dnes v noci bita." Zanedlouho se od nás odstěhovali. Otec jim zaplatil v hotovosti a oni si koupili usedlost jinde.

Naši jeli na mužickou vesnici pro malá prasátka. Když je přivezli, byli Karel a Julius zvědaví, jak prasátka vypadají, a otevřeli nedočkavě jeden pytel už venku. Jedno prasátko vyskočilo a šup do blízkého lesíka. Už ho nikdo nechytil. Po čase ho lidé v lese zahlédli zdivočelé.

V Boratíně bydlelo asi padesát rodin. Pamatuji se na jména Škrabal, Luňák, Flengr, Opočenský. (Těch bylo několik rodin. Jeden bydlel na kopci, a proto mu říkali Vyšehradský.) Dále učitel Vlk, Janata, Baloun, Zajíček, Košťál. Mnozí přijali pravoslaví, protože jeden čas nesměl nikdo, kdo nebyl v pravoslavné církvi, koupit půdu.

V Boratíně byla půda velmi úrodná, ale rodičům se stýskalo. Zvláště mamince. Chodívala, když slunce zapadalo, za stodolu a říkávala: "Tam leží Zelov."

V době česání chmelu najímali rodiče na práci ukrajinské ženy. Poslední den, po ukončení práce, navázaly ženy na jednu tyčku papírové pentle a přišly v průvodu z chmelnice do stavení, kde na ně čekalo pohoštění. Když se najedly, posadily nás, menší děti, na židli, houpaly nás až ke stropu a u toho Ukrajinky zpívaly: "Moja pani, moja pani, bolit menja golova, dajtě menja horyločky, to ja budu zdorova."

Mužické vesnice v okolí byly ubohé chatrče, přilepené jedna ke druhé. Když někde začalo hořet, vyhořela zpravidla celá vesnice. Jejich polnosti ležely daleko, někdy až 20 km od vesnice. Přes léto tam pásli dobytek, domů ho ani nepřiháněli. Zahrady a ovocné stromy ve vesnicích nebylo vidět. Zato Boratín byl samá zahrada. I na hřbitově, který ležel naproti našemu hospodářství, bylo mnoho jabloní. Jednou v noci jsme slyšeli rány z brokovnice. Ráno jsme se dozvěděli, že pan Flengr, když se pozdě večer vracel kolem hřbitova domů, slyšel, jak někdo klátí stromem. Přišel blíž a viděl Ukrajince. Vystřelil dvakrát do vzduchu, Ukrajinci utekli a několik ještě ne zcela plných pytlů nezralých jablek nechali ležet.

Ovdovělá babička Jelínková se provdala za Jana Vintra na Michajlovku, blízko města Rovna. Měla prý Vintra ráda, ještě než si ji vzal dědeček Jelínek. Vinter se ale oženil se slečnou Jersákovou. Když mu pak žena zemřela, vzal si naši babičku. Babička ve svém druhém manželství mnoho dobrého neužila. Měla starosti s několika Vintrovými většími dětmi a Vintr se k ní choval hrubě. Často dostala výprask. Jednou to muselo být asi zvlášť zlé, protože nám babičku z Michajlovky přivezli na voze (bylo to k nám asi 50 km). Když ji maminka prohlédla, shledala, že je samá modřina. Naštěstí neměla žádnou zlomeninu, ale dlouho musela ležet. Babička pak už zůstala u nás.

V roce 1905 se nám narodil **Jaroslav**. *Mým starším bratřím se v Boratíně líbilo. V řece Stýru našli pěknou příležitost ke koupání. Řeka měla dno podobné křídě. Na břehu řeky stála loď s rybářskou sítí. Loďka bratry lákala, a když tam tak stála opuštěná, někdy si ji půjčili. Jednou využili příležitosti a chtěli lovit ryby. Rozprostřeli síť a chytili do ní velikého sumce. Táhli síť ke břehu, ale ryba sebou mrskala, až síť potrhala.*

Náboženský život v Boratíně připadal mým rodičům velmi povrchní. Nemohli se s tím smířit. Když Boratínským domlouvali, sousedé tomu nerozuměli: "Však si na to také zvyknete," říkávali. V neděli ráno měli sedláci ve zvyku jet nejprve s trakařem a kosou nasekat píci pro dobytek. Když nešli sami, poslali čeledína. Někteří jeli ráno na trh s třešněmi do Lucka. V 10 hodin byla ve škole pobožnost. (Kostel tehdy ještě neměli, ten postavili později, hned blízko nás na pozemku, který daroval pan Flengr.) Shromáždění vedl tehdy Jan Opočenský. Do Boratína přišli snad všichni Češi přímo z Čech koncem 19. století. Mezi Čechy na Volyni bylo mnoho katolíků, ale v Boratíně bylo hodně reformovaných.

Zajíčkovi v Boratíně byli baptisté. Bývalo u nich malé shromáždění, ve kterém kázal pan Zajíček. Začali jsme tam také chodit, ale tím jsme si pohněvali reformované. Rodičům se stále stýskalo po Zelově. Když pak přišla zpráva, že se dědeček Rejchrt necítí dobře, rozhodli se rodiče bez velkého rozmýšlení k návratu do Zelova. Hospodářství přenechali Opočenskému. Ten neměl peníze, aby zaplatil v hotovosti. Obě strany se dohodly, že Opočenský bude platit 8 % úrok. Nejstarší bratr Karel si Boratín oblíbil a nerad jej opouštěl. Sám tam však zůstat nemohl. Stěhovali jsme se i s babičkou Jelínkovou zpět do Zelova. Josef Matějka uvolnil byt v naší chalupě a my jsme se mohli vrátit do svého.

V roce 1906 jsme už zas byli v Zelově. Maminka byla celá šťastná, že je doma. Bratři vzpomínali rádi na Boratín, kde jsme však ve skutečnosti žili jen asi osmnáct měsíců.

V Zelově se opět tkalcovalo. Také bratři Karel a Julius dostali každý tkalcovský stav.

Dědeček Rejchrt se zas tak dalece uzdravil a bylo mu dobře. Ale jednoho dne šel do hospody, do společnosti kamarádů. Byl tam Jan Engl, Jan Smolný, Josef Hájek a jiní. Dědkové se snad trošku podchmelili a začali se vychloubat, co kdo ještě dokáže. Skákali nejdřív přes lavici a pak dokonce i přes nějaký stůl. Dědeček přitom nešťastně upadl a způsobil si nějaké vnitřní zranění. Přivezli ho domů na voze. Zůstal ležet, přidal se zápal plic a o šest týdnů později zemřel. Stalo se to v roce 1908, bylo mu 68 let. Pohřeb byl velice slavný. Přes noc stála jeho rakev v kostele. Farář Skierski měl pohřební řeč v kostele i na hřbitově.

Babička Rejchrtová se po dědečkově smrti přestěhovala do jedné světnice a druhou světničku měla babička Jelínková. Mezi oběma babičkami byl velký rozdíl. Babička Jelínková se u nás stravovala a soukala pro nás i fajfky. Ale kdysi po svatbě si u ní tatínek vypůjčil nějaké peníze, a ty si teď od něho vybírala. Nás děti posílala k řezníkovi pro salámy, ale nechtěla, aby to rodiče věděli. Salámy schovávala pod peřinu. Protože jí otékaly nohy, mazala si je kafrem a salám pak smrděl také kafrem. Nám dětem ze salámu po kousku nabízela. Po čase se jí u nás něco znelíbilo, a proto se odstěhovala k nějaké vdově. Často k nám však přicházela.

K babičce Rejchrtové jsme moc rádi chodili. Mívala pro nás schované suché kůrky, které nám mazala máslem. To byla pochoutka! Ráno zpívala pravidelně následující píseň:

"Ranní oběť nesu opět,
Bože, za šťastné povstání.
Dej, ať dnes mne také chrání
tvá pravice ode zlého,
nehodného slouhu tvého."

Večer zpívala: *"Pod večer tvá čeládka*
co k slepici kuřátka.
K ochraně tvé hledíme,
laskavý Hospodine."

Když hřmělo, i když byla bouře v noci, nikdy nespala. Zpívala "Bouře znamená soud Boží..." Dále si slova písně už nepamatuji.

1) Ranny Obět, nesu opět, Boże! za ſſkaſtné Powſtánj; o ak mne dnes také chránj, twá Prawice ode Zlého, y každého, Slauhy twého.

2) O Gežiſſi, Swětlo Duſſi! wzegdiž mi Paprsky ſwými, ak chodě Ceſtami ctnými, Práce ſwé dnes konám ſſkaſtně, ſobě y Bližnjm proſpěſſně.

3) Duchu Swatý, w Srdce wſátý, Wywolených Srdce mého, Strážným buď dnes y wždy mdlého; ak ſlauže zde Bohu wděčně, potom gſem s ujm w Nebi wěčně.

< Píseň v Elsnerově kancionálu >

Velké jmění po dědečkovi Rejchrtovi nezůstalo. Rozdal ho ještě za svého života. Babička byla velmi skromná. Zemřela po krátké nemoci v roce 1911.[3]

---

3 Snad 15.08.1915?

*V roce 1909 přišla na svět naše **Blažena**. Před ní se narodilo mrtvé dítě, které porodní babička zkrátka sama pohřbila.*

*O dva roky později se narodil **Bohuslav**.*

Bohuslav: *15. září 1911, ten den si musím celý svůj život pamatovat, a psal jsem jej na různé dokumenty už ve třech jazycích. Doma mne prý vítali na svět se smíšenými pocity. V ten slavný pátek, když přišla stará paní Danihelka se svým kufříkem (ta měla asi málo volných dnů), plakaly moje sestry, že jim zas ještě přibude práce. Jen Marta říkala, že prý měla ze mne radost.*

Adolf: *V roce 1911 odjížděla ze Zelova do Ameriky nějaká paní Pospíšilová. Moje sestra Dobromila nedala rodičům pokoj, až jí dali dovolení a peníze na cestu, aby mohla jet s sebou. Nerozuměl jsem tomu, že maminka tehdy tolik plakala.*

Ve stejném roce odešel bratr Karel pracovat do továrny do Lodže, zatímco Julius pracoval ještě doma. Byl velmi dobrý tkadlec na strakatinu, na tři člunky. V Zelově se ujalo jako novinka vyrábění plyše. Julius se také hned do toho pustil.

Julius měl pěkné kudrnaté vlasy. Rád si je načesával. Kupoval si drahé pomády a prostál víc než dost času před zrcadlem. Tatínka to zlobilo. Hrozil mu, že mu je, až usne, opálí smolkem. Ovšemže to nikdy neudělal. Avšak Julius měl také velmi rád holuby. Přinášel si je z okolních vesnic, svazoval jim křídla, aby si zvykli na jiný domov, ale oni mu mnohdy přece jen zas uletěli. Otce hněvalo, že Julius zanedbává kvůli holubům práci. Došlo to tak daleko, že otec jednou všecky holuby podřezal. Julius tehdy plakal, jakoby mu zemřel kamarád. Netrvalo však dlouho a přinesl si nový párek holubů.

Rodiče dostávali práci z Lodže od maminčina bratrance Konstantina Rejchrta. Pracovalo pro nás asi 20 tkalců - každý doma na svém stavu.

Měli jsme tehdy na chalupě ještě slaměnou střechu. Rejchrt z Lodže naléhal, abychom z bezpečnostních důvodů nahradili slámu na střeše lepenkou. Když na střeše začali pracovat dělníci, uletěli Julkovi holubi na kostelní báň a zůstali tam celé tři týdny. Až když byla práce na střeše skončena, přiletěli zpět. Byl jich zas už celý houf.

Rodiče měli stále služebné děvče. Někdy to byla i Polka. Jednou u nás sloužilo starší děvče, které neviděl. Říkalo se jí "nevidomá Anča". Snad ji měli rodiče z útrpnosti. Po ní to byla v roce 1911 Žofie, silné zdravé děvče, trošku poznamenané jizvami po neštovicích. Práce s fabrikací bylo moc. Na škrobení příze přicházela vypomáhat ještě jednooká Čápová. Protože naši měli doma stále velké zásoby bavlny a někdy i látky, pronajali si naproti ve zděném domě Friedricha Svobody dvě místnosti s velkou uzavřenou předsíní. Tam se pak provozovala fabrikace. V naší chalupě se uvolnilo. Mohly být postaveny další dva stavy. Rodiče přijali za tovaryše Josefa Slámu a Zieglera. V tu dobu se k nám zas přistěhovala babička Jelínková. Měla ve zvyku říkat služce: "Děuko má, to jsem slabá." Tovaryši hned opáčili: "Slabá, babička, slabá." Babička se proto zlobila. Služebná Žofka byla o hodně starší než tovaryši. Když měla čas, soukala jim cívky. Tovaryši ji škádlili a dělali všelijakou legraci, zvlášť když i babička Jelínková někam odešla a oni byli sami.

V roce 1912 šla práce naplno. Julius byl veselý mládenec a měl mnoho kamarádů. Vyjednal si s otcem, že bude placen jako tovaryš, měl tedy i peníze. Rád mlsal cukroví, ale stávalo se, že si zašli s kamarády k Židovi i na pivo. Jednou v neděli odpoledne, právě když šli lidé ze shromáždění, ležel Julius nedaleko modlitebny opilý a pozvracený v příkopě. Otec se velmi zlobil. Dopravili bratra do světničky, ve které bydlela dříve babička Rejchrtová, a tam spal do vystřízlivění. Tehdy ani nebyl bit. Hoši měli různé šelmovské

nápady: někomu odnesli žebřík třeba o deset stavení dál, jiným přivázali v noci zvenku dveře tak, že ráno musel hospodář vylézt oknem. Jinde položili klády přes cestu nebo ucpali komín. Všecky takové kousky byly připisovány na vrub Julkovi a otec vždycky moc láteřil. Někdy jsme si vysloužily i my mladší děti výprask. Na nás měl otec důtky. Byla to srnčí noha a na ní pět douhých řemínků. To to panečku přiléhalo. Ale dlouho důtky nesloužily. Snad vydržely jen čtrnáct dní. Vždy jsme nenápadně nařízli jeden řemen těsně u nožky. Při každém výprasku jeden řemínek uletěl, až vzal za své i ten poslední. Julius dostával výprask třtinovou holí. Tu měl otec dobře schovanou. Pamatuji si, jak jednou bratr dostával výprask a nevěděl, kam utéct. Měli jsme ve světnici sklep. Honem otevřel sklep a skočil dolů, ale otec za ním a naložil mu jich pořádně. Velkou vinu na trestání Julka mívala babička Jelínková, která na něj ráda žalovala. Maminka měla Julka ráda jako každé jiné své dítě a na její přímluvu zůstalo často jen při hubování.

Jednou v neděli, když jsme se chystali do shromáždění, prohlásil Julek, že půjde s tovaryšem Zieglerem k baptistům. Oni chodívali častěji k baptistům nebo do kostela. Rodiče s tím byli srozuměni. Avšak když jsme se vrátili ze shromáždění a kolem našeho stavení už prošli na cestě domů baptisté ze sousedních vesnic, mysleli jsme, že šli hoši místo k baptistům do kostela. Po chvíli se však vraceli i lidé z kostela, ale hoši nikde. Tatínek pojal podezření a šel přepočítat peníze. (Mívali jsme doma vždy větší obnos.) S hrůzou shledal, že chybí 40 rublů. Místo oběda spěchal na náměstí, najal Žida, který měl nejlepší koně, a honem do Łasku. Tam zahlédl hochy procházející se u nádraží. Čekali na vlak. Když však otec přijel blíže, Julek se ohlédl, otce poznal, přeskočil přes jakousi ohradu a otci zmizel. Otec chytil za ruku pouze tovaryše Zieglera. Zieglera přivezl domů a vyptával se ho. Ziegler tvrdil, že od Julka žádné peníze nedostal. Že chtěl jet domů na Volyň a Julek s ním. Tatínek tovaryše Zieglera už nechtěl déle držet. Odpracoval si ještě 14 dní, jak bylo ve smlouvě, rodiče ho vyplatili a Zigler odešel. Více jsme o něm neslyšeli.

Z Julkova útěku bylo doma veliké hoře a ve vsi velká ostuda. Po celém Zelově se vyprávělo, že Ludvíkům Jelínkům utekl syn a že vzal tátovi z pokladny tisíc rublů. Tak si to lidé zveličili.

Maminka pozorovala, že se služkou něco není v pořádku, a tak na ni uhodila. Služka se přiznala, že bude chovat. Rodiče hned poslali pro jejího bratra, který byl jejím poručníkem. Bydlel nedaleko nás. Spustil na sestru přísně, ale ta mu odsekla: "Nejsem první ani poslední." Žofka měla známost s nějakým Hovorkou, ale za otce dítěte prohlásila Julka. Když se jí pak po čase narodil chlapec, dala mu jméno Julius. Dítě však velmi brzy zemřelo a Žofka byla kojnou v jedné židovské rodině.

Julius si koupil lístek na vlak do Varšavy a z Varšavy pak do Rovna na Volyň. Když čekal ve Varšavě na vlak, přišel k němu nějaký muž a nabízel mu, že jej provede městem. Kus před nimi šel po ulici jiný muž, kterého si Julek příliš nevšímal. Když kousek po ulici ušli, vykřikl jeho průvodce s radostí: "Podívej, tamhle leží bankovka." Přišli blíže a skutečně tam leželo 5 rublů. "Když jsme ji spolu našli," povídá ten muž, "tak si ji musíme rozdělit." Skutečně dal Julkovi do kapsy 2 ruble a 50 kopějek. Netrvalo však dlouho, onen muž, který šel před nimi, se vrátil: "Ztratil jsem peněženku. Viděl jsem, že jste se pro něco shýbali. Jistě jste ji našli." Julkův průvodce zapíral, ale ten druhý muž se nedal: "Viděl jsem, že jste něco našel a dal jste to schovat tady tomu mladíkovi." Julek se bránil, ale cizí muž žádal, aby ukázal peněženku. Julek vytáhl svou peněženku s tím, že jsou to jeho peníze, ale muž prohlásil: "To je přesně ona." Vyrval mu peněženku z ruky a než se Julek vzpamatoval, oba muži utekli, každý v jinou stranu. Julek zůstal bez peněz. Naštěstí si

lístek na vlak zastrčil do vesty. Druhý den dojel hladový do Rovna a odtud šel pěšky 16 verst do Michajlovky.

V Michajlovce bydlel Pavel Rejchrt, maminčin bratranec. U toho našel Julek práci jako tovaryš. Našel si tam kamaráda, syna toho Vintra, co měl naši babičku Jelínkovou. Oba měli podobnou povahu a spolu vybíjeli svou energii na hloupostech: rozebrali Židovi vůz na dvě půlky a každou půlku odnesli na jiný konec vesnice. Jiný vůz rozebrali a vynesli na střechu a zas dali dohromady. Ucpávali komíny, někdy si posloužili i na uzeninách. Přesto měli Julka na Michajlovce rádi. Jeho musel mít každý rád. Byl veselý, při všech hloupostech dobrého srdce a co vzal do ruky, to se mu dařilo. Stýskalo se mu po Zelově. Dlouho v Michajlovce nepobyl. Uspořil si peníze na cestu a jel do Lodže za Karlem.

Bratr Karel byl od mládí vážný a hodný hoch. Rodiče s ním nikdy neměli starosti. Julka rád přijal. Bratři spolu bydleli, Julek dostal i nějakou práci v továrně, ale těžko se z toho užívil. Bratr Karel přijel na Velikonoce domů a přimlouval se za bratra, že by se Julius tak rád podíval domů. Otec řekl, že ho nechce ani vidět, ale maminka ho přemluvila. Na svatodušní svátky oba bratři přijeli a Julek s pláčem rodiče odprošoval. Otci políbil ruku a sliboval dobrotu. Nám, mladším sourozencům, přivezl cukroví a dobroty. Měli jsme velikou radost. Bratři však po svátcích zas odjeli do Lodže.

Na podzim dosáhl náš nejstarší bratr Karel věku 21 let a musel se hlásit k odvodu. Branci při odvodu tahali losy. Kdo si vytáhl vysoké číslo, měl naději, že dostane odročení, a někdy se na ně docela zapomnělo. Branci byli rozděleni do tří tříd. Jedni dostali červený bilet (ti museli v případě války narukovat jako první), druzí měli modrý bilet (ti měli být v případě války povoláni o něco později) a třetím byl vydán bílý bilet, který je zprošťoval vojenské povinnosti. Bratr Karel byl už tehdy věřící křesťan a ve sboru se za něj všichni modlili, aby nemusel na vojnu. Vojna trvala tři roky a málokdo tam šel s chutí. Karel si při odvodu vytáhl vysoké číslo. Při prohlídce u něj lékař zjistil srdeční vadu, a proto byl zproštěn vojenské služby. Asi za měsíc však přišla obsílka, aby se dostavil ke guberniálnímu lékaři do Petrkova. Kdosi totiž žaloval úřadům v Petrkově, že otec doktory podplatil. Než Karel odjel, šel otec na obec, dal písaři tři ruble, aby Karlovi vystavil onen bílý bilet na uznání vojenské neschopnosti. Přesto však byl v Petrkově bratr uznán za schopného. Všecky brance hned zavřeli do jakési ohrady. Karel ohradu přelezl a přišel domů, ale asi za týden přišla z obce obsílka, aby se dostavil do Łasku a nastoupil svou vojenskou službu. Prádlo měl už v kufru nachystané. Při loučení jsme všichni plakali.

Karel si musel odsloužit vojnu a prodělal i celou první světovou válku. Byl u sanity. Už v roce 1914 se však dostal v Haliči do zajetí. Pracoval pak v Itálii a v říjnu 1918 se z rakouského zajetí vrátil domů.

Sestra Dobromila se v roce 1913 v Americe vdala za Teofila Fibicha, původem také ze Zelova. Měli dvě děti. Švagr si koupil nové auto a vyjeli si na výlet. Pozvali k tomu ještě nějakou paní Dušíkovou s dcerou. Švagr byl ještě nezkušený řidič. Auto mu zůstalo stát na nechráněném železničním přejezdu. Než ho znovu uvedl do pohybu, přijel znenadání rychlík a katastrofa byla hotová. Paní Dušíková, Dobromila i její synáček byli mrtví. Dobromila držela na klíně dvouletou dcerušku. Ta byla vymrštěna z auta, ale zůstala naživu, téměř nezraněna. Švagr Fibich ležel čtrnáct dní v bezvědomí v nemocnici.

Julius se v roce 1913 vrátil z Lodže zas domů. Zas podnikal leccos s kamarády a stížnosti se opakovaly. Všecko, co se v Zelově nekalého stalo, bylo připisováno na jeho vrub.

Matějka otce zastavil a spustil: "Ten váš pacholek nám naházel do studně pařezy." Co Julius udělal i u čeho nebyl, ze všeho byl obviňován. Mnozí lidé rodiče proto litovali. Poláci říkali: "W każdem rodzie, jest co bodzie." Česky: "V každém rodě je co trká."

Jan Kimr, Karel Jersák, Karel Faflák a Josef Matějka se chystali jet za prací na stavbu dráhy do Kanady. Julius se také nadchl a chtěl jet s sebou. Už mu bylo dvacet let, a proto nebylo snadné obdržet pro něj pas. Tatínek musel na obci podplatit. Julius dostal na cestu 200 rublů a po vřelém rozloučení odjel do Kanady. Cesta trvala tři týdny a Julek trpěl mořskou nemocí. Po roce se Karel Faflák a Josef Matějka vrátili do Zelova. Julius by se byl také rád vrátil, ale bál se cesty po moři. Jan Kimr zůstal v Kanadě u Alberta, zatímco Jersák a Julius jeli do Ameriky. Jersák v Americe obchodoval s kořalkou. Při havárii se svým nákladním autem zahynul.

Julius poslal rodičům peníze, které mu dali na cestu, což rodiče mile překvapilo. V Clevelandu Ohio našel dobrou práci. Oženil se pak s Marií Špringlovou ze Zelova a usadili se v Hopkins Minnesota. Když Marie napsala rodičům do Zelova, že si vzala Julka Jelínka, moc je nepotěšila. Špringlovi se obávali, že Julius bude špatný manžel. Marie byla od mládí baptistkou. V Hopkins si postavili baptisté kostel. Tam začalo Julka obviňovat svědomí a hledal cestu k obrácení. Uvěřil v Boha a svědčil o něm horlivě i jiným. Teprve ve stáří poznáváme, jak Bůh s námi, hříšnými lidmi, milostivě jedná. I když se mu všelijak vzpíráme, přece nás stále miluje.

Julius a Marie si koupili v Hopkins kus pole, postavili dům a obdělali zahradu. Marie vozila do města na trh maliny a jahody. Julek byl dobrý hospodář. Devětatřicet let přitom pracoval (v továrně na zemědělské stroje) v Minneapolis Moline Company. Zručně tam vyráběl třeba plechová kolena k mlátičkám. Zaplaceno dostal od kusu, a protože nedělal žádné zmetky, přišel si na pěkné peníze. Jemu i jeho rodině (měl jednu dceru Evelyn) se vedlo velmi dobře.

Naše babička Jelínková byla zvláštní. Snad nepřála tak docela ani svému jedinému synovi. Zas se jí u nás něco znelíbilo a zas se odstěhovala k vdově Vichkové. Nebylo to daleko od nás. Pokud byla zdravá, vydělávala si soukáním příze. Když jí nestačilo, vybírala si od našeho otce. Brzy onemocněla a paní Vichková ji nemohla opatrovat. Přivezli ji tedy k nám. Nemoc se horšila a bylo vidět, že to s babičkou spěje ke konci. Pochovali jsme ji slavně, ale ani jsme moc neplakali. Nějaký den po pohřbu přišla paní Vichková a přinesla z babiččiny pozůstalosti otci směnku na 200 rublů. Byla to ona směnka, kterou otec své matce dal, když si od ní po svatbě vypůjčil peníze, a na kterou si babička pak po zbytek života u tatínka vybírala peníze. Nakonec dala směnku paní Vichkové a řekla jí, aby si peníze u tatínka vyzvedla. Paní Vichková však řekla: "To není moje, to mi nepatří, vemte si ty papíry." Tak to skončilo s naší babičkou.

Moje dětství bylo až do roku 1914 bezstarostné. Když jsem měl trošku volného času, nejraději jsem se rozběhl na louky. Tam se stále něco dělo. Zajímalo mne zvlášť lovení ryb. Když právě nikdo ryby nechytal, obhlížel jsem, kde je ryb nejvíce. Karel a Julius si na otci vyprosili síť. Chodil k nám pak nějaký čas hrbatý Valtr se ženou a pletli u nás rybářskou síť. Když byla hotová, udělali jsme pro ni na míru kulaté klacky: jeden kratší napříč a dva delší podél. Kovář je okoval a spojil kroužky. Ukázalo se však, že síť je příliš plochá. Znovu musel přijít Valtr s manželkou. Udělal uprostřed velký otvor a pletl dále. Ulovená ryba se totiž musela zachytit v ocasu sítě. Karel a Julius byli horliví rybáři.

Často šli večer lovit a já s nimi. Někdy se přidal i otec. Ovšemže to byl určitý druh pytlačení. Nikdo jiný v Zelově tehdy síť neměl. Ryby nám náramně chutnaly, ale kuchání a škrabání ryb jsem se vyhýbal. Když později Karel a Julius už nebyli doma, chodil jsem na ryby s kamarádem Karlem Matějkou.

< Rodina Ludvíka Jelínka v roce 1913[4] >

Doma jsme měli ovocnou zahradu s rybízem, angreštem, švestkama a hruškama. Višně a jablka otec kupoval. Byl to jeho úkol. Vždy ve středu, když byl trh, šel někdo z nás dětí s otcem na trh, abychom pomohli dopravit koupené věci domů. Tatínek si v zimě v létě stíral z čela pot. Měl slabé srdce. V mládí mu lékař prorokoval, že se dožije jen 28 let. Přes své slabé zdraví nadělal tatínek práce víc než zdraví siláci.

Můj kamarád Karel Matějka bydlel hned naproti. Kamarádil jsem i s jeho bratrem Kostkem (Konstantinem), ale ten měl ještě jiné kamarády, a proto jsem se na něj nemohl spolehnout. Řekl mi, abych odpoledne přišel, ale nečekal na mne, odešel s jinými. Přesto jsme spolu strávili mnoho času: pásli jsme krávy, pekli brambory a učili jsme se kouřit. Schovávali jsme tabák na louce. Někdy nám zmokl a museli jsme ho znovu sušit. Někdy přinesl Kostek k pečeným bramborám máslo nebo herinka. Také jablka jsme někdy pekli. Nejzajímavější bylo pasení krav, když už byl sklizen torf (rašelina). Dobytek se nemusel tolik hlídat. Když nám spadlo dobytče do vody, museli jsme mu pomáhat ven. Někdy si však pomohlo samo. Plavalo, až našlo mělčinu a mohlo vylézt.

Měl jsem velmi rád hudbu. Učil jsem se na housle, ale to nebylo, co jsem si přál. Naučil jsem se hrát na kytaru. S mým kamarádem Antonínem Andršem, který hrál dobře na housle, jsme strávili mnoho pěkných chvil. Teofil Tuček hrál na mandolinu a krásně na list. Já jsem ho doprovázel na kytaru. Rád na to vzpomínám.

U sousedů bydlel v podnájmu můj kamarád Josef Najman s rodiči. Jeho otec byl dobrý křesťan a starší v evangelickém reformovaném sboru. Jeden čas byl také pokladníkem a občas si z církevní pokladny vypůjčil peníze, až zjistil, že má veliký schodek. Aby ho

---

[4] Děti zleva: Anna, Bohuslav (na klíně), Marta, Adolf, Blažena, Jaroslav.

vyrovnal, musel prodat své hospodářství a jít do nájmu. Soused měl v plánu strhnout slaměnou střechu a nahradit ji lepenkovou, tak jako to udělal náš otec. Krátce předtím, než měli přijít dělníci, dal soused Najmanům přečíst anonymní dopis, ve kterém mu někdo vyhrožoval, že mu chalupu podpálí. Najmanovi přišli s dopisem k nám. Lámali jsme si hlavu, kdo by mohl mít na tom zájem, podpálit sousedovi stavení. Nakonec jsme pojali podezření, že si soused napsal dopis sám, protože do staré chalupy nechtěl tolik investovat. Domluvili jsme se, že budeme po nocích hlídat, protože oheň v blízkosti by byl i pro nás nebezpečný. Oddechli jsme si teprve, až když přišli dělníci a strhli slaměnou střechu.

Ve 14 letech jsem se začal učit tkalcovat na mechanickém stavu nejprve u Špringlů, ale dlouho jsem tam nezůstal. Bratr Kovalský, který byl u "svobodných", měl také nějaké stavy. Rodiče se za mne přimluvili, aby mne vzal do učení. Na jaře v roce 1914 jsem mořil rodiče, aby mne pustili na práci do Lodže. V Lodži pracovalo mnoho známých a výdělky tam byly dobré. Otec konečně svolil. Do Lodže jsem potřeboval pasport. Otec se vypravil na obec, dal písaři tři ruble a písař pravil, abych si večer pro pasport přišel. Fotografie se tehdy do pasů ještě nedávali. Večer jsem šel poprve v životě na úřad. Cestou jsem si v duchu sestavoval, co na úřadě řeknu. Písaři byli grobiáni a všemi lidmi, kteří neměli vyšší vzdělání, pohrdali. Polská inteligence byla vůbec velmi domýšlivá. Už v síni obecní kanceláře jsem smekl a když jsem se dostal až k písaři, spustil jsem: "Proszę pana, już gotowy ten paszport?" Tlustý písař Woznakiewicz odpověděl: "Dopiero się gotuje, idi za drzwi a poczekaj." Čekal jsem asi hodinu, než jsem se znovu odvážil ohlásit. Když jsem vstoupil, vojt Jersák mne zahlédl, kývl na mne a podal mi pas.

Přijel jsem do Lodže jako nesmělý vesnický chlapec. Ubytoval jsem se u rodiny Pusegelovy, u které dřív bydleli Karel a Julius. Paní Pusegelová byla mým bratřím druhou mámou. Jednou, v době, kdy u nich bydlel Karel, přijela celá rodina Pusegelova o Velikonocích na čtyři dny do Zelova. Pusegelovi byli známi také pod jménem Zajdel. Za ruskojaponské války byl pan Pusegel zapleten do politiky a někdo ho udal pod jménem Zajdel. Dobře se z podezření vyvlékl, když předložil doklady, že se jmenuje Pusegel. Byt u Pusegelů byl za tři ruble týdně se snídaní a večeří. Pusegelovi byli Němci. Bydleli ve čtvrtém poschodí ve dvou pokojích a kuchyni. Měli čtyři dobře vychované děti, ale v malém bytě bylo dost těsno.

V Lodži byla továrna u Babata. Obrmistrem tam byl Čech Bradler. Češi byli dobří a svědomití tkalci. Muselo se pracovat čistě. Surové, nemandlované látky byly posílány do Ruska. Vyráběly se většinou bavlněné a vlněné látky na panské šaty. Kazatel Procházka se s Bradlerem dobře znal a koho doporučil, toho Bradler přijal. (Když kazatel Procházka přijížděl do Zelova, býval u nás ubytován a hoštěn tak, že se nám dětem jen sbíhaly sliny. Bývala většinou nudlová polévka, pečená kuřata a černé knedlíky.)

Zašel jsem hned do "spolkového domu" v Petrkovské ulici číslo 275, kde bydlel kazatel Procházka, s prosbou, aby mi napsal doporučení panu Bradlerovi. Kazatel Procházka slíbil, že se přimluví, a až budou nějaké stavy v továrně volné, že pan obrmistr pro mne pošle. Dlouho jsem nečekal. V neděli ve shromáždění mně slečna Karla Burešová, která v Babatově továrně pracovala, přinesla vzkaz, abych v pondělí v 6 hodin ráno přišel do práce. Ještě v neděli odpoledne jsem šel až k továrně, abych si změřil, jak dlouho mi cesta bude trvat. Bydlel jsem v ulici Wulczańské. Tou jsem musel jít až na konec a pokračovat ulicí Staro-Wulczańskou, ve které stála továrna. Cesta trvala 30-40 minut.

V pondělí jsem si přivstal a se strachem jsem šel k panu Bradlerovi, před kterým se třásli i zkušení dělníci. Takové byly tehdy poměry. Za jednoho dělníka mohli mít v továrně

deset jiných. U Babata poměrně dobře platili. Vrátnému jsem řekl, že mne objednal pan obrmistr. Vpustil mne do dvorany a tam jsem čekal. Za chvíli přišel asi čtyřicetiletý přísný pán prostřední postavy. Mluvil krásně česky. Řekl jsem mu, že mne doporučil kazatel Procházka. Asi jsem na něj moc dobrý dojem neudělal. Řekl: "Dejte se nějak dohromady - takový mladý člověk." A hned se zeptal: "Umíte kolorovinu (tj. strakatinu) na dva člunky?" Ve svém překvapení a ze strachu, že by mne nevzal, jsem mu zalhal, že umím. Šel se mnou do hučící továrny, zavedl mne ke dvoum stavům, uvedl je do provozu, řekl, že tu mám pracovat, a odešel. Červený až po uši neměl jsem tušení, co budu dělat, až dojde cívka u koloruvky. Jak živ jsem na takovém stavu nepracoval. Druhý stav byl jen na jeden člunek, to jsem uměl. Když se mi ten záhadný stav zastavil, nevěděl jsem, co si počít. Jedna dělnice vedle mou nouzi zpozorovala, přiběhla, dala vše zas do pořádku a stav pustila. Dával jsem pozor, brzy jsem to pochopil, ale neměl jsem dost prakse. Druhý den jsem pozdě zpozoroval, že se mi na samém kraji utrhla niť. Udělala se tam na tři coule díra. Zdálo se mi to nepatrné, navedl jsem tedy nit a nechal stav běžet dál. V kantoře, to byla místnost, ve které látku kontrolovali, látku prohlédli proti světlu. Poslali pro mne slečnu, abych přišel do kantoru. Ukázali mi mou chybu a napomenuli mne, že se vyžaduje práce bez chybičky. Kdo byl pro chybu třikrát zavolán do kantoru, toho propustili. Brzy se mi přihodila zase nehoda. Nevím, jak se to stalo, nebylo to mou vinou, že člunek nedošel včas na místo. Utrhla se osnova na šíři člunku, asi 12 coulů. Zavolal jsem mistra, on to spravil, ale brzy mne zas volali do kantoru. Byl jsem z toho nešťastný, šel jsem za panem Bradlerem a prosil jsem ho, aby mi dal jen jeden stav. Ženatí muži měli totiž každý jen jeden širší stav. Tam to byla hračka stav uhlídat. Na širokých stavech se také více vydělalo. Pan Bradler mi mou žádost odepřel, a proto jsem se asi po deseti dnech rozhodl z továrny odejít. Když jsem v neděli přišel do shromáždění, už to kazatel Procházka věděl, že jsem od Bradlera odešel. Vyhuboval mně proto a ještě více hubovala Karla Burešová, jak prý kazatel Procházka vypadá, když někoho doporučí a on mu to tak vyvede.

Našel jsem práci v jiné továrně. Mistrem tam byl pan Skála. Dostal jsem široký stav, ale nebylo dost cívek. Jeden druhému je bral pod rukama. Stále jsem musel čekat, a tak jsem málo vydělal. Odešel jsem do jiné, malé továrničky. Tam byla práce na 12 šaftů, osnova ze třech válů, snad asi dvacet barev a mnoho zlatých nití. Osnova však byla shnilá, takže stále jen navazovat a navádět. Mistr mi sliboval, že až obdělám tu osnovu, že mi dá lepší práci. Snažil jsem se, abych byl brzy hotov, ale když založili další osnovu, shledal jsem, že to není lepší. Když mi mistr jinou práci nedal, řekl jsem, že tu pracovat nebudu. Zas jsem celý týden hledal po továrnách práci. Nic jsem nenašel a peníze jsem už neměl. Začal jsem přemýšlet o tom, jak pěkné to bylo doma, a že to v té začouzené velké Lodži (tehdy měla asi 200 000 obyvatel) pro chlapce z venkova nic není. Zašel jsem ke Konstantinu Rejchrtovi, pro kterého otec pracoval, vyžádal jsem si na otcův účet tři ruble, rozloučil jsem se s paní Pusegelovou a odjel vlakem do Lasku. Z Lasku jsem se dostal domů dostavníkem. Rodiče mne rádi přivítali. Tušili, že to tak dopadne, ale nechali mne zakusit samostatného života. Celkem jsem byl v Lodži asi šest týdnů.

V Zelově jsem zas začal pracovat ve Špringlově továrně, a sice u Josefa Matějky, který tam po návratu z Kanady pracoval jako mistr a zároveň obsluhoval lokomobilu, poháněnou plynovým uhlím. Někdy byla moc cítit, bolela z toho hlava. V továrně pracovalo na šedesát dělníků, práce šla dobře a dělníci vydělávali šest, osm, někdy až dvanáct rublů týdně. Dělníci si žili blahobytně. Někteří dokonce kupovali u řezníka na úvěr a utratili celou výplatu už předem. Když pak v létě 1914 vypukla válka, práce v továrně se zastavila

a kdo si nic nenašetřil, měl nouzi. Brzy se ale i ti, kdo šetřili, dostali do potíží, protože peníze ztrácely rychle na ceně.

Moji rodiče měli neradi starosti s polnostmi. Všecky své úspory měli v hotovosti. Půjčovali peníze po stovce nebo po dvou na 8 % úroku. Když přišla válka, měli jsme jen tu chalupu, asi hektar pole a kravičku ve chlévě. Bylo nás doma ještě šest dětí a sedmé se mělo narodit. V listopadu 1914 jsem byl s otcem ve mlýně. Otec jaksi neměl stání. Nechal mne tam samotného čekat a šel domů. Já čekal, až na mne přijde řada, ale nebyla voda. To se stávalo, když sousední mlýn nemlel a vodu zadržoval. Mlel jsem obilí až v noci. Druhý den se otec vrátil a zvěstoval mi, že mám malého bratříčka **Miloslava**. *Těžko jsme sháněli někoho, kdo by nám mouku zavezl domů. Všude bylo ruské vojsko. Vojáci často nutili sedláky, aby vozili náklady. Někdy se vrátili vozkové domů až za čtrnáct dní s jinými, chromými koňmi. Někteří se vůbec nevrátili, jiní se vrátili až po ukončení války.*

Otec koupil hejno hus, ty jsme krmili a zabíjeli a jedli. Příštího roku koupil otec v Požděnicích u Matyse načerno pytel mouky. Řekl, abych si někoho obstaral, kdo by mi mouku večer za tmy pomohl donést domů. Šel se mnou Josef Najman. Otec nám dobře nevysvětlil, u kterého Matyse mouku koupil. Přišli jsme k jinému. Pozdravili jsme a já říkám: "Tak jsme přišli pro tu mouku." - "Hm," odpověděl Matys a vybídl nás, abychom se posadili. Měli dvě děvčata a vypadalo to, jako bychom přišli za děvčaty. Mně bylo 16 a děvčata byla starší. Sedíme a sedíme, až jsem zase začal o mouce. Nakonec jsme se přece domluvili a šli jsme k jinému Matysovi. Mouku jsme dostali, rozdělili do dvou pytlů, hodili pytle na záda a nesli je asi 3 km přes louky a vodu. Zadem přes pole jsme přišli domů. Mouku jsme schovali do sena. Nesmělo se mít víc mouky, než jaký byl příděl. Za nějaký den jsem šel s otcem do vesnic na rakouskou stranu. Koupili jsme zas hejno hus a hnali je 4 km přes louky domů. Hraniční hlídka stála na silnici. Na loukách bylo mnoho vody, museli jsme si zout boty, ale vše dobře dopadlo.

S těžkým srdcem jsem musel zavést našeho tučného psa Boska k Friedrichu Matějkovi, co měl za ženu moji sestřenici Bětu Jersákovou. Běta měla tuberkulózu a Bosek měl posloužit jako lék. Domu jsem náhradou přivedl jiného, hubeného psa. Lék však nepomohl, Běta za krátký čas zemřela.

Když v roce 1915 tkalcovina nadobro přestala, měli jsme jen trošku práce na poli. Otec začal chodit do knihovny a vypůjčoval si knihy. Většinou to byly české dějiny s mnohými ilustracemi. Také jsem si v nich rád čítával.

Každé ráno jsme mívali doma ranní pobožnost. Nejdříve jsme zpívali, pak otec četl z Bible. Po čtení jsme všichni poklekli a tatínek (někdy také i maminka) se modlil.

Bohuslav: *Tatínek byl písmák. Slyšel jsem od starších sourozenců, že když jsme my děti dělaly rámus až hrůza, že tatínek dovedl soustředěně číst a nic ho to nerušilo. Maminka však na knihy neměla čas. Neznali jsme ani nějaké pomazlení, na to také nebyl čas. Ale to ostatně tehdy nebylo ani zvykem. Rodiče nás vychovávali v Boží bázni tak, jak tomu nejlépe rozuměli. Tatínek byl pokladníkem ve svobodné reformované církvi.*

Adolf: *V říjnu 1915 Němci dovolili, aby u Špringlů v továrně byly zpracovány zbytky osnov. Šel jsem také pracovat. Jednoho dne před polednem přišla za mnou sestra Marta celá uplakaná a nemohla mi ani říci, co se stalo. Pochopil jsem, že je doma zle. Zastavil jsem veřtat a běžel domů. Čekal mne hrozný obraz: otec ležel na posteli, jen tak bez peřiny, oči obráceny v sloup, u úst pěnu, zuby pevně stisknuty a prsa silně pracovala. Zpráva o otcově nemoci se rychle šířila. Přiběhla jedna sousedka, žena pekaře Smetany,*

začala otcem lomcovat a křičet: "Strejčínku, co to děláte, neumírejte, máte ženu a děti!" Přišel také německý žandarm a poslal někoho pro felčara (doktor tehdy v Zelově ještě nebyl). Felčar řekl, že je to apoplexie - mrtvice. Dal nám nějakou tekutinu, abychom mu ji lžíci dali, až mu budeme moci otevřít ústa. Otec se z bezvědomí už neprobral. Zemřel 8. listopadu 1915.

Pohřeb byl až v úterý. Vzkázali pro kazatele Procházku do Lodže, pan farář Radechovský s paní také přišli. Veliký zástup přátel a známých doprovázel černou rakev v pohřebním voze. (Pohřební vůz byla tehdy v Zelově novinka.) Za rakví nás šlo s maminkou šest sirot. Milošovi ještě nebyl ani rok, toho jsme nechali doma. Maminka moc plakala a my všichni také. Kazatel zahájil písní "Co činí Bůh, vše dobré jest". Poslední verš byl "...a nakonec pak poznám přec, až celé světlo dá mi, jak věrně smýšlel s námi." Otci bylo 45 let.

Bohuslav: *Vidím tatínka, sedícího na nízké stoličce, jak dělá šišky pro husy. Najednou se zvrátil dozadu a už se neprobral. Já jsem neměl na pohřeb vhodné kalhoty, dostal jsem vypůjčené, ale cestou se mi přihodilo neštěstí a kalhoty se musely prát.*

Adolf: *Někteří lidé měli zato, že se otec nachladil, když jsme hnali ty husy z vesnic přes louky, jiní zase, že to bylo z toho, že se otec ráno rozčílil. (Otec se rozčílil často, byl velmi vznětlivý.) Nějaká příčina smrti se vždycky najde. Věděli jsme, že nám nastane bez otce jiný čas. Já jsem byl z dětí doma nejstarší. Nebylo mi ještě ani 17 let.*

Jednoho dne šla matka do chléva, aby vypustila husy. Husy však v chlévě nebyly. Někdo vykopal pod chlév díru a husy ukradl. Měli nás stále ještě za bohaté Jelínky.

Mně připadl úkol dělat hospodáře. Odvozil jsem na trakaři všecku rašelinu z louky. Hlavní naší potravou byly brambory. Jedli jsme je třeba třikrát denně. Ty jsme si díky Bohu vypěstovali na vlastním poli. Podobně zelí. Peněz ubývalo. Úroky ani nájemné nikdo neplatil. Rodiče měli na začátku války mezi lidmi asi pět nebo šet tisíc rublů. To byl před válkou, kdy se prodával metrák žita za 3 ruble, velký majetek. V roce 1916 nám pak jeden sedlák, který měl od nás půjčeno 800 rublů, počítal za metrák žita 100 rublů. Za 100 rublů, se podle vyhlášky platilo 216 německých marek. Kdo měl mezi lidmi peníze, přišel na mizinu.

Bohuslav: *Pamatuji se, že v zadní místnosti v zásuvce bylo těch pestrých dlužních úpisů celá řada. Válečné následky byly pro nás katastrofální. Za několik tisíc zlatých rublů jsme si nakonec mohli koupit pár bochníčků chleba.*

Adolf: *Najmanovi se zatím odstěhovali z nájmu u sousedů na konec Zelova, jak se šlo k Łobudzicům. Stále ještě jsem s Josefem kamarádil. Jednou večer, když jsem ho navštívil, přinesl lahev a dvě skleničky, nalil a nutil mne, abychom si přiťukli. Byla to jen sladká voda. Pod okny se procházela jedna tetka a hned druhý den žalovala na faře, že se u Najmanů pije. Farář Radechovský hned poslal pro maminku, aby přišla na faru. Dostal jsem svůj díl. Tehdy jsme ještě neměli tušení, kdo na nás žaloval, dozvěděli jsme se to až později.*

Na jaře 1917 byla už veliká bída, zvláště mezi Židy. Někdy jsem vstal ráno z postele a marně jsem hledal své kalhoty. Maminka řekla: "Vem si zatím nedělní. Ušiju ti jiné." To znamenalo, že mé kalhoty už někomu darovala. Žebráci si u nás podávali dveře, protože věděli, že u nás dostanou aspoň trochu brambor k jídlu. Potřebovali se také ohřát. Někdy jich sedělo u kamen několik najednou, většinou Židé. Byli zavšivení.

Maminka i sestra Marta se nakazily skvrnitým tyfem. Každý takový případ musel felčar Pospíšil okamžitě hlásit. Obě byly odvezeny na infekční oddělení do nemocnice v Łasku a nás děti odstěhovali na karanténu do zvláštního, pro ten účel v Zelově určeného domu. Postele jsme si směli vzít s sebou. V našem domě nadělali vápnem čmárance po podlaze, vše desinfikovali. V karanténě jsme dostali spolu jednu světnici a naše sestřenice Anna Líbalová, rozená Zounarová, pro nás vařila (většinou odvar z ovsa). Anna a její muž Josef Líbal nám nosili jídlo i všecko ostatní, co jsme potřebovali, ale nám bylo smutno. Málokdy jsme dostali zprávu o tom, jak se daří mamince a Martě. Do Łasku bylo daleko. Obě měly dlouho vysoké horečky. Podplatil jsem našeho hlídače, abych mohl chodit tajně domů spát. Měl jsem strach, aby nám zloději neodnesli peřiny a jiné věci. Na dveřích domu byla cedule s nápisem "skvrnitý tyfus" a podlahy byly bílé. Vždy brzy ráno jsem pospíchal zpět do karantény.

Mamince se už dařilo lépe, neměla horečky a mohla posluhovat i jiným. Jednou v noci však upadla na spící maminku plnou vahou nějaká mohutná paní a mamince velmi ublížila. Horečky se vrátily a maminka nemoci podlehla. Dostal jsem vzkaz z nemocnice, jestli chceme matku pohřbít, že se tak musí stát brzy. Jel jsem s Líbalem do Lasku, koupili jsme tam na evangelickém hřbitově místo a hrobníkovi jsme zaplatili předem. Sehnali jsme hotovou rakev a najali člověka s vozíkem. V márnici nám maminku, zabalenou jen v prostěradle, položili do rakve. Doprovodili jsme rakev k hrobu, Josef Líbal řekl několik slov, pomodlil se, my jsme zazpívali "Nashledanou v onom lepším kraji, kde se slunce více neskrývá", a tak jsme maminku pohřbili. Na pohřbu byli kromě mne jen Josef Líbal, Milena Zounarová a Malča Rejchrtová (obě naše sestřenice) a Helena Nevečeřalová, která tehdy v Łasku bydlela. Když byl hrob hotov, vydali jsme se pěšky na cestu zpět do Zelova. Maminka zemřela 1. dubna 1917. Bylo jí 45 let.

Věděl jsem, že jsme ztratili dobrou maminku. Trápilo mne svědomí, že jsem nebyl dost dobrým a poslušným synem. Neuměl jsem si představit, jak budeme žít dál. Cestou z Łasku do Zelova jsem se modlil upřímněji a naléhavěji než jindy.

Když nikdo z nás dětí v karanténě neonemocněl, nařídil německý lékař, abychom byli propuštěni domů.

Bohuslav: *Než nás pustili domů, museli jsme se umýt v očistné koupeli. Říkali tomu "párovec". Děti byly pohromadě s ženami, aby se ušetřila voda. Voda byla špinavá a leccos v ní už plavalo - však záchod tam v blízkosti nebyl. Vykoupali jsme se a byli jsme zdraví.*

Adolf: *Sestra, o dva roky mladší než já, byla ještě v nemocnici. Stála před námi otázka, co bude dál? Většinou se v takovém případě, když děti ztratily rodiče, sešli příbuzní a děti rozdělili do služby po rodinách. Pokud zbyl po rodičích nějaký majetek, dostaly děti svůj podíl, až když dospěly.*

Největší oporou nám byli Líbalovi. Řekli, že máme chalupu, kus pole, kravičku a mezi lidmi ještě nějaké peníze, že tedy můžeme zůstat pohromadě, oni že nám budou radit a pomáhat. Když se Marta vrátila z nemocnice, byla vyhublá a slabá. Kromě toho byla malé postavy. Ve svých patnácti letech se však statečně ujala úkolu hospodyně.

Bohuslav: *Marta se vyučila u paní Najmanové švadlenou. Byla levačka. Dodnes ji vidím, jak krájí nudle levou rukou. A když šila na stroji, jen se to mihalo. My, menší děti, jsme to tehdy ani neuměly domyslet, jaká to byla od ní oběť, když o nás převzala starost. Leckteří příbuzní měli pro její obětavou práci jen slova kritiky.*

Adolf: *Pole bylo dobře vyhnojené, brambor bylo dost. Někdy jsme pro změnu hleděli oset kus pole vikví. Na práci s koňmi jsme si většinou najali jednoho ze vzdálenějších sousedů. Dalo se od nich přejít k nám po louce. Jednou jsme se tak také chystali set vikev. Soused už pole připravil a já jsem přivezl na trakaři v pytli semeno. Soused. začal ručně set a říká: "Hochu, máš ještě doma vikev?" - "Mám." - "Dojdi domů a přines ještě. Tady to nestačí." Šel jsem tedy pro další semeno. Zatímco jsem byl doma, odsypal soused vikev do jiného pytle a já jsem ještě zahlédl, jak jeho syn pospíchal s pytlem na zádech po louce domů. Nedal jsem na sobě nic znát a soused dostal za práci jako obyčejně zaplaceno. Takový byl svět, nebral ohled ani na sirotky.*

Rašelinu mi pomohl dobývat Josef Líbal. Domů jsem ji na trakaři musel odvozit sám. Při té chudé stravě to byla velmi namáhavá práce.

Bohuslav: *Jednou, když Adolf dobýval torf a byl už asi 1 m hluboko, přeběhl jsem z jedné strany jámy na druhou a Adolf, který právě v ten okamžik vyhazoval rašelinu nahoru, mne zasáhl lopatou do hlavy. Odnesli mne domů, byl jsem chvíli v bezvědomí. Rána byla u oka, ale kost nebyla proražena. Moc to krvácelo a jizva mi zůstala na celý život.*

Adolf: *Nejmladší bratr Miloš měl "anglickou nemoc". Měl velkou hlavu, velké břicho a nebyla naděje, že bude chodit. V roce 1917 na podzim zemřel. Každý říkal, že je mu tak lépe. Pohřbili jsme ho vedle otce.*

Bohuslav: *Svítili jsme petrolejovými lampami, ale o petrolej byla nouze. Petrolej, říkali jsme nafta, byl za hranicí na rakouském území k dostání. Bratr Adolf se dobře vyznal. Šel s kamarádem přes hranici pro naftu. Vzali s sebou měchuřinu (brala se z vepřů i z krav), tu naplnili naftou, dobře ji zavázali a připevnili na tělo pod šaty. Tak přešli hranici. Někdy se stalo, že se měchuřina rozvázala. Na těle prý petrolej nepříjemně pálil a s praním šatů a bot byla pak velká práce. Přes hranice se chodilo jen v noci, a to po pěšinách. Opatřování nejnutnějších životních potřeb pro rodinu pašeráctvím se nepovažovalo za přestoupení zákona.*

Adolf: *Jeden strýc si na nás vzpomněl, že by potřeboval pasáka k dobytku. U nás mohl pást už Bohuslav, Jaroslav šel tedy ke strýcovi na Voli. Na stravu se tam měl jistě lépe než doma a strýc mu dokoce koupil i boty. Byl však jednou při pasení nepozorný, zašel si k jinému pasákovi a dobytek zatím nadělal škodu. Jarda dostal výprask a hned se začal balit, že půjde domů. Boty zůstaly u strýce.*

Výchova mladších sourozenců se nám dařila všelijak. Když jsme Jaroslavovi koupili nové boty, on s nimi šel na led a boty poničil. Pořádně jsem mu za to nařezal. Marta a Anna mně to měly za zlé. Asi jsem to neměl dělat.

Bohuslav: *Mně jednou Adolf nařezal za to, že jsem si zpíval: "Paní Machová lakýrové boty má, a když si je obuje, s panem Machem tancuje."*

Jaroslav měl mnoho kamarádů. Já jsem za nimi, k jejich nelibosti, rád chodil. Nedal jsem se odradit, ani když mne, malého, odháněli.

Anna byla o dva roky mladší než Marta. Pobrala všecku krásu naší rodiny a byla velkým knihomolem. Někdy prý zastrčila rychle i neumyté nádobí do poličky, jen aby mohla na chvíli sáhnout po knize. Žalm 119 uměla celý nazpaměť. Vyprávělo se také, že při jakési slavnosti přednášela dlouhou báseň "Marcela". Přednášela ji nazpaměť a tak, že žádné oko posluchačů nezůstalo suché. Čtením při špatném osvětlení si však poškodila zrak. Svítilo se petrolejem. Když jsme pak poprve viděli u Svobodů svítit elektrickou žárovku, říkali jsme: "Ta svítí jako blesk."

Adolf: *V Požděnicích teta Rejchrtová byla vdovou už mnoho let. Strýce Viléma Rejchrta jsem ani neznal. Doma byly ještě čtyři děti. Měli hodně polností a jednoho koně. (Němci brali ohled a nechávali rolníkům aspoň jednoho koně. Bylo také v jejich zájmu, aby pole byla obdělaná.) Když měl nejstarší syn Robert čas, oral i nám. Častěji jsem k tetě do Požděnic zašel. Líbila se mi sestřenice Malča. Jednou večer však na mne čekalo za Požděnicemi několik hochů, které si zjednal Josef Horta, rovněž ctitel mé sestřenice, a pronásledovali mne. Já jsem na to neměl povahu, abych se pral. Raději jsem vždy ustoupil. Přidal jsem tedy do kroku, abych si neodnesl boule. Házeli za mnou aspoň kamení.*

Jindy mě zas Robert přemluvil, abych k nim do Požděnic přišel, že se sejde u Tučků hodně mládeže a že se bude losovat a hodovat. K hodování musel každý něčím přispět. Šel jsem tedy. Bylo mi osmnáct let. Smažili tam bůček, míchali kořalku s medem a máslem, ohřívali a ochutnávali. Na mne se také po řadě dostalo. A ještě jednou a ještě jednou. Najednou jsem zjistil, že žaludek tu lekci nesnese, navíc se se mnou začal i točit svět. Sotva jsem vyšel ven, k jakési hromadě kamení. Muselo to ven, myslel jsem, že mi to vytrhá všecky vnitřnosti. Od té doby jsem si už dal pozor. Úplný abstinent jsem nebyl, někdy jsem vypil pivo, ale už jsem se nikdy neopil.

Bohuslav: *Strýc Zounar uměl výborně pískat na prsty a dovedně házet starodávným prakem. Také my chlapci jsme si sehnali kousek kůže a pokoušeli jsme se strýce napodobit. Po skončení války jsme hledali pohozené náboje a vyráběli jsme si sami střelné zbraně. Rusové používali ještě starší typ pušek a jejich patrony byly dole o něco širší než nahoře. Pro naše vlastnoručně vyrobené pušky byly vhodnější německé náboje, ty byly odspodu až ke krčku stejně široké a nehrozilo tolik, že se při výstřelu hlaveň roztrhne. Jednou si můj kamarád při naší střelbě zranil ruku a já jsem dostal zásah ve výši hrudníku. Jen teplý kabát a košile byly proraženy a na těle škrabanec. To byl konec našeho střílení.*

Přišli jsme na nápad, že budeme vyrábět "kuše". Pažba byla více méně umělecky zhotovená. Na přední část se nasadil luk, napnula se tětiva a střílelo se do terče.

Vyráběli jsme i užitečnější věci. V zimě jsme si dělali ze dřeva zasunovací, všelijak pěkně vyřezávaná pouzdra na psací pera. Zavírací kudla byla naším jediným nářadím.

Při pastvě na loukách jsem začal plést biče. Kdesi jsem to odkoukal. Bavlněné nitě se daly snadno sehnat. Jako jedenáctiletý jsem si už výrobou bičů něco přivydělal.

V Zelově bylo množství všelijakých ptáků. Čápi patřili k Zelovu. Zelovské louky jim skýtaly dostatek obživy.

Má o dva roky starší sestra Blažena měla potíže se svým jménem, které se jí ani trochu nelíbilo. My jsme se jí rádi posmívali: "Blažena - zlá žena." Ve skutečnosti byla velmi hodná. Podobně jako já chodila už do polské školy.

Když se bratr Karel po svém návratu z italského zajetí v roce 1918 vrátil, oženil se s naší sestřenicí Milenou Zounarovou. Bydleli v jižní části našeho domu, směrem k loukám. Na druhé straně domu směrem k městu bydlela ve stejné době mladá rodina se dvěma dětmi.

Po válce jsme zas měli dobré spojení do Ameriky. Julius nám v roce 1921 poslal pět lodních jízdenek a peníze na cestu, abychom přijeli za ním. Adolf s námi nemohl kvůli vojně. My nejmladší jsme se z této nabídky těšili nejvíce, ale Marta rozhodla, že pojedou nejdříve jen Anna a Jaroslav, a až jak to dopadne, že bychom jeli i my další. Co nejrychleji a jak nejlépe uměla, je vypravila a vyprovodila je až do Gdaňska. Tam však při lékařské prohlídce zjistili, že Anna má hnisavý zánět očních spojivek a že s tím do Spojených

států amerických nesmí. Teprve po delším léčení je pustili na loď. Julius se pro Martino příliš opatrné rozhodnutí rozhněval, protože peníze vydané za nepoužité jízdenky byly ztraceny. Anna mu navíc hned po příjezdu sdělila, že půjčila komusi na lodi 150 $, a Julius musel hledět, jak peníze zas dostane.

Adolf musel na vojnu, sloužil v Krakově a později ve Vilně. Do Krakova Marta za ním jednou nebo dvakrát jela a vezla mu veliké bochníky chleba. Z Litvy nám Adolf poslal velký pytlík lískových oříšků.

< Nedělní škola svobodné církve reformované v roce 1922
s Josefem Matějkou a třemi sourozenci Jelínkovými[5] >

Marta nám dobře hospodařila. Nevyrůstali jsme v přepychu, ale hlad jsme neměli. Měli jsme jednu krávu, tedy mléka dost a i máslo na chleba bylo. Marta přivydělávala šitím. Mou hlavní povinností bylo pást krávu na provaze a chodit s ní okolo domu, všude, kde bylo trošku trávy. Moc rád jsem to nedělal. Sotva jsem s ní vyšel ven, zdálo se mi to už dlouho. Chodíval jsem se pod okno ptát, zda není už čas dát krávě pít a zavést ji do chléva k podojení. K Strace jsem nebyl příliš laskavý. Netrpělivě jsem pošilhával po kamarádech, kteří si na ulici beze mne hráli. Sotva byla kráva ve chlévě, už jsem byl mezi nimi. Po sklizení druhého sena jsme mohli pást krávy na jakékoli louce, ať patřila komukoli. To byl čas pečení brambor a dělání ohníčků. Kdo to nezažil, sotva pochopí, jak dobře ty někdy i připálené brambory z ohně na pastvě chutnají. Když nastaly chladnější dny, sesedli jsme se u kupek sena, přikryli senem nohy a povídalo se: co kdo doma odposlouchal, co psal strýc nebo bratr z Ameriky, kdo si na kterou holku myslí a také strašidelné historky. Pokud mezi nás nepřišel nikdo odrostlejší, bylo naše rokování nezávadné.

---

[5] Po pravé straně Matějkově sedí Marta Jelínková, ve druhé řadě stojí v puntíkatých šatech její sestra Blažena a za ní, v poslední řadě třetí zprava, bratr Bohuslav. Na zemi uprostřed sedí Karel Matějka a v poslední řadě třetí zleva je Jaroslav Matějka (oba byli později faráři v ČSR).

O strašidlech jsme si dost povídali. Jít večer okolo hřbitova se žádný z nás neodvážil. Stačilo už, když jsme po setmění museli jít na stranu. Chodili jsme ven na hnůj, to bylo blízko domu.

Jednou v zimě jsme zkoušeli s Vilušem Kedajů, jestli nás led na rybníku unese. Led se pod námi začal prolamovat. Já jsem se ještě stačil dostat na břeh, ale Viluš se probořil, já jsem k němu nemohl a ani žádnou tyč jsem v blízkosti neviděl. Utíkal jsem rychle ke Kedajům. Jeho otec bez kabátu, tak jak byl u stavu, utíkal Vilušovi na pomoc. Dostal ho z vody a rychle s ním do tepla. Následky ta koupel naštěstí neměla.

Strýc Líbal se byl podívat v Praze. Navštívil mimo jiné i sirotčinec ve Chvalech, který byl pod správou žižkovského sboru svobodné reformované církve, a usoudil, že to by bylo dobré pro Slávka Jelínků. Aniž by se mne kdo ptal, rozhodli o mé budoucnosti. Řešila se otázka, jak mne dostanou přes hranice. V ten čas byly vždy o velkých prázdninách pořádány zájezdy dětí krajanů do Československa na pozvání "Českého srdce". V roce 1923 jsem byl i já "hostem" v Československu. Celkem nás bylo 30-40 a byli jsme umístěni v rodinách, které byly ochotny nás laskavě přijmout.

Dostal jsem se do vesnice Pšovka u Mělníka. Paní Čížková byla vdova. Se synem Pepíčkem měli košíkářství, ve kterém pracovalo šest košíkářů. Jejich nejlepšími výrobky byly dětské kočáry s posouvací střechou. V té vesnici bylo umístěno ještě několik jiných "hostů" ze Zelova. Pořádaly se různé oslavy a zájezdy. Mezi vesnickými kluby byly všelijaké spory a šarvátky. Měli tam tělocvičnou jednotu Sokol a také Dělnickou tělocvičnou jednotu (DTJ). Já jsem byl spíš pro Sokol. Ti druzí nám říkali: "Sokolové jsou volové." My jsme jim hned opláceli: "Dej teleti jetel." O boule nebyla nouze. Tak jsme my kluci rozuměli slovanské vzájemnosti. Mne se vždy zastal jeden dělník z Čížkova košíkařství. Jmenoval se Špinka. V hospodě, kde bývaly různé zábavy, jsme my kluci dopíjeli pivo. Mně vůbec nechutnalo, ale když to všichni dělali! Paní Čížková se mne vyptávala na všelicos z domova, také proč jsme v Polsku a podobně. Nedovedl jsem jí to vysvětlit. Také mi připadalo, že žijeme v Zelově zaostale.

Sjeli jsme se všichni "hosté" zas v "Českém srdci" v Praze na Jungmannově náměstí. Ještě jsme si společně prohlíželi dva tři dny Prahu. Pak všichni odjeli a mne si vyzvedl Adolf, který už bydlel spolu s některými dalšími Zelováky (Faflákem, Bolešem Svobodou, Jersákem a jinými) u pana Nepomuckého hned nad Wilsonovým nádražím. Žili velmi skromně. Pracovali většinou na stavbách. Skoro všichni přišli do Československa načerno, neměli ani pasy, ani jiné průkazy. Pro toho, kdo mluvil oběma jazyky, nebylo tak nesnadné přejít v Bohumíně hranici. Horší to bylo pak s policejní přihláškou. I Adolf měl velké potíže, ale pomoc pana faráře Radechovského byla účinná.

Hned první neděli po odjezdu zelovských dětí jsem jel s Adolfem do sirotčince ve Chvalech. Když jsme se blížili k sirotčinci, svíralo se mi trošku srdce. Neměl jsem tušení, co na mne čeká. Přidělili mne do "růžového domu". Byli jsme tam jako jedna rodina s tetičkou, která měla k ruce jen starší chovanky. Při jídle jsme seděli na dřevěných lavicích kolem stolu, v čele zakladatelka a ředitelka sirotčince, tetička Božena Jehličková. Vedle mne seděla asi devítiletá dcerka. Ta se najednou zvrátila dozadu a začala se svíjet. Hned přiskočily dvě pomocnice. Poprve jsem se setkal se záchvatem epilepsie a byl jsem z toho velmi polekaný.

Byl jsem zařazen do třídy podle mého věku, ale brzy se ukázalo, že moje česká gramatika je nedostatečná. Nějaký čas to trvalo, než jsem všecko dohonil. Práce v sirotčinci

byla vedena v laskavém duchu. Bylo nás asi šedesát dětí do 14 let. Mezi výjimky jsem patřil i já, byl jsem v sirotčinci od mého dvanáctého do šestnáctého roku.

Zatím přijely ze Zelova do Prahy Blažena a Marta. Spolu s Adolfem pak v roce 1926 převzali na zprostředkování kazatele Urbánka od pana Karla Linharta na Vinohradech (nedaleko Národního muzea) obchod s potravinami. Nesl nápis "Kuřská mlékárna". (Mléko dodával jeden velkostatek z obce Kuří u Říčan, rodiště pana Linharta.) Obchod se otvíral v 6 hodin ráno a zavíralo se v 8 hodin večer. Za dobrých časů se prodalo až 400 l mléka denně.

Já jsem si po odchodu ze sirotčince v roce 1927 našel místo jako učeň v drogerii u pana Kočvary v Nerudově ulici na Žižkově, ale pomáhal jsem přitom i mým sourozencům. Ráno jsem nejdříve roznesl ve dvou až třílitrových bandaskách mléko z obchodu, který vedli moji sourozenci. Běhal jsem s mlékem do druhého a třetího poschodí, výtahy byly jen v nejnovějších domech. Nosil jsem mléko také panu faráři Radechovskému a Dr. Luklovi. Obě rodiny bydlely nedaleko Riegrových sadů. V té době se prodávalo denně už jen asi 200 l mléka. Jeden čas jsem roznášel po domech také vejce od vlastních slepic. Jedna německá rodina, když se dozvěděla, že jsem Čech, už ode mne vejce nechtěla. Po roznášce jsem se nasnídal (hrnek kávy a suchý chléb) a už jsem pospíchal k panu Kočvarovi. Musel jsem jít asi půl hodiny. Obchod jsme otvírali v osm hodin.

V roce 1930, to jsem už byl vyučený, se bratru Adolfovi naskytla příležitost koupit si v Suchdole n. O. hospodářství. Sestra Marta toužila po vlastní domácnosti s Josefem Musilem, se kterým se znali už ze Zelova a také sestra Blažena měla známost.

Bratr Karel, který hospodařil v Zábřehu,[6] odjel v roce 1932 se svou rodinou a s rodinami Jozefa Matějky a V. Pospíšila do Kanady. Bratrovo hospodářství koupil Josef Musil a moje setra Marta. Jezdil jsem k nim pomáhat na žně ještě i v době války, když byli odtrženi od protektorátu.

Obchod v Praze spadl do klína mně, ale já jsem asi neměl k němu správný vztah. Většina našich zákazníků se v té době odstěhovala do nových pražských čtvrtí. Za rok obchod upadl a byl k nepoznání.

Ve Smíchovském sboru Jednoty českobratrské jsem našel svou budoucí manželku, Jarmilu Skálovou. Měla obchodní vzdělání a těšila se, že své teoretické znalosti použije v praxi. Zažádal jsem o československé občanství. Má žádost byla příznivě vyřízena, ale brzy na to jsem dostal pozvání, abych se dostavil k vojenskému odvodu. 10. srpna 1935 byla svatba a 1. října jsem narukoval na vojnu - na pět měsíců do Vršovic.

Adolf se bál války, a proto odjel v roce 1935 s rodinou do Kanady. Nejdříve do Manitoby, později přesídlili do Burlingtonu (u Toronta), kde hospodařil se svým tchánem Josefem Matějkou a jeho synem Bohdanem...

Sestra Anna po svém příjezdu do USA našla v Minneapolis místo jako služka v jedné domácnosti. Chodila pěšky do dosti vzdáleného slovenského baptistického sboru. Tam se seznámila se svým budoucím manželem. Anna měla dvě děti, které už česky nemluví. Zemřela na Floridě v roce 1990.

Jaroslav chodil v Americe nejdříve ještě nějaký čas do školy, pak dostal dobré místo, ale moc nešetřil. Když pak přišel čas hospodářských krizí, byl i s tisíci jinými propuštěn, a protože nemohl sehnat práci, pozval jsem ho do Prahy. Využil příležitosti všesokolského

---

[6] Karel Jelínek byl se svou rodinou mezi prvními reemigranty, kteří přijeli ze Zelova do Československa poslední den v roce 1922.

sletu a přijel. Chtěl se do Ameriky zas brzy vrátit, ale místo toho se oženil, a své americké občanství ztratil.

Bohuslav Jelínek ve svých vzpomínkách živě vylíčil svůj život v Praze včetně svých pochůzek po úřadech, když se rozhodl zažádat o povolení k vystěhování za svými sourozenci do Kanady. Kupodivu se mu to podařilo. 11. ledna 1949 se rozloučil v Praze s přáteli a odstěhoval se za moře.

Bohuslav: *Zde v Torontě žije několik rodin pocházejících ze Zelova a z Volyně. Když jsme my sem přijeli k bratrovi Adolfovi v roce 1949, našli jsme tu i československý baptistický sbor. Sloužili v něm br. Fabok, Slovák a můj bratr Karel.*

V Kanadě i v Americe našlo mnoho zelovských rodáků svůj nový domov, ale na své kořeny nezapomněli a jejich myšlenky se neustále vracely do Zelova k domkům, v nichž stála jejich kolébka a kde prožili rozhodující léta svého života.

Bohuslav: *Náš dům v Zelově byl celý ze dřeva, omítnutý hlínou a nabílený vápnem. Vypadal větší, než ve skutečnosti byl. Měl jen jeden komín. Na půdě na něj byly připojeny jakési přílepky z postranních částí domu, asi pozdějších přístavků, ve kterých bydleli častěji nájemníci.*

Rodina žila v hlavní velké místnosti uprostřed domu. Místnost měla pouze dvě okna do dvora, která se na zimu ucpávala mechem. Když se vešlo do dveří, stála na jedné straně v rohu kachlová kamna s velkou plotnou, na druhé straně byl postaven tkalcovský stav. Naproti v rohu byla maminčina postel, vedle šicí stroj, stůl a kolovrátky. Nedaleko kamen byla v zemi vyhloubena jáma přikrytá jakýmsi víkem. Nebyla příliš hluboká. V kleče se do ní dalo dobře sáhnout. Dávalo se tam vše, co mělo být k ruce, ale ne v teple. Především to bylo mléko. Podél velké světnice byla na straně u ulice jedna menší místnost, ve které měla Marta později svou dílnu.

V levé části domu byl vchod do domu a dvě zhruba stejně velké místnosti s několika okny. V levém rohu na konci chodby, kterou se procházelo na dvůr, bylo schodiště do sklepa, přikryté sklápěcími dveřmi. Světlo tam nebylo, ale do sklepa se často nechodilo. Dveře se musely vždy hned spustit. Jen jednou spadla do sklepa jedna Polka, která nesla mamince vajíčka. Naříkala: "Moje jajka, moje jajka." V pravé části domu byl druhý vchod do domu s podobným rohovým bytem s několika okny.

Dokud ještě maminka žila, bydleli v jižních místnostech (v levé části domu) Tomšovi. Starý pán nás děti učil všelijaké písničky a přitom nám hůlkou dirigoval. Měl bolavou, zavázanou nohu, kterou mu maminka pomáhala ošetřovat.

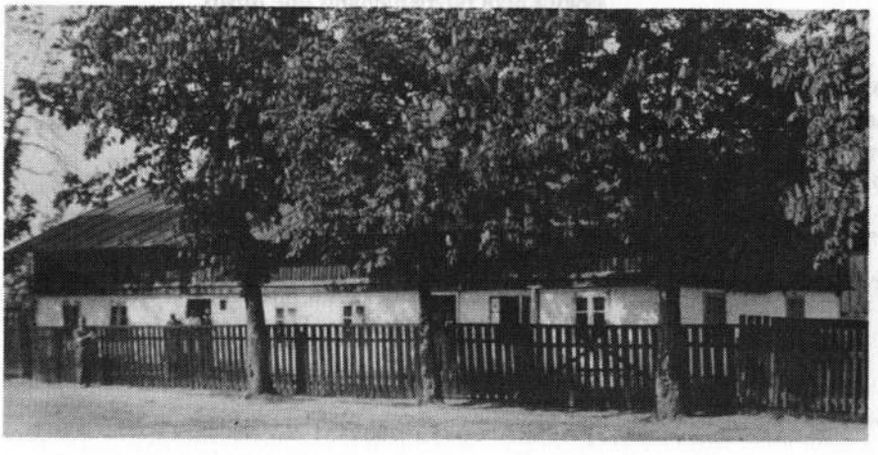

< Rodný dům Adolfa a Bohuslava Jelínka v Zelově >

Po našem odjezdu do Čech koupili od nás náš dům Líbalovi. Později ho Líbalovi prodali. Někdo ho koupil, aby si ho rozebral a postavil kdesi na vesnici. Líbalovi postavili na tom místě cihlový poschoďový dům. Vzadu na zahradě postavili sborový dům svobodné reformované církve.

VII. Zelováci

1. O rodinách, které přišly do Zelova před rokem 1820

Prameny, o které se opírá následující seznam

Smlouvy prvních kolonistů přepsané v nejstarší zelovské matrice.
Instruktarz Ieometryczni osiadłosci kolonistów Zelowa Anno Domini 1813 (farní archiv, sig. S.II.19).
Protokol ze 14.09.1820 (Archiwum Państwowe w Piotrkowie, Zespół 377, Księgi hipoteczne powiatu bełchatowskiego, 72, Nr. 225, Zelów 1820-1919).
Seznam dětí (a jejich otců), konfirmovaných 31. ledna 1808 (nejstarší zelovská matrika s.104).
Zápisy o sňatcích, narozeních a úmrtích v nejstarší zelovské matrice z let 1803-1821.

(Zápisy o narození jsou až do konce r. 1818 psány česky, zcela výjimečně najdeme německý zápis. Poslední dva zápisy v r. 1818 jsou latinské a od počátku roku 1819 bylo zapisováno polsky.
Zápisy o úmrtí jsou až do r. 1821 psány česky.
Zápisy o sňatcích jsou vedeny do konce roku 1816 německy, pak 1817-1820 česky.)

Pro doplnění osobních dat prvních rodin (data úmrtí hospodářů, a jejich manželek) byly použity i zápisy z dalších svazků zelovských matrik, právě tak jako některé zápisy z matrik táborských a husineckých i z jediné dochované matriky hradecké.[1] Husinecká data jsou zčásti převzata z práce Ditmara Kühne: Ortsfamilienbuch Hussinetz, Kulmbach, 2000. Za mnohé doplňky dat z doby po roce 1820 děkuji faráři Miroslavu Jelinkovi.

Dochované prameny umožňují jen přibližný seznam a přibližnou statistiku. Zelovské matriky nebyly vedeny příliš pečlivě. Mnoho zápisů bezpochyby chybí a řada údajů je v nich zapsána prokazatelně nesprávně. Při zjišťování prvních kolonistů jsme kromě smluv s Petrozelínem odkázáni na poznámky v nejstarší matrice (*soused - podruh - chalupník*), které se však objevují jen náhodně.

Přiřazování některých údajů je při stejných jménech nejisté, je označeno otazníkem.

Zkratky použité v seznamu

*	narozen(a)
*(1755)	odvozené datum narození
oo	oddán(a)
I.oo	první manželství
II.oo	druhé manželství
+	zemřel(a), pohřben(a)
d	dní
m	měsíců
m.	matka
NN	jméno neznámo
o.	otec
+o.	zemřelý otec
r	roků
t	týdnů
<	přišel (odkud); <Ma = přišel z Masova
>	odešel (kam); >FH = odešel do F. Hradce
➔	uveden(a) v seznamu
■	exulant
□	emigroval po r. 1781
✹	zelovští hospodáři v prvních dvou letech
✦	zelovští hospodáři v prvních deseti letech
O	čeští podruzi (nájemníci) v prvních 10 letech

Uvedená data po roce 1803 se vztahují na Zelov, pokud není poznamenáno jiné místo.

Ba	Bachwitz (Bachovice)
Č	Čermín
DP	Dolní Poděbrady
Er	Erdmannsdorf
FH	Friedrichův Hradec
Hu	Husinec
HP	Horní Poděbrady
Ma	Masov
MT	Malý Tábor
Mü	Münsterberg
PP	Prostřední Poděbrady
Sa	Sacken (Lubín)
So	Sophienthal
Ta	Friedr. Tábor (souhrnně pro VT, MT, Č)
VT	Velký Friedrichův Tábor

[1] Srov. seznamy v knize Pozváni do Slezska.

Andrš	**Ignác**	syn Václavův ➔ I.oo 12.02.1809 **Anna Kovalská**, o. Lukáš ➔ 1810 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 45, spolu s Václavem Andršem) Bratři: Josef, Wilhelm, Jan Švagři: Jan Kovalski, Friedrich Jelínek, Jan Poláček Děti: **Jan Ignác** *16.01.1810; - **Anna** *23.09.1812 **Ignác** +22.12.1814 (17 t); - **Marie** +11.03.1817 (1 r) **Marie** *15.04.1818	<Ma ✦
Andrš	**Jan**	syn Ondřejův ➔ I.oo 05.11.1809 **Marie Millerová** z Bachovic, +o. Josef 1811 soused v Zelově ?1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 9, spolu s T. Kulhavým) 1820 vojt 1807-1816-1824 vojt 14.09.1820 v seznamu hospodářů Ve dvacátých letech své hospodářství vzdal a odstěhoval se do Zduńské Wole. Děti: **Marie** *15.05.1811; - **Marie Anna** *19.01.1815 **Marie** *16.01.1818; - **Karel** *30.06.1820	<Ma ✦
Andrš	**Jan**	? syn Václavův ➔ 1805 soused v Zelově manželka **Anna Lukášková** ? 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 41, spolu s Frant. Duškem, Janem Chmelíčkem a Jakubem Valtou) 1817 *bývalej soused zdejší* (své hospodářství vzdal). Děti: **Jan** *20.09.1805 **Josef** +18.07.1808 (3/4 r); - **Josef** +21.08.1810 (3/4 r) **Marie** +23.05.1811 (9 d); - **Anna** +12.10.1813 (10 d) **Johana***17.05.1817, +14.06.1818 (1 r)	<Ma ✸?
Andrš	**Jindřich** *(Gyndry)*	*(1764) 1804 soused v Zelově **Jindřich** +24.03.1804 *na píchání*, starý asi 40 let Děti: **Antonín** +13.02.1804 (1 1/2 r)	<Ma ✸
Andrš *der Schwarze*	**Josef**	syn Václavův ➔ I.oo 07.05.1809 **Ludvíka Jelínková**, o. Matěj ➔ 1810, 1811 podruh Bratři: Ignác, Wilhelm, Jan? Švagři: Jan Poláček, Friedrich Jelínek, Karel Jelínek Švagrové: Marie Pechová, Alžběta Eichornová Děti: **Alžběta** +07.10.1811 (1 3/4 r); - **Marie** +28.09.1813 (1 3/4) **Alžběta** *15.03.1814; - **Marie** +29.08.1819 (1 r, 11 m)	<Ma ○
Andrš	**Josef**	syn Jiříkův (o. soused v kolonii Masově) I.oo 24.11.1816 **Johana Millerová**, *(1797), +o. Josef ➔ **Johana** +28.03.1823, stará 26 let Děti: **Marie** *05.01.1819	<Ma

Andrš	**Josef**	syn Ondřejův ➔ 1808 konfirmován I. oo 23.11.1817 **Alžběta Millerová**, +o. Josef ➔ ? 14.09.1820 v seznamu hospodářů puškař + před rokem 1844 Syn: **Josef** *(1818) v Zelově, krčmář, oo Anna Valtová Josef +09.12.1844	
Andrš	**Ondřej** ***Andrejs***	soused v Zelově **Ondřej** + před r.1807 ***Agna, pozůstalá manželka nebožtíka Andrejse Andrše,*** +17.11.1807 ***na spuchlinu***, stará 42 let Děti: nejst. syn **Jan** ➔; - **Josef** ➔ **František** +10.06.1808 (8 r) **Marie** * 1795 v Masově, oo 20.04.1817 Jan Jersák, Marie + 07.04.1840 v Zelově	<Ma? ✸
Andrš	**Václav**	*(1744) Nejpozději v roce 1807 byl už v Zelově. 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 45, spolu s Ignácem Andršem) manželka **Alžběta** +01.03.1824, stará 77 let, s mužem žila 51 let **Václav** +14.09.1824, starý 80 let, zanechal 5 synů a 2 dcery Děti: druhý syn **Josef** ➔ prostř. syn **Ignác** ➔; - nejml. syn **Wilhelm** ➔; - ? **Jan** ➔ **Marie** *(1776) Ma, oo (kdy?) Michael *Gänschrich* (Gąsiorowski), II.oo 21.09.1806 Friedrich Jelínek, Marie +03.08.1834 nejml. dcera **Františka** *(1791) Ma, konfirmována 1808 v Zelově, oo 05.05.1810 Jan Poláček	<Ma ✦
Andrš	**Wilhelm**	syn Václavův ➔ 1808 konfirmován I.oo 16.11.1817 **Alžběta Stehlíková**, o. Pavel ➔ 1820 soused v Zelově (č. 83) 14.09.1820 v seznamu hospodářů Vlastnil své pozemky ještě v roce 1857. Bratři: Josef, Wilhelm, Jan? Švagři: Jan Kovalski, Friedrich Jelínek, Jan Poláček Děti: **Marie Alžběta** *24.08.1818 **Wilhelm** *20.02.1820	
Appl[2]	**Samuel**	*23.10.1789 MT, syn Tobiášův, m. Tereza Stejskalová oo 08.05.1816 **Marie Wenclová** *08.01.1794 VT, o. Erdmann, m. Marie, roz. Schreiberová[3] **Marie** +19.09.1831, stará 40 let (!), zanechala manžela, 3 syny (Samuel, Pavel a Jan) a dceru Marii	

[2] Do Zelova přišel po roce 1821 také Samuelův mladší bratranec, stolař Jan Appl, syn Jana a Anny Provazníkové (viz Pozváni do Slezska, s. 425), narozený (1801) v Čermíně. Zemřel v Zelově 03.05.1847, zanechal ženu Alžbětu, roz. Provazníkovou, a děti (Jan, Pavel, Anna, Krolina). Syn Jan *(1821) v Čermíně, zemřel v Zelově už 02.07.1849.

[3] Podle zápisu o křtu v táborské matrice. Podle zápisu o úmrtí dcery v zelovské matrice se jmenoval otec Josef.

Balousek	**Jan**	1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 47, spolu s Janem Noskem) oo 1815 **Marie Najmanová** *18.06.1788 VT, o. Jiří ➔ 1819 podruh v Zelově **Jan** +? (před rokem 1836) vdova **Marie** +04.06.1842, zanechala 3 děti (Jan, Josef, Anna) Děti: **Jan** *17.10.1817, oo Anna Janková, Jan +24.03.1848, zanechal ženu a děti (Jan, Josef, Anna). **Anna** *26.11.1815, oo 01.01.1836 farář Jan Teodor Moses Anna +09.11.1892 **Josef** *11.01.1821	<Sa? ✦
Balousek	**Josef**	oo 04.01.1820 **Alžběta Najmanová** *(1798), o. Jiří ➔ **Alžběta** +08.08.1838, stará 40 let, zanechala muže a děti (Josef, Jan, Karel, Marie, Alžběta) Děti: **Jan** +16.11.1819 (14 d)	
Balousek	**Martin**	*(1748), - ? syn Janův[4] 1804 soused manželka **Alžběta Matičková** z Fr. Hradce **Martin** +25.12.1806 *na bolení v životě*, starý 58 let Děti: ? **Jan** ➔ **Anna** oo 09.11.1817 Friedrich Latislav **Kateřina** *29.01.1804	<Sa ●
Binar	**Václav**	*(1779), podepsal smlouvu v Sophienthalu 1803 soused v Zelově manželka **Anna Veselovská**, *(1781), o. Mikuláš ➔ **Václav** +04.02.1804 *na zimu*, starý 24 let Vdova **Anna** se 30.09.1804 vdala za Josefa Poláčka. ? Sestra: Anna Flejšarová	<So ●
Bittner	**Jan**	syn Janův z Lhoty v Čechách I.oo 25.11.1804 **Anna Valtová**, o. Jan ➔ **Jan** + kdy? Vdova **Anna** se 18.07.1813 vdala za Josefa Čápa.	□ <? ●
Boetcher	**Jan Friedr.**	*(1765), soused a tkalcovský mistr v Münsterbergu oo 15.09.1793 v Münsterbergu, Anna **Dorota Hradecká** *20.04.1755 PP, o. **Josef**, Hu,[5] vdova po Václavu Svobodovi (oo 12.09.1775, Mü) 1802 obecní písař (a učitel?) v Erdmannsdorfu 1803 soused v Zelově 1807-1818 učitel a kantor **Friedrich**[6] +19.12.1818 *bývalý kantor v Zelově*, starý 53 let **Dorota** +16.02.1840, zanechala 3 děti (Dorota, Christian, Marie). Děti: jediná dcera **Marie Alžběta**. konfirmována 1808, oo16.06.1812 Josef Zounar (o. Matěj) Děti Svobodovy z Dorotina I.oo: Anna **Dorota** *03.05.1778 Mü, oo (kdy?) Gottlieb Christian Fibich Samuel **Christian** Gottlob *01.09.1782 Mü Anna **Rozina** *16.03.1787 Mü, I.oo 11.10.1808, II.oo (kdy) Samuel Smetana, Rozina +18.01.1836	<Er ●

[4] Srov. Pozváni do Slezska, s. 347.
[5] Srov. Pozváni do Slezska, s. 332, poznámka 262.
[6] Používal častěji svého druhého křestního jména.

Braha	**Václav**	*(1788) nádeník I.oo 30.01.1821 **Marie Millerová**, +o. Jiří ➔ **Václav** zemřel v Zelově před rokem 1852. Děti: **Marie** +13.03.1835 (12 let) **Josef** *15.04.1831, +19.04.1831	
Bureš	**Jan**	*(1782), 1803 soused v Zelově **Jan** +16.12.1803 *na božec*, starý 21 let	<Sa? ●
Bureš	**Jan**	*(1722) II.oo 06.07.1798 v Sacken **Anna**, vdova po Janu Dostalovi 1805 podruh v Zelově, manželka **Anna** *(1745) **Anna** +05.04.1805 *na bolení v životě*, stará 60 let **Jan** +10.04.1807 *na dušnost*, starý 89 let Děti: jediný syn **Jan** ➔	■ <Sa ○
Bureš	**Jan**	*1783 v Suchém Boru ve Slezsku, syn Janův ➔ I.oo 21.11.1804 **Marie Kulhavá**, o. Tomáš ➔ 1806 soused, krejčí 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 14, spolu s Boh. Felcmanem, Janem Kulhavým a Matějem Kulhavým) 14.09.1820 v seznamu hospodářů 1820-1845 starším sboru **Jan** +29.05.1848, zanechal děti: Josef, Pavel, Marie, Alžběta, Žofie, Karolina. Děti: **Jan Josef** +15.06.1806 (12 d) **Marie** *18.12.1807, oo Jan Kupec **Anna Žofie** *12.05.1810, oo Karel Jersák, Anna +13.07.1845, zanechala muže a děti (Josef, Pavel) **Josef** *23.081812; - **Alžběta** *01.04.1815, oo Jan Marek **Žofie** *01.08.1817, +02.01.1818 (5 m) **Žofie** *22.12.1818, později provd. Kuželová	<Sa ✦
Bureš	**Josef**	*(1747), syn Jakubův (o. chalupník v Rychnově, p. rychmburské)[7] I.oo 12.05.1776 v Husinci **Marie Rejzková**, o. Jiří, PP kolonista a konšel v Sacken 1811 soused a církevní starší v Zelově **Josef** +07.11.1811 *na spuchlinu*, starý 64 let vdova **Marie** +03.10.1813 *na zimu*, stará 64 let Děti: **Anna Marie** *(1776), oo 07.10.1796 Jiří Zounar (26 let, o. Matěj, PP)	■ <Sa ✦
Cejnar	**Jan**	*(1747) v Borové v Čechách manželka **Viktorie Škodová** z Borové v Čechách *(1762) felčar v Zelově **Jan** +11.03.1832, starý 87 let, zanechal manželku a dva syny (Josef, Jan) **Viktorie** +30.11.1832, vdova, stará 70 let, zanechala syna Jana. Děti: **Josef**; - **Jan** ➔	■ <? ●?

[7] Srov. Pozváni do Slezska, s. 349 a 511.

Cejnar	**Jan**	?syn Janův ➔ 1821 podruh, manželka **Anna Zounarová** ? 1833 soused a zelovský rychtář Děti: **Jan** +08.02.1821 (3 t)	
Cejnar	**Jiří**	*(1766) z Čermné v Čechách, syn Jiříkův a Dorotin 1805 soused v Zelově manželka **Kateřina Zaidlová** *(1774), o. Jan, hrobař v Masově, m. Rozina 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 10, poloviční velikost) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jiří** +04.08.1826, starý 60 let, zanechal manželku, 4 syny (Jan, Jiří Josef, Karel) a dceru Annu. **Kateřina** +05.07.1849, zanechala děti: Jan, Josef, Karel. Děti: **Josefa** +11.02.1807 *na neštovice* (8 r) **Marie** +16.08.1808 (3 r) **Jan** *24.12.1807 **Jiřík** *01.04.1810 **Anna** *24.02.1813 **Josef Pavel** *05.08.1816 **Pavel** +20.08.1819 (16 d)	□ <Ma? ✹
Cipl	**Jan**	1818 *nájemník díla lesního od Tomáše Kulhavýho* Děti: **Jan Gottfried** +07.10.1818 (6 r)	
Čáp	**Josef**	*(1764) v Čechách; - ? syn Kateřinin ➔ 1810 soused v Zelově manželka **Kateřina Nováková** *(1770) FH **Kateřina** +22.02.1813 *na zimu*, stará 43 let II.oo 18.07.1813 **Anna Valtová**, vdova Bittnarova 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 23, spolu s Václ. Šebestou) **Josef** +06.08.1851, starý 87 let Děti: nejst. dcera **Marie** oo 21.11.1813 Jan Veselovský **Josef** ➔ **Jan** +31.05.1810 *na spuchlinu*, (4 1/2 r) **Anna** *05.03.1811 **Jan** *22.06.1816, +24.03.1818	■? <Sa? ✦
Čáp	**Josef**	*1797 v Sacken, syn Josefův ➔, m. Kateřina I.oo 28.01.1819 **Marie Stehlíková**, o. ? Jan ➔ 14.09.1820 v seznamu hospodářů 1836-1845 starším sboru **Josef** +11.02.1856, zanechal manželku a děti: Josef, Jan, Pavel, Vilém, Marie Slámová, Anna Hovorková, Karolina.	
Čápová	**Kateř.**	*(1740) vdova +20.10.1813 *na zimu*, stará okolo 73 let ? Syn: Josef ➔	■? ○
Černohorský	**Antonín**	manželka **Alžběta** Děti: **František** *09.06.1811	<Hu?

David	**Štěpán**	*(1765) z Nemojova v Čechách, p. hořické, syn Jiříkův oo 04.11.1800 (Hu) **Johana Žofie Veverková**, *(1776), o. Jan ➔ 1805 podruh v Zelově 1806 soused **Štěpán** +21.12.1811 *na zimu*, starý 46 let 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 22, spolu s Václavem Jelenem) Vdova **Johana** se 18.05.1817 vdala za Františka Lelka. Děti: **Jan** *15.08.1801 v Penči, +18.04.1806 (4 r, 8 m) **Friedrich** *19.02.1805 **Johann Gottlieb** +27.01.1807 (26 t) **Anna** *19.01.1811 **Marie** *26.02.1808, +24.02.1812 (4 r)	□ <Hu? ●
David	**Václav**	*(1773) v Čechách, syn Václava a Viktorie manželka **Anna Smetanová** *11.08.1768, HP, o. Karel[8] 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 3, spolu s J. Veselovským) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Václav** +18.06.1829, soused starý 56 let Vdova **Anna** +18.02.1834, stará 64 let, zanechala děti z I.oo: Jiří Hovorka; z II.oo: Kateřina, provdaná Šárová. Švagři: Jakub Smetana, Samuel Smetana	□ <Hu? ◆
Davidová	**Kateřina**	rozená **Šárová**; - Syn: **Jan** * 27.05.1820	
Dočkal	**František**	*(1784), otec František (býv. *obyvatel v Erdmannsdorfu*), m. Anna Marie, rozená Kalecká z Bachovic I.oo 18.11.1810 **Anna Pytlíčková** *06.06.1787, o. Václav ➔ 1814 podruh 1820 soused (č. 41) a pilař **František** +01.07.1831, hospodář, starý 47 let, zanechal ženu a 4 děti: Jan, Josef, Matěj, Marie. Děti: **Marie** *09.09.1812, +25.12.1814; - **Anna** *26.04.1816 **Marie** *23.09.1818,+16.03.1819 (5 m) **Jan** *27.01.1820	<Er ○
Dostal	**Jan**	*(1765) v Čechách, syn **Janův**,[9] m. Veronika oo 04.10.1786 v Sacken **Ludmila Ganzlová** (*Gansel, Gänzel*), *(1768), z Masova, o. Antonín 1804 Jan sousedem v Zelově. 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 50, spolu se švagrem Janem Matějkou a Bohumilem Matějkou) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Ludmila** +10.08.1831, stará 62 let, zanechala muže a 4 děti **Jan** +06.08.1836, vdovec starý 77 let, zanechal 4 děti: Jan, Jiří, Josef, Rozálie Švejdarová. Švagři: Jan Matějka, Jan Rajn Děti: nejst. syn **Jan** ➔; - **Jiří** ➔ **Rozina** (její nemanž. dítě Anna *14.10.1814) **Veronika** +18.02.1804 *na zdejší panující nemoc* (3 3/4 r) **Pavel***15.12.1808, +09.08.1810	■ <Sa ●

[8] Podle zelovské matriky byl jejím otcem Josef, m. Alžběta. Ostatní data však jednoznačně dokládají, že jejími rodiči byli Karel Smetana a Alžběta Janků. Své první manželství uzavřela Anna 17.10.1792 s Václavem Hovorkou, který v r. 1799 zemřel. (Srov. Pozváni do Slezska, s. 301, 365, 406, 512.)

[9] Otec Jan emigroval s rodinou z Lhoty v Hradeckém kraji do Husince, později bydlel v Sacken.

Dostal	**Jan**	syn Janův ➔; 1808 konfirmován oo 06.11.1814 **Anna Kulhavá**, *(1786), vdova po Jiříkovi Millerovi **Anna** +16.02.1821, stará 35 let Děti: **Anna** *10.08.1815 ? **Marie** +19.09.1818 (9 m)	
Dostal	**Jiří**	*(1793), syn Janův ➔ pláteník oo 24.01.1826 **Mariana Krajčková**, *27.07.1781 VT, vdova, o. Jiří, m. Anna ? II. manželka **Kateřina Krajčková**, *05.05.1777 VT, vdova Kokotová,[10] o. Jiří, m. Alžběta (Anna) **Kateřina** +24.03.1836 (Jozefka, obw. Piotrków), stará 60 let, zanechala manžela a děti (Jan, Karel, Josef, Pavel, Marie). **Jiří** +? Švagr: Krajíček Josef	
Dušek	**František**	*(1766) 1806 soused v Zelově manželka **Apolina Sonntagová** *z Čech*[11] **František** +14.03.1813 *na zimu*, starý 47 let 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 41, spolu s Janem Andršem, Janem Chmelíčkem a Jakubem Valtou) Děti: **Jan František** *27.02.1802 v Husinci **František** +13.05.1806 (1 r , 8 m); - **Alžběta** *27.03.1807 **Marie Magdalena** *25.05.1809 **Anna** *05.12.1810	<Hu ●
Dušek	**Jan Bohumil**	*18.10.1795 Hu, syn Josefův,[12] m. Anna Javůrková oo 18.04.1819 (Hu) **Anna Bártová** *21.04.1796 v PP, o. Jiří 1815-1816 sloužil v pruském vojsku.[13] 1819-1836 učitel a kantor v Zelově[14] 1822-1840 vojt 1843 se zakoupil v Požděnicích, kde se stal prvním vojtem. **Anna** +08.02.1855 **Jan** +22.11.1855, zanechal pět synů a tři dcery (Karel, Jan, Wilhelm, Josef, Ferdinand, Marie Zounarová, Anna Smetanová, Žofie) Děti: **Marie** *27.12.1819	<Hu
Eichhorst Euchorst Ekuř Aychorst	**Jan**	syn Ondřejův ze Sacken.[15] I.oo 05.07.1807 **Alžběta Veverková**, *20.03.1784 So, o. Jan ➔ 1810 chalupník 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 1, spolu s V. Hejzlarem) Děti: **Anna** +14.05.1810 *na osypaninu* (15 t)	<Sa ✦

[10] V táborské matrice je zapsána přibližně v té době pouze jedna Kateřina Krajčková *05.05.1777, dcera Jiřího a Anny Schreiberové, která se později (19.01.1800) vdala za Jakuba Kokocińského. Kateřina se (podle zápisu o jejím úmrtí), ve svém prvním manželství jmenovala Kokotová.

[11] Poznámka při narození dcery Anny.

[12] Josefův otec Pavel Dušek, děd zelovského učitele, emigroval jako dítě se svým otcem Tobiášem z Čermné na panství lanškrounském. (Viz Pozváni do Slezska, s. 355 a 371.)

[13] Sig. S V.8, zpráva o zelovské škole z 11.11.1835.

[14] Jeho o čtyři roky mladší bratranec stejného jména byl v letech 1824-1841 učitelem ve Fr. Hradci.

[15] Andreas Eckorsch nebo Eichhorst z Meklenburska byl zapsán v roce 1784 mezi kolonisty v Sacken. Jeho manželkou byla Dorota Zákravská. Bratr Janův Karel hospodařil dále v Sacken.

Eichorn Euchorst[16]	**Josef**	syn Janův z Vídně I.oo 28.01.1810 **Alžběta Jelínková**, +o. Matěj ➔ 1810 podruh v Zelově, 1816 chalupník Švagři: Friedrich Jelínek, Karel Jelínek Švagrové: Marie Pechová, Ludvíka Andršová Děti: **Josef** +15.11.1810 (12 d) **Josef** *18.10.1811, *umřel*; - **Jan Wilhelm** *07.08.1816, *umřel.* **Anna Marie** *20.09.1817	○
Eliáš	**Václav**	*22.01.1764 Hu, syn Václavův oo 13.04.1788 (Hu) **Alžběta Rejzková**, *27.07.1766, o. Jiří Nějaký čas bydleli v Sacken. 1806 soused v Zelově **Václav** +10.02.1812 *na píchání*, starý *okolo 49 let* 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 21, spolu s Janem Tichým, Boh. Francouzem a Janem Němcem) Vdova **Alžběta** se 16.07.1813 vdala za Matěje Lukáška ➔. Děti: **Václav** *24.09.1788 v Husinci **Anna Rozina** *30.06.1794 v Sacken, oo 21.02.1819 Martin Matis **Karel** +14.11.1806 *na opálení* (3 1/2 r)	<Sa ✦
Faflák	**Jan**	*(1776); - ? syn Matějův z VT[17] manželka **Alžběta Stehlíková**, *29.09.1793 Ta, o. Jakub Do Zelova přišel Jan snad až po roce 1815. **Alžběta** +17.06.1821, stará 28 let **Jan** +18.01.1824, soused, vdovec, starý 48 let Syn: **Jan** *(1815) v Táboře, oo 13.06.1837 Marie Kulhavá, ovd. Smetanová	<Ta
Faltejsek	**Josef**	*(1749, 1755), syn Václavův 1772 emigroval s rodiči z Čech do Husince. I.oo 09.10.1791 **Anna Tomková**, *(1768) Er, o. Josef 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 49, spolu s Chejdanou) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Josef** +04.05.1823, starý 74 let, zanechal manželku.	■ <So ●
Felcman Felsmann	**Gottlieb**	*(1754), *syn Jana a Marie Feltsmanových v Szenkowicach v Krolewstwie Czeskim* (v Čeňkovicích v Čechách) 1812 soused, žena **Tereza** *z Szyłow* 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 14, spolu s Janem Burešem, Janem Kulhavým a Matějem Kulhavým) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Gottlieb** +07.10.1829, starý 75 let Děti: nejst. dcera **Tereza** oo 09.02.1812 Kristian Walter **Monika** *29.11.1795 v Čeňkovicích na Lanškrounsku[18] ? **Marie** (její nemaž. dítě Alexander [Petrozelin] *20.08.1817)	□ <? ◆

[16] Býval zaměňován s předcházejícím sousedem.
[17] Srov. Pozváni do Slezska, s. 427-428.
[18] Rešerše Vilém Jersák.

Fibich[19]	**Gottlieb Christian**	*(1768) Kurzdorf v Sasku manželka **Dorota Svobodová**, nar. v Münsterbergu, o Václav,[20] m. Dorota, rozená Hradecká z Husince, podruhé provdaná Boetcherová (manželka zelovského učitele) kolonista v Bachovicích, 1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 38, spolu s Janem Veselovským) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Dorota** +? **Bohumil** +28.02.1838, starý 70 let, zanechal děti (Bohumil, Rozina Jelínková a Karolina Jelínková). Děti: **Bohumil** ➔ **Christiana Dorothea** *05.10.1803 v Bachovicích **Charlotta** +14.03.1817 (13 r, 6 m) **Anna Rozina** *25.09.1806 **Louisa** *24.03.1811 **Karolina** *19.05.1815 **Salomea Fridricka** (sic!) *17.03.1819	<Sasko <Er ●
Fibich	**Bohumil**	*(1801) v Bachovicích, syn Gottliebův ➔ manželka **Kateřina Zounarová**, *20.05.1800 HP, o. Jan ➔ 1837-1840 učitel 1840-1859 vojt v Zelově 1858-1861 vojt v Požděnicích **Kateřina** + 18.11.1841, zanechala děti: Ferdinand, Josef, Karolina Luisa, Anna, Alžběta, Amalie. II.oo 12.01.1843 **Alžběta Kulhavá**, *01.06.1825 v Zelově, o.Tomáš, m. Friederika Labantová Děti: **Ferdinand** *11.12.1829, od r. 1850 zelovský učitel **Teofil** *24.08.1853	<Er
Fibichová	**Christiane**	*(1744) vdova, +21.06.1815, na bolení hlavy, stará 71 let[21] ? Syn: **Gottlieb Christian** ➔	○
Flejšar[22]	**Matěj**	*(1773), o. Jan v Libranticích, p. smiřické I.oo 29.01.1797 (Hu) **Anna Binarová**, *(1778), o. Josef 1803 zelovský soused **Matěj** +06.01.1804; *Na palčivou zimnici dokonal a věk svůj přivedl na 30 let a několik neděl.* Vdova **Anna** se 26.08.1804 vdala za Jiřík Veselovského. ? Švagr: Václav Binar	□ <So ●

[19] Jméno Fibich jsme v prvních generacích exulantů ve Slezsku nezaznamenali. V 19. stol. žilo několik rodin tohoto jména v Husinci. Křestní jméno Gottlieb bylo v husineckých rodinách Fibichů oblíbeno. Podle zápisu o úmrtí se zelovský Fibich narodil v Sasku, což sice nevylučuje, že byl exulantského původu, ale právě tak mohl být Němec.

[20] Syn Jiříkův. Srov. Pozváni do Slezska, s. 332.

[21] Německý zápis o úmrtí.

[22] Srov. Pozváni do Slezska, pozn. 226 na s. 325.

Francouz	**Gottlieb Bohumil**	1805 soused v Zelově manželka **Marie Nováková** 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 21, spolu s Václavem Eliášem, Janem Němcem a Janem Tichým) Děti: **Anna** +21.09.1806 (1 r, 12 t) **Jan** *02.01.1808 **Marie** +19.03.1817 (7 r); - **Marie** *14.12.1817	<? ✦
Franke	**Gottlieb**	1815 soused v Zelově Děti: **Marie** *23.01.1815	
Grygar	**Václav**	jediný syn Janův (1808 Jan *bývalý soused v Čechách*) I.oo 11.10.1808 **Anna Rozina Svobodová**, *16.03.1787 Mü, druhá dcera zemřelého Václava Svobody (*Bürger und Ziehner Meister zu Münsterberg*), nevl. dcera zelovského učitele Friedr. Bötchera **Václav** +? Vdova **Anna Rozina** se vdala (1827?) za Samuela Smetanu.	□ ○
Hájek	**František**	*(1767), syn Antonínův z Opočna oo 27.08.1793 (Hu) vdova po Matějovi Papežovi, **Anna Frýzlová**, *14.05.1767 Hu, o. Václav 1803 soused v Zelově Děti: **Marie** *16.10.1803	□ <Hu ✸
Hájek	**Jan**	I.oo 12.11.1820 **Anna Kulhavá**, o. Tomáš ➔ 1832-1880 starším sboru Jan[23] +09.06.1880	<FH?
Hájek	**Josef**	14.09.1820 v seznamu hospodářů	<FH?
Hejtmánek	**Václav**	starší a písař v Čermíně 20.11.1802 podepsal smlouvu s Petrozelínem, ale do Zelova se snad nepřistěhoval.	-
Hejtmánková	**Anna Marie**	*(1753), dcera Pavla a Anny Kouteckých z Čermína **Anna Marie** +28.08.1829, stará 76 let, zanechala děti: Jan, Samuel, Marie, Anna, Alžběta.	○?
Hejzlar	**Matěj**	21.11.1802 podepsal smlouvu v Sophienthalu. V Zelově o něm v prvních desetiletích zmínka není.	-
Hejzlar[24] Hejzral Haisler	**Václav**	*(1745) 08.08.1804 manželka **Johana** kmotrou Veroniky Hůlkové 1805 soused manželka **Johana Šebestová** z Tábora, *(1771), o. Václav, m. Johana Zuzana Šrajbrová	

[23] Jedná se buď o syna zelovského souseda Františka Hájka Jana, který se narodil 08.01.1798 v Husinci (rok narození je shodně udán v seznamu starších sboru ze 24.09.1845, sig. S III.9, ale na tabulce na rakvi byl napsán rok narození 1796) nebo o Jana Hájka, syna Pavlova z Friedrichova Hradce, čemuž nasvědčuje poznámka v zápisu o jeho úmrtí (17.11.1851), podle něhož byl Jan Hájek švagrem Anny Stehlíkové, provdané za Pavla Hájka, narozeného 1810. (Srov. Pozváni do Slezska, s. 461.) Pavel Hájek přišel do Zelova (za svým starším bratrem Janem?) snad až ve třicátých letech.

[24] 21.11.1802 podepsal smluvu kolonistů v Sophienthalu (nedošlo-li k chybě při opisu smlouvy do zelovské matriky) Matěj (!) Hejzral. - 05.04.1807 při křtu Karla, syna Jakuba Štěříka, byla kmotrou *Johanna Hegzralka, die Schulzin aus Labudzic* (Matějova manželka? Matějova či Václavova sestra - zápis pod dívčím jménem?).

		1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 1, spolu s J. Ekuřem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Václav** +18.12.1825, starý asi 80 let, zanechal manželku, 1 syna a 5 dcer vdova **Johana** +29.10.1832, stará 61 let, zanechala děti: Jan, Rozálie Lelková, Johana Líbalová, Marie Děti: nejst. dcera **Františka** oo 16.11.1817 Friedrich Štelcel, Františka +01.05.1821, stará 36 let **Rozina** oo 07.07.1817 Josef Lelek ? **Tereza** oo (kdy?) Christoph Sonntag **Johana** *20.10.1805; - **Václav** *24.10.1807 **Karel** *18.02.1810, +24.10.1819 (9 r) **Jan** *19.09.1812; - **Marie** *26.01.1815	<So? ●
Hoffman	**Jan**	syn Jiříkův ➔ I.oo 30.09.1810 **Charlotta Millerová** *(1790), o. Jan ➔ 1817 soused, truhlář 1817-1820 starší sboru 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Charlotta** +31.12.1841, zanechala děti: Karel, Josef, Marie. Švagr: Kristian Špringl, Pavel Miller Děti: NN *1815 (v lednu) **Jan** +30.05.1817 (1/2 r); - **Samuel** +11.01.1820 (5 m) **Karel** *23.12.1820	○
Hoffman	**Jiřík**	*(1750) 14.08.1804 manželka **Marie** *(1745) kmotrou Matěje Pospíšila v prosinci 1806 soused a rychtář **Marie** +11.12.1806 *na pichání*, stará 61 let II.oo 07.06.1808 **Marie Karlíčková**, +o. František, Sa 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 35, spolu s Jiřím Millerem) **Jiřík** +15.06.1824, soused starý 74 let, zanechal ženu a 3 syny. Děti: **Jan** ➔ **Pavel** *04.08.1810; - **Jiřík** *26.03.1809; - **Marie** *31.08.1814 **Anna** *08.06.1820	<? ●
Horák	**Jan**	*(1820) FH, syn Janův, m. Anna Koudelková manželka **Alžběta** **Jan** + 05.08.1887, starý 67 let, zanechal ženu a 9 dětí.	<FH
Horák	**Václav**	*(1777) FH, o. Michal, m. Marie Svobodová Do Zelova přišel nejpozději v roce 1804.[25] I.oo 09.11.1806 **Johana Jelínková**, o. Jan ➔ 1810 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 39, spolu s Frant. Světničkou a Janem Švejdarem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Václav** +07.11.1847, zanechal ženu a syna Karla. Švagr: Samuel Jelínek Švagrové: Anna Světničková, Žofie Matějková, Marie Veselovská Děti: **Karel Friedrich** *02.12.1807, oo Marie Jelínková, Karel +24.08.1852, zanechal děti: Karel Jan, Josef, Anna Svobodová, Karolina. **Jan** +16.08.1810 (11 t)	<FH ●

[25] 02.04.1804 kmotrem Samuela Smetany.

Hovorka	**Jiří**	*(1798), syn Václavův m. Anna, roz. Smetanová, v II.oo Davidová ➔ oo 17.11.1816 **Johana Kulhavá** (o.?) 1816 podruh 1830 soused, ale hospodářství dlouho neudržel. Děti: **Jan** *28.12.1816;[26] - **Pavel** *08.12.1818	
Hůlka	**Gottlieb** Bohumil	*05.08.1795 Hu, o. Matěj ➔ I.oo 16.11.1817 **Alžběta Matulová** (nejml. dcera *nebožtíka Jana Matuly, bejvalýho podruha v kolonii Erdamannsdorf*) 1818 podruh, později soused **Alžběta** +26.01.1841, zanechala muže Bohumila a 9 dětí: Jan, Anna, Marie, Alžběta, Luisa, Karolina, Žofie, Charlota, Johana. **Bohumil** +25.07.1850, zanechal děti: Jan, Anna Volská, Marie Krásová, Alžběta, Karolina, Žofie, Charlotta. Děti: **Anna** *21.01.1818, +14.07.1818 (25 t) **Jan** *25.06.1819, hospodář v Kleszczově	<Hu
Hůlka	**Matěj**	*31.08.1768 Hu, syn Matějův oo 03.11.1789 ve Střelíně (v lut. kostele) **Dorota Matičková**, *21.11.1762 v Husinci, o. Václav 1804 soused v Zelově Děti: nejst. syn **Gottlieb** ➔ **Anna** *02.05.1800 v Husinci, +22.02.1804 (4 r)	<Hu ●
Hůlka	**Josef**	1804 podruh, manželka **Hedvika *Hortma*** (Hortová?) Děti: **Veronika** *07.08.1804,[27] +27.08.1804 (1/4 r)	<Hu? ○
Chejda(na) Hejdana Hejdánek Hejdan Hejdar	**Vojtěch**	rodem z Čech I.oo 21.09.1806 **Anna Mojžišova**, *(1770), ze Sacken, vdova po Karlu Pavlíkovi ➔ 1807 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 49, spolu s Josefem Faltejskem) **Anna** +09.02.1831, zanechala děti z I.oo: Jan a Anna Pavlíkovi; z II.oo: Josef (mistr plátenický v Pabianicích) a Pavel. Děti: **Josef** *23.10.1807; - **Karel** *22.02.1810 **Pavel** +05.07.1813 (1 1/2 r)	□ z Čech ◆
Chmelíček	**Jan**	1807 soused manželka **Charlotta Illichová** 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 41, spolu s Jakubem Valtou, Frant. Duškem, a Janem Andršem) **Jan** +(1825) **Charlotta** +(1826)[26a] Děti: **Friedrich** +26.01.1807 (5 r, 3 t) **Marie** *30.12.1807 **Josef Friedrich** *23.08.1810; - **Matěj Jakub** *28.02.1815 **Anna** *03.06.1817, +02.06.1818 (1 r); - **Karolina** *02.02.1821	<FH ◆

[26] Poznámka v matrice: *To bude památků. Kmotrové Hovorky nedali ani groše od vody a ručníka, ne, to nemám darmo.*

[26a] Tradované vyprávění z doby napoleonských válek o rodině Chmelíčkově viz Země otců, s. 112-113.

[27] Kmotry byli Josef Kyrall, Franc Chramosta a Johana Hejzralka.

Jelen	**Matěj**	*(1747) syn Jakubův, ze vsi Ledce, panství opočenské v Čechách Emigroval do Husince. I.oo 20.09.1774 (Hu) vdova po Jiříkovi Procházkovi **Anna Větvičková**, *(1743), o. Jan 1804 soused v Zelově **Anna** +10.05.1804 *na spuchlinu*, stará 61 let II.oo 26.06.1804 vdova po Jos. Smetanovi, **Marie Lelková**, *(1774) **Matěj** +14.01.1808 *bezpochyby od toho, že se jemu na noze rána zavřela*, starý 61 let. Vdova **Marie** se vdala za Jana Millera. Děti: **Jan** *25.01.1777, oo 29.04.1800 Marie Rychetská, Jan +19.07.1845 v Husinci nejml. syn **Václav** ➔	■ <Hu ●
Jelen	**Václav**	*10.11.1782 Hu,[28] syn Matějův ➔ I.oo 08.07.1804 **Marie Kulhánková**, o. Václav ➔ 1805 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 22, spolu s Štěpánem Davidem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Václav** +24.04.1826, starý 44 let, zanechal ženu a nevl. syna **Marie** +23.01.1843 Švagři: Bohumil Šára, Jan Jelínek Děti: **Jan Friedrich** *24.02.1805, +26.08.1805	<Hu ✦
Jelínek	**Friedrich**	*24.11.1780 VT, druhý syn Matějův ➔ I.oo 21.09.1806 **Marie Andršová** z Masova, vdova po Michalovi *Gänschrichovi*,[29] bývalém sousedovi v kolonii Masově ve Slezsku; Marie *(1776), o. Václav ➔ 1808 sousedem v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 46, spolu s vdovou Jelinkovou a s Pavlem Stehlíkem) **Marie** +03.08.1834, stará 58 let, zanechala muže a dva syny z I.oo: Josef (*1802) a František Gänschrichovi (Gąsiorowští). **Fryderyk** +02.09.1834, plátenník, starý 55 let, vdovec Švagři: Josef Andrš, Ignác Andrš, Wilhelm Andrš, Jan Andrš Švagrová: Františka Poláčková Děti: **Wilhelm** +19.08.1808 (3/4 r) **Marie** *08.04.1810, +13.05.1810 *na retejce*	<Ta ✦
Jelínek *Brodský* *z Brodu*[30]	**Jan**	*(1787); - v Čechách? manželka **Marie Pospíšilová**, *(1784) v Čermíně, o. Jan *Léta Páně 1813 dne 11ho decembris pohřben jest **Jan Jelínek Brodskej**, kterýžto podle formanů měl dne 4ho Xbr dokonat, když byl pro sůl v Krakově. Jak ale kupec i formani vyznávají, že jej přes 16 mil vezli umrlýho, ale jeho tělo i hlava, všecko bylo zkrvaveno, jakou smrtí umřel, Bůh ví. Jeho věk byl 26 let.* 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 20) Vdova **Marie** se 21.07.1816 vdala za Josefa Jelínka.	□ >? ✦

[28] Rok narození je potvrzen poznámkou v roce 1819 při křtu syna Jana Jelínka Josefa Pavla.

[29] Podle některých tradic byl otec Čech a jmenoval se Houser. Nápadné je jméno *Gansel, Gänzel*, které se v Masově také vyskytovalo (viz výše manželka Jana Dostala Ludmila) a které by mohlo být jiným překladem českého jména Houser do němčiny.

[30] Zapsáno při narození dcery Marie Anny (1809) i Anny (1811).

		Děti: **Samuel** *29.10.1807; - **Marie Anna** *19.06.1809 **Anna** *02.09.1811; - **Jan** +12.07.1814 (6 t), *synáček vdovy Brodskej Jelínkový, sousedky zdejší*	
Jelínek	**Jan**	*(1753) VT, syn Janův, m. Marie Smeková švec oo 05.02.1775 (VT) **Anna Jelínková**, *(1754), o. Matěj 1803 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 15, spolu s Janem Jelínkem) **Jan** +11.05.1817 *na hroznej kašel*, starý 63 let **Anna** +12.05.1825, stará 71 let Švagr: Jan Jelínek *menší*, Matěj Jelínek, Jiří Pytlíček Děti: **Jan** ➔; - nejml. syn **Samuel** ➔ **Matěj** *07.07.1777 Ta **Anna** *05.10.1778, oo 23.11.1800 Fr. Světnička, Anna +24.03.1832 **Karel Friedrich** *23.09.1780 VT **Friedrich** *12.01.1784 VT, švec, oo Marie Felcmanová Friedrich +03.02.1844 v Zelově, zanechal ženu a dceru Marii **Johana** *27.11.1785, oo 09.11.1806 Václav Horák **Žofie** *11.09.1787, oo 22.11.1807 Bohumil Matějka Žofie +23.09.1819 **Kateřina** *06.05.1790; - **Alžběta** *23.09.1791, konfirmována 1808 nejml. dcera **Marie** *(1798), oo 24.11.1816 Bohumil Veselovský II.oo Jan Matušek, Marie +03.01.1835	<Ta ●
Jelínek *menší*[31]	**Jan**	*(1756) VT, čtvrtý syn Matěje Jelínka, koláře chalupník a tkadlec v Táboře oo 16.09.1781 **Marie Pospíšilová**, *(1765), +o. Jan, MT Jan byl nejpozději 1807 v Zelově. 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 15, spolu s Janem Jelínkem) 1819 soused v Zelově 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +10.11.1821, stará 56 let **Jan** +24.04.1824, soused, starý 68 let. zanechal 6 synů. Bratr: Matěj Švagři: Jan Jelínek, Jiří Pytlíček, Tomáš Kulhavý, ? Jakub Stejskal Děti: nejst. syn **Matěj** ➔; - druhý syn **Jan** ➔ třetí syn **Pavel** ➔; - čtvrtý syn **Josef** ➔ pátý syn **Friedrich** *18.09.1800 Č, oo Rozina Pospíšilová, Friedrich +13.08.1851, zanechal ženu a 10 dětí: Friedrich (ve Faustynově), Josef, Vilém, Ferdinand, Karel, Luisa Dedeciusová, Marie Karolina Rejchrtová, Alžběta Špringlová, Anna a Marie. šestý syn **Štěpán** *26.01.1804; - **Anna Marie** *08.10.1787	<Ta ✦
Jelínek	**Jan**	*21.09.1790, syn Jana Jelínka *menšího* ➔ I.oo 17.09.1815 **Anna (Rozina) Kulhánková**, *(1792, 1795), o. Václav ➔, m. Johana Hejtmánková 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Anna** +09.03.1843, zanechala muže a 8 dětí: Jan, Josef, Friedrich, Pavel, Karel, Vilém, Marie, Karolina. **Jan** +09.02.1857, 67 let, zanechal 4 syny: Jan, Pavel, Karel, Vilém. Švagr: Václav Jelen Děti: **Jan** *24.04.1817 **Josef Pavel** *17.03.1819, +03.05.1819 (8 t)	<Ta

[31] Seznam šesti synů Jana Jelínka *menšího* je zapsán na předposledni stránce zelovské nejstarší matriky.

Jelínek	**Jan**	*15.12.1775 VT , syn Janův ➔, m. Anna, roz. Jelínková manželka **Marie Burianová** **Jan** +23.06.1843, zanechal ženu a děti: Vilém, Pavel, Karel, Jan Anna Zounarová, Anna Reinszová, Marie. Děti: **Pavel** *18.10.1820	<Ta
Jelínek	**Josef**	*18.11.1796, syn Jana Jelínka *menšího* ➔ I.oo 21.07.1816 vdova po Janu Jelínkovi *z Brodu* **Marie Pospíšilová** *(1784) Č, o. Jan, m. Marie Jersáková 1817 soused **Marie** + 14.05.1832 v Buczku, stará 38 let, zanechala muže, a děti: Jan, Žofie, Alžběta Děti: **Žofie** *28.01.1817, +07.09.1817 (33 t) **Jan** *(1819), oo Alžběta Suková, Jan +13.02.1848 Wola Pożdżenicka, starý 29 let	<Ta
Jelínek	**Josef**	1818 obyvatel v Buczku; - Syn: **Josef** +30.08.1818 (13 t)	
Jelínek	**Karel**	syn Matějův ➔ 1808 konfirmován 14.09.1820 v seznamu hospodářů	<Ta
Jelínek	**Matěj**	*(1744), druhý syn Matěje Jelínka, koláře ve Velkém Táboře krejčí oo 24.01.1773 **Alžběta Pytlíčková**, *(1751) VT, o. Bartoloměj 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově **Matěj** +29.08.1807 *na dušnost*, starý 63 let *vdova Jelínková* 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 46, spolu s Friedrichem Jelínkem a Pavlem Stehlíkem) **Alžběta** + 11.08.1821, stará 70 let Bratr: Jan Jelínek *menší*, sestra: Anna Pytlíčková Švagři: Jiří Pytlíček, Jan Jelínek Děti: **Friedrich** ➔; - **Karel** ➔ **Marie** *26.03.1774, oo 03.11.1793 Václav Pech **Anna** *23.07.1776 **Matěj** *03.12.1778 **Daniel** *(1795), oo Karolina Slámová, Daniel +02.01.1851, zanechal ženu a děti Daniela, Jana, Karla, Karolinu. **Jan** +08.03.1804 *na hlavnici* (16 r) prostř. dcera **Ludvíka** (její nemanž. dítě Friedrich Andreas *03.10.1807, +13.10.1807), Ludvíka oo 07.05.1809 Josef Andrš nejml. dcera **Alžběta** oo 28.01.1810 Josef Eichorn	<Ta ✸
Jelínek	**Matěj**	*20.02.1785, syn Jana Jelínka *menšího* ➔ I.oo 27.10.1811 **Alžběta Jelínková** *ze Slezska*, o. Jan, m. Anna 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 12, spolu se Šebast. Valtou) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Alžběta** +18.11.1826, stará 34 let II.oo **Marie Kulhavá** **Matěj** +12.05.1840, zanechal ženu a dceru z I.oo Annu. Děti: **Anna Marie** *08.05.1816	<Ta ✦

Jelínek	**Pavel**	*27.01.1782 Č, syn Pavlův, m. Anna Němečková 1808 soused a kovář manželka **Anna Šťástková** *02.03.1785 VT, o. Jan 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 51) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Pavel** +23.11.1827, starý 58 let (!) Děti: **Anna** +15.11.1808 (1 1/2 r) **Pavel** *06.09.1809, oo 08.11.1838 Anna Veselovská (o. Jan), Pavel +03.04.1851, zanechal ženu a děti Pavla a Marii. **Jan Daniel** *13.01.1812, oo Marie Kovalská, Daniel + 11.03.1850 v obci Podwody, zanechal ženu a děti Pavla a Annu. **Marie** *29.09.1814 **Jan** *22.04.1817	<Ta ◆
Jelínek	**Pavel**	*30.01.1794, syn Jana Jelínka *menšího* ➔ 1808 konfirmován oo 20.04.1817 **Anna Jirsáková**, *(1800) Ba, o. Jan, m. Anna, roz. Němečková **Pavel** +08.11.1836, zanechal ženu a děti: Pavel, Josef, Jan, Anna, Marie, Alžběta, Žofie, Karolina Luisa. Vdova **Anna** se vdala 26.11.1848 za Štěpána Standeru (z FH?).[32] Děti: **Anna Marie** *10.06.1818 **Friedrich Pavel** *12.07.1819 **Marie** *05.05.1820	<Ta
Jelínek	**Samuel**	*18.10.1786 VT, syn Janův ➔ I. oo 23.11.1817 **Mariana Veselovská**, o. Jan ➔ 1830 soused Před rokem 1857 se odstěhoval na Volyň.[33] Švagři: F. Světnička,V. Horák, B. Matějka, B. Veselovský Děti: **Anna Marie** *27.12.1818	<Ta
Jindrová	**Johana**	vdova *z Hradce*, +11.10.1819 *na dušnost*, stará 60 let	<FH
Jirsák Jersák	**Jan**	*(1746); nejst. syn Václavův z Tábora I.oo 26.09.1769 **Anna Nevečeřalová**, *(1745) VT, o. Jan hospodářem a tkalcem v Čermíně **Anna** +28.05.1773, stará 28 let II.oo 11.07.1773 **Marie Nevečeřalová**,*(1754) VT, o. Jan hospodářem v Sophienthalu, konšelem v Bachovicích 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 32) **Jan** +14.07.1821, starý 75 let Vdova **Marie** +15.01.1832, stará 77 let, zanechala děti: Jan, Jiří, Matěj, Anna Mundilová, Marie Svobodová, Alžběta Veselovská. Děti: **Jan** ➔; - **Matěj** ➔; - **Jiří** ➔ **Václav** *24.09.1774 prostř. dcera **Marie** *(1788) So, oo 19.04.1808 Matěj Miller, II.oo 15.01.1815 Gabriel Svoboda, Marie +11.10.1841 nejml. dcera **Alžběta** *(1790), konfirmována 1808, oo 16.04.1816 Jan Veselovský, Alžběta +14.08.1853, stará 63 let	<So ●

[32] Své třetí manželství uzavřela s Janem Veselovským. Zemřela v Zelově v r. 1869. (Data v táborské matrice.)

[33] Podle seznamu hospodářů z roku 1830 opraveného vojtem Fibichem 29.08.1857.

Jirsák	**Jan** (*jun.*)	*14.11.1770 Č, syn Janův ➔, m. Anna Nevečeřalová[34] oo 21.04.1793 VT **Anna Němečková**, *04.11.1774 Č, o. Vavřinec hospodářem v Erdmannsdorfu 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 11) 14.09.1820 v seznamu hospodářů Zpočátku byl v matrikách zapisován jako *junior*, od konce dvacátých let je označován jako *starý Jersák*. **Anna** +13.03.1841 **Jan** +22.12.1846, vdovec starý 78 let, zanechal 7 dětí: Jan, Pavel, Josef, Karel, Anna Jelínková, Marie Pospíšilová a Alžběta Gąsiorowská. Děti: **Anna** *1800 Ba, I.oo 20.04.1817 Pavel Jelínek, II.oo 26.11.1848 Štěpán Standera, III.oo 1853 Jan Veselovský, Anna +1869 **Josef Jiřík** +22.08.1806 (42 t) **Jiřík** *25.06.1807, oo Marie Stehliková, Jiří +22.07.1831, zanechal manželku a syna Jana. **Marie** +07.05.1808 (6 r); - **Samuel** +27.10.1808 (1 r) **Marie** *13.02.1810 **Alžběta** *16.12.1812, oo 25.11.1828 Josef Gąsiorowski **Josef** *10.02.1816; - **Karel** *16.11.1819	<Er ●
Jirsák	**Jan**	*(1794) oo 20.04.1817 **Marie Andršová**, *(1795) Ma, o. Ondřej ➔ 1818 soused **Marie** +07.04.1840, zanechala muže a šest synů: Jan, Josef, Pavel, Karel, Friedrich, Matěj. Děti: **Josef Jan** *22.10.1818, *umřel*; - **Jan** *01.04.1820 **Josef** *16.05.1822; - **Karel** *16.01.1823; - **Pavel** *27.02.1826 **Matěj** *27.10.1835, +30.05.1907	
Jirsák	**Jiří**	*(1750), +21.10.1811 ? soused v Zelově *23ho oktobri pohřben jest Jiřik Jirsák, kteryžto dne 21ho večer okolo hodiny 11tej v hospodě jmenovaná Antonovka před Vidavou na kámen dokonal v přítomnosti svýho syna **Jiřika** i svej manželky **Anny Poláčkovy** a věku svého dočekal na 61 let.*	<Ta? ●?
Jirsák	**Jiří**	*(1775, 1771) FH, syn Janův ➔, m. Marie Nevečeřalová Později bydlel s rodiči v Sophienthalu. oo 21.10.1800 **Anna Pospíšilová** *(1782) Č, o. Jan 1803 mezi prvními kolonisty 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 17) **Anna** +01.10.1816 *na spuchlinu*, stará 34 let II.oo (kdy?) **Žofie Pospíšilová** z Kleszczowa o. Jan, m. Marie Střelcová 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Žofie** +11.07.1833, stará 33 let, zanechala muže Jiřího (58 r) a děti: Jiří, Anna, Marie, Žofie. **Jiří** +15.04.1848, vdovec starý 77 let, zanechal děti z I.oo: Jan; z II.oo: Anna, Marie, Žofie. Děti: **Jan Jiřík** *26.11.1811 **Jiříček** +03.03.1819 (13 t); - **Anna** *03.11.1820	<So ●

[34] V zápisu o úmrtí v zelovské matrice je mylně udána matka Marie a místo narození Bachovice.

Jirsák	**Matěj**	*(1793) Ba, syn Janův ➔ oo **Anna Matisová** 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Matěj** +16.12.1845, zanechal ženu a děti: Matěj, Anna Marie.	
Jirsák	**Pavel**	oo 20.04.1817 **Marie Valtová** (o. ?) 14.09.1820 v seznamu hospodářů Děti: **Anna Marie** *20.07.1819 **Alžběta** *15.12.1826; - **Karolina** *13.07.1829	
Kimr Kimmer	**Josef**	*(1773) v Čechách[35] 1804, 1808 soused II.oo 24.01.1804 **Dorota Svobodová**, o. Friedrich ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 13, spolu s Janem Vackem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Josef** +03.11.1835, hospodář, starý 67 let, zanechal ženu Dorotu a děti: Matěj, Josef, Pavel, Jan, Anna Matějková, Marie Kratochvílová, Charlotta, Rozina, Žofie. Švagr a švagrová: Gabriel Svoboda, Ráchel Valtová Děti: **Anna** oo 27.12.1819 Bohumil Matějka (vdovec) **Matěj** *21.02.1805; - **Marie** *14.10.1806 **Johana** +28.12.1808 (10 d); - **Josef** *28.10.1809 **Charlotta** *18.01.1812, +08.07.1837; - **Žofie** *20.08.1815	■?□? <? ✦
Kosak	**Jakub**	1809 podruh, manželka **Dorota Dobšová** ze Sacken Děti: **Anna Rozina** *25.10.1809	○
Košík Kosik	**František**	*(1777), syn Matějův a Magdalenin z Utraty ve Slezsku 1811 podruh, katolík,[36] manželka **Kateřina Nováková** 1816 chalupník **František** +16.07.1834, mlynář, starý 57 let, zanechal ženu a děti: František a Marie. ? Tchyně: Mariana Nováková Děti: **Anna** * v červnu 1811 *umřela.* **František** +11.04.1816 (2 r); - **Ignác** +07.09.1816 (7 m) **Anna** +20.10.1816 (5 r)	○
Kovalski Kowalski	**Jan**	syn Lukášův ➔ I.oo 12.02.1809 **Marie Stehlíková**, *05.09.1791, +o. Jan ➔ 1810 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 48, spolu s otcem Lukášem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů. Po roce 1830 se odstěhoval do gminy Buczek,[37] do Jozefatova.[38] **Marie** +02.07.1843 v Zelově, zanechala muže a děti: Pavel, Wilhelm, Anna Kedajová, Marie Jelínková, Alžběta Švejdarová, Žofie Matisová, Karolina Provazníková, Charlotta, Johana. Švagr a švagrová: Ignác Andrš, Anna Kulhavá Děti: **Jan** +02.03.1810 (4 t); - **Anna** *24.06.1811 **Jan** +04.03.1814 (16 t); - **Marie** *19.051815 **Jan Pavel** *15.04.1818; - **Alžběta** *31.03.1820[39]	<Ta? ✦

[35] Srov. Pozváni do Slezska, s. 466, 518, 520.

[36] V zápisu o narození dcery Anny poznámka: *religii římskej oba dva.*

[37] Podle seznamu hospodářů z roku 1830, opraveného vojtem Fibichem 29.08.1857.

[38] Podle seznamu z roku 1850.

[39] Jméno manželky v zápise o narození této dcery je udáno Marie, rozená Kulhavá.

Kovalski	**Lukáš**	*(1771), syn Lukášův a Marianin ze vsi Parzynowa ve Slezsku[40] manželka **Alžběta Matisová**,[41] *(1763) Ta, o. ? Jan 1804 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 48, spolu se synem Janem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Lukáš** +25.09.1826, starý 55 let **Alžběta** +30.09.1831, vdova stará 68 let, zanechala dvě děti: Jan a Marie Pospíšilová. Děti: jediný syn **Jan** ➔; - **Marie** *17.05.1804 nejst. dcera **Anna**, konfirmována 1808, oo 12.02.1809 Ignác Andrš	<Ta? ●
Krajíček Krajček	**Josef**	*10.04.1768 VT, o. Jiří oo 02.01.1791 **Johana Bukovská**, *21.09.1770 VT, o. Jan 1805 soused Děti: **Anna** *08.01.1792 VT jediná dcera **Marie** oo 05.09.1813 Matěj Pojman **Josef** *07.01.1794 VT; - **Jiřík** *22.07.1805, +29.08.1806 (1 r, 5 t) ? **Jan** *(1799) VT, oo Anna Slámová, Jan +23.03.1847, zanechal ženu a děti: Josef, Marie, Anna Alžběta, Žofie, Johana, Charlotta.	<Ta ✦
Krajíček	**Josef**	1811 chalupník; - Syn: **Jiřík** *12.12.1809,[42] +06.08.1811 (1 1/2 r)	○
Krása	**Jan**	*(1788) FH, syn Josefův, m. Josefa Štěříková I.oo 12.11.1815 **Marie Slámová** *(1793), +o. Jan Ondřej ➔ 1817 soused **Marie** +11.11.1817 *na souchotiny*, stará 24 let II.oo 28.12.1817 **Charlotta Nosková**, o. Jan ➔ 1820 v seznamu hospodářů (č. 80) **Jan** +21.03.1842 starý 54 let, zanechal ženu a děti: Josef, Marie, Alžběta, Johana. Švagrové: Marie Stejskalová, Johana Šulitková Děti: **Anna** *30.10.1816, +27.11.1817 (1 r) **Marie** +30.03.1819 (5 m); - **Josef** *09.01.1820	<FH
Kulhánek	**Václav**	*(1755), syn Václavův a Annin z Kutné Hory v Čechách[43] 1804 soused; - manželka **Johana** *(1754) 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 5, spolu s Pavlem Najmanem) **Johana** +30.11.1814 *na bolení v kříži*, stará 60 let II.oo 24.11.1816 **Anna Švejdarová**, *(1781), vdova Matějková,[44] rodiče: Josef a Marie, sestra Marie Nosková, bratr mlynář Švejdar[45] **Václav** +20.01.1826, starý 70 let, zanechal manželku a 4 děti **Anna** +25.06.1828, stará 47 let, zanechala tři děti. Děti: nejst. dcera **Marie** *1785 Sa, oo 08.07.1804 Václav Jelen, II.oo Jelínek, Marie +23.01.1843 prostř. dcera **Johana** oo 21.06.1807 Bohumil Šára nejml. dcera **Anna** *(1792, 1795), oo 17.09.1815 Jan Jelínek Anna +09.03.1843 **Václav Bohumil** *18.07.1819	■ <Sa? ●

[40] Ves ležící nedaleko Čermína.

[41] Při narození dcery Marie je zapsáno rodné jméno matky Matisová, v zápisu o úmrtí Alžběty Kovalské je zapsáno rodné jméno Střelcová.

[42] Jméno matky není uvedeno.

Kulhavý	**Daniel**	*(1755), syn Tomášův 1776 hospodářil v Erdmannsdorfu. I.oo 23.09.1776 **Anna Matisová**, *(1756) z Tábora, o. Jiří 1782 bydlel *na polské hranici* (v Naytken nedaleko Tábora) 01.11.1784 + manželka **Anna**, stará 28 let II. oo 04.01.1785 **Marie Lelková**, *(1760), o. František, So 1803 soused v Zelově. **Daniel** +08.12.1803, starý 48 let (Zemřel *večer o hodině 11te na nebezpečný ouraz při stavení chalupy.*) Vdova **Marie** se vdala 26.06.1804 za Jiřího Probošta. Bratr: Tomáš Švagr a švagrová: František Lelek, Alžběta Šárová Děti: nejst. syn **Daniel** ➔ **Jan** *04.02.1782; - **Kateřina** *14.10.1789 **Marie** oo 21.10.1804 Josef Martinec (vdovec) prostř. dcera **Žofie** *(1793), konfirmována 1808, oo 27.06.1813 Pavel Pospíšil (vdovec), Žofie +28.03.1832 nejml. dcera **Anna** oo 21.08.1808 Jiří Miller	<Ta ●
Kulhavý	**Daniel**	*(1777), syn Danielův ➔, m. Anna I.oo 29.01.1809 **Marie Šárová**, *(1782), o. Ondřej ➔ 1818 podruh **Marie** +02.01.1818 *na velké bolesti pracující ku porodu*, 36 let **Daniel** +17.12.1826, vdovec, podruh, starý 50 let Děti: Mariina nemaž. dcera Anna +23.03.1815, 26 d	<Ta ○
Kulhavý	**Jan**	*02.12.1775 MT, syn Tomášův ➔ I.oo 03.05.1807 **Marie Valtová**, o. Jan ➔ 1808 kovář a soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 14, spolu s Janem Burešem, Boh. Felcmanem a Matějem Kulhavým) ? Přestěhoval se do Lututowa (obw. Wieluński). **Jan** +02.01.1837 v Zelově, zanechal ženu a děti: Friedrich, Josef, Marie Kubíková a Anna. Švagr: Jan Valta, Jan Bittner, Josef Šára, Jan Bureš Děti: **Josef** +08.02.1810 (18 d); - **Matěj** *25.06.1811 **Marie** *07.12.1813; - **Anna** +07.03.1817 (16 d) **Jan** *05.04.1808, +24.04.1818 (10 r); - **Friedrich** *08.08.1819	<Ta ✦
Kulhavý	**Josef**	*25.05.1778 MT, syn Tomášův ➔ I.oo 21.11.1804 **Anna Stehlíková**, o. Jan ➔ 1806 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 40) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Josef** +05.06.1834, hospodář, starý 57 let, zanechal ženu a děti: Josef, Jan, Matěj, Pavel, Samuel, Marie Kupcová, Anna. Švagr a švagrová: Jan Bureš, Marie Kovalská Děti: **Josef** *20.10.1806; - **Jan** *16.06.1808; - **Marie** *26.10.1813 **Matěj** +19.01.1814 (3 r); - **Anna Žofie** *27.04.1816 **Alžběta** *25.08.1818; - **Matěj** *19.10.1820	<Ta ✦

[43] V husineckých matrikách se nachází zápis o sňatku ze dne 27.01.1782, podle kterého se Václav Kulhánek (*ca. 1761 v Machově u Náchoda, o. Jan) oženil s Johanou Hejtmánkovou (*10.04.1768 ve Velkém Táboře, o. Jiří). Není zcela vyloučeno, že se vzdor jiným údajům v zelovské matrice jedná o stejný pár.

[44] Vdova po Janu Matějkovi a Janu Krištofovi Matějkovi (viz níže).

[45] Tak podle zelovské matriky (zápis o úmrtí). Podle táborské matriky se Anna Johana Švejdarová narodila 24.06.1781 ve V. Táboře, o. Josef, m. Anna (!), roz. Veverková.

Kulhavý	**Matěj**	? syn Tomáše jun. ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 14, spolu s Janem Burešem, Boh. Felcmanem a Janem Kulhavým)[46]	<Ta ✦
Kulhavý	**Tomáš**	*(1748), syn Tomášův oo 07.11.1771 **Anna**[47] **Pospíšilová** *(1752) MT, o. Jan hospodář a tkadlec v Malém Táboře. 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově **Tomáš** +22.11.1805 *na bolení hlavy, jak též na zimu, též na hlavnici*, starý 57 let vdova, sousedka **Anna** +17.11.1821 Bratr: Daniel Švagři: Jan Jelínek *menší*; - ? Jakub Stejskal Děti: **Tomáš** ➔; - **Jan** ➔; - **Josef** ➔ **Anna** *23.10.1780; prostř. dcera **Marie** oo 21.11.1804 Jan Bureš	<Ta ●
Kulhavý	**Tomáš** (*jun.*)	*17.05.1773 MT, syn Tomášův ➔ I.oo 15.11.1795 **Alžběta Tučková**, *17.12.1775 Č, o. Jan Tomáš 1806 soused v Zelově **Alžběta** +26.10.1808 *po porodu*, stará 32 let II.oo 23.04.1809 **Anna Hejtmánková**, +o. Jan, Č 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 9, spolu s Janem Andršem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Tomáš** +25.10.1832, hospodář, starý 60 let, zanechal manželku a děti (I.oo: Tomáš, Marie Smetanová, Anna; - II.oo: Jan, Samuel, Alžběta, Charlotta, Karolina) Děti: **Matěj**, konfirmován 1808 **Tomáš** *(1796), I.oo Fryderyka Labantová z Vratislavi (Fryderyka +17.02.1837), II.oo Estera Tomešová, Tomáš +16.04.1852, zanechal děti I.oo: Alžběta Fibichová, Kristina Burešová a Matylda Matějková, z II.oo: August a Anna. **Anna** oo 12.11.1820 Jan Hájek **Alžběta** *18.04.1805, +31.08.1806 (1 r, 19 t) **Charlotta** +08.04.1810 (10 r); - **Alžběta** *27.01.1814 **Charlotta** +11.12.1818 (7 t) **Friedrich** *04.10.1810; - **Pavel** *20.02.1812 **Samuel** *10.12.1815, oo Alžběta Labantová, Samuel +19.10.1848, zanechal ženu a děti: Karel a Jan.	<Ta ✦
Kumpold	**Petr**	syn Petrův a Lidmilin; - nevl.syn Dorotin ➔ oo 21.10.1792 **Alžběta Strnadová**, *18.05.1773 VT, o. Václav 1803 soused, 1810 ještě soused v Zelově 1811 *bývalý soused zdejší, nyní ale přebývající v Mikořicích pod ur[o]zeným panem Endlem* 1813 *ohradník v Mikořicích* ? **Alžběta** +27.06.1825, vdova a sousedka (!) stará 55 let, s manželem žila 35 let. Děti: **Samuel** *(1793) Ba, oo Charlotta Veselovská, Samuel +28.05.1843, zanechal ženu a děti (Jan, Samuel, Pavel, Anna, Karolina). **Karel** *20.05.1803, +31.01.1804; - **Jiřík** *21.04.1805, +02.07.1810 **Karel** *09.09.1806; - **Alžběta** *25.08.1808, +20.08.1811 (2 1/2 r) **Josef** *14.05.1810; - **Jakub** +16.03.1813 (1 rok) **Friedrich** *1814 (v květnu?)	<So ●

[46] Snad se Matěj vrátil do Čermína. Později žili v Zelově Pavel Kulhavý (*17.11.1816 Č) a Karel Kulhavý (*02.04.1820 Č), oba synové Matěje Kulhavého a Žofie Nevečeřalové.

[47] V zápisu o úmrtí syna Jana je jméno matky zaznamenáno Alžběta (!) Pospíšilová a v zápisu o úmrtí syna Tomáše Alžběta Stejskalová.

Kumpold	**Petr**	*(1754), syn Petrův a Annin ? 1808: bývalý podruh v Zelově, *nyní vostává v Patokách.* **Petr** +03.05.1826, vdovec, *komorník,* starý 72 let, zanechal děti: Petr, Samuel, Jan, Pavel, Josef, Karel, Marie Střelcová. Děti: ? **Anna** +12.07.1808 (2 r, 6 t)	<Ba O
Kumpoldová	**Dorota**	rozená **Mojžišová,** *(1742), o. Jan, VT oo 11.05.1777 **Tomáš Kumpold**, vdovec,[48] emigroval do Husince, pak byl hospodářem v Sophienthalu. vdova **Dorota** +26.02.1816, stará 74 let Děti: nevl. syn **Petr** (jediný syn Tomášův) ➔	<So O?
Latislav	**Friedrich**	*03.06.1792 MT, syn Martinův ➔ 1808 konfirmován oo 09.11.1817 **Anna Balousková** (o. ?) Děti: **Jan Štěpán** *27.12.1817	
Latislav	**Josef**	Děti: **Jan** +13.10.1820 (1 r, 3 m)	
Latislav	**Martin**	*(1761) MT, syn Martinův oo 15.11.1789 **Marie Smolinská** z Polska (o. Ondřej, m. Marie,) 1807 soused 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +11.02.1838, zanechala muže a děti (Friedrich, Karel, Anna, Alžběta, Žofie). **Martin** +04.04.1841, vdovec starý 80 let, zanechal děti (Friedrich, Anna Rejchrtová, Alžběta Líbalová, Žofie Pospíšilová). Děti: **Friedrich** ➔; - **Pavel** ➔ **Marie** *10.05.1790 MT, oo 25.11.1810 Samuel Smetana, Marie +24.09.1827 **Anna** oo 25.02.1816 Friedrich Rejchrt; - **Alžběta** *23.04.1807 **Žofie** +12.06.1810 (6 r); - **Žofie** *01.08.1811 **Martin** *16.11.1814, +22.05.1818 (3 1/2)	<Ta ✦
Latislav	**Pavel**	*12.07.1794 MT, syn Martinův ➔, m. Marie Smolinská oo 30.01.1821 **Marie Svobodová**, +o. František, Ta[49] **Pavel** +10.03.1834, zanechal ženu a děti (Karel, Pavel, Josef, Jan).	<Ta
Lelek	**František**	*(1762), syn Františkův I.oo 10.02.1782 **Alžběta Provazníková**, *(1757), o. Jan, VT 1804 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 29, spolu s Janem Slámou) **Alžběta** +06.03.1817 *na píchání,* stará 60 let II.oo 18.05.1817 vdova po Štěpánu Davidovi **Johana Veverková**, o. Jan ➔ **František** +12.02.1839, starý 77 let, zanechal ženu a syna Františka. Švagr: Daniel Kulhavý st. Děti: nejst. syn **František** ➔ **Friedrich** +10.03.1804 *na zdejší panující nemoc* (15 r) jediná dcera **Alžběta**, konfirmována 1808, oo 22.11.1808 Jan Šára	<So ✹

[48] Jeho první manželka byla Lidmila, roz. Reichová. Srov. Pozváni do Slezska, s. 381 a 520.

[49] Podle zápisu o oddavkách Latislavových v nejstarší matrice. František Svoboda *24.11.1765 v Husinci, syn Vavřince Svobody, žil nejprve v Sophienthalu, ale přestěhoval se do Tábora, kde mu 24.12.1797 zemřela manželka Tereza. František byl krejčí.

Lelek	**František**	syn Františkův ➔ I.oo 06.02.1814 **Marie Vacková**, *05.10.1799 Hu, o. Jakub ➔ **František** zemřel (kdy?) ve Varšavě. Vdova **Marie** se vdala za podruha Grabczyńského.[50] Švagr: Jan Šára Děti: **Marie** *27.11.1814, oo Jan Marek, Marie +04.08.1834 **Alžběta** *23.09.1820	<So
Lelek	**Josef**	oo 07.07.1817 **Rozina Hejzlarová** 14.09.1820 v seznamu hospodářů	
Lukášek	**Matěj**	*(1741) syn Jiříkův z Kláštera n. Dědinou I.oo 13.07.1777 **Kateřina Nováková** *(1756), o. Martin, VT V té době (1777) bydlel Lukášek v Ludwigsdorfu,[51] později se však přestěhoval do Sacken, odkud přišel do Zelova. II.oo (kdy?) **Dorota Francová**, *(1758) 20.06.1803 byl zelovskými sousedy zvolen starším obce i sboru. Lukášek byl sečtělý a zběhlý i v psaní. Až do konce svého života zůstal v Zelově duchovní autoritou. *11. března [1813] pohřbena **Dorota**, manželka Matěje Lukáška, zpěváka zelovskýho, kterážto dne 9. po poledni okolo hodiny 2. na bolení hlavy dokonala a věk svůj přivedla na 55 let. Byla rozená **Francová** od Strahlu.* III.oo 16.07.1813 vdova po Václavu Eliášovi **Alžběta Rejzková**, *27.07.1766 Hu, o. Jiří **Matěj** +17.06.1817 *na píchání i na kašel krvavej*, starý 76 let pohřben 19.06.1817.[52] Vdova **Alžběta** se 27.11.1817 vdala za Jiříka Najmana. ? Dcera: Anna oo Jan Andrš	■ <Sa ●

[50] Marie zemřela ve stáří 54 let v Zelově 17.01.1852, zanechala muže Jana Grabczyńského (49 let) a děti Pavla, Jana, Marii.

[51] Exulanti, kteří se počátkem sedmdesátých let usadili v trojici malých kolonií (Buddenbrock - Brodnica, Ludwigsdorf - Biadacz, Pritwittz - Przybkowice) u Kreuzburgu (Kluczbork), se kupodivu mezi zakladateli Zelova neobjevují. V roce 1838 žilo jen v Buddenbrocku, Prittwitz a přilehlých vsích (Steinberg, Neudappin) ještě nejméně 15 českých rodin, které byly po smrti faráře Šikory ve Fr. Hradci ochotny přidržet se unionovaného (původně luterského) sboru v Ludwigsdorfu pod tou podmínkou, že jim bude vysluhována Večeře Páně podle jejich dosavadní agendy, jak to dělal Šikora (tj. lámáním chleba), a že budou smět i nadále pochovávat na svém hřbitově, ležícím poblíž kolonie Buddenbrock. V podpisech se opakují několikrát jména Novák, Krejcárek, Michálek, Schwalbe (Laštovka), Schwarz, Jelich (Illich), Kätzreck (?) a Happl (Appl). (Archiwum Państwówe Wrocław, sig. Konsytorz Ewang., IV 1647, 14.02.1838)

[52] Zelovský starší sboru Matěj Lukášek vlastnil nejméně dva pozoruhodné rukopisné sborníčky. Sborníček ze 17. století obsahoval Komenského spisy *Centrum securitatis*, *O sirobě* a *Zpráva kratičká o morním nakažení.* Druhý svazek vznikl svázáním opisů několika dalších spisků ze 17. stol., které si Lukášek sám vlastnoručně přepsal. (Foto viz s. 404; - Srov. E. Štěříková: Tři rukopisné sborníčky mezi českými emigranty; in: Křesťanská Revue 35, 1968, č. 6.) - Starší sborníček obsahuje jako první Komenského *Centrum securitatis, to gest světlé wymalowánj, gak w samém gediném Bohu a pokorném se gemu na wssecku geho wůli oddánj a poddánj wssecka dokonalá přjtomného života Bezpečnost, Pokog a Blahoslawenstwj zaležj... Léta Páně 1631* (tzn. že předlohou byl rukopis ještě před prvním vytištěním spisu v roce 1633). Pod Lukáškův podpis na přídeští tohoto sborníčku si zapsal kdosi, že *"ji [knihu] podaroval Lukášek a umřel dne 18ho června 1817 roku."* Na druhém přídeští pak stojí: *Tato kniha náleží Josefog Kimrog roku 1826.* Další zápis z roku 1831 (foto viz s. 47) naznačuje, že se kniha dostala dále do rukou rodiny Jiřího Zounara, která byla zpřízněna s rodinou Kimrovou a nejspíše i s poslední manželkou Lukáškovou. Tato poznámka zaznamenala úmrtí Jiřího Jersáka, který jako první zemřel v Zelově na choleru, *"... a zas po něm naše máma umřela na tu samou nemoc 3ho srpna téhož roku 1831.* (Toho dne zemřela Marie Zounarová, manželka Jiřího Zounara.)

Malý	**Jan**	*(1772), syn Jana Malého, souseda ve FH, m. Anna I.oo 20.11.1815 **Anna Rejchrtová**, +o. Jiřík ➔ Nějaký čas žila rodina mimo Zelov, jak dokládá místo narození syna Friedricha. 1843 se Jan stal hospodářem v Požděnicích. **Jan** +07.09.1849 starý 77 let, zanechal děti: Jan, Gottlieb, Friedrich, Marie, Karolina Bratr: Matěj[53] *(1793) FH, oo 11.11.1817 (FH) Anna Kratochvílová, Matěj +27.08.1848 v Požděnicích, zanechal ženu a jediného syna Jana (*10.07.1821 FH), hospodáře v Požděnicích. Švagři: Jiří Rejchrt,; - ? Fredrich Rejchrt Děti: NN *11.09.1816 **Friedrich** *23.01.1827 v *kolonii Boehme*[54] ve Slezsku, oo Marie Kratochvílová; 1870 a 1880 byl zvolen kantorem v Požděnicích. Friedrich +04.06.1884	<FH
Marek	**Václav**	*(1778), syn Jakubův ze Sacken oo 01.11.1801 **Marie Švejdarová**, *12.10.1784 VT, o. Josef, m. Anna Veverková 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 4, spolu s Václavem Mundilem a Jiřím Rejchrtem) **Václav** +12.04.1814 *na hlavnici*, starý 36 let Vdova **Marie** se 08.11.1815 vdala za Martina Noska. Švagr: Matěj Švejdar Děti: **Václav** +14.09.1814 *na neštovice* (3 r) ? **Jan**[55] *(1807) Sa, oo Alžběta Burešová, Jan +29.12.1847 (Bujny Schl.), zanechal ženu a děti: Pavel, Jan, Wilhelm a Josef.	<Sa ✦
Martinec	**Jiřík**	*(1745), syn Jakubův z Borové u Náchoda I.oo 19.01.1773 (Hu) **Johana Hamplová**, *(1749) Strážkovice v Čechách, o. Jakub 1780 v Erdmannsdorfu II.oo 16.01.1780 (Ta) **Marie Stejskalová**, *(1746), o. Jan, MT 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově **Jiřík** +15.03.1804 *na hlavnici*, starý 59 let vdova **Marie** +19.04.1813 *na bolení hlavy*, stará asi 67 let	■ <Er ✸
Martinec	**Josef**	1804 soused v Zelově II.oo 21.10.1804 **Marie Kulhavá** *(1785), +o. Daniel ➔ **Marie** +11.08.1806 *na bolení v životě*, stará asi 21 let III.oo (kdy?) **Johana Matisová** 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 24, spolu s Ondřejem Šárou) Děti: **Marie** *25.04.1811; - **Anna** +12.05.1812 (2 r, 5 m) **Josef** *26.10.1814	<? ✸
Matějka	**Bohumil Gottfried Gottlieb**	?*(1767) II.oo 06.10.1797 (Sa) **Marie** Čermáková, vdova, 43 let, **Marie** +1806 III.oo 11.01.1808 **Kateřina Radimerská**, *(1768) FH, o. Josef ➔ vdova po Jakubovi Vondráčkovi (FH) Ze Sacken přišel do Zelova po r. 1808. 1819 v Zelově (*obyvatel zdejší*) ? IV. manželka **Rozina**, *(1763) **Rozina** +05.12.1819 *skrze krev, která ji udusila*, stará 56 let	<Sa O

[53] V zápisu o úmrtí je zřejmě mylně udáno jméno otce Václav. Srov. Pozváni do Slezska, s. 474.

[54] Snad Böhmischdorf (Czeska Wies) jižně od Břehu?

[55] V zápisu o úmrtí je udáno rodné jméno matčino Marie Čechovská.

Matějka	**Bohumil**	*1783,[56] syn Janův ➔ I.oo 22.11.1807 **Žofie Jelínková**, *11.09.1787, o. Jan ➔ 1810 soused, sklenář (?) 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 50, spolu s otcem Janem Matějkou a strýcem Janem Dostalem) **Žofie** +23.09.1819 *na vnitřní bolení,* stará 31 let II.oo 27.12.1819 **Anna Kimrová**, o. ? Josef ➔ 14.09.1820 v seznamu hospodářů 1825 šoltys (rychtář) 1820-1846 starší sboru ca.1836-1846 šoltys Švagr: Samuel Jelínek Švagrové: Anna Světničková, Johana Horáková, Marie Veselovská Děti: **Marie** +28.09.1810 *na spáleninu* (2 r) **Jan** *14.03.1811; - **Karel** +22.10.1814 (1/2 r); - **Karel** *19.08.1815 **Pavel** +20.05.1818; - **Pavel** *22.12.1820	<Sa? ✦
Matějka	**František**	*(1728) ? manželka **Marie Alžběta Jelenová**[57] 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 2, s Jakubem Stejskalem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **František** +09.02.1825, *szanowny staruszek*, starý 97 let, zanechal ženu, 3 syny a 1 dceru. Děti: ? **Václav** ➔, ? **Gottfried** ➔	■ <Sa? ●
Matějka	**Jan**	*25.03.1751 v Husinci, syn Matějův I.oo 23.11.1773 **Lidmila Dostalová** *(1752), o. Jan (emigroval z Lhoty v Hradeckém kraji, soused v HP, později v Sa) 1802 podepsal kupní smlouvu v Zelově. 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 50, spolu se synem Bohumilem a švagrem Janem Dostalem) **Jan** +17.01.1812 *na bolest na noze*, starý 65 (!) let Vdova Lidmila žila u syna Bohumila. **Lidmila** +02.11.1828, stará 76 let. Zanechala děti: Bohumila, Václava, Samuela, Annu Wagnerovou a Marii Smetanovou. Švagři: Jan Dostal, Jan Rajn Děti: **Bohumil** ➔; - **Jan** ➔ **Anna** oo 18.09.1803 Jiří Wagner, Anna +03.04.1850 nejml. dcera **Marie** oo 25.11.1810 Jan Valta (ten +1817), II.oo (kdy?) Smetana	<Sa ●
Matějka *mladý*	**Jan**	*(1775), syn Janův ➔ oo 19.10.1800 (v Sacken) **Anna Švejdarová** *(1781), o. Josef[58] 1809 Jan chalupníkem v Zelově **Jan** +08.04.1814 *na spuchlinu*, starý 39 let Vdova **Anna** se vdala 12.11.1815 za Jana Kryštofa Matějku ➔. Děti: **Jan** *22.10.1801 Sa, +12.08.1809 *na červenou,* (8 let) **Anna** *01.03.1805 **Marie** +06.08.1809 *na červenou,* (1 3/4 r) **Václav** +22.08.1813 *na dušnost* (3 r) **Rozina**, *dceruška vdovy mladý Matějkový* +10.05.1814 (1/2 r) **Marie** +19.08.1814 (4 r)	<Sa ○

[56] Datum narození udáno v seznamu starších sboru. (Sig. S III.9, 24.09.1845)

[57] Narození jejich syna Václava v Töppedorfu u Husince je zapsáno v husineckých matrikách.

[58] Viz výše (Václav Kulhánek) zápis o úmrtí Anny Švejdarové, v jejím třetím manželství Kulhánkové.

Matějka	**Jan Kryštof**	oo 17.09.1815 **Anna Švejdarová**, vdova po Janu Matějkovi *Anno 1816 dne 6. april pohřben jest Jan Kryštof Matějka, kterýžto dne 5. april ráno svůj život bídně dokonal. Totiž když pálil smolu neb kolomaz v lese. Celý záda měl upečený; jeho bratr Václav, jak povídá, že jej ještě natrefil trochu živýho; jak se to cele stalo, Bůh nejlépe zná: jestli skrze opilství neb skrze spaní aneb dopuštěním Božím. Člověk to soudit nemůže. Věku svého měl asi 32 let.* Vdova **Anna** se 24.11.1816 vdala za vdovce Václava Kulhánka . Děti: **Marie** *07.08.1816	
Matějka	**Václav**	? *(1792) II.oo 1815 **Alžběta Kulhavá** 1816, 1818 soused 14.09.1820 v seznamu hospodářů ? 1844 fabrikant v Pabianicích, starý 52 let Děti: **Jan** *07.02.1818, oo Marie Zounarová, Jan +16.08.1896 **Marie** *21.01.1816, ? oo Karel Zounar; - **Pavel** *01.06.1820	<Sa? ✦?
Matějka	**Václav**	? *16.12.1777 v Töppendorfu u Husince, syn Františkův ➔[59] ? I.oo 29.06.1804 v Sacken **Marie Pražáková**, o. Jiří, Sa 1815 podruh manželka **Marie Šulitková** z Čech, *(1774), o. František, m. Marie 1821 hospodář **Marie** +12.02.1829, stará 55 let Děti: **Jan** *12.10.1815; - **Anna Marie** *29.01.1821	<Sa?
Matis Matys	**Jan**	*05.07.1772 syn Lidmilin ➔, o. Jiřík oo 23.11.1794 **Anna Pytlíčková** z Tábora *16.07.1774, o. Jiří ➔ 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově **Jan** +16.03.1804 *na hlavnici*, starý 44 (!?) let Vdova **Anna** se 04.05.1806 vdala za Josefa Millera ➔. Švagr: Pavel Stehlík Děti: **Jan** +29.03.1804 (1 1/2 r) **Anna**, provd. Jersáková; - **Marie**, provd. Svobodzińská	<Ta ✹
Matis	**Josef**	1807 soused; 1811 výměnkář 1811 manželka **Marie Dostalová** Děti: jediná dcera **Anna** oo 07.02.1808 Václav Šebesta **Jan** +17.04.1807 *na neštovice* (5 r, 18 t); - **Marie** +20.06.1811 (3 t)	<Ta? ✹?
Matis	**Martin**	I.oo 21.02.1819 **Anna Eliášová**	
Matis	**Matěj**	z Tábora, syn Jiříkův a Lidmilin ➔ oo 10.10.1773 (Ta) **Marie Kořínková** 1802 podepsal smlouvu v Čermíně. V zelovských matrikách o něm není zmínka, není ani v seznamech hospodářů.	-
Matisová	**Lyda** (Lidmila)	*(1724), vdova, po Jiříkovi Matisovi[60] +03.02.1804 *na bolení břich aneb božec*, stará 80 let Děti: **Jan** ➔; - **Matěj** ➔ **Kateřina** *20.05.1768, oo 13.11.1791 Josef Šimon Kateřina +17.01.1804	○

[59] Viz Pozváni do Slezska, s. 514.
[60] Viz Pozváni do Slezska, s. 437.

Matoušek	**Jan**	* v srpnu 1765 MT, syn Jakubův 1810 soused v Zelově manželka **Alžběta Hájková**, *(1763) FH **Alžběta** +12.01.1810 *na vnitřní bolení v životě*, stará 46 let **Jan** +05.06.1813 *na velkou horkost*, starý 48 let Děti: **Josef** ➔ **Jan** *27.07.1791 MT, II.oo Kristina Světničková, Jan +04.02.1847 **Karel** *(1798) FH, +17.11.1848 svobodný jediná dcera **Anna**, konfirmována 1808, oo 22.01.1815 Kristian Šára **Friedrich** +31.05.1810 *na spuchlinu*, (8 1/2 r) ? syn, ? synovec: **Pavel** *(1798) Ba,[61] oo Anna Millerová, Pavel +22.10.1836, zanechal ženu a děti (Jan, Marie, Anna).	<Ta ✦
Matoušek	**Josef**	*07.10.1789 MT, syn Janův ➔ 1808 konfirmován v Zelově I.oo 19.05.1816 **Marie**, rozená **Millerová**, vdova po jednom vojákovi 1820 podruh Děti: **Jan** +19.09.1817 (1 r); - **Anna Marie** *03.08.1818 **Jan** *18.09.1820	
Miestezki (Mezlecký?)[62]	**Matěj**	oo 24.09.1815 **Anna Šulitková** ze Sacken 1818 *obyvatel v lese* Děti: **Josef** *07.12.1815; - **Anna Marie***29.01.1818 **Matěj** *24.11.1820	<Hu?
Miller Müller	**Jan**	*(1765), syn Josefův ➔, m. Anna Neumannová oo 30.09.1787 **Charlotta Tomešová**, *26.07.1767, o. Petr, VT 1806 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 19, spolu s Gottfr. Vránou) **Charlotta** +09.02.1816 *na dušnost*, stará 47 let (!) II. manželka **Marie Lelková**, *(1774), vdova po Jos. Smetanovi a po Matěji Jelenovi **Jan** +24.02.1832, hospodář, starý 70 let (!), zanechal ženu a děti (Pavel, Charlotta a Anna). **Marie** +17.12.1840, stará 66 let, zanechala děti z I.oo: Karel a Samuel Smetanovi. Bratři: Josef, Pavel, Matěj Děti: nejst. dcera **Charlotta**, konfirmována 1808, oo 30.09.1810 Jan Hoffman, Charlotta +31.12.1841 **Pavel** *(1800), oo Kristina Bendichová, Pavel +23.05.1845 nejml. dcera **Anna** oo 16.04.1816 Kristian Špringl **Marie** +19.08.1806 (2 r, 30 t) **Josef** *17.01.1819	<Ba ✦

[61] V zápisu o úmrtí jsou pravděpodobně mylně udána jména rodičů Josef a Marie Hájková. Josef Matoušek, syn Jakubův a bratr Janův, měl za manželku Kateřinu Poláčkovou. Rok narození je přibližný, podobně jako u bratra Karla, který mohl být o rok starší. Byl-li Pavel synem Janovým, pak se rodiče stěhovali z Malého Tábora do Friedrichova Hradce, odtud do Bachovic a z Bachovic do Zelova.

[62] V Husinci byla obě jména, Mezlecký a Miestetzki, zaměňována a používána současně.

Miller	**Jiří**	*(1770) 1805 soused v Zelově, manželka **Anna Hoffmanová**, *(1774) **Anna** +15.12.1806 *na hlavnici*, stará 32 let II.oo 21.08.1808 **Anna Kulhavá**, *14.05.1787, +o. Daniel ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 35, s Jiřím Hoffmanem) **Jiří** +06.01.1814, starý 44 let Vdova **Anna** se vdala 06.11.1814 za Jana Dostala. Švagr: Daniel Kulhavý Děti: **Matěj** +17.01.1812 (1/2 r) **Marie** oo 30.01.1821 Václav Braha **Anna** *(1804), oo Pavel Matoušek, II.oo Matěj Valta, Anna +13.05.1840	<So? ✦
Miller	**Josef**	*(1744), syn Jana Müllera, kováře v Großdeutschen[63] u Konstadtu kovář v Großdeutschen I.oo 27.05.1764 **Anna Neumannová** 1787 rychtářem v Sophienthalu **Anna** + ? II. oo (před r. 1799) **Rozina Eichorstová**, *(1774) 21.11.1802 byl Josef ještě rychtářem v Sophienthalu (podepsal jako svědek smlouvu zelovských kolonistů). 14.08.1804 kmotrem Matěje Pospíšila v Zelově 1807 soused v Zelově **Rozina** +20.01.1807 *na bolest v noze*, stará 32 let **Josef** +16.01.1808 *na spuchlinu*, starý 63 let ? Švagr: Jan Eichhorst Děti: **Jan** ➔; **-Josef** ➔; - ? **Pavel** ➔; - **Matěj** ➔ prostř. dcera **Marie**, konfirmována 1808, oo 05.11.1809 Jan Andrš mladší dcera **Johana** *(1797), oo 24.11.1816 Josef Andrš Johana +28.03.1823 nejml. dcera **Alžběta** *30.06.1799, oo 23.11.1817 Josef Andrš	<So ●?
Miller	**Josef**	*(1780), syn Josefův ➔, m. Anna Neumannová I.oo 04.05.1806 **Anna Pytlíčková**, vdova po Janu Matisovi *16.07.1774 VT, o. **Jiří** ➔, m. Alžběta Jelínková 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 44, spolu se svou tchyní, vdovou Pytlíčkovou) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Anna** +28.07.1831, stará 53 let, zanechala muže a děti z I.oo: Anna Jersáková a Marie Svobodzińská, z II.oo: Pavel. **II.oo Marie Karličková** **Josef** +05.10.1835, nádeník, starý 55 let, zanechal manželku a děti: Fryderyk, Pavel. Bratři: Jan, Matěj, Pavel Švagr: Pavel Stehlík, Děti: **Pavel Josef** *12.02.1809	<So ✦

[63] Großdeutschen (Duczów Wlk.) leží nedaleko Bachovic a Sophienthalu. Češi byli v okolních vsích rozptýleni. Skutečnost, že byl zvolen v české kolonii Sophienthalu rychtářem, nepřímo dokládá, že byl přes své německé jméno Čech.

Miller	**Matěj**	*(1785) So, syn Josefův ➔ I.oo 19.04.1808 **Marie Jirsáková** *(1788) So, o. Jan ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 7) **Matěj** +21.03.1814 *na spuchlinu*, starý 29 let Vdova **Marie** se 15.01.1815 vdala za Gabriela Svobodu. Surozenci: Jan, Josef, Pavel Švagři a švagrová: Jiří Jirsák, Jan Jirsák, Alžběta Veselovská Děti: **Pavel Josef** *10.02.1809 **Marie** *24.06.1810, později provd. Chejdanová **Jan Karel** *06.12.1812 **Pavel** (!) +08.11.1813 *na mozerki* (1 r bez 4 t)	<So ✦
Miller	**Pavel**	*31.03.1788 So, syn Josefův ➔ 1810 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 53, spolu s Jak. Štěříkem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů Po roce 1830 se odstěhoval se do Łobudzic.[64] Bratři: Jan, Josef, Matěj Děti: **Anna** *16.01.1810 (nemanž., m. Marie Poláčková), Anna +26.03.1817 **Jan** *06.02.1812 (nemanž., m. Marie Poláčková) **Josef** *15.01.1817 (m. Marie, *vdaná Šulitková*) **Karel** *(1824), oo 17.10.1847 Marie Valtová (Hu), Karel +28.11.1856 v Husinci	<So? ✦
Miller Müller[65]	**Samuel**	*(1777) Ba 1804 soused v Zelově manželka **Anna Šulitková**, *(1777) Ba, o. Martin ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 16, s Josefem Musilem) **Samuel** +08.01.1836 v krčmě Salomei, nádeník, 59 let, zanechal manželku a děti: Samuel, Matěj, Pavel, Marie Stranadová, Anna. **Anna** +29.01.1840 Ostrów (obw. Piotrkowski), zanechala děti: Samuel, Pavel, Anna. Děti: **Marie** *(1798) Ba, oo Jan Pytlíček; II.oo Samuel Strnad Marie +07.01.1840 Ignacov **Samuel** *1802, kovář v Zelově **Jan Albrecht** *19.04.1804, *umřel* **Jan Friedrich** +08.07.1805 (1 r 12 t); - **Jan Pavel** *29.09.1808 **Matěj** *31.07.1811, kovář v Ostrowě (obw. Piotrkowski), ? oo Charlotta Rejchrtová (Charlotta +22.08.1836, zanechala muže a děti: Annu, Žofii), Matěj +24.01.1840 **Pavel Jakub** *1814 (v červenci); - **Anna** *1817 v srpnu	<So ●
Mundil	**Jan**	*10.10.1770 Hu, syn Františkův oo (kdy?) **Anna Procházková**, *22.10.1777 v Husinci, o. Jakub 1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu, ale v zelovských matrikách o něm není zmínky. **Jan** + kdy?, v Zelově? Vdova **Anna** se vdala podruhé 05.05.1805 za Jana Rejzka v Husinci a zemřela 05.02.1852 jako vdova v Horních Poděbradech. Bratři: Matěj, Václav Děti: **Anna** *09.07.1796 v Erdmannsdorfu	<Er ●?

[64] Podle seznamu hospodářů z roku 1830, opraveného vojtem Fibichem 29.08.1857.

[65] Kromě těchto exulantských rodin Millerů zemřel v Zelově (25.08.1850) také Karl Rudolf Miller, barvíř z Poznaňska.

Mundil	**Matěj**	*19.04.1769 Hu, syn Františkův 1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu. Změnil zřejmě svůj úmysl a získal usedlost ve Friedrichově Hradci.[66] Bratři: Jan, Václav	-
Mundil	**Václav**	*(1776), syn Františkův Václav nepodepsal v listopadu 1802 smlouvu, ale byl mezi prvními kolonisty v Zelově. oo 03.07.1803 v Erdmannsdorfu[67] **Anna** Marie **Jirsáková**, o. Jan 18.09.1804 v Zelově kmotrem Anny Marie Zounarové 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 4, spolu s Jiřím Rejchrtem a Václavem Markem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Václav** +15.08.1831, hospodář, starý 55 let, zanechal manželku a děti: Václav, Karel, Anna Pospíšilová a Marie. Bratři: Jan, Matěj Děti: **Anna** *02.02.1808; - **Josef** *26.09.1811 **Josef** +16.10.1813 (2 r); - **Josef** +24.07.1816 (1 1/2 r) **Pavel Václav** *14.05.1816; - **Jan** +22.031817 (7 r) **Marie** *30.08.1818; - **Pavel** *25.09.1820	<Er ●
Musil	**Josef**	*(1778) FH, syn Tomášův[68] I.oo 19.06.1804 **Marie Nevečeřalová**, vdova po F. Provazníkovi, *(1776), o. Jan, m. Johana Petrová[69] 1806 Josef soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 16, se Sam. Millerem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +06.03.1832, stará 56 let, zanechala muže a děti: Jan, Josef, Pavel, Anna II.oo **Kateřina Pytlíčková**, *(1799) VT, vdova po Janu Valtovi, o. Václav ➔ **Kateřina** + 27.08.1834, stará 33 let III.oo **Marie Kumpoldová** **Josef** +04.03.1841 starý 63 let, zanechal manželku a děti z I.oo: Jan, Josef, Pavel. Děti: **Jan** +23.08.1806; - **Jan** *16.10.1807; - **Anna** *01.01.1811; - **Josef** *19.11.1813; - **Pavel** *24.10.1818	<FH ●
Najman Naiman Neumann	**Jiřík**	*(1744), syn Josefův z V. Tábora oo 09.11.1777 (Ta) **Alžběta Kupcová**, *(1754), o. Jan, VT 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků[70] (č. 52, spolu se synem Pavlem Najmanem a Janem Veverkou) **Alžběta** +28.09.1814 *na slabost dechu,* stará okolo 60 let II.oo 27.11.1817 **Alžběta** (Anna) **Rejzková**, vdova Lukášková **Jiří** +20.09.1831, nádeník, 86 let, zanechal manželku Annu (!) a děti: Josef, Jan, Marie Balousková, Alžběta Balousková, Charlotta Tarabová, Rozalie Dostalová a Anna Matisová.	<Ta ●

[66] Srov. Pozváni do Slezska, s. 477.
[67] Zápis v husinecké matrice.
[68] Podle zelovské matriky se jmenoval Josefův otec Jan, podle zápisu v hradecké matrice Tomáš (*Josef ...po nebožtíku Tomáši Musilovi oženil se do Zelova.*)
[69] Jméno matky je zapsáno při Mariině úmrtí v zelovské matrice. 03.09.1776 se narodila ve V. Táboře Janu Nevečeřalovi dcera Marie, ale matkou byla Johana Tomešová.
[70] Křestní jméno je je v seznamu zapsáno *Jędrzyk.*

		Švagrová: Anna Pytlíčková, Kateřina Poláčková Děti: nejst. syn **Pavel** ➔ **Josef** *16.12.1791 Č, konfirmován 1808, oo Marie Střelcová, Josef +17.02.1849, zanechal ženu a děti (Pavel, Štěpán, Marie Valtová, Anna, Karolina). **Anna** *14.09.1780 Č, oo 11.11.1804 Jan Čihák ze Střelína **Marie** *18.06.1788 Č, oo 1815 Jan Balousek, Marie +04.06.1842 **Alžběta** *(1798), oo 04.01.1820 Josef Balousek Alžběta +08.08.1838	
Najman Neumann	**Pavel**	1810 soused, 1813 soused a mlynář[71] ? manželka **Anna Rozina** +31.10.1813, stará 29 let[72] 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 5, spolu s Václ. Kulhánkem) 1815 manželka **Katharina Kröhnikin** [Kröhnke[73]] Děti: **Juliane Karoline** *18.04.1815 **Samuel** +02.07.1812 nejst. syn *zdejšího mlynáře a souseda* (19 r)	<Ta? ✦
Najman Neumann	**Pavel**	*20.07.1783 Č, syn Jiříkův ➔, m. Alžběta Kupcová I.oo 13.09.1807 **Kateřina Veverková,** o. Jan ➔ 1808 chalupník 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 52, spolu s otcem Jiřím Najmanem a švagrem Janem Veverkou) 1815 soused 1816 *bývalej soused*; - 1817 *obyvatel v Belchatowku* **Pavel** +10.02.1831, podruh starý 54 let, zanechal ženu a děti: Jan, Pavel, Josef a Marie Matějková. Švagr a švagrové: Jan Veverka, Johana Davidová (později Lelková), Marie Pařízková, Alžběta Eichorstová Děti: **Jan** *03.09.1805; - **Marie** *16.04.1811 **Josef** *25.05.1810, +17.06.1810; - **Josef** *25.04.1813, +11.05.1814 **Josef** *21.12.1815, *umřel.* - **Josef** *11.12.1816, +06.01.1816 (2 t) **Josef** +21.01.1817 (5 t); - **Josef** *11.11.1819	<Ta ✦
Nevečeřal	**Jan**	*(1754) MT, syn Václavův a Mariin oo 15.10.1780 **Johana Poláčková**, o. Prokop VT **Jan** + 16.03.1829, soused, starý 75 let, zanechal syna Václava. Švagr: Jan Poláček Děti: **Václav** *(1804) Ta, oo Marie Petráková, 1829 hospodář v Zelově, Václav +27.03.1836, starý 32 let, zanechal ženu a děti: Pavel, Karel, Václav, Marie Alžběta Johana.	<Ta
Nevečeřal	**Karel**	*(1791) 1814 soused v Zelově manželka **Kateřina Stehlíková** *(1796) Ba o. Jan, m. Kateřina Střelcová **Karel** +03.04.1820 *na souchotiny,* starý 29 let **Kateřina** +04.01.1841, vdova stará 45 let, zanechala děti (Anna, Alžběta). Děti: **Alžběta** *05.10.1814 **Karel** *10.02.1817, +22.08.1820 (3 r, 7 m)	

71 *Erblasser und Wind Müller.*

72 Zápis o úmrtí syna Samuele i o úmrtí manželky Anny Roziny je německý.

73 Kmotrem byl Gottfried Krönke *Müllermeister aus Lubnie.*

Němec	**Jan**	*(1780) 1803 patřil k prvním kolonistům manželka **Marie Kumpoldová** ze Sophienthalu 1819 byl prozatímním učitelem a kantorem **Jan** +16.04.1824, starý 44 let, zanechal ženu a 5 dětí. Děti: **Jan** *25.03.1803[74] **Samuel** *18.09.1807, oo Kateřina Šrajbrová, Samuel +09.12.1847, zanechal děti: Samuel, Jan, Josef. **Matěj** +20.09.1805 (1 r); - **Pavel** +05.09.1816 (3 r) **Matěj** +14.03.1817; - **Josef** +18.03.1817 (7 r) **Pavel** *14.06.1818; - **Josef** *18.01.1820	<? ✸
Nosek	**Jan**	*(1744) I.oo **Veronika Šulitková** II. oo 25.03.1792 **Rozina Faltejsková** *(1767), o. Jiří, m. Anna, Ba 1803 se nechal zapsat do seznamu sophienthálských Čechů, kteří se hlásili do nové kolonie v Zelově. Bydlel v sousední vsi v Johannsdorfu (Wielka Kolonia). **Jan** +13.06.1812 *na bouli v těle,* starý 87 let 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 47, spolu s Janem Balouskem) **Rozálie** +03.02.1826, stará 60 let Děti: **Martin** ➔ nejst. dcera (!) **Marie**, I.oo 13.04.1806 Josef Šimon (vdovec), II.oo 21.10.1810 Josef Stejskal nejst dcera (!) **Johana** *(1776), oo 16.05.1813 Martin Šulitka (vdovec), Johana +11.05.1846 **Charlotta** oo 28.12.1817 Jan Krása (vdovec) **Friedrich** +31.07.1806 (12 d)	<So ✸
Nosek	**Martin**	*(1799) Ba, syn Janův ➔, m. Veronika Šulitková 1808 konfirmován v Zelově 1815 soused I.oo 08.11.1815 **Marie Švejdarová**, vdova po V. Markovi, *12.10.1784 VT, o. Josef, m. Anna Veverková 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +26.02.1846, zanechala muže a děti z I.oo: Jan, Josef, Karel Markovi, a z II.oo: Pavel, Václav, Marie Slámová, Anna Čápová, Alžběta Hovorková **Martin** +09.08.1852 Bujny Szlacheckie, starý 53 let Švagrová: Anna Kulhánková; - Švagr: mlynář Matěj Švejdar Děti: **Marie** *19.09.1816; - **Pavel Martin** *19.08.1818	
Novák	**Josef**	*02.03.1770 VT, syn Martinův, m. Cecilie Poláčková oo 13.05.1792 **Anna Marie Kateřina Petráková**, *27.03.1774 VT, o. Jan Jiří, m. Anna Štěpánová Do Zelova přišli z Tábora po r. 1810.[75] **Kateřina** +01.03.1832, stará 58 let, zanechala muže a děti: Karel, Josef, Marie Pospíšilová, Johana Šrajbrová. II.oo **Alžběta Zytová** **Josef** +02.02.1836, hospodář v Zelově starý 67 let, zanechal ženu a děti z I.oo: Karel, Josef, Johana Šrajbrová, z II.oo: Žofie. Děti: **Marie** Ludvíka *09.09.1794, oo 25.11.1810 v Táboře Jan Pospíšil, Marie +09.03.1832	○ <Ta

[74] První dítě zapsané v zelovské matrice narozených.

Novák	**Karel**	oo 15.11.1819 (!)[76] **Marie Veselovská** 1820 podruh Děti: **Karel** *24.01.1819 (!); - NN (dcera) *12.09. 1820	
Nováková	**Marie**	*(1753); - manžel Kristian Novák +15.05.1810 FH **Marie** +17.03.1819, vdova stará 66 let (*...tchyně Jiříka Rejchrta, kterážto dne 17. na mdloby dokonala,*) Dcera: **Marie** *(1789), oo 10.11.1810 Jiří Rejchrt[77]	<FH
Nováková	**Mariana**	+20.04.1825, vdova stará 57 let. Přišla nedávno ze Slezska, byla katoličkou. ? tchyně Františka Košíka	
Pařízek	**Jiří**	*(1780), syn Jiříkův z Opočenska oo 17.07.1803 (Hu) **Marie Veverková**, *(1781), o. Jan ➔ 1806 podruh; - 1808, 1810 chalupník; - 1816 soused **Jiří** +12.02.1828, plátenník, starý 48 let Děti: **Marie** *01.02.1806; - **Anna** *05.05.1808 **Johana** *01.10.1810, *umřela*. - **Jan** +05.02.1816 (2 r) **Jan Jiří** *04.07.1816 **Johana** +28.02.1817 *na nynější nemoc* (6 1/2 r); - **Jan** *18.01.1819	□ z Čech ○
Pavlík	**Karel**	*(1769); - ? syn Petrův ze Sacken manželka **Anna Mojžišova** ze Sacken, *(1770) soused v Zelově **Karel** +24.10.1805 *na hlavnici*, starý 36 let Vdova **Anna** se 21.09.1806 vdala za Vojtěcha Chejdanu. Děti: **Jan** a **Anna** Pechová	<Sa? ✸
Pech	**Pavel**	*(1794),[78] syn Václavův ➔ manželka **Anna Chejdanová (Pavlíková**[79]**)** soused **Pavel** +23.11.1847, vdovec starý 54 let, zanechal děti: Jan, Anna, Marie, Alžběta, Žofie, Charlotta Švagr: Matěj Smoliński, tkadlec v Zelově Děti: **Jan Pavel** *15.09.1819; - **Marie** +03.12.1820 (3 d)	
Pech	**Václav**	*13.04.1772 HP, syn Janův (Jan se narodil v Černilově), m. Dorota, roz. Standerová (z Meziříčí) I.oo 03.11.1793 VT **Marie Jelínková**, *26.03.1774 VT, o. Matěj ➔ **Václav** +15.07.1832, nádeník, starý 63 let, zanechal manželku a děti: Pavel, Jan , Marie Millerová, Alžběta, Anna. Švagři: Friedrich Jelínek, Karel Jelínek Švagrové: Ludvíka Andršová, Alžběta Eichornová Syn: **Pavel** ➔	

[75] Podle zápisu v táborské matrice o uzavření sňatku dcery Marie.

[76] Snad chybně zapsáno. V zápise o narození syna Karla deset měsíců před uzavřením sňatku není poznámka, že by bylo dítě nemanželské.

[77] Podle zelovské matriky. V hradecké matrice je datum sňatku zapsáno 03.07.1810.

[78] V zápisu o úmrtí je poznamenáno, že se narodil v Poděbradech, v husinecké matrice však poznamenán není.

[79] V zápisech o narození dětí je rodné jméno matky poznamenáno podle otčíma Chejdany (Hejdany).

Petrozelín	**Alexander**	Syn Alexandrův, m. Žofie ➔ O Petrozelínovi je po založení kolonie málo slyšet. Stal se v Zelově v letech 1817-1823 otcem tří nemanželských dětí[80] a v roce 1818 organizoval zakoupení velkostatku Kleszczowského, na kterém byla založena kolonie Kučov. ? oo (kdy?) **Franczyska Magarowyczowna** Dcera: **Žofie Kateřina** *23.11.1820 (m. Franczyska Magarowyczowna)	<? ✸ >?
Petrozelín	**Alexander**	*20.08.1817 Zelov, nemanž. syn Marie Felcmanové, o. neuveden[81] I.oo 08.11.1837 **Marie Šrajbrová**, *(1817), VT, o. Jan, hospodář v Kolonii Weronika, m. Kateřina Strnadová V roce 1841 spolu manželkou Marií Šrajbrové v soupisu těch, kteří přispěli na doplnění bohoslužebných nádob (džbánku na víno).[82] **Alexander** +27.02.1852 ve Faustynově, starý 35 let, zanechal manželku Marii a děti: Alexander, Pavel, Karel, Anna, Marie, Žofie, Alžběta. **Marie** +28.05.1852	
Petrozelínová	**Žofie**	rozená Bielská, +01.09.1820, *na vnitřní bolení,* stará 80 let Děti: **Alexander** ➔	
Podivínová	**Johana**	Přišla v prvních letech z Friedrichova Hradce, kde byla ještě v roce 1803 zapsána v seznamu obyvatel *Johana Stranovská, rozvedená Podivínová* a její tři děti: Jan, Karel a Franc.[83] 1808 sousedka v Zelově Vrátila se do Friedrichova Hradce, kde se v listopadu 1813 vdala za Samuela Krejčího. Děti: **Karel** 03.01.1808 konfirmován, +18.07.1808 *na bouli i též na Brandt* (19 r)	<FH ✦ >FH
Podracký Podradský	**Josef**	*(1788) FH, syn Janův (soused ve FH), m. Marie Nevečeřalová I.oo 21.10.1810 **Anna Poláčková**, o. Jan ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 8, spolu s Jiřím Proboštem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Josef** +29.02.1844 starý 56 let, zanechal ženu a dcery (Anna, Alžběta). Švagři a švagrová: Josef Poláček, Jan Poláček, Marie Šulitková Děti: **Jan** +04.10.1814 *na neštovice* (2 r) **Anna** *06.11.1814; - **Marie** *18.03.1817, +01.12.1819 ((2 r, 9 m) **Alžběta** *15.11.1819	<FH ✦
Pojman Pujmon	**Matěj**	syn (+) Matěje Pojmana, *kdysi* souseda ve FH I.oo 05.09.1813 **Marie Krajíčková**, o. Josef ➔ 1819 *obyvatel zdejší* 1838 chalupník Děti: **Marie** *19.05.1814; - **Matěj** +14.05.1819 (1 r, 9 m) **Anna** *01.04.1820, oo 18.11.1838 František Střelec z Fr. Hradce[84] **Josef** *01.11.1823, později učitel ve Faustynově **Jan** *(1833), +12.06.1850, 17 let	<FH ○

[80] Martuszewski, s. 37-38.
[81] Strýcem byl Kristian Walter.
[82] Kriegseisen, s. 59; - J. Kriegseisen, s. 130.
[83] Srov. Pozváni do Slezska, s. 482.
[84] Švec, syn Václavův, narozený 06.01.1812 ve Fr. Hradci (viz Pozváni do Slezska, s. 493).

Poláček	**Jan**	*(1759) VT, syn Prokopův oo 05.06.1781 **Kateřina Kupcová**, *(1759), o. Jan, VT 1802 podepsal smlouvu v Čermíně. **Kateřina** +13.11.1809 *na souchotiny*, stará 50 let **Jan** +12.10.1812 *na souchotiny*, starý 53 let Švagr a švagrové: Jan Nevečeřal, Alžběta Najmanová, Anna Pytlíčková Děti: starší syn **Josef**➔ nejml. syn **Jan** ➔ nejst. dcera **Marie** oo 21.07.1805 Jan Šulitka nejml. dcera **Anna**, konfirmována 1808, oo 21.10.1810 Josef Podracký	<Ta ●
Poláček	**Jan**	*01.08.1790 VT, syn Janův ➔ I.oo 05.05.1810 **Františka Andršová**, *(1791) o. Václav ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 18, spolu s bratrem Josefem) **Františka** +04.02.1837, stará 46 let, zanechala muže a děti: Wilhelm a Jan. **Jan** + před r. 1842 Děti: **Marie** +23.06.1813 (1 r); - **Pavel** *31.05.1815 **Wilhelm** *(1822), +29.06.1842 (*młodzian po żebranym chlebie chodzący*)[85]	<Ta ✦
Poláček	**Jan**	Děti: **Jan**, konfirmován 1808	●?
Poláček	**Josef**	*12.10.1783 VT, syn Janův ➔ I.oo 30.09.1804 vdova po Václavu Binarovi, **Anna Veselovská**, *(1781), o. Mikuláš ➔ 1806 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 18, spolu s bratrem Janem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Anna** + 02.02.1823, stará 41 let Děti: **Jan Friedrich** *23.07.1806 **Marie** *08.07.1809 **Josef** *07.04.1812, +29.05.1813 (1 1/2 r) **Josef** *1814 (v květnu?) **Pavel** *20.07.1817 **Charlotta** +02.06.1820 (8 d)	<Ta ●
Pospíšil	**Jan**	*(1785), syn Pavlův ➔, m. Marie Millerová oo 25.11.1810 (VT) **Marie Nováková**, *09.09.1794, o. Josef ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 30, s Friedrichem Svobodou) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jan** +24.02.1832, hospodář, starý 47 let, zanechal manželku a děti: Pavel, Jan, Josef, Marie, Karolina. **Marie** +09.03.1832, stará 38 let, zanechala děti: Pavel, Jan, Josef, Marie, Karolina. Děti: **Pavel** *06.04.1814; - **Jan** *1816 v prosinci	<So ✦
Pospíšil	**Jan**	1817 soused v Kleszczowě Děti: **Charlotta** +13.08.1817 (9 r); - **Matěj** +16.04.1819 (2 t) **Anna** *07.12.1820	

[85] Svědky zápisu o úmrtí byli jeho strýc Wilhelm Andrš (53 r) a bratranec Josef Gąsiorowski (fabrikant, 40 r).

Pospíšil	**Jiřík**	? *20.03.1783 MT, syn Janův, m. Anna Jirsáková 1805 soused v Zelově I.oo 22.09.1805 **Marie Jelínková** *02.09.1787 Č, o. Pavel, m. Anna Němečková 1807-1809 rychtář v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č.33) V seznamu ze 14.09.1820 chybí. ? Sestra: Marie Jelínková Švagr: Pavel Jelínek, Jan Jelínek, Josef Jelínek Děti: **Marie** +19.02.1808 (17 t) **Jan Jiřík** *15.01.1809, +06.04.1809; - **Jiřík Josef** *07.07.1811; - **Anna Marie** *25.12.1813; - **Marie Anna** *11.08.1816	<Ta? ✦
Pospíšil	**Pavel**	*(1752) VT 1804 soused v Zelově manželka **Anna Veverková**, *(1775) **Anna** +06.03.1813 *na zimu*, stará 38 let 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 36) II.oo 27.06.1813 **Žofie Kulhavá**, *(1793), o. Daniel ➔ 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Žofie** +28.03.1832, stará 39 let, zanechala muže a děti: Karel, Frederyk a Alžběta. **Pavel** +27.04.1833, vdovec starý 81 let, zanechal děti: Pavel, Josef, Matěj, Samuel, Jiří, Karel, Friedrich, Anna Tomešová (zeť Jan, hospodář, 49 r), Marie Stehlíková, Alžběta. Děti: **Pavel** *(1798) Ba, oo Anna Mundilová, Pavel +18.04.1856, zanechal děti: Pavel, Jan, Samuel, Karel, Matěj, Friedrich nejst. dcera **Anna** oo 21.10.1810 Jan Tomeš **Matěj** *14.08.1804; - **Marie** *10.12.1807 **Samuel** *14.02.1810; - **Jiřík** *15.11.1811; - **Karel** *21.03.1820	<So? ●
Pospíšil	**Pavel**	manželka **Marie Millerová** Do Zelova se přistěhoval před r. 1810.[86] Děti: **Jan** ➔ **Pavel** *09.10.1784 v Sophientalu	<So ○
Probošt	**Jiří**	*(1755), syn Jiříkův (o. měšťan a řemeslník v Třebechovicích) Jiří emigroval do Husince. I.oo 15.02.1778 vdova po Pavlu Stříbrném, **Anna Slavíková**, *(1740), z Čech z p. choltického, +o. Jan Jiří žil nějaký čas snad ve Friedrichově Hradci, pak v Čermíně. 1803 byl už v Zelově. 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 8, s Josefem Podrackým) **Anna** +30.12.1803 *na bolení hlavy*, stará 63 let II.oo 26.06.1804 vdova po D. Kulhavém, **Marie Lelková**, *(1760) Jiří 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +17.12.1820 *na hlavy bolení*, stará 60 let III.oo (kdy?) **Anna Lelková** **Jiří** +02.11.1832, starý 89 let, podruh, zanechal manželku Annu Lelkovou a dceru z I.oo Kateřinu Standerovou. Děti: **Kateřina Ester** *25.10.1779 v Čermíně	■ <Ta ●

[86] Podle zápisu v táborské matrice o uzavření sňatku syna Jana.

Procházková	**Rozálie**	vdova po Samuelu Procházkovi rozená Rejchrtová,[87] *(1771) v Suchém Boru ve Slezsku **Rozálie** +27.11.1831, stará 60 let, zanechala děti: František, Karel, Rozálie Podracká a Johana Obstojová Děti: **Johana** *(1787) FH, oo 25.08.1818 (FH) Jan Obstůj, Johana +23.09.1853 v Požděnicích, zanechala dceru Marii (Obstoj) provd. Dedeciusovou (zeť Václav). **Karel** *(1803) FH, oo Charlotta Chmeličková, Karel +09.08.1847 v obci Sopki, zanechal ženu a děti: Karel, Jan, Samuel, Karolina, Marie, Anna, Charlotta.	<FH
Provazník	**Friedrich**	*09.06.1775 VT, syn Pavlův, m. Alžběta Kupcová husar oo 22.04.1798 (VT) **Marie Nevečeřalová**, *03.09.1776 VT, o. Jan, m. Johana Tomešová 1803 jeden z prvních tří obcí zvolených starších **Friedrich** +18.02.1804 *na bolení v těle*, starý 28 let Vdova **Marie** se vdala 19.06.1804 za Josefa Musila. Děti: ? **Marie** oo 20.11.1820 Matěj Strnad	<Ta ●
Pytlíček	**Jan**	*28.09.1784 VT, syn Jiříkův ➔, m. Alžběta, roz. Jelínková manželka **Marie Millerová**, *(1798) Ba, o. Samuel ➔ 1805 soused v Zelově **Jan** +28.05.1832, hrnčíř, starý 47 let, zanechal manželku a děti: Petr, Efraim, Domicella. vdova **Marie** oo (kdy?) Samuel Strnad (Marie +07.01.1840 v Ignacově, zanechala muže a děti z I.oo: Petr, Efraim, Domicella a z II.oo: Teofil Strnad) Švagři: Samuel Miller (kovář v Zelově), Matěj Miller (kovář v Ostrowě) a Pavel Miller Bratři: Jíra, Karel Děti: **Samuel Ernst** +18.01.1804 (1 r, 8 d) **Petr** *(1821) v Belchatowě, oo Karolina Malá, Petr +28.08.1848 v Zelově, zanechal ženu a syna Ludvíka.	<Ta ✦
Pytlíček	**Jiří** *Jíra*	*21.01.1779 VT, syn Jiříkův ➔ *1814 roku jako dne 29. sept. právě na Michala zakopaný byl na krchově, jako po poledni, Jíra Pytlíček, nejstarší bratr Jana a Karla Pytlíčka, který vedle soudu Božího asi před 26 dní svůj život bídně podle zasloužení ve vodě, však ale ne ve velkej, dokonal. Totiž při velkým kale, kde by člověk sotva myslil, že by tam mohl se někdo utopit. Ležel na obličeji, nahý, jen kalhoty měl na sobě, když jej Jan Ekuř našel a vytáhl. Tak přichází těm, kdo se Bohu a jeho svatému Slovu rouhá.* Bratři: Jan, Karel	<Ta ✦?
Pytlíček	**Jiří**	*(1745), syn Bartolomějův z Velkého Tábora oo 24.01.1773 **Alžběta Jelínková**, *(1750), o. Matěj, kolář ve VT 1803 soused v Zelově. **Jiřík** +21.02.1804 *na bolení žaludku i kašle*, starý 56 let *sousedka zdejší*, vdova **Alžběta** Pytlíčková +28.02.1813 *na hlavy bolení*, stará 63 let Vdova Alžběta je 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 44, spolu se svým zetěm Josefem Millerem).	<Ta ●

[87] Podle hradecké matriky se jmenovala Rückertová (podobně v zelovském zápisu o úmrtí syna Karla). Srov. Pozváni do Slezska, s. 484.

		Švagři: Jan Jelínek, Jan Jelínek *menší*, Matěj Jelínek Děti: **Jiří** (Jíra) ➔; - **Jan** ➔; - Karel ➔ **Anna** *16.07.1774 VT, I. oo 23.11.1794 Jan Matis, II.oo 04.05.1806 Josef Miller, Anna +28.07.1831 **Alžběta**, *14.05.1778 VT, oo 03.02.1799 Pavel Stehlík, Alžběta +26.09.1841 **Marie** *06.11.1786 VT, oo 10.10.1807 Jan Veverka	
Pytlíček	**Karel**	*21.12.1788 VT, syn Jiříkův ➔ oo 04.01.1820 **Tereza Lepšová** **Tereza** +04.10.1825, stará 27 let Bratři: Jíra, Jan Děti: **Jiří** *13.08.1820	
Pytlíček	**Matěj**	syn Václavův ➔ 14.09.1820 v seznamu hospodářů	
Pytlíček	**Václav**	*(1758) VT; - syn Bartolomějův, m. Anna Kupcová I.oo 15.07.1781 (VT) **Kateřina Stehlíková** **Kateřina** +29.12.1784 VT II.oo 30.01.1785 (VT) **Anna Kupcová**, *(1760) o. Jan, m. Anna Suková, VT 1802 podepsal smlouvu. 1803 soused v Zelově **Václav** +15.01.1813 *na pichání i božec*, soused, starý 55 let 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 34) **Anna** +25.06.1836, vdova stará 76 let, zanechala děti: Matěj, Pavel, Anna, Marie. Bratr: Jiří Švagrová: Alžběta Najmanová, Kateřina Poláčková Děti: **Jan** *16.11.1788 VT; - **Matěj** ➔ nejst. dcera **Anna** *06.06.1787 VT, oo 18.11.1810 Frant. Dočkal **Jiřík** *01.10.1790 VT, konfirmován 1808 **Marie** *27.05.1793 VT, konfirmována 1808, I.oo Jan Špringl, II.oo 08.11.1832 Karel Ziguška, Marie +12.01.1837 **Alžběta** *(1796) VT, oo Josef Veverka, Alžběta +01.01.1831 **Kateřina** *(1799) VT, oo Jan Valta, II.oo Josef Musil, Kateřina + 27.08.1834	<Ta ●
Radimerský	**Josef**	oo (1794) **Marie Podracká**, *(1772) 1812 chalupník v Zelově **Marie** +18.10.1825, stará 53 let, vdaná byla 31 let, děti žádné nezanechala. Děti: **Kateřina** *(1768) FH, oo 11.01.1808 Gottfried Matějka **Jan** +10.07.1812 (2 t)	<FH ○
Rajn Rain Rein	**Jan**	*(1770), syn Janův z Dřevěnic u Jičína, m. Kateřina tkalcovský tovaryš I.oo 28.09.1800 **Kateřina Dostalová**, *(1783), o. Jan, Sa 1803 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 26, spolu s vdovou Šárovou a Janem Matouškem) 1817 soused 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jan** +03.03.1847, 84 let, zanechal ženu a děti: Josef, Samuel, Anna Šebestová, Marie Tomešová, Charlotta Smetanová, Rozina Andršová.	□ <Sa ●

		Švagr: Jan Dostal, Jan Matějka Děti: **Jan Bohumil** *12.081801 v Sacken +16.12.1803 (2 1/2 r) **Josef** *13.11.1803, oo Anna Svobodová (+ 03.03.1837, zanechala děti: Josef, Jan.) **Anna** *29.04.1810, oo Josef Šebesta (hosp. v Jozefatově) **Friedrich** +10.05.1815 (7 r) **Marie** *05.10.1816 **Samuel** +28.03.1817 (2 r); - **Samuel** *17.09.1819	
Rejchrt	**Friedrich**	*(1787) Sa, syn Jiříkův ➔ oo 25.02.1816 **Anna Latislavová**, o. Martin ➔ 1817 chalupník **Friedrich** +06.02.1845 starý 58 let, zanechal ženu a děti: Jan, Friedrich, Karel, Samuel, Anna Nováková, Karolina, Alžběta. Děti: **Jan Friedrich** *21.06.1817 **Anna** *16.07.1819, oo Karel Novák **Karel** *23.09.1823 (později učitelem ve Faustynově)	
Rejchrt	**Jiřík**	*23.08.1756 Hu, syn Mikulášův z Husince ? oo 07.11.1780 (Hu) **Anna Švorcová**, *26.08.1761 Hu, o. Jiří **Jiřík** +20.02.1809 *na krev, totiž z úst mu tekla*, soused, starý 53 let. vdova **Anna** +22.05.1822 Děti: **Friedrich** ➔ druhý syn **Jiřík** ➔ nejst. dcera **Anna** oo 20.11.1815 Jan Malý z Fr. Hradce **Karel** *(1803) Sa, oo Anna Střelcová, Karel +02.02.1848, zanechal ženu a děti: Jan, Josef, Marie.	<Sa? ●
Rejchrt	**Jiřík**	syn Jiříkův ➔ I.oo 10.11.1810 **Marie Nováková**, *(1789) FH,[88] +o. Kristian, FH, m. Marie Nováková ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 4, s Václavem Mundilem a Václavem Markem) Děti: **Marie** *30.10.1811; - **Jan Jiřík** *06.08.1815 **Jiřík** *25.04.1819, oo Ludvíka Tomešová, Jiří +10.04.1849 Bujny Szlach., zanechal ženu a děti: Karel, Pavel, Josef, Anna, Karolina Mariana.	<Sa? ✦
Sláma	**Jan Ondřej**	*30.07.1768 VT, syn Ondřejův, m. Dorota Štěpánová oo 27.06.1790 **Anna Stehlíková**, *11.01.1774, o. Jakub, VT 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1805 soused v Zelově **Anna** +29.04.1806 *na souchotiny*, stará 32 let **Jan** +22.01.1807 *na souchotiny*, starý 38 let Děti: nejst. dcera **Marie** *(1793), oo 12.11.1815 Jan Krása Marie +11.11.1817 **Johana** *03.07.1805, +24.03.1806 (3/4 r) - Byla o dva dny později jako první pochována na novém hřbitově v blízkosti později postaveného kostela. **Friedrich** +07.08.1806 (5 r) **Jan** +26.09.1816 *na kašel* (21 r) ? **Karel** *(1800) Ta, oo Marie Balousková, Karel +10.06.1848, zanechal ženu a děti: Jan, Karel, Pavel, Josef, Wilhelm, Anna, Marie.	<Ta ●

[88] V hradecké matrice je datum sňatku zapsáno 03.07.1810.

Sláma	**Jan**	*(1757) FH manželka **Kateřina Nevečeřalová**, *(1764) 1808 ještě kolonista v Münchhausen u FH 1813 v seznamu vlastníků pozemků v Zelově (č. 30, spolu s Lelkem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Kateřina** +12.05.1820 *na píchání,* stará 56 let **Jan** +02.10.1832, vdovec, hospodář, starý 75 let, zanechal syna Josefa. Děti: **Josef** *01.04.1808 v Münchhausen, oo Ludvíka Jersáková (*1803 Ta, o. Jiří, m. Kateřina Vichková;[89] - Ludvíka +15.11.1841, zanechala děti:Josef, Jan, Karel, Anna, Marie, Alžběta, Karolina) **Jan** +04.07.1826, starý 26 let	<FH ✦
Sláma	**Kristian**	*(1762), syn Janův a Annin V listopadu 1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu. 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově manželka **Anna Nevečeřalová** 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 31) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Kristian** +10.10.1827, starý 65 let, hospodář a *mlynář zdejší*	<Er ●
Slámová	**Alžběta**	rozená Nevečeřalová Narodila se v Táboře, ale rodiče odešli později do FH.[90] **Alžběta** +15.07.1845 v Zelově, stará 75 let	<FH
Slavík	**Jan**[91] **Friedrich**	*07.06.1777 VT, jediný syn táborského učitele Jana Slavíka a jeho manželky Terezy, roz. Mat(o)uškové zedník oo 01.02.1801 **Marie Bukovská**, *10.03.1777 VT, o. Jan, vdova po Frant. Svobodovi, krejčím ve VT 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 43) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Friedrich** +22.07.1828, býval šoltysem a potom krčmářem zelovským, zanechal ženu a sedm dětí. Děti: **Žofie** *02.06.1813; - **Jan** *25.06.1816; - **Josef** *27.11.1818	<Ta ●
Smetana	**Jakub**	*02.07.1773 HP, syn Karlův,[92] m. Alžběta Janková Rodiče žili později v Sacken. oo 28.05.1798 **Anna Jirsáková**, *17.09.1777 MT, o. Jiří 1804 soused v Zelově **Jakub** +29.06.1834, hospodář, starý 60 let, zanechal manželku a děti: Anna, Marie, Kristýna. Sourozenci: Samuel, Anna (provd. Davidová) Děti: **Samuel** +07.09.1803, (3 1/4 r) **Samuel** *23.03.1804, +03.02.1831; - **Marie** *1809	<Sa ✦
Smetana	**Jakub**	1817 *příchozí do Zelova* Děti: **Kateřina** *07.09.1817, +25.09.1817 (18 d)	○

[89] Také Kateřina Jersáková (*19.01.1771), rozená Vichková, zemřela v Zelově 19.08.1839. Zenechala děti: Jiří, Karel, Žofie, Charlotta, Ludvíka a Johana. - Srov. Pozváni do Slezska, s. 432 a 454.

[90] Snad se jedná o Alžbětu, *18.07.1768 VT. Jejími rodiči byli Jan Nevečeřal a Dorota Kořínková. (Srov. Pozváni do Slezska, s. 440 a 478.) Mohla být dokonce vzdor různě zapsaným křestním jménům manželkou Kristiana Slámy.

[91] Používal více křestního jména Friedrich.

[92] Podobně jako u Jakubovy sestry Anny Davidové je v matrikách mylně zapsáno jméno otce Josef, m. Alžběta.

Smetana	**Jan**	*(1797) Sa ? syn Josefův ➔; - ? syn Samuelův, *27.04.1790 v Münsterbergu I.oo 04.01.1820 **Marie Kulhavá**, o. Tomáš ➔ **Jan** +30.06.1836, starý 39 let, zanechal ženu a děti: Jan, Pavel, Marie, Anna, Alžběta Vdova **Marie** se 13.06.1837 vdala za Jana Fafláka.	
Smetana	**Josef**	*(1770) - ? v Německé Čermné 1804 soused v Zelově manželka **Marie Lelková**, *(1774) **Josef** +14.03.1804 Vdova **Marie** se 26.06.1804 vdala za Matěje Jelena (ten + 1808) ? *vdova Smetanka* je 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 25, spolu s Janem Valtou) Později se Marie zas vdala za Jana Millera. Zemřela 17.12.1840, zanechala syny z I.oo: Karel a Samuel. Děti: **Marie** +03.11.1803 (3/4r); - **Karel** ➔ **Samuel** *(1799) Sa, +05.03.1846, vdovec starý 47 let, zanechal syna Jana	<Sa ●
Smetana	**Karel**	*(1794) Sa, syn Josefův ➔, m. Marie Lelková I.oo 30.01.1820 **Charlotta Vacková** 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Karel** +03.05.1847 starý 53 let, zanechal ženu a děti: Jan, Josef, Karel, Marie, Karolina, Anna, Alžběta, Charlotta.	<Sa
Smetana	**Samuel**	*06.06.1785 Sa, syn Karlův I.oo 25.11.1810 **Marie Latislavová**, *10.05.1790 MT, o. Martin ➔ 1811 podruh v Zelově; 1815 chalupník 1827 bydlel ve Zd. Woli. Manželka **Marie** v r. 1827 onemocněla a ležela u svých rodičů v Zelově, kde 24.09.1827 zemřela. Zanechala muže a 4 děti: Marie, Jan, Alžběta, Josef (nejml. dítě mělo 1/2 roku). II. oo (kdy?) vdova po Václ. Grygarovi, **Rozina Svobodová**, *16.03.1787 Mü, +o. Václav; nevl. dcera učitele Boetchera **Rozina** +18.01.1836, stará 49 let, zanechala děti ze svého I.oo: Gottlieb a Marie Grygarovi a z II.oo: Josef a Jan. Sourozenci: Jakub, Anna Davidová Švagr: Friedrich Latislav Děti: **Marie** *20.04.1811; - **Karel** +12.01.1814 (1 r) **Anna** +30.12.1816 (32 t); - **Josef** *(1825), +06.08.1843 **Jan** *(1829), +09.08.1852, zanechal manželku Marii a syny Jana a Viléma	<Sa ○
Sonntag	**Christoph**	1812 podruh manželka **Tereza Haislerová (Hejzlarová)**, - ? o. Václav ➔ ? Sestra: Apolina Dušková Děti: **Marie** *13.06.1812	<? ○
Stára	**Jan**	? *29.11.1764 Hu, o. Jan (z Bílovce v Čechách) 1803 v Zelově (soused?), 1805 soused manželka **Marie Tomková** z Bachovic 1808 konšel V seznamech hospodářů z let 1813 a 1820 Jan Stára chybí. Děti: **Jan**, konfirmován 1808; **Charlotta** +09.07.1803 (2 1/2 r) **Charlotta** *20.01.1805, +26.08.1805; - **Matěj** +17.07.1807 (9 t)	<Hu? ●

Stránek	**Josef**	1814 podruh Dcera: **Anna** +31.03.1814 (1/2 r)	O
Stehlík	**Jan**	*(1757) MT, syn Josefův I.oo 08.02.1778 **Alžběta Matisová**,[93] *(1760) VT, o. Jakub ševec v Sophientalu 21.11.1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu. 1803 soused v Zelově **Jan** +25.10.1803 na *těžké dýchání*, starý 46 let **Alžběta** +15.05.1805 *na plicháni*, stará 45 let ? Švagr: Matěj Pytlíček Děti: **Jan** *04.04.1780 nejst. dcera **Anna** *20.04.1787, oo 21.11.1804 Josef Kulhavý druhá dcera **Marie** *05.09.1791, oo 12.02.1809 Jan Kovalski Marie +02.07.1843 **Kateřina** *02.05.1794; - **Jan** *30.07.1802[94]	<So ✸
Stehlík	**Jan**	*24.03.1770 MT, syn Františkův, m. Anna Poláčková manželka **Anna Millerová** 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jan** +30.03.1833, hospodář, starý 70 let (!), zanechal manželku a děti: Matěj, Jan, Pavel, Karel, Marie Čápová, Anna Hájková. Děti: **Marie**, konfirmována 1808 **Anna** *(1813), oo Pavel Hájek (*1810), Anna +17.11.1851, stará 38 let, zanechala muže a děti Jan Pavel, Josef, Marie, Anna, Alžběta, Karolina, Žofie, Luisa.	<Ta
Stehlík	**Jan**	*01.08.1776 VT, syn Jakubův, m. Kateřina Nevečeřalová manželka **Marie Provazníková** 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jan** +20.12.1845, starý 70 let, zanechal manželku a děti: Jan, Pavel, Václav. Děti: ? **Marie** oo 28.01.1819 Josef Čáp	
Stehlík	**Pavel**	*28.10.1778 VT, o. Jakub, m. Kateřina Nevečeřalová oo 03.02.1799 **Alžběta Pytlíčková**, *14.05.1778, o. Jiří ➔ 1805 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 46, spolu s Friedrichem Jelínkem a vdovou Jelínkovou) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Pavel** +26.06.1822, starý 44 let **Alžběta** +26.09.1841, vdova stará 63 let, zanechala děti: Jan a Alžběta Andršová. Sestra: Anna Slámová Švagři: Jan Veverka, Jan Matis (později Josef Miller) Děti: nejst. dcera **Alžběta** oo 16.11.1817 Wilhelm Andrš **Pavel** *(1803), oo Marie Nosková, Pavel +23.02.1839 **Anna Marie** +07.04.1806 (3 d); - **Marie** *26.02.1808 **Jan** *12.06.1811; - **Josef** +10.01.1817 (44 t) **Josef Václav** *19.09.1818	<Ta ✦

[93] 14.08.1804 byla *vdova Alžběta Stehlice* kmotrou Matěje Pospíšila.

[94] Data dětí Stehlíkových jsou zapsána na předposlední straně nejstarší matriky.

Stejskal	**Jakub**	*(1755) ? syn Janův z Tábora ? oo 16.09.1781 **Kateřina Pospíšilová**, o. Jan, MT 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 2, spolu s Frant. Matějkou) **Jakub** +28.03.1814, *ráno okolo hodiny 7mé v krčmě zelovskej při kořalce svý živobytí skončil,* starý 59 let. ? Švagři: Jan Jelínek *menší*, Tomáš Kulhavý Děti: *Schovanec* **Josef Stejskal** ➔	<Ta? ✦
Stejskal *Schovanec*	**Josef**	*30.07.1784 Schlaupe ve Slezsku, nemanž. syn Pavla Stejskala z Čermína, m. vdova Maria Neruschem *schovanec* (strýce) Jakuba Stejskala I.oo 21.10.1810 vdova po Jos. Šimonovi, **Marie Nosková**, o. Jan ➔ 1816 soused **Josef** +10.08.1847, starý 62 let, zanechal ženu a děti: Jan, Václav, Marie Koutecká, Anna Šárová. Děti: **Jan** *v květnu 1811; - **Marie** *24.03.1814 **Alžběta** *19.05.1816; - **Václav** *29.09.1818, zemřel	<Ta ○
Stejskalová	**Kateřina**	*vdova po nebožtíkovi Janovi [!] Stejskalovi*[95] +04.03.1820 *na spuchlinu*, stará 66 let	
Strnad	**Matěj**	I.oo 20.11.1820 **Marie Provazníková**	
Střelec[96]	**Jan**	Hejzlarův zeť (!); - Dcera: **Marie** +29.03.1819 (2 t)[97]	
Střelec	**Josef**	*(1756) oo (1789) **Marie Dostalová**, *(1766), o. Václav, m. Kateřina 1825 soused v Zelově **Josef** +23.11.1825, starý 73 let, zanechal manželku, se kterou žil 36 let a dceru. vdova **Marie** +05.04.1830 Děti: **Josef** *01.04.1794 v Sacken; - **Anna**, provd. Šebestová	<Sa
Střelec[98]	**Martin**	*(1798) Č, syn Jiříkův, m. Anna Applová oo **Anna Eliášová**, *(1800) Sa, o. Václav, m. Alžběta Rejzková[99] **Anna** +13.03.1835, stará 35 let, zanechala děti: Pavel, Josef, Anna, Marie, Alžběta. II.oo **Rozina Vacková** **Martin** +19.02.1848 ve Faustynově, starý 50 let, zanechal ženu a děti z I.oo: Josef, Anna, Marie, Alžběta a z II.oo: Žofie a Karolina. Děti: **Anna** *29.06.1820 **Pavel** *(1823), +27.03.1845 ve Faustynově	<Ta?

[95] Snad je křestní jméno zemřelého manžela chybně zapsáno. Snad se přece jedná o manželku Jakubovu, Kateřinu, rozenou Pospíšilovou.

[96] Odkud a kdy přišel Jan Střelec nevíme. Později, 18.11.1838 se do Zelova přiženil 26-letý švec František Střelec. Jeho nevěstou byla Anna Pojmanová (o. Matěj, viz výše).

[97] Při úmrtí dítěte je poznamenáno, že otec je zetěm Hejzralovým, jméno matky není uvedeno. Narození dítěte v matrice zapsáno není.

[98] Později přišli do Zelova i Martinovi bratří: starší Josef, *(1787) v Čermíně, zemřel v Zelově 06.05.1845 (zanechal manželku Kateřinu Kulhavou a děti: Karel, Anna Rejchrtová, Marie Rajfová, Alžběta Jelínková). Mladšímu bratrovi Samuelovi, *(1803), zemřela 25.03.1833 v Zelově první manželka Anna Tvrdá. Jeho druhá manželka Anna Millerová zemřela ve Faustynově 11.04.1845.

[99] Jedna dcera Anna Rozina se manželům narodila v Sacken už 30.06.1794. (Srov. Pozváni do Slezska, s. 356 a 403.)

Světnička	**František**	*(1772), *z Kutna* (z Kutné Hory?) v Čechách 1800 krejčí ve Velkém Táboře oo 23.11.1800 (VT) **Anna Jelínková**, *05.10.1778, o Jan ➔ 1806 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 39, spolu s Václavem Horákem a Janem Švejdarem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **František** +18.05.1831, hospodář, starý 59 let, zanechal ženu a 3 děti: Josef, Pavel, Kristýna Matoušková. vdova **Anna** +24.03.1832, stará 54 let Švagr: Samuel Jelínek Švagrové: Johana Horáková, Žofie Matějková, Marie Veselovská Děti: **Josef** *27.12.1805 **Pavel** +09.06.1810 *na božec,* (1 1/2 r) **Pavel** *30.01.1811 **Friedrich** +26.07.1816 *na křtice* (8 t) **Marie Anna** *25.05.1813, +16.10.1818	□ <Ta ●?
Svoboda	**Gabriel**	*(1793) Święcice ve Slezsku, syn Janův ➔, m. Kateřina Hájková oo 15.01.1815 vdova po Matěji Millerovi **Marie Jirsáková**, *(1788) So, o. Jan ➔ 1817 soused 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +11.10.1841, zanechala muže a děti z I.oo: Pavel Miller a Marie Chejdanová a z II.oo: Josef, Jan, Karel, Wilhelm a Anna Tomešová. II.oo **Alžběta Labantová** **Gabriel** +18.08.1851, starý 58 let, zanechal děti z I.oo: Jan, Karel, Wilhelm, Anna a z II.oo: Pavel. Děti: **Jan***25.04.1817, *umřel.* **Josef Jan** *29.07.1819	<Sa
Svoboda	**Jan Gottfried Friedrich**	*(1747), syn hospodáře Matěje v Žitavě, m. Dorota Petráková[100] manželka **Kateřina Hájková**, *(1761), o. Jan, m. Kateřina, FH Friedrich (!)1804 soused (oddavky dcery Doroty) Friedrich (!) 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 30, spolu s Janem Pospíšilem) Jan Gottfried 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Kateřina** +23.04.1836, stará 75 let. Bydlela v Zelově u syna. Zanechala muže Gottfrieda a děti: Matěj, Gabriel, Josef, Friedrich, Dorota Kimrová, Ráchel Valtová, Anna Rajnová, Rozálie Šebestová. **Jan Gottfried** +18.07.1836, vdovec, starý 89 let, zanechal děti: Matěj, Gabriel, Josef, Friedrich, Dorota, Rachel, Anna, Rozalie. Děti: **Matěj** ➔; - druhý syn **Gabriel** ➔ **Dorota**, nejst. dcera, oo 24.01.1804 Josef Kimr prostř. dcera **Ráchel** oo 18.02.1816 Matěj Valta **Jakub** *(1788), +12.09.1806 *na spuchlinu* (18 let) **Josef** *(1796) Sa, oo Johana Jersáková, Josef +06.08.1850, zanechal ženu a děti: Josef, Friedrich, Jan, Pavel, Marie Matějková, Anna. **Anna** *(1799), oo Josef Rajn, Anna + 03.03.1837, zanechala děti: Josef, Jan. **Friedrich** *(1800), v roce 1836 byl v Zelově hospodářem.[101]	<FH <Sa ●

[100] Srov. Pozváni do Slezska, s. 442.

[101] Podle zápisu o úmrtí bratra Matěje.

Svoboda	**Matěj**	*(1779, 1783) FH, syn Janův ➔, m. Kateřina I.oo 14.11.1809 (FH) **Marie Šindelářová** *(1789) FH, o. Matěj Do Zelova přišla rodina až po roce 1815. Matěj byl kovářem. **Matěj** +08.11.1836, zanechal manželku a děti: Jan, Friedrich, Marie. Děti: **Matěj** *20.12.1811 FH; - **Friedrich** *12.04.1815 FH **Jan** *(1812) FH, oo Marie Koutecká, hospodář v Zelově, Jan +18.09.1844, zanechal ženu a děti: Pavel, Anna.	<FH
Šára	**Gottlieb Bohumil**	*(1778), syn Ondřejův ➔ I.oo 21.06.1807 **Johana Kulhánková**, o.Václav ➔ 1808 soused **Bohumil** +03.09.1810, starý 32 let (Zemřel a byl pochován v Grębocźinach, kam si šel něco přivydělat, ale pro slabost nemohl dojít do práce. Chtěl se vrátit domů, avšak už nedošel. Už delší čas *kašlal krev.*) vdova 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 26, spolu s Janem Rajnem a Janem Matouškem) **Johanna** se vdala (kdy?) za Axmana *na Rożniatowskich budach, obw. Piotrkow.* Švagr: Václav Jelen, Daniel Kulhavý ml. Děti: **Jan** +29.03.1808 (4 t) **Samuel** *1809, +07.12.1835 v Zelově, svobodný **Josef** *03.12.1810, *synáček Johany Šárky* +07.09.1811 (3/4 r)	<Er ✦
Šára	**Jan**	syn Ondřejův ➔ I.oo 22.11.1808 **Alžběta Lelková**, o. František ➔ 1812 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 28, spolu s Bohumilem Veselovským) Švagr: Daniel Kulhavý ml., František Lelek Děti: **Anna** +10.01.1812 (1 r); -**Marie** +07.08.1814 (3 m) **Anna** +14.12.1810; - **Jan** *31.07.1818	<Er ✦
Šára	**Josef**	syn Ondřejův ➔ I.oo 26.09.1813 **Dorota Valtová**, +o. Jan ➔ 1814 soused 14.09.1820 v seznamu hospodářů Švagr: Daniel Kulhavý ml., Josef Čáp, Jan Kulhavý, Jan Valta Děti: **Josef** +12.06.1814 (2 d); - **Marie** +04.05.1815 (2 t) **Josef** *13.03.1818, +28.04.1818 (6 t)	<Er
Šára	**Kristian**	*(1790, 1789), syn Ondřejův ➔, m. Alžběta Mojžišová I.oo 22.01.1815 **Anna Matoušková**, o. Jan ➔ 14.09.1820 v seznamu hospodářů 1821 soused 1832-1846 starším sboru **Kristian** +27.08.1855, starý 66 let, zanechal ženu a děti: Jan, Anna Veselovská, Marie Millerová, Karolina Svobodová. Švagr: Daniel Kulhavý ml., ? Josef Matoušek Děti: NN (Marie?) *1816 (v srpnu), **Marie** +09.02.1821 *na neštovice* (4 r, 6 m) **Anna***03.12.1819	<Er

Šára	**Ondřej**	*(1749) 1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu. 1803 soused manželka **Alžběta Mojžišová** z Münsterbergu ? Alžběta Helena *29.04.1760, o. Václav[102] 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 24, s Josefem Martincem) **Ondřej** +05.09.1813 *na těžké dýchání*, starý 64 let **Alžběta** +19.06.1817 *na spuchlinu*, stará 63 let Děti: nejst. syn **Bohumil** ➔; - druhý syn **Jan** ➔ prostř. syn **Josef** ➔; - **Kristian** ➔; - nejml. syn **Pavel** ➔ nejst. dcera **Marie** oo 29.01.1809 Daniel Kulhavý Marie +02.01.1818 **Anna** *28.09.1798 v Erdmannsdorfu[103]	<Er ●
Šára	**Pavel**	*(1795), syn Ondřejův ➔ oo 28.01.1816 **Kateřina Hovorková** ze Sacken, +o. Václav, m. Anna, roz. Smetanová, ve II.oo Davidová ➔ 1818 soused **Pavel** +19.04.1835, nádeník starý 40 let, nevidomý, zanechal manželku a děti: Jan, Anna, Alžběta. Švagr: Jiří Hovorka, Daniel Kulhavý ml. Děti: NN (dcera, *třetí den po oddavkách přišlo dítě na svět*) *31.01.1816 (o. *má bejt* Friedrich Latislav) **Anna** *10.03.1818	
Šebesta	**Šimon**	+ před r. 1808 (v Zelově?) Děti: nejml. syn Václav ➔	
Šebesta	**Václav**	syn Šimonův ➔ I.oo 07.02.1808 **Anna Matisová**, o. Josef ➔ 1812 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 23, s Josefem Čápem) Děti: **Josef** *13.01.1810 (m. *Anna, rozená Matisová neb Střelcová)*, oo Anna Rajnová, Josef hospodářem v Josefatově, tam +25.07.1851, zanechal ženu a děti: Anna, Karolina, Marie a Žofie. **Anna Marie** +15.12.1814 *na neštovice* (2 r) **Anna** *15.05.1816, +07.02.1821 (4 r, 10 m)	<? ✦
Šimon	**Josef**	*(1763); - ? syn Josefův z VT[104] II.oo 13.11.1791 **Kateřina Matisová**, *20.05.1768 VT, o. Jiří, m. Lidmila ➔ **Kateřina** +17.01.1804 *na zdejší panující nemoc*, stará 36 let 1806 soused III.oo 13.04.1806 **Marie Nosková**, o. Jan ➔ **Josef** +30.10.1808 *na spuchlinu*, starý 45 let Vdova **Marie** se 21.10.1810 vdala za Josefa Stejskala. Švagři: Jan Matis, Matěj Matis Děti: **Marie** +15.03.1818 *na spuchlinu* (20 r) **Josefa** +28.03.1804 (3 r); - **Anna** +16.01.1818 *na spuchlinu* (11 r)	<Ta? ●?

[102] Podle münsterberských seznamů rodin i podle matrik se může jednat pouze o tuto Alžbětu Helenu, (srov. Pozváni do Slezska, s. 319), i když se věk udaný při Annině úmrtí rozchází s datem jejího narození o šest let.
[103] 06.10.1798 ji tam pokřtil husinecký kazatel.
[104] Josef Šimon, chalupník v Táboře, zemřel 12.07.1793 ve věku 70 let.

Špringl Špringer Springer	**Jan**	*(1783) Ba, syn Kristianův➔ a Lidmilin manželka **Marie Pytlíčková**, *27.05.1793 VT, o. Václav ➔ 1818 soused (č. 66) **Jan** +02.02.1827, soused starý 44 let, zanechal manželku a 4 děti. Vdova **Marie** se vdala za Karla Zigušku. Děti: **Jan** *06.11.1818, +16.12.1818 (5 t); - **Marie** *02.01.1820	<Ba
Špringl[105]	**Kristian**	*(1736) oo 12.10.1788 **Ludmila Šulitková**, *(1760), o. Václav, So Kristian přišel do Zelova nejpozději v roce 1807. Švagr: Martin Šulitka, Václav Josef Veselovský Děti: **Jan** ➔ **Kristian**, konfirmován 1808	■ <Ba? ✦?
Špringl	**Kristian**	*(1789) Ba, syn Kristianův ➔ I.oo 16.04.1816 **Anna Millerová**, o. Jan ➔ 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Kristian** +18.02.1853, vdovec starý 64 let, zanechal děti: Pavel, Jan, Karel, Josef, Anna Jersáková, Marie Walterová, Alžběta Kratochvílová. Švagr: Jan Hoffman. Děti: **Kristian** *01.03.1817, *umřel* **Pavel Jan** *30.05.1819 **Jan***(1826)	
Šťástek Stiasek	**Jan**	*(1797) Ta, o. Jan, m. Anna Nevečeřalová 1819 podruh v Zelově (č. 17) manželka **Alžběta Kulhavá** ? 1846 kostelníkem **Jan** +16.07.1852 ve Faustynově, zanechal ženu a děti Karla a Annu Rajfovou. Děti: **Josef** *29.12.1819	<Ta
Štelcl Stelcman	**František**	oo 16.11.1817 **Františka Hejzlarová**,[106] *(1785), o Václav ➔ 1820 nádeník **Františka** +01.05.1821, stará 36 let Děti: **František** *02.04.1820	
Štěřík	**Jakub**	*(1772) 1805 soused, 1816 soused manželka **Charlotta Stranovská**, *(1775) 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 53, s Pavlem Millerem) **Charlotta** +12.03.1816 *na kašel*, stará 41 let 31.03.1817 prodal Jakub svou chalupu v Zelově Pavlu Jersákovi a vrátil se do Fr. Hradce. Děti: **František** konfirmován 1811 **Anna** *25.04.1804 FH; - **Karel** +26.08.1805 (5 r) **Karel** *05.04.1807; - **Marie** *14.08.1810; - **Jan** *26.05.1813	<FH ✹ >FH

[105] Springerovi přišli v r. 1771 z Čech do Husince, kde 24.02.1772 zemřela Janu Springrovi dcera Apolena.
[106] Ženich je zapsán jako Friedrich Štelcel. Zápis o narození dítěte udává jméno otce František Stelcman.

Šulc[107]	**Antonín**	z Friedrichova Hradce 1814 podruh, později mlynář; - manželka **Johana** ***Pražanka***	<FH
		Děti: **Anna Marie** *26.09.1814, +04.10.1814 (7 d) **Jan** *01.10.1815, *umřel.* - **Jan** +07.02.1817 *na opařeninu* (5 m) **Josef** *(1811), +12.07.1837 **Karel** * (kdy?) v Dobrodzin (Slezsko), oo Marie Smetanová, zanechal jediného syn Josefa.	
Šulitka	**Jan**	syn Martinův ➔ 1805 soused I.oo 21.07.1805 **Marie Poláčková**, o. Jan ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 6, s Martinem Šulitkou)	<So ●?
		Švagři: Josef Poláček, Jan Poláček, Josef Podracký Děti: **Jan** +15.12.1805 (9 t); - **Samuel** *02.12.1806 **Jan** +09.02.1821 (4 t)	
Šulitka	**Jan**	1820 hospodář (č. 14); - manželka **Dorota Skotnická** 14.09.1820 v seznamu hospodářů	
		Děti: **Alexander Ludwig** *04.02.1820; - **Felix Jan** *11.01.1821	
Šulitka	**Martin**	*(1753), syn Václavův oo 12.10.1777 (Hu) **Kateřina Janoušková**, *(1753) FH, +o. Jan 1802 podepsal smlouvu v Sophientalu, kde byl konšelem. 1805 soused a *zřízený rychtář* v Zelově **Kateřina** +25.10.1805 *na hlavnici*, stará 52 let II.oo 27.04.1806 **Dorota**, vdova po Josefu Podrackém ve FH manželka **Dorota** +03.11.1812 *na zimu a horko*, stará 53 let III.oo 16.05.1813 **Johana Nosková**, o. Jan ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 6, spolu s Janem Šulitkou) 1817 církevní starší **Martin** +02.04.1819, *církevní starší*, starý 66 let **Johana** +11.05.1846, vdova stará 70 let	<So ●
		Švagři: Josef Stejskal, Jan Krása Děti: jediný syn **Jan** ➔ **Anna** oo Samuel Miller, Anna +29.01.1840 Ostrów (obw. Piotrkow)	
Šulitková	**Anna**	*(1746); vdova *pocházející z Lubína* (Sacken) +15.04.1816 *na spuchlinu*, stará 70 let	<Sa
Švejdar	**Jakub**	*(1779), *jediný pozůstalý syn nebožtíka Matěje Švejdara, bývalýho souseda v kolonii Erdmannsdorfu* **Jakub** +25.08.1816 *na samé černé boule aneb i na brandt,* starý 37 let, svobodný	<Er
Švejdar	**Jan**	1807 soused; - manželka **Eva Košíková** 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 39, s Václavem Horákem a Frant. Světničkou)	<Ta? ✦
		Děti: **Jan** +11.06.1804 (2 1/4 r); - **Marie** +15.03.1807 (1 1/2 r) **Marie** +13.08.1808 (11 d); - **Marie** *22.04.1810 **Anna** *08.07.1814	

[107] Šulcovi patřili k prvním kolonistům ve Friedrichově Hradci, později se tam nevyskytovali. Někteří emigranti tohoto jména byli v Bachovicích a okolí.

Švejdar	**Matěj**	*20.11.1791 VT, syn Josefův, m. Anna Veverková 1815 podruh manželka **Marie Dostalová** 1817 soused 1828 mlynář Své hospodářství ve třicátých nebo čtyřicátých letech vzdal. Sestry: Anna Kulhánková, Marie Nosková Děti: **Jan** *16.01.1816, +27.12.1848, vdovec, zanechal děti: Anna, Alžběta, Žofie **Matěj Josef** +21.04.1817 (19 t); - **Matěj** *31.01.1818	<Ta
Thiel	**Jan**	manželka **Johana** Syn: **Jan** *03.10.1820	
Tichý	**Jakub**	? *(1773) v Bydžově, syn Jakubův ? oo 01.11.1796 (Hu) **Kateřina Veselovská**, *30.01.1775 Hu, +o. Josef 1807 soused Syn: **Jakub** +23.02.1807 *na neštovice*	□ <Hu? ●? >Hu?
Tichý	**Jan**	1808 soused manželka **Anna Najmanová** 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 21, spolu s Václ. Eliášem, Boh. Francouzem a Janem Němcem) 1815 soused a krčmář Děti: **Anna** +30.09.1807 (3/4 r); - **Anna** +21.04.1809 (1 r) **Marie** *27.11.1810; - **Rozina** +29.10.1815 (3 t)	<? ✦
Tomeš	**Jan**	*16.04.1786 Č, syn Štěpánův, m. Kateřina Jelínková 1.oo 21.10.1810 **Anna Pospíšilová**, o. Pavel ➔ 1820 soused v Zelově (č. 82) 14.09.1820 v seznamu hospodářů 1821až ca 1835 starší sboru **Jan** +19.08.1842, zanechal ženu a děti: Pavel, Jan, Josef, Anna, Marie. Strýc: Pavel Tomeš Děti: **Jan** *01.01.1820	<Ta ○
Tomeš	**Pavel**	*20.01.1771 Č, syn Štěpánův, m. Žofie Chmelíčková oo 28.10.1792 **Alžběta Stehlíková**, *23.10.1774 MT, o. František **Alžběta** +12.03.1831, zanechala muže a 7 dětí: Pavel, Karel, Alžběta Burnotová, Anna Witgochová, Marie, Žofie, Estera.	<Ta
Trubáček	**František**	1807 nemanž dítě **Josef** (*20.11.1807) matka **Anna Navrot** z Kreuzbergu	○
Tvrdý	**Josef**	* 28.05.1781 VT, syn Josefův, m. Kateřina Slámová ? oo12.01.1802 (Ta) **Anna Applová**, *29.08.1779 MT, o. Tobiáš (truhlář), m. Tereza Stejskalová 1820 nádeník v lese **Josef** +31.01.1844, vdovec starý 63 let, zanechal děti: Matěj, Pavel, Karel, Alžběta, Žofie. Syn: **Matěj** *02.03.1820	<Ta

Vacek	**Jan**	*(1768), syn Martinův[108] oo 14.10.1792 (Ba) **Marie Veselovská**, *22.03.1772 Hu, o. Mikuláš ➔ 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 13, s Josefem Kimrem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +17.07.1845, zanechala muže, syna Jana a 6 (!) dcer: Charlotta, Marie, Alžběta, Žofie, Rozina, Kateřina. **Jan** +22.03.1846, vdovec starý 78 let, zanechal syna Jana a 7 (!) dcer: Marie, Charlotta, Johana, Žofie, Alžběta, Kateřina, Rozina. Děti: ? **Marie**, konfirmována 1808 **Jan** *(1803), hospodářem v Zelově, oo Marie Stehlíková (o. Pavel, vdova po Janu Jersákovi), Marie + 15.11.1835 (stará 28 let, zanechala muže a děti z II.oo: Marie, Alžběta) **Žofie** *20.03.1805 ; - **Alžběta** *10.01.1807 **Kateřina** *16.10.1808; - **Rozina** *08.05.1810 **Pavel** +09.03.1812 (1/2 r); - **Karlina** *12.02.1817	<Er ●
Valta	**Jakub**	*(1773, 1778) ve Lhotce, p. náchodské v Čechách, syn Jakubův oo 02.07.1797 (Hu) **Marie Wingralová** (Winglerová, Winklerová) *13.07.1778, o. Jan, DP 1806 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 41, spolu s Janem Andršem, Frant. Duškem a Janem Chmelíčkem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jakub** +29.07.1841, starý 63 let, zanechal ženu a děti: Jan, Jakub, Matěj, Friedrich, Marie Grabczyńská, Charlotta Kokotová, Anna Tomová. Děti: nejst. dcera **Marie** *05.10.1799, I.oo 06.02.1814 Frant. Lelek, II.oo Jan Grabczyński, Marie +17.01.1852, zanechala děti: Pavel, Jan, Marie. **Alžběta Charlotta** *10.10.1806 **Josef** *16.06.1809 **Jakub** *20.11.1810 **Matěj** +17.07.1814 (1 r) **Matěj** *26.05.1815, oo Anna Millerová, vdova Matoušková (Anna +13.05.1840, zanechala muže a děti z II.oo: Josef a Pavel.) **Anna** +17.10.1817 (6 3/4 r) **Friedrich Wilhelm** +05.12.1817 (5 t) **Friedrich** *06.01.1819 NN (dcera) *12.01.1821	□ <Hu ●?
Valta	**Jan**	*(1747) 1804 soused v Zelově **Jan** +18.03.1813, starý 66 let 1813 ještě v seznamu vlastníků pozemků (č. 25, spolu s vdovou Smetanovou) Děti: **Jan** ➔ nejst. dcera **Anna** oo 25.11.1804 Jan Bittner z Lhoty v Čechách, II.oo 18.07.1813 Josef Čáp prostř. dcera **Marie** oo 03.05.1807 Jan Kulhavý **Dorota**, konfirmována 1808, oo 26.09.1813 Josef Šára **František** +01.06.1804 (1 1/2 r)	<So ●

[108] Srov. Pozváni do Slezska, s. 519.

Valta	**Jan**	*(1783), syn Janův ➔ I. oo 25.11.1810 **Marie Matějková**, o. Jan ➔ 1811, 1817 podruh v Zelově **Jan** +21.04.1817 *v noci před arendou svůj život bídně pod vejstupkem skončil, když jej ráno v blátě... ležícího mrtvého našli..., Tak již mnozí svůj život skrze opilství bídně ztratili.* Starý 34 let. Děti: **Marie** *22.07.1812; - NN *1814 (v listopadu) **Charlotta** +18.06.1818 (1 1/4 r)	<So ○
Valta	**Jiří**	*(1792); - 1821 soused v Zelově **Jiří** +20.04.1823, starý 31 let	
Valta	**Matěj**	*28.11.1801 DP, syn Šebastiánův ➔, m. Anna Slezáková oo 18.02.1816 **Ráchel Svobodová**, o. Friedrich ➔ 1818 soused 14.09.1820 v seznamu hospodářů II.oo (kdy) **Marie Švorcová** **Matěj** +11.12.1835, hospodář v Pabianicích, zanechal ženu a děti:Jan, Friedrich, Marie, Alžběta, Anna. Švagr a švagrová: Gabriel Svoboda, Dorota Kimrová Děti: **Jan** +20.04.1818 (1 3/4 r); **Anna Marie** *20.03.1818	
Valta	**Šebastian**	*27.01.1774 DP, syn Šebastianův, m. Rozina Dušková oo 27.09.1796 **Anna Marie Slezáková**, ze Sacken, *(1777), o. Jiří z Jasenné, Hradecký kraj) 1805 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 12, s Matějem Jelínkem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Šebastian** +07.03.1840, zanechal ženu a děti: Jan, Pavel, Marie Jersáková, Anna a Marta. Děti: **Matěj** ➔ **Anna**+06.05.1805 (8 t); - **Anna** *26.10.1806,+26.02.1809 **Jan** *22.07.1809; - **Pavel** *22.06.1814; - **Josef** *11.12.1816 **Anna Marie** *06.08.1811	<Hu ●?
Valta	**Šebastian**	*(1759), o. Matěj v Sophienthalu 1807 podruh v Zelově oo 06.06.1779 vdova **Anna** Kalecká,[109] *(1741) **Anna** +23.01.1807 *na dýchavičnost*, stará 66 let	<So ○
Veselovský	**Bohumil Gottlieb**	*(1778), syn Mikulášův ➔ 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově I.oo (kdy?) **Anna Martincová**, *(1782), z Erdmannsdorfu **Anna** +07.09.1813 *na červenku*, stará 31 let 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 28, spolu s Janem Šárou) III.oo 24.11.1816 **Marie Jelínková**, o. Jan ➔, m. Anna Jelínková 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Bohumil** +25.03.1822, starý 44 let **Marie** se vdala za Jana Matouška. Švagři: Samuel Jelínek, Václav Binar, Jan Vacek, Josef Poláček Švagrové: Anna Světničková, Johana Horáková, Žofie Matějková Děti: **Anna** *01.04.1802 v Sophienthalu **Žofie** *04.07.1806; - **Anna** +13.03.1807 (5 r); - **Marie** *30.10.1803 **Jan** *17.07.1809; - **Josef** *16.09.1817, +03.10.1817 (17 d) **Anna** +21.01.1819 (3 t); - **Josef** +16.10.1820 (6 t)	<So ●

[109] Snad dcera Tomáše Kulhavého, která se 04.03.1764 vdala za Jana Kaleckého (Hu). Jan Kalecký se později přestěhoval do Tábora, kde žil Annin otec.

Veselovský	**Jan**	*(1761) v Černilově v Čechách, syn Mikulášův ➔ oo 07.10.1787 **Joh. Charlotte Bellertová** (otčím Jan Schulze,[110] lesník v Sophienthalu) hospodářem v Bachovicích 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově 1803 jeden z prvních tří zvolených starších 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 38, spolu s Boh. Fibichem) **Jan** +10.09.1819 *na spuchlinu*, starý 59 let Švagři: Václav Binar, Jan Vacek, Josef Poláček Děti: **Jan** ➔ nejst. dcera **Mariana** oo 23.11.1817 Samuel Jelínek **Matěj** +07.02.1804 (17 d); - **Gottlieb** +15.01.1805 (8 d) **Anna** +20.01.1805 (okolo 2 neděl); - **Anna** +10.09.1807 (1r) **Anna Karolina** *14.08.1808 **Karel** +30.07.1811 (3 t); - **Pavel** +30.07.1817 (17 d)	■ <Ba ●
Veselovský	**Jan**	*(1789) Ba, jediný syn Janův ➔, m. Charlotta Bellertová I.oo 21.11.1813 **Marie Čápová**, o. Josef 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jan** +03.04.1838, zanechal ženu a děti: Jan, Pavel, Wilhelm, Josef, Friedrich. Švagr: Pavel Miller *(1790) Děti: **Jan***13.12.1814; - **Pavel** *13.07.1817 **Pavel** *12.09.1818	○
Veselovský	**Jan**	*10.10.1789 Er, starší syn Václavův ➔ oo 16.04.1816 **Alžběta Jirsáková**, *(1790) Ba, o. Jan ➔, m. Marie Nevečeřalová 1816 podruh 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Alžběta** +14.08.1853, stará 63 let II.oo vdova po Pavlu Jelínkovi a Štěpánu Standerovi **Anna Jirsáková**, *1800 Ba, o. Jan ➔, m. Anna Němečková **Anna** +1869 Švagři a švagrová: Jiří Jirsák, Jan Jirsák, Marie Millerová Děti: **Jan** *11.12.1816	
Veselovský	**Jiří**	*(1779), syn Mikulášův ➔ I.oo 26.08.1804 **Anna Binarová** z Čech[111] *(1777), vdova po Matějovi Flejšarovi 1805 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 3, spolu s V. Davidem) **Anna** +12.07.1814 *na bolení v životě*, stará 37 let 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jiří** +28.07.1833, hospodář, vdovec starý 54 let, zanechal děti: Jiří, Samuel, Bohuslav. Švagři: Václav Binar, Jan Vacek, Josef Poláček Děti: **Jiřík** *04.05.1805, +14.05.1805 **Gottlieb Samuel** *15.07.1809 **Gottlieb** *1812[112]	<So ●?

[110] Její rodné jméno bývá někdy zapisováno podle otčíma - *Šulcová.*

[111] Zapsáno při narození syna Gottlieba Samuela.

[112] Zápis v zelovské matrice z 20.03.1812: *Jiřík Veselovský svý dítě nedal zapsat, ani nevím kde je křtěný. Dítě Gottlieb.*

Veselovský	**Mikuláš**	*(1735) v Černilově v Čechách, kovář 1764 emigroval a přišel přes Husinec do Sophienthalu.[113] manželka **Marie Adamírová** 1803 mezi prvními kolonisty v Zelově **Mikuláš** +? Děti: **Jan** ➔; - **Bohumil** ➔; - **Václav Josef** ➔; - **Jiří** ➔ **Marie** *22.03.1772, oo 14.10.1792 Jan Vacek **Anna** *(1781), I.oo Václav Binar, II.oo 30.09.1804 Josef Poláček Anna + 02.02.1823	■ <So ●
Veselovský	**Václav Josef**	*16.03.1765, syn Mikulášův ➔ I.oo 06.10.1786 vdova po Josefu Tomkovi (Er) **Marie Grusová** *22.07.1753 Hu, o. Jan; - manželství bylo rozvedeno II.oo **Alžběta Šulitková** *21.02.1773 Hu, o.Václav 1805 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 37) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Václav** +14.10.1843, starý 85 let, zanechal ženu Alžbětu a děti z I.oo: Anna; z II.oo: Jan, Marie Nováková, Alžběta Svobodová, Anna Smolná. Švagři: Martin Šulitka, Kristian Špringl, Václav Binar, Jan Vacek, Josef Poláček Děti: **Jan** ➔ **Marie** *05.10.1795; - **Gottlieb** +04.04.1807 *na neštovice* (5 r, 20 t) **Alžběta** *31.01.1805; - **Matěj** +24.04.1811 (2 m) **Matěj** *20.04.1812	<So ✦
Veverka	**Jan**	*25.06.1742 Mů, nejst.syn Martinův studnař, tkadlec ve Velkém Táboře I.oo 08.05.1768 (VT) **Lidmila Neumannová**, *(1750), +o. Josef 1770 v Čermíně, později v Sophienthalu, pak v Penči u Střelína Přišel do Zelova za dětmi. **Jan** +07.02.1811 *na spuchlinu a nejvíce na kašel*, starý 73 let (!?) Vdova Lidmila bydlela v Zelově u své dcery Johany Lelkové. **Lidmila** +18.12.1826, stará 76 let Děti: jediný syn **Jan** ➔ **Johana** *23.12.1772, I.oo 04.11.1800 (Hu) Štěpán David, II.oo 18.05.1817 František Lelek prostř. dcera **Kateřina** oo 13.09.1807 Pavel Najmann **Marie** *(1781), oo 17.07.1803 (Hu) Jiří Pařízek nejml. dcera **Alžběta** *20.03.1784 So, oo 05.07.1807 Jan Eichorst	<Hu ○
Veverka	**Jan**	*(1785), syn Janův ➔ I.oo 10.10.1807 **Marie Pytlíčková**, +o. Jiří ➔ 1809 soused 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 52, s Pavlem Najmanem a Jiřím Najmanem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Jan** +11.03.1827, soused starý 42 let, zanechal ženu a 5 dětí. Švagři: Josef Miller, Pavel Stehlík Děti: **Jan Friedrich** +23.12.1809 (17 d) **Anna Marie** *26.04.1813; - **Marie** +04.11.1814 *na neštovice* (4 r) **Jan** *10.11.1815; - **Pavel** *05.08.1820	<Hu? ✦

[113] Viz Pozváni do Slezska, s. 417-418, 521.

Veverka	**Josef**	1816 chalupník; - 1817 soused v Zelově manželka **Alžběta Jelínková**, *(1785),[114] o. Martin, m. Alžběta **Alžběta** +11.05.1829, stará 44 let ? II.oo **Alžběta Pytlíčková**, *(1796), o Václav ➔ **Alžběta** + 01.01.1831, stará 35 let **Josef** se přestěhoval do Kaszewic.[115] Děti: **Marie** +16.06.1816 (2 1/4 r) **Jan Wilhelm** +22.08.1816 (3 t); - **Josef** +03.03.1817 (5 1/2 r) **Karolina** *15.04.1819	
Vorlíček	**Matěj**	*(1744) 1808 soused v Zelově **Matěj** +31.03.1808 *na černou žloutenku*, starý 64 let	<Hu? ✦
Vrána	**Gottfried**	*(1771) 1802 podepsal smlouvu v Erdmannsdorfu. 1807 soused oo 08.10.1797 **Kateřina Tomková**, *(1778), o. Josef, Er 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 19, s Janem Millerem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů Děti: **Jan** *27.08.1807, +26.12.1841; - **Marie Anna** *21.01.1809 **Josef** *24.03.1812; - **Pavel** *12.07.1816	<Er ●
Wagner	**Jiří**	rodem z Uher (ze Slovenska) I.oo 18.09.1803 **Anna Matějková**, *(1775) Sa, o. Jan ➔ 1804 soused **Jiří** + před červencem 1808[116] **Marie** +03.04.1850, stará 75 let Děti: **Jan** *24.06.1804, +20.07.1808 *na červenou nemoc* (4 r) **Josef** *06.01.1806, +16.08.1808 (3 r)	z Uher ●
Walter	**Gottfried**	1812 podruh; - Jediný syn: **Kristian** ➔	<Sasko
Walter	**Kristian**	*(1787) Lengenfeld u města Zwickau v Sasku (otec ovčák) syn Gottfriedův (Gottliebův) ➔, m. Dorota *Nadlergeselle* I.oo 09.02.1812 **Tereza Felsmanová**, o. Gottlieb ➔ **Kristian** +28.06.1846, starý 59 let, zanechal ženu a děti: Edward, Karolina, Tereza, Rozina. Švagr: Josef Andrš Děti: **Kristian** +15.07.1812 (13 t); - **Christiane** *13.06.1817	<Sasko ○
Weber	**Karel**	1820 podruh; - manželka **Marie Cejnarová** Děti: **Karel** *29.01.1820	
Zaidl Seidel Saydl Zaydl Zajde	**Jan**	*(1780) Pražuchy, syn Kristianův, m. Berta 1806 soused manželka **Agna** z Polska (**Agnieska Miszkowska**) 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 54, spolu s Josefem Zaidlem) **Jan** +23.03.1852, vdovec starý 72 let, zanechal děti: Daniel (rolník, 26 r) a Justina Zatorská.	<? ✦

[114] Ve VT se narodila 27.11.1785 Alžběta, dcera Matěje (!) Jelínka a Alžběty Pytlíčkové.
[115] Podle seznamu hospodářů z roku 1830 opraveného vojtem Fibichem 29.08.1857.
[116] Když zemřely děti Jan a Josef, byla jejich matka vdovou.

		Děti: **Johana** +13.04.1806 (7 t); - **Matheus** +04.01.1808 (4 r) **Jan** +29.02.1812 (2 1/2 r); - **Marie** +06.03.1815 (3/4 r) **Josef** *11.03.1816; - **Jan** +20.02.1817 (5 r) **Anna Tereza** *17.10.1818	
Zaidl	**Josef**	*(1777) Ma 1808 soused v Zelově manželka **Marie Marková** ze Sacken, o. ? Jakub 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 54, spolu s Janem Zaidlem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Josef** +10.09.1854, starý 77 let, zanechal ženu a děti: Jan, Wilhelm (hospodář, 30 r) a Karolina Svobodová. Děti: **Jan Karel** *21.02.1808 **Karel** +11.11.1814 *na neštovice* (2 1/2 r) **Marie** *12.09.1814,[117] +28.08.1816 *na souchotiny* (2 r) **Jan*** 19.06.1816; - **Anna Marie** *22.09.1819 **Karel** +18.09.1843, starý 21 let; - **Josef** +26.12.1844, starý 23 let	<Ma ✦
Ziguška	**Jan**	*(1726), syn Janův z Rychmburska V sedmdesátých letech bydlel ve Fr. Hradci a nosil do Čech spolu se svým otcem Janem zakázané knihy.[118] manželka **Kateřina** 31.01.1804 kmotrou Kateřiny Balouskové **Jan** +04.02.1804 *na mdlobu,* soused starý 77 let **Kateřina** +04.01.1813 *na spuchlinu*, stará 65 let Syn: **Karel** ➔	■ <FH? ✸
Ziguška	**Karel**	*(1786) ve Střelíně,[119] syn Janův ➔, m. Kateřina Tichá manželka **Marie Hejtmánková**, *12.02.1789 VT, o Jiří, m. Dorota Koutecká **Marie** +20.10.1831, stará 42 let II.oo 08.11.1832 **Marie Pytlíčková**, ovd. Špringlová, o. Václav ➔ **Marie** +12.01.1837, zanechala muže a děti z I.oo: Anna, Marie, Žofie a z II.oo: Karel. Švagr: Jan Hejtmánek *(1780), byl 1831 hospodářem v Zelově.	<FH? ✦?
Zounar	**Jan**	*09.10.1772 HP, syn Matějův ➔ oo 27.04.1800 **Anna Pavlíková**, *04.09.1775 Hu, o. Petr 1804 soused v Zelově, Anna 31.01.1804 kmotrou Kat. Balouskové 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 42, spolu s se svými bratry Josefem, Jiřím a Václavem) **Jan** +22.02.1832, hospodář starý 59 let, zanechal ženu a děti: Jan, Anna Cejnarová, Kateřina Fibichová a Marie. **Anna** +14.12.1832, vdova, stará 50 let,[120] zanechala děti Jana (24 r), Annu Cejnarovou (zeť Jan, 31 r), Kateřinu Fibichovou a Marii. Švagr: ? Karel Pavlík Děti: **Kateřina** *15.02.1803 HP, oo Bohumil Fibich Kateřina +18.11.1841 **Marie** +06.09.1806 (1 r, 6 t); - **Jan** +04.07.1807 (5 d) **Jan** *29.08.1808; - **Josef** +09.01.1814 (5 t) **Josef** +21.02.1815 (14 hodin); - **Marie** +03.03.1815 (11 d) **Mariana** *30.12.1816	<Hu ✸

[117] Zapsána do matriky až na jaře 1815.
[118] Rešerše Vilém Jersák.
[119] V Husineckých matrikách zápis o jeho narození chybí.

Zounar	**Jiří**	*26.02.1770 HP, syn Matějův ➔ oo 07.10.1796 **Anna Marie Burešová** ze Sacken, *(1776), o. Josef ➔, m. Marie Rejzková 1803 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 42, spolu se svými bratry Janem, Josefem a Václavem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů **Marie** +03.08.1831, stará 56 let, zanechala muže a 5 (!) dětí: Jiří, Jan, Josef, Anna, Alžběta. **Jiří** +18.07.1833, hospodář, vdovec starý 63 let, zanechal děti: Jiří (37 r), Jan (35 r), Josef, Marie Tarabová, Anna Kimrová, Alžběta, Charlotta. Děti: **Anna** *10.12.1803, +12.12.1803 **Marie** *(1803) v Zelově,[121] oo Karel Taraba, Marie +12.01.1852 **Anna** +22.08.1806 (2 r, 8 m); - **Josef** +16.12.1805 (11 t) **Anna** *13.10.1806; - **Alžběta** *13.07.1810 **Josef** *09.11.1813; - **Pavel Jakub** +15.06.1817 *na opařeninu* (2 r) **Charlotta** *(1817), oo Pavel Špringel, Charlotta +21.08.1852, zanechala muže a dceru Karolinu. **Samuel** +12.06.1820 (11 r, 9 m)	<Sa ●
Zounar	**Josef**	*29.10.1779 v HP, syn Matějův ➔ I.oo 16.06.1812 **Marie Alžběta Boetcherová**, o. Jan ➔ 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 42, spolu se svými bratry Janem, Jiřím a Václavem) **Josef** +28.05.1838, zanechal ženu a děti: Josef, Karel, Marie, Luisa, Karolina. Děti: **Karel** +11.10.1813 (7 t) **Anna Marie** *21.08.1815, +17.02.1817 (1 1/2 r) **Josef** *20.01.1818; - **Marie** *03.12.1820	<Hu? ✦
Zounar Sohnar	**Matěj**	*(1741) v Slavětíně v Čechách, syn Václavův Emigroval do Slezska jako roční dítě s rodiči.[122] I.oo 03.07.1764 **Marie Tučková** z Něm. Čermné, +o. Jiří 1766 majitelem usedlosti č. 4 v HP 1804 soused v Zelově **Matěj** +29.07.1804 *na spuchlinu*, starý 63 let vdova **Marie** +23.03.1816 *na dušnost*, stará (64?) 75 let[123] Děti: **Matěj** (Hu); - **Jan** ➔; - **Jiří** ➔; - **Josef** ➔; - **Václav** ➔	■ <Hu ●
Zounar	**Václav**	*09.03.1784 HP, syn Matějův ➔ oo 24.07.1803 **Marie Stříbrná**, *14.05.1783 Hu, o. Jakub 1804 soused v Zelově 1813 v seznamu vlastníků pozemků (č. 42, spolu se svými bratry Janem, Jiřím a Josefem) 14.09.1820 v seznamu hospodářů 1820-1831 starším sboru **Marie** +19.08.1852 V roce 1857 už nehospodařil.	<Hu ●

[120] Zápis v matrice zemřelých se podstatně rozchází s daty známými z jiných matričních zápisů. Anna Pavlíková, manželka Jana Zounara, syna Matějova, byla dcerou Petra Pavlíka a Anny Blechové a narodila se v Husinci (zápis o úmrtí udává jméno rodičů Václav a Alžběta Pavlíkovi v Klášterci v Čechách). Později bydlela rodina Petra Pavlíka v Sacken.

[121] Zápis v matrice chybí.

[122] Viz Pozváni do Slezska. s. 343.

[123] V zápise o úmrtí je udán věk oběma čísly.

Václav +26.10.1859, starý 75 let, zanechal děti: Jan (hospodář, 50 r), Pavel (tkadlec, 39 r), Anna Valtová, Alžběta Zajdlová, Marie Slámová.

Děti: **Anna Marie***18.09.1804, +16.03.1807 *na neštovice* (2 r, 6 m)
Jan Gottlieb *24.07.1807; - **Marie** +10.03.1813 (3 r, 6 m)
Karel *04.10.1814, oo Marie Matějková , Karel +20.02.1844, zanechal ženu a děti: Pavel a Anna. (tchán Václav Matějka, fabrikant v Pabjanicích, 52 let)
Matěj *23.07.1816; - **Marie** *27.01.1819; - **Pavel** *05.12.1820

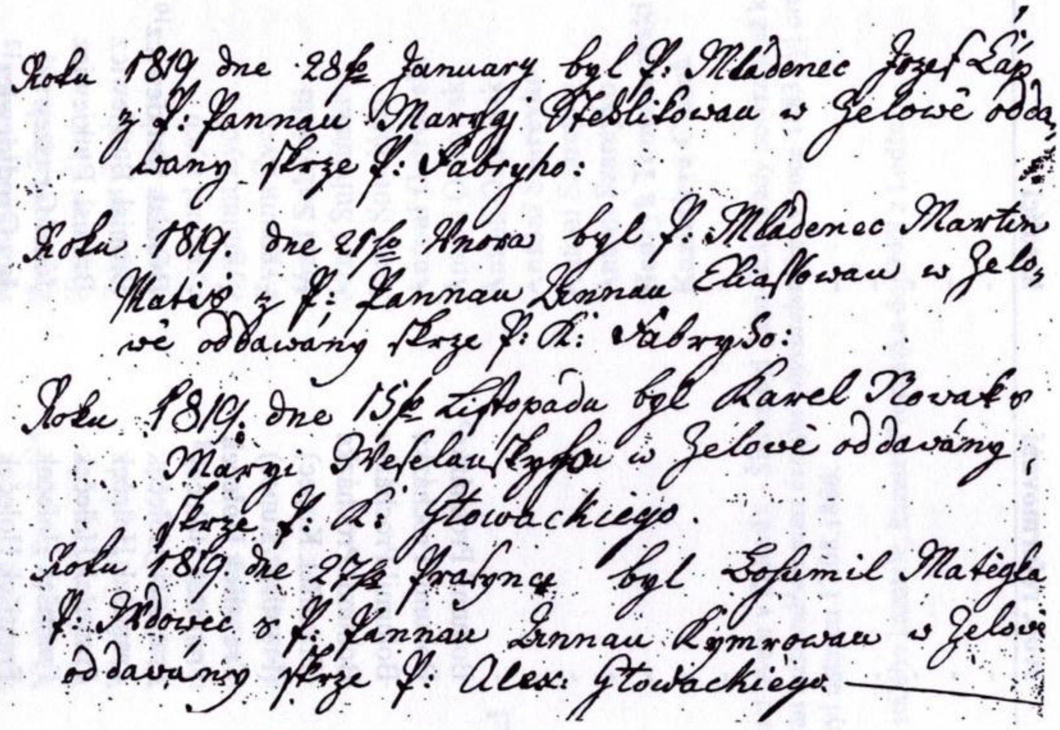
Roku 1819 dne 28ho January byl P: Mládenec Jozef Záp
z P: Pannau Margij Stehlikowau w Zelowě odda,
wany skrze P: Fabryho:
Roku 1819. dne 21ho Unora byl P: Mládenec Martin
Matiš z P: Pannau Annau Eliaššowau w Zelo,
wě oddawány skrze P: K: Fabryho:
Roku 1819. dne 15ho Listopadu byl Karel Nowak s
Margi Weselauskyju w Zelowě oddawány,
skrze P: K: Głowackiego.
Roku 1819. dne 27ho Prosynce byl Bohumil Matějka
P: Wdowec s P: Pannau Annau Kymrowau w Zelowě
oddawány skrze P: Alex: Głowackiego.

< Z nejstarší matriky několik zápisů o oddavkách, 1819 >

V následujících letech přibyla do Zelova a okolí ještě řada dalších jmen:
Kedajovi, Kupcovi, Petrákovi, Rajfovi, Šrajberovi a Tarabovi z Tábora,
čtyři rodiny Kouteckých, Kratochvílovi a Pejgovi z Friedrichova Hradce,
Pechovi, Pecháčkovi a Mackovi z Husince,
Líbalovi z Bachovic,
Dedeciusovi, Foltýnovi a Obstojovi z Petrovic
a jiní ze stejných exulantských kolonií i odjinud.

2. Seznamy farářů, kazatelů, starších, kantorů a vojtů

Faráři a kazatelé

	evang. reformovaní	baptisté	svob. reformovaní	katolíci	luteráni
1817	**Jan Fabry**	-	-	-	-
1819	**Alexander T. Głowacki**	-	-	-	-
1830	**Jan Teodor Moses**	-	-	-	-
1871	**Hugo Šikora** (sad.)[1]	Karel Jersák	-	-	-
1883	Hugo Šikora	**Karel Jersák**[2]	-	-	-
1886	Hugo Šikora	**Josef Hart**[3]	-	-	-
1887	**Adolf Szefer** (ad.[4])	Josef Hart	-	-	-
1890	**Bedřich Jelen** (ad.)	Josef Hart	-	-	-
1891	Bedřich Jelen (ad.)	**Vilém Jersák**	-	-	-
1893	Bedřich Jelen (ad.)	**Jan Pospíšil**	-	-	-
1895	**Adolf G. Garszyński**	Jan Pospíšil	-	-	-
1899	**Bedřich Jelen** (ad.)	Jan Pospíšil	-	-	-
1901	**Stefan Skierski**	Jan Pospíšil	-	-	-
1902	Stefan Skierski	**August Meereis**	-	-	-
1906	Stefan Skierski	August Meereis	Bohumil Procházka[5]	-	-
1907	Stefan Skierski	uprázdněn[6]	Bohumil Procházka	-	-
1909	**Tomáš K. Tossio** (ad.)	**Michal Marko**	Bohumil Procházka	-	-
1909	**Bohumil Radechovský**	Michal Marko	Bohumil Procházka	-	-
1910	Bohumil Radechovský	Michal Marko	(František Kupec)	-	-
1912	Bohumil Radechovský	**František Ondra**	(František Kupec)	-	-
1913	Bohumil Radechovský	František Ondra	**František Holeček**	-	-
1914	Bohumil Radechovský	František Ondra[7]	František Holeček[8]	-	-
1916	Bohumil Radechovský	uprázdněn[9]	František Holeček	**Bronisł. Butkiewicz**[10]	-
1919	**Stefan Skierski** (ad.)	uprázdněn	František Holeček	Bronisł. Butkiewicz	-
1920	Stefan Skierski (ad.)	**Karel Střelec**	František Holeček	Bronisł. Butkiewicz	-
1921	**Vilém Fibich** (sad.)	Karel Střelec	František Holeček	**Józef Gruszewski**	-
1926	Vilém Fibich[11]	Karel Střelec	František Holeček	**Jan Grodkiewicz**[12]	-
1927	Vilém Fibich	Karel Střelec	uprázdněn	Jan Grodkiewicz	-
1929	Vilém Fibich	uprázdněn[13]	uprázdněn	Jan Grodkiewicz	-
1930	**Ludvík Zounar** (ad.)	uprázdněn	uprázdněn	Jan Grodkiewicz	-
1931	**Alexander Piasecki** (sad.)	**Teodor Sitař**	uprázdněn	Jan Grodkiewicz	-

1934	**Jiří Jelen** (ad.)	Teodor Sitař	uprázdněn	**Kazimierz Rusin**	-
1935	**Vilém Fibich** (sad.)	Teodor Sitař	uprázdněn	Kazimierz Rusin	-
1936	Vilém Fibich (sad.)	**Josef Teof. Tuček**	uprázdněn	Kazimierz Rusin	-
1937	Vilém Fibich (sad.)	Josef Teof. Tuček	**Vladimír Pospíšil**[14]	**Zygmunt Zych**	-
1938	**Jiří Jelen** (ad.)	Josef Teof. Tuček	Vladimír Pospíšil	Zygmunt Zych	-
1938	**Roman Mazierski** (ad.)	Josef Teof. Tuček	Vladimír Pospíšil	Zygmunt Zych	-
1939	**Jaroslav Nevečeřal** (sad.)	Josef Teof. Tuček	Vladimír Pospíšil	Zygmunt Zych	-
1940	Jaroslav Nevečeřal (sad.)	Josef Teof. Tuček	uprázdněn	Zygmunt Zych	**Liersch Robert**
1941	Jaroslav Nevečeřal (sad.)	Josef Teof. Tuček[15]	uprázdněn	Zygmunt Zych	**Fuchs**
1945	Jaroslav Nevečeřal (sad.)	**Franciszek Włoch**	uprázdněn[16]	Zygmunt Zych	uprázdněn
1947	Jaroslav Nevečeřal (sad.)	Franciszek Włoch	-	**Józef Sulwiński**	uprázdněn
1949	**Władisł. Paschalis** (sad.)	**Jan Mackiewicz**	-	Józef Sulwiński	uprázdněn
1950	Władisł. Paschalis (sad.)	Jan Mackiewicz	-	Józef Sulwiński	**Jerzy Gryniakow**
1951	Władisł. Paschalis (sad.)	Jan Mackiewicz	-	**Antoni Ostrowski**	Jerzy Gryniakow
1952	**Zdzisław Tranda** (sad.)	Jan Mackiewicz	-	Antoni Ostrowski	Jerzy Gryniakow
1953	Zdzisław Tranda (sad.)	**Januszkiewicz Michał**	-	Antoni Ostrowski	Jerzy Gryniakow
1958	Zdzisław Tranda (sad.)	Jan Mackiewicz	-	**Antoni Szareyko**	Jerzy Gryniakow
1960	Zdzisław Tranda (sad.)	**Michał Rudnicki**	-	Antoni Szareyko	Jerzy Gryniakow
1979	Zdzisław Tranda (sad.)	**Edmund Blank**	-	Antoni Szareyko	Jerzy Gryniakow
1982	**Mirosław Jelinek** (sad)	**Andrzej Elkowicz**	-	**Henryk Tomaszewski**	Jerzy Gryniakow
1989	Mirosław Jelinek (sad)		-	**Kazimierz Ciosek**	Jerzy Gryniakow

1 Sad. = stálý administrátor (správce sboru určený konzistoří, bydlící trvale v Zelově); - Šikora byl jako farář úřady potvrzen až koncem sedmdesátých let.
2 Od roku 1871 už kázal, ale teprve 1874 byl Karel Jersák jmenován *misionářem mezi českým obyvatelstvem*. V roce 1883 byl ordinován a uveden v úřad kazatele.
3 První kazatel samostatného baptistického sboru v Zelově. Sbor byl ustaven 17.08.1886.
4 Ad. = dojíždějící administrátor.
5 V roce 1906 byl založen sbor svobodné církve reformované bez stálého kazatele, kazatel Procházka dojížděl z Lodže.
6 Sbor vedl laický kazatel Kriese.
7 Internován, 1915 na Sibiři zemřel.
8 Internován, vrátil se po válce.
9 Sbor vedl diakon Pavel Tuček.
10 Filiální sbor byl zřízen v září 1920, kněz dojížděl od roku 1916.
11 Farářem zelovského sboru byl zvolen 21.01.1923.
12 Farnost byla zřízena v srpnu 1926, Grodkiewicz byl prvním katolickým farářem v Zelově.
13 V době uprázdnění vedl sbor diakon Friedrich Matějka.
14 Laický kazatel.
15 V roce 1945 český baptistický sbor zanikl, ustavil se však polský baptistický sbor.
16 Reemigrací sbor zanikl.

Starší evangelického reformovaného sboru

1803	**Matěj Lukášek**	**Fr. Provazník**	**Jan Veselovský**					
1804	Matěj Lukášek	**Josef Bureš**	Jan Veselovský					
1811	Matěj Lukášek	**Martin Šulitka**	Jan Veselovský					
1817	**Jan Hoffman**	Martin Šulitka	Jan Veselovský					
1820	**Václav Zounar**	**Jan Bureš**	**Boh. Matějka**	**Jan Tomeš**				
1832	**Boh. Fibich**	Jan Bureš	Boh. Matějka	Jan Tomeš	**Krist. Šára**	**Josef Čáp**, ml	(Jan Hájek?)	
1833	Boh. Fibich	Jan Bureš	Boh. Matějka	Jan Tomeš	Krist. Šára	Josef Čáp	(Jan Hájek?)	
1834	Boh. Fibich	Jan Bureš	Boh. Matějka	Jan Tomeš	Krist. Šára	Josef Čáp	**Jan Hájek**	**Josef Kulhavý**
1836	-	Jan Bureš	Boh. Matějka	-	Krist. Šára	Josef Čáp	Jan Hájek	Josef Kulhavý
1845[17]	**J. Gąsiorowski st.**	**Jan Matějka**	Jos. Sláma	-	~~**Jan Zounar**~~	~~**Fr. Jelínek**~~	~~**JanHájek**~~	
1852[18]	~~**J. Gąsiorowski**~~	Jan Matějka	Jos. Sláma	-	-		**Jan Hájek**	
1862[19]	**Josef Tomeš**	**Jan Matějka**	-	-	-	-	**Jan Hájek**	
1871[20]	Josef Tomeš	Jan Matějka	-	-	-	-	**Jan Hájek**	
1881[21]	**Josef Hart**	**Josef Jersák**	**Jan Smetana**	-	-	-	-	
1887	**J. Gąsiorowski** ml.	**Teofil Fibich**	Jan Smetana	-	-	-	-	
1895[22]	**Karel Pospíšil**	Teofil Fibich	Jan Smetana	-	-	-	-	
1899	**Josef Hájek**[23]	Teofil Fibich	**Jos. Líbal**, Požd.	**Jos. Kulhavý**, Zelůvek	-	-	-	
1900	Josef Hájek	Teofil Fibich	Josef Líbal	Jos. Kulhavý	**Josef Jersák**	-	-	
1903	**Matěj Jersák** [24]	**Jan Tomeš**[25]	Josef Líbal	Jos. Kulhavý	Josef Jersák	**Jan Novák**[26]	-	
1906	Matěj Jersák	Jan Tomeš	-	**Karel Jelínek**[27]	Josef Jersák	Jan Novák	-	
1907	**Pavel Najman**[28]	Jan Tomeš	-	Karel Jelínek	Josef Jersák	Jan Novák	-	
1908[29]	Pavel Najman	Jan Tomeš	**Josef Kimr**	Karel Jelínek	-	Jan Novák	**Josef Pospíšil**[30]	
1912[31]	**Fryd. Svoboda**	**Jan Raně**	Josef Kimr	**Josef Kubík**	**Jan Smetana**	**Josef Hart**, Požd.		
1916[32]	**Jan Novák**, Požd.	Jan Raně	**Josef Jersák**	**Teof. Fibich**	**Jan Najman**	Josef Hart		
1922[33]	**Josef Kupec**	**Pavel Špringel**	Josef Jersák	**Konst. Kimr**	**Jan Petrák**	Josef Hart		
1927[34]	**Karel Pospíšil**	**Pavel Tvrdý**	**Josef Skrovný**	**Vilém Kubík**	**Vilém Jelínek**	**Bohum. Hart**	**Jan Stára**	
1930[35]	**Pavel Jelínek**	**Vilém Tvrdý**	**Jos. Svoboda**	**Jos. Kořínek**	**Jos. Pospíšil**	**Vilém Šára**	**Emil Matys**	**Ludv. Semerád**
1933[36]	**Vilem Veselovský**	**Julian Kimr**	**Vilém Pospíšil**	**Pavel Lelek**	**Pavel Hovorka**	**Jan Latislav**	**Karel Veselovský**	
1936[37]	**Pavel Pospíšil**	**Josef Jersák**	**Josef Šrajber**	**Karel Jelínek**	**Jos. Kulhavý**	**Robert Rejchrt**	**Emil Pospíšil**	
1939[38]	Pavel Pospíšil	Josef Jersák	Josef Šrajber	Karel Jelínek	Jos Kulhavý	**V. Pospíšil**	Emil Pospíšil	
1944	**Josef Sláma**	**Emil Nevečeřal**	**Julian Stejskal**	**Josef Pospíšil**	**Jar. Kimr**			
1945[39]	**Vilém Jelínek**	**Teof. Koutecký**	**Jan Koutecký**	**Josef Novák**	**Vlad. Pospíšil**			
1950	**Engl Vladislav**	**Pospíšil Vilém**	**Dedecius Czesl.**	**Matějka Rudolf**	**Pospíšilová Am.**	**Stejskal Julian**	**Kimmer Radosl.**	**Pospíšil Gustav**

RO 366 Cas

[17] Zvolení v listopadu 1845. První tři byli konzistoří schváleni v prosinci 1846, ostatní schváleni nebyli.
[18] 03.12.1852 byli konzistoří potvrzeni na šest let. Gąsiorowski byl znovu zvolen, ale konzistoř jej neschválila pro sklon k alkoholismu.
[19] Potvrzeni konzistoří 16.03.1862.
[20] Všichni zůstali ve svých funkcích až do roku 1880.
[21] Potvrzeni konzistoří 28.01.1881. Všichni zůstali až do října 1887.
[22] 1899 staršovstvo rezignovalo *...z powodu trudnych warunków w jakich zbor Zelowski sie znajduje.* (Protokol o schůzi 23.05.1899, sig. S III.64.)
[23] Hájek byl zároveň pokladníkem (Protokol o schůzi členů sboru 26.04.1902, sig. S III.64).
[24] Zvolen 31.07.1903 místo Hájka. Potvrzen až v roce 1904.
[25] Zvolen 04.09.1903 místo Fibicha, potvrzen v r. 1905.
[26] Potvrzen v r. 1903.
[27] Jelínek byl z Ignacova a byl zvolen 30.09.1906 místo Kulhavého.
[28] Zvolen 24.11.1907 místo zemřelého Matěje Jersáka. V roce 1908 byl P. Najman zároveň pokladníkem. (Protokol o schůzi členů sboru 21.03.1909, sig. S III.64.)
[29] 01.11.1908 zvolila valná hromada (přítomno 163 osob) znovu Jana Tomeše, dále Josefa Kimra za Zelůvek a Jana Nováka za Poždědnice.
[30] Starý 44 let, byl zvolen 08.03.1908 na místo Josefa Jersáka, který rezignoval.
[31] Všichni byli potvrzeni 17.07.1912 na tři roky.
[32] Všichni byli zvoleni 05.11.1916 a zůstali až do nové volby v roce 1922.
[33] Všichni byli zvoleni 01.10.1922. V roce 1923 byli mezi potvrzenými z 21.12.1922 kromě uvedených dále ještě jmenováni Karel Pospíšil, Pavel Najman, Vilém Matys a Emil Tvrdý (Twardy). Snad muselo být staršovstvo ještě téhož roku doplněno, protože tři členové staršovstva hodlali reemigrovat.
[34] Všichni byli potvrzeni 17.01.1927.
[35] Potvrzeni 16.04.1930.
[36] Potvrzeni 06.04.1933.
[37] Potvrzeni 07.05.1936.
[38] 20.12.1939 zůstalo staršovstvo stejné, pouze na místo Rejchrtovo byl zvolen V. Pospíšil.
[39] Nové staršovstvo bylo zvoleno 28.11.1945.

Kantoři, kostelníci a hrobaři v evangelickém reformovaném sboru

✱ = zároveň učitelem.

kantor	v Zelově	v Požděnicích	ve Faustynově	kostelník	kalkant a hrobař	kantor v Kučově
1807	✱**Jan Fr. Boetcher**	-	-			-
1819	✱**Jan Bohumil Dušek**	-	-			-
1837	✱**Bohumil Fibich**	-	-			-
1841	✱**Bohumil Jelen**	-	-			-
1846	✱Bohumil Jelen	-	-	Jan Šťástek	neobsazeno	-
1847	✱**Johann Tr. Brauer**	-	-			-
1849	✱Ferd. Fibich	-	-			-
1850	✱**Ferdinand Fibich**	-	✱**Karel Kulhavý**	**Josef Kulhavý**		-
1852	✱Ferdinand Fibich	-	✱Karel Kulhavý	Josef Kulhavý	Jan Šrajber	-
1853	✱Ferdinand Fibich	-	✱**Pavel Kulhavý**	Josef Kulhavý	Jan Šrajber	✱**Karel Kulhavý**
1856	✱Ferdinand Fibich	-	✱Pavel Kulhavý	Josef Kulhavý	Jan Šrajber	✱Karel Kulhavý
1860	✱Ferdinand Fibich	✱**Karel Sláma**	✱**Vilém Rejchrt**	Josef Kulhavý		✱Karel Kulhavý
1862	✱Ferdinand Fibich	✱Karel Sláma	✱**Josef Pojman**	Josef Kulhavý		✱Karel Kulhavý
1867	✱**Vilém Jandík**	✱**Karel Radiměrský**	✱Josef Pojman	Josef Kulhavý		✱**Karel Sláma**
1869	✱Vilém Jandík	✱Karel Radiměrský	✱Josef Pojman	**Josef Cejnar**		✱Karel Sláma
1870	✱**Antonín Kořen**	✱**Friedr. Malý**	✱**Samuel Rychecký**	Josef Cejnar	Karel Valta	✱Karel Sláma
1871	✱Antonín Kořen	✱**Fr. Pavel Miller**	✱Samuel Rychecký	Josef Cejnar	Karel Valta	✱Karel Sláma
1873	✱**Vilém Engl**	✱Fr. Pavel Miller	✱Samuel Rychecký	**Vilém Stehlík**	Karel Valta	✱Karel Sláma
1874	✱Vilém Engl	✱Fr. Pavel Miller	✱Samuel Rychecký	Vilém Stehlík	Karel Valta	✱Karel Sláma
1875	✱Vilém Engl	✱**Samuel Rychecký**	neobsazeno	Vilém Stehlík	Karel Valta	✱Karel Sláma
1876	✱Vilém Engl	✱Samuel Rychecký	**Karel Rejchrt**	Vilém Stehlík		✱Karel Sláma
1879	✱Vilém Engl	Samuel Rychecký	Karel Rejchrt	**Lud. Hejtmánek**		✱Karel Sláma
1880	**Samuel Rychecký**	**Friedrich Malý**	**Karel Jersák**	Ludv. Hejtmánek		✱Karel Sláma
1881	Samuel Rychecký	Friedrich Malý	Karel Jersák	Lud. Hejtmánek		✱**Karel Kulhavý** (otec)
1882	Samuel Rychecký	Friedrich Malý	Karel Jersák	**Kar. Szkudlarek**		✱Karel Kulhavý
1884	Samuel Rychecký	**Friedr. Vichek** st.	Karel Jersák	Karel Szkudlarek		✱Karel Kulhavý
1885	Samuel Rychecký	Friedr. Vichek st.	**Karel Kulhavý**	Karel Szkudlarek		✱**Josef Kulhavý**
1888	Samuel Rychecký	Friedr. Vichek st.	Karel Kulhavý	Karel Szkudlarek		✱Josef Kulhavý
1890	**Josef Kulhavý**	Friedr. Vichek st.	Karel Kulhavý	Karel Szkudlarek		neobsazeno
1891	Josef Kulhavý	Friedr. Vichek st.	Karel Kulhavý	Karel Szkudlarek		**Jan Nevečeřal**
1893	Josef Kulhavý	Friedr. Vichek st.	**Karel Jersák**	Karel Szkudlarek		Jan Nevečeřal
1897	Josef Kulhavý	Friedr. Vichek st.	Karel Jersák	**Karel Pospíšil**		Jan Nevečeřal
1898	✱**Josef Marek**	Friedr. Vichek st.	Karel Jersák	Karel Pospíšil		Jan Nevečeřal
1903	**Josef Jersák**	**Josef Líbal**	Karel Jersák	Karel Pospíšil		Jan Nevečeřal
1904	Josef Jersák	Josef Líbal	**Traugott Utikal**	Karel Pospíšil		✱Jan Nevečeřal

1905	Josef Jersák	Josef Líbal	**Karel Jersák**	Karel Pospíšil		✱Jan Nevečeřal
1906	Josef Jersák	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		**Edmund Rutke**
1908	**Fridr, Vichek** ml.	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		Edmund Rutke
1909	Fridr, Vichek ml.	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		**Karel Leop. Novák**
1910	Fridr, Vichek ml.	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		**Emil Drobný**
1911	**Jan Matěj Tomeš**	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		Emil Drobný
1912	Jan Matěj Tomeš	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		Emil Drobný
1913	Jan Matěj Tomeš	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		**Karel Kulhavý** (syn)
1914	Tomeš internován	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		Karel Kulhavý
1919	Jan Matěj Tomeš	Josef Líbal	Karel Jersák	Karel Pospíšil		**Jan Nevečeřal**
1928	Jan Matěj Tomeš	Josef Líbal	**Vl. Karel Horák**	Karel Pospíšil		Jan Nevečeřal
1934	**Karel Jersák**	Josef Líbal	Vl. Karel Horák	Karel Pospíšil	Teofil Jancík	Jan Nevečeřal
1938	Karel Jersák	**Vilém Novák**	**Adolf Pospíšil**		Teofil Jancík	Jan Nevečeřal
1939	Karel Jersák	Vilém Novák	Adolf Pospíšil			**Karel Horák**
1945	**Karel Veselovský**	Vilém Novák	-			Karel Horák
1946	**Josef Jersák**	-	-			**Jan Nevečeřal**
1947	**Emil Pospíšil**	-	-			Jan Nevečeřal

< Zelovský kostelník
Karel Pospíšil
v den ukončení své dlouholeté služby,
16.07.1936 >

Pořadí zelovských vojtů

1807-1822	Jan Andrš
1822-1840	Jan Dušek
1841-1859	Bohumil Fibich
1860-1865	P. Hoffman
1867-1870	Rejchrt[1]
1873, 1874	Josef Gąsiorowski, ml.
1875, 1876	W. Bejenke (Němec?)
1877-1879	B. Jelinek
1879-1881	Jan Hájek[2]
1883,1885	Rejchrt
... - 1893	Jan Hájek
1893-1896	Karel Pospíšil
1896-1901	Pavel Marek
1901-1907	Pavel Svoboda
1907-1913	Karel Svoboda
1913-1918	Jan Smetana
1918-1925	Josef Jersák
1925-1927	Gauderski Václav (Polák)[3]
1927-1934	Vladimír Pospíšil (syn soudce Karla)
1934-1935	Władisław Gąsiorowski
1936-1939	Kazimierz Gill (Polák)[4]
1939-1945	okupace (Amtskommissar Johannes Berger)
1945	Teofil Miller (celkem jen 5 týdnů)
1945-1947	Zikmund Wysocki
1947-1959	Prezydium miejskiej rady narodowej

[1] Přesnější počátek a konec Rejchrtova funkčního období se nepodařilo zjistit. Nevíme, zda byl Hoffman vojtem ještě po roce 1865, ani zda byl Gąsiorowski vojtem už v roce 1871.

[2] Podle dopisu (z 23.02.1881) ze Zelova náčelníku Laského okresu bydlel vojt Jan Hájek v Ignacově a vlastnil 24 jiter půdy. Vojtem byl od 01.07.1879 (opis pramene Vl. Jelínek, bez signatury).

[3] Podle zprávy J. M. Tomeše z roku 1927 nebyl řádně zvoleným vojtem.

[4] Dříve písařem ve Stercově (Jersák, s. 19).

3. Seznam českých rodin v Zelově v letech 1945 až 1947

Základem následujícího seznamu je soupis zelovských rodin podle ulic v Zelově, jak si je pamatoval zelovský šoltys Pavel Tvrdý, který v roce 1945 reemigroval a zemřel v roce 1960 v Hraničné u Jablonce nad Nisou. Autoři seznamů ostatních vsí nejsou uvedeni. Při pořizování seznamu šlo snad především o zachycení jmen reemigrantů, protože ti, kteří v Zelově zůstali, jsou v něm zmíněni jen výjimečně. U některých jmen jsou poznámky o reemigraci, většinou však chybí. Snad se rozumělo samo sebou, že jde o reemigranty. Vladislav Jelínek uložil seznam ve své sbírce.

V archivu evangelického reformovaného sboru v Zelově se nachází seznam členů sboru z roku 1947, který je jistě spolehlivější než seznam výše uvedený, ale nejsou v něm zapsány rodiny, které reemigrovaly. Starší seznamy členů sboru ve farním archivu, žel, chybí.

Spojením obou seznamů se snažíme získat aspoň přibližnou (jistě mezerovitou) představu o českých obyvatelích Zelova a o členech zelovského reformovaného sboru v roce 1945. Seznam je členěn podle zelovských ulic a menších obcí.

Seznam z roku 1947 zachycuje jména 610 členů sboru včetně malých dětí. Zpravidla je uvedeno také číslo domu a datum narození. Do zde následujícího seznamu však byla převzata pouze jména představitelů rodin, a pokud byli narozeni před rokem 1900, je poznamenán rok jejich narození.

V seznamu je použito následujících rozlišovacích znamének:
Tučně jsou vytištěna jména těch, kteří zůstali v Polsku, nebo se z Čech do Polska vrátili.
■ jméno je uvedeno pouze v seznamu z roku 1947.
□ v seznamu z roku 1947 jméno chybí, ačkoliv podle seznamu z Jelínkovy sbírky zůstala rodina v Polsku, nebo se tam vrátila (odstěhovala se? - vrátila se až po roce 1947?).
Pokud u tučně vytištěného jména není žádné rozlišovací znaménko, je zapsáno v obou seznamech.
∗ jméno se mezi prvními kolonisty ani mezi staršími exulanty ve Slezsku (podle nám známých pramenů) nevyskytovalo.
V závorkách jsou starší české, lidové, někdy i starší polské názvy ulic.

Zelów (Zelov, Zelou)

Cegielniana (V lese; Hraničky; Cihelněná)

Hejtmánek Josef
Hejtmánek Emil
Rajn Vilém
Kulhavý Josef
∗ Tima Josef
∗ Tima Bedřich
Valtr Karel
∗ Tima Vilém
Andrš Karel
Pospíšil Vilém
Veselovský Bedřich
Pospíšil Josef
Matysová Marie
∗■ **Louda Josef** č. 14

Cmentarna

Kedaj Karel
Martinec Adolf č. 1
■ **Martincová Bron.** č. 1 (*1887)
Pospíšil Josef
∗ Uttová Amalie
Zounarová Amalie
∗ Skřipková Alžběta
Stehlík Karel
Stára Jan
Sláma Josef
Valta Karel

Dzielna

Veselovská Anna
Veselovský Josef
Martinec Jan
Sláma Edvard
■ **Dedecius Gustav** č. 14
■ **Dedecius Josef** č. 14 (*1889)
∗■ **Bednarek Jan** č. 14

Kilińskiego

Novák Josef
Novák Václav
Rejchrt Ludvík
Stejskal Dobroslav
Tvrdý Josef

Dedecius
Šrajbrová Marie
Kupec Josef
Fafláková Marie
* Miková Anna
Pospíšil Karel
Němeček Teofil
Pejga Adolf
Koutecký Edmund
Kořínek Karel
Kořínek Josef
Jelínek Pavel
Provazník Karel
Svoboda Josef
Matoušková Marie
Stehlík Josef
Jersák Karel
Jersák Josef
Čáp Josef
Tesař Konstantin
Nevečeřal Jan
Hovorka Vilém

■ **Novák Josef** č. 11 (*1892)
*■ **Balcerzak Julian** č. 31
■ **Kupec Josef** č. 49
■ **Kupec Karel** č. 49
■ **Kupec Josef** č. 49 (*1876)
*■ **Kopková Anna** č. 66
*■ **Tošík (Tosik) Petr** č. 72
■ **Slámová Olga** č. 77
■ **Kimrová Amalie** č. 89 (*1877)
■ **Stehlík Josef** č. 97 (*1882)
■ **Stejskal Julian** č. 101
■ **Stejskal Karel** č. 101
■ **Jersák Jan** č. 106
*■ **Zborowski Antoni** č. 107 (*1899)
■ **Nesvarbová Amalie** č. 107
■ **Jersáková Karolina** č. 107 (*1876)
■ **Kimmer Emil** č. 116 (*1888)
■ **Stejskalová Alžběta** č. 116 (*1876)
■ **Kimmer Karel** č. 116 (*1886)
■ **Jersák Pavel** č. 118 (*1881)
■ **Hoffman Jan** č. 120
■ **Nováková Alžběta** č. 120 (*1882)
■ **Jersák Josef** č. 135
■ **Jersák Jan** č. 172
■ **Ranš Karel** č. 177 (*1888)
■ **Jersák Josef** č. 196 (*1894)

Kościuszki (Laskouska + Stempna)

Střelec Pavel
Pospíšilová Bron.
Pospíšilová Anna
Kimr Teofil
Jersák Josef
Čápová Anna
Matysová Berta
Jelínková Natalie
Jelínek Josef
Jelínek Jan
Jelínková Marie
Vondráčková A.
Fibich Jaroslav
* Kutzová Alžběta
Semerád Milan
Tuček Josef
Veselovský Jan
Slámová Emilie
Rajn Karel
Ranš Jan
* Tima Jan
Tuček Adolf
Stejskal Jan
Čápová Alžběta
Zounar Karel
Janková Amalie
* Galvičová Janina
Kulhavý Vilém
Matys Karel
Marek Josef
Svoboda Jan
Němec Bedřich
Nevečeřal Pavel
Semerád Jan
Valta Vilém
Valta Vilém (II.)
Miller Vilém
Kimr Pavel
Matoušek Jan
Jelínková Alžběta
Kimr Jan
Kimr Karel
Svoboda Bedřich
Kupec Vilém
Valta Jan
Horák Vilém
* Ditrich Josef
Rajn Vilém
Tomeš Emil
Andrš Vilém
Petrák Josef
Líbal Josef
Zounar Josef
Líbalová Marie
Kupec Emil
Svobodová Žofie
Svoboda Emil
Kubík Vilém
Millerová Karolina

Bureš Vilém
Valtová Natalie
Svobodová Amalie
Svoboda Bedřich
* Louda Rudolf
Koutecký Teofil
Pospíšil Jan
Pospíšilová Anna
Matoušek Vilém
* Louda Emil
Svobodová Anna
Pospíšil Karel
Svoboda Bedřich
Hoffman Jaroslav
Dedecius Blahoslav
Miller Pavel
Pospíšil Vladislav
Ranš Josef
Pospíšilová Anna
Pospíšil Josef
* Herr Teofil
* Širatovský Vilém
Latislav Vilém
* Louda Jaroslav
Kubík Jaroslav
Dedecius Vilém
Veselovská Amalie
Kubík Gustav
Svoboda Gabriel
Taraba Josef
Zyguška Jan
Taraba Jan
* Kuřinogová Anna
Jersák Jan st.
Jersák Jan ml.
Blasius Josef
Kimr Julian
Jelínková Aurelie
Jelínková Alžběta
Jersák Vilém
Jersáková Marie
Tvrdý Pavel
* Fraj Josef
Pejga Josef
■ **Tesařová Alžběta** č. 1 (*1869)
■ **Střelec Pavel** č. 3 (*1880)
■ **Pospíšilová Alžběta** č. 15 (*1879)
■ **Pospíšilová Evženie** č. 15 (*1898)
■ **Jersák Petr Pavel** č. 16
■ **Pejga Josef** č. 18 (*1885)
■ **Rejchrtová Alžběta** č. 19 (*1878)
■ **Jersák Pavel** č. 19 (*1893)
■ **Gargulová Alžběta** č. 19 (*1877)
■ **Jersák Josef** č. 19
■ **Nevečeřalová Emil.** č. 42
■ **Nevečeřalová Anna** č. 42
■ **Slámová Emilie** č. 49 (*1881)
■ **Kimmer Julian** č. 50 (*1890)
■ **Raně Jan** č. 53 (*1872)
■ **Blazius Vladislav** č. 54 (*1898)
■ **Jersáková Janina** č. 54
■ **Blazius Antoni** č. 54
■ **Jersák Jan** č. 56
■ **Jersák Vilém** č. 56
■ **Dočkalová Anna** č. 57 (*1869)
■ **Zyguška Fryderyk** č. 60 (*1894)
■ **Zyguśková Olga** č. 60
*■ **Zborowska Miecz.** č. 64
■ **Kulhavý Josef** č. 65
■ **Svoboda Jan** č. 67
■ **Veselovský Josef** č. 70 (*1878)
■ **Kubík Gustav** č. 70
■ **Pospíšil Josef** č. 76
■ **Pospíšilová Alžběta** č. 76 (*1866)
■ **Valta Jan** č. 89 (*1863)
■ **Valta Emil** č. 89
■ **Pospíšilová Anna** č. 94 (*1886)
■ **Pospíšil Jan** č. 94
■ **Millerová Janina** č. 94
■ **Rajn Vilém** č. 95 (*1886)
*■ **Lisowski Henryk** č. 95
■ **Raně Josef** č. 96 (*1893)
■ **Gryger Karel** č. 106 (*1898)
■ **Kontecki**[1] **Teofil** č. 116 (*1896)
■ **Valtová Natalie** č. 124 (*1883)
■ **Miller Vilém** č. 190 (*1868)
*■ **Slęncka Anna** č. 190 (*1897)

Krótka (Krátká)

*■ **Tylak Felix** č. 3

Leśna (Lesní)

Kimr Bedřich
Jersák Karel
Lelek Emil
Latislav Pavel
Valta Karel
Tesař Karel
Jelínková Berta
Nevečeřal Eugen
Nesvadba Josef
Koutecký Edmund
Svobodová Amalie
Matějková Anna
*■ **Kaczorowski Alex.** č. 1

[1] Koutecki

Leśne Działy (Lesní díly, Lesňáky)

Veselovský Karel ČSR
Latislav Jan ČSR
Latislav Karel ČSR
Latislav Jan ČSR
Veselovský Jan ČSR
Latislav Adolf ČSR
Veselovská Amalie ČSR
Veselovský Vilém ČSR
Jersák Josef ČSR
Pospíšil Pavel ČSR
Čáp Emil ČSR
Svoboda Bedřich ČSR
□ **Hoffman Emil**
□ **Hoffman Jan**
□ **Hoffman Pavel**
Koutecký Rudolf
Taraba Pavel
Ranš Pavel
Jersák Miloslav
*■ **Piskorzowa Marta** č. 15

Lubelska

Sláma Hugo
* Kušmírek Petr
Novák Josef
Pospíšil Jan

Nowy Rynek (Prasečí trh, Tržnice)

■ **Mundil Vladislav** č. 4
■ **Zounarová Evženie** č. 4

Mickiewicza (Piłsudskiego, Požděnická cesta, v polovině Požděnické cesty Fedrouka a Kozí rynek)

Kulhavá Bronislava
Malý Gustav
Tomeš Josef
Jersák Josef
Hovorková Natalie
Kubík Ludvík
Pospíšil Karel
* Lode Emil
Dedecius Vladislav
Tvrdý Pavel
* Loudová Alžběta
Marek Karel
Kubíková Charlotta
Stránek Josef
Valtová Teofila
Rajn Bedřich
Svoboda Pavel
■ **Koutecký Vilém** č. 6
■ **Rajn Vilém** č. 16
■ **Stránek Josef** č. 26
■ **Kubíková Szarlota** č. 26 (*1885)
*■ **Rybak Michal** č. 29 (*1894)
■ **Podracký Vilém** č. 31 (*1887)

Fedrouka

Pospíšil Karel[2]
Pospíšil Vilém ČSR
Mundil Vilém +, rodina ČSR
Petrák Vilém ČSR
Rajf Jan ČSR
□ **Pospíšil Karel** vrátil se
* Tima Vilém ČSR

Piotrkowska[3] (Petřkouska, Doliky + Tamten konec)

Tuček Josef
Jersák Josef
Vondráček Vilém
Špringl Karel
Pospíšil Josef
Dedecius Emil
Fafláková Karolina
Faflák Karel
Jersák Vilém
Matys Josef
Sláma Jan
Rejchrt Karel
Vondráček Adolf
Šára Jan
Hart Bohumil
Hoffman Rudolf
Rajn Vilém
Kovalský Ludvík
Kovalský Josef
Pospíšil Emil
Pospíšil Pavel
* Volský Teofil
Němec Josef
Rejchrt Bedřich
Rejchrt Karel
Matys Ludvík
* Grabula Josef
Jersák Karel
Šrajbr Jan
Smolný Karel
Provazník Emil
Provazníková Alžběta
Novák Vilém
Sláma Edvard

2 Mlynář jáhel.
3 Jméno ulice bylo častěji změněno: Rolazymierskiego, Kopernikustraße, Armii Czorwonej.

Andrš Jan
Rejchrtová A.
Nevečeřal Roman
Kedaj Josef
Pospíšil Josef
Mundil Josef
Tomeš Josef
Marek Roman
Rajf Pavel
Rajfová Karolína
Rajfová Anna
Líbal Emil
Matějka Bedřich
Faflák Vladislav
Sláma Jan
Pospíšilová Emilie
Rajfová Juliána
Miller Emil
Sláma Vladislav
Mojžíš Karel
Malý Adolf
Matějka Josef
Svoboda Karel
Horáková Emilie
Jančík Teofil
Matějková Amalie
Matějka Josef
Svoboda Jan
Pospíšil Karel
Pospíšil Teofil
Svoboda Josef
Jelínek Pavel
Houdek Teofil
Tomeš Adolf
Taraba Karel
Jelínek Adolf
Svoboda Karel

■ **Josef Novák** č. 1
■ **Veselovský Vilém** č. 1 (*1891)
■ **Matějka Konstantin** č. 1 (*1896)
■ **Valta Konstantin** č. 2 (*1893)
■ **Matys Karel** č. 2
■ **Najman Pavel** č. 3 (*1863)
*■ **Engel Vilém** č. 10
■ **Nováková Marie** č. 11 (*1893)
■ **Pospíšil Karel** č. 11
■ **Svoboda Josef** č. 12
■ **Najman Vilém** č. 12
*■ **Rogut Petr** č. 13
■ **Špringlová Amalie** č. 13 (*1880)
*■ **Bartczaková Mirosl.** č. 13 (*1899)
*■ **Bartczak Mieczysl.** č. 13
■ **Sláma Josef** č. 14
■ **Smolná Anna** č. 14 (*1880)
■ **Veselovský Karel** č. 17
■ **Tarabová Marie** č. 17 (*1877)
*■ **Engel Vladislav** č. 18
■ **Sláma Otto** č. 19 (*1885)
■ **Sláma Edvard** č. 19
*■ **Mik Josef** č. 21
*■ **Wilfová Bronislava** č. 27 (*1890)
■ **Jersáková Marie** č. 28 (*1899)
■ **Smolná Bronislava** č. 30 (*1890)
■ **Smolný Jan** č. 30
■ **Pospíšil Vilém** č. 30
■ **Jersák Pavel** č. 32 (*1867)
■ **Pospíšil Karel** č. 33
■ **Šárová Karolina** č. 34 (*1872)
*■ **Dobrosik Konst.** č. 36
■ **Twardy Wład.** č. 39
■ **Jersák Josef** č. 39 (*1870)
■ **Matějka Karel** č. 41
■ **Kubík Emil** č. 43
*■ **Frezewitte Karel** č. 44 (*1899)
*■ **Frezewittová Bron.** č. 44 (*1889)
■ **Rejchrt Emil** č. 48 (*1898)
■ **Pospíšil Pavel** č. 50 (*1894)
■ **Pospíšilová Marie** č. 55 (*1876)
■ **Mojzes Wł.** č. 55 (*1897)
*■ **Majzner Adolf** č. 55
■ **Pospíšil Josef** č. 55 (*1879)
■ **Hejzral Josef** č. 57
■ **Pospíšil Fryderyk** č. 59
■ **Matějka Jan Rudolf** č. 59
■ **Marková Natalie** č. 61 (*1870)
*■ **Michelisová Anna** č. 61 (*1887)
■ **Jersák Karel** č. 64 (*1888)
■ **Kedaj Karel**[4] č. 65
■ **Provazník Karel** č. 72
■ **Pospíšil Julian** č. 73
■ **Nevečeřal Vladislav** č. 77
■ **Kedajová Juliana** č. 77 (*1866)
■ **Pospíšil Josef** č. 82 (*1886)
*■ **Gąsiorowski Wład.** č. 43a (*1870)
■ **Pospíšil Vladimír** č. 43a
*■ **Frezewitte Julian** č. 44a
■ **Najmanová Amalie** (*1870)
■ **Dedecius Vilém** (*1889)

Płocka

■ **Nevečeřal Vilém** č. 12 (*1891)

Podlesna (Grzebienie, Hřebeny, Řebeny)

Špringl Josef +, rodina ČSR
Špringl Emil +, rodina ČSR
Latislav Josef +

[4] Rodina se vrátila z Čech.

	Němec Josef	ČSR
	Veselovský Karel	
	Macek Karel	+, rodina ČSR
	Jersák Jan	č. 19
	Pospíšil Josef	
	Pospíšil Adolf	
*	Tima Josef	+, rodina ČSR
*	Volský Josef	+, rodina ČSR
■	**Macek Vladislav**	č. 19

Północna (Díly)

	Latislav Ludvík	
	Matějka Bedřich	
	Svoboda Jan	
	Valtr Vilém	
	Hovorka Josef	
■	**Jersáková Ema**	č. 32 (*1897)
*■	**Wolski Bolesław**	č. 34 (*1888)

Poznańska (Hraničky)

	Jersák Karel[5]	
	Podracký Vilém	
	Špringl Josef	
	Taraba Josef	
	Stára Jan	
*	Krieger Jan	
	Tuček Josef	
■	**Pospíšil Karel**	č. 2
■	**Fafláková Alžběta**	č. 3
*■	**Pawłowski Kazimierz**	č. 3
■	**Pospíšil Emil**	č. 4
■	**Kimmer Pavel**	č. 62 (*1895)
■	**Gryger Alexander**	č. 62
■	**Svoboda Pavel**	č. 79 (*1878)
■	**Kimmer Pavel**	č. 79 (*1885)
*■	**Matyjaszczyk Antoni**	č. 81 (*1899)
*■	**Wolski Lud.**	

Przejazd

■	**Petráková Helena**	č. 2
■	**Sláma Vladislav**	č. 8
■	**Valtová Slawena**	
■	**Valtová Evženie**	

Plac Dąbrowskiego (Rynek)

*	**Rutk(e)ová Bron.**	č. 13 (*1880)
*	**Rutk(e)ová Wlad.**	č. 13 (*1889)
	Pospíšilová Milena	
*	Mikovská Anna	
*	Frezevitová Žofie	

[5] Kantor.

*	Engl Jaroslav	
*	Engl Rajmund	
*	Englová Evženie	
*	Engl Jan	
*■	**Perliciusz Rom.**	č. 2 (*1898)
■	**Applová Marie**	č. 8 (*1872)
■	**Pejga Josef**	č. 11

Sienkiewicza (na jih od křižovatky ul. Piotrkowské byla Vrbouka)

	Englová Marie	
*	Arent Vilém	
	Tuček Teofil[6]	
	Kupec Karel[7]	
	Najman Emil	
	Dedecius	
	Najman Karel	
	Svoboda Bedřich	
	Ranš Jan	
	Pospíšil	
	Kimr Karel	
	Lelek Emil Jan	
	Zounarová Amal.	
	Zounar Karel	
	Blasiusová Karol.	
	Pospíšil Josef	
	Líbalová Anna	
	Líbal Drahomír	
	Líbal Bohuslav	
	Millarová Amalie	
	Tomeš Josef	
	Smetanová Karol.	
	Kedaj Vilém	
	Tomeš Teofil	
	Faflák Jan	
	Svoboda Josef	
	Svoboda Jaroslav	
■	**Englová Marie**	č. 4
■	**Nevečeřal Adolf**	č. 12
■	**Nevečeřal Jarosl.**[8]	č. 14
*■	**Frezewitová Žofie**	č. 17
*■	**Frezewit Josef**	č. 17
*■	**Bauer Artur**	č. 17
■	**Svoboda Emil**	č. 18
■	**Svobodová Žofie**	č. 18 (*1876)
■	**Smetana Jan**	č. 21
*■	**Zagórski Petr**	č. 21
■	**Líbalová Marie**	č. 21 (*1868)
*■	**Sztokingerová Kat.**	(*1875)

[6] Baptistický kazatel.
[7] Učitel.
[8] Evang. ref. farář.

Szkolna

■	**Jelínek Miroslav**	č. 3
■	**Čápová Amalie**	č. 3

Wolności

	Smolný Jan	
	Marek Josef	
	Pospíšil Bedřich	
	Sláma Pavel	
	Mojžišová Anna	
	Jersák Vladislav	
	Mundil Josef	
*■	**Musznerová Alžb.**	č. 4
■	**Smolný Karel**	č. 9

Złota[9]

	Lelek Pavel	
	Matějková Bron.	
	Ranš	
	Dedecius Jan	
	Cejnar Josef	
	Tučková Amalie	
	Millerová Amalie	
	Macek Vilém	
	Janko Vilém	
*■	**Kušmirek Gustav**	č. 18

evangelický starobinec ve Zlaté ulici:

■	**Svobodová Alžběta**	č. 15	(*1862)
■	**Dušíková Amalie**	č. 15	(*1879)
■	**Stehlík Vilém**	č. 15	(*1871)
■	**Winklerová Faust.**	č. 15	(*1897)
■	**Dedeciusová Emilie**	č. 15	(*1871)
■	**Poláčková Marie**	č. 15	(*1881)
*■	**Kebernik Jan Lud.**	č. 15	(*1877)

Żeromskiego (Baluty, Na balutách, Evangelická)

	Skrovný Josef	
	Skrovný Jan	
	Skrovný Dobroslav	
	Lelek Pavel	
	Hoffmanová Marie	
*	Perlínská Helena	
	Hoffman Jaroslav	
	Jersák Josef	
	Nesvarbová Bron.	
	Pospíšil Bedřich	
	Pospíšil Jan	
	Matysová Alžběta	
	Andrš Josef	
*	Kuková Berta	
	Jelínek Karel	
	Tvrdý Pavel	
	Jelínek Karel st.	
*	Tima Bedřich	
	Faflákova Amalie	
	Svoboda Jan	
	Koutecký Vilém	
	Valtová Karolina	
	Petráková Marie	
	Jersák Vilém	
*■	**Bistula Pavel**	č. 19	(*1894)
*■	**Gwiazdowski Jan**	č. 19	
■	**Hoffmanová Marie**	č. 19	(*1884)
■	**Pospíšil Fryderyk**	č. 35	(*1876)
■	**Matysová Marie**	č. 42	(*1883)
*■	**Rossa Vladislav**	č. 42	
■	**Valta Josef**	č. 91	
■	**Faflákova Amalie**	č. 91	(*1884)

Bachorzyn

	Svoboda Emil	ČSR
	Smetana Josef	+, dcera ČSR
	Petrák Pavel	ČSR
	Veselovský Karel	
	Mundil Pavel	ČSR
	Mundil Karel	ČSR
	Jelínek Vladislav	
	Sláma Emil	ČSR
	Pospíšil Josef	ČSR
	Pospíšil Jan[10]	
	Jelínek Rajmund	ČSR
	Jelínek Rudolf	ČSR
	Kimr Pavel	č. 8 (*1872)
	Faflák	+, děti ČSR
	Pospíšil Karel	+, rodina ČSR
	Matějka Vilém	č. 8
□	**Svoboda Bedřich**	vrátil se

Bujny

□	**Mundil Ferd.**	vrátil se
□	**Jersák Karel**	vrátil se
□	**Svoboda Josef**	
	Andrš Vilém	ČSR
	Novák Pavel	
□	**Veselovský Kar.**	
	Mojžiš Pavel	ČSR
□	**Veselovský Kar.**	
□	**Pospíšil Josef**	

[9] Mezi dnešními ulicemi Wschodnia a Złota byly *Zelníky*.

[10] Zemřel na práci v Německu.

	Poláček	ČSR
	Nevečeřal Bedřich[11]	+, děti ČSR
	Koutecký Vilém	č. 20 (*1872)
	Matys Vladislav	ČSR
■	**Podracka Libena**	

Czarny las (Černej les)

	Hejtmánek Josef	ČSR
	Rejchrt Karel	ČSR
*	Stránek Pavel	ČSR
	Veselovský Emil	ČSR
	Jersák Vilém	ČSR
*□	**Volský Pavel**	č. 4 (?)
	Rejchrt Jan	+, rodina ČSR
	Petrák Otto	
	Petrák Miloslav	
■	**Stránková Anna**	č. 1 (*1868)
■	**Volská Alžběta**	č. 4 (*1898)
■	**Volská Karolina**	č. 4
■	**Volská Amalie**	č. 4 (*1893)

Faustynów (Faustynov, Faustynou)

	Kumpolt Josef	+?
	Tomeš Bedřich	ČSR
	Taraba Karel	ČSR
	Kumpolt Emil	+, rodina ČSR
	Horák Vilém	+, rodina ČSR
	Andrš Ludvík	ČSR
	Valta Pavel	+, rodina ČSR
	Rajf Karel	ČSR
	Pospíšil Adolf[12]	ČSR
	Tvrdý Vilém	ČSR
	Andrš Boleslav	ČSR
	Rajf Vilém	
	Kulhavý Karel	+, rodina ČSR
	Němec Josef	+, rodina ČSR
	Tomeš Josef	ČSR
	Tomeš Bedřich	
	Tomeš Vladislav	ČSR
	Andrš Karel	ČSR
	Andrš Ludvík	ČSR
	Rajf Vilém	ČSR
	Grygar Bedřich	ČSR
*	Glovacký Karel	+, rodina ČSR
	Andrš Karel	ČSR
	Andrš Josef	ČSR
	Jelínek Jan	ČSR
	Němec Jan	+, rodina ČSR
	Andrš Robin	ČSR
	Andrš Vilém	ČSR
	Andrš Benjamin	ČSR
	Valta Emil	ČSR
■	**Kulhavý Emil**	
*■	**Guminiak Josef**	
*■	**Wiśniewska Emma**	

Herbertów (Herbertov, Herbertou)

*	Tima Emil	
	Jersák Pavel	
	Rajnová Anna	
*	Tima Jan	ČSR
	Valta Vilém	
	Hovorka Pavel	+, rodina ČSR
	Štandera Pavel	
	Hoffmanová Žofie	
	Rejchrt Konstantin[13]	ČSR
	Vondráček Teofil[14]	+, manž. ČSR
	Rajf Jan	ČSR
*	Krieger Samuel	ČSR
	Dušík Jan	+, děti ČSR
	Kupec Bedřich	+, rodina ČSR
	Valta Jan	ČSR
	Hoffman Adolf	ČSR
	Rajn Pavel	+, syn ČSR
■	**Hovorka Vilém**	

Ignaców (Ignacov, Ignacou)

	Valta Josef	ČSR
□	**Kupec Josef**	
	Kupec Teofil	ČSR
	Koutecký	+, rodina ČSR
	Macek Jan	+, rodina ČSR
	Raně Karel	+, rodina ČSR
	Provazník Karel	+, rodina ČSR
	Petrák Karel	+, rodina ČSR
	Kubík Josef	+, rodina ČSR
□	**Štanderovi**	
*□	**Širatovský Vil.**	
	Petrák Jan	ČSR
□	**Petrák Josef**	
	Petrák Karel	ČSR
	Petrák Ludvík	ČSR
	Kulhavý Josef	+, rodina ČSR
	Kedaj Karel	+, rodina ČSR
	Pospíšil Karel	+, rodina ČSR
□	**Rajn Samuel**	
	Pospíšil Jan	ČSR
	Kubík Teofil	ČSR

[11] Majitel vodního mlýna.
[12] Kantor.
[13] Továrník.
[14] Zemřel v Německu na nucených pracích.

*	Frezevite Henrich	ČSR
	Vondráček Adolf	ČSR
	Čáp Pavel	ČSR
□	**Dedecius Vilém**	
	Dedecius Pavel	ČSR
*	Stránek Karel	ČSR
	Pospíšil Josef	ČSR
	Stára Vilém	ČSR
	Němcovi	ČSR
	Šrajbr Gustav	ČSR
	Latislav Adolf	ČSR
	Koutecký Jan	
	Pospíšil Adolf	ČSR
	Matějka Bedřich	ČSR
	Šrajbr Vilém	ČSR
	Matějka Karel	(*1881)
■	**Pospíšil Gustav**	
■	**Dušíková Bronisl.**	
*■	**Woźniak Olga**	

Jawor

■	**Tučková Emilie**	č. 8 (*1870)
■	**Tuček Jan**	č. 8
■	**Rejchrtová Lydie**	č. 8

Josefatów (Josefatov, Josefatou)

	Kubík Bedřich	
	Koutecká Alžběta	
	Šrajbr Josef	ČSR
	Kubík Karel	ČSR
	Veselovský Josef	
	Martinec Jan	+, rodina ČSR
	Macek Jan	ČSR
	Hoffman Vilém	ČSR
	Miller Vilém	ČSR
	Kubík Pavel	+, rodina ČSR
	Koutecký Pavel	ČSR
	Pospíšil Richard	ČSR
	Veselovský Josef	ČSR

Nowa Wola

	Hovorka Josef	ČSR
□	**Matějka Josef**	
□	**Rejchrtovi**	
	Novák Josef	+, syn ČSR
□	**Zounar Josef**	
□	**Matysovi**	
■	**Andrš Vilém**	
*■	**Świętosławski Jan**	
*■	**Zajdowa Alžběta**	
■	**Gryger Adolf**	(*1892)

Pożdżenice (Požděnice)

	Dedecius Emil	ČSR
	Sláma Emil	ČSR
	Podracký Karel	ČSR
	Veselovský Jan	+, rodina ČSR
	Andrš Karel	ČSR
	Svoboda Bedřich	ČSR
*□	**Kunický Jan**	č. 51 (?)
*	**Kunický Konst.**	č. 52
	Kumpold Jan	č. 55 (*1877)
	Malý Josef	ČSR
	Nevečeřal Karel	ČSR
□	**Jelínek Vilém**	č. 58 (*1899)
	Jelínek Josef	rodina ČSR
	Tomeš Josef	ČSR
	Semerád Ludvík	ČSR
	Macek Konstantin	ČSR
	Kupec Jan	rodina ČSR
	Svoboda Josef	+, rodina ČSR
	Mundil Karel	+, rodina ČSR
	Nevečeřal Josef	ČSR
	Matys Karel	ČSR
	Pospíšil Emil	ČSR
	Rejchrt Jan	ČSR
	Rejchrt Robert	+, rodina ČSR
	Janko Karel	ČSR
	Sláma Jan	+, rodina ČSR
*□	**Záliš Karel**	č. 20 (?)
	Dedecius Milek	ČSR
*	Volanský Josef	+, rodina ČSR
	Pospíšil Josef	+, rodina ČSR
*	Lode Karel	+, rodina ČSR
	Dedecius Adolf	ČSR
	Bureš Josef	+, rodina ČSR
	Novák Karel	č. 93 (*1888)
	Bureš Karel	+, rodina ČSR
*□	**Krieger**[15]	
*	Kantorovič Emil	ČSR
*□	**Kantorovič Josef**	
	Andršová Tatiana	ČSR
	Špringl Gustav	ČSR
	Jelínek Josef	ČSR
	Dedecius Jan	ČSR
	Tomeš Jan	+, rodina ČSR
	Svoboda Pavel	+, rodina ČSR
	Pospíšil Josef	ČSR
	Pospíšil Josef (II.)	ČSR
	Matysovi	ČSR
	Mundil Jan	ČSR
	Tuček Pavel	+, rodina ČSR
□	**Malý Jan**	
	Nesvatba[16] Teofil	ČSR

[15] Německo-česká rodina.

	Nevečeřal Jan	ČSR
□	**Tuček Rudolf**	
□	**Tomeš Karel**	
	Tomeš Rudolf	ČSR
	Tuček Dobroslav	ČSR
	Veselovský Bedřich	ČSR
	Matys Josef	+, rodina ČSR
	Hart Josef	ČSR
	Malý Ludvík	ČSR
■	**Kimmer Radoslav**	
*■	**Bindeman Robert**	č. 9
■	**Andrš Karel**	č. 10
*■	**Zaliszová Marta**	č. 20
*■	**Zalisz Miroslav**	č. 20
■	**Kimmer Karel**	č. 21 (*1892)
■	**Matys Vilém**	č. 28
■	**Koutecká Alžběta**	č. 31 (*1876)
*■	**Kunická Amalie**	č. 51 (*1899)
*■	**Kunicki Boleslav**	č. 51
*■	**Stępień Jan**	č. 51
*	**Kunicki Konstantin**	č. 52 (*1890)
*■	**Rudzki Josef**	č. 52
*■	**Skupinski Ignacy**	č. 60 (*1896)
■	**Nevečeřal Henryk**	č. 73
■	**Bureš Josef**	č. 84
*■	**Bindemanová Bron.**	

Kolonia Pożdżenice (Požděnické Holendry)

	Nevečeřal Karel	+, rodina ČSR
	Jelínek Pavel	+, dcera ČSR
	Hovorka Josef	ČSR
	Koutecký Jan	
	Bureš Pavel	
	Petrák Karel	ČSR
	Petrák Jan	ČSR
	Němec Pavel	ČSR
	Jersák Vilém	ČSR
	Valta Karel	ČSR
*	Hibner Josef	ČSR
	Stára Jan	ČSR
	Kubík Karel	ČSR
	Jersák Josef	vrátil se
	Rajn Josef	+, rodina ČSR
*	Lode Karel	ČSR
	Rajnovi	

Tosin (Tošín)

	Pospíšil Karel	vrátil se
	Pospíšil Bedřich	ČSR

[16] Nesvarba?

	Němeček Pavel	ČSR
	Hejzral Jan	ČSR
	Rejchrt Josef	ČSR

Weronika (Veronka)

■	**Matějková Alžběta**	(*1888)
■	**Koutecká Alžběta**	(*1863)

Wola Buczkowska (Bučkovska Vole)

■	**Matějka Konstant.**	(*1889)
■	**Matějková Evženie**	
*■	**Perliński Josef**	(*1897)

Zelówek (Zelůvek, Boudy, Na boudách)

	Pospíšil Karel	ČSR
	Pospíšil Josef	ČSR
	Veselovský Karel	ČSR
	Koutecký Emil	ČSR
	Vondráček Karel	ČSR
	Vondráček Jarosl.	ČSR
	Kimr Karel	
	Jelínková Anna	vrátila se
	Jelínková Charlotta	vrátila se
	Jelínek Bedřich	vrátil se
	Jersák Josef	
	Valtr Karel	ČSR
	Stehlík Karel	ČSR
	Stehlík Pavel	ČSR
	Stehlík Karel (II.)	ČSR
	Matys Josef	ČSR
	Tvrdý Emil	ČSR
	Pospíšil Josef	
	Kulhavý Josef	ČSR
	Lelek Pavel	
	Raně Karel	
	Špringl Pavel	
	Špringl Jan	ČSR
	Vondráček Vlad.	ČSR
	Novák Karel	ČSR
	Raně Teofil	ČSR
	Provazník Karel	
	Koutecký Karel	
	Vondráček Teofil	ČSR
	Stehlík Emil	
	Kulhavý Teofil	ČSR
	Kimr Emil	
	Jersák Pavel	
*	Volský Karel	ČSR
	Pospíšil Karel	ČSR
	Jelínek Josef	ČSR

Najman Karel	ČSR
Latislav Jan	+, rodina ČSR
Špringl Karel	
Jersák Jan	ČSR
Svoboda Karel	ČSR
Najman Jan	ČSR
Najman Josef	ČSR
Najman Karel	ČSR
Tvrdý Vilém	ČSR
Novák Karel	ČSR
Ranš Teofil	ČSR
Koutecký Jan	ČSR
Jersák Karel	ČSR
Kulhavý Josef	+, rodina ČSR
Kulhavý Jan	ČSR
Sláma Bohumil	ČSR
Tvrdý Karel	ČSR
Tvrdý Josef	ČSR
Ranš Karel	
Jersák Jan	
Tvrdý Pavel	ČSR
Jersák Jan	ČSR
Špringl Pavel	ČSR
Andršová Louisa	ČSR
Špringl Jan	ČSR
Jersák Josef	
Matys Vilém	ČSR
Matys Karel	

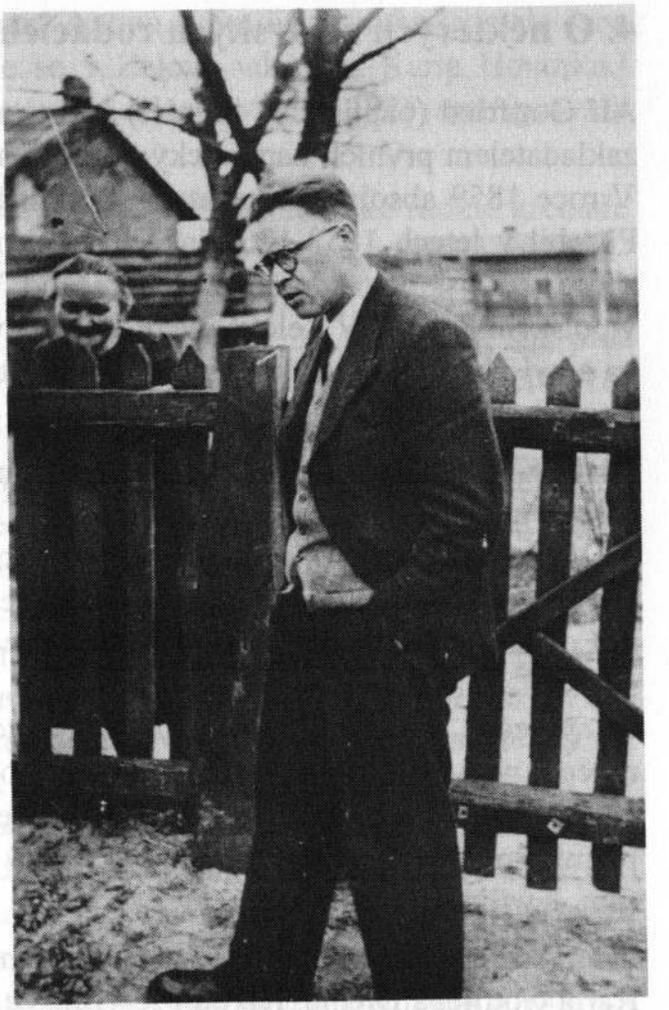

< Farář Jaroslav Nevečeřal v Zelově, 12.05.1942 >

Některé rodiny se vrátily z Čech ještě později. Mezi nimi rodiny Josefa Andrše, Viléma Tomeše, Ludvíka Mundila, dále Jelínkovi, Jersákovi a Dedeciusovi.

4. O některých zelovských rodácích, o kazatelích a kantorech

Alf Gottfried (baptistický kazatel) se narodil 11.04.1831 v obci Ossow u Pułtusku. Byl zakladatelem prvních baptistických sborů a vůdčí postavou baptistického hnutí v Polsku. V roce 1859 absolvoval kazatelský seminář v Hamburgu, kde byl hned také ordinován. Působil v letech 1858-1864 jako kazatel nedaleko svého rodiště v prvním baptistickém sboru v Polsku, v Adamově (severně od Varšavy), později (1864-1886) byl kazatelem v polském Kicině. V Zelově uvedl a ordinoval prvního baptistického kazatele Karla Jersáka a byl i hlavním řečníkem při slavnosti otevření nové zelovské modlitebny v roce 1896. Zemřel 18.12.1898.

Diehl Karl Gottlieb (superintendent) se narodil 15.04.1761[1] v Lešně, jeho rodiče pocházeli z Falce. Po studiích ve Frankfurtu n. O. působil nejprve v Poznani (1787-1791), pak ve Varšavě, kde dosáhl titulu pruského dvorního kazatele. Od r. 1807 byl prezesem npvě ustavené varšavské reformované konzistoře a od roku 1809 také poslancem v sejmu. Více než dvě desetiletí usiloval o vytvoření správní unie evangelických církví v Polsku, ale pro své snahy našel pochopení až v roce 1828, kdy se stal za reformovanou církev prezesem ve společné evangelické generální konzistoři. Zelovští kolonisté v něm měli důvěrného rádce a pomocníka při konstituování svého sboru i při stavbě kostela. Zemřel na choleru 17.04.1831 v Poznani. Tam byl také pohřben. V nejnovější době byl pouze jeho náhrobek přemístěn ze zrušeného hřbitova v Poznani na evang. reformovaný hřbitov v Orzeszkowě (gm. Kwilicz).

Diehl August Karl (superintendent) byl synem bratrance výše uvedeného superintendenta Karla Gottlieba Diehla. Narodil se 1837 ve Varšavě, studoval v Dorpatu, v roce 1860 byl ordinován a působil ve Varšavě nejdříve jako substitut. Po roce byl jmenován pastorem-adjunktem a konzistoriálním radou. Po smrti superintendenta Jozefa Spleszyńského v roce 1879 se stal jeho nástupcem. Zemřel 27.02.1908.

Dušek Jan Bohumil (kantor a učitel, vojt) - viz seznam prvních zelovských rodin.

Dušková Emilie, narozená 08.10.1870, byla dcerou Karla Duška a vnučkou kantora Jana Bohumila Duška. Její rodiče se odstěhovali v roce 1875 na Volyň do Mariendorfu. Její o devět let starší bratr pásal koně s německými kluky, naučil se německy a mohl chodit do německé školy. Pětiletá Emilie se učila číst a psát doma podle předloh, které jí posílal její nejstarší bratr Vilém. (Vilém studoval na obchodní akademii v Lodži, kde byl později i zaměstnán.) V roce 1880 se Duškovi přestěhovali do nové kolonie, vznikající klučením lesů, jménem Luboměrka. Setkali se tu s německými baptisty a hudebně nadaná Emilie slyšela poprve zpívat duchovní písně čtyřhlasně. Emilie i její sestra Anna byly kazatelem Müllerem v Luboměrce podruhé pokřtěny. Otec v Luboměrce zemřel a matka se s dětmi přestěhovala do Jarovky, vzdálené jen asi 1 km od Michajlovky. Kazatel německého baptistického sboru v Lucynově, F. G. Müller, který dojížděl do Luboměrky, dojížděl někdy i do Michajlovky. Jeho kázání překládali do češtiny Tuček a Sláma. S kazatelem přijížděl také dirigent z Lucynova Schulz. (Byl původem ze Žyrardova a někdy překládal kázání do polštiny.) Schulz založil v roce 1892 v Michajlovce pěvecký sbor, ale chyběl v místě dirigent. Emilie Dušková se přihlásila a v přísné zkoušce u dirigenta Schulze obstála.[2] Asi

---

[1] Podle nápisu na náhrobku. V literatuře se udává rok narození 1765. Tak také Gastpary, s. 224.

[2] Životopis Emilie Duškové podle vzpomínek jejího syna Dr. Josefa Hovorky. (Sbírka Vl. Jelínka.)

v roce 1896 se vdova Dušková se svými dcerami Annou a Emilií na radu kazatele Jana Pospíšila přestěhovala zpět do Zelova. Emilie se v Zelově vdala za Karla Hovorku.[3] V roce 1904 se Hovorkovi přestěhovali za prací do Lodže a v roce 1925 reemigrovali. Žili pak ve Vikýřovicích u Šumperka.

Eng(e)l Vilém Tomáš (kantor a učitel) se narodil 05.12.1839 v katolické rodině krčmáře Františka Engla[4] a Karoliny, rozené Šulcové. Absolvoval pouze zelovskou školu, byl konfirmován a už ve svých osmnácti letech se oženil s Alžbětou Valtovou. Sedm let pracoval jako tkadlec. V roce 1864 si postavil domek a živil se obchodem. 30.10.1873 se stal prozatímním učitelem a kantorem, než v březnu 1875 složil předepsané zkoušky. Učil v zelovské škole až do konce roku 1880. Zemřel 13.10.1911.

Fabry Jan (farář) je s největší pravděpodobností totožný s Janem Fabrym z Pozdišovců na východním Slovensku, přestože jistou nesrovnalost vnáší věk, udaný v zápise o úmrtí, který se liší o deset let. Taková nepřesnost však není v matrikách té doby ojedinělá. Fabry se narodil 10.11.1761. Studoval luterskou teologii v Modre, Gemeru, Kežmarku a Bratislavě. Stal se učitelem v Senici, ale pro pohoršující život byl odtud vykázán. Ve svých 24 letech nastoupil místo učitele v Zemanském Podhradí, kde vydržel celých pět let, ale nakonec zas ztroskotal a v roce 1790 musel odtud odejít. Na čas se spokojil s místem podučitele na Myjavě, pak se mu naskytla možnost stát se učitelem na východní Moravě v Jasenné. Neuměl hospodařit, jeho rodina žila v bídě. V roce 1798 přestoupil k církvi reformované a přijal povolání na kazatelské místo do Růžďky. Ani v Růžďce se mu nedařilo. Po třech letech se stal farářem v Horních Vilémovicích u Třebíče, ale v roce 1805 se už zas ucházel o místo faráře v Haliči. Když ani v Haliči nepochodil, vrátil se do Uher.[5] Odtud přišel v červnu 1817 do Zelova, aby se tu ucházel o místo faráře. Byl přijat s nedůvěrou. Po necelých dvou letech služby v Zelově 24.02.1819 zemřel.

Fibich Bohumil (kantor, učitel, vojt) viz seznam prvních zelovských rodin.

Fibich Ferdinand (kantor a učitel), syn zelovského vojta Bohumila Fibicha a jeho manželky Kateřiny, se narodil 11.12.1829. V místní škole se učil až do roku 1847. Pomáhal nějaký čas ve vojtovském úřadě a v letech 1848-1849 pokračoval ve studiu v reálné škole v Kališi, kde složil učitelské zkoušky. V létě 1850 jej konzistoř jmenovala kantorem. V té době už působil jako prozatímní učitel, ale řádným učitelem se stal až 23.03.1851. O tři roky později, 17.11.1854, byl konzistoří znovu v obou funkcích potvrzen[6] a zastával je až do srpna 1866.

Fibich Teofil se narodil 26.08.1853, byl synem vojta Bohumila Fibicha a nevlastním bratrem učitele Ferdinanda Fibicha. Jeho matka byla rozená Kulhavá z Faustynova. (Jako svobodná dívka sloužila na faře u faráře Mosese.) Teofil patřil k výrazným zelovským písmákům a v letech 1887-1903 a 1916-1921 byl starším sboru. Zemřel 03.05.1927 v Zelově. Byl otcem faráře Viléma Fibicha.

Fibich Vilém (farář) se narodil 29.07.1887 v Zelově. Vystudoval na gymnaziu v Lucku (v roce 1910) a působil nějaký čas jako učitel na Volyni. Pak studoval nejprve slovanskou

---

3 Syn Josefa Hovorky z Tábora a Karoliny, rozené Nevečeřalové z Čermína, kteří se do Zelova přistěhovali až v roce 1873.

4 Srov. s. 41.

5 Bohuslav Burian: Toleranční kazatelé na Valašsku (1781-1861). Valašské Meziříčí 1938, s. 325-327.

6 Sig. S V.8 (školní zpráva za rok 1861).

filologii na univerzitách ve Varšavě a v Petrohradě, ale v r. 1912 přešel na studium teologie v Kralovci, později v Dorpatu. V Zelově působil v letech 1921-1930 a 1935-1938. Mezitím byl vojenským duchovním kurátem v Toruni. Pro sklon k alkoholismu musel svou službu v Zelově vzdát. V době druhé světové války byl pronásledován i vězněn. 1945 reemigroval, vyučoval nějaký čas ruštině, od roku 1949 působil zas jako farář v evangelické církvi a. v. ve Slezsku (v Třinci, Opavě a Orlové).

Garszyński Adolf Górawin Wincenty[7] (farář), narozený (1864) v Białce, syn statkáře Jozefa Garszyńského a Heleny, rozené Dobrzelské, byl zvolen farářem zelovského sboru v květnu 1895 a o dva měsíce později se konaly v Zelově jeho ohlášky. Ve svých 31 letech, se oženil s Herrietou Jenny Amandinou Rein, dcerou zemřelého úředníka Pavla Teodora Reina. Jeho rodiče ani vlastní rodiče jeho o rok starší snoubenky v té době už nežili. Po čtyřech letech služby v Zelově byl Garszyński suspendován pro podezření ze spoluúčasti na krádeži.

Gąsiorowski Josef starší se narodil ve Slezsku v Czarnowąsy[8] asi 10 km od Opole. V sousedství leží vesnice Masov (Massów), odkud pocházela jeho matka Marie Andršová, dcera tamějšího hospodáře Václava Andrše. Josefovým otcem byl Michael Gänschrich (sic!), později snad také soused v kolonii Masově. Datum Josefova narození je udáváno 05.11.1802 nebo 15.12.1802. Otec Michael Gänschrich zemřel a matka se vdala 21.09.1806 za Friedricha Jelínka v Zelově. Josef Gąsiorowski se 25.11.1828 oženil s Alžbětou Jersákovou, dcerou *starého* Jana Jersáka. Začal vyrábět knoty do petrolejových lamp, vozil je až do Varšavy a přivážel odtud jiné zboží, které v Zelově prodával. Postavil v Zelově také nový pivovar. V letech 1845-1852 byl starším sboru. Zemřel 22.01.1855.[9]

Gąsiorowski Josef mladší, syn Josefa Gąsiorowského staršího, se narodil 30.11.1831 v Zelově, kde pak po otci zdědil větší hospodářství. Nějaký čas zastával úřad vojta. Od roku 1873 byl prvním zelovským poštmistrem a v letech 1887-1895 působil také jako starší reformovaného sboru. Jeho manželkou byla Alžběta Hájková (1836-1911). Josef zemřel 28.04.1895.[10]

Gąsiorowski Władisław, syn Josefa Gąsiorowského mladšího, se narodil 28.06.1870 v Zelově. Absolvoval gymnázium v Piotrkowě, po ukončení vojenské služby si na přání otcovo doplnil vzdělání školením, potřebným pro poštovní a telegrafickou službu. Zelov-

---

[7] Běžně jsou uváděna pouze první dvě křestní jména. V knize ohlášek z let 1891-1921 (sig. I.83 - Nr. 23/1895) je však zapsán *ks. Adolf Wincenty Garszyński.* Uvedené pořadí jeho tří křestních jmen můžeme pouze odhadovat, protože jiné osobní doklady chybí.

[8] Místo narození podle zápisu o oddavkách. - Podle rešerše kantora Karla Jersáka (dopis z 27.05.1965, sbírka Vl. Jelínka) je v knize ohlášek zapsáno jméno ženicha jako *Gąsiorek (czyli Gąsiorowski)*, v matrice pak už jen Gąsiorowski. To svědčí o neustálenosti jména od podoby Gänserich - Gänschrich- Gąsiorek-Gąsiorowski. Traduje se dokonce i domněnka, že původní jméno bylo české: Husárek či Houser. Srov. výše, s. 319.

[9] Josef Gąsiorowski starší, měl vedle syna Josefa ještě dva syny a čtyři dcery (Mariannu, Karolinu, Alžbětu a Annu). Syn Wilhelm (*02.09.1842, +09.03.1910) absolvoval školy ve Waršavě, kde se také oženil a zůstal. Po dlouhá léta byl prezesem evang. ref. konzistoře. Karel (*14.06.1840) se oženil s Annou Bejenke. Tři dcery se vdaly do exulantských rodin.

[10] Jeho nejstrarší syn Josef vystudoval na filozofické fakultě ve Varšavě, vystupoval jako Čechofil, ale cítil se být Polákem, a tak vychovával i své děti. Nějaký čas byl knihovníkem carské knihovny v Petrohradě, později pracoval v úřadě na stavbě sibiřské magistrály a žil v Čeljabinsku. Pak přesídlil do Rigy, kde v r. 1900 zemřel. - Druhý syn Ludvík byl báňským inženýrem, žil na Krymu. Zemřel v Oděse v roce 1933 ve svých 73 letech. - Dcera Alžběta si vzala českého továrníka Jana Hampla ve Varšavě. - Dcera Bronislava se vdala za lidového soudce v Zelově Karla Pospíšila. - Nejmladší dcera Anna se provdala za Henryka Fiedlera, syna augšpurského faráře z Bełchatova. Žili v Zelově, později v Lodži. - O nejmladším synu Władisławovi viz níže.

ská pošta byla však zatím už obsazena, a proto zůstal Władislaw ve Varšavě. Vrátil se do Zelova teprve v r. 1914, aby se na čas ujal vedení pivovaru, který založil o dva roky dříve spolu s Josefem Chladem a se svými švagry Hamplem a Pospíšilem. V Zelově pak delší čas zůstal a podobně jako jeho otec a děd i on se dostal do popředí zelovského společenského života. Ve zlomových situacích v době I. světové války se zasloužil o udržení pořádku v obci i o zásobování.[11] Později se odstěhoval do Lodže.

Głowacki Alexander Theodor (farář) pocházel z Malopolska. Absolvoval Joachimtalské gymnazium v Berlíně, studoval v Kralovci a pak sloužil v Piaskach na Lubelszczyźnie,[12] odkud byl povolán do Zelova. Jeho manželkou byla Karolina, dcera Jana Buczkiera. Dne 17.04.1829 byla v Zelově pochována farářova šedesátiletá tchyně (Agata, rozená Marynowská), která zanechala muže, dceru a syna Samuela Buczkiera. Farář Głowacki musel být pro sklon k alkoholismu v říjnu1830 suspendován.

Hart Josef (baptistický kazatel) pocházel z exulantské rodiny, absolvoval kazatelský seminář v Hamburgu a působil v letech 1886-1891 v Zelově. Se sborem se však nepohodl, byl z něho dokonce vyloučen. Ze Zelova se vrátil do Hamburgu, kde se stal kazatelem u adventistů.

Holeček František (kazatel) se narodil 17.02.1886 v Přestavlkách u Strakonic v katolické rodině, avšak v Husinci (v Čechách), kam se rodina přestěhovala, se blíže seznámil s tamějším sborem svobodné reformované církve. Stal se kovářem jako jeho otec. Po vyučení se vydal na zkušenou do Německa. V Barmen se rozhodl pro kazatelskou službu a požádal o přijetí do misijního biblického ústavu v St. Chrischona, kde studoval v letech 1907 až 1911. Po návratu do Čech byl přijat do služeb svobodné reformované církve a brzy byl poslán do služby v polském Žyrardově, odkud dojížděl do Lodže i do Zelova. V roce 1913 se přestěhoval do Zelova, ale následujícího roku byl internován. Strávil tři roky na Sibiři a v jižním Rusku. V roce 1918 se vrátil do Zelova, avšak v roce 1927 byl nucen Polsko opustit. Sloužil pak dva roky v Moravské Ostravě, než se přestěhoval do Chudeřína u Mostu. V roce 1932 svou službu ve svobodné reformované církvi vzdal.

Jandík Vilém (kantor a učitel), se narodil 20.02.1847 v Husinci ve Slezsku. Ve skutečnosti měl dvě křestní jména, která dostal po pruském králi: Friedrich Wilhelm. Byl synem hospodáře Jana Jandíka a Anny Alžběty, rozené Dočkalové. Od svého šestého do čtrnáctého roku navštěvoval husineckou školu a i po konfirmaci byl ještě vyučován husineckým učitelem. Čtyři roky byl pomocníkem učitele v Čermíně a pak krátce učitelem v Scheidelwitz u Břehu, odkud byl v roce 1866 povolán do Zelova. 12.09.1868 se v Zelově oženil s dcerou faráře Mosese Ewelinou. Jeho služba však netrvala dlouho. Zemřel na souchotiny už 20.08.1870.

Jelen Bedřich (farář) se narodil 24.10.1851 v Libici n. Cidlinou, studoval v Anglii a ve Skotsku. Ordinován byl v Londýně 02.11.1880. V té době, po smrti superintendenta Józefa Spleszyńského (v únoru 1879), trpěla polská reformovaná církev nedostatkem duchovních a hledala pomoc v Čechách. Bedřich Jelen přijal pozvání do Polska, sloužil nějaký čas v Serejích a od roku 1885 ve Varšavě. V letech 1890-1895 a 1899-1901 dojížděl jako

---

[11] W. Gąsiorowski měl dva syny (Władisława a Wiesława) a dvě dcery (Janina a Halina). Vychoval také syna své sestry, Mieczysława Fiedlera. Syn Władisław i Mieczysław Fiedler padli ve válce, syn Wiesław žil po 2. svět. válce v Londýně. (Dopis Władisława Gąsiorowského z 20.03.1952 ve sbírce Vl. Jelínka.)

[12] Kriegseisen, s. 55.

administrátor do Zelova, ale odmítl stát se stálým pastýřem českého sboru. Ačkoliv se až do své smrti nemohl v polštině zbavit českého akcentu,[13] stal se v roce 1908 superintendentem polské reformované církve. Zemřel však už 04.02.1910.

Jelen Bohumil (kantor a učitel) přišel na svět 04.05.1807 v exulantské kolonii Sacken ve Slezsku jako syn Josefa a Zuzany, rozené Applové. Oba rodiče se narodili v Erdmannsdorfu. Od svého šestého do šestnáctého roku navštěvoval nejprve školu v Grabowé a pak ve Friedrichově Hradci, kde se po ukončení školní docházky stal pomocníkem hradeckého učitele Duška a zůstal jím až do svých 34 let. Naučil se hrát na varhany a pomáhal i při korespondenci obecního úřadu. V roce 1841 byl povolán jako učitel do Zelova. Jeho manželkou byla Louisa Dušková, dcera hradeckého učitele Jana Bohumila Duška. Jelen učil v Zelově pouze šest let.

Jelen Jiří Václav (farář) se narodil 18.07.1900 ve Varšavě. Byl synem superintendenta Bedřicha Jelena, tedy po otci českého původu. Jeho matka pocházela z rodiny Semadeni, původně švýcarské. Jiří Václav oba rodiče brzy ztratil. Studoval teologii ve Varšavě, pobyl i na Sorboně. Byl vychován polsky, ale se svým strýcem v Čechách, strměšským farářem Pavlem Jelenem (1840-1925), udržoval korespondenci. Po ordinaci v prosinci 1930 pracoval pět let jako vikář ve Varšavě, kde byl zároveň vojenským kaplanem. Podle potřeby dojížděl z Varšavy do českých sborů v Zelově, Kučově a Žyrardově. 1936 převzal po faráři Ludvíku Zounarovi reformovaný sbor v Lodži. Zelov administroval v letech 1934 a 1939. Oženil se 06.07.1940 s Marií Lydií Slámovou ze Zelova. Kázal polsky, ale když byly polské bohoslužby v Lodži zakázány, předčítal česká kázání. Na Velikonoční pondělí v roce 1941 byl farář Jelen zatčen a po ročním pobytu v lodžském policejním vězení byl převezen do koncentračního tábora v Dachau, kde v prosinci 1942 zemřel.

Jelinek Mirosław (farář) je potomkem českých exulantů. Narodil 13.11.1957 v Čenstochové v rodině Edmunda Jelínka a jeho manželky Kseni, rozené Semerádové. Teologii studoval v letech 1977-1982 ve Varšavě. Od roku 1982 působil v Zelově nejprve v rámci své praktické přípravy k duchovní službě. Tu pak byl 19.05.1985 ordinován a převzal za sbor plnou zodpovědnost. V letech 1989-1999 byl zároveň administrátorem exulantského sboru střelínského (husineckého) a strouženského. Staral se a stará o zachování posledních hmotných památek, které zůstaly ve Slezsku a v Polsku po zaniklých exulantských koloniích. Jeho činnost je mnohostranná a přesahuje rámec práce sborové, církevní i ekumenické. Podporuje a dává podněty k akcím osvětovým, sociálním a pedagogickým. Organizuje setkání polské mládeže s mládeží jiných národností v jazykových kurzech a pohostinně otvírá sborový dům i faru návštěvníkům polským i zahraničním. Pěstuje čilé vztahy k České republice, k "zemi otců". Z jeho iniciativy bylo v Zelově vybudováno muzeum, které se má stát zároveň dokumentačním střediskem dějin české náboženské emigrace v Polsku.

Jelínek Vladislav se narodil 28.07.1907 v Zelově. Byl synem Pavla Jelínka (1860-1940) a Marie, rozené Nevečeřalové (1872-1924). Absolvoval sedmiletou základní školu v Zelově a začal studovat v evangelickém učitelském semináři v Ostrzeszowě. Po dvou letech, když se rodiče rozhodli reemigrovat, studium přerušil. V Praze absolvoval v letech 1927 až 1931 baptistický teologický seminář. Po návratu z vojenské služby se díky finanční podpoře svého bratra žijícího v Americe mohl věnovat přípravě na maturitní zkoušky,

[13] Gastpary, s. 371.

které složil v roce 1936 v Praze na klasickém gymnaziu. V letech 1941-1949 pracoval na ministerstvu vnitra. 1948 dosáhl na právnické fakultě akademického titulu JUDr. Spolupracoval v organizaci Sbor českých exulantů a navrátilců z Polska,[14] která v roce 1949 vyvinula zvláštní úsilí o shromáždění historických pramenů (včetně vzpomínek reemigrantů) k exulantským dějinám. Zájem byl zaměřen především na Zelov. Shromažďováním materiálu byl pověřen Vladislav Jelínek. Na rok 1953, ke 150. výročí založení Zelova, byla ohlášena jeho kniha o dějinách Zelova. Vl. Jelínek prostudoval s velkou pílí téměř všecku dostupnou literaturu o náboženské emigraci v širším záběru, jak o tom svědčí jeho pozůstalost. V roce 1947 vydal třiadvacetistránkovou knížečku "Po stopách Českých Bratří v Zelově" a 1959 zveřejnil v americkém časopise "Pravda a naděje" delší článek na pokračování o českých baptistech v Zelově. Podařilo se mu získat vzpomínky některých kazatelů a řadu vzácných starších fotografií, objednal i některé mikrofilmy nejspíše ze státního archivu v Lodži. Jeho předsevzetí souvislého historického pojednání o dějinách emigrace však nedosáhlo svého cíle. Vladislav Jelínek zemřel v Praze 29.05.1979.

Jelinková Jarmiła Wiera, teoložka a nepostradatelná spolupracovnice svého manžela, současného zelovského faráře Mirosława Jelinka, se narodila v Zelově 01.03.1960 v rodině Jana Smetany a jeho manželky Anežky, rozené Kedajové. Své teologické studium ve Varšavě absolvovala v letech 1979-1982 a 1987-1988. Její angažovanost má široké rozpětí od teologie, přes sborovou praxi až po pedagogiku a osvětu. Přitom je matkou dvou dětí a nese zodpovědnost i za pohostinnou domácnost v zelovské faře, kde je pro ni vydatnou pomocí její maminka. Nejen svou výše uvedenou odborností, ale i svými jazykovými a hudebními schopnostmi přispívá k jedinečnému zpestření sborového života. Její zvláštní zásluhou je mimo jiné i založení dětských kroužků zvonkové hudby.

Jersák Josef (kazatel v Německu) se narodil 27.02.1896 v Zelově. Byl synem Josefa Jersáka *moudrého.* Matkou byla Alžběta, rozená Musilová. Začal v letech 1913-1914 navštěvovat učitelský ústav ve Staré Čavě u Nové Soli ve Slezsku, ale jeho studium přerušil počátek války. Zůstal v Zelově a od roku 1915 vedl biblické hodiny zelovské mládeže. V listopadu 1918 se dostal do misijní školy ve würtemberském Bad Liebenzell a chtěl se stát misionářem v Číně. Pro své slabé zdraví však do Číny odjet nemohl. Sloužil pak celý život ve würtemberské církvi.

Jersák Karel (baptistický kazatel) žil v letech 1842-1930 a byl jedním z prvních českých baptistů v Zelově. Stal se zakladatelem zelovského baptistického sboru a v letech 1874 až 1885 byl jeho prvním kazatelem. Ze Zelova odešel do Lodže, aby i tam založil český baptistický sbor.

Jersák Karel (baptistický kazatel) se narodil se 21.09.1891 v Zelově, v rodině Viléma Jersáka a Alžběty, rozené Rejchrtové. (Byl synovcem Karla Jersáka, zakladatele zelovského baptistického sboru.) Rodina Jersákova žila později v blízké vesnici Nowa Wola. Karel se stal členem zelovského baptistického sboru a v době internace kazatele F. Ondry za první světové války sloužil sboru kázáními. Od roku 1920 se připravoval na kazatelskou službu v bohosloveckých seminářích v Hamburgu a v Praze. Jako ordinovaný kazatel pak sloužil 1926-1927 ve Vikýřovicích, 1927-1935 v Brně a 1935-1938 v Lučenci. Zemřel 13.12.1979.

---

[14] O této organizaci viz Země otců, s. 390nn.

Jersák Karel (kantor) se narodil v Zelově 27.09.1857 v rodině písmáka Matěje Jersáka (1835-1907) a Marie, rozené Valtové. Vyučil se tkalcovskému řemeslu a ve svých jedenadvaceti letech se oženil s Karolinou Andršovou. V letech 1880-1885, 1893-1904 a 1906-1928 byl kantorem ve Faustynově. 1945 reemigroval a o rok později (22.10.1946) v Lovosicích zemřel.

Jersák Karel (kantor), narozený v Zelově 16.11.1890, pocházel z rodiny šoltyse a vojta Josefa Jersáka. Jeho matka Marie, rozená Jersáková, byla dcerou písmáka Matěje Jersáka (sestrou výše uvedeného faustynovského kantora). Karel sloužil od roku 1912 v ruské armádě, kde začal hrát na flétnu ve vojenském orchestru. V Oděse mu bylo umožněno navštěvovat hudební školu. Po svém návratu do Zelova pracoval s kantorem J. M. Tomešem na zelovském *Chorálníku*. V letech 1934-1945 byl Karel Jersák v Zelově kantorem, pak reemigroval a 1966 zemřel v Nejdku.

Jersák Matěj, hospodář, výrazný zelovský písmák a starší sboru, se narodil 27.10.1835 v rodině Jana a Marie, rozené Andršové. Vedl podomní pobožnosti a dosáhl nemalé vážnosti i u různých kazatelů a farářů. Byl otcem faustynovského kantora Karla Jersáka a tchánem zelovského kantora Karla Jersáka. Matěj Jersák zemřel 30.05.1907.

Jersák Vilém, narozený v Zelově 29.03.1911, byl prvorozeným synem Pavla a Marie Jersákových. Pokřtěn byl v důsledku nového sborového řádu,[15] s nímž jeho otec zřejmě nesouhlasil, až ve čtyřech letech spolu se svým mladším bratrem. Otec odjel za prací do USA a matka s dětmi přežívala v první světové válce jen těžko. Odkázána na almužny si přivydělávala pašováním petroleje. Po otcově návratu bylo rozhodnuto o reemigraci. 14. dubna byly naloženy vagony a 17. dubna, na Zelený čtvrtek, přijelo dvanáct rodin ze Zelova do Lovosic. Domovské právo poskytla rodinám obec Krabčice, usídleny byly však v Sulejovicích. Vilém Jersák vykazoval ve škole výborný prospěch, a proto směl po ukončení základního školního vzdělání navštěvovat hospodáskou školu v Roudnici. Po záboru Sudet byli Jersákovi ze své usedlosti násilně vystěhováni. Přečkali válku u svých přátel v Olešku. Po válce, v květnu 1945, zemřel otec rodiny a Vilém se ujal jako jediný syn ještě nesplaceného hospodářství v Sulejovicích. Po dvou letech se oženil s Jiřinou Samkovou, původem z Českomoravské vysočiny. Sotva manželé Jersákovi dluhy lpějící na usedlosti splatili, bylo jim hospodářství odebráno. Pracovali pak v zemědělství až do svého důchodu jako ošetřovatelé skotu. Vilém Jersák hledal své kořeny. Trpělivě bádal, až se dopátral svého předka (zahradníka Jana Jirsáka v Králově Lhotě, který emigroval na jaře 1742 se svými syny Janem a Václavem do Slezska) a rád se vracel do svého rodiště Zelova. Velmi mu leželo na srdci zachování starých knih z odkazu zelovských kolonistů - exulantů. Nelitoval času ani svých úspor. Několik vzácných exemplářů zachránil před zničením. Pečlivě se snažil knihy bez titulních listů identifikovat a chybějící listy nahradit opisy nebo fotografiemi. Sám dovedně opravoval vazby knih, nebo je v případě nutnosti nahrazoval co nejpodobnějšími vazbami novými. Vedle knih patřily k odkazu otců i některé staré písně, které nebyly v kancionálu. Vilém Jersák se usiloval o zachycení jejich slov i melodie. Vedle knih, písní a genealogie poutala jeho zájem také heraldika a numismatika. Nepouštěl se do historických pojednání, ačkoliv sám pro sebe a svou rodinu vyvozoval zajímavé závěry, vyvěrající z jeho znalostí exulantských dějin i ze svých osobních zkušeností potomka exulantů a reemigranta. Své poznatky, kterých nabyl při studiu

[15] V době působnosti faráře Radechovského byly děti křtěny pouze v neděli při bohoslužbách (viz výše). V rodině se traduje, že křest byl odepřen z církevně-kázeňského důvodu, protože otec Pavel Jersák měl sklon k alkoholismu.

archivního materiálu za cílem doplnění svého rodokmenu i porovnáváním starých tisků a rukopisů, ochotně předkládal k použití historikům.[16] Zemřel 23.04.1976 ve svých pětašedesáti letech.

Kořen Antonín (kantor a učitel) pocházel z Chotěšova u Litoměřic, vzdělával se pod vedením Karla Utíkala, zakladatele čáslavského učitelského semináře, ale pro naléhavou potřebu obsadit místo zelovského učitele přišel v roce 1870 předčasně, teprve sedmnáctiletý, do Zelova. Sloužil tu tři roky jako prozatímní učitel a kantor, ale začal propadat alkoholismu, a proto musel být suspendován. Odešel do Rumunska, kde pak učil ve Sv. Heleně až do roku 1896.

Kulhavý Josef (kantor) byl synem Karla Kulhavého staršího. Od roku 1881 pomáhal svému otci v kučovském kantorátu, který později převzal, ale dlouho nemohl dosáhnout potvrzení konzistoří, protože neměl zkoušku z ruštiny. V roce 1889 byl zvolen kantorem v Zelově, kde pak působil až do své smrti dalších devět let.

Kulhavý Karel starší (kantor a učitel) se narodil 02.04.1820 v Čermíně ve Slezsku. Jeho rodiči byli Matěj Kulhavý a Johana, roz. Nevečeřalová. Navštěvoval od svého šestého do patnáctého roku čermínskou školu a po konfirmaci se učil truhlářem, mlynářem a tkalcem. Ve 23 letech se zakoupil ve Faustynově, ve kterém byla právě dva roky předtím založena česká kolonie. V roce 1850 složil u faráře Mosese předepsané zkoušky a stal se ve Faustynově učitelem a kantorem. O tři roky později přijal místo učitele a kantora v Kučově. Dostal se pod vliv baptistů a s Kučovskými i s farářem Mosesem, který jej zpočátku velmi chválil, měl proto nemalé nesrovnalosti. V roce 1866 kantorát v Kučově vzdal a koupil si hospodářství v Luszczanowicích. S německými baptisty však Kulhavý nebyl zcela konformní a brzy se s nimi rozešel. V roce 1871 odešel do v Žyrardova, kde působil zas jako kantor. Po deseti letech se vrátil do Kučova, převzal znovu kantorát, ale hned následujícího roku se varšavská konzistoř dožadovala jeho vysvědčení o zkoušce z ruštiny, která mu chyběla. V roce 1885 se vrátil do Faustynova, kde si po celý čas udržel svou chalupu. Působil tam pak ještě osm let jako kantor. V roce 1893 rezignoval pro stáří. Jeho syn, Karel Kulhavý mladší, byl v Kučově kantorem v letech 1913-1919

Kulhavý Pavel (kantor) se narodil 17.11.1817 v Čermíně rodičům Matěji Kulhavému a Žofii, rozené Nevečeřalové. Byl starším nevlastním bratrem kantora Karla Kulhavého. Do svého šestnáctého roku navštěvoval čermínskou školu. Jako mladý muž přišel do Zelova, aby se tu vyučil tkalcem. Zakoupil se s prvními kolonisty ve Faustynově, oženil se s Annou Hovorkovou[17] a živil se tkalcovstvím. Když jeho bratr Karel odešel jako kantor do Kučova, složil zkoušku u faráře Mosese a 16.11.1853 jej konzistoř potvrdila jako faustynovského kantora. Z této své funkce byl propuštěn v roce 1860 na žádost svých spolukolonistů i na svou vlastní žádost.

Kupec František (kazatel) se narodil 25.11.1882 v Českém Brodě. Studoval ve Švýcarsku v misijní škole St. Chrischona a v letech 1910-1912 působil jako výpomocný kazatel ve svobodném reformovaném sboru v Zelově. Pak přijal místo faráře v církvi moravských bratří v Texasu.

---

[16] Zvláštní důvěru měl k prof. Rud. Říčanovi. Sama mu vděčím za řadu drobných, ale důležitých postřehů a doplňků.

[17] Mir. Jelinek.

Kupsch Eduard (baptistický kazatel) se narodil 17.03.1888 v Žyrardově, ve svém mládí pobyl v USA, prošel misijní školou v Neukirchen i hamburským kazatelským seminářem. Od roku 1914 působil jako kazatel v Lodži, ačkoliv ordinován byl teprve v prosinci 1917. Z Lodže dojížděl do uprázdněného zelovského sboru, kde sloužil česky. V roce 1931 se stal kazatelem ve Zduńské Woli. Je autorem dějin baptistů v Polsku.[18]

Líbal Josef (kantor) se narodil 23.04.1858 v Požděnicích, kde pak také působil v letech 1903 až 1938 jako kantor. Ve stáří se přestěhoval k synovi do Zelova a tam 27.06.1942 zemřel. Vypráví se o něm, že špatně viděl, a proto kázával bez poznámek. Kázal prý velmi hlasitě a procítěně, bylo ho slyšet velmi daleko.[19]

Malý Friedrich (učitel a kantor) se narodil 23.01.1827 v kolonii *Boehme* (?) ve Slezsku. Jeho rodiči byli Jan a Anna, rozená Rejchrtová. Konfirmován byl 04.06.1843 v Zelově. Živil se tkalcovstvím. 15.01.1850 se oženil s Marií, dcerou Jana Kratochvíla, hospodáře v Požděnicích. V roce 1870 byl v Požděnicích povolán za kantora, složil zkoušku u faráře Mosese, ale nezískal potvrzení od konzistoře. Učil jen krátce. V roce 1880 jej Požděničtí zvovu zvolili, ale protože se mu nepodařilo složit zkoušku z ruštiny, bylo mu jeho působení zákázáno, na což ovšem Požděničtí příliš nedbali. 04.06.1884 kantor Malý zemřel.

Marek Josef (kantor a učitel) se narodil 31.01.1874 v Zelově, byl synem vojta Pavla Marka a Alžběty, roz. Fibichové. 1892 absolvoval učitelský ústav ve Varšavě. V letech 1898-1903 byl v Zelově učitelem i kantorem. Od r. 1904 učil v Žyradově a od roku 1917 ve Varšavě, kde 09.06.1925 zemřel.[20] Josefův o šest let mladší bratr byl rovněž učitelem.

Marko Michal (baptistický kazatel), narozený 26.10.1880 na Slovensku ve Vrbici u Lipt. Mikuláše, se původně vyučil koželužskému řemeslu. V letech 1909-1912 byl kazatelem v baptistickém sboru v Zelově. Později působil na Slovensku a v Jugoslávii. Zemřel 15.10.1959.

Mazierski Roman (farář) se narodil v roce 1899, vyrostl v katolické rodině (v Kołomyi), vystudoval a stal se katolickým knězem, ale po patnácti letech služby v katolické církvi přestoupil v roce 1936 k církvi evangelické-reformované. Doplnil si studia teologie na varšavské univerzitě a vypomáhal nejprve ve varšavském sboru. Po odchodu faráře Fibicha ze Zelova v roce 1838 administroval Mazierski do léta následujícího roku zelovský sbor, než se v srpnu toho roku stal vojenským kaplanem. V roce 1941 se dostal v Rumunsku do německého zajetí. Po válce přijel do Prahy a hledal radu u far. Radechovského.[21] Později pracoval jako farář mezi polskými evangelíky v cizině (především v Německu - na holandských hranicích a v Londýně). Zemřel v roce 1959.

Meereis August (baptistický kazatel), byl původem Čech z Volyně. Narodil se roku 1847 v Dubně. Rodiče brzy ztratil, jeho sourozence si rozebrali příbuzní, zatímco on sám vyrostl v rodině Karla Ondry.[22] V září 1863 se nechal pokřtít a působil nejprve v letech 1872-1879 jako kolportér v Rakousku-Uhersku. Koncem roku 1880 byl poslán na šest měsíců do baptistického bohosloveckého semináře v Hamburgu a po svém návratu pokračoval ve své kazatelské práci ve Vídni (1879-1884), odkud ho jeho přítel Karel Ondra po-

---

18 Viz soupis literatury.
19 Vl. Jelínek.
20 Vl. Jelínek.
21 Vl. Jelínek.
22 Viz níže: Karel Ondra.

zval do Žyrardova v Polsku (1884-1888). V Žyradově byl Meereis koncem února 1885 spolu s kazatelem Jindřichem Novotným ordinován. Dalšími působišti Meereisovými byly Kežmarok a Bratislava (1888-1902), odkud byl povolán do Zelova (1902-1906). Ze Zelova se odstěhoval do USA, kde 08.10.1929 zemřel.

Miller Friedrich Pavel (kantor) se narodil v Zelově 19.09.1833 jako syn Pavla a Anny, rozené Veselovské. Oženil se s Johanou Dedeciusovou a stal se hospodářem v Požděnicích, kde byl v roce 1871 zvolen kantorem. V této funkci působil do října 1875.

Miller Teofil se narodil 26.02.1911 a byl synem Josefa a Amalie, rozené Tvrdé. Ve svých čtrnácti letech byl už členem organizace komunistické mládeže a jako osmnáctiletý se stal tajemníkem místní organizace Polské socialistické strany - levice. Byl horlivým propagátorem socialistických i ateistických myšlenek a organisátorem *třídního boje* v Zelově. Pro svou politickou činnost se dostal 1931 do vězení. V roce 1934 se oženil s Annou, dcerou Karla Janka (*1882), jednoho z vůdčích postav komunistického hnutí v Zelově. Exulantské tradice si Miller vážil, ale její konsekvenci viděl (spolu se svým bratrem Karlem) v třídním boji za sociální spravedlnost. Po druhé světové válce se stal Miller vojtem, musel se však svého úřadu pro nepřízeň polských spoluobčanů vzdát. Koncem roku 1945 reemigroval s rodinou do Československa. Sbíral materiál k novějším dějinám Zelova v podobě vzpomínek a fotografií. Sám napsal paměti a pokoušel se i o podání uceleného obrazu dějin Zelova formou beletristickou. Neměl však k ruce historické prameny, vycházel z tradic a vzpomínek. Teofil Miller zemřel 25.01.1985 v Cvikově.

Millerová Amalie (diakonka) byla sestrou Teofila Millera, který o ní napsal: *Jako diplomovaná ošetřovatelka nabídla svou pomoc zelovské chudině. Od roku 1933 pracovala zadarmo v zelovském chudobinci [tj. ve starobinci evang. ref. sboru]. Žila zde s Čechy, starými, opuštěnými a většinou nemocnými lidmi. Pečovala o ně celkem 12 let.*[23] Amálie Millerová byla na rozdíl od svého bratra ženou věřící. V zelovském evangelickém reformovaném sboru se vedle péče o staré a nemocné věnovala i práci s dětmi. V roce 1945 reemigrovala a pracovala jako zdravotní sestra v Liberci.

Moses Jan Teodor (farář) se narodil 16. března 1794 u svých prarodičů v Sielci. Jeho otcem byl farář Josef Moses v nedaleké vsi Grzymale, syn českého emigranta (Mojžiše) v Berlíně. Matka Alexandra byla dcerou malopolského reformovaného seniora Jana Daniela Claudiana v Sielci. Jan Moses pobýval v letech 1812-1822 v Berlíně. Absolvoval tam Joachimthalské gymnasium a studoval na nově založené berlínské universitě teologii. K jeho učitelům patřil i Friedrich Daniel Schleirmacher, se kterým byl Moses v užším přátelském styku.[24] V dubnu 1822 se Moses vrátil ze studií a stal se pomocným kazatelem v reformovaném sboru ve Varšavě. V dubnu 1830 byl poslán na výpomoc do Zelova, kde se pak v prosinci téhož roku stal farářem a zůstal jím až do své smrti. V roce 1836 se oženil se zelovskou rodačkou Annou Balouskovou, dcerou Jana Balouska a Marie, rozené Najmanové.[25] Z osmi Mosesových dětí dospělo pět (dvě dívky a tři chlapci).[26] - Farář

---

[23] HMT, i. č. ND 6062, s. 26.

[24] Vyplývá tak z Mosesova dopisu z 01.07.1837, ve kterém se jedná o určitý poplatek do vyskoškolské pokladny v Berlíně, který Moses v roce 1822 svěřil Schleiermacherovi. Berlínská univerzita však zaplacení dluhu ještě po patnácti letech na Mosesovi žádala (opis dopisu Niewieczerzal, s. 2).

[25] Viz seznam prvních zelovských rodin.

[26] Žofie *27.10.1836 (oo 1860 far. Adolf Szefer), Ewelina *15.10.1838 (oo12.09.1868 kantor Vilém Jandík), Josef *16.03.1841, Teofil *26.04.1845, Emil *19.08.1847 (data narození podle Niewieczerzala, s. 2). - Srov.

Moses zemřel 19.01.1871. Jeho o více než dvacet let mladší manželka Anna zemřela 09.11.1892.

Najman Pavel (diakon) se narodil v Zelově 12.11.1863. V letech 1907-1912 byl starším v evang. ref. sboru a od roku 1908 byl zároveň i pokladníkem. Byl jedním z výrazných zelovských písmáků a modlitebníků. Navštěvoval nemocné a posiloval četbou z Bible a modlitbami umírající. 19.07.1916 byl potvrzen konzistoří jako diakon,[27] ale za svou práci diakona nebyl placen. Zemřel v Zelově 03.07.1948.

Nevečeřal (Niewieczerzal) Jan (kantor a učitel), syn Karla Nevečeřala a Marie, rozené Kumpoltové se narodil 24.10.1869 ve Folwarku u Kučova, kam se jeho prarodiče[28] přistěhovali v roce 1825 z Čermína. Brzy osiřel a musel si vydělávat tkalcovstvím. Od roku 1889 pracoval v Lodži v textilní továrně. 1891 byl zvolen kantorem v Kučově, kde se pak o pět let později oženil s Alžbětou Burešovou, dcerou staršího sboru. Při práci se připravoval na učitelské zkoušky, které složil v lodžském gymnáziu teprve v roce 1904. Po patnácti letech služby v Kučově jej (1906) farář Skierski proti vůli kučovského sboru povolal do Lodže, kde pak Nevečeřal působil jako učitel a kantor dalších 13 let. V roce 1919 se stal znovu kantorem v Kučově. 1936 mu zemřela manželka a o dva roky později se své služby vzdal. Když však jeho nástupce po druhé světové válce reemigroval, nechal se Jan Nevečeřal přemluvit a od roku 1946 ještě tři roky spravoval kučovský kantorát. Za své zásluhy byl 1949 ordinován na diakona. Zemřel 04.01.1953 v Pabianicích u Lodže.

Nevečeřal (Niewieczerzal) Jaroslav (farář) se narodil 03.02.1908 v Lodži v rodině kantora Jana Nevečeřala a Alžběty, rozené Burešové. Od roku 1927 studoval ve Varšavě teologii, ale studium teologie brzy přerušil a věnoval se polonistice. Pro nedostatek peněz přerušil i toto studium a pracoval na různých místech v lékárnách. 1933 složil zkoušku jako lékárnický pomocník, avšak o rok později se zas vrátil ke studiu teologie, které ukončil v červnu 1939. Dne 15.10.1939 byl ordinován a poslán jako administrátor do Zelova. Se svou manželkou Karolinou, rozenou Sztokingerovou, a dětmi bydlel po celou dobu války ve stísněných poměrech ve staré zelovské faře, která sloužila zároveň jako sborový dům. Zelovský sbor spravoval v nejtěžších dobách více než deset let. Od 01.06.1949 až do své smrti 03.09.1972 působil pak v reformovaném sboru v Lodži. Jeho mladší bratr Jan byl také farářem (od roku 1953 superintendentem a předsedou Polské ekumenické rady ve Varšavě) a bratr Bohuslav byl laickým kazatelem, později diakonem v kučovském sboru.

Ondra František (baptistický kazatel), narozený v roce 1887 v Roseči u Brna, absolvoval kazatelský seminář v Hamburgu a pak studoval ještě rok teologii v Nottinghamu, než vstoupil do misijní služby. Zelov se stal roku 1912 jeho prvním kazatelským místem, avšak už o dva roky později byl internován a 14.09.1915 v Kolyvanu na Sibiři zemřel. Zanechal manželku Friedu, rozenou Sturmovou, a syna Františka.

Martuszewski, s 81-82; - O studiu synů Josefa a Emila svědčí korespondence uložená ve farním archivu (sig. S III.44).

27 Sig. S III.6.

28 Karel Nevečeřal (*20.11.1790 VT, syn Václavův, m. Johana Kořínková) zemřel 23.07.1856 ve Folwarku, starý 66 let, zanechal ženu Alžbětu Zawadckou a syny Karla, Ludvíka a Jana. - Otec kučovského kantora Jana Nevečeřala Karel (*1818 v Čermíně, +1875) se oženil s Marií Kumpoltovou (+1884), dcerou Petra Kumpolta a Marie, roz. Rejchrtové.

Ondra Karel (baptistický kazatel) se narodil 01.03.1839 ve Zduńské Woli v Polsku, kam se jeho rodiče přistěhovali ze Saska, hlásili se však ke svému českému původu. Už v roce 1840 se rodina stěhovala dále do Bialystoku a později do Slavuty na Volyni, kde se Ondrovi seznámili s českou rodinou řezníka Meereise. Po smrti manželů Mereisových si vzali Ondrovi do rodiny jejich desetiletého syna Augusta (pozdějšího baptistického kazatele). Po čase zanechal otec Ondra tkalcovství a přestěhoval se na jiné místo, kde kluče-ním lesů vznikala nová osada. Kolonisté byli většinou baptisté. V roce 1863 byli Karel Ondra ml. i August Meereis pokřtěni a o dva roky později byl mladý Ondra poslán do baptistického semináře v Hamburgu. Po návratu pracoval v Neudorfu na Volyni, avšak v roce 1877 byl z Volyně vypovězen. Působil pak mezi německými baptisty v Lodži, kde byl na jaře 1878 založen sbor. (Dosavadní lodžský kazatel Vogel, původem snad také Čech, odešel, aby místo Ondry pracoval na Volyni.) V Lodži byla pod Ondrovým vede-ním postavena v roce 1882 za 16 000 rublů baptistická modlitebna. Když v roce 1884 došlo v baptistickém sboru v Žyrardově k neshodám s kazatelem, pozval Ondra do Žyrar-dova Augusta Meereise, který byl sborem zvolen za kazatele a Ondrou uveden v úřad. Ondra zemřel 09.01.1887, sotva půl roku po konstituování se baptistického sboru v Zelo-vě, kde ještě uvedl v úřad kazatele Harta.[29]

Paschalis-Ochedowski Władysław řečený Ochenduszko (farář), narozený 16.12.1892, pocházel ze Zagłębia Dąbrowskeho. Vyrostl ve Varšavě, kam se rodina přestěhovala, když byl otec, funkcionář v polské socialistické straně, pro svou ilegální stranickou čin-nost pronásledován. Když dospěl, pracoval ve Varšavě na městském úřadě a v době druhé světové války byl zapojen do konspirační činnosti na obou stranách zdí varšavského ghetta. Po válce se zúčastnil obnovení varšavského sboru a dojížděl do sborů v Žyrardově a Žychlině. Ordinován byl teprve v roce 1949, když se měl ujmout zelovského sboru. Z politických důvodů musel ze Zelova po dvou letech odejít. Vrátil se do Varšavy a odtud objížděl diasporu reformované církve v místech, která jsou až na výjimky spjata s dějina-mi české emigrace (Kučov, Střelín, Stroužné, Gdańsk, Žyrardov, Vratislav, Žychlin, Ště-tín, Krakov). Zemřel 28.07.1996.

Petrozelín Alexander de Korwin organizoval koupi Zelova, Kučova a Faustynova.[30]

Piasecki Alexander (farář) se narodil 15.11.1902 v Lodži, studoval ve Varšavě a v letech 1930-1934 působil v Zelově jako stálý administrátor sboru. Jaho manželkou byla Hanna Halina, rozená Zdrojewská (10.07.1907-30.12.1931), teoložka, která však v Zelově brzy zemřela. Piasecki se podruhé oženil s dcerou lodžského průmyslníka Šrajbra, ale manžel-ství bylo rozvedeno. Ze Zelova odešel do Vilny, kde pracoval do roku 1939. Tam se také potřetí oženil. Za války se hlásil k německé národnosti (jeho matka byla Němka), proto musel po válce Polsko opustit. Působil pak mezi polskými evangelíky v Německu. Zemřel v Hamburgu 25.03.1948.[31]

Pojman Josef (kantor) se narodil 01.11.1823 v Zelově v rodině Matěje Pojmana a Anny, rozené Krajčkové. Vyučil se tkalcem, ve svých dvaceti letech se oženil s Marií Krajčko-vou a o tři roky později (1856) se zakoupil ve Faustynově, kde se v roce 1859 stal členem

---

[29] Ondrův životopis podle vzpomínek Dr. Josefa Hovorky, manžela Ondrovy vnučky. (Sbírka Vl. Jelínka.) - Kupsch (s. 153) udává datum úmrtí o dva dny dříve (07.01.).

[30] Viz s. 6 a 340.

[31] Vl. Jelínek.

staršovstva (*dozór cmentarni*). 30.06.1862 složil u faráře Mosese zkoušku a konzistoř jej 26.10.1862 potvrdila jako faustynovského kantora. V této službě zůstal až do roku 1870.

Pospíšil Emil (kantor) se narodil 25.04.1883 rodičům Pavlovi a Emilii, rozené Koutecké. Své první manželství uzavřel 18.09.1908 s dcerou požděnického kantora Friedricha Vichka, Annou (25.04.1890-21.04.1946). V roce 1947 byl zvolen kantorem. Jako varhaník sloužil také luterskému sboru. Zemřel dne 15.11.1977.

Pospíšil Jan (baptistický kazatel) se narodil 19.01.1854 v Novém Folwarku u Kučova. Oženil se v roce 1877 s Alžbětou, dcerou Josefa Němečka. Po svém obrácení byl pokřtěn prvním zelovským baptistickým kazatelem Karlem Jersákem. V roce 1885 se odstěhoval na Michajlovku a stal se tam spoluzakladatelem baptistického sboru. Dojížděl z Michajlovky do Jadvipolu, Jarovky, Pokos a Nikolajevky, kde byli usazeni také zelovští rodáci, ale i do Boratína, Dembrovky, Martinovky a jinam. *Výlohy na cestovné hradil sám z [výnosu] svého hospodářství, které mu pod dobrým vedením statečné manželky dobře prospívalo.*[32] V roce 1893 byl povolán do kazatelské služby v Zelově. Když mu o pět let později zemřela manželka, oženil se podruhé s její nejmladší sestrou. Jan Pospíšil se vrátil na Volyň, kde pak působil v letech 1903-1906 v Mirotíně, 1906-1910 v Michajlovce a 1910-1923 v Novostavcích. Tam 02.04.1923 zemřel.[33]

Z rodinné tradice: *Jan Pospíšil byl obdařen dobrou pamětí. Přesto byly slyšet stížnosti na Jeníka, že se neučí a nenechá se přimět k tomu, aby veřejně četl. Až přišel ten slavný den konfirmace. Chlapci a děvčata předstupovali před shromážděné bratrstvo rozčílení a s trémou. Jen Jeník byl klidný a vážný. Na všecky otázky odpovídal jasně a srozumitelně... Po konfirmaci přistoupil k Jeníkovi církevní starší Josef Němeček*[34] *a pochválil ho: "Tys nám to řekl jako kněz." - Janův otec, Karel, byl tesař a rolník. Nebyl právě dobrým hospodářem, raději chodil na řemeslo. Vydělané peníze utrácel, a tak Jan neměl dobrý příklad. Když Jan povyrostl, brával ho otec s sebou na řemeslo. Tam se sešel se strýčkem Josefem Němečkem, který, když viděl, že si otec Jana nevšímá, se ho ujal a učil ho, jak má držet sekeru a dláto.* V roce 1877 se Jan oženil s Alžbětou, dcerou tohoto Josefa Němečka. Při pobožnostech v rodině Němečkově, kam občas zavítal pozdější zelovský baptistický kazatel Karel Jersák, se Jan rozhodl, nechal se pokřtít a stal se členem zelovského baptistického sboru. V roce 1886 si koupil hospodářství v Michajlovce. Baptistické rodiny Jana Petráka, Jana Němečka a Jana Pospíšila se pak scházely k pobožnostem. V kázáních se bratří střídali. Kázání Pospíšilova posluchače nejvíce oslovovala, a proto byl žádán, aby co nejčastěji kázal. Když ale byla očekávána početnější účast návštěvníků, odmítal, protože neumí *...hypko číst. Jeho manželka mu řekla: "Já budu číst a ty budeš kázat." A tak to trvalo dlouho. Ona četla, on kázal... Velkou pomocnicí a oporou v jeho kazatelské službě mu byla jeho manželka, se kterou sedával dlouho do noci nad Biblí a spolu studovali a připravovali čtení Písma a text ke kázání.* Jan Pospíšil si opatřil knihy a studoval. Chalupu si přestavěl tak, že na jednom jejím konci získal velkou místnost, kde se pak baptisté scházeli k bohoslužbám. - Když byl Jan Pospíšil povolán jako kazatel do Zelova, odstěhoval se s ním do Zelova i jeho tchán Josef Němeček (který hospodařil v Jadvipole u Michajlovky) se svými dvěma svobodnými dcerami. Starší se vdala a mladší, Amálka, byla zasnoubená, když Janovi Pospíšilovi v Zelově zemřela manželka. *Josef Němeček si zetě Jana velmi vážil, chtěl mu pomoci, a také chtěl, aby rodina zůstala rodinou, proto požádal svou nejmladší dceru Amálku, aby byla jeho dětem maminkou, aby si se snoubencem vrátili slovo a zrušili své zasnoubení. Amálka, ač nerada, přece svolila a vzala si svého švagra Jana Pospíšila.* - V roce 1902 byl Pospíšil povolán do Mirotína na Volyni. *Jan Pospíšil slíbil, ale nepřijel. Po čase přijeli za Janem někteří bratří z Mirotína a domlouvali mu, že slíbil a nepřijel, a ani se nechystá k odjezdu. Jan byl překvapen jejich naléháním a řekl jim: "Vždyť jste mi napsali, že už nemám jezdit, že už máte druhého." Teď zas byli překvapeni Mirotínští. O dopisu nic nevěděli. Začalo vyptávání*

---

[32] V. Volanský v životopise J. Pospíšila (strojopis).

[33] Protože se v Brześci n. Bugem konala právě konference Svazu sborů slovanských baptistů, zúčastnilo se pohřbu šestnáct baptistických kazatelů (Volanský tamtéž).

[34] Přes shodnost jména s jeho pozdějším tchánem se jedná o jiného Josefa Němečka.

a dohady, kdo by takový dopis mohl poslat, až se přiznal Janův nejstarší syn Josef, že ten dopis napsal sám, protože se nechtěl rozloučit se Zelovem... Tak se stalo, že se Jan Pospíšil přistěhoval do Mirotína až v roce 1903.[35]

Pospíšil Karel, narozený 23.08.1858 v rodině Josefa Pospíšila a Marie, rozené Gąsiorovské, patří k zelovským výrazným postavám. Do školy chodil v Lodži a pak studoval na gymnaziu v Piotrkově. Oženil se svou sestřenicí Bronislavou Gąsiorowskou. Delší čas zastával v Zelově úřad obecního soudce. 1893 byl zvolen vojtem a v letech 1895-1899 byl také starším sboru. Zemřel 08.02.1933.

Pospíšil Vladimír (kazatel), narozený v Zelově 26.05.1912, byl od roku 1938 laickým kazatelem ve sboru svobodné reformované církve v Zelově. V letech 1941-1944 absolvoval biblickou školu v Hamburgu a vrátil se ke své práci v Zelově. Po reemigraci působil 1946 v Plané u Mariánských Lázní a od r. 1948 jako laický kazatel v Novém Městě pod Smrkem, kde 14.01.1994 zemřel.

Procházka Bohumil (kazatel), narozený 10.01.1880, pocházel z Českého Brodu. V roce 1898 přišel do Žyrardova, kde byla početnější česká evangelická kolonie (většinou přistěhovalci za prací ze Zelova), která postrádala faráře. Procházka, člen svobodné reformované církve v Čechách, povoláním úředník, působil v Žyrardově jako laický kazatel. Dojížděl odtud i do Lodže a do Zelova. V letech 1900-1902 si doplnil své vzdělání studiem v biblické škole v německém Neukirchen a v roce 1903 byl ordinován jako kazatel svobodné církve reformované pro český sbor v Lodži. Spolu se svým bratrem Karlem založili v Lodži české knihkupectví a v létě 1906 tam začali vydávat "Českoruské listy", které byly čteny především evangelíky v Polsku a na Volyni. Po půldruhém roce však zanikly. Po první světové válce (od ledna 1919) byl Bohumil Procházka půldruhého roku kazatelem v Brně, nějaký čas pobyl v Americe a po svém návratu se stal vikářem a katechetou sboru ČCE v Brně. V roce 1948 odešel do výslužby. Zemřel 27.05.1958 v Brně.

Radechovský Bohumil (farář) se narodil v roce 1880 v Opatově, 1903 byl vikářem v Zádveřicích, 1904-1909 farářem v Nosislavi a 1909-1919 farářem v Zelově, odkud jej polské úřady pro údajně protipolskou činnost vykázaly. V letech 1920-1934 sloužil jako vojenský farář, později (1935-1939) jako vojenský superintendent v Brně a v Praze. V březnu 1939 odešel do výslužby. Byl zakladatelem exulantských spolků v Československu a organizoval reemigraci potomků českých exulantů ze Slezska, Polska a Volyně. Zemřel 18.04.1955.

Radiměrský Karel (kantor) se narodil 09.04.1825 ve Friedrichově Hradci. Byl synem Charlotty a Karla Radiměrských. Navštěvoval hradeckou školu od svého sedmého až do patnáctého roku. Po ukončení školy se živil tkalcovstvím a zůstával u svého otce. Od roku 1846 sloužil tři roky v pruské armádě a pak (1850) se oženil. Chtěl se stát učitelem. Přijal jej k sobě pastor Flieček (sic!) ve vsi Ludwigsthal (Piasek)[36] a vyučoval jej. V roce 1855 mu byla svěřena elementární škola v Duczowě (kraj Kluczborský), v níž učil až do roku 1861, kdy si koupil kus pole v Polsku, v Josefowě (kraj Wieluński). Odtud byl povolán jako kantor do Požděnic. Protože však nechtěl přijmout ruskou státní příslušnost, musel se po třech letech tohoto místa vzdát.

---

35 Z rodinné tradice poskytl Miroslav Pospíšil.

36 Kraj Loben, Lubliniec.

Rejchrt Vilém (kantor a učitel) se narodil 05.04.1839 v Družbicach (okr. Piotrkowský) v rodině Bohumila a Anny Rejchrtových. Do školy chodil v Zelově, kde byl také konfirmován. Živil se nejprve tkalcovstvím, pak 04.06.1860 složil u faráře Mosese učitelskou zkoušku a stal se kantorem ve Faustynově. Tam působil do roku 1862.

Rejchrt Karel (kantor a učitel) se narodil v Zelově 23.09.1829 v rodině hospodáře Friedricha Rejchrta a Anny, rozené Latislavové. Vyučil se tkalcem a ve svých jedenadvaceti letech se oženil s Mariannou Zounarovou. V letech 1876-1880 působil jako kantor ve Faustynově.

Rychecký Samuel (kantor a učitel), syn Friedricha a Anny, rozené Slámové, se narodil 12.05.1850 v Zelově, ale rodina se přestěhovala v roce 1860 do Faustynova. 03.06.1865 byl Samuel v zelovském kostele konfirmován. Živil se tkalcovstvím a 24.09.1871 se oženil s Karolinou, dcerou zelovského hospodáře Matěje Pospíšila. 28.05.1871 složil učitelskou zkoušku a stal učitelem a kantorem ve Faustynově. Po pěti letech, 14.01.1876, byl povolán jako učitel a kantor do Požděnic, odkud po dalších pěti letech odešel jako kantor do Zelova. V Zelově však musel být v roce 1889 pro sklon k alkoholismu suspendován.

Sítař Theodor (baptistický kazatel), narozený v roce 1910, byl Čech původem z Kvasilova na Volyni. Absolvoval seminář ve Wiedenest v Německu a zelovský baptistický sbor byl v letech 1931-1936 jeho prvním působištěm. Ze Zelova odešel do Mirotína na Volyň a odtud v roce 1939 do Německa.

Skierski Stefan (farář) se narodil 04.12.1873 v Kielcích, studoval v Dorpatu, ordinován byl ve Varšavě 18.11.1900. V Zelově působil v letech 1901-1909. Od července 1909 do konce května 1910 byl farářem v Lodži, pak byl povolán do Varšavy, kde se stal v roce 1930 superintendentem. Zemřel 31.01.1948.[37]

Sláma Karel (učitel a kantor) se narodil v Zelově v roce 1839. Jeho rodiče byli Josef a Ludvíka, rozená Jersáková. Od svého desátého do patnáctého roku navštěvoval Karel Sláma zelovskou školu, pak se živil tkalcovstvím a rolnictvím. 19.03.1860 byl examinován farářem Mosesem a 14.04.1860 byl potvrzen jako první český kantor v Požděnicích. V roce 1867 se stal kantorem a učitelem v Kučově, kde působil dalších čtrnáct let.

Střelec (Strzelec) Karel (baptistický kazatel) se narodil 11.04.1880 v Žyrardově, ale jeho rodiče, Václav Střelec a Charlotta, rozená Kratochvílová, byli původem z Friedrichova Hradce. V letech 1905-1907 absolvoval kazatelský seminář v Hamburgu, 01.03.1908 byl v Lodži ordinován a vystřídal v tamějším českém baptistickém sboru v kazatelské službě svého duchovního otce Karla Jersáka. V první světové válce byl však jako pruský poddaný internován. V době války se český sbor v Lodži rozpadl (někteří členové odjeli za prací do Německa, jiní se vrátili do Zelova). Střelec působil po válce v letech 1920-1929 v Zelově, od března 1929 pak v německo-polském sboru v Poznani, a nakonec v Katovicích. Zemřel 17.09.1933 v nemocnici v Lodži.

Šikora Hugo Teodor Petr (farář) se narodil ve Friedrichově Hradci v roce 21.12.1837 jako pohrobek. Jeho otec Petr Šikora mladší, který působil ve Friedrichově Hradci od roku 1821, zemřel v říjnu 1837. Hugův děd, Petr Šikora starší,[38] byl farářem ve slezském

---

[37] Vl. Jelínek.

[38] Psal se původně Sikor nebo Tsikor. Ve svých 22 letech, v roce 1783, přišel jako kazatel do českého tolerančního sboru ve Vysoké u Mělníka, později působil ve Vtelně a Nebuželích, odkud přišel do Husince ve Slezsku. Zelovští se o něj marně ucházeli. Zemřel v Husinci 23.08.1824.

Husinci. Hugo Šikora byl vychováván svou matkou Luisou, rozenou Tschampelovou, dcerou nadlesního z Krašejova. Po ukončení studií na vratislavské univerzitě[39] se oženil s Kateřinou de Roel.[40] Jeho prvním působištěm bylo (1869-1871) Stroužné v kladském hrabství. V letech 1871-1887 sloužil v Zelově, kde zemřel 1. dubna 1887.

Tomeš Jan Matěj (kantor), syn Pavla Tomeše a Zuzany, rozené Kumpoltové, se narodil 25.02.1884 ve Folwarku u Kučova. Po konfirmaci, v květnu 1898, se připravoval na učitelské zkoušky nejprve v soukromých hodinách u státních učitelů (ruského, německého a polského) v Kučově a pak půl roku ve Varšavě u zelovského rodáka, učitele Marka. Na hodiny hudby chodíval i do rodiny profesora Kacpera Tossio. Po návratu z Varšavy do Lodže, kam se zatím jeho rodiče přestěhovali, složil v tamějším gymnáziu 17.03.1906 zkoušku z učební látky čtyř tříd střední školy. Nějaký čas pak v Lodži tkalcoval, než se mu počátkem roku 1907 naskytlo místo kantora a učitele v Kupičově na Volyni. Tam se 25.10.1908 oženil s Marií Mokrou. Koncem roku 1910 jej vyzval farář Radechovský, aby se ucházel o místo kantora v Zelově. Od dubna 1911 do počátku první světové války byl Jan Matěj Tomeš v Zelově kantorem a také učitelem v církevní škole. Po svém návratu z internace v roce 1920 pokračoval ve své kantorské službě až do počátku roku 1934. Po smrti své první manželky se 05.08.1923 podruhé oženil s dcerou Václava Balouna v Boratíně. Ve dnech 21.-22. dubna složil v misijní škole v Olomouci diakonskou zkoušku a v roce 1934 odešel ze Zelova do Michajlovky na Volyni, kde působil až do roku 1947 jako kazatel v evang. reformovaném sboru. Reemigroval a pak ještě až do září 1952 pracoval jako diakon ve sboru ČCE v Trmicích.

Tossio Tomasz Kacper (farář) se narodil 18.11.1881 v Sosnowci jako syn školního inspektora. Teologii vystudoval v Basileji a Curychu. V říjnu 1908 se stal ve Varšavě vikářem u superintendenta Jelena a od 1. července 1909 administroval zelovský sbor. V říjnu téhož roku přijal místo duchovního v Serejích na Litvě, kde byl na jaře 1914 denuncován, a skoro rok musel strávit ve vězení. V srpnu 1916 se stal knihovníkem gymnázia v Moskvě. Zároveň vyučoval němčině a konal duchovenskou službu mezi tamními polskými evangelíky. Když bylo na jaře v roce 1918 gymnázium zlikvidováno, vrátil se do Varšavy. Ve Varšavě učil a ve sboru působil především mezi mládeží. Zemřel 31.07.1920.

Tranda Zdzisław (farář) se narodil 18.12.1925 v Poznani. Po studiu teologie ve Varšavě byl letech 1952-1978 farářem v Zelově, spolupracoval po dlouhá léta při vydávání luterského církevního časopisu "Strażnica Ewangeliczna" i časopisu církve reformované "Jednota". Od roku 1978 je biskupem polské evangelické reformované církve.

Tuček Josef Teofil (baptistický kazatel) se narodil 27.08.1901 v Požděnicích v rodině Bedřicha Tučka a Karoliny, rozené Čápové. 15.04.1916 byl v Zelově pokřtěn Eduardem Kupschem, absolvoval teologický seminář v Lodži a pak sloužil jako kazatel v Žyrardově (1929-1933), v Katovicích (1933-1936) a v Zelově (1936-1945). Reemigroval a působil dále v Liberci (1945-1946), v Šumperku (1946-1956), znovu v Liberci (1956-1966), v Kanadě (1966-1968), a 1968 opět v Liberci a v Šumperku (1968-1978).

Tuček Vilém (baptistický kazatel) se narodil 23.10.1885 v Požděnicích v baptistické rodině. Sám se stal členem sboru v roce 1902. V letech 1905-1907 absolvoval biblickou

---

[39] Shodou okolností stihly Šikoru v Zelově, podobně jako před ním i Mosese (viz výše), staré dluhy z dob studia. Varšavská univerzita se hlásila o nedoplatek 20 tolarů a 1 stříbrného groše (04.09.1874, Notatki I, s. 149).

[40] Manželé měli dvě děti: dceru Kateřinu a syna Erika.

alianční školu v Steglitz u Berlína. Pracoval jako kazatel na Volyni, nejprve v Lucinově, pak v letech 1908-1909 v Michajlovce, později v Topořišti, Zezulině a Rožišti, odkud častěji přijížděl posloužit i do Zelova. Počátkem roku 1940 se dostal do Německa, vrátil se do Lodže a tam v létě 1943 zemřel.

Veselovský Karel (kantor), se narodil 23.07.1908 v rodině zelovského hospodáře. Byl velmi nadaný, ale protože byl vedle tří dcer v rodině jediným synem, měl převzít hospodářství. Musel se vzdor všem přímluvám učitelů u otce spokojit se čtyřletým školním vzděláním. Jeho nesplněnou touhou zůstalo studium teologie. Učastnil se pilně práce ve sboru a vzdělával se podle daných možností sám. Naučil se rusky, německy, anglicky a věnoval se úspěšně i hudbě. Ve třicátých letech byl předsedou sdružení mládeže, řídil mužský pěvecký sbor a často vedl nešporní bohoslužby. Měl velmi přísná měřítka na osobní i sborový život a těžko snášel kompromisy. V listopadu 1945 byl zvolen kantorem, ale pro svou nekompromisní povahu se této funkce brzy vzdal. Pomáhal ve sboru v užším rámci i nadále, později pak zůstal už jen členem pěveckého kroužku. Zemřel v Zelově 28.12.1992.

Vichek (Wichek) Friedrich starší (kantor), se narodil 28.08.1850 ve Velkém Táboře. Jeho rodiči byli Jan a Anna, rozená Hejtmánková. Po smrti otcově přišla matka s dětmi do Zelova, kde byl Vichek 24.05.1876 konfirmován. Živil se tkalcovstvím. Oženil se s Annou Jankovou a dne 17.08.1884 byl zvolen kantorem v Požděnicích. Svou kantorskou službu tu konal až do roku 1902, kdy byl odtud povolán do Lodže. Tam působil až do své smrti. Zemřel 08.08.1905.

Vichek Friedrich mladší (kantor) se narodil 11.04.1888 v Požděnicích a byl synem kantora F. Vichka staršího. Po smrti svého otce byl nějaký čas prozatímním kantorem v Lodži, pak v letech 1908-1910 působil v Zelově, kde založil kroužek dechové hudby. Zemřel v Zelově 14.07.1930.

Volanský Vilém (baptistický kazatel) se narodil 17.12.1895 v Požděnicích v rodině tesaře Josefa Volanského. V roce 1908 byl pokřtěn a v době první světové války, když byl zelovský sbor bez kazatele, pracoval především mezi mládeží, vedl pěvecké i hudební kroužky a někdy i kázal. V letech 1922-1925 studoval v bohosloveckém semináři v Praze a pak sloužil 1924-1939 v Zdolbunově (kde byl 02.12.1928 ordinován a odkud obstarával i sbor v Michajlovce), 1939-1945 v Lodži a po reemigraci sloužil dále v letech 1946-1947 v Ostravě a 1948-1956 v Liberci. Zemřel 30.11.1966.

Zaunar Ludvík (farář) se narodil 15.05.1896 v Čenstochové, studoval teologii ve Varšavě, v Basileji a Straßburgu. Ordinován byl 1922 ve Varšavě, kde zůstával nějaký čas jako vikář, pak převzal sbor v Lodži. V roce 1930 odtud kratší čas administroval zelovský sbor. 1936 se vrátil Zaunar zas do varšavského sboru. Zemřel v koncentračním táboře v Dachau 21.02.1945.

Tento seznam několika mezerovitých biogramů a vzpomínek na některé kazatele, kantory a zelovské rodáky, kteří více nebo méně ovlivňovali život v Zelově, má sloužit především ke snadnější orientaci v nastíněné zelovské historii. Řada dat by se jistě nechala trpělivými rešeršemi doplnit, ale pro krátkost času se chceme spokojit jen se stručným připomenutím jmen těchto zajímavých osobností. V Zelově se kromě výše uvedených

narodilo a vyrostlo nejméně čtyřicet kazatelů, kteří ve 20. století sloužili v evangelických církvích (na předním místě baptisté) v Čechách, na Moravě, na Slovensku, v Polsku, na Volyni, v Německu, v Americe a v Kanadě. Kromě toho nabízela polskému státu ve dvacátých a třicátých letech své služby celá řada učitelů a učitelek rodem ze Zelova. Někteří z nich byli umístěni v českých koloniích na Volyni.

Kromě těch, kterým bylo dopřáno důkladnější školní vzdělání, aby mohli působit jako kazatelé, učitelé a kantoři, se v Zelově narodilo i mnoho jiných zajímavých a působivých osobností. Lidé, kteří ve sboru i v obci žili svůj tichý život a sloužili svými zvláštními dary a schopnostmi, aniž by se jejich obětavá práce obrazila v úředních spisech. Dovídáme se o nich jen někdy a jen náznakově při některých zvláštních příležitostech. Škoda, že musíme postrádat jejich životopisy.

Mnozí zelovští rodáci, kteří žili rozptýleni mimo Zelov, ovlivňovali svou horlivou činností v řadách laických sborových pracovníků vývoj některých evangelických a baptistických sborů na Volyni, v Československu, v Americe, v Kanadě i jinde.

< Pěvecký kroužek u Husova kamene s farářem Nevečeřalem a kantorem Jersákem v roce 1941 >

Orientační poznámky a přílohy

Seznam vyobrazení

strana		
3*	V Zelově v roce 2002	Otto Štěřík
	Chalupa rodiny Karla Kedaje	kresba J. Samborska
	Jiný pohled na Kedajovu chalupu z konce sedmdesátých let, kdy v ní dospívala už další generace (na obrázku Jarmiła Wiera Smetanová).	Anežka Smetanová
13*	Sborový dům	Otto Štěřík
14*	Před příchodem českých kolonistů do Zelova	Zvětšený výřez z mapy D. Gilly: *Spezialkarte von Südpreußen*, Berlín 1802-1803, pův. měřítko 1:115000[1]
2	Rekatolizační patent z 29.01.1726	ASR, sig. III T 58
4	Z rukopisného zpěvníčku	ASR, rkp. 34
8	Cesta z Drážďan do Varšavy přes Kempno a Widawu v roce 1751	Hessische Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt, sig. LK 2478
13	Zápisy o narození prvních českých dětí v Zelově	nejst. matrika, f. 15a
16	Zápis o úmrtí Kateřiny Šulitkové, 25.10.1805	nejst. matrika, f. 55
17	Opis smlouvy kolonistů z Erdmannsdorfu s Petrozelínem, 21.11.1802	nejst. matrika, f. 2a
24	Zápisy o půjčce Františku Světničkovi	nejst. matrika, f. 12
25	F. Streifer: "Rusové v poli"	Zentralarchiv der EKHN Darmstadt sig. 12 A 68-267
27	Potvrzení faráře A. Skierského o návštěvě zelovských starších v Sielci	sig. S II.2
31	Zápis faráře Głowackého o slavnosti položení základního kamene ke stavbě kostela	nejst. matrika, f. 86b
33	Prosba o finanční příspěvek na stavbu kostela	sig. S II.4
37	Zelovský kostel	Otto Štěřík
38	Chalupa Jakuba Štěříka, později Pavla Jersáka	sbírka Viléma Jersáka
39	Zápis v zelovské hypoteční knize, 14.09.1820	AP w Piotrkowie, Zespół 377, Księgi hipoteczne powiatu bełchatowskiego, 72, Nr. 225, Zelów 1820-1919
42	Diehlův dopis zelovskému staršovstvu, 26.10.1822	sig. S.III.3
44	Dopis Mosesův zelovskému staršovstvu, 11.11.1830	sig. S III.3
46	Z opatření proti choleře, 1831	sig. S III.12
47	Záznam v rukopisném sborníčku, 1831	sbírka Viléma Jersáka

[1] Na mapu mne upozornil a předlohu laskavě zapůjčil Mgr. Tomasz Dronka.

49	Seznam Židů v Zelově v roce 1831	sig. S III.22
52	Vlastnoruční Mosesův životopis, 08.08.1867	sig. S III.6
56	Zelovská fara, postavená v roce 1830	sbírka Vl. Jelínka
60	Z Mosesova dopisu, 12.06.1835	sig. S II.2
63	V Zelově	sbírka Vl. Jelínka
65	Varhany	Otto Štěřík
68	Knihy, které čeští kolonisté přinesli s sebou do Zelova	Otto Štěřík
71	Dopis Marie Millerové, 1868	sig. S III.9
73	Mosesova mapa, vypracovaná v roce 1849	sig. VIII.1
75	Hugo Šikora	vlastní sbírka
77	Konfirmační list pro Pavla Jelínka, podepsaný farářem Šikorou, 05.05.1875	kopie ve sbírce Vl. Jelínka
78	Plán pozemků kolem kostela a fary, 1883	sig. S II.32
82	Adolf G. Garszyński	sig. I. 534
83	Pečeť zelovského sboru, 18.07.1821	sig. S II.4
86	Protokol o volbě staršovstva, 24.09.1845	sig. S III.9
87	Tabulka na rakev staršího sboru Jana Hájka, 09.06.1880	Muzeum v Zelově
95	Seznam školního inventáře, 1837	sig. S V.8
101	Bílá škola	vlastní sbírka
106	Dopis učitele Krajčího, 18.06.1873	sig. S V.19
107	Z konceptu dopisu zelovského staršovstva učiteli Krajčímu, 18.06.1873	sig. S V.19
109	Stížnost na učitele Bohumila Minke, 10.01.1884	mikrofilm ve sbírce Vl. Jelínka
112	Učitel Josef Marek	sbírka Vl. Jelínka
115	Faustynovská škola a modlitebna	ASR, bez sig.
118	Modlitebna a škola v Požděnicích	sbírka Vl. Jelínka
121	Modlitebna a škola v Kučově	vlastní sbírka
123	Dopis Viléma Rejchrta, (1885)	sig. S V.13
131	Opis prohlášení zelovského staršovstva o věrnosti carovi, psaný Mosesovou rukou, 24.02.1864	sig. S III.9
133	Oznámení carovy smrti, 4.03.1881; Šikorův překlad oznámení z ruštiny do češtiny	sig. S III.30
136	Pomník Jana Duška na zelovském hřbitově	Otto Štěřík
138	Poslední zelovský vojt v 19. století, Pavel Marek, s rodinou	sbírka Vl. Jelínka
144	Dopis Pavla Hejtmánka přátelům do Československa, 1929	kopie ve farním archivu, bez sig.
150	Zelovský větrný mlýn	sbírka Vl. Jelínka
154	Dům lidového soudce Karla Pospíšila	sbírka Vl. Jelínka

155	Situační plán zelovského pivovaru, 16.02.1911	mikrofilm ve sbírce Vl. Jelínka,
156	Anna Tvrdá, ca 1900	HMT, i.č. ND 5863a
160	Felčarský kalendář, 1908 a osvědčení úmrtí, 18.05.1916	z pozůstalosti felčara Karla Pospíšila, (v rodinném vlastnictví)
161	Tabulky z rakví Anny Mosesové, rozené Balouskové (1815[2]-1892) a Marie Gąsiorowské, rozené Pospíšilové (1829-1910)	Muzeum v Zelově
162	Staré náhrobky na evangelickém hřbitově	Otto Štěrík
162	Zelovský trh v roce 1913	sbírka Anežky Smetanové
163	Židovští muži v Zelově	Grejnertova sbírka (majetek rod. Pejgovy)
164	Rodina Pavla Jelínka v roce 1912	sbírka Vl. Jelínka
165	Hasičský sbor v Zelově v roce 1913	sbírka Vl. Jelínka
167	Postavení německých, rakouských a ruských armád po bojích u Lodže a Lowicze	Světová válka 1914-1915 slovem i obrazem, díl I., Praha, nakladatel Emil Šolc, spol. s r. o., [1915?]
169	Evangelický dětský útulek s Władisławou Rutkeovou	sbírka Vl. Jelínka
171	Polský voják Radoslav Kimmer	A. Pospíšilová, rozená Kimmrová
172	Zelovští v Praze s farářem Radechovským, v červenci 1921	vlastní sbírka
174	První reemigranti ze Zelova a Lodže v Čechách, 31.12.1922	vlastní sbírka
178	Členové obecní rady v Zelově v letech 1927-1931	HMT i.č. ND 5825a
181	Z pamětní knihy Spolku péče o chudé, 19.11.1933	farní archiv, bez sig.
182	Evangelický starobinec ve Zlaté ulici	sbírka Vl. Jelínka
183	Jersákova továrna	Anežka Smetanová
186	Policejní přihláška Teofila Millera, 1940	HMT i.č. ND 5985
190	Náhrobní kámen ze zelovského židovského hřbitova	Anežka Smetanová
201	Legitimace Svazu Čechoslováků v Polsku	Jiří Mundil
204	Dopis evangelické reformované konzistoře, 23.10.1945	kopie ve farním archivu, bez sig.
208	V zelovské škole s ředitelem Tłuczkem a učitelem Pospíšilem (první zprava Bohuslav Jelínek), 1923	sbírka Bohuslava Jelínka
211	Místo, na kterém býval židovský hřbitov	Anežka Smetanová
215	Stefan Skierski	sbírka Vl. Jelínka
219	Farář Radechovský a jeho manželka	vlastní sbírka
221	Pěvecký kroužek kolem r. 1909	HMT, i. č. ND 5792
227	Dopis zelovského sboru konzistoři, 23.02.1919	sig. S III.42
228	U Pospíšilů v Piotrkowské ulici 23 po první světové válce	sbírka Anežky Smetanové
230	Smetanův dům, v němž byl zřízen sborový sál, ca 1920	vlastní sbírka

[2] Letopočet na tabulce (1816) je chybný.

231	Hudební kroužek, 1929	sbírka Vl. Jelínka
232	Staršovstvo s farářem Fibichem a kantorem Tomešem, 1927	HMT, i. č. 5847a.
235	Nový vchod na hřbitov, 1931	sbírka Vl. Jelínka
236	Diakonka Amálka Millerová	sbírka Anežky Smetanové
239	Kantor Jersák s dětmi a učiteli nedělní školy, ca 1937	sbírka Anežky Smetanové
240	Farář Jaroslav Nevečeřal v Zelově	pozůstalost faráře Nevečeřala
241	Farář Nevečeřal a kantor Jersák s konfirmandy před nedostavěnou farou, 1940	pozůstalost faráře Nevečeřala
242	Z deníku faráře Jar. Nevečeřala, založeného 13.09.1941 pro syna Jaroslava	pozůstalost faráře Nevečeřala
245	Časopis *Hrstka*, 01.08.1963	pozůstalost faráře Nevečeřala
246	Z protkololu o schůzi členů sboru 21.03.1909: schválení *michlské skládky* na léta 1909-1911	sig. S III.64
250	Dopis Jana M. Tomeše zelovskému sboru, 02.12.1910	sig. S V.17
252	Povolávací listina pro zelovského kantora Karla Jersáka, 1934	sig. S III.14
253	Faustynovský kantor Karel Jersák	sbírka Anežky Smetanové
254	Požděnický kantor Josef Líbal s manželkou	sbírka Vl. Jelínka
261	Protokol o volbě Jana Pospíšila kazatelem, 10.04.1893	mikrofilm ve sbírce Vl. Jelínka
262	Píseň v rukopisu Emilie Duškové	sbírka Vl. Jelínka
263	Kazatel Jan Pospíšil	svírka Vl. Jelínka
264	Kazatel Meereis s rodinou	sbírka Vl. Jelínka
265	Michal Marko s manželkou	sbírka Vl. Jelínka
266	Kazatel Karel Jersák, zakladatel baptistického sboru	sbírka Vl. Jelínka
267	František Ondra	Kupsch, s. 405
268	Písmák Pavel Tuček	sbírka Vl. Jelínka
268	Baptistický hudební kroužek	sbírka Vl. Jelínka
269	Karel Střelec	sbírka Vl. Jelínka
271	Diakon Friedrich Matějka s rodinou	HMT, i.č. 5856a
272	Josef Teofil Tuček	sbírka Vl. Jelínka
272	Baptistická modlitebna v Zelově	sbírka Vl. Jelínka
274	Bohumil Procházka	HMT ND 6061/2, s. 77
277	Hudební kroužek svobodné reformované církve	sbírka Bohuslava Jelínka
278	Modlitebna sboru svobodné církve reformované	Anežka Smetanová
280	Katolický kostel	pozůstalost faráře Nevečeřala
281	Luterský kostel	Anežka Smetanová
294	Rodina Ludvíka Jelínka v roce 1913	sbírka Bohuslava Jelínka

302	Nedělní škola svobodné církve reformované v roce 1922 s Josefem Matějkou a třemi sourozenci Jelínkovými	sbírka Bohuslava Jelínka
305	Rodný dům Adolfa a Bohuslava Jelínka v Zelově	sbírka Bohuslava Jelínka
363	Z nejstarší matriky několik zápisů o oddavkách, 1819	
369	Zelovský kostelník Karel Pospíšil v den ukončení své dlouholeté služby, 16.07.1936	sbírka Vl. Jelínka
381	Farář Jaroslav Nevečeřal v Zelově, 12.05.1942	pozůstalost faráře Nevečeřala
399	Pěvecký kroužek u Husova kamene s farářem Nevečeřalem a kantorem Jersákem v roce 1941	pozůstalost faráře Nevečeřala
404	Z rukopisného sborníšku Matěje Lukáška	sbírka Viléma Jersáka

Na obálce:

Ze dvou různých map Mosesových, 1849	sig. S VIII.1
Chalupa Josefa Kimra	vlastní sbírka
Knihy zelovských kolonistů	Otto Štěřík

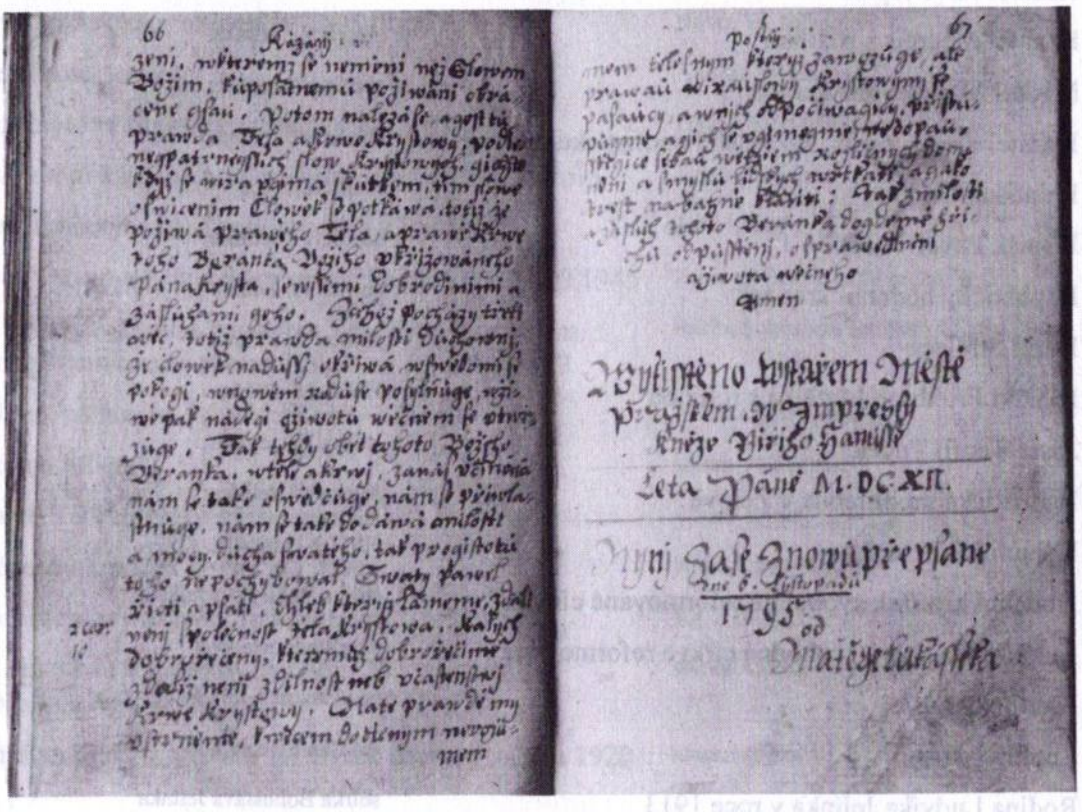

< Z rukopisného sborníčku Matěje Lukáška >

Zkratky

ASR	Archiv synodní rady českobratrské církve evangelické v Praze
ČCE	českobratrská církev evangelická
HMT	Husitské muzeum v Táboře (v Čechách)
rthl	říšský tolar
gr	groš
kop	kopějka
pzl	polský zlatý
rub	rubl
zl	(polský) zlatý

Data jsou uváděna v původní, v té které době v Polsku platné formě. V letech 1815 až 1914 tam platil juliánský kalendář. V přepočtu na gregoriánský kalendář je nutno pro data z let 1815 až 1900 připočítat 12 dní, po roce 1900 pak 13 dní. - U dat přejatých z literatury, sbírek atp. mohlo dojít k nepravidelnostem.

V seznamu pramenů a literatury **tučně vytištěná** jména autorů, případně částí názvů, používám v poznámkách jako zkratky.

Prameny

Práce je založena především na pramenech **z farního archivu** zelovského evangelického reformovaného sboru. Signatury bez uvedení názvu fondu jsou signatury nově uspořádaného farního archivu. Vedle vlastních archivních rešerší se opírám i o opisy archivních dokumentů, které pořídili farář Jaroslav Nevečeřal (Niewieczerzal) a JUDr. Vladislav Jelínek.

Zelovská kronika, kterou vedl v letech 1830 až 1869 farář Moses, nebyla jeho nástupci dále vedena. Teprve farář Jaroslav Nevečeřal, Mosesův ctitel, začal do ní po sedmdesáti letech zas zapisovat, ale nedostal se daleko. V roce 1942 si přišli němečtí úředníci v doprovodu policie Mosesovu kroniku vyžádat. Měli ji poslat na Sippenamt do Poznaně. Faráři Nevečeřalovi se podařilo úředníky přesvědčit, aby mu kniha byla ponechána aspoň ještě do příštího rána. Z knihy tak mohl odstranit své vlastní zápisy z nejnovější doby a v rychlosti pořídit i výpisky ze starší části. (První matrika s opisy některých nejstarších dokumentů a se záznamy faráře Glowackého byla totiž už v roce 1941 zabrána a předána Standesamtu v Pabianicích.) Dříve než byla kronika odevzdána, přepsal tedy Josef Jersák, syn kantora Karla Jersáka, nejdůležitější části. Jeden opis si později vyžádal farář Radechovský pro Sbor českých exulantů.[3] Tento exemplář tzv. zelovské kroniky byl zájemci o zelovskou historii dále přepisován. (Použila jsem opisu, který si pořídil pro svou sbírku Vilém Jersák.) Originál Mosesovy kroniky, zabavený německými úředníky, se už do Zelova nevrátil a pátrání po něm zůstalo bezvýsledné.

Instruktarz *Ieometryczny osiadłości kolonistów Zelowa...* (Instruktarz, vypracovaný 24. ledna 1813 generálním geometrem Varšavského knížetství, je uložen ve farním archivu, sig. S.II.1. V seznamu pramenů je uveden zvlášť z důvodů častější citace.)

Księgi hipoteczne powiatu bełchatowskiego, 72, Nr. 225, Zelów 1820-1919. Protokol ze 14.09.1820. (Archiwum Państwowe w Piotrkowie, Zespół 377.)

Kopie, které si pořídil z originálů úředních spisů, nacházejících se ve vlastnictví Mirosława Kokocińského, polský historik Zbigniew **Tobjański**, se svým obsahem vztahují na dějiny Velkého Tábora a přilehlých exulantských obcí v letech 1749-1803. S majitelem originálních dokumentů se mi nepodařilo navázat spojení.

---

3 Podle dopisu faráře J. Nevečeřala Sboru českých exulantů z 13.09.1952. (ASR, kr. Sbor českých exulantů.)

Pozůstalost faráře Jaroslava Nevečeřala (Niewieczerzala), která se nachází v rodinném vlastnictví, mi byla poskytnuta k použití ve vybraných dokumentech a spisech. Za ochotu i za pracný výběr dokumentů z dosud neuspořádaného rodinného archivu děkuji především Dr. Phil. Danielu Alexandru Nevalovi (Nevečeřalovi) a jeho otci Dipl.-Ing. Jarkovi Nevalovi (Nevečeřalovi).

Sbírka Vladislava Jelínka obsahuje několik mikrofilmů (větším dílem účty a statistiky) pravděpodobně ze státního archivu v Lodži a z farního archivu v Zelově. Signatury nejsou uvedeny. Vedle mnohých výpisků z literatury o náboženské emigraci lze ve sbírce nalézt i opisy některých dokumentů (většinou podle mikrofilmů), avšak rovněž bez přesnějšího označení místa uložení. Sebraný materiál, včetně opisů dokumentů i některých pokusů o historická pojednání, není uspořádán, čímž není dána možnost přesnějších odkazů. Odkaz na některé Jelínkovy údaje, které vyplývají zřejmě z jeho studia archivního materiálu (prameny však neudává) a z tradovaných vyprávění, uvádím pouhým "**Vl. Jelínek**". Cenným přínosem jsou ve sbírce obsažené vzpomínky a starší fotografie. Za zpřístupnění pozůstalosti vděčím ochotě Dr. Pavla Jelínka. Pozůstalost JUDr. Vladislava Jelínka je uložena jako zvláštní fond v archivu syn. rady ČCE, a tím je zpřístupněna badatelům.

Sbírka Viléma Jersáka je rovněž neuspořádaná a zůstává v rodinném vlastnictví. Děkuji rodině Jersákově za umožnění nahlédnutí sbírky.

Jersák Karel: Paměti (Syn rychtáře a vojta Josefa Jersáka, byl v letech 1934-1945 zelovským kantorem a své *Paměti* napsal v Čechách v roce 1954. Strojopis je ve sbírce Viléma Jersáka).

Paměti Jana Matěje Tomeše, zelovského kantora v letech 1911-1934, se v důsledku autorovy biografie dotýkají Zelova pouze malou částí svého rozsahu, avšak dějiny doby jeho působení v Zelově živě dokreslují. Strojopis pamětí mi byl laskavě zapůjčen paní Světluší Pechovou.

Miller Teofil: Paměti. (Strojopis v Husitském muzeu v Táboře, i. č. ND 6239. Millerovy vzpomínky na Zelov očima revolucionáře, ateisty a komunisty přispívají k plastičnosti obrazu zelovských dějin. V Husitském muzeu v Táboře je kromě Millerových Pamětí uložena celá jeho pozůstalost, sbírka celé řady starších fotografií, vzpomínek a dopisů zelovských rodáků.)

Niewieczerzal Jarosław: Ksiądz Jan Teodor Moses. Pasterz Zboru Ewangelicko-Reformowanego w Zelowie w latach od 1830 -1871 roku. Praca dokumentarna. Tom I. Łódź 1956. (Opisy dokumentů z farního archivu. Strojopis.)

Niewieczerzal Jarosław: **Notatki** do dziejów Zboru Ewangelicko-Reformowanego w Zelowie. Część I.-III. (Opisy a výpisky z dokumentů, uložených ve farním archivu. Rukopis zhotovený v době od 23.7.1943 do 13.11.1944, věnovaný synu Jaroslavovi, se nachází v rodinném archivu.) Stará archivní čísla (uvedená No...) jsou dnes neplatná a nesnadno identifikovatelná.

Literatura

Niesli svetlo evanjelia. Sto rokov baptistickej práce na Slovensku. Vydala Bratrská jednota baptistov v ČSSR. Bratislava 1988.

Světová válka 1914-1915 slovem i obrazem, díl I., Praha, nakladatel Emil Šolc, spol. s r. o., autor a rok vydání [1915?] neuveden.

Ciosek Kazimierz: Parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w Zelowie 1926-2001. Zelów 2001.

Czajkowski Tadeusz: Chałupnictwo tkackie w Zelowie. Warszawa 1931.

Gastpary Woldemar: Historia Protestantyzmu w Polsce od połowy XVIII wieku do pierwszej wojny światowej. Warszawa 1977.

Góral Jan - Kotewicz Ryszard -Tobjański Zbigniew : **Zarys** dziejów Zelowa. Zelów 1987.

Heroldová Iva: Život a kultura českých exulantů z 18. století. (Národní knižnice 5. Československá akademie věd, Ústav pro etnografii a folkloristiku.) Praha, 1971.

Hrejsa Ferdinand: Sborové Jednoty bratrské. VIII. Zprávy o sborech bratrských a o Bratřích v Prusích, Polsku, na Slovensku a v cizině a za protireformace i v zemích českých. Reformační sborník, Praha 1939.

Jaworzynová, A.: Z dějin tkalců v Zelově v Polsku. (Strojopis ve sbírce Vl. Jelínka.)

Jelinek Mirosław: Faustynów koło Zelowa. Zelów 2001. (Strojopis.)

Jelinek Mirosław: Faustynów koło Zelowa - Cementarz. Zelów 2001. (Strojopis.)

Jelínek Vladislav: Po stopách Českých Bratří v Zelově. Praha 1947.

Jelínek Vladislav: Dějiny českých baptistů v Zelově. Chicago 1959. Výstřižky z amerického časopisu "Pravda a naděje".

Jersák Jan: K 50. výročí příchodu pobělohorských exulantů do Zábřeha. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1973.

Kiec Olgierd: Protestantyzm w Poznańskiem 1815-1918. Warszawa 2001.

Kneifel Eduard: Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen. Roth bei Nürnberg. (Vlastním nákladem autora, Bez roku vydání, ca. 1960.)

Kořalka Jiří - Kořalková Květa: Táborská idea sociální rovnosti v české krajanské osadě Zelově v Polsku. In: Husitský Tábor, 3. Sborník muzea husitského revolučního hnutí. Tábor, 1980, s. 93-113.

Kriegseisen Jacek: Historia budowy, architektura i wyposażenie kścioła evangelicko-reformowanego w Zelowie (1803-1939). In: Wczoraj, dziś i ..., Zelów 1998.

Kriegseisen Wojciech: Zbór evangelicko-reformowany w Zelowie w latach 1803-1939. Warszawa 1994.

Kriegseisen Wojciech: Zbór evangelicko-reformowany w Zelowie (1803-1939). In: Wczoraj, dziś i ..., Zelów 1998.

Kupsch Eduard: Geschichte der Baptisten in Polen 1852-1932. Lodž, 1932.

Martuszewski Edward: 49 listów z powodu braci czeskich. Łodź, 1971.

Martuszewski Edward: **V Zelově** pod Lodzią. Strojopis.

Míčan Vladimír: Česká emigrace v Polsku a na Volyni. Brno 1924.

Moses Rudolf Jan: Čeští baptisté v Zelově. Strojopis.

Niewieczerzal Jarosław: Dzieje Zboru Ewangelicko-Reformowanego w Zelowie od 1803-1949 roku. Na pdstawie źródeł i dokumentów Zboru Zelowskiego napisał w lutym 1947 i poprawił w lutym 1956 roku Ks. Jarosław Niewieczerzal, Łódź.

Olejnik Leszek: Zbór ewangelicko-reformowany w Zelowie na tle dziejów tej mijescowości (od 1939 r.). In: Wczoraj, dziś i ..., Zelów 1998.

Pospíšil K.: Referát u příležitosti stoletého výročí otevření zelovského chrámu, dne 6. září 1925. (Opis ve sbírce Viléma Jersáka.)

Prokopek Marian: Tradycyjne budownictwo Zelowa. In: Wczoraj, dziś i ..., Zelów 1998.

Štěříková Edita: **Pozváni do Slezska**. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku. Praha 2001.

Štěříková Edita: **Země otců**. Z historie a ze vzpomínek k 50. výročí reEmigrace potomků českých exulantů. Praha 1995.

Tobjański Zbigniew: Czesi w Polsce. Kraków 1994.

Volanský Vilém: Krátké dějiny sboru českých baptistů v Zelově v Polsku. (Strojopis.)

Chronologická tabulka

1742 v únoru se v Münsterbergu začali shromažďovat čeští exulanti v naději na založení českých kolonií pod ochranou pruského krále Friedricha II.
Ve městě a okolí nebylo pro všecky exulanty dost místa a Češi si museli hledat práci po celém Slezsku. Hledali především v severovýchodní části Slezska.

1749 24. února podepsal pruský král Friedrich II. založení české kolonie ve wartenberském panství na polské hranici. Kolonie dostala jméno **Friedrichův Tábor**.
30. dubna potvrdil Friedrich II. kupní smlouvu českých emigrantů s městem Střelínem a na zakoupených poplužích povolil postavení české vesnice **Husinec**.

1752 vznikla další česká exulantská kolonie **Friedrichův Hradec** v krašejovském lese u Opole. Její založení bylo potvrzeno 25. září.

1753 byla založena u Friedrichova Tábora nová kolonie **Malý Friedrichův Tábor**.

1763 na podzim byla táborským Čechům přenechána i blízká ves **Čermín**.

1764 založili exulanti v bezprostřední blízkosti Husince kolonii Nové **Poděbrady**, která byla brzy rozdělena na Dolní, Střední a Horní Poděbrady.

1773 28. srpna povzbudil pruský král zvláštním prohlášením slezskou šlechtu k výhodnému zakládání nových kolonií. Vznikla celá řada malých českých exulantských kolonií. Patřily k nim i dvě trojice kolonií u Namslau (**Bachwitz, Erdmannsdorf a Sophienthal**) a u Kreuzburgu (Buddenbrock, Ludwigsdorf a Prittwitz), které společně dosáhly takového počtu kolonistů, že si mohly vydržovat aspoň kantora. Rozptýlené ojedinělé malé kolonie (k nimž patřil snad i **Massow** u Opole) byly vystaveny nebezpečí rychlé asimilace.

1778 byla založena poslední větší exulantská kolonie na svobodné půdě v Poppelovském revíru nedaleko Opole. Zůstalo jí úřední německé jméno **Sacken**, ačkoliv ji Češi nazývali Lubín. Ani tato česká kolonie, v níž byly příděly půdy rozděleny mezi 40 českých rodin, nezískala právo na vlastního kazatele.

1781 13. října byl v Čechách a na Moravě vydán toleranční patent. I když tolerance byla různě omezována, čeští evangelíci už nebyli vystaveni životu nebezpečným trestům.
Poslední exulanti a i někteří potomci exulantů ve Slezsku udržovali vztahy do Čech, což mělo za následek, že se i v dalších letech ojediněle v exulantských koloniích usazovali čeští rodáci, kteří se zpravidla do kolonie přiženili.

※

1802 15. listopadu jednali Čermínští a Táborští s Alexandrem Petrozelínem o možnosti koupě statku Zelova.
V následujících dnech navštívili zástupci zájemců o novou půdu Zelov.
20. listopadu uzavřeli Táborští a Čermínští smlouvu s Alexandrem Petrozelínem o zprostředkování koupě.
21. listopadu se ke smlouvě připojily rodiny z trojice kolonií u Namslau.
21. prosince byla podepsána **kupní smlouva** mezi zástupci českých kolonistů a panem Świdzińským. Češi mu odevzdali hned jako první splátku 10 000 tolarů.
Ve stejný den podepisovali ještě svou smlouvu s Petrozelínem husinečtí a poděbradští zájemci o novou kolonii.
23. prosince 1802 byla kupní smlouva potvrzena alodiálním soudem v Łasku.

1803 počátkem února přinesli čeští kolonisté panu Świdzińskému 5000 tolarů jako druhou splátku a někteří se už v Zelově začali zařizovat.
25. března 1803 se v Zelově narodilo první české dítě, Jan Němec.
3. května zaplatili Zelovští panu Josefovi Świdzińskému třetí splátku: 8 227 říšských tolarů.
20. června mu byla předána poslední splátka: 3 532 říšských tolarů.
Ve stejný den čeští kolonisté ustavili **první zelovskou samosprávu** volbou starších sboru a obce. Zvoleni byli Matěj Lukášek z Lubína, Friedrich Provazník z Tábora a Jan Veselovský z Bachovic.

1804 si kolonisté zvolili Martina Šulitku jako prvního rychtáře.
29. listopadu žádali zelovští kolonisté v Berlíně o povolení stavby kostela.

1806 na jaře bylo vyměřeno místo pro stavbu kostela a pro nový hřbitov, na kterém byla 26. března jako první pohřbena dceruška Jana Slámy.

1807 zvolený kantor Jan Friedrich Boetcher zahájil pravidelné školní vyučování.
V červenci byl Zelov oddělen hranicí nově zřízeného **Varšavského knížectví**, ve kterém se nalézal, od exulantských kolonií ve Slezsku.
Zelovský kolonista Jan Andrš byl toho roku zvolen vojtem.

1808 v lednu se konala v Zelově první konfirmace. Hradecký farář Jakub Štětina konfirmoval 33 dětí.

1811 5. července konfirmoval táborský farář Tomáš Kováč 37 zelovských dětí.

1812 v létě táhla francouzská vojska přes Zelov do Ruska.

1813 v říjnu se prchající poražená francouzská armáda vracela zas i přes Zelov.

1815 v létě se výsledkem jednání o mír po napoleonských válkách dostala největší část Polska a s ní i Zelov **pod správu ruského cara**.

1817 v červnu přišel do Zelova z Uher Jan Fabry, původem Slovák, a ucházel se tu o kazatelské místo.

1818 slezští potomci českých exulantů založili spolu s Němci novou kolonii v Polsku - **Kučov**. Přidaly se k nim i některé rodiny ze Zelova. Kučov byl vzdálen od Zelova 30 km.
6. září žádali Zelovští u příslušného vládního úřadu znovu o uznání svého sboru, o instalaci kazatele a o povolení stavby kostela. Jejich žádost zůstala bez odpovědi.
19. prosince zemřel kantor Jan Friedrich Boetcher.

1819 24. února zemřel farář Jan Fabry.
V září byl předložen úřadům rozpočet a plán stavby kostela, který vypracoval dohlížející stavitel kališského a sieradzkého obvodu Jan Zille.
V listopadu začal v Zelově pracovat farář Alexander Teodor Głowacki.
19. prosince 1819 byl Głowackému přislíben plat 3 000 pzl a 15 jiter půdy k užívání.
V prosinci začal v Zelově sloužit učitel a kantor Jan Bohumil Dušek z Husince.

1820 2. února sepsal žychlinský kazatel Jan Jakub Scholtz se zelovskými kolonisty protokol o vydržování kazatele a učitele.
14. září nechali zelovští kolonisté založit vlastní hypotéční knihu, do níž byli majitelé statku Zelova zapsáni na vlastní žádost pod titulem ***Čeští bratří.***

1821 12. července byl slavnostně položen **základní kámen ke stavbě kostela**.

1822 byl vojtem zvolen učitel Jan Bohumil Dušek.

1825 3. července se konalo **posvěcení nově postaveného chrámu**.
4. července bylo za přítomnosti superintendenta Diehla projednáno sborové zřízení, byla obnovena smlouva sboru s učitelem a kantorem Janem B. Duškem a vypracováno prohlášení o vypuzení Židů ze Zelova do sv. Vojtěcha (23. dubna) příštího roku 1826.

1828 14. února byla ve Varšavě zřízena pro obě evangelická vyznání společná generální konzistoř, tedy správní unie luterské a reformované církve. K zelovskému sboru byli přifařeni i rozptýlení luteráni z okolních vsí.

1830 8. dubna přišel zastupovat nemocného faráře Głowackého Jan Teodor Moses.
Zůstal až do 2. června.
14. října byl farář Głowacki suspendován.
29. listopadu začala ve Varšavě revoluce a povstalecká vojska bjovala až do září následujícího roku.
6. prosince převzal Jan Teodor Moses duchovenskou práci v Zelově. Mohl se hned nastěhovat do sotva dokončené nové fary.

1831 17. dubna zemřel v Poznani na choleru superintendent Karel Diehl.
Počátkem léta se objevila cholera v Zelově.

1832 18. listopadu 1832 byl instalován farář Moses.

1833 koncem ledna byly ze Sielce přivezeny do Zelova dva **zvony** zaniklého sboru v Tursku.
O Velikonocích byly při Večeři Páně poprve použity nově pořízené bohoslužebné nádoby. Kalich a patena byly zvenku postříbřené, uvnitř pozlacené.

1834 8. května byl v zelovském kostele postaven nový stůl Páně, vyrobený podle varšavského vzoru.
Celý prostor okolo kostela byl oplocen a plot byl opatřen dvěma brankami se zámkem.

1836 17. září Jan Bohumil Dušek rezignoval na místo zelovského učitele a kantora.
1. října začal vyučovat děti Bohumil Fibich.

1838 v červnu byly v zelovském kostele postaveny varhany, které však dva roky stály nepoužité, protože kantor na ně neuměl hrát.
Křtitelnice byla pořízena z odkazu německého luterského evangelíka v Pawlowě.

1840 2. září rezignoval učitel Bohumil Fibich na místo učitele a kantora. Stal se vojtem.

1841 na jaře začal vyučovat v zelovské škole kantor Bohumil Jelen.
Čeští přistěhovalci ze Slezska (většinou z Táborska) založili s Poláky a Němci kolonii **Faustynov**, vzdálenou 9 km od Zelova. Přidali se k nim i některé zelovské rodiny. Kolonie patřila k zelovskému sboru.

1843 čeští přistěhovalci ze Slezska (většinou od Friedrichova Hradce) založili spolu s německými a polskými rodinami novou **kolonii v Pozděnicích**. Ke kolonistům se přidali zas někteří ze Zelova, mezi nimi i bývalý zelovský kantor a vojt Jan B. Dušek.

1846 byly obnoveny střechy kostela i fary a na návrh i náklad Josefa Gąsiorovského byly lavice, kruchta, varhany i kazatelna natřeny světle modrou barvou.

1847 na jaře žádal farář Moses o odvolání učitele Bohumila Jelena.
V říjnu byl představen nový zelovský učitel, Němec Jan Traugott Brauer, který se ale už v březnu následujícího roku ucházel o místo v Bełchatowě.

1848 byl založen evangelický hřbitov v Pozděnicích.

1849 8. února byla správní unie protestantských církví v Polsku zrušena. Reformovaná církev měla ve Varšavě znovu svou vlastní konzistoř a zelovský sbor byl zas jen český.
Kantorskou a učitelskou službu převzal Ferdinand Fibich.

1850 byla ve Faustynově zřízena škola, prvním učitelem a kantorem se stal Karel Kulhavý.

1852 v létě se v Zelově zas šířila cholera.
Byl založen **nový hřbitov** u lesa.

1855 od ledna byla zelovská škola školou konfesijní a spadala pod správu varšavské konzistoře.

1857 bylo ohrazeno prostranství hřbitova, na kterém se už pět let pochovávalo.

1860 3. června jmenovala evang. ref. konzistoř Karla Slámu učitelem nově založené konfesijní školy v Pozděnicích.

1862 byla do hypoteční knihy zapsána společná povinnost všech zelovských hospodářů přispívat na plat farářův, kantorův a kostelníkův.

1863 v lednu organizovali polští revolucionáři nové povstání, které však bylo do roka potlačeno.

1864 se chystalo 170 českých rodin ze Zelova a okolí hledat svou novou existenci v Rusku.

1866 11. srpna rezignoval Ferdinand Fibich na učitelské a kantorské místo.
Od října do konce roku jej zastupoval pozděnický kantor Karel Sláma.
Někteří Češi ze Zelova navázali styky s německými baptisty v Kurowku.

1867 Od 1. ledna byl učitelem a kantorem v Zelově Vilém Jandík.

1867 Kantor Karel Sláma odešel koncem dubna do Kučova a v Požděnicích začal působit od 1. května Karel Radiměrský.

1869 Ruština se stala úředně stanoveným vyučovacím jazykem.

1870 koncem července zemřel zelovský učitel Jandík.
25. října přijel do Zelova z Čech nový prozatímní učitel a kantor Antonín Kořen.

1871 19. ledna podle ruského kalendáře (jinak 31. ledna) v sedm hodin večer zemřel farář Moses.
15. srpna 1871 byl zvolen Hugo Šikora zelovským farářem.

1873 na podzim dostaly zelovské děti nového učitele. Byl jím zelovský rodák Vilém Engl.

1874 zasáhla Zelov nová vlna emigrace českých rodin na Volyň.
Baptisté si zařídili v Zelově svou první modlitebnu v domě vojta Josefa Gąsiorowského. Karel Jersák, který byl jmenován *misionářem mezi českým obyvatelstvem*, převzal zodpovědnost za českou filiálku německého sboru baptistů v Kurowku.

1877 22. března zelovská obec odsouhlasila zrušení konfesijní školy a **zřízení vesnické elementární školy**. Učitel už nemusel být kantorem. Kantor vyučoval ve škole pouze náboženství.

1878 začali zelovští vystěhovalci budovat na Volyni kolonii Michajlovku.
V Zelově si **Židé založili vlastní hřbitov**.

1879 v dubnu si zelovští baptisté koupili od Josefa Jersáka dům i s pozemky a zařídili si v něm větší modlitebnu.
Baptistickým kazatelem byl jmenován Karel Jersák, ale zelovská skupina ještě zůstávala filiálkou německého sboru v Kurowku.
Reformovaný sbor provedl důkladnější opravu kostela a byly pořízeny **nové zvony**.

1881 k 1. lednu rezignoval Vilém Engl na místo kantora i učitele. Kantorem se stal už několik měsíců předtím Samuel Rychecký a jako učitel byl státními úřady poslán do Zelova Bohuslav Weszke.

1886 17. srpna byl ustaven **samostatný baptistický sbor** v Zelově, kazatelem se stal Josef Hart.

1887 1. dubna 1887 zemřel farář Hugo Šikora. Sbor administroval farář Adolf Szefer.

1888 byly pořízeny do reformovaného kostela nové varhany.

1889 16. března žádali Zelovští o faráře - administrátora, který by kázal česky.
Jako kantor začal působit Josef Kulhavý.

1890 Administrátorem zelovského sboru se stal varšavský farář Bedřich Jelen.
Zelovští starší vypracovali řád sborové kázně, který však konzistoř nechtěla bez výhrad schválit.
V zelovském sboru byla zavedena nedělní škola pro děti.

1891 v listopadu byl zvolen baptistickým kazatelem Vilém Jersák.

1892 21. července v 10 hodin večer uhodil blesk do zelovské fary a fara vyhořela.

1893 se stal po Janu Hájkovi vojtem Karel Pospíšil.
V dubnu byl zvolen kazatelem v baptistickém sboru Jan Pospíšil z Volyně.

1895 22. května si zvolil zelovský reformovaný sbore faráře Adolfa Górawina Garszyńského.
Na podzim se hlásil do Zelova na návštěvu pravoslavný arcibiskup Flawian, který chtěl na Štěpána v zelovském kostele k Čechům *promluvit*. Byl však odmítnut.

1896 byl zvolen vojtem Pavel Marek.
Zelovští baptisté slavnostně otevřeli svou nově postavenou modlitebnu.

1898 se po dlouhé době stal učitelem zas zelovský rodák, vojtův syn Josef Marek.
19. července byl učitel Marek zvolen kantorem.

1899 v červnu byl farář Garszyński pro podezření ze spoluúčasti na krádeži suspendován a další dva roky administroval sbor znovu Bedřich Jelen.
Dvaadvacet zelovských rodin založilo českou kolonii Alexandrovku na Ukrajině.

1901 se stal vojtem Pavel Svoboda.
17. června si zvolil reformovaný sbor faráře Stefana Skierského.

1902 v říjnu byl povolán do Zelova baptistický kazatel August Meereis.

1903 10. července byl zvolen kantorem Josef Jersák.
13. září se konala slavnost stoletého jubilea založení českého Zelova.

1905 založili někteří zelovští rodáci spolu s jinými českými rodinami kolonii Bohemku na Ukrajině.
14. června zorganisovali sociální demokrati v Zelově stávku 500 tkalců.
17. července a ve dnech 22.-23. října se konaly velké proticarské demonstrace pod vedením łobudzického katolického kněze Jana Žaka.
Jakub Lewi začal stavět mechanickou tkalcovnu.

1906 byl v Zelově založen **sbor svobodné církve reformované**. Z Lodže dojížděl kazatel Bohumil Procházka.
30. září se baptistický kazatel Meereis odstěhoval do USA, sbor zůstal bez kazatele.

1907 byl na místo zemřelého vojta zvolen jeho bratr Karel Svoboda.
29. prosince se konala volba kantora, nejvíce hlasů získal Fryderyk Vichek z Poždénic.
Cesta do Łasku byla opravena a řádně vyštěrkována.

1909 Farář Skierski se odstěhoval do Varšavy a od počátku července administroval zelovský reformovaný sbor farář Tomáš K. Tossio.
V březnu se do Zelova přistěhoval nový baptistický kazatel Michal Marko.
13. září přednesl své zkušební kázání český reformovaný farář Bohumil Radechovský. Byl zvolen a v říjnu se ujal svého úřadu.
Jakub Lewi rozšířil svou tkalcovnu novostavbou.

1910 prožíval svobodný sbor reformovaný svůj rozkvět. Vypomáhal tu kazatel František Kupec.
16. prosince žádal Vilém Špringl o povolení ke zřízení mechanické tkalcovny a barvírny

1911 od května působil v reformovaném sboru kantor Jan Matěj Tomeš.
Začala pracovat fabrika Karla Pospíšila.
Bratři Liebermannové stavěli moderní cihelnu.

1912 byl v Zelově založen vedle českého i německý baptistický sbor.
Novým českým baptistickým kazatelem v Zelově se stal František Ondra z Moravy.
Władisław Gąsiorowski spolu se svými švagry (Janem Hamplem a Karlem Pospíšilem) a Josefem Chladem uvedl do provozu nový pivovar.

1913 počátkem roku se přistěhoval nový kazatel svobodné církve reformované, František Holeček.
Zelovským vojtem se stal Jan Smetana.
Na evangelickém hřbitově byla vykopána studna.

1914 na počátku první světové války byli ze Zelova odvezeni do internace cizí státní příslušníci, mezi nimi kantor Jan M. Tomeš, baptistický kazatel Ondra i kazatel svobodné církve reformované Holeček.
Koncem srpna zmizela ze Zelova ruská administrace i policie.
Německé vojsko vpadlo do Zelova, ale brzy se na kratší čas stáhlo zpět.
5. prosince padla Lodž. Zelov se nacházel pod německou okupační vládou.
V evangelickém reformovaném sboru byla založena česká knihovna.

1915 6. července u příležitosti pětistého výročí upálení Jana Husa byl odhalen ***Husův kámen***.
Z věže zelovského kostela byl pro vojenské účely zabaven jeden zvon.
Pro podporu nejchudších spoluobčanů byla založena pečovatelská rada (Rada Opiekuńcza nad nędza), která organizovala veřejnou kuchyň pro chudé i útulky pro předškolní děti a pro přestárlé.

1916 v dubnu získali katolíci od Gąsiorowského starý dřevěný pivovar, který si v následujících měsících přebudovali v **katolickou kapli**.
Ze Zelova se jezdilo za prací do Německa, některé české rodiny v Německu zůstaly.

1917 na jaře zasáhla Zelov epidemie tyfu.
Wł. Gąsiorowski postavil parní **mlýn s elektrárnou.**

1918 byl zvolen vojtem Josef Jersák.
Bílá škola byla státem zabavena, reformovaný sbor o ní vedl se státem soudní při.
Pro potřeby sboru byla najata místnost v domě Karla Smetany naproti kostelu.

1919 na počátku roku byl farář Radechovský *pro protipolskou činnost* suspendován.
Administrátorem sboru se stal farář St. Skierski.
Zelovští polští nacionalisté upírali Čechům jejich dosavadní svobody.
21. července žádali zelovští Češi synodní radu ČCE o přímluvu u československých státních úřadů, aby jim byla umožněna reemigrace.

1920 na podzim začal v zelovském baptistickém sboru působit kazatel Karel Střelec.
V září byl v Zelově zřízen **filiální katolický sbor.**

1921 od Nového roku působil v evang. reformovaném sboru farář Vilém Fibich, zelovský rodák.
Česká delegace se zúčastnila v Praze vzpomínkové slavnosti 300. výročí popravy českých pánů.

1922 vystoupil zelovský baptistický sbor ze svazu německých baptistů a připojil se k nově vzniklé unii slovanských baptistů.
27. prosince odjel z Łasku **první reemigrační transport** do Zábřehu v Československu.

1923 bylo zavedeno elektrické osvětlení do kostela.

1924 14. dubna byl vypraven další reemigrační transport na Lovosicko.
V zelovské škole bylo **zrušeno i nepovinné vyučování češtiny.**

1925 5. dubna odjel transport reemigrantů do Suchdola nad Odrou a Vikýřovic u Šumperka.
Bylo vydlážděno náměstí.
Národnostní třenice v Zelově vedly k rezignaci vojta Jersáka. Další dva roky vedl obecní správu Polák Václav Gauderski.
Katolíci si založili v Zelově hřbitov.
24.-26. května se v Zelově sešla konference slovanských baptistů.
14. června byl odhalen pomník Tadeáše Kościuszki.
6. září 1925 se konala jubilejní slavnost stoletého výročí postavení zelovského kostela.
V ul. sv. Anny byla postavena **židovská škola.**
29. prosince žádali katolíci o zřízení vlastní farnosti v Zelově.

1926 9. srpna schválil katolický biskup **zřízení samostatného katolického sboru** v Zelově.

1927 se dostal do čela obce zas český vojt Vladimír Pospíšil.
V zelovském kostele byl zavěšen nový zvon na místě zvonu zabraného v 1. svět. válce.
Kazatel svobodné církve reformované musel opustit Polsko.
V reformovaném sboru byl založen kroužek žen (*Kolo Paní*), který si vzal za úkol pečovat o chudé staré lidi.

1928 Ulice byly přejmenovány. Dostaly jména polských hrdinů a spisovatelů.
Začala pracovat továrna Josefa Jersáka.
Továrny stavěli i Ludvík Rejchrt a Pavel Recław.

1929 byl rozšířen evangelický hřbitov.
Baptistický kazatel Karel Střelec odešel do Poznaně a sbor vedl diakon Friedrich Matějka.

1930 Reformovaný farář Fibich odešel do Toruně.
Od 1. července administroval reformovaný sbor dojíždějící farář Ludvík Zounar.
21. července byl zapsán do rejstříku spolků Spolek péče o chudé (*Towarzystwo opieki nad ubogimi przy parafji Ewangelicko-Reformowanej w Zelowie*), který se vyvinul z kroužku žen v reformovaném sboru.

1931 Od Nového roku působil jako stálý administrátor reformovaného sboru farář Alexander Piasecki.
Bydlel v zelovské faře.

1931 Počátkem roku dostal také baptistický sbor nového kazatele, Theodora Sítaře z Volyně.
7. června byl v Zelově založen spolek *Česká beseda*, který měl v Zelově vést českou osvětovou a sportovní činnost.
27. září byl položen základní kámen ke stavbě luterského kostela.
Koncem roku nařídila konzistoř vyučování náboženství v polštině. Český kantor byl ze školy zcela vytlačen, náboženství vyučoval farář.

1933 v červnu dosáhli zelovští Češi znovu **povolení k vyučování češtiny ve škole**.
Do provozu byla uvedena továrna Václava Slámy a v blízkém Herbertově začala pracovat továrna Karla Rejchrta.
4. listopadu byl **posvěcen nový katolický kostel**.
19. listopadu byl **otevřen evangelický starobinec**, vedený Amálkou Millerovou.

1934 převzal vojtovský úřad Władisław Gąsiorowski.
Kantor Tomeš odešel na Volyň do Michajlovky,
18. února 1934 byl zvolen kantorem Karel Jersák.
Po odchodu faráře Piaseckého dojížděl do reformovaného sboru farář Jiří Jelen.

1935 konzistoř poslala do Zelova jako stálého administrátora faráře Viléma Fibicha.
Reformovaný sbor získal zpět *bílou školu*. Budova byla ve špatném stavu, a proto byla zbořena. Na náměstí začal sbor stavět činžovní dům.
Téhož roku položila obec základní kámen ke stavbě nové školy, která byla o dva roky později dokončena.

1936 se stal na tři roky vojtem Polák Kazimierz Gill.
17. května byl **posvěcen luterský kostel**.
V baptistickém sboru začal působit jako kazatel požděnický rodák Josef Teofil Tuček.

1937 si sbor svobodné církve reformované postavil novou modlitebnu. Sbor vedl laický kazatel Vladimír Pospíšil.

1938 koncem roku byl farář Fibich zbaven úřadu. Do sboru dojížděl nejprve farář Jiří Jelen, pak Roman Mazierski.

1939 1. září bylo Polsko přepadeno hitlerovskou armádou.
6. září **Němci obsadili Zelov**.
V Zelově u svých souvěrců našli útočiště Židé ze zničených obcí v Szczercowě, Wieluni a Praszce. Počet Židů v Zelově se více než zdvojnásobil.
28. října se ujal práce v reformovaném sboru jako stálý administrátor Jaroslav Nevečeřal.
9. listopadu byl Zelov včleněn do říšské (okupační) správy. Místní správu vedl komisař Johannes Berger.
9.-13. listopadu bylo v Zelově zatčeno více než 50 lidí.

1940 byl v zelově **ustaven samostatný luterský sbor**.
V zelovských továrnách byly zřízeny vězeňské tábory, průmysl byl podřízen válečným potřebám.
Židé, místní i z okolí, byli soustřeďováni v zelovském otevřeném ghettu.
Podle výnosu říšského ministra vnitra ze 14. listopadu byli polští občané nepolských národností vyjmuti z protipolských represálií. Litevci, Rusové, Bělorusové, Ukrajinci, Češi a Kašubové tak získali bez vlastního přičinění některé úlevy.
Škola byla v Zelově jen německá, ředitelem se stal učitel Freund. Češi marně usilovali o povolení vyučování češtiny.

1941 v březnu bylo v zelovském otevřeném ghettu soustředěno na 6 000 Židů.
12. července dostali starostové nařízení, aby Židé byli důsledněji izolováni.

1942 byli Židé soustřeďováni a izolováni v továrně Lewiho.
20. března byla za povinné účasti zelovských obyvatel provedena **poprava deseti Židů**.
V září byli všichni Židé ze Zelova přemístěni do ghetta v Łasku a do tábora v Chełmnie nad Nerem. **Židovský hřbitov byl zničen**.
Zelovskému reformovanému sboru byly zabaveny dva zvony, zelovská kronika i duplikáty matrik.

V listopadu byl v Jersákově továrně zřízen vězeňský tábor pro Poláky.

1944 v listopadu byl vězeňský tábor v Jersákově továrně zrušen. Někteří vězni byli spolu se stroji přemístěni do Ambergu, jiní byli přeloženi do Sieradzu.

1945 19. leden byl zaznamenán jako den **osvobození Zelova.**
20. ledna byla zvolena nová obecní samospráva v čele s českým vojtem Teofilem Millerem.
28. února byl polskými státními úřady vydán dekret o vyloučení *nepřátelských elementů* z polské společnosti, za něž byly považovány všecky skupiny privilegované okupanty, tj. nepolské národnosti.
Po pěti týdnech byl český vojt polskými nacionalisty nucen vzdát se svého úřadu. Byla zvolena nová, čistě polská obecní samospráva.
25. března 1945 podepsali zástupci zelovských a lodžských Čechů žádost o umožnění reemigrace do Československa a poslali ji do Košic.
6. července se zúčastnil oslav památky Husovy v Zelově československý velvyslanec Herejt, který slíbil uspíšit řízení o umožnění reemigrace zelovských Čechů.
4. září kázal v zelovském kostele farář Radechovský. Přivezl z Prahy přihlášky k reemigraci.
Zelovští Češi opouštěli ve strachu před loupežnými bandami Zelov. V menších i větších skupinách a pololegální cestou se snažili dostat přes hranice.
Evangelická reformovaná konzistoř intervenovala v záležitosti potomků českých exulantů u nejvyšších vládních úřadů.
26. září polské ministerstvo spravedlnosti potvrdilo evangelické konzistoři, že článek 9/1 ústavy z 6. dubna 1945 o vyloučení *zlých elementů* z polské společnosti se nevztahuje na polské občany české národnosti, kteří svou národnost v době okupace nezměnili.
V Zelově trval protičeský teror dále.
10. října 1945 se členové českého baptistického sboru usnesli, že sborový majetek předají polským baptistům. Naprostá většina členů sboru se rozhodla pro reemigraci.
18. října navštívil Zelov lodžský vojevoda Dąb-Kocioł a vyzval Čechy, aby opustili Zelov, protože Polsko patří Polákům.
23. října 1945 poslala evangelická reformovaná konzistoř důrazný dopis předsedovi rady ministrů. Ze Zelova byla ke stejnému dni vyslána delegace se stížností občanů české národnosti k ministrovi Kiernikovi.
23.-27. listopadu pracovala v Zelově na příkaz polské vlády vyšetřující komise.
28. listopadu bylo při valné hromadě reformovaného sboru konstatováno, že reemigrovalo 90 % členů sboru, mezi nimi i kantor. Novým kantorem byl zvolen Karel Veselovský.
Následná opatření v obecní správě přispěla k uklidnění situace.
Ze Zelova a blízkého okolí zatím už na 3 500 potomků českých exulantů reemigrovalo.

1946 se stal kantorem reformovaného sboru Josef Jersák.

1947 po smrti kantora Josefa Jersáka byl na jeho místo zvolen Emil Pospíšil.

1949 v červnu se farář Nevečeřal odstěhoval do Lodže, odkud nějaký čas do Zelova ještě dojížděl jako administrátor sboru.
Koncem roku 1949 se práce v Zelově ujal polský farář Władisław Paschalis-Ochedowski.

1950 dostal luterský sbor v Zelově zas faráře. Stal se jím Jerzy Gryniakow.

1951 26. srpna mohl být znovu otevřen opravený luterský kostel. Slavnosti se zúčastnili zastupci všech církví v Zelově.

1952 Od srpna roku 1952 působil v Zelově farář Zdzisław Tranda.

1953 v červenci byla v zelovském kostele u příležitosti 150. výročí založení Zelova zasazena pamětní deska a na podzim byl zas zavěšen zvon.

1957 28. ledna 1957 nabyl Zelov městského statutu i městských práv.

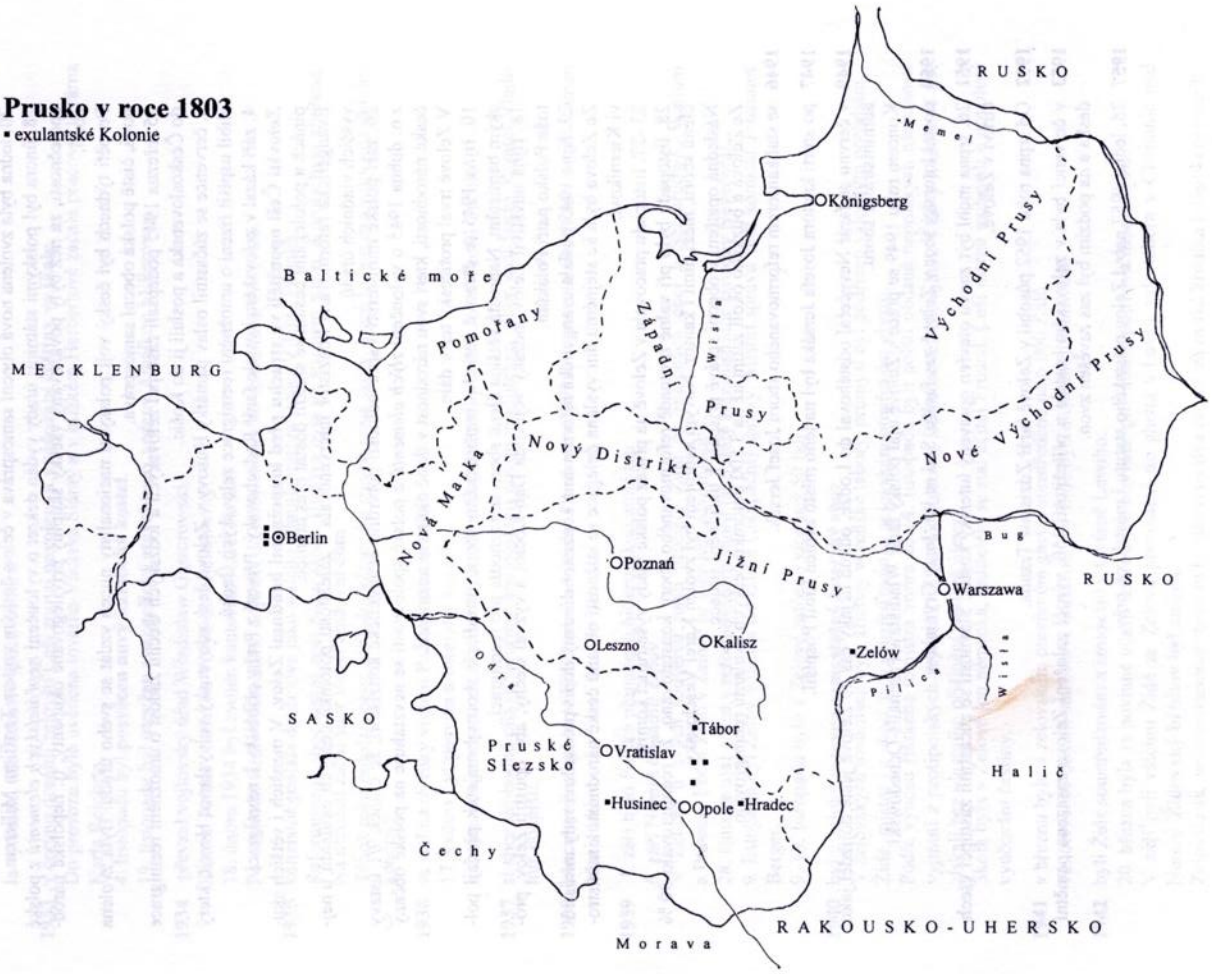
Prusko v roce 1803
▪ exulantské Kolonie
RUSKO
Memel
Königsberg
Východní Prusy
Baltické moře
Pomořany
Západní Prusy
Wisła
Východní Prusy
MECKLENBURG
Nová Marka
Nový Distrikt
Nové Východní Prusy
Berlin
Poznań
Jižní Prusy
Bug
RUSKO
Warszawa
Leszno
Kalisz
Zelów
Odra
Pilica
Wisła
SASKO
Tábor
Pruské Slezsko
Vratislav
Halič
Husinec
Opole
Hradec
Čechy
RAKOUSKO-UHERSKO
Morava

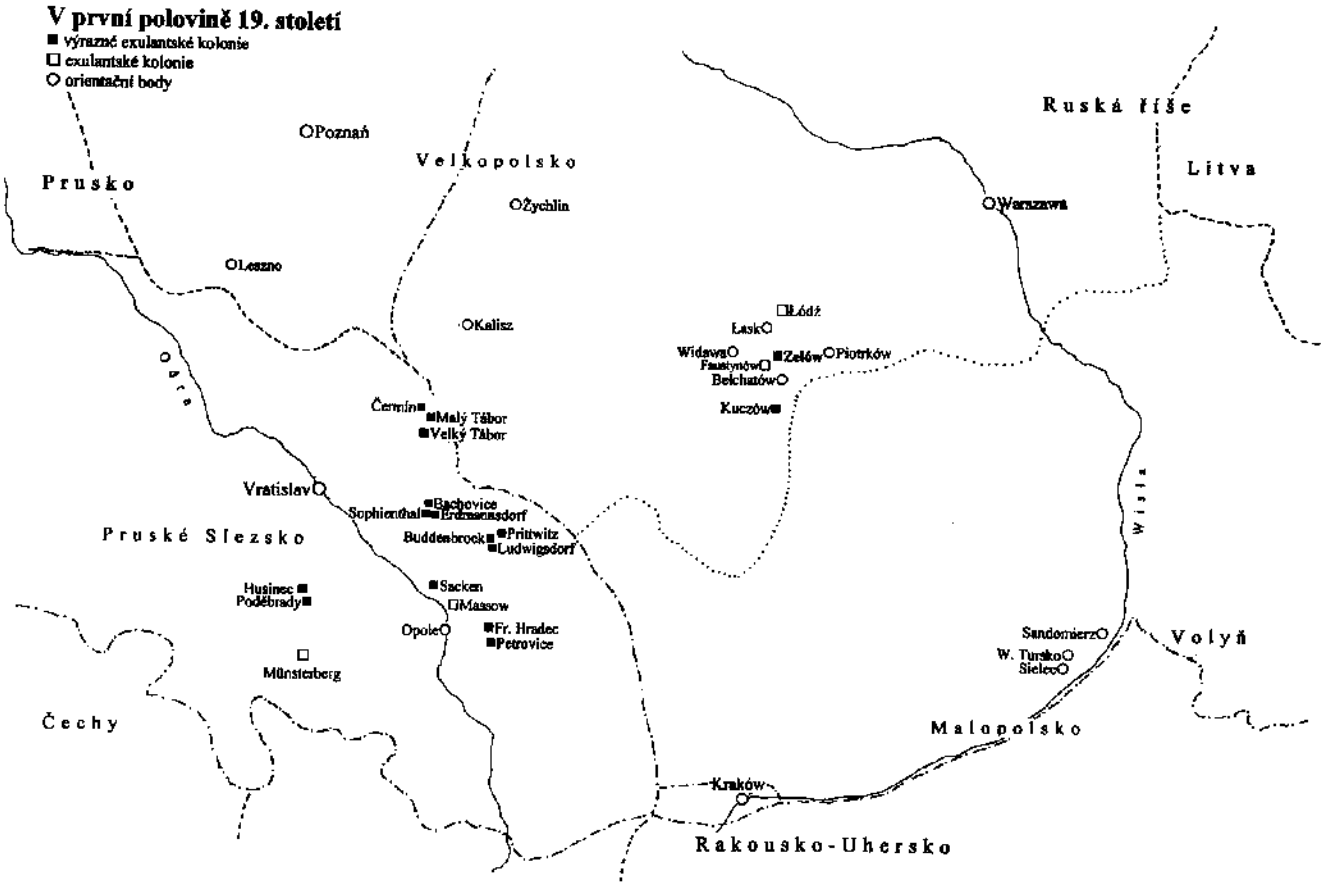
V první polovině 19. století
výrazné exulantské kolonie
exulantské kolonie
orientační body
Poznań
Velkopolsko
Prusko
Žychlin
Leszno
Kalisz
Ruská říše
Litva
Warszawa
Łódź
Łask
Widawa
Faustynów
Zelów
Piotrków
Bełchatów
Kuczów
Ostra
Čermín
Malý Tábor
Velký Tábor
Vratislav
Bachovice
Sophienthal
Erdmannsdorf
Prittwitz
Buddenbrock
Ludwigsdorf
Pruské Slezsko
Husinec
Poděbrady
Sacken
Massow
Opole
Fr. Hradec
Petrovice
Münsterberg
Čechy
Wisła
Sandomierz
W. Tursko
Sielec
Volyň
Malopolsko
Kraków
Rakousko-Uhersko

Zelov a okolí v roce 1840 (zvětšený výřez z topografické mapy[4])

[4] Původně vojenská mapa vypracovaná v letech 1822-1839, v roce 1843 vydaná pod titulem "Topograficzna Karta Królestwa Polskiego". (B. Olszewski: Polska Kartografia Wojskowa. Warszawa 1922.) Na mapu mne upozornil a předlohu laskavě zapůjčil Mgr. Tomasz Dronka.

Ze Zelova za prací a za půdou po roce 1860
■ výrazné exulantské kolonie
□ exulantské kolonie
○ orientační body
↖Amerika
←Západní Evropa
Litva
RUSKO
Wisła
Bug
Warszawa
Żyrardów□
Polsko
□Łódź
■Zelów
Kuczów■
□Rožišče
Luck□
■Michajlovka
Boratín□
○Rovno
Ozerany □
□Zdolbunov
■Mirotin
Volyň
Halič
○Kraków
○Lvov
Uhry
RAKOUSKO-UHERSKO
Bukovina
Moldavsko
Sedmihrady
Dněpr
Besarábie
Prut
○Kyjev
○Žitomir
□Berdičev
Ukrajina
Dněstr
Bug
⇗Saratov
⇗Samara
⇗Orenburg
□Ljubaševka
Alexandrovka■
■Bohemka
Čubovka■
□Sirotinka
Sophientall□
○Cherson
○Oděsa
Černé moře
Krym
80 419 cs

Církve zastoupené v Zelově v roce 1920

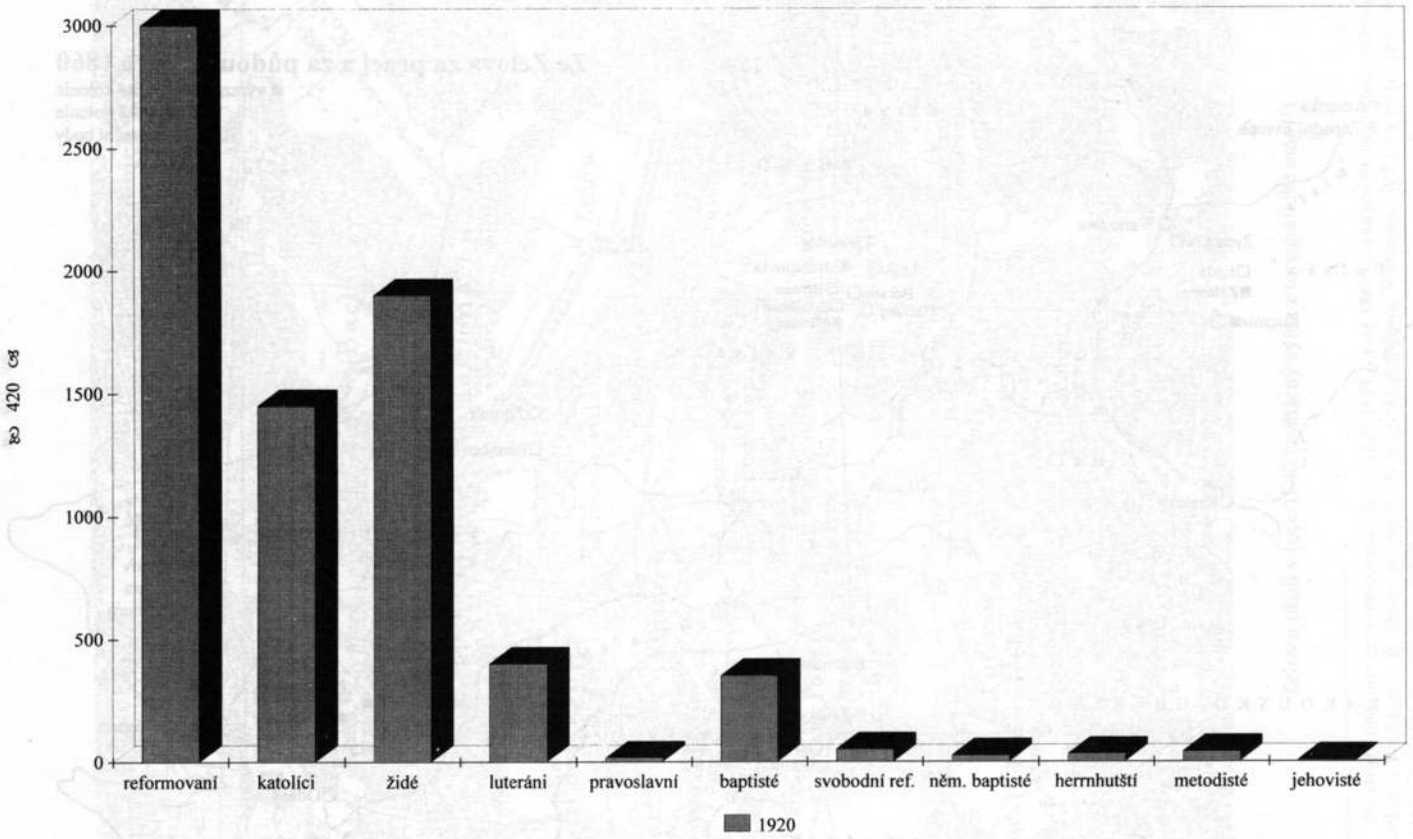

Obyvatelé v Zelově podle národností

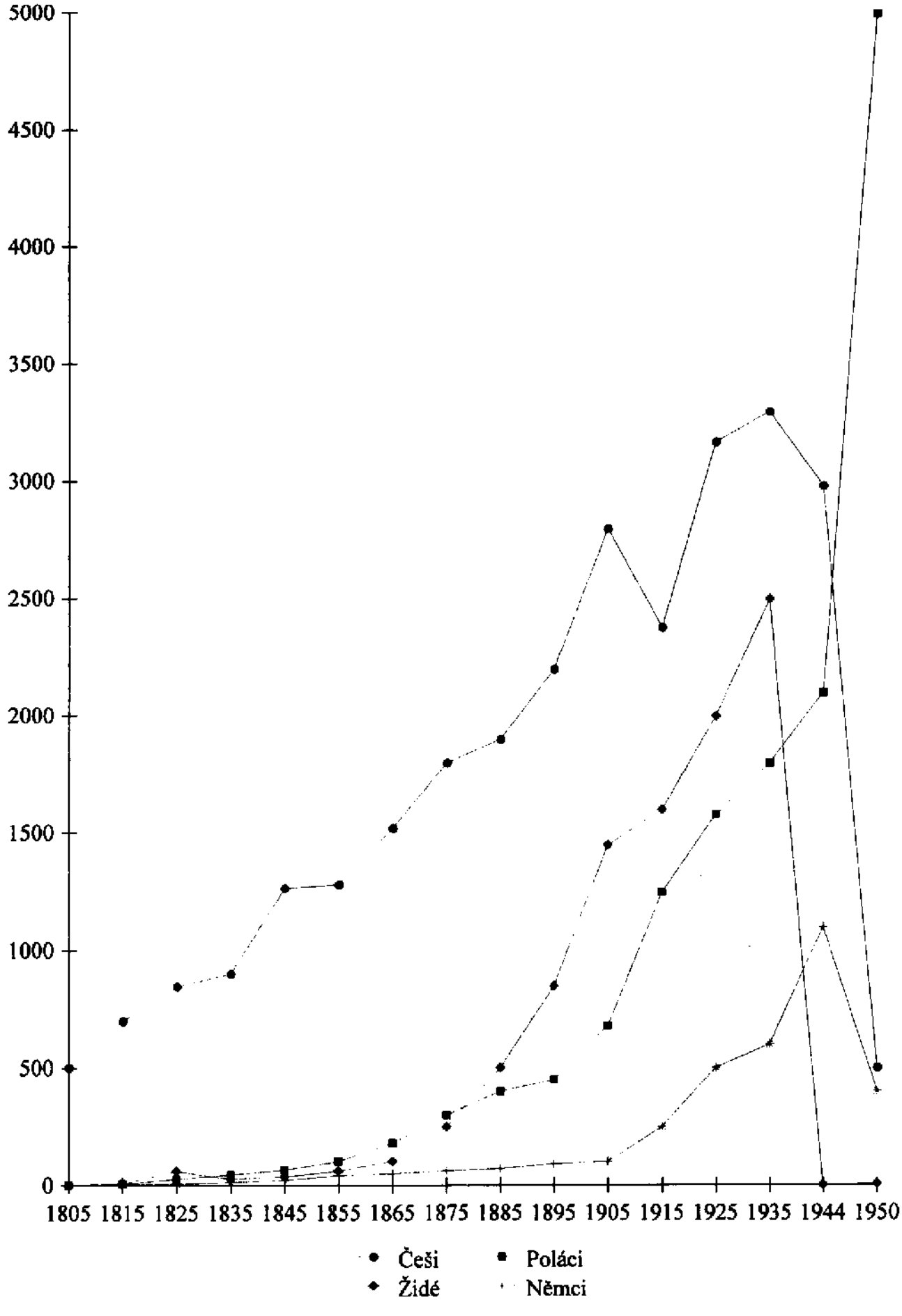

Některá důležitější místa, do kterých reemigrovali Češi ze Zelova

80 422 08

Rejstřík
(výběr)

Adamczyk Henryk, 280
Adamírová Marie, 359
Adlof Alois, 147; 273n
Alexandrovka, 147
Alf G., 259; 262; 267; 382
Andrš, 166
Andrš Antonín, 223; 294
Andrš Ignác, 19; 307; 308; 325
Andrš Jan, 19; 21; 22; 27; 31; 32; 72; 115; 132; 136; 143; 307; 308; 313; 318; 327; 334
Andrš Jan Matěj, 140
Andrš Jindřich, 13; 19; 21n; 307
Andrš Jiřík, 307
Andrš Josef, 19; 307; 308; 334
Andrš Karel, 143
Andrš Ondřej, 19; 21; 307; 308
Andrš Václav, 19; 307; 308; 341
Andrš Vilém (Wilhelm), 70; 127; 223; 308; 348
Andršová Alžběta, 308
Andršová Františka, 308; 341
Andršová Marie, 308; 319; 323
Anna Pavlíková, 361
Apel (Appl) Jan, 127
Appl Samuel, 308
Appl Tobiáš, 308; 355
Applová Anna, 355
Applová Zuzana, 97
Arent Vilém, 154
Auerhan Jan, 155
Augustyński Stanislav, 111

Bachorzyn, 246
Bachovice (Bachwitz, Wielołeka), 5; 10;14; 20; 22 83; 306; 307; 328; 333; 335; 352; 353; 358
Balabán, 236
Balousek Jan, 318; 22; 09; 338
Balousek Josef, 309
Balousek Martin, 18; 21; 22; 309
Balousková Anna, 58; 309; 328
Balousková Kateřina, 309; 361
Balousková Marie, 58
Baranowski Jan, 32; 33
Bárta Matěj, 141
Bártová Anna, 313
Bednář, 26
Bednářová Miroslava, 189
Behr, 14
Bejenke Jan, 116
Bejenke W., 137
Bejenki Martin, 86
Bełchatów, 6; 67; 78
Bellertová Joh. Charlotte, 358
Benni, 45
Berdičev, 146
Berger Johannes, 184; 241n
Berlín, 52
Bialecki, 164
Białek Chaskł, 49
Biedermann, 45
Bílovec, 347
Bílý Alois, 276
Binar, 359
Binar Josef, 315
Binar Václav, 10; 13; 18; 21; 22; 309; 315; 341
Binarová Anna, 315; 358
Birnbaum, 49
Bittnarová Anna, 311
Bittner Jan, 19; 21; 22; 309; 356
Blady, 160
Blazius (Blasius), 148; 265
Boetcher Jan Friedrich, 10; 16;19; 21; 22; 27; 29; 91; 309; 315; 347; 362
Boetcherová Marie Alžběta, 309; 362
Bohemka, 148
Boratín, 236; 287nn
Borneman, 15
Bornsztayn, 49
Borodin, 137; 162
Borodinová, 150
Borová u Náchoda, 310; 330
Braha Václav, 310
Brauer Jan Traugott, 98
Brodský, 319
Bronikowski Adam Felix, 35; 36
Buczek (Buček), 16; 26; 47; 100; 139; 190; 221; 321
Bukovská Johana, 325
Bukovská Marie, 346
Bukovský Jan, 325; 346
Bureš Emil, 236
Bureš Jakub, 310
Bureš Jan, 13; 18; 20; 21; 22; 32; 42; 62; 83; 85; 276; 310; 314; 326; 327
Bureš Josef, 18; 310; 362
Bureš Karel, 142
Bureš Martin, 9
Bureš Miroslav, 254
Burešová Anna, 310
Burešová Anna Marie, 310; 362
Burešová Charlotta, 139
Burešová Marie, 310
Burian Jan, 102; 118
Burianová Marie, 321
Burnaut, 41
Burnaut Jan, 140
Burnaut Pavel, 140
Butkiewicz Bronisław, 279
Bydžov, 355
Bystroniowa Žofie, 70

Cassius Christian Theofil, 14; 23
Cassius Jan Ludvík, 14
Cejnar Jan, 19; 20; 21; 57; 66; 127; 135; 310; 311
Cejnar Jiří, 19; 21; 311
Cejnar Josef, 125; 310
Cejnarová Marie, 360
Cerawski Alexander, 120
Cilke, 160
Cipl Jan, 311
Clark Albert W., 276
Claudian Jan Daniel, 52

Čáp, 260
Čáp Josef, 19; 57; 62; 85; 135; 309; 311; 348; 352; 356
Čáp Pavel, 261
Čapek Norbert, 265; 267
Čápová Kateřina, 311
Čápová Marie, 311; 358
Čeňkovice, 22; 314
Čermín (Tschermin, Czermin), 5; 10; 11; 17; 18; 40; 113; 142; 172; 306; 359
Čermná, 96; 123; 311
Černilov, 359
Černošín, 213
Černohorská Alžběta, 311
Černohorský Antonín, 18; 311
Černohorský František, 311
Čihák Jan, 337
Čížkovice, 174
Čubovka, 147

Dąb-Kocioł, 203; 205
Dalton, 53
David Jan, 312
David Jiřík, 312
David Štěpán, 18; 21; 22; 312; 319; 328
David Václav, 18; 312
Davidová Anna, 347; 352
Davidová Kateřina, 312
Dedecius (Dedicius), 363
Dedecius František, 257
Dedecius Jan, 117; 141; 142
Dedecius Karel, 117; 141; 257
Dedecius Pavel, 201; 251
Dedecius Václav, 117; 141
Diehl August Karl , 79; 121; 150; 382
Diehl Karel Bohumil (Karl Gottlieb), 23; 28n; 42nn; 48; 382
Dobšová Dorota, 324
Dočkal František, 19; 32; 312
Dočkal Josef, 140
Dostal Jan, 18; 20; 21; 140; 310; 312; 313; 331; 334
Dostal Jiří, 312; 313
Dostalová Kateřina, 344
Dostalová Lidmila, 331
Dostalová Marie, 332; 349; 355
Drobný Emil, 254
Dřevěnice u Jičína, 344
Ducháč Jan, 117
Ducháč Josef, 141; 143
Dunder, 41
Dušek, 57
Dušek Adolf, 276
Dušek František, 18; 21; 22; 313; 318; 356
Dušek Jan Bohumil, 30; 42; 53; 63; 70; 91nn; 116n; 127; 136; 141; 142; 262; 313
Dušek Jan František, 313
Dušek Josef, 118; 123; 313
Dušek Karel, 117; 141
Dušík Ludvík, 276
Dušková Anna, 261

Dušková Apolina, 347
Dušková Emilie, 261; 382
Dušková Louisa, 97
Dütschke Johann, 15
Dvořák, 221

Eichorst (Eichhorst; Ekuf) Jan, 18; 22; 313; 317; 343; 359
Eichhorst Ondřej, 313
Eichorn Jan, 314
Eichorn Josef, 19; 22; 314; 321; 339
Eichorstová Rozina, 334
Eliáš Václav, 18; 22; 314; 316; 329; 349; 355
Eliášová Anna, 332; 349
Eliášová Anna Rozina, 314
Emilianov, 142
Engl František, 41; 279
Engl Jan, 221; 222
Engl Jaroslav, 276
Engl Ludvík, 148
Engl Vilém, 77; 107; 108; 383
Engl Vladislav, 221
Erdmannsdorf (Nowa Wieś), 5; 9; 10; 17; 19; 20; 97; 306; 309; 312; 323; 326; 330; 352; 354; 357; 360

Fabry Jan, 27; 383
Faflák Jan, 314
Faflák Josef, 293
Faflák Karel, 293
Faflák Matěj, 314
Faltejsek Jiří, 338
Faltejsek Josef, 10; 18; 22; 314; 318
Faltejsek Václav, 314
Faltejsková Rozina, 338
Faustynów (Faustynov), 76; 112nn; 120; 128; 140; 236; 244; 246; 253; 257
Felcman (Felsmann) Bohumil (Gottlieb), 19; 22; 310; 314; 326; 327
Felcman Jan, 314
Felcmanová Marie, 314
Felcmanová Monika, 314
Felcmanová Tereza, 22; 314; 360
Fibich Bohumil (Gottlieb), 10; 19; 21; 22; 57; 65; 84; 85; 86; 90; 95nn; 117; 127; 136; 142; 229; 315; 358
Fibich Ferdinand, 98nn; 107; 315; 383
Fibich Gottlieb Christian, 309; 315
Fibich Jaroslav, 174; 210
Fibich Teofil, 87; 229; 315; 383
Fibich Vilém, 180; 229nn; 238nn; 383
Fibichová Anna, 103
Fibichová Alžběta, 315
Fibichová Christiane, 315
Fibichová Kateřina, 315
Fiedler, 78; 151
Flawian, 81
Flegel Friedrich, 66
Flejšar Matěj, 10; 13; 18; 21; 22; 315; 358
Flejšarová Anna, 309
Fogler, 41
Folprecht Josef, 209
Foltýn, 363
Frajnd (Fraynd), 41; 169
Francouz Bohumil, 19; 314; 316; 355
Francová Dorota, 329
Franke Gottlieb (Bohumil), 127; 316
Frenkel Josel, 188
Freund, 210; 282
Frezevit (Frezevite, Fresewitte), 154; 258
Frezevit Josef, 207
Frezevite Jindřich, 201
Frezevitte Karel, 200
Friedrichův Hradec (Friedrichsgrätz, Grodziec), 5; 14; 15; 17; 18; 20; 22; 38; 75; 96; 97; 106; 118; 142; 306; 309; 336; 340; 342; 353; 361
Friedrichův Tábor (Friedrichstabor, Tabor Wielki), 5; 7; 10; 11; 13; 15; 18; 20; 23; 24; 25; 33; 40; 83; 142; 172; 174; 316; 321; 326; 350; 359
Frydrychová Mariana, 70
Frýzlová Anna, 316

Garszyński Adolf Górawin, 82; 112; 384
Gąsiorowská Paulina, 180
Gąsiorowski František, 319
Gąsiorowski Josef, 51; 66; 70; 77; 85; 86; 90; 101; 127; 133; 137; 138; 246; 258; 319; 323; 384
Gąsiorowski Karel, 128
Gąsiorowski Ludvík, 138; 247
Gąsiorowski Władisław, 151n; 154; 168; 170n; 181; 203; 225n; 279; 384
Gänschrich Michael, 308; 319
Ganzlová Ludmila, 312
Gellert Friedrich, 259
Gerhardt, 15
Gerhardt Jakub, 282
Glanc Antonín, 312
Głowacki Alexander T., 29nn; 42; 48; 83; 87; 91; 385
Głowacki Jan, 140
Goering, 116
Gottheimer Abraham, 38
Grącki, 41
Grabczyński, 41; 127
Grabova, 97
Grębek, 49
Grimm, 12
Grus Jan, 359
Grusová Marie, 359
Grünbaum, 164
Grygar (Grigar) Václav, 19; 316; 347
Gryger Ludvík, 259
Gryniakow Jerzy, 282
Grzelczak, 154; 170
Guderski, 281
Guderski Albin, 152
Guras, 41
Guthan, 41

Haefke, 150
Hájek, 12
Hájek František, 18; 21; 316
Hájek Jan, 62; 85; 86; 107; 137; 316; 327; 350
Hájek Josef, 87; 316
Hájek Pavel, 127; 182; 203
Hájková Kateřina, 350
Hampl Jan, 138; 154
Hamplová Johana, 330
Hart, 148
Hart Josef, 260; 273; 385
Harta Jan, 101
Hejtmánek Jiří, 361
Hejtmánek Pavel, 143
Hejtmánek Václav, 9; 316
Hejtmánková Anna, 327
Hejtmánková Anna Marie, 316
Hejtmánková Marie, 361
Hejzlar (Hejzral) 196
Hejzlar Matěj, 17; 316
Hejzlar Václav, 17n; 21; 313; 316
Hejzlarová Františka, 317; 353
Hejzlarová Tereza, 347
Hejzralová Rozina, 329
Henkel Karel, 74
Herbertów, 246
Herejt, 197; 198
Hess Antonín, 276
Hoemann Karel, 86
Hoffman Jan, 27; 31; 35; 83; 317; 333
Hoffman Jiří, 16; 19; 21; 135; 334
Hoffman Pavel, 128; 137
Hoffmanová Anna, 334
Hoffmanová Marie, 317
Holeček František, 165; 207; 276n; 385
Horák Jan, 100; 317
Horák Karel, 241; 253; 254
Horák Václav, 18; 317; 320; 322; 350; 354
Horáková Alžběta, 317
Hortová Hedvika, 318
Hovorka Jiří, 312; 318
Hovorka K., 241
Hovorka Václav, 318
Hovorková Kateřina, 352
Hradecká Dorota, 309
Hradecký Josef, 309
Hruda František, 275
Hulč, 145
Hůlka Gottlieb, 318
Hůlka Josef, 18; 318
Hůlka Matěj, 18; 31; 318
Hulka-Łaskowski Pavel, 230
Hus Jan, 218; 223; 224; 235; 236
Husinec (Gęsiniec), 5; 10; 13; 18; 20; 23; 33; 91; 244; 306; 313; 314; 319; 328; 330; 332; 335; 339; 342; 345; 347; 359

Chejda (Hejdana, Hejdánek, Chejdana), 318; 314
Chejdana Vojtěch, 319; 18; 339
Chejdanová Anna, 339
Chlad Josef, 154
Chmelíček Jan, 18; 307; 313; 318; 356
Chorvát Jan, 276
Chramostová, 26

Ignaców (Ignacov), 97; 100; 137; 139; 236; 243; 246; 257; 259; 268
Illichová Charlotta, 318

Jabloński, 164
Jadrníček Josef, 233n
Jakubovič, 34, 49
Janatová Olga, 235
Jandík Vilém, 102nn; 385
Janko Jan, 117
Janko Jan Jiří, 141
Janko Emil, 180
Janko Karel, 180
Janoušková Kateřina, 354
Jasenná, Hradecký kraj, 357
Jašinská, 207
Jawor, 142; 257
Jelen Bedřich, 80; 83; 150; 216; 220; 237; 273; 385
Jelen Bohumil, 97nn; 113; 386
Jelen Friedrich, 127
Jelen Jan, 319
Jelen Jiří, 181; 237; 241; 386
Jelen Josef, 97
Jelen Matěj, 18; 21n; 319; 347
Jelen Pavel, 75
Jelen Václav, 14; 18; 312; 319; 325
Jelenová Anna, 319
Jelenová Marie Alžběta, 331
Jelínek, 148
Jelínek Adolf, 154; 158; 160; 163; 206; 227; 267; 276; 283nn
Jelínek Bohumil, 284
Jelínek Bohuslav, 158; 161; 164; 208; 256; 283nn
Jelínek Daniel, 127
Jelínek Emil, 203; 237; 245
Jelínek Friedrich, 18; 86; 127; 141; 308; 319; 320; 321; 348
Jelínek Jan, 9; 18; 19; 21; 119; 319; 320; 321; 322; 325; 350
Jelínek Josef, 118; 319; 320; 321
Jelínek Karel, 200; 276; 307; 314; 321; 339
Jelínek Karel Friedrich, 320
Jelínek Ludvík, 276; 287
Jelínek Martin, 360
Jelínek Matěj, 9; 18; 21; 22; 307; 319; 320; 321; 339; 357
Jelinek Mirosław, 386
Jelínek Pavel, 18; 49; 77; 141n; 164; 207; 320; 322; 342
Jelínek Samuel, 143; 317; 320; 322; 331; 350; 357; 358
Jelínek Štěpán, 320
Jelínek Vilém, 243
Jelínek Vladislav, 134; 164; 166; 170; 386; 406
Jelínková Žofie, 320; 331
Jelínková Alžběta, 314; 320; 321; 343; 360
Jelínková Anna, 320; 350
Jelínková Anna Marie, 320
Jelinková Jarmiła Wiera, 387
Jelínková Johana, 317; 320
Jelínková Kateřina, 320
Jelínková Ludvíka, 307
Jelínková Marie, 66; 307; 314; 320; 321; 339; 342; 357
Jersák (v prvních letech častěji Jirsák), 148; 322
Jersák Jan, 10; 18; 19; 21; 38; 46; 47; 51; 127; 141; 322; 323; 335; 336
Jersák Jiří, 10; 18; 21; 47; 323; 346
Jersák Josef, 112; 173; 175; 183; 205; 221; 222; 226; 229; 239; 249; 251; 253; 258; 260; 278; 387
Jersák Karel, 30; 38; 112; 116; 141; 161; 202; 223; 237; 239; 249; 252n; 257nn; 265; 268; 293; 387n
Jersák Matěj, 112; 127; 216; 257; 273; 324; 388
Jersák Pavel, 22; 38; 324
Jersák Václav, 322
Jersák Vilém, 260; 264; 265; 268; 285; 388
Jersák Samuel, 150
Jersáková Alžběta, 323; 358; 359
Jersáková Anna, 322; 346
Jersáková Anna Marie, 336
Jersáková Helena, 207
Jersáková Marie, 322; 335; 350
Jindrová Johana, 322
Johannsdorf (Wlk. Kolonia), 338
Jozefatów (Jozefatov), 97; 100; 143; 246

Kącik, 127
Kačer Josef, 95; 103; 104
Kačer Prokop, 104
Kačer Václav, 94
Kalecká Anna, 357
Kalecká Anna Marie, 312
Kalina, 41
Kalisz (Kališ), 29; 98
Kaluski Pavel Bohuslav, 13n
Kalvín Jan, 218; 220
Kapluniak, 154
Karczewski, 128
Karličková Marie, 317; 334
Kaszewice, 360
Kašpar František, 145
Katovice, 203
Katscher Nathanael, 173; 174
Kedaj, 363
Kedaj Josef, 188
Kedaj Karel, 189; 190
Kedajová Amalie, 213
Kedajová Milena, 187
Keppe Wilhelm, 108n
Ketner Bedřich, 133
Kiernik, 203
Kimr (Kimer, Kimmer, Kymr), 160
Kimr Jan, 205; 293
Kimr Josef, 10; 19n; 220; 324; 350; 356
Kimr Oleg, 193
Kimmer Radoslav, 171
Kimr Pavel, 259
Kimrová Anna, 324; 331
Kimrová Dorota, 350
Klapiak, 151
Klatkowski Štěpán, 35
Kleszczow, 341
Kociszew, 43; 54; 58; 88
Kohn Anszel, 49
Kokot, 41
Kokotek, 163; 273
Kokotek Karel, 249
Komenský, 229; 235; 329
Kontecký Jan, 122
Koropkin, 137
Kořen Antonín, 74; 104nn; 389
Kořínek Josef, 117; 141
Kořínek Martin, 9
Kořínková Marie, 332
Kosak Jakub, 18; 324
Kościuszko, 177; 182
Košík, 18; 22; 238
Košík František, 279; 324
Košíková Eva, 354
Košut Benjamin, 76
Koudelková Anna, 317
Koutecký, 363
Koutecký Jan, 243
Koutecký Pavel, 316
Koutecký Teofil, 243
Kováč Tomáš, 24; 26
Kovalská Anna, 307; 325
Kovalski Jan, 18; 143; 324; 325; 348
Kovalski Lukáš, 18; 22; 307; 324
Kozuby, 200; 201
Krajček, 325
Krajček (Krajíček) Jiří, 313
Krajček Josef, 18; 325Krajčí Josef, 106
Krajčková Kateřina, 313
Krajčková Marie, 313; 325; 340
Krása Jan, 325; 338; 345
Krása Josef, 325
Krásný Jan, 117; 141
Krátký Václav, 203
Kratochvíl, 363
Kratochvíl Ferdinand, 242
Kratochvíl Jan, 117; 141
Kratochvíl Matěj, 49; 117; 141
Kreuzberg, 355
Kubík Josef, 19
Kučov, 40; 71; 76; 113; 116; 118; 120nn; 139; 143; 217; 231; 233; 235; 241; 244; 254; 259
Kulhánek Jan, 332
Kulhánek Václav, 9; 18; 21; 319; 325; 351

Kulhánek Václav Bohumil, 325
Kulhánková Anna (Rozina), 320; 325; 338; 355
Kulhánková Johana, 325; 351
Kulhánková Marie, 14; 319; 325
Kulhavá Alžběta, 315; 332; 353
Kulhavá Anna, 313; 316; 326; 327; 334
Kulhavá Johana, 318
Kulhavá Marie, 310; 314; 324; 326; 327; 330; 347
Kulhavá Žofie, 326; 342
Kulhavý Apollo, 249
Kulhavý Daniel, 13; 18; 22; 326; 328; 330; 334; 342; 352
Kulhavý Jan, 18; 310; 314; 326; 327; 356
Kulhavý Josef, 18; 87; 111; 124; 125; 221; 310; 326; 327; 348; 389
Kulhavý Karel, 71; 113nn; 120nn; 140; 160; 257; 389
Kulhavý Matěj, 18; 310; 314; 326; 327
Kulhavý Pavel, 113; 140; 389
Kulhavý Samuel, 117
Kulhavý Tomáš, 18; 21n; 307; 310; 311; 326; 327
Kumpold (Kumpolt), 262
Kumpold Jan 140
Kumpold Petr, 18; 21n; 120; 327; 328
Kumpold Tomáš, 328
Kumpoldová Dorota, 328
Kumpoldová Marie, 11; 328; 336; 338
Kupcová Alžběta, 336
Kupcová Anna, 344
Kupcová Kateřina, 341
Kupec, 363
Kupec František, 275n; 389
Kupec Jan, 72; 336; 341; 344
Kupec Pavel, 49
Kupferwasser Hersz, 46; 49; 151
Kupičev, 235; 250
Kupsch Eduard, 268; 390
Kurówek, 71; 122; 257; 271
Kutná Hora, 325; 350
Kužel Jan, 139

Labant, 41; 127
Labantová Alžběta, 327; 350
Labantová Fryderyka, 327
Langner, 14
Lasch Martin, 260
Łask, 6; 153; 173; 190; 201
Lát Antonín, 75
Latislav, 133
Latislav Friedrich, 309; 328
Latislav Josef, 328
Latislav Karel, 200
Latislav Martin, 18; 328
Latislav Pavel, 328
Latislavová Anna, 328; 345
Latislavová Marie, 328; 347
Ledce, 319
Lelek František, 18; 21; 312; 326; 328; 329; 351; 356; 359
Lelek Friedrich, 141
Lelek Josef, 317; 329
Lelková Alžběta, 328; 351
Lelková Anna, 356
Lelková Marie, 319; 326; 333; 342; 347
Lepšová Tereza, 344
Lešno (Lissa, Leszno), 23; 25
Lewi 188
Lewi Jakob, 153; 189
Lhota, 309; 331
Lhotka, 356
Líbal, 363
Líbal Jaroslav, 278
Líbal Josef, 87; 208; 226; 253; 276; 278; 299; 390
Líbal Vilém, 153
Liberman, 164
Librantice, 315
Liersch Robert, 282
Łobudzice (Lobudice), 16; 26; 101; 143; 152; 168; 221
Lodž (Łódź), 109; 130; 142; 151n; 155; 166; 169; 173; 178; 182; 203; 216; 217; 241; 244; 249; 253; 260; 268; 272; 273; 275; 277; 285; 295
Łoźinski, 41
Lucius Gottlieb, 86
Ludwigsdorf (Biadacz), 5; 14; 306; 329
Lukášek Matěj, 12; 18; 21; 24; 26; 27; 83; 91; 135; 314; 329
Lukášková Alžběta, 336
Lukášková Anna, 307
Lukášková Dorota, 26
Luszczanovice, 122; 123; 257

Macek, 363
Macek Vilém, 148
Mach Pavel, 142; 276
Machová Emilie, 142; 207
Magarowyczowna Fran., 340
Majer, 188
Majer Abraham, 48
Malinowski Erazm, 65
Malý Friedrich (Fryderyk), 117n; 122; 141; 143; 330; 390
Malý Jan, 141; 330
Mandel, 188
Mandzelewski Josef, 81
Marek Jakub, 361
Marek Josef, 112; 390
Marek Václav, 18; 330; 336; 345
Marienberg, 143
Marko Michal, 265n; 390
Marková Marie, 22; 361
Markowski, 49
Martincová Anna, 357
Martinec Jiřík, 9; 10; 13; 19; 21; 330
Martinec Josef, 19; 21; 326; 330; 352
Masaryk Tomáš G., 232; 235
Massów (Masov), 19; 22; 307; 312; 319
Matička Václav, 318
Matičková Alžběta, 309
Matičková Dorota, 318
Matějka Bohumil, 18; 32; 35; 42; 58; 83; 85; 135; 179; 201; 312; 320; 322; 324; 331
Matějka František, 18; 20; 21; 331; 349
Matějka Friedrich, 184; 192; 269; 271
Matějka Gottfried, 330
Matějka Jan, 17; 18; 21n; 33; 74; 77; 85; 86; 107; 132; 246; 312; 331; 332
Matějka Jan Krištof, 332
Matějka Josef, 275; 289; 293; 296; 302
Matějka Karel, 226; 294
Matějka Kryštof, 331
Matějka Konstantin, 196
Matějka Matěj, 331
Matějka Pavel, 141
Matějka Václav, 18; 332
Matějková Anna, 201; 331; 360
Matějková Kateřina, 330
Matějková Marie, 331; 337; 357
Matis (Matys) Jakub, 348
Matis Jan, 9; 13; 18; 21; 22; 127; 142; 180; 332; 334; 344
Matis Jiřík, 332
Matis Josef, 18; 21; 22; 332; 352
Matis Martin, 314; 332
Matis Matěj, 9; 17; 332
Matys Josef, 187; 191; 192; 270
Matys Karel, 148
Matisová Alžběta, 22; 325; 348
Matisová Anna, 326; 324; 332; 352
Matisová Johana, 330
Matisová Kateřina, 332; 352
Matisová Lidmila, 332
Matisová Marie, 332
Matoušek (Matušek) Jan, 18; 22; 333; 344; 351
Matoušek Josef, 10; 12; 333
Matoušek Pavel, 48
Matoušková Alžběta, 333
Matoušková Anna, 333; 351
Matulová Alžběta, 318
Matys vit Matis
Mazierski, 240; 390
Meereis August, 148; 151; 263n; 390
Menke Gustav, 207
Mezlecký, 333
Míčan, 175; 269
Miestezki Matěj, 333
Michajlovka, 147; 235; 249; 262; 288; 292
Mikořice, 327
Miller (Müller), 7
Miller Friedrich Pavel, 118; 391
Miller Jan, 18; 333; 334; 353; 360
Miller Jiří, 18; 310; 313; 326; 334

Miller Josef, 7; 10; 18; 21; 307; 308; 332; 333; 334; 335; 344
Miller Matěj, 18; 22; 146; 334; 335; 350
Miller Pavel, 18; 45; 118; 143; 334; 335; 353
Miller Pavel Josef, 146
Miller Samuel, 10; 18; 21; 127; 335; 336
Miller Teofil, 159; 176; 180; 181; 184; 186; 192; 195n; 199; 212; 391; 406
Millerová Alžběta, 141; 308; 334
Millerová Amálie, 181; 236; 239; 241; 391
Millerová Anna, 333; 348; 353
Millerová Charlotta, 317; 333
Millerová Johana, 307
Millerová Marie, 71; 146; 307; 310; 333; 334; 341; 342; 343
Minke Bohumil, 109
Mirotín, 148
Miszkowska, 360
Miszkowska (Myszkowska) Adolfina, 66
Mělník, 235
Modl Johann August, 43n; 50; 51; 53; 66; 73
Mojžíš Jiří Daniel, 13nn; 23
Mojžišová Alžběta, 352
Mojžišova Anna, 318; 339
Mojžišová Dorota, 328
Moses Jan Teodor, 44nn; 52nn; 79; 80; 84; 87; 92; 120nn; 144; 258; 309; 391
Mosesová Anna, 58; 74; 247
Müller viz Miller
Münchhausen (Mnichus), 346
Mundil František, 9; 335; 336
Mundil Jan, 10; 17; 19; 21n; 335
Mundil Karel, 120
Mundil Matěj, 10; 17; 336
Mundil Václav, 17; 19; 21; 330; 336; 345
Münsterberg, 91; 306; 309; 352
Musil Josef, 18; 21; 335; 336; 343
Musil Tomáš, 336

Najman (Neuman)
Najman Jiří, 9; 18; 21; 329; 336; 337; 359
Najman Josef, 294
Najman Miloš, 202
Najman Pavel, 18; 223; 251; 295; 325; 336n; 359; 392
Najman Josef, 337; 359
Najmanová Alžběta, 309; 337
Najmanová Anna, 334; 337; 355
Najmanová Anna Rozina, 337
Najmanová Marie, 309
Nawrocki Konstantin, 118; 142
Naytken, 326
Nemojov, 312
Nesvarba Friedrich, 139
Neugebauer Jan, 77
Neuman Bedřich, 205
Neumannová Lidmila, 359
Nevečeřal, 148
Nevečeřal Jan, 124; 142; 170; 217; 233; 254; 258; 336; 337; 392
Nevečeřal Jaroslav, 194; 198; 203; 212; 214; 240nn; 282; 392; 406
Nevečeřal Karel, 180; 246
Nevečeřal Pavel, 246
Nevečeřal Rudolf, 174
Nevečeřal Václav, 337
Nevečeřalová Anna, 346; 348
Nevečeřalová Kateřina, 346
Nevečeřalová Marie, 322; 336; 343
Nevečeřalová Olga, 268
Nevečeřalová Vanda, 207
Němec Jan, 11; 19; 21; 91; 314; 316; 338; 355
Němec Karel, 141
Německá Čermná (Czermna), 362
Němeček Josef, 259
Němeček Karel, 9
Němečková Anna, 322; 323
Niedrich Gottlieb, 56
Nieszkowski Stanislav, 35; 37; 45; 48; 53; 58; 94; 128
Nimilovič, 191
Nocela, 41
Nosek Jan, 10; 18; 21n; 309; 338
Nosek Martin, 49; 330; 338
Nosková Charlotta, 325; 338
Nosková Johana, 338; 354
Nosková Marie, 325; 338; 349; 352; 355
Novák, 206
Novák Josef, 243; 338; 341
Novák Karel, 141; 339
Novák Karel Leopold, 254
Novák Kristian, 345
Novák Martin, 329; 338
Novák Vilém, 187; 213; 235; 254
Nováková Kateřina, 311; 324; 329
Nováková Marie, 316; 324; 339; 341; 345
Nováková Marie Ludvíka, 338
Nowa Wola, 102; 139
Novotný Adolf, 236

Oberbaum, 164
Obstoj, 363
Ochmanowski Jan, 32
Olszyński, 280
Ondra František, 165; 266; 392
Ondra Karel, 260; 393
Opočno, 316
Ostrzeszów, 209

Pařízek Jiří, 339; 359
Papež Matěj, 316
Pařízek Jiří, 19
Paschalis-Ochedowski Władisław, 245; 393
Patoky, 328
Pavlík Jan, 139
Pavlík Karel, 18; 21n; 318; 339
Pavlík Petr, 339
Pavlíková Anna, 339; 361
Pech, 363
Pech Jan, 339
Pech Pavel, 339
Pech Václav, 307; 314; 321; 339
Pecháček, 363
Pecháček Jan, 139, 143
Pechová Anna, 339
Pejga, 363
Pejga Matěj, 141
Penč u Střelína (Pęcz), 359
Petrák, 150; 363
Petrák Miloš, 193
Petrák Vilém, 193
Petráková Anna Marie Kateřina, 338
Petráková Dorota, 350
Petronelów, 97; 100
Petrová Johana, 336
Petrovice (Petersgrätz, Piotrówka) 142
Petrozelín Alexander, 6n; 10; 12; 17; 19; 21; 32; 40; 140; 340
Petrozelínová Žofie, 340
Piasecki Alexander, 181; 209; 233nn; 393
Pila, 163
Piotrków, 94; 97; 98; 99; 153
Podivínová Johana, 18; 340
Poděbrady (Góscięcice), 10; 306
Podhajce, 143
Podracká Marie, 344
Podracká Rozálie, 343
Podracký Jan, 340
Podracký Josef, 18; 340; 342; 354
Podracký Vilém, 259; 264
Pohořelce, 143
Pojman Josef, 114n; 141; 393
Pojman Matěj, 18; 325; 340
Poláček Jan, 10; 12; 18; 21n; 308; 319; 341; 354
Poláček Josef, 18; 21; 309; 341; 359
Poláček Prokop, 341
Poláčková Anna, 323; 340; 348
Poláčková Johana, 337
Poláčková Marie, 335; 354
Porter John, 276
Pospíšil, 101; 148; 151; 258
Pospíšil Adolf, 201; 210; 253
Pospíšil Emil, 191; 221; 230; 253; 394
Pospíšil Friedrich, 117; 121; 141
Pospíšil Jan, 9; 10; 12; 18; 139; 261nn; 265; 320; 323; 327; 338; 341; 350; 394
Pospíšil Jiří, 16; 18; 24; 135n; 141; 191; 342
Pospíšil Josef, 191; 200; 220; 276
Pospíšil Julian, 200
Pospíšil Karel, 125; 137; 138; 143; 153; 154; 160; 169; 178; 250; 257; 395
Pospíšil Matěj, 93; 334
Pospíšil Pavel, 18; 21; 122; 326; 341; 342
Pospíšil Samuel, 257
Pospíšil Vilém, 200

Pospíšil Vladimír, 178; 203; 243; 278; 395
Pospíšilová Žofie, 323
Pospíšilová Anna, 323; 327; 336; 342; 355
Pospíšilová Kateřina, 349
Pospíšilová Marie, 319; 320; 321
Pospíšilová Rozina, 320
Požděnice (Pożdżenice), 67; 76; 87; 111; 116n; 122; 128; 135; 136; 141; 192; 194; 205; 208; 236; 244; 246; 249; 253; 257; 259; 263; 264; 268; 281; 313
Pražák Jiří, 332
Praha, 269
Praszka, 184; 188
Pražáková Johana, 354
Pražáková Marie, 332
Probošt Jiří, 18; 21; 326; 340; 342
Procházka Bohumil, 147; 155; 223; 272; 274nn; 295; 395
Procházka Jakub, 335
Procházka Jiří, 319
Procházka Karel, 141; 155; 275
Procházková Anna, 319; 335
Procházková Rozálie, 343
Provazník Friedrich, 9; 12; 13; 18; 21n; 83; 343
Provazník Jan, 328
Provazník Josef, 187
Provazník Pavel, 343
Provazníková Alžběta, 328
Provazníková Marie, 343; 348; 349
Prudký František, 141
Pruszak, 281
Pujman, 258
Pytlíček Bartoloměj, 343; 344
Pytlíček Jan, 18; 22; 343; 344
Pytlíček Jiří, 13; 18; 21; 334; 343n
Pytlíček Karel, 344
Pytlíček Matěj, 344
Pytlíček Václav, 7; 9; 18; 21n; 312; 344
Pytlíčková Alžběta, 321; 334; 344; 348
Pytlíčková Anna, 312; 332; 334; 344
Pytlíčková Kateřina, 336
Pytlíčková Marie, 344; 353; 359

Radechovský, 168; 169; 170; 172; 198; 207; 218nn; 248; 250; 255; 277; 298; 303; 395
Radgošť (Radgoszcz), 188; 192
Radimerský Josef, 18; 344
Radiměrský Karel, 118; 395
Rajf, 363
Rajf Friedrich Wilhelm, 140
Rajf Josef, 140
Rajf Pavel, 235
Rajfová Marie, 140
Rajn Jan, 18; 21; 344; 351
Rajnová Anna, 350
Ranš Karel, 198
Ranšová Miloslava, 275
Recław Pavel, 183
Rejchrt, 137
Rejchrt Friedrich, 259; 328; 345
Rejchrt Gottlieb, 127; 143
Rejchrt Jan, 18; 21; 117; 127; 143; 285
Rejchrt Jan Friedrich, 27
Rejchrt Jiří, 18; 21; 330; 336; 345
Rejchrt Karel, 116; 123; 183; 189; 396
Rejchrt Konstantin, 179; 276
Rejchrt Ludvík, 179; 183; 276
Rejchrt Mikuláš, 345
Rejchrt Pavel, 179; 259
Rejchrt Vilém, 114; 123; 396
Rejchrtová Anna, 330
Rejchrtová Karolina, 287
Rejchrtová Rozálie, 343
Rejchrtová Žofie, 259
Rejzek Jan, 335
Rejzková Alžběta, 314; 329; 336
Rejzková Marie, 310; 362
Ribicki Stanislav, 35
Richter Jan David, 13
Ritter, 281
Roesler Samuel, 66
Rogala, 49
Romanovski, 96
Rosbach, 188
Rosenberg, 188
Rosenblum David, 132
Rosensaft, 188
Rot, 188
Rożycki Ondřej, 27n
Rüdiger Friedrich, 32
Rudziński, 43
Russocki Stanislav, 65
Rutke Edmund, 217
Rutkeová Władisława, 169
Rychecký, 148
Rychecký Josef, 253
Rychecký Samuel, 110; 111; 115; 396
Rychetská Marie, 319
Rychlewski, 170
Rychnov, 310

Sacken (Lubienie, Lubín), 5; 10; 17; 18; 21; 83; 97; 306; 310; 312; 314; 318; 324; 329; 330; 331; 332; 339; 344; 346; 347; 352; 354; 361; 362
Sadowski Abraam, 49
Seidel, 360
Seifert Augustin, 155
Semadeni Władisław, 81; 215; 232
Semerád Tomáš, 120
Serb, 207
Sereje, 66; 76; 78
Scholz (Scholtz) Jan Jakub, 29; 30; 35; 37; 44; 48; 74; 92
Schröder, 34
Schwarz Gustav Ludvík, 98
Sielec, 27; 29; 45; 46; 52; 65
Sieradz, 92; 99
Sítař Theodor, 269; 396
Skierski, 46
Skierski Ondřej, 27n; 65
Skierski Samuel, 28
Skierski Stefan, 152; 215nn; 229; 233; 243; 244; 396
Skotnicki Josef, 32
Skotnická Dorota, 354
Skrovný Jan, 141
Sláma Jan, 9; 15; 18; 21n; 49; 139; 179; 328; 346
Sláma Jan Ondřej, 18; 345
Sláma Josef, 48; 64; 86; 117; 127; 179; 276
Sláma Karel, 49; 117; 122; 139; 179; 396
Sláma Kristian, 10; 19; 21; 346
Sláma Ondřej, 345
Sláma Václav, 183
Sláma Pavel, 127
Slámová Alžběta, 64
Slámová Anna, 348
Slámová Kateřina, 346
Slámová Marie, 325; 345
Slavík Jan Friedrich, 18; 135; 342; 346
Slavíková Anna, 342
Slavětín, 362
Slezáková Anna Marie, 357
Smeková Marie, 320
Smetana, 331
Smetana Jakub, 18; 21; 312; 346
Smetana Jan, 49; 224; 237; 347
Smetana Josef, 13; 18; 21; 319; 347
Smetana Karel, 49; 229; 312; 328; 347
Smetana Samuel, 18; 309; 316; 346; 347
Smetanová Anežka, 187; 193; 213
Smetanová Anna, 312; 318; 346; 352
Smetanová Marie, 314
Smolinská Marie, 328
Smoliński Matěj, 339
Smolný Bohumil, 141
Solničková Anna, 223
Sonntag Christoph, 19; 317; 347
Sonntagová Apolina, 313
Sophienthal (Zofiówka), 5; 7; 9; 10; 17; 18; 20; 83; 306; 316; 328; 334; 338; 357; 359
Souček Josef, 230; 233
Spangenberg August Gottlieb, 69
Spleszyński Josef, 104
Sromotka, 38; 49; 51
Sromotka Josef, 51
Standera Štěpán, 322
Standerová Dorota, 339
Stára Jan, 18; 21; 22; 24; 200; 347
Stára Vilém, 201
Stefański, 189
Stehlík František, 348
Stehlík Jakub, 314; 345; 348
Stehlík Jan, 10; 18; 21n;127; 348; 349
Stehlík Matěj, 13; 140
Stehlík Pavel, 18; 319; 348
Stehlík Vilém, 125

Stehlíková Alžběta, 308; 314; 348; 355
Stehlíková Anna, 326; 345; 348
Stehlíková Kateřina, 337; 344
Stehlíková Marie, 311; 324; 348
Stejskal Jakub, 18; 331; 349
Stejskal Jan, 349
Stejskal Josef, 349; 352
Stejskalová Kateřina, 349
Stejskalová Marie, 330
Stejskalová Tereza, 308
Stelcman František, 353
Storm Šalamoun, 48
Stroužné (Pstrążna), 75
Střelcová Anna, 349
Střelcová Rozina, 140
Střelec František, 127
Střelec Jan, 349
Střelec Josef, 127; 349
Střelec Karel, 267; 268; 269; 271; 396
Střelec Martin, 349
Střelec Samuel, 140
Stříbrná Marie, 362
Stříbrný Jakub, 362
Stříbrný Pavel, 342
Stránek Josef, 348
Stranovská Charlotta, 353
Stranovská Johana, 340
Strnad Matěj, 343; 349
Strnadová Alžběta, 327
Suchdol, 174
Suchet, 164
Sulejovice, 174
Sunnitz, 29
Světnička František, 18; 21; 24; 33; 43; 317; 320; 350; 354
Světnička Josef, 127
Svoboda, 148
Svoboda František, 328; 346
Svoboda Friedrich, 18; 21; 128; 341
Svoboda Gabriel, 127; 322; 350
Svoboda Jan, 351
Svoboda Jan Gottfried, 350
Svoboda Josef, 127; 184; 276
Svoboda Karel, 205; 259
Svoboda Matěj, 35; 350; 351
Svoboda Pavel, 161
Svoboda Václav, 309; 347
Svoboda Vilém, 122
Svobodová Anna Rozina, 309; 316
Svobodová Dorota, 22; 309; 315; 324; 350
Svobodová Marie, 328; 351
Svobodová Ráchel, 350; 357
Svobodová Rozina, 347
Svobodzińská Marie, 332
Swobodźiński, 41
Szczerców, 188
Szczusek Jan, 124
Szefer Adolf, 74; 80n
Szeferová Eva, 70
Szkop Zew Wolf, 188n
Szkudlarek Karol, 125
Szolc Josef, 35
Sztorm, 49

Šára Bohumil, 19; 22; 325; 351; 352
Šára Jan, 19; 328; 351; 352
Šára Josef, 49; 351; 352; 356
Šára Kristian, 48; 49; 62; 71; 85; 333; 351; 352
Šára Ondřej, 10; 19; 21n; 326; 330; 351; 352
Šára Samuel, 65
Šára Pavel, 352
Šárová, 344
Šárová Johana, 66
Šárová Kateřina, 312
Šárová Marie, 326; 352
Šebesta Friedrich, 139
Šebesta Šimon, 352
Šebesta Václav, 19; 22; 311; 316; 332; 352
Šebestová Anna, 349
Šebestová Johana, 316
Šebestová Rozálie, 350
Šedý Rudolf, 219
Šikora Hugo, 75nn; 105nn; 133; 258; 396
Šikora Petr, 23; 26; 75
Šimon Josef, 18; 21n; 332; 352
Šimonová, 349
Šindelář Matěj, 351
Šindelářová Marie, 351
Škodová Viktorie, 310
Škop (Szkop), 164
Šlot, 133
Špringl, 170
Špringl Jan, 269; 353
Špringl Josef, 276
Špringl Karel, 148
Špringl Kristian, 18; 333; 353
Špringl Vilém, 153
Šrajber (Šrajbr), 148; 363
Šrajber Jan, 140
Šrajber Jiří, 100; 139
Šrajber Josef, 101; 140
Šrajber Kristian, 9; 127
Šrajber Pavel, 139; 140
Šrajber Vilém, 201
Šrajbrová Anna, 101
Šťástek Jan, 124; 140; 322; 353
Šťástek Ludvík, 143
Šťástková Anna, 322
Štěřík Jakub, 18; 21; 22; 38; 335; 353
Štěříková Josefa, 325
Štěpán David, 359
Štěpánová Anna, 338
Štěpánová Dorota, 345
Štětina Aron, 14; 15
Štětina Jakub Theofil, 14n; 27
Štětina Jan Ondřej, 14
Štránek Karel, 201
Šulc Antonín, 354
Šulitka František, 332
Šulitka Jan, 18; 354
Šulitka Martin, 10; 16; 18; 21; 24; 83; 135; 338; 354
Šulitka Václav, 353; 359
Šulitka Samuel, 141
Šulitková Alžběta, 359
Šulitková Anna, 333; 335; 354
Šulitková Dorota, 354
Šulitková Ludmila, 353
Šulitková Marie, 332; 335
Šulitková Veronika, 338
Švejdar Jakub, 354
Švejdar Jan, 18; 317; 350; 354
Švejdar Josef, 325; 330; 331; 338; 355
Švejdar Matěj, 127; 354; 355
Švejdarová Anna, 325; 331; 332
Švejdarová Marie, 330; 338
Świątlowski, 164
Švorc Jiří, 345
Švorcová Anna, 345
Świdziński Josef, 6; 10nn; 32; 35; 38n

Tajtlbaum, 164
Taraba, 363
Taraba Karel, 259
Tarabová Marie, 58
Tardy Heřman, 80; 104
Taufmann, 114
Těšín, 209
Thiel Jan, 355
Tichý Jakub, 18; 21; 355
Tichý Jan, 19; 314; 316; 355
Tłuczek, 208
Tomek Josef, 359; 360
Tomeš Daniel, 115
Tomeš Jan, 18; 32; 33; 42; 65; 83; 86; 217; 220; 342; 355
Tomeš Jan Matěj, 134; 165; 175; 178; 182; 208; 209; 221; 229nn; 250n; 267; 397
Tomeš Josef, 107; 200
Tomeš Karel, 140
Tomeš Pavel, 122; 141; 276; 355
Tomeš Štěpán, 355
Tomešová Charlotta, 333
Tomková Anna, 314
Tomková Kateřina, 360
Tomková Marie, 347; 359
Tossio Tomáš Kacper, 218; 225; 397
Tranda Zdzisław, 245; 397
Trubáček František, 355
Třebechovice, 342
Truderung, 264; 265
Tuček, 148
Tuček Jan, 259; 262; 327
Tuček Jiří, 362
Tuček Josef Teofil, 271; 397
Tuček Otto, 267
Tuček Pavel, 142; 268
Tuček Samuel, 117; 141
Tuček Teofil, 200
Tuček Vilém, 200; 264; 265; 397
Tučková Marie, 362
Tučková Alžběta, 327
Tvrdý Jan, 140
Tvrdý Josef, 355
Tvrdý Vilém, 200

Unger Jan, 140
Urban, 160
Urbánek František, 276
Utíkal Karel, 104
Utíkal Traugott, 253
Utrata, 324

Vacek Jan, 10; 19; 21; 127; 356; 359
Vacek Martin, 356
Vacková Charlotta, 347
Vacková Marie, 329
Vacková Rozina, 349
Valta, 148; 150
Valta Jakub, 18; 22; 307; 313; 318; 356
Valta Jan, 10; 18; 21; 205; 309; 331; 356; 357
Valta Jiří, 357
Valta Josef, 205
Valta Konstantin, 200
Valta Matěj, 49; 350; 357
Valta Šebastian, 18; 21; 357
Valtová Anna, 309; 311
Valtová Dorota, 351; 356
Valtová Marie, 324; 326; 356
Valtová Ráchel, 350
Varšava, 46; 97; 127
Velké Tursko, 65; 143
Veselovská Anna, 309; 322; 341; 359
Veselovská Mariana, 322; 358
Veselovská Marie, 339; 356; 359
Veselovský, 50; 148
Veselovský Bohumil (Gottlieb), 10; 18; 21; 320; 351; 357; 359
Veselovský Jan, 10; 12; 18; 20; 21; 65; 83; 127; 311n; 315; 322; 358; 359
Veselovský Jiří, 18; 21; 26; 315; 358; 359
Veselovský Karel, 243; 398
Veselovský Mikuláš, 10; 18; 20; 21; 309; 356; 357; 358; 359
Veselovský Václav, 10; 18; 49; 358
Veselovský Václav Josef, 359
Veselovský Vilém, 213
Veverka Jan, 18; 22; 312; 313; 336; 344; 337; 359
Veverka Josef, 360
Veverka Martin, 359
Veverková Alžběta, 313; 359
Veverková Anna, 330; 338; 342; 355
Veverková Johana, 328; 359
Veverková Johana Žofie, 312
Veverková Kateřina, 337; 359
Veverková Lidmila, 359
Veverková Marie, 339; 359
Větvičková Anna, 319
Vídeň, 314
Vichek, 111; 112; 207
Vichek Friedrich, 119; 217; 221; 249n; 253; 398
Vikýřovice, 174
Vojnovský, 278
Volanský Josef, 261
Volanský Vilém, 268; 398
Vondráček, 148
Vondráček Jakub, 330
Vorlíček Matěj, 18; 22; 360
Vrána Gottfried, 10; 19; 21; 333; 360

Wagner Jiří, 19; 21n; 360
Walická, 170
Walter Gottfried, 19; 22; 360
Walter (Valter) Josef, 192
Walter Kristian, 19; 22; 314; 360
Welke, 163
Weber Karel, 360
Wencl Erdmann, 308
Wenclová Marie, 308
Wendtland Ondřej, 113
Wenske, 267
Weronika, 97; 100; 139; 226
Weszke Bohuslav, 108
Wielun, 184; 188
Wieruszowski Icek, 49
Wingralová Marie, 356
Winkler Jan, 356
Winklerová Marie, 356
Wolf Josef, 49
Wolski, 150

Zábřeh, 173
Zaidl Jan, 19; 22; 360; 361
Zaidl Josef, 19; 22; 360; 361
Zaidlová Kateřina, 311
Zákravská Dorota, 22
Zduńska Wola, 72; 143; 307; 347
Zelůvek, 87; 236; 246
Ziguška Jan, 13; 18; 20; 21; 22; 361
Ziguška Karel, 18; 361
Ziguška Vilém, 202
Zigušková Kateřina, 361
Zille Jan, 29; 35
Zounar Jan, 18; 21; 86; 117; 139; 216; 273; 276; 285; 361; 362
Zounar Jiří, 18; 21; 47; 310; 361; 362
Zounar Josef, 18; 139; 309; 361; 362
Zounar Karel, 117; 133; 143
Zounar (Zaunar) Ludvík, 233; 398
Zounar Matěj, 13; 18; 21n; 309; 310; 361; 362
Zounar Václav, 18; 21; 32; 33; 42; 83; 135; 361; 362; 363
Zounar Vilém, 273
Zounarová Anna, 311
Zounarová Anna Marie, 336
Zounarová Karešina, 315
Zounarová Marie, 141; 362
Zych Zygmunt, 280
Zytová Alžběta, 338

Žak, 152
Žitava, 350
Žižka Jan, 235
Żychlin (Żychlin), 29; 65; 74; 215
Żyrardów (Żyradov), 71; 116; 130; 216; 272

Resümee

Die gewaltsame Rekatholisierung der Bevölkerung in Böhmen und Mähren, die bald nach der Schlacht am Weißen Berge am 8. November 1620 ansetzte und bis zur Inkraftsetzung des Toleranzpatents im Oktober 1781 andauerte, zwang bis zuletzt viele Bewohner dieser Länder zur Emigration, denn wer nur eine Bibel besaß, wurde schon als Verbrecher verfolgt. Während des ersten Schlesischen Krieges im Jahre 1742 hatten sich 2000 tschechische Emigranten im schlesischen Münsterberg versammelt, die dann sieben Jahre später die ersten böhmischen Exulantenkolonien in Hussinetz bei Strehlen und in Friedrichstabor bei Wartenberg gründeten. In Sachsen fanden die Exulanten Mitte des 18. Jh. nicht mehr genügend Toleranz und Berlin war zu weit. Schlesien wirkte wegen der leicht überwindbaren Entfernung besonders anziehend. Allerdings waren die Lebensbedingungen in Schlesien für die Exulanten sehr hart, deswegen entschieden sich viele von ihnen letzten Endes doch für den weiteren Weg nach Brandenburg, wo zur gleichen Zeit auch mehrere Exulantenkolonien gegründet wurden. In Schlesien entstand im Jahre 1752 eine weitere große Kolonie in Friedrichsgrätz bei Oppeln. Nach einiger Zeit zwang fehlender Boden in den drei ersten böhmischen Kolonien die heranwachsenden Söhne der Kolonisten und die später angekommenen Exulanten, das zu ihrer Ernährung benötigte Land anderswo zu suchen. Es hatten sich weitere größere und kleinere Exulantenkolonien in Schlesien gebildet, die allerdings ohne Prediger bleiben mußten, weshalb sie sehr unglücklich waren. Sie ernährten sich größtenteils von der Landwirtschaft und dazu verdienten sie einiges noch mit Spinnen und Weben.

Mitte November 1802 besuchte die böhmische Kolonie Tschermin bei Friedrichstabor an der polnischen Grenze Alexander Petrozelin (ein Sproß aus einer älteren Exulantenfamilie, die schon mehr als hundert Jahre in Polen lebte) und erzählte den Tschechen von dem Gut Zelów in Polen, das gerade günstig zum Verkauf angeboten wurde. Da nach der zweiten und dritten Teilung Polens Zelów im preußischen Herrschaftsgebiet lag, zögerten einige Männer von Tschermin und Friedrichstabor nicht. Sie hatten das Gut besehen und auch in den anderen Exulantenkolonien nachgefragt, wer an der Gründung einer neuen Kolonie interessiert wäre, und dann beauftragten sie den erfahrenen Alexander Petrozelin mit der Abwicklung des Kaufes. Am 21. Dezember 1802 wurde der Kaufvertrag unterschrieben.

Der Besitzer des Gutes Josef Świdziński siedelte seine Untertanen um, die das Gut in Zelów bisher bewirtschaftet hatten, und im Februar 1803 kamen schon die ersten tschechischen Kolonisten. Unter den ersten ca. 65 Kolonisten waren noch mindestens zwölf wirkliche Exulanten, die einige Jahrzehnte zuvor um ihres Glaubens willen die Heimat in Böhmen verlassen mußten. Acht weitere Kolonisten waren zwar in Böhmen geboren, stießen aber schon nach dem Jahr 1781 (Toleranzpatent) zu den Exulanten. Sie heirateten in die Exulantenkolonien ein, ähnlich wie auch ein Pole und zwei Deutsche, die ebenfalls zu den Gründern der Kolonie zählten. Die meisten Kolonisten waren Söhne, Töchter und Enkelkinder der Exulanten. Die Familien kamen aus mehreren schlesischen Exulantenkolonien zusammen, vor allem aber aus denen, die ohne Prediger geblieben waren. Sie kamen vor allem in der Hoffnung, daß es ihnen gelingen würde, in einer größeren Kolonie auch einen Prediger zu bekommen.

Das Land in Zelów wurde in 54 Teile vermessen. Ein Anteil war für die Kirche und Prediger bestimmt, das übrige Land wurde unter die Beteiligten verteilt. Diese Anteile wurden aus finanziellen Gründen bei Bedarf weiter aufgeteilt. Im Jahre 1813 gab es schon 104 Kolonisten. Einige Anteile teilten sich bis zu vier Familien. Die Kolonisten waren verschuldet, der Boden war nicht besonders fruchtbar.

Nach den napoleonischen Kriegen fiel der größte Teil von Polen und damit auch Zelów unter die Herrschaft des russischen Zaren. Die Tschechen in Zelów lebten sich trotz großer Armut gut ein. Neben der Landwirtschaft beschäftigten sie sich, so wie sie es in Schlesien gewöhnt waren, auch noch mit Spinnen und Weben. Jüdische Händler entdeckten bald die gute Qualität der Stoffe, die in Zelów hergestellt wurden, vermittelten ihren Absatz und brachten nach Zelów Baumwolle und Wolle zur Verarbeitung. Die Juden ließen sich als Mieter in den tschechischen Häusern nieder. Ihre rasch steigende Zahl störte allerdings das gewohnte Bild einer religiös einheitlichen Exulantengemeinde.

Inzwischen gelang es den Tschechen in Zelów einen Prediger zu bekommen und im Jahre 1825 konnten sie auch eine ansehnliche Kirche einweihen. Die Exulanten hielten sich an eine eigenständige böhmische Reformationstradition und nannten sich "Böhmische Brüder", obwohl sie die alte Brüderunität nur aus Erzählungen und einigen wenigen Büchern kannten. Die Zelower Kolonisten ließen sich sogar im Grundbuch als "Böhmische Brüder" eintragen. Durch die Prediger, die sich die Exulanten in Schlesien gewählt hatten, wurden sie der evangelisch reformierten Kirche zugeordnet. In Zelów hatten sie am

Anfang mit den Predigern wenig Glück. Der erste, ein Slowake, kam aus Mähren, nachdem er dort wie auch in Ungarn seines ärgerniserregenden Lebens gescheitert war. In Zelów starb er bald. Der zweite Pfarrer, ein Pole, war ein Alkoholiker und mußte suspendiert werden. Sein Nachfolger, Pfarrer Jan Theodor Moses, war zwar väterlicherseits ein Nachkomme böhmischer Exulanten, aber er bekannte sich nicht gerne dazu. Er wurde in Polen geboren und war ein polnischer Patriot. Nach den etwas schwierigeren Anfängen diente er jedoch in Zelów vierzig Jahre lang und prägte die Entwicklung in der kirchlichen aber auch in der politischen Gemeinde. Seine Bemühungen, die Juden aus dem Dorf zu verweisen, waren allerdings vergeblich. Noch zu seinen Lebzeiten gelang es den ersten Juden in Zelów sogar das Land zu erwerben.

Ende des 19. Jahrhunderts war Zelów ein industriell geprägtes Dorf, in dem friedlich nebeneinander Tschechen, Juden, Polen und Deutsche lebten. Die Tschechen waren allerdings in der Überzahl und allein dadurch bestimmten sie auch die Gemeindeverwaltung.

Die Grundstücke waren bald vollkommen zergliedert, aber die Bewohner fanden ihre Ernährung in der Heimarbeit für die Textilindustrie. Die, die sich von der Landwirtschaft ernähren wollten, nutzten gute Gelegenheiten zur Pachtung des Ackerlandes im Wolynien und in der Ukraine. Viele tschechische Familien zogen dahin, andere aber bevorzugten neue Angebote in den Textilfabriken der schnell wachsenden Industriestädte, besonders in der nahegelegenen Stadt Łodź. Auch in Zelów wurden nach der Jahrhundertwende Fabriken gebaut.

Die evangelisch reformierte Kirchengemeinde, die am Anfang identisch mit der politischen Gemeinde war, behielt trotz der veränderten Verhältnisse einen großen Einfluß im Dorf. Neben der evangelisch reformierten Gemeinde etablierte sich in den siebziger und achtziger Jahren des 19. Jh. auch eine tschechische Baptistengemeinde und im ersten Jahrzehnt des 20. Jh. auch noch eine freie reformierte Gemeinde. Die im Dorf lebenden polnischen Katholiken strebten die Errichtung einer eigenen Pfarrei an, stießen jedoch auf Widerstand der Evangelischen, die als Gründer des Dorfes die evangelische Prägung erhalten wollten. Erst im Jahre 1916 wurde eine katholische Kapelle errichtet. Die Juden dagegen erreichten schon im Jahre 1878 die Gründung eines eigenen Friedhofes und am Anfang des 20. Jh. auch die Errichtung einer eigenen Schule.

Die Ausrufung der Polnischen Republik im Jahre 1918 bescherte Zelów einige Turbulenzen. Die begeisterten polnischen Patrioten fühlten sich berechtigt nun endlich ihre eigenen Forderungen in den Vordergrund zu stellen und auch die Gemeindeverwaltung zu übernehmen. Die Tschechen waren jedoch immer noch in der Überzahl und bei den Wahlen erreichten sie die besseren Ergebnisse. Es kam zu nationalistischen Reibereien. Der tschechische Pfarrer wurde aus Polen ausgewiesen und auch den Nachkommen der tschechischen Exulanten wurde von den polnischen Nationalisten öfters unmißverständlich angedeutet, sie sollen dorthin ziehen, wo ihre Vorfahren herkamen. Viele Tschechen haben sich darum auch sehr bemüht, in die Tschechoslowakei reemigrieren zu können, jedoch in der Tschechoslowakei waren sie nicht besonders willkommen. Es gelang nur ca. 40 vermögenderen Familien zu reemigrieren. In der folgenden notvollen Zeit suchten dann mehrere tschechische Familien aus Zelów die Arbeit in Westeuropa und in Amerika.

Kaum haben sich die Verhältnisse in Zelów wieder beruhigt, die Fabriken fingen an zu arbeiten und neue wurden gebaut, da brach der Zweite Weltkrieg aus. Die deutschen Okkupanten trieben einen Keil zwischen die Nationen, indem sie die nichtpolnischen Nationalitäten (selbstverständlich mit Ausnahme von Juden) leicht privilegierten, was sich weniger während des Krieges mehr aber nach dem Krieg auswirkte. Die Tschechen wurden nach dem Krieg wegen ihrer Privilegien als Kollaborateure behandelt. Der polnische Nationalismus in Zelów wurde so belebt, daß die Tschechen nicht nur um ihr Hab und Gut, sondern auch um ihr Leben bangen mußten. Massive Repressalien gegen die Tschechen dauerten bis November 1945. Erst dann griffen die obersten Staatsbehörden ein, aber inzwischen waren die meisten Tschechen aus Zelów Hals über Kopf in die Tschechoslowakei geflüchtet - reemigriert. In der Tschechoslowakei gab es zwar infolge der Vertreibung der Deutschen aus dem Sudetenland genug Platz für die Reemigranten, jedoch die Konfrontation mit der Not der vertriebenen deutschen Bevölkerung wurde für mehrere Zelower Familien zum Anlaß, nach der allmählichen Beruhigung der Verhältnisse in Polen wieder nach Zelów zurückzukehren.

Vorliegendes Buch verfolgt die Zelower Geschichte nur bis zur Reemigration der Nachkommen der böhmischen Exulanten in die Tschechoslowakei nach dem zweiten Weltkrieg. Der Bearbeitung dieser

Geschichte liegt vor allem das Quellenmaterial des Pfarrarchivs der evangelisch reformierten Kirchengemeinde zugrunde.

Das Dorf Zelów, das 1957 zur Stadt erhoben wurde, hat sich nach 1945 grundlegend verändert. 90 % der tschechischen Bevölkerung aus Zelów und Umgebung (ca. 4000 an der Zahl) reemigrierte, mehr als 3000 Zelower Juden wurden durch die deutschen Nazis ausgerottet und viele Zelówer Deutschen ergriffen nach dem Krieg die Flucht. Die leerstehenden Häuser wurden durch Polen besetzt, meistens von solchen, die infolge der neu gezogenen Grenze im Osten Polens ihre Heime auch verloren hatten.

Die Reste der Nachkommen der böhmischen Exulanten in Zelów (ca. 500 an der Zahl) versammeln sich bis heute in ihrer beeindruckend schönen Kirche. In der politischen Gemeinde, die ihre Vorfahren gegründet haben, sind sie jedoch eine kleine Minderheit geworden. Die jüngsten Generationen streben verständlicherweise nach einer vollen Integration, aber bisher bewahren sie dabei auch noch ihre ehrwürdige Exulantentradition.

Zu den neueren Initiativen der Exulantennachkommen in Zelów gehört die Gründung eines Museums. Das "Museum in Zelów - Dokumentationszentrum zur Geschichte der Böhmischen Brüder und der evangelisch-reformierten Kirche in Polen" verfügt auf dem Dachboden der reformierten Kirche (unter den restaurierten 200 Jahre alten Balken) über eine schöne Ausstellungsfläche. Die bisher veranstalteten Ausstellungen fanden ein reges Interesse.

Die gastfreundliche evangelisch reformierte Kirchengemeinde in Zelów besitzt ein geräumiges Gemeindehaus ("Das Haus der Begegnung"), in dem verschiedene übergemeindliche und ökumenische Konferenzen und Jugendtreffs stattfinden. Das Haus bietet Übernachtungsmöglichkeiten für Jugendgruppen und auch für sonstige in Zelów immer willkommene Gäste aus dem In- und Ausland. Zur Verfügung stehen einige gemütlich eingerichtete Gästezimmer.

Další informace o autorce a jejích dalších publikacích

Edita Štěříková

Edita Štěříková, roz. Blažková (* 28. prosince 1937 Uljanik, Království Jugoslávie, dnes Chorvatsko), je česká evangelická historička zabývající se problematikou exilu a pobělohorských exulantů, emeritní archivářka Evangelické církve hesensko-nasavské. V roce 2003 jí byla udělena Evangelickou teologickou fakultou UK Medaile J. A. Komenského. Je čestnou členkou spolku Exulant, který ji v roce 2017 rovněž udělil cenu Jana Amose Komenského Orbis terrarum. Je čestnou členkou evangelického reformovaného sboru v Zelově. Od roku 1969 žije v Německu. Jejím manželem byl Otto Štěřík (1933–2019).

Odborné vzdělání, zaměstnání, badatelská činnost
V letech 1955–1960 vystudovala obor české dějiny a archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po ukončení studia jí bylo upíráno zákonné právo na práci nejen v oboru, ale i mimo obor – včetně práce manuální. V roce 1969 emigrovala s manželem Otto Štěříkem a dvěma dětmi do Německa. Ve Frankfurtu nad Mohanem pracovala v letech 1970–1972 pro Frankfurtskou historickou komisi (Frankfurter Historische Komission) v městském archivu a v letech 1972 až 1998 byla archivářkou v Ústředním archivu evangelické církve hesensko-nasavské. Zabývala se zde především hesensko-nasavskými církevními dějinami od nejstarší doby až do 20. století. Po roce 1990 obnovila Edita Štěříková své přerušené studium dějin české náboženské emigrace a výsledky své badatelské práce publikovala v České republice, Polsku i Německu v několika jazycích. Podklady a prameny, jimiž jsou mimo jiné i mnohé egodokumenty, hledala v archivech v Nizozemsku, Švýcarsku, Německu, Rakousku, Polsku, České i Slovenské republice. Téměř na všech cestách ji doprovázel manžel a byl jí velikou oporou.

Knihy publikované v Česku
Z nouze o spaseni. Česká emigrace v 18. století do Pruského Slezska, 1992
Země otců. Z historie a vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů, 1995, 2005. ISBN 80-7017-018-2
Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století, 1999. ISBN 80-7017-253-3
Pozvání do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku, 2001. ISBN 80-7017-553-2
Zelów. Česká exulantská obec v Polsku, 2002, 2010. ISBN 80-7017-793-4
Exulantská útočiště v Lužici a Sasku, 2004.[8] ISBN 80-7017-008-5
Stručně o pobělohorských exulantech, 2004. ISBN 80-7017-022-0
Exulantský kazatel. Biografická novela o Václavu Blanickém (1720–1774), zakladateli exulantských kolonií v pruském Slezsku, 2007. ISBN 978-80-7017-063-2
Jak potůček v jezeře. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století, 2009. ISBN 978-80-7017-112-7
Christian David: 1692–1751. Ze života moravského exulanta, zakladatele exulantské obce Herrnhutu v Horní Lužici a spoluzakladatele obnovené Jednoty bratrské, 2012. ISBN 978-80-904732-1-8
Matouš Stach: 1711–1787. Moravský misionář v Grónsku, exulant z Mankovic, 2012. ISBN 978-80-86849-81-2
Moravské exulantky v obnovené Jednotě bratrské v 18. století. Obrazy ze života, 2014. ISBN 978-80-7017-210-0

Více sluší poslouchati Boha než lidí. Několik životních příběhů, úvahy o konfesionalizaci a době mezi dvěma výročími. 600. výročí upálení mistra Jana Husa. 70. výročí reemigrace potomků českých exulantů, 2015. ISBN 978-80-7017-220-9
O kolonistech v exulantské kolonii Friedrichův Hradec v pruském Slezsku, 2017. ISBN 978-80-7017-245-2
Jan Jeník: 1748–1827. Český kazatel v Berlíně, 2018. ISBN 978-80-7017-247-6
Johann Böhner: 1710–1785. Moravský exulant, misionář mezi indiány a černými otroky. Vydal Exulant (spolek) v Praze, 2021. ISBN 978-80-9053-18-5-7
Exulantské Vánoce a Velikonoce. Sborník textů – kolektiv autorů; editorem sborníku je Jan Bistranin. Praha 2023. ISBN 978-80-905318-7-1
Několik slezských exulantů, emigrantů a jiných zajímavých osobností, především z Krnovska, v obnovené Jednotě bratrské, Praha 2024. ISBN 978-80-905318-9-5
První český sbor obnovené Jednoty bratrské v 18. století: Seznam jeho členů-exulantů (včetně německého resumé), Praha 2024. ISBN 978-80-905318-8-8
Knihy publikované v zahraničí
Wenzeslaus Blanitzky: Geschichte der in Schlesien etablirten Hussiten. Königsberg 1763. Hrsg. von Ditmar Kühne, Kulmbach 2001. Transkribiert von Ditmar Kühne und Bernd Radetzki, kommentiert von Edita Sterik. (329 s.)
Mährische Exulanten in der erneuerten Brüderunität im 18. Jahrhundert. Herrnhuter Verlag, Herrnhut 2012. (Rozšířené vydání knihy Jak potůček v jezeře v německém překladu. 539 s.)
Christian David, 1692–1751. Ein Lebensbild des Gründers von Herrnhut und Mitbegründers der erneuerten Brüderunität. Herrnhuter Verlag, Herrnhut 2012. (354 s.)
Pastor Peter Schikora: Biografie des Dorfgründers von Petergräntz (2012, 100 stran)
Die böhmischen Exulanten in Berlin. Herrnhuter Verlag, Herrnhut 2016. (951 s.)
Mährische Frauen in der erneuerten Brüderunität im 18. Jahrhundert. Herrnhuter Verlag, Herrnhut 2018. (541 s.)
Czeska ewangelicka emigracja wyznaniowa w Polsce. Wydawca – Parafia Ewangelicko-reformowana w Zelowie. Zelów 2005. (377 s.)
Verzeichnis der mährischen und böhmischen Exulanten im 18. Jahrhundert in der erneuerten Brüderunität (ohne die böhmische Gemeine in Berlin und Rixdorf). Unitas Fratrum, Herrnhuter Verlag, Herrnhut 2021. (470 s.) ISBN 978-3-931956-63-9

Rozšířené katalogy – Darmstadt, Německo
Begleitband zur Ausstellung je doprovodná kniha s texty a doplňky k výstavě. Všechny níže uvedené nadčasové knihy vydal vlastním nákladem Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Hessen und Nassau v Darmstadtu.

150 Jahre Oberkonsistorium Darmstadt, 1832–1982. Transkriptionen der Texte. Darmstadt, 1982 (za spolupráce. 212 s. + 261 s.)
Die Frau eines bedeutenden Mannes – Else Niemöller. Darmstadt 1990 (157 s.)
Wilhelm Diehl, 1871–1944. Darmstadt 1994 (za spolupráce, 177 s.)
Pfarrfrau – um Gottes Lohn. Darmstadt 1996 (za spolupráce, 460 s.)
50 Jahre Evangelische Kirche in Hessen und Nassau. Darmstadt 1997 (za spolupráce, 323 s.)

★★★★★

Veröffentlichungen von Edita Sterikova

Aufsätze:

Tři rukopisné sborníčky mezi českými emigranty, in Křesťanská Revue 35 (1968)

Česká emigrace do Pruského Slezska v 18. Století, in Slezský sborník, Opava (1968) S. 60-71

Jak žili čeští emigranti v Pruském Slezsku, in Časopis slezského musca, B 17, č. 2, Opava (1968) S. 107-117

Ze života českých emigrantů v 18. Století, in Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemica Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata. Uspořádala Z. Hledíková, Praha (1993), S. 187-199

Vztah českých emigrantů a jejich potomků k vlasti, in Historické listy, Praha (1995) S. 12-18.

Z nouze o Spasení - Česká emigrace do Pruského Slezska (182 S.), Praha (1992)

Z dějin české emigrace v 18. Století, in Návrat do země otců. Sborník ze sjezdu českých a moravských reemigrantů a jejich potomků, Praha (1993) S. 11-22

Svědectví o emigrantech (a reemigrantech): Návrat do země otců, Sborník z 2. sjezdu českých a moravských reemigrantů a jejich potomků, Praha (1996) S. 30-34

Czescy emigranci w XVIII w. i ich potomkowie, in Wczoraj, dziś i v budoucí, Życie, dzieje i teraźniejszość braci czeskich w Zelowie, Zelów (1998) S. 23-38

K 90. narozeninám Dr. Martina Hoffmanna, in Kostnické Jiskry 1998, č. 26

Réfugiés et exulants en Allemagne, in De Jan Hus a nos Jours. XVIeme Colloque "Musees protestants"... 2001, Paris (2002) S. 76-79.

Kim byli i skad przyszli zelowscy koloniści?, in Zelów 1803-2003, Ksiçga pamiątkowa Światowcgo Kongresu Potomków Braci Czeskich, 200 lat v Zelowie, Zelów (2003) S. 8-15

Die böhmische reformatorische Tradition und die kirchliche Orientierung der böhmischen und mährischen Exulanten in den deutschen Ländern im 18. Jahrhundert, in Acta Comeniana. Internationale Revue für Studien über J. A. Comenius und Ideengeschichte der frühen Neuzeit. 20-21 (XLIV-XLV), Praha (2007) S. 25-47

Die Hoffnung und die Not der böhmischen Exulanten, in Archiv für schlesische Kirchengeschichte. Im Auftrag des Instituts für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte herausgegeben von Joachim Kühler und Reiner Bendel, Band 67 (2009) S. 41-76

Bücher:

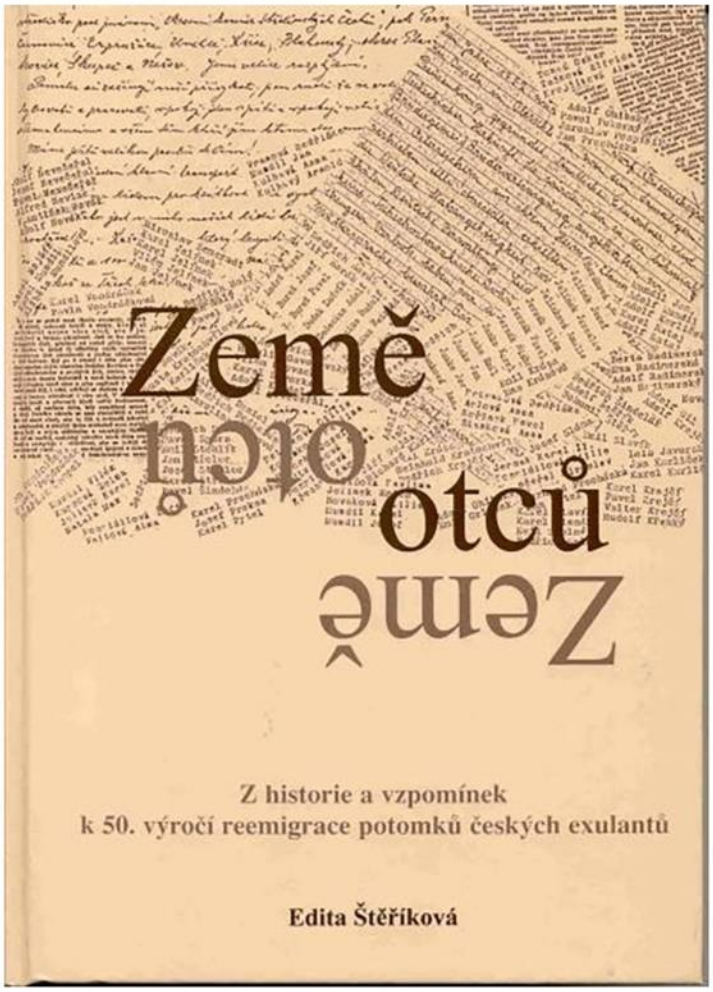

Země otců - Z historie a ze vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů (503 S.), Praha (1995); II. revid. vydání (498 S.), Praha (2005)

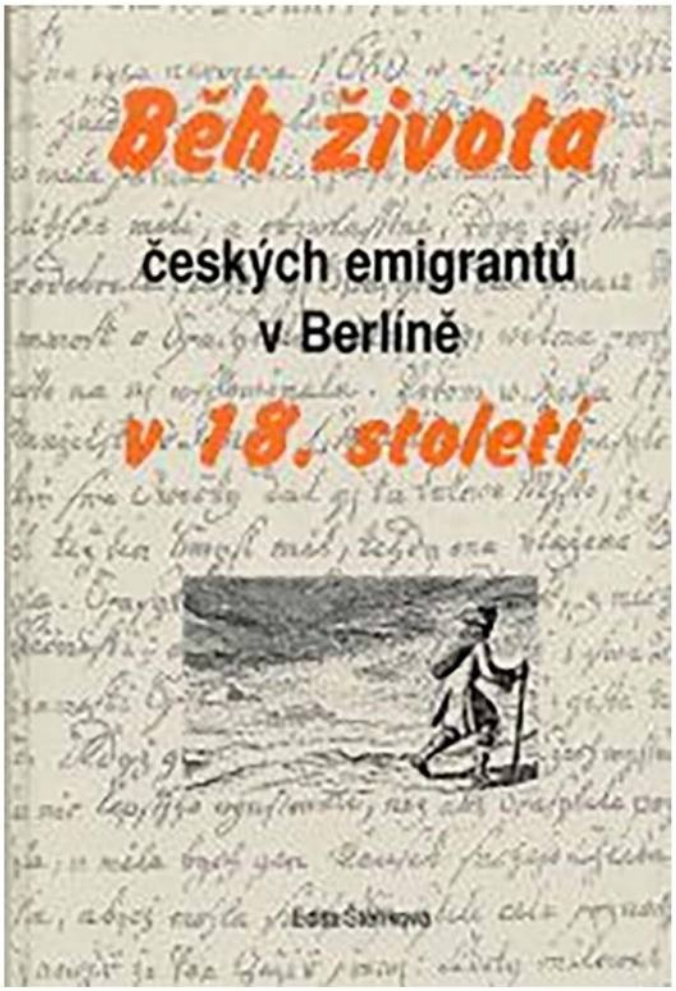

Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. Století (746 S.), Praha (1999)

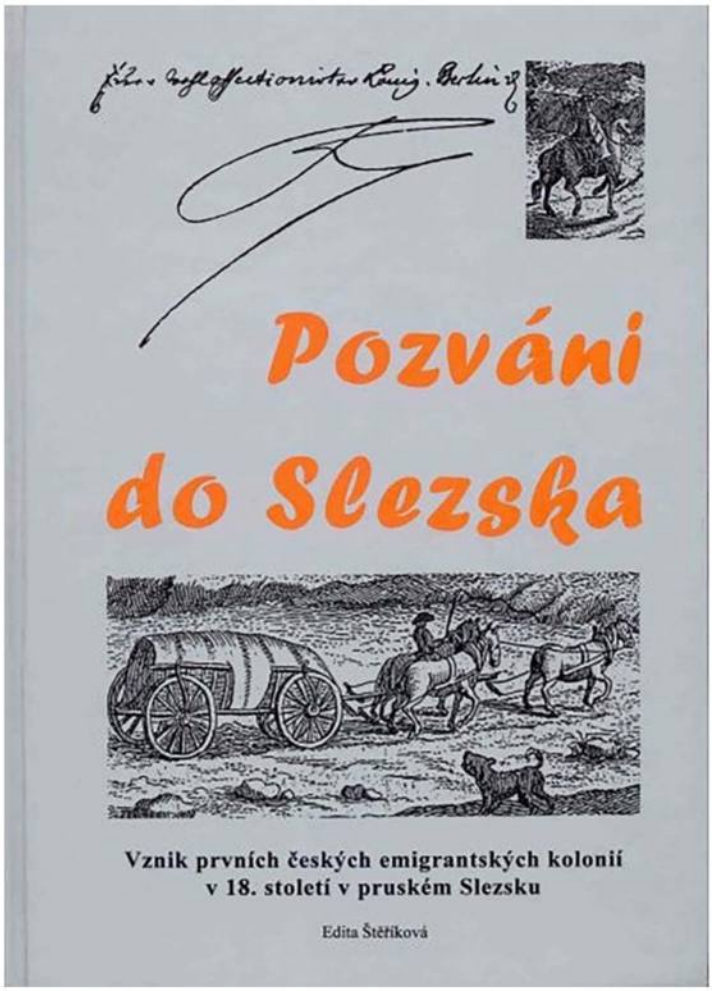

Pozváni do Slezska - Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku (599 S.), Praha (2001)

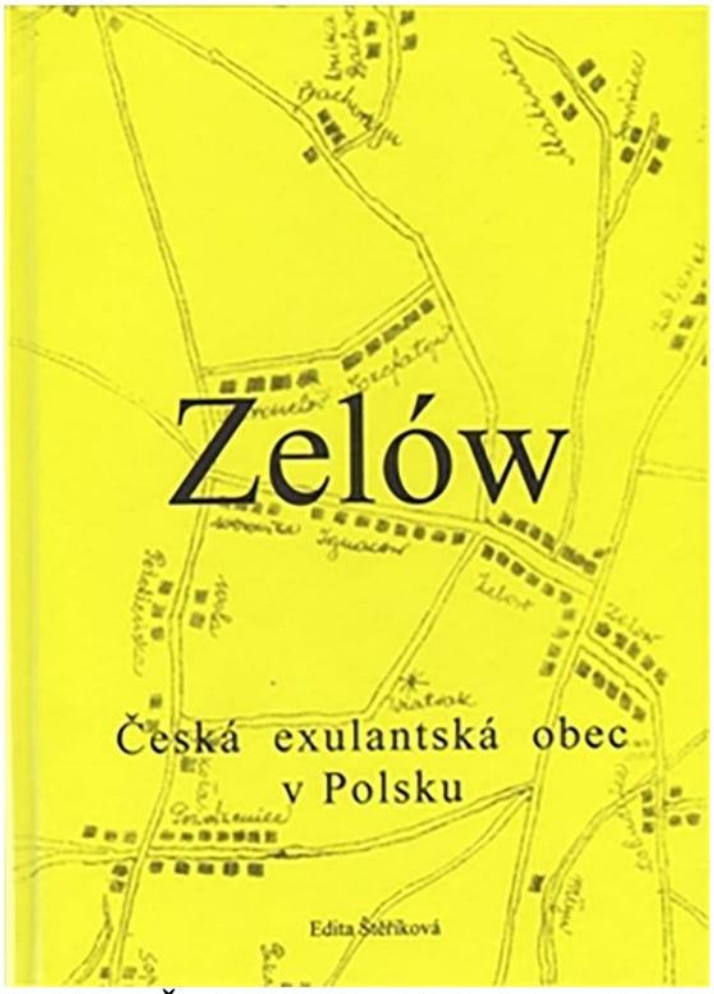

Zelów - Česká exulantská obec v Polsku (433 S.), Praha (2002)

Stručně o pobělohorských exulantech (144 S.), Praha , KALICH, (2005)

Čeští exulanti v Polsku: Czeska ewangelicka emigracja wyznaniowa w Polsce, Parafia Ewangelicko-Reformowana w Zelowie, Zelów (2005) ISBN 83-910821-4-8

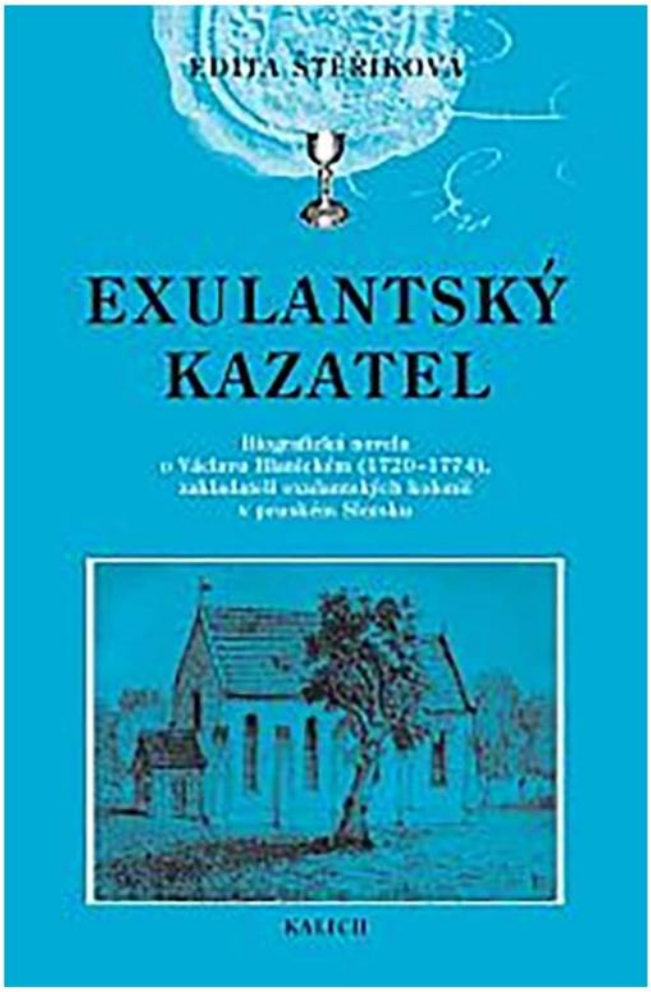

Exulantský kazatel. Biografická novela o Václavu Blanickém (1720-1774), zakladateli exulantských kolonií v pruském Slezsku
(436 S.), Praha, KALICH (2007)

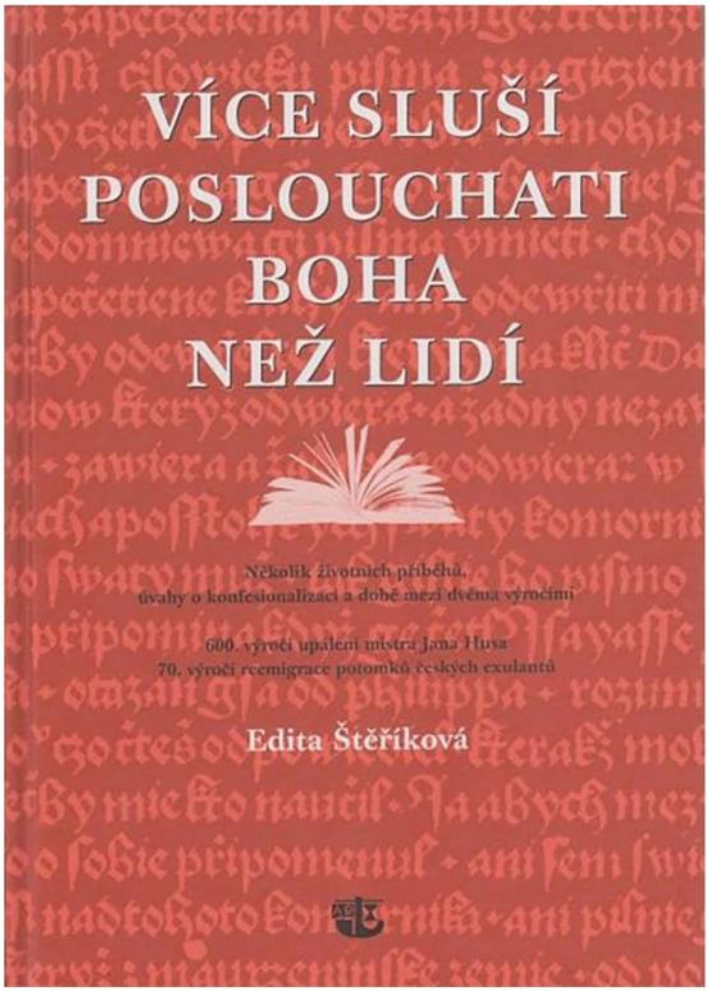

Více sluší poslouchati Boha než lidí. Několik životních příběhů, úvahy o konfesionalizaci a době mezi dvěma výročími, 600. výročí upálení mistra Jana Husa, 70. výročí reemigrace potomků českých exulantů (362 S.), Praha, Kalich (2015)

Edita Štěříková

ZELÓW
Česká exulantská obec v Polsku

Společným nákladem
s Občanským sdružením EXULANT, Jungmannova 9, 110 00 Praha 1,
vydal KALICH, nakladatelství a knihkupectví, s.r.o.,
Jungmannova 9, 110 00 Praha 1,
e-mail: kalichknih@volny.cz; http://kalich.evangnet.cz,
jako svou 221. publikaci.
Návrh obálky, grafická úprava a sazba Edita Štěříková.
Druhé, nezměněné vydání, 2010.
Vytiskla Tiskárna PROTISK s.r.o., České Budějovice.

ISBN 978-80-7017-136-3

9 788070 171363

Akademie věd
České republiky
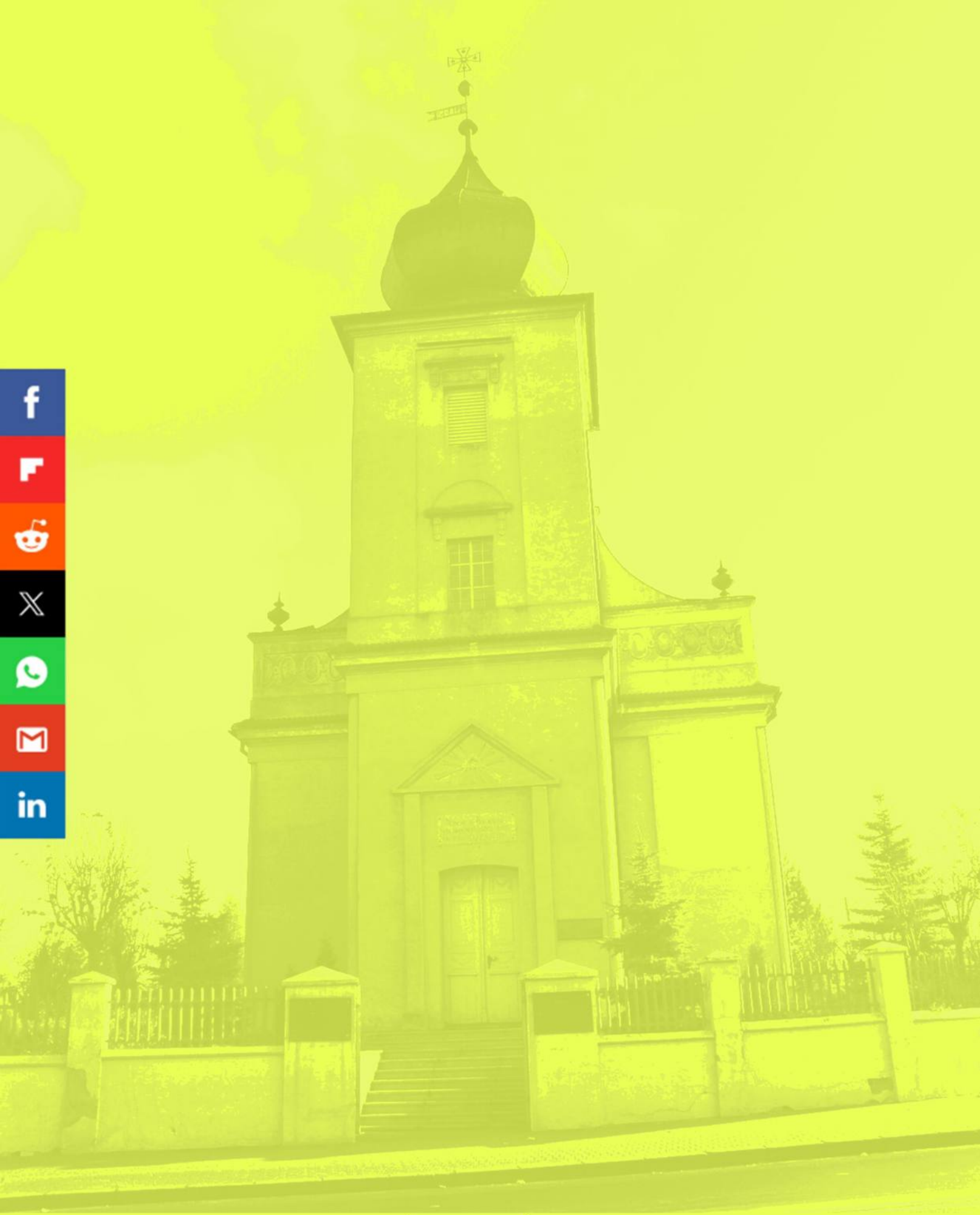
DIGITAL
Library